TEODOR V. PĂCĂŢIAN,

# CARTEA DE AUR

VOLUMUL IV.

http://statuldacia.info

TEODOR V. PĂCĂȚIAN.

# CARTEA DE AUR

SAU

## LUPTELE POLITICE-NAȚIONALE ALE ROMÂNILOR DE SUB COROANA UNGARĂ.

VOLUMUL IV.

SIBIIU.
TIPOGRAFIA HENRIC MELTZER.
1906.

# Prefață.

Depun în mânile binevoitoriului cetitor volumul IV din »*Cartea de Aur*.«

Cu volumul acesta am ajuns la adevăratul scop pe care 'l-am avut în vedere atunci, când m'am gândit la editarea publicaţiunii mele. Se pornise adecă înainte cu vre-o zece ani discuţie vie în presa noastră, dacă e bine se rămânem şi mai departe pe lângă politica de pasivitate, pe care o inauguraseră fruntaşii poporului român, întâiu pentru Ardeal, apoi pentru întreaga ţară, ori e mai ducătoare la scop politica de activitate, întrarea noastră în parlamentul ţării? Voiam deci se arăt celor chemaţi să dee direcţie politicei româneşti, că politică de activitate *am făcut noi şi în trecut,* politică bună şi energică, dar' n'am ajuns la resultat mulţămitor, şi tocmai din acest motiv a fost schimbată tactica, şi în locul activităţii a fost decretată *resistenţa pasivă.*

De atunci situaţia s'a schimbat. Adunarea electorală română din 10 Ianuarie 1905, ţinută în Sibiiu, a decretat abandonarea pasivităţii şi întrarea noastră în luptele electorale pe întreaga linie. Astăzi chestia activităţii şi a pasivităţii nu se mai discută, ea e resolvată. Şi fiind-că s'a resolvat cu învoire comună, se zicem că e *bine* resolvată. Deputaţii noştri, trimişi în parlamentul ţării, puţini la număr, dar' însufleţiţi de sfinţenia şi dreptatea causei pe care o apără în dietă, îşi fac datorinţa, cu priceperea şi energia înaintaşilor lor, ale căror vorbiri temeinice vin publicate în volumul de faţă al cărţii mele. Eu însă mă tem, că *cu*

*acelaşi resultat negativ.* Pentru-că punctul de neînţelegere dintre noi şi deţinătorii de astăzi ai puterii de stat din regatul ungar e pentru acum încă de nedelăturat. Noi cerem recunoaşterea noastră ca factor în stat, ca popor alcătuitor de stat, recunoaşterea individualităţii noastre naţionale, ear' politica maghiară n'a recunoscut în trecut, nu recunoaşte astăzi, şi nu va recunoaşte încă multă vreme decât numai o singură naţiune din care e compus statul ungar, *naţiunea maghiară.*

Prin aceasta nu vreau se condamn politica de activitate. Ea poate să ne aducă bune servicii. Cel mai mare e acela, că face cunoscute lumii întregi dorinţele şi durerile noastre, fiind-că glasul deputaţilor nostri străbate pretutindenea, chiar şi în locuri pe unde până acuma poate că nu ni-se ştia de nume, ori ne era *uitat* numele.

In volumul de faţă al cărţii mele cetitorul va găsi publicate toate vorbirile deputaţilor români pe cari 'i-am avut în dietă în sesiunea parlamentară din anii 1865—1868. A fost prima sesiune parlamentară în era constituţională! Vorbirile sunt luate *toate* din *ziarul dietei,* şi sunt date în traducere românească după notele stenografice, luate în dietă. O spun aceasta aici, fiind-că în carte, la vorbirile deputaţilor rostite în parlament, n'am indicat isvorul de unde sunt luate, pentru a evita multele repetiţii. La celelalte acte şi documente, cuprinse în volumul de faţă, se face însă provocare la isvorul din care sunt împrumutate.

Greşeli de ţipar se vor fi strecurat şi în volumul de faţă, poate şi greşeli de condeiu, dar' cred că numai de acelea, pe cari indulgentul cetitor le va putè descoperì singur, şi cu bunăvoinţa, pe care eu 'i-o cer, le va şi îndrepta singur.

Sibiiu, 20 Octomvrie 1906.

*Teodor V. Păcăţian.*

# Dieta ungară din Pesta.

## 1865-1868.

# Alegerile pentru dieta ungară.

Măsurile au fost luate din vreme, pentru-ca alegerile de deputaţi pentru dieta ungară din Pesta, convocată pe 10 Decemvrie 1865, să fie efectuite şi terminate până la ziua deschiderii dietei, aşa cum se ordonase în rescriptele împărăteşti, publicate în volumul III al cărţii acesteia, pagina 763. S'au şi terminat, cu puţine escepţiuni, în toate cercurile electorale din Ungaria şi Banat, căci Transilvania, cum ştim, abia mai târziu a primit *permisiune* să trimită deputaţi la dieta din Pesta, ca să fie de faţă la încoronarea Monarchului.

Maghiarii au întrat cu multă voe în luptele electorale, (ştiau că numai *bine* au să le aducă) şi alegerile au decurs în cercurile lor, pretutindenea, după obiceiul ţării, cu sgomot, cu ameninţări, cu mituiri, escese şi abusuri, ba şi cu ciocniri şi vărsări de sânge.

Au întrat şi Românii cu toată nădejdea în luptele electorale, pretutindenea unde erau acasă, dar' nu pretutindenea au putut să iase învingători cu candidaţii lor naţionali, pentru-că Maghiarii, cari până aci se lăudau, că în fortăreaţa constituţiei ţării vor face loc şi pentru Români şi celelalte naţionalităţi nemaghiare, au pus candidaţi maghiari, ori Români de dubioasă atitudine politică, chiar şi în cercuri curate româneşti, căutând să-'i scoată aleşi cu mijloace nu prea alese, numai pentru-ca numărul deputaţilor naţionali români din dietă să fie redus la minimul posibil.

Cu toate acestea, Românii din Ungaria şi Banat au pus mâna la alegerile pentru dieta ungară din 1865 pe

24 mandate, și au trimis la dietă 24 deputați, luați, cu puține escepțiuni, dintre cei mai buni fii ai națiunei române din zilele acelea. Nu erau mulți, dar' nu erau nici puțini. O causă sfântă și dreaptă o pot ținea la înălțimea cuvenită și oameni mai puțini, dacă sunt harnici, energici și de omenie, pe când cei netrebnici, cei ce vânează interese particulare, cât de mulți să fie, o vor compromite numai, o vor trada și o vor vinde. De eventualitatea aceasta din urmă n'aveau să se teamă Românii din Ungaria și Banat, pentru-că încrederea și-au fost pus-o în bărbați integri în toată privința, în puteri probate și destoinice naționale.

După publicarea rescriptelor preaînalte din 25 Dec. 1865, prin cari li-se *permitea* și Ardelenilor să între în dieta de încoronare dela Pesta, s'au început apoi și în cercurile electorale din Transilvania pregătirile pentru efectuirea alegerilor. De astădată alegerile aveau să se facă pe basa legii electorale din 1848, votată de dieta din Cluj. O lege, care pentru Români nu era de loc favorabila, și foarte slabe prospecte le punea în vedere. Cu toate acestea, au întrat și ei în luptele electorale. Dar' au întrat în vîrtejul alegerilor cu anumite reserve, tot așa cum reserve și-au fost impus și Sașii. Și unii și alții ziceau: Mergem la urnă, pentru-că Monarchul ne chiamă și nu voim să ni-se spună, că am denega Domnitoriului nostru ascultarea și omagiala supunere cu care 'i suntem datori; și mergem, pentru-că *suntem chemați ca oaspeți* la actul de încoronare a Monarchului nostru. Dar din pasul ce-'l facem nu voim să se formuleze *vre-o renunțare la autonomia țării noastre Transilvania,* și la legile ei, aduse pe cale constituțională, din partea dietei din Sibiiu.

În municipii și în comune s'au luat pretutindenea hotărîri în înțelesul acesta, din partea Românilor și din partea Sașilor, un fel de *protest*, numit pe atunci, în termin mai domol, *reservațiune*.

Pentru-ca să se poată ști, cam de ce cuprins erau aceste declarațiuni de protestare, reproduc una, pe a Brașovenilor, dată la protocol în ședința din 29 Ianuarie 1866 a consiliului comunal de acolo. Era următoarea:

*»Ardealul nu recunoaşte dietei Ungariei putere legislativă peste sine, ci se bucură după dreptul seu de stat de dieta sa proprie, coordinată cu a Ungariei. Aşa noi subscrişii, ca fii ai naţiunei române, care ţine tare resolut la autonomia Transilvaniei, garantată prin legile din anii 1863 4, suntem de parere, ca alegerea de deputaţi transilvăneni pentru dieta din Pesta n'are loc, cu atât mai puţin pe basa art. II de lege din 1848, care lovcşte în faţă principiul egalei îndreptaţiri politice naţionale, sancţionat de Maiestatea Sa prin legile dietei din Sibiiu, dela anii 1863 4.*

*Considerând însă, că Transilvania să chiamă la Pesta numai ca la o dietă pentru încoronarea preaînduratului nostru împarat, rege şi mare principe, ca domnilor comun: aşa subscrişii membri români ai acestei comune vor* **conlucra** *la esecutarea alegerilor de deputaţi, însă numai cu gândul la acele pasage din preaînaltul rescript din 25 Decemvrie 1865, prin cari s'a garantat preagraţios din nou validitatea legilor Transilvaniei, urmate până acuma, prin urmare şi a celor din anii 1863/4, şi prin cari art. I de lege din 1848 s'a declarat de neobligător pentru Transilvania, în cuprinsul lui, — şi aceasta încă singur numai din reverinţă şi alipire omagială neclătită cătră preaînalta persoana a M. Sale ces. reg. apostolice. Premitem însă totodată solemnel, că prin actul de alegere nu voim nici decum a recunoaşte validitatea acum pomenitului articol, ci protestăm a priori în contra ori-carei afirmaţiuni, ca-şi-când subscrişii ar fi voit prin alegerea de deputaţi pentru dieta de încoronare dela Pesta se esecute uniunea Transilvaniei cu Ungaria, declarând mai încolo solemnel, că aşa numitul art. II de lege din 1848, în sensul căruia s'a demandat efectuirea alegerilor, îl privim singur numai de un emis preaînalt, care nu din legile anului 1848, ci singur şi numai din preaînaltele rescripte regeşti din 25 Decemvrie 1865 şi Ianuarie 1866 îşi trage puterea sa obligătoare, pentru actul alegerilor, pe cât adeca nu se află în colisiune cu legile Ardealului din 1863/4. Protestam în fine totdeodată cu toată solemnitatea în contra ori-cărei consecvenţe, ce s'ar încerca a se deduce din aceasta participare, care ar prejudeca apoi neştirbitei autonomii a Transilvaniei şi l gilor dietale din anii 1863/4.* **Braşov**, *în 29 Ianuarie 1866. Representanţii români din comunitate:* **Dimitrie Nicolau** *m. p., Apostol Eustachiu* **Pop** *m. p., Nicolae* **Gaitanariu** *m. p.* *)

*) Din »*Telegraful Român*«, anul 1866, numarul 7.

Au fost însă şi de aceia între Românii ardeleni, cari n'au voit să meargă la alegere, şi nici n'au mers, bunăóară cei din scaunul *Săliştei,* cari s'au pus *în pasivitate* faţă de alegerile pentru dieta din Pesta, motivându-'şi atitudinea cu cele cuprinse în următoarea *declaraţiune,* trimisă comisiunei electorale a cercului Sibiiu:

„Românii din scaunul *Săliştei* nu pot lua parte la alegerea deputaţilor pentru dieta de faţă din Pesta, din următoarele motive:

1. Locuitorii scaunelor Sălişte şi Tălmaciu stau numai sub administraţiunea scaunului Sibiiu, sunt însă eschişi cu totul dela folosirea drepturilor politice şi municipale, nu sunt representaţi în adunarea scaunală, nu iau parte la alegerea deputaţilor pentru universitatea saseascä, şi nu ştiu aşadară cum şi dupa care lege sunt ălăturaţi astă dată la scaunul Sibiiului.

2. Transilvania este ţară autonomă, cu dieta ei proprie, caci pănă acum nu s'a subordonat Ungariei, nici nu s'a unit cu aceasta. Articolul de lege II din anul 1848. făcut prin terorism şi machinaţiuni în timpul revoluţiunei, în contrazicere cu legea fundamentala de stat a Transilvaniei, protestat de toată naţiunea romāna şi desaprobat de naţiunea sasască, stă în contrazicere cu principiul egalei îndreptăţiri politice naţionale, cu principiul dreptei representaţiuni a tuturor claselor de popor în diete, nu are putere morală de viaţă. nu este lege perfectă, fiind-că n'a trecut prin toate fasele legislaţiunii, şi din causa aceasta n'a fost nici-odată şi nu este nici astăzi lege obligătoare pentru Transilvania, — şi chiar când acela ar fi fost lege obligătoare, acum ar fi şters prin legile valide ale dietei din anul 1863/4, ar fi şters şi anulat prin M. Sa, care a sancţionat aceste legi, şi care cu toată ocasiunea s'a îndurat a declara, că nu poate recunoaşte acest articol de lege de valid, obligător şi folositor.

3. Noi n'am luat parte la alegerile adunării din Cluj dela 1865, pe care noi nu o puteam recunoaşte de legală şi care tocmai a esoperat chemarea Ardelenilor la Pesta.

4. Nu voim să cugete ori presupună cineva, că noi am fi recunoscut de fapt uniunea Transilvaniei cu Ungaria.

5. Suntem convinşi, că reţinerea Românilor dela alegerea deputaţilor pentru dieta din Pesta, şi cu deosebire reţinerea Românilor din scaunul Sibiiului, cari la dieta transilvană din anul 1863/4 erau representaţi prin trei deputaţi români (*Sălişte, Tălmaciu* şi *Raşinari),* ear' la adunarea din Cluj dela 1865, şi apoi astăzi, la

dieta din Pesta, chiar voind să aleaga, nu pot reuşi nici batăr cu un deputat, — nu se va privi ca act de neomagialitate, fiind-că credinţa Românilor cătră tron şi patrie este destul de cunoscută.

Ne rugăm aşadară, ca laudabila comisiune electorală să binevoiască a aduce aceasta declaraţiune a noastră la preaînalta cunoştinţă a M. Sale preaînduratului nostru împărat şi mare principe, caruia totdeauna vom rămânè cu omagialitate credincioşi şi supuşi. *Sălişte,* 1 Martie 1866. In numele tuturor alegătorilor din scaunul Sălişte (urmează subscrierile)." *)

Cam în înţelesul declaraţiunilor *reservaţionale* înaintase şi universitatea săsască din Sibiiu, în 3 Martie 1866, o nouă representaţiune la preaînaltul loc, primind atât la aceasta, cât şi la cea din anul premergător, — 6 Noemvrie 1865, — dela cancelaria aulică următorul răspuns caracteristic:

»*Maiestatea Sa ces. reg. apostolică, după cuprinsul preagraţiosului autograf din 19 Aprilie a. c. s'a îndurat a afla* ***cu reprobare*** *din representaţiunea universităţii naţionale săseşti din 6 Noemvrie 1865, în causa dietei convocânde prin preagraţiosul rescript dela 1 Septemvrie 1865, cu scop de a se revedè art. I de lege din 1848, tratator despre uniunea Transilvaniei cu Ungaria, în libera cetate reg. a Clujului, precum şi din cea din 3 Martie 1866, cu privire la conceasa trimitere de deputaţi la dieta ţării ungureşti, că universitatea naţională săsească, fără de împuternicire a tras şi astfel de obiecte în cercul consultărilor sale, prin a căror pertractare a trecut preste cercul ei de activitate, determinat prin lege.*

*Maiestatea Sa ces. reg. apostolică aşadară s'a îndurat preagraţios a declara* ***de fără îndreptăţire*** *decisiunile aduse cu ocasiunea desbaterilor universităţii naţiunii săseşti, şi representaţiunile subşternute pe basa acelora* ***ca lipsite de ori-ce putere de drept şi nevalide,*** *demandând, ca acelea să se respingă, ear' aceasta preaînaltă declaraţiune să se aducă pe calea regescului guvern la valoare.*

*De altmintrelea, de oare-ce M. Sa ces. reg. apostolică s'a îndurat preagraţios a asigura naţiunei săseşti susţinerea instituţiunilor ei legitime, precum şi posiţiunea ei de drept, se îndurà M. Sa a aştepta dela loialitatea cea documentată şi recunoscută din ve-*

*) Din »*Telegraful Român*«, anul 1866, nr. 19.

*chime a naţiunei săseşti, ca se sprijinească cu încredere ordinaţiunile părinteşti ale M. Sale, îndreptate asupra regulării referinţelor privitoare la dreptul de stat al marelui principat al Transilvaniei.*

*Despre care reg. guvern, — în urma raportului seu din 6 Decemvrie 1865 şi 25 Martie 1866 Nrul 7501, pe lângă care s'a subşternut representaţiunea universităţii din 3 Martie 1866, — se încunoştiinţează cu acea indigitare, ca se facă cunoscut universităţii naţionale săseşti cuprinsul preaînaltului autograf amintit, şi în înţelesul preaînaltei demandări să poarte grijă, ca voia declarată a M. Sale ces. reg. apostolice să se ducă la îndeplinire. **Cluj,** 21 Aprilie 1866. Conte **Haller** m. p., **Horváth István** m. p.* *)

A fost acesta un avertisment preaînalt, dat Saşilor, pentru-ca să-'l înţeleagă şi Românii din Ardeal, că *cu autonomia Ardealului s'a isprăvit,* şi că în chestia aceasta nu se mai permite nimenui să facă vorbă şi să ridice pretensiuni ori proteste.

Resultatul alegerilor a fost foarte nefavorabil pentru Românii ardeleni. În puţine cercuri electorale au putut străbate cu candidaţii lor naţionali, din pricina legii electorale dela 1848, pe basa căreia s'au făcut alegerile, lege care trata în mod maşter pe Românii din Ardeal. N'au putut să scoată din urnă decât numai 14 deputaţi naţionali români.

Deputaţii români deci, trimişi, atât din Ungaria şi Banat, cât şi din Transilvania, la dieta ungară, cu misiunea să apere acolo interesele neamului românesc din statul ungar, erau în sesiunea aceasta dietală, convocată pe 10 Dec. 1865 la Pesta, următorii:

***Din Ungaria şi Banat:*** 1. Vincenţiu *Babeş*. 2. Sigismund *Borlea*. 3. Ioan *Faur* de Teiuş. 4. Emanuil *Gozsdu*. 5. Iosif *Hodoşiu*. 6. Georgiu *Ioanoviciu*. 7. Demetriu *Ionescu*. 8. George *Ivacicovici*. 9. Aureliu *Maniu*. 10. Andreiu *Medan*. 11. Petru *Mihályi*. 12. Andreiu *Mocsonyi*. 13. Antoniu *Mocsonyi*. 14. George *Mocsonyi*. 15. Alesandru *Mocsonyi*. 16. Sigismund *Papp*. 17. Ioan *Pap* (Beiuş). 18. Simeon *Pop*. 19. Grigorie *Pop*. 20. Sigismund *Popoviciu*.

*) Din »*Telegraful Român*«, 1866, numărul 35.

21. Ioan *Popoviciu-Desseanu*. 22. Alesandru *Roman*. 23. Florian *Varga*. 24. Aloiziu *Vlad* de Săliște.

***Din Transilvania:*** 1. Ioan *Balomiri*. 2. Simeon *Balomiri*. 3. Alesandru *Bohațiel*. 4. Iosif *Hossu*. 5. Ioan *Moldovan*. 6. Ilie *Macelariu*. 7. Grigorie *Moisil*. 8. Constantin *Papfalvi*. 9. Ioan *Pușcariu*. 10. Mateiu *Pop de Grid*. 11. Dr. Lazar *Petcu*. 12. Dr. Ioan *Rațiu*. 13. Dr. Avram *Tincu* și 14. Ioan *Tulbaș*.

Aveam deci în sesiunea aceasta dietală 38 deputați români în parlamentul țării, dintre cari Dr. Ioan *Rațiu* n'a întrat în dietă, punându-se pe punctul de vedere, că Ardealul autonom n'are ce căuta în dieta din Pesta, după-ce își are dieta sa proprie, ear' mandatul lui Grigorie *Moisil*, ales în Năsăud, a fost cassat, pe motivul că alesul nu știe ungurește. Cu scaun și vot au remas în dietă 36 deputați români.

## Deschiderea dietei.

Deschiderea solemnă a dietei ungare s'a făcut în 14 Decemvrie n. 1865. Membrii casei de sus și deputații camerei s'au întrunit la orele 12 în sala tronului din palatul regal din Buda, unde Monarchul s'a presentat în mijlocul lor și le-a cetit mesajul de tron, care a fost primit cu furtunoase aplause, pentru-că era ținut într'un ton foarte favorabil Maghiarilor. La ora unu și jumătate dieta a ținut apoi ședință. Scaunul presidial a fost ocupat de *Bernáth Zsigmond*, ca cel mai înaintat în etate dintre deputații întrați în dietă. În jurul seu au ocupat loc, ca secretari interimali, cei mai tineri șase deputați, între cari se afla și Românul *Petru Mihályi*.

Presidentul, impresionat de cuprinsul mesajului de tron, auzit cu o oară mai nainte, a rostit o vorbire de deschidere foarte însuflețită, accentuând în ea grația Monarchului, dovedită prin convocarea acestei diete pe basele legii dela 1848 articolul V, adecă, *cu învitarea Ardealului la dietă*. Aduce mulțămiri și omagii Regelui și termină cu: trăiască Regele, trăiască patria!

Să cetește apoi de nou *mesajul de tron*, inmânat presidentului în copie. Era de cuprinsul următor:

„Vazând adunaţi în jurul nostru pe dignitarii şi representanţii iubitei noastre Ungaria, ne bucurăm, şi salutându-'i dorim totodată a descoperi voinţa noastră, care ne-a adus în mijlocul lor, şi a o face cu acea sinceritate, care e neapărată condiţiune a încrederiĭ între domnitor şi popoare.

Venit-am a încheia aceea ce am început, pătruns de sentimentul datorinţelor noastre de domnitoriu, şi în persoană, va să zică cu atât mai cu efect voesc să resfir acele temeri, să delătur acele greutăţi, cari împedecară până acum deslegarea chestiunilor publice-politice.

Intre aceste pedeci în prima linie stă contrazicerea ce esistă între punctele de mânecare. De o parte espirarea dreptului, de altă parte împietrita continuitate de drept, - nu puteau duce la împăcăciune.

Pedeca amintită noi înşine o delăturăm, alegând ca punct de plecare o basa de drept împrumutat, recunoscuta în *sancţiunea pragmatică*. Pe când aceasta lege fundamentală asigurase autonomia legislativă şi administrativă a Ungariei şi a părţilor adnexe, aşezase totodată unirea nedespărţită şi nedesbinată a ţărilor şi provinţelor de sub guvernul casei noastre domnitoare, şi prin aceasta starea de mare putere a totalităţii acelora. Şi precum noi întru acestea aflam mărginirea legală şi raţionabilă a autonomiei, chiar aşa fără reservă recunoaştem îndreptaţirea ei, între marginile acestea.

Asemenea dorim, ca sa se susţina neatinse aşezămintele sancţiunii pragmatice relativ la integritatea coroanei ungureşti; deci cu toate ca trebuia să luăm în socotinţa faptele intrevenite în decursul deceniilor trecute, totuşi numerăm între cele mai de frunte îngrijiri ale noastre mijlocirea, ca ţarile coroanei ungureşti să poată fi representate încă la aceasta dieta.

Spre acest scop convocarăm dieta marelui nostru principat Transilvania, ca aceasta să iee la desbatere serioasă şi profundă art. I de lege din 1848 despre uniunea Ungariei şi a Transilvaniei, ear' în privinţa art. VII de lege din 1848, adus de dieta Ungariei, la asemenea procedare provocăm pe dignitarii şi representanţii iubitei noastre Ungarie, spre acel scop, ca aceasta întrebare să-'şi afle deslegarea durabila, nu după litera moartă a legii, numai la aparenţă, şi prin urmare ca resultat dubiu, ci luând în socotinţă toţi factorii vitali, şi *pe basa consimţirii acelora, pornita din încredere.*

Am provocat mai departe dieta întrunită a regatelor Croaţia şi Slavonia, sa se îngrijească de timpuriu, ca să fie representată la

dieta aceasta cum trebue. Impărtăşind noi conclusul adus de dieta croată în anul 1861, privitor la relaţiunea de drept public a Croaţiei catră regatul nostru Ungaria, credem şi speram, că unirea asupra relaţiunii de drept a naţiunilor surori, întrunite de secoli, să va statori pe basa concesiunii împrumutate, şi în acel spirit al echităţii, caruia dignitarii şi representanţii regatului Ungaria iau dat în respectul acesta espresiune clară în adresa lor, subşternută la 6 Iulie 1861.

De prima problema a acestei diete trebue să designăm modul tratării afacerilor comune tuturor regatelor şi ţărilor noastre. Esistenţa acestor afaceri comune îşi afla basa încă ın sancţiunea pragmatică, deşi în privinţa modului tratării lor, relaţiunile schimbate pretind o schimbare esenţială.

Străformarea factorilor politici, de economia naţională şi socială, care să întâmplă într'acestea, ne-a îndemnat în sentimentul înaltei noastre probleme se dăm şi celoralalte regate şi ţari ale noastre drepturi constituţionale; şi chiar pentru aceea, influenţa constituţională a acestora la manuarea afacerilor comune nu se poate delătura.

Acestea au fost motivele, cari ne-au condus când am emis diploma noastră din 20 Octomvrie 1860. Şi trăim şi acum în acea tare convingere, ca tratarea comună constituţională a afacerilor semnate în acea diplomă ca comune, e o pretensiune de nerefusat a unităţii şi a stării de mare putere a imperiului nostru, căreia trebue să se subordoneze ori-ce alta consideraţiune.

Cu privire la modul tratarii afacerilor comune am emis patenta noastra din 26 Faur 1861, care însă a stârnit îngrijiri vii din multe parţi. Fiind noi aşadară convinşi, că chestiunea aceasta nu se poate deslega definitiv şi în mod durabil cu armele presiunii materiale şi morale, ci numai pe calea conţelegerii împrumutate, şi cunoscându-'i necesitatea, prin manifestul nostru din 20 Septemvrie a. curg. am sistat pentru un timp validitatea patentei amintite, şi acum o împărtăşim, atât aceasta, cât şi diploma noastră din 20 Octomvrie 1860, dignitarilor şi representanţilor iubitului nostru regat Ungaria, întruniţi în dietă, spre matură cumpenire, consultare cu pătrundere şi primire.

Nu numai interesele bine pricepute ale regatului nostru Ungaria, ci şi bunăstarea şi asigurarea imperiului nostru pretinde în mod imperativ deliberarea cât mai în grabă a afacerii acesteia, ca aşa, prin legatura interna a tuturor popoarelor noastre, asigurându-se drepturile constituţionale ale singuraticelor regate şi ţari ale imperiului nostru, acelea sa se poată desvolta pe base solide, pornind spre înflorire îmbucurătoare.

Aşteptăm aşadară dela dignitarii şi representanţii regatului nostru Ungaria, adunaţi în dietă, ca propoşiţiunile împărtăşite să le pertracteze în spiritul pacinic al echităţii, şi în casul, că în contra acestora s'ar naşte îndoeli, cari nu s'ar putè deslega, numai atarĭ modificaţiuni să ne substearnă, cari se pot aduce în consonanţă cu condiţiunile de vieaţă ale imperiului.

In legătură strânsă, ba nedespărţită cu deliberarea acestei chestiuni stă revisiunea, respective străformarea acelor părţi ale legilor din 1848, *cari sa referesc la validitatea drepturilor noastre de domnitor şi la mărginirea atributelor regimului.* Aceea ce stă în legătură strânsă şi să influinţează în mod împrumutat, în valorisarea practică nu se poate despărţì. Cu privire la starea de mare putere a imperiului nostru, la validitarea nestirbită a drepturilor noastre de domnitoriu şi la pretensiunile drepte ale ţărilor laterale, *e cu neputinţă, ca aceste legi sĕ între în viaţă nestrămutate.* Aşadară, deşì legitimitatea lor formală nu e supusă la nici o esceptiune, datorinţa noastră de regent şi cumpenirea conştienţioasă a îngrijirii ce o avem faţă cu bunăstarea tuturor popoarelor din imperiul nostru, *ne opresc a întărì cu jurământul nostru* inaugural regesc susţinerea şi aplicarea acelor legi, înainte de a statorì deodata şi relaţiunea drepturilor şi datorinţelor împrumutate. Aşadară e de lipsă, ca determinaţiunile acestor legi, cari, ori restrîng drepturile noastre de domnitor, ori se refer la schimbarea formei de guvernare, fără să le aducă pe acestea în consonanţă cu condiţiunile sustării monarchiei şi cu instituţiunile interne ale ţării, ce zac pe basele avitice, să se esamineze cu grije şi sa se modifice cum va fi mai cu scop.

In modul acesta va fi cu putinţă, ca şi noi cu conştienţa liniştită, sfinţind cu juramântul nostru regesc constituţiunea Ungariei, străformata cum trebue, şi asigurată în mod durabil pentru posteritate, să punem pe cap diadema sf. Stefan, a antecesorului nostru apostolic, coroana aceea, căreia voim a-'i infige ca piatra cea mai scumpă bunăstarea regatului nostru Ungaria şi iubirea neînfrântă a popoarelor ei.

Ca rege încoronat nu vom lipsì a împărtăşì staturilor şi representanţilor adunaţi în dietă, afară de propoşiţiunile facute încă la dieta adunată în 2 Aprilie 1861, propoşiţiunile noastre regeşti şi asupra altor afaceri numeroase.

Acestea sunt obiecte, cari ating interesele materiale şi spirituale ale cercurilor celor mai depărtate, a căror regulare cu succes abia se mai poate amâna, fără dauna simţită a ţării.

Voia provedinţii divine ne-a desemnat probleme mari şi grele; şi nu mai puţin serioase probleme, cu privire la stagnarea vieţii constituţionale în o mare parte a imperiului nostru, legata cu responsabilitate, a reservat ea şi acestei ţări. Dar' acelea nu sunt de nedeslegat, dacă ţara în conţelegere cu monarchul, urmând după tradiţiunile părinţilor, se va apuca de ele cu abnegare de sine şi gata de sacrificii. Aceasta o speram cu atât mai vârtos, că ţara împrumutând putere şi greutate, îşi măreşte puterea şi greutatea proprie, păşind la stergerea greutăţilor să ridică pe sine, şi asigurând sustarea întregului, îşi păstrează sustarea proprie. Şi dacă după o epoca de vicisitudini ne va succede cu ajutorul acestei ţări a conduce imperiul, prin intorsăturile cele mai însuflătoare de grije ale greutaţilor, la scopul dorit, vom binecuvânta momentul, care ne-a determinat a însufleţì earăş şi a întărì în mod durabil încrederea între domnitor şi popor.

Cu speranţă tare şi plină de încredinţare aşteptăm desfăşurarea sinceră a părerilor dignitarilor şi representanţilor ţării adunaţi în dietă, şi declarând prin aceasta în mod solemn dieta Ungariei de deschisă, ne esprimăm viua dorinţă, să ne fie conces cu ajutorul lui Dumnezeu a încheia în mod fericit *opul cel mare al complanării,* spre indestulirea tuturor popoarelor noastre".*)

Greşala cea mare cuprinsă în acest mesaj de tron, compus de altcum cu multă măestrie, era din punct de vedere românesc aceea, că pecând deoparte să acceptă sancţiunea pragmatică ca isvor de drept pe seama Coroanei şi pe seama Ungariei, de altă parte s'a făcut în acest contract legat între casa domnitoare şi Ungaria cea mai mare spărtură posibilă, prin cassarea autonomiei Transilvaniei, garantată şi ea în sancţiunea pragmatică.

Tonul conciliant şi binevoitor al mesajului de tron a făcut cea mai bună impresiune asupra magnaţilor şi asupra deputaţilor. S'au şi grăbit ambele corpuri legiuitoare ungare, dieta şi casa de sus, se trimită delegaţiuni la Domnitoriul ţării, ca să-'i mulţămească în mod special pentru preaînalta graţie arătată faţă de ţară. In 16 Decemvrie 1865 au fost primite ambele delegaţiuni din partea Monarchului în palatul din Buda, şi anume, la orele 12 delegaţiunea dietei,

*) Din ziarul »*Concordia*«, 1865, numărul 97.

ear' la ora unu delegaţia casei de sus. Delegaţia dietei a fost condusă de presidentul de etate *Bernáth*, care a rostit o scurtă alocuţiune, ear' Monarchul a răspuns următoarele:

*Primesc cu bucurie salutarea representanţilor preaiubitei mele Ungaria, pe cari asemenea îi salut din adâncul inimei mele. E mare şi grea problema care vă aşteaptă. Insa dacă lucrările D-Voastre, despre ce nu mă îndoesc, vor fi conduse de principiile confidenţei şi ale echităţii reciproce, dacă înţelepciunea D-Voastre, împreunata cu moderaţiunea, va ramânè pe aceeaşi treaptă cu sincerile mele intenţiuni părinteşti,* ***aceasta dietă va forma în viaţa naţiunii epoca eternă a îndestulirii comune,*** *pentru-că istoria adevereşte, ca nu e problema atât de grea pe care naţiunea maghiara, în armonie cu regele, sa nu o poată deslega. Salutarea omagiala a D-Voastre, esprimata faţă de împărateasa, o voiu comunica cu bucurie, şi sper că vi-se va împlini dorinţa. Cât mai curând mă voiu întoarce cu ea împreuna în mijlocul D-Voastre, pentru-ca să putem fi martori la îndeplinirea nisuinţelor mele.*

Delegaţia magnaţilor a fost condusă de Primatele Ungariei. Împăratul 'i-a dat următoriul răspuns:

*Sunt convins despre sinceritatea sentimentelor D-Voastre, precum şi despre aceea, că D-Voastră sunteţi urmaşi demni ai strabunilor D-Voastre, cari prin împreunarea credinţei cu iubirea de patrie au fost totdeuna sprijinitori constanţi ai tronului. Sper, că în momentele presente cu atât mai tare veţi corespunde chiemării tradiţionale ai D-Voastre, căci prin aceasta să va putea mijloci dorinţa comună tuturor, şi deslegarea chestiunii de drept public, încă pendenta. Acest scop îl vom ajunge prin conţelegere sinceră, cu voie constantă şi cu credinţa în Dumnezeu* . )

După ce au trecut peste greutăţile începutului, deputaţii naţionali români din Ungaria şi Banat s'au constituit în club separat parlamentar, alegându-şi president pe Antoniu de *Mocsonyi*, ear' notar pe Dr. Aurel *Maniu*. Clubul a stabilit ca fundament al programului naţional: *eluptarea drepturilor naţionale pe baza egalei îndreptăţiri cu celelalte naţiuni, pe lângă respectarea integrităţii teritoriale a Ungariei.* A luat hotărîre apoi clubul român să meargă solidar cu Sârbii în chestia naţională şi să facă

* Din »C ncordia , 1865, numĕrul 98

pașii de lipsă la *Deák Ferencz,* ca în adresa către coroană, cu a cărei compunere Deák fusese încredințat, să fie atins modul de resolvare a chestiei naționale. După întrarea lor în dietă, au făcut apoi parte din clubul dietal român și deputații români din Ardeal.

## Programul Ardelenilor.

Cunoscând bine credința politică a celor de acasă, deputații români din Ardeal, după întrarea lor în dieta din Pesta. cu toate că făceau parte din clubul român, s'au întrunit în conferență separată și au stabilit în comună înțelegere un program special politic, care corespundea pe deplin intereselor naționale de pe atunci ale poporului român din Ardeal. Programul era următoriul:

Conferența deputaților români din Ardeal la dieta de încoronare din Ungaria, trecând peste întrebarea principală a uniunei Ardealului cu Ungaria și preste modul și formele în cari aceea s'a realisat, să pune pe basa faptelor complinite; prin urmare ea recunoaște afaceri:

*a)* comune Ardealului cu Ungaria;
*b)* comune Ardealului și Ungariei cu imperiul întreg, și
*c)* curat ardelene, cari nu sunt comune, nici cu Ungaria, nici cu imperiul întreg.

De aci urmeaza:

1. Că toate causele comune Ardealului cu Ungaria să pertractează în dieta comună din Ungaria, și sa administrează prin ministeriul responsabil comun al țărilor ținătoare de coroana Ungariei. Așadară comuniunea aceasta cere pe de o parte recunoașterea ministeriului Ungariei și peste Ardeal, pe de alta parte estinderea legii electorale în privința alegerii deputaților din Ardeal la dieta din Pesta și peste Ardeal, pe lângă un cens ecuivalent cu cel din Ungaria, la care să se supună și nobilii și locuitorii din orașime, apoi împărțirea cercurilor electorale după una și aceeași cheie.

2. Ca toate causele comune imperiului întreg să se pertracteze prin delegațiunea ce se esmite, de o parte din senatul imperial translaithan, ear' de alta parte din țările ținătoare de coroana Ungariei, sub responsabilitatea ministeriului comun al întregului imperiu. Însă precum s'a aflat necesitatea și oportunitatea, ca Croația sa

trimită numărul proporţionat de delegaţi directe din sînul ei, adecă ori din dieta ei, ori de acasă, ori din curia ce o formează deputaţii croaţi în dieta comună din Pesta, aşa să cere, ca şi Ardealul, care e o ţară mai mare, şi s'a bucurat de o autonomie mai larga decât Croaţia, încă se poată trimite din sînul seu numarul proporţionat de delegaţi, aleşi cu respect la naţiunile ţării.

3. Precum Croaţia, care e asemenea unită cu coroana Ungariei, şi precum singuraticele provincii ce se ţin de senatul imperial translaithan, îşi au afacerile lor curat provinciale. cari se pertracteaza în dietele lor provinciale, aşa şi Ardealul îşi are afacerile sale curat ardelene, cari nu sunt comune, nici cu Ungaria, nici cu imperiul, de unde se deduce necesitatea, ca şi Ardealul pentru ast-fel de afaceri să-'şi aibă dieta şi administraţiunea sa provincială, basată pe representanţa poporului, dupa o cheie electorală omogena pentru toţi locuitorii, şi pe sistema politică-naţională şi confesională a Ardealului, până atunci, până sustă aceasta. De competenţa acestei diete provinciale ardelene ar avea să se ţină: *a)* Dreptul de-a da adresă la cuvântul de tron al marelui principe al Ardealului, dreptul de a trimite representaţiuni, gravamine şi postulate, ori la dieta comună din Pesta şi la delegaţiunea imperialà, ori deadreptul la principele. *b)* Votarea şi censurarea tuturor fondurilor provinciale ale Ardealului, precum sunt: fondul de desărcinare a pământului, fondul de concurenţă, şi altele asemenea. *c)* Aducerea de legi şi statute provinciale asupra afacerilor ardelene, cari nu sunt comune cu Ungaria, ori cu imperiul întreg, în aceeaşi estensiune de care să bucură provinciile translaithane, faţă cu senatul lor imperial. *d)* Afară de acestea resolvirea tuturor acelor obiecte, cari s'ar relega din partea dietei din Pesta la dieta din Ardeal.

4. Din sistema constituţionala provincială a Ardealului urmează recunoaşterea naţiunei române şi a confesiunilor ei în Ardeal de egal îndreptăţite cu celelalte naţiuni politice şi confesiuni recepte. Mai încolo:

5. Că limba română e egal îndreptăţită cu limba maghiară şi germană, având deplină valoare, nu numai la toate oficiile din ţară, fără escepţiune, dar' şi în secţiunile ministeriale, instituite pentru Ardeal.

6. Ca toate posturile oficiale din ţară şi cele din secţiunile ministeriale şi centrale pentru Ardeal să se dea cu respect la egala îndreptăţire naţională şi confesionala.

7. Urmeaza autonomia perfectă a bisericilor şi şcoalelor române şi a fondurilor lor, eserciată prin sinoade întrunite pe basa canoanelor bisericeşti, reservându-se dreptul coroanei de suprainspecţiune, circa sacra.

8. Participarea Românilor la dotaţiuni şi subvenţiuni pentru institutele lor, în asemenea măsura ca şi celelalte naţiuni ale ţării.

9. Dreptul de asociaţiune a naţiunei române, cu representanţa şi capul seu naţional, care nu numai să conducă trebile curat naţionale, dar' care să şi represinte naţiunea română la actele solemne publice-politice ale statului. Prin urmare:

10. Naţiunea română să aibă în marca Ardealulni insemnele sale, un vultur stând pe o stâncă de peatră cu crucea în gură, să-şi aibă colorile sale, vânăt, roşu şi galbin, sigilul şi steagul seu.

11. In Ardeal să se întroducă o nouă împărţire a ţării, cu respect la cerinţele, atât a înlesnirei administraţiunei publice-politice, cât şi a grupării de municipalitaţi, în respectul etnografic cât se poate de omogene.

12. O lege nouă comunală şi municipala, bazata pe o cheie dreaptă, dupa care să se manifesteze adevăratele interese ale majorităţii, atât în privinţa representativă, cât şi naţională, fără suprimarea minorităţii. In capul acestor municipii să se denumească şefi din naţionalitatea respectivei majorităţi, sau să se aleagă liber.

13. O justiţie independentă, juzi şi judeţe de împăcare, cu numai un for apelatoriu, ori cu trei. O curte de cassaţiune, ca secţiune ardeleană pe lângă curia septemvirală din Pesta, care să aibă dreptul numai de a cassa, nu şi de a decide. In caz de cassaţiune să se aleagă alta primă şi secundă instanţă. Simplificarea organismului judiţiar, a competenţei sau a procedurii, şi o codificare moderna a dreptului civil şi penal. Regularea causelor urbariale prin comisiuni ambulante, cari să cerceteze, decidă ad faciem loci, ex offo, şi de unde să se apeleze la forul al doilea de instanţă şi apoi la curtea de cassaţiune.

14. O bancă de credit pentru Ardeal, cu o secţiune numai pentru poporul ţăran.

15. O cameră industrială şi comercială peste toata ţara, altă cameră agronomică şi a treia pentru economii de vite.

16. Ridicarea unei universităţi paritetice cu ramuri, afară de ştiinţele filosofice, medicinale şi juridice, încă şi pentru ştiinţele



http://statuldacia.info

technice, industriale, comerciale. montanistice, agronomice şi pentru economia de vite.*)

Posiţie foarte grea au avut deputaţii români din Ardeal în dieta din Pesta, de aceea, nu au putut realiza nimica din acest amănunţit program, ba în urma desvoltării împrejurărilor în mod tot mai nefavorabil pentru ei, n'au ajuns nici măcar să-'l susţină în faţa dietei din care făceau parte.

## Verificări.

În şedinţa din 16 Decemvrie 1865 deputaţii cari îşi presentaseră credenţionalele au fost împărţiţi prin sortare în *nouă* secţiuni, pentru a face verificările. Întraseră în dietă 305 deputaţi. În şedinţele următoare, până pe la mijlocul lui Februarie 1866, dieta s'a ocupat numai cu verificări. La discuţii au luat parte şi deputaţii români. Astfel în şedinţa din *20 Decemvrie,* luase după alţii cuvântul deputatul român

***Sigismund Papp,*** care a rostit următoarea vorbire:

„Onorată casa! Eu înţeleg parlamentarismul cu totul alt-cum decât preopinenţii mei. Secţiunile nu sunt constituite pentru-ca să aducă hotărîre finală asupra vre-unei petiţiuni, ci s'au constituit pentru-ca să refereze parlamentului, remânând ca parlamentul să decidă asupra petiţiunii.

Secţiunile, după concepţiunea parlamentarismului, nu sunt alta decât raportori pe seama casei. Secţiunea are să spună, în contra deputatului acestuia nu s'a înaintat protest, e de verificat. Are să spună de altă parte, dacă au întrat petiţii şi dacă sunt ori nu sunt motivate, dar' pe judecătorul final îl face totdeauna parlamentul. În deosebi merită atenţiune împrejurarea, că ni-se raportează, că nici nu se ştie, dacă domnul acela a subscris petiţia care a înaintat-o, ori poate altul? Întreb, mă rog, cum poate erua secţiunea lucrul acesta? Cunoaşte secţiunea, ori nu cunoaşte subscrierea domnului aceluia?

Vreau deci să aduc la valoare părerea, că parlamentul e judecătoriul tuturor petiţiunilor întrate la secţiuni, fie că sunt motivate, ori nemotivate, ear' deputaţii, în contra cărora au întrat petiţiuni,

---

* Copie de pe conceptul original. aflător în posesiunea mea. *Autorul.*

deocamdată nu pot fi verificaţi. Dacă regula esistentă ar fi chiar rea, trebue să ne ţinem de ea pană nu vom modifica regulamentul. În privinţa aceasta regulamentul dispune clar în §-ul 10, că deputaţii, a căror alegere a fost atacată cu petiţiuni, nu pot fi priviţi de verificaţi.“ (Sgomot.)

În aceeaşi şedinţă a fost ales president de cameră *Szentiványi Károly*, şi vice-president contele *Andrássy Gyula*, ear' în şedinta din 21 Decemvrie s'a făcut alegerea notarilor. A fost ales şi Românul *George Ioanoviciu*, ear' dintre Sârbi *Miloş Dimitrievici*. S'a decis apoi trimiterea unei delegaţiuni la Viena, pentru-ca împreună cu delegaţiunea casei magnaţilor să felicite pe regina de ziua naşterii. În urmă din cauza serbătorilor dieta a luat vacanţe până la 10 Ianuarie 1866.

***În şedinţa din 10 Ianuarie 1866*** dieta a continuat cu verificările. S'a cetit o petiţiune din comitatul Aradului, în care se cerea anularea tuturor mandatelor din acest comitat. S'a desvoltat discuţie lungă, la care a luat parte şi deputatul român

***Aloisiu Vlad de Sălişte***, vorbind următoarele:

„Eu a-şi propune o modalitate mult mai simplă decât a condeputatului Nyári Pál, anume, ca afacerea tuturor celor şase deputaţi din comitatul Aradului să se predee unei singure secţiuni, împreună cu toate actele şi replicele, cu toate petiţiunile şi contrapetiţiunile. Aceea ce zicea condeputatul Boniş, că dieta are copişti, şi că petiţia poate fi copiată şi predată în copie respectivei secţiuni, e foarte adevărat. Dar' este o pedeca curioasă, anume, că dacă mai multe secţiuni să ocupă cu censurarea alegerilor din comitatul Aradului, precum de fapt se ocupă, vor venì în dietă cu păreri diferite. După-cum sunt informat, una din secţiuni a verificat deja pe unul dintre deputaţii acestia, ear' alta a respins pe altul, pe când în petiţia colectivă în contra tuturor au fost aduse aceleaşi motive. Dupa părerea mea deci, cea mai scurtă cale pentru a ajunge la scop este predarea chestiei unei singure secţiuni.“ (Aprobări.)

Tot în şedinţa aceasta voia să vorbească *Sigismund Papp* în chestia verificării deputatului Gyene Károly, dar' pe motivul că conclusul e deja enunţat, a fost împedecat din partea presidentului.

*In şedinţa din 12 Ianuarie 1866* să discută chestia mandatului deputatului Perényi Zsigmond, atacat prin protest. Secţiunea propune ordonarea cercetării. Vorbeşte deputatul român *Sigismund Papp* următoarele:

„Aprob parerea preopinentului. De aceeaşi părere am fost şi în şedinţa secţiunei. Am spus pe scurt şi atunci, că principiul la care să face provocare e de acceptat numai în chestii civile, nu şi la alegeri. Legea electorală precisează lămurit şi bine, că ce calităţi trebue să aibă alegătorul, şi ce calităţi cel-ce vine ales. Precum cel-ce vrea să fie înscris de alegător trebue să-'şi legitimeze dreptul electoral, tot aşa şi cel-ce vrea să fie ales, ca să poată fi ales, trebue să-'şi arete cualificaţia. Casul acesta e la fel şi analog cu acelea casuri, pe cari le punea în vechime fiscul în aplicare faţă de nemeşii al căror drept de nemeşie era tras la îndoială; nici-odată nu a dovedit fiscul că respectivul nu e nemeş, ci partea căreia 'i-s'a tras la îndoială nemeşia, avea să dovedeasca că într'adevăr e — *nobilă.* Din acest punct de vedere, cum am spus, sunt de parerea preopinentului meu. De altă parte ţin de superflua cercetarea, chiar şi de aceea, pentru-că dacă punem anumit termin în scopul să-'şi dovedească facultatea, adecă majoratul, devine ilusorie şi superfluă cercetarea. Şi nu liniştirea poporului, cum zicea antevorbitorul, trebue să o avem în vedere, pentru-că procedura penală o va eservia municipiul, neaparţinând dietei să pedepsească pe cineva, ci dieta pentru aceea ordonează cercetare, ca se validiteze ori să nimiceasca alegerea. De altcum presupun atâta cavalerism la tinarul nostru amic, că dubioasă fiindu-'i cualificaţia, se va grăbì singur, în timpul cel mai scurt, să zicem în 15 zile, să-'şi presenteze actul de botez. Şi dacă-'şi legitimează majoratul, chestia poate fi pusă atunci la ordinea zilei. Aştept însă şi aceea, ca înainte de a se pune din partea presidiului întrebarea, dacă să primeşte sau nu propunerea secţiunei, să se pună întâiu întrebarea, daca tesa: „actori incumbit proba“ se poate aplica sau nu la casul de faţă? Eu deci nu ţin de necesară cercetarea, ci ţin de necesară decretarea principiului, că *el* e dator sa-'şi dovedească cualificaţia, adeca *majoratul* .

*Aloisiu Vlad* îşi espune părerea în acelaş obiect astfel:

„Onorată casă! Părtinesc propunerea condeputatului *Sigismund Papp,* ca tinărului condeputat să 'i-se dee anumit termin pentru presentarea atestatului de botez, respective, pentru dovedirea majo-

ratului. O partinesc din motivul, că legea spune, alegătorului şi celui ce poate fi ales, numai atâta, că are să atingă *etatea legală.* S'a spus, ca contrarul are să dovedească. Eu, cu toate că încă mă ocup cu *dreptul,* nu vreau să întru în deducţiuni. Ci ţin de mult mai just şi ducător la scop, dacă respectivul deputat vine îndrumat, respective 'i-să *impune,* să-'şi dovedească majoratul, decât dacă aceasta să cere dela partea contrara. Veţi binevoì a ştì, că atestat de botez nu se dă uşor celui-ce nu e interesat. (Zgomot. Sa votam!) Aşa cred, că binemeritatului condeputat îi facem serviciu mai mare prin aceea, că îl îndrumam să-'l procure el. Eu deci, împărţind in două propunerea secţiunei, doresc hotarîre întâiu în direcţia aceasta, şi numai după aceea ordonarea cercetării. (Zgomot. Să votăm.) Cu privire la punerea întrebării nu acceptez propunerea domnului *Sigismund Papp,* pentru-că întrebare asupra unei chestii juridice nu sa poate pune. Ci după părerea mea, întrebarea trebue astfel pusa, ca să se scoale cei-ce vreau, ca contele Perényi Zsigmond se fie îndrumat să-'şi legitimeze majoratul". (Zgomot.)

S'a primit propunerea secţiunei şi s'a ordonat cercetare.

Secţiunea I propune verificarea deputatului *Varró Sámuel,* al cărui mandat e atacat prin protest. Vorbeşte deputatul român

*Sigismund Papp:* „Cer întâiu de toate sa se ceteasca actul de abzicere, pe care să bazează opinionarea notarului secţiunei, precum şi raportul preşedintelui de alegere. (Se întâmplă.)

Aşa cred, că actele cetite sunt suficiente pentru a dovedì, că aici nu poate fi vorba de verificare, ci — de cercetare. Aici premisele alegerii şi transgresiunile comise după alegere trebue să ne atragă atenţiunea. Ce se atinge de premisele alegerii, declar, că compatriotul *Pap Mór,* fie zis între parenteză, nu-'mi este nici rubedenie, nici nu e de un neam cu mine. Prin urmare nu în interesul şi pentru persoana sa vorbesc, ci vorbesc în interesul dreptăţii. Văzând el cele întâmplate mai nainte, cum s'a dat ansă şi prilej la lupte sângeroase, 'şi-a ţinut de datorinţă patriotică se — abzică. N'a voit să-'şi bage mâna în sânge cetaţenesc, n'a voit să-'şi pateze onoarea. Oare abzicerea aceasta e valabilă pentru individul care a fost ales cu aclamaţiune? Voiu da acum răspunsul. Din abzicerea dictată unui candidat din datorinţă cetăţenească nu urmează, că celalalt trebue verificat. (Aprobări.) Merită o deosebită atenţiune

regula casei, că toate protocoalele, aflate în ordine, se acceptează şi respectivul vine verificat. Întreb acum, domnilor, e în regulă protocolul căruia îi contrazice chiar şi preşedintele, care a fost anticipative şi decursive atacat? (Zgomot.) E suficientă părerea secţiunei, că daca presidentul a fost atacat, respectivii trebue traşi în cercetare penală? Şi putem noi verifica pe deputatul în contra căruia protestează însuşi presidentul? (Zgomot. Să votăm.) Nu voesc să rostesc nici o *filipică,* vreau să stabilesc purul adevăr, conform convingerii mele. Din protocol şi din raportul presidentului sa vede, că dela 16 până la 29 n'a fost nici notar nici president, ci s'a improvisat un president, care însuşi mărturiseşte, că surd fiind, nici nu ştie cum a subscris protocolul, şi ca şi el, ca president, cu toate că se afla sub scutul legii, a fost atacat. Prin urmare, protocolul acesta la nici un cas nu poate fi valid. (Zgomot. Rîsete.) Să vă pară ori-cât de ridicul sau paradox aceea ce spun, totuş după convingerea mea curată nu pot să votez, decât numai pentru ordonarea cercetării. Şi anume, din două puncte de vedere: întâiu pentru stabilirea purului adevăr, al doilea pentru-că deputatul, ales pe lângă astfel de premise, nu poate ocupa loc între noi, ca unul despre care preşedintele însuşi zice, că nu-'i poate recunoaşte de legal protocolul de alegere". (Să votăm.)

Deputatul *Varró* să verifică. Mandatul deputatului *Simeon Pap* din Maramurăş fiind atacat prin protest, secţiunea propune cercetare. Vorbeşte întâiu *Szaplonczay Jozsef*. A fost de faţă la alegere. Ştie că alegerea a decurs în ordinea cea mai esemplară. Alesul şi partidul seu n'a făcut nici un abus, ci din contră, abus a făcut candidatul remas în minoritate, *Gavriil Mihályi,* şi partidul sĕu, de aceea propune verificarea, cu atât mai vârtos, că petiţia e subscrisă de şese preoţi, cumnaţi cu Mihályi, cari cred că e tot una, sau scrii dietei, sau aşa numitei »*Concordia* scornituri. Urmează

*Petru Mihályi:* „Trebue să-'mi esprim adânca părere de rău, ca atunci, când sunt atât de fericit a ocupa acest loc de frunte din tinera mea generaţie, trebue să-'mi ridic glasul în aceasta chestie delicată, a cărei pertractare voiam nici să nu o aud, ci să ies afară. Dar' văzând cum individul acela, domnul deputat mult stimat din Maramureş, *Szaplonczay Jozsef,* care e tot atât de interesat ca şi

mine, pentru-că eu am legături familiare, el are neîncrederea ce 'şi-a câştigat-o împreuna cu familia sa, ca corteşi principali şi provocatori de neorânduelі electorale, cum se vede din acte, — văzând zic, că el îşi ridică glasul, am remas în sală, şi acum rog onorata casă, ca după cele premise se dispuna cetirea actelor." (Aprobări.)

*In şedinţa din 10 Ianuarie 1866* deputatul *Hollan Ernő,* raportor al secţiunei II, ceteşte actele referitoare la alegerea lui *Simeon Pap.*

Vorbeşte deputatul român

*Aloiziu Vlad:* „Onorată casă! Dacă condeputatul nostru *Simeon Pap* ar fi fost ales cu unanimitate, sau dacà nu cu unanimitate, cu o mare majoritate, şi în toată regula, 'l-aş fi salutat ca pe condeputatul meu, neîndoelnic şi verificat, pentru-că e tot aşa din neamul meu ca *Mihályi Gavriil,* cu toate că nu-'mi pot ascunde simpatiile pentru bărbatul acest din urmă, care mai bine ca un sfert de veac 'şi-a representat comitatul la mai multe diete, cu rîvnă şi în spirit liberal, şi a cărui activitate de pănă acum mergea într'acolo, ca concordia să fie cimentată între naţionalitatea maghiară şi cea română, care 'şi-a dovedit cu fapte la toate ocasiunile simpatiile pentru direcţia aceasta, şi al cărui trecut serveşte în privinţa aceasta de garanţa pentru viitor. Dar' dat fiind, ca din actele cetite pănă acuma se constată, ca alegerea lui *Pap Simeon* n'a decurs tocmai aşa de neted cum spunea eri condeputatul meu *Szaplonczay,* nu pot se părtinesc verificarea. Îmi este mai departe cu neputinţă să nu răspund la observările făcute cu privire la cercetarea ordonata din partea comitelui suprem. Eu anume nu pot aproba necondiţionat, şi nu aflu de ducătoare la scop procedura, după care e tras la îndoială dreptul garantat în lege pe seama unui comite suprem legal, fiind-că *Iosif Manu* a fost numit la 1861, sub constituţionalism, comite suprem, ear' în anul trecut a fost numai reintegrat în oficiul seu. (Zgomot mare.) Scuzaţi, va rog, dar' eu consider pe numitul comite suprem, între imprejurările atinse, de mai legal decât pe actualul vice-comite din Maramurăş, care e president al comisiunei centrale, pentru-ca a fost numit pe vremea provisoriului, nu 'şi-a primit oficiul prin alegere. (Zgomot mare.) Ştiu, că această părere a mea nu întruneşte aprobarea majorităţii, dar' am obiceiul a-'mi spune sincer şi fără frica părerea. (Zgomot.) Dacă acum, nu poate fi trasa la îndoiala legalitatea funcţionării lui *Iosif Manu* ca

comite suprem, ci în înţelesul legilor, conducerea comitatului lui îi compete, ca guvernatorului comitatului (Întreruperi! Nu-'i adevărat. Pe baza legii compete vice-comitelui constituţional!, aşa cred, că dacă cineva se adreseaza comitelui suprem, acesta e dator să-'i facă dreptate. În casul de faţă, după cum dovedesc actele cetite, comitele suprem nu pentru aceea a ordonat cercetare, ca să se amestece în agendele parlamentului, ci la rugarea părţii respective a ordonat-o, în contra celor-ce au comis crime, sau sunt acusaţi cu comiterea lor. A-ţi binevoit a spune, că e treaba comitetului central a face lucrul acesta. Dar' aceasta nu reiese clar din lege, şi pe lângă aceasta nici nu poate fi esecutat totdeauna. (Zgomot. Întreruperi: De ce nu?) De aceea, pentru-că cercul de competenţă al comitetului central înceată în momentul în care comisiunile esmise ca să efectuiască alegerile de deputaţi raportează că alegerile s'au făcut. De aici încolo comitetul central nu mai funcţionează. Acum deci întrebarea e aceea, că cei-ce au fost bătuţi la alegere şi rudeniile celor omorîţi, dupa-ce comitetul central 'şi-a sistat activitatea, în înţelesul legii cui sa se adreseze pentru sanarea gravaminelor şi pentru pedepsirea vinovaţilor? Natural, că ori deadreptul comitelui suprem, care prin organele subalterne face cercetarea şi transpune causa tribunalului comitatens spre decidere, ori preşedintelui dela tribunalul respectiv, ori apoi tribunalului însuşi. În casul de faţă, cei-ce au suferit violări s'au adresat comitelui suprem, şi acesta a fost îndreptăţit, ba chiar *dator* se ordoneze cercetare. Ei bine; cine a făcut cercetarea? *Tribunalul!* Aşa cred, ca tribunalul, deşi în sensul cel mai strict luat nu e legal, în tot casul e de fapt legal şi esistă de fapt. (Zgomot.) Deputaţii singuratici înea sa adresează cătră tribunalele lor proprii şi prin aceasta le recunosc legalitatea. Nu pot înţelege, cum în astfel de casuri, în chestii atât de esenţiale, activitatea tribunalului să nu fie recunoscută de legala? Şi de ce n'am accepta-o noi de basa, după-ce în cas contrar vărsările de sânge şi omorurile comise la alegeri ar remânea nepedepsite, ceea-ce aşa cred, că nimeni nu doreşte. Din aceste motive eu iau de basă legală cercetarea efectuită din partea tribunalului, şi votez pentru cassarea alegerii". (Zgomot mare.)

Se primeşte propunerea secţiunei şi se ordonează cercetare.

***În şedinţa din 20 Ianuarie 1866*** se pune la ordinea zilei alegerea din Becicherecul-mic, comitatul Timişului.

Secţiunea propune verificarea deputatului ales, baronul Ambrozy Lajos. Vorbeşte deputatul român

*Aloiziu Vlad:* „Onorata casă! După-ce aici, atât din actele presentate în favorul petenţilor, cât şi din cele date în favorul alesului să constată, că bătaia s'a întâmplat cu ocasiunea alegerii, aflu ca e la loc cercetarea. Dupa-ce cu ocasiunea trecuta, precum a accentuat condeputatul Böszörményi, când a fost vorba de alegerea Mihályi-Simeon Pap, casa n'a acceptat de basa cercetarea facută din partea funcţionarilor, nici de astadată nu se poate face alta, făra a deveni inconsecvenţi, decât ca dieta se ordoneze cercetare, pentru-că quod uni justum, alteri aequum. (Să votam! Eu deci doresc cercetare." (Să votăm!)

Deputatul ales să verifică.

*În şedinţa din 22 Ianuarie 1866* se discută alegerea contelui Szécsenyi Béla, atacată prin protest. Secţiunea propune cercetare. Vorbeşte deputatul român

*Aloiziu Vlad:* „Onorată casă! Văzând că pacienţa casei e eshauriată în chestia de pe tapet, cu bucurie a-şi renunţa dela gloria oratorica, pentru-că n'am mâncărime de vorbă. Dar' aflu de necesar să iau cuvântul, pentru-că am auzit atingâudu-se astfel de principiu, pe care eu nu numai că nu-'l pot accepta, ci-'l condamn chiar, în modul cel mai categoric. Un stimat orator a zis adecă, cum-ca deşi ştia, că legea electorală e mancă, n'ar fi crezut totuşi că e atât de rea. Eu, onorată casă, nu pot primi părerea aceasta, şi anume, din motivul, că tocmai acest proiect de lege, pe lângă toate scaderile ce le are, în legătură cu eliberarea pământului şi cu aplicarea principiului de a purta sarcinile în comunitate, formează peatra fundamentală a constituţiei din 1848, şi acestei împrejurări avem să-'i mulţămim, că poporul considera de evanghelie legile din 1848. (Întrerupere din partea lui Ragályi: Nu pe acelea le-am înţeles! Şi celelalte merită stima; dar' pe celelalte, ministeriu, etc. le consideră (poporul) ca turn al edificiului constituţional din 1848, ale carui baze le formează însă cele trei articole de lege

Că legea e mancă, — conced. Dar' că ar fi rea, — trebue să neg. Şi tocmai dacă e rea, în aplicarea ce 'i-se dă, aceasta vine de acolo, că oamenii sunt pacătoşi şi caută să submineze şi se strice legea. Nu în lege residă raul, ci în oameni, în acei oameni, cari vreau să se îmbulzească în măsură prea mare, chiar şi atunci, când

nu merită încrederea publică, şi nici nu o posed, şi nu au nici un merit pentru a candida de deputat.

În casul de faţă, onorată casă, mărturisesc sincer, că sunt dureros atins, când văd că fiul genialului bărbat, escelentului patriot, pe care naţiunea, ales naţiunea maghiară, îl adorà ca pe un idol şi-'l întitulează de cel mai mare Maghiar, când văd deci, că fiul acestui bărbat, care a representat acest cerc şi în dieta dela 1861, păşind acum ca candidat, are atâţi alţi contracandidaţi. Dacă cu ocasiunea alegerii din întrebare au fost frecări, eu le atribuesc, pe lângă împrejurările amintite, încă şi împrejurării, că majoritatea, din pietate faţă de memoria părintelui celui-ce aşteaptă să fie verificat, răpita de prea marele entusiasm, s'a ciocnit cu minoritatea violentă.

Ce se atinge de chestia însaşi, daca până acum n'ar fi obvenit alegeri la cari s'au întâmplat bătăi şi coruperi, şi dacă n'ar esista casuri de precedenţă, că astfel de alegeri au fost verificate: aş vota şi eu pentru cassarea mandatului. Dar' fiind-că sunt astfel de casuri, eu cred, că din sentimentul de pietate ce-'l datorim umbrei gloriosului defunct, precum şi pentru aceea, că individul de sub întrebare şi-a representat cercul şi la 1861 spre mulţămirea cercului: se verificăm pe respectivul deputat, cu atât mai vârtos, ca greşeli prea eclatante nu s'au comis, cari se reclame nimicirea mandatului". (Să votăm.)

Deputatul *Szécsenyi* se verifică, cu 119 voturi contra 102, cari au fost date pentru părerea secţiunei, pentru cercetare.

***În şedinţa din 25 Ianuarie 1866*** să propune cercetare în chestia alegerii deputatului *Marothy János* din Sătmar. Vorbeşte deputatul român

***Aloiziu Vlad:*** „Onorată casă! Aşa a zis ieri onoratul condeputat, baron *Eötvös József,* că scopul principal al legii electorale din 1848 este, ca nime dintre cei investiţi din partea legii cu drept electoral să nu fie despoiat de eserciarea dreptului seu. Dat fiind, ca aici petenţii se plâng, că au fost împedecaţi în eserciarea dreptului lor de a vota, şi drept plângere mai spun şi aceea, că s'au întâmplat şi câteva casuri de moarte, eu cred că nu e cu putinţă se luăm lucrul prea uşor. (Zgomot. Sa votăm!) Cel mai mic lucru ce-'l poate face casa este, se ordoneze cercetare. Eu din parte-'mi a-şi trece bucuros cu vederea aceea ce poate fi trecut cu vederea,

dar' ca judecător, şi ca membru al unei corporaţiuni judecătoreşti, nu pot să remân impasibil faţă de nimica, cu atât mai vârtos, că atunci, când e mare numărul tânguitorilor, datorinţa acestei înalte judecătorii este se liniştească pe cei-ce să plâng, astfel, că ordonează cercetarea gravamenelor lor. S'a spus, că nimic nu e dovedit. Adevărat! Pentru-că dacă ar fi dovedită ilegalitatea, n'ar trebui să se mai ceară cercetare, chiar şi dacă ar esista cea mai mică bază de — *cassare.*" (Zgomot. Să votăm!)

Deputatul se verifică, contrar propunerei secţiunei.

În contra alegerii deputatului *Décsey László* (Cehul-Silvaniei) s'a dat protest. Comisiunea verificătoare propune cercetare. Vorbeşte deputatul român

*Aloiziu Vlad:* „Cu toate că n'am nici cea mai mica îndoială, că onoratul domn raportor, amăsurat capacităţii sale, a făcut un estras perfect şi bun din acte, totuşi îndrăsnesc a cere, ca să binevoiţi a ordona cetirea actelor." (Zgomot. S'a primit propunerea comisiunei!)

*Csanády Sándor:* Conclusul e enunţat, cetirea actelor nu mai e la loc. (Zgomot.)

*Sigismund Papp:* „În înţelesul regulamentului casei, fie-cine are dreptul să ceară cetirea actelor. (Întreruperi: S'a întârziat!) Căci cu toate că, cum a recunoscut şi domnul deputat Vlad, estrasul e corect, în urmarea cetirei actelor pot să se nască astfel de amănunte, cari să ducă la nimicire". (Zgomot.)

*Aloiziu Vlad:* „Onorată casă! Cunoscând foarte bine misiunea fatală a dietei actuale, care are chemarea să decida asupra fericirei ţării, am venit aici cu intenţiunea, să fiu după putinţă cu cruţare, în deosebi faţă de chestiile politice, atinse de dl condeputat *Jokai Mór.* Nu am căutat să fac capital politic din nici o chestie, pentru-că de aceasta nu numai că nu avem nici o trebuinţă, dat fiind, că ele vor ajunge la timpul seu la ordinea zilei dela sine, ci eu ţin lucrul acesta chiar de păgubitor pentru tactul fin şi pentru justeţa dovedita pănă acum din partea acestei înalte adunări. Nici acum nu vreau se fac chestie politica din chestia dela ordinea zilei, cu toate că trebue se mărturisesc sincer, că trebue sa-'mi adun toate puterile sufleteşti, pentru-ca sentimentele să 'mi-le pot strânge între barierile moderaţiunei. (Zgomot). Chiar ca şi deputat singuratic trebuia să iau cuvântul după auzirea celor cuprinse în estras, şi cu atât mai

vârtos chiar de trei-ori îndatorat mă simt a-'mi ridica glasul pentru aceea, pentru-că cei ofensaţi 'mi-s'au adresat mie, rugându-ma să le represint şi apăr cauza, nu numai în faţa înaltei case, ci şi, cu mai mulţi alţii, în faţa M. Sale. (Să auzim! Cele înşirate în petiţia de faţă îmi fac de datorinţă a ma declara în faţa casei. Dacă comitatul acesta s'ar afla în interiorul ţării, dacă n'ar fi legat de Ardeal, de acel Ardeal, unde, cum a spus condeputatul antevorbitor, decurg în timpul de faţă alegerile dietale, dacă, cum zic, lucrul nu s'ar afla în situaţia aceasta, daca acest comitat, în care s'a făcut alegerea din întrebare, nu s'ar afla la marginea ţării, şi eu a-şi privì cu totul alt-cum lucrurile. Binevoiţi însă a lua în considerare, că dacă nu se dă o satisfacţiune grabnica şi strictă respectivilor, atunci nu numai că vor fi indignaţi aceia, cari şi până acum au ajuns la supremul grad de indignare, ci cu siguranţă se vor naşte multe sentimente neplăcute de indignare şi în aceia, despre cari e vorba să se unească cu Ungaria. N'aş avea nimica în contra cercetării, fiind' şi eu de convingerea, ca aceasta e calea cea mai dreaptă, nu e în detrimentul nici a uneia dintre părţí, pentru-că prin aceasta se poate erua adevarul.

Aici însă, unde nemulţămirea creşte mereu, nu numai după rapoartele din gazete, ci prin faptul, că un cetăţean bate pe celalalt unde-'l prinde, unde pasiunile au atins culmea, cercetarea e de prisos. O ţin de prisos chiar şi pentru aceea, fiindcă e dovedit cu 17 atestate, ca *a fost* bătae, şi că *mai multe mii de alegători n'au putut lua parte la alegere.* Atestatele acestea, cari au fost cetite aici, sunt provăzute cu sigilul comunei respective, sunt subscrise de notarii respectivi, prin urmare, merită la tot casul atâta încredere, ca pe basa lor se poată fi decredată *cassarea.* Aceasta e părerea mea în chestia aceasta, şi rog onorata casă, ca ţinând cont de gingăşia causei de faţa, să binevoiască a decreta cassarea alegerii". Zgomot. Să votam!)

La o observare maliţioasă a lui *Tisza Kálmán, Aloiziu Vlad* cere cuvântul în chestie personală şi răspunde următoarele:

„Dlui deputat preopinent îĭ răspund numai atâta, că eu ştiu foarte bine unde trebuesc înaintate petiţiunile. Rugarea, în care se cere pedepsirea vărsărilor de sânge şi a omorurilor comise, am trimis-o acolo unde trebuea să fie trimisă. Ceealaltă fiind adresată dietei, aici apăr pe petenţi". Zgomot.)

Vorbeşte apoi la obiect deputatul român

*Sigismund Papp:* „Nu vorbesc pe limba agitaţiei, la care nu mă pricep, ci în limba judecăţii calme. Dl deputat preopinent zice, că regretă mult, că în afacerea aceasta de alegere s'a atins chestia naţională. Intr'adevăr, trebue să-'mi esprim şi eu parerea de rau pentru acest fapt. Aşa cum pretutindenea, nu au operat nici în Solnocul de mijloc, şi special în mărginaşul comitat al Sătmarului, unde s'a întâmplat la alegeri număroase abusuri şi ilegalităţi, nu au operat zic, naţionalitaţile ca atari. Nu vreau să târăesc chestia pe terenul discuţiei chestiei naţionale, ci mă mărginesc la terenul ce-'l avem în faţa nóastră, anume. la esaminarea casului aşa cum ni-s'a presentat. Secţiunea zice, că nu e dovedită întru toate şi esact vărsarea de sânge amintită în petiţiune. Eu sunt de alta părere, şi din acte m'am convins pe deplin, că alegătorii, *alungaţi dela urnă,* nu au putut usa de dreptul lor, nu au putut să aleagă. E dovedit faptul, că nu a fost alegere liberă. Şi totuşi, ce se cuprinde în mandatul depus pe masa dietei din partea deputatului? Aceea, că n'a fost nime care ar fi strigat alt nume decât pe al lui *Décsey,* şi astfel Décsey a fost ales cu aclamaţiune. Pentru Dumnezeu, dlor! E aceasta cu putinţă? Enigmă grea va deslega acela, care ne esplică întrebarea, cum e cu putinţă, că acolo, unde nu este alt partid, ci alegerea se face prin aclamare, să pot întâmpla astfel de îngrozitoare vărsări de sânge?

Faptul vărsării de sânge e clar şi evident, prin urmare e clar şi faptul, că alegătorii nu au putut face întrebuinţare de dreptul lor electoral. E adevarat de altă parte, că în credenţional presidentul adevereşte, că nu s'au anunţat decât trei oameni cari se ceară votarea. Aceasta e, domnilor, motivul, pentrn care cercetarea trebue într'adevăr ordonată. La început eram de părerea, să se nimicească alegerea de deputat din întrebare; dar' convingându-mă în mod clar, că protocolul e fals, cred că cercetarea va scoate adevărul la iveală. Şi tot aşa cum după condeputatul *Jokai* stă sub scutul legii presidentul, care îşi împlineşte cu onoare datorinţa, — să fie lovit de lege acela care umblă cu hămişag. (Aprobări). Tocmai de aceea, 'mi-am schimbat părerea, şi votez pentru cercetare. O rugare aş avea numai cu privire la cercetare; şi anume, rugarea, ca un om de încredere să fie însărcinat cu efectuirea ei, pentru-că acolo într'adevăr ne aflăm la marginea Calafatului. Acolo s'a început şi la 1848 prima varsare de sânge. Zic deci, că cu privire la gravitatea causei,

doresc, ca să fie esmisă astfel de judecătorie, în care să aibă încredere, atât poporul, cât şi dieta. Prin urmare, cer esmiterea, nu numai a unui membru, ci a doi membri, — unul maghiar, altul român. (Zgomot.) Sunt deplin mulţămit cu esmiterea baronului *Simonyi*, care posede în măsură perfectă încrederea poporului; dar' va face prea bună impresiune asupra ţinutului aceluia, dacă se mai esmite un membru pe lângă el. Propun deci de primul membru pe baronul Simonyi, de al doilea pe *Popoviciu*«. (Să votăm.)

Se ordonează cercetarea, şi cu esecutarea să însărcinează baronul Simonyi singur.

*În şedinţa din 26 Ianuarie 1866* e pusă la ordinea zilei verificarea deputatului *Peley Lajos*, cercul *Jibăului*, comitatul Solnoc. Vorbeşte deputatul român

*Sigismund Papp*: „Rog sa se cetească protocolul de alegere. (După cetire.) Onorată casă! Din protocolul cetit m'am convins, că alegerea aceasta nu a decurs în ordine. (Să auzim!) Pentru-că basa nu e aceea, că respectivul a primit 1758 de voturi, ci lucrul de căpetenie e, că cei cu drept de vot nu au putut vota, din causa turburărilor ivite. O atenţiune deosebită merită împrejurarea, că notarul, pe care comitetul central 'l-a ales notar, a fost dat afară din localul de alegere, respective de pe lângă comisiunea în faţa căreia s'a făcut votarea, ear' presidentul a pus în locul lui pe altul, adecă a substituit alt notar, ceea-ce earăşi e în contra legii. Legea dispune lămurit, că pe presidentul şi notarul de alegere îl numeşte comitetul central. Acolo deci, unde nu e notar, şi pe notar îl pune presidentul, eu nu pot recunoaşte procedura de legală. Dar' s'a mai atins şi alt punct de vedere, anume, că au fost doi candidaţi, şi totuşi n'a votat nimeni pentru contrarul. Imprejurarea aceasta dovedeşte numai aceea, că turburările despre cari sĕ vorbeşte în protocol au făcut aşa impresiune asupra poporului, încât s'a îndepărtat de acolo, şi nu şi-a dat votul pentru candidatul seu, ceea-ce într'adevăr merită să fie eruat prin cercetare. Eu propun deci cercetare, chiar şi din acel punct de vedere, ca să se constate, dacă e autetic sau nu protocolul de alegere.

Pentru-că se poate întâmpla, cum s'a văzut şi într'un cas înşirat eri, că protocolul sa nu fie compus aşa cum cer faptele întâmplate. Cer cercetare şi pentru aceea, pentru-că e în interesul deputatului ales. (Zgomot. Întreruperi: Îl verificăm!) Prin cercetare nu să perde nimica, şi poporul va fi cel puţin păciuit. (Întreruperi: Îl

verificăm!) Indeosebi cutez a spune, domnilor, că în părţile acelea, prin aceste două alegeri, liniştea poporului e turburată mult. (Zgomot). Eu prin aceea, că nu fac nedreptate altuia, comit faptă bună; îmi fac datoria de patriot. De aceea la tot casul votez pentru cercetare". (Să votăm, Zgomot.)

Deputatul ales să verifică.

*În şedinţa din 27 Ianuarie 1866* declară baronul *Simonyi Lajos,* că nu poate primi misiunea de a face cercetarea în Cehul-Silvaniei, pentru-că, *spre adânca sa părere de rău, nu ştie româneşte.* Vorbeşte deputatul român

*Sigismund Papp:* „Onorată casă! Stimez prea mult părerea stimatului condeputat, că nu poate primi o îndatorire pe care nu o poate împlini. Din acest punct de vedere trebue să stimez cu atât mai vârtos declaraţia stimatului condeputat, fiind-că văd din ea, că e pătruns de importanţa cercetării. Onorata dietă ştie, că unde este vorba de a veni în coatingere cu poporul, şi trebue ascultat poporul, trebue *înţeleasă perfect de bine limba poporului.* Eu sunt deci de părerea, ca se trimitem pe altul, şi anume, nu Român, ci Maghiar, care *ştie însă româneşte şi ungureşte,* şi totodată cunoaşte raporturile de acolo. Recomand pe *Tury*". (Intreruperi: *Várady!*)

Să însărcinează cu cercetarea deputatul *Várady Gábor,* care însă în şedinta din 29 Ianuarie a declarat, că nu poate primi nici el misiunea aceasta, din motivul, că e înrudit cu deputatul ales, în urma cărui fapt dieta a numit apoi pe deputatul *Tury* comisar de cercetare. Resultatul cercetării se va face cunoscut mai la vale.

## Discuţia asupra adresei.

La mesajul de tron dieta ungară a răspuns cu o adresă. Proiectul de adresă 'l-a compus *Deák Ferencz.* A fost un răspuns cuminte la vorbele părinteşti ale Monarchului, un act de stat, în care Maghiarii cu vorbe cumpătate şi alese 'şi-au spus de nou tot ce aveau pe inimă, dorinţele şi aspiraţiunile naţionale. Ear' când proiectul de adresă a fost pus în discuţie parlamentară, cei mai buni oratori dintre deputaţii de naţionalitate maghiară au luat cuvântul, pentru a se face interpreţi ai opiniunei publice maghiare, pentru a lămurì situaţia politică din toate punctele

de vedere, în prima linie însă din punctul de vedere al intereselor maghiare.

Discuţia asupra proiectului de adresă s'a început în şedinţa din *15 Februarie 1866*. La discuţie au luat parte şi deputaţi români, mai ales la discuţia pe articole, căutând să facă lumină în *chestia naţională* şi se propage ideea resolvării ei în mod mulţămitor pentru toţi. Au atins şi chestia *uniunii Ardealului* cu Ungaria, în forma reclamată de interesele Românilor ardeleni, cari pe atunci încă nu erau representaţi în dietă. Vorbirile deputaţilor români, rostite cu ocasiunea discuţiei purtate asupra adresei. au fost pline de însufleţire pentru causa naţională. Vor urma acum pe rând.

In şedinţa din *19 Februarie*, la discuţia generală, a luat cuvântul deputatul român

***Aloisiu Vlad,*** care a rostit următoarea vorbire:

„Onorată casă! Discuţia asupra adreselor a fost totdeauna de mare gravitate şi de eminentă însemnătate, pentru-ca chemarea şi misiunea lor a fost, constatarea îngrijirilor ţării şi talmăcirea adevăratei opiniuni publice. În vremile înainte de 1848 acelea erau espresiunea fidelă a membrilor sfintei coroane, ear' dela 1848, încetând representarea pe basa instrucţiunilor, adresele de răspuns au câştigat în importanţa lor, pentru-că tocmai în aceea residà misiunea lor, ca se constate adevărata şi nemituibila opiniune publica a ţării, ear' modalitatea spre acest sfârşit o dau în parlament discuţiile asupra adresei de răspuns. De aceea, foarte înţelepţeşte a spus înţeleptul patriei noastre, că tocmai discuţiile asupra adresei de răspuns sunt chemate, ca nefiind noi provăzuţi cu instrucţiuni, trimiţătorii nostri sa se poată orienta asupra modului, cum ne ţinem noi de programul rostit lor cu ocasiunea alegerii noastre.

Din acest motiv, onorată casa, cu toate că văd cum atenţiunea onoratei case este eshauriată, şi cu toate că simţesc, că după escelentele puteri intelectuale, cari au eşit pe plan înaintea mea, nu pot concura pe terenul gloriei oratorice, totuşi îmi ţin de datorinţă să-'mi espun parerile şi acel punct de mânecare, ce ma conduce la acceptarea sau neacceptarea proiectului de adresă. (Să auzim!)

O fac aceasta pe faţa şi cu sinceritate, pentru-că e în firea mea nefăţărnicia şi sinceritatea, şi am obiceiul a-'mi spune părerea

totdeauna liber şi pe faţă. Şi vă asigur, că sunt tot atât de independent, ca ori-care din această dietă.

Eu, onorată casa, fiind-că nu sunt Neamţ, nu sunt, şi nu pot să fiu centralist. Adecă, eu nu numaĭ că nu aprob şi nu pàrtinesc guvernarea monarchiei austriace cu ajutorul centralisăriĭ, ci o condamn în mod declarat, pentru-ca singură s'a condamnat pe sine în acei 17 ani în cari, nu numai asupra acestei ţări, ci asupra întregei monarchii n'a adus alta decât — *miserie.*

Dar' fiind-că nu sunt Maghiar, *nu pàrtinesc nici dualismul,* în acel înţeles, cum a fost pus, nu numai din parte maghiară, ci poate fi pus şi din partea oare-cărui publicist de dincolo de Leitha, şi care însemnează atâta, că monarchia să se împarta în două parţi egale şi să se guverneze prin guvern parlamentar.

Eu, onorată casă, sunt *federalist.* Federalist în acel înţeles, că doresc, ca toate popoarele acestei monarchii, cari au un trecut istoric, aplicând şi folosind cu isteţime interesele naţionalităţilor, se formeze câte un stat federativ, pentru-că basele acestui federalism ni-le arată situaţia actuală a monarchiei austriace, şi pentru-că din suflet sunt convins, că marele viitor al Austriei se poate ajunge numai prin o astfel de federalisare a popoarelor, respective a ţărilor.

Pe ce base să poate aplica liberalismul acesta? Eată tema puţin discutată, în presă şi în parlament.

Aflu că nu e necesar a desvolta mai pe larg noţiunea şi gravitatea federalismului, şi de aceea, declar numai, că după părerea mea, pe base federale s'ar putè organisa monarchia astfel, ca să se împartă în trei grupe mai mari, anume: coroana sfântului *Stefan,* coroana sfâutului *Venceslav,* la care se aparţină şi Galiţia cu celelalte elemente slave, şi coroana sfântului *Leopold,* compusă din celelalte provincii ale monarchiei. In aceste trei grupări principale regnicolare trebue să-'şi păstreze, la tot casul, singuraticele ţări independenţa lor, pentru-că ori-cât de mic să fie, e fălos totuş fiecare popor de independenţa sa şi de trecutul seu, deopotrivă.

Acestea am crezut că e de lipsă, onorată casă, să le desvolt întâiu, pentru-că ele formează cheia la aceea ce voiu spune mai târziu. (Zgomot. Sa auzim!) Mie, onorată casă, esprimându-'mi deosebita stimă şi admiraţie faţă cu cap-de-opera espusă de înţeleptul patriei noastre, îmi cade foarte greu să-'mi înşir părerile *în contra ei.* Cu toate acestea, aflu de necesar espunerea în deosebi a părerilor mele asupra chestiilor comune, despre cari stimatul propunător al

adresei zice în proiect. că dieta, recunoscând adevărata lor esistenţă, va elabora prin comisiune specială proiect de lege, pe care-'l va presenta la timpul seu. Unii dintre domnii oratori au afirmat, că e prematur lucru a vorbì *acum* despre afaceri comune, pentru-că acelea vor fi pertractate mai târziu, şi atunci va fi la loc declaraţiunea asupra lor. Eu nu împărtaşesc vederea aceasta, şi cred, că fiind vorba în proiectul de adresă despre afacerile comune, şi fiind-că acelea au fost accentuate în mod deosebit în mesajul de tron, şi trebuiau să fie atinse: e la timp şi la loc, ca onorata casă şi membrii ei singuratici să-'şi tălmăcească vederile în privinţa aceasta. Eu urmez în privinţa aceasta vederile condeputatului *Bartal György*, care, deşi a accentuat. că nu e la loc, totuşi 'şi-a esprimat vederile asupra chestiunii. Zic, onorată casă, că aprob întru toate părerile sale, în deosebi cu privire la precisarea şi discutarea chestiilor comune. Le aprob, pentru aceea, pentru-că fiind gata a merge în aplanare până la limitele estreme, doresc din tot sufletul se promóvez aplanarea. Eu, domnilor, m'am convins în cercul meu, şi pe alte locuri pe unde am umblat, că poporul într'adevăr sărăceşte din zi în zi, şi acest simplu popor, cu mintea lui cea simplă, m'a provocat la mai multe ocasiuni, sa promovez aplauarea, cu ori-ce preţ. (Întreruperi: Cu ori-ce preţ? Zgomot. Contraziceri. Presidentul sună clopoţelul.) Când zic, că cu ori-ce preţ, nu înţeleg aceea, că cu jertfirea constituţiei, pentru-că sunt cetăţean constituţional, şi aşa cred, că sub decursul celor trei diete am dat destulă dovadă, că doresc constituţionalismul cu sinceritate. Ci înţeleg aceea, ca se prindem basa posibilă care ni-să dă, pentru a se esopera. Basa aceasta e cuprinsă deadreptul îu mesajul de tron. Şi fiind-că noi, — rog a o nota bine aceasta, — ne aflăm în proprietatea dreptului, trebue să legăm învoială, ca se ajungem curând în posesiunea dreptului.

A doua observare se refere la uniunea Ardealului cu Ungaria şi la raporturile viitoare ale Ungariei faţă de Croaţia.

In privinţa aceasta, proiectul accentuează cuviute prea frumos sunătoare, — şi îmi place să cred, că sunt cuvinte dictate de sentimentul frăţietăţii, — şi asigură ţarile surori, că dorinţele juste şi echitabile ale naţiunilor locuitoare în ele, întru cât nu se opun principielor fundamentale ale ţării, vor fi împlinite. Eu, onorată casă, sunt unul din acei nemărginit de puţini Români inteligenţi (Ilaritate. Zgomot. Presidentul suna clopoţelul), cari au fost şi vor fi totdeauna

pentru unirea Ardealului cu Ungaria. Dar' să distingem bine d-lor. N'am fost pentru incorporarea, pentru unificarea Ardealului cu Ungaria, ci pentru *unirea* Ardealului cu Ungaria. Eu nici pentru Ungaria nu ţin de dorit, ca Ardealul să se contopească simplu în Ungaria, şi nici consunător cu pretensiunile Ardealului nu ţin lucrul acesta; ci chiar din contră, întru-cât am putut studia disposiţia poporului, îl ţin mai mult de primejdios decât de folositor.

Părerea mea e aceea, că după-ce pe seama Croaţiei, care a fost representată în dieta maghiară dela 1848, s'a reservat la 1861 o cartă albă, — nu se poate face nici faţă de Ardeal altcum, pentru-că Ardealul de ani îndelungaţi a trăit sub aşa numiţii principi naţionali ai sei, şi de treisute de ani e deslipit de către Ungaria. Pe base de drept cred, că numai atâta se poate pretinde, ca Ardealul, cu privire la dreptul public, se reîntre în aceleaşi raporturi faţă de Ungaria, în cari se afla înainte de catastrofa dela Mohács. Precum cer şi cu privire la Croaţia, ca se reîntre în raporturile ce esistau înainte de 1848.

Acceptând astfel de base, spiritele acelor popoare nu numai că se vor linişti, ci născându-se în ele încrederea, vor da mână de ajutor, ca să se afle calea de eşire din actuala stare de lucruri.

Mai este un punct, onorată casă, asupra căruia vreau să fac observare. (Să auzim!) Punctul acesta e pasajul din proiectul de adresă, care accentuează restabilirea ministerului independent maghiar, şi a municipiilor comitatense şi orăşeneşti. Ce se atinge de ministerul maghiar, aşa cred, că am putea absta dela această cerere, câtă vreme legile nu sunt revisuite, (Zgomot. Contraziceri.) şi anume, din motivul, că dacă va fi numit ministerul maghiar, o parte din miniştrii numiţi nu va avea nimic de lucru. Şi de ce? Pentru-că cercul lor de competenţă nu e precisat! Întâiu trebue să fie regulate deci afacerile comune, şi precisate trebue să fie cercurile de activitate ale miniştrilor. (Zgomot. Contraziceri. O voce: E făcută precisarea în legile din 1848.) În legea la care binevoiţi a mă îndruma, se află şi ministrul de *esterne* şi ministrul de *resboiu*, dar' cercul lor de competenţă nu e precisat.

Eu dară nainte de toate zic aşa, că ar fi suficient, dacă ne-am restrânge la cererea restituirei comitatelor. Eu o ţin aceasta de suficient, din motivul, că e lucru foarte problematic, cel puţin înaintea mea, că în urma iubirei înfocate ce se manifestă în patrie faţă de municipii, cum vor putea fi satisfăcuţi cei-ce idolisează municipiile,

dacă prin o organisare mai târzie ele s'ar preface în umbră? Pentru-că într'adevăr, sunt foarte mulţi, cari mai de grabă ar dorì municipiu liber, decât ministeriu independent, cu atât mai vârtos, că responsabilitatea se poate ajunge şi pe altă cale, prin punerea actualei maşinerii guvernamentale pe alte baze, respective prin decretarea responsabilităţii pe seama bărbaţilor puşi în fruntea guvernului. Eu aşa cred deci, că comitatele pot fi restabilite înainte de revisuire, şi mărturisesc sincer, că atunci, când în anul trecut, actualul guvern a numit în locul funcţionarilor comitatenşi, numiţi din partea vechiului guvern, în mare parte oameni noi, am crezut, că într'adevăr se doreşte restituirea comitatelor. Cu toate că am văzut şi am esperiat, că la 1861, luând comitatele frânele guvernării din mâna guvernului de pe atunci, au mers poate prea departe şi peste limitele dictate de raţiune, şi au dat naştere urmării provisorului de mai târziu, pentru-că altcum sentimentele nu puteau fi abătute la calea constituţională, zic, că având-le toate acestea în vedere, credeam, că actualul guvern va restaura comitatele, cu atât mai vârtos, că actualii şefi ai guvernului, cari 'şi-au câştigat mărimea parlamentară în vieaţa comitatensă, cunosc şi apreciază importanţa acestei vieţi, şi pentru-că acesta ar putea fi drumul şi modul cel simplu pe care s'ar putea aduce în ţară îndestulire mare, şi atunci şi dieta putea să fie deschisă sub auspicii mai favorabile. Că guvernul de ce nu a făcut-o aceasta, va şti numai el singur. Întru-cât însă cunosc eu motivele, după ziare, ştiu, că acelea nu sunt atât de plausibile, ca să poată împedeca într'adevăr restaurarea comitatelor.

După părerea mea, respective după părerea scoasă din gazete, două lucruri au îndemnat oamenii guvernului să nu restituească comitatele. Întâiu, îngrijirea, la tot casul, părintească, că cu funcţionarii provizorului ce să se întâmple? (Zgomot!) Al doilea, temerea, că comitatele vor fi răpite de nou de pasiuni. (Zgomot. Contraziceri.) Motivul prim îi serveşte spre onoare guvernului, dar' nu e suficient pentru amânarea restabilirei vieţei comitatense. Pentru-că guvernul eşit din dreptul constituţional are putere se aplice din organele sale pe acelea, cari prin activitatea, onestitatea şi diligenţa lor merită a fi aplicate şi după restaurarea comitatelor. Ce se atinge de al doilea motiv, anume, de temerea, că comitatele vor putè pune de nou mâna pe frâne, nu împărtăşesc temerea mult onoraţilor bărbaţi dela guvern, pentru-că îi ţin destul de energici, ca să se opună curentului şi să strângă valurile în albia lor.

Eu, onorată casa, punctul acesta din proiectul de adresă 'l-aş modifica astfel, ca restituirea ministerului să nu se ceară 'nainte de a se revisui legile, dar' să se solicite restaurarea comitatelor. Asta sper că vom căpăta dela actualul guvern, cum a spus-o şi dl deputat *Bartal György* în vorbirea sa, la locul unde zice: „Cine e între noi acela, a cărui conştienţă va putè rămânè neatinsă de imputările ce s'ar putè cetì din feţele celor ce sunt ameninţaţi se moară de foame, că n'am folosit ocasiunea ce ni-se ofere acum, de a dobândì autonomia internă, mai bine zis, de a încerca serios redobândirea, ci am negles acest lucru, în conştienţa gravaminelor noastre?" Eu deduc de aici, că întru-cât dl *Bartal György* e organ al guvernului, prin urmare cunoaşte ideile cari domnesc în sînul guvernului, deduc zic, că nici guvernul nu e contrar dorinţelor noastre.

Eată, acestea sunt părerile mele cu privire la adresă. Imi voiu lua voe la timpul seu să vorbesc şi la discuţia pe articole". (Zgomot Să votăm!)

In şedinţa *dela 20 Februarie* proiectul de adresă a fost primit cu unanimitate, ca basă pentru discuţia pe articole.

La discuţia pe articole, *în 21 Februarie,* deputatul sârb, *George Stratimirovici*, propune la punctul 16 din adresă, ca în loc de: „ca naţiune liberă independentă, faţă de altă naţiune liberă independentă", să se zică: › *ca naţiuni libere independente, faţă de alte naţiuni libere independente* , şi motivează pe larg această moţiune reclamată de faptul, că în ţările coroanei sfântului Stefan trăesc *mai multe* naţiuni, ceea ce trebue remarcat, ear' de altă parte nu trebue dat naştere la precedenţe, cari în interesul păcii interne au să fie evitate.

'I-a răspuns imediat *Deák Ferencz* cu următoarele cuvinte:

„Onorată casă! Când am întrodus cuvintele acestea în proiectul de adresa, n'am avut de loc intenţiunea se provocăm discuţie asupra principiilor politice. Am depus în ele numai ideea, ca şi ei. (Cei din Austria!) Şi noi trebue să fim liberi şi independenţi, şi atunci ne vom putè înţelege cu ei. Fie ca e spusă în singular, sau în plural, ideea aceasta se cuprinde în ele. Ce se atinge de chestie însaşi, cred că în Ungaria *numai o singura naţionalitate politica este.* Dar' tema aceasta la nici un cas nu aparţine discuţiei, pentru-că şi aşa

ne vom consulta şi vom discuta chestia naţionalităţilor, şi cel-ce are nedumeriri, va avea posibilitatea să vorbească şi să discute atunci. Eu declar numai spre liniştirea celor-ce au nedumeriri, că aceasta nu e decât asemanare, că adecă, precum o naţiune liberă tratează cu altă naţiune liberă, aşa voim să tratăm şi noi cu ei". (Aprobări. Să rămână.)

Vorbeşte apoi deputatul român

*Emanuil Gozsdu:* „Onorată casă! Condeputatul antevorbitor a propus acea modificare, ca nefiind la loc cuvântul singular *»naţiune«* ar dori să fie schimbat cu pluralul *»naţiuni«*. Dacă cineva din dieta aceasta ar crede, că în Ungaria sub numirea de naţiune liberă independentă se înţeleg singuri locuitorii şi cetaţenii cu buze maghiare, mărturisesc că m'aş alatura şi eu la părerea deputatului preopinent. (Aprobări.) Dar' fiind-că eu găsesc, — şi aşa cred că toţi găsim, — că sub numirea *»naţiune liberă independentă«* se înţelege totalitatea, *complexul* tuturor locuitorilor, de ori-ce limbă din Ungaria, (Aprobări) aflu că trebue conservată espresiunea. (Aprobări.) Marturisesc chiar, că în plural nici nu se poate folosì espresiunea, pentru-că atunci ar suna astfel: „ca naţiuni libere independente, cu naţiuni libere independente", şi eu neg esistenţa naţiunilor libere independente în Ungaria, pentru-că independent e numai *complexul.* Părţile singuratice nu sunt independente, şi aşa nici Maghiarii. Se poate, că naţionalităţile dincolo de Leitha sunt mai norocoase în separarea lor geografică decât naţionalităţile din Ungaria, şi atunci s'ar putè face modificarea aceasta: „ca naţiune liberă independentă cu naţiunile libere de dincolo de Leitha", — dacă într'adevăr esista astfel de naţiuni. (Zgomot.) Să rămâna! Dar' cu privire la naţionalităţile din Ungaria, aşa e bine cum e în adresă.

Cu privire la nedumerirea de care e stăpânit stimatul deputat antevorbitor, şi pe care 'şi-a desvoltat-o mai pe larg, că anume, în Ungaria s'ar ignora esistenţa celoralalte naţionalităţi, afară de naţionalitatea maghiară, eu găsesc garanţă deplină în aceste cuvinte ale proiectului de adresă: *»La compunerea acestor legi vom urma principiile dreptăţii şi ale frăţietăţii.«* Adevărat, că frasele: *frăţietate, echitate, egalitate,* pot fi esplicate în diferite moduri, pentru-că nu sunt espresiuni precisate astfel, ca sa aibă anumite linii demarcaţionale. Dar' aceea ştim, că *dreptatea ce e!* Şi fiind-că naţionalităţile primesc garanţii cu privire la principiul *dreptăţii,* eu prin aceasta ma simţesc liniştit şi individualiceşte. Nu văd decretarea

unui principiu, care ar putea să slăbească moţiunea pe care membrii cu buze române ai dietei din 1861 au cerut să fie luată în prima adresă, ci din contra, o vad mai bine spriginită şi desvoltată. De aceea, în numele deputaţilor de buze române îmi iau voe a declara, că noi, în privinţa aceasta suntem deplin liniştiţi prin pasajul acesta, (Aprobări) şi nu vrem sa îngreunăm sau să lungim pertractările referitoare la el. Cu espunerile făcute suntem deci pe deplin mulţămiţi, şi deocamdată satisfăcuţi, pănă va venì rândul la desbaterile speciale".

Urmează deputatul român

*Aloiziu Vlad:* „Onorată casa! Regret foarte mult, că condeputatul *Stratimirovici* fiind bolnav a vorbit încet, aşa că deputaţii onoratei case n'au putut auzi esact cuvintele sale, pentru-că sunt convins, ca daca le auzeau, ar aprecia principiile pe cari le-a desvoltat din punct de vedere înalt politic. Am auzit vorbindu-se multe în casa aceasta despre resolvarea chestiei orientale. Daţi-'mi voe să vă spun domnilor, că chestia orientala nu o poate resolva naţiunea maghiară numai cu ajutorul naţiunei germane, ci cum a spus-o foarte nimerit condeputatul *Stratimirovici,* o va resolva la timpul seu eminamente cu naţiunile cari locuiesc în această patrie, şi cari au fraţi de sânge cu milioanele în imperiul turcesc. Adevărat, că timpul acesta e înca departe (Să auzim!), dar' dacă cineva e bolnav, e obiceiu să se îngrijească ai sei din vreme de eventuala eşire din lume, — şi deosebirea e numai, că vieaţa omului singuratic e scurtă şi trecătoare, ear' vieaţa naţiunilor e lungă şi trainică; de aceea e înca departe momentul, (Zgomot) dar' nu strica sa ne aducem aminte de cei-ce au dreptul să între în moştenire, şi cu ajutorul cărora se poate ajunge mai sigur la moştenire.

Faptul, că naţiunile locuitoare în această patrie sunt recunoscute de naţiuni în înseşi legile ţării, a spus-o în rândul trecut condeputatul *Dobrzanski,* şi în privinţa aceasta, cu date din cartea legilor nu 'l-a putut face nimeni de minciună. Se va zice poate, că cuvintele şi înţelesul acela al legii formează astazi obscuritate stricată. Dar' eu cred, că tocmai aceasta onorată casa, care pănă acum a desvoltat faţa de naţionalităţi o eminentă prevenire, şi o imparţialitate aproape soră cu gentileţa, că tocmai această onorată casă, şi toţi membrii ei se vor năzuì la timpul seu, când va fi pusă pe tapet deslegarea chestiei naţionalităţilor, să-'i dee înţelesul ce 'l-a dat respectivul

articol de lege, şi va precisa prin noue dispoziţiuni legale aceea ce a desvoltat mai nainte condeputatul Stratimirovici.

Astăzi în Ungaria sub numirea *»naţiune politică maghiară«* sunt a se înţelege *toate* naţionalităţile locuitoare în aceasta ţeară.

Dar' eu cred, că nu deroagă de loc Maghiarului, dacă, fiind vorba de egalitate de drept, consideră de întru toate egal îndreptaţiţi şi pe ceialalţi, şi îi înşiră şi în adresă *ca naţiuni egale cu cea maghiară,* şi pănă când aceasta va fi garantat prin lege. Pentru-că eu nu iau egalitatea de drept numai în acel înţeles, că să fie egală purtarea sarcinelor, etc. Ci o înţeleg aşa, că noţiunea egalităţii de drept să fie estinsă astfel, ca fiecare naţionalitate să aibă ocasiune *a se desvolta în cercul care-i compete şi se poată păşi sub numirea sa proprie.* Conced, că astăzi încă nu e sosit timpul pentru chestia aceasta, dar' ideea odată atinsă, nu poate fi ignorată sau omorîtă cu votarea. Şi de aceea declar din partea mea, că părtinesc vederile condeputatului *Stratimirovici*". (Să votăm.)

Vorbeşte apoi deputatul maghiar

*Jendrassik Miksa:* „Onorată casă! Un condeputat antevorbitor, menţionând în vorbirea sa locuitorii de limbi diferite din patrie, s'a năzuit a deduce din aceasta esistenţa mai multor naţiuni, şi s'a provocat totodată şi la espresiunile din unele legi ale patriei noastre. Spre liniştirea sa răspund pe scurt, că amăsurat priceperei mele, e imposibil ca într'o monarchie independentă, într'un stat independent, — ear' Ungariei nu-'i poate fi denegată numirea aceasta, — complexul locuitorilor de ori-ce limbă se poată fi privit de alta decât de o *naţiune politică.* Dacă este cineva, atunci eu sunt amic al naţionalităţilor, şi daca se cere, voiu lua parte energică la apararea drepturilor lor. Dar' cu toate, că cunosc provincii, cunosc ţări, în cari încă sunt locuitori de diferite limbi, nici în istoria universală, nici între actele diplomatice n'am cetit ceva, ce s'ar fi spus în numele naţionalităţilor speciale.

Ceea-ce se atinge de legi, fie-mi permis să mă provoc la ultima diplomă a regelui maghiar, la diploma dată la 1836 din partea regelui Ferdinand V, în care, acolo unde se adresează întregei naţiuni, întregei ţări, asemenea nu vorbeşte despre mai multe naţiuni, ci cuvintele sale fiind adresate naţiunei politice, — numai despre una, despre *»generosa gens hungara«,* sub care numire trebue înţeleasă poporaţiunea întregei ţări ungare.

Întru-cât deci ar fi dătătoare de ton provocarea la lege, m'am provocat şi eu la ultima lege, şi cred, că pot să fie, şi vor fi deplin liniştiţi locuitorii de diferite limbi, cu atât mai vârtos, că legile din 1848 au decretat, că fiecare poporaţiune a patriei acesteia *are drept egal,* şi e apăsata de sarcină egală. De aceea, e imposibil să se poată esplica şi deduce, că ori-ce act, adresat domnitorului din partea representanţilor casei acestei ţari, să nu fie efluxul, să nu fie espresiunea tuturor locuitorilor ţării, representaţi prin noi, în complexul cărora se cuprinde: Românul, Sârbul şi Slovacul. Aşa cred ca suntem fraţi, în sens diplomatic *Unguri,* şi formăm o naţiune". (Aprobări. Să trăiască!)

Vorbeşte la obiect şi deputatul român

*Sigismund Papp:* „Onorată casă! Am auzit de multe-ori spunându-se, că Maghiarul are inimă nobilă, că toate drepturile şi-le împarte cu popoarele conlocuitoare, cu consoţii sei, că dă celoralalte naţionalităţi tot ce e just şi echitabil, şi ce nu vatămă integritatea statului. O cred, şi n'am tras-o niciodată la îndoială. Spre linişţire însă, ca să limpezim noţiunile, voi precisa pe scurt şi eu, ce însemnează *naţionalitate,* şi ce însemnează *naţiune politică.* (Sa auzim!)

Înainte de 1848 naţiunea politică o formau castele, clasa privilegiată, ai cărei mulţi membri se află aici, de faţă. O formau, anume, nemeşii şi magnaţii. Asta era atunci naţiunea politica, pentru-că eu nu-'mi pot închipuì ca naţiune politică decât pe cei-ce au dreptul să-'şi spună cuvântul în politică şi sunt îndreptăţiţi se faca legi. (Să auzim!) In vechime naţiunea politică o formau, după-cum arată numeroase pagini din *corpus juris,* aşa numitele *status et ordines regni Hungariae,* — nu însă *status et ordines nationis Hungariae.* Nime nu va afla în corpus juris că a fost compusă dieta decât din »*inclyti status et ordines*«.

Fiind-că legile din 1848 au rupt barierele claselor privilegiate, s'a născut de atunci alt sistem, anume, sistemul representativ. Pe basa acestui sistem representativ am ocupat locurile noastre toţi câţi ne aflam aici. Şi chiar şi eu, cu toate că sunt de naţionalitate română, nu sunt aici numai ca deputat de buze române, ci sunt representant al ţării. (Aprobări.)

Amicul nostru *Kerkápolyi,* în vorbirea sa de eri a negat condeputatului *Vlad* dreptul de a se numì aşa, — zicând anume, că n'ar fi Român, ci Ungur! (O voce: S'o ţină pentru sine!) Da; să ţină pentru sine fiecare epitetul ce vrea să-'şi dee sieşi, dar' sa nu de-

tragă dela altul aceea la ce are drept, şi ce îi compete, ca mie d. e. numirea de Român. Cum am zis, naţiunea politică nu o formează o clasa specială, o naţionalitate singuratică, ci o formează complexul naţionalitaţilor, *toţi împreună,* ear' acest complex al naţionalităţilor îl numim Ungaria.

După concepţia aceasta, aşa cred, că zicându-se în adresă, că naţiunea vorbeşte ca naţiune, să înţelege sub acest cuvânt complexul tuturor naţionalităţilor, adecă suntem înţeleşi toţi, împreună. (Aprobări generale.)

Dacă dela această chestie delicata, care a fost declarată de multe-ori de arzătoare, dacă, repet, dela aceasta chestie delicată depinde forţa puternica şi viitorul acestei patrii, sa nu luăm lucrul prea uşor, ca şi cum s'ar putè ignora, că în patria aceasta, afară de naţionalitatea maghiară mai trăiesc şi alte naţionalităţi. Lucrul *trebue recunoscut,* şi prin aceasta se delătură ori-ce fel de neînţelegeri ulterioare. Domnilor! Avem în faţa noastră o mamă bolnava. E încunjurată de mai multe naţionalităţi, — toate sunt fiicele ei. Mama aceasta, — ca se vorbesc în sens alegoric, — e iubita noastră patrie comună. Bolnavă fiind, toţi trebue să grijim de ea, pentru-că dacă toţi o vom grijì, se va însănătoşa în scurtă vreme, fiind-că ea trebue se trăiască, şi are să trăiască pană la vremuri nesfârşite. Şi dacă se va însănătoşa la timpul seu, aşa cred, că va da fiicei celei mai mari a patriei acesteia, naţionalitaţii maghiare, favorurile limbei diplomatice, precisându-'i limitele, adecă va declara, că limba diplomatică e limba legislaturei şi a guvernului, ear' toate celelalte bunuri şi drepturi le va împărţi în mod egal cu celelalte fiice. (Aprobări generale.) Pentru-că aceasta mamă comună e Ungaria, care din legile germane nu cunoaşte numai dreptul datorit, nu numai dreptul ce compete vaduvei, bărbatului, soţiei, ci conform spiritului legei maghiare ştie, că: *aequalis divisio non conturbat fratres.* Şi mai ştie şi aceea, că: *aequalis participatio confirmat fratres* . (Aprobări. Să trăiască!)

Să primeşte textul original. La punctul 25 din adresă ia cuvântul dintre deputaţii români

*Sigismund Papp:* „Onorată casă! In paragraful acum cetit ne vedem deoparte în faţa diplomei din Octomvrie şi a patentei din Februarie, de altă parte în faţa dorinţei esprimate din partea M. Sale în mesajul de tron, ca *posiţia de mare putere a monarchiei şi drepturile domnitorului să fie asigurate.* După-cum e esplicat

lucrul în acest punct al proiectului de adresa, sunt satisfăcute ambele cerinţe. Eu nu pentru aceea am luat acum cuvântul, ca se plictisesc onorata casă (Întreruperi: Ba da!), ci pentru-ca se ilustrez punctele de mare gravitate, aflătoare în faţa noastră. 'Nainte de toate, ca cetăţean de stat, trebue să declar din capul locului, ca Austria fără Ungaria, şi fără Croaţia şi Transilvania, ţări aflătoare în strânse raporturi cu Ungaria, *nu poate esista ca mare putere în Europa.* (Zgomot. Presidentul sună.) Nu se poate nega însă, că Austria e recunoscută din partea celoralalte mari puteri ca mare putere, şi ca atare va esista până atunci, până când harta Europei nu se schimbă, fie în urma tratatelor internaţionale, fie în urma ivirei altor complicaţiuni neprevazute. De altă parte, prin aceasta nu vreau să zic, că Ungaria, unindu-se cu regatul şi mareprincipatul acum numit, ar fi în stare sa-'şi elupte în viitorul apropiat posiţia de mare putere, nici măcar atunci, când, după-cum a desvoltat amicul meu, baronul *Eötvös,* 'şi-ar estinde politica până în Orient. Dar' aceea o pot spune fără frică, că Ungaria e atât de mare, atât de tare, atât de puternică, că poate esista şi singura, pe când Austria e slabă, mică, lăsata în grija ei, şi în sine luată — neputincioasă. (Întreruperi: Destul! Se abstee! Presidentul sună clopoţelul.) Din aceste două puncte de vedere privind lucrul, vad asigurate în proiectul de adresă dreptul şi constituţia Ungariei, de altă parte asigurate văd şi drepturile domnitorului". (La obiect. Să abstee!)

***Presidentul:*** Rog pe stimaţii domni deputaţi se rămână strict pe lânga discutarea chestiilor aparţinătoare la proiectul de adresă.

***Sigismund Papp:*** „Dacă vreau să vorbesc la paragraful proiectului de adresă, aşa cred că nu fac alta, decât ce cere domnul president. Şi pe când stimez deoparte observarea aceasta făcută de dl president, rog de altă parte pe domnii deputaţi să mă asculte. (Zgomot. Vorbeşte la obiect!)

Tocmai de aceea am atins, că Austria e foarte slabă fără de această trinitate, şi tocmai în acest paragraf se spune, că Ungaria a împrumutat pentru coroană diamantele sclipicioase, fără de cari coroana n'ar fi lucitoare şi glorioasa. (Zgomot mare. Oratorul abia să aude.) Asupra unui singur lucru vreau să atrag atenţiunea onoratei case. Dacă M. Sa, cum nu mă îndoesc, va vedea, ca punctele acestea sunt într'adevăr mulţămitoare, atât pentru patrie, cât şi pentru drepturile domnitorului, şi că punctele acestea formează în înţelesul sancţiunei pragmatice federaţiunea, reciprocitatea, făra de care Austria

nu poate esista: aşa cred, că M. Sa ne va da tot ce am cerut în punctele acestea. Şí atunci va fi asigurat M. Sa, că Ungaria, această trinitate va fi în stare să apere tronul în contra tuturor relelor şi complicaţiunilor. Îl asigurăm, că această trinitate a Ungariei, care a ştiut să fie totdeauna mare, în suferinţe şi în fapte, va gâcì încă şi gândurile M. Sale, ca nici odată să nu-'l atingă durere şi îngrijire. Şi de aceea partinesc punctele acestea". (Aprobări.)

Se primeşte textul original. In şedinţa din 23 Februarie discuţia să continuă. La punctul 32 deputatul *Svetozar Miletici* propune, ca în loc de »*magyar nemzet*« să se zică »*az ország nemzetei*«, — naţiunile patriei. *Miletici* 'şi-a motivat propunerea, care a fost călduros sprijinită şi de Ruteanul *Dobrzánszki*, ear' Maghiarul

*Böszörményi László* a făcut următoarea declaraţiune:

„Onorată casa! Ungaria nu numai acum, în timpul mai nou, ci şi în timpurile cele vechi, totdeauna a dat dovezi în legislatura ei, că urmareşte cu atenţiune dorinţele juste şi îngrijirile diferitelor naţionalităţi locuitoare în Ungaria. Tocmai de aceea, nu mă atinge neplăcut nicì pe mine faptul, ca locuitorii diferitelor naţionalităţi din Ungaria să nisuesc să dee curs dorinţelor lor. Şi totuşi marturisesc, că cu părere de rău am ascultat propunerea de astazi, pentru-că deja la punctul 16 fraţii nostri au primit o liniştire în chestia aceasta, întru-cât adecă permite cercul acestui proiect de adresă, care natural, că nu are putere de lege, — cu care pot să fie pe deplin mulţămiţi. S'a spus anume, că sub »*naţiune maghiară*« nu să înţelege aici »*naţionalitatea maghiară*«, sau, nu se înţelege aceea, că rassa maghiară ar voì să se unească cu rassa nemţească-germană, ca cu ea împreună să esercieze în viitor asupra celoralalte naţionalităţi drepturi aristocratice, sau alte privilegii. După-ce aceasta a fost declarat din partea celui mai competent membru al dietei, credeam că vor afla liniştire în cele auzite, după-cum a şi declarat atunci un deputat de altă naţionalitate, şi esplicându-se cuvântul naţiune la punctul de mai 'nainte, nu îşi vor reînoì împotrivirile la acest al doilea cuvânt. (Adevărat. Zgomot.)

Văzând însă că totuşi lipseşte liniştirea, să-mi permită onorata casă să esprim, aşa cred, convingerea întregei diete faţă de stimatele naţionalităţi de altă limbă, anume, că nu numai nici unul dintre noi n'are nici în gând să facă astfel de învoială naţională maghiară, care fie şi numai cu un fir de păr 'şi-ar uita de drepturile frăţeşti ale

altor naţionalităţi locuitoare în Ungaria, şi nu numai că noi nu vrem să uitam de ei, ci protestăm în contra ori-cărei nisuinţe, care ar avea de scop luarea, fie de ori-ce dispoziţiuni, cari sunt în detrimentul celoralalte naţionalităţi. Voim tocmai o libertate democratică, şi nu vrem cu nimeni astfel de alianţă, din care să iese deasupra ideile aristocratice. În privinţa aceasta să fie deci liniştiţi". (Se remână tecstul original!)

Se primeşte textul original. La punctul 25 deputatul *Emil Manojlovici*, Sârb, face propunere, ca în loc de cuvintele referitoare la naţionalităţi: »Noi şi la compunerea acestor legi vom fi conduşi de principiile dreptăţii şi ale frăţietăţii", — să se pună cuvintele mai clare: „Noi şi la compunerea legilor *referitoare la interesele diferitelor naţionalităţi* vom fi conduşi de principiile dreptăţii şi ale frăţietăţii". *Manojlovici* îşi motivează propunerea. Vorbeşte apoi

*Bartal Gábor:* „Onorată casă! Aşa cred, că dacă spre liniştirea naţionalităţilor locuitoare în patrie găsim ceva cu ce ne putem învoì cu cea mai mare plăcere, şi ce stă în perfecta consonanţă cu sensul proiectului de adresă, e superfluu a mai perde vorba. Aşa cred, că *se primim întreaga modificare.* Numai eliminarea unui singur cuvânt îmi iau voe a propune, anume a cuvântului »*şi*«, ca nu cumva să se scoată alt înţeles, nu acela pe care a voit propunătorul să-'l dee. Rândurile din urmă ale paragrafului ar suna deci astfel: „Noi, la compunerea legilor *referitoare la interesele diferitelor naţionalităţi,* vom fi conduşi de principiile dreptăţii şi ale frăţietăţii".

Vorbeşte la obiect deputatul român

*George Ioanovici:* „Dacă onorata casă e convinsă, că prin aceea, că îmi espun pe scurt şi eu vederile asupra acestei chestii nu abusez de pacienţa onoratei case, rog onorata casă sa binevoiască a-'mi permite, ca acum, când se pertractează tocmai paragraful referitor la chestia naţionalităţilor, atinsă în proiectul de adresă, să-'mi spun părerile în privinţa aceasta. (Să auzim!)

Eu nutresc speranţă temeinică, că chestia aceasta va fi resolvată, pentru-că văd, că situaţia s'a ameliorat văzând cu ochii, ear' divergenţele, cu toate că mai esistă, au perdut mult din ascuţişul lor. Asta în sine luat e semn foarte bun. Nu afirm, că cu legile ce le va aduce dieta aceasta chestia naţionalităţilor va fi resolvată cu

desăvârşire, aşa ca să nu mai lase nimica de dorit. E vorba de o nouă idee domnilor, căreia trebue să 'i-sa dee trup. E o nouă chestie, care trebue resolvata, şi pentru a cărei deslegare în zadar vom căuta itinerare în constituţiile altor ţări. Chestia aceasta e chestie curat ungară, şi o putem resolva numai ţinând în vedere raporturile speciale din Ungaria. Dar' aceea ce am spus, că anume, esistă greutaţi, nu poate se formeze pedecă la punerea baselor pentru deslegarea acestei chestiuni. Legile cari vor fi puse în vigoare şi aplicare ne vor arăta cărarea pe care vom putè merge înainte. Chestia deci va fi, precum cred eu, resolvată, dar numai aşa, dacă ne succede să ne redobândim libertatea constituţională. Am zis: *rezolvată,* adeca înţeleg stabilirea irevocabilă a drepturilor naţionalităţilor, punerea lor sub pavăza onoarei naţionale şi garantarea lor prin lege, — ear' nu oare-cari donaţiuni octroate, pe cari graţia puterii astăzi le dă, pentru-ca mâne să le ceară îndărăt. Domnilor! Nu asta cer naţionalităţile nemaghiare. Ele doresc lege sub scutul căreia să-'şi poată apăra interesele în cadrele integrităţii teritoriale şi ale unitaţii politice a ţării, *să-'şi poată validita liber aspiraţiunile naţionale.* Ear' aceasta e dorinţă justă şi echitabila. Pentru-că popoarele venite la conştienţă vreau acum sa înainteze pe terenul educaţiunei publice, *pe lângă conservarea limbei şi a naţionalităţii proprii.*

Ideea naţională, care se lăţeşte tot mereu, e resultat al sentimentului de libertate, şi foarte bine zice stimatul meu amic şi condeputat baronul *Eötvös József* în opul seu despre »*naţionalitate*« ca: „Mişcarea naţională e numai o parte a mişcării mari în jurul libertăţii, mişcare, ce de un secol încoace a străformat aproape toate raporturile popoarelor din Europa“. De aici urmează, că aceste două, *libertate* şi *naţionalitate,* numai pe o cale umblând şi ţinându-se de braţ pot sa-'şi ajungă scopul, nu însă umblând separat şi luptând una în contra celeialalte, pentru-că prin aceasta s'ar naşte între ele raporturi nenaturale, cari se răsbună totdeauna asupra luptătorilor şi se termină cu ruinarea amândurora. Aceasta o înţeleg naţionalităţile nemaghiare; şi de aceea, departe de a căuta alt-undeva mântuire, urmează steagului, comun tuturora, al constituţiei şi libertăţii, cu dorinţa ferbinte, de a vedè isbânda causei lor proprii în victoria constituţiei şi a independenţei Ungariei. (Aprobări.) Şi eu cred şi sper, că dorinţa lor se va împlini. Şi tocmai de aceea, domnilor, nu împărtăşesc temerea manifestată aici, că responsabilitatea ministerială

şi sistemul parlamentar precisat în legile dela 1848 ar fi lucruri primejdioase pentru naţionalităţile nemaghiare.

Nu voiu espune pe larg chestia aceasta. Observ numai, că majoritatea parlamentară şi guvernul responsabil naţiunei îmi dă totdeauna mai multă garanţă, că va fi echitabil faţă de ori-ce interes, prin urmare şi faţă de interesele naţionalitaţilor (Aprobări), la tot casul mai multa garanţă, decât guvernul care n'are să răspundă nimănui. Şi apoi, domnilor! In vieaţa parlamentară, ce astăzi e minoritate, poate deveni ca mâne majoritate. Pentru-că în vieaţa constituţionala e liber terenul de luptă pentru ori care interes. Şi în cele din urmă nu pot crede, că tocmai pentru interesele naţionalitaţilor să fie primejdioasă forma de constituţionalism, care cel puţin până acum în lumea întreaga s'a dovedit a fi cea mai bună şi mai perfectă. (Aprobări.)

Mare primejdie ar aduce pe capul naţionalităţilor sistemul de centralisare. Dar' poate crede cineva, mă rog, că în Ungaria sistemul acesta ar putè să prindă rădăcini? Când tocmai constituţia maghiară formează cel mai pronunţat contrast al centralismului, în urmarea autonomiei comitatense, la care întreaga naţiune ţine atât de mult, şi pe care legislatura din 1848 a numit-o fortareaţa autonomiei străbune, a cărei restaurare o reclamă şi dieta actuală în proiectul de adresă, şi anume, nu numai din punctul de vedere al legalităţii, ci şi pentru că în ea vede garanţa cea mai mare a constituţiei noastre! Urmatoarele cuvinte din proiectul de adresă: „Autonomia municipală formează o parte esenţială a independenţei de internă guvernare a ţării“, — întăresc afirmarea mea.

Domnilor! Între astfel de împrejurări sistemul de centralisare nu are viitor în Ungaria.

Cu cele spuse până acum vreau să dovedesc, că nu trebue să ne doară capul, nici de interesele naţionalităţilor nemaghiare, nici de constituţia şi libertatea patriei. Cea mai puternică barieră în privinţa aceasta o formează comunitatea intereselor noastre şi iubirea de patrie, care ne uneşte pe toţi, fără deosebire de naţionalitate, şi ne îndeamnă să urmăm cuvintelor cari ne spun: Cel-ce nu e cu mine, e în contra mea!

Sunt domnilor oameni, cari esplică noţiunea patriei în diferite moduri. Cunoaştem toţi noţiunea mai largă şi mai restrânsă a patriei. Ştim şi aceea, că dincolo de Leitha sunt oameni binevoitori, cari vreau să ne doneze o patrie în sens mai larg, şi sunt de părerea,

că monarchia e patria mai largă pentru cetăţenii din Ungaria. Eu, domnilor, doresc sincer împăcarea; doresc sincer aplanarea afacerei de drept public de sub întrebare, şi pentru conservarea şi apărarea intereselor noastre proprii doresc monarchiei bunăstare şi înflorire. Dar' trebue se declar un lucru, anume, că monarchia nu e patria noastră (Aprobări), ci patria noastră e Ungaria singură. (Aşa e! Aprobări.) Nici în sens restrâns, nici în sens larg, ci tocmai aşa cum e. (Aprobări.) Patria aceasta e destul de largă, ca diferitele clase, confesiuni, naţionalităţi, cu un cuvânt, diferitele interese se poată esista în pace lângă olaltă (Adevărat), şi fiecare să-'şi esercieze liber cultul seu.

De altcum una din principalele condiţiuni ale deslegării chestiunei este, ca nu numai atunci, când se va discuta amanunţit chestia naţională, ci şi înainte de aceasta, la toate ocasiunile când e vorba de această chestie, *să ne arătăm toleranţi şi cruţători unul faţă de altul,* şi pe toţi să ne conducă sentimentul de frăţietate şi spiritul bunei înţelegeri, pentru-că, domnilor, terenul pe care trebue să se întâlnească diferitele naţionalităţi ale patriei, în scopul ca »*să se contopească în sentimente şi interese*«, nu poate fi terenul discuţiilor pasionate, şi al imputarilor la nici un cas. Eu aşa cred, că diferitele naţionalităţi n'au să stee faţă în faţă ca părţi luptatoare, ci ca cetăţeni stăruitori spre un singur scop, spre libertate. Şi ori cât de diferite să fie părerile noastre în chestia naţionalităţilor, într'un punct suntem una: toţi dorim din inimă, ca „Dumnezeu se binecuvinte *toate* popoarele, pentru-că toate o soarte au“, — după-cum zice un poet al patriei.

Acestea am aflat de necesar a le aminti de astă-dată, cu atât mai vârtos, fiind-că sunt locuitorul unui comitat, în care locuesc diferite naţionalităţi, unde însă în cea mai mare parte naţionalitatea e *română*, la care aparţin şi eu. (Să trăiască!) Sunt locuitorul acelui comitat, în care chestia naţionalităţilor joacă rol însemnat.

N'am nici o observare asupra paragrafului pus în discuţie al proiectului de adresă. 'L-aş fi primit liniştit, fără nici o modificare, aşa cum e compus, pentru-că din cuvintele textului se vede destul de clar, că parlamentul are intenţiunea se aducă astfel de legi, cari se refer la interesele naţionalităţilor, *ca naţionalităţi.*

Pentru-că dacă ar fi vorba numai despre aceea, ca să se asigure libertatea individuală, n'ar trebui adusă lege nouă. Dar' fiind-că aici lucrul de frunte este liniştirea şi delaturarea îngrijirilor, şi fiind-că

modificarea deputatului *Manojlovici* nu e alta, decât esprimarea mai clară, mai precisă a ideei ce reiese palid din tecst, primesc cu plăcere modificarea". Să trăiască.)

Să primește modificarea propusă de deputatul *Manojlovici,* cu cuvântul ›*şi*« cu tot. La articolul 40 deputatul *Iosif Hodoşiu* face propunere de modificare, *în favorul Ardealului,* şi-'şi motivează propunerea cu următoarea vorbire:

*Iosif Hodoşiu:* „Onorată casa! Nainte de toate trebue sa cer scuze dela onorata casă, daca va fi se vorbesc — împedecându-ma. Pentru-că voiu vorbi cam împedecat, din motivul, ca nu prea am avut ocasiune să ţin conferenţe în limba maghiara. Dacă a-şi putea să vorbesc în propria mea limbă româna, — şi să poate că va veni timpul şi pentru acest lucru, — a-şi şti vorbi mai la înţeles, mai precis, mai cu fluiditate, şi poate că şi cu oare-care retoricism şi frasologie. (Vorbeşti bine şi ungureşte! Să auzim!) Dar' aşa voiu spune simplu aceea ce vreau să spun. Din capul locului o spun şi aceea, că întâiu, voiu fi cât se poate de scurt, al doilea, voiu vorbi numai din punctul de vedere al legalităţii şi al treilea, „sine ira et studio" voiu vorbi, din convingere curată individuală.

Din modificarea propusă de mine se poate vedè, ca vreau să vorbesc despre Ardeal, despre acel Ardeal domnilor, care, cum a zis deja un condeputat, n'a fost atât de fericit, ca şi pentru el să se reserveze *charta bianca,* cum s'a făcut cu Croaţia.

Vorbesc despre Ardeal domnilor, despre acest frumos dar' nefericit Ardeal, patria mea mult iubită, pe care o consider în actuala. situaţie ca pe un măr scump şi frumos de aur, pe care ţinându-' în mână, mă adresez în dreapta şi spun lui Pavel: Dacă vreau ţi-'l dau ţie, şi ma adresez şi în stânga şi spun lui Petru: Dacă vreau pot să ţi-'l dau şi ţie.

Noi trebue să îndreptam această situaţie precară, şi o vom putè îndrepta aşa, dacă vom respecta principiile fundamentale ale Ardealului constituţional. Domnilor! Ardealul, conform dreptului istoric dar' şi pe basa diplomei leopoldine din 1691, a sancţiunei pragmatice din 1722, şi a tuturor legilor ulterioare, a avut guvern propriu şi legislatura proprie.

Ungaria nu mult dupa catastrofa dela Mohács din 1526 a ajuns sub scutul casei habsburgice. Ardealul însă 'şi-a păstrat independenţa şi după aceea, două veacuri dearândul, şi numai pe la finea

secolului XVII a ajuns sub domnia casei habsburgice. Dar' întocmai ca până aci, tot aşa şi de aci înainte şi-a păstrat independenţa, autonomia şi dreptul legislativ. Legăturile Ardealului cu casa austriacă le preciseazā diploma leopoldina. Ea formează deci una din basele fundamentale ale independenţei Ardealului, ale dreptului seu autonom şi legislativ. A doua basa fundamentală e sancţiunea pragmatică, în înţelesul careia între Ungaria şi Ardeal esistă legătuinţa, că acela care e Rege al Ungariei, să fie totodată şi mare principe al Ardealului. Între aceste două ţări esistă numai *uniune personală.* Numai coroana e comună. În celelalte însă, şi special în drepturile autonome şi legislative, e cu totul independent Ardealul de Ungaria şi de provinciile ereditare. (A fost!) Ardealul a fost tot aşa de independent când a fost vorba se accepteze sancţiunea pragmatică, ca şi Ungaria. Şi a acceptat-o la 1722, şi a înarticulat-o în lege la 1744, tot aşa cum a primit-o şi Ungaria şi a înarticulat-o în lege la 1723.

Basa independenţei Ardealului o mai formează articolele de lege din 1791, cari, şi în special art. VI din 1791 regulează raporturile între Ardeal şi Ungaria. Acest articol de lege suna astfel:

„Tam sua Majestas, quam secuturi ejusdem ex Augusta Domo Austriaca successores, qua legitimi Reges Hungariae Transylvaniam tanquam ad sacram Regni Hungariae coronam pertinentem, eodem cum Hungariá imperii, et succesionis jure tenebunt, et velut propriam habentem constitutionem, nullique alteri regno subjectam, juxta proprias leges et constitutiones legitime confirmatas, non vero ad normam aliarum provinciarum haereditariarum gubernabunt“.

Ear' mai în jos sună astfel: „per se subsistensis et ab alio regno independentis Principatus Transylvaniae“.

Articolul de lege VII garanteaza dreptul legislativ. Art. VIII esecutiva, ear' art. IX mai vorbeşte şi despre arbitriu. Îl voiu ceti:

„Occasione tractatuum cum exteris suscipiendorum, in negotiis Transylvaniam respicientibus, aut involventibus, consilio quoque gubernatoris regii et consiliariorum transylvanorum pro re nata uti dignabitur, vel in casu comitiorum desideria et reflexiones statuum et ordinum Transylvaniae, pro ratione circumstantiarum elementer exauditura sit, et confecta pace ejusdem pacis conditiones medio gubernii regii statibus publicari faciat“.

Şi toate aceste legi sunt sancţionate prin jurământul principelui!

A-şi putè să mai înşir şi alte date, dar' nu le citez, parte pentru-că sunt odioase, parte pentru-că sunt numai rescripte dom-

neşti, prin urmare nu sunt legi, şi eu am spus din capul locului, că voiu vorbì numai din punctul de vedere al legalităţii.

Trec deci la legile din 1848, şi în special la articolul întâiu de lege din 1848.

Las la o parte modul cum s'a urzit, nu ating împrejurările între cari a fost adus, şi nu amintesc nici aceea, că Românii au protestat din capul locului în contra *uniunei*, precum nici aceea, că după părerea mea acest articol de lege e lipsit de calităţile legale, — pentru-că după art. de lege IX din 1744, ca un proiect de lege se aibă putere legală să cere şi aceea, să fie provăzut cu sigilul şi subscrierea domnitorului, şi apoi tipărit să fie trimis autorităţilor spre publicare, ear' la locurile de încredere, la aşa numitele *»lora credibilia«* să fie depus spre pastrare. Şi că aceasta nu s'a făcut cu articolul întâiu de lege din 1848, ştie ori-şi-cine. Dar', zic, toate acestea nu le ating, ci ating numai faptul, respective faptul negativ, că nici Ardealul, modo legislatorio, n'a primit şi nu a înarticulat în lege articolul VII al dietei din Pojon dela 1848, şi nici Ungaria nu a votat, modo legislatorio, respective nu a înarticulat în lege art. întâiu de lege al dietei ardelene dela 1848.

Mai amintesc un fapt, care e fapt adevarat, anume, că dela 1848 încoace s'au ţinut în Ardeal două diete, la 1863 şi 1865. Prin aceasta s'a desminţit deci aceea ce s'a zis în mod oficial cu ocasiunea încheierii dietei ardelene din 1848, anume, că cu ziua aceea se încheie istoria legislaturei Ardealului, şi s'a încheiat ultima dieta ardeleană. Din toate acestea voesc să deduc numai, că uniunea încă nu e fapt împlinit, după-cum am auzit spunându-se aici în casă.

Veţi zice, că la 1848 Ardealul a ales deputaţi pentru dieta dela Pesta. O ştiu foarte bine. Dar' ştiu şi aceea, că pe timpul când s'a întâmplat lucrul, când s'au ales deputaţii ardeleni în 1848, legea despre uniune încă nu era sancţionată.

Întreb pe ori-care jurisconsult, care cunoaşte dreptul public al Ardealului, dacă poate se afirme, că domnitorul are dreptul se imputernicească, fără nici o lege formală, pe palatinul Ungariei se sancţioneze legi? Ear' mai departe, e adevărat, ca în Ardeal au fost aleşi deputaţi la 1848 pentru dieta dela Pesta, dar' au fost aleşi şi pentru dieta din Ardeal, la 1863 şi 1865, — ear' acestea sunt fapte, prin cari tocmai locuitorii şi toate naţiunile Ardealului au făcut să fie dubioasa legea uniunei.

Daţi-'mi voe să mai spun puţine cuvinte despre *»părţi«*, fiind-că chestia stă in legătură strânsa cu chestia Ardealului, pentru-că măr-



http://statuldacia.info

turisesc şi sunt convins, că »*părţile*« fac parte din Ardeal (Zgomot), purtându-se din vremuri vechi proces internaţional între Ungaria şi Ardeal pentru ele. Încă la 1741 s'a solicitat din partea Ungariei reincorporarea lor, dar' nu s'a efectuit. Art. de lege XVIII din acel an zice aşa: „auditis desuper etiam transylvanis“, — adecă reincorporarea s'a făcut pendenta dela consentimentul Ardealului. În 1792 a fost solicitată de nou, dar' nici atunci nu s'a zis alta decât că: „Quoad vero disideratam comitatuum Zarand, etc. reincorporationem altefata sua Majestas dominos in primis, quae celebrabuntur, comitiis semet audituram, acceptaque illorum declaratione, benignam sua mentem statibus et ordinibus regni hujus manifestaturam declarare dignata est“. Dar' ca basă a reincorporării se ia art. de lege XXI al dietei din Pojon dela 1836, şi articolul VI de lege din anul 1848. Eu însă zic aşa, că pe basa acestora reincorporarea nu se poate efectuì, şi anume, din motivul, că ştim, cum la un an după 1836, adecă la 1837, s'a ţinut dietă în Ardeal, şi dietei acesteia M. Sa Principele 'i-a trimis art. de lege XXI al dietei din 1836 dela Pojon, ca sa-'l voteze, ear' dieta nu 'l-a votat, precum n'a votat nici articolul VI de lege din 1848. Prin urmare, legătura cu privire la Ardeal e ilegală, pentru-că acolo în privinţa aceasta lege nu a fost adusă. Dar' e ilegală şi cu privire la Ungaria, pentru-că nu a fost pusă în aplicare din partea executivei numite în art. VI de lege din 1848.

Dat fiind deci, onoraţi deputaţi, — ca să-'mi termin vorbirea, — că legea uniunei încă nu e fapt împlinit, pentru-că:

Articolul întâiu de lege al dietei din Ardeal dela 1848 a devenit dubios, ear' articolele de lege ale dietei transilvane din 1863 au făcut mare şi esenţială schimbare în dreptul public al Ardealului, ba ele formează chiar partea întregitoare a acestui drept public, ceea-ce noi, după părerea mea, nu putem să ignorăm, şi în fine, fiind-că sancţiunea pragmatica şi art. de lege VI transilvan din 1791 nu-'l trage nimeni la îndoială: din aceste motive am fost îndemnat să-'mi fac propunerea şi vă rog să o primiţi. (Întreruperi: Retrage-o! Să votăm.) *Nu o retrag!*«..*)

*) Propunerea făcută era următoarea: „În şirul al treilea, în loc de *unire*, să se pună *împreunare*. In şirul al cincilea, cuvintele „*legile despre uniunea Ardealului cu Ungaria, aduse la 1848 în comună înţelegere de aceste două ţări, să fie în mod solemn sancţionate prin aprobare regească*«, să fie şterse, şi înlocuite cu cuvintele »*sancţiunea pragmatică şi art. ardelean de lege VI din 1791*«. In şirul al optulea după »*însă*«, să se mai pună, »*cu privire la legislaţiunea din 1848 şi cea ardeleană din 1863*«. Ear' încheierea să fie la alinea aceasta următoarea: »*Cum nici noi nu vom cere nimica, ce ameninţă autonomia, dreptul de legislaţiune, integritatea şi independenţa Ardealului, ca ţară aparţinătoare coroanei sfântului Stefan*«.

Vorbeşte *Tisza Kálmán* şi propune respingerea moţiunei lui *Hodoşiu*.

Mai vorbesc următorii doi deputaţi români,

*Sigismund Borlea:* „Onorată casă! Dat fiind, că moţiunea condeputatului *Hodoşiu,* probabil nici nu va fi supusă votarii, — după-cum s'a făcut până acum cu mai multe propuneri, — aceea, că părtinesc şi primesc în întreaga ei estensiune propunerea, nici nu mi-se va da ocasiune să o declar. De aceea, rog onorata casă se asculte cu pacienţă scurta mea vorbire, care nu va dura mai mult decât un minut, (Să auzim!) cu atât mai vârtos, că nu vreau, nici să repetez cele înşirate de condeputatul meu, şi nici să înşir alte lucruri nouă. La cele spuse de el adaog numai puţine cuvinte, anume, că după umilita mea părere, dacă s'ar primi moţiunea făcută, s'ar resfira nedumeririle fraţilor români ardeleni, cari, fie zis între parentese, formează mai mult decât patru cincimi din poporaţiunea Ardealului, — nedumeririle multe ce le au faţă de parlamentul ungar, şi prin aceasta s'ar putè resolva pe cale amicală, cu mult noroc şi frăţeşte, o chestie interesantă şi într'adevăr de mare importanţă . (Sa remână tecstul original!)

*Sigismund Papp:* „N'a-şi fi luat cuvântul, dacă condeputatul *Ujfalussy* nu spunea, că noi nu putem vorbì la obiect, fiind-ca deputaţii ardeleni nu sunt de faţă. (Intreruperi: Nici nu se poate! Dacă tesa aceasta ar fi corectă, s'ar putè zice şi aceea, că legile din 1848, referitoare la uniune, cari s'au adus din partea dietei maghiare fără concursul Ardelenilor, — din acest motiv nici nu sunt valabile. De aceea, eu aşa cred, ca e timpul şi locul să vorbim la obiect, şi anume, fără Ardeleni.

Nu vorbesc în chestia tecstului, ci vreau să dau liniştire patrioţilor cari vor veni aici. Ei sunt apăsaţi de o grije mare, sunt anume de credinţa, fireşte, greşită, că noi uniunea cu Ungaria o confundăm cu — *unificarea.* E o idee greşită a lor. Precum pe noi cei din Ungaria ne doare şi ne-a durut totdeauna, când se făcea încercarea să ne contopească în Austria, îi poate durea negreşit şi pe ei, dacă nu le resfirăm îngrijirile spunându-le, că noi nu avem să-'i contopim, ci să-'i lipim de noi, ca pe nişte fraţi. (Aprobări.) Unificarea e o idee atât de greşită, încât poate fi asămănata cu »*Ich-cheit*«-ul lui *Fichte,* ale cărui părţi practice le-au combătut *Hegel* şi *Schelling.* Contopirea, ideea contopirei, nu se poate menţinè în mijlocul atâtor naţionalităţi, datini şi legi. Şi astfel, vorbind despre

soartea Ardealului, trebue se declarăm sărbătoreşte, spre liniştirea fraţilor Ardeleni, că noi pe lângă uniune nu avem să-'i contopim, ci vrem să formam o ţară împreună, *pe base federative*. (Zgomot. Primim!) Domnilor! E lucru important aceea ce spun despre Ardeal, şi vorbesc tocmai pentru ca să-'i lămurim pe ei şi să le spunem din capul locului, ca vrem să-'i considerăm de aliaţi, ear' nu să-'i contopim. (Zgomot.) In proiectul acesta se zice clar, că raporturile lor faţă cu Ungaria vor fi regulate aici, pe basa înţelegerei reciproce. Legile din 1848 au precisat aceasta în mod clar, pentru-că atunci, când în principiu a fost decretată uniunea, s'a spus şi aceea, că o comisiune delegată va fi însărcinată se elaboreze un proiect, cum să se determine autonomia Ardealului şi cum să se reguleze raporturile isvorite de aci, fiind cu privire la trecut, la present şi la viitor.

Autonomia aceasta nu 'i-se poate denega Ardealului, pentru-că după-cum bine a accentuat şi onoratul meu condeputat, în cartea legilor Ardealului e scris că: „Transylvaniam nec nulli alteri regno obnoxiam et independentem secundum suas leges et constitutionem gubernandam esse“. În înţelesul acesta prea bucuros îi primim ca pe aliaţii nostri; dar' nu zicem prin aceasta, că *vrem să le denegăm autonomia*. În proiectul de adresă văd, că nu se deneagă; şi de aceea, m'am văzut dator să dau aceasta lamurire, ca se aducem mai aproape de noi pe fraţii nostri“. (Aprobări!)

Se primeşte tecstul original. La articolul 41 vorbeşte deputatul român

*Ioan Popovici-Desseanu:* „Voiu fi foarte scurt. De fapt modificarea mea nu se opune tecstului din proiectul de adresă, pentru că şi tecstul cere convocarea numitelor corporaţiuni. Eu purced numai din ordinea legică a integrităţii, pentru-că eu consider cercurile interesate din moţiunea mea mai de grabă de părţi intregitoare ale Ungariei decât oraşul Fiume şi celelalte corporaţiuni numite în art. V de lege. Mărturisesc, că regret foarte mult, că pe când la 1861 au fost învitate la dietă şi *părţile«*, tot atunci aceste patru cercuri n'au fost invitate; ear' negligenţa aceasta s'a repetat şi pentru dieta actuală. Ori-cari ar fi raporturile şi situaţia concetaţenilor nostri de acolo, aşa cred, că le procură mare durere, că ei, cari locuesc pe teritorul, luat în sens strict, al Ungariei, — atunci când în Ungaria s'a întrunit un corp legiuitor, în faţa caruia se dă espresiune cererilor, dorinţelor tuturor locuitorilor şi tuturor părţilor de ţară, să nu fie representaţi în acest corp legiuitor. De aceea, a-şi

dorì înainte de toate să fie menționate cercurile acestea, chiar și pentru-că, după cum am spus, procedând din punctul de vedere al integrității, eu le pun înaintea orașului Fiume. Rog deci onorata casă, se primească modificarea mea, pentru-că întru adevăr, asupra concetățenilor noștri din aceste cercuri va face foarte bună impresiune, dacă vor ști, că dieta aceasta își aduce aminte de ei în mod special".

Moțiunea, în care să cerea, ca la dieta ungară să vină chemate și cele trei regimente de graniță, român, sârb și german, și batalionul Ciaicașilor, nu s'a primit. Alte vorbiri deputații români nu au rostit cu ocasiunea desbaterii adresei, care votată și în a treia cetire, a fost predată Domnitorului prin o delegațiune a dietei, din care făcea parte și deputatul român *Iosif Hodoșiu.*

## Adresa.

Eată acum adresa, în textuarea făcută de *Deák Ferencz* și votată din partea dietei:

„Înălțate împărate și doamne!

Cu omagială supunere aducem M. Tale sinceră mulțămită pentru acele cuvinte părintești, prin cari M. Ta te îndurași a deschide dieta de față. Aceste cuvinte încă dovedesc aplicarea constituțională a M. Tale, de a dispune asupra sorții popoarelor, nu numai prin propria putere de domnitor, ci întru augustele stăruințe îndreptate spre fericirea țărilor M. Tale, a chema și popoarele însești, ca factori, la conlucrare.

Cu mulțămită recunoaștem înțelepciunea de domnitor a M. Tale, care voește să pună capăt situațiunii amorțitoare ce ne apasă de mai mulți ani. Maiestatea Ta ai convocat dieta țării noastre, pentru ca națiunea se poată earăși esercia dreptul seu constituțional legislativ, și se poata conlucra în interesul comun al împaratului și al patriei. Maiestatea Ta ai respins cu resoluțiune stricăcioasa teorie a espirării dreptului, care îneacă toată încrederea, și în contra acesteia ai ales drept punct de mânecare sancțiunea pragmatică, ca basă a dreptului, de comun recunoscută. Maiestatea Ta ne-ai asigurat preagrațios, că deplina întregitate a coroanei ungurești se va susținè nevătămată. Maiestatea Ta ai făcut astfel cu putință, ca noi scăpați de cele mai grele îngrijiri, cu cuget mai împăcat și cu sperare la resultat favoritor să ne putem apuca de vindecarea grelelor noastre năcazuri.

Adânc simţim noi estraordinarele greutăţi ale misiunei noastre celei însemnate. Ştim, că în vieaţa popoarelor sunt timpuri critice, cari au influenţă decizătoare, nu numai asupra sorţii cetăţenilor singuratici, ci şi asupra întregului viitor al naţiunii, ba chiar şi asupra esistenţei ei. Poate fi că şi noi stăm acum în faţa astorfel de vremuri.

După străformarea esenţială, prin care trecu constituţiunea ungurească în anul 1848, împăcarea intereselor divergente ar fi fost cu anevoie încă şi între împrejurări mai pacinice. Spre consolidarea străformării să cereau timpuri pacinice, şi în cursul acestora s'ar fi putut face judecată dreapta asupra validităţii tuturor părţilor noului sistem. Însă tristele întâmplări urmate cu repeziciune întrerupseră prea de timpuriu activitatea noastră constituţională, şi ne împedecara de a încheia lucrarea începută, a îndrepta greşelile şi a delătura scăderile.

Scăderile legilor esistente viaţa le descopere. Numai esperienţa scoasa din viaţă conduce cu siguranţă la acele mijloace, prin cari se poate vindeca răul. Nouă soartea nu ne dede timp spre aceasta; pacinica desvoltare a străformării fu împedecată şi şaptesprezece ani fura smulşi din viaţa constituţională a naţiunei. Timpul înaintà, împrejurările se încurcară, şi noi fuseram condamnaţi la nelucrare. La nelucrare, chiar atunci, când activitatea constituţionala era mai de lipsă. Ceea-ce în decursul acestor şaptesprezece ani ar fi fost lesne de a îndrepta şi de a îndeplinì treptat, va fi mai cu anevoe. cu mult mai greu a îndrepta acum, a repara toate deodată, mai vârtos după toate cele întâmplate de atunci încoace.

Dar' preaînaltul cuvânt de tron a delăturat multe pedeci, şi prin aceasta ne-a dat earăşi încrederea şi sperarea, ca înţelepciunea şi simţemântul constituţional al M. Tale ne vor sprigini în lucrarea cea grea. Noi, în conştienţa datorinţei noastre de cetăţeni vom stărui, ca voinţa constituţionala a împăratului şi dreptele dorinţe ale naţiunii să se poată realisa în deplină armonie şi unitate.

Când M. Ta în preaînaltul cuvânt de tron aţi ales drept punct de mânecare sancţiunea pragmatică, n'ai întors atenţiunea numai spre o parte a ei, ci ai recunoscut totodată preagraţios, ca amintita lege fundamentală a asigurat autonomia publică politică şi administrativă a Ungariei şi a părţilor împreunate cu ea. Ear' restrângerea legală şi raţionabilă a acestei autonomii, Maiestatea Ta vezi a fi depusă singur în aceea „că aceeaşi sancţiune pragmatica a aşezat uni-

tatea nedespărţită şi nedesbinata a ţărilor de sub sceptrul dinastiei M. Tale, şi prin aceasta starea de putere mare a totalităţii acelorași".

Când s'a încheiat sancţiunea pragmatică, un scop principal avea domnitoriul: ca la întâmplarea, când s'ar stânge partea bărbătească, se fie asigurat tronul şi pentru pogorîtorii din linia femeiască. Ear' naţiunea (ţara, ca la aceasta întâmplare, în linia femeiască acum desemnată să-'şi aleagă înainte noua dinastie regească, şi astfel se încunjure mişcămintele, adese-ori periculoase, ale liberei alegeri. Însă atât stăruinţa domnitorului, cât şi a ţării, fu totodată îndreptată într'acolo, ca ţările şi provinciele, nedespărţit şi nedesbinat împreunate, în posesiunea unui domnitor comun după ordinea succesiunii, cu puteri unite să poată resista mai uşor şi mai sigur tuturor inimicilor lăuntrici şi din afară. Aceasta siguritate comună fusese deci al doilea scop principal al sancţiunii pragmatice.

Cursul timpurilor au şi justificat pe deplin aceasta prevedere. Căci dacă nu se aşeza atunci sancţiunea pragmatica, dacă nu o primea Ungaria la 1723, acele ţări şi provincii, cari de atunci, sub un domnitor, apărându-se împrumutat, ştiură să se susţina şi între cele mai mari primejdii, ba sporiră în putere şi potestate: stângându-se peste şaptesprăzece ani partea bărbătească a casei habsburgice, de bună seamă, că devenite în puterea mai multor domnitori, s'ar fi desbinat de mult.

Noi deci, cari ne ţinem strâns de toate punctele sancţiunii pragmatice, nu putem voi, ca un scop principal al aceleia, siguritatea publică, se fie neaccesibilă. Nu putem voi, ca acel sprijin, care ni-'l întinde şi pe care-'l aşteptăm unii dela alţii, în interesul acelei securitaţi, se încete de a fi tare.

Afara de aceste scopuri principale mai cuprinde sancţiunea pragmatică încă şi o idee fundamentală, asemenea ponderoasă şi esenţială, şi care nu se poate delătura, nici desparţi de celelalte. Aceasta e condiţiunea împreunată cu primirea sancţiunii pragmatice, ca autonomia publică-politică şi administrativă a Ungariei să se susţină nevătămată. După-ce deci Maiestatea Ta în cuvântul de tron a-ţi recunoscut preagraţios şi aceasta esenţială idee fundamentală a sancţiunii pragmatice, în toata estinderea ei şi în toate părţile ei, cu veneraţiune şi cu cea mai mare supunere primim şi noi ca punct de mânecare aceasta basă, recunoscută de comun, şi în toate proiectele noastre vom ţinè în vedere necontenit împrumutatele drepturi şi datorinţe aşezate într'ânsa.

Dela încheierea sancţiunei pragmatice a trecut aproape un secol şi jumătate, şi în cursul acestor timpuri, chiar şi între cele mai periculoase lupte, împărăţia fù scutită, fără a fi fost de lipsă a se vătăma autonomia şi independenţa legală a Ungariei. Ştim, că referinţele de potestate ale staturilor europene s'au schimbat mult de atunci, însă nici schimbările acestea nu fac imposibil, ca deoparte siguritatea împărăţiei, de alta parte autonomia noastră constituţională să subsiste alăturea. Suntem convinşi, că aceste două idei nu sunt contrare una alteia, şi nu va fi de lipsă a sacrifica una pentru ceealaltă. Misiunea noastră e, ca aducându-le amândoua în consonanţă, să le susţinem împreună. Căci în privinţa referinţelor noastre de stat, sancţiunea pragmatică e un tratat fundamental sărbătoresc. Dar' totodată e cea mai tare legatură, care prin persoana domnitorului comun şi prin ideea comunei apărări ţine împreunate toate ţările de sub sceptrul M. Tale. Deci, desfiinţarea sancţiunii pragmatice, ori desbinarea în ori-care parte a ei, după drept, ar fi o rătăcire, ear' politiceşte ar putè devenì periculoasă.

Maiestatea Ta ai recomandat dietei noastre ca propoziţiune primă: determinarea asupra consfătuirii şi pertractării afacerilor comune cu celelalte ţări ale împarăţiei, şi ai declarat în cuvântul de tron că: „esistenţa afacerilor comune se afla, ce e drept, încă în sancţiunea pragmatică, dar' împrejurarile, în mod esenţial schimbate, în modul pertractării aceloraşi pretind schimbare esenţială“, — mai vârtos pentru cuvântul, că M. Ta ai înzestrat cu drepturi constituţionale şi celelalte ţări, deci, în pertractarea afacerilor comune, influenţa constituţionala a acestora nici-decât nu se poate delătura.

Recunoaştem, că esista referinţe de acelea, cari intereseaza Ungaria de comun cu celelalte ţari de sub sceptrul M. Tale, şi stăruinţele noastre vor fi îndreptate, ca spre aşezarea şi modul pertractării acestor referinţe sa se statorească astfel de determinaţiuni, cari se răspundă scopului fără de a periclita autonomia noastră cea legiuită. Prin urmare, ne vom apuca fàra amânare de lucrarea unui proiect asupra acestui obiect.

Cea mai curata bucurie şi deplină mângăere ne dă acea înţeleaptă şi dreaptă resoluţiune a M. Tale, prin care voeşti a guverna pe cale constituţională toate ţările şi provinciele supuse M. Tale. Libertatea cetăţenească e un tesaur, care nu scade, nici nu slăbeşte, dacă şi alţii îl câştigă. Ba asemenea stare publică-politică adese-ori apropie mai tare în sentimente popoarele, delătură felurite

înstrainări, neîncrederi și amărăciuni. Libertatea constituțională a tuturor țărilor M. Tale noi o privim ca sprijin al libertății noastre proprii, căci nu putem crede, ca popoarele acelor țări să dorească astfel de constituțiune, care se facă imposibilă esistența autonomiei noastre constituționale și a legiuitei noastre independențe, esistentă de secoli și asigurată prin sancțiunea pragmatică.

Lua-vom deci în socotință, ca M. Ta ai înzestrat cu drepturi constituționale și țările M. Tale cari nu se țin de coroana Ungariei, și precum am enunțiat în umilita noastră adresă din 1861: „voim contactul cu ele, ca cu niște popoare constituționale, și ca națiune autonomă liberă cu altă națiune autonomă liberă, păzind atât independența noastră, cât și a lor“.

Cari sa fie formele constituționale ale acelor țări? Pe ce basă să se reguleze referințele lor între sine? În asta provința nu ne putem pronunța, pentru-că aceasta afacere se ține esclusiv de ele și de M. Ta, și noi n'avem nici un drept de a ne amesteca într'ânsa, ci numai dorința ne-o putem descoperì, ca adevăratul constituționalism să devină cât de curând faptă, atât în patria noastră, cât și la acelea, — în acest cas apoi, precum descoperisem în umilita noastră adresă din anul 1861, — „ceea-ce ne este ertat a face, și ceea-ce putem, fără de vătămarea autonomiei noastre și a drepturilor noastre constituționale, chiar și peste marginile strânsei datorințe dictate de lege. suntem gata a face pe basa echității, din respect politic, pentru-ca sub greutatea sarcinelor, agrămădite prin procedura sistemului absolut, să nu se ruineze bunăstarea lor, și dimpreună cu ea și a noastră, și pentru-ca stricăcioasele urmări ale grelelor timpuri decurse să se delăture, atât dela noi, cât și dela ele“.

Maiestatea Ta te-ai îndurat a ne trimite diploma din 20 Oct. 1860 și patenta din 26 Februarie 1861, provocându-ne preagrațios, ca „aceste resoluțiuni ale M. Tale să le pertractăm în spiritul cel împăciuitor al echității, și de cumva temerile noastre escate în privința aceasta nu s'ar putè risipì, numai un astfel de proiect modificat se subșternem, care sa se poată unì cu condițiunile vitale ale împărăției Maiestății Tale“. Ai descoperit totodată M. Ta și acea firmă convingere, ca: „comuna pertractare constituțională a afacerilor comune prescrise în diploma din Octomvrie, s'a prefăcut în esigență irefusabilă a unității și puterii imperiului, căreia ori-ce alt respect trebue să cedeze“.

Aşa e, Maiestate! Noi am cumpenit aceste doua acte împărăteşti în spiritul pacinic al echităţii. Nu negăm imensa însemnatate a diplomei din Octomvrie, întru-cât M. Ta prin aceea ai asigurat în mod solemn popoarele, ca în viitor doreşti a le guverna în mod constituţional. Aceasta diplomă e peatra fundamentală a constituţionalismului general în acele ţări ale M. Tale, cari nu se ţin de coroana Ungariei.

Însă constituţiunea noastră nu-'şi trage originea dela diploma din Octomvrie. Ea e de o etate cu esistenţa naţiunii, şi s'a desvoltat din viaţa naţiunii. Drepturile potestaţii regeşti, cari în Ungaria au fost totdeauna ţinute de sfinte, se basează pe constituţiune. Naţiunea maghiara îşi alegea odinioară regii sei pe lângă garantarea susţinerii constituţiunii. Pe lângă aceeaşi garanţă a fundat dreptul de succesiune al preaînaltei case domnitoare austriace, atât pentru partea barbatească, cât şi, — cu apunerea acesteia, — pentru partea femeiască, cu voe liberă şi nesilită de nimenea; şi aceasta garanţă domnitorii nostri cu toate ocasiunile încoronării au reînoit-o în diplomele lor inaugurale.

Când Maiestatea Ta te-ai determinat preagraţios în 1860, ca în viitor vei abzice de sistema guvernarii absolute, am sperat cu siguranţă, că constituţiunea noastră, care de jure esista, însă de facto era suspendată, se va restituì earaş, şi pe basa aceleia M. Ta te vei îndura a mijlocì pe calea ordinară a legislaţiunei strămutarea ce ar fi de lipsă în una sau altă parte a legilor noastre. Speranţa noastră însa nu s'a realisat. Drepturile constituţionale ale Ungariei, garantate cu solemnitate, s'au delăturat, şi diploma din Octomvrie înainte de toate a octroat pentru întreg imperiul o constituţiune, care s'a estins şi peste noi. În aceasta constituţiune octroată s'au strepus acele drepturi, esenţiale ale Ungariei, pe cari naţiunea maghiară, după constituţiunea avitică, în privinţa patriei proprii, le-a eserciat însăşi, şi cari nici odată n'au stat în contrast cu deplina siguritate a monarchiei, ci totdeauna au promovat în mod esenţial susţinerea aceleia.

După-ce însă M. Ta nu voeşti a câştiga acestei diplome validitate prin octroare, ci ai comunicat-o cu dieta noastră „spre cumpenire matură, consultare cu pătrundere şi primire pe cale constituţională“, — tăcem despre modul originei ei, care să contrariază cu constituţiunea noastră. Ce se atinge însă de cuprinsul ei, am luat-o la desbatere serioasă, şi ne-am convins pe deplin, că acea circumscriere a afacerilor comune, pe care o indică diploma aceasta,

trece în multe cu estinderea peste marginile sancţiunii pragmatice, şi detrage multe dela legislaţiunea patriei noastre, a căror detragere garanţa deplină a scopurilor enunciate în sancţiunea pragmatică chiar nu o pretinde. După-ce însă punctul nostru de pornire e acelaşi, pe care M. Ta, ca basă de drept recunoscută de amândoua părţile, 'l-a designat ca punct de mânecare, ne declarăm cu încredere sinceră M. Tale, că prin primirea regulelor şi principiilor diplomei aceleia, atragem asupra noastră nimicirea constituţiunii, a autonomiei constituţionale şi a independenţei noastre legale. Mai pe larg şi mai cu deamănuntul vom desvolta pentru toate acestea causele şi părerile noastre în proiectul ce-'l vom subşterne M. Tale în privinţa deţărmurirei şi tratării raporturilor comune.

E drept, ca patenta s'a făcut pe basa diplomei, însă ea s'a estins în mare măsură peste aceea, peste marginile ei. Nu a cruţat nici chiar drepturile şi interesele acele deosebite ale ţarilor, cari nu stau în oposiţiune cu scopurile şi cu interesele cu adevărat comune. A fost îndreptată mai mult spre contopire decât spre unire, şi din aceasta causă nu s'a putut realisa acea dorinţă părintească a M. Tale, ca libertatea constituţională a ţărilor singuratice ale M. Tale, — fiind asigurată pentru totdeauna prin însoţirea internă a popoarelor acelora, — să se poată desvolta pe basă solidă. Nu s'a putut realisa nici aceea, ce accentuiază şi sancţiunea pragmatică, liniştirea şi unirea sinceră a spiritelor. Esperienţa de patru ani a arătat în urmă, că constituţiunea, care se cuprinde în patentă, nici n'a liniştit popoarele şi nici nu s'a putut esecuta în praxa.

Faţă cu noi însa, aceasta patenta a fost o espresiune mai apriată şi mai agera a teoriei espirării de drept. Când Ungaria, prin primirea sancţiunii pragmatice a făcut cu putinţă, ca toate ţările de sub casa domnitoare se rămâna şi pe viitor sub acelaşi domnitor, şi cu puteri unite să-'şi apere şi să-'şi susţină siguritatea comună, a bună seamă nu a avut intenţiunea, ca aceasta unire când-va se poată duce şi spre contopire, ba în însaşi sancţiunea pragmatică s'a contractat espres nevătămarea autonomiei constituţionale şi a independenţei legale a ţării. Dar' primirea patentei din Februarie încă ar mai îngreuna pericolul ce ni-l-ar aduce diploma din Octomvrie, prin circumscrierea afacerilor comune, care a trecut peste marginile dreptului şi ale necesitaţii. După înţelesul acestei patente multe obiecte de drept public, fără de nici o restrângere, în tot cuprinsul lor, s'au ţinut de cercul unei atare corporaţiuni legislative comune, în care representanţii

Ungariei, fiind mai puţini la număr, în toate chestiunile ar fi depins dela majoritatea representanţilor celoralalte ţări, şi în modul acesta acele interese ale noastre, de cari s'a îngrijit mai 'nainte legislaţiunea noastră proprie, ar fi fost subordonate intereselor celoralalte ţari. Această subordinaţiune s'ar fi estins adese-ori şi peste atari interese, cari nu s'ar fi decis din punct de vedere comun, ci pentru binele ţărilor cari sunt în majoritate, cu nedreapta noastră daună. Ba după-ce afacerile prea ponderoase, desemnate ca comune, stau în mai mare sau mai mică legătură mai cu toate obiectele reservate legislaţiunilor singuraticelor ţări, — s'ar fi putut esca adese-ori atari abateri, ba şi greutăţi, cari ar fi servit de causă sau pretext pentru legislaţiunea comună de o autoritate mai însemnată, ca aceasta sa-şi estindă puterea şi cu timpul se tragă la sine partea cea mai mare a protestăţii legislative.

Ce se ţine de administraţiunea publică, patenta din Februarie în privinţa Ungariei puse cele mai însemnate ramuri ale ei în mâna unei corporaţiuni de amploiaţi, cu totul neatârnătoare de guvernul nostru, pe când părţile celelalte ale administraţiunii s'au ţinut de guvernul unguresc. Prin urmare, pe acelaş teritor, peste aceiaşi cetaţeni a constituit două potestăţi administrative, cu totul diferite una de alta. Poate-se şi numai cugeta într'un stat constituţional o asemenea administraţiune duplă, fära frecari infinite şi încurcare continuă? Şi nu e întemeiată îngrijirea, că în urmă va stagna administraţiunea, sau cea mai tare va trebuì se absoarbă pe cea mai slabă? A primì o atare anulare a constituţiunii noastre şi a guvernării noastre interne, de sine stătătoare, ne opreşte datorinţa noastra cetăţenească cea mai sfântă.

Noi suntem convinşi, că interesele Ungariei zac la inima parintească a M. Tale. Nouă încă ne zac la inima aceste interese, pentru-că de ele e legată fericirea patriei noastre. Însa avem credinţă firmă, că între interesele bine înţelese ale Ungariei, unul din cele mai ponderoase este apărarea independenţei noastre constituţionale, pe care noi, după-cum s'a desfăşurat în preaumilita noastră adresă din anul 1861, nu trebue să-'l perdem din vedere.

Maiestatea Ta însuţi doreşti, ca deliberaţiunea acestei chestiuni se fie basată pe înţelegere reciproca. Cu putinţă este însă a spera înţelegere reciprocă la o hotarîre, care pe când unei ţări îi dă libertate constituţională, celeilalte îi răpeşte constituţiunea esistentă de secoli, şi atât de des asigurată sărbătoreşte? Putea-ar aceasta uita

dreptul perdut? Ear' ceealaltă putea-s'ar bucura cu inimă liniştita de constituţiunea câştigată în modul acesta?

Să te înduri deci M. Ta a ne concede, ca să urmăm mai bucuros acelei indigetari a cuvântului de tron, care cu referire la diploma din Octomvrie şi patenta din Februarie ne îndreaptă într'acolo, ca dacă nu s'ar putè împrăştia îngrijirile ce se ivesc în privinţa aceasta, „să aşternem M. Tale numai atari propoziţiuni de străformare, cari se pot aduce în consonanţă cu condiţiunile vitale ale monarchiei". — Noi ne-am declarat încă în adresa noastră din 1861, că nu voim se punem în pericol monarchia. Departe e de noi şi acum o atare tendenţă. Şi fiind-că după convingerea noastră e cu neputinţa a aduce în consonanţă diploma din Octomvrie şi patenta din Februarie cu condiţiunile vitale ale patriei noastre, vom stărui a aşterne M. Tale propositiuni, cari vor fi apte, atât a păstra independenţa noastră constituţionala, cât şi a corespunde condiţiunilor vitale ale monarchiei.

Maiestatea Ta te-ai îndurat preagraţios a declara în preaînaltul cuvânt de tron, că „cu deliberarea acestei chestiuni stă în legatură strânsă, ba nedespărţibilă, revisiunea, respective străformarea acelei părţi a legilor din 1848, care se refere la eserciarea drepturilor monarchului, şi la cercul de activitate al regimului".

În a doua adresă preaumilită a noastră din anul 1861 am fost propus M. Tale, că „între determinările legilor din 1848 sunt unele puncte, pe cari şi noi dorim, pe lângă susţinerea nevătămată a drepturilor poporului, ale străforma mai amăsurat şi a le desvolta mai definitiv". Asemenea ne-am declarat, că „dacă M. Ta doreşti a schimba legile în oare-care parte, dieta întregită să va consulta fără întârziere şi va aşterne M. Tale decisiunile sale, asupra propunerilor presentate în respectul acesta de către ministerul responsabil al M. Tale". Ne declarăm deci şi acuma gata, că în cât va fi de lipsă schimbarea vre-unei legi pe calea ordinară a legislaţiunei, vom subşterne M. Tale în respectul acela propositiunile noastre, consunătoare cu principiile fundamentale ale constituţiunii noastre.

Naţiunea maghiară are o dorinţă ferbinte, ca adecă să vada mai întâiu pe regele seu ereditar încoronat cu coroana sfântului Stefan, ca în fine să se împlinească aceea, ce evenimente fatale au împedecat în decurs de 17 ani. Aceasta nu e numai o ceremonie solemnă în patria noastră, ci e necesara întregire a constituţiunii, legătura cea mai frumoasa, mai delicată, şi totuş cea mai tare, care

leagă naţiunea de regele seu. Pănă-când aceasta nu se întâmplă, toate hotărîrile noastre rămân numai propuneri, cărora singur numai sancţiunea regelui încoronat le poate da validitate de lege. Păna atunci sperările noastre, ori-cât de mult promiţătoare sa fie, sunt numai sperări nesigure, pe cari numai regele încoronat le poate realisa. Viaţa noastră politica în present e încă dubie şi clătinătoare, ear' clatinării acesteia numai M. Ta îi poţi pune capăt, restaurând constituţiunea noastră în faptă, şi încoronându-te. Binevoeşte deci M. Ta a asculta aceasta rugare a noastră, şi a face cu putinţa împlinirea dorinţei noastre cât mai curând.

Cu respect vom primì şi ne vom consulta despre aceea ce M. Ta, ca rege încoronat, te vei îndura la timpul seu a ne împartaşì pe cale constituţională în privinţa intereselor spirituale şi materiale ale ţarii. Ba, încât cu privire la aceste interese credem a fi foarte necesară crearea de legi nouă, sau schimbarea celor ce esistă, ne vom apuca cât mai curând de pregatirile cari cer timp mai îndelungat, şi hotarîrile noastre le vom aşterne la timpul seu cu umilinţa Maiestaţii Tale.

Noi simţim adânc, că legislaţiunea noastră şi în respectul intereselor spiritului are încă mult de a suplini şi a îndrepta. Vom stăruì şi în partea aceasta a face tot ce pofteşte fericirea comună a patriei, şi ce ne comanda datorinţa noastră cetaţenească. Plecând din principiile fundamentale ale constituţiunii în lucrările noastre, totdeauna vom avè de îndreptar dreptatea şi echitatea faţă de toate clasele cetăţenilor statului, fără diferinţa de religiune şi limbă. Cu deosebire vom lua în consideraţiune aceea ce am pronunţat şi în adresa noastră din 1861, că „simţul de naţionalitate, care tot mai mult se desvoaltă, reclamă atenţiune, şi nu se poate masura cu cumpăna timpilor trecuţi şi a legilor vechi". Nu vom uita nici-odată, ca locuitorii Ungariei de alte limbi sunt asemenea cetaţeni ai Ungariei, şi noi voim cu sinceritate *a asigura prin lege,* tot ce poftesc în aceasta privinţă interesele lor şi interesul comun al patriei. La formarea legilor referitoare la interesele diferitelor naţiuni încă vom urma principiul dreptăţii şi frăţietăţii.

Interesele noastre materiale cu deosebire sunt acelea, în respectul cărora, din causa imprejurărilor pline de fatalitaţi, am rămas îndărăt într'un mod ce ne însuflă îngrijiri. Va fi lucru greu a învinge urmările apăsatoare ale acestei rămâneri, dar' noi nu ne vom speria de aceasta operă grea, pentru-ca e o chestiune de viaţă

pentru naţiunea noastră. Ameliorarea posiţiunii noastre politice va înainta şi interesele noastre materiale, precum va fi şi avântarea posiţiunii noastre materiale razimul esenţial al situaţiunii noastre politice, şi fie-ne ertat a spera, că înţelepciunea şi părinteasca grije a M. Tale vor ajuta neobositele noastre stăruinţe, atât în respectul uneia, cât şi în al celeialalte. Desvoltarea noastră spirituală şi progresul material nici decât nu stau în contrazicere cu adevăratele şi dreptele interese ale ţărilor, ce nu se ţin de coroana Ungariei, ba încă acel progres şi acea desvoltare, pe când ne dau putere şi ponderositate, măresc totodată şi ponderositatea şi puterea acelor ţări, pe când ne ridica pe noi, ridică întregul.

Esprimăm mulţămită sinceră M. Tale şi pentru aceea, că te-ai îndurat graţios a provoca şi dieta Croaţiei şi a Slavoniei să se îngrijească de timpuriu, ca aceste ţări să poată fi representate cum trebue în dieta noastră de acum. Aceasta o considerăm ca un document al preaînaltului scop de a susţinè întregitatea coroanei ungureşti şi a întregei noastre diete. Faţă cu aceste ţări, ca tovareşe constituţionale ale noastre, noi şi acuma suntem de opiniunea aceea, pe care am adus-o la preaînalta cunoştinţă a M. Tale în a doua adresa preaumilită a noastră din anul 1861. Repeţim deci de nou, că: „dacă Croaţia voeşte a lua parte ca ţară în legislaţiunea noastră, daca ea voeşte a se clarifica mai întâiu cu noi în respectul condiţiunilor pe lânga cari e gata a-'şi lega posiţiunea de drept public cu Ungaria, dacă în respectul acestora voeşte să vina în atingeri cu noi, ca naţiune cu naţiune, — noi aceasta nu o vom refusa“. Cu încredere sinceră le întindem mâna frăţească, numai sa se susţină întregitatea şi independenţa constituţională a ţării noastre şi a coroanei Ungariei.

Pe când ne esprimăm însă prea respectuoasa noastră mulţamită, nu putem retăcè nici temerea, că pe când preaînaltul cuvânt de tron vorbeşte de Croaţia şi Slavonia, — de Dalmaţia nicăiri nu aminteşte. Aceasta ţară, împreună cu Croaţia şi Slavonia, se ţine de coroana Ungariei. Şi fiind-ca Maiestatea Ta ai determinat ca punct de plecare sancţiunea pragmatică, care spune apriat, că ţările coroanei ungureşti nu se pot despărţì deolaltă, — de bună seamă nu vei voì, ca întregitatea coroanei Ungariei, garantată de atâtea ori în mod solemn, să fie stirbită şi mai departe.

Decisiunile dietei Croaţiei din anul 1861, pe cari M. Ta te-ai îndurat a ni-le împărtăşì, credem că atunci ar fi mai cu scop a-le

pertracta, când ne vom putè consulta împreună cu representanții sau plenipotențiații acestor țări, trimiși spre împăcăciune, și cu conlucrarea lor vom putè delibera asupra acestui obiect.

Mulțămim M. Tale și pentru acea îngrijire preaînaltă, cu care porți la inimă deliberarea finala a relațiunilor prevenitoare din uniunea Transilvaniei cu Ungaria. Fundamentul acestor relațiuni 'l-au pus acele legi, cari s'au adus în 1848 despre uniunea Ungariei cu Ardealul, în consțelegerea comună a ambelor acestor țari, și s'au sancționat în mod solemn prin aprobare regească. In respectul acesta însă mai este mult a se face, și noi nu ne îndoim, ca spre mijlocirea unei hotărîri, din toate parțile odihnitoare, drepte și cuviincioase, e de lipsă o precumpenire matură și o prevedere. In consultările acestora pe noi ne vor conduce sentimentele iubirii frațești; ba și basa sperărilor noastre e încrederea, că nimenea nu va poftì dela noi cevá, ce ar putè periclita principiile fundamentale ale constituțiunei noastre.

Prin chemarea Croației și a Ardealului la dieta noastră s'a înlăturat o pedecă grea, care în anul 1861 a împedecat mai mult activitatea noastră legislativă. Concede-ne M. Ta a te ruga și a spera, că M. Ta vei mijlocì cu puterea regească, ca să fie representate în dieta noastra, partea întregitoare a țării noastre, Fiume, precum și corporațiunile, cari după art. V de lege din 1847/8 sunt părți constitutive ale dietei Ungariei.

In privința acelor compatrioți ai nostri, cari pe basa acusărilor politice fură condamnați, precum și în privința acelora, cari pentru asemenea cause fura condamnați de curând, sau stau încă sub acusare, reînoim cu sinceră încredere rugăciunea noastră așternuta Maiestății Tale în 1861. Ascultă M. Ta rugăciunea noastră și întărește și prin aceea credința națiunii, că era cea nouă, pe care o așteptăm cu atâta speranță dela sentimentele constituționale ale M. Tale, va șterge tristele reminiscențe ale trecutului și va alina ranele cele crunte ale inimelor.

Știm și recunoaștem cu inima mulțămitoare și sinceră, că M. Ta ai părinteasca intențiune, de a depărta îngrijirile și a delătura pedecile, cari au împedecat pănă acum decisiunea asupra chestiunilor noastre de drept public. Dacă asemenăm trecutul și presentul, vedem cu bucurie, că punctul de plecare, scopul și mijloacele de odinioară și de acum sunt deosebite în mod esențial. Trecutul ne apasă cu îngrijiri infinite, presentul ne promite un viitor mai frumos

Maiestatea Ta ne-ai deschis câmpul constituţional pentru activitatea noastră, şi pe acest teren ne vom împlini cu bucurie datorinţa noastră cetăţeneasca. Staruinţele noastre însă numai atunci pot avea resultat, dacă în lucrările, noastre legislative ne conduce credinţa tare, că ce a statorit împreună regele cu naţiunea, numai voinţa unită a regelui şi a naţiunei poate să schimbe. Basa acestei credinţe nu poate fi, decât numai continuarea de drept, recunoscută în principiu, şi de fapt întrată şi în viaţă.

Maiestatea Ta prin putere absoluta imperială nu voeşti a ne octroa o constituţiune noua, şi noi, pe cari ne leagă legile fundamentale ale constituţiunii ungureşti, cari esistă după drept, nu voim a primì liberi şi de bună voe o atare constituţiune octroata. Maiestatea Ta, pornind din sancţiunea pragmatică, ne provoci a modifica pe cale constituţionala aceea ce e cu sminteala în legile noastre, şi a întregì aceea ce e defectuos. Însă ţara stă şi acuma sub regim absolut!

Constituţiunea noastră, — pe a cărei base ar trebui să eserciem dreptul legislaţiunii, încă şi acum e suspendată, în privinţa căror base şi M. Ta recunoşti preagraţios, că legalitatea lor formală nu se poate supune la nici o escepţiune, dar' în faptă să considera ca şi când n'ar esista. Din contră, atari ordinaţiuni octroate, cari s'au emis cu delăturarea legilor fundamentale ale noastre, ba în contra acestora, şi cari conturbă în continuu interesele cele mai sfinte ale cetăţenilor acestei ţari, ba încă şi pacea internă a singuraticelor confesiuni, — sa susţin încă şi acum în mare parte. Regim parlamentar, ministri responsabili nu avem. Municipiile, comitatele, districtele, cetăţile, încă nici acum nu şi-au recâştigat posiţiunea lor constituţională, şi în toate ramurile administraţiunii domneşte o sistema absolută. Pe teritoriul patriei noastre duc administraţiunea două corporaţiuni de amploiaţi, independente de olaltă, dintre cari nici una nu e constituţionala. Ba una e pe lângă aceea şi străină, încât nu stă în nici o atârnare dela puterea regimului unguresc.

Ne rugăm deci de M. Ta pentru continuitate de drept în înţelesul legilor noastre, cu deosebire pentru un regim parlamentar, un ministeriu responsabil, şi pentru restaurarea constituţională a municipiilor. Noi nu poftim decât esecutarea legii, pentru-că legea neesecutată e literă moartă, fära continuitate de drept constituţiunea nu trăeşte. Noi nu poftim nici o imposibilitate politică. Nu avem intenţiunea de a periclita siguritatea imperiului, sau de a scurta drepturile legale ale monarchului nostru, şi vom apreţui totdeauna dreptele

5*

pretensiuni ale ţărilor surori! Şi noi le ţinem pe acestea de interese comune de o mare importanţă, însă suntem convinşi, că numirea de ministri ungureşti responsabili, şi restaurarea constituţională a municipiilor, nu stau în contrazicere cu aceste interese comune prea ponderoase.

Ştim, că după cele ce s'au întâmplat de 17 ani, fără influenţa noastra, periodul de trecere va fi împreunat cu multe greutaţi. Ştim, că primirea faptică şi regularea mai multor rami ai administraţiunei, pretinde timp mai îndelungat şi e împreunată cu oare-cari încurcări, a căror deslegare va recere mare grije. Dar' nici aceste consideraţiuni nu fac din susţinerea şi mai departe a sistemei absolutistice o necesitate irefusabilă, şi nu eschid posibilitatea, ca constituţiunea noastră să sustee şi pe timpul în care ne consultăm despre modificarea legilor singuratice.

În un period de trecere nu poate fi nici procedura ministeriului responsabil în toate aşa de regulară, precum se întâmplă aceasta în cursul regular neconturbat şi nici-odată întrerupt al vieţii constituţionale. Dieta noastră va ţine-o aceasta totdeuna în vedere, şi procedura ministeriului unguresc responsabil, ca a unui regim parlamentar, cu respect la toate acelea, cari să ţiu de esoperarea împăcăciunii pe cale constituţională, de primirea administraţiunii şi de conducerea-'i provisorie, în loc de rigoare o va judeca cu indulgenţa cuviincioasă, ba stăruinţele sincere îndreptate spre aceste scopuri va fi gata a le sprijini după putinţă.

In modul acesta sa vor putè delătura greutaţile ce s'ar ivì, şi ele sigur să vor şi delătura, dacă zeloasele stăruinţe ale dietei în respectul acesta le sprijineşte şi puterea regeasca a M. Tale. Restaurarea unei părţi atât de esenţiale a constituţiunii noastre va înalţa încrederea naţiunei şi va delătura temerea ei, care ar putea mai tare împedeca resultatul dorit. Ministeriul responsabil va posede şi încrederea M. Tale, şi ca regim parlamentar şi încrederea ţării. Pe basa acestei încrederi duple, ministeriul responsabil, stând cu ambe părţile în atingere continua, prin lucrarea sa va uşura mersul învoelilor dietale, cu desluşirile sale va putè risipi de timpuriu multe îndoeli, ear' părerile divergente le va putè apropia deolaltă. Şi fiind-că peste aceea, în urma posiţiunii sale oficiale, mai adese-ori vine în atingere cu bărbaţii de stat ai celoralalte ţări ale M. Tale, poate şi în direcţiunea aceasta să promoveze deslegarea multor chestiuni grele.

Dacă însă M. Ta nu ne-ai împlinì cererea noastră legiuită şi cuviincioasă, şi susţinând şi de aci încolo sistema absolutistică, ne-ai denega restaurarea regimului parlamentar şi a ministeriului responsabil, pe inimile noastre earăşi s'ar aşeza îngrijirea apăsătoare, şi clătinarea sperării noastre ne-ar îngreuna păstrarea acelei odihne a sufletului, de care avem lipsă în grad atât de înalt la deslegarea grelelor chestiuni ce ni-s'au propus. Dieta noastră presentă s'a convocat pe basa unei constituţiuni garantate şi de sancţiunea pragmatică. Misiunea ei este: a modifica unele puncte esenţiale ale legilor noastre, a încorona pe regele Ungariei şi a întemeia viitorul mai fericit al patriei. Sa binevoeşti Maiestatea Ta a lua preagraţios în consideraţiune, ce posiţiune ar fi, când ţara, în acelaşi timp în care eserciază prin representanţii ei acest drept constituţional, în toate celelalte ar sta afară de constituţiune.

Pe lângă regimul parlamentar şi ministeriul responsabil, e guvernarea de sine municipala legiuita a comitatelor, districtelor şi cetăţilor, a doua recerinţă esenţială a constituţiunei noastre. Aceste două stau în legătură indisolubilă una cu alta.

Toate instituţiunile Ungariei sunt însufleţite de ideia guvernării de sine. Ea împreună puterile cele mai bune spre sprijinirea administraţiunei publice, ea ofere prin publicitate controla cea mai sigură în contra abusurilor, ea mărgineşte escesele nedrepte ce se fac cu puterea oficialilor. În decursul vieţii noastre constituţionale ea a apărat patria noastră de sistema birocratică, care stă cu instituţiunile ţării, cu viaţa publică, şi cu datinele ei, în contrazicere directă.

Până când nu se va restaura acea guvernare de sine a municipiilor, pe care o stabileşte constituţiunea, — activitatea constituţională a poporului nu poate sprijinì administraţiunea publică. Fără publicitate şi controlă va fi defectuoasă, şi sub aceasta sufere mai mult încrederea cătră oficiali, pe altă cale însă abia se va putea organisa cu scop administraţiunea publică, cu cruţare de spese, asemenea de mare. Autonomia municipală e o parte constitutivă principală a independenţei ţării pe terenul administraţiunii interne, — a independenţei pe care şi M. Ta te-ai îndurat a o recunoaşte.

Tot insul doreşte cu sinceritate, ca ponderoasele chestiuni pendente să se complaneze spre liniştirea generală. Liniştire generală însă, şi cu privire la modificările oportune, numai atunci e a se spera cu siguritate, dacă prin cunoştinţa obiectului şi a situaţiunii, ideile

vor devenì mature şi în cercurile poporului. Nimica însă nu esoperează aceasta mai uşor, nimica nu învinge mai repede preocuparea şi temerea neîntemeiată de lucru necunoscut, ca schimbarea publica a ideilor. Ce poate presta presa în direcţiunea aceasta, e mai mult teoretic, şi în tot casul, restrâns la un cerc mai mic, pe când acea publicitate, care e împreunată cu viaţa constituţională a municipiilor, adună pe locuitorii diferitelor ţinuturi pe terenul practic, şi conceptele lămurite prin schimbarea cugetelor rămurindu-se departe, strabat şi la clasele cele mai de jos de popor. Noi suntem deci convinşi, că nimica nu este mai apt a înainta acea liniştire generală fără de care împăcăciunea abia ar putè aduce binecuvântare, decât restaurarea autonomiei constituţionale a municipiilor.

Nu ne temem, că prin restituirea municipiilor să se nască greutăţi esenţiale, deşi numai provisorii, pentru guvernarea statului, căci suntem convinşi, că dieta chiar şi în acest restimp va fi gata de a da ministeriului responsabil unguresc al M. Tale acea putere şi mijloace de ajutor, cari se vor recere spre delăturarea unor asemenea greutăţi.

Cu încredinţare sperăm deci, că M. Ta vei împlinì preagraţios cererea noastră, asemenea sprijinită prin interesele administraţiunei publice şi prin oportunitatea politică.

Astfel cu încredere sinceră descoperiram M. Tale sentimentele şi dorinţele noastre. Cele mai sfinte obiecte ale veneraţiunii, ale iubirii şi ale neclătitei noastre credinţe pe acest pământ sunt: *patria* şi *regele,* ear' interesele unite ale acestora sunt scopul principal al stăruinţelor noastre. Temeiul constituţiunii noastre e legea, intregirea ei este puterea regală, şi a ne supune acestor doua este cea mai înaltă datorinţă cetăţeneasca pentru noi. Aceasta datorinţă numai atunci ar fi apăsătoare, dacă cumva deoparte legea, de altă parte voinţa regelui ar ajunge în contrazicere constantă şi neînpăcabilă una cu alta. Însă graţia cu care M. Ta grăişi cătră credinciosul popor al Ungariei, şi sentimentele constituţionale descoperite în cuvântul de tron al M. Tale, ne dau sperare sigură, că de s'ar şi ivì câte odata divergenţă în opiniuni, nici-când nu vom ajunge la o situaţiune atât de dureroasă şi de neîmpăcata. Maiestatea Ta nu vei pretinde dela noi astfel de sacrificiu, pe care nu-'l cere neapărat scopul comun, semnat în sancţiunea pragmatică; ear' noi spre asigurarea acestui scop vom împlinì toate câte ne impune datorinţa şi pretinde binele public al patriei.

Înţelepciunea M. Tale va aprecia cu bunăvoinţă părintească intima noastra alipire catră constituţiunea noastră, care e stâlpul cel mai tare, atât al libertăţii noastre, cât şi al tronului Maiestăţii Tale. Paginile istoriei adeveresc, că tronul a fost în cea mai mare securitate la acele popoare, cari cu cea mai tare credinţa apărară legile lor constituţionale.

Să fi convins Maiestatea Ta, că alipirea noastră cătră constituţiunea străbună şi catră dinastia regească a Maiestăţii Tale, pe care naţiunea noastră, pe temeiul constituţiunii ei, de bună voe şi în mod liber a înălţat-o pe tronul Ungariei, rîureşte din unul şi acelaşi isvor, — din cel mai limpede isvor al pietăţii". *)

## Răspunsul Monarchului.

La adresa aceasta a dietei a fost primit următorul răspuns, dat din partea Domnitorului:

„Noi, Francisc Iosif I, din graţia lui Dumnezeu împărat al Austriei, rege apostolic al Boemiei, Galiţiei şi Lodomeriei, rege al Lombardiei, Veneţiei şi Iliriei, archiduce al Austriei, etc. etc.

Dignitarilor, ordinelor bisericeşti şi mireneşti, şi representanţilor credincioasei noastre Ungarie, cari s'au întrunit la dieta convocată de noi pe 10 Decemvrie 1865 în libera noastră cetate reg. Pesta, — salutarea şi graţia noastră!

Iubiţi credincioşi! Espresiunea de fidelă alipire a dignitarilor şi representanţilor adunaţi în dietă, cuprinsă în preaumilitele adrese dela 26 Februarie a. c. o primim graţios şi o consideram, dimpreună cu recunoaşterea mulţămitoare a intenţiunilor noastre părinteşti, ca documente îmbucurătoare de încredere sincera. Cu încredere împrumutată şi cu franchetă fără de reserva împărtaşim şi noi răspunsul nostru la acele dorinţe cuprinse în adrese, în respectul cărora momentuositatea rapoartelor subversate pretinde cu inteţire desfăşurarea mai deaproape a intenţiunilor noastre de domnitor.

Cu mulţămire ne-am încunoştiinţat despre înţelegerea ce s'a înfiinţat în respectul punctului de mânecare a înţelegerilor dietale, arătat în sancţiunea pragmatică. Ideia comunitaţii de interese şi de aparare, precum o vedem intonată în adresa casei de sus, a format cam cu doi secoli înainte de înfiinţarea sancţiunii pragmatice motivul de căpetenie al împreunarii statorite între regatul Ungaria şi

*) Din »*Telegraful Român*«, anul 1866, nr. 11—12.

ţările ereditare ale casei noastre domnitoare. Concedem bucuros, că prin statorirea mai acurată, mai durabila a acestei comunităţi, cuprinsă în amintita lege fundamentală, ţările noastre ereditare au căpătat o putere mai mare. Însă împreunarea nedespărţibila a tuturor regatelor şi ţarilor casei noastre domnitoare, a asigurat deodată şi esistenţa teritoriala şi independenţa naţională a regatului Ungaria, fiindu-'i totodată şi stâlpul cel mai eficace de aparare a siguritäţii sale în afară. Deci fiind binefacerea împreunării reciprocă, stăruinţele noastre trebue să fie într'acolo îndreptate, ca se asigurăm binecuvântările ei în mod durabil, şi pentru aceea să regulăm relaţiunile, cari resultă din comunitatea intereselor şi a apărării, conform axiomelor sancţiunii pragmatice şi amăsurat timpului.

Ţarile ţinătoare de coroana ungară fac o parte însemnată a monarchiei noastre. Puterea spirituală şi materială, bunăstarea, pacea internă şi siguritatea imperiului, sunt condiţionate în ţările memorate prin aceleaşi momente, cari stau în operare reciprocă încordată. Estinderea estraordinară şi perfecţionarea mijloacelor de comunicaţiune, cari leaga interesele laolalta cu mii de fire, abstrăgând dela urmarile adânc tăetoare ale desfiinţării vămilor dela marginile ţării, — au ridicat tare aceasta operare reciprocă. Şi aceasta stare, ce să desfăşură cu timpul, pretinde o regulare acurata, cu atât mai vârtos, cu cât sunt mai defectuoase în respectul acesta legile Ungariei, cari au străformat ocârmuirea-i internă, ear' ce să ţine de nexul de lipsă cu celelalte regate şi ţări, sau nu s'au îngrijit de loc, ori prea puţin.

După-ce însă natura lucrului şi interesele cele mai momentuoase ale tuturor popoarelor noastre pretind, ca să se delibereze de-odată şi cu o cale tot aceea ce să ţine de olaltă şi ce are influenţă asupra alteia, datorinţele noastre de regent şi îngrijirea pentru adevaratul bine al popoarelor noastre ne opresc a concede, ca la restaurarea intenţionată de noi şi la realisarea instituţiunilor constituţionale ungureşti să rămână în suspens şi în nesiguritate acele afaceri, dela a caror regulare oportună şi împrumutat mulţumitoare, într'o forma e condiţionată remânerea împreună, pacinica şi priincioasa a deosebitelor ţări aparţinătoare la monarchia noastră, desvoltarea bunastării lor, precum şi siguritatea, vaza şi puterea imperiului.

Din acest cuvânt am îndreptat atenţiunea dignitarilor şi a representanţilor ţării în linia prima la afacerile comune şi la modul tratării acelora, şi încrederea ce am pus'o în înţelepciunea dignitarilor şi a representanţilor ţării nu ne-a înşelat, pentru-că ei recunosc, că

„sunt atari afaceri, şi că stăruinţa lor va fi îndreptată într'acolo, ca să aducă în respectul statorirei şi modul tratării acestor rapoarte atari determinaţiuni, cari sa corespundă scopului, fără periclitarea autonomiei lor constituţionale şi a indepedenţei legale."

Noi am dat drepturi constituţionale şi acelor ţări ale imperiului nostru, cari până acuma n'au posedat de acestea. Deci e departe de noi pretensiunea, ca Ungaria să aducă drept sacrificiu autonomia ei constituţională şi independenţa ei legală. Aşteptăm însă totuşi, şi cu încredere în patrunderea şi conceptul clar al intereselor ţării şi putem aştepta, că Ungaria vrea a-'şi folosì şi va folosì autonomia ei constituţionala. — ale cărei margini necesare le-am desemnat în cuvântul nostru de tron, în spiritul sancţiunii pragmatice, — nu spre isolarea proprie, care duce numai la slăbire, ci ca mijloc spre a câştiga validitate intereselor sale adevărate şi durabile.

Eserciarea influenţei îndreptăţite asupra afacerilor comune formeaza de o parte garanţa cea mai sigură a autonomiei legale a ţării, pecând de altă parte lucrarea binefăcătoare a acestei influenţe să va estinde şi cu referinţa la bunăstarea, siguritatea şi puterea imperiului.

Cu mulţamire vom căuta aşa dară la începutul consultărilor din respectul acesta, şi nu ne îndoim, că în decursul consultării pătrunzătoare a acestor chestiuni, se va ivì de sine şi necesitatea unei esaminări afund taietoare şi a modificării oportune a legilor dela 1848.

Deslegarea chestiunii afacerilor comune nu-'şi afla încheerea mulţămitoare numai în statorirea acelora, ci condiţionează şi tratarea lor proprie, asigurata de ori-ce pedeca, precum şi întemeerea unei conlucrări consunătoare, atât a puterii legislative, cât şi a celei esecutive. O atare tratare de sine stătătoare a ramurilor de guvernare ce să referesc la aceste, cum a determinat-o al III-lea art. de lege din 1848, fără nexul organic recerut, eschide posibilitatea unei tratări cu succes a afacerilor comune.

Modificaţiunea acestor legi de altmintrelea, precum am declarat aceasta în cuvântul nostru de tron, e necesară şi din acel cuvânt, pentru-că unele determinaţiuni ale art. de lege II, III şi IV din 1848 stau în opoziţiune directă cu drepturile noastre de domnitor. Practicabilitatea formei de guvernare, statorită în art. II de lege, e condiţionată prin locţiitorul amintit în art. II, provăzut cu putere regească.

Principiul unităţii monarchiei, întemeiat prin sancţiunea pragmatică, misiunea oficiului nostru de domnitor ce se basează pe aceasta, cât şi acele sentimente personale, cari le nutrim în inima noastră părintească pentru regatul nostru Ungaria, şi cari ne îndeamnă a esercia nemijlocit acest drept de domnitor constituţional al nostru, nu ne concede a ne învoì când-va cu punerea unui atare locţiitor, precum nu ne putem declara mulţămiţi nici cu acea determinaţiune a art. IV de lege, după care dieta nu s'ar putè disolva înainte de statorirea budgetului.

Credem, că motivele cari ridică alipirea ţării de drepturile sale constituţionale la un grad aşa de înalt al pietăţii, o vor conduce şi acolo unde e vorba de inviolabilitatea drepturilor şi autorităţii coroanei, cari sunt peatra angulară a constituţiunei.

Ţinem mai departe de neîncujurat de lipsă a îndrepta atenţiunea representanţilor adunaţi în dietă la acele greutăţi, cari contrastau restaurării numai decât a sistemului municipal şi din acel temeiu, pentru-că cu privire la străformările sociale ce s'au întâmplat de atunci, s'a făcut cu neputinţă a se esecuta, fără de periclitarea cea mai mare a trebuinţelor ocârmuirii interne, determinaţiunile provizorii ale art. 16 şi 17 din 1848, cari au fost computate numai pentru pretensiunile momentului de atunci. Sistemul municipal a prins dela guvernarea celui dintâiu rege, prin eserciţiu neîntrerupt, rădăcini adânci în viaţa naţiunii. Legile din 1848, strămutând forma ocârmuirii ţării, fără de a o aduce în consonanţă cu instituţiunile ei străvechi, au creat un contrast de principii, a cărui complanare nu se poate aştepta decât numai pe basa unei esaminări cu pătrundere şi a unei desbateri serioase. Aşteptăm aşa dară, că dignitarii şi representanţii adunaţi în dietă îşi vor întoarce atenţiunea spre aceasta, şi-'şi vor ţinè de una dintre datoriile lor cele mai intetţitoare a ne aşterne resultatul consultărilor lor din respectul acesta.

Mai departe e neapărat de lipsă, ca art. 22 de lege din 1848 despre garda naţională să se şteargă, dupa-ce acela în decursul timpului scurt în care a esistat a causat o îngreunare de prisos a poporului, detrăgându-'l dela ocupaţiunile sale cele pacinice, ear' scopului, de a susţinè siguritatea publică, n'a corespuns, ba mai mult a produs resultate de direcţiune contrară.

Afară de aceasta e de dorit, ca la timpul seu sa se revadă cu precugetare toate decisiunile legilor din 1848, pe cari până acuma nu le-am pus în vieaţă. Aceste legi, cari s'au înfiinţat sub

apăsarea relaţiunilor cutrierătoare de lume, poartă în sine caracterul pripirei, ceea-ce se dovedeşte, nu numai din esaminarea lor teoretică, ci şi prin esperienţă, de es. cu privire la legea electorală, a cărei aplicare s'a încercat acum de două-ori.

Din acestea urmează de sine, că noi în sentimentul datorinţei noastre de regent nu ne putem învoì la restituirea faptică a acestor legi, ce se pretinde pe basa continuităţii de drept, înainte de a le esamina cu grije, de a le acomoda după pretensiunile relaţiunilor faptice, şi înainte de a îndeplinì ce lipseşte din ele (a le întregì), după doctrina esperienţei.

Scopul inimei noastre părinteşti nu e numai o mulţămire momentană, ci înfiinţarea unor instituţiuni durabile şi corespunzătoare scopului. Înainte de întemeierea ordinei viitoare a diferiţilor rami din serviciul public ne opreşte chemarea noastră de domnitor, precum şi datorinţele către toate popoarele noastre, a duce organismul sustătător la ruinare, a împedeca roatele maşinei statului, a schimba o stare provizorie cu alta, şi prin aceasta a clătina în cercuri mai depărtate odihna începută a spiritelor. Representanţii ţării încă simţesc greutăţile trecerii, şi în asta privinţa, în loc de legalitatea rigoroasă se declară pentru respectarea cuviincioasă a relaţiunilor. Dela ei atârnă a micşora greutaţile, cari se opun nisuinţelor noastre părinteşti, îndreptate spre restituirea constituţiunii lor, dacă sunt aplecaţi a întoarce o măsură mai mare a echităţii la dejudecarea stării presente.

Nimenea n'a simţit mai tare decât noi pondul greutăţilor şi al pedecilor, cari s'au opus, nu numai în o direcţiune, opului împăciuirii, început de noi. Totuşi am păşit, cu abnegare proprie şi cu resoluţiune tare, salutat şi urmărit de manifestările pline de încredere şi însufleţire ale ţării, pe acest teren, pe care sperăm cu încredinţare, că vom întâlnì sprijinirea promptă a dignitarilor şi representanţilor ţării, şi pentru aceea, căci precum vom împărţì gloria succesului cu ţara, aşa va atinge şi greutatea responsabilităţii, atât ţara, cât şi pe noi.

In împrejurările estraordinare de acum, singura posibilitate a aplicării practice a continuităţii de drept o vedem într'aceea, ca modificarea legilor să se întâmple numai pe basa unei transacţiuni dietale, a cărei statorire presupune conlucrarea factorilor îndreptaţiţi ai legislaţiunii ungureşti, o transacţiune, rectificată prin testimoniul istoriei, ale cărei pagini dovedesc, nu numai cu un esemplu, că în

asemenea jurstări s'a observat asemenea procedură. Procederea aceasta e cu atâta mai deamnă de urmat, cu cât a fost mai puternică cutrierarea, ale cărei urmari triste a le sterge, este scopul stăruinţelor noastre comune.

In acest mod să va putè înfiiinţa conţelegerea, se vor putè complana greutaţile şi ordona toate rapoartele acelea, cari trebuesc lămurite şi regulate, dacă voim să astupăm definitiv isvorul încurcăturilor viitoare. Simţim şi noi adânc pondul datorinţelor ce ne apasă, simţim însemnătatea de dreptul public al ungerii regeşti şi sfinţenia jurământului, prin care regele încoronat promite, că va susţinè constituţiunea neştirbită. Însă chiar pentru-că noi nu ţinem încoronarea numai de o ceremonie solemnă, nu ne putem învoi la restituirea atâtor decisiuni legale, a căror susţinere a o întări prin jurământ ne opreşte însaşi credinţa noastra religioasă şi graiul conştiinţei noastre. Suntem convinşi, că dignitarii şi representanţii ţării, adunaţi în dietă, vor recunoaşte în aceste sentimente religioase ale noastre graţia cea mai sigură pentru susţinerea constituţiunii ţării.

După-ce actul acesta solemn va pune, cum sperăm, stavilă clătinării vieţii politice, vom urma, fără a ne îndoi, graiului inimei noastre părinteşti, care e totdeauna plecată a lăsa se domnească graţia, şi fără periclitarea linişteì publice vom putè esercia în deplină măsura cel mai nobil drept reg. al nostru.

Cu privire la cererea pentru întregirea dietei, care se refereşte la Dalmaţia, cetatea Fiume, şi acele ţinuturi a caror convocare se ordonează prin art. V de lege din 1848, cugetăm a fi de lipsă a reserva desbaterea lor meritorie pentru acel timp când, în urma rescriptului nostru regesc dela 27 Februarie a. c. îndreptat către dieta croata şi slavonă, ni-se vor subşterne resultatele pertractărilor dietale, deoare-ce aceste chestiuni stau în legătură strânsă cu deslegarea fericită a relaţiunilor pendente de drept public, ale Croaţiei şi Slavoniei.

Cu bucurie am primit promisiunea casei magnaţilor şi a representanţilor, prin care „sunteţi aplecaţi a respecta totdeauna principiile echităţii şi ale dreptăţii faţă cu toate clasele popoarelor ţării, fàra deosebire de religiune şi limbă“, şi anume, ca voiţi a „garanta prin lege tuturor locuitorilor nemaghiari ai Ungariei toate acelea ce în asta privinţă poftesc interesele lor şi interesul comun al patriei.“

Între datorinţele noastre de domnitor, cea mai plăcută ne va fi, dacă vom putè promova, pe lângă susţinerea întregităţii teritoriale a ţarii, realisarea acestui resultat dorit şi de noi, căci noi salutăm cu

bucurie viuă conţelegerea pacinică a tuturor locuitorilor ţării şi armonia intereselor lor, şi vom fi totdeauna gata a o sprijini şi înainta.

Dela activitatea şi înţeleapta îngrijire a dignitarilor şi a representanţilor ţării atârnă acum, a accelera acel moment în care ni-se vor aşterne atari proiecte, cari stau în consonanţă cu drepturile noastre de domnitor, cu esigenţele legale ale monarchiei noastre, cu dreptele pretensiuni ale ţărilor laterale. Vom număra acel moment între cele mai fericite ale vieţii noastre, când vom putè zice cu conştienţa liniştită, ca prin sancţionarea reg. a acestor proiecte am înaintat bunastarea adevarată a Ungariei, şi a tuturor popoarelor noastre, şi am pus piatra fundamentală, pe care se va putè ridica în mod durabil bunastarea, siguritatea şi puterea monarchiei noastre. Altmintrelea vă rămânem, etc. Dat în *Buda*, la 3 Martie 1866. *Francisc Iosif* m. p., George *Majláth* m. p. Ioan *Bartos* m. p.“ *)

*

La acest rescript preaînalt dieta a răspuns cu a doua adresă, ţinută cam în acelaşi ton, ca cea primă. In 26 Martie n. 1866 s'au presentat presidenţii ambelor case în faţa monarchului, pentru a 'i-o preda.

In numele casei de sus baronul *Sennyei*, presidentul casei magnaţilor, a rostit următoarea alocuţiune:

„Maiestate ces. reg. preagraţioase doamne! Încredinţaţi de către credincioasele staturi şi representanţi ai regatului Ungaria, suntem norocoşi a ne putea înfăţişa înaintea preaînaltei Maiestăţii Tale, cu scop de a preda cu omaj M. Tale adresa preaumilită a staturilor şi a representanţilor“.

A urmat apoi contele *Andrássy Gyula*, vice-presidentul dietei, care a cuvântat următoarele:

„Maiestate ces. reg. preagraţioase doamne! Adresa preaumilită a staturilor şi representanţilor regatului Ungariei, întruniţi în dietă, suntem norocoşi prin aceasta a o preda M. Tale cu pietate omagială. Îndurăte Maiestate a primì preagraţios omagiul şi cererile naţiunii. Staturile şi representanţii Ungariei spera cu încredere deplină, că M. Ta, prin apreţuirea graţioasă a cererilor lor, vei grăbì şi vei asigura sosirea acelui timp, în care prin realisarea principiilor constituţionale, îşi va recăpata puterea deplină acea naţiune, care nu

*) Din »*Telegraful Român*«, anul 1866, numărul 18.

dorește nimica maĭ ferbinte decât ca ea, precum altă dată, așa și în viitor, se poată fi sprijinul cel mai tare al tronului și al puterii M. Tale".

Monarchul le-a răspuns astfel:

„Voiu lua în considerare adresa preaumilita a dietei ungurești, ce tocmai mi-s'a predat, și sper, că staturile și representanții întruniți în dieta țarii, pătrunși de importanța chemării lor, care caracterisează începutul unei ere noua, vor grăbì a-'mi așterne învoirea lor asupra acelor afaceri, dela a căror regulare deplin mulțămitoare și permanent activă depinde puterea și bunăstarea imperiului meu întreg, întocmai precum și a iubitului meu regat Ungaria. Altmintrelea asigurați pe trimițătorii vostri despre grația mea regească și intențiunile mele părintești neschimbate".*)

## Alegerea din Cehul-Silvaniei.

In ședința *din 14 Martie 1866* deputatul român *Aloiziu Vlad* a făcut întrebare, că ce s'a făcut în chestia alegerii de deputat din cercul electoral Cehul-Silvaniei? A terminat esmisul dietei, deputatul *Tury*, cercetarea, și dacă da, se va pune chestia în curând la ordinea zilei, pentru a fi discutată în dietă? Presidentul a răspuns, că actele se află toate la deputatul conte *Ráday*, care însă este bolnav. Ear' *Sigismund Papp* a făcut propunere, să se iee actele dela Ráday și să se dee altuia, spre referare. Propunerea nu s'a primit.

In ședința *din 11 Aprilie 1866* apoi actele au fost presentate dietei, împreună cu raportul comisiunei verificătoare, care pe basa constatărilor făcute la fața locului a propus *anularea mandatului* și ordonarea altei alegeri. S'a născut discuție animată, la care au luat parte următorii deputați români:

*Aurel Maniu:* „Onorată casă! Am făcut constatarea, că la fie-care cercetare în chestie de alegere, onorata casă a urmat principiul, că a esaminat, dacă fie-care alegător a putut esercia liber sau nu dreptul seu de alegator? Și eu deci, nu din motive naționaliste, și nici pentru-că s'a întâmplat bătae, și mai mulți au fost vulnerați, unii mai grav, alții mai ușor, nu din aceste motive deci, ci numai din acel

*) Din »*Telegraful Român*«, 1866, numărul 31.

punct de vedere privesc chestia, că oare eserciatu-şi-a fie-care alegător liber sau nu dreptul seu electoral? (Aprobări). Ei bine, lăsând la o parte ori-ce împrejurare secundara amintită în acte, chiar şi numai pentru faptul, că întâiu, cei zece oameni chemaţi se facă candidarea, încă n'au fost siguri şi nu au putut esercia liber dreptul de candidare, al doilea, la alegere alegătorii contrarului au fost toţi alungaţi dela locul de alegere, şi al treilea, având în vedere, că dacă cei zece candidatori puteau rămânea acolo şi se putea începe candidarea, ear' alegătorii alungaţi puteau veni îndarăt, — abia atuncia s'ar fi putut şti în urma votării, cine represintă cu adevarat majoritatea cercului, zic deci, lăsând la o parte ori-ce alta consideraţie, şi ţinând cont numai de acest singur lucru, aflu, că părerea comisiunei verificătoare, din motivul ca s'a întâmplat bătae, sau mai bine zis, pentru-ca alegatorii nu şi-au putut da în libertate voturile, e perfect de temeinică, şi alegerea din întrebare *e de cassat«*. (Aprobări.)

*Sigismund Borlea:* „Fiind-ca din raportul comisiunei verificătoare reiese clar şi neîndoios, că în casul de faţă într'adevăr s'a întâmplat bătae, şi încă mare şi buna bătae. (Ilaritate), ba s'a întâmplat chiar *şi moarte de om,* mai departe e constatat şi aceea, ca oamenii partidei contrare au fost luaţi la goană şi alungaţi dela faţa locului, precum dovedit e şi aceea, ca cei zece indivizi au fost împedecaţi să se presenteze în faţa presidentului, respective în faţa comisiunei, dar' e dovedit în fine şi aceea, că chiar şi acei doi indivizi, cari au fost acolo de faţă, au fost atacaţi: nu mai încape nici o îndoială, că oamenii partidei celeialalte au fost împedecaţi în dreptul de votare. Lăsând deci la o parte faptul, că a fost bătae, chiar şi numai din acest singur motiv, ca, după-cum a spus-o şi condeputatul *Maniu*, oamenii partidului celuialalt toţi au fost împedecaţi în eserciarea dreptului de votare, eu părtinesc propunerea comisiunei permanente şi votez pentru anularea alegerei“. (Să votam. Să votăm!)

*Vichente Babeş:* „Onorată casă! Mă voiu restrânge numai la trei cuvinte. (La ordine. Să votăm!) In casul de faţă“. . . .

*Presidentul:* Vă rog să abstaţi; e altul la rând.

Urmează cetirea actelor, şi apoi de nou:

*Vichente Babeş:* „Nu voiu plictisi onorata casă prea lung, şi înainte de toate declar, că recunosc şi eu, că aici nu e constatat şi destul de bine precisat, cine a început bataea; dar' tocmai pentru-că

nu e constatat, mie 'mi vine curios să presupun, că cel mai slab, partida alungată, să fi făcut începutul, pe când lucrul nu 'i-se poate dovedi. Premiţând aceasta, amintesc numai aceea, că pentru mine sunt suficiente cele doua împrejurări, că partida lui *Buda Sándor* a fost alungată cu forţa de pe locul de alegere, şi astfel nu şi-a putut esercia dreptul legal. Fiind-că aceasta e fapt, ear' aceea nu e dovedit, că partea aceasta ar fi pricinuit bătaea, aşa cred, că în mod just nu poate fi lipsită de dreptul seu, sau, o astfel de alegere nu poate fi verificata. Eu votez deci pentru nimicire, dar' rog să fie dispensat *Décsey* de purtarea cheltuelilor."

*Andreiu Medan:* „Onorată casa! Aşa cred, că motivele pe cari le-a validitat onorata casa la alte nimiciri de alegeri, va trebui să le validiteze şi la alegerea de faţă, dacă nu vrea se cadă în inconsecvenţă. Cu privire la alegerea lui *Sipos Ferencz* aşa a zis casa, că întâmplându-se bătae aproape de faţa locului, pe lângă toate că moarte de om nu s'a întâmplat, dar' fiind-că în urma bătăei alegătorii au fost împedecaţi în drepturile lor electorale, — alegerea se casează. Dacă tragem paralelă între alegerea lui *Sipos* şi a lui *Décsey*, e evidentă deosebirea, că la alegerea întâiu numită bătaea s'a întâmplat aproape de faţa locului, la alegerea din urmă chiar la faţa locului. La bătaea aceea n'a urmat moarte de om, la bătaea aceasta au fost omorâţi oameni.

Aşa cred deci, dacă alegerea a trebuit să fie nimicită în casul dintâiu, trebue să fie nimicită şi în casul acesta. Şi precum în casul dintâiu cel ales deputat şi presidentul de alegere au fost condamnaţi se plătească cheltuelile (cel din urmă din motivul, că cu toate ca a fost convins, ca în urma bătăei mai mulţi au fost împedecaţi să-şi esercieze dreptul electoral, totuşi nu a suspendat alegerea), aşa şi în casul de faţă aflu că amândoi trebue condamnaţi".

*Iosif Hodoşiu:* „Şi eu sunt pentru anulare, şi în sensul acesta vreau se citez un cas de precedenţă. Alegerea baronului *Wodianer Albert* tocmai din motivul acesta a fost nimicită, anume, pentru-că alegătorii au fost împedecaţi în eserciarea dreptului electoral. Votez deci pentru anulare, pentru-că şi aici, legea nu a fost respectată. Legea electorală zice adecă în § 30 aşa, că dacă zece alegători cer votare, alegerea trebue să fie supusă votării. Dar' tocmai acei zece alegători, cari au cerut votare, au fost împedecaţi în eserciarea dreptului lor. Prin urmare legea a fost calcată, de aceea votez pentru anulare".

Se primeşte propunerea comisiunei. Alegerea *se cassează,* mandatul deputatului *Décsey* se anulează, se ordonează ţinerea alegerei noue, dar' cheltuelile nu se pun în contul lui *Décsey,* ci în contul *cassei regnicolare.* La noua alegere a învins apoi candidatul român *Grigorie Pop de Băseşti.*

## Alte mandate anulate.

***Şedinţa din 14 Aprilie 1866.*** Se nimiceşte alegerea deputatului *Babarczy.* Cheltuelile se pun în contul cassei regnicolare. Se cere compunerea altor liste electorale în acest cerc. La tema din urmă vorbeşte

***Sigismund Papp:*** „Chestia principală e, care parte a perdut causa? Eu aşa cred, că alegerea lui *Babarczy* s'a nimicit întâiu din acel motiv, că conscrierea a fost rea, în a doua linie, pentru-că funcţionarii au făcut ingerinţe. Fiind-că majoritatea casei a enunţat deja, că funcţionarii vinovaţi n'au se poarte spesele, nu rămâne alta, decât se poarte cheltuelile comisiunea conscrietoare, fiind ea vinovată, pentru-că a purces incorect. Eu pe Babarczy nu-'l consider de parte, care a perdut causa, pentru-că nu el e de vină dacă listele sunt greşite. Greşala cade în sarcina comitetului permanent. De aceea rog să se pună întrebarea aşa: Babarczy e partea vinovată, sau comisiunea conscrietoare, care a făcut liste greşite?“ (Zgomot.)

***Şedinţa din 18 Aprilie 1866.*** Se discută alegerea deputatului *Buday Lőrincz.* Comisiunea propune cassarea mandatului. Se cetesc actele. Vorbeşte

***George Ioanovici:*** „Dacă şi ceialalţi domni deputaţi renunţă la cuvânt, — voi renunţa şi eu. (Zgomot. Să auzim!) Nu vorbesc la partea primă a raportului comisiunei verificătoare, unde se propune cassarea alegerei din întrebare, ci spun pe scurt, că în punctul acesta partinesc opiniunea comisiunei permanente. Ce se atinge de a doua parte a raportului comisiunei permanente, care se refere la restituirea cheltuelilor de anchetare, trebue se declar, ca primesc întru toate părerea condeputatului preopinent, *Fábian Gábor,* pentru-că paragraful 13 din regulamentul de casă dispune clar, că spesele cercetării are să le plătească partea care a perdut causa.

Onoratul condeputat *Halász Boltizsár* zice, că deputatul nu e de vină, dacă alt-cineva comite călcare de lege; de ce să se mai pedepsească, după-ce alegerea îi s'a nimicit? Dar', mă rog, deputatul,

a cărui alegere se anuleaza, nu poartă vina nici pentru aceea, dacă cineva vatămă legea fără însărcinare primita dela el, dacă face încercări de mituire, sau comite chiar acte de mituire. Poate se fie cu totul inocent în causă, și pentru aceea alegerea lui totuși se nimicește, daca dieta găsește, că în jurul ei s'au comis astfel de greșeli esențiale, cari au avut influențe esențiale asupra alegerei însași. Nu e vorba aici de pedepsirea la care se provoaca onoratul condeputat. Pentru-că și în procesele civile vine condamnat cel-ce perde causa, dar' nu ca pedeapsă, ci pentru-că una din părți trebue se plătească cheltuelile. Fie-care legislatură a aflat de mai natural și de mai just, ca cheltuelile să le plătească cel-ce perde, nu cel-ce câștigă causa.

Preopinentul condeputat stimat a spus și aceea, că esistă cas. în care dieta nu a condamnat la plătire numai pe cel-ce a perdut causa, în sens strict. Conced ca este cas. Dar' asta nu mă împedecă să-mi spun părerea și convingerea. Eu așa zic, că dacă nu interpretăm riguros legea destul de clară, zguduim prin aceasta temeliile tuturor hotărîrilor noastre ulterioare.

Condeputatul *Várady* zice așa: Adevărat, că în înțelesul regulamentului cel-ce perde causa plateşte cheltuelile; dar' aceasta dieta o interpretează *cum grano salis*. După părerea mea, *cum grano salis*, și peste tot interpretare se dă numai legii și regulei al cărei înțeles nu e destul de clar. Dar' legea și regula care e clară, legea care zice, că cheltuelile să le plătească cel-ce perde, nu poate fi tălmăcită așa, că presindentul comisiunei centrale e partea care a perdut causa, pentru-ca asta e, scuzați, restălmăcire, ear' nu tălmăcire. Numai două casuri îmi pot închipuì în chestii de verificare, în cari spesele au să fie restituite: într'un cas cel cu causa perduta poate fi deputatul a cărui alegere se nimicește, în casul al doilea petenții, a căror rugare se respinge.

După părerea mea asta e tălmăcirea clară a legii și a regulei, și din acest motiv sunt de părerea, că cel-ce a perdut causa, adecă *Buday Lőrincz*, se plătească cheltuelile de cercetare". (Aprobări.)

Alegerea se anulează, ear' Buday vine condamnat se plătească cheltuelile.

## Propunere în chestia națională.

In ședința *din 21 Aprilie 1866* deputatul *Sigismund Popoviciu* și alți consoți înaintează propunere, ca în comisiunea ce se va esmite în chestia naționalităților se fie

representate toate naţionalităţile din ţară, amăsurat raporturilor numerice.*) S'a născut discuţie interesantă şi frumoasă pe tema aceasta, la care au luat parte următorii:

*Deák Ferencz:* „Onorata casă veoşte se reguleze prin lege chestia naţionalităţilor, şi întâiu vrea se esmită comisiune din sinul seu, pentru elaborarea proiectului de lege. Aceasta nu e chestie ce priveşte singuraticele naţionalităţi, ci e chestia ţării întregi. Aprobări.) Căci noi nu representăm aici naţionalităţi singuratice, ci ţeara întreagă, fie-care dintre noi. Aşa e!) Constituţia n'a investit naţionalităţile diferite cu drept representativ, ci pe cetăţenii patriei, cari toţi deopotrivă sunt cetăţenii uneia şi a aceleiaşi patrii, toţi deopotrivă sunt membrii unei naţiuni politice. (Aprobări.) Daca discutam deci asupra chestiei naţionalităţilor, problema nu e aceea, ca naţionalităţile, ca părţi contrare, puse faţa în faţa, sa se tocmeasca într'olaltă, ci aceea, ca să se nizuească a resolvì chestia în interesul patriei, ca representanţi ai ţării. (Aprobări vii). Şi în privinţa aceasta avem datorinţe, toţi deopotrivă, avem să ţinem în vedere toţi deopotrivă aceleaşi consideraţiuni: *dreptatea, echitatea, frăţietatea* şi *binele public al patriei*. (Aprobări vii.) Aceste vederi ne-au călăuzit la compunerea adreselor noastre, vederile acestea ne vor fi conducatoare şi în viitor. Dar' trebue se rămâna neatinsă libertatea de alegere, şi încrederea casei nu trebue legată înainte. (Aşa e.) E de prevăzut, ca dieta, în interesul ei propriu, va alege mai mulţi membri, cari ca aparţinatori la diferite naţionalităţi cunosc mult mai bine toate acele interese diferite, cari la elaborarea proiectului de lege merită consideraţie. Dar' ca dintr'o naţionalitate sau alta *câţi* să fie aleşi, nu se poate stabili înainte. (Aşa e!) Ceea-ce va urma, va dovedi, ca nu ma înşel când cred, că nici la alegerile acestea casa nu va fi condusă de

* Propunerea făcută era următoarea: „Considerând, că casa în prima adresă a enunţat, că la facerea legilor pentru naţionalităţi va ţinea la principiile de dreptate şi frăţietate; considerând că naţionalităţile, ca tot atâţa factori esenţiali şi egal îndreptăţiţi, sunt chemate la o egală conlucrare întru deslegarea acestei chestiuni de mare importanţă, propunem, ca comisiunea ce este a se esmite în causa naţionalităţilor, după momentuositatea acestei cause să se compună *cu dreaptă luare în considerare a tuturor naţionalităţilor din ţară şi după proporţiunea numerică a acestora.* Pesta, 18 Aprilie 1866. Sigismund Popoviciu; Florian Varga; Petru Mihályi; Anton Mocsonyi; Vincenţiu Babeş; Iosif Hodoşiu; Aurel Maniu; Ioan Faur; Sigismund Papp; Aloiziu Vlad şi Alesandru Roman. O propunere analogă făcuse în scris şi deputatul român *Ioan Popovici-Deseanul*, în şedinţa din *10 Martie 1866*, dar' n'a fost pusă în discuţie.

sentimente inimice, şi nu le va face în mod unilateral. Dar' nu aflu nici de corect, nici de liberal, ca alegerile să fie restrânse astfel din capul locului, şi de aceea nu primesc moţiunea". (Aprobări vii.)

*Iosif Hodoşiu:* „Onorată casă! Eu consider chestia naţională de cea mai importantă şi mai arzatoare. (Nu să aude!) O ţin atât de urgentă, încât trebue să o punem alăturea cu deciderea în chestia afacerilor comune. Ba dacă s'ar putè, aş resolva-o chiar înaintea ei. Precum la deciderea în chestia afacerilor comune scopul principal este înţelegerea cu Coroana, tot aşa la deslegarea chestiei naţionale scopul e înţelegerea naţionalităţilor între olaltă. Precum una, aşa şi alta. e necesara deopotrivă, pentru tron, pentru patrie, şi pentru naţionalitaţile locuitoare în ea.

Eu aşa cred, că păna nu se va resolva chestia naţionala spre mulţămirea generală a naţionalitaţilor locuitoare în ţară, linişteа generala nu poate fi posibilă. Pană când, domnilor, limba unei naţiuni are prerogative, ear' întrebuinţarea limbilor celoralalte naţionalităţi prin nici o lege, dar' prin absolut nici o lege nu e garantata, linişte generală şi pace nu poate să fie, deşi aceasta ar fi foarte de dorit. Sentimentul şi conştienţa naţională se desvoaltă tot mai mult. Faptul acesta a fost recunoscut chiar şi în adresa primă. La noi, la Români, sentimentul acesta e deodată cu vieaţa noastră. Premerge chiar şi epocei în care se zicea despre noi: „Non tam pro vitae, quam pro linquae incolumitate certasse videbantur". Dar' inclinarea spre regularea şi resolvarea chestiei naţionale datează mai vârtos dela anul 1848. Îmi aduc aminte din 1849 despre anumite puncte ale lui *Dragoş* cu privire la Români, dar' punctele acestea au foşt făcute — prea târziu. Ştiu că dieta dela 1861 a esmis o comisiune regnicolară, care a elaborat un operat, referitor la naţionalităţi. Ştiu ca stimatul condeputat *Tisza Kálmán* a făcut propunere în privinţa aceasta la disolvarea dietei din 1861. Dar' domnilor! Toate aceste puncte, aceste elaborate, aceste propuneri s'au făcut în ultimul moment. Eu nu ştiu cât va dura dieta aceasta, dar' aşa cred, că atâta timp avem, ca se resolvăm chestia naţională. Dar' domnilor! Să o resolvam toţi împreuna, toate parţile interesate în causa aceasta. Ear' parte interesată e fiecare naţionalitate, parte interesata nu e numai una dintre naţionalităţi, ci toate naţionalităţile, prin urmare toţi şi în mod egal trebue să contribuim la elaborarea operatului referitor la naţionalităţi, ca tot atâţa factori interesaţi. (Zgomot. Se auzim. Eu nu consider naţionalitaţile ca părţi intregitoare ale naţiunei

politice, ci ca părţi intregitoare ale ţării. Şi privit lucrul din acest punct de vedere ştiu, că ţara e a noastra a tuturora, şi ştiu foarte bine, că toţi nisuim spre conservarea ţării, spre libertatea patriei. Eu, domnilor, consider patria aceasta, în stările actuale de lucruri, desolate şi abnormale, aşa zicând de o *ruină,* dar' de o ruină care are temelii bune, tari şi durabile.

Pe basele acestea legale se clădim o casa noua, în care se avem loc toţi, nu unul peste altul, ci unul lângă altul. Să ne împăcam cu noi înşine. Să împăcam naţionalităţile. Să dăm fiecăruia ce e al seu, înainte de toate se ne dam nouă ce e al nostru, şi atunci ţara va fi o inimă şi un suflet, patria va fi comună. Eu deci sunt pentru moţiunea în înţelesul careia doresc se fie luate naţionalităţile în considerare".

*Vichente Babeş:* „Onorată casă! Mă voiu restrânge la obiectul pus pe tapet. Scopul moţiunei noastre e evident acela, ca în comisiunea esmisă pentru resolvarea chestiei naţionale, să fim potrivit representaţi, să nu fim ignoraţi. Tocmai pentru aceea am făcut propunerea, pentru-ca am esperiat, că foarte de multe-ori am fost ignoraţi. (Intreruperi: Când?) Foarte de multe-ori am fost ignoraţi la astfel de locuri, în astfel de comisiuni, cari erau regnicolare.

Onorată casa! Aşa cred, că nu se află nimeni în casa aceasta. care să nege esistenţa şi fiinţa noastră naţionala. Ear' dacă avem fiinţă şi esistenţă naţionala, şi se recunoaşte în patria aceasta, că fară noi Ungaria nu ar fi aceea ce e astăzi, adecă *Ungarie întreagă,* dacă suntem factori în ţeara aceasta, atunci cutez a afirma, că ori-cum s'ar face consultarile asupra trebilor ţării, dacă onorata casă vrea ca ele să formeze espresiunea fidelă a ţării, trebue să fim şi noi acolo de faţă, acolo trebue să fie espresiunea noastră a tuturora, adecă şi a deputaţilor nostri. (Intreruperi: Că doar' aici sunt!) Dacă lipseşte aceasta, naţionalităţile pot se spună, că se fac lucruri de ele fără ele, — pentru-că onorată casă, nu poate fi ignorat faptul, că naţionalităţile sunt pretutindenea interesate în chestii regnicolare. Dar' fiind-că esperiem, că nu se ţine cont de aceasta, şi ne temem, că nici aici nu să va avea lucrul acesta în vedere, unde e vorba tocmai de regularea pe calea legii a esistenţei noastre, cred că e foarte justa cererea noastră, şi nu cred că prin aceasta se deşteaptă neîncredere, căci altcum neîncredere ar fi şi presenţa noastră aici, pentru-că şi aici suntem representaţi. Ear' dacă representarea aceasta a noastră nu a fost stricăcioasa unitaţii patriei, afirm, că aceea ce am propus

încă nu 'i va fi spre stricaciune. E foarte la modă cuvântul, că nimeni nu poate fi forţat se aibă încredere. Dar' aceasta e o noţiune individuală foarte clătinătoare, pentru-că odata îi zic: *încredere*, altădată *capacitate*; şi amândouă se fac pendente tocmai dela cei-ce aveau interes, — cel puţin până acuma au manifestat interes, — să ne ignoreze pe noi, pentru-că noi am făcut esperienţa, că ori-unde a fost vorba de Români, — de regulă sau nu s'a ales nime dintre noi, sau s'a ales unul, despre care e în de obşte cunoscut, că nu se ţine tocmai de cei mai buni şi mai credincioşi Români. (Zgomot mare. Contraziceri.)

Onorată casă! Am făcut de multe-ori esperienţa, că întreaga Ungurime se poartă cu antipatie faţa de anumite personalităţi maghiare, pe cari nu numai corporaţiunile, ci şi M. Sa le-a onorat cu încrederea, şi anume, din simplul motiv, că ţineau despre oamenii acestia, că nu sunt Maghiari cu sentimente bune.

Dacă acum, mă rog, Ungurul are dreptul se resoneze şi sa se esprime astfel, cred, ca acelaşi lucru pot să-'l facă şi celelalte naţionalităţi. Şi în zadar o negăm, pentru-că zilnic o esperiem, că lucrul e motivat, ca anume, precum nu toţi Maghiarii sunt la fel, nu sunt la fel nici toţi Românii. (Ilaritate. Zgomot.) Tocmai pentru-ca fără teamă ne putem provoca la aceea, că noi pe Ungurii buni şi eminenţi, pe aceia, cari posed cea mai mare încredere a poporului maghiar, îi stimăm şi îi onorăm cu încrederea noastră, tocmai pentru aceea cred, că putem cere cu tot dreptul, ca se fie ţinute în vedere şi din partea Maghiarilor pretensiunile noastre de asemenea natură. Tocmai de aceea cred, că ori cum am nega, la tot casul e logică şi necesară propunerea noastra. Şi eu numai aşa m'aş putè mulţămì cu declaraţia onoratei case, daca ar merge într'acolo, că noi la tot casul să fim representaţi în comisiuni, special în comisiunea ce se află pusă pe tapet, în număr potrivit, adecă amăsurat importanţei şi intereselor chestiei. Lucrul acesta ni-se poate denega, pentru-că majoritatea e în contra noastră, dar' cu argumente nu poate fi combătut“. Zgomot.)

*Emanuil Gozsdu:* „Regret din inimă, că propunerea aceasta, luată aşa cum s'a cetit, foarte inofensiva, a provocat o astfel de iritaţie. Cred, că n'ar fi provocat-o, dacă întru apararea ei nu s'ar fi rostit cuvinte neîndemânatice. Ilaritate. Aprobări.) Mărturisesc, că propunerea, aşa cum e făcută şi cum e scrisă, o văd a fi de primit. Dar' nu mă mir, că tălmăcită aşa cum a fost tălmăcită, ea a provocat iritaţie.

Cer scusă onorată casă, că trebue să trec la persoana mea. (Să auzim! Provoc cu solemnitate pe dl deputat *Babeş,* să spună care e acel rău Român, ales din partea casei în comisiuni, pe când bunul Român nu e ales? (Aprobări.) Declar, că cu toate că am avut onoarea a fi ales în comisiuni foarte însemnate, totuşi nu vreau ca la mine se fie aplicat titlul de »*rău Român*«, pentru-că declar în faţa lumii întregi, că pe rotogolul pământului maí bun Român şi mai bun patriot maghiar ca mine nu esistă. (Să trăiască!) Adevărat că eu pe alte cărări caut fericirea naţiunei române, pe căi cari ne despart pe unul de altul, şi promit, că pe calea celuialalt eu nu voiu trece nici odată, ci doresc, şi rog pe Dumnezeu, ca el se treacă pe cărările mele. (Aprobări zgomotoase.) Se arunce fiecare ochii pe chartă şi va vedè, că Românul, care necontenit sumuţă naţiunea româna, ca să stee în duşmănie cu Ungurii, e duşmanul cel mai mare al naţiunei române. Se va putè convinge, dacă are numai cât de puţină esperienţă de lume şi de vieaţă, că frecările între olaltă pot se facă numai mai scurtă vieaţa amândurora. Pentru-că daca piere Maghiarul astăzi, mâne piere şi Românul. (Aprobări vii.) Repet deci, că nu vreau, ca în faţa lumii se rămână asupra mea odiul, ca şi cum eu aş fi acel »*rău Român* . Eu mă consider pe mine de bun Român. Se declare deci dl deputat Babeş, cine e acel rău Român, care se lasă să fie totdeauna ales din partea Maghiarilor? Sa-'l numească, pentru-că dacă nu-'l numeşte, — nu vreau să fiu necuviincios faţa de aceasta casa, — dar' îi voiu spune numele pe altă cale". (Aprobări.)

*Vichente Babeş:* „Onorată casă! Aşa cred, că sunt dator se răspund condeputatului nostru Emanuil *Gozsdu.* Mărturisesc, că aceea ce am spus despre Români răi şi despre Români buni, am spus în înţelesul ce-'l esperiem zilnic, şi 'l-am esperiat cu deosebire în trecut. M'am provocat la trecut, dar' nici prin minte nu 'mi-a trecut se trec pe dl deputat *Gozsdu* de rău Român. (Cine e dar? Zgomot.) Din contră. Pe dl Gozsdu îl ţin de bun Român, şi 'l-am ţinut totdeauna. A numì persoane, aşa cred, ca nu e în usul parlamentar. (Dar' nici a suspiciona! Zgomot.) Aşa cred, că ori de câte ori s'a făcut în casa aceasta alusiune la anumite persoane, ele n'au fost numite nici odată. De aceea, mă provoc în mod clar la esperienţa, pe care, aşa cred, putea s'o facă fiecine în casa aceasta, aşa cum eu am făcut-o, şi nu voiu numì persoane, pentru-că a o face aceasta nici nu-'mi ţin de datorinţă. Dar' respectivul nici nu

se află între noi, şi eu n'am zis ca e aici între noi. (Ilaritate.) Aceea ce am zis nu se refere la o anumita persoana din aceasta onorată casă, şi aşa cred, că nimeni n'are dreptul să-'mi restălmăcească astfel vorbele. Repet, nu aflu, că parlamentarismul ar pretinde se numesc o anumită persoană". (Zgomot.)

*Sigismund Borlea:* „Onorată casă! Incă în şedinţa din 22 a lunei trecute am îndrăznit a atrage atenţiunea onoratei case*) cu toată stima asupra lucrului, că cu privire la persoanele ce se aleg în comisiuni, se binevoiască a fi cu cuvenita atenţiune şi cu echitate faţă de toate naţionalităţile singuratice. Cu parere de rău a trebuit să fac esperienţa, că în aceeaşi zi au fost alese trei comisiuni, şi în nici una din ele n'a fost ales deputat de altă naţionalitate, cel puţin dintre Români n'a fost ales nici unul. (Zgomot.) Nu pot să nu vorbesc la propunerea de faţa, dar' foarte pe scurt. O părtinesc din tot sufletul, întâiu din motivele înşirate pănă acum, dar' o părtinesc în a doua linie şi pentru aceea, pentru-că după părerea mea bărbaţii diferitelor naţionalităţi ştiu mai bine, şi ei trebue să ştie, cari sunt drepturile, justele pretensiuni, dorinţele, durerile şi nedumeririle naţionalitaţilor. Dacă deci vor fi representate diferitele naţionalităţi în aceasta comisiune naţională de mare importanţă în mod potrivit, — căci în propunerea noastră nu se numesc numeri şi persoane, atunci bărbaţii acestia, espunând în comisiune dorinţele juste, nedumeririle şi durerile, fac mult mai uşoară discutarea lor, decât dacă s'ar face aceasta în plină şedinţă. Şi terminându-se în comisiune chestia, resolvarea ei aici în casă se poate face în mod cu mult mai norocos şi mai uşor. Din aceste motive părtinesc deci propunerea. Incă puţine cuvinte. Ne-a atins foarte dureros, onorată casă, că din partea unora am fost suspiţionaţi şi am fost numiţi Schmerlingişti şi Bachişti. Cu astfel de suspiţionări nu ne vom putè capacita nici odată. Motive contrare ascultăm bucuros, dar' suspiţionările le ţin, cel puţin eu, lipsite de scop. Şi de aceea declar, ca nici pe mine,

---

*) Vorbirea rostită în şedinţa din 22 Martie 1866 era următoarea: „Onorată casă! Inainte de a să începe votarea în chestia aceasta î-mi iau voe a face observarea, că după umilita mea părere ar face bună impresiune asupra tuturor locuitorilor ţării, în special asupra locuitorilor de diferite naţionalităţi, înţeleg de naţionalitate nemaghiară, dacă în fiecare comisiune ce e de ales ar fi representate specialele naţionalităţi în număr potrivit. (Sgomot. Să auzim!) Dreptatea şi iubirea frăţească o cere aceasta cu tot dreptul, şi eu atrag atenţiunea onoratei case asupra acestui lucru". (Sgomot. Să votăm! La ordine!)

nici pe colegii mei, astfel de suspiţionări nu ne vor împedeca să nu ne spunem liber părerea şi se nu ne apărăm causa". (Zgomot.)

*Andrieiu Medan:* „Onorată casă! In propunerea comisiunei de doisprezece, pusa acum în discuţie, se zice între altele şi aceea, că la bărbaţii ce sunt a se numi în diferitele comisiuni, să se iee în vedere şi cunoştinţele şi inclinările, în mod deosebit. De aici urmează, că nu pentru fie-care obiect şi causă are deputatul egală cualificaţie şi inclinare. Daca onorata casă nu se împedecă în această părere, cred, ca nu se poate împedeca nici în propunere, care nu e alta, decât o mai pronunţată esprimare a lucrului cuprins în raportul comisiunei de doisprezece. Conced onorată casă, ca fiecare deputat posede destulă cualificaţie şi inclinare pentru a discuta planurile ce sunt a se face în chestia aceasta. Dar' îmi va concede şi mie onorata casă, ca deputaţii de naţionalitate nemaghiara au mai multa inclinare pentru compunerea proiectului referitor la chestia aceasta. Că în chestia aceasta e vorba de vindecarea unei rane arzătoare, e lucru recunoscut prin faptul, că s'au luat disposiţii, ca obiectul acesta se fie pus imediat după pertractarea afacerilor comune în locul prim la ordinea zilei. E vorba de vindecarea acestei rane, şi anume, de o vindecare trainică. In chestii de verificare a fost totdeauna vorba, că cine sunt părţile, şi părerile erau foarte diferite.

Aici earăşi se face vorba, că cine sunt bolnavii, şi cine are rane? Aşa cred, domnilor, bolnavii sunt locuitorii acestei ţări, cari prin naşterea lor aparţin naţionalităţilor nemaghiare, şi despre vindecarea ranelor acestora este vorba. Sa nu iee deci casa în nume de rău, dacă cei din naţionalităţile respective îşi espun dorinţa, ca în comisiunea în care se va discuta asupra aplanării chestiei naţionale sa fie representate în mod potrivit şi naţionalitaţile. Şi să nu ne suspicionăm unul pe altul, să nu ne zicem Schmerlingist, Bachist, şi altele de acestea. (Ilaritate.) Schmerling a fost om vrednic; şi numai o singura greşeală a avut, că a fost prea mare amic al Nemţilor... (Zgomot) ear' ideea sa era, centralisarea germană. (Zgomot mare.) Se împlinim deci dorinţa justă a diferitelor naţionalităţi, care nu e compusă din alta, decât din cerinţa cuprinsă în propunerea comisiunei de doisprezece, ca la candidarea bărbaţilor în comisiuni să se aibă în vedere cualificaţia şi înclinarea. De aceea rog să se primească propunerea".

*Rudnyánszky Florian:* „Onorată casă! Sunt convins, că am venit la acest loc sfânt cu intenţiune curată, să nu domnim unul

asupra celuialalt, ci punând umăr la umăr, să lucrăm la promovarea fericirei patriei. Regret foarte mult, că s'a întrat astăzi în discuţia acestei chestii. Noi toţi câţi suntem aici vrem să fim drepţi, şi dau asigurarea domnilor, fraţilor mei, Românilor, că şi eu sunt unul dintre aceia, cari doresc, ca pe basa sfintelor lor principii să fie deslegată în mod practic chestia naţională, — până atunci, până nu ma conving despre intenţiunea descompunerei coroanei Sfântului Stefan. (Aprobări.) Onorată casă! Românii încă au, ca şi Maghiarii, cred, cea mai sfânta datorinţă se coopereze la fericirea patriei. (Aşa e.) Ear' dacă nu vreau să o faca aceasta, domnilor, bine s'a zis: dacă piere Maghiarul, după el piere şi Românul! Domnilor! Eu sunt deputatul unui cerc slovăcesc; cunosc intenţiunile cercului aceluia, şi pot să va spun, ca acolo agitatorii nu pot se facă nimica. Slovacii mei sunt Maghiari întregi. (Să trăiască!) Slovacii mei recunosc limba maghiară de limbă diplomatică, dar' o spun domnilor, cer întrebuinţarea liberă a limbei lor proprii. Cred că nici domnii nu cer mai mult, şi atâta nu le poate denega nimeni. De altcum cu durere trebue se declar, că bine s'a zis, că în 1848 s'au început mişcările fatale naţionaliste, cari au adus nefericire asupra întregei ţări. (Aşa e!) Declar pe scurt, că dacă nu vor fi agitatori, pe lângă intenţiunile juste ale Maghiarului nu vor fi nici-odată calamităţi naţionale."

*Aurel Maniu:* „Nu voiu paşi pe terenul pe care a fost trasă aceasta chestie, în sine luata specifică şi simplă, pentru-că aici s'au rostit declaraţiuni, nu atât cu privire la propunere, ci s'a luat în discuţie — per tangentem — chestia naţională însaşi. (Aprobări. Să auzim! Stimatul condeputat *Bonis* zicea, ca el vede scopul pe care vrea să-'l ajungă propunerea aceasta numai în aceea, că naţionalităţile să fie representate în mod potrivit în comisiunea ce se esmite. Mărturisesc, ca şi eu am subscris moţiunea, dar' departe a fost de mine ori-ce alt scop lateral, ci şi scopul meu a fost singur acela, ca în comisiune naţionalităţile să fie potrivit representate; ear' aceasta am considerat-o, aşa zicând, ca o motivare a propunerei comisiunei de doisprezece. Comisiunea de doisprezece, când propune esmiterea a cinci comisiuni noue, pentru resolvarea chestiilor codificaţionale, municipale şi de altă natură, zice în proiectul seu şi aceea, că fiecare membru se declare, ca amăsurat cunoştinţelor sale din care comisiune vrea să facă parte. Prin propunerea noastră, cel puţin eu, dar' aşa cred că şi ceialalţi, n'am voit alta, decât ca în locul indivizilor cu cualificaţie, să se trimită din fiecare naţionalitate oameni pentru

precisarea chestiei naţionale, pentru-că din ce vor fi acolo mai mulţi representanţi ai naţionalităţilor, cu atât mai din multe părţi vor fi lămurite în sânul îngust al comisiunei singuraticele pretensiuni, şi planul va fi cu atât mai bun; ear' comisiunea e mai potrivită pentru precumpănirea lucrurilor, decât casa însaşi. Ştiu, ca nu comisiunea votează legi, şi nici nu doream, ca naţionalităţile să ceară representarea lor în comisiune pentru aceea, pentru-ca se aibă majoritate în comisiune şi să compună un proiect, care se fie al majorităţii, pentru-că obiectul va trebuì se fie pertractat aici în casă, unde naţionalitaţile nu sunt în majoritate.

De aceea am dorit, ca naţionalităţile se fie potrivit representate, pentru-ca cu atât din mai multe parţi să se lămurească această chestie încurcată, care într'adevar, e basa vieţii noastre constituţionale, pentru-că fără de resolvarea dreapta şi satisfăcătoare a chestiei naţionale, constituţia noastra nu va sta pe base solide. Aşa cred, că în celelalte, înşirate aici, nu sunt chemat să încep ceartă. Declar simplu. ca eu din acel motiv şi cu acel scop special am subscris propunerea, ca scopurile acum mai detailat atinse se poată fi ajunse, şi astfel luată propunerea, nici nu se poate spune nimica în contra ei. Propun deci să fie primită".

*Florian Varga:* „Onorată casă! S'a dat o moţiune la opiniunea comisiunii de doisprezece, esmisă pentru compunerea şi organisarea comisiunilor, şi propunerea aceasta am subscris-o şi eu, ca Român, şi subscriindu-o, cer indulgenţa şi liniştea onoratei case, pentru-ca se înşir câteva cuvinte. (Se auzim!) Dar' cer permisiune dela onorata casă, ca înainte de a vorbì la propunere. să vorbesc la ordinea de zi, mai bine zis, la disordinea de zi, constatată până acum, dar' mai ales astăzi, când chestia naţională e pe tapet; şi dacă voiu fi fericit a ma delecta câteva minute în pacienţa onoratei case, se poate că voiu spune ceva ce va întrunì plăcerea onoratei case. (Ilaritate. Se auzim!) Am făcut esperienţa on. casă, că atunci când unul sau altul dintre vorbitori atinge câte o chestie, cunoscută onoratei case, dar' cam puţin placută, totdeauna, deşi nu întreaga casă, dar' o mare parte a ei e cuprinsă, aşa zicând, de o continuă nelinişte. Eu ţin de naturală neliniştea aceasta; şi o ţin pentru aceea onorata casă, pentru-că îmi vine aminte vorba din scriptură: ce nu doreşti să-'ţi facă ţie alţii, nu face nici tu altora!

Dacă vorbesc deci despre obiectul care unora e poate neplăcut, e lucru foarte natural, ca o parte a casei murmură în continuu;

prin ce însă mi-se dă imbold şi mie, ca atunci, când o parte a casei va vorbì despre un obiect care mie 'mi este mai puţin plăcut, — să murmur şi eu. (La ordine! La obiect!) Cu mult mai natural ţin murmurul la astfel de ocasiuni, de aceea, pentru-că tot ce se întâmplă în casa aceasta, trebue să fie basă la ceva.

Dacă îmi aduc bine aminte, paragraful 56 din regulamentul de casă sună astfel, că nu e permis ca oratorii să fie împedecaţi în vorbirile lor. Că paragraful acesta a fost întrodus în regulamentul de casă, motivul nu a putut sa fie altul, decât acela, că în casă a fost continuă — nelinişte. Adevărat, ca după-ce paragraful e trecut în regulamentul de casă, în casă ar trebuì să fie linişte. Dar' după mine, nelinişte trebue că se face şi acuma, pentru-că dacă îmi aduc bine aminte, baronul Eötvös József şi alţi condeputaţi au cerut în propunerea făcută să se revizuească regulamentul de casă. (Intreruperi: la obiect!) Şi cu toate că se cere numai revisuirea părţii referitoare la verificarea deputaţilor, totuşi mă tem, că regulamentul va trebuì să fie în general revisuit". (Zgomot. La obiect!)

*Presidentul:* „Rog pe onoratul domn deputat să binevoiască a vorbì la obiectul de pe tapet, şi să nu se estindă asupra revisuirii regulamentului de casă".

*Florian Varga:* „Pentru-ca la revisiune să nu fie trecut cu vederea paragraful 56, — zgomot şi nelinişte trebue sa se întâmple şi acum, şi cum văd, să şi întâmplă. Din aceste motive, cu toate că sunt cel mai mare amic al liniştei, — nu pot vorbì în chestia murmurului, pentru-că, conform §-lui 70 din regulament, onoratul domn president are dreptul să suprime zgomotul şi neliniştea. Rog deci, ca se binevoiţi a respecta regulamentul.

Trecând la propunerea de sub discuţie, fiind-că părtinesc în toată privinţa cele înşirate întru sprijinirea ei din partea condeputatului meu *Hodoşiu,* şi aşa cred, că şi onorata casă, dacă nu în general, dar' în mare parte, le va părtini, (Ilaritate) dat fiind ca propunerea aceea e ţinută în tonul celei mai posibile moderaţiuni, şi ştiu ca propunerea aceea nu conţine decât adevarul şi o rugare echitabilă, pe care dreptatea şi frăţietatea trebue negreşit sa o accepteze: eu primesc propunerea în întreaga ei estensiune, şi o recomand onoratei case spre primire".

*Aloiziu Vlad:* „Onorată casa! Nu vreau să torn oleiu pe foc, nu vreau se înăspresc, ci să calmez focul discuţiei. Dacă totuşi iau cuvântul, cu toate că văd, că pacienţa casei e eshauriată, mă văd

îndemnat la aceasta prin datorinţa care mă sileşte să răspund unora dintre condeputaţii preopinenţi. In meritul causei nu vreau să vorbesc, şi nu voiu vorbì de astă-data nici despre naţionalitate, pentru-că mi-se va da ocasiune mai târziu. Nu o fac aceasta cu atât mai vârtos, că o mare parte din membrii casei au studiat amănunţit chestia, şi aşa cred, ca studiile făcute le vor întrebuinţa la timpul seu pentru deslegarea cu succes a acestei chestiuni.

Discuţia a fost destul de vie, violentă, ba aş putè să zic, chiar şi amară. Cu toate că sunt silit se declar, că mă plec în faţa unor vorbiri ţinute în mod parlamentar, serioase şi pline de demnitate, ca a lui Bonis, Nicolici şi a altor condeputaţi pe cari nu voesc să-'i mai înşir cu numele, — de altă parte trebue să constat faptul, că vorbirile unor deputaţi, cel puţin asupra mea, au făcut impresiune neplăcută. (Se auzim!) In special referitor la vorbirea condeputatului *Zsedényi* declar, că vocea în care 'ni-s'a adresat n'a fost vocea condeputatului independent, adresată condeputaţilor independenţi. În vorbirea sa se cuprinde şi afirmarea, respective negaţiunea, că noi în prima linie n'am fi Români, ci Maghiari, am fi deputaţi maghiari. Eu, domnilor, dau fiecărei naţionalităţi aceea ce-'i compete, şi nu cer, ca din Maghiar să se facă cineva Român. Dar' nici dela mine să nu ceară nime, ca se nu fiu Român. Cu toate acestea, sunt fiu credincios al Ungariei, ceea-ce am dovedit între împrejurări grele, când mulţi Maghiari n'au stat la locul lor cum am stat eu. Ştiu, ca sub naţiune politică să înţelege cea maghiară; dar' asta nu e condiţiune, ca celui-ce nu e de naţionalitate genetică maghiară să 'i-se denege naţionalitatea proprie, sau să 'i-se escamoteze!

Al doilea orator, căruia îi sunt dator încâtva cu răspuns, e condeputatul *Ragályi*. Şi el a înşirat astfel de acuse, în loc de argumente, cari în parlament nu pot fi întrebuinţate. După părerea mea, acusele şi suspiţionările nu sunt argumente. Pot fi întrebuinţate ca arme, dar' sunt totdeauna arme tocite, cari de cele mai de multe-ori nu ating pe acela în contra căruia sunt îndreptate, ci se descarcă asupra celui-ce le foloseşte. Aşa a zis acest condeputat, că aceia dintre noi, cari au depus pe masa dietei această propunere în chestia naţională, au făcut-o pentru-că sunt oamenii lui *Bach* şi ai lui Schmerling!"

***Ragályi Ferdinand:*** Nu-'i adevărat. N'am zis aşa!

***Aloiziu Vlad:*** „Pentru-că, dacă cineva a servit sub Bach şi sub Schmerling, nu urmează, că va abusa de încrederea ce 'i-au

arătat-o concetăţenii sei. atunci când 'l-au ales. Condeputatul Kubicza asemenea foloseşte suspiţionarea ca armă, şi anume, o foarte amara suspiţionare. Şi e o suspiţionare dublă. Întâiu a zis, că ambiţiunea nesatisfăcută a unor indivizi ne-a îndemnat pe noi se înaintăm propunerea aceasta. Să mă erte dl condeputat, dar' pe noi nu ambiţiunea ne-a îndemnat la aceasta, precum vreau să cred cel puţin, că nici pe d-sa nu ambiţia 'l-a îndemnat se propună numirea unei comisiuni în chestia naţională. Ce se atinge de persoana mea, cu siguranţă pot spune, că pe mine nu ambiţia m'a condus, pentru-că nici nu m'am înscris între aceia, cari vreau se faca parte din vreuna dintre comisiuni. A zis mai departe dl deputat, că unii vreau se folosească agitaţiunile naţionale ca mijloc, pentru a sa putè urca pe scara funcţiunilor publice. Să-'mi 'conceadă onoratul deputat, dar' aşa cred, va înţelege şi el, că motivul acesta e cel mai slab posibil, şi nu cântăreşte nimica, pentru-că daca-'şi va arunca privirea asupra barbaţilor cari se află la guvern, zeu se va convinge şi el, că aceia nu iau de cinosură agitaţiile naţionale ca sa ridice pe cineva pe scară, ci simplu numai cualificaţia. (Contraziceri.) Pe naţionaliştii zeloşi nu prea 'i-au avansat nici mai nainte, ear' acum de loc nu. Prin urmare nu e adevărat, că anteluptătorii pretensiunilor naţionale ar voi avansare prin pasul acesta al lor, sau ar aştepta avansare. Nu este cas de precedenţă, ca cineva ar fi fost avansat numai pentru-că aparţine unei naţionalităţi (Zgomot. Contraziceri), dacă respectivului 'i-a lipsit cualificaţia.

Pe noi nu ne-a condus nici un fel de egoism la facerea propunerei de a fi şi noi representaţi în mod potrivit în comisiunea ce se va esmite pentru discutarea chestiei naţionalitaţilor, sau mai bine zis, a chestiei naţionale, ci ne-a condus sfânta datorinţă cu care suntem legaţi de alegătorii nostri. Binevoiţi a crede, că alegatorii cari ne-au ales de bună seama nu ne-ar fi ales dacă n'am fi Români de naştere şi dacă n'am avea cualificaţia cerută. De aceea avem datorinţa se apărăm interesele lor, ca nu cumva să ni-se facă imputarea, că am dat pradă în mod uşuratic cele mai sfinte interese ale lor, sau ca nu le-am apărat în modul cerut. (Zgomot.) Ştiu, onorată casă, că obiectul acesta, cum a spus-o şi deputatul *Hodoşiu*, e o rană arzatoare. Şi dacă nu o ştiam aceasta cumva de mai nainte, astăzi m'am convins despre acest adevăr. Dar' sunt convins şi despre aceea, că aici e întrunită floarea inteligenţei din Ungaria, şi că această corporaţiune compusă din eminenţi bărbaţi va avea, nu numai calmitatea de lipsă, ci şi

înțelepciunea de lipsă, ca acest nod, într'adevăr gordian, se fie deslegat cu succes. Ear' pentru a duce la acest sfârşit, cheea se află în moțiunea presentată. Unii, ca condeputatul Zsedényi, au zis, că e ținută în mod pretensiv. Eu, onorată casă, întrucât am cetit-o odată, pentru-că la formularea şi acceptarea ei n'am fost de față, cred că e ținuta între marginile dictate de respectul cuvenit, şi nu e scrisă în ton pretensiv, ci rugător, în tonul reclamat de respectul datorit acestei onorate case. Eu părtinesc deci moțiunea."

Propunerea deputaților români, pusă la vot, se respinge.

*

*In şedința dela 23 Aprilie 1866* e pus la ordinea zilei raportul despre cercetarea în chestia alegerei contelui *Czebrian*. Comisiunea propune verificarea. Vorbeşte deputatul român

*Aurel Maniu:* „Onorată casă! Eu sprijinesc raportul comisiunei permanente; şi pentru a motiva pe scurt aceasta a mea părere, voiu înşira câteva motive, scoase din faptele date, adecă din însuşi obiectul dat. Eu la drept vorbind, numai de doua-ori am ajuns în vieața mea alegeri pe basa legilor din 1848, anume: la 1861 şi acum, adeca la 1865, şi am observat, că la 1861 funcționarii constituționali, ear' acum funcționarii provisorii, au eserciat anumita influență asupra alegerilor. decì atunci, şi acum. Dar' ce influența poate fi aceea, dacă împrejurimea, cunoscuții, amicii întreaba pe cineva, că ei pe care parte să se puna, şi acel cineva la aceasta, sau răspunde că să se dee la partida cutare sau cutare, ori apoi nu le da nici un sfat? Prin urmare, în casul de față încă întreb, oare influențarea, care sub nici o împrejurare nu a eserciat siluire morală, esistă, şi fost-a ridicată sau nu la un anumit nivel, care ar putè fi numit: *presiune oficială?* Eu găsesc presiune numai acolo, unde alegătorii sunt despoiați de determinarea proprie, ba câte odată, în contra voinței lor, sunt siliți se comită fapte, pe cari de altcum nu le-ar fi comis. (Aprobări.) Eu mărturisesc, că nu găsesc în motivele aduse pentru nimicirea alegerei de sub întrebare nici un fel de acțiune în urmarea căreia anumiți alegători ar fi votat în contra voinței lor, de silă, pentru Czebrian, sau pentru altul.

Şi fiind-că faptul acesta lipseşte, ear' celelalte motive de nimicire sunt combătute în raport, sunt de părerea, că deputatul e de verificat." (Aprobari.)

Deputatul Czebrian să verifică.

## Prorogarea dietei.

Şedinţa din *26 Iunie 1866* a avut se resolveze o rugare a deputatului român *Medan*, ca diurnele să i-se asemneze cu ziua de 18 Decemvrie, deşi a întrat ceva mai târziu în dietă. Comisiunea budgetară propune să 'i-se dee diurne cu începere dela 27 Martie 1866, ziua verificării mandatului. Vorbeşte deputatul român

***Aloiziu Vlad:*** „In şedinţa comisiunei budgetară încă am fost de părere contrară, şi nu pot sprijinì nici acum părerea comisiunii, ca deputatul Andreiu Medan să fie respins cu cererea sa. Hotărîrea comisiunii o combate praxa de până acuma, pentru-că conform usului acesteia diurnele deputaţilor au fost socotite dela ziua presentării credenţionalului. Dat fiind acum, că presentarea credenţionalului condeputatul Andreiu Medan a făcut-o în 18 Decemvrie 1865, deşì el nu s'a presentat, trebuia să fie verificat înainte de a se constituì casa, cu atât mai vârtos, că în contra lui petiţiune n'a întrat decât abia în 10 Ianuarie 1866.

Aşa dară, având în vedere, că în casuri analoge diurnele altora au fost plătite, şi fiind-că astfel de casuri nu pot fi controlate esact, ear' *quod uni justum, alteri aequum,* purcezând din acest motiv, rog se fie împlinită cererea lui Andreiu Medan". (Se rămână propunerea comisiunei!)

***Presidentul:*** „Aşa dară se primeşte propunerea comisiunei?"

***Andreiu Medan:*** „Cer cuvântul!"

***Presidentul:*** „Conclusul e enunţat".

La finea şedinţei se ceteşte apoi rescriptul Monarchului, prin care parlamentul e prorogat, din causa isbucnirei răsboiului.

***Deák Ferencz*** ia cuvântul şi face din acest incident următoarea propunere:

„Dieta regretă foarte mult, că din causa întrevenirei răsboiului grav, M. Sa e silit se amâne pe un timp oare-care discuţiile parlamentare. Dieta nu consideră prorogarea aceasta ca încheere a sesiunei, ceea-ce ar sta în contrazicere şi cu disposiţiile legii, ci numai ca simplă amânare provisorie a desbaterilor, şi doreşte şi sperează, că M. Sa, terminând în scurtă vreme şi cu noroc răsboiul, îşi va îndrepta îngrijirea de domnitor earăşi esclusiv asupra raporturilor interne ale

ţării, ear' dieta îşi va putea continua în curând desbaterile întrerupte, lucrând împreună cu M. Sa întru promovarea intereselor materiale şi spirituale ale ţării. Simte durere dieta, că repeţitele adrese înaintate au remas până acuma fără resultat, şi dorinţele juste ale ţării n'au fost împlinite până acum. Dieta se ţine necontenit de principiile desvoltate în adresele ei de până acuma, şi pe basa acelora doreşte şi speră, ca constituţia ţării va fi cât de curând restabilită, întreagă şi neştirbită.“ (Aprobări generale.)

*Tisza Kálmán* face altă propunere, de următorul cuprins: „Cu durere a înţeles dieta, că M. Sa e atacat cu răsboiu din mai multe părţi. Aceasta e în mare parte *urmarea guvernării anticonstituţionale,* care a provocat loviturile rasboiului tocmai când interesele constituţionale şi materiale ale ţării faceau sa fie pacea necesară. Ne măreşte durerea faptul, că guvernul actual, pe lângă toată loialitatea şi prevenirea dietei, a negles să restitue constituţia, aşa, că şi astăzi se dispune de sângele şi banii naţiunei fără vre-o influenţare din partea naţiunei, şi trebue să fim îngrijoraţi şi de soartea concetăţenilor nostri ameninţaţi cu foamete. Declarăm cu solemnitate de altcum, că ţinem neclintit la dorinţele esprimate de repeţite-ori de a ni-se restabilì constituţia, şi protestăm înainte în contra ori-cărei ilegalităţi noue.“ (Aprobări în stânga. Se votăm!)

La votare se primeşte propunerea lui *Deák*, — şi dieta se închide.

Eată şi rescriptul prin care s'a făcut închiderea dietei:

„Noi, Francisc Iosif I, din graţia lui Dumnezeu împărat al Austriei, etc. etc.

Iubiţilor credincioşi! Când în zilele din urmă ale anului de curând trecut am salutat şi am întrebuinţat conlucrarea legislativă a magnaţilor şi representanţilor iubitei noastre Ungarie, adunaţi în jurul nostru, am făcut-o în speranţa, că binefacerile păcii, pe cari le-aţi gustat atunci neturburaţi, vor fi durabile pentru toate popoarele imperiului nostru. Aceasta speranţă, spre adânca noastră durere, dispărù. E cunoscut înaintea magnaţilor şi a representanţilor originea grelei situaţiuni, care în desvoltarea sa finală ne-a silit, ca pentru susţinerea inviolabilă a întregităţii teritoriale şi a posiţiunii de mare putere, asigurată prin convenţiunile internaţionale ale ţărilor noastre moştenite dela antecesorii nostri, să ne întindem la mijlocul estern al apărării proprii şi la respingerea cu arme a acestui nedrept atac.

Pondul suferinţelor noastre interne, care în minutele decizătoare ne-a inundat părinteasca inimă, 'l-a mărit sentimentul, ca calamitatea aceasta chiar atunci a trebuit sa ne ajungă, când urmărind suprema problema a chiemării noastre de domnitor, ne-am propus drept punct de plecare organisarea constituţională a relaţiunilor interne ale imperiului nostru, şi în legătură cu aceasta stabilirea constantă a administraţiunei publice şi interne, a autonomiei iubitei noastre Ungaria, care punct de plecare îşi are fundamentul în încrederea resuscitată între domnitor şi popoarele sale, şi în împăcarea echitabilă a intereselor comune.

Ne umple inima de bucurie, că am putut fi martorii însufleţitului resunet cu care primiră credincioasele popoare ale Ungariei realisarea intenţiunei noastre, martorii unei resoluţiuni serioase cu care, magnaţii şi representanţii ţarii, însuşindu-ne scopul de domnitor, au plecat spre deslegarea acelei părţi a problemei comune, care cade asupra lor.

Asemenea cu îndestulire am privit şi la activitatea pe care dieta a voit a o desvolta, pe lânga toţi norii ridicaţi în jurul orisontului imperiului, şi calea susceputâ nu a greşit-o nici prin acestia, nici prin pregătirile de rasboiu, cari reclamă de nou sacrificiile naţiunii.

Totuşi e cu neputinţă a ne retrage dela recunoaşterea dureroasă, că succesul causei, care tuturora ne zace la inimă, înainte de toate atârnă dela liniştea perfecta a spiritelor, dela cea mai sublimă binefacere a păcii, ear' de altă parte apărarea imperiului, atacat chiar în esistenţa sa, ne reclamă cea mai mare grijă de domnitor.

Singur numai sila neatârnătoare dela noi, pe care având intenţiunea a o evita pană la linia estrema a onoarei, astăzi ne stă înainte, şi închinându-ne ei, suntem siliţi a amâna consultările salutare, începute de magnaţii şi representanţii adunaţi.

Aceasta o facem cu acea speranţă, că preaînaltul dispunător despre soartea domnitorilor şi a popoarelor, câştigând causei drepte învingere, armelor sfinţite de el triumf final, — cât mai curând vom putè earăşi convoca dieta Ungariei, şi îndemnaţi de dovezile alipirii fidele şi până acuma dovedită, faţa cu tempestăţile ce se pot ivì, pe lângă propria noastră conducere vom putè esopera savârşirea definitivă a operei începute de noi.

Când asigurăm pe magnaţii şi representanţii ţării, şi prin ei pe iubitele noastre popoare, despre graţia noastră, declarăm totodată dieta presentă, prin noi convocată, de *amânată.*

Dat în capitala şi reşedinţa noastră imperială Viena, în Austria, la 24 Iunie 1866. *Francisc Iosif* m. p. Georg *Majláth* m. p. Ioan *Bartos* m. p." *)

## Manifest de răsboiu.

Cu câteva zile înainte de închiderea dietei ungare apăruse manifestul împărătesc adresat tuturor popoarelor monarchiei. În el Maiestatea Sa justifica întrarea în răsboiu, dictată de împrejurări în mod inevitabil. Manifestul era următorul:

*Cătră popoarele mele!*

„În mijlocul operei de pace, întreprinse spre a pune fundamentele unei forme de constituţiune, care să întărească unitatea şi posiţiunea de putere a imperiului, ţărilor şi popoarelor singuratice, cărora să le asigure libera desvoltare internă, — datorinţa mea de regent mi-a demandat a chema toate trupele mele sub arme.

La marginile imperiului, la miază-zi şi la miază-noapte, stau armatele celor doi inimici aliaţi, cu intenţiunea de a sgudui Austria în esistenţa ei de putere europeană.

Nici unuia dintre acestia nu 'i-s'a dat din partea mea ansă la răsboiu. A susţinè binecuvântările păcii pentru popoarele mele, Dumnezeu cel atotştiutor îmi este martor că mi-am ţinut totdeauna de datorinţa mea cea dintâia şi cea mai sfântă de regent, şi m'am străduit totdeauna cu credinţă a o împlinì.

Însă, una din cele două puteri inimice nu are lipsă de pretext. Râvnind la răpirea unei părţi din imperiul meu, pentru ea momentul binevenit e ansa răsboiului.

Aliate cu trupele prusiene, cari acum stau în faţa noastra ca inimice, au mers înainte cu doi ani unele din trupele mele cele credincioase şi brave la malurile mării nordice.

La aceasta asociare belică cu Prusia m'am învoit pentru a păstra drepturile câştigate prin tratate, pentru a patrona un ram ameninţat din poporul german, pentru a stavilì răul unui răsboiu neîncungiurabil între marginile cele mai înguste, şi, în legătura cea intimă a duor puteri mari din mijloçul Europei, cărora cu deosebire li-s'a fost venit problema de a susţinè pacea Europei, — pentru a câştiga, spre binele imperiului meu, al Germaniei şi Europei întregi, o atare durabilă garanţă de pace.

*) Din »*Telegraful Român*«, 1866, numărul 48.

Nu am căutat cuceriri. Neinteresat la încheierea legăturii cu Prusia, nici în tratatul vienez de pace nu am cautat foloase pentru mine. Austria nu e de vină la şirul cel tulbure de nefericite încurcături, cari, pe lângă o asemenea neinteresare din partea Prusiei, nu s'ar fi putut naşte nici-odată, pe lângă o cugetare asemenea credincioasa federaţiunei ar fi fost de a se îndrepta la moment.

Ele fură provocate pentru a realisa scopuri egoistice, şi de aceea erau pentru regimul meu, pe calea pacii, nedeslegabile.

Aşa cresců tot mai mult şi mai mult seriositatea situaţiunei.

Chiar şi atunci încă, când în cele două state inimice se făceau pe faţă pregatiri de răsboiu, şi se vedea tot mai clar înţelegerea între puterile inimice, cari nu aveau altă basă, decât intenţiunea unui atac comun asupra imperiului meu, — am perseverat în conştienţa datoriei mele de regent, în pacea cea mai adâncă, gata la ori-şi-ce concesiune potrivita cu onoarea şi binele popoarelor mele.

Când am aflat însă, că o mai departe trăgănare ar periclita efectuoasa aparare de atacurile inimice, şi prin aceasta siguritatea monarchiei, — am trebuit să mă decid la sacrificiile cele grele ce stau în strânsă legătură cu pregătirile de răsboiu.

Asigurările despre iubirea păcii din partea mea, date de către regimul meu, repeţitele declarări de a fi gata la o desarmare reciprocă şi în acelaşi timp, — le-a primit Prusia cu pretensiuni, a căror acceptare ar fi fost a jertfì onoarea şi siguritatea imperiului meu.

Prusia a cerut deplina desarmare premergătoare, nu numai faţă cu ea, ci şi faţă cu o putere inimica ce stă în Italia la marginile imperiului meu, pentru a cărei iubire de pace nu s'a oferit nici o garanţă, şi nici nu se poate oferì.

Toate pertractarile cu Prusia în chestiunea ducatelor au dat tot mai multe dovezi de acel adevăr faptic, că deslegarea chestiunii acesteia prin o înţelegere cu Prusia, pe lângă politica ei de forţă şi de cucerire, dată pe faţă, nu se poate ajunge aşa ca se corespundă demnităţii Austriei, dreptului şi intereselor Germaniei şi ducatelor.

Pertractările fură întrerupte, afacerea întreagă să concrede decisiunilor federaţiunii, şi deodata fură convocaţî şi representanţii legali aî Holsteinului. Prospectele ameninţătoare de rasboiu au dat ansă celor trei puteri, Franciei, Angliei şi Rusiei să trimită învitare regimului meu pentru participare la consfătuirile comune, a căror scop să fie susţinerea păcii. Regimul meu, corespunzând intenţiunei mele de a susţinè pacea pentru popoarele mele cât va fi cu putinţă, nu

a refusat participarea, dar' şi-a încopciat consentimentul de acea presupunere hotărîtă, ca dreptul public european şi tratatele esistente se formeze punctul de plecare al acestor încercări de mijlocire, şi ca puterile participătoare să nu urmărească interese separatistice cu dauna echilibrului european şi a dreptului Austriei.

Dacă şi încercarea consfătuirilor de pace s'au sfărmat de presupunerile acestea naturale, atunci acì este dovadă, că înseşi consfătuirile nu ar fi dus nici odată la susţinerea şi întărirea păcii.

Evenimentele cele mai noue documentează neresturnabil, că Prusia pune acum pe faţă puterea în locul dreptului.

În dreptul şi onoarea Austriei, în dreptul şi onoarea întregei naţiuni germane, Prusia nu vedea mai mult nici o bariera pentru crescânda ei ambiţiune fatală. Trupe prusiene au întrat în Holstein, adunarea staturilor, convocată de locţiitoriul împărătesc, — fù risipită cu forţa, puterea guvernială din Holstein, supusa prin tratatul dela Viena, în comun, Austriei şi Prusiei, fù luată esclusiv numai de Prusia, şi garnisoana austriacă fù constrânsă să cedeze unei puteri înzecite.

Văzând federaţiunea germană în aceasta o pornire contrara tratatelor, şi decizând la propunerea Austriei mobilisarea trupelor federaţionale: Prusia, care se jirează aşa de bucuros de representătoare a intereselor germane, îndeplinì calea pernicioasă pe care a fost plecat. Rumpând legătura naţională a Germanilor, a declarat eşirea ei din federaţiune; pretinse dela regimele germane primirea unui aşa numit plan de reformă, care realisează împărţirea Germaniei, şi păşi cu forţă armata contra suveranilor credincioşi federaţiunii.

Aşa răsboiul cel mai fatal, de Germani contra Germanilor, a devenit neîncunjurabil.

Spre răspunderea tuturor nenorocirilor ce va aduce el asupra singuraticilor, familiilor, ţinuturilor şi ţerilor, chem pe toţi aceia câţi 'l-au provocat înaintea tribunalului istoriei şi a lui Dumnezeu celui etern şi atotputernic.

Păşesc la luptă cu acea încredere ce o dă causa cea dreapta, cu simţul de putere ce se află în un imperiu mare, unde principe şi popor sunt pătrunşi de un cuget, de bunul drept al Austriei, şi cu curaj viu şi deplin, privind la armata mea cea brava şi gata de răsboiu, care formează valul în care să va frânge puterea inimicilor Austriei, privind la popoarele mele credincioase, cari unite, decise, gata spre sacrificii, îşi înalţă privirea lor spre mine.

Flacara însufleţirii patriotice învăpăiază de asemenea în laţitele ţinuturi ale imperiului meu. Veseli au alergat ostaşii convocaţi în şirele armatei. Voluntari să îmbulzesc la serviciul răsboiului. Poporaţiunea întreagă capabilă de arme a unei ţări cu deosebire ameninţata sa pregăteşte la luptă şi cea mai nobilă voinţă de a sacrifica aleargă la domolirea nenorocirei şi la sprijinirea trebuinţelor armatei.

Numai un sentiment pătrunde pe locuitorii regatelor şi ţărilor mele: sentimentul puterii în unitatea lor, sentimentul indignaţiunii pentru o astfel de neauzită vătămare a dreptului.

Simţesc durere îndoită, pentru-că opera înţelegerii asupra chestiunilor interne constituţionale nu a prosperat aşa de tare, ca se pot aduna în jurul tronului meu, în momentul acesta atât de serios, dar' totodată şi înălţător, — pe representanţii tuturor popoarelor mele.

Lipsiţi fiind pentru acum de acest sprijin,' datorinţa mea de regent îmi este cu atât mai clară, decisiunea mea cu atât mai tare, de a asigura acest sprijin imperiului meu pentru tot viitoriul.

In lupta aceasta nu vom fi singuri. Principii şi popoarele Germaniei cunosc pericolul care le ameninţă libertatea şi neatârnarea lor, din partea unei puteri a cărei procedare să conduce numai de planurile egoistice ale unei manii de a se mări, fără de nici o privinţa. Ştiu ce scut pot afla în Austria pentru bunurile lor cele mai înalte, cę sprijin pentru puterea şi întregitatea patriei germane întregi.

Precum ne aflam noi înarmaţi pentru bunurile cele mai sacre, pe cari popoarele au ale apăra, aşa se află şi fraţii nostri Germani ai federaţiunii.

Nouă ni-s'au pus armele în mână. Ei bine, acum când le-am luat, nu mai putem şi nu mai voim ale depune mai în grabă, decât când va fi asigurata imperiului meu şi confederatelor state germane libera desvoltare internă, şi când posiţiunea lor de putere va fi de nou întărită în Europa.

Încrederea noastră şi speranţa noastră se nu zacă numai pe unitatea noastră, pe tăria noastră. Eu le întemeiez deodată pe cineva mai înalt, pe atotputernicul, dreptul Dumnezeu, căruia casa mea a servit dela început, şi care nu părăseşte pe aceia ce întru dreptate îşi pun speranţa într'ânsul.

Pe acela îl voiu ruga, să-'mi ajute şi să-'mi dee învingerea; şi provoc popoarele mele, ca împreuna cu mine astfel să urmeze şi ele.

Dat în reşedinţa mea şi capitala imperială Viena, în şaptesprezece Iunie unamieoptsute şasezeci şi şase. *Francisc Iosif* m. p." *)

## Incheierea păcii.

N'a trecut nici o lună dela publicarea manifestului de răsboiu, şi monarchul a adresat popoarelor sale un nou manifest, prin care le avisează despre apropiata încheiere a păcii. Răsboiul a fost de scurtă durată, dar' foarte desastros pentru monarchia austriacă, o împrejurare foarte favorabilă pentru Maghiari, cari au şi ştiut se tragă din ea foloase. Manifestul al doilea era următoriul:

*Cătră popoarele mele!*

„Nenorocirea cea mare, care a lovit armata mea cea nordică, pe lângă toată opunerea cea mai eroică, pericole ce cresc pe seama patriei din aceasta, urgia răsboiului, care nimicind sa estinde peste iubitul meu regat Boemia, şi care ameninţă şi alte părţi ale imperiului meu, perderile cele dureroase şi de nesuplinit pentru atâtea mii de familii, — au turburat adânc inima mea, care bate atât de cald pentru binele popoarelor mele.

Increderea însă, ce o am esprimat în manifestul meu din 17 Iunie, încrederea în credinţa voastră cea neclătită, în devotamentul şi promptitudinea voastră la sacrificii, încrederea în curajul armatei mele, pe care nu-'l putù înfrânge nici nenorocirea, încrederea în Dumnezeu şi dreptul meu cel bun şi sfânt, nu s'a clatinat în mine nici pe un moment.

Eu m'am îndreptat cătră împaratul Francezilor pentru mijlocirea unui armistiţiu în Italia. Nu numai că am aflat o întimpinare prea prevenitoare, ci împăratul Napoleon s'a oferit din indemnul seu propriu, şi cu scopul cel nobil de a împedeca o mai departe vărsare de sânge, a mijlocì un armistiţiu şi cu Prusia, şi a întroduce pertractări de pace.

Ofertul acesta eu 'l-am primit. Eu sunt gata a încheia pace pe lângă condiţiuni onorabile, spre a pune stavilă vărsării de sânge şi a pustiirilor răsboiului. Însă nici-odată nu mă voiu învoì la o pace, prin care s'ar sgudui condiţiunile fundamentale ale posiţiunii de putere a imperiului meu. La întâmplarea aceasta sunt decis a purta răsboiul până la cele din urmă, şi la aceasta consimţesc de sigur popoarele mele.

*) Din »*Telegraful Român*«, anul 1866, numărul 45.

Toate trupele disponibile să vor contrage, şi prin recrutarea ordinată, prin voluntarii cei număroşi, pe cari spiritul cel patriotic, ce se înflacără de nou, îi chiamă la arme, se vor suplinì scăderile armatei.

Austria a fost greu lovită de nenorocire, însă ea nu e descurajată, nu e doborâtă.

Popoarele mele!

Incredeţi-vă împăratului vostru.

Popoarele Austriei nu s'au arătat nici când mai mari, decât în nenorocire.

Şi eu voesc să urmez esemplul strămoşilor mei, lucindu-vă înainte cu credinţă neclătită în Dumnezeu, cu bărbăţie şi cu stăruinţă.

Datu-s'a în reşedinţa şi capitala imperiului meu Viena, în 10 Iulie 1866. *Francisc Iosif* m. p.“ *)

## Redeschiderea dietei.

In 17 Octomvrie 1866 monarchul a adresat cancelarului de curte al Ungariei, contelui *Majláth*, următorul autograf preaînalt:

„Iubite cancelar de curte Majláth! Intre sacrificiile ce mi-le impuse fatalul period de bătălie de curând decurs, fù amânarea dietei ungureşti unul din cele mai grele, pentru-că regularea definitiva a starilor constituţionale în regatul meu Ungaria, şi prin aceasta reînvierea activităţii constituţionale în monarchia întreagă, să amână pe timp nehotărît.

Cu o bucurie atât mai vie văd în încheierea tratatului de pace posibilitatea de a convoca dieta ungurească, pe care prin resoluţiunea mea din 24 Iunie a. c. o amânasem până la încheierea răsboiului.

Lăţirea întristătoare ce luà epidemia, care, spre cea mai mare durere a mea, domneşte în parte mare, mai ales în capitalele iubitului meu regat Ungaria, — nu mă lasă să hotăresc încă acuma terminul convocării. Totuşi, îţi încredinţez a face fără întârziere dispoziţiunile necesare, pentru-ca în casul, dacă relaţiunile sanitare vor devenì mai favorabile, dieta să-'şi poată în timpul cel mai scurt începe activitatea mult importantă.

Te însarcinez mai departe, ca tuturor locuitorilor regatului meu Ungaria, cari de voe au luat arma pentru apararea imperiului meu

*) Din »*Telegraful Român*«, anul 1866, nr. 52.

amenințat în esistență, sa le esprimi cea mai sinceră mulțămită a mea, și recunoștința cea mai călduroasă pentru compătimirea ce gasiră ostașii răniți din brava armată a mea și din a bravilor aliați, în toate clasele poporațiunii. Respectivii să fie asigurați, că împlinind prin aceasta cea mai nobilă datorință a iubirii deaproapelui, totodată făcură adevărată mângăiere inimei mele, în supărarea cea mai adâncă. Viena, 17 Octomvrie 1866. *Francisc Iosif* m. p." *)

În scurtă vreme a fost apoi convocată dieta, și în 19 Noemvrie 1866 redeschisă. In ședința aceasta din *19 Noemvrie 1866* a fost cetit următoriul rescript regesc:

„Iubiților credincioși! Cu încredere neclătită în providența divină și în alipirea leală a popoarelor noastre ne apucăm earăși de firul afacerilor dietei, al căror punct de mânecare îl însemnarăm în cuvântul nostru de tron, și de a căror țintă finală de mare importanță și nestrămutabilă privim noi regularea constituțională a legăturii singuraticelor părți ale monarchiei, precum și restituirea cea curândă a formațiunii autonome de drepturi a iubitului nostru regat Ungaria.

Direcțiunea cea nefavoritoare ce a luat răsboiul, care nu s'a putut complana prin învingerile cele splendide ale armatei noastre din sud și ale flotei, a nimicit speranțele acelea pe cari le puneam, chiar și fața cu superioritatea puterilor întrunite în contra noastră, în dreptatea lucrului nostru și în eroismul cel gata de sacrificiu al armatei noastre.

Cu privire la cercările cele aspre ale sorții, cari numai prin încordarea cea mai estremă a celor gata de a se sacrifica, precum și a puterilor spirituale și materiale ale popoarelor noastre sa pot forma mai favorabile, noi nu am întârziat a le reda chiar și sub condițiuni grele binecuvântările păcii, a căror asigurare totdeauna o am numarat între grijile adânc simțite ale inimei noastre părintești și ale datorințelor noastre celor mai înalte de regent.

Evenimentele trecutului, cele fatale, precum și reprivințele la schimbările ce s'au ivit în relațiunile internaționale, cer acum în măsură mai mare, și într'adevăr în mod nedenegabil, ca se grabim din resputeri cu regularea trebilor interne celor nesigure, pe basa însemnată, spre mulțămirea cea cu dreptul dorită a drepturilor și pretensiunilor constituționale ale popoarelor noastre.

Deja în rescriptul nostru din 24 Iunie a. c. am apreciat activitatea cea prompta cu care ne-au însoțit staturile și representanții

*) Din »*Telegraful Român*«, 1866, numărul 81.

iubitului nostru regat Ungaria adunaţi la dietă în nisuinţele noastre, şi au început a contribuì şi din partea lor la deslegarea problemei comune.

Cu atât mai tare a trebuit să ne pară rău, deoare-ce tocmai în timpul acela am fost necesitaţi a amâna dieta, când în urma activităţii acesteia amintite s'a făcut în consultările pregătitoare ale comitetului pentru causele comune un proiect, despre al carui punct de mânecare şi ţintă finală, deşì acesta pănă acum încă nu a percurs stadiile legale ale discusiunii publice şi ale pertractării dietei, nu întârziem încă acum a ne esprima recunoştinţa noastră, căci noi ne simţim chiemaţi a ne îndrepta atenţiunea noastră vie în nisuinţa complanarii cererilor contrare spre toate acele momente, a căror desvoltare este în stare a grăbì deslegarea cea întemeiată pe drept şi cuviinţă a problemei principale.

Cu îndestulire vedem, că în proiectul acesta s'a esprimat conştiinţa cea vie, că ţările noastre să ţin una de alta şi s'a primit de principiu conducător consideraţiunea cea neapărată, că consistenţa monarchiei va fi asigurată în interesele ei cele mai importante.

Ca răspuns pentru sinceritatea cea adevărată şi confidenţa aceea, căreia 'i-au dat espresiune staturile şi representanţii adunaţi la dietă în adresa lor îndreptată prea supus nouă, voim drept aceea a şti pe acestia asiguraţi înainte despre aceea, că noi recunoaştem modalităţile cari se motivează în proiectul subcomitetului amintit în privinţa consultării şi pertractării afacerilor comune ca puncte de adaogere acomodate pentru realisarea complanării constituţionale.

Spre a asigura succesul cel iute şi mulţamitor al astorfel de consultări şi mai tare, aflăm de cuviinţă a amintì punctele acelea principale, în privinţa cărora se vede a fi de demandat, pentru folosul unei determinaţiuni potrivite a trebilor comune, ca să-'şi îndrepteze staturile şi reprezentanţii adunaţi la dietă atenţiunea deosebită spre aceasta.

Ceea-ce trebue se conservăm negreşit este *unitatea armatei,* care pe lângă unitatea conducerii şi a organisaţiunii interne potrivite, cere şi o consonanţă a principiilor în determinarea timpului de serviciu şi a suplimentului armatei.

Tot aşa neaparat de lipsă cere desvoltarea comerciului internaţional din timpul acesta, precum şi condiţiunile vieţii ale industriei, că să se reguleze vama şi prin urmare impunerea contribuţiunei indirecte, care are o influenţă însemnată asupra producţiunii

industriale, precum şi nu mai puţin monopolul statului, pe o basă unitară şi de o formă.

În fine cer datoriile statului şi natura cea internă a creditului de stat, care stă în legătură strictă cu acelea, pertractarea lor unitară, ca se poată fi scutite interesele comerciului de bani, cari taie tot aşa adânc în vieaţă, în toate părţile imperiului, de clătinările cele fatale.

Noi dorim ca să venim mai întâiu, prin resultatul lucrărilor dietei, făcute pe basa aceasta, în stare de a delătura din fundament dificultăţile ce privesc garanţa aceea a legăturii tuturor statelor, pe care trebue să o păzim, ca pe o emanare nemijlocită a sancţiunii pragmatice, de ori-ce periclitare, prin urmare de a contribuì şi din partea noastră la realisarea dorinţelor acelora, pe cari le-au esprimat staturile şi representanţii adunaţi la dietă, în capătul adreselor prea-umilite, şi ca sa ne facem drepţi către pretensiunile constituţionale ale popoarelor din iubitul nostru regat Ungaria, prin denumirea unui ministeriu responsabil, precum şi prin restituirea administraţiunii proprii municipale.

De oare-ce suntem determinaţi a aduce sistema regimului responsabil, nu numai în Ungaria la valoare, ci peste tot, — ne reţinem pentru noi a efectuì aplicarea detaiată şi realisarea principiilor ce sunt de a se întrunì în privinţa afacerilor comune, precum şi modificaţiunile determinaţiunilor acelora din articolii de lege dela 1848, în privinţa cărora am publicat reflexiunile noastre în rescriptul nostru regesc din 3 Martie a c. pe calea ministrilor responsabili ce au să se denumească din partea noastră şi în conţelegere cu staturile şi cu representanţii adunaţi la dietă.

Sperăm, că staturile şi representanţii adunaţi la dietă din iubitul nostru regat Ungaria vor primì espunerea aceasta sinceră a tendinţelor noastre părinteşti cu sentiment loial şi vor lua punctele acestea principiare, pe cari le-am amintit noi, de obiect al consultărilor lor energice, însă totodată corespunzatoare cerinţei timpului, şi prin aceasta vor grăbì din partea lor realisarea dorinţei noastre celei mai intime: ivirea cea asigurată a organismului constituţional al imperiului nostru întreg.

Ţara stă acuma la pragul realisării dorinţelor sale.

Sentimentele cari ne-au determinat de a lăsa în mâna ei hotărîrea ce are să se facă, cu o cunoştinţă adevărată a intereselor ei, despre viitorul seu propriu, nu s'au schimbat.

Cu confidenţă credem, că va succede conlucrării celei binecuvântate, voinţei celei bune reciproce, a da viitorului acestuia un fundament, care se fie acomodat a aduce tradiţiunile onorabile ale trecutului în consonanţă cu cerinţele presentului, şi a asigura prin aceasta înflorirea lor reînoită cu stabilitate".*)

Rescriptul preaînalt a fost pus la ordinea zilei în şedinţa din *29 Noemvrie 1866,* şi cu privire la aceea, că ce să se întâmple cu rescriptul, au fost înaintate două propuneri, una din partea lui *Deák Ferencz*, alta din partea lui *Tisza Kálmán.* In jurul acestor propuneri s'a desvoltat discuţie animată, la care a luat parte, în şedinţa *din 4 Decemvrie* 1866, şi deputatul român

***George Ioanovici***, vorbind următoarele: „Onorată casă! Continuitatea de drept, recunoscută în teorie, dar' negată şi abandonată în praxa; perderea de drept, abandonată în teorie, şi menţinută în praxă, sau prefăcută cel mult în suspendare de drept: asta e situaţia actuala. Unde e aici reciprocitatea, cu privire la drepturi, între domnitor şi naţiune? Pentru-că nu se poate, ca una dintre părţi se primeasca numai continuitatea de drept şi de putere, ear' ceealalta numai datorinţele, sarcinile, neajunsurile, cu un cuvânt, continuitatea nedreptăţii. (Aprobări.) Şi de ce ne deneagă graţiosul rescript regal împlinirea rugamintelor noastre?

Rescriptul regal ne spune lămurit, că e necesar, ca întâiu se fie considerate de deslegate *în principiu* greutăţile esistente cu privire la asigurarea legăturilor monarchiei. Aici am se observ un singur lucru.

Eu aşa cred, că daca proiectul ce-'l vom înainta va fi primit din partea M. Sale, atunci greutaţile atinse în rescript la tot casul sunt delăturate în momentul în care ni-se restitue de fapt şi imediat constituţia. Ear' dacă proiectul nostru nu va fi primit din partea M. Sale, atunci aceste greutaţi nu vor fi deslegate şi delăturate, nici chiar atunci, dacă constituţia noastră ramâne suspendată şi pe mai departe. Eu înţeleg cuvântul *deslegare* aşa, cum îl esplica dicţionarul constituţionalismului, înţeleg *deslegare constituţională.* Pentru-ca cu reînvierea patentelor vechi încă s'ar putè regula şi deslega chestia, dar' n'ar fi spre nici o mulţămire, pentru-că fără regularea şi deslegarea chestiei pe cale constituţională, nu e fericire pe seama mo-

*) Din »*Telegraful Român*«, 1866, nr. 90.

narchiei! Şi stând astfel lucrurile, care ar fi urmarea nesuccederei aplanării? Pausarea şi pentru mai departe a constituţiei noastre. Şi ce resultat ar da în ceealaltă parte a monarchiei? La nici un cas n'ar da viaţă constituţională, pentru-că precum e imposibil, ca în monarchie să fie o constituţie comună, tot aşa de imposibil e, ca într'o parte a monarchiei se fie absolutism, în ceealalta parte vieaţă constituţională. Înţeleg constituţie adevarată, nu constituţie ca şi care a mai fost în Austria, dar' care, apăsându-se tastele §-lui 13, o poţi întoarce la moment din ţiţîni. Şi aşa ar fi constituţia ce s'ar ridica în o parte a monarchiei, facută din ruinele constituţiei celeialalte părţi. Între noi şi provinciile ereditare numai un lucru poate fi comun, — rog se fiu bine înţeles, — adecă: *comunitate în constituţie*. Nu constituţie fictiva, ci adevarată, pentru-ca relele esistente în monarchie numai ea le poate vindeca.

Asta e condiţia de viaţă a monarchiei. Ear' a espune monarchia prin amânarea acordării constituţiei maghiare unei crise noue, ar fi zău o politică nefericită. (Adevărat. Aşa e.)

Trec la întrebarea, că ce avem să facem? Să trimitem *adresă* monarchului, în care se solicităm restaurarea imediată a constituţiei noastre, şi anume, după părerea şi dorinţa mea, în sensul propunerei condeputatului *Deák Ferencz*. Voiu înşira motivele mele, şi înainte de toate voiu espune pe scurt actuala situaţie a ţării. (Să auzim.)

Confusiune, volnicie, nedreptate, desmoralisare publică, aceste puţine cuvinte esprimă tot, domnilor. Nu încape îndoeala, că aceea ce în alte ţări produc guvernele rele în o suta de ani, nouă ni-s'a dat în cei scurţi 17 ani de sistem absolut de guvernare, care s'a îngrăşat, pentru a nu mai putè produce nimica. Guvernul acesta nu are mână de fer; e un corp lipsit de putere, provăzut cu armatură grea, ear' greutatea ferului îi face mâna şi mai neputincioasă. Şi cu îngrijire ne gândim, că oare mâna aceasta se aibă misiunea a ne scoate din eventualele primejdii? E un guvern amestecat, austriac-maghiar, guvernul acesta, în care poruncesc şi ministrii ces. reg. şi poruncesc şi organele guberniului unguresc, şi numai acela nu porunceşte, care n'are vreme sau nu vrea se poruncească. Şi acest întreg aparat se numeşte provisoriu! Nu trebuia se ameninţe guvernul la 1861 absolutismul cu aceea, că e numai provizoriu, pentru că acesta, temându-şi vieaţa, s'a apucat cu atâta lacomie să-'şi împlineasca misiunea, încât în cinci ani a ruinat biata ţara. De aceea doresc se solicităm restaurarea constituţiei. Se solicitam numirea ministeriului

responsabil independent maghiar, pentru-ca se avem guvern, care să ne ocrotească în casul ivirei eventualelor primejdii, şi se restabilească în patria aceasta domnia dreptului, a constituţiei şi a legii. Guvernul acesta se fie puternic şi tare, prin încrederea naţiunii şi prin responsabilitatea proprie, determinată din partea legii, şi puternic şi tare să fie pe basa legii şi a constituţiei, nu pe basa volniciei.

Şi acum vreau se răspund la unele observări făcute aici până acum în contra propunerei condeputatului *Deák Ferencz.* (Să auzim.)

Condeputatul *Tisza Kálmán* zice aşa, ca dacă n'am întrerupe laboriositatea noastră, ar fi în detrimentul nostru, pentru-că contrarii causei noastre au esplicat ca slăbiciune şi până acum prevenirea noastră, ca slăbiciune, fiind-că noi astfel am apărat constituţia, ca se putem zice: »*svaviter in modo, fortiter in re.*« (Adevarat.) Eu aşa cred onorată casă, că din însuşi rescriptul regal vedem, că luptele şi păşirea noastră de până acuma guvernul nu o poate lua ca slăbiciune. Sunt departe de cugetul se vorbesc în favorul acestui rescript. Nu ne satisface; atâta însă cred că pot se spun cu siguranţă, că guvernul stă foarte departe de acel punct de plecare, pe care se afla până acum. Cedează ei, negreşit; şi de aceea, aşa cred, că dacă ei cedează, fără voe, în urma *presiunei morale,* — lucrul nu poate fi esplicat ca slăbiciune din partea naţiunei ungare.

Aceea ce a zis vrednicul deputat al oraşului *Komárom* în vorbirea sa foarte eminenta de eri, a avut adâncă impresiune asupra mea. D'apoi ca atragerea atenţiunei asupra pericolelor ce ameninţă independenţa legală a ţării şi de altcum deşteaptă în noi cugetele adormite de barbaţi! Eu mă fac părtaş la îngrijirile dlui deputat; recunosc şi eu primejdiile cari ameninţă causa noastră, — dar' aşa cred, că aceste primejdii nu se vor ivì acuma, când noi ne continuăm activitatea legislatorică. Onoratul domn deputat, mânecând într'altele şi de acolo, că popoarele provinciilor ereditare nu voesc regularea chestiei constituţiei aşa cum noi o contemplăm, ci se ţin şi acum de parlamentul centralisător, se teme, că dacă noi vom intra în discutarea chestiei de drept public, lucrul nu că va provoca mai multă simpatie pentru noi, ci mai mare înstrăinare. Eu sunt de părere contrară. Eu aşa cred şi aşa văd, că nu numai popoarele provinciilor ereditare, ci chiar şi partidul centralist a început a se apropia de noi. (Zgomot în stânga.) Nu e mult de când nu voeau se ştie nimic despre dualism, ear' acum chiar şi cei mai estremi zic, că şi ei sunt pentru un dualism mai restrâns. Ştiu, că ei altcum înţeleg lucrul; dar' e destul că

recunosc validitatea dualismului, aparat din partea Ungariei. (Intreruperi: Destul! Destul!) Onoratul domn deputat să teme, că se va produce mai mare înstrăinare între noi. D'apoi că atunci, dacă ar fi vorba în vieața privată despre regularea vre-unei chestii de proces, pe lângă toată dispoziția favorabilă, observată la părțile litigante, ar trebuì se evităm împăciuirea, ca nu cumva părțile să se certe și mai rau. Dacă eu întind contrarului ramul de maslin, ca simbol al păcii, și contrarul îmi resplătește buna intențiune astfel, că mă lovește cu ramul, — e un lucru pentru care eu nu port vina. Chemarea noastră este domnilor, se influințăm asupra M. Sale cu puterea argumentelor, și se influințăm asupra tuturor celor legați de soarte de noi. Sa-'i convingem, nu numai despre aceea, că causa Ungariei e legală și dreaptă, ci și despre aceea, că învingerea sau caderea causei ungare va fi învingerea sau căderea libertății constituționale a întregei monarchii. Să-'i convingem despre aceea, că aducerea la valoare a causei ungare formează condiția de vieață a monarchiei. Trebue sa-'i facem se înțeleagă lucrul acesta, și de aceea trebue sa ne punem în atingere cu ei.

Ceea-ce a mai spus onoratul nostru condeputat cu privire la faptul, ca Europa nu-'și sparge capul cu afacerile noastre interne, cu independența Ungariei, — observ, (și eu n'am obiceiul se fac politică înaltă și se privesc prin prismă importanța țării mele), atâta pot să spun totuși, că dupa-ce Europa trebue să se intereseze de soartea Austriei, e imposibil ca de o jumătate a imperiului austriac să nu se intereseze, și adecă tocmai de acea jumătate, care, după esperiențele de pănă acuma, a dat semne suficiente de vitalitate în luptele neclintite pentru constituție.

Trebue se facem deci, ca și Europa sa înțeleagă, care e dorința noastră și cum voim noi se regulăm chestia importantă a dreptului public. Dar' dacă noi nu ne punem în legătură nici cu aceia, cari stau cu noi sub acelaşi domnitor, celelalte popoare ale Europei natural că cu atât mai puțin vor auzì glasul nostru.

Eu nu abzic de speranța, că guvernul va înțelege în cele din urmă, că centralisarea nu duce la scop; pentru-că fapte scoase din trecut arată foarte evident, că monarchia a putut lupta cu succes și a putut învinge splendid și fără unitatea centralisătoare, ceea-ce, cum se vede, acuma a uitat. Și s'a constatat și aceea, că unitatea centralisătoare, careia guvernul 'i-a jertfit pănă acuma pe toți adevarații factori ai progresului, n'a mântuit nimica, ci totul a pus în

primejdie. Austria tocmai de atunci sufere grozavele bătăi, de când a ridicat la valoare unitatea centralisatoare. (Aprobări.)

Eu aşa cred, că rescriptul acesta arată o mai mare apropiere ca cel din 3 Martie. Binemeritatul deputat al oraşului Komárom zice însă aşa, că în esenţa rescriptul din 17 Noemvrie nu e cu nimic mai bun decât cel din 3 Martie. După părerea mea, rescriptul trebue aşa apreciat, după-cum îi este cuprinsul clar. Aceea ce e atins acolo în mod clar, o iau aşa cum e scris; ear' aceea ce e învălit în generalităţi, o dau la o parte, ca tesă dubioasă.

Rescriptul promite numirea ministeriului responsabil maghiar, restabilirea autorităţilor locale. Ţin cu condeputatul Szentkirályi, care zice: vom vedè ce va eşì! Dacă cu toate acestea, rescriptul ar înţelege aceea ce spune astfel, că ministeriul maghiar ce va fi numit va fi însărcinat cu lucrări mai marunte; dacă astfel ar înţelege principiile concordante ale armatei, ale unităţii armatei, ale dărilor directe, ale monopoliului, ale datoriilor de stat, că noi cu privire la aceste principii se aducem jertfe prealabile; că aceea, la ce ne vom învoì noi pe basa înţelegerei să ni-se treacă ca plătire a conto, fără nici o reciprocitate; dacă guvernul ar crede, că aceea ce am cedat noi în urma învoelii, am cedat pentru totdeauna; dacă peste tot guvernul austriac ar crede, că poate face stat unitar din Austria, întroducându-o în Ungaria, ceea-ce de fapt esistă de 17 ani: răspund, că la învoiala vom fi şi noi de faţă, şi vom avea destulă energie şi destul curaj se protestăm în contra resolvării chestiilor în acest înţeles. Nu, domnilor! Parlamentul nu va da jertfă drepturile ţării. Conduita de păna acuma a parlamentului, pe deoparte circumspectă, pe de alta parte constantă întru apărarea constituţiei, e chizeşia sigură, că şi pe mai departe va apăra constant independenţa legală a ţării.

Eu doresc deci, ca comisiunea de 67 se fie îndrumata să-'şi continue activitatea. Şi nu sunt nici pentru aceea, ca celelalte comisiuni să-'şi întrerupă şi suspendeze activitatea. Şi aici îmi iau prilej se fac scurte observări asupra chestiei naţionale, atinsă de mai mulţi domni oratori. (Se auzim.) Eu aşa cred, că dacă esistă chestie, care trebue pregătită şi resolvata independent de chestia învoelei, — aceasta e chestia naţională. (Adevărat!) Onorata casă va venì în curat cu sine, că pană unde poate merge, cari sunt dorinţele juste şi drepte ale diferitelor naţionalităţi, cât concede în privinţa aceasta consideraţia faţă de întregitatea ţării, cât pretinde în privinţa aceasta principiul dreptăţii şi al frăţietăţii accentuat în mod deosebit în prima noastră

adresă. Dacă va fi în curat onorata casă şi parlamentul în privinţa aceasta, aşa cred, că ar trebuì să ne nisuim a o decreta aceasta cât mai curând, să ne nizuim, dacă se poate, se o ridicăm la conclus adus din partea ţării. Nu pot spune înainte, că aceea ce va decreta onorata casă în ce măsură va linişti diferitele naţionalităţi. Dar' aşa cred, că ar fi un pas mai liniştitor la tot casul, dacă aceea ce se poate da naţionalităţilor, se spune mai nainte, decât dacă se amână pe timp nehotărît. Aşa cred, că aceasta ar fi mai bine, decât dacă după esmplul dietei din 1861 s'ar resfira şi aceasta dietă, fără sa se fi pronunţat în această chestie importantă. Dar' tocmai de aceea doresc, ca pentru pregatirea şi prelucrarea chestiei acesteia se remână calea deschisă. Şi calea s'ar închide, dacă am decide ca se ne între-rupem activitatea de pănă acuma.

Eu aşa înţeleg misiunea noastră, onorată casa, că în scopul menţinerei independenţei legale a ţării, ceea-ce e lucrul principal, — se conlucrăm în tot modul posibil la resolvarea chestiei dreptului public, în cadrele legii, bine înţeles. Scopului acestuia vom corespunde mai bine aşa, dacă fără a ne spăria de pedeci, ţinând totdeauna în vedere scopul principal, împăcarea pacinică, suprimând chiar, după putinţă, mânia născută în sînul nostru pentru denegarea pretensiunilor noastre juste, — vom merge înainte pe calea spinoasă, pănă nu ne convingem despre lipsa perfectă a continuităţii drumului. Se poate, că în cele din urmă vom fi siliţi se declarăm, că silinţele noastre au rămas fără resultat, că s'a stins posibilitatea lămurirei şi a convingerei re-ciproce. Dar' domnilor, ţara aşteaptă dela noi ca se terminăm lucrarea începută. Ţeara, care de atâta vreme e lipsită de libertatea constituţională, de bunăstare, aşteaptă dela noî, că dacă ne-am legat de această grea lucrare, să avem şi energie şi curaj se întreprindem tot, ca lucrarea să se termine cu redobândirea constituţiei ţării, — ear' dacă cu toate acestea ostenelele noastre ar rămânè fără resultat, se putem cel puţin spune cu conştiinţă curată, în faţa ţării şi a lumii: *»nu a fost vina noastră«*. (Aprobări în dreapta.)

*In şedinţa din 5 Decemvrie* vorbeşte în aceeaşi chestie deputatul român din Ardeal

*Iosif Hossu:* „Onorată casă! (Să votăm.) Voi fi scurt, parte pentru-că aceea ce vreau să spun au mai spus'o şi alţii, parte pentru-că nu vreau să abusez de indulgenţa onoratei case. Pe masa casei se aflä depuse două propuneri: una presentată de *Tisza Kálmán,* alta presentată de *Deák Ferencz.*

Ambele propuneri sunt de acord în punctul, că trebue se trimitem adresă; dar' nu sunt de o părere, că ce trebue sa facem după aceea. Eu vreau se vorbesc numai despre aceea, că dintre ele care e mai consecventă, şi pe care trebue sa o primim?

Domnilor! Se facem o reprivire asupra activitaţii casei, şi atunci trebue fără voe se recunoaştem, că altă cale nu este, decât aceea, se urmăm pe Deák Ferencz. In 3 Martie a. c. ni-s'a trimis un rescript regal preagraţios. Acest rescript nega cu tarie constituţia patriei noastre, a negat acceptarea legilor din 1848 înainte de a fi revisuite, — şi totuşi domnilor, persoane, cari spun astăzi, că se ne suspendăm activitatea, atunci nu numai ca spuneau să alegem o comisiune de 67, cu privire la chestiile comune, ci au ales chiar comisiunea şi au făcut parte din ea.

Acum ne-a venit de nou un rescript regal, care recunoaşte dualismul şi-'l accepteaza în principiu. Guvernul promite, că dacă în privinţa chestiilor comune ne înţelegem în principiu, se va numì ministeriul, cu întrevenirea căruia se vor revizui legile din 1848. Spuneţi-'mi domnilor, de ce nu s'ar putè continua acum laboriositatea, daca cumva nu dorim tocmai aceea, ca se fim acusaţi de — inconsecvenţă? Nu vă temeţi domnilor, că poporul, care ne-a ales, văzând că noi punem pedeca pertractărilor, ne va blăstama? Nu vă gândiţi la aceea domnilor, că poporul, care s'a săturat de 18 ani de aceasta situaţie, ne va face imputari, că nu ne-am împlinit datorinţele? (Zgomot. Contraziceri.) Domnilor! Rescriptul din 17 Noemvrie ne face se speram un viitor mai bun. Se poate, că e numai fantasmagorie. Dar' dacă noi vom fi causa, că poporul nu se va convinge că rescriptul din 17 Noemvrie e fantasmagorie, pe noi ne va blastăma cu tot dreptul. Domnilor! Suntem chemaţi se resolvăm afacerile comune. Suntem chemaţi se elaborăm normativele uniunei. Naţionalităţile nemaghiare solicită legea de naţionalitate. Întregul popor cere lege despre representarea municipală. S'au esmis comisiuni în scopurile acestea. Cei din stânga cer în frase frumoase resolvarea acestor chestii, dar' în loc se îndrume comisiunile să-'şi termine lucrările, doresc suspendarea activităţii lor. Esistă aici consecvenţă? Eu cel puţin nu o găsesc. (Zgomot mare.) Partidul nostru n'a vorbit nimica despre resolvarea chestiei naţionale. Dar' cred şi sper, că dacă comisiunea de 67 îşi continuă lucrarea, nu va pausa nici comisiunea naţionalităţilor. Ştiu, că lege nu se poate aduce în lipsa ministerului responsabil. Ştiu ca nu se poate aduce lege dacă nu este rege

încoronat, care se o sancţioneze. Dar' dacă noi facem gata proiectele, cu bună seamă liniştim naţionalităţile, pe cari guvernul le-a folosit totdeauna în contra constituţiei, şi ele vor devenì cele mai sincere surori ale noastre, cari îşi vor da vieaţa şi averea pentru patrie şi constituţie. Din aceste motive purcezând, dacă într'adevăr nu vrem se fim inconsecvenţi, trebue se părtinim propunerea lui *Deák Ferencz.*

Dar' lucrul acesta, domnilor, îl cere şi cavalerismul, cu care s'a lăudat totdeauna aceasta dietă. Se facem de ruşine pe scriitorii şi guralivii de dincolo de Leitha, cari pentru-că li-s'a suspendat constituţia, nu mai veche decât de cinci ani, fac zgomot asurzitor în contra guvernului. Să le arătăm, că deşi constituţia noastră cea de *o mie* de ani e suspendată de 18 ani, că deşì aceşti 18 ani ne-au consumat averea întreagă, noi totuşi ne adresăm cu deplina încredere M. Sale împăratului. (Zgomot. Nu recunoaştem pe împăratul!) Să muncim mai departe domnilor! Să acceptăm elaboratul comisiunei de 15. (Zgomot şi ilaritate.) Numai astfel vom dovedì, că dorinţele noastre nu le croim după împrejurările norocoase şi nenorocoase. Numai aşa vom dovedi domnilor, că noi nu facem politică de pasiuni, ci cerem numai ce avem drept se cerem, cerem ce e al nostru. Părtinesc propunerea lui Deák Ferencz". (Zgomot Să votam! Mâne! Astăzi! Se auzim pe presidentul!)

*Ács Károly:* „Onorată casă! N'am intenţiunea se vorbesc amănunţit la obiectul de pe tapet, pentru-că văd, că o convingere independentă stă faţă în faţă cu alta asemenea convingere. În astfel de casuri apoi, după părerea mea, capacitarea e superflua. (Aprobare.) Singur numai la un motiv, înşirat eri, în urmarea asocierii de idei, vreau se fac unele observări fugitive. Anume, un condeputat, în sînul căruia se mişcă paralel, ca esemplu demn de imitat, iubirea faţa de patria comuna şi stima faţă de pretensiunile juste ale naţionalităţilor, — înţeleg pe condeputatul George Ioanovici, — motivându-'şi vorbirea a amintit cu accentuare, că parlamentul chiar şi pentru aceea trebue să-'şi continue activitatea în comisiuni, pentru-ca în chestia naţională se poată ajunge la o înţelegere definitivă.

Eu, din partea mea, care mă număr între vechii, credincioşii şi adevăraţii amici ai naţionalităţilor, ţin că e destul, dacă importanţa şi urgenţa chestiei naţionale se recunoaşte astfel, şi promptitudinea de a o resolva se esprimă astfel, cum îi s'a dat esprimare în propunerea condeputatului nostru Tisza Kálmán. Pentru-că, onorată casa, afară de fanaticii sălbatici naţionali şi afară de agenţii acaparaţi,

fiecare e silit se recunoască, că ațîțarea unei naționalități în contra alteia n'a fost nici odată politică maghiară. Această politică blăstamata, pentru a face neputincioase popoarele Ungariei și ale monarchiei, a inventat-o reacția intrigantă dela Viena. Ea a adus-o la înflorire și a esploatat-o. (Aprobari.) Legislatura maghiară mai umană, mai justă și mai înțeleaptă a fost totdeauna decât se aducă în conflict întreolaltă interesele temute ale naționalitaților, și astfel nici nu a făcut încercarea se întroduca sistemul care se aduca roadele veninoase ale apasării, atât pe seama apăsatului, cât și a apăsătorului. (Aprobări.) Maghiarul vede clar și simte adânc, că firele iubirei și ale încrederei reciproce sunt mai tari decât ori-ce alte legături, și tocmai de aceea se ferește de ori-ce pas, care nu e dictat de amintitele două sentimente.

Eu nu ma îndoesc, fie cât de puțin, că vrednicii compatrioți ai nostri, croați, români, sârbi, germani, slovaci și ruteni, nu vor fi liniștiți prin promisiunile făcute în dietă, atât la 1861, cât, și acum mai curând, în mod solemn, — cu toate că, din causa situațiunei precarie, neatârnatoare de noi, promisiunea aceasta nu o putem turna în formă de lege, — și că vor considera aceea ce li-s'a promis ca sincer promis, cu drept obligător, prin urmare ca un *cuvânt de onoare al Maghiarului, care la prima ocasiune dată trebue rescumpărat*, și între ori-ce împrejurări vor afla mai prețios cuvântul acesta decât polița pe care le-o dau diplomații din Viena, firește, fără termin, sub firma, slava domnului, din zi în zi tot mai discreditată a »*egalei îndreptățiri a tuturor naționalităților*«. Primește propunerea lui Tisza.

După încheierea discuției dieta primește cu mare majoritate propunerea lui *Deák Ferencz*, de a se respunde monarchului cu o adresă, și în ședința din 7 Decemvrie 1866 a ales o comisiune specială pentru compunerea adresei. In comisiune a fost ales și deputatul român *Emanuil Gozsdu*.

## Discuția asupra adresei.

În ședința din *11 Decemvrie 1866* comisiunea a presentat dietei proiectul de adresă, ca răspuns la rescriptul preaînalt, ear' în ședința din *15 Decemvrie* proiectul vine pus la ordinea zilei, și în aceeași ședință e primit ca basă pentru discuția pe articole. La discuția generală a vorbit dintre naționaliști Sârbul *Svetozar Miletici*, ear' la discuția pe articole a luat cuvântul deputatul român

*Emanuil Gozsdu:* „Onorată casă! Văd pusă la ordinea zilei chestia, că se primim ori nu modificarea propusă de un deputat la discuția pe articole? Dar' nu văd pusă la ordinea zilei determinarea, că ce e aceea, *națiune maghiară?* Adeca, ce e aceea, națiune politică maghiară? Peste tot, ce e naționalitate politică și ce e naționalitate genetica? Despre aceasta poate că va fi vorba mai târziu, când ne vom ocupa mai din adins cu chestia națională. (Așa e! Aprobări.) După părerea mea deci, să ne ținem numai de întrebările cari au provocat discuția de față. Mărturisesc, că nu e bine, nici din partea membrilor națiunilor sau a naționalităților, cari tocmai acum au scos la iveală cu mare căldură și cu mare entusiasm chestia aceasta, dar' nici din partea acelora, cari earăși cu mare, am putè zice — superfluă căldură, ba chiar — scusați, — cu aer de dăscălire pășesc pe plan, când tocmai acum n'are loc în dietă lucrul acesta. (Aprobări.) Nu aflu că ar fi bine așa, pentru aceea, pentru-că întreaga lume știe, că cu mici ciocniri nu să câștigă lupte mari. Ear' cele de acum sunt numai ciocniri, pentru-că lupta decizătoare să va deslănțui atunci, când ne vom ocupa din adins cu chestia. Aici ar fi trebuit deci să fie evitată discuția amară, și ar fi trebuit se rămânem la obiect.

În urmare, dupa-ce condeputatul Stratimirovici se împedeca în cuvintele „națiunei maghiare", — din construcția „redă deci Maiestate, înainte de toate libertatea constituțională națiunei maghiare", — sa-'mi permită onorata casă se propun o mică moțiune, care întru nimic nu va slăbì absolut de loc puterea întregului, și va resfira ori-ce nedumerire. Anume, în locul cuvintelor: »*națiunei maghiare* se zicem *patriei noastre*«. Cuvântul acesta *patrie* e general și obicinuit, și cu acest cuvânt evităm cuvântul care a dat ansă la aceste discuții, cari, repet, puteau se aibă loc altadată, dar' acum la nici un cas. (Zgomot.)

Rog ertare, dacă mă fac interpretul propunătorului de mai nainte, și declar în numele seu, că dacă se primește cuvântul *patriei noastre*« el își retrage moțiunea".

Vorbește apoi deputatul român

*Ioan Popovici-Desseanu:* „Onorată casă! Cu toate că sunt ferm convins, că restabilirea constituției legale a patriei noastre și întărirea, consolidarea libertații constituționale și a viitorului ei pretinde, ca o condiție principală, ca toți cetățenii acestei patrii, aparțină ei la ori-ce naționalitate, se trăească în bună înțelegere între olaltă; cu toate că am firma convingere, că această concordie credincioasă

nu poate fi pusă pe base sigure până nu se va deslega chestia naţională astfel, ca fiecare naţionalitate să-'şi vadă asigurată existenţa naţională, bunăstarea, desvoltarea şi egala îndreptăţire: mi-am propus din capul locului, cu mai mulţi consoţi de principii, că cu privire la înlesnirea deslegării chestiilor mari de drept public, întru cât ne va fi numai cu putinţă, ne vom reţinè se scoatem pe plan ca pedecă chestia naţională, în decursul acestei diete. În privinţa aceasta, un condeputat al nostru a şi declarat într'o şedinţă, că deputaţii români au intenţiunea aceasta, dat fiind, că află linişţire cu privire la chestia naţională ce e de deslegat în cuvintele cuprinse în prima adresă, că *chestia va fi resolvată, conform principiului dreptăţii şi al frăţietăţii.* Şi tot atunci a fost declarat din partea noastră, că cu toate acestea ţinem strict la propunerea noastră făcuta în dieta dela 1861. Tocmai de aceea m'am fost decis, ca în privinţa aceasta se nu fac moţiune la adresa aflătoare sub discuţie. Dar' fiind-că chestia a fost totuşi scoasă pe tapet, îmi iau voe a declara, că moţiunea făcută din partea condeputatului nostru *Stratimirovici* o părtinesc în principiu, şi în forma espusă de condeputatul meu *Emanuil Gozsdu* încă o primesc, şi o propun spre primire.

Onorata casă! Tocmai acela e răul aici, că sunt două noţiuni naţionale: cea genetică şi cea politică. Şi tocmai pentru-că în adresă nu se spune apriat, că din aceste două care e înţeleasă, se nasc nedumeriri la naţionalităţile nemaghiare. Cer ertare onorată casă, că îmi iau voe a amintì, dar' cu plină sinceritate, ca naţionalităţile nemaghiare în special de aceea se feresc de această espresiune, pentru-că se ştie, că într'o vreme, înainte de 1848, domnea speranţa, că naţionalităţile nemaghiare din ţeara vor fi maghiarisate. Şi în privinţa aceasta, cum ne spune istoria, s'au făcut dispoziţiuni, s'au făcut chiar şi din partea autorităţilor publice toate încercările. Şi tocmai pentru-că s'a întâmplat aceasta, naţionalităţile nemaghiare sa tem şi acuma, că lucrul se va întâmpla şi în viitor, cu toate că eu sunt de convingerea, că după ce s'a vazut, că aceasta e cu desăvârşire imposibil, nu va mai încerca nici un bun cetăţean al patriei se o puna în esecutare. Dar' tocmai pentru aceasta a-şi dorì, ca pentru evitarea ori-carei dubiosităţi, moţiunea se fie primită aşa cum a formulat-o dl deputat *Gozsdu.*

Să-'mi dee voe onorata casă, ca se mai răspund la unele observări ale condeputatului *Stefanidesz.* Nu vreau să-'l urmez pe terenul acelui serăcăcios parlamentarism, pe care el 'l-a desvoltat. Dar' îmi

iau voe a-'i observa, că dacă el afirmă, că aici sunt astfel de deputaţi, cari se îmbulzesc de conducători ai anumitelor naţionalităţi ..... (N'a spus-o! Ba a spus-o!) Unui condeputat de naţionalitate sârbă 'i-a spus-o, că sunt aici de aceia, cari se îmbulzesc... Lucrul are două ascuţişuri, şi unul de bună seamă îl va lovì pe el, care asemenea afirmă, că represinta aici o naţionalitate. Dacă se poate spune despre un deputat, care represintă drepturile naţiunei sale proprii pe basa adevărului etern şi a egalei îndreptăţiri astfel şi aşa cum cere opiniunea publică a naţionalităţii proprii, daca, zic, şi despre acesta se poate zice că se îmbulzeşte, atunci cu atât mai vârtos se poate spune aceasta despre acela, care deneagă naţionalitaţii proprii toate drepturile. Ear' ce se atinge de acea anumita casa cu etagiu, despre care am auzit povestindu-se. observ numai, că nu esistă în patria aceasta un singur cetăţean, care ar voì se demoleze unul sau altul din etagele casei acesteia, fie el de ori-ce naţionalitate. Dar' sunt într'adevăr de aceia, cari ştiind că casa formează avere comună pretind, ca ea se fie înregistrată pe numele tuturor fraţilor, şi se nu fie scrisă numai pe numele unuia, ci pe numele tuturor."

Ia acum cuvântul deputatul român

***Alexandru Mocsonyi*** şi rosteşte următoarea vorbire: „Reservându-'mi dreptul să vorbesc româneşte, în limba mea maternă, folosesc de astădată limba maghiară, numai din motive de oportunitate (Intreruperi: În înţelesul legii!), pentru a declara pe scurt, că părtinesc moţiunea condeputatului *Stratimirovici,* respective *Gozsdu.*

Onorată casă! Am auzit multe lucruri, cari nu se ţin strict de obiect. Domnul Stefanidesz, între alţii, a pus discuţia pe astfel de teren. pe care mă opreşte demnitatea ca să-'l urmez (Ilaritate), de aceea voiu vorbì strict la obiect.

Onorata casă! Precum ştim, în ţări constituţionale, în cari esistă numai o naţiune, numirea genetică a acestei naţiuni, sau a poporului constituţional, e nu numai superfluă. ci şi neobicinuită. In Ungaria, unde traesc mai multe naţiuni laolaltă, ţin de incorect, după modesta mea parere, ca complexul acestor naţiuni se poarte numele genetic al unei naţiuni aflatoare în minoritate. (Ilaritate.)

Pentru-că într'adevar, espresiunea „naţiunei maghiare", — folosită în acest paragraf al proiectului de adresă, — sau însemnează, că numai naţiunea maghiara se adresează monarchului, sau că întreaga poporaţiune a Ungariei, însă aceasta e întreagă maghiară. Eu aşa cred, că şi una şi alta dintre înţelesurile acestea se loveşte

http://statuldacia.info

de realitatea faptelor, şi chiar şi numai pentru aceasta n'ar avea loc în adresă. Dar' care e consecenţa acestui lucru? Dacă primul înţeles e dătător de directivă, celelalte naţiuni, afară de cea maghiară, fiind eschise, deşi fără drept, nu pot se primească adresa de a lor, tocmai din acest motiv. Dacă luăm, din contră, casul al doilea, dat fiind ca în aceasta se cuprinde o oare-care maghiarisare, deşi numai nominală, şi astfel se cuprinde în ea un atac la sentimentele lor naţionale, — naţiunile nu pot să sancţioneze înseşi acest atac, prin acceptarea adresei.

Onorata casă! Eu aşa cred, că nu poate fi numită dorinţă nemodestă cererea unei naţiuni, ca se fie numită pe numele ei; dar' cu atât mai puţin poate fi numită nemodestă naţiunea, care nu cere asta, ci cere numai se nu fie numită pe nume străin. (Zgomot. Intreruperi: Maghiarul e strain?)

Observarea domnului deputat *Makay*, că el vede cum noi prin aceasta ne îndreptăm armele spre interior, într'adevăr nu o înţeleg. S'a atins şi chestia, că oare sunt într'adevăr, sau nu sunt mai multe *naţiuni?* Aşa cred, că e păcat să vorbim la tema aceasta, pentru-că chestia e de mult resolvată, ear' pentru cine nu e încă resolvată, acela cred că nici astăzi nu se va convinge despre ea.

Stimatul condeputat *Szentkirályi Mór* (Ilaritate. Să auzim.) zicea, că el s'ar mulţămì cu propunerea lui *Gozsdu*, daca rămânea nemotivată. (Intreruperi: Dacă nu se motiva astfel!) Da, dacă nu se motiva astfel. Eu tocmai părerea asta nu o împărtăşesc; pentru-ca doară fiecare chestie trebue se fie motivată, şi nu are nici o influenţă faptul, că unul aduce un motiv, altul altul; dacă 'l găsesc de bun şi la scop ducător îl primesc, chiar şi din motive cu totul diferite, separându-mă şi de întreaga casă. (Zgomot.) Acestea 'mi-am ţinut de datorinţă să le spun pe scurt."

Mai vorbeşte la obiect deputatul român

*Sigismund Papp:* „Onorată casă! De câte-ori s'a pus în discuţie chestia naţională, totdeauna a provocat amăraciune. Aceasta 'mi atinge dureros sufletul. Mărturisesc, e drept şi adevărat, că acuma n'ar fi timpul să desvoltăm chestia aceasta. Dar' după ce s'au făcut diferite propuneri, în special la propunerea făcută din partea condeputatului *Gozsdu,* care cere ca în adresă espresiunea »*naţiunei maghiare*« se fie înlocuita cu cuvintele »*patriei maghiare*«, vreau se rostesc şi eu câteva cuvinte. Nainte însă de a-'mi continua vorbirea, cum zicea condeputatul *Szentkirályi,* dacă ar fi trecut cuvântul în

textul original, n'ar zice nici un cuvânt, zic şi eu, că, deoare-ce condeputatul meu *Gozsdu* a fost membru al comisiunei de 15, care a compus adresa aflătoare în discuţie, întreb: de ce n'a făcut acolo observaţie? De ce n'a trecut atunci în text propunerea sa? Aşa cred, că atunci, membrii comisiunei primeau cu plăcere această modificare, care n'ar venì pusă acum în discuţie într'o coloare atât de neplăcută, n'ar provoca simburele ciocnirilor de o gravitate nemăsurată. Dar' toate acestea fie zise între parenteze.

Ce se atinge de chestia naţională, să-'mi fie permis şi mie să-'mi desvolt vederile, nu într'atâta cu foc, cât mai mult ca eşite din natura lucrului, că în esenţă ce e aceea ce avem toţi obiceiul, şi cu un oare-care pathos, a numi — chestie naţională? Romanii vechi numeau »*patria* ceea-ce numim noi »*haza*.« Cuvântul acesta a avut la Romani înţelesul, că patria aceea, sau teritorul acela, pe care locueşte cineva, î este lui mamă, datoare să se îngrijască de toţi fiii ei, să le dee educaţie, să-'i ocrotească şi să-'i fericească. Avea înţelesul, că patria, ca mamă adevărată, nu putea şi nu poate fi faţă de nici unul dintre fiii ei mamă maşteră. Espresiunea aceasta Nemţii au luat-o dela Romani, şi cuvântul »*Vaterland*« corespunde patriei romane. Şi noi cum numim (ungureşte) teritorul pe care locuim? »*Haza*« dela cuvântul »*ház*«, ca şi cum asta ar fi voit se spună strămoşii nostri, adecă strămoşii maghiari veniţi aici, — eată, am alcătuit o casă comună, şi ea e proprietatea comună a noastră a tuturora, în care putem se locuim toţi, putem să ne fericim toţi, putem se trăim toţi împreună, mulţămiţi, ajutorându-ne reciproc. Dar' în această casă, sau patrie comună, totuşi cum s'au desvoltat diferitele naţionalitaţi? O spun foarte pe scurt. Întâiu de toate, eu, sau ori-care altul dintre noi, aflător aici în casă, sau ori unde în patria aceasta, nu s'a născut se fie alta decât om; asta e prima fasa a esistenţei omeneşti. (Ilaritate.) Şi eu m'am născut om prin urmare. N'am fost la naştere nici Român, nici Maghiar, cum n'a fost nimeni din casa şi din patria aceasta. Acesta e primul stadiu. Al doilea stadiu e, că într'un cerc mai restrâns familiar am învăţat o limbă, eu romăneşte, soţul meu ungureşte, al treilea nemţeşte, etc. Aşa s'a născut *naţionalitatea*.

Când am atins apoi majoratul, am devenit membrii unui stat, şi statul e aceea ce numim altcum *patrie*. Întreb acum onorată casă, e permis unui stat se denege cuiva această primă cualificaţie, sau drepturile omeneşti? Intreb, cine e cel-ce vrea se le denege?

Aşa cred, că în casa aceasta nu e nimeni. (Voci: Nimeni!) Sau e permis a denega stadiul al doilea, *limba* pe care am învăţat-o, care nu poate fi stârpită din gura noastră, adecă *naţionalitatea?* Aşa cred, că nici aceasta nu vrea se o tragă nimeni la îndoeală. Cine se o tragă la îndoeală? (Voci: Nimeni!)

De aici urmează, că trăim în rătăcire, şi din aceasta rătăcire se nasc frecările cari uşor pot fi aplanate, prin negaţiune însă la nici un cas. Statul are trebuinţă de ceva, ca să se susţina; pentru-ca atunci când s'au format statele, e evident că altcum nu s'au format decât aşa, că oamenii au abzis de unele drepturi naturale, cedându-le statului. Dar' statul însuşi, pentru-ca se poată sta constant şi se poată face faţă tuturor eventualităţilor, e necesitat se aibă în vedere toţi factorii sei. Naţionalitatea maghiară nu e singurul factor, pentru-că ea tocmai atâtea drepturi are ca şi celelalte naţionalităţi, ci împreună cu celelalte naţionalitaţi formează statul; sau, se cere complexul tuturor factorilor, ca se ajungem la noţiunea unui stat compact. Eu voiam să evit discuţia în casa aceasta, dar' pusă odată pe tapet"... (Zgomot.)

*Presidentul:* „Scusaţĭ. Departe se fie de mine cugetul de a voĭ se restrâng fie cât de puţin esprimarea părerii libere. Dar' a-şĭ ruga foarte mult pe domnii deputaţi, se binevoiasca a vorbì numai la obiectul aflător în discuţie, anume la chestia: primesc sau nu, modificarea propusă?" (Aprobări.)

*Sigismund Papp:* „Eu tocmai despre moţiune voeam se vorbesc. Observarea onoratului domn president a venit foarte târziu. Trebuea sa o facă mai nainte şi atunci se împedeca discuţia neplăcuta. Eu, cum am spus, nu recunosc în patria aceasta numai una, ci mai multe naţionalităţi. Mi-am desvoltat vederile cu altă ocasiune, când ziceam, că esista deosebire între naţionalitate şi naţiune politică. *Dar' neg, că naţiunea maghiară ar fi naţiunea politică* (Zgomot) şi afirm, aceea ce toţi trebue să recunoască, că precum naţionalitatea maghiara, aşa şi celelalte naţionalităţi, numai toate împreuna formează patria. statul, a cărei întreaga poporaţiune, fără deosebire de limbă şi de lege, formează naţiunea politică, prin urmare, nu în mod escepţional naţionalitatea maghiară, care face numai o parte din stat, ci toate împreună, cari locuesc în patria aceasta, în statul acesta. Mai multe drepturi nu are una decât alta în patria aceasta. Nu se poate da preferinţă Maghiarului pentru-că el e născut Maghiar, faţă de Român, pentru-ca acesta nu e născut Maghiar. Aşa zic fraţii maghiari,

că ei împart cu celelalte naţionalităţi drepturile lor, fiind-că vrean se ne fie fraţi buni. Domnilor! Mie nu-'mi trebue ofertul lor, pentru-că în legile din 1848 văd decretat principiul egalităţii de drept, prin urmare mă ţin tot atât de îndreptăţit, ca ori-care alt cetăţean — maghiar.

Acestea am aflat de lipsă a le espune pe scurt pentru limpezirea ideilor, şi acum zic aşa, se fim mulţămiţi cu ce se zice în adresă, pentru-că acolo e accentuata satisfacerea justă, echitabilă şi liniştitoare a cetăţenilor de toate naţionalităţile şi confesiunile. Dar' pe lângă declaraţia solemnă mă declar mulţămit numai cu atâta, că eu aşa înţeleg, că adresa înţelege sub »*maghiar* , nu naţionalitatea maghiară, ci Ungaria însaşi, compusă din toate naţionalităţile." (Să votăm!)

In chestie personală vorbeşte deputatul român

***Emanuil Gozsdu:*** Fiind-că domnul deputat Sigismund Papp a atacat persoana mea, (Zgomot, la ordine!) mă voiu justifica foarte pe scurt. Domnul deputat Sigismund Papp mi-a făcut în deosebi imputarea, cum de paşesc acum cu propunere de modificare, când eu eram membru al comisiunei de 15 şi trebuia să-'mi fac acolo observările? Asta, aşa se vede, mă apasă pe mine. Revoc în memoria onoratei case cuvintele mele rostite tocmai în şedinţa de astăzi. Eu am primit adresa, şi în comisiunea de 15, şi aici, astăzi, prin aceea, că n'am vorbit în contra ei, aşa cum e. Mie nu-'mi face îngrijire fraza: „redă, Maiestate, înainte de toate libertatea constituţională naţiunei maghiare", — pentru-că eu 'mi-am esplicat noţiunea, în privinţă politică, asupra acestui cuvânt, aici în casă. (Aprobări.) Pe mine deci lucrul nu mă îngrijeşte. După-ce am văzut însă, că sunt şi de cei îngrijoraţi, ba am văzut că espresiunea aceasta a dat ansa la discuţii lungi, la estravagenţe: am propus *ca mijlocitor* espresiunea care nu strică întregului şi după convingerea mea nu slăbeşte nici adresa. Aşadar numai ca mijlocitor am făcut propunerea, şi de aceea reprobarea o resping asupra deputatului Sigismund Papp".

Urmează deputatul român

***Sigismund Borlea:*** „Onorată casa! Cu parere de rău am esperiat, că totdeauna când un deputat român sau sârb îşi espune în casa aceasta dorinţele naţionalitaţii sale astfel, că părerea sa nu consună cu părerea majorităţii onoratei case, încă tot se mai află singuratici, cari în loc de contraargumente înşira la imputări şi suspicionări. (Contraziceri.)

Sunt convins, că dacă nu se făceau imputările de mai adineoară, discuţia aceasta, nu prea plăcută, nu s'ar fi deslănţuit. (Întreruperi: Cine a început-o?) Nu vreau se măresc amăraciunea pe care o produc aceste suspicionări, aici în casă, şi afară din casa, ci ma restrâng numai la declararea, că eu, şi aşa cred că şi ceialalţi condeputaţi ai mei, nu ne vom lăsa se fim împedecaţi prin astfel de suspicionari şi imputări în espunerea părerilor noastre, totdeauna când aceasta ne serveşte nouă şi alegătorilor nostri spre liniştire. După aceasta scurta espunere, declar în urmă, că şi eu părtinesc propunerea dlui deputat Stratimirovici, respective Gozsdu". (Să votăm!)

Îşi spune părerea în chestie deputatul ungur

*Markos István:* „Nu văd necesitatea moţiunei, întâiu, pentru că proiectul acesta de adresă corespunde pretensiunilor naţionalităţilor, zicându-se în punctul 13 că: „se faca ţara earăş tare prin satisfacerea justă, echitabilă şi liniştitoare a cetăţenilor patriei noastre de toate naţionalităţile şi confesiunile". Aici dieta a declarat deci, că ar voì şi ar dorì redobândirea constituţiei, pentru-ca naţiunea repusă fiind în constituţia legală, se satisfacă naţionalităţile; şi eu aici văd forţa principală a satisfacerei naţionalităţilor, nu în moţiunea presentată, care, cum se vede, ar vrea se esopereze, ca poporul maghiar se fie considerat într'adevăr de străin, aici acasă. (Aprobari. Zgomot.) Eu, care asemenea doresc, ca chestia naţională să fie cât de curând resolvată, mărturisesc, că aş fi dorit, ca propunerea se nu vină în discuţie, pentru-că astfel de lucruri aprind totdeauna sentimentele, şi esperienţa aceasta nu a făcut-o casa numai odata; ear' prin aceasta se clatină numai încrederea, fără de care încredere comună şi reciprocă nu putem spera deslegarea chestiei naţionale". (Aprobări). . .

Mai vorbeşte deputatul român

*Aloiziu Vlad:* „Sub decursul discuţiei de astăzi mi-a picat aminte un episod din istoria universală, care, — şi licet parva comparare magnis, — e acela, că pe vremea când Turcii asedieau Bisanţul, Grecii, asediaţii, discutau asupra temei, care coloare se fie domnitoare, albastru sau roşu? Resultatul discuţiei a fost, că pe când Grecii nu se puteau unì în vederi, Turcii au ocupat Bisanţul. Astăzi tocmai aşa stă treaba. Pe când causa patriei, şi special a constituţiei, nu stă cu nimica mai bine, şi cu greu poate fi privită cu ochi mai favorabili decum era pe atunci starea Bisanţului, noi discutăm, că oare

numai o singură naţiune sau mai multe sunt în ţară? Şi o facem aceasta atunci, când inimicii noştri folosesc toate, ca se împedece o aplanare echitabilă. (Aprobări.)

Ni-s'a făcut imputarea, că noi nu înţelegem noţiunea patriei, că noi nu ştim să ne jertfim pentru patrie, şi că oratorii naţionalităţilor se îmbulzesc de conducatori ai naţionalităţilor respective. Dar' mă rog, cel-ce acusă, ca nu înţelegem noţiunea patriei, n'a înţeles-o nici el serios. Trecutul istoric al fiecărei naţionalitaţi din patria aceasta a dovedit în mod splendid, că strămoşii nostri în decurs de 800 de ani împreună au apărat patria, împreună au îngrăşat-o cu oasele lor şi au adăpat-o cu sângele lor. Ear' în viitor, sigur acelaşi lucru îl vom face şi noi. (Aprobari.) Dar' pentru-ca sa-'l putem face, la tot casul avem trebuinţă de sprijinul celor de altă naţionalitate şi de unire frăţească. Aşa cred, că precum noi, aşa şi naţionalitatea maghiară are trebuinţă de ajutorul nostru reciproc. Să nu ne aruncăm unul altuia în faţă astfel de lucruri, pe cari nici cel-ce le aruncă nu le ia prea serios.

Dacă vrem să mântuim constituţia, se purcedem mai cu cruţare şi mai cu concilianţă unul faţă de altul. Discuţia de astăzi însă n'a dat probe de cruţare şi de prevenire. Eu din partea mea n'a-şi fi fost pentru înşirarea lucrurilor cari, per incidentem, au fost înşirate; dar' după-ce au fost espuse, nu pot se fac alta, decât se votez propunerea lui *Gozsdu*«. (Se votăm.)

Urmează deputatul român

***Iosif Hodoşiu:*** „Onorată casă! Nu am decât o observare. Fiind-că dl condeputat Markos ne-a adresat o întrebare, vreau se răspund pe scurt la întrebare. Zicea, că dacă cei 80 de mii de Maghiari, locuitori în ţara românească, ar păşì cu aceleaşi pretensiuni în parlamentul din Bucureşti, cu cari păşim noi aicea, oare ce ar zice Românii?

Omnis similitudo claudicat. Şi aici e chiar întocmai. Pentru că, mă rog, Românii sunt locuitori *băştinaşi* în Ardeal şi Ungaria, şi ca atari dexteram dederunt cu Maghiarii de aici. Va se zică, au întins mâna *ca naţiune* unei naţiuni, ear' numărul lor trece în milioane. Maghiarii din Moldova şi Valahia sunt însă numai *imigraţi*. Şi cu toate că noi avem aici drepturi avitice, drepturi politice, ceea-ce Maghiarii de dincolo nu au, totusi, dacă ei ar păşì cu astfel de pretensiuni, eu le-aşi părtini şi acolo. Părtinesc moţiunea“.

Se primeşte textul original. Se votează întreaga adresă. *)

*

*În şedinţa din 18 Decemvrie 1866* se pune la ordinea zilei verificarea deputatului *Hrabovszky*. Sigismund *Papp* cere să se ceteasca sentenţa tablei regeşti, menţionată în raport. Se face. Ia apoi cuvântul:

*Sigismund Papp:* „Onorată casă! Aşa cred, că sentenţa de achitare a tablei trebue înţeleasă, nu aşa, că precum Csernák, aşa şi inculpatul Hrabovszky, ar fi achitaţi. Din contră. Tribunalul comitatens, sau orăşenesc, a adus aşa sentenţa, că *Csernák*, ca resvrătitor, ca agitator în contra autoritaţilor, să condamnă. Cu privire la Hrabovszky însă zice, că actele se fie transpuse tribunalului din Buda, fiind acesta competent în causă. Tabla regeascā a purces foarte corect când a zis că şi Hrabovszky e complice, dar' se nu aducă alt tribunal sentenţa asupra-'i decât primul. A decretat tabla regească, că Hrabovszky trebue înfăţişat, şi asupra lui încă trebue să se aducă sentenţa, prin urmare, e implicat în proces. Onorată casă! Aşa cred, că atunci când e vorba, ca cineva se fie condamnat, ear' noi îl verificăm înainte, provocăm anomalia, ca la timpul seu să se recurgă la noi, dacă se concede ca respectivul se fie interogat? Daca se concede ca se fie condamnat? Aşa cred, că sentenţa tablei regeşti e destul de clară, şi pe basa ei Hrabovszky nu poate fi verificat. (Aprobări.) Eu cel puţin aşa cred, că cel-ce e implicat în proces nu poate fi verificat, şi aceasta o spune şi legea, lămurit. Adevarat, că acest art. de lege preciseazā casurile în cari cel implicat în proces nu poate fi, nici alegător, nici ales. Dar' dacă esaminam bine articolul acesta de lege, gasim în el şi casul de faţă, pentru-că agitaţia şi răpirea averei străine nu e decât — furt. Pentru-că a luat dela cineva 11.000 jughăre de pământ, nu e numai agitaţie, ci din şirul crimelor cuprinde în sine şi stoarcerea, defavorisarea, pentru-că prin acest fap vine altul scurtat şi vătămat. De aceea cred, ca cât durează procesul nu poate fi verificat.“ (Aprobări.)

---

*) În adresa aceasta, a *treia* în sesiunea dietală deschisă în 14 Decemvrie 1865, se susţinea punctul de vedere al Maghiarilor, precisat în prima adresă, ear' cu privire la naţionalităţi să spuneau următoarele: „Daţine Maiestate ocasiune şi posibilitate de a efectuì aplanarea mulţămitoare şi de a regula raporturile noastre interne astfel, ca bunăstarea şi forţele materiale ale întregului, cum şi ale singuraticilor, deja isvorite, se fie ferite de totala nimicire, ba după putinţă se fie întărite şi desvoltate, ear' *prin satisfacerea dreaptă, echitabilă şi mulţămitoare a cetăţenilor de toate naţionalităţile şi confesiunile din patria noastră, ţara se devină earăşi tare, ea sprijin neclătit se fie tronului şi statului«.*

## Memorandul Românilor din Ardeal.

Vedeau și înțelegeau Românii ardeleni, că desvoltarea lucrurilor în politica internă nu se face în favorul lor, ci spre paguba lor. S'a scos deci pe plan ideia, ca Românii din Ardeal se meargă earăși cu memorand la monarchul, și să-'l roage se iee sub scutul seu autonomia Ardealului, ca se nu cadă pradă lăcomiei dietei unguresți. Ideia a fost mult desbătută, mai ales cu ocasiunea ținerii adunării generale a *Asociațiunii*, în Alba-Iulia, la finea lunei lui August 1866, când se întrunise la un loc, în acest orășel, tot ce aveau Românii din Ardeal mai bun și mai de frunte în zilele acelea, probabil mânați toți de dorul de a cădè de acord asupra celor-ce *trebuiau* să se facă în interesul poporului român din Ardeal.

Venise la adunare metropolitul *Șaguna,* presidentul *Asociațiunii*, și venise ca oaspe și metropolitul *Șuluțiu,* și dela ei așteptau Românii întruniți în Alba-Iulia cuvântul de mângăere și cuvântul de ordine, că ce e să se facă?

Metropoliții însă erau de părerea, că între împrejurările date *nu să poate face nimica.* Metropolitul *Șuluțiu* spunea, că nu crede că monarchul va mai primì vre-o delegațiune a Românilor, care ar solicita audiență în scopul înaintării unui memorand politic, ear' metropolitul *Șaguna* încă spunea, că dela mergerea la Viena nu mai așteaptă nici un succes mulțămitor, pentru-că *»știe dela însăși Maiestatea Sa, că dacă Ungurii fac concesiuni, le face și Coroana concesiuni, ear' naționalitățile vor fi sacrificate fără milă.«*

După-ce deci archiereii n'au voit să se mai pună în fruntea mișcării naționale române din Ardeal, au luat asupra lor sarcina de conducători popularii Români *George Barițiu* și *Dr. Ioan Rațiu*, și adunând plenipotențe dela Românii de prin diferitele părți ale Ardealului, au compus un memorand, cu care au mers la Viena, spre a-'l preda domnitoriului.

Plenipotențele erau subscrise de 1493 Români ardeleni, și astfel în numele acestora a fost înaintat coroanei memorandul, nu în numele celor doi Români de inimă, cari 'l-au predat monarchului. Predarea s'a făcut în ultima zi a

anului 1866, în 31 Decemvrie, şi anume, numai prin *Dr. Ioan Raţiu*, care singur a fost primit în audienţă, după-ce *G. Bariţiu* din causă de morb a fost împedecat să meargă la Viena.

Petiţiunea, care a fost publicată şi comentată favorabil în multe ziare de frunte germane din Viena, era de cuprinsul următor:

„Maiestate ces. regească! Preagraţioase împărate şi doamne! De când Maiestatea Voastră ces. reg. apostolică a-ţi binevoit a emite preaînalta patentă din 20 Septemvrie 1865, s'au petrecut evenimente foarte importante, încâtva şi fatale. Prin aceleaşi locuitorii marelui principat al Transilvaniei încă au fost atinşi în mare grad, respective au avut şi ei a suferì împreună.

Intr'aceea trebile acestei ţări au suferit o prefacere atât de esenţială, încât partea cea mai mare a locuitorilor Transilvaniei simte în sine un impuls de a-'şi aduce umilitele sale dorinţe şi rugăminţi de nou la picioarele tronului M. Voastre şi a cere totodată preaînaltul ajutor.

După-ce însă dieta transilvană în vigoarea preaînaltului rescript al M. Voastre din 1 Septb. 1865 fù desfăcută; după-ce representanţele comitatelor, districtelor, cum şi ale scaunelor secueşti nu să adună nici după usul observat la anul 1848, nici în consunet cu preaînalt încuviinţata constituţiune municipală măcar întru înţelesul instrucţiunii din anul 1865; după-ce în fine nici de altmintrelea nu este ertat de a se aduna vre-o altă representanţă ce ar fi autorisată a subşterne rugăminţi şi greuminte comune: aşa a mai rămas încă numai mijlocul de a cuteza să ne apropiem de tronul M. Voastre cu rugăminţile noastre privitoare la binele ţării, pe cale privată.

Spre acest scop preaumilit subscrişii au fost cercaţi şi provocaţi de către 1493 locuitori din Transilvania, toţi cunoscători de carte, subscrişi în 37 plenipotenţe, ca se subşternem M. Voastre în numele acelora şi cu supunere omagială această preaumilită rugăminte:

1. Maiestatea Voastră să vă înduraţi preagraţios a conserva referinţele de drept public ale marelui principat al Transilvaniei către coroana ungurească a M. Voastre în consunet cu diploma leopoldină, cu sancţiunea pragmatică şi cu al VI art de lege din anul 1791, ear' la art. I de lege din anul 1848, despre uniunea, sau mai bine, totala fusiune a Transilvaniei cu Ungaria, a denega preaînalta sancţiune.

Maiestatea Voastră! Credincioşii subscrişi, cum şi comitenţii lor, cred că nu greşesc dacă cutează a susţinè, că convicţiunea cea mai întins lăţită, cea mai matură şi mai afund înrădăcinată, la majoritatea cea mai precumpănitoare a locuitorilor Transilvaniei este, că contopirea acestui mare principat cu regatul Ungariei ar fi tocmai pe atâta de fatală pentru monarchie, pe cât ar fi ea de ruinătoare pentru pururea credincioasa naţiune română. În curs de optsprezece ani întregi, atât naţiunea românească, cât şi cea săsească îşi respicară aceasta convicţiune foarte des şi în modul cel mai vederat.

Maiestatea Voastra! Românii Transilvaniei sunt o naţiune oţelită în curs de mai multe veacuri prin suferinţele cele mai aspre, ei îşi păstrează cu credinţă suvenirile şi convicţiunile politice, încât tocmai şi pe unde li-se precurmă firul istoriei, un instinct politic sanătos tot nu-'i părăseşte.

Naţiunea românească nici acuma nu se încrede în opiniunile politice şi naţionale, predomnitoare în Ungaria. Românii voesc a rămânè pentru toate timpurile în Transilvania şi în monarchia austriacă, — dar' Unguri la nici un cas nu voesc a să face.

Spiritul şi cuprinsul articolilor de lege, decretaţi la 1848 în Ungaria, încă este de o natură, pentru-ca din pas în pas se producă, sau desaprobare categorică, sau cea mai mare neîncredere, ură, persecuţiune şi ruină. Locul de frunte îl ocupă în aceasta privinţă art. III, V, VI, VII, XVI şi XVIII.

Demersul de toate zilele al lucrurilor a trebuit din nefericire se întărească, şi a şi întărit pe naţiunea românească în mai sus aieptata ei aversiune. Pe lângă afaceri generale mai sunt în ori-care stat şi ţară încă şi altele speciale, precum: cetăţeneşti, naţionale, confesionale, chiar şi locale, cari sunt îndreptaţite a-şi avè în dietă pe representanţii lor de specialitate şi profesiune. În Ungaria însă, din ori-care chestiune publică se face câte o chestiune strâns naţională.

În toate cercurile electorale, în cari Românii între alte împrejurări, pe lângă un decurs păciuit al actului de alegere, ar fi fost siguri de majoritate absolută, ei au întâlnit resistenţa cea mai cerbicoasă, întru atâta, încât ori-unde candidaţii de naţionalitate română nu au putut fi respinşi cu mijloacele usitate, s'au îndepărtat prin aplicarea forţei brutale. Număroasele esemple câte se reduc la asemenea casuri în cari se aplică puterea crudă în actul electoral, să află pastrate, atât în actele de cercetare, cât şi în protocoalele dietei

ungurene. În anul 1861 s'au omorît în modul acesta la alegerile din Lipova, Mezőkővesd, Bőzing, unsprezece Români, ear' alţi 23 Români au fost greu răniţi, şi mai mulţi alţii batuţi înfricoşat. Pe timpul actelor electorale din toamna anului 1865, în cercurile Orczidorf, Szilágy-Cseh, Beregy, Sasca, — fuseră tocaţi pe moarte sau împuşcaţi nouă Români, între cari şi un preot, ear' alţii peste 150 au fost raniţi grav prin puşcături, sau în alt mod schilăviţi. Aici este prea de însemnat împrejurarea, că atât funcţionarii comitatelor, cât şi comitetele electorale, îngrijesc regulat, pentru-ca mai 'nainte de actul alegerii să se iee dela Români încă şi beţele pe cari ei după vechia lor datină le poartă la drum, după-ce apoi partida contrară se repezeşte asupra lor, mai cu seamă din câte un dos, sau din câte o curte ascunsă. Din acestea se poate esplica uşor, că între 377 membri ai casei deputaţilor din Ungaria pentru mai mult de 1,800.000 suflete de naţionalitate română, locuitoare în Banat şi în câteva comitate ale Ungariei proprie, numai vre-o 19 deputaţi s'au putut alege. Eată însă, că asemenea acte de alegere îşi aflară şi în anul mântuirii 1866 apărători, încă şi în dieta din Pesta!

Deci pe când partida unionistă, sau mai bine fusionistă, lucra din resputeri pentru formala turnare a marelui principat Transilvania, sau vorbind mai drept, pentru cucerirea aceluia prin Ungaria, aceeaşi partida este totodată preadeterminată a pregăti cu toate putincioasele mijloace totala disoluţiune sau desfiinţare a naţiunii româneşti.

O partidă oare-care susţine, că dacă s'ar concede nimicirea autonomiei Transilvaniei, atunci cerbicoasa repugnanţă a partidei dualistice, în contra necesităţii absolute de a se consolida monarchia, ar mai relăsa. Preacredincioşii subscrişi, cum şi comitenţii lor, îndrăsnesc a fi în aceasta privinţă de o părere cu totul opusă. Istoria celor o sută optzeci ani din urmă, ear' mai vârtos cea din anul 1848/9 iau mai întărit în aceasta opinie a lor. Deci în loc de a susţinè cu o singură espresiune nimicirea autonomiei Transilvaniei, care în cel mai bun cas nu ar avè nici un scop, subsemnaţii preaplecaţi şi comitenţii lor îndrasnesc mai vârtos a se ruga cu profundă umilinţa, ca:

2. întru înţelesul preaînaltei diplome din 20 Octomvrie 1860 şi în consunet cu augustul cuvânt de tron al M. Voastre să vă înduraţi a sancţiona legea electorală votată de către dieta transilvană în anul 1864, şi apoi a demanda alegerile pentru o nouă dietă a Transilvaniei.

Partida fusionistă produsese oareşi-cari temeiuri părute în contra justiţiei şi echităţii nouei legi electorale transilvane, anume cu privire la censul de 8 fl. v. a. împreună cu taxa capului. Aceleaşi însa au fost înfrânte la diferite ocasiuni pe deplin şi cu o logică neînvinsă. Cunoscut este, că în alte ţări, mult mai bogate decât e Transilvania, censul electoral este numai 5 fl. Dacă ar avè a remonstra vre-o naţiune sau clasă de popor ceva în contra legii electorale transilvane, votată în anul 1864, apoi aceea ar putè fi dupa dreptate numai naţiunea românească. Toate celelalte naţiuni şi confesiuni sunt prin acea lege mult mai favorisate decât Românii, cărora dupa aceeaşi abia li-se vin deputaţi mai mulţi decât naţiunii săseşti, stătatoare din 180 mii de suflete. Totuşi Românii, liberi de astădată de ori-ce cuget reservat egoistic, inspiraţi de adevărata iubire de pace şi numai pentru-ca ţara să scape odată din aceasta nemişcare, au lăsat, spre dauna lor, din dreptul lor, aşteptând dela viitor, ca celelalte naţiuni se recunoască aceea ce e drept şi echitabil.

Maiestate! Dacă înaintarea şi prosperitatea Transilvaniei ar fi condiţionată încă şi pe viitor dela regularea referinţelor de stat ale Ungariei, atunci ruina totala a acestei ţări şi de altmintrelea foarte greu cercate, s'ar putè considera ca sigura. Întru adevăr, că Transilvania nu mai poate aştepta. Aceasta ţară a scăpătat atât de rau, încât nimeni nu se mai poate mira, dacă de es. foile publice maghiare strigă în gura mare, mai ales asupra emigrării Secuilor de mai mulţi ani încoace. Atâta numai, că acele foi nu voesc a mărturisì cea mai de-aproape causă a emigrării, adeca persecuţiunile la cari sunt ei espuşi pentru aşa numita siculica haereditas, prin care mai multe mii de locuitori au scăpătat la sapă de lemn.

Transilvania sufere mai ales pentru cerbicoşia unei partide mici, care încă tot se mai îngânfă cu prerogativele sale naţionale. Aceasta partidă îmbuibată de ambiţiune falsă a fost în timpul trecut desmerdată cu totul prin favorisări nenumărate cu câte fusese încărcată, şi a fost întărită prea peste măsură în rătăcita sa părere, ca şi cum ea ar fi unica proptea a tronului şi singură capabila de a guverna. Spre mulţămită pentru toate acelea bunătăţi, ea întreţinù oposiţiunea, nu atât pentru vre-un principiu, de cari au fost totdeuna şi peste tot, ci mai vârtos oposiţiune sistematică.

Acea serie foarte importantă de unsprezece propositiuni regeşti, pe cari M. Voastra a-ţi binevoit a le anunţa prin cuvântul de tron din 1 Iulie 1863, apoi atât acelea, cât mai târzior şi alte câteva, a

9*

face să se aştearnă dietei în proiecte, sunt alese în adevăr cu mare înţelepciune şi inspirate de adevarata iubire a părintelui patriei. Sunt temeiuri greu cumpănitoare, din cari se poate încheia, că nu numai Românii şi Saşii, ci şi partea cea mai mare a poporului maghiaro-secuesc îşi aşteapta fericirea dela codificarea şi punerea în lucrare a acestor legi. Chiar şi repeţita participare a Ungurilor şi a Secuilor la alegerile din anul 1863/4 întăreşte aceasta afirmare.

Într'aceea din o mare disgraţie toate acestea aŭ trebuit să se întâmple cu totul altmintrelea. Programa aşa numitei partide a baronului Nicolae *Vesselényi*, cunoscută de ani treizeci, sună între altele aşa: „A face regimului, atât în bine cât şi în rău, oposiţiune sistematică, pentru-ca în dieta transilvaună nici-odată să nu se poată înfiinţa vre-o lege salutară.“ Dela anul 1834 acest scop fù gonit în toate dietele transilvane cu o constanţă fără esemplu, şi în patria cea mai mare fù şi ajuns. Acea partidă voise a constrânge prin aceasta pe regim, ca fusiunea Transilvaniei cu Ungaria să o conceadă, ba tocmai să o provoace el însuşi. Ear' neîntâmplându-se aceasta, atunci s'ar ajunge de sigur încai celalalt scop, ca ar putè înfăţişa pe regim ca ostil asupra ţării, ceea-ce în adevăr de câteva-ori i-a şi succes. În acest mod ţara în tot decursul veacului XIX fù reţinută dela ori-ce progres, ca şi un Briareu ferecat în lanţuri.

Cu ochi lăcrimători se roaga preaumilit subsemnaţii şi comitenţii lor, ca M. Voastră să scapaţi marele principat al Transilvaniei din totala decadenţă. Calea către liberarea ţării şi a celor două milioane locuitori ai sei se poate deschide, după preaumilita părere a subscrişilor, numai prin preaînalta sancţionare a legii electorale din anul 1864 şi prin convocarea unei diete noue pe temeiul aceleia.

Transilvania nu poate aştepta, ea însa nici nu are trebuinţă de aşteptare. Referinţele sale către coroana ungurească nu mai recer altă regulare, acelea sunt regulate de mult prin legile fundamentale, restatorite prin înalta diplomă din 20 Octomvrie 1860. Ear' Transilvania apucase a-'şi regula şi referinţele sale către monarchie. Aceasta ţară a M. Voastre, cea mai importantă din toate către răsarit, aceasta fortăreaţă naturală a imperiului, are trebuinţă imperativă de restaurare în lăuntrul seu, ear' acest scop înalt sa poate ajunge numai prin redeschiderea activităţii sale în legislaţiune, între mezuinile propriei sale autonomii statorite prin legile fundamentale.

Activitatea dietei transilvane nu ar fi în stare de a împedeca întru nimic acea „învoire liberă“, provazută în preaînalta patentă

din 20 Septemvrie 1865, cu privire la „pertractarea comună a celor mai înalte probleme de stat.“ Ideea fundamentală respicată în prea-înalta diplomă din 20 Octomvrie, şi care în 20 Septemvrie 1865 fù proclamata din nou şi cu solemnitate de pe augustul tron al M. Voastre, sub nici o împrejurare nu poate fi alterată prin o dieta transilvană. Ear' de cumva în legea despre representaţiunea imperiului s'ar propune vre-o modificaţiune, care „s'ar putè încăpè cu stabilitatea, unitatea şi cu posiţiunea suverană a imperiului“, apoi pentru un cas fericit precum ar fi acesta, M. Voastră a-ţi binevoit a vă reserva, ca „resultatele pertractărilor să le propuneţi representanţilor legali ai celoralalte regate şi ţări, pentru-ca se primiţi şi să aprećiaţi votul lor tot aşa de ponderos.“ Deci îndata ce supunem, ca marele principat al Transilvaniei nu poate fi sacrificat la acea „învoială liberă“,— adecă aceasta ţară nu poate fi despoiata de autonomia ei, statorita tocmai în urmarea liberelor sale învoeli din anii 1692, 1722 şi 1744, şi în preaînaltul cuvânt de tron din 1 Iulie 1863 confirmată din nou, — apoi suntem în drept a şi spera, ca resultatele pertractărilor să vor propune şi representanţilor acestui mare principat al Transilvaniei, precum s'a întâmplat aceasta cu celelalte acte de stat, mai anume în anii 1744 şi 1863.

Într'aceea, după toate semnele câte sa arată, acea învoire ferbinte dorita să va mai amâna mult, pentru-că aşa numita chestiune ungurească stă astăzi tocmai pe punctul unde statese ea în Aprilie 1861. Deci pănă una alta dieta transilvană ar putè reapuca firul activităţii legislative tocmai acolo, unde acela i-s'a curmat în 1 Septemvrie 1865, într'un mod surprinzător. Din 11 proiecte de lege dela anul 1863, au mai rămas încă şapte neterminate, şi proiectul de lege subşternut în anul 1864 „pentru folosirea celor trei limbi ale ţării în afacerile publice oficiale“, mai aşteaptă după preaînalta efectuire, pe când într'aceea limba românească în restimp de un an fù respinsă mai de tot diu afacerile oficiale.

În ce stare să va fi aflând astăzi justiţia şi administraţiunea în marele principat al Transilvaniei, s'ar putè cunoaşte diu sus însemnata activitate a des memoratei oposiţiuni.

Planul adecă este proiectat de mult, după care locuitorii Transilvaniei au să ajunga acolo, încât să li-se urască din suflet de propria justiţie şi guvernare, şi să fie constrânşi încă şi în modul acesta, ca să-şi caute scăparea lor în Ungaria. Nenumărate sunt pedecile, cari sa aruncă în calea unei justiţii repezi şi administraţiuni prosperitoare.

După-ce administrarea municipală să află până acum în partea cea mai mare în mânile partidei feudale, aşa anume clasa cea mai număroasă a locuitorilor este constrânsă a-'şi căuta la adversarii sei politici realisarea drepturilor sale, purcezătoare atât din referinţele urbariale desfiinţate prin lege, cât şi din legile statorite şi sancţionate de M. Voastră cu toata solemnitatea, privitoare la libertatea politică şi naţională. Apoi este foarte bine cunoscut, că acea partidă nu vrea a şti nimica de acele legi.

O parte însemnătoare a greomintelor (năpăstuirilor) resultă încă şi din câteva legi, cât defectuoase, cât echivoce, a căror întregire şi interpretare M. Voastră o a-ţi dispus în parte tocmai şi prin preagraţioasa trimitere de propoziţiuni regeşti.

Din acestea şi altele asemenea împrejurări să mai poate esplicà încă şi acel unic fenomen în toata Europa, că în zilele noastre multe comune săteşti din comitate să lipsesc de drepturile avute, simplu numai pe cale administrativă, şi de acele drepturi ale lor regale în a căror folosinţă aceleaşi fuseseră apărate, atât prin guvernul civil şi militar de 12 ani, cât şi prin sistema guvernamentală ce a esistat până la anul 1865.

O altă nedreptate adânc simţită stă în aceea, că comunele săteşti nici până în ziua de astăzi nu-'şi luară competenţele lor din păduri, competenţe statorite prin preaînalta patentă din anul 1854, şi cari au întrat între obiectele urbariale despăgubite prin stat. Cunoscut este, că atât năpăstuirile, cari se reduc la acelea competenţe, cât şi certele din causa eredităţii secueşti şi cele escate din rescumpărarea prestaţiunilor (robotelor, taxelor) cari să pot rescumpăra, pe la noi sunt înfierate cu urâciosul nume de comunism, ear' aceasta se face în mânia unor legi, cari vorbesc clar şi respicat, cum şi dupa-ce s'au plătit acele prestaţiuni, cu sumele de despăgubire urbarială.

Causele de judecată pe la mai multe tribunale de instanţa prima, în parte tocmai şi la tabla regească, sunt tratate cu multă nepăsare, ba ce e mai mult, în multe casuri se deneagă sub pretexte diferite chiar şi esecuţiunea sentinţelor întrate în putere de drept, ear' prin aceasta părţile cari îşi cauta dreptul lor sunt aduse la desperaţiune, conştiinţa de drept e sguduita, pietatea cătră legi micşorată, creditul public alterat.

Număroasele esemple prin cari aceste arătări se pot adeverì, şi cari în cas de necesitate s'ar putè enumera, se retac aici numai

din causă, ca inima cea părinteasca a Maiestăţii Voastre să fie cruţată de o durere şi mai mare.

Deci după-ce preaumilit subsemnaţii şi comitenţii lor cred, că ei atât preaplecata lor rugaminte, sunătoare pentru respingerea articolului de uniune din anul 1848 şi susţinerea autonomiei marelui principat al Transilvaniei, cât şi ceealaltă, prin care se cere preagraţioasa sancţionare a legii electorale, subşternută în anul 1864, şi redeschiderea dietei, le-au proptit cu temeiuri scoase din legi şi din starea ţării, cum şi tare convinşi, că preagraţioasa acordare a rugăminţilor noastre va corespunde în linia primă intereselor coroanei, posiţiunii suverane a imperiului, augustelor şi părinteştilor scopuri ale M. Voastre, apoi totodată şi prosperităţii marelui principat al Transilvaniei, precum şi bine înţeleselor interese şi libertaţi legale ale locuitorilor sei: încheiem cererea noastră subşternută în veneraţiune omagială, cu ferbintea rugăciune cătră creatoriul universului pentru îndelunga şi glorioasa vieaţă a M. Voastre şi a augustei Voastre dinastii. Ai Maiestăţii Voastre supuşi preaumiliţi: George *Bariţiu,* m. p. Dr. Ioan *Raţiu,* m. p. Braşov şi Turda, în 31 Octomvrie 1866". *)

Memorandul acesta, predat domnitorului, cum s'a spus, de către Dr. *Ioan Raţiu,* a fost luat în primire cu multă graţie şi bunăvoinţă, şi cu următoarele cuvinte: »*Contez pe credinţa D-voastre şi în viitor, ear' dorinţele şi cererile Românilor le voiu considera*«.

Şi cu atâta s'au ales earăşi Românii ardeleni. Pentru că memorandul lor, după-ce a odihnit aproape o lună în cabinetul M. Sale, a fost trimis cancelariei de curte transilvane, de unde a ajuns în mânile guvernului din Cluj. Aci apoi cei chemaţi au început a-'şi bate capul, nu cu cererile Românilor trecute în memorand, ci cu aflarea unui paragraf pe basa căruia toţi cei subscrişi în plenipotenţele date lui *Bariţiu* şi *Dr. Raţiu* se poată fi traşi la răspundere şi aruncaţi în temniţă.

S'a adeverit deci, că cei doi mari archierei bine ştiau şi bine cunoşteau lucrurile când au spus înainte, că mergerea Românilor ardeleni la Viena cu un nou memorand nu va fi încoronată de succes favorabil.

---

*) Cf. *G. Bariţiu* „Părţi alese etc". vol. III. pag. 421–430.

## Ministeriu responsabil ungar.

În şedinţa din *18 Februarie 1867* să ceteşte rescriptul preaînalt prin care contele *Andrássy Gyula* este numit ministru-president al Ungariei, cu însărcinarea se propună Maiestăţii Sale spre aprobare pe ceialalţi titulari. în numărul stabilit de legile dela 1848. Dieta întreagă se ridică în picioare şi aclamează viu pe Maiestatea Sa. Să alege apoi o comisiune, care se mulţămească regelui pentru graţia aceasta, şi în comisiune vin aleşi şi Românii Eman. *Gozsdu* şi George *Ivacicovici.*

In şedinţa din *23 Februarie 1867* să ceteşte scrisoarea prim-ministrului *Andrássy,* prin care comunică dietei faptul, că întregul ministeriu este compus şi întărit din partea M. Sale. In 24 Februarie s'a oficiat *Te deum* în toate bisericile din Pesta, din incidentul redobândirii constituţiei. Deputaţii dietali au luat parte în corpore. În şedinţa din 28 Februarie ministeriul s'a presentat apoi întreg în dietă, primit fiind cu aplause şi cu aclamări.

Rescriptul referitor la restituirea constituţiei Ungariei şi la numirea contelui *Andrássy* ca prim-ministru ungar a fost următorul:

„Noi, Francisc Iosif I, din graţia lui Dumnezeu împărat al Austriei, rege apostolic al Ungariei, Boemiei şi Galiţiei, Lodomeriei şi Iliriei, Archiduce al Austriei, etc. etc.

Dignitarilor bisericeşti şi lumeşti, staturilor şi representanţilor regatului nostru credincios Ungaria şi ai părţilor anexate la dânsa, cari sunt adunaţi la dieta ţării, convocata de noi pe 10 Decemvrie 1865 în libera noastră cetate regească Pesta, salutarea şi graţia noastră.

Iubiţilor credincioşi!

Rugarea din adresa preaumilită a staturilor şi representanţilor adunaţi la dietă, din 17 Ianuarie a. c., ca să se realiseze statorirea sistemei de aparare cu influinţarea ei legală, suntem aplecaţi cu atât mai vârtos a o împlini, cu cât proiectul în privinţa aceasta 'l-am transpus deja cu biletul nostru către ministrul nostru de resbel în 28 Dec. a. c. cu îndreptarea spre tratarea lui constituţională. Pentru aceea, declarăm şi acuma pentru delăturarea temerii ivite, că noi dorim, ca tratarea proiectului amintit, precum şi determinarea lui finală legală, să se facă prin conlucrarea staturilor şi a representanţilor ţării.

Asigurarea imperiului însă cere necondiţionat împlinirile lacunelor cari s'au făcut în şirurile armatei noastre în espediţiunea din urmă, precum şi o reformare fundamentală a sistemei de apărare de până acum. Dispoziţiunile în privinţa aceasta, cari parte s'au început deja a se face din partea puterilor europene, parte se vor face, — cer nerespingibil şi reformarea sistemei noastre într'un mod prin care, pe lângă o cruţare cât se poate de mare a erariului, se devină posibila desvoltarea urcată a puterii de apărare.

Drept aceea, numai condus de îngrijirea părintească pentru asigurarea tuturor popoarelor noastre am vrut sa realisăm întregirea armatei prin ordinaţiunea noastră din 28 Decemvrie a. tr. într'un mod, care e acomodat de a înlesnì trecerea dela sistema de până acum şi de a pregătì întroducerea sistemei celei noue, statorinde.

Deci rugându-se staturile şi representanţii ţării pentru sistarea ordinaţiunii acesteia, amintesc cu deosebire, provocându-se la esemple din istorie, că Ungaria totdeauna a fost gata de a întinde mâna la astfel de reforme corespunzătoare cerinţelor timpului şi de a apăra tronul nostru regesc în contra tuturor pericolelor ameninţatoare.

Cu deplină recunoştinţă stimăm şi noi promptitudinea aceea patriotică cu care se adunau protopărinţii voştri în momentele pericolului în jurul tronului şi statului ameninţat. Pentru aceea, cu atâta suntem mai inclinaţi de a vă împlinì cererea din adresa voastră preaumilita, cu cât pe basa suvenirilor acestora înalte din trecut nu putem perde nici-decum speranţa, că vîrtuţile cele demne de imitare ale protopărinţilor nu vor fi trecut şi la generaţiunea aceasta, şi prin urmare suntem convinşi, că staturile şi representanţii ţării, luând în considerare seriositatea situaţiunii, care atinge aşa de tare şi interesele lor proprii, vor sprijinì cu intimitate scopurile noastre părinteşti, şi vor împlini cu promptitudine spontaneă aceea, ce pofteşte asigurarea tronului şi a monarchiei.

Staturile şi representanţii ţării înoesc în preaumilita lor adresa sus amintită rugarea ce o au aşternut deja de repeţite-ori pentru restituirea faptică a constituţiunii, şi o motivează aceasta cu porunca urgenţei nerespingibile.

Şi noi ştim şi simţim, că lucrul complanării şi al înţelegerii, început de noi, aşteapta determinare. Simţim că nu e cu putinţa a remânè numai în teorie pe basa reciprocă a dreptului, care serveşte în astfel de afaceri de punct de mânecare, ci că e de lipsă a propăşi pe aceasta basă în conţelegere şi în întrebuinţare practică.

În emanarea basei acesteia reciproce de drept însa privim noi de o parte asigurarea esistenţei monarchiei, pe lângă regularea relaţiunilor în privinţa aceasta, şi de altă parte restituirea constituţiunei Ungariei.

Noi am făcut cunoscute intenţiunile noastre cele părinteşti cu deplina sinceritate, atât în cuvântul nostru de tron, cât şi în rescriptul nostru de mai târziu, şi am amintit sincer temerile şi dificultăţile acelea, cari au întârziat pănă acuma înţelegerea reciprocă.

Staturile şi representanţii adunaţi la dieta ţării şi-au luat în adresa lor preaumilită cu o promptitudine deamnă de recunoştinţă de problemă delăturarea dificultăţilor acestora. Au declarat de repeţite-ori, ca ei nu vreau să pericliteze, nici siguranţa imperiului, nici esistenţa lui, ba ca ei nu pot dori nici decum, ca razimul acela, care e de lipsă şi e dorit în interesul siguranţei comune, să nu fie un razim puternic. Ei au asigurat de repeţite-ori, ca în privinţa afacerilor comune şi în privinţa modului de tratare ne vor aşterne astfel de propuneri, cari corespund condiţiunilor vieţii imperiului. Că fără amânare vor lua în considerare reformele unor hotărîri ale legii din anul 1848, cari după dorinţa noastră sunt de a se face pe calea ministeriului nostru ungar. Că vor lua în consideraţiune cuviincioasă pretensiunile cele drepte ale ţărilor laterale, şi vor purta grijă pentru disposiţiunile cele de lipsă pentru delăturarea dificultaţilor transacţiunei.

Faţă cu declaraţiunile acestea solemne, serioase şi pline de moderaţiune ale dietei ungare, trebue să piară temerile noastre; şi pentru aceea apucăm cu bucurie ocasiunea, ca se restituim constituţiunea regatului Ungaria, şi spre scopul acesta sa constituim un ministeriu unguresc responsabil.

Pentru împlinirea hotărîrii acesteia a noastre, am denumit pe credinciosul nostru iubit, pe de bun gen născutul conte *Juliu Andrássy* de Csik-Szent-Király şi Kraszna-Horka, de preşedinte al ministeriului şi 'i-am demandat, ca fără amânare să ne aştearnă propunerile sale în privinţa constituirei ministeriului.

Deci, pe când delăturam împedecarea aceea, care a stat pănа acum în calea activităţii legislative a staturilor şi representanţilor ţării, aşteptăm de altă parte cu încredere deplină în înţelepciunea lor politică, ca cu promptitudine şi în faptă se împlinească toate acelea despre ce ne-au asigurat în adresa lor preaumilită în privinţa efectuirii complanării, ca prin asigurarea scopurilor sancţiunii pragmatice şi unirea intereselor împrumutate să se întemeeze un lucru durabil.

Noi aşteptăm aceasta cu atât mai tare, deoare-ce voi a-ţi declarat în adresa preaumilită de repeţite-ori, că nu cereţi nici o imposibilitate politică, şi veţi oferì regimului nostru răspunzător din Ungaria în toate ramurile administraţiunii, spre a caror primire şi regulare se cere un timp mai îndelungat şi o precauţiune mai mare, acea plenipotenţă escepţională şi ajutatoare, fără care nu e cu putinţă a învinge dificultăţile cele numeroase şi serioase ale transacţiunii.

Sperăm în fine, că precum suntem noi determinaţi a apăra constituţiunea ţării în contra ori-cărui atac şi a o susţinè nevătămată, aşa vor remânè şi popoarele credincioase ale iubitului nostru regat Ungaria un razim puternic al tronului nostru regesc, ear' în timp de pericole, — apăratoare zeloase ale integrităţii teritoriale a ţarilor coroanei ungare, precum şi ale monarchiei noastre.

Carora de altmintrelea rămânem aplecat cu favoarea şi graţia noastra cesaro-regească. Dat în Viena, capitala imperiului şi reşedinţa noastra, în 17 Februarie 1867. *Francisc Iosif* m. p. *Károlyi* László m. p. *Bartos* János m. p." *)

In aceeaşi zi au apărut şi următoarele două rescripte preaînalte în foaia oficială dela Viena:

I. „Iubite conte Andrássy! Fiind-că ministeriul meu unguresc constituit de nou va avè şi problema de a conduce la deslegare împăciuitoare chestiunea despre uniunea faptică a Transilvaniei cu Ungaria, în înţelesul cuvântului meu de tron dela deschiderea dietei ungureşti din 14 Decemvrie 1865 şi a rescriptului meu cătră dieta Transilvaniei din 25 Decemvrie 1865, şi prin urmare, încetând activitatea cancelariei mele de curte, te însărcinez, ca în privinţa timpului şi modului încetarii depline a activităţii cancelariei dè curte, precum şi în privinţa predarii afacerilor aceleia la ministeriul unguresc ce va întra în activitate, în conţelegere cu conducătorul cancelariei mele de curte transilvane, Francisc conte *Haller,* pe care 'l-am înştiinţat despre aceasta prin autograful alaturat aci în copie, se faci dispoziţiunile necesare, şi în aceasta privinţă, precum şi în privinţa tratării ulterioare a oficialilor şi servitorilor cancelariei mele de curte transilvane, se procedezi întru înţelesul autografului meu de astăzi, ce se refereşte la desfiinţarea cancelariei de curte ungureşti. Viena, 17 Februarie 1867. *Francisc Iosif* m. p." **)

*) Din »*Telegraful Român*«, anul 1867, numărul 13.

**) Din »*Telegraful Român*«, 1867, numărul 13.

II. „Iubite conte Haller! Considerând dorinţele şi cererile staturilor şi representanţilor diu dieta iubitului meu regat Ungaria, am decis constituireá unui ministeriu responsabil unguresc, şi cu efectuirea hotărîrii am încredinţat, ca pe ministrul-preşedinte, pe contele Iuliu Andrássy.

Fiind mai departe acest ministeriu totodată încredinţat cu problema a conduce la deslegare împăciuitoare chestiunea pendentă despre uniunea faptică a Transilvaniei cu regatul meu Ungaria, întru înţelesul cuvântului meu de tron dela deschiderea dietei ungureşti din 14 Decemvrie 1865 şi a rescriptului meu catră dieta transilvană din 25 Decemvrie 1865, şi prin urmare, încetând activitatea cancelariei mele de curte transilvane, reactivata prin biletul meu de mână dela 20 Octomvrie 1860, şi a cărei fidelă împlinire de datorinţă o recunosc aci cu mulţămită deschilinită, te însărcinez, ca în privinţa timpului şi modului încetării depline a activităţii cancelariei mele de curte transilvane, şi în privinţa predării afacerilor la ministeriul unguresc, în conţelegere cu nou numitul ministru-preşedinte unguresc, pe care 'l-am înştiinţat prin autograful alăturat aci în copie, se faci dispoziţiunile corespunzătoare astfel, ca predarea să se întâmple fără turburarea esenţială a cursului administraţiunii şi justiţiei, şi cu cruţarea posibilă a tuturor intereselor publice şi private. Viena, în 17 Februarie 1867. *Francisc Iosif* m. p.“ *)

## Restaurarea vieţii municipale.

*(Graiu românesc în dietă.)*

În şedinţa din *7 Martie 1867* se înscrisese între vorbitori şi *Ilie Macelariu*, deputat român din Ardeal. La ordinea zilei se afla proiectul de lege referitor la *restaurarea vieţii municipale*. Vorbiseră în spirit naţional deputaţii *Stratimirovici* şi *Miletici*, ambii Sârbi, ear' după ei ia cuvântul

***Ilie Macelariu:*** (româneşte) *Onorată casă!* (Sgomot. La ordine! Unde e presidentul?)

***Presidentul:*** „Legea adusă din partea ţării şi sancţionată din partea domnitoriului încoronat dispune, ca limba de discuţie a dietei e cea maghiara. E datorinţa fiecarui deputat să stimeze legea aceasta.“ (Aprobări generale.)

---

*) Din »*Telegraful Român*«, 1867, nr. 13.

*Ilie Macelariu* (ungureşte): „Onorată casă! N'am fost pregătit la aceasta. Trebue să vă spun domnilor, că şi eu tocmai în înţelesul legii mi-am luat voie se vorbesc în limba mea maternă. (Intreruperi: In înţelesul cărei legi?) In înţelesul legilor aduse pe basa preaînaltului rescript din 25 Decemvrie. În urmarea acestora mă ţineam îndreptăţit, onorată casă, să cred, că *aici să respectă drepturile*, şi în înţelesul conclusului adus în dieta din 1863 dela Sibiiu mi-am luat voe a vorbi." (Zgomot.)

*Presidentul:* „Rog pe domnul deputat se respecteze regulamentul casei."

*Ilie Macelariu:* „Dacă am început se vorbesc în limba mea maternă, credeam că nu voiu provoca agitaţie şi indignare, dar', durere, lucrul aşa s'a întâmplat. (Intreruperi: Nu-'i nici o agitare!) Ca patriot din Ardeal şi ca Român, văzând că Ungaria şi nobila naţiune maghiară şi-a redobândit independenţa şi constituţia, nu pot decât se mă bucur. Că doar' şi naţiunea mea de secoli tocmai pentru redobândirea libertăţii patriei a luptat, şi va lupta totdeauna, pentru-că ştie, că fără patrie nu esistă libertate. Dar' *fără întrebuinţarea limbei materne, patria şi naţionalitatea e numai ilusiune.* Încă odată, repet, ne fiind pregătit pentru o astfel de întimpinare, dar' ne având nici intenţiunea de a provoca iritaţie şi resens, renunţ la cuvânt, şi îmi reserv dreptul să-'mi comunic vederile în scris."

*Deák Ferencz*: „Onorata casă! Fiecare patriot, fie Maghiar, Român, Sârb sau Slav, trebue se ştie negreşit prima regula a libertăţii, ca legile statului la care aparţinem şi în care trăim trebuesc respectate. (Aprobări.) Ar fi foarte trist, dacă acum, după-ce constituţia noastră a fost restaurată, am începe întâiu acolo, că legea esistenta şi încă nemodificată, noi am calca-o întâiu şi de fapt. Legea e clara. Ca întrucât va fi necesar a o menţinè şi pentru viitor, depinde dela prudenţa casei. Dar' câtă vreme esista, trebue să ne conformăm ei. Sunt mulţi eminenţi patrioţi aici, aparţinători multor naţionalităţi. Fiecare îşi iubeşte naţionalitatea sa, îşi iubeşte limba sa. Dar' din respect faţă de lege, până acum nu a făcut nici unul încercarea se vorbeasca în faţa casei în altă limbă, decât în limba prescrisă de lege. Domnul deputat însuşi, sigur că din respect faţă de lege, a abstat dela intenţiunea de a vorbi, cum a început, în altă limba. De altcum asigur pe dl deputat, că păşirea s'a n'a provocat nici iritaţie, nici amărăciune. (Aprobari.) Ar fi trist, dacă în casa aceasta ar prinde teren pasiunea, amărăciunea şi iritaţia. Aspiraţiunile naţionale se văd

a fi în epoca noastră tot atât la ordinea zilei, ca la timpul seu frecările religionare. Dar' sper dela D-zeu, că precum a venit, sau nu e departe timpul, în care valoarea omului nu e taxată după catechism, tot aşa va venì vremea când preţul, valoarea, aplicabilitatea omului nu o va determina gramatica şi dicţionarul. (Aprobari.) Se aşteptăm acest timp, ear' până atunci să fim echitabili şi concilianţi unul faţa de altul. Fară iritaţie putem mai uşor deslega chestiunea ce zace înaintea noastra, decât dacă suntem răpiţi de valurile isbitoare ale iritaţiunei, care nu duce la ţîntă, ci ne îndepărtează dela ţîntă. (Aprobari.) Eu rog deci onorata casă, se considerăm de astădată incidentul de aplanat. Să nu ne îndepărteze nimica dela intenţiunea noastră, esprimată de atâtea-ori în adresele noastre, că anume, pe cale legislativă *vrem se fim drepţi şi echitabili faţa de cetăţenii patriei de ori-ce limbă, ori-ce buze şi ori-ce lege, — în măsură deplină.«*

***Andreiu Medan:*** „Onorată casă! (Zgomot. Se abstee!) Din incidentul, că unui deputat din Ardeal nu 'i-s'a conces să-'şi facă espunerile în limba sa proprie se dovedeşte, prin deducţiune, că corect a purces partidul din stânga când a propus, ca parlamentul de faţă, întrunit pe basa legilor din 1848, se fie disolvat. (Zgomot. Ilaritate. Întreruperi: La tribună!) Domnilor! Regulamentul electoral a fost edat din partea fostului guvern, nu ca lege, ci in formă de ordonanţă. In ordonanţa aceasta să zicea la un loc, că pot fi aleşi deputaţi la dietă şi aceia, cari nu cunosc limba maghiară. (Unde?) Când s'a decretat aceasta a fost decretat şi aceea, că deputatul care nu ştie ungureşte poate vorbì şi în alta limbă, în limba sa proprie, pentru-că nu se poate presupune, că scopul acestei dispoziţiuni a fost, ca deputaţii cari vor venì aici se nu vorbească, ci se facă pe *mutus regius*. (La ordine!) De aceea, după părerea mea ar fi fost just şi echitabil să se permită deputatului din Ardeal, lui *Macelariu*, să-'şi esprime vederile în limba sa proprie, (La obiect!) cu atât mai vârtos domnilor, că cum a-ţi văzut din espunerile sale, nu poate să se esprime în limba maghiară. (Contraziceri.)

Şi acum revin asupra ordinei de zi. Şi eu aflu, că e necesară restaurarea comitatelor. Dar' spre acest scop nu aflu necesară darea împuternicirei pe seama ministeriului; din contră, împuternicirea aceasta o ţin de un pas păgubitor libertăţii. (Zgomot. Cum aşa?) Comitetele din 61 la nici un cas nu pot fi restabilite. Pentru a o dovedì aceasta, se mergem îndarăt la 1861. Când la 1861 au fost

restaurate comitatele, organisarea comitatelor a fost lăsată în grija proprie a comitatelor. La organisare, ştim bine, comitatele au purces din diferite puncte de vedere. În Ardeal se zicea pretutindenea: Se ţinem adunari, ca în vremea veche. Şi în unele din comitatele Ungariei, unde inimile băteau mai cald în interesul iubirei frăţeşti, încă se zicea: Se ţinem adunări, ca în vremea veche! În cele mai multe comitate însă se zicea: Nu trebue se ţinem adunări ca în trecut, ci comitetele din 1848 au să se întregească. Şi aşa s'a întâmplat. Dar' că comitetele nu s'au putut întregì la 1861, e foarte evident, fiind-că legea nu vorbeşte nici-unde despre aceasta. Asta ar însemna atâta, că dacă s'ar ivì necesitatea alegerii funcţionarilor, magistratul se poată zice, că e în drept să aleagă funcţionari, ear' dacă magistratul nu o poate zice aceasta, nu poate zice nici comitetul din 1861 ca se află în drept a se întregì pe sine. Fiind-că din aceasta se vede, că în 1861 nu pretutindenea s'au constituit comitete nouă, şi fiind-că ministeriul a spus-o în această propunere, că comitetele din 48 nu pot fi reintegrate, nu rămâne alta, decât ca în înţelesul legilor din 1848 sa se ţină adunări marcaţionale. În înţelesul legilor din 1848, cari spun clar, că la alegerea comitetelor sa se ţină în vedere toate popoarele, ca comitetele se fie alese astfel, ca ele să represinte drepturile tuturor popoarelor din ţeară.

Nu mai puţin păgubitoare pentru noi e şi a doua împuternicire, care asemenea în detrimentul libertăţii e presentată onoratei case. Se zice, că nu s'a luat disposiţie, ca să se facă şi alegerea funcţionarilor. La 1848 putea să se întâmple, ca funcţionarii aflaţi în funcţie să fie lăsaţi în posturi. Dar' acum, când corpul funcţionarilor e compus în înţelesul acelui ordin al guvernului, că comitele suprem are dreptul a aplica pe cine el vrea, prin urmare, cel-ce nu-'i plàcea, putea fi amovat: funcţionarii aleşi după aceasta regulă nu mai pot rămânè în oficiu. Şi acum astfel de funcţionari avem! Nu se poate cere deci, ca funcţionarii se fie aleşi pe basa candidării făcute de către comitele suprem, sau căpitanul suprem, pentru-că asta ar însemna atâta, cât a menţinè dreptul de numire al guvernului. Pentru-că e tot una, sau guvernul numeşte, sau comitetul, la propunerea comitelui suprem, care zice: numai pe acesta îl puteţi alege! Dacă o astfel de plină putere se dă guvernului, prin aceasta nu vom liniştì popoarele; şi astfel, ori-cât de mare armata vom pune în picioare, siguritatea patriei nu o vom păstra în mod cuvenit. S'a zis din partea comisiunei esmise în scopul, ca se esamineze necesitatea organisării armatei şi până

atunci, pănă se vor aduce legi regulate, — că ea vede, că necesitatea aceasta esistă, pentru-că e reclamată de siguritatea patriei. Domnilor! Daca esistă primejdie, eu o văd numai în aceea, că se face ceva în detrimentul liberalităţii. Eu numai aşa văd că poate fi conservată siguritatea patriei, şi primejdia numai aşa poate fi evitată, dacă politica interna a ţarilor şi provinciilor din monarchia austriacă e adusă în consonanţă cu politica esternă a monarchiei austriace. (Ilaritate. Zgomot. Se auzim.) Domnilor! Monarchia austriacă a dus în afara o politică liberală, a dat mână cu puterile dela apus, şi a deschis teren pe seama principiilor liberale. Când a eşit pe plan Schlesssvig-Holstein (Ilaritate. Zgomot. La obiect!) a dat teren politicei de naţionalitate, şi auume, cu abandonarea principiului de liberă neamestecare. Când a fost legată pacea dela Nicolsburg, când a predat Franciei părţile din Italia, — a scos pe plan alt principiu liberal (Mare ilaritate), a pus condiţie la Nicolsburg, ca poporul din Schlessvig-Holstein încă să fie întrebat, şi prin aceasta a ridicat la valoare principiul, că popoarele au dreptul să se îngrijască de soartea lor. Principiile acestea pot se fie puternice în mâna monarchiei austriace, dacă duce o politică internă — liberală. Ear' de nu, se dă în mâna inimicilor Austriei cea mai ascuţită şi mai puternică armă. Eu deci nu găsesc de oportun, ca ţările să se lege laolaltă fără ca popoarele ţărilor să fie întrebate. Nu aflu de oportun facerea nici unui pas, care ar fi în detrimentul liberalismului. De aceea nu sunt pentru propunerea guvernului, ci primesc mai bucuros, ca în sensul legilor din 1848 să fie reintegrate comitetele municipale şi funcţionarii. (O voce: Dar' dacă nu se poate!) Nu se poate zice, că lucrul ar fi imposibil. La 1861, — pentru-că aici avem cas de precedenţă, — s'a făcut alegere cu totul nouă de funcţionari, tocmai în sensul legilor acestora. Dacă s'a putut atunci, se poate şi acum. De aceea, nu aflu de lipsă ca ministrului să se dee împuternicire şi voiu vota contra".

*Tisza Kálmán:* „Onorată casă!...... Trebue se mai observ, că afirmarea, cumcă în sala aceasta ar fi vorbit un deputat al Ardealului, peste tot nu e corectă. (Aprobări.) Aici se află aleşii cercurilor electorale din Ardeal şi a cercurilor electorale din Ungaria, cari sunt presenţi în calitate de deputaţi dietali. Dar' cu ştirea mea, nici deputaţii comitatelor, nici deputaţii vre-unei ţări, nu sunt şi nu pot fi aici. (Aprobări.) După înşirarea acestora să-'mi mai permită onoratul domn deputat, ca, fără să-'i mai revoc în memorie şi să-'i detailez,

cum a fost, în afară şi în launtru, politica austriacă, lăudată atât de mult ca *liberală*, dar' acum în apunere şi dincolo, (Ilaritate) se declar, că eu, ca fiu al acestei patrii, nu numai în interesul meu, nu numai, ca se zic aşa cum ei se obicinuesc a face distingerea, în interesul naţionalităţii maghiare, ci în interesul tuturor naţionalităţilor doresc, ca liberalismul, urmat de acel guvern (Aprobări) şi lăudat atât de mult din partea domnului deputat, sa nu-'şi pună piciorul nici odata în Ungaria, (Aprobări. Să trăească!) pentru-că atunci garantez onoratului domn deputat, că nu numai în dieta aceasta, dar' nici în comuna proprie, nu va mai vorbi în limba sa maternă, tot aşa ca şi pe vremea acelui lăudat guvern, — dacă cumva nu va avea destula putere Maghiarul, — când vorbea nemţeşte. (Aprobari vii.) După declararea acestora mă alătur la declaraţia condeputatului Bonis." (Aprobări. Să trăească.)

*Faragó Ferencz:* „.... Cu privire la pretensiunile naţionalităţilor, înşirate aici, ar crede omul, ca aici se împart privilegii pe seama naţionalităţii maghiare, cu eschiderea celoralalte naţionalităţi. Noi nu cerem nici un privilegiu pe seama naţionalităţii maghiare. Noi vrem se trăim împreună şi se murim împreună cu celelalte naţionalităţi în această frumoasă patrie, şi vrem să facem Ungaria mare şi fericită cu ele împreună. Dacă naţionalităţile au suferit la 1861 prin compunerea comitetelor comitatense, am suferit cu ele împreună şi noi, naţiunea maghiară, pentru-ca dreptul electoral era violat şi restrâns" ...

*Sigismund Borlea:* „Onorata casă! N'aveam intenţiunea se vorbesc; dar' cuvintele condeputatului Markos nu le pot lăsa se treacă fără răspuns. Domnul deputat zice că să miră, cum de unii deputaţi, cari se numesc deputaţi ai naţionalităţilor, păşesc în continuu cu îngrijiri în chestia naţională, şi se miră cu atât mai vârtos, că în cartea legilor nu găseşte nicăiri astfel de legi, cari ar da naţionalităţilor ansă la îngrijire.

Eu zic însa, că astfel de legi esistă. Esistă din 1836, 1840, 1844 şi poate şi din 1847, ear' despre 1848 nici nu vorbesc. Nu mă demit la analisarea acestor articoli de lege, pentru-că nu vreau se provoc iritaţii cu ocasiunea aceasta, căci şi de altcum sunt cunoscute destul de bine din partea fiecăruia. Rog deci pe dl deputat, sa nu se mire ca sunt astfel de îngrijiri, pentru-că într'adevăr esista astfel de legi, cari pot să ne inspire îngrijiri cu tot dreptul. Dar' eu, cu toate că asemenea am îngrijiri, am speranţă, ca onoratul ministeriu va propune, spre liniştirea popoarelor şi a ţării, amăsurat înţelepciunei şi bună-

voinţei sale, modificarea acelora. Şi eu numai pentru aceea am luat cuvântul, pentru-că am aflat de lipsă se o ating aceasta, ca nu cumva sa se creadă, că noi ne înşirăm aici îngrijirile numai pentru a provoca amărăciune. Nu pentru aceasta, ci pentru-că esistă într'adevăr astfel de legi, în ale căror amănunte de astădata nu vreau se întru."

*Ioan Popovici-Desseanu:* „Proiectul ministeriului, aflător pe tapet, numai pentru aceea nu pot sa-'l primesc în general, pentru-că din punctul de vedere al oportunitaţii se face în el propunere care se abate dela lege, anume, se lasă în grija comitetelor din 1861 restaurarea proximă a comitatelor, respective organisarea lor. Eu cred aşa, că comitetele din 1861 s'au nascut între astfel de împrejurări, şi special sub influenţarea unui astfel de guvern, care nu poate fi recunoscut de legal, şi din acest motiv comitetele din 1861 nu le pot recunoaşte de legale. Din punctul de vedere al oportunitaţii poate că e la loc, ca pentru a se putè face cât de curând restaurarea comitatelor, organisarea se fie totuşi concrezuta comitetelor din 1861. Dar' sunt aici două pretensiuni de oportunism, una aceea pe care am amintit-o, a doua însă e aceea, ca toate nedumeririle se fie resfirate, spiritele se fie liniştite, regulamentele dela 1861 se fie restabilite, şi să se dee prilej pretutindenea, ca pretutindenea în comitate iubirea frăţească şi concordia se fie pusă odată pe base sigure.

Daca deci e oportunitate aceea, ca comitatele să fie cât mai curând restaurate, şi din acest punct al oportunităţii legea poate fi delăturată, aşa cred, că ar fi mai mare oportunitatea, ca spiritele se devina liniştite şi să se ajungă celelalte scopuri atinse de mine, ear' din punctul de vedere al acestei oportunităţi, procedura ar fi să se facă conform literilor legii. Prin urmare declar, că proiectul ministeriului îl primesc numai cu escluderea acestui principiu, atacat din partea mea."

Proectul se primeşte ca basă pentru discuţia pe articole. La discuţia specială vorbeste

*Sigismund Borlea:* „Pot se fie, ba pot spune că sunt, astfel de comitate, în cari comitetele din 1861, cu privire la cei reposaţi de atunci încoace, au fost întregite la 1865 cu voinţă comună, şi asupra membrilor acestora comitetele din 1861 au estins toate drepturile. Dacă acum, modificarea propusă din partea mea n'ar fi trecută în textul original, persoanele cari în 1865 au primit aceste drepturi ar fi despoiate de ele. Eu nu ţin aceasta nici de oportun, nici de just, dar nici corespunzător spiritului timpului. Dar' şi de altcum

sunt convins, că atât onorata casă, cât şi onoratul ministeriu are interesul, ca dreptul acesta să-'l puna pe base cât se poate de largi." (Să ramână!)

Modificarea lui Borlea era următoarea: după cuvintele „listele alcătuite în 1861", să se mai zică „respective rectificate în 1865." Modificarea nu s'a primit.

*Şedinţa din 8 Martie 1867.* La discuţia pe articole, punct 7, ia cuvântul

*Ioan Faur:* „Onorată casă! După-ce modificarea nu a intimpinat nici o oposiţie în casă, din partea mea n'a-şi fi ridicat cuvântul, dacă condeputatul meu Madarász nu făcea o altă modificare. Astfel vorbind numai la moţiuni, vreau se dovedesc, ca între cele două moţiuni nu e nici o deosebire. Domnul deputat Madarász a dat numai o esplicare mai largă moţiunei prime. Dar' moţiunea sa restrânge totodată împuternicirea data în cea dintâiu ministeriului, şi de aceea eu nu o părtinesc. Eu primesc ca chizeşie liniştitoare disposiţia cuprinsă în punctul 7 al propunerei guvernului, că ministeriul n'a trecut cu vederea chestia naţionala. Privesc ca semn îmbucurător faptul, că guvernul e condus în chestia naţionala de echitate şi bunăvoinţă.

Daca este cineva, care recunoaşte importanţa chestiei naţionale, — apoi eu la tot casul sunt unul dintre aceia. Eu doresc deslegarea aplanării echitabile. Dar' tocmai pentru că-'i recunosc importanţa, pentru că-'i doresc o deslegare satisfăcătoare, înţeleg şi aceea, că chestia nu poate fi discutata şi deslegată în mod lateral, cu ocasiunea discutării altei chestii, aşa zicând per tangentem, ci amasurat importanţei ei trebue discutată şi resolvata în mod independent, amănunţit şi cu multă precugetare. Dar' sunt convins, că la pertractarea şi resolvarea chestiei acesteia, factorul principal are se fie încrederea reciprocă, şi de aceea, dee-'mi voe onorata casă să-'mi esprim parerea nepretenţioasă, că toţi aceia, cari periclitează încrederea reciprocă, dupa parerea mea nu fac bun serviciu, nici causei nici patriei, că toţi aceia, cari bagă amarăciune în discuţia asupra chestiei acesteia, cari nu o discută cu calmitate şi obiectivitate, iau asupra lor astfel de responsabilitate, de care eu mă îngrozesc.

Trebue să mărturisesc, că pană se va resolva chestia naţionala, esistă îngrijiri în sînul uneia sau alteia dintre naţionalitaţi. Dar' tocmai pentru delăturarea acestor îngrijiri a făcut condeputatul nostru Justh József moţiunea sa, şi eu o salut din întreagă inimă, şi cu plină încredere văd depusă în mâna ministeriului împuternicirea de a dispune

în jurul chestiei şi până va dispune legislatura, fiind convins, că ministeriul, în dispoziţiile sale, nu numai va întărî încrederea reciprocă, care, cum am mai spus, e factorul principal la deslegarea chestiei naţionale, ci o va şi desvolta şi va aduce mai aproape de ţintă deslegarea chestiei naţionale. Din toate aceste motive, părtinesc propunerea condeputatului meu *Justh.*" (Aprobari. Să trăească!)

Moţiunea deputatului Justh se primeşte. E următoarea: „În general, şi până când sistemul de administrare comunală şi municipală va fi regulat din partea legislaturei, ministeriul se împuterniceşte, ca în privinţa aceasta, în toate chestiile referitoare la raporturile de limbă ale diferitelor naţionalităţi din patrie se iee dispoziţiuni în sensul adreselor parlamentului."

La ultimul punct din proiectul guvernului, deputatul Sas, *Zimmermann András*, face propunerea următoare: „În Ardeal remâne actualul sistem de administrare şi de jurisdicţiune, până la altă dispoziţie luată din partea parlamentului."

Vorbeşte deputatul român

***Iosif Hodoşiu:*** „Nu-'mi ridicam cuvântul, dacă nu era vorba de Ardeal. Şi nu-'mi ridicam cuvântul, dacă onorata casă ar fi ascultat eri espunerile deputatului din Ardeal, *Măcelariu*, pentru-că atunci am fi auzit toţi, pe ce punct de vedere se pun deputaţii ardeleni în dieta de faţă. Departe se fie de mine intenţiunea de a da eu esplicare punctului lor de vedere, sau de a-'l constata măcar, ci-'mi voiu espune numai părerea mea individuală.

Aşa cred, că e procedură periculoasă, şi punem în joc constituţia noastră, daca în toate dispunem asupra Ardealului numai aşa, quasi per tangentem, şi-'l întroducem în hotărîrile noastre ca pe Pilat în credeu. Aşa cred, ca până la pertractarea în merit şi finalisarea uniunei cu privire la Ardeal suntem de fapt incompetenţi se aducem legi în chestii ardelene. Prin preagraţiosul rescript din 15 Decemvrie 1865, adresat dietei din Ardeal, dieta aceasta a fost numai prorogată, ear' nu disolvată, şi în acelaşi rescript deputaţilor din Ardeal li-se *permite* numai, dar' nu li-se impune, se participe la dieta din Pesta, şi li-se permite aşa, ca se poată lua parte la actul de incoronare, nu însă pentru a face parte din legislativa, ca factori ai acesteia. Afară de aceasta, acel preaînalt rescript declară de valabile şi neviolabile legile aduse din partea dietei sibiene dela 1863 4 şi sancţionate din partea domnitorului. Lucrul acesta îl ştim toţi. Dar' ştim

şi aceea, că precum dieta din Ungaria a fost provocată prin mesajul de tron din 14 Decemvrie 1865, tot aşa a fost provocată prin rescriptul preaînalt regal din 1 Septemvrie 1865 şi dieta din Ardeal, deopotrivă şi fiecare separat, se iee în revisuire legea unională din 1848, astfel, ca prin aceasta se devină asigurate interesele, atât ale monarchiei, cât şi ale acestor două ţari, dar' şi ale naţiunilor de limbi diferite. Sau poate acel mesaj de tron şi acel graţios rescript regesc nu mai are nici o valoare? Dar' tocmai la ele se face provocare în rescriptul preaînalt din 17 Februarie a. c. adresat cancelarului din Ardeal *Haller* şi contelui *Andrássy Gyula,* ministru-president. Dar' afară de aceasta, se recunoaşte şi se declară în rescriptul preaînalt regal adresat la 21 Iulie 1861 dietei Ungariei şi la 5 Septemvrie 1863 dietei din Ardeal, că uniunea *a fost decretată fara consentimentul liber al naţiunei sase şi române din Ardeal«*, — şi ca acea uniune: „nu a întrat nici odată în valoare de lege, ear' decretarile aduse în mod unilateral s'au desfăcut singure şi de fapt, imediat după publicarea lor.“ Nici nu putea se fie ridicată la valoare de lege, pentru-ca nu întrunea toate condiţiunile unei legi. Şi în faptă s'a desfăcut pe cale legală şi de drept prin ţinerea dietei ardelene de la 1863/4 şi pe basa puterii de drept a legilor aduse în această dietă. Dar' s'a desfăcut şi în urma ţinerei dietei ardelene dela 1865.

În urmarea acestora deci uniunea nu e fapt împlinit. Ear' după 1848 s'au ivit în Ardeal astfel de schimbări în dreptul public, încât tocmai dacă şi era uniunea fapt împlinit, trebue se fie de nou luată în discuţie merituoasa, având se formeze obiect de serioasă precugetare, atât pe seama dietei maghiare, cât şi pe seama dietei speciale ardelene.

La toate acestea mai trebue se adaog, că deputaţii ardeleni au fost aleşi pentru dieta aceasta din Pesta, nu pe basa artic. V de lege (ungar) electorală din 1848, ci pe basa art. II de lege transilvan, cari articoli de lege, nu numai că sunt esenţial deosebiţi, fiind-că cel dintâiu e basat pe representarea de popor, ear' cel din urma menţine sistemul feudal de mai înainte de 1848, ci acest din urmă nici nu e sancţionat din partea domnitorului, şi astfel nici nu are putere de lege. Eu însă nu-'mi pot închipui în ţeară constituţională dietă comună şi unitară, compusă pe basa a două legi electorale, cu totul divergente una de alta, care se decida cu putere de drept şi se aducă legi.

Purcezând din acestea, sunt de părerea, că deputaţii ardeleni, cari au primit permisiune se vină aici numai pentru actul de încoronare, nu pot forma parte constitutivă din acest parlament, precum nu pot nici se iee parte la aducerea hotarîrilor, la discuţii şi la votarea legilor. Eu numai aşa îmi imaginez posibilitatea deslegării chestiei unionale, adecă unirea Ungariei cu Ardealul, dacă dietele separate şi independente ale acestor două ţări esmit comisiuni regnicolare şi acestea stabilesc la olaltă uniunea, pe lângă reservarea dreptului de ratificare din partea dietelor separate, cum s'a făcut aceasta, sau se face, între Ungaria şi Croaţia.

De aceea, îmi esprim dorinţa, ca guvernul se lucreze într'acolo, ca dieta Ardealului se fie cât de curând convocată. Prin aceasta ar înceta îngrijirile Ardealului, şi naţiunile de toate limbile ar lucra cu toată sinceritatea, din toate puterile şi cu toata voea, ca chestia mare şi vitală a uniunei se fie odată deslegată spre liniştirea noastră a tuturora, ear' legăturile cari unesc aceste două ţări se fie stabilite în mod permanent şi durabil.

Din toate aceste motive eu cred, că trebue eliminat ultimul punct din proiectul guvernului. Dar' fiind-ca s'a dat o moţiune din partea dlui *Zimmermann*, ear' moţiunea se uneşte încâtva cu vederile mele, părtinesc moţiunea aceasta. (Zgomot.) Totodată rog, ca declaraţia aceasta a mea se fie considerata ca rostită referitor la toate chestiile ce vor mai atinge Ardealul." (Zgomot.)

*Iosif Hossu:* „Onorată casă! Nainte de toate părtinesc propunerea condeputatului *Ujfalussy*, acceptată deja din partea ministeriului, şi o părtinesc pentru aceea, pentru-că sunt convins, ca numai pe calea aceasta poate fi întrodusă constituţia cât de curând în Ardeal. Cu ocasiunea aceasta daţi-'mi voe domnilor să-'mi spun parerile asupra argumentelor înşirate din partea dlor *Zimmermann* şi *Hodoşiu*.

Condeputatul *Hodoşiu* aşa zicea, că uniunea poate că nu e fapt împlinit. Cel-ce a cetit articolul de lege 7 din 1791, trebue se fie convins despre aceea, că dieta dela 1848 a fost în drept se decreteze uniunea. Trebue se fie convins despre aceea, ca toate faptele întâmplate cu încunjurarea legii despre uniune sunt ilegale. Prin urmare, legalitatea uniunei nu mai poate forma obiect de discuţie.

A-şi înţelege lucrul dacă s'ar spune, că în adunarea aceasta sunt a se stabilì disposiţiile pentru esecutarea uniunei, prin urmare Ardealul în scopul acesta e chemat aici. Dar' nu înţeleg, cum de noi am fi venit aici numai pentru actul de încoronare. Nu înţeleg,

cum de venirea noastră aicea se fie numai permisă, pentru-că tocmai în 25 Decemvrie 1865 M. Sa regele a dat guberniului regesc din Ardeal următoriul ordin: „În urmarea acesteia, vă impunem preagraţios, ca se dispuneţi în mod potrivit, în comitate şi districte, înţelegând aici şi districtul Năseudului, în ţinuturile din Săcuime şi Săsime, în oraşele regeşti: ca alegerea de deputaţi să se facă cât de curând în sensul art. de lege II din 1848 şi ca deputaţii ce vor fi aleşi sa se trimită imediat la dieta maghiară ce tocmai acum e întrunită.“ Întreb, unde se spune aici, că nouă ne este numai *permis* sa participăm la această adunare? Unde se spune, că participarea ne este permisă numai pentru efectuirea actului de încoronare?

Cuvintele din citatul rescript regesc, că alegerile sa se efectuească imediat şi că deputaţii ce se vor alege se fie trimişi fără amânare la dieta maghiară, deja întrunită, cuprind ın sine *ordin*, ear' nu permisiune.

Adevărat, că dieta transilvană e numai prorogată. Dar' durere, asta s'a întâmplat din alt motiv, anume, din motivul, ca asupra dietei de faţă să se esercieze presiune, pentru-ca se fie mai conciliantă la pertractarea afacerilor comune. De aceea, înşirarea acestei prorogări ca motiv eu o ţin de procedura foarte greşită.

Domnii *Zimmermann* şi *Hodoşiu* zic, că sunt constituţionali, de aceea îmi pare foarte rău, că ei, constituţionali fiind, caută se menţina în Ardeal sistemul actual şi pentru mai departe, dat fiind, că acest sistem nu e alta decât continuitatea absolutismului lui Bach. Ba, dacă luăm mai bine în privire administraţia politică a Ardealului şi jurisdicţiunea ei, trebue se spunem, că e cu mult mai rea decum era sub Bach. Pentru-că cam doua terţialităţi din funcţionarii de astăzi nu-'şi cunosc datorinţele. De aceea, sau nu-'şi împlinesc, sau îşi împlinesc rău agendele oficiale, urcă darile şi numărul recruţilor, dar' cu aceea, ca sfinţenia proprietaţii se fie păstrată, nu-'şi prea bat capul. Justiţia e mai rea decât cea mai rea, pentru-că procesele cele mai simple, pentru a căror resolvare sunt suficiente 48 de ore, stau neisprăvite câte trei-patru ani, aşa, că pe când procesul e terminat, acusatorul a perdut substratul procesului. Nu cred deci, că condeputatul meu *Zimmermann,* sau *Hodoşiu,* se dorească serios menţinerea acestei stari de lucruri.

Ce se atinge de legile din 1863, sunt între ele şi legi bune. De aceea sunt convins, că ministeriul, căruia noi îi dăm acum împuternicirea, va face tot ce va afla că e bun şi drept în legile acelea.

Purcezând din aceste motive, îmi încheiu vorbirea cu rugarea, ca în causa transilvană să se iee disposiţiuni cât mai în grabă, şi asigur ministeriul, că disposiţiile drepte vor fi primite cu bucurie în Ardeal, ear' Ardelenii vor forma proptelele cele mai sigure ale ministeriului". (Aprobări.)

*Sigismund Borlea:* „Onorată casă! Dupa părerea mea, nici în anul acesta, nici în anul trecut, nu s'a depus pe masa dietei o propunere mai inocentă şi binevoitoare, ca propunerea condeputatului Zimmermann. (Ilaritate.) Condeputatul Zimmermann zice aşa, ca face propunerea aceasta, pentru-că, — după-cum e informat, şi eu cred ca e bine informat, — în Ardeal sunt acum îngrijiri, ca se nu zic, iritaţiuni, ear' eu consimt cu el în privinţa aceasta, perfect. El crede şi cred şi eu, că până când onoratul ministeriu nu va presenta un proiect de lege în privinţa aceasta, — din punctul de vedere al oportunităţii e foarte de dorit, ca municipiile să se lase acolo aşa cum sunt. Zic unii, că ar fi mare disordinea în Ardeal. Zic unii, că acolo n'ar esista legi. E uşor a spune, dar' e greu a dovedì. Pentru-că cum se poate se nu fie legi? Nu ne putem închipuì stat fără lege, pentru-că unde nu e lege e anarchie şi revoluţie, ear' aceea o ştim, că în Ardeal astazi nu e nici anarchie, nici revoluţie. Zic unii, ca legile din 1863, votate din partea dietei din Sibiiu, sunt *nule*. E foarte greu a dovedì dacă sunt legale sau nu legile acelea. (Ilaritate.) De ce e greu? Pentru-că Maghiarii zic că sunt ilegale. Românii şi o parte a Saşilor, ear' cu cei dintâiu zic şi eu, că sunt legale, şi cred că sunt legale.

Deputatul *Teleky Domonkos* zice, că actuala stare de lucruri esistă pe basa ordinelor mai înalte, prin urmare trebue să fie sistată. Întreb însă, dacă pană acum a putut fi menţinută aceasta stare de lucruri, fără se aibă vre-o influenţare primejdioasă, de ce se nu poată fi menţinută încă trei-patru luni?

Să presupunem, că actuala stare de lucruri din Ardeal e basată pe ordine mai înalte şi nu pe legi. Întreb, dacă dările directe şi indirecte, — numai un vechiu finanţ ar putè să le înşire pe rînd, — dacă acele dări, pe cari dieta le-a votat, se găsesc oare întroduse în legile ungare şi ardelene? Aşa cred că — nicairi. Cu toate acestea, le-am votat; şi le-am votat, pentru-că ziceam, că fără bani nu se poate guverna. (Adevărat.) Mă rog, dacă dările le-am votat din necesitate, de ce se nu putem menţinè încă trei-patru luni ordonanţele aflătoare în putere în Ardeal, din motive de oportunitate?

Nu înţeleg! Pentru-că dacă nu se poate guverna fără bani, tot aşa, — nu zic că nu se poate, dar' e foarte greu se guvernezi ţari şi popoare nemulţămite, fie şi numai în mod provisor. Dar' se guvernezi aşa multă vreme o ţară nemulţămita, pot se spun ca e imposibil. Dacă deci propunerea aceasta nu se primeşte, mă tem că earăşi se vor naşte frecări şi neplaceri, pe când dacă mai aşteptăm câteva luni, pănă după limpezirea chestiei uniunei, îngrijirile se vor resfira.

Domnul deputat *Zeyk* a păşit cu acel argument, că în Ardeal organisarea e provizorie pentru aceea, pentru-că acolo au fost multe sisteme provizorii şi schimbăcioase, şi a înşirat aproape o duzina de sisteme provizorii, pe cari eu nu le mai pot înşira. Aşadară tocmai cu argumentul dlui deputat *Zeyk* întaresc, că pănă când chestia uniunei, care nu e fapt împlinit, nu e resolvată prin lege în mod final, autorităţile locale transilvane, judecătoriile, dicasteriile, se rămână la locul lor, în *statu quo,* pentru-că, conform propunerei guvernului, organisarea aceasta provizorie având se ramână numai pănă la desăvârşita hotărîre luată din partea parlamentului, e evident, că această nouă organisare ar înmulţì numai şirul lung al sistemelor schimbătoare, întroduse sub — provizorii. De aceea deci din punctul de vedere al oportunităţii, pentru liniştirea popoarelor şi a vederilor din Ardeal şi pentru liniştea şi fericirea patriei comune, — ceea-ce eu doresc din inimă, — nu pot face Ardealului alt bine, decât acceptând moţiunea condeputatului meu Zimmermann".

Propunerea lui Zimmermann se respinge.

## Libertatea de presă.

*Şedinţa din 9 Martie 1867.* La ordinea zilei proiectul guvernului referitor la regularea afacerilor de presă. Vorbeşte

*Iosif Hodoşiu:* „Onorată casă! Vreau se vorbesc în contra proiectului guvernului, pus în discuţie. Precum libertatea conştienţei, sau libertatea confesională şi dreptul de liberă întrunire, aşa şi libertatea cugetării, sau libertatea presei, e una din cele mai frumoase şi mai sfinte libertăţi ale individului. Libertatea de presă n'are se cunoască alte limite, decât inviolabilitatea şi respectarea drepturilor altora. Ştiinţa se poate desvolta numai pe calea presei libere, şi tot aşa cultura şi simţul naţional. Numai cu ajutorul presei libere poate omul să-'şi esprime liber sentimentele inimei şi ideile minţii

sale. Fără presă liberă cultura e o cultură forţată, cugetul liber e o schinteе dumnezeiască născută moarta, cugetarea liberă e numai tortură. De aceea în ori-ce ţară cultă, şi în deosebi în ţară constituţională, presa e, sau cu desăvârşire liberă, sau e foarte puţin restrânsă, — întrucât adecă şi restrângerile pot forma ceva îmbucurător. Eu din partea mea n'a-şi pune presei altă barieră, decât aceea ce am spus: inviolabilitate şi respectare pe seama drepturilor altora, fără ca se fiu împedecat însă să-'mi pot esprima liber ideile mele proprii asupra drepturilor altora, în cadrele dreptului, a bunei cuviinţe şi a respectului cuvenit. Ci chiar şi aceasta o consider ca libertate de presă! Când deci enunţ şi recunosc de principiu libertatea de presă, nu vreau, nu pot se vreau, se aduc asupra ei astfel de lege, sau se reintegrez astfel de lege, care face ilusorie întreaga libertate de presă.

Prin proiectul de lege din discuţie se intenţioneaza reînvierea art. de lege 18 din 1848, şi se cere împuternicire pentru a-'l reîntroduce în faptă.

Dacă luăm în privire art. acesta de lege, şi în deosebi unele disposiţii speciale ale sale, nici că-'i putem zice articol de lege despre libertatea de presă. Începutul, respective §-ul 1 şi 2 sunt cât se poate de liberali. Dar' urmează după ei astfel de §§-i, cari stau departe de principiul libertăţii de presă. Şi pot se spun, că sunt cu mult mai aspri decât paragrafii cei mai necruţători ai codului penal austriac. Eu aşa cred, că lege de presă bună, practica şi întru toate corespunzătoare se poate aduce numai acolo, unde esistă deja un cod bun civil şi penal. Să o recunoaştem, ca Ungaria n'are nici una nici alta, ci în multe casuri, foarte gingaşe, în cari e vorba de averea sau de vieaţa cetăţeanului, e lasat totul în consideraţia înţeleaptă a judecătorului. Se poate, că aceasta e o înţeleapta prevedere acolo, unde ţeara e locuită de acelaşi popor, de aceeaşi naţiune, dar' e armă foarte periculoasă acolo, unde asupra averii şi a vieţii singuraticului nu aduc sentenţă judecătorii sei naturali.

Legea trebue se fie apodictică, nu poate se fie elastica, aşa ca se poată fi esplicată în toată forma. Şi eată, că tocmai legea de presa de sub întrebare poartă, în multe locuri, caracterul elasticităţii. În legile esistente, dreptul de liberă întrunire nu e nici oprit, nici conces. Dacă eu acum a-'şi adresa de es. provocare Românilor sau inteligenţei române pentru ţinerea unei adunări, a-şi comite oare crimă sau delict? Procurorul ar putè se zică da, eu a-şi putè se

zic nu; pentru-că e regulă de drept, că ce nu e oprit în lege, e — permis. Şi totuşi sunt espus neplăcutei eventualitaţi de a fi condamnat.

Dar' poate fi pedepsit cineva pentru crimă sau delict înainte de a-'i fi spus că ce e crima şi ce e delictul? Şi înainte de a fi stabilit felul şi măsura pedepsei? Şi unde e codul nostru penal, care o face aceasta? Nu-'i. Nu-'l avem. Dacă vrem deci să zidim, să ne apucăm întâiu de fundament, apoi de coperiş.

Şi apoi ce e aceea: »*moravuri onorabile*«, despre cari se vorbeşte în §-ul 5 al legii de presa? Sunt moravuri onorabile şi neonorabile? În înţelesul acesta, dacă a-şi zice, că »*Schöne Helena*« e o piesă care se împotriveşte »*moravurilor onorabile*« şi a-şi propune să nu îi se permită representarea, *Schöne Helena*« mi-ar putè face proces, pentru-că 'i-am batjocorit „moravurile onorabile" şi eu a-şi putè să mă aleg cu un an de închisoare şi cu 400 fl. amendă. În înţelesul §-ului acestuia, vai vouă, gazete umoristice: „Bolond Miska" „Kakas Márton" şi „Gura Satului", pentru-că pe toate vă închide!

Daca eu a-şi tipări proectul de lege elaborat din partea deputaţilor români şi sârbi în chestia naţionala, şi 'l a-şi împărţi printre popor, procurorul ar putè zice, că prin aceasta agitez în contra unităţii statului, pentru-că deja astfel de înţeles se dă din partea unor înţelepţi ai statului inocentului proiect de lege, ear' eu a-şi fi graţios împărtăşit de patru ani temniţa şi a-şi fi donat cu o amendă în bani, în sumă de 2000 fl. Tot aşa a-şi păţi-o şi atunci, dacă a-şi afirma ca zeu, Valahia şi Moldova nu aparţin aşa numitei coroane maghiare. Şi tot aşa a-şi paţi şi atunci, dacă a-şi zice, că zeu, uniunea nu e fapt împlinit şi ca n'a fost ridicată nici-odată la putere de lege, deşi acelaşi lucru îl spun şi rescriptele preagraţioase regale.

Dacă a-şi scrie, că funcţionarul cutare nu-'şi face datoria, că e leneş în funcţie şi că abuseaza de posiţia sa, sau dacă acelaşi lucru 'la-'şi scrie despre o autoritate ori corporaţiune creată prin lege, sau acelaşi lucru 'l a-şi scrie despre persoane private: cu toate că a-şi putè dovedì afirmarile mele, procurorul sau persoana privată mi-ar face proces de calomnie şi mi-s'ar aplica proverbul maghiar: „szolj igazat és betőrik a fejedet", — m'ar despoia pe câţiva ani de libertatea civilă şi personală, şi de câteva mii sau sute de florini. M'ar condamna pentru calomnie, cu toate că în lege calomnia nu e definiată nici unde. M'ar condamna adecă pentru aceea, pentru-că am scris adevărul, şi m'ar condamna fără să-'mi permită dovedirea afirma-

ţiunilor, pentru-că §§-ii 24 şi 25 opresc lucrul acesta. Aste e partea *materială* a art. de lege din 1848.

Dar' eu nici din punct de vedere *formal* nu partinesc articolul de lege, respective proiectul guvernului. Pentru-că dacă ministeriul din 1848 a dat ordin tuturor municipiilor se organiseze din sînul lor curţi cu juraţi, nu înţeleg cum de actualul ministeriu propune instituirea numai a cinci astfel de judecatorii cu juraţi? Dacă cumva nu pentru aceea, ca să se facă şi aici centralisare, şi ca se judece şi aici judecătorii nenaturali asupra libertăţii şi averii indivizilor de diferite naţionalităţi?! Teritoriile municipiilor sunt precisate, şi astfel ar fi mult mai bine şi mai consult, dacă s'ar menţinè disposiţia ministeriului din 1848, — daca într'adevăr e vorba de reintroducerea articolului de lege din 1848.

Eu nici pentru aceea n'a-şi ţinè că e de reîntrodus legea aceasta, pentru-ca face pendentă apariţia foilor periodice dela o cauţiune atât de enormă, încât pot spune înainte, că daca legea se reîntroduce astăzi, mâne nu vom mai avea nici o foaie sârbă sau română. Disposiţia aceasta a legii sună tocmai aşa, ca şi cum a-şi zice: Îţi dau voe se vorbeşti, dar' înainte de a scoate măcar un cuvânt din gură, depune zece mii, respective 10.500 de florini. Legea cambială nu cere dela negustor nici o cauţiune. Tipografii sunt asemenea negustori, dar' legea de presă nu e atât de liberala ca şi legea cambială, ci supune pe tipografi unei cauţiuni apăsatoare, şi astfel productul intelectual nu se împărtăşeşte de onoarea ce se dă productelor scoase din pământ. Nu pot partini mai departe legea de presă nici pentru prescripţia prevăzută în ea, pentru-că în înţelesul §-lui 28, cel-ce a scris ceva, şese luni, eventual doi ani are tot sa se teamă că îi se va face proces.

Din toate aceste motive nu părtinesc deci propunerea guvernului, ci a-şi menţinè mai bucuros *status quo*, pentru-că mai bucuros mă supun discreţiei minţii sănătoase decât disposiţiilor legii elastice şi cu doua înţelesuri. Votez deci în contra proiectului ministerial."

Proiectul guvernului se primeşte. La discuţia pe articole vorbeşte:

*Ioan Popovici-Desseanu:* „Cu privire la principiul pe care şi-a basat condeputatul nostru Manojlovici moţiunea, voeam se vorbesc cu ocasiunea discuţiei generale. Dar' văzând că vorbirea mea, după cele rostite deja, ar fi plictisit numai casa, am renunţat la cuvânt. De astădată însa nu pot, ca cu privire la punctul acesta se nu cer

prețioasa indulgență a casei, ca se spun pe scurt aceea ce vreau să spun.

În propunerea ministeriului se zice, că înainte de regularea desăvârșită a comitatelor și a judecatoriilor tribunalelor), esecutarea ordinului ministerial din 1848 e deoparte neoportună, de altă parte e legată de pedeci și încurcături. Conced, onorată casă, că lucrul stă așa. Dar' eu sunt de convingerea, că esecutarea disposițiilor acestora în sensul propunerei ministeriului încă e legată de încurcături, și nu e nici oportună. Nu țin anume de consult, ca numai în cinci locuri să se institue curți cu jurați, pentru-că faptul acesta stă în contrast cu multe împrejurări și cu multe raporturi. Sa luăm de es. districtele de dincolo de Tisza, pentru cari curtea cu jurați ar fi se fie în Debrețin. Cercul acesta are, cum știm, o astfel de situație geografică, încât centrul Debrețin cade foarte departe de cele mai multe puncte din cerc. Că acum, cum e cu putință să se esecute procedura și funcția judecatoriei cu jurați în acest punct principal al Debreținului, pentru întregul cerc, e un lucru pe care nu-'l înțeleg. (Asta se ține de punct 4!)

Dar' mai sunt aici și alte pedeci. Mai esistă pedeci de raporturi locale, de raporturi de limbă și naționale. Eu sunt pe deplin convins, că cetățenii din Debrețin, și alții din apropiere, sunt tot așa de iubitori de dreptate ca și cetățenii din alte părți Dar' totuși sunt silit se fac observarea, ca de loc nu pot atribuì juriului din Debrețin în general cunoștințele pe cari trebue să le aibă un juriu cu privire la raporturile locale, la obiceiurile poporale (datine) și la caracterul popoarelor, din întregul district de peste Tisza, dacă vrèa se aduca sentență dreaptă, dictată de conștiință. De aceea eu țin de foarte prețios principiul fundamental, în înțelesul căruia fiecare cetațean al patriei se fie judecat din partea propriului seu municipiu, și să fie chiemat la judecatorie numai între hotarele comitatului seu. Pentru-că acel municipiu, care în sine luat formează un întreg organisat, cunoaște toate raporturile, și întrucât acestea au se fie ținute în vedere, va putè aduce sentență dupa chibzueala și conștiința sa, fàra să-'și calce pe conștiință. Dar' de altă parte cred, că instituțiunea judecătoriei cu jurați își află sublimul principiu încă și în aceea, ca cetățenii se fie declarați de vinovați sau nevinovați din partea celor mai apropiați concetățeni, pentru-că numai acestia sunt în stare se cuprindă cu mintea, oare în raporturile în cari traesc concetățenii lor s'a comis crima sau nu?

Eu deci tocmai nu pot părtini propunerea, că numai în cinci locuri să se institue judecătorii cu juraţi. (Intreruperi: Nu despre asta e vorba!) Ba da, despre asta e vorba, pentru-că se zice: „înainte de regularea desăvârşită.“ Că acum când se va face aceasta regulare desavârşita, nu se poate prevedè.

În 1848 încă s'a zis, că regularea desavârşită nu va întârzia mult, şi vedem că au trecut 18 ani şi totuş regularea desăvârşită nu s'a făcut. (Întreruperi: Atunci erau alte împrejurari!) Viitorul nici acum nu-'l poate vedè nime înainte. Şi tocmai de aceea, vreau se aduc astfel de lege, care să-'mi dee garanţii pentru viitor, şi se nu facă pendente garanţiile dela eventualităţile pe cari nimeni nu le poate vedè înainte.

Tocmai de aceea părtinesc propunerea condeputatului *Manojlovici,* şi adecă cu atât mai vârtos, că doresc, ca în momentul în care se va putè face regularea cea mai apropiată, să se instituească, în sensul ordinului ministerial din 1848, în fiecare comitat judecătorii cu juraţi. Întru-cât însa aceasta ar fi cu desăvârşire imposibil, atunci daca trebue să se facă abatere dela lege, a-'şi dorì ca oportunitatea aceasta să se aplice mai cu scop, anume, ca nu numai în cinci locuri să se facă judecătorii cu juraţi, ci şi pe alte locuri, de ex. în Arad şi în alte centre, ca sa se uşureze procedura, şi celor ce ajung sub judecata acestor jurii sa li-se dee garanţii, că asupra lor se va croì sentenţă dreaptă, pătrunsă de împrejurările şi raporturile date“.

***Aloiziu Vlad:*** „Onorată dietă! Ştiind foarte bine câte afaceri enorme îl aşteaptă pe ministrul de justiţie, şi astfel voind să-'i fac cruţare de timp pentru ocupaţiunea şi activitatea mai utilă, de altă parte earăşi voind se cruţ ministeriul de acusa, că provizoriul atât de mult urgisit vrea să-'l înavuţească cu un nou provizoriu, propun, ca alineatele: 3, 4, 5 şi 6 să fie eliminate în întregime, şi se fie modificate altfel. In deosebi punctul al treilea se fie modificat aşa: „Ordinul acesta ministerial, între împrejurarile de faţă şi înainte de regularea desăvârşită a municipiilor şi a justiţiei, deoparte nu e consult a fi esecutat, ear' de altă parte se loveşte de pedeci şi de încurcături“, — după cari cuvinte ar venì imediat acestea: „tocmai de aceea, şi până când municipiile şi tribunalele vor putea fi organisate, şi judecătoriile cu juraţi vor putè fi instituite în sînul fiecărui municipiu, — asupra delictelor de presă au se judece tribunalele comitatelor, oraşelor, sau ale districtelor libere, pe basa art. de lege 18 din 1847/8“.

http://statuldacia.info

'Mi-a servit ca basă la aceasta moţiune în speçial împărţirea cuprinsă în proiectul ministrului, după care se ridică în cinci locuri, cu ţinerea în vedere a celor patru districte, judecătorii cu juraţi. După parerea mea aceasta nu corespunde întru toate scopului, dar' nici nu e cu dreptate. Binevoiţi a lua în considerare, că după această veche, după parerea mea învechită împărţire, acusaţii din comitatul Caraşului, care se află la marginea ţării, lânga Dunăre, ar fi siliţi să meargă la Debreţin. Ar fi cu nedrept, ca acusaţii şi martorii se fie îngreunaţi cu spesele legate de această lunga călătorie. De ce se silim pe acusaţi şi pe martori sa facă cheltueli enorme, în casuri în cari acusaţii poate că vin achitaţi, când acelaş lucru se poate face şi în sînul municipalităţii proprii? Tribunalele şi de altcum vor fi în curând restaurate, şi nu va putè spune nimeni, că ele nu posed încrederea publica, dat fiind că vor fi eşite din *alegere*. Nu esistă deci nici un motiv, ca pănă când îi va succede ministeriului se întroducă juriul la toate municipalităţile sa se întroducă alte feliuri de provisorii, ci după părerea mea, tribunalele respectivelor municipii pot fi însărcinate cu judecarea faptelor punibile cu deplină siguranţa.

Eu, cu toate că nu e pe tapet, mă folosesc de chestia aceasta pentru a mai de·lara încă şi aceea, că lupta cea mare şi nesfârşită, care decurge între apărătorii juriilor şi a judecătoriilor regulate, încă nu e decisă. Sunt mari capacităţi pentru una şi sunt mari capacităţi pentru ceealaltă, şi eu nu vreau se fiu preocupat de chestie, sau se fac încercare cu ideea aceasta măreaţă. De aceea, voiu avè timp se vorbesc despre ea când chestia se va discuta amănunţit. Pană atunci deci, pănă ideea, pănă principiul acesta îşi va serba învingerea şi în mijlocul nostru, — sunt pentru croirea judecăţilor prin tribunale."

Să primeşte textul original.

## Transacţia cu Austria.

*Şedinţa din 20 Martie 1867.* La ordinea zilei se pune raportul comisiunei de 67, esmisă pentru regularea afacerilor comune cu Austria.*) În şedinţă *din 21 Martie* ia cuvântul deputatul român

*) Comisiunea s'a numit aşa, pentru-că era compusă din 67 membri, 52 din Ungaria, şi 15 din Ardeal. Din ea făceau parte şi deputaţii români *Antoniu Mocsonyi, Emanuil Gozsdu* şi *George Ioanovici*. Comisiunea a ţinut 13 şedinţe, şi ca resultat al consultărilor ei a fost presentat dietei proiectul de lege, luat în discuţie în şedinţa aceasta. Era proiectul majorităţii din comisiune, faţă de care minoritatea înaintase proiect separat.

*Geoige Ioanovici:* „Onorată dietă! Cele înşirate în contra proiectului din întrebare nu mi-au putut clătina părerea ce o aveam şi o am faţă de proiect. Cele înşirate până acum, şi în prima linie teoria, că din sancţiunea pragmatică n'ar urma faptul, că membrii uniunei sunt datori să se apere reciproc, ci numai faptul, că Ungaria e datoare se apere pe regele ei: teoria aceasta zic, e după părerea mea de aşa, că se bate în capete cu ori-ce teorie despre uniune, pentru-că dacă două sau mai multe ţări s'au unit sub un singur domnitor comun, au făcut-o sigur pentru-că au aflat că e mai favorabil aşa, ear' unindu-se, în tot casul e în interesul lor se rămână la olaltă. De aici urmează naturalmente, că fiecare membru din uniune are deoparte dreptul să pretindă, ca proprietatea uniunei să fie apărată în contra ori-ce fel de atacuri, de altă parte are datorinţa se iee parte la apărarea proprietăţii uniunei, şi se nu privească cu mânile în sîn cum se descompune, prin inimici, interni şi esterni, alianţa inaugurată cu consentimentul seu şi în interesul seu.

Daca sensul art. de lege I şi II din 1723 n'ar fi decât acela, că noi — Ungaria — se ne apărăm proprietatea noastră din propria noastră putere, ear' provinciile ereditare să-'şi apere proprietatea lor din propriile lor puteri, întreb, pentru-ce oare am fi legat noi sancţiunea pragmatică? În modul acesta am putè fi unul fară de altul. Dar' părerea mea e, că despre ori-ce uniune să fie vorba, — uniune personală sau reală, — esista o apărare comună şi o îndatorire reciprocă, isvorîtă din ea. Poate se fie diferită împlinirea unei astfel de datorinţe, dar' datorinţa însaşi şi reciprocitatea, după parerea mea, nu poate fi trasa la îndoială.

Întrebarea poate ca e următoarea: Datorinţa noastră de apărare, împlinită până acuma, e oportună sau nu? În privinţa aceasta părerea mea e aceea, că nu e oportună, pentru-că faptul, că M. Sa voeşte se guverneze în viitor şi provinciile ereditate în mod constituţional, a schimbat situaţia în mod esenţial. Schimbarea aceasta esenţială a situaţiei face apoi neîncunjurat de lipsa, ca cu privire la toate raporturile, cari interesează deopotrivă patria noastră şi celelalte ţări ale M. Sale, în viitor să nu ne mai întâlnim prin mijlocirea puterii absolute, ci în mod direct, pe terenul constituţionalismului, şi anume astfel, ca se fie dată posibilitatea, ca apărarea comună se o putem face în comunitate, grabnic şi în mod liniştitor pentru ambele părţi, şi să punem capăt frecarilor şi certelor interne, păgubitoare deopotrivă pentru ambele părţi ale monarchiei. Noi voim, ca precum la noi,

aşa şi dincolo de Leitha, să se întroducă adevăratul constituţionalism. Dacă voim aceasta, e imposibil se voim, ca puterea, aflându-se între părţile ce poate că nu se pot înţelege, se împedece cu nelimitatul seu veto activitatea constituţională, când a uneia, când a celeialalte dintre legislative, şi astfel se devină constituţionalismul şi la noi şi dincolo de Leitha curată fantasmagorie. Coatingerea, domnilor, cu popoare libere, nu va aduce nici-odată primejdie asupra capului nostru. Primejdia ne-ar ameninţa atunci, daca am lăsa chestia apărării comune acolo unde am lăsat-o la 1848, adecă dacă am lasa-o neresolvată, şi dacă, fără se strângem în albia lor naturală pretensiunile legăturilor monarchiei, am da voe, ca valurile lor neregulate se acopere câmpiile constituţionalismului nostru, aducând cu sine, după obiceiul povoaelor, tot ce au putut aduna de pe acolo pe unde au trecut.

Asta ar putè să ne aducă primejdie, şi esemplu clar avem în cei optsprezece ani espiraţi. Pe mine m'a întărit praxa aceasta grozavă în manipularea chestiilor comune în convingerea, că, — după-ce nu putem respinge pretensiunea legăturilor cu monarchia, — va fi mai bine dacă în afara de hotarele patriei noastre, şi în cadrele afacerilor noastre interne, le dam o astfel de direcţiune, care se faca posibilă, ca aici, în launtru, noi se fim stăpânii şi domnii casei.

Apararea comună, despre care e vorba, este deci domnilor, în aceeaşi vreme apărare comuna, nu numai în contra *vim externam et internam*, aşa cum o esplicăm aceasta din urmă în sensul sancţiunei pragmatice, ci şi în contra nisuinţelor de *centralisare* şi *absolutistice* din interiorul monarchiei. Şi fiind-ca aici e vorba de o astfel de apărare, merită se fie luată în considerare. Nu e deci renunţare la drept aceea ce se proiectează cu privire la afacerile comune, pentru-că în înţelesul proiectului, în parlamentul nostru propriu votăm recruţi guvernului nostru propriu, în parlamentul nostru propriu votam budgetul cu privire la tot ce se refere la afacerile noastre interne. Toate acestea ne privesc esclusiv pe noi. Şi astfel nu împărtăşesc vederile stimatului amic, baron Simonyi, care în vorbirea sa de eri a zis, că după-ce ministeriul comun va dispune de sume mari, dupa-ce municipiile ţării îşi vor vota singure dările lor de casă, ministrul maghiar de finanţe va avea puţini bani la disposiţie. Aşa cred, că sumele ce le vor reparta municipalitaţile asupra lor nu sunt în detrimentul independenţei ţării şi al cercului de competenţă a legislaturei noastre. Ce se atinge de es. de cheltuelile referitoare la afacerile noastre interne, aşa cuget, că nu zace în interesul nostru sa ne putem lăuda,

că Dumnezeu ştie câte milioane votăm în fiecare an guvernului nostru, ci aceea, ca suma oferită guvernului nostru să fie suficientă pentru acoperirea trebuinţelor noastre proprii. Şi se dee Dumnezeu, ca suma aceasta se fie cât se poate de mica.

Condeputatul Tisza Kálmán a zis, că prin proiectul din întrebare vine periclitată independenţa noastră.

Suntem independenţi unii de alţii, noi şi provinciile ereditare, dar' fiind domnitorul acelaşi, şi în urma legăturilor monarchiei, stăm în legătură totuşi unii cu alţii, ear' legătura aceasta fireşte că eschide pentru ambele părţi nelimitarea desăvârşită a libertăţii acţiunei. Suntem deci pendenţi, nu unul de altul, ci toţi de ideea legăturii în monarchie; şi ţinerea în vedere a acestei legături o reclamă situaţia Europei, o situaţie pe care noi nu o putem schimba, şi menţinerea fiinţei de stat a Ungariei, şi încă foarte grabnic.

După-ce s'a făcut vorbă şi despre uniunea personală, în deosebi din partea condeputatului meu Tisza Kálmán, îmi iau voe se fac o paralelă între legăturile noastre monarchice şi între uniunea personală din Şvedia şi Norvegia pentru a demonstra, că manipularea (administrarea) comună a unor anumite afaceri de mare importanţă nu vatămă principiul uniunei personale, nu vatamă şi nu periclitează independenţa, neatârnarea ţărilor, unite în modul acesta.

În uniunea dintre Şvedia şi Norvegia găsesc eu, de şi nú esprimate în mod atât de pronunţat ca la noi, în legăturile noastre, acele trei idei, cari sunt cuprinse în proiectul comisiunei. *Întâiu,* găsesc ideea legării uniunei, în înţelesul careia, deşi e legată între două state, cari în lăuntru sunt cu totul independente unul de altul, în afară, ales unde e vorba de apărarea uniunei, păşesc ca un întreg. În înţelesul paragrafului norvegian, — şi probabil că şi constituţia din Şvedia are un astfel de paragraf, — Norvegia are dreptul se folosească steagul propriu în comerciu. În armată steagul rămâne cel al — uniunei.

A doua idee aflată în uniunea aceea e, că comunitatea purtării de răsboiu e recunoscută şi în lege, şi anume în formă de datorinţă reciprocă de apărare. Dacă regele vrea să înceapă răsboiu, convoacă un senat mixt estraordinar, compus din ministrii Şvediei şi ai Norvegiei, şi după-ce a ascultat în mod cuvenit părerea acestora, decide singur în chestia răsboiului. Eu înţeleg aici şi rasboiul ofensiv, pentru-că se zice deadreptul: „dacă regele vrea să înceapă răsboiu." Conced, că ţara respectivă, care e în contra unui astfel de răsboiu,

poate se detragă domnitorului, prin parlamentul ei, mijloacele necesare pentru continuarea răsboiului energic; dar' nu poate împedeca aceea, ca domnitorul să pună în aplicare forțele aflate gata în ambele țări, *armata*, etc. pentru a începe și a continua răsboiul. Și dacă se refere aceasta la răsboiul ofensiv, cu atât mai vârtos să refere la astfel de răsboiu, în care e vorba, ca proprietatea, ființa uniunei, se fie apărată în contra atacurilor.

Ca a treia idee, — și pe aceasta pun cel mai mare temeiu, — găsesc în uniunea șvedo-norvegiană noțiunea comunității cu privire la unele afaceri foarte importante, și anume, nu numai recunoașterea acestei idei, ci și determinarea comună, și anume în mod foarte simplu, prin delegațiuni, așa cum recomandă și proiectul afacerilor comune. Daca nu esistă principe regesc, îndreptățit se moștenească tronul, regele are dreptul se propună urmaș celor doue țări. În acest cas parlamentul ambelor țări alege pe basa parității un comitet, ear' comitetul acesta, în casul că cele două parlamente n'ar cădea de acord cu privire la alegerea moștenitorului de tron, decíde cu majoritate de voturi și alege el pe moștenitorul de tron.

Tot așa aduce hotărîre delegația și atunci, când e vorba de decretarea majoratului pe seama regeluí. Și aici totdeauna, când parlamentele nu se înțeleg, decide delegațiunea mixtă. Dacă moare regele, ear' moștenitorul de tron e minor, sub timpul interregnului, adecă până la întrunirea deputaților ambelor țări, în fruntea ambelor țări stă un senat comun de stat, ales în număr egal din cetățenii Șvediei și ai Norvegiei. Și e determinat înca și aceea, că dintre miniștrii ambelor țari, cari au scaun în senatul de stat, și care are se fie presidentul. Asta se decide prin soarte. Tot așa cum și în delegațiunile comune soartea decide, care membru are se repășească din delegațiunea întrunită.

Mai sunt unele lucruri, în special alegerea epitropilor pe seama minorului moștenitor de tron, dispozițiile referitoare la educarea minorului moștenitor de tron, și în fine o dispoziție tot atât de importantă ca cea primă, anume, că dacă s'ar stânge ramul bărbătesc al casei regale și moștenitorul de tron încă nu e ales, atunci, neputându-se unì cele două parlamente, în înțelesul §-lui 7, delegațiunea ce e de ales va alege în ședință comună cu majoritate de voturi noua casă regală. Știu eu, că cele înșirate sunt lucruri ce să întâmplă foarte rar, că sunt lucruri estraordinare Dar' întreb, pentru-că nu se întâmplă în mod regulat, sunt ele oare mai puțin importante? Întreb,



http://statuldacia.info

dacă cu privire la alegerea moştenitorului de tron, cu privire la alegerea regelui, care de altcum are să se facă direct şi esclusiv din partea parlamentelor ţărei respective, — ambele membre ale uniunei au luat înţelegere că dacă parlamentele lor nu se pot înţelege *să decidă delegaţia comună* şi nu se tem că prin aceasta se periclitează neatârnarea, independenţa, fiinţa de stat independentă a lor: putem noi să o spunem aceasta cu privire la afacerile pe cari noi le vom recunoaşte de comune şi cu privire la cari ţinem de necesar, ca ele, în scopul eventualelor ciocniri şi frecări, se fie resolvate în comunitate?

Şvedia şi Norvegia consideră remânerea lor împreună atât de importanta, în cât vreau se o asigure şi pentru casul, când s'ar stânge actuala casă domnitoare. La noi e altcum. După proiectul nostru parlamentul nu trece peste disposiţiile sancţiunei pragmatice, ci se nisueşte se menţină legăturile esistente pe basa sancţiunei pragmatice, astfel cum reclamă raporturile europene şi situaţia monarchiei.

Conced domnilor, că legăturile monarchiei, aşa cum sunt contemplate în proiectul despre afacerile comune, formeaza legătură mai strânsă decum e a uniunei şvedo-norvegiane. Dar' se avem în vedere şi aceea, că Şvedia şi Norvegia formează partea mărginaşe a Europei, pe când gruparea aceasta de state formează centrul, inima Europei.

Ear' acum îmi iau voe să răspund la unele observări ale stimatului condeputat Tisza Kálmán. El ţine de foarte păgubitor modul recomandat în proiectul comisiunei pentru afacerile comune, în ce priveşte alianţa vamală şi comercială a Ungariei cu celelalte provincii ereditare, adecă convenţia referitoare la chestiile, cari la rigoare nu sunt comune, dar' despre cari proiectul aşa ţine că e în interesul ambelor parţi daca se face apropierea şi aliauţa. Se află o disposiţie în proiect cu privire la care, legându-se odată convenţia, modificarea ei nu se mai poate face decât cu consentimentul ambelor părţi. E disposiţia referitoare la valută. Cu privire la celelalte chestii aparţinătoare categoriei acesteia se zice pretutindenea şi se face provocare la paragrafii respectivi, că convenţia avem se o legăm din timp în timp. Îngrijire ar putea provoca deci numai acel singur punct, în înţelesul căruia dacă odată e stabilită pe calea înţelegerei reciproce disposiţia referitoare la valută, mai târziu, dacă ar fi să o găsească păgubitoare intereselor lor, convenţia o pot schimba numai cu consentimentul părţii celeialalte, ceea-ce e foarte natural. Acelaş lucru se întâmplă şi în viaţa privată. Dacă mă oblig la ceva, nu pot absta câtă vreme partea ceealaltă

nu mă dispensează şi nu-'şi da consentimentul. Dar' prin aceasta nu e jertfită independenţa mea. De altcum aşa cred, că dispoziţia ce trebue să o stabilim acum, ca ţara liberă, cu cei de dincolo de Leitha, ca ţară liberă, cu privire la sistemul valutei, daca ar fi se fie păgubitoare pentru noi, atârnă dela parlament să nu mai lege convenţia, pentru-că din faptul, ca ne obligăm moraliceşte se facem încercarea legării unei învoeli reciproce cu privire la o anumită chestie, sau în general la mai multe chestii, încă nu urmează, că punându-ni-se condiţiuni pe cari noi nu le aflam acceptabile convenţia se fim siliţi totuşi să o legăm. În privinţa aceasta eu nu văd deci motiv de îngrijire.

Ce se atinge de administrarea comună a datoriilor de stat, eu tocmai din motivul înşirat din partea dlui deputat, că anume, posesorii datoriilor de stat sunt în cea mai mare parte oameni din străinatate, tocmai din acest motiv zic, aflu de mai oportun, ca datoriile se fie manipulate în comunitate, pentru-că cred, că străinatatea în tot casul va preferì se aibă de a face cu *un* debitor decât cu *doi*. Eu cred deci, că dacă declaram, că primim datoriile de stat, dar' vrem să le manipulăm separat, tocmai prin aceasta ne câştigăm mai mulţi inimici nouă, şi mai mulţi inimici independenţei noastre legale.

Despre ministeriul comun aşa zice stimatul orator, ca nu poate se fie responsabil, pentru-că nu parlamentul îl trage la răspundere, ci o corporaţiune cu totul de altă natură. Cu privire la aceasta observ, ca responsabilitatea guvernului nu atârnă dela aceea, că corporaţiunea care 'l trage la răspundere ce nume poartă, parlament sau delegaţiune, ci dela aceea, că dispoziţiile cari stabilesc responsabilitatea ministeriului ofer garanţă suficientă, că ministrul respectiv, dacă nu-'şi împlineşte datorinţa, va fi tras de fapt la răspundere şi va fi pedepsit?

În fine referitor la observarea onoratului orator, ca se nu jertfim independenţa ţării chiar şi dacă ar trebuì se suferim prin faptul că respingem comunitatea, aşa cum cere el şi stimaţii sei amici de principii, ci se suferim mai bine decât se dăm pradă neatârnarea ţării, părerea mea este, ca traim nişte timpuri atât de critice, încât prin pasul ce 'l-am face respingând comunitatea de apărare am ajunge acolo, că primejdia n'ar fi numai suferinţa, ci ar fi mult mai mare, ar fi *ruina ţării*. De aceea eu zic, mai bine se limităm libertatea de acţiune a parlamentului nostru cu privire la chestiile referitoare la obligamentul de apărare, daca pe calea aceasta putem face, ca patria se ne fie scăpată din mijlocul criselor ce sa pot ivì.

Proiectul din întrebare resolvă chestia, şi anume aşa, ca deoparte şă se satisfacă apărării comune a monarchiei, de alta parte să se păstreze independenţa ţării cu privire la toate chestiile referitoare la guvernamentul nostru intern. Proiectul corespunde problemei ce şi-a pus-o dieta de faţă în prima sa adresă, zicând că: „Suntem convinşi, că aceste două idei (anume: siguranţa monarchiei şi independenţa constituţională a patriei noastre) nu stau în contrazicere una cu alta, şi nu va fi trebuinţă ca una se fie adusă jertfă celeialalte! Chemarea noastră este să le aducem în consonanţă pe amândouă şi să le conservăm împreună pe amândouă."

Misiunea aceasta o văd împlinită în proiectul părtinit din partea mea, şi de aceea părtinesc propunerea comisiunei esmise pentru precisarea raporturilor comune." (Aprobări.)

***Şedinţa din 26 Martie 1867.*** Deputatul *Nyáry Pál* adresează guvernului următoarea întrebare:

***Nyáıy Pál:*** „Inainte de a trece la ordinea zilei îmi iau voe, cu permisiunea onoratei case, se adresez onoratului ministeriu întrebarea, ca după-ce dieta, începând dela 1861, în fiecare adresă presentată M. Sale a accentuat de repeţite-ori, *că-şi va considera de prima datorie*, imediat cum constituţia va fi restaurata, *presentarea şi discutarea unui proiect de lege referitor la resolvarea chestiei naţionale,* oare onoratul ministeriu are intenţiunea se presenteze casei proiect de lege în privinţa aceasta, înainte de a espira actuala sesiune?"

***Baronul Eötvös József, ministru de culte***: „Onorată casă! Sigur că nu e nime care ar înţelege mai bine importanţa chestiei naţionale decât ministeriul, şi ar dorì mai mult, ca această importantă chestie se fie resolvată prin lege, cât de curând. Dar' fiind-că onorata casă a esmis în chestia naţională o comisiune, ministeriul crede că e consult, ca această comisiune, continuându-şi lucrările, se şi le presenteze casei, ear' ministeriul îşi reserva dreptul, că dacă află necesar să-'şi înşire observările asupra proiectului comisiunei, aici în faţa casei".

***Nyáıy Pál:*** „După-ce am auzit declaraţia dlui ministru de culte, nu rămâne alta, după părerea mea, decât ca onorata casă se binevoiască a îndruma comisiunea esmisa pentru elaborarea proiectului de lege în chestia naţională, ca sa-'şi continue lucrările." (Aprobări.)

***Presidentul***: „În urmarea acestora, comisiunea naţionala îşi va continua lucrările şi proiectul de lege ce-'l va stabilì îl va presenta onoratei case."

Se întră în ordinea de zi.

***Şedinţa din 29 Martie 1867.*** Sigismund *Popoviciu* şi Petru *Mihályi* renunţă la cuvânt, ear' Aloiziu *Vlad* declară următoarele:

***Aloiziu Vlad:*** „Nu abstau dela cuvânt, ci vreau să-'mi motivez pe scurt votul ce vreau să-'l dau. După-ce partea materială a elaboratului majorităţii comisiunei de 67 stă mai aproape de vederile mele, primesc acest elaborat, nu numai ca basă pentru discuţia specială, ci peste tot în general. Cu privire la partea formala, îmi reserv dreptul a vorbi la discuţia specială."

Discuţia se termină, ear' votarea se amână pe şedinţa următoare. Urmează verificarea deputaţilor aleşi în *Năsăud.*

***Gajzágó Salamon*** intreaba dieta, dacă îi compete Năsaudului să trimita deputaţi la dietă, după-ce în 1848 era district militar şi ca atare nu e trecut în nici o lege cu drept de a putè fi representat în parlament? Vorbeşte la obiect

***Sigismund Papp:*** „Onorată casa! Vorbesc întâiu la ordinea zilei. În a doua linie vorbesc la obiect. Ce se atinge de dorinţa se amânăm hotărîrea şi se nu punem obiectul la ordinea zilei, nu aflu nici de oportună nici de potrivită propunerea. Şi anume din motivul, că din espunerea făcută se vede clar, că Năsăudul în 1848 numai pentru aceea n'a primit drept representativ, pentru-ca pe vremea aceea statea sub stăpânire militara. Vedem deci clar cum stă lucrul şi putem vorbì imediat la obiect. Ce se atinge de obiect însuşi, adevărat că în lege nu e trecută representarea districtului Năsăud. Dar' dacă luam de cinosură legile ungare din 1848 vom vedea, că pentru Ardeal nu sunt stabiliţi decât 69 deputaţi. Dieta din Cluj a avut bunăvoinţa însă se mai adaoge patru, fără ca Ungaria să fi protestat. Acum deci, dupa-ce Năsăudul a încetat a mai fi provincie militară, ci s'a prefăcut în provincie civila, aceasta autoritate civilă nu mai poate fi despoeată de dreptul representativ, pentru-că aşa cred, că aceasta n'ar fi nici cuviincios, nici oportun. (Nici nu vrem!) Dreptul acesta putem să-'l dăm deci şi pănă când îl vom înarticula în lege mai târziu". (Aprobări.)

Să verifică deputatul *Alexandru Bohaţiel,* ear' cu privire la alegerea lui *Grigorie Moisil* se propune anularea, din motivul, că alesul însuşi a declarat, că nu ştie ungureşte, condiţiune esenţială pentru ca cineva se poată fi ales deputat la dieta ungară.

Înainte de a se enunţa conclusul vorbeşte în chestia anulării mandatului lui Moisil deputatul

*Sigismund Papp:* (Intreruperi: Renunţă!) „Nu voiu renunţa! E cu mult mai importantă chestia decât să trecem atât de iute peste ea şi să primim părerea comisiunei. Aşa cred, că se află aici în dieta, nu unul, nu doi, ci trei deputaţi cari nu ştiu ungureşte (Zgomot), fară a forma pedecă, pentru-că atunci când vorbesc, îşi cetesc traducerea maghiară a vorbirei. Doi dintre acestia sunt Ungureni, unul Ardelean. Intreruperi: E din Ungaria şi acela!) Fiţi cu mai mare atenţiune. Se privim bine în adâncimea lucrului. Sa-'l esaminăm şi să precumpănim, că prin aceea, că nu acceptăm alegerea aceasta, poate că nu purcedem în mod echitabil, şi poate că nici destul de cuminte. Aşi putè spune mai departe, că cu toate că alesul a făcut vot alegatorilor, că se va ţinè întru toate de dorinţa lor, — astfel de legătuinţe sunt în contra legii şi n'au nici o putere de drept, din motivul, că noi n'avem instrucţiuni, ci suntem conduşi numai de conştienţa noastră. Eu sunt deci de părerea, că alegerea sa nu fie anulată ci verificată". (Contraziceri.)

Mandatul se anulează.

*Şedinţa din 30 Martie 1867.* Se votează asupra proiectului comisiunei de 67. Resultatul e următorul:

Pentru propunerea majorităţii Deák Ferencz) a votat 257, contra 117, absenţi 22.

Se întră în discuţia specială.

*Aloiziu Vlad:* „Eu nu pot accepta modul de deslegare proiectat în elaboratul comisiunei, cu privire la formă, aşa cum e cuprins în punctele dela 29 pană la 49, pentru-că îl ţin de foarte greoiu şi complicat. Din partea mea, contrar vederii din punctul 28, (Întreruperi: Peste acesta am trecut!) a-şi afla mai de oportună o delegaţie comună, care se discute laolaltă. Cu mult mai mult însa un parlament al monarchiei, eşit din alegeri directe (Zgomot. Să auzim! Intreruperi: Poate ca Reichsrath?), pentru-ca numai un parlament al monarchiei, astfel compus, poate se desvoalte energia pe care eu o ţin de necesara pentru existenţa monarchiei, şi pentru-că numai un astfel de parlament ar fi adevărat senat de asociaţie al popoarelor monarchiei. Dar' fiindcă ştiu, că aceste idei nu află resunet în casă, nu fac moţiune, ci primesc elaboratul". (Zgomot.)

## Votarea recruţilor.

*Şedinţa din 2 Aprilie 1867.* La ordinea zilei e propunerea guvernului de a se face votarea contingentului de recruţi. Vorbeşte

*Sigismund Papp:* „Onorată casă! Dintre toate dările pe cari le cere patria dela noi, nu se poate nega şi nu se poate trage la îndoială, că darea de sânge e cea mai grea. Felul şi organisarea acestei dări a fost apăsătoare în deosebi înainte de 1848, când darea aceasta, precum şi toate celelalte dări şi sarcini, le purtau singuri iobagii, fără ca să fi avut, cu drept cuvânt, ceva de apărat pe acele vremuri, fără ca aşa zicând să fi avut ei patrie proprie pe vremea aceea. Fiii iobagilor veneau prinşi cu sfoara pe atunci, spre cea mai mare ruşine a omenimii. Erau torturaţi şi despoiaţi din braţele iubiţilor lor părinţi, fraţi şi rudenii, pentru-ca să fie duşi la măcelărie pentru apărarea intereselor, cari pe atunci nu puteau fi recunoscute de ale lor, şi cari, aşa zicând, să loveau tocmai in capete cu interesele lor. De aici s'a putut naşte şi se naşte înstrăinarea cu care se poartă poporul de rând faţă de miliţie, şi înstrăinarea aceasta va ţinè fară încetare pănă atunci, pănă când soldatul, care vine înrolat, nu vine la conştienţa, ca el, ca atare, ca soldat, îşi apără patria proprie, naţiunea proprie, naţionalitatea proprie, interesele, bunastarea şi înflorirea acesteia, ear' nu interese straine. Asta trebue să fie, şi nimica alta, noţiunea glorioasă şi sublimă a apărarii de patrie. Numai aşa şi nu altcum ne putem închipuì însufleţirea, care e în stare şi voeşte să se lupte cu toate pedecile, şi dacă trebue, sau va trebuì, e în stare şi voeşte se contribue cu cea mai mare dare pentru iubita sa patrie. cu sângele seu, respective cu vieaţa sa. Romanii, domnilor, au murit cu drag pentru patria lor; şi au murit pentru-ca proverbul lor era: „Dulce et decorum est pro patria mori“. Ştim şi ne aducem toţi aminte de mamele din Grecia, Sparta şi Roma, cari atunci, când puneau suliţa şi săgeata în mâna fiilor lor, pentru-ca se salveze patria, îi dimiteau cu cuvintele: *Să vii îndarăt, sau cu ea, sau pe ea.*« Această simbolică despărţire de mamă însemna atunci atâta, cât: „Mergeţi fiii mei la bătae, salvaţi patria voastră şi cu ea onoarea mamei voastre, ori apoi muriţi mai bine în luptă, decât ca mama voastră, care v'a născut, grijit şi crescut, se fie desonestată prin voi“.

Numai în patrie liberă şi acolo, unde şi-a făcut cuibul libertatea, fraţietatea şi egalitatea, cari se manifestă şi în fapte, — numai acolo

se pot gasì eroi, numai acolo se pot naşte, se pot desvolta şi se pot înmulţi oameni ca Leonida, Curtius, Mucius Scevola, etc. Numai acolo să poate zice ce a zis Muciu Scevola: „Longus est post me ordo idem potentium decus.“ Ear' din contră, unde e tirănie, unde domneşte asuprire, nu vom întâlnì decât mercenari, ear' eroi la nici un cas.

Astfel şi nu altcum am înţeles eu noţiunea apărării de patrie. Astfel şi nu altcum îi dau esplicare, şi vreau, ca aşa se fie trupele şi regimentele pentru a căror modalităţi de a fi compuse s'a presentat casei proiect din partea guvernului. Dar' pentru a se putè face aceasta, să cere întâiu de toate, ca regimentele, respective fiecare membru din ele să fie pătruns de conştienţa, că el apăra naţiunea, naţionalitatea. Al doilea, să cere, sa ştie că apără constituţia. Al treilea să cere, se fie însufleţit despre faptul, că constituţia nu e proprietate a singuraticilor, ci e proprietate comună, a tuturora. Asta vreau eu. Şi find-că constituţia noastră e restaurata, cred că aşa va fi.

Cred, că honvezii, respective regimentele vor fi pătrunse de această însufleţire, şi daca va domni zeiţa ordinei şi a dreptaţii putem se fim siguri, că zeul Marte va învinge cu siguranţă pretutindenea. Dat fiind că, esaminând amănunţit organismul acesta putem vedè, că s'a ţinut în vedere speciala ori-ce interes, eu îl părtinesc în general; îl părtinesc mai ales pentru-că se identifică cu dorinţa de mult născută în sînul patriei, ca pe timp mai îndelungat sa nu se iee nimeni dela ocupaţiunea sa civilă, ear' prin periodul de serviciu de şese ani se pune capat imoralităţii lăţite în urma vechiului sistem.“

Se primeşte proiectul guvernului în general. La discuţia pe articole vorbeşte deputatul român

***Aloiziu Vlad:*** „Onorată casă! Obligamentul militar e o sarcină, pe care poporul în deosebi nu o poartă bucuros, cel puţin nu cu bucurie. Ca se dăm ocasiune poporului se supoarte mai cu drag sarcina aceasta, — după părerea mea ar fi de lipsă reducerea timpului de serviciu militar. Şi propun aceasta, cu atât mai vârtos, fiind-ca la 1848, când primul ministeriu maghiar a cerut dela dieta votarea a 200 mii de recruţi, ear' timpul de serviciu 'l-a precisat în şese ani, — parlamentul votând contingentul recruţilor, anii de serviciu 'i-a redus la *patru*. Aşa cred, ca ce-a făcut casa atunci, poate se facă onorata casă şi acum, şi prin aceasta se dee ocasiune şi mod potrivit în special poporului de rând, ca se meargă mai cu voe la miliţie, ceea-ce se întâmplă sigur atunci, când respectivul ştie, că peste puţina vreme earaşi se va întoarce îndarăt, acasă.

Am ţinut de necesară înşirarea acestora, pentru-că după alegerea mea de deputat, provocat fiind din partea alegătorilor mei simpli, dar' provăzuţi cu minte naturala, ca să mijlocesc reducerea timpului de serviciu militar, le-am spus, provocându-mă la hotărîrile dietei din 1848, că pot se aibă speranţa sigura, că propunerea referitoare la serviciul mai scurt militar va fi primită, cu atât mai vârtos, fiind-că dieta din 1848 a primit deja periodul de patru ani pentru serviciul militar. Şi că terminul maĭ scurt de serviciu corespunde scopului, ne-a dat dovada cea mai eclatantă Prusia. Eu rog deci pe onoratul ministeriu şi onorata casă, se binevoiască a consimţi, ca anii de serviciu să se stabilească în patru, în loc de şese."

Se primeşte proiectul guvernului.

## O interpelare.

*Şedinţa din 5 Aprilie 1867. Berzeviczy Tivadar* presentează un proiect de lege despre regularea proprietăţii. Se ceteşte. Deputatul Bernáth Zsigmond propune, se fie predat guvernului spre folosire.

*Sigismund Papp*: „Onorată casă! Recunosc, că ministrul de justiţie poate se iee folos din acest proiect de lege. Dar' nu împărtăşesc parerea, că unul sau altul dintre deputaţi n'ar avea dreptul să presenteze proiecte de lege. Prin urmare propun, ca proiectul presentat să se tipărească şi să se imparta între deputaţi."

Conclusul se ia în *acest* înţeles. Urmează interpelaţia deputatului

*Vichente Babeş*: „Fiind-că dl ministru de interne, cum vad, nu e de faţă, sunt silit se amân întrebarea ce vreau să-'i fac. (Se auzim. Intreruperi: Aici e ministeriul!) Cu permisiunea onoratei case voiu fi atât de liber se adresez o rugare umilită domnului ministru de interne, şi să cer lamuriri graţioase într'o causă, care a dat naştere la îngrijiri în inimile multor patrioţi. După cum se ştie, dela decretarea reintegrării constituţiei în patria noastră şi a reorganisării municipiilor, aproape în fiecare comitat vedem că inteligenţa comitatensă se adună în întruniri şi discută asupra modului de procedare, ales în chestii de alegere.

Astfel de întruniri am vazut nu de mult ţinându-se în comit. Pesta, şi anume în sala mare a comitatului, şi tocmai din partea membrilor municipali, fără ca să fi fost împedecaţi din partea cuiva

în consultările lor, ear' despre resultat am putut lua ştire din ziarele de zi. O astfel de consultare au convocat inteligenţii români din centrul comitatului *Caraş*, şi anume, pe 14 a lunei trecute, şi ţinerea acestor consultari a fost nu numai publicată prin gazete, ci, ceea-ce a fost de prisos, a fost anunţată din vreme încă şi autorităţii comitatense competente. S'au adunat mulţi bărbaţi inteligenţi şi mulţi membri municipali. Domnul ministru de interne *a oprit* însa, prin o telegramă din 13 Martie, ţinerea acestei adunări, şi după cum se poate constata din declaraţia directorului, adecă a administratorului comitatului, cu motivarea, că membrii municipali ai comitatului n'au voe, nici în întregime, nici în parte, sa se întrunească şi se discute (Mişcare , de sine înţeles, că în mod privat.

Înzadar a fost remonstrarea făcută, earăşi pe cale telegrafica, la ministrul de interne, din partea reverendissimului canonic Mihail Nagy, ales şi însărcinat din partea adunării, înzadar a fost rugarea, ca ţinerea întrunirei sa se conceadă, pentru-că ministrul de interne 'şi-a menţinut opreliştea. Ba directorul comitatului a mers şi mai departe şi a adresat circular şefilor de cercuri din comitat, prin care le impune, pe lânga responsabilitate personală, se împedece ori-ce fel de întrunire. Astfel întrunirea din întrebare nici nu s'a ţinut. Eu, onorata casă, nu pot se înţeleg procedura aceasta a guvernului, şi nu pot se o găsesc consunătoare, nici cu legile esistente, nici cu usul legal. Ear' când respectivii au adus casul la cunoştinţă publică, în coloanele unui ziar român, au făcut observarea, că această procedura a guvernului le revoacă în memorie epoca celui mai groaznic absolutism. Având acum în vedere, că în multe alte comitate se ţin zilnic întruniri, Lugojenii suspină crezând, că în patria noastră „quod uni justum, alteri non aequum esse debet". (Intreruperi: Nu-'i adevărat!) E evident deci, că procedura aceasta a guvernului a provocat astfel de îngrijiri, special printre cetăţenii nemaghiari, cari pentru desvoltarea constituţiei noastre nu pot fi decât periculoase; şi din acest motiv 'mi-am luat voe se adresez onoratului domn ministru de interne rugarea, se binevoiasca a-'mi da lămuriri referitoare la casul acesta. respective la chestia aceasta, şi pentru liniştirea spiritelor agitate se dee un graţios răspuns. Pentru-că eu, onorată casă, nu pot presupune, că guvernul maghiar ar avea intenţiunea se împedece astfel de întruniri, special însă întrunirile membrilor municipali".

*Horváth Boltizsár, ministru de justiţie*: „Guvernul îşi reservă dreptul să răspundă în proxima şedinţa la interpelaţia aceasta,

care de altcum guvernul ar fi dorit să 'i-se adreseze în forma unei întrebări mai concrete". (Aprobari.)

*Şedinţa din 8 Aprilie 1867.* La interpelaţia deputatului *Babeş* răspunde ministrul de interne

***Baronul Wenckheim Béla***: „Onorată casă! Cu ocasiunea şedinţei trecute, nefiind present, în urmarea provocării adresate mie, ca ministrului de interne, din partea deputatului cercului electoral Sasca, comitatul Caraş, care cere lămuriri asupra disposiţiilor prin cari am oprit prin locţiitorul de comite-suprem ce funcţiona pe atunci acolo ţinerea adunării proiectate din partea inteligenţei române din Caraş, am onoare a da onoratei case lămuririle cerute, după cum urmeaza. (Se auzim!) Despre adunarea amintita, proiectată din partea inteligenţei române din Caraş, dar' nu ca întrunire privată, sau ca consultare municipală, ci în stil mai mare, în formă de *adunare grandioasă de popor,* am fost informat abia în preseara ţinerii ei, şi imediat am trimis ordin locţiitorului de comite-suprem de acolo, declarând în mod categoric, că „fără anunţare prealabilă nu sunt permise adunarile mai mari, de aceea adunarea convocată pe mâne să se oprească, pentru-că astfel de adunări n'au fost permise nici într'o epocă, nici chiar în epoca constituţionala dela 1848, dar' *consfătuiri intime să se permita*«. (Aprobari.) Astea sunt cuvintele clare ale telegramei. În urma acestora, încă în aceeaş zi, la câteva ceasuri după ordinul acesta al meu, 'mi-a venit earăşi o telegramă dela domnul canonic *Mihail Nagy,* aflător în fruntea proiectatei consfătuiri, care solicita concesiunea pentru ţinerea acestei adunări. Dar' ori n'a înţeles, ori n'a voit să înţeleagă ordinul meu, pentru-că nu 'l-a considerat ca ordin al ministrului de interne, ci ca venit deadreptul dela presidentul consiliului de locotenenţă, care pe vremea aceea nici nu mai esista. În urmarea acestora am trimis de nou ordin, ear' membrii municipali întruniţi s'au resfirat în linişte perfectă. Dacă cu începere de atunci s'au născut unele îngrijiri în sînul concetăţenilor de buze nemaghiare, pot atribuì lucrul mai vârtos ziarelor române, poate, cari au prins lucrul greşit şi 'l-au întortochiat, precum şi rascolirei chestiei din partea singuraticilor. (Aprobări.) La fel am dispus şi am procedat în urma numeroaselor rapoarte oficiale şi întrebări private, şi totdeauna locuitorii din părţile diferite ale ţării s'au plecat. În toate părţile ţării s'au ţinut sfătuiri intime, parte în localuri private, parte în saléle comitatense, fiind acestea proprietatea tuturor locuitorilor din comitat, şi s'au ţinut

astfel de consultări în toate regiunile țării, fără deosebire de naționalitate, în deosebi în comitatul Timiș, mărginaș cu Carașul, și și aici din partea cetațenilor de buze nemaghiare, ear' din partea guvernului nu s'a pus nici o pedecă. Și s'au ținut consfătuirile în comitatul Timișului tocmai cu trei zile înainte de proiectata adunare din Caraș.

Așa cred deci, că e clar înaintea fiecăruia, că guvernul nu a avut nici-odată intențiunea se împedece ținerea consfătuirilor private. Și nici nu poate fi nimeni îndreptățit se presupună despre actualul guvern, că ar voi se facă deosebire, în privință de guvernare, în privință administrativă sau politica, între cetațenii de ori-ce limbă sau confesiune, (Aprobări) afară poate de binemeritatul deputat al cercului Sasca, dl Vichente Babeș, a carui interpelare ușor poate se dee ansă la restălmaciri". (Aprobări vii.)

*Vichente Babeș:* „Onorată casa! Cu declarația dlui ministru de interne, întrucât asigură casa cu caldură și în mod solemn, că guvernul maghiar la nici un cas n'are intențiunea se împedece consultările și conferențele intime ale membrilor municipali, sunt pe deplin mulțămit și o primesc cu gratitudine. De altcum, pentru justificarea mea proprie trebue se spun, că comunicatul administratorului comit. Caraș, care se provoacă espres la ordinul ministrului de interne primit prin telegraf, conține cu totul alta, și după cum e citat între parenteze în foaia română, are următorul cuprins: „Nrul 327. Dela locțiitorul de comite suprem al comitatului Caraș. În urma ordinului din 13 l. c. primit în momentul acesta pe cale telegrafică dela grațiosul ministru de interne, fiind-ca terminul pentru restaurarea municipiilor va fi precisat din partea guvernului, pănă atunci comitetele municipale, nici în întregime, nici în parte, *ba nici membrii singuratici,* ca atari, nu pot funcționa, și *nu pot ținè nici un fel de întrunire.*« (Intreruperi: Ca atari!) Așa se zice, onorata casa, din cuvânt în cuvânt. Eu singur am accentuat, onorată casă, că nu presupun, dar' nici nu pot presupune, că guvernul ar avea intențiunea se oprească astfel de întruniri... (Intreruperi: Ba da, așa ai zis!) și fiind-că s'au nascut nedumeriri, am făcut interpelația. Așa cred, că în urma declarațiunei onoratului ministru de interne, nedumeririle se vor resfira cu desăvârșire, și tocmai de aceea zic și repet, că sunt pe deplin mulțămit cu această lamurire sau declarație. Dacă a fost neînțelegere la mijloc, pricinuitorul ei a fost la tot casul administratorul comitatului." (Zgomot.)

*Deák Ferencz*: „Onorată casa! Şirele cetite de către dl deputat Vichente Babeş, — nu ştiu din care ziar român, — dacă ar fi fost se dubietez, m'au convins de nou, că dl ministru de interne are dreptate; pentru-că şi în acele şire se spune, că locţiitorul comitelui-suprem din comit. Caraş a zis, că activitatea şi întrunirea membrilor municipali, ca atari, e interzisa. E mare deosebirea între lucrul acesta şi consfătuirea privată. (Aprobari.) Foarte nimerit a purces dl ministru de interne, când n'a permis ţinerea adunării şi întrunirea membrilor municipali, ca atari; şi facea mare greşală dacă ar fi permis-o. (Aprobări.) Fiind-că însă s'a ivit chestia, îmi este cu neputinţă se nu-'mi esprim cu ocasiunea aceasta dorinţa, ca între noi, atunci când funcţionam pe terenul legislativ, în acest sfânt lăcaş, se observăm în interpelările noastre cel puţin regulele ce le dictează bunacuviinţă în viaţa privată. (Aprobări vii.) Dacă eu cer lămuriri dela cineva, nu-'mi voiu termina rugarea cu espresiuni ca acestea de es. „Aşa se vede, sau să poate, e probabil, sau nu pot presupune ca domnul se fie just faţă de unul ear' faţă de celalal să nu fie just, că aceea ce permite unuia să nu permita celuialalt." La aceasta ar fi îndreptaţit ori-şi-care atunci, când cu esplicările date n'ar putè fi mulţămit. Dar' când cerem lămuriri, nici în societate privată nu e cuviincios se folosim înainte astfel, de espresiuni. (Aprobări.) Sunt convins, că nici la liniştirea generală, nici la desvoltarea oportună a lucrurilor nu duce faptul, că noi, fie în interpelaţiunile noastre, fie în alte privinţe, ne purtăm aşa cum nu se poartă omul în societate cultă." (Aprobări vii.)

*Vichente Babeş*: „Onorată casă! (Zgomot. Să abstee!) E atinsă persoana mea, îmi ţin deci de datorinţă a da o mică esplicare, pentru-că aşa se vede, că e o mică neînţelegere la mijloc. (Intrerupere: Nu e! Să auzim!) Cuvintele la cari se provoacă condeputatul *Deák Ferencz* nu sunt cuvintele mele (Intreruperi: Dar' ale cui?), pentru-ca sunt cuvinte citate, sunt cuvintele celor-ce au dat casul publícităţii. Pentru aceea sunt citate, ca să-'mi legitimez păşirea şi să dovedesc, că într'adevăr sunt nedumeriri, şi încă grave nedumeriri. Numai din acest motiv am citat cuvintele, şi am şi spus la sfârşitul vorbirei mele destul de clar, că nu sunt cuvintele mele, şi am mai adaogat, ca nu cred să fie temeinice. De aceea cred, că ar fi la loc aceea ce s'a zis atunci, dacă eu le-aşi fi rostit. Dar' le-au rostit aceia cari s'au întrunit, cari au publicat casul. Tot aşa e neînţelegere şi cu privire la cuprinsul comunicatului administratorului, pentru-că eu

nu m'am provocat la aceea, n'am interpelat guvernul, că de ce a oprit întrunirea membrilor municipali, ci pentru aceea pentru-că la fine se zice apriat, ca particularilor, membrilor municipali, aceasta *nu li-se concede.* (Intreruperi: Nu se zice aşa! Ceteşte!) Ordinul sună astfel: „Comitetului municipal, nici în întregime, nici în parte, şi nici singuraticilor membri, ca atari“.... (Intreruperi: Ei, vezi, — *ca atari!*) Eu, onorată casă, aşa ţin, că toţi câţi au funcţionat până acuma în comitate, ca membri municipali au funcţionat, şi sunt convins, că atunci când au ţinut aici, în casa comitatului, consultare, membrii municipali pestani, au ţinut-o numai ca membri municipali. (Intreruperi: Nu-'i adevărat!) M'a-şi putè provoca în privinţa aceasta la adunarile convocate în timpul din urmă prin ziare din partea membrilor municipali ai comitatului pestan. (Intreruperi: La consultare intimă!) Ear' canonicul Nagy, ca plenipotenţiatul membrilor municipali, a spus-o la înţeles, că membrii municipali vreau să ţina consfătuire privată.

Ştiu, că se pot face imputări fiecui. Dar' eu de astădată vreau să ma legitimez numai, că am făcut interpelaţia pe basa datelor cari esistă şi pentru cari răspund; ear' dacă s'a întâmplat neînţelegere, nu eu port vina, ci administratorul de acolo. Eu sunt pe deplin mulţămit cu lamuririle dlui ministru de interne.“

Incidentul se declară încheiat şi dieta ia la cunoştinţă răspunsul ministrului de interne.

## Diploma de încoronare.

*Şedinţa din 4 Iunie 1867.* La ordinea zilei să pune inarticularea diplomei de încoronare. La punctul 2 deputatul *Borlea* propune, că în locul cuvintelor »*fără deosebire de religiune*« să se pună cuvintele: ›*fără deosebire de lege şi naţionalitate.*« Îşi motivează propunerea astfel:

***Sigismund Borlea***: „Onorată casa! Sunt convins, că onorata casă doreşte sincer, ca serbarile încoronării se facă bucurie tuturor locuitorilor ţerii, în mod egal, fără deosebire de naţionalitate, şi toate îngrijirile lor se fie resfirate. Dar' onorata casă ştie şi aceea, că dorinţa ferbinte a naţionalităţilor nemaghiare a fost şi este, ca chestia naţională se fie resolvată încă înainte de încoronare. Durere, nu sunt prospecte de a li-se împlinì dorinţa. Ca întru câtva să se resfire şi îngrijirile naţionalităţilor nemaghiare, aflu de necesar, ca în al 4-lea

şir din punctul acesta să se zică în loc de „fără deosebire de confesiune“ aşa: „fără deosebire de religie şi naţionalitate“, — cu atât mai vârtos, că în epoca de faţă, care cu drept cuvânt poate fi numită epoca desvoltării naţionale, naţiunile toate nu să lipesc mai cu căldură de lege decât de naţionalitate. Dar' afară de aceasta, aici în casă, şi afara din casă, se accentuează în continuu principiul egalitaţii, frăţietăţii şi al echităţii. Pe basa acestui principiu rog onorata casa se schimbe paragraful acesta.“ (Să remână!)

*Zsedényi Ede:* „Îmi va permite stimatul condeputat preopinent, ca pentru a-'l linişti să-'i atrag atenţiunea asupra lucrului, că în diploma de încoronare de mai nainte se zicea la punctul acesta aşa: *de medio regnicolarum delectas personas seculares* . Că în înţelesul legilor noastre cine erau regnicolarii, o ştie foarte bine dl condeputat, anume, membrii coroanei maghiare, nemeşii. Diploma de faţă a zis la acest loc aşa: din sînul locuitorilor ţarii. Va se zică, dintre nemeşi, dintre nenobili, dintre cetăţenii de ori-ce naţionalitate poate se numească M. Sa păzitori de coroana, şi fiind-că dela 1848 fiecare locuitor, şi aşa fiecare naţionalitate are acelaş drept public, această regulă generală nu are trebuinţă de asigurări speciale. Atingerea deosebirei de religiune are cu totul alt motiv. În vremea veche păzitori de coroană erau numaí prelaţii. Dela *Ulaslo* încoace, baronii seculari, ear' mai târziu şi nobilii de rând. Cu privire la naţionalitate erau şi Slavi şi Nemţi. De es. la 1625, sub Ferdinand II, a fost ales păzitor de coroană proprietarul slav din comitatul Lipto, cu numele Doczy de Nagy-Lucske şi Lipcse. Mai târziu ştim, că au fost păzitori de coroană, cari după limbă erau mai mult Nemţi decât Maghiari. Dar' până la 1790 nu puteau fi păzitori de coroană decât numai romano-catolicii. Dacă n'au fost propuşi dintre concetăţenii Români şi Sârbi, motivul n'a fost naţionalitatea, ci religiunea lor, căci de esemplu, compatrioţii de legea helvetică, cu toate că sunt Maghiari dela roata, până la 1790 n'au fost puşi nici în candidaţie. Înaintaşii nostri credeau, că sfânta coroană, pusă pe capul regelui apostolic, poate fi păzită numai de cetăţeni de asemenea lege. Credinţa aceasta a fost nimicită prin art. 26 şi 27 de lege din 1790, şi astfel în diploma lui Leopold II obvine întâiu espresiunea din întrebare, de care n'ar fi nici o trebuinţa, dacă egalitatea perfectă şi reciprocitatea promisă la 1848 ar fi prefăcută în realitate, ear' deosebirea între religiunile recipiate sau nerecipiate ar fi sistată. Până atunci însă se remână espresiunea, cu atât mai vârtos, că e evident, că fiecare naţionalitate din patria noastră, tocmai

în espresiunea aceasta își găsește perfecta liniștire. Pentru-că onoratul conmembru va recunoaște, că criteriul de frunte al fiecărei naționalități e *limba* sau *legea*. Cu privire la limbă nu s'a făcut distingere nici mai nainte, dar' deosebirea de lege a fost accentuata. Pe lângă protestanții Slavi și Germani, pot deci și compatrioții Români și Sârbi sa-'și afle liniștirea în textul acesta.“ (Aprobări.)

*Aloiziu Vlad*: „Textul nu-'l aflu nici eu destul de corect, și anume, din motivul că nu consună cu legile esistente în privința aceasta. Știm, onorata casă, că e resultatul unei lupte îndelungate aducerea unei legi referitoare la păzitorii coroanei în acel înțeles, ca unul să fie catolic, celalalt protestant, ceea-ce s'a și respectat până acuma la toate ocasiunile, și chiar și astazi, la alegerea celor doi pazitori de coroană, cu toate că nu s'a spus pe fața, dar' acel punct de vedere a fost conducător pentru dietă, ca numitele două religiuni se fie representate la alegerea pazitorilor de coroană. Dar' atunci textul în înțelesul legii n'ar trebui se sune așa: „fără deosebire de religiune“, ci așa: *în înțelesul legii*«. Pentru-că domnitorul, când vine încoronat, pune jurământul pe legile de până acum. Că în viitor cum va suna legea despre alegerea păzitorilor coroanei, se va decide în curând, atunci adecă, când se va discuta proiectul de lege presentat din partea ministeriului, cu care ocasiune voiu face și eu o propunere, dar' tocmai contrară propunerei făcute din partea condeputatului Borlea, anume, ca să se folosească espresiunea „fără deosebire de lege și naționalitate.“ Eu voiu propune să se zică: „Cu privire la religiunile recepte și la naționalitățile locuitoare în țară.“ E o deosebire aici, pe care o accentuez cu atât mai vârtos, cu cât am acceptat cu mulțămire procedura ministrului, că cu ocasiunea alegerii de astăzi a păzitorilor de coroană a fost cu privire la diferitele naționalități locuitoare în țară și la religiuni, și a accentuat în proiectul seu de lege, că: „Locuitorii țerii, fără deosebire de lege și naționalitate.“ Dar' cum am spus, propunerea condeputatului nostru Borlea, care sună așa: „fără deosebire de lege și naționalitate“, cred că ar putea fi modificată astfel: „Cu privire la religiunile recepte și naționalitățile locuitoare în țară.“ (Se remână textul!)

Se primește textul original al diplomei, care e următorul:

„Noi, Francisc Iosif I, ca rege apostolic al Ungariei și al țărilor aparținătoare ei, predăm memoriei, prin diploma noastră inaugurală de față, că:

După-ce domnul atotserenisim, care a domnit glorios, Ferdinand I, împăratul Austriei, ca rege al Ungariei al cincilea cu acest nume, unchiul nostru adânc venerat şi iubit, prin documentul de abdicaţiune dat dela sine încă în Decemvrie 1848 în Olmütz, a abzis în mod solemn de coroaua de împărat austriac, precum şi de coroanele celoralalte ţeri aflătoare sub domnia sa;

după-ce mai departe serenisimul domn archiduce ces. reg. Francisc Carol, părintele nostru adânc venerat şi ferbinte iubit, căruia după ordinea de ereditare s'ar fi cuvenit succesiunea tronului, la aceeaşi ocasiune a declarat cu asemenea solemnitate renunţarea sa: aşa dupa ordinea de ereditare statorită prin art. de lege I şi II din 1723, succesiunea tronului regesc în Ungaria şi ţarile ei aparţinătoare a trecut la noi, ca erede îndreptăţit după lege. Noi am şi primit regimul, însă pentru pedeci ponderoase întrate la mijloc nu am putut să ne încoronam ca rege al Ungariei şi al ţărilor ei aparţinătoare în restimpul arătat în art. de lege III din anul 1791. Chemând noi mai târziu dieta în 1861 pentru încoronarea noastră, am aşternut dietei amintitele documente de abzicere ale Maiestaţii Sale împăratului şi regelui, unchiului nostru adânc venerat şi ale înălţimei sale ces. reg. domnului archiduce Francisc Carol, părintelui nostru cu pietate fiască iubit, — încoronarea noastră însă din împrejurări şi greutăţi subversate nici atunci nu s'a putut duce la îndeplinire.

De aceea am chemat de nou pe Decemvrie 1865 în libera cetate regească Pesta dieta presentă spre inauguraţiunea noastră regească şi încoronare, şi am deschis şi condus neîncetat în persoana noastră preaînalta aceasta dietă. După consultări mai îndelungate ne-a succes, spre bucuria inimei noastre părinteşti, prin restituirea constituţiunii, a înlătura toate greutăţile din a căror causă s'a amânat până acum regeasca noastră inauguraţiune şi încoronare.

Acele temeri însă pe cari dieta din 1861, cu privire la documentele de abdicaţiune din partea M. Sale dlui împărat şi rege Ferdinand V, a unchiului nostru adânc venerat şi iubit, şi a înălţimei sale ces. reg. a dlui archiduce Francisc Carol, parintelui nostru cu pietate fiasca iubit, ni le-au subşternut în repeţite adrese, — le-a risipit declaraţiunea ministrului nostru responsabil, dată în dieta de faţă în numele nostru, în care acela preaînaltul nostru consentiment îl esplică într'acolo, că din defectele formale ale amintitelor abdicaţiuni să nu se deducă urmări vătămătoare pentru autonomia şi independenţa ţării, şi că *de aci înainte actul abzicerii de tron să se faca*

*cu deosebită amintire de Ungaria şi cu înştiinţarea acesteia şi pe lângă învoirea sa constituţională,* şi că în privinţa aceasta, spre asigurarea drepturilor ţării, după încoronarea solemnă să se facă o lege proprie.

Magnaţii şi representanţii ţării luând în consideraţiune ordinarea legilor patriotice doresc în înţelesul acelora, ca noi să ne încoronăm ca eredele legitim şi adevărat al coroanei şi tronului Ungariei şi ţărilor ţinătoare de ea. De aceea cu supunere omagială s'au întors către noi şi ne-au rugat supus, să ne îndurăm a primì graţios în diploma ce e de a se da amăsurat legilor ţării, la toată întâmplarea înainte de norocoasa noastră încoronare, spre asigurarea drepturilor ţării, punctele de mai jos, şi cele cuprinse întrânsele a le aproba şi întărì cu puterea noastră regala şi a le observa noi înşi-ne graţios, precum şi a face să le observe alţii. Cuprinsul acestor puncte e următorul:

Vom ţinè sfânt şi nevătămat, şi prin puterea noastră regală vom face se ţină şi alţii regeasca succesiune ereditară de tron, statorita în articolii de lege I şi II din 1723; ducerea în îndeplinire a incoronării în înţelesul articolelor de lege din 1723; constituţiunea Ungariei şi a ţărilor ţinătoare de ea, legala ei independenţa, libertate şi integritate teritorială. Vom pazì cu sfinţenie şi strâns, şi prin puterea noastra regală vom face şi pe alţii să păzască libertăţile ce sustau legalminte, privilegiile, legalele vechi obiceiuri ale Ungariei şi ţărilor ţinătoare de ea, şi legile aduse pe calea dietei şi sancţionate de glorioşii nostri antecesori, de încoronaţii regi ai Ungariei, precum şi acele legi ce se vor aduce de acì înainte prin dietă şi se vor sancţiona de noi ca rege încoronat unguresc, şi adecă, în toate punctele, articolii şi clausulele, după cum se va statorì înţelesul şi eserciarea acelora prin consensul comun al regelui şi dietei, făcându-se escepţiune cu acele clausule ridicate ale legii lui Andrea II de odinioara, dela anul 1222, cari se încep aşa: „Ouod si vero nos“, pănă la cuvintele „in perpetuum facultatem.“ Spre asigurarea tuturor acestora va servì şi acel jurământ regesc, pe care noi cu ocasiunea încoronării noastre îl vom depune pe cuprinsul diplomei noastre regeşti de faţă, punând de basa textul juramântului regèsc al antecesorului nostru glorios Ferdinand I.

Sfânta coroană a ţării, amăsurat îndatinării vechi legale a locuitorilor ţării şi legilor patriei o vom păstra pururea în ţară, încrezându-o veghierii de persoane lumene, alese din sînul ţării şi însărcinate cu aceasta, făra respect la diferinţa de religiune.

Toate părţile acelea şi provinciile Ungariei şi ale ţarilor aparţinătoare ei, cari sunt deja recâştigate, şi acele cari cu ajutorul lui Dumnezeu încă se vor recâştiga, în înţelesul jurământului nostru de încoronare le vom reîmpreuna cu numitul regat şi cu ţările ţinătoare de dânsul.

La întâmplarea de care graţia lui Dumnezeu să ne ferească, când ar urma stângerea urmatorimei archiducilor austriaci de ambele sexe, prin moartea descendenţilor împăraţilor şi regilor ungureşti, anume. întâiu a străbunului nostru de glorioasă memorie Carol IV, respective III, apoi odinioară Iosif I şi în fine Leopold I, atunci prerogativa alegerii de rege şi încoronare revine după prescrierea articolilor de lege I şi II din 1723 earăşi la Ungaria şi ţarile ţinatoare de ea, şi remâne la aceste ţări, după obiceiurile lor vechi, nevătămate, în valoarea şi fiinţa lor de odinioară.

Precum să cuprinde şi sus, în punctul prim, de câte-ori va fi în viitor a se duce în îndeplinire prin dietă o astfel de încoronare, erezii şi următorii nostri, regii ereditari cari sunt de încoronat, vor fi îndatoraţi a face să preceadă primirea asigurărilor cuprinse în diploma aceasta şi a face jurământ pe ele.

Primind noi graţios aşa dară rugarea de mai sus a dietei, recunoaştem din graţioasa aplecare a inimei noastre părinteşti toate punctele înşirate mai sus şi ce e cuprins într'ânsele, singuratic şi peste tot, de drept şi nouă acceptabil, şi ne alăturam la dânsele cu consentimentul nostru graţios, promiţând şi asigurând cu cuvântul nostru regesc Ungaria şi ţările ţinătoare de ea, că toate premersele vom observa, atât noi, cât vom face ca acelea se fie observate şi de toţi supuşii nostri, de ori-ce rang şi stare, aşa după cum le primim, le încuviinţam şi întărim prin aceasta diplomă a noastră de faţă.

Spre încredinţarea şi asigurarea acesteia am subscris cu propria noastră mână diploma aceasta şi o am întărit prin atârnarea sigilului nostru regesc. Dat, etc.“ *)

Să inarticulează mai departe în următoarea textuare

## Formula jurământului de încoronare.

„Noi, Francisc Iosif I, etc. etc. ca rege apostolic şi ereditar al Ungariei şi ţărilor ţinătoare de ea, jurăm pe Dumnezeul cel viu, sfânta fecioară Maria şi toţi sfinţii, ca vom păstra bisericile lui Dumnezeu,

---

*) Din »*Telegraful Român*«, 1867, numărul 43.

cum şi jurisdicţiunile Ungariei şi ale ţărilor ţinătoare de aceasta, locuitorii preoţeşti şi lumeni, toate stările, în drepturile, privilegiile, libertăţile, prerogativele, legile şi în toate usurile vechi, bune şi de bune ţinute. Vom face dreptate fiecăruia, vom susţinè nevătămate drepturile, constituţiunea, independenţa legală, şi intregitatea teritorială a Ungariei şi ţărilor surori, vom observa legile gloriosului rege Andrea II, cu esceptiunea finei dela articolul 31 a acelor legi, cari se încep cu; „Quod si vero nos", pană la cuvintele: „in perpetuum facultatem", nu vom înstrăina şi nu vom îngusta marginile Ungariei şi ale ţărilor adnexe cum şi ale celor ce se ţin de aceste ţări sub ori-ce drepturi şi titluri, din contră, încât va fi cu putinţă vom adaoge şi le vom estinde, şi vom face tot ce putem face pentru binele public, gloria şi înmulţirea ţărilor acestora ale noastre, pe calea echitaţii. Aşa sa ne ajute D-zeu şi toţi sfinţii sei." *)

Se votează în urmă şi un

## Articol de lege

*despre abdicarea de tron întâmplată la 1848 a M. Sale ces. reg. apostolice Ferdinand V şi renunţarea la dreptul de succesiune a înălţ. sale ces. reg. archiducele Francisc Carol.*

§. 1. Deoare-ce Maiestatea Sa ces. reg. apostolică Ferdinand V a abzis de tron, înălţimea sa ces. reg. archiducele Francisc Carol însă în acelaşi timp de succesiunea la tron ce 'i-se cuvenea după M. Sa ces. reg. apostolică Ferdinand V, în înţelesul articolului de lege I şi II dela 1723 aceste două abziceri ţara le va inarticula mai târziu.

§. 2. Deoare-ce însă respectivele documente de abdicaţiune, cari să aşternuseră dietei din 1861, vorbesc în genere şi numai despre imperiul austriac şi de ţările ţinătoare de acesta, Ungaria însă nu e menţionată deosebi în acelea, ca ţară, dupa constituţiunea ei proprie de sine stătătoare; deoare-ce mai departe acele documente nici nu s'au împartăşit dietei spre a fi la timpul seu desbătute, primite şi inarticulate, — dieta prin aceasta să apără serbătoreşte contra tuturor consecvenţelor vătămătoare ce s'ar putè deriva de aci faţă cu autonomia şi independenţa Ungariei.

---

*) Din »*Telegraful Român*«, 1867, nr. 43.

§. 3. Totodată să statoreşte cu privire la viitoarea asigurare, *că de aci înainte fiecare abdicaţiune de tron ce ar putè urma, are să se întâmple cu înţelegerea şi conlucrarea constituţională a Ungariei.«* *)

*

*Şedinţa din 14 Iunie 1867. Presidentul:* „Domnul deputat *Vichente Babeş* vrea se înainteze o petiţie."

*Vichente Babeş:* „Onorată casă! Dupa-ce M. Sa a binevoit a decreta înainte cu doi ani şi jumătate separarea bisericei gr.-ort. române de biserica sârbeasca şi restaurarea vechei metropolii române, au remas încă multe chestii referitoare la aceasta despărţire neresolvate şi reservate ulterioarelor esaminari şi pertractari. Între acestea de cea mai mare importanţă este despărţirea comunităţilor mixte bisericeşti. Chestiile acestea s'au pertractat de atunci încoaci şi au fost înaintate cancelariei aulice reg. ung. ce esistà încă pe atunci, dar' remânând acolo neresolvate, în timpul mai nou au fost transpuse ministrului reg. ung. de culte, unde se află şi acuma. Locuitorii români din comunele mixte au solicitat într'una resolvarea acestor chestii, din motivul, cà până când nu vor fi resolvate, respective regulate aceste chestii, pacea şi liniştea nu va fi restabilită în comune, ba nici în faţa altarului. Din acest incident, între alte multe comune, a înaintat şi poporaţiunea română din comuna *Checea-Română*, comitatul Torontalului, petiţiune la ministrul maghiar de culte, şi în petiţiunea aceasta roagă şi casa, se solicite la ministrul de culte resolvarea causei sale. Şi când depun petiţia pe masa onoratei diete, o recomand şi din partea mea, şi rog se fie predată comisiunei petiţionare."

Se va preda comisiunei petiţionare.

*Şedinţa din 21 Iunie 1867.* La ordinea zilei e propunerea lui *Tisza Kálmán* pentru ajutorarea văduvelor şi a orfanilor honvezilor din 1848. Vorbeşte dintre Români

*Sigismund Papp:* „Onorată casa! A-şi fi dorit, ca în locul propunerei acesteia amicul nostru Tisza Kálmán se vină cu o altă propunere, pentru-ca la 1861, când s'a disolvat dieta, el a fost atât de bun şi a propus, ca la prima ocasiune, când vom avea putere legislatorică, întâiu se luăm în desbatere *chestia naţionala*, ear' acum văd, că fără să se fi resolvat chestia urgentă a naţionalităţilor, care se ţine de afacerile cele mai importante ale legislaturei, vine cu o

*) Din »*Telegraful Român*«, anul 1867, numărul 43.

chestie în care joacă mare rol chestia naţională, şi cu adânca durere constat, că se ating în ea evenimentele triste din trecut. Eu vreau să se arunce văl peste trecut, pentru-că se poate întâmpla, ca recriminările reciproce se provoace echoul suvenirilor amare. Cu toate acestea, urmând boldului sentimentelor mele naţionale, ma simt chemat a respinge suspiţionările tuturor acelora cari zic, că sângele de frate a curs în urma agitaţiunilor întâmplate. Pentru-că eu aşa ştiu, că nu în urma agitaţiunilor, ci în mare parte din imboldul de conservare proprie a curs acel sânge. Eu, care am trecut prin acea tristă epoca, cu mai mulţi alţi consoţi, eu, care după sufocarea revoluţiunei asemenea am golit pocalul amar cu mai mulţi consoţi, tot aşa ca şi foştii honvezi, eu, care am străbătut, am esaminat şi am înregistrat evenimentele de atunci: atrag atenţiunea onoratei case numai asupra unui singur lucru. La 1848, când rescoala din Ardeal încă nu era prefăcută în vărsare de sânge, s'a dat o proclamaţie care suna astfel:

— »*Dacă voi, Valachilor, nu vă supuneţi,* — *aşa scria guvernorul Kossuth,* — *dacă, cum zic, nu vă plecaţi şi în opt zile nu depuneţi armele, aşa cum un Dumnezeu este în cer, aşa cum viforul mătură gunoaele, vă voiu mătura şi eu de pe faţa pământului şi moşiile voastre le voiu împărţi între Secui şi Maghiari.*« (Intreruperi: Când a fost? Unde a fost? La Blaj?) Ştiu că sunt dureroase reminiscenţele amare şi amintirea lor, dar' eu mă aflu în posesiunea acestei proclamaţiuni. Şi tocmai pentru-că sunt dureroase amintirile amare, trebue se evităm reînoirea lor, ceea-ce însă nu poate fi evitat daca primim propunerea amicului nostru *Tisza Kálmán*. Pentru-că prin aceasta le reîmprospătam, şi le reîmprospătăm prin aceea, că dacă dăm ajutoare honvezilor din fondurile regnicolare, ne punem în faţa alternativei, că cei-ce au luptat în contra lor ar fi pedepsiţi, aşa zicând condamnaţi, şi astfel atunci, când M. Sa cu ramur de maslin în mâna vrea sa ne împace, noi slobozim din barca lui Noe corbul, care nu mai vine îndărăt. De aceea, eu văd modalitatea atinsă din partea ministeriului, anume, că se dăm ajutor pe cale socială, cu mult mai practică decât cea propusa de Tisza Kálmán, pentru-că nu e ofensatoare faţă de alţii, nu e provocătoare, ci e împăciuitoare, şi totdeodată echitabilă, justă şi ducătoare la scop.

Am auzit mai nainte dela un condeputat care combătea propunerea lui Tisza Kálmán, că cel-ce pretinde remuneraţie pentru merit, perde din valoarea meritului, pentru-că meritul îşi află în conştiinţa proprie premiul cel mai mare. Principiul acesta stoic eu

nu-'l pot accepta ca argument în çontra propunerei lui Tisza, pentru-că nu e alta decât satira şi ironia moralului. Principiul acesta să împotriveşte chiar şi doctrinelor religionare, pentru-că religia însaşi pentru aceea a decretat raiul şi iadul, ca cel-ce face bine se fie remunerat, cel-ce face rau se fie pedepsit. Dar' stabilirea acestui principiu ar avea consecinţe păgubitoare pentru societate şi pentru stat, pentru-că din aplicarea lui ar urma, că patriotismul, vîrtuţile cetăţeneşti n'au se fie remunerate, n'au se fie luate în considerare, pentru-că în ele însele se cuprinde deja remunerarea lor. Domnilor! Principiul acesta e periculos pentru stat. Pentru-că statul care nu ştie, nu are obiceiul şi n'are nici voinţa se remunereze vîrtuţile cetaţeneşti, e în sine luat slab, fără putere, şi esistenţa sa e periclitată.

Eu nu pot se primesc deci acest principiu. Eu vreau sa fie virtutea remunerată. Dar' nu în înţelesul propunerei, pentru-că primirea ei ar provoca resens, ar da ansă la neînţelegeri, — ci în înţelesul modalităţii propuse de ministeriu. Ba a-şi merge chiar mai departe. Propun şi un alt espedient. (Se auzim!) Anume, ca honvezii apţi de serviciu se fie ţinuţi în vedere din partea ministeriului şi sa fie reactivaţi.

În urmă, domnilor, dacă am primì propunerea, am sădì de nou sămânţa certelor. De aceea eu nu o votez, nu pot se o votez, pentru-că daca a-şi fi răuvoitor patriei comune, sau dacă a-şi voì se provoc frecări, — sigur că a-şi vota-o. Dar' fiind-că nu sunt aşa, la nici un cas nu o pot primì, pentru-ca ştiu cu câta indignaţie ar primi-o cei-ce s'ar vedè prin aceasta ofensaţi în trecutul şi în sentimentele lor naţionale. Noi nu avem scopul şi n'avem misiunea se aruncăm tăciunele neînţelegerilor, ci avem se uităm trecutul negru, se remuneram meritele, şi ca fraţi buni, în bunăînţelegere sà ne cruţam unul pe altul, să ne ajutorăm şi să ne spriginim, pentru a trăì în pace". (Aprobari.)

*Bonis Samuel* se miră că *Sigismund Papp* vorbeşte astfel, el, »*care a fost cu noi în 1848, la Debreţin* .

*Sigismund Papp:* „Adevarat că la Debreţin am fost împreună. Adevărat că şi în »*Neugebäude*« am fost împreuna. Adevărat că împreună am luptat. Dar' să nu uite onoratul domn deputat, că eu şi în Pesta şi în Debreţin, într'una am admoniat guvernul de atunci *se resolveze chestia naţională*«. (Zgomot!)

Propunerea lui Tisza se respinge.

## Propunere în chestia națională.

*În ședința din 24 Iunie 1867* se cetește o propunere a deputatului *Iosif Hodoșiu,* în chestia națională. Se va tipărì și se va pune la ordinea zilei. Era următoarea:

*Propunere de decisiune în causa diferitelor naționalități și limbi.*

*Pentru pacificarea diferitelor naționalități ce locuesc țara, pentru delăturarea a ori-cărei dubietăți ce s'ar esca în privința usului limbilor, și pănă atunci pănă ce chestiunea de naționalitate și de limbă s'ar aplana în mod legislatoric, dieta se enunțe în formă de decisiune, că:*

*1. Preaînaltele bilete de mână și ordinațiuni emanate despre libera întrebuințare și respective despre libera alegere a limbei, atât în privința particularilor, cât și în privința comunităților, jurisdicțiunilor și tribunalelor, se susțin în deplina lor valoare.*

*2. Acele determinațiuni ale legilor, și cu deosebire art. III dela 1836, art. VI dela 1840, art. II dela 1844 și art. XVI dela 1847/8, atât încât acelea restrâng și respective ordonează usul limbei la particulari, la comunități, la scaunele sfinte (consistorii-szentszék!) la jurisdicțiuni și tribunale eclesiastice și civile, pănă la altă dispoșițiune legislatorică, se declară de suspinse. Pesta, 24 Iunie 1867. Iosif* ***Hodoșiu*** *m. p., deputat din cercul Brad, comitatul Zarand«.* *)

Se propune apoi verificarea deputatului *Stoll Károly,* ales în Baia-mare. Vorbește la obiect

*Sigismund Papp:* „Onorată casă! Am auzit înșirându-se unele motive, cari pot se convinga pe ori-și-cine, că la alegere s'au întâmplat confusiuni. Dar' se zice și aceea, că sunt 900 de subscrieri. Cunosc raporturile de acolo. Știu că sunt mai mult decât 3000 de votanți. Dacă 900 subscriu pentru Stoll, e dovadă numai pentru faptul, că ceialalți au fost eschiși. Așa zic ei în plânsoare, că procesul verbal e autentic, Dar' de altă parte, în alta plânsoare se dovedește cu atestate, că zeu, procesul verbal nu e în toata regula. Referitor la acest fapt comisiunea permanentă verificătoare zice, că acestea nu sunt dovezi cu basa legală. Dar' știm onorată casă, că

*) Din »*Telegraful Român*«, anul 1867, nr. 50.

totdeauna când sunt astfel de plânsori, e foarte greu se aduni dintr'o dată dovezile în formă legala. Eu deci aşa 'mi-aşi da votul şi a-şi propune, ca în privinţa aceasta se esmitem comisiune de investigare. Şi o propun aceasta şi pentru aceea, pentru-că cunosc trei alegeri ţinute în Baia-mare, şi ştiu, că la 1848 a fost bătae, la 1865 s'au retras toţi, pentru-că era să fie bătae, ear' acum e vorba earăşi de bătae. Dacă nu trimitem cercetare, majoritatea va fi apăsată totdeauna de câţiva bătăuşi. Să esmitem deci jude de instrucţie. Spesele şi de altcum le plăteşte cel-ce perde. Astea le aveam de spus, spre liniştirea alegătorilor". (Întreruperi: Se remână propunerea comisiunei.)

Se primeşte propunerea comisiunei şi alegerea să verifică.

## Altă interpelare.

*Şedinţa din 25 Iunie 1867. Presidentul:* „Domnul deputat *Alexandru Roman* vrea se adreseze interpelaţie guvernului."

*Alex. Roman:* „Voeam se fac o interpelare, dar' văd că tocmai acum nu se află nimeni pe banca ministerială, pentru-că singurul ministru care era de faţă înca s'a departat, şi aşa îmi amân interpelarea pe mâne, sau pe când va fi şedinţă."

*Zsedényi Ede:* „Aşa cred, că ar fi bine dacă dl deputat şi-ar espune acum interpelarea, pentru-că şi dacă ministeriul nu e de faţă, auzind că se face interpelare, va da răspuns la proxima ocasiune. Ear' dacă se amână interpelaţia pe mâne, nu se va primì imediat răspuns dela ministeriu."

*Alexandru Roman:* „Onorată casă! (Să auzim!) În casul de faţă împrejurările sunt de aşa, că înainte de a face interpelarea trebue se fac istoricul, pentru-ca onoratul guvern se înţeleagă mai bine de ce fac interpelarea. De aceea a-'şi dorì mult, ca membrii onoratului guvern să fie de faţă, ca se poată asculta istoricul pe care voeam să-'l fac. (Intreruperi: O să-'l cetească! Intră în sală ministrii Eötvös, Gorove, Lonyai şi Wenckheim.)

Onorată casă! Atunci când în Februarie anul curent onoratul ministeriu a cerut în anumite chestii, pe cari onorata casă le cunoaşte... (Ce fel de chestii? Vorbeşte mai lămurit!) N'am voce tare, onorată dietă. Când, zic, onoratul ministeriu a cerut în anumite afaceri împuternicìre, eu eram de credinţa, şi aşa cred că şi onorata

casă era de credința, că înaltul guvern va purcede, acolo unde 'i-s'a dat mâna liberă, în spiritul păcii, cu înțelepciune, și în deosebi cu tact, și că special cu privire la Ardeal se va purta așa. Mărturisesc, că numai decât, la început, presimțeam, că în așteptările acestea și în presupunerile acestea vom fi înșelați. Pentru-că lasând la oparte puținele numiri făcute acolo, trec deadreptul la numirea comisarului regesc. Se zice, ce-'i drept, ca ar fi un bărbat de stat foarte eminent, ceea-ce eu n'am tras și nu trag la îndoeală. Dar' acea împrejurare importantă, că nu știe nici un cuvânt din limba celei mai numeroase poporațiuni a țării, mi-se pare foarte curioasă. Credeam însă, că pe lângă el se va pune un om care acopere aceasta lipsă, și va putè se contrabalanseze influențele unilaterale, pe cari trebue inevitabil să le presupunem. Dar' nimic din aceasta nu s'a întâmplat.

Comisarul regesc a fost esmis ca se studieze lipsurile Ardealului și trebuințele Ardealului, și așa cred, că special pentru a pipăi opiniunea publică în chestia uniunei, fiind-că uniunea încă nu e fapt împlinit. (Contraziceri.) La 1848, când s'a decretat uniunea forțata... (Zgomot. Contraziceri.) Da; așa era pusă lozinca: *Unio vagy halál.* (Intreruperi: Nu din partea guvernului!) Și lumea o știe și aceea, că Românii au ales aceasta din urmă, și ca legea forțată despre uniune e mânjită cu sângele celor patruzeci de mii de Români. Tocmai de aceea, era foarte de dorit, ca atât înaltul guvern, cât și comisarul regesc, pășind în urmele înaltelor esemple date din partea tronului, să fi operat în spiritul mângăerii și al păcii.

Cu toate ca comisarul regesc s'a putut convinge în călatoria sa, — călătorie foarte lungă, făcută tocmai prin locurile unde mai puțin se aștepta la aceasta, și unde se aștepta poate la altceva, tocmai prin locurile, pe cari nu le voiu numì, fiind-că onoratul guvern și onorata casă le cunoaște, — zic, s'a putut convinge despre sentimentul public: totuși domnul comisar regesc, venind la serbarile de încoronare, a aflat de bine se presenteze în espunerile sale astfel lucrurile, că în Ardeal un singur om stă în calea politicei guvernului, *Alexandru Sterca Șuluțiu*, metropolitul. În urmare, s'a lățit dureroasa știre, de altcum sulevată de mult în ziarele maghiare, că cu toate, că guvernul crede, cum-că numitul metropolit lucrează cu destulă putere în contra politicei guvernului, în funcțiunea sa bisericească e totuși foarte slab, și intențiunea e, dupa cum am spus, precum am auzit... (Intreruperi: După auzite!) și o știu și din gazete, — se fie despoeat de demnitatea sa bisericească și să 'i-se dee un coadjutor.

În privința aceasta îmi iau voe se adresez interpelație onoratului ministeriu, și așa cred, că o fac tocmai în interesul guvernului, pentru-că nu pot presupune, ca venerabilul încărunțit, care a strălucit, nu numai în loialitate cătră tron, ci și în iubire cătră patrie, deopotrivă, ar fi mai mult ofensat prin aceasta decât număroșii credincioși ai numitului metropolit, ar fi ofensate sentimentele religioase și naționale ale celor trei milioane de Români, și lucrul sigur s'ar întâmpla dacă știrea s'ar împlinì.

Rog deci cu toată stima pe onoratul ministeriu, să-'mi dee lamuriri asupra următoarelor:

1. Adevărat este, că comisarul regesc, esmis în țara Ardealului pentru studiarea situației politice, pentru descoperirea lipsurilor și a trebuințelor, în special însa pentru aflarea sentimentului public în chestia uniunei, a arătat ca resultat al esperiențelor petrecerei sale de pănă acuma acolo și în deosebi al călătoriilor sale, că singur *Alexandru Sterca Șuluțiu*, metropolitul gr.-cat. român e în contra uniunei forțate?

2. Adevărat este, că înaltul guvern a propus M. Sale admonierea metropolitului *Alexandru Sterca Șuluțiu* din partea sfântului scaun dela Roma, cerând suspendarea sa dela funcțiunile bisericești și înlocuirea sa cu un coadjutor?

3. Are onoratul guvern reg. intențiunea se remână, atât în chestia uniunei, cât și în chestia numitului metropolit, pe lângă procedura sa de păna acuma?

Fac interpelația aceasta spre liniștirea celor mai numeroși locuitori ai Ardealului, și chiar în interesul bine priceput al guvernului însuși“.

***Beinâth Zsigmónd:*** „N'am înțeles interpelația. O țin însă atât de importantă, încât ma rog se fie cetită de nou“.

Să cetește. Se va comunica ministeriului, care va răspunde la timpul seu.

## Comunicare în chestia națională.

***Ședința din 26 Iunie 1867. Presidentul:*** »Domnul *Somssich Pál* vrea să vorbească.«

***Somssich Pál:*** „Onorată casă! A binevoit onorata casa se aleagă la începutul sesiunei o comisiune în chestia națională. Comisiunea aceasta a însărcinat o subcomisiune cu elaborarea proiectului.

Acest proiect e gata şi eri a fost presentat comisiunei. Operatul fiind de aşa, atât cu privire la estensiune, cât şi la importanţă, că după o singură cetire nu se poate vorbì la obiect, comisiunea roagă onorata casa să binevoiască a dispune, ca proiectul să fie tipărit, lăsând la înţelepciunea casei, să-'l tipărească oare numai în atâtea esemplare câţi membrii are comisiunea, ori în atâtea, ca fiecare membru al casei se primească unul, aşa ca în vacanţe fiecare se aibă timp de al cunoaşte în mod amănunţit, ca la timpul seu să-'şi poată spune cuvântul". (Aprobări.)

*Deák Ferencz:* „Onorată casă! Gasesc de foarte corectă propunerea dlui deputat Somssich Pál şi a-şi dorì, ca raportul subcomisiunei să se tipăreasca, nu numai pe seama membrilor din comisiune, ci pe seama tuturor membrilor casei. Şi fiindcă, după cum am înţeles din ziare, ne aflăm în preajma prorogării, a-şi mai adaoga o dorinţă. Se declare casa la protocol, că comisiunea respectivă are se presenteze proiectul de lege referitor la chestia naţională imediat după-ce ne vom întrunì de nou, ca se poata fi pus la moment la ordinea zilei, fiind-ca resolvarea acestei chestii nu poate fi amânată". (Aprobări generale.)

*Eötvös József,* baron, ministru de culte: „Declar în numele ministeriului, că ministeriul avea intenţiunea se presenteze în chestia naţională proiect de lege încă în sesiunea aceasta, dar' a voit se aştepte întâiu lucrarea comisiunei esmise în chestia aceasta din partea casei, lucrare care până acum nu a fost presentata". (Aprobări.)

*Şedinţa din 27 Iunie 1867.* Vorbeşte *Alexandru Mocsonyi:* „Îmi iau voe a face observarea, că în raportul tipărit şi împărţit astăzi, al subcomisiunei comitetului esmis în chestia naţională, e vorba şi de cinci anexe, cari însă nu sunt tipărite. (Întreruperi: Nu e de lipsă!) Aşa cred că e în interesul posibilităţii studierei acestui obiect, ca şi anexele să fie tipărite şi împărţite între membrii casei". Să ia hotărîre în acest înţeles.

*

*Şedinţa din 23 Octomvrie 1867.* Deputatul Bonis Sámuel declară, că nu poate face parte din comisiunea de 11, aleasă pentru-ca se esamineze actele şi să-'şi dee părerea, că întrucât e motivată cererea estradării deputatului

opoziţional *Böszörményi László*, improcesuat pentru delict de presă. Vorbeşte la obiect

*Emanuel Gozsdu*: „Onorată casă! Declaraţia mult onoratului condeputat *Bonis Sámuel* mă sileşte se declar şi eu, că sunt fericit a face parte din aceleaşi comisiuni la cari s'a provocat dl deputat Bonis, şi totuşi îmi ţin de datorinţă, că dacă primesc cu drag ocupaţiunile mai placute, să primesc totodată şi cele mai neplăcute. Cea de faţă e singura şi unica esmisiune poate, pe care nimeni n'o primeşte bucuros. Dar' suntem datori se împlinim poruncile casei, şi astfel ori-cum am lua, şi ori de unde am lua timpul, trebue să ne dăm tributul. Adevărat, că casa n'a fost pe nici un drept al ei, pe nici o însuşire a ei, atât de jaluză, ca tomai pe independenţa membrilor ei. Adevărat, că tocmai esmisiunea aceasta pune binişor la probă independenţa fiecărui membru, — dar' fiind-că membrii casei şi-au dovedit independenţa de nenumărate-ori, chiar şi faţă de putere, cred, că nu e nici unul între noi, care n'ar fi în stare să-'şi dovedească independenţa unul faţă de altul. (Aprobări.) Ce se ţine de faptul, că aici va fi vorba de deputatul comitatului Szabolcs, părerea mea este, ca aici nu esistă deputat al comitatului Szabolcs, şi causa în care ne vom spune părerea nu e causa comitatului Szabolcs. Aici nu pot venì în contraopiniune unul cu altul. E o causă, care acum întâmplător atinge pe un deputat din comitatul *Szabolcs*, dar' nu ca deputat, ci cu totul în afară de deputaţie, ca gazetar. Şi aici vom dovedì independenţa noastră prin aceea, ca ne vom spune părerile pentru el şi în contra lui. Îmi pare foarte rău că condeputatul Bonis nu vrea se facă parte din comisiunea aceasta, şi îmi iau voe să-'l rog sincer, se binevoească a accepta aceasta esmitere şi a purcede, în sus şi în jos, în chestia atinsa cu aceeaşi independenţă şi neatârnare, pe care o putem aştepta dela caracterul seu, dovedit în întreaga sa vieaţă." (Aprobari vii. Să remână!)

*Şedinţa din 7 Noemvrie 1867.* La ordinea zilei chestia liniei ferate Debreţin-Sătmar-Sziget.

*Petru Mihalyi*: „După motivarea făcută din partea domnului referent Németh Károly asupra propunerii comisiunei nu sunt convins, că în deosebi cu privire la linia ferată Debreţin-Satmar-Sziget, referitor la care casa are hotărîre, şi pentru care nu dela una, ci dela 5—6 municipalităţi au sosit petiţii, nu s'ar putè modifica opinionarea cetită, astfel, că deoare-ce casa a decis cu privire la linia aceasta, petiţiunile să se predee ministrului de comunicaţie. Rog deci

onorată casă se binevoiască a modifica astfel opiniunea cetită, în ce priveşte linia aceasta.“ (Aprobări.)

*Şedinţa din 2 Decemvrie 1867. Presidentul:* „D-nul deputat *Puşcariu* vrea să vorbească.“

*Ioan Puşcariu:* „Onorată casă! Municipiul districtului Făgăraş, în congregaţia ţinută la 30 Octomvrie anul curent a acceptat de a sa petiţiunea camerei de industrie şi comerciu din Braşov, de dato 23 a aceleiaşi luni şi adresată onoratei case în chestia liniei ferate Oradea-mare-Cluj-Braşov, şi m'a îndrumat pe mine şi pe celalalt condeputat de acolo, ca se o presentăm casei în numele districtului Fagăraş şi se o sprijinim. În urmare am onoare a depune pe masa casei estrasul protocolului congregaţiunei referitor la acest obiect, deocamdată cu rugarea, ca sprijinind această chestie foarte importantă pentru Ardeal, se binevoiţi a promova cât mai grabnic a ei resolvare“. (Aprobări.)

*Şedinţa din 5 Decemvrie 1867.* Se alege notar deputatul *Petru Mihalyi.*

*Petru Mihalyi:* „Onorata dietă! În urma conclusului acum publicat, fiind însărcinat cu funcţia unui notar al dietei“...

*Csanády Sándor:* Conclusul înca nu e enunţaţ.

*Prezidentul:* Membrii comisiunei verificătoare cari au întrunit majoritatea şi notarul *se declară aleşi.*

*Petru Mihalyi:* „îmi iau voe a-'mi esprima calduroasa mulţamită patriotică pentru încrederea, din partea mea mult preţuită, deşi nu e meritata. Să-'mi fie permis a spera, că întrucât aflându-mă în conştienţa modestiei facultăţilor mele n'a-şi putea sa corespund în plină măsură datorinţei mele, voiu fi atât de fericit se întimpin indulgenţa onoratei case.“ (Să trăiască!)

## Datoriile de stat.

*Şedinţa din 13 Decemvrie 1867.* La ordinea zilei împărţirea datoriilor de stat între Austria şi Ungaria.

*Aloiziu Vlad:* „Onorată casă! Cu privire la meritul obiectului pus pe tapet şi cu privire la modul de vindecare, durere, singurul posibil, al morbului incurabil de care sufere imperiul austriac, al crisei permanente financiare, părerea mea e aproape cea desvoltată alaltăieri cu dibăcia unui specialist, în mod clar şi resolut, pe larg, din partea onoratului condeputat *Ivánka Imre.* Şi eu ţin aşa, că singura sanare radicală a finanţelor Austriei este — reducţia.

Intr'atâta să deosebeşte însă părerea mea de a sa, că eu doresc, ca reducţia să nu fie restrânsă la interese, ci să treacă la — capital (Zgomot. Să auzim!), pentru-că cred, ca e cu mult mai just dacă capitalul vine redus la valoarea ce de fapt o represintă şi pe care proprietarii hârtiilor de stat au plătit-o într'adevăr, decât dacă se reduc interesele garantate din partea statului, după acest capital.

Am urmărit şi am ascultat cu atenţiune oratorii din dreapta, în deosebi pe specialişti, pentru-ca să ma conving dacă e corecta părerea mea în privinţa aceasta sau nu? Şi eram decis, că dacă voiu auzì motive cari ating măsura întru toate, să-'mi abandonez părerea. Dar' mărturisesc, onorată casă, că nici vorbirea frumoasă, premeditată, vorbirea de savant a lui Kautz Gyula, nici prelegerea domnului ministru de culte, a dlui deputat Pulszky Ferencz şi a condeputatului Fest Ferencz, urmărite toate cu atenţiune din partea mea, ales partea lor referitoare la reducţie, — nu 'mi-au dat destul sprijin pentru-ca să-'mi schimb părerea.

În deosebi condeputatul Kautz Gyula are îngrijire, că în urma reducţiei am perde creditul, respective creditul imperiului austriac. Creditul, onoraţi deputaţi, e ceva relativ. Creditul e, când unui stat aflator în strâmtoare bancarii îi ofer cu prevenire capitalele lor. Acesta e creditul adevărat, credit real. Credit e natural şi acela, dacă bancarii îşi pun capitalele la disposiţia statului, dar' în schimb cer ipotecă. Creditul acesta e după părerea mea aşa, ca şi când cineva ia împrumut pe orologiul ori pe lanţul ce-'l are. Dar' eu nu cu măsura aceasta măsur creditul unui stat, pentru-că nici pe seama singuraticului nu e credit acela, când 'i-se dau bani pe orologiul amanetat. Se luăm acum trecutul apropiat. Oare Austria, când a fost în strâmtoare, sub răsboiul cu Prusia, a primit bani dela bancari numai pentru-că era stat consolidat, care a promis că îşi va împlinì datorinţele, cum de fapt le va împlinì? A primit. Dar' sub condiţiuni foarte apăsătoare, dacă pune ipotecă salinele dela *Vielicica*. A primit şi în trecutul de curând, sub condiţiunea, daca se pun ipotecă bunurile statului, ceea-ce s'a estins mai târziu şi asupra moşiilor de stat din Ungaria, în contra clarelor disposiţii ale legii. Eu nu ţin deci de prea splendid creditul de care s'a împărtăşit Austria, în anii din urmă cel puţin.

Mai departe are îngrijiri onoratul condeputat *Kautz*, că în ceealaltă parte a monarchiei nu se va afla ministru, care se iee asupra sa esecutarea reducţiei. Eu onorată dietă aşa cred, că ar păţi-o

rău onoratul condeputat, dacă în speranța, că nu se află om care se esecute reducția, ar păstra hârtiile austriace de stat pe cari eventual le posede, și nu le-ar pune în vânzare. Pentru-că dacă s'a aflat la noi un bărbat, și încă bărbat de specialitate (Arată cu mâna spre ministrul de finanțe Lonyay), ale cărui capacități pe terenul financiar nimeni nu le poate trage la îndoeală, dacă s'a aflat un astfel de bărbat, care a recomandat reducția ministrului de finanțe și deputațiunei celeilalte părți a monarchiei, ceea-ce, așa cred, că nu s'a făcut din ușurătate, sau din bătae de joc, — nu din ușurătate, pentru-că e cu mult mai serios decât se o fi spus, și nu din bătae de joc, pentru-că e cu mult mai cinstit decât să-'și bată joc de perplesitatea și de miseria altuia, — dacă deci la noi s'a aflat un astfel de bărbat, așa cred că se poate afla și în ceealalta parte a monarchiei un astfel de om resolut, care, înțelegând ca alta cale de scăpare nu este, va recurge la fatalul dar radicalul mod de vindecare.

De altcum nici nu doresc, ca dieta aceasta să se pronunțe, pentru-că nu aparține cercului ei de competență. (Aprobări.) În înțelesul legii pentru afacerile comune, astfel de operațiuni financiare aparțin delegațiunilor, aparțin acestei corporațiuni, care va fi compusă din delegații corporațiunilor legislative ale ambelor jumătăți din monarchie, și eu sunt gata a crede, că delegațiile vor decreta reducția. De altcum e numai părerea mea, și se poate că mă înșel.

Onoratul domn ministru de culte a luat în apărare în deosebi pe micii capitaliști, despre cari zicea, că au în posesiune cele mai multe hârtii de stat. Dacă și-a scos opinia aceasta din date oficiale, fără îndoeală că nu pot să-'i reflectez nimica. Dar' daca a spus-o numai pe basa informațiunilor primite dela indivizi singuratici, nu comit crimă afirmând, contrar afirmațiunilor sale, că cea mai mare parte a hârtiilor de stat nu se află în posesiunea micilor capitaliști, ci în posesiunea marilor bancari. De altcum dacă cea mai mare parte a hârtiilor de stat s'ar afla în posesiunea micilor capitaliști, mărturisesc sincer, ca a-'și ține cu mult mai ușoară esecutarea reducției, decât dacă s'ar afla în mânile marilor bancari. Pentru-că inima micilor capitaliști nu e acoperită cu așa pătură groasă de gheață, și mintea lor nu e întunecată atât de mult de sentimentele egoismului, ca la marii capitaliști, și find-ca se interesează mai mult de afacerile publice. Pe micii capitaliști îi poate omul capacita și lămuri, că prin reducție nu perd nimica, pentru-că capitalul lor, a carui valoare nominală se împuținează la aparența, pe viitor va representa valoarea

adevărată, şi pentru el ar căpăta atâta cât au plătit de fapt, ear' statul va plătì punctual interesele garantate din partea statului pentru capitalul astfel redus.

Pulszky Ferencz zicea, că o astfel de reducţie ar compromite onoarea ţării în faţa străinătăţii. Aşa cred, că părerea aceasta e foarte esagerată. Dacă adunarea Ungariei ar voì se reducă o datorie facută de ea, în tot casul s'ar compromite. Dar' când legislatura Ungariei, care n'a făcut datoriile acestea de stat, şi care a protestat totdeauna în contra facerei acestor datorii, se declară gata a participa la sarcinile datoriilor de stat, făcute fără consentimentul ei şì în contra intereselor ei, însă fără a se îngreuna prea tare, şi e gata se primească o parte din ele, dar' numai după o lichidare prealabila, în acest cas, după părerea mea, nimeni pe lume nu o poate acusa cu vătămarea regulelor de onoare, fără să nu-'şi atragă sieşi acusa de a fi parţial.

În urmarea acestora, onoraţi condeputaţi, eu din partea mea încă sprijinesc propunerea lui Tisza Kálmán, şi anume din motivul, că prin ea nu văd periclitat fie cât de puţin proiectul de lege al ministrului, şi pentru-că în urma sentimentului gravei responsabilităţi, cu care sunt dator se mă port ca deputat la dieta ţării faţă de trimiţătorii mei şi faţă de ţara, aflu de necesar se ştiu înainte de a primì o parte oare-care din datoriile de stat, că vom fi oare în stare se o suportăm fără a ne îngreuna prea rău? Eu nu zic se nu primim nimic, pentru-că în urma disposiţiei legii pentru afacerile comune suntem datori se primim o parte a datoriilor de stat, însă numai fără prea marea noastră îngreunare. Ear' pentru-ca se ştim cât putem suporta fără să ne îngreunăm prea tare, ne ofere propunerea lui Tisza Kálmán singurul espedient. De aceea, mai ales după clasica vorbire a stimatului condeputat *Ghyczy Kálmán*, părtinesc propunerea aceasta." (Aprobari în stânga.)

*Alexandru Roman:* „Onorată casă! S'a întâmplat mai de multe-ori că m'am aflat între astfel de împrejurări, că nu mi-am putut da votul cu ocasiunea deciderei chestiei discutate. Proiectul de lege de sub pertractare încă e unul din acestea. Sub decursul actualei sesiuni parlamentare s'au ivit împrejurari, pentru mine neplăcute, cari au desvoltat în mine convingerea, că am se simţesc datorinţa de a fi obligat onoratei diete, alegătorilor mei, şi în deosebi naţiunei mele, să-'mi motivez, prin rostul de faţă, conduita mea. Ocasiune la aceasta mi-a dat în timpul mai recent alusiunea domnului ministru de culte, cuprinsă în vorbirea sa de Marţi. Am urmărit cu atenţiune clasica

vorbire cu care onoratul domn ministru de culte a recomandat oposiţiei spre primire proiectul de lege. Cu întreaga putere a eminentului seu spirit şi a darului poetic, cu întregul complex de frase, aşa mi-s'a părut, că dintre toate, cel puţin din modulaţiunile pythice ale vocei aşa am dedus, pondul cel mai mare 'l-a pus pe argumentul ce se refere, nu numai la pericolul din afară, ci şi la cel-ce ameninţă înlăuntru, ear' în acest argument a fost amestecată pâna şi filologia. Şi eu mă ocup cu filologia. Dar' totuşi nu acesta e motivul, că am cuprins cu mintea gravitatea cuvintelor onoratului domn ministru de culte, ci acela, ca s'a esprimat foarte precis.

Onorată dietă! S'a întâmplat mai de multe-ori în casa aceasta, că de câte-ori era vorba de chestii mai importante, totdeauna s'a folosit ca argument chestia naţională, pentru a se face presiune asupra unei anumite părţi. Eu nu pot înţelege procedura aceasta, şi nu o pot înţelege într'o ţară, care e esclusiv *poliglotă*, adecă e patria mai multor naţionalităţi. Dacă o fac aceasta singuraticii dintre stimaţii condeputaţi, după cum s'a şi întâmplat de mai multe-ori, şi s'a întâmplat chiar şi în chestii de religie, căci ştiu positiv, că stimaţii domni deputaţi îşi mai aduc aminte cum în una din şedinţele de an, un stimat condeputat, care se simte foarte tare în regiunile înalte ale politicei şi ale diplomaţiei, dar' cu atât mai mult ignorează dreptul canonic, a atacat astfel pe un episcop român, încât credeam, — după cum adecă şi făcuse oratorul propunerea, — că guvernul nu numai va despoia pe numitul episcop de scaunul şi de beneficiile sale, ci va trimite la moment în locul seu un episcop cu buze maghiare: eu pe astfel de espectorări, zic, nu pun nici o greutate. Dar' pun greutate pe astfel de declaraţiuni atunci, când se fac din partea guvernului, sau din partea membrilor singuratici ai guvernului, cum s'a întâmplat în şedinţa de Marţi. În alusiunea sa stimatul domn ministru a zis, — pentru-că acesta îi era sensul, — nici mai mult nici mai puţin, decât că locuitorii de naţionalitate nemaghiară ai patriei acesteia, cari sunt însă foarte numeroşi, sunt inimicii patriei. (Intreruperi: N'a zis nime!) Acesta a fost înţelesul, şi însemna atâta, că guvernul n'are încredere în ei, fară a ţinè în vedere, că tesa poate fi şi schimbată. Pe lângă o astfel de declaraţie, onorată casă, aşa cred, că conduita de pana acuma a guvernului tocmai nu stârneşte încredere faţă de el, la popoare nemaghiare.

Îmi voiu înşira părerile mele în privinţa aceasta. Guvernul maghiar dela inaugurarea sa încoace nu s'a ridicat, cum se vede, la

http://statuldacia.info

înălţimea misiunei sale, ci vrea se urmeze aceeaşi politica pe care opiniunea publică a condamnat-o de mult, politica acelor guverne, cari au căzut pentru greşelile lor, anume, *politica forţei şi a violenţei.*

Eu aşa cred, că în veacul de faţă, puterea, care se razimă numai pe forţe fisice, nu e destul de tare, e chiar neputincioasă. Nu numai puterea fisică trage la cântar, ci în epoca de faţă, ca nici când altădată, puterea morală a ajuns prima în rang. Ca se nu mă provoc la casuri istorice şi se nu iau esemple îndepartate, voiu înşira numai unul, întâmplat aproape de noi. E un fapt curios şi miraculos al istoriei, că Austria, care a fost stat esclusiv militar, eminent stat militar, va se zică, s'a răzimat totdeauna pe forţa brută, a fost totdeuna în desavantaj faţă de alte popoare, nu numai în ce priveşte cultura şi libertatea, ci chiar şi în ale militarismului. Nici nu mai fac amintire de Gustav Adolf, de Frideric II, de Napoleon I şi II, ci mă provoc la tinăra Prusie, cu 16 milioane de locuitori, care a fost destul de tare ca în câteva zile se nimicească armata Austriei. Veţi zice poate că, genialitatea colea, o invenţie nouă dincoaci, a determinat sfârşitul luptei. Conced. Dar' cine garantează, ca mâne nu vine un duşman, care inventează un nou tun cu care nimiceşte Austria? Pănă-ce Austria îşi bate capul cu amintirile din trecut, ceialalţi privesc şi merg mereu înainte! Eu cred, că timpul şi libertatea vor schimba starea de astăzi a popoarelor, şi anume, în contul puterii absolute, a cărei pagubă va fi cu atât mai mare, cu cât se va întârzia mai mult cu schimbarea politicei de forţă şi de volnicie.

Lăsând la o parte celelalte, mă voiu restrânge la învoeala care priveşte patria mea, adeca la pactul asupra afacerilor comune, eşit din stabilirea principiului dualismului. Şi părerea mea este, că învoeala aceasta nu e învoeală ce se leagă între popoare libere. Cel puţin dupa părerea mea nu e învoeală între popoare, ci e o aplanare între Ungaria, sau mai bine zis între naţiunea maghiara şi coroană. Ear' aici e mare deosebirea, după priceperea mea.

Învoiala aceasta s'a făcut în detrimentul independenţei şi a neatârnării patriei noastre, în paguba celoralalte naţionalităţi locuitoare în patrie, în paguba libertăţii publice, fără ca naţiunea maghiară se fi ajuns la mai mult, sau fără de a ajunge în viitor la mai mult, decât la blidul de linte din biblie.

Trec la politica pe care guvernul a urmărit-o decând s'a inaugurat acest principiu, după acelaşi fir şi în aceeaşi direcţie. Nu vreau se constat de ce fel de libertate ne bucurăm, căci şi aşa mulţi

dintre condeputaţii mei au atins această chestie. Mă mărginesc numai la aceea ce compete naţiunei al cărui fiu sunt eu, adecă naţiunei române. Ministeriul numaĭ decât la început, prin procedura sa, 'şi-a inaugurat astfel politica, că onoratul domn ministru de interne a disciplinat comitatul Caraşului prin faptul, că în contrast cu celelalte comitate din Ungaria, 'l-a despoiat de eserciarea dreptului de care se folosesc neconturbaţi locuitorii celoralalte comitate din ţara. Şi când s'a făcut interpelare în privinţa aceasta din partea condeputatului Babeş, domnul ministru a spus-o verde, că aşa a făcut şi aşa va face şi altădată. Eu ştiu se apreciez declaraţia dlui Babeş cu care s'a arătat a fi mulţămit şi care s'a născut, nu atâta din convingere, cât mai mult din anumita surprindere, sau din alte consideraţiuni. Dar' mărturisesc, că pe mine răspunsul dlui ministru de interne nici nu m'a lămurit, nici nu m'a învins, ci chiar m'a convins, că procedura aceasta o va urma şi în viitor. Şi ca lucrul s'a şi întâmplat, se vede din procedura urmată faţă de comitate. Dar' eu îmi ţin de datorinţa să apăr autonomia comitatelor, pentru-că aşa cred, că resolvarea chestiei naţionale, asigurarea esistenţei naţionale a locuitorilor de limbă nemaghiară, se poate ajunge mai ales prin autonomia comitatelor.

Mai departe, cu privire la direcţia politicei guvernului, cred că trebue se amintesc şi faptul, că cele trei milioane de Români în ce măsură sunt representaţi aici. Dat fiind, că sarcinile trebue purtate împreună, e un postulat al dreptăţii, ca se ne împărtăşim şi de binefacerile patriei, va se zică nu numai de *cuotă*, de datorii de stat şi de alte sarcini, ci şi de drepturile şi favorurile de cari se bucură alţi cetăţeni ai patriei. Sunt silit se spun, că ori unde a-şi privì în ţară, fie la comitate, unde Românii pretutindenea sunt striviţi la părete, fie aici în gremiu, — nu imi văd representată naţiunea. Trebue se mai ating în deosebi restrângerea libertăţii în Ardeal, terorismul ce domneşte acolo, unde şi acuma se aduc gazetele cu »*Verordnung*«-uri la tăcere, cum s'a întâmplat de curând cu ziarul »*Gazeta Transilvaniei*«. Din politica de atinsa direcţie s'au născut şi rescriptele din 20 Iunie date cu privire la Ardeal, prin cari se scot din vigoare legile aduse din partea dietei feudale a Ardealului, în mod unilateral, şi cele aduse de dieta transilvană din 1863/4, tot în mod unilateral, în aşa fel, că guvernul nostru constituţional, în procedura aceasta a sa, n'a observat nici măcar formele constituţionale. De aici agitaţia cea mare în Ardeal. Şi că în privinţa aceasta

ce opiniune publică domneşte în aceasta Irlanda nefericită a Austriei, pe care politica vieneză întru atâta a desmoralisat-o şi a nefericit-o, încât urmele triste se vor vedè încă lungă vreme, o politică jalnică, urmată acum întors, faţă de naţiunea maghiară, — opiniunea publică de acolo zic, nu trebue se o mai zugravesc eu, pentru-că guvernul are comisar regesc, care dacă vrea, poate sa i-o raporteze conştiincios.

Dacă de alta parte ţin în vedere modul cum suntem trataţi, că aceea ce la fraţii nostri maghiari e vîrtute, mare şi eminentă vîrtute, adecă iubirea de naţiune, la noi e privită de păcat, ear' pe lângă aceasta mai punând graţia acordată renegaţilor, aşa că în funcţii vin aplicaţi numai cei-ce, sau îşi neagă naţionalitatea, sau nu-'şi deschid gura în interesul ei, — e cu neputinţa se nu-'mi fie glasul plin de durere.

Onorată casă! A-şi mai avè numeroase motive, a-şi mai putè spune foarte multe pentru a dovedì, că guvernul ce politică urmează, dar' aşa cred, ca e destul şi atâta. Acesta e acel sentiment al asuprirei, care e cu atât mai dureros, fiind-că dreptul e recunoscut şi decretat, dar' totodată violat în aceeaşi vreme. E conştienţa nedreptăţii, pe care suntem siliţi se o tolerăm în paguba dreptăţii. Asta e aceea ce esplică plângerile Românilor şi justifica resistenţa lor.

Am fost silit să le recomand acestea în atenţiunea onoratei case, fiind-că dl ministru de culte a făcut o astfel de declaraţie, a facut o alusiune de o aşa gravitate mare, — şi în legatura cu acestea sa îmi spun şi tânguirea în chestia resolvării, respective amânării resolvarii chestiei naţionale, cu atât mai vârtos, că nu numai dela alegătorii mei, ci şi dela alţi numeroşi cetăţeni de alte limbi am primit provocari şi recercari, ca să îmi ridic glasul în această onorată casă şi se solicitez resolvarea chestiei naţionale, recunoscută atât din partea casei, cât şi din partea guvernului ca chestie de mare importanţă. Doi ani sunt trecuţi de când onorata casă e întrunita, şi sub decursul acestei vremi lungi onorata dietă n'a făcut alta decât a umplut gura nesaţiosului Moloch, ca şi de present cu legea despre datoriile de stat, pe când poporul, care cu crunta sa sudoare susţine patria, poporul, care anii cei mai frumoşi din vieaţa fiilor sei îi jertfeşte pe altarul patriei, poporul, zic, nu vede până acum nici o uşurare, cu toate că încă la disolvarea dietei din 1861 onoratul condeputat Tisza Kálmán a făcut propunere în interesul poporului, şi această cunoscută propunere a sa, în chestia religionara şi naţională, dieta a ridicat-o la valoare de conclus. Ce a făcut onorata casă în

privinţa aceasta de atunci încoace? Absolut nimica, deşi eu cred, — în deosebi referitor la chestia din urmă, — că zace în interesul nostru al tuturora, se traim în bună înţelegere şi fraţietate. Interesele comune ale patriei sunt în faţa mea tot atât de sfinte ca şi în faţa ori-cărui soţ de naţionalitate maghiară, şi nu permit nimenui, şi nici onorata casă se nu presupună despre mine şi despre connaţionalii mei, ca suntem mai răi cetăţeni ai acestei patrii decât ori-cari alţii.

Cele spuse nu sunt recriminări, ci sunt voci dureroase, eşite din sînul omului care are credinţă politică şi are convingere. Ear' convingerea mea, în contrast cu convingerea politică a dlui ministru de culte, depusă într'o carte cunoscută germană, în contrast cu vederile sale politice, înşirate într'o mică broşură scrisă în chestia naţională, şi în care se află ori-ce, numai chestia şi modul resolvării au remas neatinse, — convingerea mea internă este, că *naţiunea maghiară şi română au misiune comună providenţială pe locul unde se află.* Credinţa mea tare şi neclintită este, ca dacă soartea ar voi, ca fiii acestor doua naţiuni să-'şi mai scalde odată mâuile în sânge de frate, — comunitatea intereselor 'i-ar sili de nou să se împace şi sa trăească în fraţietate.

Ce se atinge de proiectul de lege de sub pertractare, am auzit din ambele părţi multe vorbiri frumoase şi elocvente. Din partea *dreptei* am auzit accentuându-se esclusiv oportunismul, ear' alt argument nu prea s'a adus. Din partea stângei, şi în deosebi din partea binemeritatului deputat din *Komárom,* am auzit aducându-se astfel de argumente, cari au fost pentru mine şi pentru toţi convingatoare. Cu toate acestea, eu nu pot întra în discutarea mai amănunţită a acestui proiect de lege, din motivul, că conform convingerei mele, nu îmi voiu da votul nici odată asupra unei legi *eşite din principiul dualismului.*" (Zgomot.)

## Nouă propunere în chestia naţională.

*Şedinţa din 19 Decemvrie 1867. Presidentul:* „Domnul deputat Manojlovici vrea să propună un proiect de resoluţiune."

*Emil Manojlovici:* „Onorată casa! Din însarcinarea numaroşilor mei condeputaţi am onoarea a presenta un proiect de resoluţiune referitor la solicitarea resolvării chestiei naţionale, cu rugarea, ca onorata casă, dupa cetire, sa declare urgenţa şi să-'l iee fără amânare în discuţie."

*Notarul Radics Ákos* (cetește:) „Ori-cât de divergente se fie părerile cu privire la gravitatea chestiei naționale, fapt e la tot casul, că chestia națională aparține astazi chestiilor celor mai arzătoare din Europa, și că special în patria noastră e chestie de vieață sau moarte. Aceasta o dovedesc declarațiile făcute în direcția aceasta și promisiunile solemne ale dietei din 1848/9, 1861 și 1865/7. Prin urmare:

având în vedere, ca unul din isvoarele regretabilelor evenimente dela 1848 9 a fost neresolvarea acestei chestiuni, și că conclusul luat în Seghedin la 29 Iulie 1849 n'a putut fi pus în aplicare din causa că raporturile ce s'au născut s'au împotrivit;

având în vedere, că dispozițiile luate la 20 Octomvrie 1860, sub provizoriu, cu privire la unul din ramurile acestei chestii, la folosirea limbei, nu sunt satisfăcătoare, și nici nu s'au împlinit și nu să împlinesc decât numai în parte;

având în vedere, că dieta dela 1861 a recunoscut, nu numai esistența, ci și importanța și urgența acestei chestiuni, și în consecință a declarat în prima ei adresă, ca e gata a asigura pe seama compatrioțiior de alte naționalități pretensiunile lor naționale prin lege și pe basa egalitații de drept, ear' cu privire la acest obiect a esmis chiar o comisiune care 'și-a presentat elaboratul, în fața dietei;

având în vedere, că dieta din causa disolvării nu a putut pertracta raportul ce 'i-s'a făcut cu privire la chestia aceasta din partea numitei comisiuni;

având în vedere, că actuala dieta a promis în adresele ei, ca va resolva aceasta chestie pe basa dreptății și a frățietății, și spre acest scop e esmis încă în prima sesiune o comisiune;

având în vedere," că în una din ședințele sesiunei a doua deputatul *Nyári Pál,* ca president al subcomisiunei naționaliste făcând întrebare, a primit raspuns dela guvern, că ministeriul nu dorește ca comisiunea esmisă în chestia națională sa-'și sisteze activitatea;

având în vedere, că în 26 Iunie anul curent, când 'și-a presentat subcomisiunea lucrarea, comisiunea a fost prin conclus îndrumată să-'și presenteze imediat propunerea referitoare la acest obiect cum se va întruni dieta de non dupa prorogare;

având în vedere, că la interpelarea dlui deputat *Deák Ferencz* guvernul a declarat, că în chestia aceasta a avut și el intențiunea se presenteze încă în sesiunea trecută un proiect de lege, dar a voit se aștepte elaboratul comisiunei;

având în vedere, că dl ministru-president aşa a declarat la începutul acestei sesiuni, că dela hotărîrea din 26 Iunie a. c. vrea să facă abatere numai în ce priveşte creditul căilor ferate şi cele trei proiecte de lege referitoare la învoiala cu Austria, şi totuşi în contra acestei declaraţiuni s'au presentat din partea guvernului mai multe proiecte de lege spre pertractare, a căror importanţa nu se poate nega, dar' urgenţa lor, faţă de chestia naţională, nu o putem recunoaşte;

având în vedere, că marea opera a învoelei nu e terminată câtă vreme nu va fi resolvată în mod liniştitor această chestie vitală, şi în fine

având în vedere, că resolvarea temeinică a acestei chestiuni zace în deosebitul interes al patriei noastre, pentru-că de aici depinde liniştirea diferitelor naţiuni, râvna şi dorul de jertfă a acestora la împlinirea datorinţei faţă de patrie;

în urma tuturor acestora deci, subscrişii, împlinindu-ne datorinţa simţita faţă de patrie şi faţa de naţiunile noastre, propunem următorul proiect de resoluţiune:

Dieta se îndrume comisiunea esmisa în chestia naţională, ca continuându-'şi lucrarea, s'o presenteze, împreuna cu raportul seu, negreşit pâna la sfârşitul lui Ianuarie 1868. Dat în Pesta la 19 Dec. 1867. Petru Csernovici, Andreiu Mocsonyi, Adolf Dobrzánszky, Antoniu Mocsonyi, Emil Manojlovici, Constantin Papfalvi, Milos Dimitrievici, Vichente Babeş, Aloiziu Vlad, George Ioanovici, Andreiu Medan, Florian Varga, Alexandru Bohaţiel, Emanuel Gozsdu, Ioan Puşcariu, Sigismund Papp, Matei Papp, George Mocsonyi, Simeon Balomiri, Ioan Tulbaş, Ioan Balomiri, Aurel Maniu, Alexandru Roman, Alexandru Mocsonyi, Iosif Hodoşiu, Ioan Moldovan, Stefan Branováczky, Petru Mihályi, Iosif Justh, Markos István, Alexandru Nicolici.

***Somssich Pál:*** „Onorată casă! Comisiunea mare naţionalistă 'şi-a început şedinţele, dar' atât în şedinţele onoratei case, cât şi în secţiuni şi în alte părţi a fost atât de mult înpovarata cu agende urgente şi de neamânat, încât i-a fost cu neputinţă să pertracteze aceasta chestie. In momentul în care vom fi trecut peste chestiile urgente aflătoare la ordinea zilei, comisiunea îşi va continua imediat lucrarile, şi aşa cred, că le va şi termina în câteva săptămâni şi-'şi va putè presenta proiectul în faţa acestei onorate case". (Aprobări. Primim!)

*Nyáry Pál:* „Onorată casă! Propunerea aceasta nu e de natura acelora, asupra cărora trebue se discutăm şi să decidem. Fiind-că nu trebue se vorbim la acest obiect, nu e de lipsă nici tipărirea propunerei, ci simplu trebue se impunem respectivei comisiuni, ca să-'şi ţină de datorinţă terminarea acestei chestii pană la finea lui Ianuarie.“ (Aprobări.)

*Presidentul:* „Se îndrumă deci comisiunea, ca să-'şi presenteze raportul negreşit până la finea lui Ianuarie.“

*Gorove István*, ministru de agricultură: „Nu ştiu onoratul president al dietei cum a binevoit a face enunţarea presidială. Îl rog se declare încă odată, ce va fi trecut la protocol cu privire la acest obiect? Atunci poate că voiu vorbì în chestie.“

*Presidentul:* „Aceea ce a binevoit dl deputat *Somssich Pál* a declara, anume, că peste puţin, după ce vor fi terminate cele mai urgente afaceri, comisiunea îşi va presenta proiectul.“

*Bonis Samuel:* „Onorată casă! Conclusul trebue se fie stilisat astfel, cum e cuprins în proiectul de resoluţiune. Eu aşa cred, că la protocol trebue să se spună, că dieta *îndrumă comisiunea* ce lucrează în chestia naţională, ca să-'şi presenteze lucrarea până la finea lui Ianuarie în faţa casei.“ (Aprobări.)

*Presidentul*: „Tocmai aceasta voeam se repeţesc şi eu, că onorata casă *îndrumă comisiunea să-'şi presenteze raportul până la finea lui Ianuàrie.* Enunţarea aceasta a şi fost făcută.“ (Aprobări.)

## Organisarea Românilor din Arad.

Deschidem aici o mică parenteză.

In 14 26 Decemvrie 1867 s'a ţinut în Arad conferenţa inteligenţei române, convocată de protosincelul Miron Romanul, advocaţii M. Filimon şi L. Ionescu, în scopul organisării Românilor, ca partid politic. Conferenţa a votat următoriul program naţional, ca basă a unei organisări bune politice:

„Considerându-se, că într'un stat constituţional starea politică a unui popor mai ales prin însoţiri se poate întărì şi promova spre scopul dorit;

considerându-se, că în comitatul Aradului şi până acum se formara partide politice, cari deşi în multe se potrivesc cu intenţiunile noastre, nu mai puţin loiale decât ale lor, totuşi acelea nu corespund în toate intereselor speciale ale poporului român;

considerându-se mai departe, că inteligența română din comitatul acesta nu poate fi indiferentă cătră trebile publice ale patriei, și între acestea cătră interesele și dorințele speciale ale poporului român, ba chiar că se simte în mod natural chemată a conlucra spre promovarea acelora și a da espresiune adevărata opiniunei publice a poporațiunei române din acest comitat;

în fine considerându-se, că îndestulirea ulterioară a intereselor noastre naționale va atârna mai vârtos dela conlucrarea solidară a inteligenței române în afacerile autonome ale municipiilor comitatense și orășenești:

inteligența română din comitatul Aradului compune o insoțire națională română, pe lângă următoriul program politic:

1. Partida naționala română din comitatul Aradului, pe lângă păstrarea credinței strămoșești cătră tron și dinastia domnitoare, se declară pentru principiile liberale cari au produs așezămintele democratice ale legilor din anul 1848. Recunoaște integritatea patriei comune, și voește susținerea și desvoltarea constituțiunei, așezată pe representațiunea poporală și garantată prin legi fundamentale. Totodată însă partida aceasta e convinsă, ca deslegarea chestiunii de naționalitate pe temeiul principiului de egalitate completă, spre îndestulirea tuturor popoarelor patriei, este nu numai dreaptă, cuviincioasă și neasemenabilă, ci aceea sta chiar în interesul principal al consolidării patriei și libertății constituționale, din care motiv partida e convinsă și despre aceea, ca spre realisarea acestor principii pe cale ligislativă, constituțiunea patriei e de a se complinì cu legi corespunzătoare și în privința aceasta. În fine partida se declară pe lângă principiul egalității tuturor confesiunilor organisânde pe temeiul representațiunii poporului.

2. Conform principiilor manifestate, partida între marginile legilor sustătătoare va conlucra din toate puterile la promovarea bunului public al națiunii române din aceasta țara în genere, precum și la promovarea intereselor speciale ale poporațiunei române din comitatul acesta.

3. Membru în partida aceasta poate fi ori-care Român din comitatul Aradului, provăzut cu drept de alegător, și care, ori prin subscrierea programului acestuia, ori și altcum se declară de membru al partidei.

4. Pentru bună conțelegere și conlucrare solidară în toate agendele partidei, membrii acesteia să îndatoresc a supune parerile lor totdeauna votului majorității.

5. Trebile partidei le va conduce un comitet permanent, ales de adunarea generală constituantă." *)

Programul a fost votat cu unanimitate. A urmat apoi alegerea comitetului central, compus din 50 membri, cu ţinerea în vedere a inteligenţei din afară. Adunarea a cântat trei strofe din »*Deşteaptă-te Române*« şi a fost declarată de încheiată. Imediat s'a întrunit comitetul ales din partea adunării în şedinţa, pentru a se constituì. Au fost aleşi presidenţi: *Miron Romanul* şi *Sigismund Popoviciu*. O comisiune mai mică, compusă din zece membri, a fost însărcinată cu elaborarea unui regulament.

Şi acum să continuăm cu expunerea celor întâmplate în dietă.

## In chestia naţională.

*Şedinţa din 1 Aprilie 1868.* Să ceteşte raportul comisiunei esmise în chestia naţională. Ia cuvântul deputatul român

*Sigismund Papp:* „Onorată casă! Din raportul acesta vedem, că comisiunea compusă la început din 40 membri s'a înpuţinat cu 16. Fiind-ca presidentul şi secretarul comisiunei n'a făcut propunere, de este sau nu a se întregì numărul, fac eu propunerea în înţelesul, ca trebue se fie întregită comisiunea. O fac aceasta din motivul, că dacă este vre-o chestie, negreşit aceasta este chestia dela care atârnă fericirea. prosperarea, înflorirea patriei. Vreau ca lumea se fie liniştită, că precum întru început comisiunea aceasta a stat din 40 de membri, numărul acesta va fi menţinut şi în viitor. Mai ating încă faptul, ca dintre membrii demisionaţi patru au fost Români. Nu zic că cei doi remaşi în comisiune n'ar fi destul de destoinici ca se apere causa (Întrerupere: Ce causă?), dar' aşa cred, că dacă vor fi aleşi mai mulţi specialişti cari s'au ocupat cu chestia, nu vom face greşeli, ci vom promova liniştirea de care toţi avem trebuinţă. Propun deci întregirea comisiunei".

*Zsedényi Ede:* „Onorată casă! Eu încă vreau se atrag atenţiunea onoratei case asupra împrejurării, că atunci când s'a ales comisiunea de 40, trei dintre membrii ei erau Români (Întreruperi: *Patru!*), şi tocmai dintre aceştia lipsesc acum trei. (Întreruperi:

*) Din »*Telegraful Român*«, 1867, numărul 104.

Patru!) Anume: Ioan Faur, Emanuel Gozsdu, Iosif Hossu şi George Ioanovici. Din acest motiv, şi pentru a linişti pe fiii naţiunei române, tocmai aceea am dorit şi noi în şedinţele comisiunei, ca numărul original se fie întregit. Dar' părere concretă comisiunea nu 'şi-a dat în privinţa aceasta, ci a lăsat deciderea în grija onoratei case. Propun deci şi eu, ca pentru cei 16 membri cari lipsesc să se facă votare".

Se primeşte.

## Munţii Năsăudenilor.

*Şedinţa din 2 Aprilie 1868.* Rugarea *Năsăudenilor,* înaintată prin *Florian Portius,* vice-căpitanul districtului Năsăud, şi *Vasilie Buzdug,* senator, în care cer, ca toţi cei-ce au pretensiuni asupra munţilor grăniţăreşti, prin urmare şi erarul, se fie îndrumaţi pe calea procesului, se pune la ordinea zilei. Comisiunea propune trecerea petiţiei la ministeriul de interne, justiţie şi finanţe.

*Alexandru Bohaţiel:* „Onorată dietă! Eu din partea mea nu pot sprijinì propunerea acum cetită a comisiunei petiţionare, făcută asupra rugării celor 44 de comune cari aparţineau regimentului II român grăniţăresc din Ardeal, disolvat la 1851, ear' acum aparţin districtului Năsăud, şi înaintată dietei, ca se fie scoşi din starea actuală afară de lege şi se fie puşi sub scutul legilor patriei. Nu o pot sprijinì, pentru-că nu o gasesc de suficientă, în raport cu împrejurările date. Nu o găsesc de suficientă, pentru-ca petenţii tocmai acea jalbă înşiră în rugarea adresată dietei, că guvernele de până acum 'i-au scos din cadrul legilor şi asupra moşiilor au decis în mod arbitrar, ear' nu în înţelesul legilor ţării. Roagă deci dieta, să-'i pună sub scutul legilor patriei, ca asupra moşiilor lor se nu mai decidă voinţa guvernului, ci legea. (Aprobări. Rugarea aceasta, dupa părerea mea, e justă; pentru-că fiecare cetăţean are dreptul se reclame scutul legii. Cu atât mai evident e acest drept când îl cer 44 de comune, cari în decurs de o sută de ani au apărat tronul şi patria cu credinţă neclintită. (Aprobări.) Tocmai de aceea îmi iau îndrăsneala se propun o moţiune la proiectul comisiunei, cetit mai nainte. Modificarea aceasta sună astfel: „Petiţia aceasta se predă întregului ministeriu, ca se o resolve în înţelesul legilor esistente, atrăgându-se deosebita atenţiune a ministeriului asupră-'i".

*Eötvös József,* ministru de culte: „Nu se poate!"

*Alexandru Bohaţiel:* „Ştiu foarte bine că nu aparţine agendelor dietei resolvarea în merit a petiţiunilor singuratice. (Întreruperi: Cum nu!) Dar' de altă parte moţiunea mea o poate primì onorata casă fără se fie silită a întra în discutarea meritorială a petiţiunei, pentru-că aşa cred, că onorata casă poate recomanda petiţiuni mai de importanţă, fără a se amesteca în agendele puterii esecutive şi fără se prevină agendelor puterii esecutive. Şi earăşi, în casul cum e şi cel de faţă, când petenţii se plâng că sunt luaţi de sub scutul legii, când petenţii se roagă, ca afacerile lor se fie resolvate în înţelesul legii, în astfel de casuri, aşa cred, că nu numai poate, dar' *trebue* chiar se transmită dieta astfel de petiţiuni aşa guvernului, ca acesta să le resolveze în înţelesul legilor esistente.

Cred, că mulţi vor ţinè de superfluă moţiunea, fiind-că şi de altcum trebue să presupunem despre un guvern constituţional, ca va lua măsurile numai în înţelesul legilor ţării. Dar' fiind-că afacerile comunelor petente au fost resolvate pănă acuma numai contrar legilor patriei, aşa cred ca nu e superfluă, şi sunt convins, că nici onorata casă nu o va afla de superfluă, după-ce voiu fi fericit să-'i espun pe scurt cuprinsul şi obiectul întregei petiţiuni. (Sa auzim!)

Regimentul II român grăniţeresc din Ardeal a fost înfiinţat la anii 1763—1770, formându-se din 31 de comune, aparţinatoare mai nainte în mare parte la districtul Bistriţei, şi astfel la pământul liber regesc, şi din 13 comune, mai nainte supuse stăpânirei domneşti, din cari mutându-se urbarialiştii, au venit în locul lor ca grăniţeri, parte cetăţeni liberi, parte nemeşi armali şi eclesiastici. Maria Terezia, prin patentele date la 1764 şi 1766, a declarat de oameni liberi, de libertini, şi i-a învestit cu dreptul de a câştiga proprietăţi (moşii) pe toţi aceia, cari mai nainte au stat poate sub stapânirea domnească, fiind iobagi. Nu mult după aceasta, după terminarea răsboiului austro-turcesc, răsboiu la care au luat parte şi strămoşii petenţilor, sângerând pentru patrie mai multe mii dintre ei, în urma unei regulări de hotare un teritor mai mare s'a alăturat la Ardeal, ca revindicat din teritorul vecinei Moldove şi Romànii. Atât aceşti munţi revindicaţi, cum şi toate celelalte moşii de pe munţi, aflătoare în comunele cari mai nainte erau supuse stăpânirei domneşti, au fost donate grăniţerilor.

După aceasta, la ordin mai înalt, cu învoirea comunelor respective, s'au comasat toţi munţii, fără privire la faptul, dacă munţii au fost mai nainte proprietatea comunelor libere, ori au aparţinut

vre-unei proprietăţi private, rescumpărată din partea erarului, ori apoi făceau parte din munţii revindicaţi, şi munţii astfel comasaţi au fost împărţiţi la comunele singuratice. S'a întrodus apoi cartea funduară, şi precum proprietatea privată a fiecărui grăniţer, aşa şi proprietatea fiecărei comune a fost întrodusă în aceste cărţi publice, fără ca se remână ceva pe seama erarului, pe întregul teritor al regimentului II român de graniţă, ear' de atunci aşa este folosit neîntrerupt şi neconturbat întregul teritor, până la 1851. Desfiinţându-se la 1851 între altele şi regimentul român II de graniţă, erarul, între împrejurarile de atunci, s'a folosit de starea de asediu, şi sub titlul de supraveghere a pus mâna pe cea mai mare parte a proprietăţii comunelor, şi moşiile acestea, împreună cu toate venitele alodiale, le-a folosit până la 1861, fără ca se dee cuiva socoteală despre venitele incassate.

Petenţii de acum au petiţionat mai de multe-ori la guvernele de pe acele vremuri, cerând redarea proprietăţii lor. La 1861, sub baronul *Kemény Ferencz,* s'a înaintat M. Sale un statut organic, prin care moşiile graniţerilor sunt recunoscute de proprietatea lor. S'a luat şi hotarîrea, ca să fie redat dreptul de crişmărit, de păşunat şi pădurărit comunelor cari nainte de militarisare erau comune libere. Dar' faţă de acestea s'a decretat menţinerea statului quo din 1851, adecă s'a zis, că dacă sub sistemul militar s'a luat ceva dela comunele numite, are se treacă în proprietatea erarului, cu alte cuvinte, s'a zis, ca numai aceea trece cu drept etern în proprietatea comunelor, ce au avut şi folosit la 1851. Dar' faţă cu celelalte comune mai nainte urbarialiste nu s'a decretat menţinerea statului quo de înainte de militarisare.

Asemenea cu privire la munţii revindicaţi s'a numit o comisiune estraordinară, care a adus judecată, în Viena, fără ascultarea comunelor, atât cu privire la munţii revindicaţi şi la pretensiunile erarului, cât şi cu privire la pretensiunile altor pretendenţi, fără ca posesorii de bună credinţă de peste 100 de ani se fi fost ascultaţi. Comisiunea aceasta între altele a dat un însemnat teritoriu din munţii révindicaţi familiei — *Kemény!* A trimis afară de aceasta la faţa locului o comisiune de trei, al cărei president era un general pensionat, ear' membri un consilier de finanţe şi un consilier de locotenenţa, pus în disponibilitate. Comisiunile acestea au dat erarului însemnate teritorii, şi au dat însemnate teritorii şi familiilor singuratice. Mai departe, tot această comisiune a folosit de capul ei, în lipsa altor

dovezi, o chartă compusă la 1770, din punt de vedere strategic, ca se poată constata ce aparţine la munţii revindicaţi şi ce nu, charta lui *Lucs*.

Comunele petente au protestat, au petiţionat la M. Sa, şi fiind-că rugarea lor a fost respinsă din partea cancelariei aulice de atunci, au petiţionat la guvernul din Ardeal, rugându-l, ca conform jurământului prestat pentru apărarea legilor ţării, să le iee sub scutul seu.

Guvernul a făcut representaţie la monarch, espunând M. Sale faptul, ca guvernul dela Viena a luat dispoziţiile totdeauna cu încunjurarea guvernului din Ardeal, şi rugându-'l se afle o modalitate pentru aranjarea în mod echitabil a acestei chestii.

Între acestea s'au schimbat împrejurările şi a fost numit ministeriul responsabil maghiar, căruia petenţii au trimis o nouă rugare, şi au trimis rugare şi dietei, fără se ceară în ea alta, decât numai ca asupra moşiilor lor se nu dispuna guvernul în mod estraordinar, ci pe calea legii. (Aprobări.)

Onorată casă! Dacă pe o astfel de cale estraordinară se poate lua dela petenţi moşia ţinută de ei o suta de ani, atunci se poate lua dela ori-care donatar proprietatea câştigată prin donaţie. De aceea, îndrăznesc a ruga onorata casa, se binevoiască şi se primească propunerea mea, cu atât mai vârtos, că guvernul nu va avea din ea nici o perdere, şi nu va avea perdere nici dintre pretendenţi nimeni, pentru-că cel-ce se află în drept îşi va afla dreptul totdeauna pe calea legii.

Nu voiu obosì mai mult onorata casă cu espunerea acestei rugări. Am mai multă încredere în actualul guvern decât se pot presupune, că nu va resolvì în înţelesul legilor rugarea referitoare la o astfel de importantă chestie, dela care depinde bunăstarea a 50.000 de locuitori. Cu toate acestea, am găsit că e cu mult mai importantă chestia pentru trimiţătorii mei, decât să nu-'mi iau îndrăzneala se rog onorata casă, ca se binevoiască a primi propunerea mea". (Aprobări.)

***Sigismund Papp:*** „Onorata casă! Dacă nu eram nici-odată convins despre faptul, că condeputatul meu Bohaţiel are dreptate, m'ar fi convins onoratul domn referent prin deducţia făcută, că nu e vorba despre alta decât despre proprietate, adecă despre aplanarea concurenţei pentru proprietate. Eu aşa am învăţat, că acolo unde e vorba de proprietate, trebue se fie judecător şi tribunal. Şi foarte bine a espus (raportorul), ca trei căi sunt pe cari s'ar putè resolva

14

această chestie. Dar' pe cale administrativa drepturi de proprietate nu s'au resolvat nici-odată, ci totdeauna pe cale judiţiară s'a decis asupra lor, şi anume, cu atât mai vârtos, fiind-că stăm în faţa întrebuinţarii seculare, în faţa usului şi a prescripţiei. Dacă pretendenţii se vor apăra cu legea că dreptul e al lor, judecatoria va decide. Sunt de parerea, ca chestia trebue predată întregului ministeriu, aşa cum şi-a formulat condeputatul *Bohaţiel* propunerea. Vreau se atrag atenţiunea onoratei case asupra împrejurarii, ca cheştia aceasta întru atâta a stat sub presiunea administraţiunei, încât nu era permis să se vorbească despre ea nici pe cale publicistică. Şi mai ating, că sub vechiul sistem singur eu am căzut în nefericirea de a fi pedepsit cu pedeapsa în bani din partea »*Kriegsgericht*«-ului, pentru un articol scris în această causa. Dat fiind, cum zic, că aici trebue regulată proprietatea, nu putem face alta, decât se predam întreaga afacere ministeriului întreg, aşa cum a formulat condeputatul *Bohaţiel* propunerea.

Presupunem despre ministeriul în care avem încredere, că nu va lua disposiţii contrare legii. Sprijinesc propunerea lui Bohaţiel."

*Sigismund Borlea*: „Eu asemenea sprijinesc propunerea condeputatului *Bohaţiel*, pentru-că şi de altcum alta nu se cuprinde în ea, decât că chestia să fie resolvată pe cale legală. Ear' eu aflu aceasta cu atât mai necesar, fiind-că petenţii tocmai se plâng, că erarul, în contra legii, a atacat dreptul lor pe cale administrativa. Aceea-ce a zis unul dintre domnii deputaţi, — nu îmi aduc aminte care a fost, — anume, că ministeriul şi de altcum va procede în înţelesul legii, eu pe departe nu trag la îndoeală. Dar' dacă ştim, că va procede în înţelesul legii, de ce se nu-'i facem recomandaţie, spre liniştirea petenţilor, cari ofensaţi sunt în dreptul lor şi au fost siliţi să sufere nedreptate în privinţa aceasta? Cu privire la aceea ce a zis dl deputat *Justh*, anume, ca dacă vom discuta atâta asupra fiecărei petiţiuni, va trebui să stăm aici cincizeci de ani, raspund aşa: nu consideraţi de egale toate petiţiunile! E mare deosebirea, dacă e vorba de o petiţiune importantă, din care se vede că e în joc nimicirea unei comune, şi dacă un om particular cere scutire de dare. De aceea, nu înţeleg de ce se fie superfluu ca onorata casă se recomande guvernului chestia, când acesta, întocmai ca şi onorata casă, recunoaşte că e justă causa. Din acest motiv sprijinesc propunerea dlui *Bohaţiel*." (Să votăm!)

*Presidentul*: „Dacă nu abstau cei înscrişi, trebue se continuăm."

*Vichente Babeş:* „După concepţia mea simburele acestei petiţiuni e acela, că poporul năseudean, care se află de o sută şi mai mulţi ani în o anumită posesiune, şi încă în o însemnată posesiune, acum e scos din ea pe cale administrativă, ear' poporul se tângueşte, pentru-că află, şi cred că fiecare jurisconsult practic va recunoaşte că e aşa, de monstruos şi de ne mai pomenit faptul, că se atacă pe cale administrativă proprietatea folosita în linişte o suta şi mai mulţi ani, pe proprietar îl alungă şi-'l îndruma pe cale procesuală, pe când din contră, tocmai cei-ce ridică pretensiuni asupra proprietăţii, lung timp şi în linişte folosite, ar trebuì se fie îndrumaţi la lege. (Intreruperi: Primim! Dacă se primeşte, abstau."

*Presidentul:* „Binevoiţi deci a primì propunerea dlui deputat *Bohaţiel?* (Primim!) Prin urmare rugarea districtului Năseud se predă întregului ministeriu, conform propunerei domnului deputat *Bohaţiel.*"

## Alegerea dela Pecica.

***Şedinţa din 17 Aprilie 1868.*** La ordinea zilei să pune alegerea de deputat din *Pecica,* comit. Arad. Comisiunea verificătoare propune verificarea lui Ormós Sándor. Vorbeşte

*Florian Varga:* „Onorată casă! În chestia de verificare de pe tapet eu peste tot nu pot fi de acord cu părerea acum cetită şi publicată a comisiunei permanente verificătoare, în înţelesul careia *Ormós Sándor* are se fie declarat deputat verificat, pe basa cercetării efectuite. Când îmi ridic glasul în contra părerii acum publicate, pentru-că votul încă mi-'l voiu da în contra ei, nu o fac pentru-că a-şi părtini pe unul sau pe altul dintre candidaţii de deputaţi, pe cari îi cunosc personal foarte bine, pe amândoi, ci o fac în acea sinceră conştiinţă ce o am, — fiind-că ştiu, — că la alegerea aceea de deputat s'a comis procedură ilegală. Alegătorii au fost împedecaţi fără drept în eserciarea dreptului de votare, ear' majoritatea de 19 voturi cu care Ormós Sándor a fost declarat deputat ales, a fost forţată pe cale meşteşugită, în contra dreptăţii.

Veţi binevoì, anume, a şti, că la alegerea din 27 Iunie 1867, cu toate că Ormós Sándor a fost declarat ales cu 19 voturi majoritate, cei din partida lui *Filimon* au înaintat protest temeinic, foarte temeinic, şi pe basa lui a-ţi binevoit a ordona cercetare. Cercetarea

s'a ţinut, ear' asupra resultatului are să judece acum onorata casă. Umilita mea părere este, că cercetarea nu a dat alt resultat, decât că majoritatea de 19 voturi, cu care Ormós a fost declarat deputat, n'a fost câştigată pe cale adevărată. Mai departe, că atât din partea comisiunei în faţa careia s'a făcut votarea, cât şi din partea miliţiei ce era trimisă la faţa locului pentru menţinerea păcii şi a liniştei, s'au comis lucruri cari reclamă nimicirea alegerei. Anume, din actele de cercetare se constata, — şi aşa cred, că lucrul acesta nu-'l trage la îndoeală comisiunea verificătoare permanentă, — ca douăsprezece voturi au fost date în numele morţilor pentru *Ormós*, în mod ilegal, ear' un alegător a votat de două-ori. Prin urmare, din înseşi actele de cercetare e dovedit, că Ormós a primit treisprezece voturi ilegale. Şi aşa, chiar dacă ar fi adevărat ce se vede din actele de cercetare, despre ce însă jalbă nu s'a ridicat nici-odata, că şi pentru Filimon au votat doi alegători de două-ori având acelaşi nume, subtrăgând aceste două voturi ale lui *Filimon* din cele treisprezece ilegale ale lui *Ormós*, e evident că mai remân unsprezece voturi ilegale în contul lui Ormós.

Dacă luăm însă protocolul de cercetare de sub nrul 6 vom afla constatat în el faptul, ca la locul de alegere s'au presentat *opt* alegători din Pecica-veche voind să-'şi dee votul pentru Filimon, dar' n'au putut vota, fiind-ca n'au fost admişi la votare. Dacă adaogem aceşti opt la cei unsprezece, iese suma cu care Ormós a fost proclamat. Pentru-ca, dacă aceşti opt alegători din Pecica-veche, cari voeau se voteze pentru Filimon, ar fi fost lăsaţi se voteze, s'ar fi putut constata cu siguranţă, că *Filimon* are cu mult mai multe voturi decât Ormós. Acum, dacă subtragem aceste nouăsprezece voturi ilegale din numărul de voturi date pentru Ormós, rămâne un număr egal de voturi. Lucrul acesta e constatat prin actele de cercetare.

Onorată casă! Binevoiţi a crede, că eu nu îmi ridic glasul în interesul nici a unuia şi nici a altuia dintre candidaţi. Ci ridic glasul în interesul alegătorilor, cari au fost pe nedrept împedecaţi să-'şi esercieze dreptul electoral. Şi pentru-ca onorata casă să se convingă, că alegerea aceasta a decurs într'adevăr în mod ilegal, că alegătorii pe nedrept au fost împedecaţi în eserciarea dreptului lor, în special însă cei opt alegători din *Pecica-veche*, cari au fost împedecaţi din partea miliţiei, rog ca raportul dlui comisar esmis se fie cetit, şi se fie cetit protocolul de cercetare de sub nrul 6, în special fasiunile de sub 6, 13, 14=17, 18 şi 20 ale alegătorilor din

Pecica, cari sub jurământ au fasionat, că de fapt s'au presentat înainte de a se începe votarea, dar' miliția i-a împedecat cu forța sa între la votare. Pe basa acestora apoi, punând la o parte opiniunea comisiunei verificatoare, să binevoiți a ordona alegere nouă."

După lămuririle date din partea referentului comisiunei verificătoare *Florian Varga* cere cuvântul de nou.

***Florian Varga:*** „Onorată casa! Fiind-ca dl raportor a recunoscut tot ce am spus, (Intreruperi: Nu să poate vorbi de două-ori!) cu escepțiunea faptului, că cei opt alegători din Pecica-veche, cari s'au înfățișat la alegere, dar' au fost opriți din partea miliției..." (Intreruperi: Asta nu-'i chestie personală!)

***Besze János:*** „Conform regulamentului într'o chestie numai odată se poate vorbi. Ear' asta nu e chestie personală!"

***Sigismund Papp:*** „Propunătorul poate vorbi de două-ori!"

***Presidentul:*** „Vorbitorul e propunător și tocmai vrea se spună dela ce abstă."

***Florian Varga:*** „Aceea vreau să declar, ca abstau dela cetirea raportului comisarului esmis. Dar' pentru a se constata, că votanții au fost impedecați din partea miliției să-'și dee votul, rog să se ceteasca punctele 6, 12, 13 și 14 din raportul despre efectuirea cercetării."

Se face întocmai.

***Sigismund Borlea:*** „Onorata casă! E fapt evident, că ori-care autoritate, fie dela justiție sau dela administrație, în momentul în care se convinge că o acțiune de drept a fost provocată de un document fals sau falsificat, la plânsoarea celor scurtați în drepturile lor casseaza acțiunea de drept. Dacă deci, onorată casă, autoritățile o fac aceasta, nu mă îndoesc, că onorata dietă, care poarta de grije, ca legile sa fie respectate de toate autoritațile, chiar și de ministri și de M. Sa, și care singură aduce legile, nu poate să facă alta, decât că imediat cum s'a convins, ca o anumită acțiune de drept s'a născut pe basa unui document fals sau falsificat, să nimicească acțiunea. Și aceasta o va face, după părerea mea, cu atât mai vârtos, fiind-că asupra ei, ca asupra unui parlament, asupra unui corp legiuitor, privește, nu numai țara întreagă, ci Europa întreaga. (Zgomot.) În casul de față, după cum recunoaște și raportorul, într'adevăr au votat doisprezece morți. E evident deci, că falsificare s'a făcut. Pentru-că eu nu cunosc mai mare falsificare pe lume, decât dacă cineva vrea se dovedească cu acte, întărite cu sigil, că doisprezece oameni morți

vreau să-'şi validiteze drepturile. Asta e curată falsificare, şi aici falsificarea e dovedită. Eu dela aceasta nu abstau, chiar se abstau dela toate celelalte, pentru-că a-şi putè înşira şi altele, aşa de es. ca un om a votat de două-ori. Adevărat, că lucrul la unul dintre partide nu s'a întâmplat din greşală intenţionată. Dar' la celalalt partid a fost făcut în mod intenţionat, şi anume, la partidul şi din greşala partidului care voia să aibă majoritate.

Acel bărbat de încredere numit în acte asemenea atestă, că a făcut atent pe presidentul substitut, că lucrul nu merge bine. Adevărat, că acesta zice că n'a auzit. Dar' e uşor a o spune aceasta, fiind-ca omul dacă nu vrea se audă ceva, nici nu o aude nici-odată. (Ilaritate.) Omul acesta spune, că pentru aceea nu şi-a dat subscrierea, pentru-că se temea. Aici nu ni-se spune, că de ce s'a temut, când nimeni nu 'l-a ameninţat? E uşor a spune acolo, unde nimeni nu ameninţă, că *nu ne temem!* Dar' unde ştim, că nu numai au ameninţat, ci au împarţit chiar şi bătae, nu trebue prea mare ameninţare, ales după-ce s'a făcut esperienţa, ca aceea ce se promite se şi — *dă.*

Chiar şi aceea e destula greşală, că mai unul, mai altul dintre presidenţi, eşea afară. Din toate acestea reiese, că alegerea aceasta, nu numai că a fost contrară legii, ci, — să-'mi dee voie onorata casă, ca neposedând perfect limba maghiara (Intreruperi: Ba o poşezi foarte bine!) se nu pot numì cu o espresiune mai blândă procedura decât — *falsă.* Pentru-că documentul, care cuprinde în sine falsificaţie, e în sine luat — *fals.*

Eu deci aşa cred, că dacă onorata casă vrea se fie dreaptă, va nimici alegerea. Şi numai din interese de partid poate se facă, — fiind-că Ormós aparţine partidului guvernamental, — ca deputatul să fie verificat. Din punctul de vedere al dreptăţii însă nici-odată!"

***Presidentul:*** „Sunt silit să fac observarea, că din interes de partid aici n'a făcut nimeni nici o declaraţie." (Aprobări.)

***Sigismund Borlea:*** „Eu votez deci pentru cassare, pe basa motivelor espuse de mine. Dar' încă şi pentru aceea, pentru-ca onoratul domn raportor a cetit fasiunea martorului care atestă, ca într'adevăr opt oameni au fost împedecaţi în eserciarea drepturilor lor. Se zice că nu e dovedit. Dar' cu ce să se dovedeasca? Cu aceea, că oamenii fasionează şi pun jurământ pe fasiunile lor! Eu nu ştiu ce s'a întâmplat în comisiune. Ştiu însă aceea, ca oamenii au pus juramânt. Daca, mă rog, între împrejurările de faţă, când poporul are destule sarcini, îl mai despoiem şi de acest puţin drept al

seu, de bună seamă îl vom amărî numai, pentru-că nu mă îndoesc, că dacă aceşti opt oameni ar fi voit să se foloseasca de dreptul lor cu privire la plătirea dării, miliţia nu li-s'ar fi pus în cale. (Intreruperi: Natural!) Eu deci din motivul, că alegerea se basează pe un act fals, votez pentru nimicire."

Să primeşte propunerea comisiunei şi se decretează verificarea.

## Lege despre promulgarea legilor.

*Şedinţa din 18 Aprilie 1868.* La ordinea zilei sė pune proiectul de lege despre *promulgarea legilor.* Comisiunea centrală propune un nou paragraf, de următoriul cuprins: „§. 8. Ministeriul va purta de grije, ca fiecare lege, imediat după promulgare, se fie adusă la cunoştinţă publică *în traducere autentică*, în limbile usuate în ţările coroanei ungare, şi se fie trimisă respectivelor municipii." Paragraful se propune în interesul celor ce nu ştiu ungureşte. Ia cuvântul

*Vichente Babeş:* „Nu de aceea îmi ridic glasul, pentru-că a-şi voì sa votez în contra acestui paragraf, care e al 8-lea, pentru-că îl primesc şi eu şi dator sunt să-'l primesc, din motivul, că aşa cum stam astăzi cu legislatura în privinţa limbilor, naţionalitaţile pe tema aceasta nici nu pot cere mai mult. Cu toate acestea, am unele observări cu privire la faptul, că eu cum înţeleg şi în ce înţeles primesc paragraful. Prima mea obiecţionare este, că legea naţionalităţilor va deschide teren mai larg cu privire la limbile naţiunilor, ear' paragraful acesta nu va forma nici un prejudiţiu pentru dreptul lor ulterior, adecă dreptul de a formula pretensiuni. A doua obiecţionare este, că eu espresiunea aceasta: „în limbile usuate în ţările de sub coroana ungară" nu o înţeleg aşa cum au mulţi obiceiul să o înţeleaga, că anume numai în limbile usuate în ţarile coroanei ungare, ci şi în limbile usuate în Ungaria propriu zisă. Nu vreau, ca puterea esecutivă se aibă motiv a da lucrului alta esplicare. (Nelinişte.) Eu aşa înţeleg lucrul, că în limbile usuate în Ungaria şi în ţările coroanei ungare.

A treia obiecţionare a mea se refere la esecutare, adecă la aceea, că cum are se fie traducerea autentică, pentru-că am esperiat de multe-ori, că au fost promulgate traduceri oficiale, prin urmare autentice, dar' de acelea, pe cari nimeni nu le-a înţeles. Am văzut

de aceste date dela Viena, dar' date şi din Buda, nu spun că sub regimul parlamentar, dar' sub celelalte guverne. Şi se numeau *»autentice«* traducerile acelea, dar' cum am accentuat, nimeni nu le-a înţeles, pentru-că au fost traduse de oameni tineri, cari nu erau în curat cu *sensul* actului. Eu numai traducerea aceea o primesc de autentică, care e făcută, nu numai de cunoscători de limbă, ci totodată şi de specialişti. Altcum e numai o eludare de lege. Am fost dator sa-'mi comunic observările acestea. În sensul acesta primesc, şi mulţamesc guvernului, că şi el primeşte paragraful propus". Vorbeşte

*Sigismund Papp:* „Eu earăşi îmi esprim recunoştinţa pentru faptul, că comisiunea centrala, şi peste tot toate secţiunile s'au unit în părerea de a întregì proiectul manc al ministrului cu adaosul, ca legile se fie promulgate şi în limbile usuate în ţară. De aceea las sa-'mi premeargă aceasta observare, pentru-că s'au aflat indivizi cari afirmau, că numai secţia a *şasa* şi a *şaptea* a acceptat-o, dar' eu am ştire positivă, că împreună şi cu comună înţelegere au voit secţiile să treacă în lege proiectul acesta (Adevărat!), şi de aceea, recunoştinţă sunt dator se dau tuturor secţiunilor, şi respective întregului parlament. Adevărat, că atunci, când e vorba de promulgarea legilor, cu tot dreptul trebue ţinuta în vedere axioma ştiinţei de drept, că: *»lex non promulgata non obligat* . Prin urmare, legea trebue promulgată şi în limba pe care toţi o înţeleg.

Când zic, ca 'mi esprim recunoştinţa asupra paragrafului, nu àm nici o nedumerire cu privire la expresiunea: *»ţările coroanei«*. Sub acestea ţari ale coroanei sunt a se înţelege ţările aparţinătoare teritorului ungar, prin urmare, e vorba de diferitele limbi. Presupun, că legile vor fi trimise şi în limba croată, în ceealaltă ţara de coroană. Ce să atinge de îngrijirile pentru autenticitatea traducerilor şi de observarea, că traducerea cum are să fie făcută, se lăsăm treaba în grija ministrului, cu atât mai vârtos, fiind-că, dacă traducerile vor fi rele, vom face gură şi vom trage la răspundere pe ministrul respectiv. Se presupunem, că ministrul nu va întrebuinţa spre acest scop oameni cari nu cunosc limba, — ci specialişti. Dacă e vorba de trecut, adevărat, au fost casuri, că traducerile erau rele. Mărturisesc, că şi eu am cetit, nu numai în vremile de mai nainte, ci şi sub guvernul actual, ceea-ce antevorbitorul meu e retăcut, respective nu a recunoscut, — *traduceri rele*. Dar' nu proiecte de lege şi nu legì, ci lucrări de altă natură, ale căror traducere n'am

înțeles-o. Dar' sper că în viitor ministeriul nu o va mai face aceasta.

Eu am însa o altă obiecționare, nu cea atinsă de mult stimatul domn *Babeş*. Secția a patra a pus în locul cuvântului »*imediat*« cuvântul »*deodată* . Şi oare de ce?

Întâiu, pentru-că e mai precis, şi al doilea, pentru-că corespunde mai bine scopului.

Mai departe se spune în §-ul acesta, că după 15 zile legile astfel promulgate întră în vigoare. Prin urmare, când întră legea în vigoare? Atunci când vor fi publicate în cele două case şi vor fi trimise municipiilor. Mai de demult, după-cum bine ne aducem aminte, era obiceiul, că solgăbiraul mergea din sat în sat şi esplica poporului în limba acestuia legea, promulgata în congregație. Repet deci, »*lex non promulgata non obligat*« şi prin urmare toți trebue se cunoască deodata legea. Acum se poate naşte pedeca următoare: textul maghiar uşor se poate trimite şi promulga, dar' se cere mult timp pentru efectuirea traducerei române şi a celoralalte traduceri. Greutatea aceasta e combatută prin faptul recunoscut şi din partea noastră, că atunci când ministeriul, sau ori-care membru al acestei case presentează un proiect de lege, este timp destul pentru a-'l traduce, ear' traducerea modificărilor făcute ulterior, nu reclama timp decât de câteva oare. De aceea propun, ca în locul cuvântului *imediat*« să se pună cuvântul »*totdeodată*«. (Întreruperi: Să remână textul original!)

Se primeşte din partea dietei textul original al noului paragraf.

*

Urmează discuție asupra proiectului de lege despre *camerile de comerciu şi industrie*. La §-ul 14 cere cuvântul:

***Vichente Babeş:*** „Propunerea lui Somossy, referitoare la §-ul 14 o primesc şi eu, dar' cu un mic adaos. Mărturisesc, că eu nu țin de necesar şi de compatibil cu desvoltarea unei țări libere, dacă guvernul, regimul parlamentar, întăreşte pe presidenții camerei de industrie şi comerciu, şi cu atât mai puțin aceea ce se spune aici, în proiectul acesta de lege, că nu numai pe presidentul, ci şi pe cei doi vice-presidenți! Lucrul acesta se întâmplă, ce e drept, şi în alte țări, unde camerile au o influență oare-care politică; dar' acolo unde nu au, eu țin de superfluu lucrul acesta. Aceea totuşi recunosc, că

guvernul are dreptul de supraveghiere, şi dreptul acesta e dator să-'l esercieze atunci, când în fruntea astorfel de corporaţiuni, pe cari eu peste tot nu le ţin de organe guvernamentale, se aleg indivizi carora le lipsesc condiţiunile legale. În astfel de casuri eu negreşit a-şi da guvernului dreptul de supraveghiere, ba a-şi obliga guvernul să-'l esercieze şi se facă atente şi se provoace camerile se facă alta alegere. Dar' întărirea, aşa cum se cuprinde în text, la nici un cas nu o pot accepta. Aşa cred deci, ca propunerea condeputatului *Somossy* se fie întregită astfel, „se comunică guvernului spre ştire, ear' guvernul îşi va comunica observările legale sau escepţiunile sale camerei, cu provocarea, se ordoneze alegere nouă.“ Întreruperi: Asta se cuprinde în text!)

Se primeşte textul original.

***Şedinţa din 20 Aprilie 1868.*** Înainte de a se întra în ordinea zilei cere cuvântul

***Alexandru Mocsonyi:*** „Onorată casă! Inteligenţa română din Timiş şi comitatele vecine a ţinut la 16 luna aceasta, în urmarea unei convocari publice, o conferenţă publică în Timişoara, cu care ocasiune, luând în desbatere amănunţită, atât elaboratul subcomisiunei naţionalităţilor, cât şi proiectul compus de către deputaţii de naţionalitate română şi sârba, s'a pronunţat în unanimitate în contra elaboratului subcomisiunei şi pentru proiectul elaborat din partea deputaţilor naţionalităţilor. În scopul acesta numeroşii presenţi au aflat de bine se adreseze petiţiune dietei. pe care au subscris-o imediat acolo şi în care e rugată onorata casă, ca întâiu, se resolve cât de curând chestia naţionalităţilor, de o importanţa atât de mare, al doilea, ca dieta se ţină în vedere la resolvarea acestei chestii principiile pe cari deputaţii naţionali le-au desvoltat în proiectul lor. Am onoare deci, — în urma însarcinării primite dela această conferenţă, — a depune pe masa dietei petiţiunea şi totodată a ruga onorata casa, se binevoiască a dispune, ca petiţia se fie estradată comisiunei esmise în chestia naţionalităţilor, pentru-că după natura petiţiunei acolo aparţine, de altă parte nici comisiunea petiţionară n'ar putè face alta cu ea. Am onoarea deci a presenta onoratei case petiţiunea, provăzută cu aproape trei sute de subscrieri.“

***Presidentul:*** „Binevoiţi a dispune să se predee comisiunei esmise în chestia naţionalităţilor? (Da! Da!) Prin urmare se transpune acestei comisiuni.“

*Şedinţa din 4 Maiu 1868.* Deputatul *Gull* interpelează în chestia patentei din 27 Maiu 1852, referitoare la restrângerea libertăţii de presă în Ardeal. Vorbeşte

*Vichente Babeş:* „Onorată casă! Fiind-că asupra interpelării condeputatului Gull s'au făcut obiecţionări, îmi iau voe să fac şi eu o observare cu privire la chestia atinsă, şi anume din motivul, că eu, din partea mea, nu sunt mulţămit cu observările făcute. Eu aşa am înţeles interpelaţia condeputatului Gull, ca n'a aflat de corecte, sau n'a înţeles instrucţiunile onoratului guvern, referitoare la procedură. Ştim, că în Ardeal esistă aceleaşi ordonanţe ce suplinesc legea de presă, cari sunt la modă şi dincolo, în provinciile austriace. Dar' cu toate acestea, e mare deosebirea în procedura ce o urmează respectivul guvern. E lucru notoric, că aceeaşi lege domnea dincolo şi sub Belcredi, care domneşte acum, şi domnea şi sub Schmerling. Şi totuşi, foarte mare a fost deosebirea cu privire la procedura, respective toleranţa guvernului. Pe când anume, în contra procedurei ce esistă sub Belcredi nu s'a plâns aproape nimenea, ear' procesele de presă şi admonierile nu erau la ordinea zilei, înainte de el şi după el erau în continuu ţinute la ordinea zilei. De aici urmează, că nu într'atâta legea, cât mai mult politica guvernului e causa, ca o lege oare-care, recunoscută de rea, e pusă foarte strict în aplicare. (Zgomot.) Nu voiu continua cu observaţiunile. Îmi iau voe însă se atrag atenţiunea onoratei case asupra faptului, că prin aceea nu se sanează răul, dacă se întroduce şi în Ardeal, aşa zicând, ca anticipaţie, aceeaşi lege care domneşte în Ungaria. De aceea, fiind-ca şi aici se simte necesitatea reformelor, (Ilaritate) din a mea parte a-şi dorì, ca guvernul se purceada în Ardeal în mod liberal, se dea instrucţiuni liberale, dar' şi păna atunci se pregătească pe seama Ungariei întregi o lege liberala şi actuală de presă. Acestea am fost atât de liber a le espune."

Prim-ministrul *Andrássy* promite lege nouă de presă. (Care însă nu e adusă nici astăzi.)

## Despărţirea hierarchică de către Sârbi.

*Şedinţa din 6 Maiu 1868.* La ordinea zilei proiectul de lege despre despărţirea bisericei gr.-ort. române de către cea sârbească. Se face propunere de amânare. Vorbeşte

*Aurel Maniu:* „Onorată casă! Antevorbitorul meu a înşirat în mare parte motivele pe cari vreau să le înşir eu, în contra amânării.

Proiectul de lege intenţionează regularea raporturilor noue, născute dela 1848 încoace, şi anume, vrea se inarticuleze în lege crearea celor două metropolii. Moţiunea guvernului conserva drepturile avute până acuma şi pe seama celor-ce, conform naţionalităţii lor, nu aparţin, nici la metropolia română, nici la cea sârbă, dar' sunt de aceeaşi lege, şi anume în înţelesul canoanelor bisericeşti. Proiectul de lege le dă libertate deplină de a se lipì, fie de una, fie de ceealaltă metropolie. De aceea cred, că legea ar trebuì să fie discutată cu grăbire!"

Se naşte discuţie în jurul întrebării adresate dietei din partea presidentului.

*Aloiziu Vlad:* „Onorată casă! După parerea mea întrebarea e foarte simplă şi nu poate fi alta decât aceea, că doreşte onorata casa ca proiectul de lege pertractat în secţiuni, împreună cu modificarea presentată astăzi din partea domnului ministru, se fie luat *acum* în discuţie, sau se treacă întâiu modificarea la secţiuni?" (Aprobări.)

*Presidentul:* „Tocmai aşa voeam s'o pun şi eu."

Casa decide întrarea în discuţie.

*Baronul Eötvös József* (ministru de culte şi instrucţiune publică:) „Onorată casă! Vreau să înşir pe scurt motivele cari au îndemnat ministeriul, ca cu toate că e ocupat cu numeroase chestii de mare importanţă şi foarte urgente, se presente totuşi acum onoratei case reclamatul proiect de lege în această chestie. Art. de lege XX din 1848 a stabilit ca principiu perfecta egalitate şi reciprocitate pe seama tuturor religiilor recipiate din ţară. În paragraful 8 se garantează pe seama cetăţenilor gr.-ort. ai patriei dreptul de regulare autonomă a chestiilor lor bisericeşti şi şcolare, şi totodată s'a ordonat în scopul acesta convocarea unui congres bisericesc, precisându-se modul convocării şi forma ţinerii congresului bisericesc. În urma evenimentelor ce în curând au urmat, dispoziţia aceasta a legii n'a putut fi îndeplinită, şi aşa s'a întâmplat, ca schimbările de mare importanţă, întâmplate în biserica gr.-ort., cu învoirea credincioşilor ei, anume, despărţirea credincioşilor bisericei gr.-ort. române de credincioşii bisericei gr.-ort. sârbe şi crearea unei metropolii separate române, — să se decida în astfel de adunări eclesiastice, cari după formă nu corespund dispoziţiilor legii din 1848, ear' desfacerea faptica în două a metropoliei greco-orientale nu o găsim nici unde trecută în cartea noastră de legi. Lipsa aceasta trebue acoperită, şi de aceea ministeriul a aflat de necesară presentarea

unui astfel de proiect de lege onoratei case, care se dee legalitate ulterioară adunării bisericeşti în care s'a decis despărţirea celor două metropolii, întru cât adecă, în ce priveşte forma, nu corespunde legii din 1848, şi care se inarticuleze în lege de nou creata metropolie română. Care, fiind-că legislativa din 1848 cunoaşte numai o metropolie gr.-ort. şi numai pe seama acesteia garantează autonomia, acum, după desfacerea în două a metropoliei se garanteze separat autonomia fiecăreia din cele două metropolii, precum şi coordinarea lor între olaltă. şi se preciseze modul de a putea fi convocate la întrunirea primă adunările bisericeşti ale acestor metropolii, separate. În fine, ca pentru a putea fi resolvate chestiile de drept cari s'au născut din despărţirea celor două metropolii, legislatura se stabilească judecătoria legală, înţelegându-se de sine, că în ţară constituţională, chestii de drept nu pot fi resolvate pe cale administrativa, şi că prin urmare, legislativa va trebuì să se îngrijească de judecător, care să decidă asupra chestiilor acestora.

Scopul pe care l-a avut guvernul în vedere cu propunerea legii în privinţa aceasta, şi cu care după deplina mea convingere e şi casa de acord, a fost întâiu acela, ca dupa-ce concetăţenii noştri, aparţinători bisericei gr.-ort. au aflat de oportun să se despartă, toate certele şi frecările cari s'ar putea naşte din despărţirea metropoliei gr.-orientale se fie după putinţă evitate şi cât de grabnic resolvate, pentru-că fără îndoeala e în interesul ţării să fie delaturate toate chestiile cari pot forma materie pentru agitaţiuni şi neînţelegerì între cetăţeni mai numeroşi. (Aprobări.)

Al doilea scop şi a doua chemare a guvernului şi negreşit că şi a casei la crearea legii este, că dupa-ce legea din 1848, care a garantat perfecta autonomie pe seama cetăţenilor bisericei gr.-ort. din această ţară, în chestii bisericeşti şi şcolare vorbeşte numai despre o singură biserică orientală, autonomia aceasta să fie garantată pe seama fiecarei metropolii despărţite, şi astfel aceea ce a fost intenţiunea legislaturei din 1848, se primească acum espresiune clara, cu atât mai vârtos, că abia cunosc ceva ce ar fi mai mult în interesul ţării decât aceea, ca pe seama tuturor confesiunilor din ţară se fie asigurată deplina autonomie.

Întâiu, pentru-că în ţară constituţională firea lucrurilor cere, ca precum alte raporturi, aşa şi acelea cari ating de aproape sentimentele tuturor cetaţenilor, adecă raporturile de credinţă religioasă, şi fie regulate pe bazele libertăţii. (Aprobări.)

Al doilea, pentru-că legea din 1848 a stabilit principiul fundamental al deplinei egalitaţi şi reciprocităţi pe seama tuturor confesiunilor, ear' egalitatea şi reciprocitatea nu poate primì fiinţă în mod practic altcum, decât prin deplina libertate religionară pe seama tuturor confesiunilor.

Al treilea, pentru-că având şi statul trebuinţă de garanţii, ca sub firma autonomiei să nu 'i-se restrânga cercul de drept, statul îşi găseşte aceste garanţii în prima linie în dreptul de supremă supraveghiere, în a doua linie, după convingerea mea, mai mult în faptul, că în cercul fiecăreia dintre bisericile autonome cetăţenii singuratici eserciază influenţare, şi prin aceasta ei singuri pot să se îngrijască, ca drepturile constituţionale ale ţarii sa nu fie restrânse prin prea marea estindere a intereselor singuraticelor biserici. (Aprobări.) Aflu de superfluu a mă estinde acum mai pe larg în motivarea singuraticelor puncte din proiectul de lege, dar' întru cât se vor ridica obiecţionari în contra lor, îmi reserv dreptul să respund la pertractarea singuraticelor puncte."

Proiectul se primeşte de basă pentru discuţia pe articole. La titlu ia cuvântul

*Aurel Maniu:* „Onorata casă! Atunci când comisiunea a zis, că după părerea ei titlul nu e tocmai corect, şi a declarat, că iniţiativa compete celor interesaţi, nu a înţeles şi nici nu putea să înţeleagă pe deputaţi, ci *biserica*. Stimatul condeputat *Branovaţki* a întrat în espunerea de *dogme* atunci când şi-a motivat numirea, după părerea sa mai corectă. Se vede deci, că numirea nici nu se poate lua decât numai din dogme. Dar' parlamentul nu e competent sa espună şi se interpreteze dogme. N'am nimic în contră, dacă biserica greco-orientală să numeşte orientală ortodoxă, dar' nu o pretind aceasta, şi nici nu pot să o pretind dela parlament, şi adecă cu atât mai puţin, fiind-că mă tem că cuvântul *ortodox* nu însemnează alta decât *dreptcredincios*. Ear' aceea o ştiu, că fiecare îşi ţine credinţa sa de dreaptă credinţă, e deci dreptcredincios, pentru-că în cas contrar şi-ar părăsì credinţa. Aceasta e convingerea mea personală, şi de aceea n'am voit se o las necomunicata, pentru-că nu sunt în contra modificărei, dar' nici nu o pretind." Să remână titlul!)

*Sigismund Papp:* „Onorată casa! Preopinentul a obiecţionat foarte corect, că parlamentul nu e consiliu ecumenic, de aceea noi nici nu putem decide, dacă biserica e ortodoxă, sau nu e ortodoxă. Dar' eu merg mai departe cu întrebarea. Fiind-că tocmai dl Stefan

*Branovaţki* o spunea, că de aceea trebue acceptată numirea de *»ortodoxă«*, fiind-că noţiunea opusă e *»heterodoxă«*, voea să ne spună prin aceasta, că cel-ce nu se ţine de noi, nu e *dreptcredincios*. O ştim însa, că şi Evreul se numeşte pe sine ortodox, ba chiar şi musulmanul, ear' biserica rom.-cat. încă ţine despre sine că e dreptcredincioasă. În urmare, eu aşa cred, să remânem pe lângă espresiunea simpla cuprinsa în proiectul ministrului, cu atât mai vârtos, că scopul nostru nu e censurarea dogmelor, şi scopul nostru nu e ofensarea altora, cari încă se cred a fi ortodoxi." (Aprobări. Să remână!)

*Alexandru Mocsonyi*: „Onorată casă! Nu mă fac părtaş la îngrijirile înşirate aici în contra numirei de *ortodox*. Dar' din partea mea primesc cu plăcere, ca bisericile să fie numite simplu *orientale*, ear' cuvântul *»greco* să remână esclus. Aşa poate că toţi vom fi liniştiţi."

Majoritatea primeşte textul original din proiectul guvernului.

*Şedinţa din 7 Maiu 1868*. Se continuă discuţia asupra legii de despărţire hierarchică. Vorbeşte deputatul

*George Ioanovici*: „Onorată casă! Declar din capul locului, că nu pentru-ca se combat pe larg cele spuse aici îmi ridic glasul, ci pentru ca se liniştesc pe fraţii nostri Sârbi, dacă îmi va fi cu putinţă. (Să auzim!)

În şedinţa de eri dl ministru de culte şi instrucţiune publica a spus, că de ce s'a ivit necesitatea creerii acestei legi nouă, şi între altele spunea, că pentru aceea a fost necesara legea, pentru-că trebuea inarticulată în ea metropolia româna, şi de altă parte trebuea să se dee putere legală congresului naţional-sârbesc din 1864, respective din 1865, care nu era compus conform §-lui 8 din legea anului 1848 art. XX.

Art. de lege XXVII din 1791, precum şi art. de lege acum menţionat, vorbeşte numai despre credincioşi *greco-neuniţi*. Dar' cum ştim, praxa, usul, a scos la iveala fapte contrare, şi ştim, că sârbească a fost hierarchia, sârbeşti au fost fundaţiunile naţionale, dupa titlu, ear' titlul adunărilor eclesiastice gr.-orientale era *»congresul naţional-sârbesc«*. Usul acesta nu era tocmai contrar legii, pentru-că declaratoriul iliric la care a binevoit a se provoca stimatul vorbitor se refere numai la chestii de religie, ear' staturile ţării, precum cred şi ştiu, n'au protestat în contra acestui us! Ear' acum despre ce e vorba? Despre aceea, ca usul acesta se fie adus în consonanţă cu legea!

Ba merg chiar mai departe şi zic aşa, că proiectul de lege primit eri în general a sancţionat deja usul la care au făcut provocare fraţii Sârbi. Fraţii Sârbi se pot provoca şi mai departe la usul acesta, dar' eu aşa ţin, că e mai bine dacă acest us se poate provoca la lege, pentru-că decât drepturile câştigate şi eserciate »*praeter legem* , e în tot casul mai sigur dreptul câştigat »*juxta legem*«.

În ce consistă caracterul şi meritul principal al acestui proect de lege? Tocmai în faptul, că aplaneaza diferitele interese. Tocmai în faptul, că usul la care s'au provocat cetaţenii de neam sârbesc vine sancţionat şi pentru trecut. Eată, în paragraful al doilea, metropolia română se inarticulează ca metropolie nouă, cel puţin pentru acuma, ear' metropolia sârbească se atinge numai ca deja existentă. Tocmai aceasta dovedeşte, că proiectul acesta de lege, nu numai ca nu atacă punctul de vedere la care ţin fraţii Sârbi, ci-'l întăreşte chiar şi pentru trecut. Paragraful cinci, în care cu privire la congresul ce în curând va fi convocat se face provocare tot la usul vechiu de pănă acuma, e dovadă pe lângă afirmarea mea.

Intreb deci, că în faţa acestor fapte e necesară precauţiunea mai estinsă? E necesar să fie mântuit un lucru pe care nimeni nu-'l neagă şi pe care tocmai legea aceasta îl confirmă? (Aprobări.) Proiectul acesta de lege a garantat libertăţi pe seama naţionalităţilor respective. Pe teren religionar e şi de lipsă, ca diferitele interese, prin urmare şi interesele confesionale şi naţionale, se fie puse sub pavăza legii. Dar' nu putem ignora legea pomenită din 1848, care esistă şi astăzi. Adevărat, că din legea aceasta nu va mai rămânea nimica, pentru-că toate dispoziţiile pe cari le cuprinde în sine legea aceasta vor fi sterse, tocmai din considerare la pretensiunile juste şi binecunoscute ale respectivei confesiuni. Dar' aşa cred, că dacă stergem o lege, avem să-'i dam onorul pe care-'l merită tot ce vine îngropat. De aceea trebue trecut în lege congresul naţional sârbesc.

Aţi binevoit a afirma, că dieta dela 1847—48 a făcut legea aceasta, aşa cum a făcut-o, de dragul Românilor. Pot se o spun, că nu-'i aşa. Am luat parte la dieta aceea ca deputat, şi ştiu, că legea citată s'a adus cu consentimentul general al respectivilor cari aveau atunci cuvânt, al prelaţilor şi al deputaţilor.

Conced, recunosc chiar, că legea nu corespunde pretensiunilor confesionalităţii, nu corespunde întru toate principiului autonomiei. Dar' apoi tocmai despre aceea e acum vorba, ca legea să se

modifice, ca toate acele dispoziţiuni, cari nu se mai pot unì cu consideraţiunile acestea, sa fie şterse. Aceea însă nu o poate nega nimeni, legea *esistă*. Şi fiind-ca congresul nu a fost compus în forma cerută de legea şi acum esistenta, e necesară legalisarea ulterioară a congresului. (Aprobări.) Aceasta legalisare se face în paragraful prim al proiectului de lege, cu gingăşia cea mai mare.

Nu pot sprijinì deci moţiunea presentată. Se zice în ea, că congresul naţional-sârbesc, întrucât a fost compus contrar legilor din 1848, se declara de legal. E imposibil să se spuna, că întrucât ceva nu s'a acomodat legii, se fie recunoscut totuşi de legal pentru trecut.

Eu aşa cred deci, că fraţii nostri sârbi pot se fie linişti şi mulţămiţi cu textul original. De altcum ar putè fi textuat şi altcum. S'ar putè zice de es. ca: „congresul naţional-sârbesc din 1864, cu toate ca a fost compus cu abatere dela legile din 1848, se declară legal". (Întreruperi: E tot una!) De altcum, dacă nu se primeşte textul acesta, repet, că textul original, aşa cum e, corespunde scopului şi aduce întru toate în congruenţă punctul de vedere al usului, la care să provoacă Sârbii, cu punctul de vedere al legalităţii". (Aprobări.)

Se primeşte textul original.

*Sigismund Borlea:* „Onorată casă! Aşa cred ca nu greşesc dacă afirm, că împrumutarea nu e lucru prea plăcut, şi că împrumutări obicinuim a face numai atunci, când avem trebuinţă de un obiect în a cărui posesiune nu suntem. Cu un cuvânt, împrumutarea e semnul lipsei de abondenţă. Prin urmare, având în vedere, că în epoca de faţa nici în convorbirile sociale nu prea întrebuinţăm cuvinte străine, daca cumva nu suntem siliţi, şi dacă aceasta e adevărat, precum adecă adevarat şi este, atunci cu atât mai vârtos trebue să ne reţinem dela folosirea cuvintelor straine în textul legilor. (Aprobări.) Cuvântul *coordinat*, onorată casă, dupa mine nu însemneaza nici mai mult nici mai puţin decât cuvântul *egalîndreptăţit* folosit în proiectul guvernului, cuvânt acceptat de toate comisiunile, în cari, cum ştiu eu, se află şi membri dela societăţi savante, cari cântăresc bine cuvintele, şi a fost acceptat şi din partea comisiunei centrale.

Nu încape îndoeală, că dl deputat *Branovaţki* şi consoţii pentru aceea au propus modificare, pentru-că sunt de credinţa, că cuvântul *coordinat* e mai puţin decât »*egalîndreptăţit*. Asta se vede din

faptul, că în vorbirile lor de eri, deşi cu un încunjur oare-care, s'au silit se demonstreze în ori-ce chip, ca metropolia sârbească e cel puţin cu un pătrar mai mare decât cea română. (Ilaritate.) Dacă nu acesta a fost scopul, atunci nu înţeleg de ce au trebuit sa se scoale şase, unul după altul, şi să declare în continuu, că ei recunosc corectitatea proiectului de lege, şi primesc proiectul de lege, în contra căruia nimeni nu şi-a ridicat glasul.

Onoraţii domni deputaţi s'au provocat la diferite privilegii cu cari voiau să-'şi întărească afirmarile, şi şi-au dat silinţa se demonstreze, ca metropolia sârbească e mai de rang decât metropolia română. Asupra acestor încordări s'ar putea face mai multe observaţiuni. Dar' după părerea mea, din lungile vorbiri rostite eri din partea lor nu se naşte nici pentru ei vre-un favor, şi nici pentru noi vre-un desavantaj. Şi de aceea nu ma demit la desminţiri, pentru-ca nici acestea nu sunt păgubitoare pentru ei, şi nu sunt avantajioase pentru noi.

Cu toate acestea, mă vad necesitat să reflectez pe scurt domnului deputat Dimitrievici, care a folosit o espresiune foarte naivă. (Zgomot. Ilaritate. Să auzim!) Stimatul domn deputat a zis eri, că autonomia bisericeasca şi şcolară a Românilor ar fi pusă sub protectoratul autonomiei sârbeşti. (Intreruperi: *A fost* pusă!) Nu ştiu pe ce-'şi basează dl deputat afirmarea aceasta, pentru-că aşa cred, că stimaţii domni deputaţi sârbi, cari au vorbit eri, s'au provocat la toate privilegiile esistente, şi din toate au citat câte unele *frase*. (Intreruperi: Ăsta e cuvânt străin!) Se poate. Dar' v'am spus odată, că nu ştiu bine ungureşte. Mă rectific însă şi zic aşa, câteva *posiţii* (egynéhány tételt! Ilaritate. Aprobări). Din toate aceste privilegii nu văd însa dovedit şi confirmat faptul, că noi am fi stat cândva sub protectoratul Sârbilor. Pentru-că istoria ştie, că pe vremea când au imigrat Sârbii în patrie noi aveam metropolia noastră în Alba-Iulia.

În privinţa aceasta, daca onorata casă ar avea voe să ma asculte, a-şi putè înşira şi eu cu numele vre-o 30—35 de metropoliţi, şi se poate că a-şi putè înşira în bună ordine chiar şi anii când a ajuns fiecare să fie metropolit şi când a murit. Dar' aşa cred, că lucrul acesta e de prisos. (Aşa e!) Ma mulţămesc deci cu aceea, se numesc pe cel dintâiu, pe primul nostru metropolit dela anul 1348, care se numea *Ioan*. (Ilaritate.) Şi de aceea nu văd necesitatea înşirării tuturor metropoliţilor, pentru-ca după părerea mea noi nu facem acum istorie ci — *lege*.

A-şi putè cere şi aceea, ca în text să se spună, că metropolia româna se »*reactivează*« în loc de »*să înfiinţează*«. Dar' şi aceasta e treaba istoriei, şi eu ne voind a da în privinţa aceasta prilej unei discuţii sterpe, mă mulţamesc şi cu textul original. Am spus, că nu facem istorie, ci vrem să facem lege. Ear' atunci când vrem se facem lege, însemnează atâta, ca dieta care vrea se facă lege e convinsă, că chestia asupra căreia se face legea, sau nu e regulată de loc, sau dacă e regulată, e în mod nedrept şi inoportun regulata. Ear' din faptul, că eri nu s'a ridicat nici un glas în casa aceasta care se fi spus că aducerea acestei legi e superflua, reese destul de evident, ca onorata casă e convinsă despre aceea, că afacerile bisericeşti şi şcolare ale Românilor şi Sârbilor gr.-ort. aflători în comunitate nu erau regulate păna acuma nici dupa dreptate şi nici conform timpului. Am zis, ca eram în comunitate cu privire la afacerile bisericeşti-şcolare, dar' n'am stat sub protectoratul Sârbilor, pentru-că ştim, că în vechime tot rolul acela 'l-a avut religia pe care îl are astăzi naţionalitatea. În vechime nu era deosebire între noi, nime nu zicea biserică sârbească, biserică română, ci biserică şi şcoală gr.-neunită.

Protectoratul afirmat din partea stimatului domn deputat numai aşa se poate înţelege, că cel-ce e pus sub protectoratul cuiva vine aparat de acesta în contra tuturor atacurilor. Să-'mi permiteţi însă domnilor, dar' aşa cred, şi ştim toţi, o ştiu şi domnii deputaţi sârbi foarte bine, că zeu, sub afirmatul protectorat noi nu ne-am prea bucurat de vre-o apărare, pentru-ca dacă ne bucuram n'am fi stăruit să scapăm cu ori-ce preţ de protectorat. (Ilaritate.)

M'a-şi putè provoca şi eu, ca Sârbii, la mai multe date istorice, dar' din motivele espuse mai sus nu aflu lucrul de necesar. Ca în toate afacerile comune, s'au întâmplat şi aici abusuri mai mari şi mai mici, şi anume, în paguba noastră. Dar' acestea, tocmai pentru aceea, aşa cred că nu pot fi numite — *protectorat*. După abaterea aceasta dela obiect, devenita necesara, repet, că eu nu vad nici o deosebire între »*coordinată*« (coordinált) şi între *egalîndreptăţită*« (egyenjogú), şi nu văd să fie necesar, ca noi se folosim în proiectul de lege cuvânt strain fără scop şi fară trebuinţă, şi de aceea sprijinesc textul comisiunei centrale cu privire la paragraful 2.“ (Aprobări.)

*Alexandru Mocsonyi:* „Nu ştiu care text îl va primì onorata casă. Înainte de a vorbi însă la moţiune am unele observari cu privire la textuare. Preopinentul meu a atins chestia, dar' aflu de necesar a o desvolta aici în mod special, că metropolia gr.-ort.

română a esistat în Ardeal cam păna la finea veacului al 17-lea, când apoi metropolitul de atunci, prin acceptarea unirei, a eşit din sinul bisericei, şi vechea metropolie a încetat a esista de fapt, deşi nu de jure. Din acest motiv a-'şi ţinè de mai corectă folosirea espresiunei »*reactivată* în loc de *înfiinţată*.« Cu toate acestea n'am ţinut de necesară presentarea unei moţiuni speciale în privinţa aceasta. Dar' am ţinut că e necesară atingerea acestui fapt istoric, ca nu cumva din această textuare nu prea corecta a legii se vină cineva şi se scoată conclusiuni incompatibile cu dreptul bisericei, de înţelesul, că ori-care putere lumească în afară de sînul bisericei are dreptul se înfiinţeze metropolii.

După aceasta scurtă declaraţie am onoare a face unele observări cu privire la moţiune.

Eu, din partea mea, doresc să fie menţinuta expresiunea *egalîndreptăţită* , şi o doresc aceasta fiind-ca după parerea mea ea exprimă nu numai raporturile între cele două metropolii, ci are întru-câtva şi înţeles de drept public. Tocmai de aceea nu pot sa sprijinesc părerea dlui deputat *Stefan Branovaţki*, că nu corpul legiuitor ar fi chemat se recunoască astfel de drepturi. Din contră, tocmai parlamentul e chemat se o facă aceasta. Dar' doresc se fie menţinută expresiunea *egalîndreptăţită* şi pentru aceea, pentru-ca singura îngrijorare adusă în contra ei, că anume ar avea o influenţă oare-care asupra pretensiunilor de drept privat, după părerea mea nu are nici o basă. De aceea rog pe scurt onorata casă sa binevoiască a primì textul original.“ (Aprobări.)

*Aurel Maniu:* „La observările făcute din partea prea stimatului condeputat *Branovaţki* în contra cuvântului »*egalîndreptăţită*« mă văd îndemnat să-'mi spun părerea în câteva cuvinte. (Se auzim!) Eu, şi aşa cred, că nici un Român gr.-ort. nu va forma din cuvântul acesta pretensiune de egală îndreptăţire cu privire la avere. Noi nu vrem alta decât metropolie egalîndreptăţită cu privire la rang şi la posiţie. Regret foarte mult, că eri, prin provocarea la anumite privilegii, Sârbii au căutat sa-'şi însuşească o supremaţie oare-care, ear' acum sunt în contra egalei îndreptăţiri şi afirmă, ca şi în viitor vreau se ocupe o posiţie, nu de egalitate, ci separată.

Sunt convins, că şi cuvântul »*independent*« e corect întru toate. Dar' fiind-că M. Sa la propunerea sinodului episcopesc sârbesc a înfiinţat metropolia română ca coordinata metropoliei sârbeşti, ear' textul original al manuscriptului nu ştiu în care limbă era compus,

în cea latină sau în cea germană, — în limba maghiara însă știu că nu, — acum nu se poate cere dela parlamentul maghiar, ca la inarticularea faptului se folosească cuvântul străin »*coordinată*« (coordinált.) De altcum, dacă îngrijorarea celor ce au făcut moțiunea e prin aceasta resfirată, se punem lângă cuvântul „egalîndreptățită“ în parentese și cuvântul „coordinata.“ (Nu trebue! Să remână!)

*Ioan Pușcariu:* „Fiind-că în paragraful acesta nu e vorba de *egalînzestrată* ci de »*egalîndreptățită* , expresiunea din urmă o pot primì frații Sârbi fără teamă. Din faptul, că o parte a Românilor a trecut sub Atanasie la uniune încă nu urmează, că metropolia română a încetat a fi. A încetat a fi în faptă, nu însa în sensul canoanelor. Că Românii tacendo au trecut la hierarchia sârbească s'ar putè mai bine exprima așa, că compatrioții Sârbi tacendo au pus mâna pe biserica noastră. Ear' din constrângere zeu nu se poate deduce dreptul. Sprijinesc conceptul propus din partea comisiunei centrale.“ (Aprobări.)

*Vichente Babeș:* „Onorată casa! Voiu vorbi simplu la obiect. Mi-am luat voe și eri a accentua, că nu voiu cita istoria, fiind-că onorata dieta nu e academie de științe. Și dacă am merge după firul istoriei, multe s'ar putea discuta și demonstra.

De es. s'ar putè dovedì și aceea, și încă cu autorități, că sub numirea de *ilir* și *iliric* n'a înțeles administrația de odinioară vre-o naționalitate genetică, ci o societate religionară. (Contraziceri. Dar' eu, cum am spus, nu vreau se recurg la istorie, și nici nu o aflu de necesar aceasta.

Chestia e următoarea: Ce expresiune se foloseasca corpul legiuitor când vrea se garanteze Românilor, respective metropoliei române, — cel puțin după modesta mea concepție, — egalitate de drept față de hierarchia sârbească? Aici deci după priceperea mea nu aceea poate fi întrebarea, că ce a decis și ce parere a avut sinodul, și că cum s'a pronunțat cutare și cutare autoritate bisericească? Vă rog se binevoiți a va revoca în memorie, ca eri s'a făcut provocare și la faptul, și anume pe basa datelor într'adevar existente, că în adunările bisericești, adecă în sinoadele episcopești, a fost acceptata numirea de *ortodoxă*«, dar' pentru aceea onorata dieta totuși a respins numirea aceasta, și daca a făcut-o aceasta, pe basa convingerei, a făcut numai us de dreptul ei. Eu așa cred, că aici nu aceea poate fi decisător, ca cutare și cutare personalitate eclesiastică ce declarație a făcut, ci aceea, că ce e adevărat și ce e drept? Esența chestiei

aici e aceea, să se decreteze, că metropolia română şi biserica română orientala e egal îndreptăţită cu metropolia sârbească. Eu aşa cred, că onorata casă vrea se o considere de egalîndreptăţită, şi de aceea doresc să decreteze că e egalîndreptăţită. Cei-ce nu vreau se decreteze egala îndreptăţire, sunt de bună seamă contrari egalei îndreptăţiri şi doresc stabilirea de privilegii. Cel puţin eu nu pot sa-'mi explic altcum îngrijorarea faţă de espresiunea din text. Şi de aceea, sunt de convingerea, că cel-ce nu voeşte prioritate, privilegiu, va fi pentru egala îndreptăţire.

E adevărat, că episcopii au folosit espresiunea aceasta, adeca espresiunea *coordinată* . Dar' lucrul e foarte natural, fiind-că nu în limba maghiară au discutat şi hotărît. Dar' precum în limba latină şi cea germană e bine esprimată noţiunea egalităţii de drept cu cuvântul *coordinată* , în limba maghiară corespunde mai mult espresiunea „egalîndreptăţită." (egyenjogú.) Prin urmare rog onorata casă se binevoiască a remânè pe lângă textul original, în contra căruia, aşa cred, nu poate se aibă nime plângere justă şi temeinică."

*Sigismund Papp:* „Onorată casă! Credeam că dupa procesul divorţial ni-se vor ivì zorile unei zile în care cu iubire ne vom despărţi unul de altul *a toro et mensa* . Aşa vad însă, că speranţa mea e nimicită. Provocarea la privilegii ne dă ansă să ni-se zdruncine credinţa, că ne vom despărţi unul de altul ca frate de dulcele seu frate. Ei, onorată casă, se provoacă la privilegii. Ei vreau sa denege egala îndreptăţire. Ei vin înarmaţi cu tot felul de documente, cu diferite arme, atunci când noi suntem cu mânile goale, şi când ne-am propus că nu vom replica şi nu vom întra în combateri.

Dar' când vedem că fac amintire de protectorat şi ne spun, că sub pavăza lor am stat şi mântuire la ei am aflat, sunt silit se iau şi eu cuvântul şi sa le răspund cu o simplă anecdotă. (Să auzim! Să auzim!) A fost un ţigan, care avea mulţi copii, dintre cari unul, fiind cu desăvârşire gol, purta numai o sîrmă la grumaz. Îl întreabă unul: „Şi acesta e copilul tău?" „Ăsta, — respunse ţiganul, — e numai copil de suflet, dar' *eu îl îmbrac!*« (Ilaritate.) Aşa am fost şi noi cu protectoratul sârbesc, cu acceptarea noastră. Sârbii au îmbrăcat pe Români ca ţiganul pe copilul de suflet! (Ilaritate.) În biserică ne-au octroat limba lor. Au numit episcop sârbesc în loc de episcop român. N'am ajuns nici atât de departe sa ni-se dee preot român. Dar' nici de călugar Românul n'a fost primit, pentru-că se temeau ca va ajunge episcop. Aceasta a fost recunoştinţa pentru-că

le-am înmulţit turma. Nu e motiv deci domnilor sa vă laudaţi cu privilegiile, pentru-că cel-ce se provoacă la privilegiu arată că nu a avut drepturi, ci că *îi s'a dat* un drept oare-care.

Când Sârbii au venit aici sub *Cernovici*, — gândiţi-vă bine domnilor, dacă e se reîmprospetăm istoria, — oare pentru aceea au venit, fiind-că acolo unde se aflau le mergea bine? (Ilaritate.) Nu pentru aceea au venit, ci pentru-că voeau să scape de Turci! Adevărat, ca după ce au venit aici a trebuit să se apere şi mai departe în contra Turcilor, pentru-că sfoara turcească era prea gâdalitoare pentru grumazul lor. Ce s'a întâmplat deci? Când cu Atanasie la 1700 o parte dintre Români a trecut la religia unită, cu toate că mai mulţi. au remas pe lângă legea veche, pănă la 1812 guvernele de pe atunci au împedecat în Ardeal alegerea de episcop; va se zică, remânând fără episcop, natural că au trebuit sa se alipească undeva. Dar' să mă creadă compatrioţii Sârbi, era mai bine dacă Românii remâneau singuri decât se meargă la Sârbi, pentru-că, repet încă odata, n'am avut dela ei nici o îngrijire, ci numai asuprire. Sunt prea cunoscute faptele, de aceea nu vreau sa le amintesc.

Acum, când în paragraful acesta e vorba de egalitate, vedem earăşi marea iubire cu care se poartă faţă de noi, căci în paragraful acesta e vorba numai de dreptul nostru, şi totuşi nu vreau să-'l recunoască, ci se codesc, dorind espresiunea »*coordinată*« sub care ei înţeleg *subordonarea*. Aşa cred, că în paragraful acesta e esprimat clar faptul, că suntem şi vom fi egal îndreptăţiţi, aceea-ce trebuia se fim deja. (O voce: Da! Dar' cu privire la bani!) Aici nu e vorba de bani, ci de drept. Despre bani vom vorbi la paragraful opt. Eu deci, din motivele înşirate, sunt pentru textuarea originală“.

Se primeşte textul original. La §-u 3 vorbeşte deputatul

*Vichente Babeş:* „Onorată casă! Spriginesc moţiunea condeputaţilor Sârbi în întregitate cu privire la §-ul 3 din întrebare, şi-'mi espun motivele ce mă îndeamnă se o fac aceasta. (Se auzim!) În scopul ca se pot motiva în de ajuns tesele singuratice ale moţiunei, aflu ca e necesar se înşir şi esaminez divergenţele ce există între moţiune şi elaboratul guvernului şi al comisiunei centrale.

Prima divergenţă, respective punct de modificare e, ca motivarea ce premerge paragrafului, respective deducţiunea lui din legile dela 1848, se fie eliminată. De aceasta nu mă leg prea tare, fiind-că nu conţine nimic esenţial, şi de aceea mă mulţămesc cu argumentele înşirate din partea dlui deputat antevorbitor. (Miloş Dimitrievici.)

A doua abatere resida în faptul, că moţiunea propune se fie garantata autonomia bisericei gr.-ort. pe faţă şi în mod clar, garanţă care lipseşte din textul onoratului guvern, şi respective din al comisiunei centrale.

Că garanţiile acestea sunt aici la locul lor, ba sunt chiar necesare, apare evident din faptul, că aceasta e una din cele mai principale chemări ale acestui proiect de lege. Şi eu n'a-şi putea afla motiv, de ce se poată fi lucrul acesta dificultat şi negat? La tot casul deci, prin moţiuuea aceasta paragraful se perfecţionează, şi de aceea îl partinesc din inimă.

Al treilea punct de abatere e acela, că condeputaţii sârbi au eliminat din moţiunea lor frasa pe care a întrodus-o comisiunea centrală, ca: *între marginile legilor ţării.* Onorata comisiune centrală propune anume, ca credincioşii bisericei orientale să fie îndreptăţiţi să-'şi resolve şi reguleze în mod independent chestiile bisericeşti, şcolare şi fundaţionale, dar' *între limitele legilor ţării.* În principiu, onorată casă, n'am nimic în contră. Am declarat cu altă ocasiune, şi declar şi de astădata, că nu pot să-'mi închipuesc stat în care ar putea fi tolerata şi ar putea fi liberă acţiunea publică, fie a individului, fie a corporaţiunei, *în afară de cadrele legilor statului.* Fiecare stat, respective fiecare guvern, posede dreptul indiscutabil, ba datorinţa chiar, de a purta de grijă, ca legile statului, precum şi condiţiunile de existenţă a statului, sa nu fie violate din partea nimenui. Dar' tocmai pentru-că e aşa, nu e nici o necesitate ca lucrul se fie trecut în lege la toate ocasiunile. Cu atât mai puţin necesar e sa se facă aceasta în paragraful din întrebare, pentru-că tocmai în casul de faţă lucrul e superfluu, din trei puncte de vedere: întâiu, pentru-că tocmai în paragraful acesta şi în înţelesul moţiunei făcute se conservă în mod evident dreptul de supraveghere constituţională pe seama M. Sale, al doilea, pentru-ca cu privire la hotărîrile congresului, respective cu privire la organisare, e stabilit în mod clar, respective e reservat supremul drept de aprobare, al treilea, pentru-că guvernul însuşi e responsabil, şi astfel abus nu poate suferì, şi de buna seamă nici nu va suferì. Esistă deci trei feluri de garanţii, că legile ţării nu vor fi violate din partea congreselor. De altă parte, onorată casă, acel adaos al onoratei comisiuni centrale formează un semn evident de neîncredere faţă de congresele gr.-orientale, ceea-ce nu poate să fie în interesul ţării, pentru-ca neîncrederea din o parte nu poate decât se nască neîncredere în ceealaltă parte. Eu, onorată casă, din

ori-ce punct de vedere a-şi privì amintitul adaos al comisiunei centrale, nu pot să-'l recunos de corect şi de necesar, cu atât mai vârtos, că nu guvernul 'l-a propus. Din aceste motive, demne de a fi ţinute în vedere, atât în ce priveşte logica, cât şi politica, sprijinesc moţiunea şi în punctul acesta.

Al patrulea punct de divergenţă din moţiune e de aşa, că motivarea lui e şi mai necesara. În textul original, precum şi în textuarea comisiunei centrale, nu e luată nici o disposiţie, că cine se convoace congresul în casul când de es. metropolitul n'ar putè-o face aceasta, fie din ori-ce motiv, s'au când scaunul metropolitului e vacant. Cu privire la această eventualitate moţiunea propune se fie decretat, ca în asemenea cas congresul să fie convocat în înţelesul statutului organic. După modesta mea părere aceasta nu numai că e neîncunjurat de lipsa, dar' totodată e şi disposiţie oportuna, pe care tocmai pentru aceea îmi este cu neputinţă se nu o părtinesc.

A cincia abatere residă în faptul, că textul original condiţionează toate regulamentele ce le va compune congresul, prin urmare toate hotărîrile congreselor, dela aprobarea M. Sale, adecă le face pendente dela aprobare, pe când moţiunea regulează procedura în jurul hotărîrilor congreselor astfel: „în înţelesul statutului compus din partea congreselor şi sancţionat din partea M. Sale.“ Cu privire la această temă îmi iau voe onoratà casă sa servesc cu lămuriri mai detailate. (Să auzim!) În competenţa şi în cercul de activitate a congresului cad trei feluri de afaceri: întâiu, acelea, cari conform naturei lor au se fie grabnic resolvate, şi cu privire la cari înalta şi preaînalta aprobare nici nu e necesară, ba de multe-ori nici nu e posibilă, de es. la astfel de hotărîri, în înţelesul cărora se exmit comisiuni, provăzute cu instrucţiuni pentru esaminarea anumitelor lucruri; al doilea, acelea, cari conform naturei lor au se fie înaintate guvernului, respective ministrului de culte, numai pentru a le lua la cunoştinţă, de es. astfel de hotărîri, în înţelesul carora anumite parochii vin reduse; în fine acelea, cari reclamă în mod inevitabil aprobarea preaînaltă, pentru-că involvă interese mai apropiate de stat, de es. stabilirea unui plan nou de învăţământ, sau înfiinţarea unei noue episcopii. Acum, onorată casă, proiectul dispune, ca toate aceste chestii de diferită natură, respective hotărîrile şi regulamentele congresului referitoare la ele, se fie presentate spre preaînaltă aprobare, ceea-ce tocmai din punctul de vedere al naturei lor nu e corect, nici necesar, dar' de multe-ori nici nu se poate face fără perdere. Moţiunea însă voeşte,

ca diversele acestea afaceri se fie clasificate în statutul organic, conform naturei lor, ear' procedura în jurul lor se fie stabilită în statut. Moţiunea prin urmare corespunde în tot casul mai bine naturei lucrului, e mai ducatoare la scop, şi de aceea îmi iau voe a o recomanda onoratei case.

În fine, mai este o abatere în moţiune, cu privire la faptul, că se propune în ea eliminarea espresiunei constringente, întrodusă din partea onoratei comisiuni centrale, cu privire la afacerile bisericeşti şi şcolare, când înaintea „afacerilor fundaţionale" se pun cuvintele „referitor la acestea." Şi aici cred, că moţiunea e deplin legitimata, pentru-că espresiunea aceea de împedecare sau restrângere, pe care nici onoratul ministru nu a trecut-o în proiect, nu numai că e de prisos, dar' amăsurat dublului înţeles ce-'l are, e chiar periculoasă. Anume, sub administrarea congresului stau la tot casul, nu numai fundaţiuni referitoare la chestiuni curat bisericeşti şi şcolare, ci şi alte fundaţiuni filantropice. De ex. atât în *Carloveţ*, cât şi în *Sibiiu*, fondurile tipografiei metropolitane stau şi trebue se stee sub administrarea congresului; şi astfel cuvintele cele două de restrângere pot se provoace numai nedumeriri şi confusiuni. Din acest motiv trebue se sprijinesc moţiunea şi în punctul acesta.

Aşa dar' din motivele desvoltate, onorată casă, sprijinesc şi recomand spre acceptare moţiunea domnilor deputaţi sârbi, referitoare la §-ul 3, în întreaga ei estensiune."

***Aurel Maniu:*** „Onorată casa! Scopul acestui proiect de lege este garantarea dreptului autonom pe seama bisericei greco-orientale. Eu asemenea nu văd cerut alt drept în moţiune, decât dreptul ce urmează de sine din dreptul autonom. Întreaga deosebire esenţiala ce există între paragraful 3, formulat, parte de guvern, parte de comisiunea centrala, şi între moţiune, stă numai dintr'un cuvânt, anume: pe când guvernul propune, ca adunările bisericeşti sa-'şi resolveze şi reguleze în mod independent afacerile, în înţelesul regulamentelor sancţionate din partea M. Sale, şi conform acestora să-'şi manipuleze şi diriguească drepturile, moţiunea zice, că *în înţelesul organisării aprobate.* Organisarea earăşi atunci e valabila, daca e aprobată din partea M. Sale, respective din partea guvernului. Dacă acum se dă guvernului dreptul se aprobe organisarea, şi în urma aprobării sale organisarea se stabileşte astfel, ca anumite lucrări se fie aprobate odată pentru totdeauna, fără ca aprobarea să se mai ceară după fiecare întrunire, — aşa cred, că moţiunea prea se poate

accepta, fiind-că în esenţă nu s'a făcut nici o schimbare. Paragraful 3 de altcum, aşa cum e formulat, nici nu poate fi primit fără modificare. Modificarea s'ar referi întâiu la faptul, că dacă e vacant scaunul metropolitan, prin cine să se facă convocarea, al doilea la faptul, că în cadrele legilor ţării, cum se fie autonomia?

Departe sunt de cugetul de a mă pune, fie în ori-ce acţiune, în afară de cadrele legii. Dar' fiind-că se cere aprobarea M. Sale în toate lucrările congresului, şi astfel adunarile bisericeşti gr.-ort. nu pot fi asemenate şi comparate la nici un cas cu conventurile bisericei elvetice, pentru-că hotărîrile luate în adunarile bisericei orientale numai atunci sunt valabile dacă sunt aprobate din partea M. Sale, aşa cred, că espresiunea din proiectul de lege: „în cadrele legilor ţării" e într'adevăr superfluă, şi poate să dee naştere îngrijorării, că parlamentul voeşte se atragă în cercul seu de competenţă chiar şi chestii, cari aparţin numai cercului de activitate al autonomiei.

Dacă sunt bine informat, adaosul acesta 'l-a propus o stimată personalitate, care aparţine bisericei elvetice, şi de bună seamă a trecut cu vederea, că hotărîrile luate în adunările bisericei greco-orientale, fără aprobare sunt nevalabile. Hotărîrile acestea nu pot fi deci identificate cu acelea, cari fără nici o aprobare, sunt valabile în momentul în care se aduc, şi cu privire la cari guvernul nu are decât drept de supraveghiere, pentru-că acolo e la loc frasa, că statul are dreptul să declare de nevalabile hotărîrile ce îi se presentează, atunci când gaseşte în ele ceva ce se loveşte de legile ţării. Asta am voit să spun pentru a-'mi motiva părtinirea moţiunei şi pentru a arăta, că paragraful acesta, aşa cum e formulat, nu poate fi primit."

*Alexandru Mocsonyi:* „Onorată casă! Fără îndoeală, că din întregul proiect de lege, după cum s'a accentuat din mai multe părţi, de cea mai mare importanţă e paragraful 3, care are de scop garantarea dreptului autonom pe seama bisericei celor de legea gr.-ort. Nisuinţele noastre la precisarea acestui paragraf, după părerea mea nu pot fi altele, decât pe lângă menţinerea intacta a dreptului de supremă supraveghiere ce compete statului, trecerea în acest paragraf a tot ce serveşte ca garanţă pe seama autonomiei şi ce uşurează şi promovează esecutarea ei practică. Procedând din aceste două puncte de vedere, părtinesc abaterile cari deosebesc moţiunea de celelalte două texte. Din acest motiv ţin de superfluă introducerea istorică în care se face provocare la art. de lege XX din 1848.

Cu ocasiunea aceasta răspund la o afirmare a stimatului con-deputat Simonyi, ca nu legile din 1848, — cum zicea el, — au decretat despărțirea, pentru-că pe atunci nu era nici vorbă de despartire. Adevărat, ca acele legi au garantat autonomia, dar' numai în parte, și același § 8 vatămă din greu autonomia. De aceea, dacă ne provocăm la legile din 1848, numai ca la fapt istoric, lucrul e de prisos; ear' dacă ne provocam în scopul, ca să ne serveasca de cinosură, lucrul e primejdios.

Ce se atinge de a doua abatere, anume, că aceea ce se refere în moțiune la asigurarea autonomiei se spune clar în moțiune, pe când în celelalte două texte se zice numai, că credincioșii celor două metropolii sunt îndreptățiți, — sunt silit earăși se spriginesc moțiunea.

E în adevăr în de obște recunoscut, că dreptul autonom al indivizilor supuși statului isvorește din libertatea naturală și nu se naște dela puterea de stat. Prin urmare, statul are dreptul, chiar datorința, se asigure și se recunoasca acest drept autonom, dar' nu zace în facultatea sa crearea unui astfel de drept autonom, nu mai puțin pe seama individului, ca și pe seama comunității. Ear' acum, dacă noi menținem textul, prin aceasta parlamentul îndreptățește credincioșii la autonomie, un lucru esistent în afară și fără de parlament, forul care are dreptul și datorința se recunoasca și garanteze numai autonomia, dar' nu se o doneze; ear' autonomia bisericească e așa lucru, care esistă în afară și fără de parlament. Parlamentul are drèptul și datorința se recunoască și garanteze aceasta autonomie bisericească, dar' nu se o *dee!*

Impărtășesc nedumeririle aduse în contra adaosului, pe care de altcum nu-'l găsesc în proiectul ministrului, căci e propus din partea comisiunei centrale, anume, nedumeririle ce se refer la cuvintele: *în cadrele legilor țării* . La asigurarea astorfel de drepturi pe seama statului nu e trebuință de alta, decât ca supremul drept de supraveghiere se fie menținut întreg și neștirbit, ear' lucrul acesta se cuprinde în moțiune, și de aceea adaosul cred că e de eliminat. Îngrijiri provoacă adaosul acesta și pentru faptul, că dacă noi nu acceptăm ca principiu consonanța cercului de competența a dreptului autonom cu scopul pentru care esistă și e necesară autonomia, și prin urmare, dacă noi la precisarea cercului de activitate a autonomiei nu ținem scopul în vedere, ci scopul îl lasăm la buna voe a legislaturei, unde e atunci garanța, că autonomia, pe care astăzi o asigură peste tot parlamentul, în ur-

marea vederilor sale liberale mâne sau poimâne nu va fi stirbită ori nimicită de tot, prin dispoziţii legale?

Eu nu ţin deci de necesar adaosul, pentru-că precum am amintit, supremul drept de supraveghiere şi de altcum e garantat. Dacă am deci temeri, că autonomia va trece peste hotarele ei naturale, în contra răului acestuia îmi ofere garanţii tocmai dreptul de supremă controlă. Pe când deci adaosul acesta e pentru stat cu totul superfluu, de altă parte se opune garanţiilor reclamate din partea autonomiei.

Spriginesc, fireşte, şi celelalte abateri cuprinse în moţiune, anume, opinionez pentru stergerea acestor patru cuvinte *cu privire la acelea«* fiind superflue, pentru-ca esecutarea practică a autonomiei o înlesneşte moţiunea, în înţelesul căreia, în locul cuvântului *regulă* este a se pune *»organisare* .

Din aceleaşi motive, pe cari le-au adus şi ceialalţi antevorbitori şi amici de principii, rog onorata casă, se binevoiască a primì moţiunea aceasta. neîncunjurat de lipsă pentru asigurarea autonomiei, pentru-că într'adevăr, nu putem fi scutiţi de temeri, dacă rămâne §-ul 3 în textuarea originală. Prin aceasta perdem din vedere tocmai scopul spre care nisuim.“ (Se votăm!)

*Ioan Puşcariu:* „Nu încape nici o îndoeală, că noi nu vrem să ne regulam şi să ne conducem afacerile bisericeşti în afară de cadrele legilor ţării; dar' adaosul propus din partea comisiunei centrale e parte superfluu, parte îngrijitor şi parte — confus.

E superfluu adaosul, pentru-că în proiectul de lege e conservat dreptul de aprobare pe seama M. Sale şi e menţinut dreptul de supraveghiere pe seama statului. Şi onorată casă, M. Sa sigur că nu va sancţiona astfel de hotărîri bisericeşti, cari sunt contrare legilor patriei, ear' statul e destul de tare ca se ţină în putere legile ţării.

Dar' adaosul e şi îngrijitor pentru biserica noastră, fiind-că toate drepturile pe cari vrea să ni-le dee proiectul de lege le nimiceşte cu o trăsatură de peana deoparte, de altă parte sunt rămase din epoca de mai nainte legiuitoare multe legi, cari pentru biserica noastră nu sunt favorabile. Astfel sunt legile *aprobaţionale* din Ardeal, şi eu, onorată casă, n'a-şi dorì ca afacerile noastre bisericeşti se fie conduse şi administrate în cadrele acestor legi.

Dar' totodată e şi confus adaosul acesta şi poate se dee ansă la diferite esplicări, pentru-că se poate deduce din el şi aceea, că

parlamentul ar fi competent se aducă şi astfel de legi, cari se refer la afacerile interne ale bisericilor, la chestii dogmatice, etc. ear' noi am fi siliţi atunci se ne mişcăm în cadrele acestor legi, prin ce ar deveni periclitată libertatea conştiienţei.

Aşa cred domnilor, că biserica noastra încă nu a dat ansă la aceea, ca legislatura se fie atât de jalusă faţă de noi. Dar' dacă ar fi dat vre-un astfel de motiv, binevoiţi a întona în fiecare paragraf dreptul de aprobare al M. Sale, şi în fiecare şir dreptul de supraveghiere, dar' nu permiteţi se fie trecut în lege ceva ce atacă libertatea credinţei şi a conştiinţei. In urma acestora părtinesc propunerea, ca se fie eliminat adaosul."

*Şedinţa din 8 Maiu 1868.* Se pune la vot paragraful 3. Cere cuvântul

*Alexandru Mocsonyi:* „Înainte de a se începe votarea îmi iau voe se fac o observare. Paragraful 60 din regulamentul de casa zice aşa: „Dacă întrebarea pusă la votare, ori paragraful sau propunerea, stă din mai multe parţi, se poate cere împărţirea ei." Precum ştim, moţiunea presentată eri din partea mai multor deputaţi, la paragraful 3, stă din multe părţi, cu totul independente. De altă parte earăşi am observat eri, că deputaţii, cari au vorbit în contra moţiunei, şi-au îndreptat atacul, nu în contra întregei moţiuni, ci numai în contra unor părţi ale ei. De aceea cred, că proced întru toate conform regulamentului când vă rog, să împarţim întrebarea şi se facem votarea după puncte. Aceea ce a amintit dl deputat *Alex. Nicolici* aflu că e corect, pentru-că earăşi în înţelesul regulamentului, întâiu trebue să se facă votarea asupra proiectului guvernului şi numai după aceea asupra textuărei comisiunei centrale." (Contraziceri.)

*Vichente Babeş:* „Onorată dietă! Spriginesc, şi anume din convingere trebue să spriginesc, propunerea condeputatului *Alexandru Mocsonyi.* Mi-am luat voe se arăt eri în mod detailat, că în moţiunea Sârbilor se cuprind şase propuneri, şi din aceste şase, după cum îmi aduc aminte, patru sunt în contra cărora nu s'a ridicat nici o obiecţionare şi nu s'a adus nici un contra argument. Numai în contra celoralalte două s'au ivit scrupuli, respective s'au îndreptat atacuri, anume, în contra cererii de a se elimina provocarea la art. de lege XX din 1848, şi de a se elimina din textul comisiunei centrale cuvintele *în cadrele legilor.*

Esceptionări s'au făcut numai în contra acestora. Mărturisesc onorată casă, că pe seama acestor două eu nici n'am adus motive

esenţiale de apărare, şi aşa în mod direct nici nu le-am apărat. Prin urmare, dacă aceste două părţi din moţiune nici nu vor fi primite, celelalte patru părţi în tot casul stau neclintite şi ar putè fi acceptate, ceea-ce ar servì spre liniştirea noastră, pentru-că precum am spus şi eri, ele resultă din însaşi firea lucrurilor. De aceea, m'aşi ruga să se puna întrebarea aşa cum a făcut propunere condeputatul meu *Alex. Mocsonyi*, ca cel puţin aceea se poată fi acceptat ce n'a fost combătut.“ (Zgomot.)

Se primeşte, cu respingerea moţiunei, textul comisiunei centrale. La paragraful 6 vorbeşte deputatul

*Ioan Puşcariu:* „Onorată casă! Conform modificării făcute din partea comisiunei centrale, din paragraful acesta al proiectului de lege ar fi de eliminat cuvântul *naţional* . Mărturisesc, că procedura aceasta a comisiunei centrale pe mine nu mă linişteşte, fiind-ca lucrul nu s'a făcut din trecerea cu vederea, ci din firmă hotărîre. O constat aceasta, fiind-că cuvântul *naţional* e pomenit în §-ul 7, şi e şters din §-ul 6. E rar casul, onorată casa, în vieaţa parlamentară, ca parlamentul se fie mai liberal decât guvernul, şi eu sunt convins, ca acest cas nu să va ivì la noi. Comisiunea centrală nu-'şi expune motivele din cari cuvântul numit mai nainte a fost eliminat. Dar' dacă sunt bine informat, delaturarea lui s'a făcut din două motive. Un motiv e acela, că naţiunea sârbescă aparţine numai unei biserici, pe când Românii sunt împărţiţi în două confesiuni. Al doilea motiv e acela, că congresul sârbesc a fost şi până acuma naţional, pe când la Români nu.

Să-'mi dee voe onorata casă se demonstrez, că motivele acestea nu au temeiu. Nu are cel dintâiu, pentru-că şi în hierarchia sârbească se află confesiuni, ca şi la Români. Şi acolo sunt gr.-cat. ,ca la noi, şi acolo se află Români desmembraţi de catră noi, şi alte naţionalităţi. (Zgomot.)

E adevărat, că Românii sunt împărţiţi în două confesiuni, anume, în gr.-ort. şi gr.-cat., dar' dintr'un isvor îşi au originea, şi ambele confesiuni formează o naţiune.

Dar' nici al doilea motiv nu e temeinic. Aşa cred, onorată casă, ca ar fi prea trist lucru, dacă pe cale legislativă s'ar putè câştiga numai astfel de drepturi, cari au existat şi mai nainte, ear' drepturi, cari încă nu erau, se nu poată fi câştigate. Lucrul acesta se opune spiritului constituţionalismului. Vă voiu demonstra, onorata

casa, că şi biserica română avea caracterul de *naţională*. Nu vreau se citez din legile ardeleneşti, cari pentru noi şi de altcum nu sunt favorabile, dar' totuşi au conservat pe seama bisericei noastre caracterul ei naţional, atunci când vorbeau despre oláh natio, oláh religio, oláh vladika, etc. ci îmi voiu lua voe sa citez unele date din epoca în care Ardealul, după lupta dela *Mohács*, s'a unit cu Ungaria, din epoca în care compatrioţii Sârbi încă nu erau veniţi aici, ca se ne primească în sînul hierarchic.

Avem două dimplome, dela *Ulasló* şi dela *Matea*, în cari se zic următoarele: „Quod nostrum ad humillime suplicationis instantiam fidelis nostri reverendi parochiae metropolitam Nándor-Albensis nostrae propterea porrectae majestati, tum vero a gratia speciali universos et singulos valachos presbyteros fidem graecam tenentes", etc. Apoi ear': „Valachos presbyteros, praefato metropolitano subjectos, etc." Şi mai departe: „Ita tamen quod ipse frater Hylarius prior, et sui successores episcopo de Munkács sui ordinis reverentiam, archiepiscopoque vero de Transilvania, modernis et futuris, veluti superioribus suis debitam subjectionem et obedientiam praestare debeant et teneantur." Afară de acestea mai citez şi din legile ardeleneşti conclusul dietei din 1579: „Clerus valachus e suo gremio pro episcopo quem voluerit eligat per principem confirmandum." Din acestea şi din alte date se poate vedè, ca religiunea gr.-ort. purta titlul de naţională. Rog deci onorata casă, că espresiunea »*naţională*«, care nu e spre paguba nimenui, ear' bisericei noastre îi serveşte spre decor, se binevoească a o păstra. Şi rog şi onoratul presidiu, ca după primirea acestui paragraf, să pună separat la vot menţinerea cuvântului *naţională*.

***Sigismund Papp:*** „Onorată casa! (Zgomot mare.) Nu vreau ca onorata casa se fie dusa în rătăcirea, că metropolitul român al Valahiei ar fi metropolitul Maghiarilor şi al Românilor. (Deputatul Berzenczey László o spusese aceasta. Autorul.) De aceea vreau să lămuresc pe membrii onoratei case, de ce metropolitul de acolo se numeşte *Metropolitul Ungro-Valahilor*. Se numeşte din motivul, că în veacul XIII, cu voevodul Radu din districtul Făgăraşului, a trecut şi metropolitul în Valahia, numindu-se într'adevar metropolitul Ungro-Valahilor, şi titlul acesta s'a conservat. (Zgomot mare.) Eram dator cu desluşirea aceasta, ca nu cumva se cada cineva în rătăcirea, că metropolitul de acolo ar fi totodată şi metropolit al Maghiarilor.

Ce se atinge acum de chestia, că adunarea bisericească să se numească totodată şi *naţională,* sunt de părerea, că dacă lucrul acesta a fost decretat pentru Sârbi, şi congresul lor e congres naţional, se poate primì şi pentru Români, fiind-că aceasta resulta din însuşi dreptul de egalitate, sprijinit în mod atât de splendid din partea tuturor membrilor casei, pentru care faptă le votez mulţamită. Dacă primim deci pentru Sârbi espresiunea *naţională ,* trebue se o primim şi pentru Români, cu atât mai vârtos, că şi legea Românilor e tot atât de naţionala ca şi a reformaţilor. (Contraziceri. Zgomot.) Da; fiind-ca dupa ritul oriental fiecare onorează pe D-zeu în limba sa proprie, prin ce legea şi naţionalitatea sunt nedespărţite una de alta, ca sufletul de corp. De aceea, recomand în atenţiunea onoratei case faptul, că dacă s'a primit espresiunea pentru Sârbi, se cuvine să se primească şi pentru Români, caci altcum cădem în anomalia de a decreta pe seama Sârbilor mai multe drepturi decum avem noi, Românii." (Zgomot mare.)

Ministrul de culte, baronul *Eötvös József,* încă pledează pentru primirea cuvântului naţională, ear' după el vorbeşte

*George Ioanovici:* „După-ce §-ul 5 a fost primit, şi s'a primit totodată şi aceea, ca congresul sârbesc, aşa cum se numea până acum, deşi *praeter legem,* să se numească congresul naţional sârbesc gr.-ort., aşa cred, că dreptatea încă aduce cu sine, cum a binevoit a accentua şi onoratul domn ministru de culte, ca congresul român încă să se numească *congres naţional.*

Dat fiind, că cercul de activitate al celor două congrese biserecești e bine stabilit, şi deoparte legea generală, de altă parte supremul drept de supraveghiere, îl restrâng între anumite limite, nici cercul de activitate al respectivei comunitaţi bisericeşti, şi nici numirea *naţională«* nu se loveşte de interesul ţării şi nu-'i periclitează unitatea politica. Căci periculoasă poate se devină şi libertarea, peste tot, dacă se face abus cu ea. Recomand deci spre primire onoratei case acceptarea espresiunei *»naţională* . A doua observare a mea este, că în §-ul premergător fiind acceptată ideea, ca cel mai apropiat congres se fie convocat de respectivul cap al bisericei: la §-ul acesta, care se refere la Români, încă trebue decretat, că congresul acestora încă are se fie convocat din partea metropolitului român gr.-ort. Adecă, ministeriul se esopereze convocarea lui prin metropolitul român. Aceste erau observările mele."

*Vichente Babeş:* (Să votăm!) „În urma motivelor aduse aflu de prisos a să mai discuta." (Zgomot.)

*Svetozar Miletici:* (Sa votăm! Zgomot.) „E cert, în tot casul, că biserica noastră e naţionala; ear' domnii cari au votat egalitatea de drept din §-ul 2, sunt datori se dee şi aici bisericei orientale române numele de *naţională.«* (Zgomot mare.)

*Sigismund Borlea:* „Onorata casa! Spre liniştirea dlui deputat antevorbitor vreau se rostesc numai două cuvinte. Dl deputat zicea aşa, că în casul acesta legea unită sau gr.-cat. ar fi confundată cu legea gr.-orientală. Dar' lucrul acesta nu se poate întâmpla, fiind-că aici stă clar că „greco-orientală." În privinţa aceasta nu există deci nici o nedumerire." (Zgomot. Să votăm!)

*Aurel Maniu:* „Paragraful 5 ne spune, că ministeriul va esopera convocarea. Acelaşi lucru 'l-a cerut şi comisiunea centrală în formularea nouă a §-lui 6, unde asemenea se cere, ca ministeriul se esopereze convocarea, pe când în elaboratul original, presentat din partea ministrului de culte se zice, că ministeriul convoaca congresul. Asupra acestei divergenţe voeam să atrag atenţiunea onoratei case, şi a-'şi dori, ca întrebarea se fie formulată astfel: Primeşte onorata casa §-ul 6 în textuarea comisiunei centrale şi cu adaosul cuvântului »*naţională*« sau nu?

Se primeşte textul comisiunei centrale, cu adaosul *naţională.*« La §-ul 7 vorbeşte

*Vichente Babeş:* „Onorată casă! N'am ce face, văd că nu mai aveţi răbdare, dar' trebue să vorbesc, fiind-că nu-'mi pot înăbuşi convingerea. Eu mă declar pentru textul onoratului ministeriu. Îmi voiu spune motivele. (Zgomot. E primit deja. Nu mai poţi vorbi!) Dacă îmi aduc bine aminte, întrebarea încă nu a fost pusă." (Zgomot. E primit!)

*Presidentul:* „Dl deputat are dreptul să-'şi spuna părerea; prin urmare rog casa se fie cu pacienţă."

*Patay István:* „Aşa îmi vine a crede, că nu ştiu, că acum e vorba de §-ul 7." (Ilaritate generală.)

*Vichente Babeş:* „Fiind vorba de §-ul 7, eu mă declar pentru textuarea originală a ministeriului, şi anume, pentru un cuvânt eliminat, adecă pentru delăturatul cuvânt »*mai întâiu.* În textul onoratului ministeriu se află cuvântul acesta, şi în urmare, cu ocasiunea congresului se pot pertracta şi resolva şi alte chestii, pe când, dacă se primeşte textul propus de comisiunea centrală, se întruneşte

congresul şi afară de organisare nu face nimica alta. (Nici nu trebue! Zgomot.) Comisiunea centrală a procedat din acel punct de vedere, ca şi cum ar fi vorba de o instituţiune cu maşinerie şi organism de tot nou. Lucrul nu e aşa. E o instituţiune veche, care a fost împedecată în eserciarea dreptului, în lipsa de lege. Cei de legea gr.-ort. română au numeroase gravamine, şi afacerile lor bisericeşti şi şcolare au fost de veacuri neglese. Acum, daca congresul dintâiu s'ar întrunì numai pentru-ca să se constitue, prin aceasta s'ar amânà earaşi pe timp nedeterminat resolvarea celor mai urgente chestii ale lor. Pe lângă aceasta, organisarea congresului, aşa zicând, o au deja atât Românii cât şi Sârbii, pentru-că atât în Ardeal, cât şi la Carloveţ e stabilita convocarea şi se aşteaptă numai esoperarea încuviinţării. Pănă atunci, sau sub durată, s'ar putè resolva chestiile înşirate şi foarte urgente, ceea-ce pe lângă textuarea aceasta, adecă pe lângă textul propus de comisiunea centrală, e imposibil. Prin urmare, rog onorata casă, să pună negreşit în lege cuvântul acesta *mai întâiu*.« (Întreruperi: Să remână!)

Se primeşte textul comisiunei, cu adaosul cuvintelor ›*mai întâiu*‹.

***Aurel Maniu*** face la §-ul 8 următoarea moţiune:

„Toate pretensiunile isvorîte din despărţirea metropoliei române, şi anume, cele ce privesc atât metropolia, cât şi diecesele singuratice, întrucât divergenţele nu se pot aplana pe calea învoelei ce se va încerca între congresele două ce vor fi convocate în curând, ear' ale parochiilor, şi eventual ale singuraticilor indivizi imediat, se vor valora, cu scutire de timbre şi de taxe, prin un senat special de şepte, compus spre acest scop. În contra decisurilor şi sentinţelor acestei judecătorii, delăturând ori-ce alt remediu de drept, numai un apel se admite, la tabla septemvirală, unde afacerea se va decide în afară de rând, conform dreptăţii şi a echităţii."

Îşi motivează apoi moţiunea astfel:

***Aurel Maniu:*** „Atunci, când ministeriul şi parlamentul voeşte se asigure prin proiectul de lege de pe tapet drepturile cari pe basa canoanelor compet bisericei gr.-ort. şi prin aceasta voeşte se dee bisericei ce e a bisericei, nu a fost şi nu poate fi altul scopul, decât de a face dreptate. Şi tocmai pentru-că deduc din acest proiect de lege, că scopul principal a fost sa se dee espresiune dreptăţii, sunt dator, fiind-că amăsurat ocupaţiunei mele cunosc bine aceasta chestie, se

scot la iveală tot ce nu numai că nu corespunde acestui sublim scop, dar' după părerea mea formează chiar contrarul.

Paragraful 8, aflator sub discuţie, are misiunea se stabilească modalităţile după cari sunt a se resolva toate raporturile de drept, născute din înfiinţarea metropoliei române gr.-ort. Eu, din partea mea, regret foarte mult, că pe lângă cea mai sinceră nisuinţa, împreună cu ceialalţi consoţi români gr.-ort. n'am fost în stare se convingem pe condeputaţii sârbi despre justeţa dorinţei noastre şi de a stabilì cu ei împreună aceeaşi modalitate, prin ce era dispensată onorata casă de a face pe judecătorul între noi. Dar' dacă nu ne-a succes lucrul acesta, poate că în urma preocupării uşor de înţeles cu care ne purtăm faţă de chestie, sper că îmi va succede se conving onorata casă despre dreptatea dorinţei noastre. Onorată dietă! Când M. Sa a ascultat la 1860 rugarea înaintată din partea Românilor decenii dearândul în continuu şi de repeţite-ori, a însărcinat, pe basa dreptului reservat, pe capul bisericei de pe atunci, ca chestia se fie supusă pertractării într'un sinod compus din metropolitul român şi ceialalţi episcopi. Sinodul acesta s'a întrunit la 1861, şi cu privire la obiectul de faţă a declarat, că unitatea dogmelor nu vine ştirbita prin înfiinţarea unei metropolii române cu rang egal şi prin despărţirea Românilor de către hierarchia sârbească. (Intreruperi: N'a spus-o nici odată!) După aceasta comisarul sinodal, care ţinea locul persoanei M. Sale, a provocat sinodul să înşire modalităţile după cari s'ar putea resolva toate chestiile născute din despărţire. Sinodul, compus din 8 episcopi sârbi şi trei români, a stabilit apoi următoarele regule: Ca basă la despărţire se ía naţionalitatea, şi a zis sinodul, că toate comunele bisericeşti, curat româneşti, se desfac imediat de legăturile ce le leagă de hierarchia sârbească şi se predau autorităţii hierarchice române. Comunele în cari locuesc la olaltă mestecaţi, Românii cu Sârbii, remân însă şi mai departe sub stăpânirea hierarchiei de pană acum, până când la rugarea uneia sau a celeialalte dintre părţi o comisiune mixtă, compusa din esmişii episcopilor respectivi şi ai municipalităţii, nu vor încerca la faţa locului legarea unei învoeli. În cas că învoeala nu succede, se face inventar despre averea avută până acì în comunitate şi se constată numărul sufletelor şi naţionalitatea lor, dupa propria fasionare.

Misiunea principală a acestor comisiuni mixte este, că dacă nu succede împăcăciunea, se esamineze înainte de toate dacă poate una sau alta dintre părţi să-'şi dovedească dreptul de esclusivă proprietate

asupra averii imobile bisericeşti, şi dacă nu o poate face, se predee majorităţii averea bisericească, fiind îndreptăţită minoritatea se ceară recompensare în bani, amăsurat raportului numeric. Averea mobilă asemenea se trece în inventar şi se împarte în natură, amăsurat numărului şi valoarei. Acest regulator, înaintat din partea sinodului episcopesc, M. Sa 'l-a aprobat aproape din cuvânt în cuvânt, în tot casul însă fară schimbari esenţiale, prin preaînaltul rescript din 24 Decemvrie 1864. După emiterea acestui ordin preaînalt, isvorît din jus reservatum, cam 31 de comune, adecă Românii aflători în majoritate în 31 de comune, au cerut despărţirea. În urmare, comisiunea mixtă s'a presentat în fiecare comună, a încercat împaciuirea fära resultat, şi conform procedurei prescrise a terminat şi ceealalta parte a cercetării. Actele au fost trimise, parte ministrului maghiar de culte, parte, — fiind-că din comunele acestea, cam 18 aparţineau graniţei militare, — ministrului de răsboiu, pentru a decreta totala desparţire. Ministeriul de rasboiu a resolvat deja două casuri.

Apreciând înstrăinarea care reţine pe dl ministru de culte să resolveze pe cale administrativă chestia aceasta, înţeleg motivul şi sunt gata şi eu se las chestia în grija judecătoriei. Dar' făcându-o aceasta, la nici un cas nu ma declar aplicat se dispensez judecătoriile dela observarea procedurei stabilite din partea părţilor, şi nu le pot dispensa dela aceea, ca se nu considere dreptatea de scop principal, ci pe summum jus, şi că în aceste sentenţe ale lor nu dreptatea, ci pe summum jus se caute a-'l atinge, care de multe-ori e summa etiam injuria, ales în chestii în cari e vorba de o aflare în posesiune comună timp de 160 de ani, şi unde e vorba de o astfel de posesiune comună, care nu s'a născut după regulele referitoare la chestiile de drept privat, pentru-că afară de bisericile din comune, afară de sesiunile parochiale, de şcoale şi câte într'un loc şi fundaţiuni şcolare, altă avere comună nu există. Ear' acestea nu s'au născut astfel, ca cel-ce le ia acum folosul poate fi considerat şi ca proprietar, pe basa dreptului privat. Membrii de acum ai comunelor poate ca nici nu sunt urmaşii îndreptăţiţi ai înaintaşilor, pentru-că ştim, că membru al comunei devine tot omul care se aşează în comună, şi ca atare la o eventuală împărţire poate să-'şi ceară partea sa, conform numărului sufletelor. Eu onorată casă am luat parte, ca fisc consistorial, la mai multe astfel de comisiuni mixte. Am văzut ce agitaţie, ce frecari, periculoase frecări domnesc între membrii din comunele acelea, şi frecările mai vin potenţate prin faptul, că în aceste comune mixte,

diecesa respectivă sârbească nu caută se uşureze remânerea împreună, ci o mai îngreunează, parte prin restrângerea limbei la serviciul divin, parte prin amestecul seu în chestiile şcolare. Eu ţin deci că e chestie de conştiinţă, că daca e necesar se fie resolvate afacerile acestea, să se resolveze astfel, ca afacerile comunelor, a celor 31 de comune, se nu le lăsăm în grija calendarului grecesc, aşa de exemplu cum o cerea cel cu moţiunea.

Mi-am ţinut de datorinţă, tocmai pentru-că cunosc raporturile, se promovez despărţirea de cătră metropolia sârbeasca. De aceea am făcut moţiune şi eu. În moţiunea aceasta mi-am dat silinţa să ma acomodez principiilor acceptate din partea comisiunei centrale, şi am acceptat şi firul de idei al ei. Dar' n'am primit întru toate modalitatea. Şi n'am primit-o, întâiu pentru-că sunt 31 de comune cari au la congres afaceri de interes pentru întreaga metropolie, şi se poate zice, ca în stadiul de faţă, dacă nu se vor ivì şi alte comune cari se ceară despărţirea, sunt deja necesare 31 de judecătorii alese. Al doilea, a înşirat şi dl deputat Branovaţki greutăţile legate de procedura acestor judecatorii alese, pentru-că dintre judecătorii aleşi din partea împricinaţilor fiecare votează în mare parte pentru partea pe care o representă, şi astfel aducerea sentenţei e lasată de comun în grija presidentului. Al treilea, aşi dorì ca afacerile comunelor mixte sa fie grabnic resolvate, şi de aceea chiar şi terminul de trei luni a-şi dorì se fie evitat, şi aşi dorì ca în restimpul acesta să se decidă treaba, ear' nu sa aşteptăm mai departe cu deciderea. Dar' nu cer şi nu pot îndatora pe nici o corporaţiune să caute să lege, sau se încerce împăcăciunea, fiind-că, cum am spus-o, asta s'a încercat pretutindenea, însă fără resultat. Prin urmare, remâne reservat pe seama judecatorului dreptul, ca înainte de a începe procedura să provoace părţile de nou la împăcare. Cu înicuirea acestui moment, îmi împart moţiunea în două şi cer, ca afacerile de interes pentru întreaga metropolie, cum şi pentru diecesele singuratice, întru-cât nu vor putea fi aplanate pe calea învoelei ce se va încerca în cele două congrese ce în curând vor fi convocate, ear' afacerile aparţinatoare comunelor bisericeşti imediat, se fie supuse aprecierei unui senat de şepte, compus din partea tablei reg. special spre scopul acesta. Lucrul nu e nou, pentru-că nime nu poate zice, că acestea ar fi chestii de natură privată; dar' nime nu poate zice, că sunt chestii ordinare, pentru-că formează întru toate ceva unic în felul lor, şi legislatura are dreptul, ca ori-ce chestie extraordinară sa o resolveze

în mod extraordinar, ear' mod extraordinar e acela, când ceva se ia din competenţa judelui ordinar şi se dă spre deliberare unui judecător ce se ocupă numai cu astfel de chestii. Aceasta referitor la comune. Pentru resolvarea chestiilor aparţinatoare metropoliei regnicolare şi dieceselor, recomand aceeaşi judecătorie, şi anume, aşa cum a acceptat-o comisiunea centrală, cu escepţiunea, că nu cer judecătorie aleasă, ci, fiind-că sinodul episcopesc, convocat la 1865 prin M. Sa, nu le-a resolvat, să se convoace deputaţii aleşi din partea Românilor, ca corporaţiune separata, ca să lege învoeala şi să facă încercarea legării unei învoeli cu congresul sârbesc. Eu eram atunci membru al representanţei române, dar' cu regrete trebue se spun, că nu ne-am putut înţelege nici într'un punct. Pentru aceea însă totuşi nu ţin de perdut timpul întrebuinţat pentru convocarea de nou a celor două congrese. Experiend amăraciune în toate comunele mixte, recomand cu căldură onoratei case, să binevoiască, din punctul de vedere al dreptăţii, se aiba în vedere împrejurarea, ca sermanele comune să-'şi poată esopera cât de curând despărţirea, ear' la despărţirea lor să se ţina în vedere în prima linie dreptatea. Recomand propunerea mea în spriginul onoratei case."

*Deák Ferencz* propune, că în chestii de despărţire se decidă tribunalul delegat din partea M. Sale, la propunerea guvernului.

*Aloiziu Vlad:* „Onorată casă! Aderez întru toate la propunerea mult onoratului, şi cu tot dreptul mult onoratului conmembru, şi numai o mică modificare aş avè se mai adaog, care ar suna astfel, că chestiile de natura aceasta, în decursul apelaţiei, vin resolvate în afara de rând." (Aprobări.)

*Vichente Babeş:* „Onorată casă! (Zgomot. Abstă! Mâne!) Binevoiţi a dispune să remână pe mâne? (Abstă! Se auzim!) Îmi pare rău onor. casa, dar' nu pot absta, pentru-că eu aşa cred, că fiecare dintre noi e pentru aceea aici, ca să-'şi spună convingerea. (Corect! Mâne!) De aceea fac propunerea, ca dacă indulgenţa onoratei case e eshauriata, se lăsăm discuţia pe mâne, dar' dela cuvânt nu abstau." (La obiect!

*Presidentul:* „Rog tăcere, onor. casa. Dar' totodată rog şi pe dl deputat, ca dupa restabilirea liniştei se binevoiască a-'şi continua espunerile asupra obiectului." (Aprobări.)

*Vichente Babeş:* „Onorată casă! Mărturisesc, că daca s'ar pune pe tapet o moţiune, pe care eu, conform convingerei mele,

a-şi afla-o numai întru-câtva de acceptabilă, a-şi adera cu placere la ea şi a-şi absta dela cuvânt. Dar' fiind-că moţiunile pe cari am fost fericit a le auzi aici, ear' din ele tocmai cea din urmă, pe mine conform intimei mele convingeri nu mă mulţămeşte, îmi iau voe să-'mi dau esprimare convingerei.

Înainte de toate îmi iau libertate a atinge, — voiu fi scurt, — chestiile, despre a căror resolvare dispune §-ul 8. Aceste chestii sunt de patru categorii, întâiu, chestiile fundaţionale, adecă fundaţiunile considerate până acuma de comune, sau cel puţin în comunitate folosite, al doilea, anumite reşedinţe şi averi episcopeşti, al treilea, câteva mănăstiri, al patrulea, chestiile, nu atât de despărţire, cât mai mult de rebonificare, a comunelor mixte. Acestea sunt acele patru categorii de chestii, respective pretensiuni, pentru cari căutam şi discutăm modul de resolvare.

Nu voiu intra în esaminarea, ca cine şi în ce măsură are drept asupra lor? Pentru-ca aici nu aceasta e întrebarea, ci numai aceea, care e judecătoria sau autoritatea cea mai potrivită pentru resolvarea lor? În privinţa aceasta sinodul bisericesc a fost provocat la 1864 să-'şi dee parerea. (Întreruperi: Asta am auzit-o odată!) Nu voiu repeta pe larg aceea-ce s'a spus odată. Sinodul constituindu-se în toată forma, convocat fiind din partea M. Sale, a adus hotarîri în privinţa aceasta, cari hotărîri, pe basa dreptului preaînalt, au fost aprobate din partea M. Sale. Ear' M. Sa a avut păna acuma totdeauna drept absolut în biserică cu privire la astfel de chestii, şi pot se afirm, că nu este pildă în întregul trecut, că M. Sa ar fi dispus altcum, şi tocmai pe basa legilor ungare, pe basa cărora era pus dreptul de supremă supraveghiere — *circa sacra*«.

*Deák Ferencz:* „Asta nu e circa sacra, e circa mundana!“ (Mare ilaritate.)

*Vichente Babeş:* „Eu aşa ţin, că Românii au câştigat un anumit drept prin acest act al competentului sinod, aprobat din partea M. Sale. Cel puţin n'a-şi putè motiva, că dispoziţiile acelea au fost ilegale. Ear' dacă nu erau ilegale, cu tot dreptul puteau se decreteze şi ordoneze, că ce fel de chestii şi ce fel de procedura e prielnică şi corectă în jurul celor ce s'au spus aici, ceea-ce resultă dela sine din însaşi firea chestiilor, dat fiind că acelea peste tot nu sunt de natură privată, ci sunt chestii de natură mestecată. Vă rog domnilor se luaţi fiecare definiţiunea ori-cărei autorităţi juridice,

referitoare la dreptul privat, şi aplicându-o la chestiile citate vă veţi convinge, că e imposibil se fie turnate chestiile acestea în dreptul privat."

*Deák Ferencz:* „Cu siguranţă! Se poate!"

*Vichente Babeş:* „Poate se fie vorba de drept privat acolo, unde anumitul obiect nu 'l-a câştigat persoana privată sau corporaţiunea, şi nu pentru folosinţa şi plăcerea particulară a persoanei private, ci unde de es. ca la comunele bisericeşti comuna a clădit la loc public biserica, şcoala, ear' biserica şi şcoala aceasta cu trecerea vremii o primesc alţii în posesiune, nu cei-ce au zidit-o, ci alţii, dar' tot din comună, şi anume, la nici un cas pe basa dreptului privat? Ei bine, acum să se reclame dela ei toate, pe basa dreptului privat?

Eu, onorata casă, numai într'atâta m'a-şi fi putut învoì la stabilirea unei judecătorii pentru chestiile acestea, întrucât se putea ajunge scopul de a acorda liniştire ambelor părţi, şi de a da dovezi că nu vrem nedreptate. Şi într'atâta ţin de corectă declaraţia acelora, cari au constatat şi ei, că procedura ordinara poate se fie aici periculoasă, şi de aceea trebue se fie simplificată. Tocmai de aceea, onorată casă, eu aşa cred, că moţiunea din urmă (A lui Deák. Autorul) stă în contrazicere cu motivarea ce 'i-o face propunatorul, într'atâta, că acceptează totuşi procedura ordinară, dar' stabileşte trei judecătorii. (foruri.) Înţeleg foarte bine, că onoratul ministeriu de ce nu vrea să decida în mod final afacerile din întrebare, instruate aproape toate cu o perfectă anchetare Adecă înţeleg aşa, că nu de aceea nu o face, pentru-ca afacerile sunt de natură de drept privat, ci pentru-că în înţelesul hotărîrei sinodului, asupra acestor chestii, dacă cercetarea e terminată, ca în casurile de faţă, are se dispună cancelaria aulică (Contraziceri), care forma o autoritate de mixtă organisaţie, pe când ministeriul de culte nu are organisarea aceasta de natura mixtă.

În trecut astfel de chestii aparţineau de regulă competenţei cancelariei, fiind-că ea era în parte şi autoritate judecătorească. Recunosc deci, că în casul de faţă ministeriul de culte are motive şi scrupule, din cari deciderea nu o poate lua asupra sa. Dar' aşa ţin, că procedura stabilită deja în mod competent pe seama chestiilor, basa şi principiul, remâne intact şi pentru mai departe, şi că prin urmare aici numai despre aceea mai poate fi vorba, că în locul ministrului de culte şi instrucţiune publică ce fel de corporaţiune sau

autoritate sa fie investită cu dreptul de a decide în mod final în chestiile acestea? Eu, din partea mea, aşa a-şi crede, că dacă am dispune altcum, violăm drepturile odată câştigate pe cale legală. În spiritul legii maghiare de până acum procedura a fost ordonată în mod legal până acuma în afacerile comunelor mixte, şi procedura fiind aprobată din partea M. Sale, legalitatea ei nu mai poate fi trasă la îndoeală. Aici, repet, numai despre aceea poate fi vorba, că deciderea finală cine se o eserciеze în locul fostei cancelarii aulice, dat fiind că onoratul ministeriu de culte se împotriveşte a o eserciа?

Binevoiţi acum a vă gândì, că sunt mai bine de doi ani de când chestiile acestea se pertractează şi se cercetează, şi aşa zicând sunt chiar terminate, şi în mare parte nu mai aşteaptă de cât se fie finalisate. Ear' acum, după atâta muncă obositoare şi după atâta suferinţă şi aşteptare, legea vine şi le spune respectivilor: Începeţi proces de nou şi purtaţi-'l pe la toate cele trei foruri, adecă certaţi-vă de nou asupra unei chestii, terminata în ce priveşte cercetarea făcută în înţelesul regulelor existente! (Zgomot.)

În jurul despărţirii comunelor bisericeşti avem se ţinem în vedere două lucruri. Întâiu despărţirea însaşi, fiind-că comunele mixte se află aproape toate în posesiunea hierarchiei sârbeşti, împreună cu averea lor. (Zgomot.) Şi aici trebue se amintesc, că pe când metropolia română, supunându-se hotărîrilor M. Sale, a cedat imediat hierarchiei sârbeşti comunele în preponderanţă sârbeşti de pe teritoriul ei, comunele în preponderanţă române au remas şi mai departe sub hierarchia sârbească. Întrebarea, care e acum aceea, să se despartă aceste comune româneşti de hierarchia sârbească, dupa modesta mea parere nu se poate decide pe cale judecătoreasca. Aici nu poate fi vorba, de cât de a doua întrebare (Zgomot! Abstă!), adecă de aceea, că averea imobilă bisericească cui compete, sau că recompensarea cum să se facă şi în ce masură? Aici nu este şi nu poate fi vorba despre alta. (Întreruperi: Destul.)

Aceasta e numai o parte a chestiilor acelora, partea care reclamă cea mai urgentă resolvare. Cu privire la celelalte, voiu rostì numai pentru aceea câteva cuvinte, fiind-că s'a spus aici, că hotărîrea prea înalta şi conclusul sinodului nu se refere şi la aceste chestii. (Intreruperi: N'a spus-o nimeni!) Dacă nu e aşa, atunci judecătoria şi procedura de lungă procesuare, puse în proiect, eo ipso n'au nici un rost. Ear' dacă e aşa cum s'a spus, atunci pentru Români se naşte din conclusiune o nouă pretensiune. (Zgomot.) Aveţi bunătate

http://statuldacia.info

a mă înțelege. Sinodul și prea înalta hotărîre au ordonat, ca averea episcopească cu reședința episcopească a dieceselor Timișoara și Vârșeț se treacă la Sârbi, ear' Sârbii sunt de atunci stăpâni esclusivi pe averile acestea. Dar' Românii țin că ar avea și ei drept la averile acestea, în proporția sufletelor."

*Milos Dimitrievici:* „E a aceluia, a cui a fost!"

*Vichente Babeș:* „Asta nu vreau se o esaminez, dar' cred ca autoritatea sau judecătoria va fi chemată se decidă și aici, atunci când conclusul sinodului n'ar fi valid. S'a zis de alta parte, că și Sârbii pot se aiba pretensiuni față de Români. Conced că e așa. Și pot se și le validiteze și ei, cu același drept. Asta vreau s'o spun onorată casă, că ori-cum ar fi privită chestia, resolvarea ei numai atunci va fi justă și corespunzătoare, dacă între cele două părți se stabilesc condițiuni cel puțin întru câtva analoage. Dar' acum, daca una dintre părți, Sârbii, se afla în posesiunea tuturor lucrurilor, tocmai în urma conclusului sinodului și a aprobării M. Sale, și în comunele mixte, chiar și în acelea, în cari Românii sunt în majoritate predominantă, întreaga administrație bisericească, școlară și fundațională e earași în mâna Sârbilor, e mare deosebirea, dacă în fața acestei situații plăcute și favorabile Românii sunt îndrumați de nou se încerce împăcarea și apoi se poarte procese lungi! (Zgomot. Să votăm!)

Eu deci cel puțin cu privire la afacerile comunelor mixte a-și dorì o procedură mult mai grabită decât e cea recomandată în moțiunea stimatului domn deputat *Deák Ferencz.* A spus-o singur destul de frumos în motivarea sa, că resolvarea acestor chestii nu se poate amâna pe timp mai îndelungat, fără emoțiuni și frecări primejdioase, dar' propune totuși o procedură greoaie. De aceea eu nu ma pot declara liniștit, și a-și fi aplecat se acord cel mult o apelație. Purcezând din aceste păreri, pot sprigini numai moțiunea care vrea resolvarea chestiilor din întrebare pe calea procedurei celei mai scurte." (Zgomot. Să votam!)

La votare se primește propunerea lui *Deák,* cu adaosul lui *Aloiziu Vlad.*

*Ședința din 9 Maiu 1868.* Vorbește deputatul român *Florian Varga:* „Onorată casă! După cum îmi aduc bine aminte, ba știu chiar, în ședința de alaltăeri au fost predate prin decis, spre opinionare și raportare, comisiunei de zece, recercarile lui Ráth Károly, directorul chestiilor regești, întrate la presidiu în contra

condeputatului *Alexandru Roman*, ca redactor responsabil al ziarului politic *Federațiunea.«* După cum știu eu însă comisiunea aceasta nu e compusă acum din zece membri, fiind-că unul, *Emanuil Gozsdu*, a depus mandatul de deputat și n'a mai fost de nou ales. Propun deci, ca comisiunea aceasta de zece se fie întregită. Ce se atinge de întregirea de foarte mare importanță, având în vedere articolele pentru cari directorul afacerilor regești crede a putè acusa pe condeputatul Alexandru Roman pentru delict de presa, a-și dorì ca la alegerea noului membru onorata casă se fie cu privire la aceea, ca membrul acesta se fie versat în limba română, pentru-ça, veți binevoì a înțelege, că comisiunea însași va decide ușor asupra chestiei dacă este cineva în comisiune, care știe perfect românește; ear' acum nu e nici un membru, care măcar pe departe ar cunoaște limba română.“ (Aprobări.)

*Tisza Kálmán:* „Aflu și eu de necesar să se țină cont de considerațiile înșirate, pentru-că e foarte natural, că dacă ai să-'ți spui părerea asupra unui lucru, e bine dacă între cei-ce 'și spun părerea se află și unul care înțelege textul original; dar' aceasta nu poate se formeze obiect de hotărîre pe seama casei, ci vom avè lucrul în vedere, făra hotărîre, în procedura noastră.“ (Aprobări.)

Se continuă discuția asupra legei de despărțire între Sârbi și Români. La §-ul zece vorbește

*Vichente Babeș:* „Onorată casă! Premit, că dupa modesta mea părere moțiunea aceasta nu va forma §-ul 10, ci al 9-lea, fiind-că locul votatului § 9 e de regulă locul ultim, și premițând acestea îmi iau voe se presentez și eu o moțiune pentru paragraful din întrebare, pe care datorința am să o motivez. Și eu doresc, ca dreptul fiecăruia se fie garantat din partea legislaturei, pentru-că cu toate ca concetățenii de naționalitate greacă, din când în când au venit în țeară și sunt foarte puțini în patria noastră, nu pot fi în contra acordării de garanții dorite și pe seama lor.

Accentuez însă, ca garanții de drept, fiind-că despre garanții e vorba și poate fi vorba, ear' nu de drepturi, pe cari le da și le-a dat legea bisericească credincioșilor și bisericilor. (Să auzim!) Dar' onorată casă, dacă e vorba de câțiva Greci resfirați prin toată țara, de câteva mii de Greci, și legislativa compune paragraf separat pentru asigurarea raporturilor lor bisericești, eu a-'și dorì ca paragraful acesta se fie astfel compus, ca să se poată estinde și se aiba valoare nu numai pentru Greci, ci și pentru ceialalți credincioși de lege

gr.-ort. de asemenea soarte. Eu înţeleg şi tălmăcesc moţiunea, că ea vrea să se îngrijască, nu numai de Greci, ci şi de ceialalţi. Şi tocmai de aceea nu pot fi mulţămit cu stilisarea ei, fiind-că în privinţa aceasta nu e destul de clara.

Îmi iau deci voe se atrag atenţiunea onor. case asupra faptului, ca cu toate ca despărţirea s'a întâmplat, şi se va întâmpla şi unde încă nu s'a întâmplat, între Sârbi şi Români, totuşi, nu numai că de present mai sunt multe mii de Români sub metropolia sârbească, dar' şi după finalisarea chestiilor de despărţire prin proces vor mai remânè mulţi Români sub metropolia sârbească, tot aşa cum de altă parte şi în metropolia românească se află astăzi şi vor remânè şi în viitor mulţi Sârbi, fiind-că perfecta despărţire în comunele mixte e imposibilă, din motivul ca pe multe locuri minoritatea e pusă din multe motive în imposibilitate de a se despărţi. Aceşti Români, respective Sârbi, la tot casul vor fi mai numeroşi decât toţi Grecii din ţară; şi dacă e lucru just şi echitabil îngrijirea de asigurarea drepturilor pe seama Grecilor, e just şi echitabil ca asigurarea aceasta sa se dee şi Românilor, respective Sârbilor.

Şi când e vorba de garanţii, pot se mânec numai din două consideraţiuni. Întâiu, ca necesară e garanţia? Al doilea, că compete ea celor-ce o reclamă? Din cele spuse să vede, că eu nu o pot nega, căci da, ea compete celor-ce o pretind, adeca Grecilor, dar' n'a-şi voì se întrebuinţez astfel de cuvinte din cari s'ar putè conclude, că nu numai drepturile, ci şi abusurile sunt garantate.

Din aceste motive eu a-şi modifica moţiunea cu privire la unele cuvinte, aproape neesenţiale, şi a-şi dorì să îi se dee următoarea textuare, punându-se §-ul 10 în locul §-lui 9: „Credincioşii Greci, şi de limba nesârbească, respective neromâneasca din cele doua metropolii, remân şi mai departe în drepturile cari le compet lor după legile bisericei gr.-ort. cu privire la limbă în biserica, şcoala, serviciu divin, şi cu privire la afacerile lor bisericeşti.“ Textul acesta ar putè fi apoi aplicat, şi nici n'ar putea fi explicat altcum, decât înţelegându-se toţi cei-ce stau sub hierarchia de altă naţionalitate, şi au necesitate de apărarea drepturilor lor bisericeşti.

Ce se atinge de independenţa bisericei greceşti, în care direcţie asemenea s'a făcut propunere de a se lua dispoziţiuni, în principiu nu pot se fiu nici aici contra, şi n'a-şi avea nimic de zis, dacă Grecii s'ar adresa în toată forma sinodului în privinţa aceasta, aşa cum au făcut la timpul seu şi Românii, şi n'a-şi avea nimic de zis, dacă pe

calea aceasta ar apuca, nu numai Grecii, ci şi Ţiganii de lege gr.-ort. aflători în Ardeal în mare număr, pentru-că eu dreptul pe care-'l pretind pe seama naţiunei mele, îl conced ori-cărui om, numai să-'l reclame pe calea sa şi în formă cuvenită.

Prin textul propus de dl ministru nu e împedecata procedura aceasta ordinară, care, dacă la sinod ar remânè fără resultat, ar putea fi adusa înaintea guvernului, respective a legislaturei. Dar' aşa, cu eludarea drumului legal al bisericei, aşa cred că onorata casă nu poate lua dispoziţiuni, şi de aceea ar fi suficient să se dee comunelor bisericeşti aflătoare în minoritate şi îngrijorate de drepturile lor — garanţii generale legale. Aceasta e chiar necesar, după modesta mea părere, dar' la fel, pentru toate."

*Geoige Ioanovici:* „Onorată casa! Voiu vorbi foarte pe scurt la obiect, dar' înainte de a face aceastà trebue se ating o espresiune a condeputatului *Stoiacicovici*, pe care a aflat de bine a o folosì în vorbirea sa.

Domnul deputat a accentuat privilegiile de cari au fost împărtăşiţi Grecii în metropolia veche comuna, ear' acum sârbă, separată. A accentuat peste tot părinteasca îngrijire, acordată Grecilor din partea metropoliei gr.-ort. sârbeşti. Aprob şi eu lucrul acesta, dar' el, ca se poată da şi mai mare gravitate acestei părinteşti îngrijiri, a atins şi metropolia ceealaltă per tangentem, şi a ridicat acusă în contra ei, întrebuinţând cuvintele: »*volnicia dela Braşov.*« Asupra obiectului zic numai atâta onor. casă, că comuna grecească de lege gr.-ort. din Braşov a fost pusa sub interdicţie din partea consistorului metropolitan din Ardeal. Afacerea a ajuns acum în mâna ministeriului de culte, dar' pănă acum cercetare încă nu s'a făcut. Şi pănă când afacerea nu e anchetată, nu se poate zice, că are dreptate unul sau altul, şi nu poate fi condamnată nici una nici alta dintre părţi.

Dl deputat a aflat totuşi de bine să zică »*volnicia dela Braşov*«, făcându-se în modul acesta judecător, pentru-că declară înainte, că metropolia din Ardeal a comis volnicie. Oare aceasta e o procedură frăţească, justă şi peste tot corectă? O las în apreciarea onoratei case. Trec acum la obiect. Consideraţia egalisării de interese cere înainte de toate să se facă ceva şi pentru liniştirea credincioşilor metropoliei gr.-orientale, cari nu sunt, nici Români nici Sârbi. Să se facă ceva în special pentru Greci. Mai sunt de altcum şi alţii, aparţinători la alte naţionalităţi. Cunosc şi eu de aceia, cari aparţin naţionalităţii maghiare. (Intreruperi: Böszörmény!)

În ce consistă plângerile şi dorinţele fraţilor Greci? În lucruri cu privire la cari legislativa nu poate lua acum nici o dispoziţie. Dorinţa lor principală este, ca raportul de comunitate hierarchică se fie sistat cu desăvârşire. Eu mărturisesc sincer, că dacă în înţelesul legilor noastre bisericeşti lucrul ar fi posibil, n'a-şi rostì nici un cuvânt contra, pentru-că libertatea şi egalitatea pretinde, ca fie-care se ţină la drepturile sale şi să aibă bucurie de ele. Dar' îmi iau voe să fac atentă onorata casă la împrejurarea, că atunci când e vorba de o chestie atât de importantă, când e vorba ca o parte a provinciei eclesiastice, fie că e mare sau e mică, se desparte de ea, la tot casul trebue ascultată în prima linie biserica respectivă. Aşa s'a întâmplat la 1864, când Românii, cari formau şi formează două terţialităţi din confesiune, şi-au exprimat voinţa că vreau să se desparta. De aceea aşa cred, că aici legislatura nu poate dispune, şi nici nu e bine, nu e oportun se o decretăm noi aceasta acum, înainte, fie în ori-ce formă.

Ceea-ce se poate face acum pe cale legală, dl ministru de culte şi instrucţiune publică nu a esitat a propune într'un paragraf special, spre liniştirea respectivilor. Ce se atinge în fine de moţiunile presentate declar, că pe mine mă mulţămeşte moţiunea înaintată de către Vadnay Lajos, Somsich Pál şi alţii, şi eu voiu vota pentru ea."

*Sigismund Papp:* „Onorata casă! Şi eu mă ţin de cei-ce apără autonomia, dar' să-'mi permita onorata casă se fac pe scurt unele observări asupra obiectului de pe tapet. Când e vorba de despărţire, e vorba şi despre aceea, că ce interpretare se da hierarchiei. Biserica gr.-ort. e hierarchică şi nu are organisaţia pe care o are biserica reformată, (Zgomot. Nici o asemănare!) ci în privinţa organisării se aseamănă cu hierarchia bisericei catolice, adecă: „ex ecclesia docente et discente." Stând lucrul astfel, întrebarea e, că dacă noi decretăm, că ei, atunci când se despart, remân numai decât lăsaţi în grija lor, oare nu vor comite o nouă schismă, aflându-se fără episcop? (Dar' îşi pun ei episcop!) Chestia tae adânc şi în afacerile statului. Ştim că episcopii gr.-orientali au primit loc în casa magnaţilor pe basa legii din 1791, dar' ştim şi aceea, că episcopat nu poate fi creat fără încuviinţarea M. Sale. Eu deci, cu toate că sunt pentru dreptul autonom, nu văd se nu fie din destul asiguraţi cu privire la chestiile lor şcolare şi fundaţionale, şi cu privire la limbă. Dar' în petiţia lor nici nu se cere episcopie separată! Eu deci nu părtinesc proiectul ministrului, care nu precisează din destul dreptul acesta, ci sprijinesc propunerea lui Vadnay şi consoţii." (Aprobări.)

*Sigismund Borlea:* „Onorată casă! Premiţând că din moţiunile presentate nici una nu o pot părtini... (Zgomot. Nu se aude!) cu toate că văd, că indulgenţa onoratei case prea e eshauriată, cer voe se spun pe scurt, puţine, foarte puţine cuvinte. Premiţând că nu voiu aduce nici un argument, nici pentru, nici contra nici uneia dintre moţiuni, fiind-că din desvoltările de până acuma ştiu care moţiune va fi primita, şi fiind-că ştiu, că motivările mele şi aşa nu vor da altă direcţiune voinţei onoratei case, nu voesc decât se fac unele observări la obiecţionările aspre făcute de către dl deputat Szász Károly, asupra espunerilor dlui deputat Babeş.

Dl deputat Szász Károly aşa zicea, că nici cu ochiu înarmat nu poate vedea nici cea mai mica deosebire între propunerea dlui Babeş şi a guvernului. Dar' din motivarea lui Babeş vede ce se ascunde în dosul moţiunei, la aparenţă inocentă, vede anume, că Babeş doreşte, ca puţinii Români, cum zicea el, neînsemnatul numar de Români, strâmtoraţi sub hierarchia sârbească, al căror numar, fiind-ca dl Szász Károly nu-'l ştie, îl spun eu, că e cel puţin de 20.000, — va se zică, Românii aici strâmtoraţi, şi Sârbii, chiar şi după ce vor fi terminate chestiile mari de proces, existente între cele două metropolii, se poarte procese într'olaltă până la infinit, să se certe şi lupte, şi prin aceasta se samene neînţelegeri în patrie.

Dee-'mi voe stimatul domn deputat să-'i spun, că motivarea moţiunei lui Babeş nu are înţelesul acesta, şi eu nu ştiu de unde îi ia dl Szász Károly explicarea ce i-o dă, ştiind el foarte bine, că noi eri, la §-ul opt, am propus în moţiunea presentată un mod de procesuare mai simplu şi mai scurt decât cel primit din partea on. case.

Căci o ştim noi foarte bine, ca precum la indivizi, aşa şi la ţări, dacă se naşte între ele proces, cu toate că mai nainte trăiau în bună pretenie, după zilele de procesuare pretenia se preface în duşmănie, ear' în casa în care familia, şi în ţara în care naţiunile sau locuitorii trăiesc în duşmănie, chiar după terminarea certelor fericirea şi înflorirea nu mai poate fi promovată. Ear' aceea trebue se o neg, că dl deputat Szász Károly, sau ori-cine altul ar iubì mai mult patria comună şi 'i-ar dorì mai bine fericirea decât noi. Nu conţine deci nici moţiunea dlui Babeş aceea, şi nici înţelesul motivărei nu e acela, ce crede dl deputat Szász Károly că poate scoate din ea.

Ear' pentru-ca dl deputat Szász Károly se poată vedea şi cu ochiu neînarmat deosebirea între cele două propuneri, şi se poată

înţelege şi motivarea dlui Babeş, aşa cum e, voiu spune deosebirea între cele două moţiuni şi esenţa lor. Consistă în faptul, că dupa moţiunea guvernului, având în vedere, că după procedura lungă a judecătoriei care va fi numită din partea M. Sale pentru resolvarea chestiilor de drept esistente între Sârbi şi Români, procesele vor dura 5—6, poate chiar şi zece ani, se poate întâmpla, ca în acest restimp cei 20.000 de Români se rămână în multe locuri fără preot şi fără învăţător. Dacă se primeşte însă moţiunea lui Babeş, eventualitatea aceasta e eschisă. În urma celor înşirate, eu deci nu mă declar pentru nici una dintre moţiuni, numai pentru-ca se trecem odată peste chestia aceasta." (Se votăm!)

Se primeşte propunerea lui Vadnay şi consoţii, cu privire la textuarea paragrafului, şi se decide, ca paragraful astfel formulat se fie al 9-lea, ear' paragraful 9, deja votat, se fie al 10-lea. Cu aceasta discuţia asupra legii de despărţire hierarchică a Românilor de către Sârbi e terminată. Legea votată se trimite casei de sus.

## Despărţirea hierarchică în casa de sus.

Proiectul de lege despre biserica greco-orientală a fost presentat casei de sus în şedinţa din 13 Maiu n. 1868, în textuarea primită din partea dietei. Presidentul 'l-a pus la ordinea zilei pentru şedinţa din 16 Maiu n. Discuţia asupra lui a decurs astfel:

Întâiu a vorbit ministrul de culte şi instrucţiune publică, baronul *Eötvös,* recomandând proiectul spre primire. Tot pentru primirea neschimbată a vorbit apoi şi baronul *Liptay,* membru în casa magnaţilor. După el a luat cuvântul patriarchul sârbesc, *Maşirevici,* care în principiu nu avea nimica în contra proiectului de lege, dar' ar fi dorit să se facă în el unele schimbări. In titlul legii să se zică: »celor de legea *răsăriteană ortodoxă*«, ear' nu »*greco-orientală*«. Esprimă recunoştinţă guvernului pentru regularea prin lege a acestei chestiuni, dar' nu poate să nu-'şi spună părerea, că în lege interesele metropoliei şi ale bisericei române sunt ţinute mai bine în vedere decât ale metropoliei şi bisericei sârbeşti. Nu are nimica în contra inarticulării metropoliei române, dar' nu-'i convine ruperea

17

aceleia de către metropolia din Carloveţ, şi nu-'l mulţămeşte faptul, că în lege nu se accentuiază superioritatea metropoliei din Carloveţ. Cuvântul ›*egalîndreptăţită* aci nu poate fi întrebuinţat, şi de aceea ar dorì se fie înlocuit cu cuvântul *de sine stătătoare.*‹

Ia acum cuvântul archiepiscopul şi metropolitul

***Andreiu baron de Şaguna,*** şi rosteşte următoarea cuvântare:

„Escelenţa Voastră, domnule preşedinte! Măriţi magnaţi! Poporul evreesc, după-ce a fost suferit atâtea patimi şi fù eliberat, a strigat şi a zis: Mila şi adevărul s'a întimpinat, dreptatea şi pacea s'a sărutat! Măriţi magnaţi! În astfel de situaţiune mă aflu şi eu. Inaintea mea se află un proiect de lege, care regulează şi îmbunătăţeşte, pe cale constituţională, afacerile bisericei noastre în toate provinciile cari se ţin de coroana sfântului Stefan. Mă rog să fiu scuzat, dacă eu în urma posiţiunii mele, fară de a mă provoca la date istorice, îmi permit a observa, că noi Românii, cari ne ţinem de biserica gr.-orientală, în patria noastră proprie am fost trataţi păna acum ca fii vitregi. Însă mulţamită lui Dumnezeu, astăzi pot se zic şi eu că: „mila şi adevărul în fine se întimpina, şi dreptatea şi pacea se sărută.“ (Aplause.

Purcezând din acest principiu declar în faţa patriei întregi, ca eu ma rog tatalui nostru care este în ceriuri, ca se binecuvinte pe Maiestatea Sa domnitoriul şi regele nostru încoronat pentru graţia sa pe carea preaînalt s'a îndurat încă înainte cu patru ani a o documenta în faptă aşa de graţios faţa cu noi Românii gr.-ort. prin înfiinţarea metropoliei. Pentru aceasta datoresc mulţămită şi recunoştinţă, — pe care o şi esprim, — şi onoratei case a deputaţilor, precum şi înaltei case a magnaţilor, pentru-că purced dela speranţa, că şi înalta casă de sus va primì proiectul casei deputaţilor. (Éljen!)

Lucrul din chestiune are multe părţi, şi dacă a-şi voì se ating fiecare parte, atunci, — aceasta o mărturisesc înainte, — a-şi devenì odios. (S'auzim!) Sunt însă unele puncte, foarte momentuoase şi esenţiale, cari fără vătămarea obiectului însuşi, chiar şi pentru aceea nu le pot retăcè, pentru-că aruncă lumină peste întregul. Deci trebue să le ating aci. După părerea mea chiar şi lucrul cel mai bun nu se arată lumei în lumina aceea, care să nu lase a se vedè în ea şi o parte umbroasă, pentru-că toate părerile depind dela priceperea subiectivă.

Aşa se întâmplă şi cu părerea care priveşte despărţirea Românilor de cătra Sârbi, spunându-se, ca ce are comun credinţa cu naţionalitatea? Aci trebue se mă rog de ertare, dacă eu ca preot, dar' şi ca creştin, trebue se zic, că credinţa creştinească pune mare preţ pe limbă. Cât mai curând vom serba Pogorârea Duchului sfânt. Ce serbătoare e aceasta? Nimic alta decât documentarea, ca limba e un vehicul faptic al religiunii. Pot eu se vorbesc şi mai frumos decât odinioară Sfântul Ioan Gură-de-aur, ba chiar Sfântul Ioan Gură-de-aur însuş de ar vorbi, gura lui de aur ar remânè fară efect, dacă ar vorbi unui popor care nu-'l înţelege. (Aplause.) Despărţirea noastra are însă şi alte temeiuri ponderoase, şi adecă, întâiu, până acum s'au ţinut toţi gr.-ort. de o hierarchie. Să privim estinderea geografică a acestei hierarchii şi vom vedè, că teritoriul acesta să începea la Carpaţii galiţieni şi se estindea până inclusive Dalmaţia. Acum îmi iau voe a zice, că situaţiunea geografică a acestei unice metropolii documenteaza că este estraordinară, si că afară de aceasta nu mai există nici o unică metropolie care se fi avut o extindere ca metropolia carloviţiană, dela Carpaţii galiţieni până la Dalmaţia. A doua, eu ţin despărţirea aceasta hierarchică de tot naturală. Înţeleg despărţirea administrativă, pentru-că de o desparţire dogmatică aici nu poate fi vorba. Repet deci, ca aflu despărţirea aceasta de naturală, pentru-că dela Dunăre în jos până la Dalmaţia locueşte în un complex poporul slav, din contră, dela Dunăre în sus, până în Galiţia, Bucovina şi la margini, în masse mari, poporul român. Eu cuget, că dacă voim să zidim o biserică, să nu facem obiect de arendă din ea, ci să perseverăm în adevărata convingere creştinească, că noi trebue se predicăm lumina, cultură şi libertate, pentru-că, după cum zice apostolul Pavel, — spiritul sfânt e libertatea.

Metropolia română aşa dară, după cum s'a esprimat şi sinodul din Carloveţ, dacă se înfiinţează numai pe base de naţionalitate, în aceasta nimeni nu poate se vadă vre-o scandelă sau vre-un pericol, pentru-că noi vedem, ca în una şi aceeaşi patrie, biserica apusană are trei archiepiscopii, fără ca prin aceasta să se vatăme unitatea sau dogma bisericei apusene, ci aceste trei archiepiscopii se află în legătura bisericească între olaltă.

Tot aşa vedem în biserica reformata împărţirea în superintendenţii. Nu înţeleg deci pentru ce se nu poată exista şi la noi două metropolii, având destui credincioşi pentru-ca se poată fi două metropolii. Mai e însă şi altă împrejurare, care e foarte momentuoasă,

adecă, că oare cu putința e, ca dacă de ex. într'o țară sunt două metropolii, se poată fi acelea separate una de alta, și egal îndreptățite, într'un stat politic? Da, sau nu??

Mă rog de ertare daca voiu aduce spre ilustrarea acestei chestiuni un argument ex antiquitatibus ecclesiasticis. În vechime insula Cipru a fost adusa la principatul Antiochiei, și Ciprul a devenit o provință a Antiochiei. Insula Cipru încă în vechimea cea mai mare a fost o metropolie de sine stătătoare, și independentă de ori-care metropolie, pentru-că metropoliile în biserica noastră de a toată lumea sunt între sine independente și egal îndreptățite, căci aceasta așa o prescriu canoanele. Dară metropolitul din Antiochia să nevoia a-'și subordona sieși metropolia din insula Cipru, aducând de motiv, că Cipru, precum depinde în cele profane de Antiochia, așa trebue să depindă de ea și în cele spirituale.

Tocmai în același timp se ținù consiliul ecumenic al treilea, la anul 431. Clerul din Cipru a dat recurs la consiliul acesta contra metropolitului din Antiochia, care a atacat existența metropoliei lor. Sinodul a pertractat acest recurs, și prin canonul seu al *optulea*, dacă îmi aduc bine aminte, a decis într'acolo, că metropolitul Antiochiei nu are a se amesteca în metropolia Ciprului, nici a o apăsa, ori nimici, sau a o trece în jurisdicțiunea altui metropolit, provocându-se acest sinod ecumenic și la canoanele sinoadelor de mai nainte, cari rânduesc, că metropoliile între sine sunt independente și egal îndreptățite, și că praxa aceasta să susține în întreaga noastră biserică. Așa cunosc eu lucrul în privința autonomiei și a egalei îndreptățiri a metropoliilor singuratice, și trebue să mărturisesc, că dela aceasta eu nu mă voiu abate, pentru-că prin aceasta a-'și comite o ilegalitate contra instituțiunilor cardinale ale bisericei noastre.

La despărțirea aceasta așa dară nu poate fi vorba de scisiune, deoare-ce aici se înțelege numai administrațiunea. Tot așa de puțin se poate zice, că între noi s'ar face o scisiune religionară. Când ne sfătuirăm la sinodul episcopesc din Carloveț în anul 1864 asupra acestui obiect, am fost provocat a mă declara cum îmi închipuesc eu susținerea unității religiunii noastre când M. Sa s'ar îndura a aplacida conclusul sinodului episcopesc în privința înființării metropoliei românești? La aceasta am declarat, dacă îmi aduc bine aminte, că un sinod comun episcopesc represintă unitatea religiunii care trebue se rămână între noi, cu toate că în privința afacerilor administrative ne despartim unii de alții.

Aşa s'a decis, şi Maiestatea Sa a aplacidat preagraţios, ca un sinod comun se desbată asupra chestiunilor dogmatice sacramentale-spirituale şi rituale, cum şi asupra cărţilor simbolice.

Stând astfel lucrul, cred să pot presupune, că prea demnii membri ai casei de sus s'au convins, că întâiu, înfiinţarea metropoliei române a urmat pe cale legală, al doilea, că asta pentru patrie nu e lucru periculos, şi nu are de scop o scisiune, ci o îmbunătăţire a ordinei bune, pentru-ca aceea ce e bun să se susţină aşa după cum să cuvine, şi adecă, ca poporul credincios să aibă mângăere sufletească şi se aibă modru şi îngrijire spre acel scop, ca se fie aplecat a îmbrăţişa treaba sa şcolară, şi se fie gata a aduce şi sacrificii spre acest scop. Pentru-ca poporul credincios să se convinga cât folos, se înţelege de sine că spiritual şi moral, are din mişcarea liberă a hierarchiei sale. Dar' şi până acum s'a putut convinge poporul nostru despre acest folos spiritual şi moral din partea hierarchiei sale, căci aceasta a ridicat o tipografie, care a provăzut deja bisericile noastre cu cărţi bisericeşti, şi numai în Transilvania a înzestrat mai mult de 600 şcoale de ale noastre cu cărţile de lipsă, şi toate acestea cu preţuri eftine, cu de cari se pot procura numai în timpurile cele bune, — pe când mai nainte chiar şi cărţile bisericeşti, pe lângă preţurile cele mai scumpe, nu se puteau procura în patrie, ci oamenii erau siliţi a trece în ţări străine şi a le aduce de acolo. Aceste sunt tot lucruri de acelea, cari înaintează interesele patriei. Ele înaintează însă deodată şi interesele morale şi religioase ale creştinilor noştri, şi aceasta poate fi pentru patrie numai spre bine şi folos. Pe basa acestora esprim de nou Maiestăţii Sale pentru preaînalta graţie, apoi înaltului ministeriu şi ambelor case ale legislaţiunii, omagiul meu, şi recomand proiectul acesta de lege înaltei D-voastre aprecieri. Aveţi bunătate a-'l primi." (Aplause!)*)

Mai vorbeşte contele *Zichy*, care cere, ca autonomia se fie estinsă şi asupra bisericei rom.-catolice, şi la urmă episcopul *Nako*, care esprimă guvernului recunoştinţă pentru acest proiect de lege, şi părerea de bine, că vede asigurată prin lege biserica română. Crede, că şi despărţirea finală se va face în spiritul bunei înţelegeri.

Proiectul de lege se votează. La discuţia pe articole face propunere episcopul *Nako*, ca în loc de „greco-orientală"

*) Din »*Telegraful Român*«, anul 1868, nr. 37.

să se pună *greco-ortodoxă.‹* La §-ul 2 propune apoi contele *Majláth Antal*, ca în casa magnaţilor se primească scaun şi vot în viitor şi metropolitul român, conform art. 12 de lege din 1791. Comitele suprem *Radvánszky* spune în urmă, că metropolia română e mai veche decât cea sârbească, de aceea ar fi bine să se zică în lege, în loc de „egalîndreptăţită", că e „coordinată." Propunerea din urmă e combătută de ministrul de culte *Eötvös*. Metropolitul *Şaguna* declară, că e mulţămit cu textul original, deşi moţiunea lui Radvánszky e mai aproape de adevărul istoric.

Se primeşte propunerea contelui *Majláth*. ear' încolo se votează paragrafii proiectului de lege fără schimbare.

Presidentul casei de sus face în urmă constatarea, că întru cât vorbirea patriarchului din Carloviţ ar fi se fie un *protest* în contra articolului de lege deja votat, presidentul, şi crede că întreaga casă, pe lângă tot respectul faţă de sentimentele religioase ale patriarchului, nu-'l poate primì. pentru-că proteste în contra concluselor casei, şi în contra consecvenţelor lor, peste tot nu se pot primì. Cu aceasta discuţia asupra legii e terminată şi în casa de sus.

*

Asupra modificării făcute din partea casei magnaţilor dieta s'a pronunţat în şedinţa *din 28 Maiu 1868*. Dintre deputaţii români a vorbit

*George Ioanovici:* „Onorată dieta! Aşa cred, că modificarea făcută din partea casei magnaţilor poate fi primita. Adevărat, ca legea din 1791 art. X, despre care a făcut amintire condeputatul Halász Boldizsár, vorbeşte în partea primă despre altceva, dar' în partea a doua spune apriat, ca: „Status et ordines dicti ritus metropolitae et episcopis votum in comitiis jam ex nunc competere declarant." Dat fiind, că atunci biserica aceasta avea numai o metropolie comună, e foarte natural, că cuvântul *metropolie* să foloseşte numai în singular. Dar' acuma, când sunt două metropolii în biserica gr.-ort. şi e vorba despre aceea, ca metropolia română se fie inarticulata, înaltele staturi au fost cu gingaşă atenţiune faţă de înfiinţata metropolie română greco-ort. şi faţă de metropolitul, şi au cerut, ca întrucât „expresso docent", dreptul de participare şi votare se fie garantat şi pe sama metropolitului român gr.-ort. Modificarea aceasta a acceptat-o

şi dl ministru de culte şi instrucţiune publică, şi cred că o va acceptà întregul ministeriu. După părerea mea poate fi acceptată."

Modificarea făcută din partea casei de sus se primeşte. Legea sancţionată de M. Sa e următoarea:

„Noi, Francisc Iosif I, din graţia lui Dumnezeu împărat al Austriei, rege apostolic al Ungariei, Boemiei, Dalmaţiei, Croaţiei, Slavoniei, Galiţiei, Lodomeriei, etc.

Înaintea Maiestăţii noastre, în înţelegere comună, magnaţii şi representanţii credincioşi ai iubitei noastre Ungarie şi ţerilor asociate, au aşternut spre sancţionare următoriul articol de lege:

§ 1. Congresul naţional sârbesc convocat la 1864 şi continuat în 1865 la Carloveţ, întrucât s'a constituit cu abatere dela §-ul 8 al articolului de lege 20 din 1847/48, se legalisează supletor.

§ 2. Metropolia de sine stătătoare pentru Românii de religiunea gr.-orientală, şi după drept egală cu a Sârbilor, asemenea şi înălţarea episcopiei gr.-orientale din Transilvania la rang de archiepiscopie, se trece în lege, ear' dispoziţiunea articolului 10 de lege din 1791 se estinde şi asupra ei.

§ 3. Dupa-ce deci despărţirea celor de religiunea gr.-orientală în doua provincii bisericeşti independente una de alta produce lipsa de a esercia fiecare parte pentru sine în mod deosebit dreptul de autonomie, garantat prin art. 20 de lege §-ul 8 din 1848, reservat fiind pe seama Maiestaţii Sale dreptul suprem de supraveghiere ce are a-'l esercia conform constituţiunii, — credincioşii susnumitelor două metropolii sunt îndreptăţiţi, între marginele legilor ţării, a decide şi a regula, fiecare parte de sine şi pentru sine în deosebi, în adunarile (congresele) bisericeşti ce se vor convoca din timp în timp, premergând arătarea la Maiestatea Sa din partea metropoliţilor respectivi, causele lor bisericeşti, şcolare şi fundaţionale, şi a-le administra şi guverna de sine prin propriele lor organe, în înţelesul statutelor ce se vor fi stabilit în congresele acestea, având a fi încuviinţate de către Maiestatea Sa.

§ 4. Credincioşii ambelor metropolii, pe lânga reservarea dreptului preaînalt de încuviinţare, au dreptul a-'şi organisa adunările (congresele lor bisericeşti.

§ 5. Spre scopul acesta se împuterniceşte ministeriul a mijlocì de a se convoca cât mai curând, în conformitate cu usul ce esistă de mai de mult, congresul naţional bisericesc sârbesc de religiunea

gr.-ort. prin archiepiscopul și patriarchul sârbesc, care, afară de archierei, va sta din 25 deputați din cler și 50 laici, între cari 25 au se fie aleși din confiniile militare.

§ 6. Tot ministeriul va mijloci convocarea cât mai curândă a congresului național bisericesc român de religiunea gr.-orientală, care după propunerea sinodului episcopesc gr.-ort. român va sta, afara de archierei, din 30 deputați din cler și 60 laici, între cari au se fie aleși 10 din confiniile militare.

§ 7. Cea dintâia problemă a amânduror adunărilor (congreselor) bisericești, ce se vor convoca în modul acesta, va fi a statorì organisațiunea congresului, pe lângă încuviințarea Maiestății Sale.

§ 8. Ori-ce fel de pretensiuni escate din despărțirea ambelor metropolii, pe cât ele nu se vor putè împăca prin învoeala reciprocă, atât acelea cari ating metropolia întreagă, cât și acelea cari ating diecesele episcopești, sau comunele bisericești, sau și pe unii indivizi singuratici, vor avè a se validita înaintea acelei judecătorii ordinare, care se va delega de către Maiestatea Sa, pe lângă contrasignatura ministrului, cu scutire de timbru și taxe, și în aceasta procedură, delăturându-se toate celelalte remedii juridice, se va susținè numai apelata ordinară de doue instanțe mai înalte, ear' astfel de procese apelate se vor decide prin foruri afară de tură.

§ 9. Credincioșii de religiunea gr.-orientală, cari nu sunt nici de limba sârbească, nici de cea română, rămân și mai departe în toate drepturile ce le-au eserciat până acuma în administrarea de sine a afacerilor comunale bisericești și școlare, în întrebuințarea liberă a limbei rituale, precum și în manipularea averii și fundațiunilor comunale bisericești.

§ 10. Dispozițiunile §-lui 8, articolul 20 din 1848, cari sunt contrare cu legea aceasta, să sterg.

Aflând noi toate cele cuprinse în acest articol de lege, în întreg și în parte, de bune, plăcute și acceptabile, cu aceasta în puterea noastră regească le lăsăm nestramutate, le întărim și le sancționăm, și le ținem, atât noi, cum le vom ținè și prin alți credincioși ai nostri.

Dat în Viena, în anul omieoptsuteșasezeci și opt, douzeci și patru Iunie. *Francisc Iosif* m. p., conte Iuliu *Andrássy* m. p.

---

*) Din »*Telegraful Român*«, 1868, numărul 51.

## Comesul Saşilor.

*Şedinţa din 14 Maiu 1868.* Discuţie vie în chestia comesului săsesc. Deputaţii saşi cer să se lase şi pentru mai departe Saşilor dreptul să-'şi aleagă pe comesul lor. Vorbeşte

*Sigismund Papp:* „Onorată casă! (Să votăm! Să votăm!) M'am înscris atunci, când vorbia condeputatul Gull. (Să auzim!) Am urmărit cu atenţiune espunerile sale, pentru-că credeam, că voiu afla în ele vre-o idee plină de vieaţă, deamnă de a fi combătută. Dar' n'am descoperit nimica, decât numai imputarea făcută unora, pentru-că au bineventat pe comesul Saşilor.

E foarte natural, că birocraţii simpatisează între olaltă şi se saluta reciproc. Dar' aici nu aceea e întrebarea, că pe comesul cum 'l-au salutat, ci aceea, că corect a procedat guvernul când a ridicat din oficiu pe comesul de mai nainte? Eu aşa cred, că guvernul a procedat corect. De ce? Pentru-că persoanele cari nu se potrivesc în cadrele guvernării responsabile, la tot casul trebuesc amovate, căci altcum stagnează funcţionarea sistemului esistent. Ear' aceea o ştim foarte bine, şi o ştie şi ministeriul, că *Conrad Schmidt*, comesul săsesc, nu se potriveşte în cadrele guvernamentului constituţional. Trebuea se fie deci demisionat.

Şi pentru-ca, onorata casă, icoana se fie perfectă, vreau să luminez pe condeputaţii din părţile dunărene, cari nu cunosc raporturile din Ardeal, şi le spun, că pe teritorul săsesc, pe care ei fără competenţă îl numesc teritor săsesc, locuesc peste tot patrusute de mii de suflete, dintre cari 170.000 sunt Saşi şi peste 200.000 Români, ceialalţi Maghiari. Prin urmare, acest comes săsesc e şeful unui teritor, care în mare parte nu e săsesc. Întreb deci, că vechea instituţie, ca majoritatea nesăsească să fie supusă comesului săsesc, poate se mai fie menţinută? Eu zic că *nu,* fiind-ca legile din 1848 au lăsat neatinse numai patentele şi privilegiile cari nu se opun libertăţii naţionale. Dar' aceasta se opune, fiind-că comesul e totodată comesul Românilor şi al Maghiarilor.

Alegerea să face astfel, că din cele 11 scaune, câte doi membri, la olaltă 22 membri, — fac alegerea. Întreb, o astfel de alegere mai are drept de esistenţă în vieaţa constituţională de acum? Şi earăşi zic *nu.* Eŭ sunt de părerea, onorată casă, că precum în scaunele săcueşti a încetat în urma legilor din 1848 alegerea de jude regesc, acordată prin »*approbata constitutio*«, ear' judele regesc

nu mai cade sub alegere, tot aşa trebue se fie şi pe pământul săsesc, fiind-că legea din 1848 nu recunoaşte pe comesul decât de funcţionar administrativ, de comite suprem. Ear' dacă comesul e comite suprem, nu poate fi ales, ci numit. Spriginesc propunerea comisiunei petiţionare."

Se primeşte propunerea comisiunei, că comesul nu poate fi ales, ci vine *numit* de guvern.

## Interpelarea deput. A. Tincu.

*Şedinţa din 23 Maiu 1868.* Deputatul român *Avram Tincu* vorbeşte în chestia şcoalei medii de stat din Sibiiu următoarele:

*Avram Tincu:* „Onorată casă! După-ce m'am convins, că onorata casă arata indulgenţă faţă de deputaţii cari nu ştiu bine ungureşte, îmi iau voe şi eu, care, recunosc, nu sunt destul de versat în limba aceasta, să adresez o interpelare dlui ministru de culte şi instrucţiune publică. Fiecare patriot din Ardeal a putut numai cu bucurie sa salute disposiţia guvernului de a se intenţiona ridicarea unei universitaţi în Ardeal. Numai naţiunea română nu s'a putut face părtaşă la bucuria aceasta, fără ca de altă parte să nu simtă durere. Durere a simţit în prima linie românimea din jurul Sibiiului. Înaltul guvern, atunci când şi-a esprimat intenţiunea de a ridica universitate în Ardeal, a provocat corpul profesoral dela academia de drept din Cluj, să-'i presenteze în privinţa aceasta un plan. Pe cât de unilaterală a fost dupa părerea mea procedura înaltului guvern în direcţia aceasta, tot aşa a fost şi opinionarea corpului profesoral dela academia de drept din Cluj, adecă, unilaterală şi vătamătoare. Dar' onorata casă, nu vreau se analisez întregul proiect, vreau să-'i ating un singur punct, care mai ales vatămă pe Români. Anume, înţeleptul corp profesoral al academiei de drept din Cluj recomandă în proiectul seu, ca înfloritoarea şcoală de stat din Sibiiu se fie disolvată, numai din motivul, ca dotaţia ei de 16.000 fl. se poata fi întrebuinţată pentru acoperirea cheltuelilor universităţii ce se va înfiinţa. Propunerea aceasta vatama pentru aceea mai ales naţiunea româna, pentru-că în şcoala de stat din Sibiiu tinerimea română învaţă în absolută majoritate. Am luat registrul de pe cinci ani şi m'am convins, că din an în an se înmulţeşte numărul tinerilor studenţi. în special al Românilor, aşa, că la 1864 5, dintre 257 studenţi erau 148 Români, ear' în anul din urmă, anume 1866 şi 1867, erau aproape de doua-ori atâţa

http://statuldacia.info

studenţi în şcoală, adecă 439, dintre cari 238 Români. Rog onorata casă să nu despoaie naţiunea română de acest institut neincunjurat de lipsă. Asta nu e alta decât subjugare, şi agită foarte mult spiritele. De aceea îmi iau voe se adresez o întrebare dlui ministru de culte şi instrucţiune publică, anume:

Are intenţiunea înaltul ministeriu de culte şi instrucţiune publică se disoalve şcoala de stat din Sibiiu, în casul ca se ridică o universitate în Ardeal?"

Să estradă în formă de interpelaţie ministrului de culte, care va răspunde la timpul seu.

## Interpelarea deput. S. Borlea.

*Şedinţa din 4 Iunie 1868.* Deputatul Sig. Borlea interpelează în chestia violării secretului epistolar.

*Sigismund Borlea:* „Onorată casă! Intre scrisorile primite prin postă dela 1867 încoaci, mi-se află unele, ale căror sigil privat a fost violat, şi scrisorile au fost provăzute cu sigilul poştei. Mai departe am primit şi de acelea, la cari sigilul privat era violat, dar' nu mai erau provăzute cu alt sigil. Ba nu e tocmai mult de când o scrisoare trimisa de mine dela Pesta, în comitatul Aradului, a fost înmânata respectivilor abia după doua săptămâni, asemenea cu violarea sigilului privat şi cu aplicarea sigilului postei. Cu toate că eu, onorată casă, înainte de 1867 n'am văzut apariţia aceasta noua, eram aplicat a crede, ca e vorba de ceva numai întâmplător. Dar' acum de curând, adecă alaltăeri, am primit dela Deva o scrisoare recomandată, provăzută cu trei sigile, pe care era scris ca conţine documente în valoare de 20 fl. Şi mă rog, sigilul n'a mai fost violat, dar' cuverta a fost desfăcută în doua locuri, aşa cum proprietarul are obiceiul se deschidă scrisorile când vrea se scoată cuprinsul din ele, din ce se poate vedè destul de clar, că scrisoarea aceea, înainte de a ajunge în mânile mele, a fost cetită de om străin, şi lucru foarte natural, ca din documentele alăturate au putut se fie şi înstrăinate unele Pentru-ca onorata casă să se convinga despre veracitatea spuselor mele, depun scrisoarea, nedesfăcută, aşa cum am primit-o, pe masa onoratei case (Aprobări în stânga), reservându-mi dreptul să o iau îndărăt dupa terminarea şedinţei, ca un lucru care formează proprietatea mea, chiar şi numai pentru a afla şi eu ce se cuprinde în ea.

Adevărat, onorată casă, că la prima vedere lucrul apare ca ceva de natura privată, şi neacomodat pentru interpelare. Dar' mă rog frumos, lucrul nu stă aşa, pentru-că, cum am spus, nu e primul cas, şi după cum ştiu positiv, s'a întâmplat şi altora neplăcerea aceasta, şi pentru-că, mă rog, sunt informat şi despre aceea, fireşte din altă parte, că autorităţilor postale şi manipulanţilor dela postă li *s'a dat concesiune* din partea superiorităţii, ca scrisorile private ale unor anumiţi oameni să le deschidă sau să le trimită autorităţii superioare, şi numai după operaţia aceasta se fie înmânate respectivilor.

Tocmai, onorată casă, pentru-că din partea mea nu presupun lucrul acesta, pentru-că ştiu, că apariţia aceasta nu poate fi adevărată, şi nu o consider decât de abus comis din partea funcţionarilor respectivi, îmi iau îndrăsneala se adresez dlui ministru de comerciu următoarea interpelaţie:

1. Are onoratul ministeriu cunoştinţă, că din partea autorităţilor supreme s'ar fi dat permisiune oficiilor postale, ca sigilele unor scrisori private, sau să le violeze ele, sau să le cedeze spre violare vre-unei autorităţi poliţiale, şi numai după operaţia aceasta se fie înmânate proprietarilor?

2. Fiind-ca e fapt, că la unele oficii postale s'au întâmplat astfel de abusuri, e aplecat onoratul ministeriu sa dispună, ca astfel de abusuri se fie radical stârpite, şi ca funcţionarii de postă, ţinându-se de juramântul lor, să înmâneze scrisorile respectivilor proprietari integre, aşa cum se cuvine în ţară constituţională?“ —

Se scoală imediat şi răspunde

*Gorove István* (ministru de comerciu:) „Pot se răspund imediat onoratului domn deputat. (Să auzim!) Întâiu, ce priveşte faptele înşirate, fără se aştept hotărîrea casei, voiu dispune se fie anchetate, simplu din datorinţa ce îmi incumbă, şi voiu face anchetarea cu participarea şi intervenţia dlui deputat. (Aprobări.) Binevoiţi apoi, după terminarea ei, se spuneţi aicí în casa, dacă cercetarea a fost imparţială, sau nu? (Aprobări.) Ce se atinge de obiectul interpelării, pot să declar, că nu am nici o cunoştinţă, nici chiar ca despre fapt, că unele oficii postale ar fi comis acte de desfacere de scrisori şi de violări de sigile. Ear' la aceea, aşa cred, nu mă va provoca dl deputat, ca se fac declaraţie, dacă ministrul a dat o astfel de ordinaţiune. (Aprobări.) Ministrul responsabil al Ungariei nu o va face aceasta nici-odată, şí dacă la cercetare, sau şi altcum, veţi binevoì a ajunge la cunoştinţa unui astfel de lucru, poftiţi şi îl constataţi, stimate dle deputat, aici în faţa casei.“ (Vii aprobări.)

# Procesul de presă al dep. Alex. Roman.

*Şedinţa din 16 Iunie 1868.* Comisiunea de zece raportează în chestia împrocesuării lui Alexandru *Roman*, redactor al ziarului »*Federaţiunéa*.« Se va tipări raportul şi se va împărţi între deputaţi. Vorbeşte

***Iosif Hodoşiu:*** „Onorată casă! Rog onorata casă se dispună, ca nu numai raportul comisiunei şi rugările acusatorului se fie tipărite, ci şi articolele cari formează basa delictului de presă, fiind-că dieta pe basa lor va decide.“ (Contraziceri.)

***Aloiziu Vlad:*** „Mă mir, că domnul president declară, că dorinţa condeputatului Hodoşiu nu se poate împlini (Zgomot), din causa, că lucrul acesta n'a fost în us până acuma. A fost, sau n'a fost în us, nu decide. La acele ocasiuni, când casa are se decidă, că asupra unui membru al ei trebue se frângă baţul sau nu (contraziceri), când casa are să decidă, dacă este a se ordona cercetare în contra cuiva, casa are funcţiune de autoritate judecătorească. (Contrazicere.) Eu doresc deci, ca actele să se tipărească, şi nu pot să-'mi fac imaginea, că judecatorul (contrazicere) ar putea aduce sentenţă fără se cunoască afacerea ce o are înainte. Mă alătur la dorinţa condeputatului Hodoşiu, şi cu atât mai vârtos ţin că sunt de tipărit articolele încriminate, fiind-ca au fost alăturate la scrisoarea acusatorului public, prin urmare tipărirea lor e necesară.“ (Contraziceri.)

***Sigismund Borlea:*** „Onorată casă! Aşa cred, că la fiecare hotărîre, când aducem hotărîre în vre-o causă, trebue se cunoaştem starea lucrului. E fapt indiscutabil, că casa va aduce hotărîre, de aceea trebue să se motiveze, dacă are loc împrocesuarea. Trebue deci se cunoaştem starea lucrului. Pentru-că dacă directorul afacerilor regeşti zicea numai atâta, că Alexandru Roman şi Böszörményi László au scris, ca redactori, articole, dar' articolele nu le-ar fi alăturat, comisiunea, aşa cred, nu făcea nici o opinionare. Comisiunea e esmisă a casei. Dacă deci comisiunea cunoaşte faptul, — precum cred că-'l cunoaşte, fiind-că presupun că avea articolul şi în traducere, — atunci e foarte naturală conclusia logică, anume, că şi casa trebue se cunoască starea lucrului, cu atât mai vârtos, fiind-că nu e dat fiecăruia se cunoască articolul, de es. în casul lui Alexandru Roman, pentru-că ştim, că articolul e scris româneşte. Noi putem se ni-'l procurăm, pentru-că cunoaştem limba, dar' nu pot se facă aşa toţi. Comisiunea încă cunoaşte cuprinsul articolului, pentru-că e tradus. Dar' e întrebare,

că traducerea aceea e autentică, nu e greşită, fiind-că pe lângă toată bunăvoinţa, poate se fie traducerea rea. Comisiunea cunoaşte starea lucrului; trebue să o cunoaştem deci şi noi, de aceea sprigineso dorinţa dlui deputat Hodoşiu, ca articolele să se tipărească."

*Andrei Medan:* „Onorată casă! E adevărat, că dieta nu va aduce sentenţă, că oare redactorul foaiei, sau autorul articolului, e vinovat ori nu pentru crimă sau delict de presa? Dar' va aduce hotărîre, că imunitatea deputatului poate fi suspendată în casul acesta ori nu? (Zgomot.) Chiar şi comisiunea a aflat de necesar să accentueze în raport, ca în pasul întreprins din partea fiscului de coroană în contra numitului deputat nu gaseşte vexare şi persecutare, şi lucrul acesta îl motivează cu faptul, ca în articolele nominate din partea fiscului de coroană să cuprind nizuinţe contrare întegrităţii coroanei maghiare. (Contrazicere.) De unde a luat comisiunea motivarea aceasta? Sigur ca din anexele aflătoare la scrisoarea fiscului regesc de coroana. Ca onorata casa se poată decide în causă, e fără îndoeală de lipsă, ca anexele atinse sa fie comunicate cu membrii dietei, pentru-că numai din ele pot să-'şi câştige convingerea. E curios, că onoratul domn president îşi motivează inoportunitatea tipărirei anexelor cu aceea, ca articolele încriminate din partea fiscului regesc de coroană au apărut în organe publice, cari trec prin toate mânile. Ear' dl deputat Deák Ferencz face constatarea, că numerii cu articolele încriminate au fost confişcaţi, în înţelesul legii, şi că e bine că s'a făcut aşa, fiind-că respândirea lor e păgubitoare. Acestea sunt motivări opuse, şi totuşi din amândouă reiese conclusia, că aclusele nu e necesar să se tipărească. Dar' din toate acestea apare lipsa de motive temeinice şi voinţa de a se face opunere cu ori-ce preţ." (Zgomot mare.)

*Presidentul:* „Rog onorata casa să binevoiască a asculta vorbirea cu atenţiune, pentru-că nu putem vota câtă vreme mai este cineva înscris la cuvânt."

*Andrei Medan:* „În fine, îmi iau voe se recomand în atenţiunea onor. case şi aceea, că dupa-ce fiscul regesc de coroană nu a numit pasajele din cari, conform scrisorii sale de recercare, s'ar constata nisuinţele contrare întegrităţii coroanei regeşti, necomunicându-se deputaţilor aclusele scrisorii de recercare, cu ocasiunea discuţiei se vor face reclamări din partea celor-ce nu vor putè afla în articolele atinse nisuinţe în contra integrităţii coroanei regeşti, şi totdeauna va trebui se fie articolele cetite pentru a se arata, că nici într'un punct din ele nu se cuprinde nisuinţă în contra integrităţii

coroanei regeşti, — prin ce s'ar trăgăna mult discuţia, ceea-ce nu e de dorit. De aceea, aflu ca e necesară tiparirea anexelor alăturate la scrisoarea de recercare a fiscului regesc de coroană, şi împărţirea lor printre deputaţi, şi prin urmare spriginesc propunerea condeputatului Hodoşiu."

La votarea nominală propunerea lui Hodoșiu cade și se decide numai tipărirea raportului comisiunei, fără anexele ce le are.

## Legile dărilor indirecte.

*Ședința din 17 Iunie 1868.* La ordinea zilei să pune legea despre dările indirecte. Vorbește deputatul român

*Aloiziu Vlad:* „Onorată casă! Dupa cetirea legilor presentate întristare a cuprins inima mea, fiind-că m'am convins, că noi umplem numai vasul danaidelor. Îl umplem fără sa avem cea mai mică speranţă că va fi cândva totuşi plin, pentru-că după părerea mea, până atunci până când datoriile de stat şi armata nu vor fi reduse în mod simţitor, Austria nu poate fi organisată pe base sigure şi solide, şi nu poate fi reformată în mod durabil. Urmările vor justifica temeinicia afirmării mele, precum au justificat şi aceea ce vorbeam înainte cu câteva luni despre reducerea hârtiilor de stat şi a valoarei lor, pentru-că în ceealaltă parte a monarchiei reducerea aceasta a fost de fapt esecutată, cel puţin în parte, ear' în viitor probabil că va fi esecutată în şi mai mare măsură. Convingerea mea e deci aceea, că pe basa aceasta raporturile financiare ale imperiului austriac şi ale patriei noastre nu pot fi regulate în mod perfect.

În proiectele de lege presentate ministrul de finanţe îşi dă silinţe se acoarde mijloace pentru acoperirea datoriilor de stat şi a trebuinţelor, şi dacă recolta din anul acesta şi în special secerişul va fi din întâmplare bun, venitele statului vor putè incurge punctual. Dar' se presupunem domnilor, că se iveşte casul trist însă posibil, că recolta e slabă. Întreb domnilor, care va fi urmarea? Aceea, că venitele vor figura pe hârtie, precum au figurat şi în budgetul presentat senatului imperial mulţi ani dearândul din partea guvernului împărătesc al monarchiei, dar' o parte însemnată a acelor venite ilusorii n'au fost încassabile. Acum deci, dacă şi în budgetul de faţa obvine deficit, în casul unui slab seceriş de unde şi cum îl vom acoperi, împreună cu cel-ce se va mai naşte? Relele noastre financiare nu prin cârpituri, ci prin sanare radicală şi fundamentală pot fi deci singur delaturate.

(Aprobări.) Cum însă cu privire la leacul radical dl ministru de finanţe nu e pregătit, primesc, ce e drept, proiectele de lege presentate ca basă pentru discuţia specială, fiind-că mai bune ca acestea nu au fost presentate altele din nici o parte, dar' nu pot se înec în mine regretele, că după cum a accentuat şi onoratul deputat al oraşului Debreţin, *Tisza Kálmán*, dl ministru de finanţe nu a adunat şi n'a presentat codificate patentele împărăteşti, cari au servit de basă proiectelor presentate. Pentru-că, domnilor, dacă dorim ca legea se o ţină fiecare, datorinţă avem să ne îngrijim şi de aceea, ca legile să le cunoască fiecare, şi că studierea lor, sau şi numai cunoaşterea lor, să o poată face cu uşurinţă fiecare. Ear', după cum a spus-o onoratul condeputat *Tisza Kálmán*, patentele şi ordonanţele împărăteşti, cari au esistat şi vin acum modificate, n'au fost împărţite nici secţiunilor, şi astfel despre ele nu avem nici noi cunoştinţă. Cum se poate deci cere dela marele public ca se cunoască legile acelea şi se nu păcătuiască în contra regulelor cuprinse în ele?

Îmi reserv deci pentru discuţia pe articole dreptul de a propune la ultimele puncte ale legilor astfel de modificări, ca ministrul de finanţe să fie îndrumat să-'şi ţină de datorinţă publicarea pe calea monitorului oficial, şi afară de aceasta în limbile usuate în ţară, a tuturor regulamentelor apărute până acuma cu privire la singuraticele soiuri de dare, îndreptate şi întregite conform modificărilor ce le va face parlamentul."

Legea se votează. La discuţia pe articole vorbeşte deputatul român

***Sigismund Papp:*** „Şi eu voesc să vorbesc pe scurt la regulament. Regulamentul de casă prescrie, că dintre moţiuni întâiu vine pusă la vot aceea, care stă mai aproape de textul original. Nu se zice în regulament, că dintre moţiuni care să fie pusă mai curând sau mai târziu la vot. Dar' e evident, că deoparte a făcut moţiune conmembrul *Bujanovits*, de altă parte dl ministru. Eu sunt deci de parerea, că votarea trebue întâiu făcută asupra aceleia, care stă mai aproape de textul original, şi după priceperea mea aceasta trebue pusă întâiu la vot. Ear' după priceperea mea, moţiunea aceasta e a dlui ministru."

***Aloiziu Vlad:*** „Recunosc, onorată casă, că îi va cădè foarte greu domnului ministru de finanţe, că textul propus de el nu s'a primit, nici în forma ce 'i-a fost dătă din partea comisiunei financiare sau centrale. Dar' de aici nu urmează, că trebue se ducem

lucrurile la extrem şi să constrângem, aşa zicând, moraliceşte parlamentul, că după-ce a adus odată verdictul să-'l modifice earaşi. Pentru-că guvernul putea să-'şi ajute foarte bine pe altă cale, astfel, dacă propunerile presentate le supunea votării, în ordinea în care au fost făcute. Atunci putea se îndrume pe cei din partidul seu (Zgomot. Contraziceri) se nu sprijinească propunerea lui *Bujanovits*, şi prin aceasta moţiunea putea avè majoritatea." (Zgomot.)

***Presidentul:*** „Onorată casa! Mă găsesc de nou în nefericita situaţie de a admonia pe onoratul domn deputat Vlad, pentru o declaraţie, pe care o consider de nejustă, făcută din partea sa. Aici nu este deputat care ar vota dupa îndrumările guvernului." (Aprobări vii.)

***Aloiziu Vlad:*** „Fiind vorba de persoana mea declar, că eu n'am zis aceea ce afirmă dl president (Zgomot. Ba ai zis!), cel puţin n'am voit să zic. Ci am zis, şi am voit se zic, că toţi aceia, cari sprijinesc guvernul, puteau fi uşor luminaţi din partea guvernului, că dintre cele două moţiuni presentate care corespunde mai bine intenţiunilor guvernului. În sensul acesta rog se fie luate cuvintele mele, pentru-că n'am avut intenţiunea se ofensez pe nimenea, şi n'am spus-o nici aceea, că guvernul poate da îndrumări vre-unui deputat."

## Petiţiunea comunei Sic.

***Presidentul:*** „Domnul deputat *Alexandru Roman* are se presenteze o petiţiune."

***Alexandru Roman:*** „Poporaţiunea din comuna *Sic*, incorporată la comitatul Solnocul-de-mijloc, m'a recercat să presentez petiţiunea adresată parlamentului din partea ei. Cuprinsul petiţiunei e pe scurt acela, că comuna aceasta, cu toate că se află chiar la mijlocul districtului *Crasna*, e incorporata totuşi la comitatul Solnocul-de-mijloc. Nu e necesar se mai motivez cât de incorect e lucrul acesta din punct de vedere administrativ, şi cât de mare e abnormitatea faptului dat. Şi abnormitaţi analoge sunt multe în patria noastră. Dacă examinăm charta ţarii ne putem uşor convinge, că sunt foarte multe. Amintesc numai în treacăt ca esemple oraşele din comit. Veszprém, Zemplén, Kis- şi Nagy-Kúnság, şi Hajdu. Mărturisesc, că nu ştiu de ce să mă minunez mai mult, de aceea, ca au putut primì formă astfel de abnormităţi, sau de aceea, că odată formate, s'au putut menţinè atâta vreme, şi nici parlamentul, nici gu-

vernul nu 'şi-a bătut capul până acuma cu delăturarea lor? Cred şí sunt pe deplin convins, că va urma şi resolvarea acestei chestii, şi că, sau parlamentul însuşi, sau onoratul ministeriu va dispune, ca abnormitatea aceasta se înceteze. Din aceste şi din alte consideraţiuni pe cari nu vreau să le înşir, îmi iau voe se presentez de astă-dată petiţia aceasta onoratei case cu rugarea, se binevoiasca a o resolva la timpul seu în mod favorabil."

*Presidentul:* „Se predă comisiunei petiţionare."

## Interpelare în chestia naţională.

*Şedinţa din 19 Iunie 1868. Presidentul:* „Domnul deputat *Hodoşiu* vrea se adreseze o interpelare."

*Iosif Hodoşiu:* „Nu ştiu dacă domnii ministri vreau să iee parte la şedinţa de astăzi sau nu, pentru-că nu-'mi pot adresa interpelarea, care suna la adresa întregului guvern, bancilor goale. (Întreruperi: Dă-o în scris!) A-şi putè-o da şi în scris, dar' a-şi dorì să fie de faţă careva dintre domnii ministri, pentru-că n'a-şi vrea să se împărtăşească şi interpelaţia aceasta de favorul de care au fost împărtăşite şi altele, anume, că nici după 2—3 luni nu li-se dă răspuns." (Contraziceri.)

*Presidentul:* „Aşa cred, onorată casă, că se poate face cetirea şi acuma, pentru-că în cele din urmă interpelarea va fi comunicată respectivului ministru, ear' dacă e adresată întregului guvern, va fi comunicată acestuia, şi dela aprecierile ministeriului depinde când are să dee raspuns. (Aprobări.) Domnul deputat se predee interpelarea şi va fi cetită."

*Notarul Horváth Lajos* (ceteşte:) „Interpelare, adresată întregului guvern, în chestia naţionalităţilor.

Având în vedere moţiunea presentată dietei în 19 Decemvrie anul trecut sub numărul 1512 din partea subscrişilor şi alţi mai mulţi condeputaţi, în înţelesul căreia, din motivele acolo înşirate am propus, ca dieta se îndrume comisiunea esmisă în chestia naţionalităţilor să-'şi continue lucrările şi cu raportul seu împreună să le presenteze dietei negreşit până la finea lui Ianuarie 1868;

având în vedere, că dieta primind propunerea a luat conclus, ca comisiunea esmisă în chestia naţionalităţilor se presenteze casei proiectul ei până la finea lui Ianuarie 1868;

având în vedere, că numita comisiune voea să se scuze în Ianuarie cu aceea, sau cel puţin notarul ei aşa a afirmat în presă, ca mai mulţi membri din comisiune, fiind ocupaţi în delegaţiuni, nu pot lua parte la discuţiile şi pertractările purtate în chestia naţionalităţilor, şi comisiunea ca atare nu poate funcţiona;

având în vedere, că activitatea delegaţiunilor a încetat cu finea lui Martie, şi astfel a încetat, fisiceşte şi moraliceşte, şi motivul neactivităţii comisiunei esmise în chestia naţionalităţilor;

având în vedere, că cu toate acestea comisiunea nu a presentat nici până astăzi casei proiectul de lege în chestia naţionalitaţilor;

având în vedere, că dupa informaţiunile private ale subscrişilor, comisiunea esmisă în chestia naţionalităţilor şi-a suspendat activitatea pe timp nedeterminat, numai în urma dorinţei ministeriului de a lua parte la discuţii, dar' acum n'are vreme se o facă aceasta, fiind ocupat cu chestii, afirmative mai urgente;

având în vedere, că conform convingerei noastre, chestie mai importantă şi mai urgentă nu esista decât chestia naţionalităţilor, şi ca resolvarea acestei ehestii pe basa egalităţii naţionale de drept nu poate suferi amânare;

având în vedere, că amânarea resolvării acestei chestii a stârnit în noi nedumeriri adânci şi temeri, că dieta poate ca nici nu are de cuget să-'şi împlinească cuvântul dat de atâtea-ori şi cu mare solemnitate;

avându-le toate acestea în vedere, interpelam pe întregul ministeriu:

1. Adevărat e, că ministeriul împedecă comisiunea esmisă în chestia naţionalităţilor în activitatea sa, ear' prin aceasta în împlinirea îndatorirei primite dela casă? Dacă da,

2. Are de cuget guvernul se delăture pedecile acestea astfel, ca comisiunea naţionalităţilor, continuându-şi numai decât lucrările, să le poată termina până la finea lunei acesteia? *Iosif Hodoşiu* m. p., deputatul cercului Brad, comit. Zarand. *Florian Varga* m. p., deputatul cercului St. Ana, comit. Arad. *Aloiziu Vlad* m. p., deputatul cercului Zorlenţ, comit. Caraş. *Vichente Babeş* m. p., deputatul cercului Sasca, comit. Caraş. *Sigismund Borlea* m. p., deputatul Halmagiului, comit. Zarand. *Antoniu Mocsonyi* m. p., deputatul cercului Şiria, comit. Arad. *Alexandru Mocsonyi* m. p., deputatul cercului Rittberg, comit. Timiş. *Andrei Medan* m. p., deputatul cercului Remetea, din Chior."



http://statuldacia.info

Se va comunica guvernului în scris. Aşa decide dieta. Să întră apoi în ordinea zilei. Se continuă discuţia asupra legilor referitoare la dările indirecte. Vorbeşte

*Iosif Hossu:* „Aşa cred, că atunci, când domnul ministru de finanţe a redus pentru Ungaria preţul sării dela 7 fl. 48 cr. la 5 fl., — a făcut lucrul acesta pentru-ca se împedece importul de contrabandă. A făcut-o pentru promovarea consumului. A făcut-o pentru a ameliora soartea poporului. Tocmai de aceea mă minunez foarte mult, că la stabilirea preţului sarii pentru Ardeal n'a ţinut în vedere considerantele acestea. Pentru-că dacă undeva e necesară împedecarea importului de contrabandă, sigur că necesitatea aceasta există pentru Ardeal. O ştim toţi, şi domnul ministru de finanţe o ştie mai bine, că în Ardeal, începând dela Porţile-de-fer, până la hotarele Bucovinei, exista societăţi regulare de contrabandă, cari cu miile de măji întroduc sarea din România în Ardeal, fără ca finanţii plătiţi cu bani scumpi se fie în stare se împedece acest lucru. Sute de mii costau finanţii, şi totuşi nu sunt în stare se plutească spre scopul pentru care au fost creaţi. De aceea, parlamentul trebue să se îngrijească, pentru-ca scopul se fie ajuns. Modalitatea, după părerea mea, nu e alta, decât reducerea preţului sării atât de mult, ca importul de contrabandă din România în Ardeal sa nu se mai renteze.

Tot în măsura aceasta, pe lânga reducerea preţului, se va urca consumarea. Poporaţiunea Ardealului numără două milioane de suflete. Acestea consumă la an, după un calcul foarte modest, 240.000 măji de sare. Dacă mai adaogem consumul de sare necesar pe seama celor 3,940,583 vite de casă, care ar fi 315.246 măji de sare, întreaga consumaţie ar face peste tot 555.246 măji, ceea-ce ar fi cu 255.246 maji mai mult decât face consumaţia actuală. Ear' că pentru consumare are micimea preţurilor un farmec fabulos, nu vreau se dovedesc cu esemple luate din străinătate, ci numai de pe teritorul Ungariei. La 1856 preţul mijlociu al sării a fost în Ungaria 6 fl. 23 cr. şi venitul statului din sare făcea atunci 12 milioane 435 fl. La 1866, adecă cu unsprezece ani mai târziu, preţul mijlociu al sării a fost 9 fl. 30 cr., ear' venitul statului a fost zece milioane 416.000 fl. Prin urmare, o diferenţă de doua milioane 19.345 fl.

Tot pentru aceasta vorbeşte şi săracia din Ardeal. Pentru-că făra privire la aceea, că Ardealul cu câta dare este însărcinat, trebue avut în vedere faptul, că poporaţiunea emigrează cu sutele în ţările vecine, din motivul, că nu poate plăti dările, şi că oamenii nu-'şi

pot câştiga pânea de toate zilele. Aşa cred, că chiar şi pentru împedecarea emigrării, datorinţa, atât a guvernului, cât şi a parlamentului este, să amelioreze soartea poporului. Ear' o ameliorare e posibilă în casul acesta numai prin reducerea preţului la sare.

După înşirarea acestora trec la proiectul comisiunei centrale. Comisiunea centrala a redus dela 4 fl. 90 cr. şi dela 4 fl. 60 cr. la 4 fl. preţul sării, şi anume pentru aceea, pentru-că, cu toate că articolul de lege XI din 1848 al dietei din Cluj zice clar în §-ul 1, ca preţul sării nu poate fi urcat după facerea uniunei, totuşi s'a ţinut în vedere valuta schimbată.

Ştiu, ca parlamentului îi revine dreptul să modifice legile, sau se facă altele nouă, şi de aceea nu pun nici un temeiu pe motivarea aceasta. Dar' nu ştiu dacă a fost în comisiunea centrală vre-un deputat din Ardeal, care putea se spuna prin ce schimbari a trecut în Ardeal valoarea banului?

Valoarea banului s'a schimbat în Ardeal astfel, că aceea ce cumpără poporul costă de 2—3 ori atâta ca în 1848, ear' aceea ce vinde poporul, anume, cerealele, cu escepţiunea anilor extraordinari, trece pe acelaşi preţ ca în 1848. Dar' sa presupunem, că s'a schimbat valoarea banului. În Ungaria oare nu s'a schimbat? Şi eu salut cu bucurie pe dl ministru de finanţe când vad că reduce la 5 fl. preţul sării dela 7 fl. 45 cr. Dar' precum cu bucurie îl salut, tot aşa cer cu insistenţă, ca şi cu privire la Ardeal să fie introduse aceleaşi favoruri, — lucru pe care-'l ţin cu atât mai just, fiind-că, pe când zilerul din Ardeal câştigă 60, cel mult 70 cr. la zi, în Ungaria câştigul face 2—5 fl. (Contraziceri), prin urmare, zilerul din Ungaria poate să plătească mai uşor sarea cu 5 fl., decât cel din Ardeal cu 4 fl.

Comisiunea centrală pune mare temeiu pe împedecarea importului de contrabandă. Dar' eu îmi iau voe se atrag atenţiunea onoratei case asupra împrejurarii, că contrabanda e de două soiuri. Eu contrabanda ce se face din Ardeal în Ungaria nu o ţin atât de periculoasă, pentru-că în Ungaria preţul sarii e 5 fl., în Ardeal 3 fl. 41 cr., şi la fiecare maja statul e scurtat cu 1 fl. 59 cr. Dar' suma aceasta *rămâne în ţară!* Într'o forma s'au într'alta, totuşi întra în buzunarul guvernului. Pe când dacă sarea se introduce prin contrabandă din România în Ardeal, erarul e scurtat în venite cu 5 fl, ear' ţara e păgubită cu 2 fl. 50 cr. suma plătita pentru sarea de acolo, laolalta perderea e deci 7 fl. 50 cr. ceea-ce la tot casul

cere sanare. Recunosc, că comisiunea centrală a voit se facă bine atunci, când a propus reducerea preţului sării la 4 fl., pentru-că prin aceasta la cele 240.000 măji, consumate din partea poporaţiunei, se fac economisări de 141.600 fl. Dar' mărturisesc, că această economisare nu e alta decât bucuria prostului (Ilaritate), pentru-că domnilor, pe când la sarea consumată din partea locuitorilor câştigam 141.600 fl., tot atunci dăm cu 796.758 cr. mai mult pentru sarea necesară vitelor decât pănă acuma, fiind-că o plateam pănă aci cu 315.246 fl., ear' acum dăm pentru ea 1,260.974 fl., prin urmare cu 796.758 fl. mai mult decât pănă acuma. Ear' Ardealul nu poate să plătească atâta. De aceea, omul va fi silit, sau se reducă consumarea de sare pentru sine şi pentru vitele sale, sau se continue cu importul de contrabandă, în masură mai mare decât pănă acuma. Ear' lucrul acesta aşa cred, nu-'l poate voì parlamentul, nu-'l poate voì guvernul.

Trec acum la moţiunea contelui *Teleki Domonkos*. El vrea se fie redus preţul sării la 3 fl. 80 cr. nu ştiu din care motiv. Pentru-că înainte de 1848 starea legala era 3 fl. 15 cr., adecă după valuta de astăzi 3 fl. 41 cr. Prin urmare, dacă ar ruga dieta se accepteze preţul acesta, 'l-aşi înţelege, fiind-că e o reîntoarcere la starea veche. Şi daca nu vrea cumva să se facă reducere de *agio,* nu înţeleg lucrul.

Stabilirea unui astfel de precedent ar fi însă lucrul cel mai primejdios din lume, pentru-că atunci n'am fi niciodată siguri, că plătind astăzi un florin, oare mâne, urcându-se *agio* cu 50—60%, nu se va urca şi darea cu 50—60%?

Din motivele acestea propunerea mea e aceea, că pentru Ardeal să se reducă sarea la preţul dela 1848, adecă la 3 fl. 41 cr. şi asigur onorata casă, că în momentul în care se face lucrul acesta, pentru Ardeal încează importul de contrabandă din România, şi atunci va fi economisată suma cea mare spesată astăzi cu finanţii. Pentru-că diferenţa de 89 cr. ce ar exista între sarea română şi ardelenească nu va mai îndemna pe respectivii se comită şi mai departe acte de contrabandă. Asigur onorata casă, că din reducerea aceasta nu se va naşte perdere, ci câştig pe seama guvernului. Şi apoi în cele din urmă am mângăiat poporul totdeauna cu aceea, că îi vom ameliora soartea. Aici e timpul să 'i-o ameliorăm, pentru-că dacă nici în punctul acesta nu-'i facem înlesniri, nu ştiu ce resultate mari 'i-am putea arăta în urma redobândirei constituţiei. Poporul

numai prin uşurarea sarcinelor simte bunatăţile constituţiei. Să 'i-o dovedim aceasta, fiind-că şi de altcum se poate face fără nici o perdere. Rog să se cetească moţiunea mea."

Se ceteşte. Deputatul *Szaplonczay* face altă moţiune. Vorbeşte în urmă deputatul

***Petru Mihályi:*** „Onorată casă! Când îmi iau voe a declara, că acceptez de a mea moţiunea presentată din partea condeputatului antevorbitor, înainte de a face încercarea motivării ei şi înainte de a o recomanda spre părtinire în atenţiunea casei, fie-'mi permis a vă cere atenţiunea pe scurta vreme. Anume, vreau să-'mi precisez punctul de vedere pe care eu, după părerea mea, îl ţin de mai potrivit şi de acceptabil faţa cu acest paragraf al proiectului de lege.

După părerea mea legislatura nu vrea se stabileasca o disposiţie permanentă, o lege permanentă în chestia sării, atât de importantă pentru patrie şi pentru erar. Pentru scopul acesta lipsesc esperienţele de mai mulţi ani. Eu consider proiectul de lege de o încercare pe care domnul ministru de finanţe a presentat-o corpului legislativ în scopul, ca se vadă ce resultate va da reducerea făcută acum în preţurile sării. De altă parte m'am convins din discuţia ce se poartă de două zile asupra acestui proiect de lege, precum şi din declaraţia dlui ministru de finanţe însuşi, că „acesta e cel mai bun proiect de lege ce-'l pot presenta", — cum-că corpul legislativ voeşte prin proiectul acesta de lege şi în special prin disposiţiile cuprinse în paragrafii acestia se ajute întru câtva cu privire la sarcinele publice, cari au ajuns să fie deja insuportabile. Dacă zic că e evident, că guvernul şi dieta voeşte se uşureze prin reducerea preţului sării sarcinele publice, atunci cred că e foarte just şi echitabil, dacă de ameliorarea aceasta se împărtăşesc toate ţinuturile ţării, în mod egal.

Şi tocmai această împrejurare m'a încurajat să vorbesc. M'a încurajat, fiind-că precum şi domnul deputat antevorbitor a accentuat, aceea ce eu de altcum nu vreau se mai repet, pentru Maramurăş disposiţia aceasta a legii nu constitue ameliorare, ci mai de grabă o mai mare însărcinare.

Îmi iau voe deci a atrage atenţiunea onoratei case asupra moţiunei şi a ruga, ca pentru Maramurăş, fiind-că în privinţa aceasta stă pe acelaşi teren de drept ca şi Ardealul, ear' oportunitatea politică e asemenea aceeaşi, şi justeţa pretensiunei înca nu se poate trage la îndoeală, casa se binevoiască a stabilì şi precisa acelaş preţ de sare care e acceptat pentru Ardeal." (Aprobări.)

*Şedinţa din 22 Iunie 1868.* Înainte de a se întra în ordinea zilei cere cuvântul deputatul român

*Alexandru Mocsonyi:* „Onorată casă! Comitele suprem al comitatului *Crasna*, esplicând dreptul de candidare ce 'i compete ca nerestringibil întru nimica prin dorinţa publică a comisiunei, la îndeplinirea postului de al doilea vice-comite, devenit vacant, la nici un cas n'a voit se pună în candidare şi nici nu 'l-a pus, pe candidatul oposiţiei, în contra persoanei căruia de altcum, după cum singur a declarat în public, nu are nici o escepţiune, nici cu privire la capacitate, nici cu privire la moralitate, — cu toate că candidarea s'a cerut din mai multe părţi şi de repeţite-ori.

Având în vedere usul legal de mult existent; având în vedere interpretarea ce a dat-o dieta cu ocasiunea restaurării comitatelor, când între altele a zis, că deoare-ce e mai mic răul dacă în loc de trei să pun în candidaţie patru-cinci persoane pentru o funcţie decât atunci, când prin respingerea cuiva dela candidare se provoacă amărăciune, comiţii supremi se îndrumă, ca dorinţa comitetelor, sau a unei însemnate părţi a acelora, se o aibă totdeaunea în vedere; mai considerând în fine, că în jurul persoanei candidatului oposiţional de naţionalitate română s'a grupat o însemnată parte a congregaţiei, fâra deosebire de limbă şi naţionalitate, ear' poporaţiunea comitatului, românească în mai bine ca două terţialităţi, nu venea prin aceasta esclusă dela posturile cardinale comitatense: numeroşi membri oposiţionali din congregaţie văd prin aceasta periclitat dreptul autonom, şi de aceea s'au văzut îndemnaţi a protesta în contra procedurei volnice unilaterale a comitelui suprem, nu numai acolo, la faţa locului, cerând trecerea protestului în procesul verbal, ci şi într'un recurs trimis ministrului de interne, în care cer cassarea alegerei astfel întâmplate. Protestul, cum şi recursul înaintat ministeriului de interne, a ramas fără resultatul dorit, şi de aceea, numeroşi membri din congregaţie, comunicându-mi cele întâmplate, şi-au ţinut de datorinţă patriotică a înainta şi dietei petiţiune separată în scopul, ca pe viitor să se iee disposiţii pentru împedecarea astorfel de proceduri volnice. Când deci în urma recercării numiţilor membri municipali am onoarea a depune petiţiunea pe masa onoratei case, rog se decideţi predarea ei la mânile comisiunei petiţionare.“

*Presidentul:* „Se predă comisiunei petiţionare.“ Se întră apoi în ordinea de zi.

*

*Şedinţa din 23 Iunie 1868.* Se continuă discuţia asupra preţului sării. Vorbeşte deputatul român

*Petru Mihályi:* „N'am avut intenţiunea se vorbesc de nou la acest obiect şi se reclam atenţiunea onoratei case, dar' cetind raportul comisiunei centrale, presentat în chestia aceasta, mărturisesc, că mă simt îndemnat se fac unele reflexiuni. Aflu de necesară luarea cuvântului în special din motivul, că nu văd dovezile convingătoare, chemate se convingă, atât onorata casă, cât şi pe membrii ei singuratici, despre temeinicia şi esactitatea propunerei făcute. Nu le vad pentru aceea, pentru-că dacă onorata casă, în majoritatea ei, nu e aplicată se acorde Maramurăşului în proiectul acesta de lege uşurare de sarcini, ba măreşte încă sarcinile publice devenite insuportabile, eu cel puţin am se fiu şi sunt de credinţa, că totuşi nu îi se pot impune sarcini mai mari decum le-ar putè suporta. De aceea a-şi ruga onorata casă, că această sarcină mai mare, cu care să îngreunează comitatul nostru, se fie cel puţin mai mică, adecă mai bine mai mică decât mai mare. Nu pot aproba propunerea comisiunei centrale, pentru-că sunt necesitat se trag la îndoeală temeinicia motivelor aduse.

Nu ştiu că întru cât a fost vorba în comisiunea centrală despre măsura în care se face import de contrabandă de sare în Maramurăş. După ştirea mea, după procedura cu care se zicea că-'şi acoper locuitorii din Maramurăş trebuinţele, abusarea cu importul e aproape imposibilă, fiind-că locuitorilor din comitat li-se dă sarea pe preţul acela favorabil numai în urma asemnării respectivei autorităţi politice.

Tot atât de puţin dătator de cinosură găsesc şi motivul, că „trebue promovată egalisarea preţului sării“, pentru-că dacă aceasta era intenţiunea onoratei case, trebuea negreşit să accepteze propunerea condeputatului *Bonis Samuel*, făcuta în direcţia aceasta. Dar' mai departe, onorata casă însaşi a calcat principiul acesta, fiind-că pentru Ardeal a redus preţul sării. Şi în fine, mărturisesc, că eu nu înţeleg expresiunile din raport, că: „de altă parte, ţinând în vedere interesele şi favorurile de pănă acum ale poporaţiunei din Maramurăş.“ Motivarea aceasta nu o înţeleg de loc, şi îmi iau voe se rog pe domnul raportor al comisiunei centrale, se fie atât de bun şi se mă lămurească, cari sunt favorurile în cari se afirmă că s'ar afla poporul comitatului Maramurăş? Doară nu înţelege sub aceasta comisiunea centrală acea tristă situaţie abnormală, că dela facerea catastrului încoaci locuitorii comitatului Maramurăş platesc după pământurile lor improductive darea care să plateşte la şes după pământurile productive, şi că

pădurile, cari n'aduc aproape nici un venit, sunt îngreunate peste măsură cu dare? Eu aşa cred, că asemenea stări de lucruri nu pot fi numite favorabile, şi de aceea spriginesc propunerea condeputatului Bonis Samuel."

## Alegerea dela Oraviţa.

*Şedinţa din 24 Iunie 1868.* Alegerea de deputat dela Oraviţa, comit. Caraş, a fost protestată. Comisiunea propune verificare. Vorbeşte

*Vichente Babeş:* „Onorată casă! Din parte-mi n'a-şi putè vorbi mai apriat la obiect, fiind-că a fost predat numai în general. Într'atâta în general, fiind-că nu ni-s'a spus în mod detailat nici aceea, că cei 800 de votanţi jăluitori, cuprinşi în protest, fost-au ascultaţi, şi nici aceea, dacă au fost ascultaţi cei 50—60 admişi la votare şi aflători de faţă, cari mai târziu s'au alăturat la cei cu protestul şi au cerut şi eî cercetare. Dar' mai presus de toate, fiind-că cu numele nu e citat nici unul dintre cei-ce afirmative şi-ar fi revocat protestul, şi alţii, cari şi-ar fi combatut singuri plâugerile. De aceea în mod detailat nu pot vorbi la raportul acesta. Dar' aceea totuşi nu o pot retăcè, că aflu de foarte ciudat, că cu privire la faptul, dacă presidentul de alegere într'adevăr a provocat mai de multe-ori alegatorii, respective pe cei presenţi, se spună dacă mai sunt între ei de aceia cari voesc se voteze, şi numai după-ce nu s'a mai anunţat nimeni a declarat de încheiat actul de alegere, ear' pe *Gränzenstein Gustav* ca ales deputat, au fost ascultaţi tocmai martorii părţii contrare, adecă oameni din partidul seu. Eu aflu lucrul acesta de foarte curios, pentru-că puterea lor de dovedire nu poate fi mai mare decât la cei din partidul contrar.

Tot aşa mi-a fost bătător la ochi, ca dl deputat însărcinat cu anchetarea a mers mai departe, peste punctele de jalba, şi a constatat, şi nu ştiu cum, a stabilit, că 14 alegători au votat fără drept şi fals pentru candidatul partidei contrare. Cum s'a putut constata aceasta atunci când însărcinarea data din partea onoratei case era aceea de a asculta pe acei alegatori, cari au fost de faţă la alegere, respective erau pe drum spre locul de alegere şi voeau se voteze, dar' au fost respinşi în mod volnic, — şi de a stabili lucrul acesta? Şi tocmai în privinţa aceasta s'a stabilit mai puţin.

Eu din partea mea n'a-şi putè accepta părerea comisiunei. Cu toate acestea mărturisesc, că nu a-şi putè face propunere contrară de nimicire, fiind convins că în tot casul e de prisos."

Raportorul *Zichy Antal* dă lămuriri.

***Vichente Babeş:*** „Onorată casă! Să îmi fie permis a spune câteva cuvinte, fiind-că a fost atacată persoana mea. (Intreruperi: Nu trebue! Nu e chestie personală!) Numai cu privire la aceea, onorată casă, că s'a făcut provocare repeţită la numele meu, rog să-'mi acorde onorata casa puţine cuvinte.“ (Intreruperi: Nu e chestie personală!)

***Presidentul:*** „Îmi ţin de datorinţă să observ regulamentul casei (Aprobări), şi-'mi ţin de datorinţă totdeauna, când după părerea mea nu-'i compete vre-unui deputat cuvântul, să-'l provoc din a mea parte. Dar' fiind-că onorata casă a acordat mai de multe-ori acest drept, atunci când cineva voea se vorbească în chestie personală (Adevărat!), dreptul acesta nu-'l poate denega nici domnului deputat.“ (Să auzim!)

***Vichente Babeş:*** „Aşa a binevoit a spune dl condeputat *Glatz*, că despre cele întâmplate acolo, respective despre ademenirile acelea, *eu* trebue să am cunoştinţa în modul cel mai exact, (Aşa e!) ca nime altul, afară de mine. Bine, vă rog frumos, dacă asta nu e chestie personală, atunci abia îmi pot închipui o chestie personală!

Mărturisesc, că nu ştiu de unde îşi ia dl condepntat afirmarea, (Intreruperi: Din actele de cercetare!) pentru-că eu ştiu numai atâta, că fiind acolo în ziua de alegere, au venit la mine două trei sute de oameni. (Intreruperi: Tocmai ăsta e lucrul principal!) Mă rog... eram departe de locul de alegere. (Ilaritate generală.) D'apoi că, mă rog, puteţi rîde despre ori-ce, dacă aveţi poftă. Mă rog, alegerea s'a făcut noaptea. Eu mă aflam în *Oraviţa-bánya*, ear' alegerea decurgea în *Oraviţa-română*, la îndepărtare cam de jumătate oră. Daca zic deci, că am fost acolo, nu zic că am fost la locul de alegere, ci în localitatea de alegere. Pot se spun numai atâta, că dimineaţa au venit la mine 2—300 de persoane şi mi-au spus: „Noi, ca alegători, avem dreptul se alegem, dar' presidentul de alegere nu ne-a primit, ne-a respins. Ce se facem deci acum?“ Au întrebat şi s'au îndepărtat. Ear' eu nu puteam să le spun alta decât, că se află în drept să dee protest.“ (Intreruperi: Asta nu se mai ţine de chestia personală!)

***Presidentul:*** „Rog pe domnul deputat să vorbească strict în chestie personală.“ (Aprobări.)

***Vichente Babeş:*** „D'apoi că asta acolo aparţine! Eu resping prin aceasta suspicionarea, că a-şi fi contribuit în o formă oare-care, fie la protest, fie la formarea parerii jeluitorilor. Atâta voiam se spun, referitor la persoana mea.“ (Aprobari în stânga.)

*Sigismund Papp:* „Fiind-că se constată din raportul judelui de instrucţie şi din vorbirea dlui referent, că oamenii cari au subscris protestul nu ştiu nimica despre cuprinsul seu, întrebarea e, că spesele cine să le poarte? Pentru-că, onorată casă, dacă o decretăm aceasta numai aşa, în general, că aceia le vor plăti, cari conform expunerilor judelui de instrucţie şi a raportorului nu ştiu nimica despre cuprinsul petiţiunei, nu ştiu zău cine le va plăti, erarul, cassa dietei, sau altcineva? (Zgomot.) Binevoiţi deci a provoca încă odată pe exmisul domn deputat, să spună ce părere are, cine se poarte cheltuelile?"

*Glatz Antal:* „Eu, onorata casă, nu pot avea nici o parere în privinţa aceasta. Dieta are se decreteze, că spesele cine trebue să le supoarte. Eu ştiu atâta, că după procedura de până acuma spesele le poarta cei-ce înaintează recursul." (Aprobări.)

*Presidentul:* „Onorată casa! Referitor la expunerile dlui deputat Sigismund Papp îmi iau voe a observa, că aici nu poate fi provocat nici un deputat să spună o părere precisa atunci când se discută raportul comisiunei verificătoare, referitor la obiectul acesta. Binevoiţi deci a lua în discuţie raportul comisiunei." (Aprobări.)

*Sigismund Borlea:* „Eu nu voesc se vorbesc la actul de anchetare, fiind-ca decisiunea şi aşa o ştiu înainte, ci vreau se vorbesc la chestia speselor. Raportorul a binevoit a zice, că chestia să se predee comisiunei budgetare, şi astfel casa nu va decide în causă, (Contraziceri, Zgomot.) ci predându-se ea comisiunei budgetare, numai dupa primirea propunerei acesteia va decide în merit. Ertaţi, dar' acelaşi lucru s'a decretat şi cu privire la spesele alegerei dela Pecica, şi cu toate acestea, fără să se mai fi presentat casei chestia, ştiu positiv, că spesele au fost încassate dela protestatorii din Pecica.

De aici se vede, că dacă se predă chestia comisiunei budgetare, ea ordonează deadreptul incassarea cheltuelilor prin autorităţile comitatului, (Zgomot.) şi de aceea, cu privire la purtarea speselor trebue se decidem acum.

În casul de faţă, după expunerile comisarului şi ale referentului, petenţii au declarat, că nu ştiu nimica despre protest, respective despre cuprinsul protestului. De aceea, după mine ar fi nedreptate dacă spesele s'ar incassa dela ei. Şi fiind-ca mai de multe-ori am auzit făcându-se provocare, ca la un argument de frunte, la casuri de precedenţa, ear' cas de precedenţă este, căci la 1866, într'un asemenea cas. nu părţile, ci cassa parlamentară a plătit spesele, de aceea şi eu mă provoc la casul de precedenţa şi propun... (Zgomot.

Contraziceri.) Pardon, eu aşa cred, ca am dreptul, ca ori-şi-care din casa aceasta, să fac propuneri şi am şi dreptul se pretind dela casă să mă asculte. Provocându-mă la dreptul acesta al meu, vă rog se nu îmi întrerupeţi vorbirea. Casa şi aşa are dreptul se primească, sau se respingă propunerea mea. Propun deci, ca şi în casul de faţă spesele să se plătească din cassa dietei.“ (Contraziceri.)

Alegerea se verifică, spesele se decide să le plătească cei-ce au protestat în contra alegerei. Se pune apoi în discuţie legea despre darea de spirt. Se propun unele favoruri pe sama Săcuilor. Vorbeşte

*Andrei Medan:* „Onorată casă! E lucru în de obşte cunoscut, că raporturi ca acelea de pe pământul săcuesc există şi prin alte parţi de ţară.

Mai exista şi alte regiuni, în cari prăsirea vitelor e pendentă numai dela fierberea spirtului. Şi dacă totuşi favorul esceptional s'ar întroduce numai cu privire la pământul săcuiesc, favorul ar putè fi privit ca un favor de rassă (Contraziceri), care însă în mod just şi echitabil nu poate fi acordat din partea dietei.

Rog deci onorata casă, se binevoiască a dispune astfel, ca binefacerea aceea să se estindă asupra tuturor părţilor de ţară în cari există raporturi analoge. A-şi dori pentru aceea, ca în loc de „pământ secuiesc“ să se zică *ţară*« (Se rămână!)

*Sigismund Borlea:* „Aşa cred, dacă am înţeles bine lucrul, propunerea condeputatului Tisza László e de cuprinsul, ca pământul săcuiesc, şi regiunile asemenea cu el, să se împărtăşească de favorul acesta.

Onoratul domn deputat, care a vorbit în numele Sacuilor, pare-mi-se dl Antalfy, zicea aşa, că nu-'i trebue privilegiu pe sama Săcuilor, şi lucrul nu trebue luat aşa cum l'a înţeles dl Medan, că prin favorul acesta se dă privilegiu unei rasse, pentru-că lui nu-'i trebue privilegiu. Eu zic, că în privinţa aceasta sunt de acord cu el, pentru-că nici eu nu vreau se văd create privilegii pe sama nimenui, şi nu vreau să fac deosebire între popor şi popor. Dar' dacă sunt parţi de ţară la fel cu pământul săcuesc, ear' acestea se eschid dela favorurile reservate pe sama pământului săcuesc, — mă rog de ertare, dar' aşa cred, că ori-cum se întoarcem lucrul, totuşi e privilegiu isvorît din favor faţa de rassă, pentru-că dacă e dat, dar' nu vrem să-'l decretăm de privilegiu eşit din favor de rassă, necesarmente trebue să-'l şi acceptăm.

Propunerea condeputatului Tisza László e justă, pentru-că e foarte echitabilă. Deputatul Antalfy a zis, că e foarte sărac ţinutul acela, ear' motivul acesta 'l-am auzit şi dela mulţi alţii, că acolo şi acolo e mare sărăcia. Dacă numai atâta se cere, să ne lăudăm cu sărăcia, apoi zeu, toţi snntem săraci, Dacă vorbim de sărăcie, putem zice că ţara întreagă e săracă, şi dacă sărăcia e motiv, putem cu linişte se estindem favorul asupra întregei ţări, ceea-ce ar fi într' adevăr foarte de dorit. Şi dacă nu respectăm nici astfel de pretensiuni echitabile, atunci când discutăm legile referitoare la sarcinele purtate din partea poporului, — e cu totul de prisos multa spargere de cap cu ele, ci ajunge daca trecem preste ele pe scurt, prin inarticularea în lège a tuturor patentelor, pentru-că resultatul şi într'un cas şi într'altul e acelaş.

Aceea-ce a zis dl ministru de finanţe, că numai pe pământul săcuiesc s'ar afla astfel de cazane mici, pardon, dar' nu e esact, pentru-că sunt pretutindenea prin locurile muntoase, sunt în Arad, sunt în Caraş şi sunt în Zarand.

Ce se atinge de aceea ce earăşi dl ministru de finanţe a zis, că prin aceasta s'ar face mare greutate şi s'ar naşte multe plângeri cu privire la controlă, aşa cred, că acesta nu e motiv pentru executarea unui act de justeţă şi echitate, pentru-că mulţămită lui Dumnezeu, avem destui funcţionari la finanţe, ear' ţara pentrn aceea îi plăteşte pentru ca se resolveze plângerile financiare. Eu deci, pe basa acestora, aflând de foarte echitabilă propunerea dlui Tisza, îmi iau voe a o recomanda spre primire onoratei case."

## Condamnarea deput. Böszörményi.

*Şedinţa din 25 Iunie 1868.* Preşedintele comunică verdictul de condamnare, aprobat din partea Curiei, în procesul de presă intentat deputatului *Böszörményi László*. Vorbeşte

*Sigismund Borlea:* „Onorată casă! Dnpă-ce antevorbitorii mei au înşirat în mare parte toate motivele cari după mine justifică în deajuns faptul, că nu e de ajuns dacă sentenţa presentată a judecătoriei de presă, cum a zis onoratul domn president, se ia simplu la cunoştinţă, ci că e necesar ca se fie discutată, şi fiind-că nu vreau se cad în repetiţii, — îmi iau voe se observ numai, că după părerea mea, dacă a fost necesar ca dieta se aducă hotărîre

asupra faptului, că deputatul poate fi dat în judecată, cu atât mai vârtos e necesară aducerea hotărîrei, că acelaşi poate fi trimis la temniţă sau nu? Cu atât mai vârtos, că precum a accentuat con-deputatul *Bonis,* casa e datoare se esamineze, dacă sentenţa e adusă din partea judecatoriei competente, şi că fost-au observate cu punctualitate formele legale? Şi încă, în casul de faţă lucrul acesta e cu atât mai necesar, fiind-că domnul deputat *Simonyi,* provocându-se la lege, a tras la îndoeală, că la aducerea sentenţei acesteia s'ar fi observat legea cu punctualitate, şi dacă am înţeles bine, mult onoratul domn ministru de justiţie a confirmat şi el lucrul acesta. Din aceste consideraţiuni nu vreau să mă estind mai pe larg, trec deci la procedura urmată în chestia aceasta din partea onoratei judecătorii de presa.

După părerea mea, onorată casa, procedura aceasta deoparte e greşită, de alta parte e incompatibilă cu demnitatea casei. Pentru-că ştim foarte bine, că dela 1848 au fost multe sisteme de guvernare în patrie, şi că din acelea sisteme de guvernare, cele mai multe, a-şi putè zice că toate, au fost condamnate.

Cu toate acestea, sub toate sistemele, ba chiar şi sub atât de mult urgisitul sistem al lui Bach, dacă cutare tribunal, judecătorie de presă, sau ori-ce judecătorie, a osândit vre-un funcţionar sau preot, totdeauna sentenţa a fost comunicată înainte de esecutare respectivului şef de serviciu, sau consistoriului, şi încă cu mult înainte de esecutare. Şi aşa cred, că e neîndoios, că dacă aşa era sub guvernele absolutismului cu privire la funcţionari şi preoţi, cu atât mai mult trebue se fie aşa cu privire la deputaţi, în ţară şi epocă constituţională. Şi lucrul aşa trebuia să se întâmple, conform demnităţii casei, ceea-ce mult onoratul domn ministru de justiţie încă a recunoscut prin afirmarea, că sentenţa a fost trimisă casei la 21 luna curentă.

După mine însă judecătoria de presă nu a facut prin aceasta din destul datorinţei sale, pentru-că nu cu 3—4 zile înainte de executare, ci cel puţin cu 14 zile mai nainte trebuia să o presenteze onoratei case. Dar' dacă a fost presentată în 21, din partea mea cred că era mult mai bine, şi onoratul domn president făcea un lucru mult mai plăcut casei, dacă refera despre ea în 22, şi nu astăzi. Mărturisesc sincer, nu înţeleg ce poate fi causa, că se aduce la cunoştinţa casei o chestie atât de importantă, care e de interes pentru toţi, şi care stă în conexie cu demnitatea casei, numai în 25,

adecă după terminul în care sentenţa trebuia să fie esecutată (Aprobări în stânga). Pentru-că în sentenţă se zice, că condamnatul să se presenteze astăzi la orele 10, căci dacă la 10 ore nu se va presenta, se va pune în aplicare ordinul de arestare. Şedinţa ştim că se deschide la 10, sau ceva după zece, prin urmare la nici un cas nu se poate lua cunoştinţă despre sentenţă mai nainte, decât atunci când ea deja vine esecutată, căci, cum ştim, şedinţa s'a deschis numai la zece şi jumătate, şi numai atunci am cunoscut sentenţa, când condeputatul nostru se afla în temniţă, sau era dus cu pandurii la temniţă. Asta nu se potriveşte cu demnitatea casei, după părerea mea. Mă rog deci, unde e greşala? Pentru-că într'adevăr e de netăgăduit, că în chestie s'a comis mare greşală. Eu din partea mea rog deci pe onoratul domn president, să ne dee lămuriri în privinţa aceasta."

*Iosif Hodoşiu:* „Onorata casă! Vreau să-'mi spun pe scurt părerea, şi îmi voiu îndrepta atenţiunea numai asupra obiectului însuşi. Chestia e după mine următoarea: E fapt, că *Böszörményi László* e şi astazi membru al acestei case sau nu? A încetat Böszörményi a mai fi membru al acestei case, atunci când s'a dat permisiune se fie dat în judecată, sau n'a încetat încă a fi membru şi e membru şi astazi al casei?

Dacă e membru, întreb, are dreptul ori-şi-cine se aresteze pe ori-care dintre membrii casei, fără ştirea şi permisiunea casei? Pentru-că, cum am spus, dacă e membru, şi dacă nici un membru nu poate fi deţinut fără ştirea şi permisiunea casei, atunci trebue sa dee casa permisiune şi pentru întemniţarea lui *Böszörményi.*

Din aceste consideraţiuni nu pot aproba propunerea stimatului domn president, ca comunicatul se fie luat simplu la cunoştinţă, ci da, aprob părerea, că pentru arestarea lui Böszörményi László se cere permisiunea casei.

Mai am o observare, referitor la un cuvânt al dlui ministru de justiţie, anume, aceea ce a atins şi condeputatul *Tisza Kálmán,* că e pagubă se perdem timpul cu chestii laterale. Întreb, e chestie laterală libertatea personală? E chestie laterală imunitatea membrilor casei? Pentru-că dacă libertatea personală şi imunitatea representanţilor ţării e chestie laterală, atunci nu ştiu cum am putè sta noi aici. Tot aşa ca azi pe *Böszörményi,* pot să ne deţină mâne şi pe noi.

Mai am o observare. S'a zis că Böszörményi a fost citat pe astăzi la 10 ore ca se fie întemnițat, și că în casul dacă nu se va presenta va fi dus cu forța. E posibil, că Böszörményi s'a presentat și a fost închis, dar' e posibil că nu s'a presentat și acum îl duc cu forța. Întreb, astfel menținem noi demnitatea parlamentului, că fără nici o permisiune, fără nici o știre, un membru al nostru e târît pe drum la temniță?

De aceea, sprijinind părerile cari află de necesara permisiunea casei, totodata întrucât casa nu va aduce astăzi în chestia aceasta nici o hotărîre propun, că dacă cumva *Böszörményi László* a fost arestat astăzi la 10 ore, se fie pus imediat în libertate și se rămână liber, păna când își va spune casa parerea în privința aceasta."

Casa ia spre știre comunicarea făcută din partea presidentului.

## Propunerea deput. Pop-Grideanul.

***Ședința din 26 Iunie 1868. Presidentul:*** „Domnul Matei Pop vrea să vorbească".

***Matei Pop:*** „Prin paragraful 12 al legii votate eri în mod final s'a dat locuitorilor de pe pământul săcuiesc concesiune, ca în scopul promovării ernării vitelor se poată frige rachiu, pe lângă plătirea unei dări, în cazane mai mici, și din materii făinoase. Când s'a discutat proectul acesta de lege în secțiuni am făcut propunere, ca favorul acesta să se estindă și asupra ținutului Făgăraș. Dar' moțiunea mea a fost modificată într'acolo, că nu numai asupra Făgărașului, ci asupra tuturor locuitorilor țării să se estindă favorul acesta.

Când a ajuns proiectul de lege înaintea onoratei case mă legănam în speranța, ca binefacerea aceasta se va estinde, nu numai asupra pământului sacuiesc, ci asupra tuturor locuitorilor țării, și de aceea n'am făcut propunerea, ca în mod escepțional să se extindă și asupra ținutului Făgăraș. S'a întâmplat însă, că la votarea finală modificarea a fost respinsă. Eu, onorată casă, legea odată adusă, deși încă nu e sancționată, nu vreau se o atac, și nici nu am acest drept. Dar' precum fie-care deputat are dreptul, așa îl am și eu, de a propune, ca binefacerile cuprinse în legile mai nouă, precum și în cele mai vechi, să fie estinse și asupra celor-ce eschiși au fost dela participarea la ele. Pot pretinde cu tot dreptul, ca favorul acordat în legea despre darea de spirt să fie estins și asupra ținutului ai cărui locuitori au

soarte egala cu locuitorii de pe pămâutul săcuiesc. Poporaţiunea ţinutului Făgăraş e cu privire la obiceiurile şi drepturile vechi, la serviciile militare prestate, la alte sarcini, precum şi cu privire la natura şi inproductivitatea pământului, egală la soarte şi situaţie cu poporaţiunea învecinatului pământ săcuiesc. De aceea cred că sunt îndreptăţit, chiar şi ulterior, se depun pe masa onoratei case un proiect de resoluţiune în favorul ţinutului Făgaraş.

Dacă favorul acesta e într'adevar o astfel de concesiune, care se acordă locuitorilor de pe pământul săcuiesc în detrimentul erarului, dreptatea cere, ca locuitorii de o soarte cu ei să fie asemenea împărtăşiţi de această binefacere. Ear' daca concesiunea aceasta nu e favor ce ar fi în detrimentul erarului, dupa cum cred şi eu că nu e, fiind-ca eserciarea lui se concede numai pe lângă plătirea unei anumite dări, atunci cu atât mai vârtos cere echitatea şi dreptatea, ca favorul acesta să fie estins şi asupra celoralalţi locuitori.

Dar' există onorată casă un motiv şi mai important, care mă îndeamnă se fac acest proiect de resoluţiune. Cei-ce locuesc pe pământul săcuiesc sunt peste tot Săcui, cu mică escepţiune, ear' în ţinutul Făgăraşului sunt în general Români, cu mică escepţiune. Acum la câte neînţelegeri, plânsori şi recriminări nu va da ansă faptul, că pe aceia îi favorisăm din consideraţiuni politice, ear' pe acestia nu!

Am ţinut se o ating aceasta, din acel sentiment de datorinţă, cu care sunt dator alegătorilor mei. Dar' datorinţa aceasta o am şi faţă de onorata casă, ca nu cumva să se poată zice, că împrejurarea aceasta nu a fost expusă onoratei case şi ea nu a cunoscut-o.

Onorata casa are o mare misiune, anume, de a fi cu cea mai înaltă privire la dreptate, şi când se vede că onorata casă a luat conclus cu abatere dela dreptate, — legea nu mai poate avè putere morală. De aceea, depun proiectul de resoluţiune pe masa onoratei case, cu rugarea, se binevoiască a ordona discutarea lui şi apoi a decide în înţelesul dorinţei exprimate."

*Presidentul:* „Se va ceti."

*Notarul Csengery Imre* (ceteşte): „Proiectul de resoluţiune al lui *Matei Pop* şi *Ioan Puşcariu.* Având în vedere, ca prin paragraful 12 al legii despre darea de spirt, votată în mod final în şedinţa de eri, se concede poporaţiunei de pe pământul săcuiesc, ca în scopul promovării ernării vitelor se fearbă rachiu din materii făinoase şi în cazane mai mici;

având în vedere, că poporaţiunea ţinutului Făgăraş, atât cu privire la usurile şi drepturile vechi, la seviciile militare prestate şi la alte sarcini, precum şi cu privire la natura şi productivitatea pământului, e egală la soarte şi posiţie cu poporaţiunea de pe învecinatul pământ săcuiesc;

având în vedere, că propunerea de modificare, făcută în unele secţiuni şi în dietă pentru estinderea favorului de sus asupra întregei poporaţiuni a ţării, la votarea finală a fost respinsă, în contra aşteptării, ear' cu această ocasiune nu se mai putea face în mod esceptional proiect de modificare cu privire la ţinutul Făgaraşului,

Se depune pe masa dietei, cu ocasiunea aceasta, din punctul de vedere al dreptăţii şi din consideraţiuni de conservare a autorităţii parlamentului, ulterior, următoriul proiect de resoluţiune:

*Onorata dietă se ordoneze discuţie în secţiuni şi se decidă, că favorul precisat în §-ul 12 din legea despre darea de spirt se estinde şi asupra ţinutului Făgăraş.*«

Presidentul declară, că facerea unui astfel de proiect de resoluţiune nu are loc, de aceea nu-'l poate pune în discuţie, ci luându-l simplu spre ştire, îl depune în archiv. Casa aprobă.

## Legea timbrelor.

***Şedinţa din 27 Iunie 1868.*** Se discută legea timbrelor. Vorbeşte deputatul

***Ioan Popovici-Desseanu:*** „Onorată casă! A-şi dori să fie exprimat mai clar, oare taxa ce trebue plătită pentru prenotare să plătească imediat, sau numai după ce s'a făcut justificarea prenotării? În privinţa aceasta praxa m'a dus la experienţa, că de aici se poate naşte mare confusiune şi de multe-ori vin părţile în colisiune cu organele financiare, pentru-că după regulamentele de mai nainte, aduse sub sistemul absolutistic, aşa era, că taxa pentru prenotare se plătea numai după ce prenotarea era justificată. Mai târziu Reichsrath-ul a făcut modificarea, că taxa trebue imediat plătită pentru întroducerile în cartea funduară, fie ele întabulări, sau numai prenotări.

Eu, din partea mea, aflu că nu e just de loc, dacă se incassează taxele după prenotare înainte de a fi prenotarea justificată, şi aşa, înainte de a deveni ea întabulare desăvârşită, pentru-că de multe-ori, ba de cele mai de multe-ori aşa stă treaba, că omul nu ştie înainte, dacă prenotarea va fi justificată sau nu?

19*

Prin urmare, se naşte neplăcerea, că trebue plătit înainte un capital întreg în cassa statului de multe-ori, şi apoi întru-cât prenotarea nu a putut fi justificată, trebue se umble respectivul ani de zile până poate se primească îndărăt banii plătiţi. Eu deci a-şi ţinea de corect, just şi echitabil, ca taxele pentru prenotare să fie reclamate numai atunci, când prenotarea, prin justificare, a devenit întabulare desăvârşită. Erarul are aici garanţa perfectă, că nu va suferì perdere. Garantează despre aceasta dreptul care formează basa prenotării. Dar' totodată şi publicul e cruţat de neplacerea de a plătì o sumă pe care mai târziu poate se o reclame.

Eu deci îmi iau voe a recomanda următoarea modificare cu privire la paragraful acesta. Anume, textul §-lui acestuia eliminându-se cu totul, în locul lui să se pună acesta: Fiind-că prenotarea acorda numai un drept condiţionat, taxele ce se platesc pentru notarile făcute în cartea funduară se pot pretinde numai după justificarea prenotării. Taxele platite înainte însă sunt a se computa în taxele întabulării desăvârşite.

Recomand moţiunea mea în atenţiunea onoratei case."

*Sigismund Papp:* „Paragraful aflător în discuţie sună astfel (îl ceteşte.) Eu aşa ştiu, ca dupa legea timbrelor, tot acelea taxe se plătesc pentru prenotare ca şi pentru aşa numita întabulare. După paragraful acesta însă nu ştiu ce se va întâmpla atunci, când chestia e resolvata în mod desăvârşit. (Zgomot mare.) San e vorba de lichidare, sau de computare. Daca e să se compute, atunci stilistica şi aşa e rea, fiind-că nu se computā, ci trebue să se zica aşa: Justificată fiind prenotarea, taxele plătite se trec la cont, — dar' nu se computā." (Se rămână.)

*Ioan Popovici-Desseanu:* „Daca am înţeles bine"...

*Sigismund Papp:* „Mă rog, încă n'am terminat." (Intreruperi: Te-ai pus pe scaun!)

*Ioan Popovici-Desseanu:* „Dacă am înţeles bine, domnul ministru de finanţe a motivat aşa faptul, că taxele trebuesc platite imediat la prenotare, pentru-că aceasta ar fi în interesul creditului public, într'atâta, că prin aceasta se împedecă prenotările şi se promovează întabularile desăvârşite.

Eu tocmai din contră, aflu că lucrul e opus intereselor creditului, pentru-că atunci, când mi-se îngreunează prenotarea, voiu ajunge cu mult mai greu la un împrumut, sau voiu împrumuta cu mult mai greu dacă ma vad constrâns se fac în astfel de afaceri

întabulare desăvârşită şi se port cheltuelile legate de ea, pe când din contră, dacă ştiu, că fiind pretensiunea mea scadentă şi ivindu-se necesitatea asigurarii ei prin întabulare, eu, deşi nu o pot întabula, o pot totuşi prenota, cu mult mai mica îngrijorare pot se dau bani împrumut sau se deschid credit, pentru-că prin prenotare îmi rămâne deschisă pentru totdeauna calea de asigurare ipotecară la timpul seu, fără ca să fiu constrâns se fac întabularea prealabilă în cartea funduară, atât de împedecătoare creditului.

După priceperea mea deci uşurarea prenotarii nu se opune intereselor creditului, pentru-că prin aceasta creditul vine pus pe base mai largi, şi pentru-că nu cred, că favorul creditului public ar reşede în aceea, ca creditele să se efectuească pe lângă o imediată întabulare. Dar' se presupunem, că sunt astfel de casuri, că prenotându-se de ex. 100.000 fl. şi plătindu-se taxa după suma aceasta, la justificare suma prenotată se reduce la 20.000 fl. Întreb, e lucru just, ca în asemenea cas taxa să se plătească după suma de 100.000 fl.? Respective, ca taxa se fie incassată înainte pentru suma de 100.000 fl.? Asta nu e dreptate.

Dar' pe calea aceasta sunt îngreunate prenotările referitoare şi la dreptul de proprietate, nu numai la dreptul creditar. Foarte des se întâmpla, ca creditorul, fiind prenotarea îngreunată, nu-'şi prenotează pretensiunea, ear' venind treaba la execuţie, nu mai găseşte acoperire pe seama pretensiunei sale. Tocmai de aceea, nu aflu peste tot de motivata imediata plătire de taxe pentru prenotari. Dar' am auzit şi aceea, că moţiunea mea e cu totul superfluă, pe când dacă este ceva de prisos, eu ţin de superfluu §-ul 17, aşa cum e, pentru-că nici păna acuma nu s'a întâmplat, ca taxa plătită pentru prenotare să nu se fi computat în taxa pentru întabularea desăvârşita, nici până acuma nu s'a întâmplat, ca taxa să se fi incassat de două-ori. Paragraful acesta e deci cu desăvârşire de prisos, pentru-că cuprinde disposiţii referitoare la un lucru care nu există.

Aşa cred, ca aceea ce am recomandat eu poate se ocupe loc cu mult mai potrivit în proiectul acesta de lege, decât textul actual. De aceea, recomand de nou moţiunea mea în atenţiunea onoratei case."

Se primeşte textul original. Vorbeşte

*Avram Tincu:* „La toate darile trebue, după părerea mea, se deosebim, întâiu, dacă darea e dreaptă, şi al doilea, dacă se poate incassa. După priceperea mea părţile plătesc statului ceva în procesele în cari recurg la judecatoriile statului, şi anume, din motivul, că

statul plăteşte judecătoriile. Dar' nu înţeleg, onorată casă, cum poate se ceară statul, ca părţile litigante se plătească atunci, când nu recurg la ajutorul judecatoriilor de stat?" (Zgomot. Nu se aude!)

*Presidentul:* „Rog pe onoraţii deputaţi se binevoiască a asculta pe vorbitor, fiind-că până acuma nu s'a putut înţelege nici un cuvânt din vorbirea sa."

*Avram Tincu:* „Onorată casă! Vreau se fac modificare pentru §-ul 18. Dar' după cum văd, onorata casă nu are voe să mă asculte. (Să auzim!) După părerea mea, la fiecare dare trebue se distingem, dacă e dreaptă darea şi dacă se poate incassa? După parerea mea, taxa aceasta, anume, ca în procesele de divorţ părţile să plătească dare pentru-că poartă proces la o judecătorie pe care statul nu o plăteşte, e nedreaptă. O ţin de nedreaptă pentru aceea, fiind-că cei-ce se divorţează plătesc taxe şi judecătoriei bisericeşti, ear' de altă parte taxele acestea nici nu se pot incassa. Autorităţile bisericeşti nu stau, sau cel puţin strict luat nu pot se stee sub stat, şi de aceea statul nu are asupra lor influenţa pe care o are asupra judecătoriilor de stat, prin urmare ar da ansă la mari frecări, dacă funcţionarii dela finanţe ar răscolì prin archivele bisericilor. Din aceste motive îndrăsnesc a propune o modificare, cu privire la paragraful acesta."

*Csengeiy Imre, notarul,* (ceteşte propunerea lui *Avram Tincu*:) „Paragraful 18 este a se modifica astfel: În procese de divorţ, acţiunile şi sentenţele aduse asupra lor sunt scutite de taxe, atunci, când procesele decurg în faţa judecătoriei eclesiastice."

*Sigismund Papp* (vrea să vorbească.)

*Sigismund Borlea:* „Eu vin la rînd. Domnul Sigismund Papp se binevoiască a mai şedè niţel. (Ilaritate.)

Eu aflu, că propunerea lui Avram Tincu se poate primi, şi anume, din motivul, că lăsând la o parte aceea ce el cu temeiu a espus, că judecatorii şi funcţionarii consistoriului nu sunt plătiţi din partea statului, ales la noi greco-orientalii, şi aşa cred că şi la reformaţi, prin urmare nu se poate zice, că din venitul ce se naşte din timbre se acoper lefurile judecătorilor, repet, că lăsând acest motiv la o parte, mai este un motiv foarte important. Anume, ştim toţi, ca sub guvernul de mai nainte era obiceiul, că voind să-'şi câştige ştire sigură despre faptul dacă se respectează legile şi patentele timbrelor, dacă nu se face scurtare de timbre, trimetea asupra

http://statuldacia.info

comitatelor şi a oraşelor câte un funcţionar dela finanţe, care avea dreptul se caute prin archive în dragă voe, şi chiar se ducă acte din archiv. Cred însă, că procedura aceasta n'a fost aplicata păna acuma asupra archivelor consistoriale. La comitate însă ştiu positiv, că se practiseaza şi sub guvernul actual. Ba a-şi putè numì un comitat la care sunt oamenii ocupaţi de present tocmai cu lucrul acesta. Deşi din partea mea nu pot aproba procedura aceasta, dacă propunerea lui *Tincu* se respinge, şi prin legea aceasta se decretează, că în procesele ce decurg la consistoriu încă trebue să se întrebuinţeze timbre, e foarte natural, că guvernul voind se aibă ştire positivă dacă nu se face cumva scurtare de timbre, va întroduce procedura aceasta şi aici, sau cel puţin va încerca se o întroducă. Şi atunci, lucru foarte natural, că se vor naşte frecări, biserica îşi va apăra autonomia şi se va provoca la ea, statul se va provoca la puterea sa, la puterea legii, şi în cele din urmă probabil că argumentul puterii de stat va fi învingător. Şi atunci ce va fi? Finanţul se va duce de bună seamă şi acolo!

Eu aşa cred, şi o ştim toţi foarte bine, că la procesele de divorţ şi de aşa natura, cari cu privire la cei căsătoriţi decurg la consistoriu, de multe-ori obvin astfel de casuri, cari din punctul de vedere al moralităţii nu pot fi admise pe seama publicităţii, şi despre cari numai părţile şi judecătorii consistoriali pot se aibă cunoştinţă. Dar' dacă funcţionarul dela finanţe va merge acolo, nu poate fi oprit se nu iee privire în ele, şi astfel chestia vine adusă la cunoştinţă publică. Vor zice unii, că ce ştie un funcţionar de finanţe încă nu se poate zice că e adus la cunoştinţă publică, şi lucrul e adevărat. Dar' nu e aşa, pentru-că am spus, că funcţionarul acela de finanţe nu se mulţmeşte cu esaminarea archivelor, ci ia din ele atâtea acte câte vrea, şi le ţine la sine şase, ba şi mai multe luni. Eu o ştiu asta din praxă. Nu că doară a-şi fi fost şi eu finanţ vre-odată, (Ilaritate.) ci o ştiu de acolo, că din archivul pus sub paza mea au fost duse acte şi au fost retrimise numai dupa luni de zile. Şi o ştim şi aceea, că dacă finanţul acela duce actele cu sine şi afla în ele ceva subtil sau curios, slăbiciunea omeneasca aduce cu sine, ca actul acela să meargă din mâna în mâna prin cancelarie, şi aşa în ziua primă întreaga cancelarie, în ziua a doua întregul edificiu, în ziua a treia întregul oraş ştie ce conţine, aducându-se la cunoştinţă publică aceea ce eu din punctul de vedere al moralităţii ţin că e pagubitor.

Trecând la proiectul comisiunei centrale, că taxa de timbru să se introducă şi pentru procesele de desonestare şi de siluire, ceea-ce aşa cred, însemnează, ca şi procesele de onoare şi de siguranţă se cadă sub taxe, e un lucru pe care într'adevăr nu-'l înţeleg. Eu anume aşa înţeleg lucrul, că onoratul domn ministru de finanţe, presentând casei acest proiect de lege a zis, că de aceea îl presentează, pentru-ca unde numai se poate să se facă poporului puţin favor şi puţină uşurătate. Cer ertare, dar' dacă noi şi pe astfel de lucruri, cari sub guvernele absolutismului erau scutite de timbre, punem acum dare de timbru, nu vom uşura, ci vom mărì sarcinele poporuluì, şi prin aceasta vom asupri tocmai clasa mai saracă a poporaţiunei, făcând să-'i fie imposibilă chiar şi apărarea onoarei, pentru-că e foarte natural, că clasa mai bogată, care are parale, nu se va uita la câţiva florini când e vorba să-'şi repareze onoarea, dar' clasa mai săracă, clasa care cu greu câştigă florinul, care de multe-ori la o săptămână abia vede un florin, va fi silită se renunţe la proces, pentru-că nu va avea bani pentru timbre. (Zgomot. Contraziceri.) Cer ertare; dacă nu-'i place cuiva ceva din vorbirea mea, poftească şi-'mi reflecteze după-ce am terminat-o, dar' în vorbirea mea se nu mă întrerupă nimeni, ori îi place, ori nu. Prin aceasta, după parerea mea, clasa săracă a poporului ar fi eschisă dela apărarea onoarei. Lucrul acesta nu se potriveşte cu dreptatea şi cu echitatea, şi afară de aceasta duce şi la decadenţă morală.

Eu deci, deoparte sprijinesc propunerea lui Avram Tincu, de altă parte aflu, că proiectul comisiunei centrale e de respins şi propun respingerea lui."

*Sigismund Papp:* „Onorată casă! Avem două propuneri, una cu privire la procesele de divorţ, alta cu privire la procesele de calumnie şi la cele de sîluire. Îmi voiu extinde părerea asupra amândurora.

Aşa cred, că cheltuelile statului, sarcinile statului trebue să le purtam toţi, în mod egal. Dacă e adevărat deci, că între protestanţi şi catolici nu se poate face nici o deosebire cu privire la sarcinile statului, adevărat e, şi adevarat trebue se fie şi aceea, că daca în procesele de divorţ ale protestanţilor, cari decurg la tribunal, se întrebuinţează timbre, din punct de vedere al uniformităţii trebue ca şi în procesele catolicilor să se folosească timbre. Escepţie nu se poate face. Dacă se poate erta unuia, trebue să se erte şi celuialalt, căci toţi trebue se cadă sub o tratare egală. Din acest punct de vedere nu pot partini deci parerea celor-ce zic, că la unii se rămână

timbrul, fiind-că la reformaţi judecă tribunalul, ear' celoralalţi să li-se dee scutire de timbru, pentru-că procesele de divorţ ale catolicilor decurg la consistoriu. Nu pot părtini nici părerea celor-ce zic, că dacă să acceptează timbrul, funcţionarii financiari vor ţinea perchisiţii, cu toate că finanţul şi statul n'are nimic a face cu biserica. Eu nu cunosc stat în stat. (Aprobari.) Recunosc autoritatea ministrului de culte, dar' nu recunosc omnipotenţa sa în chestii dogmatice, numai pentru-că e ministru de culte şi are drept de supraveghiere în toate chestiile neeclesiastice şi nedogmatice. Aici trebue ţinut în vedere domnilor şi alt punct de mânecare. Dupa cum ştiu eu operatul comisiunei de 15 conclude într'acolo, ca pe viitor peste tot procesele de divorţ să se facă la tribunal, nu la consistor.

Dacă se va accepta acest lucru, deşi sunt cari zic, că e vorba de taină şi de proces divorţial, ceea-ce trebue depus în mâni preoţeşti, — dacă, zic, să primeşte propunerea comisiunei juridice, în actele consistorului nu va mai privì nici un finanţ. Dar' procesele de divorţ şi de altcum trebue se cadă sub timbru, pentru-că ştim, că au obiceiul a fi atât de înverşunate, încât respectivii plătesc ori-cât, numai să se despartă. Şi astfel sigur că nu va fi atât de grea sarcina purtării de timbre în procesele de divorţ, ca respectivii se nu voească să le plătească. Eu deci voesc se fie menţinut timbrul pentru procesele de divorţ, chiar şi pentru aceea, pentru-ca vreau sa fie uniformitate în patrie, şi nu vreau se dau privilegiu aşa numiţilor catolici atunci, când alte confesiuni plătesc dare de timbru în asemenea casuri.

Ce se atinge de chestia ceealaltă, e perfect de adevărat, că Nemţii, cum a spus-o *Halász Boldizsár,* n'au pus dări pe asemenea procese. E adevărat; pentru-că la Nemţi formează acţiune penală, ear' tot ce e penal, nu cade sub taxe de timbru. Dar' legislatura maghiară nu pune calumniarea între faptele criminale, deşi eu încă zic, că cel-ce calumnieaza se fie închis, — ci zice aşa, să plătească 100 fl., dacă nu e nemeş, şi 200 fl., dacă e nemeş cel calumniat. Ear' acolo, unde astfel de procese au caracterul proceselor civile, e evident, că cad sub taxe de timbru. Dar' nici stilisarea comisiunei centrale nu-'mi place. Au stil foarte bun domnii aceştia, o ştiu eu bine. Dar' totuşi se zice »*becstelenitési és erőszakossági* , pe când noi ne-am îndatinat cu *calumnia* , ceea-ce e ungureşte *rágalmazás*«. Siluirea earaşi e de două feluri *potentia major şi minor,*" — ceea-ce e *volnicie.* De aceea, să se zică: »*în procesele de calumnie şi de volnicie.*

*Ioan Popovici-Desseanu:* „Onorată casă! Eu nu părtinesc textuarea şi a-şi dorì se fie eliminată de tot. Nu pot fi de o părere cu stimaţii domni deputaţi, cari vreau să ne facă şi mai împovărătoare sarcina şi de altcum destul de grea a taxelor de timbru. Acum, sub constituţionalism, mai grea decât sub absolutism! Ministrul de finanţe al absolutismului a căutat numai se dee de toate isvoarele din cari ar putè stoarce venite dela noi, şi de bună samă cunoştea el bine şi procesele de divorţ, şi ar fi stors şi din ele venit, — dar' nu s'a atins de autonomia bisericei!

Eu prin paragraful acesta, dacă rămâne, văd violată deadreptul autonomia bisericeasca, pentru-că dreptul de judecată şi de aducere de sentenţă în procesele de divorţ e un drept vechiu al respectivelor biserici, şi eu aşa cred, că fără consentimentul bisericilor legislatura nu poate lua acest drept dela ele. Tocmai de aceea a-şi afla de foarte neechitabil, dacă atunci, când biserica respectivă nu primeşte nici un fel de ajutor, — pentru-că biserica gr.-ort. nu capătă dela nime nici un crucer, şi cu mare greutate suntem în stare se ţinem consistorul, — are se mai plătească încă taxă separată.

Biserica gr.-ort. a stabilit o anumită taxă ce trebue se plătească părţile pentru aducerea sentenţei, ca din ea sa se poată susţinè cancelaria. Intreb, unde e egalitatea, dacă credincioşii gr.-ort. vin obligaţi să plătească taxe duple? Pentru-că atunci suntem nevoiţi să purtam spesele bisericei şi şi pe ale statului.

Nu pot primì nici parerea, că n'ar fi deosebire între aceea, dacă judecă oameni plătiţi din partea statului, sau judecătoria susţinută cu mare greutate din partea statului.

In biserica protestantă judecă laicii, plătiţi din partea statului. E deci echitabil, ca statului să 'i-se plătească spesele ce le are cu judecătoriile. Dar' acolo unde statul nu plăteşte nimica, e foarte natural, că în mod echitabil nici nu poate cere nimica. In decursul sesiunei acesteia parlamentare s'a întâmplat, că dupa-ce susţinerea judecatoriilor din oraşe încă cade între interesele statului, statul a aflat că e echitabil se contribue la spesele ce le reclamă, fiind-că din timbre primeşte şi statul un venit potrivit. Dacă în paragraf s'ar lua astfel de disposiţie, că amasurat venitelor de timbru se vor împărtăşì de ajutorul de stat bisericile, cari prin judecătoriile bisericeşti au influenţă asupra proceselor de divorţ, n'a-şi vorbì nimic contra. Pentru-ca atunci a-şi fi sigur, că taxele pe cari sunt datoare părţile să le plătească, rămân la biserică. Dar' fiind-că

de altă ajutorare judecătoria bisericească nu se împărtăşeşte din nici o parte, ear' biserica nu 'şi-ar putè ţinea cancelaria sa, fiscul seu, notarul seu, e evident, că biserica nu se poate lipsì de taxa de care are lipsă neîncunjurată.

De aceea, pe basa principiului de egalitate, cu toate că esistă deosebire între raporturile eclesiastice a-şi dorì, că aşa ca şi până acuma, se fie scutite de timbre procesele de divorţ şi în viitor. Ţin deci la propunerea condeputatului *Avram Tincu,* şi întrucât n'ar fi primită, — după-ce am auzit înşirându-se motivele, că biserica catolică încă primeşte ajutorare dela stat, — rog în tot casul, ca cu biserica gr.-ort. să se facă escepţiune, pentru-că ea nu primeşte ajutor din partea statului, şi aşa, dacă nu s'ar primì moţiunea condeputatului, mă rog se primiţi, ca procesele ce decurg în faţa bisericei gr.-ort. se fie scutite de timbru. Ce se atinge de ceealaltă parte a textului comisiunei centrale, au lămurit-o foarte esact condeputaţii antevorbitori, şi eu nu mai vorbesc la ea, ci evit vorbele, pentru-că nu e echitabil, ca după procesele pentru cari dincolo de Leitha nu se plătesc timbre, să plătim noi.“ (Zgomot mare.)

*Vichente Babeş:* „Onorată casă! Eu aşa ţin, că importanţa timbrului la procese, respective basa ce o are, poate se fie numai una, că obiectul de proces are o anumită valoare, o valoare bănească, şi una sau alta dintre părţi are un anumit câştig, căci altcum nu are nici un înţeles timbrul la procese. La procesele numite *civile,* al caror obiect representă o valoare oare-care, tocmai după valoarea aceasta se croeşte timbrul, mai mare sau mai mic. La astfel de procese însă, al căror obiect nu are valoare bănească, nu se poate aplica timbrul, şi tocmai de aceea nici nu 'l-a aplicat nici inventatorul timbrului, guvernul austriac. Ce se atinge de procesele de divorţ, a-şi vrea se ştiu cum ar putè fi taxate, după care valoare s'ar putea aplica la ele darea de timbru? A-şi vrea se ştiu, că ce valoare ar avea, şi cine câştigă din ele altul, decât moralitatea publică? De aceea eu ţin, că dacă la o confesiune oare-care e în întrebuinţare timbrul la procesele de divorţ, după logica mea urmarea ar trebuì se fie stergerea timbrului şi acolo, ear' nu întroducerea lui şi la celelalte confesiuni.

Ce se atinge de procesele de calumnie, vătămare de onoare şi volnicie, aşa cred că e vorba numai de o dispoziţiune provizorie.

Eu cred, că dacă vom face codificarea, vom trece în codul penal aceste fapte, şi atunci înceată taxele de timbru, precum sunt

sterse în toată lumea pentru procesele criminale. Dar' şi până atunci, ce taxă se dăm în procesele de vătămare de onoare? Cine se plătească aici taxele? Despre ce e vorba? Dacă omul de rînd, care nu e nemeş, câştiga procesul, ce a câştigat? Plăteşte spesele şi primeşte a treia parte din 20 fl.! Dacă deci, după actuala lege maghiară, cineva are spese enorme cu apărarea onoarei sale, se mai plătească încă şi taxe de timbru? Sau să le plătească celalalt? Dar' în astfel de procese nu vine nimeni judecat la purtarea cheltuelilor!

După modesta mea părere nu e corect, că se propune, ca la astfel de procese să se întrebuinţeze timbru. Eu cel puţin, cu logica mea, nu pot să înţeleg basa acestui timbru. De aceea ţin, că onorata casă nu poate ajuta mai corect în lucrul acesta, decât dacă primeşte propunerea dlui deputat Halász Boldizsár, de a fi şters acest paragraf." (Aprobări în stânga.)

*Aviam Tincu:* „Onorata casă! Dacă se primeşte propunerea lui Halász Boldizsár, nu mai vorbesc. Dar' cu privire la aceea ce se propune din partea comisiunei centrale. anume, ca în procesele de căsătorie, vătămare de onoare, să se plătească timbru, declar, că prin aceasta onorata casă nu câştigă nimica. Vreau acum să vorbesc la motivarea dlor Tisza Kálmán şi Tokody. Motivele principale vorbesc tocmai pentru propunerea mea. Eu am purces din punct de vedere gr.-ort. şi voeam să restabilesc tocmai egalitatea de drept. S'a spus onorată casă, că la gr.-orientali părţile platesc judecătoria bisericească, şi dacă să mai plăteşte şi timbru, plătesc oamenii de două-ori, — pecând confesiunile cari se judecă în faţa tribunalelor civile nu plătesc decât numai odata. Atâta aveam de spus."

Se primeşte textul original.

## Memoria lui Horia şi Cloşca.

*Şedinţa din 1 Iulie 1868.* La ordinea zilei răspunsul ministrului de interne la o interpelare a deputatului *Simonyi Ernő.* Vorbeşte deputatul

*Iosif Hodoşiu:* „Nu vreau cu ocasiunea aceasta, nici să aprob, nici sa condamn procedura ministeriului, pentru-că actele nu sunt depuse pe masa camerei şi eu nu pot să-'mi câştig informaţiuni exacte în chestie. Nu pot însă să nu fac unele observaţiuni, anume, că referitor la o întrebare a dlui deputat interpelant Simonyi, dl ministru n'a dat desluşire. N'a spus, anume, cum s'a întâmplat, că judele din

Félegyháza, arătând soldatului o persoană 'i-a dat ordin să tragă cu puşca în ea, ear' celoralalţi le-a spus să puşte fără gloanţe. Fac observarea aceasta în interesul siguranţei personale, şi sper că ministrul va da lămuriri şi în privinţa aceasta.

De altcum, cum am spus, eu de astadată nu vreau, nici să aprob, nici să condamn procedura dlui ministru, şi poate că nici nu vorbeam, dacă dl condeputat *Besze János* (Sa auzim!) nu făcea o asemănare, citând epoca lui *Horia-Cloşca* şi a lui *Haynau*. Asemănarea aceasta, ca ori-care asemănare, schioapăta. Pentru-că întreb: Când şi în urmarea căror lucruri s'a nascut revoluţia lui Horia-Cloşca? (N'a fost vorba de ea! Zgomot!) Şi când şi sub cari împrejurari s'a născut lumea lui Haynau? (Să auzim!) Ştiţi domnilor, că înainte de Horia-Cloşca poporul cât era de asuprit. Poporul era *glebae adscriptus*, care n'avea libertate. Asta era starea poporului înainte de *Horia*. Şi Horia a voit sa ajute poporului. A voit să-'l facă liber. (Contraziceri) Da, Horia a fost omul libertăţii. (Contraziceri). Dar' eu mă mir de Besze János, că de ce nu a asemănat lumea lui Horia-Cloşca cu a lui *Dozsa*, ci cu a lui Haynau? (Sĕ auzim!) Pentru-că guvernul lui Haynau, când şi sub ce împrejurări s'a născut? Inainte de Haynau poporul era liber, avea constituţie, — cel puţin în Ungaria, — în toată privinţa esistà libertate, era libertate de întrunire şi libertate personală, ear' Haynau a pus capăt tuturor acestora.

Prin urmare, asemănarea schioapătă în toată privinţa, fiind-că Horia şi Cloşca voeau libertate, *Haynau* a suprimat libertatea". (Intrerupere: Frumoasă libertate a voit *Horia-Cloşca!*)

***Sigismund Borlea:*** „Onorată casă! Premit, că peste tot nu voeam să vorbesc la obiect. Dar' fiind-că prin cuvintele condeputatului *Besze* mă văd deadreptul provocat, nu pot întrelăsa să nu fac unele observări la una din expresiunile dlui *Besze*. (Contraziceri. La ordine!) Domnul deputat Besze János, pentru a da mai mare efect vorbirei sale, a aflat de bine a se provoca la *Horia-Cloşca*, şi după provocare, în presimţirea efectului, din ochii lui schinteeau raze de bucurie. Antevorbitorul meu a espus în deajuns deosebirea între epoca lui *Horia-Cloşca* şi a lui *Haynau*, de aceea vreau să ating numai, că după mine, şi aşa cred, se vor mai afla mulţi în camera aceasta cari vor înţelege, că n'a fost corectă asemănarea. Şi n'a fost corectă pentru aceea, pentru-că deşi n'a ştiut dl Besze, dar' presupun că dintre domnii deputaţi mai mulţi au ştiut, ca prin astfel de provocare se da naştere numai la agitaţiuni. (Contraziceri.

Zgomot.) Dacă tocmai voea să se provoace la un nume istoric, fiind-că lucrul s'a petrecut în Félegyháza, unde Români nu sunt, şi astfel în drama aceea nici n'a avut rol nici un Român, trebuea să se provoace la Dozsa. (Intrerupere: A putut să o facă pe basa egalităţii de drept!) Cu atât mai puţin a avut drept să se provoace la acest fapt, fiind-că prin aceasta provoacă numai şi produce agitaţie, ceea-ce aşa cred, nu duce nici odată la scop. Eu deci nici nu pot se cred alta decât că, deşi fără intenţiune, dar' în tot casul a făcut rău serviciu provocându-se la gravaminele noastre. De altcum întrucât a fost corect dl Besze când a rostit vorbirea sa agitatorică, las în apreciarea onoratei case. Cu regrete am esperiat anume, că mai de multe-ori când noi deputaţii naţionali vorbeam într'o chestie ceva ce nu era pe placul partidei celeialalte, am fost totdeauna suspicionaţi. Cred, că despre partea păgubitoare a acestei proceduri mulţi sunt convinşi, şi astfel mulţi sunt convinşi şi despre aceea, că provocarea aceasta a dlui Besze e incorectă şi păgubitoare.

Tocmai de aceea, rog pe dl deputat Besze János, ca pe viitor, întrucât e numai posibil, să binevoiască a se reţinè dela astfel de lucruri, — deşi nu va face mare efect cu vorbirile sale, — ear' dacă nu s'ar putea desvăţa dela aceasta, atunci se caute efectul în faptele naţionalităţii sale, ear' nu în faptele altei naţionalităţi.“ (Să votăm!)

## Legea dărilor directe.

***Şedinţa din 4 Iulie 1868.*** La ordinea zilei e pusă legea despre dările directe. Vorbeşte

***Simeon Pap:*** „Onorată casă! Nu întru în esaminarea proiectului de lege aflător în discuţie; nu pentru-că nu mi-ar face plăcere, ci pentru-că a-'şi obosi numai preţioasa indulgenţă a onoratei case fără nici un resultat, fiind-că proiectul a trecut deja prin multe fase şi prin multe critici ale comisiunilor. Dar' nu pot să-'mi înnec îngrijorarea asupra esenţialei mancităţi ce o are, întrucât nu se dă nici o atenţiune ţinuturilor muntoase, sterpe, mlăstinoase, cu un cuvânt, ţinuturilor consumătoare, deşi dl ministru de finanţe a recunoscut în escelenta sa vorbire din 16 Aprilie, că există unele ţinuturi cari sunt prea împovărate şi de cari trebue să fie purtat de grijă cât mai curând. Mă aplec cu veneraţiune în faţa acestei recunoaşteri. Dar' întreb, oare când se va pune aceasta în practică, dacă nu cu aceasta ocasiune? Şi până atunci să tot poarte sărmanul popor sar-

cina insuportabilă? Şi apoi, nici nu sunt ţinuturi muntoase acestea, ci e întreaga parte de nord a Ungariei, începând din Maramurăş! Sunt tot astfel de ţinuturi, pe unde nu e industrie, nu e comerciu, sunt ţinuturi ascunse. Pe deasupra sunt ţinuturi consumătoare, cari în mare parte veghetează din prăsirea de vite. Veghetează zic, pentru-că acolo unde earna e de şase luni, nu poate să fie cu spor prăsirea vitelor. Cu un cuvânt, sunt astfel de ţinuturi, pentru cari pot să esiste căi ferate, canalisări şi alte instituţiuni salutare, pentru-că vor contribui din greu cu dările lor la ele, dar' nu vor avea absolut nici un folos, sau prea puţin folos de ele.

Dările însă, din contră, pe cât de neproporţionat şi pe nedrept au fost repartate sub absolutism, tot atât de fără cruţare, ba în înţelesul acestui proiect de lege chiar împodobite cu interese se intenţionează a se incassa şi din partea constituţionalismului, astfel onorată casa, că pecând poporul de pe câmpie, poporul din pământul Canaanului, îşi bate capul încă cu aceea, că prin acceptarea *cuotei* nu se ataca cumva capitalul moşiei, la jumătate, ca se nu zic la trei părţi din patru a poporaţiunei ţinuturilor acestora, moşiile au ajuns de mult în buzunarele Evreilor, fiind-că Evreii au filosofie de a trăi, ceea-ce durere, şi încă ruşinoasă durere, la poporul nostru creştin lipseşte cu desăvârşire, fiind-că catechismul evreesc te învaţă întâiu a trăi, şi apoi a muri.

Dacă deci, parlamentul nu întinde ajutor acestui popor aflător în situaţie nefericită, ales acum după decretarea emancipării Evreilor, şi încă fără amânare, atât pe teren material, cât şi spiritual, cum se cere dela un tată al popoarelor acestei ţări, poporul e perdut fără a mai putea fi mântuit.

A fost o ireparabilă greşală amânarea într'atâta a rectificării de dare, pentru-că în urmarea rectificării puteau să fie sterse restanţele de dare, atât de nedreaptă şi neproporţionată, de sub absolutism, cari nu sunt încă neincassabile. Şi totuşi despre toate acestea manifestă o tăcere adâncă proiectul de lege, pecând mult onoratul domn ministru de finanţe le recunoaşte toate în cuvintele din lăudata sa vorbire escelentă, că: „sarcina, care trebue să o purtăm e fără greşală mare, dacă luăm în considerare capacitatea plătirei de dare. Dar' e suportabilă totuşi în present, numai să o împărţim după dreptate, aşa cum fiecare poate să o supoarte."

Asta e o doctrină atât de sublimă, onorată casă, în faţa căreia trebue să se plece fiecare fiu al patriei. Totodată însă e şi depri-

matoare, fiind-că în proiectul de lege nu-'i găsim nici o urmă. E necesar deci, ca acestei sublime idei să 'i-se dee corp, ceea-ce se poate face numai aşa, dacă acum se decretează prin resoluţiune, că rectificarea dării are să se înceapă imediat, ear' până la terminarea rectificarii se suspendează incassarea restanţelor de dare cu privire la ţinuturile consumătoare.

Eu însă nu înţeleg sub aceasta reformele de dare, pe cari ni le-a pus onoratul domn ministru de finanţe în perspectivă, cu declaraţia următoare a sa: „de altcum la reforma dării de pământ se poate lua ca cheie mult mai dreapta suma mijlocie a preţurilor de vânzare şi de preţuire usuate în ţinuturi; de aceea m'am îngrijit de adunarea datelor respective de pe cei din urmă zece ani.“

Ar fi păcat să se peardă timpul, pentru-că asta nu e reformă de dare, ci e acelaşi sistem de ducere la sapa de lemn cu care a ruinat guvernul lui Bach ţinuturile. Se punem în comparaţie preţurile pieţei din două comitate productive, învecinate, dar' deosebite, de es. Sătmar şi Maramurăş. Preţurile pieţei în comitatul din urmă sunt totdeauna cu 3, 4, 5 fl., mai mari ca în comitatul Sătmar. Ar urma deci, că şi pământul se fie mai împovărat cu dare. Dar' eu întreb, de unde diferenţa în preţuri. De acolo, că vieaţa vine transportată din Sătmar în Maramuraş? De aceea, că Maramurăşul pe lângă sîrguinţă îndoită şi spese de gunoire nu e în stare se producă atâta cât produce pamântul din Sătmar fără nici o gunoire, şi de aceea e silit să se aprovizioneze din Sătmar, Ardeal, Bucovina, sau ori-deunde. Se luăm cucuruzul, pânea destul de slabă, dar' esclusivă a poporaţiunei dela munte. Spicoase nu cresc în văi, pentru-că nu au vânturi destule, ear' coastele sunt sterpe. Dacă se samănă de vreme cucuruzul nu creşte şi abia dă jumătate de recoltă, şi aceea slabă de tot, pentru-ca a fost semănat în pământ rece, care încă în sîmbure 'l-a slăbit pentru vara întreagă. Ear' dacă se aşteaptă până se încălzeşte pamântul, creşte frumos, e verde, dar' e întârziat, şi bruma de toamnă îl ofileşte, pentru-că 'l prinde necopt.

Ca raspuns se spune, că ţinuturile consumătoare sunt rebonificate cu prăsirea vitelor din abundanţă. Dar' afirmarea aceasta, dacă e temeinică, se poate aplica la fânaţe, dar' nu la arătură. Dar' acum se vedem şi fânaţele şi respective prăsirea de vite pe locuri muntoase în raport cu ţinuturile de pe şes.

Scusaţi că întru în detailuri, dar' aşa cred, onorată casa, că nu este în vieaţă problemă mai grea decât repartarea darilor, dacă e

să se facă astfel, ca să stea aproape de dreptate. Să începem deci la fîn. Pe şes, earba cosîtă rămâne pe loc, dacă proprietarul are lucruri mai urgente, şi dacă o bate ploaia nu e nici un rău, pentru-că are oleiu din destul, şi după vorba bătrânilor, ajunge şi mai rămâne, şi când are vreme, omul o întoarce cu furca, pe multe locuri nici nu o mai adună cu grebla, şi lucrul e în ordine. Earba cosîtă de pe munţi, în ziua primă vine întoarsă cu furca, în a doua greblată şi adunată, în ziua a treia resfirată de nou, întoarsă, uscată, şi dacă nu e ploaie, ceea-ce e eveniment zilnic pe locuri muntoase, şi încă în mod neaşteptat, pentru-că în momentul în care apare norul să sloboade şi ploaia — poate să o lase acolo de gunoiu, pentru-că având puţin oleiu 'l-a spălat ploaia.

Asta e deci deosebirea la fîn. Altă deosebire e aceea, că pe acelaş teritor, la munte creşte numai pe jumătate atâta fîn ca pe şes. A treia deosebire e, că la munte vitele au lipsă de nutreţ de două-ori mai mult ca la şes, fiind-că la munte earna e de 6, de multe-ori de 7 luni. A patra deosebire, că pe vitele sale mărunţele, cum se pot creşte la munte, omul abia primeşte preţul pe jumătate decum e preţul vitelor dela şes. Reasumând deci cele spuse, proprietarul de vite dela munte, din fînul câştigat cu spese duble, foloseşte îndoit atâta pentru creşterea vitelor pe cari capătă numai jumătate de preţ ca şi cel de pe şes, ceea-ce matematiceşte exprimat face cam a opta parte din valoarea fînaţelor de pe şes. Consecvenţa sănătoasă şi conştienţioasă face deci de necesară clasificarea ţinuturilor consumătoare, la ce guvernul lui Bach nu s'a gândit, de aceea au şi ajuns ţinuturile să fie insolvente. Şi apoi cu câte datorii sunt îngreunate moşiile, datorii din cari au fost plătite dările!

Ce se atinge în fine de pădurile imense din cari se crede că ies mari venituri, aşa cred că am spus tot când afirm, că mai mulţi proprietari de păduri 'şi-au oferit pădurile *gratis* statului, numai în schimbul dării. Alţii eară au declinat dela sine pădurile şi le-au pus în spinarea vecinului, numai pentru ca se scape, cu pădurile împreună, de darea necruţătoare. Sunt, nu se poate tăgădui, încă unele păduri, ales cele cu brad, cari mai aduc venit. Tocmai de aceea, la repartarea dării acelea ar fi necesar să fie ţinute în vedere, sau aceea, că dintre păduri cari aduc venit, cât venit aduc, şi cari nu aduc nici un venit?

Asta e deci soartea ţinuturilor de consumaţie, onorată casă! Din ce fie-'mi permis se deduc, că onoratul domn ministru de finanţe

a fost sedus de proiectul, ca preţul mijlociu de vânzare se fie luat de basă pentru dare, fiind-că pe basa aceasta nu sunt în stare ţinuturile se poarte sarcina, ceea-ce dovedeşte din destul trista lor situaţie de astazi, evidentă din cele comunicate.

Adevărat, că reforma aceasta de dare ar reduce în mare parte venitul calculat înainte şi deficitul ar creşte în aceeaşi proporţie, şi poate ca aceasta a amânat reforma; dar' faţă cu pericolul amenintător e necesar sa se recurgă la mijloace estraordinare, ca să nu ne prăbuşim sub greutatea sarcinilor îngrămădite. Aceste mijloace estraordinare ar fi următoarele:

1 Pensiunile se fie revisuite, ca să nu se împărtăşească de ele şi cei-ce nu le merita. Astfel sunt de es. servitorii absolutismului, cari ar trebuì se fie eschişi dela acest favor.

2. Pensiunile aflate de echitabile, în aceasta stare eshauriată, atât de jefuită a ţării, să nu treacă peste maximul de 300 fl., deocamdată. pentru-că scopul pensionării nu e luxul, ci traiul inevitabil. Ca esemplu poate fi luată pensiunea preoţilor, care nu trece peste maximul de 120 fl.

3. Lefurile funcţionarilor de stat, cari trec peste 2000 fl. se fie reduse la jumătate. De esemplu se servească diurnele deputaţilor dietali, cărora nici spesele de călătorie nu li-se rebonifică. Nimic nu poate zdruncina într'atâta încrederea în guvern, ca şi lipsa de economisare.

4. Lefurile duble de funcţiune de stat se fie sistate.

5. Toate titulaturile, fie civile sau bisericeşti, de oficiu sau de naştere, se fie puse sub dare, în mod treptat, cu escepţiunea regelui încoronat şi a membrilor familiei domnitoare, şi cu escepţiunea titulaturilor de: onorat, onorabil, revendissim, cari se declară de scutite de dare.

Despre lux nu vorbesc, în privinţa aceasta nu sunt de acord cu domnul deputat Kurcz. Luxul e un rău indispensabil, necesar în interesul industriei. Şi nu condamn nici jobenurile şi fracurile, cari schimonosesc şi batjocoresc portul din patrie, şi nu le condamn, pentru-ca am încredere în geniul patriei acesteia, că va face ca fălosul leu se nu fie sedus a se demite la un joc măìmuţăresc.

Şi în fine, ca să se satisfacă din destul şi doctrinei mult stimatului domn ministru de finanţe, anume, ca sarcina se fie împărţită în mod just, aşa cum fiecare poate se o supoarte: aflu de neîncunjurat de lipsă punerea proprietăţii sub dare în mod treptat, pentru-că

dacă a fost procedură echitabilă din partea legislaturei dela 1848 decretarea egalităţii de drept, stergerea iobăgiei, şi alte asemenea dispoziţii salutare, dela noi pretinde dreptatea în mod inevitabil întroducerea modului de punere de dare, ca prin amânarea, sau prin abandonarea lui, nu cumva poporul se vină la amara convingere, că în patria aceasta sunt representate, nu într'atâta interesele sale, cât mai mult interesele aristocraţiei, posesoră de moşii, şi se urmeze apoi la alegeri *bellum aliquid habentium contra multum habentes*. Pentru-că e nedreptate, onorată casă, dacă omul sărac, după proprietatea sa, al cărei product nu e suficient nici pentru traiul seu şi al familiei sale, are să plătească în proporţie aceeaşi dare pe care o plăteşte proprietarul moşiei de 10, 15 mii de jughăre. Ba chiar şi instrucţiunea publică o urgentăm de geaba, dacă nu promovăm bunăstarea poporului. Pentru-că a educa un popor ce se luptă cu miseria, însemnează atâta, cât a cultiva un pământ inproductiv, fără a-i aduce nici o îmbunatăţire."

## Legea despre darea pământului.

***Şedinţa din 6 Iulie 1868.*** Se discută pe articole legea despre darea de pământ.

***Mateiu Pop:*** „Onorată dietă! Îmi iau voe să-'mi spun şi eu părerile la §-ul 2 al proiectului de lege de pe tapet, şi să-'mi fac moţiunea. Mult onoratul domn ministru a stibilit în expunerile sale principiul după care au se fie comasate sumele ce au fost plătite şi se vor plăti sub diferite rubrici, ca dare de pamânt. Principiul acesta a fost acceptat din partea onoratei case pe basa propunerei comisiunei financiare. In Ungaria a fost până acuma 16 fl. darea fundamentală de stat, $4^{76}/_{100}$ adaosul, 9 fl. desărcinarea pământului, repartate şi încassate în procente, după venitul curat anual. Aceste sume au fost astfel comulate pentru Ungaria, respective comasate, că sub titlul dare de stat s'au pus $20^{78}/_{100}$ procente, pentru desărcinarea pământului 9 procente. La olaltă 29 procente.

Pentru Ardeal, darea fundamentală a fost până acuma 10 fl. adaosul 2 fl. 50 cr. desărcinarea pământului 7 fl. 70 cr. După actualul proiect de lege, darea fundamentală să stabileşte în 10 fl, adaosul în 3 fl., desărcinarea pământului în 9 fl.

Cu toată motivarea comisiunei financiare, că urcarea aceasta de dare să egalează cu proiectul referitor la darea de case, ceea-ce



http://statuldacia.info

eu nu pot accepta, pentru-că dat fiind, că darea de case a luat în Ardeal o estindere mai mare decum o avea în trecut, egalisarea se reduce la nula, nu vreau să vórbesc de astădată în contra urcării de dare, fiind-că fiecare membru al onoratei case ştie cât de mult au asuprit darile şi pană acuma pe contribuenţi, ear' experienţa va arata nu peste mult, că urcarea de dare va nimici putinţa de a plăti darea. Dar' trebue se vorbesc la acea parte de textuare a paragrafului doi din acest proiect de lege, prin care se abandonează pentru Ardeal comasarea dării şi a adaosului, contra principiului acceptat de comulare, zicându-se în acest paragraf că: „In Ardeal darea fundamentală de stat se stabileşte în 10 fl., în locul adaosului de pănă acuma 3 fl., pentru desărcinarea pământului 9 fl., la olaltă deci în 22 fl., luaţi ca procente.“ Trebue se vorbesc din motivul, că eu văd în textul acesta restrângerea esercierii dreptului cetăţenesc. Anume, în Ardeal dreptul electoral al cetăţenilor, cari la 1848 nu-l aveau, a ramas condiţionat de censul stabilit în 8 fl. Dupa legea din 1848 numai darea personală nu poate fi computată în censul acesta. In sensul legii acesteia, ori-ce dare plătită după pamânt trebue se fie computată în cens. Da, însa în Ardeal are loc procedura care nu se uneşte nici cu dreptatea, nici cu modul sănătos de cugetare politică, că ori-ce adaos plătit după darea de pământ nu a fost computat în cens. Prin aceasta, onorata casă, cetăţenii din al căror cens de 8 fl. au lipsit câţiva cruceri, au fost scurtaţi în eserciarea dreptului de alegere.

Fiind deci decretat principiul comulării şi acceptat din partea onoratei case, ear' pentru Ungaria chiar efectuită fiind comasarea, nu înţeleg de ce se abandonează pentru Ardeal? Din ce eu de altcum nu pot deduce alta, decât că este intenţiunea, ca în Ardeal se fie menţinută procedura de eludare a legii şi starea păgubitoare de lucruri.

Ca espresiune a datorinţei mele, şi purcezând din principiul, că cetăţenii patriei trebue să se împărtăşească de eserciarea drepturilor lor cetăţeneşti în măsura în care iau parte la purtarea sarcinelor ţării, ear' punerea dreptăţii curate pe steag ca principiu călăuzător în legislatură aparţine datorinţei corpului legiuitor: îmi iau voe onorată casa a face o moţiune, cu rugarea se o luaţi în considerare.“

*Notarul Mihályi* (ceteşte moţiunea:) „In locul cuvintelor din §-ul 2, că „In Ardeal, ca dare fundamentală de stat 10 fl. şi în locul adaosului de pănă acum 3 fl.“ — să se pună: *In Ardeal darea de stat e 13 fl.*«

*Iosif Hodoşiu:* „Onorată casa! Voeam se fac şi eu moţiune cu privire la §-ul 2 din proiectul de lege aflător pe tapet, şi adecă, modificarea aceea voeam se o fac, că partea referitoare la Ardeal din paragraful acela se fie eliminată cu totul. Pentru-că dacă pentru Croaţia şi pentru ţara Slovacilor (a înţeles Slavonia) s'a făcut lege specială, în care se zice, că: „Sistemul actual de dare din Croaţia şi ţara Slovacilor rămâne în vigoare pentru dările directe, până la o ulterioară dispoziţie legală," — cu atât mai vârtos trebuia să se zică aceasta pentru Ardeal.

Sunt obiecte, a căror resolvare e necesară, înainte de a vota corpul legiuitor dările. Astfel e chestia uniunei, astfel e chestia naţionalităţilor. In special chestia uniunei nu poate fi resolvata în mod numai lateral, cum zicea condeputatul *Bethlen Farkas,* că pentru Ardeal vrea se stabilească darea prin lege, ear' nu »*în mod numai lateral.*«

Concludând din acestea, noi am lua aici dispoziţii numai laterale. Eu însă nu vreau să dispun în mod numai lateral, cu privire la Ardeal. Nu vreau peste tot să dispun, până când uniunea Ardealului cu Ungaria nu e resolvată din partea corpurilor legiuitoare a ambelor ţari. (Intreruperi: E resolvată deja pe cale legală!) Dacă în continuu luăm dispoziţii laterale, atunci sigur că şi guvernul va dispune în mod lateral. Am văzut şi până acuma, cum de lateral a dispus, pentru-că autorităţile şi tribunalele create pentru Ardeal le-a adus la Pesta, în draga sa voe, prin ce se deschide poarta pe seama sărăciei ca se între în ţeară, fiind-că cerealele sunt acolo atât de ieftine, încât nici darea nu se poate plati din ele. De ce sunt ieftine? Pentru-că nu sunt bani. De ce nu sunt bani? Pentru-ca toţi banii sunt concentraţi în Pesta. (Ilaritate.) De aceea, nu fac moţiune. Sprijinesc moţiunea condeputatului *Dobrzanski*, prin care atât pentru Ungaria, cât şi pentru Ardeal, e asigurată cuota regnicolară." (Să votăm. Zgomot.)

*Şedinţa din 7 Iulie 1868.* Se continuă discuţia asupra legii despre darea pământului.

*Petru Mihályi:* „Mărturisesc, că nu pot fi de o părere cu motivarile aduse în interesul eliminării acestui paragraf. Pentru-ca dacă am avea instituţiune catastrală, regulată şi corespunzătoare oricărui criteriu, în care s'ar lua dispoziţiuni în direcţiunea aceasta, fără îndoială că s'ar dovedi de superfluu paragraful acesta. Dar' în starea actuală situaţia e de aşa, că există totuşi anumit period, în

care, dacă cumpărătorul nu se teme cumva, că proprietatea sa trece în a treia mână, nu va anonţa cumpărarea imediat, nu va esopera transcrierea în cartea funduară, aşa cum ordonează disposiţia aceasta. Experienţa practică justifică tocmai afirmarea mea. Cel puţin la noi, cunoaştem la clasele de jos casuri, că înainte cu 6—7 ani s'a făcut cumpărarea, şi totuşi darea e repartisată pe bietul vînzător. Intreb, e just, ca bietul vînzător să fie însarcinat cu aceea, ca ani de-arândul se umble pe la oficiul de dare cerând ştergerea dării, care'l îngreunează în mod cu totul necompetent? Dat fiind deci, că în casul eliminării acestui paragraf, vînzătorul ar trebui, amăsurat praxei de păna acum, se facă anonţarea la oficiul de dare, ear' acum are se facă anonţarea simplu la oficiul de primărie comunală, şi nu e decretat nici aceea, ca în scris, prin urmare se poate face şi cu vorba: eu marturisesc, că aflu lucrul de foarte oportun, şi în interesul celor-ce fac vînzarea, cari prin urmare pot mai mult se reclame ajutorul statului, de foarte necesar. Nu ţin lucrul de îngreunător la nici un cas, şi din motivele înşirate, pe lângă modificarea propusă de comisiunea centrală, primesc şi eu paragraful."

La paragraful 14 ia de nou cuvântul deputatul

*Petru Mihalyi:* „Neaflându-mă, onorată casă, în posiţia de a accepta §-ul 14 al articolului de lege, îmi iau voe să-'mi expun motivele. Nu-'l pot accepta special din motivul, că după părerea mea, ba după cele spuse aici din ambele părţi la pertractarea proiectului de lege, e chiar convingerea mea deplină, că darea de pamânt, respective sarcina care apasa pământul, şi 'l apasă şi în present, nu poate fi agravată în mod intenţionat din partea nici unui membru al legislaturei. Ear' acum, dacă onorata casă ar accepta disposiţia §-ului 14, că ştergere de dare pentru trecut nu se va acorda nici în urma petiţionării, natural ca ar urma, că cele 34 milioane de dare restantă pe care a binevoit mult onoratul domn ministru de finanţe se le atingă în vorbirea sa din 16 Aprilie, vor fi incassate dela respectivii.

Nu încape nici o îndoeală, că restanţa e acolo unde respectivii nu au platit datoria. Eu deci, deşi nu cu plină positivitate, dar' cu mare probabilitate îndrăsnesc a spune, că restanţele în cea mai mare măsură au se fie căutate acolo, unde a întrat adevărata incapabilitate sau neputinţă de a le plăti. De alta parte earăşi îmi iau voe a obiecţiona, că cu toate că o parte a acelei restanţe de dare isvoreşte din incapabilitatea de a plăti, partea cea mai însemnată a ei isvoreşte din împrejurarea, ca locuitorii anumitelor ţinuturi, în deosebi cei dela

munte, au fost îngreunaţi după proprietăţile lor, stătătoare în mare parte din paduri, cu atâta dare, încât chiar organele guvernului absolutistic a aflat că nu se potriveşte cu conştienţa, dacă ar fi incassată cu stricteţă. Pentru-că nu încape nici o îndoeală, că dacă restanţele acelea de dare se incassează toate, atunci nu venitul curat, ci valoarea obiectului, capitalul supus dării vine atacat şi pus sub dare.

Fiind-că onoratul domn ministru de finanţe a declarat încă în expunerile sale de atunci, că deşi o parte a acestor dări restante va fi stearsă, şi în privinţa aceasta va fi presentată casei o lege la timpul seu: îndrăsnesc a face întrebarea, că daca se stabileşte odata disposiţia §-ului 14, cum va putea avea loc disposiţia ce va urma din partea legislaturei?

Pentru-că aici să spune clar, că stergere de dare nu se poate acorda. Din motivul acesta rog onorata casă, se binevoiască a primi, nu propunerea dlui deputat *Nicolici*, care după părerea mea e atât de îngustă, încât se refere numai la singuraticii cari 'şi-au presentat deja petiţiunile, — ci o astfel de moţiune, care în general stabileşte şi decretează, ca daca va întra o astfel de petiţiune, care are destulă basă pentru a fi luată în considerare, nici o disposiţie legală să nu poată forma pedecă pentru primirea stergerei, dată petentului. Sprijinesc votul separat al secţiunei III."

*Vichente Babeş:* „Onorată casă! Mărturisesc, că ce se atinge de textul §-lui 14, îmi pare curioasă întreaga explicare, fiind-ca se zice, că sub titlul de supraînsărcinare, motivată cu incorectitatea taxării, rebonificarea de dare nu are loc pentru trecut. Când ceteşte omul textul ar putè să deducă, că pentru viitor, da, *are loc*. Dar' eu mă tem, sau cel puţin aşa vad că se interpretează legea în general, ca şi cum nici pentru viitor n'ar avea loc. Dacă e aşa, ca numai pentru trecut nu are loc, atunci textul îmi pare *grozav*, pentru aceea, pentru-că facem lege pentru trecut, deşi e raritate, şi s'ar putè zice că e anomalie facerea de legi pentru trecut, cu atât mai vârtos, că pentru trecut a existat o ordonanţă, aprobată prin îndemnisare, din care s'au nascut drepturi pe cari acum ulterior vrem să le sistăm prin o lege nouă.

Eu deci, după modesta mea părere, nu m'a-şi putea învoì la aceasta, întâiu pentru-că e nedreptate, al doilea pentru-că e anomalie. Dar' dacă o decretăm aceasta pentru viitor, atunci earăşi îmi pare *curioasă* legea, pentru-că ar fi primul cas, ca în contra unei disposiţii a autorităţilor se nu fie admis remediul.

Dacă legea zice, că în contra unei anumite proceduri sau acțiuni nu se poate recurge la remediu sau la apel, nu putem presupune decât numai, că procedura nu poate fi greșită, sau că greșala făcută nu poate fi îndreptată, pentru-ca nu e permis. Eu din partea mea așa țin, că abia va fi aici între noi unul măcar, care ar cuteza se afirme, că în procedura funcționarilor nu există greșală, și prin urmare, nime nu va cuteza să afirme nici aceea, că nu e permis să fie reparată greșala făcută. De aceea eu mărturisesc, că nu 'mi-ași putè da la nici un cas consentimentul, pentru-că nu găsesc nici logică, nici echitate, nici dreptate. Prin urmare, votez cu aceia, cari au propus abandonarea."

*Sigismund Borlea:* „Onorată casă! Dacă cetim acest paragraf 14, care sună astfel: „Nu are loc pentru trecut rebonificarea de dare sub titlul de supraînsărcinare, motivată cu incorectitate de taxare", apare neîndoios, că însuși dl ministru de finanțe a fost convins când a făcut propunerea, că astfel de supraînsărcinari isvorîte din incorectitate de taxare există, și astfel la mulți li-se face nedreptate. Acum mă rog, dacă suntem convinși despre ceva, suntem convinși că există nedreptate, și noi prin lege decretăm că nu vrem se sanam nedreptatea, eu țin aceasta asemenea de nedreptate. Și că într'adevăr sunt multe astfel de casuri, o știe de bună seamă și dl ministru de finanțe însuși, pentru-că în privința aceasta se află multe petițiuni în mânile d-sale, petițiuni la cari nu s'a dat răspuns nici până astăzi. A-și putè numì comune, atât de sterpe în pământ, numai petriș, unde nu earbă, dar' nici pomul nu crește, și totuși e luat la dare în clasa a doua, sau clasa întâia, ear' recursurile date cu ani înainte au ramas până acuma fără nici un resultat.

Și comunele acestea sunt datoare și astăzi cu dare însemnată, dare ce nu se poate incassa cu nici o execuțiune, pentru-că nu e de unde, și fiind-că afară de pământul fără preț, dar' suprataxat, nu au altă avere, ear' pământul nu-'l ia nime nici gratis, dar' pe bani! Și dacă se zice în lege, ca nu se poate căuta îndreptare în contra unei astfel de nedrepte repartări de dare, restanțele acestea de dare în cele din urmă trebue să fie totuși ertate, pentru-că pământul acela, chiar se scoateți toba, se vreți să-'l vindeți, cum spuneam, nu-'l cumpără nimeni, pentru-că comuna însași, proprietarul însuși, ar fi gata să-'l dee gratis, numai se scape de el și de darea cu care e împovărat. Ear' dacă biata aceea de comună, sau bietul om nu poartă vina, că respectivul funcționar financiar, sau cum se

numeşte, care a făcut taxarea, ori n'a priceput treaba, ori din hiperzel a făcut supratanarea, din motivul ca să-'şi câştige autoritate, merite şi posiţie mai bună, ori apoi a făcut supratanarea din alt motiv, fiind-că aceşti funcţionari sunt foarte serioşi, ceea-ce trebue să o simtă proprietarul: eu ţin procedura de nedreaptă şi nevrednică. Din punctul de vedere al dreptăţii şi al echităţii sprijinesc deci propunerea condeputatului *Szaplonczay.*«

## Darea pentru case.

*Şedinţa din 8 Iulie 1868.* Discuţie asupra legii despre darea de case. Vorbeşte deputatul român

*Sigismund Popoviciu:* „Onorată casă! Cu privire la paragraful acesta îndrăznesc şi eu a face o moţiune. În înţelesul acestei moţiuni, la litera *i)* cu eliminarea cuvântului *»oficios«,* ar fi să se stabilească textul astfel: *»locuinţele parochilor şi ale învăţătorilor.«*

Onorată casă! Textul original ar da ansă la esplicarea, că numai acele locuinţe sunt oficiale şi scutite de dare, cari sunt date din partea patronilor sau a comunelor, şi ca atari sunt date în mod gratuit preoţilor şi învăţătorilor, ear' toate celelalte locuinţe preoţeşti şi învăţătoreştĭ, cari nu aparţin locuinţelor oficioase, cad sub dare. Dacă se menţine în text cuvântul *oficios«,* şi cuvântului se dă explicarea atinsă de mine, se va naşte de aici faptul, că onorata casă prea s'ar abate dela principiul egalităţii purtării de sarcini comune, şi anume, după mine în direcţia cea mai rea, pentru-că ar face să fie scutiţi de dare preotii şi învăţatorii bine dotaţi, şi ar pune sub dare pe cei săraci. Imi iau voe a recomanda atenţiunei casei moţiunea mea."

*Vichente Babeş:* „Onorată casă! Voiu îndrăsni a adaoge întâiu câteva cuvinte la moţiunea amicului meu *Popoviciu,* şi apoi a face unele observări, referitor tot la paragraful acesta, anume, la punctul *l).* Ce priveşte moţiunea amicului meu Popoviciu referitoare la punctul acesta, îmi iau voe a spune, că punctul, dacă ar ramânea aşa cum e proiectat, ar fi grav, mai mult pentru noi, gr.-ort., pentru-că după cum să ştie, la noi nu sunt aşa numite locuinţe oficiale, ci sunt sesiuni, cari aparţin dotaţiunei. Adevărat, că sesiunile au şi intravilane, dar' pe intravilane nu se află edificii comunale, ci pe ele e pusă casa preotului, care formează proprietatea sa particulară, şi care, după moartea sa, trece la cumpărător. Ba fiind-că pănă acum

nu era asigurare în carte funduară, s'a întâmplat pe multe locuri, că astfel de case au fost vândute din partea urmaşilor moştenitori cu drept de proprietate unei persoane particulare, şi casa a rămas perdută, cu intravilan cu tot. In astfel de casuri, preotul care a urmat, avea trebuinţă de locuinţă. A cumpărat deci un loc de casă şi a clădit casă pe el, şi zidirea aceea a suplinit apoi locuinţa oficială a preotului. Acum dacă am pune dare pe casele acestea, adecă le-am supune dării de casă, cred că într'adevăr am comite nedreptate, fiind-că textul, aşa cum e, ar putea fi explicat aşa, că casele edificate pe întravilanul preoţesc nu sunt oficiale, sau că edificiile ridicate de preoţi pe locuri primite gratis dela comună nu sunt oficiale.

Tocmai de aceea, eu din partea mea a-şi ţinea de foarte dreaptă şi echitabilă propunerea, şi aşa cred, că prin ştergerea acestui cuvânt răul ar putea fi delăturat. Ear' dacă n'ar putea să fie sters, a-şi dori cel puţin să fie suplinit cu textul acesta: „edificiile oficiale ale preoţilor, sau cele ce le suplinesc." (Intreruperi: Se rămână!) D'apoi că, mă rog, nimic nu e mai uşor decât se zicem: *Se rămână!* Dar' motivat şi în consonanţă cu dreptatea trebue *se rămână* textul! De altcum eu îmi spun părerea amăsurat convingerei mele; binevoiţi apoi a dispune. Astea voeam să le spun cu privire la partea întâia a observaţiunilor mele. A doua parte a observaţiunilor mele să refere la cele cuprinse în punctul *l)* al acestui paragraf. Să zice, anume, sub punctul *l)*, că fac escepţiune spitalele şi edificiile consacrate îngrijirii săracilor. Înţeleg foarte bine lucrul, cunosc basele şi le aprob. Dar' este edificiu analog, care venind §-ul acesta la strictă interpretare, cade totuşi sub dare. Există în ţară, şi avem şi noi, unele alumnee, pe seama studenţilor săraci.

Ear' acum, dacă rămâne aşa, că „spitalele şi zidirile cladite pentru îngrijirea săracilor", aşa cred că direcţiunea financiară n'ar număra aici şi alumneele, cari sunt ridicate numai pentru îngrijirea studenţilor săraci, la cari serveşte deci de basa aceeaşi idee de filantropie, ca şi aici. De aceea, cu privire la acest lucru a-şi cere, că, sau mult stimatul domn ministru de finanţe se facă o explicare, că sub edificiile menite săracilor au să se înţeleagă şi acestea, cari sunt consacrate creşterii studenţilor săraci, sau daca aceasta e cu neputinţă, ceea-ce sunt foarte aplicat a crede că e imposibil, atunci se fie adaogate cuvintele: „şi edificiile menite pentru îngrijirea studenţilor săraci." Astea îmi iau voe să le recomand atenţiunei onoratei case." (Aprobari.)

*Petru Mihályi:* „Onorată casă! Aşa cred, că prin dispoziţia referitoare la scutirea de dare a locuinţelor preoţeşti şi învăţătoreşti, contemplată în punctul *i)* din §-ul 2, legislatura are de scop, ca locuinţele preoţeşti, cari aşa zicând fac parte din venit şi servesc de adăpostire respectivilor preoţi, se nu fie îngreunate cu dare. Dar' când dieta dă această scutire de dare acelor locuinţe preoţeşti ca un fel de întregire a beneficiului, aşa cred, că ar fi mai cu dreptate a da reducere de dare acelor preoţi, cari nici nu au locuinţe, şi cari nu le au din motivul, că afacerile lor eclesiastice încă nu sunt regulate. Ce se atinge deci de modificarea aceasta, că toate locuinţele preoţeşti şi învăţătoreşti se fie scutite de dare, a-şi ruga onorata casă se binevoiască a accepta regula, sau cu eleminarea cuvântului »*oficial*«, sau apoi cu modificarea acestui cuvânt, în sensul ca să consune cu vederile mele."

*Aloiziu Vlad:* Onorată casă! Dintre toate confesiunile patriei noastre, fără îndoeală că cea mai tristă posiţie materială este a preoţilor religiei gr.-ort. In urmare spriginesc din tot adinsul moţiunea presentată din partea condeputatului Sigismund Popoviciu, o părtinesc însă cu modificarea făcută de condeputatul Vichente Babeş, şi anume, din următoarele motive. După sistemul ce a domnit până acuma, special în Banat, sunt aplicaţi în fiecare comună, nu câte unul, ci câte mai mulţi preoţi, cari există şi astăzi, şi nu numai ca dela stat nu primesc nici un ajutor, dar' mai plătesc şi dare grea după sesiunile lor, ear' conform acestui proiect de lege vor avea sa plătească dare şi după casele pe cari singuri şi le-au făcut şi în cari locuesc. Că o astfel de procedura nu va fi în stare să-'i câştige pe sama constituţionalismului, e de sine înţeles. Ştiu, că statul are trebuinţă de mulţi bani, ca se poată face faţă gravelor sale sarcini. Şi dacă suma, care ar fi economisată în urma moţiunei condeputatului Sigismund Popoviciu, respective, dacă ar fi detrasă dela stat, ar fi atât de însemnata, ca din ea să se poată acoperì numeroasele lipse ale statului, n'a-şi vorbì nimica. Dar' suma, care ar incurge din darea caselor preoţilor şi a învăţătorilor gr.-ort. precum şi a preoţilor gr.-cat. din Ardeal şi părţile anexe, e în raport atât de mică, încât casa ar puté aduce jertfa aceasta. Prin urmare, spriginesc atât una, cât şi ceealaltă dintre moţiuni."

La votare se primesc ambele moţiuni. Cuvântul „oficial" se eliminează, şi se acceptează adaosul deputatului Babeş, că şi clădirile menite pentru îngrijirea studenţilor săraci sunt scutite de dare.

# Răspunsul guvernului în chestia națională.

*Ședința din 9 Iulie 1868.* După verificarea procesului verbal cere cuvântul

***Contele Andrássy Gyula, prim-ministru:*** „Onorată casă! In absența mea s'a făcut interpelare din partea dlui Iosif *Hodoșiu* și a mai multor deputați, adresată întregului guvern, în chestia naționalităților. Onorații domni deputați declara în textul acestei interpelațiuni, că împrejurarea, că comisiunea exmisă încă nu 'și-a presentat proiectul, îi face să fie îngrijorați că guvernul, sau casa, n'are peste tot intențiunea se presenteze parlamentului proiect de lege în chestia națională. In privința aceasta adresează deci întregului ministeriu întrebarea; Adevărat e că ministeriul zădărnicește și a zădărnicit comisiunea în presentarea proiectului? Și lua-va ministeriul disposițiuni, ca pedeca aceasta delăturându-se, comisiunea să-'și poată presenta cât mai curând proiectul în fața onoratei case?

Onorată casă! Răspunzând la întrebarea aceasta, trebue se resping înainte de toate în modul cel mai categoric presupunerea, ca și cum ministeriul ar fi avut cândva intențiunea se împedece, în contra cuvântului dat, și în contra hotărîrei casei, presentarea proiectului de lege. Adevărat, că într'o vreme guvernul a provocat comisiunea să-'și suspendeze activitatea pe puțina vreme, din simplul motiv, că ministeriul fiind ocupat în toate părțile se temea, că această chestie de mare importanță va ajunge mai curând înaintea casei decum putea ministeriul se o studieze în mod corespunzător și sa-'și câștige orientare în toate amănuntele ei.

Lucrul acesta e însă cam mult de când s'a întâmplat, și ministeriul stă pe deplin gata a-și spune părerile în chestia aceasta, fie în comisiune, fie în casă. Din partea ministeriului nu există deci în privința aceasta nici o pedecă.

Ce se atinge de comisiune, onorații domni deputați vor ști abunăseamă tot așa ca și întreaga casă, că dacă activitatea comisiunei a fost întreruptă și în present nu poate fi continuată, motivul e foarte simplu, anume, *lipsa de timp*. Știe onorata casă, că membrii comisiunei au fost împarțiți în alte trei comisiuni, în comisiunea regnicolară croată, în comisiunea financiară și în comisiunea exmisă în chestia apărării patriei. Dacă onorata casă ar dorì deci, ca comisiunea naționalităților să-'și continue imediat activitatea, nu s'ar putè proceda altfel, decât alegând o comisiune nouă, ceea-ce, cred eu, nu va fi recunoscut de ducător la scop din nici o parte.

Eu aşa cred deci, că comisiunei trebue să 'i-se dee negreşit cel puţin atâta timp, ca se poată termina întâiu chestiile cari nu mai pot fi amânate. (Aprobări.) Din partea ministeriului, şi aşa cred că şi din partea comisiunei, pot se linişteso deci în modul cel mai perfect pe domnii deputaţi, că chestia aceasta, dacă şi domnii deputaţi doresc, — ceea-ce nu trag la îndoeala, — atât de sincer şi de cu căldură aplanarea ei, ca şi ministeriul şi comisiunea, va fi resolvată cât de curând, şi adecă spre mulţămirea reciprocă (Aprobări), că în privinţa aceasta nu esistă nici o pedecă din partea guvernului şi că guvernul, deşi nu poate precisa ziua, ceea-ce e procedură greşită totdeauna când nu poate dispune de afacerile unei comisiuni, nu numai că nu vrea se împedece presentarea acestui proiect de lege, ci-'l doreşte cu toată căldura, şi în tot casul rămâne pe lângă promisiunea făcută mai nainte, ca chestia aceasta se fie discutată şi terminata cât mai curând, în tot casul însă încă în sesiunea aceasta.“ (Aprobari.)

*Iosif Hodoşiu:* „Onorată casă! Dacă a-şi fi subscris numai eu interpelarea în chestia naţionalităţilor, (Sgomot. Se auzim!) zic, că dacă numai eu subscrieam interpelarea adresată întregului ministeriu, a-şi putè se dau răspunsul imediat. Dar' fiind-că mai mulţi am subscris-o, aşa cred, că răspunsul nu-'l putem da astăzi, înainte de a lua în discuţie şi studiere răspunsul mult onoratului domn ministru-president. Dacă, zic, numai eu subscrieam, puteam se spun astăzi încă, dacă sunt mulţămit sau nu. (Intreruperi: Casa e mulţămită şi atâta e destul!) Mărturisesc sincer, că după interpelarea ce am înaintat-o cu trei săptămâni mai nainte a-şi fi aşteptat, eu cel puţin, din partea mea, că sau guvernul, în loc de răspuns, să vină cu propunere gata în faţa casei, sau că comisiunea naţionalităţilor să depună pe masa dietei proiectul seu de lege, pentru-că toate acelea promisiuni şi acelea pedeci pe cari le-a înşirat dl ministru-president e numai o ediţie stereotipă a promisiunilor şi a pedecilor auzite de atâtea-ori până acuma. Cum ziceam, din parte-mi nu pot să-'mi exprim acum mulţămirea sau nemulţămirea (Intreruperi: Nu e de lipsă!), ci consultându-mă cu ceialalţi cònsoţi, vom da răspunsul împreună.“

*Sigismund Papp:* „Onorată casă! Aşa cred, că nu e în casa aceasta nimeni care n'ar fi pătruns de sublimul sentiment, că soartea patriei acesteia, fericireà ei, înflorirea ei, depinde în mare parte dela resolvarea cu succes a chestiei naţionale. (Intreruperi: Aşa e!) Aşa

cred, că nu poate pretinde nimeni, ca frecările, cari se nasc ici-colea, se nu înceteze, şi încă cât mai curând. Că doar' fiecare doreşte din plină convingere, ca marea biserică a concordiei se fie edificată cât de curând, ca se avem loc în ea împreună ca fraţii şi să ne putem ferici unul pe altul.

Purcezând din acest punct de vedere ştiu şi aceea, că fiecare doreşte resolvarea cât de grabnică a acestei chestiuni. (Intreruperi: Asta am auzit-o!) Şi salut cu bucurie declaraţia ministeriului, că resolvarea liniştitoare şi cu succes a acestei chestii grandioase se va face încă în decursul acestei sesiuni. Nu mă văd chemat să vorbesc la interpelarea aceasta în numele tuturor celor-ce au subcris-o. Dar' mă simţesc îndreptăţit totuşi se vorbesc, când văd dându-mi-se liniştire prin declaraţia, că lucrul într'adevăr se va întâmpla. Au trecut secole, mult timp s'a strecurat, şi chestia aceasta a rămas totuşi neresolvată. Dacă mai aşteptăm deci puţin, aşa cred că nu perdem nimica. (Aşa e!)

De altcum ce se atinge de obiect am o observare cu privire la declaraţie. (Se auzim!) Se face deoparte declaraţia, că comisiunea numită are se funcţioneze mai departe, şi earăşi se pune alternativa, ca să se formeze o nouă comisiune. Eu nu pot accepta soluţiunea din urmă din motivul, că cei-ce au lucrat până acuma au străbătut în chestie, şi cu toate că sunt, sau pot se fie, de aceia, cari n'au făcut obiect de studiu din causă, prin conferări reciproce într'atâta au înţeles chestia, încât dacă s'ar alege comisiune noua, în tot casul mersul lucrului ar fi împedecat.

Eu deci, fiind-că întreaga casă e convinsă că chestia nu e permis să fie împedecata, propun: *să-'şi exprime casa dorinţa într'un conclus, că doreşte să resolveze chestia aceasta cât mai curând, încă sub durata sesiunei acesteia.* Cu aceasta, aşa cred, vor fi mulţămiţi domnii deputaţi interpelatori."

*Presidentul:* „Onorata casă nu numai cu o singură ocasiune, ci de mai multe-ori şi-a manifestat intenţiunea serioasă, că *voeşte şi doreşte resolvarea acestei chestii grele şi importante.* (Aşa e! Adevărat!) Aşa cred, că dacă la acelea ce a repetat în privinţa aceasta dl ministru-president mai adaogăm, că chestia *va fi resolvată încă în sesiunea actuală,* şi lucrul se trece în procesul verbal, am satisfăcut dorinţei dlui deputat." (Aprobări generale.)

Se continuă discuţia asupra legilor de dare. Pentru preşedinţii comisiunilor ce stabilesc darea de câştig se propune ca diurnă 5 fl. la zi.

*Sigismund Borlea:* „Onorată casă! Eu din partea mea ţin de suficientă suma de 5 fl., deşi nu pot zice că ar fi mare. Dar' a-şi dori foarte mult, ca în privinţa aceasta să fim în curat cu faptul, că afară de aceşti 5 fl. nu să poate pretinde alta nimica. Pentru-că dacă nu o spunem aceasta, fiţi convinşi că presidentul îşi va socoti separat şi cărauşia. Ear' după mine cei 5 fl. sunt de ajuns pentru toate, cu atât mai vârtos. că şi noi primim numai 5 fl. Eu aşi dori deci foarte mult, să o spunem aceasta precis. Vor zice unii că aceasta se înţelege de sine. Eu însă nu iubesc legea în care ceva »*să subînţetege*.« De aceea a-şi dori foarte mult, ca să se spună, că în cei 5 fl. sunt computate şi spesele de călatorie."

Propunerea se primeşte.

## Interpelarea dep. M. Pop-Grideanul.

*Şedinţa din 10 Iulie 1868.* Să ceteşte întâiu representaţiunea oraşului Neoplanta în chestia suspendării în mod volnic a primarului de acolo, din partea comisarului guvernial.

*Sigismund Papp:* „Nu pot fi de o părere cu antevorbitorul meu, amicul Pulszky. Dacă e vorba de violare de constituţiune, şi se ridica glasuri în contra ei, la tot casul casa e datoare să apere în toată privinţa constituţia pe care ea a creat-o. Usul de pană acuma a fost acela, că comisiunea petiţionară a transpus simplu chestia ministrului respectiv. Adevarat, că esecutarea se află în mânile ministeriului, dar' de altă parte casa e datoare să grijească de respectarea constituţiei. De aceea părtinesc propunerea lui Madarász şi rog casa, că atunci când obvin chestii atât de grave, să le îmbrăţişeze cu căldură, pentru-că dacă noi nu vom şti părtini constituţia, cine alţii se o părtinească?."

*Petru Mihályi:* „Onorată casă! Fiind-că preopinentul condeputat Pulszky Ferencz s'a provocat tocmai la usul întrodus din partea comisiunei petiţionare, îmi iau voe a face observarea, ca unul care însumi sunt membru al comisiunei petiţionare, că în sînul comisiunei nu acela e usul, că ea singură resolvează petiţiunile cum vrea, afară de rînd, ci acela, că daca casa decretează vre-o petiţiune de urgentă, şi în scopul acesta îndrumă comisiunea să o resolveze de urgenţă, comisiunea să conformeaza şi o resolvează afară de rînd. În urmare, rog onorata casă să binevoiască a dispune, ca chestia aceasta urgenta sa fie resolvată afară de rînd." (Aprobări.)

Se primeşte. Urmează interpelarea dep. Pop.

*Mateiu Pop de Grid:* „Onorată casă! Am o interpelaţie către onoratul ministru de finanţe. Cu ocasiunea pertractării din partea onoratei diete a proiectului de lege despre darea de pământ, fie-cine şi-a putut câştiga convingerea, că fondul de desdaunare ardelenesc, cu toate că contribuirile au fost urcate dela 7 fl. 70 cr. la 9 fl., nu poate se facă faţă plătirilor, din care motiv trebue se contribue şi Ungaria cu o sumă nu tocmai neînsemnată. Aceasta stare a chestiei despre desărcinarea pământului mă îndeamnă să destăinuesc o imprejurare referitoare la acest fond, care e de aşa, că, cum cred, merită atenţiunea onoratei case. Imprejurarea aceasta e, plătirea pe nedrept în Ardeal a sumelor de desdaunare. Am onoare a preda preşedintelui onoratei case în scris şi spre cetire interpelarea în care e expusă împrejurarea aceasta."

Notarul *Petru Mihályi* ceteşte interpelaţia.

„Având în vedere că în Ardeal, după publicarea ordinaţiunilor referitoare la desdaunarea urbarialiştor, fiecare proprietar, aproape fără nici o esceptiune, 'şi-a anunţat proprietatea care să afla în mânile foştilor săi jobagi, la început ca proprietate urbarială, şi decretată fiind de atare a şi primit pentru ea desdaunarea respectivă, ear' mai târziu, după constituirea tribunalelor urbariale din 1858, mulţi dintre aceşti proprietari, fie ei singuri, fie urmaşii lor, pe basa patentei urbariale din 1854, în care să zice, că pământul săcuiesc, ca moştenire săcuiască (siculica haereditas) nu e de natură urbarială, şi ne putând fi considerat de atare, au intentat proces oamenilor pentru redarea proprietăţii, decretată de urbarială şi desdaunată, şi în urma acestui lucru au şi câştigat pământurile prin proces: procedura aceasta a avut curioasa urmare, că proprietarii interesaţi au ajuns în posesiunea, atât a pământurilor, cât şi a sumelor de desdaunare, plătite pentru ele;

având în vedere, că sumele acestea de desdaunare, incassate pe nedrept, şi cari sunt mari, aveau se fie plătite din partea proprietarilor cari pe calea procesului au ajuns de nou în posesiunea pământurilor rebonificate, imediat, sau cel puţin înainte de esecutarea sentenţei sau a împăcăciunei, în fondul de desdaunare, dar' procedura de replătire a dat de pedeci, prin ce opiniunea publică şi cei interesaţi sunt neliniştiţi în sens diferit;

având în vedere, că fondul ardelenesc de desdaunare, cu toate că contribuirile s'au urcat dela 7 fl. 70 cr. la 9 fl. nu poate face faţă plătirilor, din care causă Ungaria încă trebue se contribue cu o sumă nu neînsemnată; în fine

având în vedere, că neincassarea acestor desdaunări plătite pe nedrept, pentru publicitatea curioasă e acoperită cu velul nesiguranţei, îmi iau voe a interpela pe mult onoratul domn ministru de finanţe:

1. Care e causa, çă fondul ardelenesc de desdaunare nu poate acoperì plătirile de desdaunare, aşa cum putea pănă acuma să le acopere?

2. Are cunoştinţă onoratul domn ministru de finanţe, dacă în Ardeal proprietarii cari la început 'şi-au anunţat ca urbariale pământurile ce se aflau în mânile iobagilor şi au primit desdaunarea pentru ele, dar' mai târziu au intentat proces oamenilor pentru realităţile amintite şi deja rebonificate şi astfel au ajuns şi în posesiunea pământurilor, — au plătit îndărăt fondului de desdaunare sumele încassate pe nedrept? Şi dacă peste tot sau în parte nu le-ar fi plătit îndărăt, ce disposiţie a binevoit a lua, ca sumele acestea se fie redate cât de curând fondului de desdaunare?"

Interpelaţia se va comunica ministrilor pe cari îi priveşte, de *interne* şi de *justiţie*.

## Lege despre darea după câştig.

*Şedinţa din 11 Iulie 1868.* La ordinea zilei e pus proiectul de lege despre darea de câştig personal. Vorbeşte deputatul

*Iosif Hossu:* „Onorată casă! Paragraful prim al proiectului de lege luat în discuţie conţine pentru Ardeal un soiu de dare, care nici unde în lume nu se plateşte. Inţeleg darea de cap, botezată dare de câştig personal, taxa de avere şi de păşunat. Poporul peste tot are antipatie faţă de dări, dar' darea de pământ, casa şi venit, o plăteşte bucuros, fiind-ca ştie, că darile acestea le plăteşte pentru aceea, pentru-că are pământ, are casă, are venit. Dar' ureşte darea de cap, pentru-că vede că darea aceasta numai pentru aceea are s'o platească, pentru-că trăeşte, pentru-că soarbe aerul pe care natura 'i-l-a dat gratis. A menţinè şi mai departe aceasta dare urgisită nu e alta decât a potenţa urgia poporului, nu e alta, decât a expune guvernul şi dieta urgiei poporului. De aceea, eu sunt contra primirei acestei dări, şi anume pentru aceea, pentru-că la repartarea acestei dări, neluându-se în samă avuţia şi sărăcia, facultatea de a munci şi neputinţa de a munci, pe cei mai saraci se pune o sarcină de nesuportat. O fac, pentru-ca ţin de nedreptate, ca proprietarii cari plătesc 28 fl. 35 cr. dare de

pământ, să mai dee o dare de 29%, pe când cei mai avuţi sunt scutiţi de aceasta jertfă.

Să-'mi permită onorata casă, ca pentru a dovedì afirmarea mea să înşir următoarele fapte:

In Ardeal darea de câştig personal e de trei soiuri, darea de cap, taxa de înmulţirea averei şi taxa paşunatului.

Darea de cap are patru clase, taxa civilă, plătită din partea cetăţenilor dela oraşele libere, care face, dela 3 fl. 54 cr. până la 18 fl. 58½ cr. cu adaos cu tot. Ca cât de apăsătoare e, şi cât de nedreaptă pentru contribuenţi, sper că vor spune representanţii oraşelor libere regeşti.

In a doua clasă a dării de cap vine *taxa libertinală*. O plătesc acei locuitori ai Ardealului, cari locuiesc în oraşele şi în comune, şi plătesc dare de pământ.

Taxa aceasta face 5 fl. 31 cr. făra deosebire daca cineva are 50, sau 60.000 de jughăre, ori numai o palmă de loc. Şi apasă domnilor mai mult pe acei nobili şi liberi Săcui de înainte de 1848, cari n'au altă proprietate decât intravilanul ce nu valorează decât abia 50—60 fl., şi totuşi sunt siliţi se plătească 5 fl. 31 cr. Dar' apasă şi mai rău pe acel tată de familie, care are 3—4 fii majoreni, pentru-că datori fiind şi acestia se plătească câte 5 fl. 31 cr., o singură familie plateşte sub titlul acesta 26 fl. 55 cr. atunci, când întreaga avere imobilă nu face decât 50 sau 60 fl., atunci, când darea de pământ şi de casă abia îi face 90 cr.

A treia clasa din darea de cap e taxa zilerilor. O plătesc zilerii, muncitorii cu ziua. Face 3 fl. 54 cr. Dacă luăm în considerare, că afară de vremile escepţionale, un ziler peste tot nu câştigă la an mai mult decât 36 fl. 50 cr., din care sumă are să-'şi hrănească şi îmbrace familia, e foarte apăsat când trebue se plătească statului 3 fl. 54 cr. Servitorimea nu capătă decât 15 fl. la an. Din suma aceasta îşi hrăneşte şi îmbracă familia. Intreb, poate se mai plăteasca 3 fl. 54 cr. dare de cap? Nu, şi încă odată nu. Ţiganii, cari locuesc sub pământ, ca troglodiţii, şi a căror întreagă avere, fiind compusă numai din drenţe, nu face mai mult decât 1 fl., — trebue se plătească statului 1 fl. 77 cr. E dreptate aceasta?

A patra clasă din darea de cap e taxa protecţională. O plătesc neputincioşii, schilavii, o plătesc orbii. Că darea aceasta cât e de asupritoare, se vede din următoarele: Oamenii acestia nu dau copiilor nici o avere, şi totuşi, pe lângă aceea că copiii din pânea

câştigată cu multă sudoare, din milă, ţin pe părinţii lor neputincioşi, mai dau şi statului 35 cr.

Dacă aceasta e dreptate, atunci nedreptate nu este pe lume. Şi că schilavul cât de cu greu ajunge la protecţia aceasta, binevoiască onorata casă a se convinge din următoarele: Se cere întâiu de toate se dovedească cu certificat dela primărie, că nu are nici o avere. Cu certificatul acesta trebue să meargă la pretură, ca se fie legalisat. Cu certificatul legalisat merge la medic, ca să-'i dee atestat de neputinţă. Şi numai în urmarea acestora poate ajunge neputinciosul ca fiul seu, care-'l ţine din graţie, se plăteasca statului 35 cr.

Al doilea soiu de dare de câştig personal e taxa pentru înmulţirea averei. Aşa cred, că nu se plăteşte nici-unde în lume, decât numai în Ardeal. Şi o plătesc aceia, a căror dare de pământ creşte dela 6 fl. 30 cr. pană la 28 fl. 35 cr., şi anume astfel, că cel-ce are dare de pământ 6 fl 30 cr., mai plateşte sub titlul de crescământ 90 cr., cel-ce are 9 fl. 45 cr. dare de pământ, 1 fl 85 cr. şi aşa mai departe, astfel, că cel cu 28 fl. 30 cr., dare de pamânt, mai plăteşte sub titlul acesta 7 fl. 43 cr., va să zica 29% din darea sa de pământ.

Recunosc dreptul guvernului de a pune pe contribuenţi atâta dare câtă îi trebue pentru acoperirea lipsurilor. Dar' aceea, că pe darea de pământ a clasei de mijloc se pună o greutate de 29%, pe când micul proprietar e scutit, ear' marele proprietar scapă în raport mai pe uşor, nu o pot recunoaşte de faptă justă şi nu o pot aproba.

Al treilea soiu de dare de câştig personal e taxa păşunatului. O platesc în Ardeal locuitorii cari îşi duc caii, vitele cornute, oile, în România la păşune.

Darea aceasta a avut sens până la 1855, fiind-că până atunci se platea şi pentru vitele ce păşunau în ţara. Dar' acum, când după vitele paşunate în Ardeal nu se plăteşte astfel de dare, nu mai are nici un înţeles. Ba trebue se spun, că pentru cei ce-'şi păşunează vitele în străinătate, darea aceasta e de doua-ori nedreaptă, întâiu fiind-că plătesc dare pentru un lucru pentru care în ţară nu se plăteşte dare, al doilea, fiind-că guvernul ar trebuì se le dee siguranţă pentru persoana şi averea lor, dar' acelora cari în strainătate îşi păşunează vitele nu le poate da aceasta siguranţă, pe care ei 'şi-o procură acolo pe bani scumpi, platind dare şi în România. Prin urmare, acelaşi obiect e supus de două-ori la dare. Şi asta nu e mică, pentru-că pe când guvernului nostru au să-'i plătească pentru

o vită cornută cu tot cu adaos 35 cr., celuialalt guvern trebue să-'i plătească 60 cr. şi pe când pentru o oaie la noi plătesc 5 cr. de cap, guvernului din România trebue se-i platească $13^1/_2$ cr.

Contribuirea aceasta, domnilor, nici nu e proporţionată. Pentru-că dacă un cetăţean ungar se mută din ţară şi duce cu sine sute de mii, plăteşte darea de venit guvernului aceluia, fără se mai plătească şi guvernului maghiar. Stând lucrul astfel, întreb, e just oare, ca aceia, cari nu în bani, ci în vite îşi duc averea din ţară, se plătească dare dublă? Aşa cred că — *nu!*

Dar' binevoiţi a lua în considerare neplăcerile şi spesele încopciate cu darea aceasta. E decretat ca principiu, că în fiecare an vitele scoase din ţară au se fie aduse îndărăt pe acelaşi drum, pentru a putea fi numărate.

Dacă păşunea vitelor acestora ar fi în apropierea trecătoarei, natural ca numerotarea s'ar face uşor. Dar' fiind-că ele păşuneaza pe malul Mării-negre, au se facă tot la al patrulea an un drum de 60—70 până la 100 de mile până la trecătoare. Şi că aceasta câte spese face oamenilor, câte vite li-se prăpădesc pe drum, cred că poate se înţeleagă fiecare om cu economie. Cunosc cas, că din 450 de oi, o sută s'a prăpădit pe un astfel de drum. Perderea e pentru omul cu oile ireparabilă, ear' guvernului nu e de nici un folos.

Din acestea, aşa cred, s'a putut convinge onorata casă, că aceste trei soiuri ale dării de câştig personal din Ardeal, nu numai că nu sunt drepte, dar' nu sunt nici proporţionate. Şi ca să se poata convinge, că darea de câştig personal asupreşte mai mult Ardealul decât Ungaria, îmi iau voe a produce date statistice.

Ardealul are două milioane de locuitori. Aceste două milioane de locuitori plătesc sub titlul acesta 1,500.000 fl., adecă 75 cr. de cap. Ungaria, Croaţia şi Slavonia au 13 milioane de locuitori, cari sub titlul acesta plătesc 5 milioane 900.000 fl., adeca 45 cr. de cap. Prin urmare, capul omului din Ardeal e cu 30 cr. mai scump decât al celui din Ungaria.

Purcezând din acestea, şi ţinând cont de acea parte din vorbirea dlui ministru de finanţe, rostită la 19 Iunie în chestia dării de sare, că: „In Ardeal esistă o dare însemnată, care apasă, nu clasa mai avută, ci pe cea mai săracă, în proporţie mult mai greu decât în Ungaria, şi aceasta e *darea personală*«, — punând apoi pond special pe principiul comisiunei financiare, că comisiunea a purces din acel punct de vedere la stabilirea preţului sării, ca principiul

http://statuldacia.info

egalităţii purtării de sarcini se fie, dupa putinţă, acum întrodus: nu e nimic mai natural, decât stergerea inproporţionarii recunoscute din partea ministrului de finanţe, nimic mai natural, decât esecutarea principiului de egală purtare de sarcini, decretat din partea comisiunei financiare. Prin urmare, propun imediata estindere asupra Ardealului a dării de câştig personal, esistentă în Ungaria.

De aceea, îmi iau voe a depune pe masa casei următoarea modificare: „In proiectul de lege despre darea de câştig personal, la paragraful prim, după cuvintele acestea „cu acea deosebire", să se pună cuvintele următoare: „Cu privire la Ardeal se sterg taxele de până acuma pentru cap, înmulţire de avere şi păşunare, şi în locul lor se întroduce darea de câştig personal din Ungaria."

*Mateiu Pop:* „Dupa cele spuse de condeputaţii meĭ antevorbitori, am puţine de spus în meritul causei. Ca nici-unde în Europa nu se plăteşte dare sub titlul pomenit de dl deputat *Hossu* ca esistent în Ardeal, e lucru pe care au fost siliţi să-'l recunoască toţi condeputaţii preopinenţi. De aceea, pentru sprijinirea propunerei condeputatului *Iosif Hossu,* după-ce în contra ei nu a fost produs nici un argument, nu aflu de necesar a aduce nouă motive. Vorba e acum numai despre aceea, că darea personală când se fie sistată? Parerile sunt diferite. Conform propunerei condeputatului Iosif Hossu, darea personală are se încete imediat. Cei-ce au vorbit după el şi înaintea mea, au spriginit propunerea comisiunei centrale, în înţelesul căreia darea este a se sista numai cu prima Ianuarie 1869.

Onoraţii condeputaţi, cari au făcut propunerea aceasta, nu au produs nici un argument convingător pentru noi, că pentru cele cinci luni restante ale anului darea personală n'ar putea fi sistată. Adevărat, au atins împrejurarea, că anume, ne aflăm în partea a doua a anului. Da; însă propunerea condeputatului *Hossu* nu se refere la timpul de mai nainte, fiind-că legea nu poate se aibă putere retrogradă, ci numai la timpul restant din an. Prin urmare, argumentul adus din partea antevorbitorului meu, că darea nu poate fi sistată, nu are temeiu.

Îmi iau voe a face o observare asupra afirmării condeputatului *Gál János,* că anume, condeputatul Iosif Hossu ar fi afirmat, că darea personală, după sistarea ei, are se fie repartata pe ceĭ-ce plătesc dare de pământ. Nu ştiu dacă a spus-o aceasta sau nu dl deputat Iosif Hossu, dar' eu, care am fost cu atenţiune când a vorbit, n'am auzit aşa ceva. Afirmarea lui Gál János n'are deci temeiu.

Mai departe îmi iau voe a-mi face observarea şi asupra moţiunei domnului deputat Pap Lajos, ca dieta se declare în mod hotărît, că sistându-se darea personală, ea se nu fie repartata pe darea de pământ. Eu aşa cred, că atunci când corpul legiuitor aduce lege, nu poate se decreteze totodată şi astfel de condiţiuni, cari cad în competenţa viitoarei legislaţiuni, aflătoare în drept a-le formula conform împrejurărilor în cari ea se află, — pentru-că prin o astfel de disposiţiune ar deveni legate mânile dietei viitoare.

Prin urmare nu aflu că e necesar să se spună acum, înainte, ca darea personală se nu cadă în sarcina dării de pamânt, pentru-că ea va fi pusă pe acel venit, care corespunde titlului şi dreptaţii.

În fine, îmi iau libertate a-'mi face observarea şi la o expresiune a condeputatului Tisza László, adresându-'i o întrebare. Afirmă, respective acusă guvernul, că a negles Ardealul, şi îi aduce învinuiri, că în Ardeal nu a corespuns destul de grabnic datorinţei sale. Mai departe, domnul deputat s'a obicinuit a numì Ardealul al cincilea district, ceea-ce a făcut şi acuma. Onorată dietă! Nu se poate nega, în 1848 s'a adus o lege prin care Ardealul e unit în principiu cu Ungaria. Dar' aceeaşi legislatură a declarat cu ocasiunea aceea, că cu privire la esecutare, o comisiune aleasă va presenta un elaborat, şi pe basa acestuia se va efectuì unirea. Elaboratul acestei comisiuni n'a dat însă nici un resultat. In rescriptul din 25 Decemvrie 1865 se zice, ca resolvarea chestiei uniunei e pendentă dela fericita resolvare a chestiilor de drept public, a chestiei naţionale, administrative, şi a altor chestii înşirate acolo. Ear' în rescriptul din 20 Iunie 1867 se zicea, ca acum, după-ce chestiile de drept public sunt resolvate, *se poate esopera* în dieta ungară şi resolvarea chestiei uniunei. Întreb, s'a făcut lucrul acesta? După mine *nu*. De aceea, întreb pe dl deputat Tisza László, pe basa carei legi binevoeşte a numì Ardealul, — faţă cu istoria şi cu fundamentalele legi ale Ardealului, — al cincilea district al Ungariei, pentru-că în privinţa aceasta lege nu s'a adus, şi nici în proiectele de lege, nici în ordinaţiunile guvernului nu găsesc, că Ardealul ar fi fost numit al cincilea district. De aceea, am făcut aceasta observare, şi fiind-că condeputatul Tisza László a rămas dator cu răspunsul, spriginesc propunerea lui Iosif Hossu.“

*Vichente Babeş:* „Onorată dietă! Premit, că amăsurat convingerei mele, e foarte greu se vorbeşti detailat în chestia aflătoare pe tapet, chiar şi numai din motivul, că ori-cum luam lucrul, e

chestie curat ardeleană, fiind-că numai în Ardeal esistă darea de persoană, şi fiind-că chestia uniunei încă nu e resolvată.

Mărturisesc, a-şi fi dorit mult, ca chestia uniunei sa se fi pus aşa cum se spunea, între agendele de frunte ale acestei diete, şi să se fi resolvat, pentru-că atunci s'ar putea vorbì cu mai multa îndreptăţire şi la chestia aceasta. Astfel însă declar, că nu sunt de o părere cu cei-ce susţin şi pretind, că pe basa îndemnisării primite, guvernul putea se facă şi trebuia se facă tabula rasa în Ardeal. Părerea aceasta peste tot nu o spriginesc, şi aşa cred, că pană când chestia uniunei nu e resolvată în mod potrivit, guvernului nu-'i este permis se purceadă în sensul manifestatei declaraţiuni unilaterale.

Eu nu cutez se vorbesc în chestia aceasta a dării personale, ca în o chestie ardeleană, ci numai ca într'o chestie de dare, şi îmi iau voe a declara, că doresc, ca între dările Ungariei se nu figureze astfel de dare, care nu esistă nici unde în lumea civilisată, şi tocmai din acest motiv votez pentru aceea, ca darea aceasta, nu în anul viitor, ci la moment se fie stearsă dintre dările noastre, suplinită fiind cu alta, mai raţională şi mai corespunzătoare spiritului timpului, fiind-că condeputatul propunător, Iosif Hossu, cel puţin dupa cum eu 'l-am înţeles, n'a cerut în moţiunea sa, ca golul ce se va naşte se fie acoperit prin urcarea dării de pământ. Şi eu ţin, — dupa cum a declarat un alt condeputat antevorbitor, — că acoperirea golului e o chestie la care v'om vorbì atunci, când va fi pusă pe tapet. De astă-dată mă restrâug la aceea, că eu peste tot între dările ungare nu primesc darea personală din Ardeal."

*Iosif Hossu:* „Ca propunător am dreptul se mai vorbesc odată. Dacă cineva ceteşte vorbirea dlui condeputat Gál János, ear' a mea nu, ajunge la falsa conclusiune, că eu a-şi fi zis, că deficitul actual de 600.000 fl. din Ardeal, se fie repartat pe darea de pamânt. Eu n'am zis'o aceasta, şi resping insinuaţia. Ce se atinge de al doilea punct, că de ce nu primesc proiectul comisiunei centrale, răspund numai atâta, ca M. Sa a asigurat Ardealul, prin proprie subscriere, la 27 Martie 1865, că darea de pământ esistentă va fi lăsată în vigoare numai pănă la finea anului 1866. Eată că suntem în anul 1868, şi darea e totuşi în vigoare încă. Cred, că domnul ministru de finanţe are cele mai bune intenţiuni de a o sterge pentru viitor; dar' nu sunt asigurat, că nu se vor ivì earăşi lucruri, cari vor împedeca voinţa cea mai bună. De aceea recomand spre primire moţiunea mea."

La votare se primeşte propunerea comisiunei centrale. La §-ul 14 vorbeşte

*Sigismund Borlea:* „Cu privire la paragraful acesta am înaintat modificare în scris, de cuprinsul, ca §§-ii 14 şi 15 se fie eliminaţi. Onorată casă! La 1860 'şi 1861, va veţi mai aduce aminte, scriau foarte des foile, parte în prim-articoli, parte în rapoarte primite din afară, din provinţă, că darea e enorm de mare, şi că poporul nu o mai poate suporta, decât numai atingându-se de capitalul fundamental. Şi foile aveau dreptate. Ear' dacă astazi ar scrie foile astfel, foile de astăzi înca ar avea dreptate, dat fiind, că ţara nu a devenit mai avută dela 1861 încoace. Cu toate acestea, dările de curând votate, pentru pământ şi pentru case, sunt urcate binişor, şi au fost acceptate şi multe alte feluri de dări, anume, pentru timbre, pentru consumaţie, etc. acceptate, pentru-că s'a spus că altcum nu se pot acoperì trebuinţele ţarii, şi că e neîncunjurat de lipsa să se faca acest lucru. După mine însă, aceasta se putea dovedì numai atunci în faptă, când am fi esaminat întâiu budgetul, lucru care s'a şi cerut din partea partidei acesteia, dar' ceealaltă parte nu s'a învoit. Şi astfel, după-ce lucrul s'a întâmplat şi nu se mai poate ajuta nimica, nu mai vorbesc despre asta. Dar' permiteţi-mi, ca cu privire la paragraful acesta se fac obiecţiunea, ca nu e alta decât repartarea şi inventarea unui soiu de dare, pus pe sărăcie şi pe miserie. Adevărat, comisiunea a admis cuvântul *din vina proprie*«. Dar' cuvântul acesta nu întinde nici o uşurare, cu atât mai puţin, fiind-că mă rog, cine va decide că din vina proprie a rămas respectivul în restanţă sau nu? Foarte natural, că organele financiare.

Ei bine, cunoaştem organele acelea, — finanţii, — foarte bine, precum şi procedura lor faţă de popor. Şi ştiu, că cu toate, că poarta acum haine ungureşti, ei tot cei vechi au rămas. Afară de aceasta, ce are se urmeze dacă d. e. cineva e dator cu 10 fl. şi finanţul afirmă că »*din vina proprie* se naşte datoria, ear' omul neagă lucrul acesta? Natural că va trebuì se plătească pedeapsa de 5 cr. interese. Ear' dacă respectivul crede că e pe nedrept împovărat, ca se scape de sarcină are se dee recurs, se peardă o zi întreaga, şi se plătească pentru petiţie vre-o 2—4 fl.

Noa, mă rog, eu aşa cred, ca nimeni nu va perde o zi întreagă şi nu va spesa 2—4 fl., ca se scape de o dare nedreaptă de 5 cr. şi astfel e evident, că finanţul, dacă vrea, pune în sarcina fiecăruia pedeapsa-interese. Eu deci, cum am spus, nu găsesc nici un folos

pentru guvern în dispoziţiunea aceasta, ba o ţin de foarte păgubitoare, fiind-că ştiu, că poporul aşteaptă dela dietă uşurare, ear' prin aceasta 'i-se înmulţesc sarcinele, fără ca guvernul sè aibă ceva folos. Şi chiar clasa mai săraca e grav împovărata, pentru-că cel avut şi aşa îşi plăteşte darea, ear' dacă n'o plăteşte, pentru el interesele nu sunt asupritoare. Dar' clasa mai săracă, dela care, spre dauna ei, se scoate darea prin esecuţie, vine amărîtă rău. Va zice cineva că aceasta e de lipsă, pentru-ca nu cumva cineva din încapăţinare se rămâna dator. Ştim că şi sub regimul absolutistic mulţi s'au împotrivit, şi guvernul totuşi nu a cutezat sa recurga la măsuri aspre. Se nu întroducem noi un sistem şi mai asupritor decât acel atât de des condamnat al lui Bach, şi se nu fim noi mai Bach-i decât Bach. De aceea recomand modificarea mea spriginirei onoratei case.“

*Aloiziu Vlad:* „Sunt pentru eliminarea paragrafului 14, simplu din acel motiv, pentru-ca folosul ce va resulta din acea jumătate de crucer nu stă în proporţie cu perderea ce se va naşte din calcularea acestor cruceri, respective interese, şi cu ţinerea în evidenţă a contribuenţilor. Eu aşa cred, că va fi mult mai mare perderea ce se va naşte din faptul, că respectivul funcţionar, în loc se resolveze lucrări mai folositoare, va perde vremea cu astfel de nimicuri. În urmarea acestora partinesc modificarea.“

*Iosif Hodoşiu:* „Daca onorata casă ia în discuţie §-ul 15, îmi iau voe a inainta o moţiune. (Se auzim!) Moţiunea e următoarea: „Cel-ce nu plăteşte darea în 15 zile dela împlinirea cvartalului, plateşte după ea interese de întârziere“... Ceealaltă parte a §-lui remâne. (Întreruperi: Se rămână textul original.) S'a zis din partea unui domn deputat, că şi sub Bach şi Schmerling s'au plătit interese după dările directe. Eu, din partea mea o neg aceasta.“

*Szontágh Pál:* „Numai D-ta o negi!“

*Iosif Hodoşiu:* „Da, eu o neg! Se poate că condeputatul Szontágh Pál are altă convingere. Tocmai de aceea, dacă negarea mea n'ar fi suficientă, dat fiind că sunt şi alte experienţe decât cele atinse de condeputatul meu, a-şi ruga pe dl ministru, ca din acele multe regulamente referitoare la dare şi aici deja votate, pe cari însă noi nu le cunoaştem, fiind-că nu ne-au fost comunicate, 'l-aşi ruga, zic, pe dl ministru, să ne arate din acele regulamente, că sub sistemul nemţesc s'au plătit ori nu interese de întârziere după dările directe? (Aprobari în stânga.)

Dacă se primea espresiunea »*din vina proprie* , propusă de comisiunea centrală, n'ar fi necesitate de aceste 15 zile propuse de mine în scopul, ca fiecare se poată dovedì că nu din vina proprie a întârziat cu plătirea dării. Dar' find-că pentru plătirea fiecarei datorii se pune un termin preclusional, eu consider paragraful premergator numai ca regulă, şi a-şi dorì, ca §-ul 15 se fie în mod esceptional astfel formulat, cum am spus în moţiunea mea.

În §-ul 16, respective 13, se zice, că se primesc şi solviri parţiale înainte de cvartal. Aşa cred, că de aici se naşte pe sama statului venitul pe care 'l-ar perde din prelungirea terminului de platire cu 15 zile. Pe basa acestora îndrăsnesc a recomanda onoratei case moţiunea mea, spre spriginire.“ (Voci: Se rămâna!)

*Şedinţa din 14 Iulie 1868.* Inainte de a se întra în ordinea de zi, vorbeşte deputatul român

*Vichente Babeş:* „Onorată casă! S'a întâmplat zilele trecute ca o jalbă, respective petiţie, astfel a fost predată comisiunei petiţionare, ca se o pertracteze în mod prealabil şi se o aducă în faţa dietei, şi anume din motivul, că după-cum e de obşte cunoscut, find-ca a fost chestia ventilata şi în gazete, e jalbă în contra procedurei ministerului, e anume petiţia oraşului Neoplanta. Acelaşi lucru e şi cu petiţia oraşului Timişoara, acum presentată, şi casul a format odată obiect de interpelare şi discuţie, şi aşa cred, că zace în interesul ministeriului însuşi să se limpezească cât de curând chestia. Îmi iau deci îndrăsueala a face propunerea, ca petiţia aceasta se fie predată cu aceeaşi însărcinare comisiunei petiţionare.“

Se primeşte. Se întră apoi în ordinea de zi.

Se continuă discuţia asupra legii de dare. S'a propus modificarea §-lui 42. Vorbeşte

*Vichente Babeş:* „Onorată casă! Mărturisesc, că trebue se votez contra propunerei, respective proiectului, din motivul, că tocmai casul espus mă face se consider de brutală disposiţia. Sunt constrâns se votez contra şi pentru-că nu e precisată destul de bine crima, find-că în asemenea cas, după modesta mea părere, nu poate fi vorba de furt, ci de înşelăciune. Noţiunea furtului cuprinde în sine cu totul altceva, anume, înstrăinarea proprietăţii altuia, ear' nu a proprietăţii sale, secvestrate. Asta zic, nu e decât mică înşelăciune. Şi ar da ansă la mari abusuri, comise din partea judelui respectiv, într'atâta, că cu pedeapsa cea mai aspră pentru furătură ar putea

să-'l pedepsească pe vinovatul. Prin urmare, fiind-că nu avem încă codice penal, dar' vom face unul, eu pana când nu va fi precisată acolo unde îi este locul, în tot casul a-şi lăsa la înţeleapta chibzueală a judelui croirea pedepsei, amăsurat usului vechiu. De aceea votez pentru textul original."

Se primeşte textul original. Se propune modificarea §-lui 60.

*Vichente Babeş:* „Onorata casă! După cum ştiu eu, şi după cum am esperiat, motivul pentru care se împotriveau anumite institute se dee împrumuturi proprietarilor din Ungaria fară anumite favoruri privilegiale, a fost acela, că institutele acelea nu au avut încredere în procedura judiţiară maghiară, fiind-că nu era regulată. (Nu e regulată nici acum!) Adevarat, că nici acum nu e regulată; dar' cred că tocmai de aceea e necesar să se motiveze, că procedura trebue regulată cât de curând, şi atunci, după părerea mea, cade de sine îngrijorarea amintita, şi necesitatea de a stabili în privinţa aceasta condiţiuni speciale, ceea-ce ar fi la tot casul anomalie în procedură şi în esecutare.

Nu se poate afirma, şi nu cred se o afirme nimeni, că dispoşiţiuni pentru astfel de procedură ar avea loc în legea despre încassarea darilor, şi tocmai de aceea votez pentru eliminare. Dar' nu sunt de părerea. ca în privinţa aceasta să se facă lege specială, pentru-că lucrul cade în cadrele procedurei judecătoriei civile. şi eu sunt convins, că dacă odată va fi regulată în patria noastră în mod potrivit procedura judecatorească, cade de sine necesitatea unei astfel de legi. În urmare a-şi dorì mai bine să se reguleze cât de curând procedura judecătorească, în loc sa se creeze lege specială."

*Şedinţa din 15 Iulie 1868.* Se continuă discuţia asupra legii despre încassarea dărilor. Vorbeşte

*Ioan Misici:* „Înainte de toate cer ertare dela onorata casă, că deşi abia 'mi-am ocupat locul câştigat din încrederea stimaţilor mei alegători, vin se iau în folosinţa, pe timp scurt, indulgenţa, atenţiunea onoratei case. Dar' cunoscând nemulţămirea ce o va produce peste tot proiectul de lege de pe tapet, în special punctele din întrebare, dacă se vor primì, e imposibil se retac părerile ce le am asupra proiectului de lege. (La obiect!)

Proiectele de lege referitoare la dare se împart în două. Partea întâia tratează despre basa, isvorul diferitelor soiuri de dare,

ear' partea a doua se refere la încassarea, la plătirea acestora. Când a fost vorba de stabilirea basei de contribuire, dieta a acceptat sistemul de până acuma, din acel simplu motiv, că alt sistem nu a putut fi aflat şi pregătit, afirmative din scurţimea timpului.

Aşa dar' guvernul, şi în urmă şi dieta, a cedat numai logicei necruţătoare a faptelor când a aflat de menţinut, de acceptat şi pentru mai departe, un sistem de dare, care în multe privinţe nu e just şi nu e echitabil, ear' cu procedura aceasta a onoratei case naţiunea poate că nu va fi perfect de mulţămită, dar' întrucâtva va fi totuşi liniştită. (Zgomot.)

Dar' motivul care esista pentru menţinerea basei de până acuma la repartarea dărilor, nu esistă şi pentru acceptarea, pentru menţinerea neschimbată a procedurei întroduse de sistemul absolutistic, pentru-ca aceasta e chestie curat administrativă, pe care o putem uşora în favorul contribuenţilor, fără ca se modificàm fie cât de puţin sistemul de dare. Şi tocmai de aceea, pe când naţiunea va primì în mod liniştitor declaraţia dietei şi a guvernului, că din scurţimea timpului nu a putut schimba sistemul de dare, nu cred să se mulţămească cu acceptarea, în felul acesta, a proiectului de lege, fiind-că acesta nu numai că menţine întregul sistem atât de urgisit al încassării de dare, ci îl face chiar mai agravant, şi atacă instituţiunea cea mai importantă şi mai însemnată, autonomia comitatelor şi a oraşelor. (Contraziceri.)

Din partea mea pot se afirm fără frică, că deşi sunt apăsătoare, mult mai apăsătoare decât cele de până acum, dările acceptate, ele vor fi considerate ca îndoit aşa de asupritoare în ţară dacă sistemul de încassare de până acuma, care ne-a făcut tuturor destulă supărare în decurs de aproape douăzeci de ani, vine înarticulat în lege, vine ridicat la sfinţenia unei legi, şi prin aceasta se subsapă instituţiunile noastre comitatense.

Până acum naţiunea credea, că acest urgisit sistem de încassare de dare va mai esista numai până la luarea dispoziţiilor din partea dietei. Dar' după acceptarea proiectului de lege naţiunea noastra va fi cu o speranţă mai saracă; ba împrejurarea, că sistemul se inarticulează în lege în contul autonomiei comitatelor şi a oraşelor, va mărì nemulţămirea celor-ce cu dor aşteptau, ca procedura de până acum se fie înlocuită cu alta, mai bună, mai perfectă.

Dacă a-şi voì se fac comparaţie între actualul proiect de lege şi sistemul de încassare de mai nainte, n'a-şi afla alta mai bună decât cea cuprinsă în fabula lui Isop, anume, că broaştele nefiind

mulţămite cu regele lor, au cerut altul dela Iupiter, şi acesta le-a dat o — *barză*. (La obiect!)

Eu, onorată casă, sunt patruns de credinţa, că instituţiunile noastre constituţionale din comitate şi oraşe, pe cari le-am apărat veacuri dearândul în contra ingerinţelor străine, trebue se le apărăm. şi în mijlocul luptelor constituţionale.

Pănă atunci deci pănă nu vor fi discutate şi resolvate în dietă chestiile referitoare la municipii şi la oraşele libere regeşti, avem misiune strictă a veghia, ca se nu fie acceptată în mod prealabil o astfel de lege, care anticipând organisare finală pe seama autorităţilor noastre publice, se submineze înaiute esistenţa acestora.

Pentru-că dacă rând pe rând, în modul acesta, cu asemenea proiecte de legi, se despoaie comitatele şi oraşele de singuraticele proprietăţi principale, întreb, ce mai rămâne pentru atunci, când va fi pusă pe tapet chestia organisării acestora?

Şi că paragrafii din întrebare nu vor avea ca resultat atât de mult încassarea sigura a dărilor, cât mai mult subminarea autonomiei comitatelor şi a oraşelor, se poate convinge ori-şi-cine dacă urmăreşte cu atenţiune, nu numai cuvintele lor, ci şi gravitatea lor, direcţiunea lor spirituală.

Paragrafii acestia ne pun funcţionarii comitatelor şi ai oraşelor sub genunchii organelor financiare, răpesc municipiilor noastre autoritatea avută pănă acuma, şi pe care trebue se o aibă, şi întroduc în comitetele municipale sistemul de şpionare, necunoscut lor pană acuma, ear' pe fiscul financiar îl investează cu astfel de rol de controlator şi de procuror asupra comitetului municipal, pe care îl posede în altă privinţă numai directorul bunurilor statului. (Zgomot mare.)

Paragrafii din întrebare ai proiectului de lege, aproape toţi conţin violarea, atacarea principiului autonomic, fiind-că legile din 1848 au lăsat neatins cercul de activitate al comitatelor şi al oraşelor libere regeşti. Pană când deci autonomia acestora esistă şi nu e regulată definitiv prin lege, pană când chestia comitatelor ca atari nu e pertractată: ori-ce proiect de lege, pus din partea vercărui ministru pe masa casei, trebue se fie alcătuit cu privire la raporturile esistente comitatense, pentru-că altcum dieta ar rostogoli peatra lui Sisipus şi ar deschide poarta neînţelegerilor, dacă fiecare proiect de lege ar voi se creeze, din punctul de vedere al favorului şi al comodităţii proprii, diferite sisteme, divergente de cele de astăzi, ca pentru câte o lume nouă.

Legea esistentă, dacă nu e ocasională, e învechită, nu corespunde timpului, trebue sistată, abrogată. Dar' până nu se întâmplă aceasta, a-i pune pe grumaz o altă lege nouă, după modesta mea părere va contribuì foarte puţin la limpezirea şi regularea raporturilor noastre de drept, culturale şi autonome. Dacă dl ministru de finanţe a aflat de lipsă, de neîncunjurat de lipsă, să se întinda atât de afund, aşa zicând până la rădăcina de viaţa a organismului comitatelor, natura causei şi a lucrurilor ar fi adus cu sine, ca organisarea comitatelor se fie urgentata şi pusă pe plan, sau apoi, ca pertractarea acestor paragrafi se fie amânata până la resolvarea chestiei comitatelor.

Două lucruri văd eu în mod curat şi neîndoelnic. Sau esistă încă autonomia comitatelor, garantata prin lege, sau nu esistă. Dacă esistă, trebuia ţinută în vedere, şi atunci nici nu putea se fie presentat casei un astfel de proiect de lege. Sau dacă nu esistă, atunci sa o spună legislatura cu ocasiunea pertractării şi resolvării desăvârşite a chestiei comitatelor, pentru-că nu poate se fie intenţiunea onoratei case se preocupe lumea cu acceptarea singuraticelor proiecte de lege, şi prin anticipare se scoată din ţîţîni organismul comitatelor noastre.

Eu ţin că proiectul acesta de lege e favorabil, nu pentru asigurarea încassării dărilor, ci pentru subminarea organismului nostru comitatens şi a drepturilor noastre autonome. Şi de aceea îl pot asemăna cu calul troian, care abia a fost întrodus în Troia şi imediat a ajuns se fie neînvins. Îl pot asemăna cu punctul pe care şi 'l-a dorit Archimede, pentru-ca se scoata lumea din ţîţîni.

Eu nu ţin proiectul acesta de lege, nici destul de cruţator faţă de cetăţenimea pătrunsă de datorinţe patriotice, fiind-că până acum comitatele au ştiut sa se ridice la nivoul misiunei lor cetăţeneşti, şi nu s'a ivit încă casul, care ar dovedì, că comitatele ar fi negat dările votate pe cale legală, ori ar fi împedecat încassarea lor. Le-au negat atunci, când a o face aceasta era vârtute cetăţenească, era datorinţa, dar' le-au dat totdeauna când patria le-a cerut dela ele în ton legal.

Eu, onorată dietă, nu văd asigurat viitorul acestei naţiuni şi plătirea dărilor legale prin litere moarte, prin întroducerea astorfel de masuri pedepsitoare, ci îl văd asigurat în sentimentul moral de datorie al cetăţenilor, în moralitatea patriotică a fiilor acestei ţări, cari înca nu sunt atât de decăzuţi, ca se poată fi teamă şi să se poată presupune, că ar fi în stare se denege plătirea dărilor cerute dela ei.

Eu, onorată casă, atât sunt de tare în credinţă şi convingere, încât pot se afirm fără teamă, că ministrul de finanţe poate se aducă ori-ce regulament aspru, şi poate se bage în lege ori-ce pedeapsă aspră, aceea va rămânea numai literă moartă, dacă sentimentul de împlinire a datorinţei cetăţeneşti se stânge din sînul cetaţenilor.

In casa aceasta, cum am avut fericirea a auzì sub scurta durată a fiinţei mele de faţă, se face cu placere provocare la casuri de precedenţă; dar' eu din partea mea nu cunosc nici astazi casuri analoge la cari s'ar putea face provocare ca la motiv pentru acceptarea acestui proiect de lege, şi astfel e cu atât mai puţin de esplicat presentarea proiectului în faţa onoratei case, în formularea actuală.

Dar' precum recunosc, că statul are drept se ceară dela cetaţenii sei se plătească punctual dările, ear' cetăţenii sunt datori se satisfacă acestui postulat, de altă parte nu va trage nimeni la îndoială, că şi cetăţenii au dreptul să pretindă dela stat, ca dările să le transmită la locul destinaţiunei numai prin organele esistente legale, şi că mai mare asprime sa nu se cuprindă nici în lege, şi să nu se folosească nici în viaţă, decât numai câta e neîncunjurat de lipsă ca dările se incurgă.

Cel-ce ar începe luptă în contra plătirii dărilor, şi anume, a dărilor legale, ar cadea în două greşeli: ar păcătuì în contra legilor esistente şi ar dorì un lucru fără de care nu poate esista nici un stat.

Cel-ce s'ar pronunţa în contra plătirii dărilor, asemenea stabilite pe cale legală, ar face un lucru atât de fără scop şi fără resultat, ca acel Roman, care a adus poporul se emigreze mai bine pe muntele sfânt decât se plătească spesele statului.

Ştiu foarte bine, că Menenius Agrippa pe acelaşi popor 'l-a făcut să se reîntoarcă şi să-'şi plătească datoriile, făcându-'i asemănarea, că stomachul cere mult, pentru-ca întregul organism se poată funcţiona regulat, şi ca membrele corpului să se poată mişca în plină putere.

Ceea-ce a spus Romanul acesta la 493 înainte de Christos, se poate spune şi la 1868, cu mica deosebire, că stomachul care consuma nu e stomachul nostru, ci e acum aşa numitul stomach *comun,* pe care cu toate că-'l îndopăm cu o însemnată parte a averii noastre câştigate cu cruntă sudoare, totuşi rămâne totdeauna gol. (Aprobari în stânga estrema.)

Dar' cu toate că aşa stă lucrul, e datorinţă cetăţenească a plătì tot ce a votat legislatura, fie spre ori-ce scop. Istoria epocei din urmă a patriei noastre va nota fără îndoială pe seama posterităţii curioase evenimente şi rare apariţiuni. Până acum istoria fiecărei naţiuni a dovedit, că poporul devenit liber şi întrat în posesiunea constituţiei sale a rupt legătura cu toate tradiţiunile rămase dela regimul ce-'l asuprea, a delaturat ordinaţiunile, patentele, dispoziţiunile acestuia, ori le-a nimicit, ear' raporturile sale de stat le-a restabilit, le-a desvoltat în spiritul instituţiunilor sale vechi şi a istoriei sale.

Numai pe seama noastra a fost reservată fericirea de a trece în cartea legilor tot ce a fost combătut în decurs de două decenii pe terenul pasivităţii, cu perseveranţă şi în mod sistematic.

Şi de altădată s'a tocmit naţiunea cu dinastia austriaca. Pe calea învoelei s'a sistat dreptul de opunere al naţiunei cuprins în bula de aur. Pe calea aceasta a încetat, până la apunerea dinastiei, dreptul de liberă alegere a naţiunei şi s'a primit sancţiunea pragmatică. Dar' la toate aceste ocasiuni au ramas intacte şi neatinse legile referitoare la independenţa patriei şi la scutirea sa de ori-ce influinţare, ca nişte relicvii sfinte de cari nici nu cutezau să se atingă înaintaşii noştri, ca nu cumva se păcătuească în contra pietăţii cu care sunt datori să se poarte faţă de moştenirile sfinte rămase dela premergătorii lor, cu misiunea de a fi predate urmaşilor. Ba ce e mai mult, dupa moartea lui Iosif, toate ordinaţiunile acestuia au fost arse, nimicite. Şi ce facem noi? Primim, inarticulam în lege toate patentele, ordonanţele, cari ca o peatră grea au fost puse pe mormântul — săpat de conrarii noştri — al ţării noastre asuprite şi considerate de moartă, ca se nu mai poată învia din el.

După epoca lui Iosif a urmat epoca lui Leopold. Şi ce a făcut dieta convocată de el? A creat legile pentru totdeauna însemnate din 1790/91. Şi ce facem noi? Acceptam o constituţie contrară acestor legi, care chiar de ar fi bună, nu are valoare durabilă, fiind-ca lipseşte din ea primul criteriu al ori-cărei constituţiuni libere, anume garanţa esistenţei ei, care are se reside în însaşi constituţie, ear' nu în persoane. Şi ce vrem să facem acum? Să primim un proiect de lege, care tae în doua vinele sistemului nostru municipal!

Aşa e şi pe terenul repartării de dare. Primim tot ce a format obiect de revoltare pe seama noastră. Sunt aplecat a asemăna întregul acest sistem de contribuire, aflător acum în discuţie, cu o

flaşnetă veche, al cărei esterior e acelaşi, formaţiunea internă e cea veche, tonurile plângătoare sunt tot aceleaşi, ba poate chiar mai asurzitoare, numai cel-ce învârte e alt muritor. La ce se poate zice: „quod nuper fecerat medicus, nunc facit vespillo Diaulus", sau cum ar zice concetăţenii nostri dualişti din Cislajthania: „tout comme chez nous".

Dar' dacă pentru asigurarea libertaţii noastre şi a vieţii noastre constituţionale trebue se primim măsurile pe cari regimul de teroare tocmai pentru oprimarea acestora le-a făcut, din a mea parte mai bine doream să le fi primit numai ca măsuri transitorii, şi sa fi dat îndemnisare guvernului pentru a le esecuta până ce vom putea întroduce în cartea legilor noastre alte legi mai perfecte, mai juste şi mai echitabile, corespunzătoare spiritului constituţiei noastre şi geniului libertăţii.

Eu consider cartea de legi a fiecarui stat liber ca comoara cea mai scumpa şi mai sfântă a cetăţenilor, ca evangelia drepturilor şi a datorinţelor lor. Şi de aceea n'a-şi fi dorit se văd trecute în cartea noastră de legi, pentru a fi eternisate, patentele şi ordinaţiunile edate cândva pentru a eternisa sclavia acestei naţiuni, şi de cari sunt legate aducerile aminte ale celor mai jalnice zile prin cari a trecut patria noastră, şi poate că ajungea se fie eternisată, dacă lucrul depindea numai dela ei şi n'ar fi Dumnezeu care conduce destinele naţiunilor.

In Paris, în biserica invalizilor, n'am văzut steagurile cari revoca în memoria naţiunei franceze zilele jalnice, dejositoare, dela Waterlo, Aspern şi Lipsca, sau ale întrării aliaţilor în Paris. Dar' am vazut steagurile cari fâlfăiau pe câmpul dela Marengo, Austerlitz şi Jena, ca prevestitoare ale epocei pline de glorii a naţiunei franceze. Tot aşa nu cred, că poporul roman ar fi depus în biserica lui Iupiter ca vecinică aducere aminte jugul, în care, după perderea luptei dela Claudium, a pus Pontius armata romană, despoiată de arme, ca se faca esercitii de — *fugă.* Ear' noi depunem în cartea de legi, în acest sanctuar, toate patentele şi ordinaţiunile anilor trecuţi, ca se vesteasca posterităţii sclăvia noastră de odinioară, şi se eterniseze dejosirea noastră.

Dar' dacă primim şi trecem ca vecinica aducere aminte în cartea noastră de legi toate acele ordinaţiuni şi patente, sub aripele carora naţiunea aceasta a fost stoarsă în decurs de zece decenii, şi sub cari datoriile statului au dat grămezi de milioane: a-şi ruga onorata casă, să nu le punem vârf, să nu le înmulţim cu astfel de

apendice, cari, dacă s'ar accepta, ar submina murii de pāna acum ai constituţiei noastre, instituţiunile noastre municipale.

Când dl ministru de finanţe cere dela noi acceptarea paragrafilor cari ne stau înainte, cere foarte mult, pentru-ca doreşte să ne jertfim autonomia municipală, la care am ţinut mult în decursul veacurilor, care s'a contopit în sângele nostru, în istoria noastră, în celelalte instituţiuni ale noastre, a menţinut constituţia noastră, a mântuit-o de ordinaţiunile îndreptate tocmai în contra acestora, şi de modificările acum de curând proiectate, prin cari se periclitează tocmai esistenţa autonomiei noastre.

Şi când vreau, ca organisarea municipală, pāna la resolvarea şi organisarea finală, se rămână neatinsa, esprim numai aceea ce am învăţat dela stimaţii membri ai dreptei, cari şi până acum, şi mai nainte, au reclamat cu neclintire acest lucru. Din cari motive nu pot părtini proiectul, ci insist pe lângă propunerea, respective moţiunea lui *Tisza Kálmán.*

*Sigismund Papp:* „Onorata casă! Aşa cred, că e superfluu a mai desvolta obiectul aflator pe tapet. Şi dacă cei notaţi din ceealaltă parte renunţă la cuvânt, cu plăcere abstau şi eu. (Pofteşte şi vorbeşte!) Precum vad nu va renunţa nimeni. Daţi-'mi voe deci se rischez şi eu câteva cuvinte asupra obiectului acestuia.

Inainte de toate trebue să-'mi esprim mirarea asupra cuvintelor desvoltate atât de frumos din partea amicului meu Tisza László, cu cari a apărat autonomia comitatelor, — el, care în zilele trecute nu a voit se pomenească măcar despre o ţară, cu atât mai puţin despre autonomia ei. De aici însă nu urmează, că eu n'a-şi voì se apăr autonomia comitatelor cu aceeaşi căldura ca şi el. Ba sunt chiar pătruns de convingerea, că azi mâne va trebuì se aducem autonomia comitatelor în consonanţă cu sistemul parlamentar.

Când e vorba de comitate, ma îngrijorează cuvintele unor oratori, cari vorbind despre ele ca despre muri de apărare, vor voì cumva se zică: se restabilim comitatele dela 1848. Eu însă protestez în contra acestui lucru, pentru-că numai două alternative sunt posibile: sau pot se esiste comitatele ca şi mai nainte, cu dreptul de a trimite deputaţi la dietă, provăzându-'i cu instrucţiuni, sau nu mai pot esista astfel, ceea-ce aşa cred, isvoreşte din natura regimului parlamentar.

Nu împărtăşesc părerea condeputatului Toth Vilmos, care nu ştie cum s'ar putè aduce lucrul acesta în consonanţa. Conced că nu

ştie (N'a spus-o!), cel puţin, nu 'şi-a bătut capul cu el. Noi însă, cel puţin eu, şi toţi cari cunosc trecutul, aşa cum cunosc şi regimul parlamentar, 'l-am şti aduce în consonanţă, stabilind pe seama fie-caruia cercul seu de activitate, isvorît din noţiunea responsabilităţii; pentru-că dacă vrem se rămână autonomia cea veche, sunt silit se afirm, că va trebuì se trecem în tabara lui *Török János*. (Ilaritate.)

Aici e vorba de principiu, de autonomie, şi eu o spun limpede, ca sistemul ce era înainte de 1848 la comitate nu-'l părtinesc, ci vreau se aduc autonomia comitatelor în consonanţa cu sistemul parlamentar. Dar' asta n'o fac când nu e chestia pusă pe tapet, şi când prin o astfel de strecurare, cum e cea propusă de cei din ceealaltă parte, daca s'ar primì, nu s'ar ajunge alta, decât că comitatele înseşi încă s'ar preface în organe financiare. Eu nu pot degrada comitatele la atâta, nu vreau să le dau agendele acestea. În textul original se zice clar, că prin respectivele organe financiare, sau prin esmişii ministerului se va face provocaţia. Cătră cine? Nu comitatul, ci autoritatea oraşului, antistia comunală va fi provocată, ear' comitatele sunt datoare se supravegheze. Eu aflu că e corect textul, pentru-că o astfel de sarcină în capul comitatelor, ca organele financiare să le provoace deadreptul pe ele, nu poate poftì nimeni. Dacă recunoaştem deci responsabilitatea ministeriului, trebue se recunoaştem şi aceea, că ministrul nu poate să le facă toate, ci le face prin respectivele organe. Acum, dacă ministrul respectiv însărcinează organele sale ca se provoace comitatele, în înţelesul moţiunei propuse de condeputatul nostru Tisza Kálmán, — eată un lucru într'adevăr vătamător pentru comitate. De aceea, nu sunt pentru ideea să se provoace deadreptul, per excerpta, comitatele şi să se îndrume se facă încassarea dărilor. Dar' primesc celalalt text, cu atât mai vârtos, că prin aceasta nu văd periclitată autonomia comitatelor, şi pentru-că nu vreau sa preocup precisarea din viitor a cercului lor de competenţă."

***Şedinţa din 16 Iulie 1868.*** Inainte de a se întra în ordinea de zi ia cuvântul deputatul

***Ioan Mişici:*** „Onorată casă! Am onoare a preda onoratei case petiţiunea locuitorilor de naţionalitate română din comuna Mehala, incorporată la comitatul Timiş, petiţiune în care se cere, ca chestiile bisericeşti să fie resolvate. Şi în rugarea aceasta cer cu atât mai vârtos ca gravaminele lor să fie delaturate, fiind-că congregaţia comitatului Timiş a trimis ministrului de culte şi instrucţiune publică

actele de cercetare, şi afară de aceasta şi locuitorii acelei comune s'au adresat cu jalba lor ministrului de instrucţie, fără a li-se fi resolvat petiţia până astazi. Se roagă deci, ca cât mai curând sa li-se dee resoluţiune."

Se predă comisiunei petiţionare. Se continuă apoi discuţia asupra legii despre încassarea dărilor. Vorbeşte deputatul

*Sigismund Borlea:* „Onorată casă! Eri s'a afirmat aici şi aceea, că chestia din discuţie nu e de caracter politic. După mine e însă chestie politică de mare gravitate, fiind-că o parte atacă autonomia municipală, ceealaltă o apără. O apara partea, care după convingerea mea e în minoritate în casă, dar' e în majoritate în ţară, prin urmare e razimul sigur al municipiilor organisate pe basa representării de popor, şi o ataca majoritatea, care prin aceasta recunoaşte că în ţară e în minoritate. (Zgomot.) Eu, onorată casă, asemenea nu aflu a fi compatibile dispoziţiunile cuprinse în paragraful aflator în discuţie cu autonomia comitatensă, şi prin el văd chiar violată autonomia comitatelor. Pentru-că, daca în proiecte de lege referitoare la alte chestii, strecurăm paragrafi meniţi se stirbeasca autonomia comitatelor, ne vom pomenì, atunci când va venì rândul la organisarea comitatelor, că zau nu mai este ce se fie organisat, fiind-ca prin paragrafi astfel strecuraţi s'a evaporat autonomia municipală.

Cu toate că pentru lăsarea municipiilor în stare neatinsă am ţinut şi ţinem multe vorbiri frumoase; cu toate că s'a accentuat foarte mult din partea ministrului de finanţe responsabilitatea ministerială: după-ce şi esperienţa de toate zilele ne arată, că ministrul e responsabil numai májorităţii dietei, adecă partidului seu propriu, cum e dator fiul tatălui seu, eu găsesc mai mare garanţă în comitetele municipale compuse pe basa representării poporului decât în responsabilitatea ministerială. (Zgomot.)

Sunt de perfect acord cu dl ministru de finanţe, că guvernul responsabil e comoară scumpă, într'atâta, că urcarea dărilor încă ne arată că e într'adevar scumpă comoară, fiind-ca costă prea mult. Astfel de strecurari laterale a-şi dorì cu atât mai mult se fie evitate, fiind-că 1. procedura se face numai cu violarea autonomiei comitatelor, şi 2. se poate întâmpla, precum de fapt s'a întâmplat, că astfel de introduceri făcute în mod numai lateral, au fost întors restălmacite din partea guvernului, şi anume, totdeauna cu violarea autonomiei comitatelor. Pentru dovedirea afirmarii mele voiu espune un fapt neîndoelnic. (Zgomot mare.)

Când onorata casă a decretat în anul trecut, 1867, prin conclus, alegerea nouă a funcţionarilor comitatenşi, pentru-ca încrederea se nu fie zguduită nici pentru scurtul period de restaurare, a pus în conclus, că funcţionarii dela cărţile funduare nu au se cadă sub alegere, ci au se ramână în posturile lor. Conclusul acesta, aşa cred e destul de clar şi lămurit, cu privire la funcţionarii din 1867 dela cărţile funduare, într'atâta, că aceia n'au căzut sub alegere nouă. Dar' din acest fapt nu poate conclude nici cel mai cutezător fantesist, că în viitor funcţionarii municipali dela cărţile funduare au se fie numiţi din partea ministeriului. Cu toate acestea, într'un comitat pe care nu-'l numesc, fiind-că lucrul abia acum câteva zile s'a întâmplat, şi va fi încă în via memorie a ministrului, într'un comitat în care până acuma n'a fost carte funduară, şi numai acum s'a organisat cartea funduară şi funcţionarii, — comitetul municipal ţinând şedinţă la 7 luna curentă, autonomia comitatensa şi comitetul municipal, pe basa dreptului lor constituţional au voit se aleagă funcţionarii cărţii funduare de nou sistemisate, însă, e de necrezut dar' adevărat, ministrul de justiţie tocmai în ziua de alegere trimite comitatului ordin prin care opreşte alegerea, afirmând că dreptul de numire îi compete lui pentru aceşti funcţionari. (Bine a făcut!)

Pentru domnii, cari află de corectă procedura, poate se fie bine şi aşa. Dar' dupa părerea mea, zeu, foarte incorecta e procedura, şi în casul acesta într'adevar, pe lângă amărăciunea pricinuită comitetului, e simţitor şi în mod ilegal vătămată autonomia comitatului şi dreptul comitetului, şi eu cred, că domnul ministru a putut se facă o vătamare atât de nedreaptă numai în urma restălmăcirii greşite a conclusului citat de mine, şi numai aşa a putut face pas ilegal, şi a-şi fi foarte bucuros, dacă dl ministru m'ar desminţì şi m'ar convinge despre netemeinicia afirmării mele.

Dacă deci, onorată casa, prin astfel de intercalări nu vrem se dăm ocasiune, ca prin casuri de precedenţă se ruinăm din rădăcina autonomia comitatelor, va trebuì se primim propunerea lui Tisza Kálmán, şi eu o şi primesc.

Referitor la cele zise de dl deputat Toth Vilmos, că el nu doreşte să se resolveze organisarea comitatelor nici peste un an, şi că nu-'şi dă votul pentru ajungerea acestui scop, dar' vrea ca prin astfel de strecurări să se resolveze deocamdată una alta, — după mine, fireşte, în contul autonomiei comitatelor, — pentru-că, cum zicea, este cas de precedenţă, anume, în legea despre publicarea legilor s'a

strecurat în mod lateral şi s'a resolvat şi un paragraf referitor la chestia naţională: vreau se reflectez numai atâta, că ori-ce chestie sau lucru, care numai de jumătate a fost resolvat, nu e nici-odată perfect, şi nu aduce nici-odată folos proprietarului, ci totdeauna perdere. De o astfel de muncă de claca trebue deci sa ne ferim la alcătuirea legilor. Întru-cât ar fi făcut alusiune, prin provocarea la chestia naţionalităţilor, că ar dorì bucuros se vadă resolvată şi chestia naţionalităţilor numai aşa lateral, am se spun numai atâta, că D-zeu să ne ferească de această idee nefericita, pentru-că ea nu ar aduce fericire pe seama ţării şi a patriei, ci din contră, nefericire şi ruinare.

Domnul ministru de finanţe a cetit un pasaj din ordinaţiunea lui Kossuth, ca fost ministru de finanţe, de înţelesul, că daca vre-un funcţionar al comitatului nu împlineşte ordinul ministrului de finanţe, trebue destituit la moment. Aşa ceva a binevoit a ceti dl ministru de finanţe, ceea-ce a fost primit cu mare plăcere din partea dreptei. Am se observ, că între periodul de atunci şi cel de astazi e mare deosebirea. Atunci era revoluţie, şi ţara în stare de asediu. Astăzi nu e nici una nici alta. Astazi ţara e în pace, ba după cum se afirmă din dreapta, e fericită şi mulţămită. (Intreruperi: N'a fost revoluţie!) Fără îndoeală că a fost. Dar' şi dacă n'a fost, şi dacă ori-ce om mare face ceva despre ce experienţa dovedeşte că e păgubitor şi nu duce la scop, învăţătura ce trebue scoasa e, că trebue evitat, ear' nu repetat. Ear' dispoziţiile anilor 1848 şi 1849 s'au dovedit de păgubitoare în urmările lor, şi eu nu cred că onorata casă ar dori, ca dispoziţiile actualei diete încă se aibă urmări păgubitoare, ca cele din 1848 şi 1849." (Să votăm.)

## Interpelare în chestia pronunciamentului.

*Şedinţa din 17 Iulie 1868.* Inainte de a se întra în ordinea de zi vorbeşte deputatul român

*Ilie Măcelariu:* „Onorată casă! Am îndrăznit a cere cuvântul pentru a adresa în numele meu şi a mai multor consoţi interpelare întregului ministeriu, onoratului guvern ungar. Dar' înainte de a face aceasta, fie-'mi permis a anticipa o modesta observare.

Onorată casa! Vreau să încerc se vorbesc ungureşte, deşi, cu graţioasa aprobare a onoratei case, cu ajutorul acestei hârtii. Da; voiu vorbi ungureşte (Sa auzim), parte pentru-ca să nu o păţesc ca în 7 Martie, anul curent, când pe basa legilor aduse pe calea cea

mai constituţională şi aprobate la locul preaînalt am voit să mă folosesc de cel mai natural drept, de folosirea limbei mele materne, (Contraziceri) dar' durere, am fost adus la tacere din partea onoratei case (Zgomot. La obiect!), parte şi pentru-că recunosc, că într'adevăr nu mă pot folosi de acel drept, şi nu mă pot folosi, fiind-că legea, care a servit atunci de garanţă, a fost stearsă şi scoasă din us cu hotărîrea din 28 Iunie anul trecut, deşi nu pe cale constituţională, dar' prin rescript preaînalt. Da, s'a sters de pe hârtie, dar' nici odată din inima naţiunei române. (Zgomot.) Dar' când vorbesc ungureşte, trebue se observ onorată casă, că din aceasta nici decum nu se poate deduce, că eu prin aceasta a-şi voi se abzic pentru totdeauna de autonomia patriei mele şi de folosirea limbei mele materne. (Zgomot.) Nu, pentru-că nu există putere pe lume, care m'ar putea despoia de firma convingere, ca drepturile naţiunei mele nu sunt răpite pentru totdeauna, şi că ele acum sau mai târziu vor ajunge la valoare." (Zgomot mare.)

*Presidentul:* „Trebue să rog pe onoratul domn deputat, că după ce are cuvântul numai pentru facerea interpelării, să 'şi-o espună şi să treacă la obiect."

*Ilie Măcelariu:* „Să mă erte onorata casă, când mi-am luat voe odată sa vorbesc, am fost amuţit din partea onoratei case. (Contraziceri.) Regret mult, că lucrul mi-se întâmpla şi acuma, ales după ce nu posed limba maghiară. Trec deci la chestia în care vreau să interpelez pe onoratul ministeriu, — dar' fiind aceasta numai frasă parlamentara, folosesc pe cea mai corectă, — anume, pe condeputaţii mei, în numele meu şi al condeputaţilor mei. (Zgomot. Să auzim!)

Onorată casă! Am ştiri (informaţiuni) sigure din Ardeal, că în urma procesului de presă intentat lui *Iacob Mureşianu,* redactorul foaiei politice *Gazeta Transilvaniei* , ce apare în limba română în Braşov, şi totodată directorul gimnasiului romano-catolic de acolo, 'i-s'a făcut şi perchisiţie domiciliară (Foarte bine! A fost corect!) şi că precum el, aşa şi mai mulţi canonici şi profesori din Blaj au fost citaţi la tribunalul din Murăş-Oşorheiu (Bine a fost!), ear' în urmarea acestora s'a făcut încercarea prin organele guvernului responsabil maghiar şi la ordinul acestuia de a se deschide calea spre temniţă pe seama mai multor eminenţi şi cu vază bărbaţi ai naţiunei române, spre cea mai mare durere şi ofensare a naţiunei române însaşi. Motivul acestei proceduri, care nu poate fi justificată, nici cu legea positivă, cu atât mai puţin din punctul de vedere al politicei treze,

ar fi, după-cum se vorbeşte, cunoscutul *pronunciament* din Blaj, pe care 'l-a făcut inteligenţa din Blaj cu ocasiunea ţinerii majalului din 15 Maiu anul curent.

Onorata casă! Am servit mulţi ani dearîndul la tribunal. (Ştim! Sub Bach!) Mă rog, să nu creadă nimeni, că dacă ating o chestie în care tribunalul are să decidă, prin aceasta vreau se preocup sentenţa tribunalului şi se alterez independenţa judecătorească. Nu, domnilor! Recunosc şi eu, ca numai acolo poate fi vorba despre o justiţie legală, unde e asigurata independenţa şi libertatea procedurei judecătoreşti. Ci am atins lucrul, fiind-că partea cea mai importantă a chestiei e aceea, care are urmare politică de mare gravitate, şi pe care, aşa se vede, onoratul guvern, sau nu o cunoaşte, sau dacă o cunoaşte, nu aşa o cunoaşte cum e în faptă.

Onorata casa! Nu vreau se întru în detailarea amănunţita a pronunciamentului dela Blaj, Bine faci!) pentru-că, aşa cred, îl cunosc toţi. Dar' aceea cutez se afirm, că ar fi mare greşală a crede despre el, că cele trei postulate ce le cuprinde nu ar fi deopotriva juste, că ar fi productul spiritelor agitate şi n'ar esprima pretensiunile întregei naţiuni române. Zic, a întregei naţiuni, pentru-că numărul celor de alta părere e atât de mic, de neînsemnat, încât dacă ar voì cineva să-'i numere pe degete, nici n'ar avè trebuinţă de ambele mâni. Afara de aceasta ar fi şi trist, foarte trist, dacă în stat constituţional n'ar fi permis se fie esprimate astfel de dorinţe, cari din partea preaînaltului tron însuşi au fost recunoscute de juste şi legitime prin atâtea şi atâtea rescripte preaînalte. Şi ar fi cu atât mai trist, fiind-că în pronunciamentul acela nu se spune cu nici un cuvânt, că realisarea pretensiunilor esprimate se va încerca pe altă cale decât cea legală, ci chiar din contră, pe lânga esprimarea credinţei neclintite faţă de tron, a supunerei faţă de lege şi a iubirei frăţeşti faţă de naţiunile celelalte conlocuitoare au fost ele concipiate şi adresate guvernului. Adevărat, şi aceasta o recunosc şi eu, că pronunciamentul din întrebare trage la îndoeală legalitatea uniunei din 1848. Dar' dacă aceasta e crimă, şi dacă peste tot e crimă aceea ce formează obiect de cercetare criminală, atunci nu numai cei-ce au subscris, sau au primit de al lor pronunciamentul, ci toţi Românii din Ardeal şi Ungaria, ba înca şi o mare şi energica parte a Saşilor, au căzut în crima aceasta.

Onorată casă! Nu vreau ca din incidentul acesta se înşir esenţialele scăderi ale articolului I de lege din 1848, cari scăderi fac,

ca judecând din punctul de vedere al dreptului public ardelenesc şi din cel moral legea se nu poata fi privita ca justă şi onestă (Zgomot mare) şi cu putere de lege, — ci reservându-mi acest drept, din datorinţă faţă de scumpa mea patrie, o spun clar şi cu sinceritatea ce o datoreşte fiecare patriot credincios, deşi nu în numele naţiunei române, fiind-că nu am acest drept, ci ca fiu credincios al ei: că *naţiunea română nu se împrietineşte cu uniunea pripită dela 1848, nu o consideră de legală,* (Zgomot mare. La ordine! La obiect!) *ear' pentru Românii din Ardeal uniunea din 1848 nu e alta decât efluxul volniciei.* (Zgomot. Asta nu se poate tolera. Presidentul să-l îndrume la ordine.)

*Presidentul:* „Sunt silit se revoc în memoria dlui deputat, că noi ne-am adunat aici sub scutul legii, discutăm conform ordinelor cuprînse în ele, şi suntem datori să ne plecăm şi să ne supunem lor. Espunerile dlui deputat se împotrivesc însă cu stima datorită legilor. Admoniindu-'l, rog pe dl deputat, ca în espunerile sale să-şi aleagă cuvintele, pentru-că altcum voiu fi silit, pe basa datorinţei impuse mie prin regulamentul casei, se rog onorata casă să-'i detragă cuvântul. (Aprobări vii.) Binevoeşte a continua."

*Ilie Măcelariu:* „Daţi-mi voe, onorată casă, se amintesc un lucru, pe care a-'l retăcè ar fi în contra naturei. Va aduceţi aminte, domnilor, ce a răspuns naţiunea maghiară la 1849, atunci când puterea a sters naţiunea maghiară din sînul naţiunilor vii şi independente?"

*O voce:* „Ce vorbă e aceasta? Cine a sters-o?"

*Ilie Măcelariu:* „Aşa e că a răspuns astfel: Eu vreau se traesc, şi mai bine sistez puterea care voeşte să-'mi iee vieaţa?! Ear' acum, când aceeaşi naţiune, care atunci a răspins cu atâta resoluţiune sentenţele de moarte, acum abia o naţiune de cinci milioane, adreseaza aceleaşi cuvinte naţiunilor ce numără unsprezece milioane?" (Zgomot mare. La ordine. Mai mulţi deputaţi sar de pe scaune. La ordine.)

*Presidentul:* „Am îndrumat odata la ordine pe dl deputat. A doua-oară îl fac atent, că dacă nu se ştie esprima conform legii în espunerile sale, voiu ruga casa să-'i detragă cuvântul. (Să-'l detraga presidentul.) Prin aceasta îl fac deci de nou atent, căci de altcum voiu cere dela casă împuternicirea pomenită." (Detrage-'i numai! Aprobări vii.)

*Ilie Măcelariu:* „Daca 'mi-aş presenta astfel interpelaţia, n'ar fi nimeni în stare se ştie pentru ce o fac. Să-'mi fie deci permis a o motiva." (Zgomot. Asta nu e motivare!)

*Presidentul:* „Nimeni nu-'l împedecă pe dl deputat a o face aceasta. Dar' espresiunile sale se fie de aşa, ca se fie permis a-le întrebuinţa ca legale în sala aceasta."

*Ilie Măcelariu:* „Aceea ce spun nu se loveşte în lege. (Contraziceri. La ordine!) Trebue se mai amintesc, că nu numai Românii spun ca legea uniunei e pripită." (Zgomot mare.)

*Presidentul:* „Binevoiţi a fi în linişte ca se auzim ce zice."

*Ilie Măcelariu:* ... „ci chiar în 1848 uniunea Ardealului cu Ungaria a fost decretată numai în principiu, şi aşa cutez a spune, că tocmai onoratul guvern e causa, că asupra independenţei Ardealului mai esistă păreri divergente. De ce nu a presentat până astăzi legea despre esecutarea uniunei?"

*Makray László:* „S'a făcut, înainte cu o mie de ani!"

*Ilie Măcelariu:* „Românii nu sunt de părerea aceasta. (Mai mulţi: Este şi altă părere! Acolo e Iosif Hossu! Sa traiască!) Zic şi eu să trăiască, ca să se convingă despre amărăciunea înşelăciunei sale. (Zgomot mare.) Nu pentru câştig de pâne am venit aici, cum se crede în cercuri mai înalte, ci din directă supunere faţă de M. Sa, şi pentru ca să dăm dovezi naţiunilor surori, că nu voim să perdem nici o ocasiune pentru a ne manifesta voinţa de a trăi cu ele în pacinica şi bună înţelegere, departe însă de ori-ce cuget de a stirbi, la eserciarea restrânsului nostru drept, autonomia Ardealului.

Scusaţi! (Bea apă.) Dar' cutez a asigura onorata casa, că antipatia faţă de uniunea din 1848 nu se poate atribui nici oare-cărei iloialitaţi şi nici antipatiei manifestate faţă de naţiunea maghiară. Zgomot.) Repet, ca *nu*. Ba zic, că naţiunea română regretă, că actualul guvern, atât cel din Pesta, cât şi cel dela Viena, în loc se înţeleaga adevăratele sale interese şi să se nisuiască, ca prin mulţămirea popoarelor nemaghiare, respective negermane, se câştige atragerea acestora, ca atragere ce formeaza forţele fiecărui guvern, zic, ca în loc sa fie just faţă de naţiunile nemaghiare şi negermane (Zgomot), sprigineşte mai bine acea nefericită politică aristocrată polonă, râvnitoare la domnie (Zgomot. Contraziceri , zic, mai bucuros o sprigineşte pe aceasta, o politică, care în loc se recunoască şi se mulţămească pe fraţii Ruteni şi Rusneci, îşi caută independenţa numai în asuprirea naţiunilor straine. Resultatul final e, că aici Maghiarii, la Viena Nemţii, asupresc pe celelalte naţiuni. Eu însă nu cred, că vor ajunge la scop altcum, decât numai îndestulind în mod just pe toate naţiunile, ceea-ce eu doresc din inimă." (Predă interpelarea.)

http://statuldacia.info

*Notarul Bujanovits Sándor:* (Ceteşte interpelaţia subscrisă de Ilie *Măcelariu,* Avram *Tincu,* Mateiu *Pop* şi Ioan *Tulbaş*): „Ţinându-se în 15 Maiu anul curent majal în Blaj, inteligenţa româna întrunită acolo a compus şi subscris un *pronunciament.*

Dat fiind, ca acest pronunciament nu cuprinde nimic în sine ce s'ar lovi de legile, nu numai ale Ungariei, ci ale tuturor ţărilor aparţinătoare Coroanei Sfântului Stefan, ba chiar a întregei monarchii austriace, ori apoi ce ar periclita esistenţa de stat, a ori-cărei părţi; dat fiind, că libera întrunire şi libera manifestare de păreri, ca principale condiţiuni ale libertăţii, nu sunt restrânse prin nici o lege, şi prin urmare nici pronunciamentul din întrebare nu poate fi considerat decât de o liberă profesie politică pe care naţiunea întreagă română o consideră de a sa, dela 1848 începând;

după-ce pe lângă toate acestea, în Ardeal, amăsurat informaţiunei noastre sigure, cei-ce au subscris pronunciamentul acela, ori 'l-au declarat de al lor, spre cea mai mare durere şi ofensare a naţiunei române însaşi, sunt urmăriţi din partea organelor guvernului responsabil;

având-le toate acestea în vedere, ne ţinem îndreptaţiţi a adresa următoarea interpelare întregului ministeriu, ca guvernului responsabil maghiar:

1. Are cunoştinţă onoratul ministeriu, că în Ardeal persoanele cari au subscris sau au declarat de al lor pronunciamentul compus cu ocasiunea majalului din 15 Maiu anul curent ţinut la Blaj sunt urmărite din partea organelor oficiale? Şi dacă da,

2. Are intenţiunea se dispună, ca urmăririle acestea se fie sistate?“

*Ministrul de justiţie Horváth Boldizsár:* „Dacă îmi concede onorata casă, voiu raspunde imediat la interpelare. (Să auzim!)

Inainte cu câteva săptămâni a sosit raport oficial la guvern, că, nu ştiu, în 14 sau 15 Maiu, sub pretextul unui majal, s'a ţinut la Blaj adunare politica, şi conclusele acestei întruniri au fost turnate într'un *pronunciament.*

Cuprinsul acestui pronunciament, din care s'a trimis şi guvernului un esemplar, este acela, că se protestează în contra unităţii de stat a patriei, se protestează în contra legilor dela 1848, special în contra uniunei, şi se acuză cu tradare deputaţii români cari au loc în dietă şi cari — dupa ei — au tradat independenţa naţiunei române.

Guvernul a fost departe de a da crezământ deplin raportului acestuia, şi era de credinţa, că cele mai esenţiale parţi ale pronunciamentului sunt *apocrife*. Inainte de a decide deci guvernul în chestia aceasta, a aflat de lipsă se trimită pronunciamentul direcţiunei de afaceri publice ardelene, ca se efectueasca cercetarea prealabila.

Procesul verbal despre cercetare 'l-am primit tocmai cu posta de astăzi, şi e atât de voluminos, încât n'am putut să-l studiez până acuma în întregime, şi astfel nu mă aflu pus în posiţie de a da încă astăzi lămuriri onoratei case asupra detailurilor ce le cuprinde. Destul atâta, că guvernul n'a întreprins nici un pas de retorsiune, fără cercetare. Ear' dacă din cercetare să va constata, că sunt adevărate acele espresiuni ale pronunciamentului, atunci da, guvernul crede, că ar comite întrelăsare faţă cu drepturile ţării şi cu siguranţa patriei, daca n'ar duce la bara judecătoriei pe corifeii principali ai adunării şi pronunciamentului aceluia. (Aprobari vii).

De altcum pe mine nu mă surprind atâta espectorările cuprinse în acest pronunciament, cât mai mult espresiunile dlui interpelant, auzite în sala aceasta. Unitatea statului e atât de sfântă pentru noi, încât nu e permis nimenui, cu atât mai puţin unui deputat se o atace. (Aprobări vii.) Interpelantul s'a ascuns sub mantaua stimei şi a supunerei faţă de M. Sa, fără a se gândi, că faţă de M. Sa nu se poate comite ofensă mai mare decât presupunând, ca n'ar voi se ţină legile pentru a căror respectare a pus juramânt sub cerul liber. (Aprobări vii şi zgomotoase. Să trăiască!) Fac atent pe dl deputat, ca uniunea e sfântă şi inviolabilă. (Aprobări vii.) Legea din 1848 a lăsat de resolvat amănuntele uniunei. Da, numai aceasta mai este a se face, şi ne vom împlinì această datorinţa. Guvernul nu e condus de ura faţă de celelalte naţionalităţi. Guvernul n'a putut se dee mai bune dovezi despre dorinţele de împăciuire decât prin aceea, ca tolerează, cel puţin a tolerat până acuma astfel de indivizi la guvernul şi la tabla regească din Ardeal, cari cutează se facă în sala aceasta astfel de declaraţiuni în contra unităţii statului maghiar. (Zgomotoase aprobări. Să traiasca.) Guvernul nici în viitor nu se va lasa răpit de inspiraţiunile patimei, ci declară, că va considera de inimic pe tot acela, care va cuteza se atace unitatea statului, tot aşa ca şi pe acela, care ataca cu putere înarmată întregitatea teritorului statului." Aplause zgomotoase.)

*Ilie Măcelaiu:* „Imi reserv dreptul de a răspunde la vorbele domnului ministru."

*Presidentul:* „Domnul deputat *Alexandru Mocsonyi* voeşte să vorbească la raspunsul dat."

*Alex. Mocsonyi:* „Onorată casă! Nu vreau să vorbesc la interpelaţie, şi nici la răspunsul meritoric al onoratului domn ministru de justiţie, ci am se fac o observare cu privire la o declaraţie făcută de el." (Zgomot mare.)

*Presidentul:* „A-ţi binevoit a decide, că în urma interpelării, cum s'a întâmplat de multe-ori, să se deschidă o oare-care conversaţie." (Sa auzim.)

*Alexandru Mocsonyi:* „Repet deci, nu voesc se vorbesc la interpelaţie, şi nici la răspunsul meritoric al onoratului domn ministru de justiţie, dar am o observare asupra unei declaraţii.

A binevoit a spune, că guvernul a dat şi prin aceea semn despre dorinţa sa de împăciuire, că nu ştiu ce fel de indivizi mai tolerează prin funcţiuni. (Adevărat!) Onorată casă! Nu pot accepta presupunerea, că lupta naţională n'ar sta decât din remânerea în funcţiuni a anumiţilor indivizi. (N'a zis-o asta! Eu, onorată casă, m'a-şi bucura foarte mult, dacă guvernul ar da dovezi despre dorinţa de împaciuire şi despre iubirea de dreptate faţă de naţionalităţi; dar' aceasta o voiu vedea numai atunci, când drepturile neprescriptibile ale popoarelor nemaghiare locuitoare în Ungaria vor fi asigurate prin lege. Despre indivizi în chestia aceasta nu poate fi vorba."

*Şedinţa din 21 Iulie 1868.* Inainte de a se întra în ordinea de zi cere cuvântul deputatul

*Ilie Măcelariu:* „Vreau să dau răspuns la răspunsul pe care a binevoit a-'l da mult onoratul domn ministru de justiţie la interpelarea adresată în 17 Iulie anul curent, din partea mea şi a consoţilor mei, întregului ministeriu. Imi iau voe, pe basa reservării de drept, enunţata atunci, să-'mi fac declaraţia după cum urmează.

Onorată casă! Încă în Vineria trecută, imediat după răspunsul dlui ministru am declarat, că nu sunt mulţămit cu răspunsul. Acum însă, după patru zile de precugetare, onorată casă, şi cu ajutorul unui dicţionar maghiar (Zgomot), mărturisesc, că am venit la îmbucurătoarea convingere de a fi necesitat sa recunosc, că ministrul are toată dreptatea. Are toată dreptatea dintr'un singur motiv, şi într'o anumită direcţiune, ba poate fi acusat chiar de negligenţă, anume, că de ce nu a păşit astfel înainte cu 5 6 luni?

Dar' protestez în mod solemn în contra presupunerei, că acest alt mod de cugetare s'ar putea atribui intimidării, sau că prin aceasta

a-şi retracta măcar un cuvânt din cele spuse cu ocasiunea trecută. Nu! Pentru o causă atât de sfânta, atât de dreaptă, cum o cunosc eu pe aceea pentru care am îndrăznit să-'mi ridic glasul, nu oficiul funcţiunea, ci şi vieaţa sunt gata să mi-o jertfesc, în ori-care moment.

Adevăratul motiv şi adevarata direcţie pentru care şi în care mă alätur la vederile ministrului e, ca guvernul e de părerea, că cunoscuta acţiune penală s'a început pentru oare-care proclamaţie. Dar' nici eu, nici consoţii mei, nu am acceptat de a noastră *aceasta* proclamaţie, ci cu totul alta, anume, *pronunciamentul din Blaj.*

Prin urmare declar onorată casă, că departe de a fi mulţămit cu răspunsul ministrului, am ajuns la trista convingere, că onoratul guvern a înţeles cu totul rău punctul meu de vedere şi al consoţilor mei, şi nu cunoaşte adevaratul conţinut al pronunciamentului, se poate, că din necunoaşterea limbei române, şi se poate, că în urma informaţiunilor greşite, nu vreau se zic că — de rea credinţa.

In partea obiectivă a răspunsului se spune, că cei-ce au subscris pronunciamentul protestează în contra unităţii statului, şi acuză pe deputaţii români, cari se afla în casa aceasta, pentru-că, după părerea lor, au jertfit independenţa naţiunei. Nici una din afirmarile acestea nu se cuprinde în pronunciament. Şi să-'mi permita dl ministru, dar' chiar şi cea mai îndepărtată presupunere, că eu a-şi fi dorit sau a-şi dorì să-'mi ridic cuvântul pentru apărarea vre-unei acţiuni îndreptate în contra unitaţii statului, vină de ori şi unde, o consider de insinuare pe care o resping ca nebasată şi nemeritata. Şi declar sarbatoreşte, că tocmai daca s'ar afla cineva între Români, care ar agita în contra unităţii statului, cu toate ca astfel de încercare, conform deplinei mele convingeri, n'ar duce nici-odată la scop, 'l-a-şi declara de cel mai mare inimic al naţiunei române.

Nu cred se poată înşira dl ministru de justiţie un cas măcar din istoria trecutului, că naţiunea româna s'ar fi revóltat s'au ar fi conspirat vre-odată în contra patriei şi a tronului. Nici odată. Vîrtutea principală a naţiunei române o formează iubirea faţă de patrie şi credinţa faţa de tron, şi o va forma totdeauna.

Voind se dovedesc mai multă cruţare faţă de naţiunea maghiară decât a manifestat în rîndul trecut ministeriul şi majoritatea casei faţa de naţiunea română, nu ma voiu demite se definiez juridiceşte crima tradarii de patrie şi de lesa maiestate, şi se espun când şi cum s'a comis astfel de crimă. Dar' cutez se afirm, că în cunoscutul pronunciament lucrul acesta nu se cuprinde, pentru-că ce e în el

nu e alta, decât aceea-ce Maghiarii făceau la toate ocasiunile, dela 1861 până la 1866, până n'au fost reîntegrate legile din 1848, — fară ca regimului absolutistic să-i fi căzut în minte se recurga la mijloace teroristice.

Trec acum la partea subiectiva a raspunsului ministrului. Onoratul domn ministru de justiţie a binevoit a mă acusa, că cu vorbirea mea am atacat unitatea statului şi a-şi fi comis crima de lesa maiestate. Am cutezat a respinge mai sus această nemeritată şi nebasată acusă, şi îmi iau voe a observa, îndemnat la toată întâmplarea de mari respecte, de însemnate motive, că arma folosită în contra mea e armă cu două taişuri, dintre cari n'a fost în drept dl ministru de justiţie se folosească în contra mea nici unul nici altul.

A făcut pomenire dl ministru despre oare cari funcţionari, pe cari îi tolereaza, sau cel puţin 'i-a tolerat până acuma, la guvernul şi la tabla regească din Ardeal. (Intreruperi: Adevărat! Cu tot dreptul! Şi eu zic: adevărat. Dar' cum a ajuns la aceasta şi ce a intenţionat cu aceasta onoratul domn ministru de justiţie? Eu într'adevar nu pot şti. Ilaritate.) Dar' presupunând, că onoratul domn ministru a înţeles pe un anumit domn *Ilie Măcelariu,* consilier guvernial, confundându-'l cu persoana mea, în absenţa celui dintâiu mă simţesc îndreptăţit a asigura pe. onoratul domn ministru, că numitul domn Ilie Măcelariu, consilier guvernial, rămâne pururea credincios jurământului depus, ştie şi va şti totdeauna se respecteze legea şi să se acomodeze ei cu punctualitate şi din tot adinsul, chiar şi atunci, când nu va mai avè caracter oficial. Dar' aşa cred, voiu avea ocasiune cât mai curând se arăt, se dovedesc, cari sunt cei-ce nu respecteaza legea şi nu se acomodează ei. Până atunci notez numai atâta, că nu invidiez guvernul, care caută printre funcţionarii sei numai suflete servile.“

*Mateiu Pop:* „Onorată casă! Îmi iau îndrăzneala a-'mi espune motivele şi a înşira scopul, care m'a determinat se subscriu interpelaţia din întrebare, şi pe basa căruia îmi voiu permite a face un proiect de resoluţiune. Mărturisesc, nu sunt nici eu mulţămit cu răspunsul guvernului. Domnilor! Sa fim drepţi. Să recunoaştem faptele, ca de pe terenul lor se putem trece la acel punct de vedere, de unde singur se poate croì judecată dreapta. Pe ce se basează uniunea? Pe legea din 1848. (Zgomot. Se auzim!) Ce conţine legea aceasta? Se spune în ea, ca uniunea se decretează *în principiu,* şi pentru stabilirea condiţiunilor se numeşte o comisiune regnicolară.

Stabilirea acestor condiţiuni nu s'a putut efectuì din causa tristelor evenimente dela 1848—49 şi a disposiţiilor luate sub regimul absolutistic. Nu s'a efectuit, onorată casă, nici după încoronare, până în ziua de astăzi, ceea-ce a rècunoscut şi dl ministru-president în faţa onoratei case, spuunând, că: „uniunea e o chestie atât de importantă, încât reclamă multă munca şi spargere de cap.“ Prin urmare, stabilirea condiţiunilor uniunei e încă şi astăzi o chestie deschisă. E acea parte însemnată a uniunei, care se refere la raporturile de drept public şi de altă natura a Ardealului cu Ungaria, cari raporturi şi drepturi încă nu sunt limpezite.

Intre aceste împrejurări şi în aceasta situaţie a uniunei se nasc în Ardeal acele triste întâmplari, se restălmăcesc vederile politice cu privire la cari s'a ordonat acolo cercetare. Şi eată, onorată casă, punctul de plecare, de unde putem aprecia calitatea vederilor politice, esprimate în jurul chestiei“. (Zgomot mare. La ordine!

*Presidentul:* „A-şi crede, că dl deputat a voit se facă o mică observare la obiect, pentru-că la obiect însuşi acum nu se poate vorbì pe larg, fiind-că nu e pus la ordinea zilei. Depinde dela onorata casă se pună obiectul la ordinea zilei.“

*Mateiu Pop:* „Onorata casă! Voiu face propunere.“

*Presidentul:* „Poftiţi!“

*Mateìu Pop:* „Pe lângă toate acestea, dacă în espresiunile acelea politice sau în pronunciamentul din întrebare, despre care e vorba aici, obvine vre-o vătămare, aceea, onorată casă, în prima linie apasă guvernul, pentru-că acum suntem în a doua jumătate a anului al treilea din aceasta dietă, şi n'a dat nici un semn, că şi-ar fi dat silinţe se esopereze aducerea în curat a acestor raporturi.

Tocmai de aceea, onorată casă, eu peste tot nu aflu motivată şi dictată de cumpăt sănatos procedura organelor guvernului, în urma căreia Românii din Ardeal sunt urmăriţi şi daţi în judecata pentru esprimarea vederilor lor politice. Nu o văd motivată nici din punctul de vedere al necesităţii, pentru-că ne aflăm într'un period de transiţie, în care nu pot se aibă nici un resultat salutar şi ducator la scop astfel de persecuţiuni. (Nu sunt persecuţiuni!) În schimb însă dau un trist esemplu posterităţii, care va nutrì în sine ura între naţiuni. Dar' nici din punctul de vedere al oportunităţii nu aflu justificată procedura organelor guvernului, pentru-că atunci când noi, mai mulţi deputaţi români ai Ardealului, ne-am înfăţişat aici, ca se luăm parte la desbaterile acestor chestii importante,

http://statuldacia.info

tocmai atunci se persecută în Ardeal Românii prin darea în judecată, şi încă cei mai cu vază barbaţi ai naţiunei, canonici, directori de seminar, învaţători, fiind chemaţi pe la tribunale, ceea-ce nu numai că a provocat agitaţie şi groază printre Români, dar' conform informaţiunilor primite dela cunoscuţii mei Maghiari, a umplut de îngrijire chiar şi pe cei mai serios cugetători dintre Maghiari, cari vad în aceasta semnele unei epoce triste.

De aceea procedura aceasta a organelor guvernului eu nu o pot justifica, nici din punctul de vedere al oportunităţii şi nici al ducerii la scop, şi îmi iau voe a presenta un proiect de resoluţiune, în înţelesul căruia rog a decreta, că

*Dieta îşi esprimă dorinţa, şi aşteaptă dela guvern, se sisteze cât de curând cercetările ordinate şi acum puse în esecutare în contra Românilor din Ardeal, pentru esprimarea vederilor lor politice.*

Sistarea aceasta, onorată casă, se poate face fără nici o pedecă sau greutate, pentru-că chestiile acestea fiind chestii politice, cercetările din punct de vedere politic au fost ordonate, şi de aceea din acelaşi punct de vedere pot să fie şi sistate, fără ca prin aceasta să se stirbească cât de puţin autoritatea judecătoreasca.

Inainte de a-'mi termina vorbirea, îmi iau voe a face o observare la declaraţia mult onoratului domn ministru de justiţie, în care a binevoit a afirma, că guvernul a dat semne că e de silinţă împaciuitoare faţă de alte naţionalităţi, fiind-că şi la tabla regească se tolerează, sau cel puţin s'au tolerat pāna acuma indivizi, cari folosesc espresiuni ofensatoare faţă de guvern. (Intreruperi: Nu „faţă de guvern“ a zis, ci „faţa de întregitatea statului.“) Dacă espresiunea aceasta mă priveşte pe mine, ceea-ce nu trag la îndoială, pentru-că între cei ce au subscris interpelaţia numai eu sunt asesor la tabla regească, — în casul acesta, cu părere de rău, dar' trebue să declar, că atunci când mult onoratul domn ministru de justiţie mi-a adresat admoniţia aceasta, ca ministru de justiţie, şi totodată ca deputat, a subordonat demnitatea de deputat demnitaţii oficiale. Declar mai departe, că totdeauna şi la toate ocasiunile sunt condus de îndemnurile conştiinţei mele, ca fac patriei serviciul cel mai bun şi mai folositor, (Zgomot) dar' nu că a-şi lucra în contra guvernului sau în contra ori-cărei instituţiuni din ţară.“

***Presidentul:*** „Dacă doreşte onorata casă, propunerea se va tipari şi se va împărţi între deputaţi.“

Deputatul *Bonis Samuel* vorbeşte contra. Ia cuvântul deputatul român

*Iosif Hodoşiu:* La observarea domnului deputat Bonis Samuel am contraobservare. Condeputatul *Matei Pop* (Nu de Pop e vorba, de Măcelariu!) Condeputatul Matei Pop a depus pe masa casei acest proiect de resoluţiune, în privinţa formei motivându-'l cu aceea, că şi el a subscris interpelaţia şi a acceptat-o de a sa. Condeputatul Ilie Măcelariu a zis că nu e mulţămit cu răspunsul ministrului. Acelaşi lucru 'l-a spus şi condeputatul Matei Pop, că nu e mulţămit cu răspunsul ministrului. In urmare, a depus pe masa casei propunerea ce tocmai s'a cetit. Asta va să zică nu e în contra procedurei parlamentare. De aceea rog onorata casă, ca acest proiect de resoluţiune sa binevoiască a-'l lua cât de curând în desbatere." (Mai departe! Mai departe!)

*Presidentul:* „Am enunţat deja, că şi acest proiect de resoluţiune va fi tipărit şi împărţit între domnii deputaţi, punându-se la timpul seu la ordinea zilei."

## Pronunciamentul din Blaj.

Pronunciamentul care a format obiectul interpelării şi a vorbirilor rostite era următoriul:

„Inteligenţa română, adunată spre a serba aniversarea zilei de 3/15 Maiu, celei atât de memorabile în analele naţiunei române, pătrunsă de însemnatatea zilei, dupa terminarea serbării a aflat cu cale a se aduna întru o unire, şi între marginile legii a discuta, atât asupra situaţiunii politice presente, în care, în contra voinţei sale, se vede aruncată, pe sine şi pe naţiunea română, cât şi ca cetăţeni credincioşi augustului monarch şi mare principe, şi ţării, asupra mijloacelor ce le consideră a fi sigur corespunzătoare spre delăturarea nemulţămirilor interne ce domnesc în naţiunea română din Transilvania şi se manifestă pe toată ziua, din toate unghiurile ţării.

Deci, preînştiinţând lucrul la locul competent, s'a întrunit spre scopul preamintit.

Întrunirea formată în modul acesta, după desbatere, precum o cerea momentul obiectului, face următoriul *pronunciament:*

Considerând nemulţămirea generală; considerând pericolul prea invederat în care ajunse naţiunea română, limba şi confesiunile ei, prin starea presentă a lucrurilor şi nemulţămirea provenitoare de aci;

considerând că acesta din urma (pericolul) nu se poate delătura decât punându-se în vieaţă principiile de egalitate, atât naţională, cât şi confesională:

din datorinţă cătră patrie şi naţiunea noastră, cari sunt aruncate pe marginea unui abis, şi nu se pot mântuì decât prin mulţămirea justelor pretensiuni ale naţiunii noastre, care face majoritatea precumpănitoare a locuitorilor Transilvaniei, declarăm a rămânè neclătiţi pe lângă principiile şi pretensiunile proclamate sărbătoreşte de naţiunea română în adunarea generală şi legală dela 3/15 Maiu 1848. Ear' în special, ca

1. Ne pronunţăm pentru autonomia Transilvaniei, pe basa diplomei leopoldine şi a sancţiunii pragmatice, cu atât mai vârtos, că şi autonomia ţărilor croato-slavone e recunoscută, deşi relaţiunile acelora cătră Ungaria au fost cu totul diferite de ale Transilvaniei.

2. Ne pronunţăm pentru reactivarea articolilor de lege aduşi în dieta dela Sibiiu din anii 1863/4, prin ambii factori competenţi ai legislaţiunii, sancţionaţi de Maiestate, publicaţi şi puşi în vieaţă, prin cari articoli naţiunea română s'a inarticulat ca naţiune regnicolară, ear' limba şi confesiunile ei au fost garantate.

3. Ne pronunţăm pentru redeschiderea dietei transilvane pe basa unei adevărate representaţiuni poporale, după drept şi cuviinţă, în sensul votului dat de minoritatea româna în dieta feudală dela Cluj din anul 1865. Dieta pestană noi nu o putem considera de îndreptăţită a face legi valide pentru Transilvania, nici pe transilvănenii cari poate vor fi şezând într'ânsa de representanţi legali ai ţării noastre.

Fiind-că între împrejurările presente nu ne-a ramas alt teren pentru a câştiga încuviinţare şi valoare convicţiunilor noastre politice, ne restrângem la descoperirea lor pe calea publicităţii, ca cel puţin în modul acesta să ne împlinim datorinţa de cetăţeni, nisuind totodată a face şi un serviciu regimului prin descoperirea francă a nemulţămirii provenitoare din purcederea dânsului în afacerile Transilvaniei. Blaj, 3/15 Maiu, 1868." (Urmează subscrierile) *)

Pronunciamentul acesta, considerat ca espresiunea opiniunei publice române din Ardeal, a fost publicat în ziarele naţionale »*Gazeta Transilvaniei*«, *Federaţiunea*, etc. în cari au fost publicate apoi şi numeroase declaraţiuni

*) Din »*Telegraful Român*«, anul 1868, numărul 43.

de aderenţă, de prin toate părţile ţării locuite de Români. În contra urzitorilor pronunciamentului s'a ordonat cercetare, al cărei resultat a fost punerea sub acusare din partea judecătoriei din Murăş-Oşorheiu a următorilor fruntaşi români:

*Iacob Murăşan,* redactorul ziarului „Gazeta Transilvaniei", *Basiliu Raţiu,* canonic şi preposit în Blaj, *Elie Vlassa* şi *Grigorie Mihalyi,* canonici în Blaj, *Ioan M. Moldovan, Gavriil Pop* şi *Alexandru Micu,* profesori în Blaj, acuzaţi toţi pentru crima de »*conturbare a păcii publice.*« A mai fost pus sub acusare şi profesorul din Blaj *Dumitru Farago,* pentru aceeaşi crimă, şi după-ce actul de acusare constată că a fugit din ţară, părăsindu-'şi parochia Zlatna, care 'i-se conferise nu de mult, a fost curentat.

Actul de acusare va fi publicat în alt volum al cărţii acesteia, în care vor fi înşirate şi comunicate toate *procesele politice* intentate Românilor în era constituţională. Aici fac pomenire încă numai despre faptul, că prin ordin preaînalt, datat din 16 Decemvrie 1868, procedura a fost *sistată* în contra tuturor celor puşi sub acusare pentru pronunciamentul din Blaj.

Ordinul, publicat în monitorul oficial »*Budapesti Közlöny*«, era următoriul:

»*La propunerea ministrului meu de justiţie conced, ca procedura criminală, care este în curgere în contra mai multora, înaintea tribunalului scaunal al Murăşului, în obiectul pronunciamentului, să se sisteze. Dat în Buda, 16 Decemvrie 1868.* ***Francisc Iosif*** m. p. *Horváth Boldizsár* m. p." *)

## Suspendarea primarului din Neoplanta.

După resolvarea interpelării cunoscute, dieta întră în ordinea de zi. Se ceteşte raportul comisiunei petiţionare în chestia rugărilor întrate dela cetăţenii din Neoplanta, ca suspendarea ilegală a primarului lor se fie cassată. Ministrul

*) Din »*Federaţiunea*«, anul 1868, numărul 179.

de interne dă lămuriri. Se naşte discuţie animată, la care iau parte şi deputaţii români. Vorbeşte

*Iosif Hodoşiu:* „Mă mir, că domnul ministru de interne a adus cele mai noi evenimente triste din Sârbia în legatură cu cele întâmplate la Neoplanta. (Să auzim! Vorbeşte mai tare!) Cu atât mai mult mă mir, fiind-că opiniunea publică poate se concludă, că domnul ministru 'şi-a basat faptele tocmai pe aceste triste evenimente. Aici nu e vorba de persoane, e vorba de principii. Nu persoana primarului, nu autoritatea oraşului, ci autonomia municipală e în joc.

Recunosc pe seama guvernelor dreptul se numească comisari guverniali, dar' nu pot recunoaşte acel drept al comisarului esmis, ca se substituească funcţionarii comitatului sau ai oraşului, şi prin aceasta se stirbească cel mai esenţial drept al autorităţii oraşeneşti. Aici e vorba de representarea poporului, tocmai o astfel de representare de popor, cum e aceea pe basa căreia suntem noi aici. Ear' dacă noi vedem violat acest principiu al representării de popor, şi-'l tolerăm, nu ştiu ce fel de independenţa, ce fel de autonomie vom mai putè menţinè.

A binevoit a spune condeputatul nostru Szlávy József, că dl *Miletici* poate n'a înţeles bine espunerea dlui ministru, pentru-că a spus, că mai mulţi s'au plâns în contra autorităţii orăşeneşti, dar' nu garantează dacă sunt adevărate sau nu plângerile?! Dacă s'au făcut jăluiri în contra autorităţii orăşeneşti, aşa cred, că nu trebuia acceptata procedura cea mai scurtă, de a suspenda pe primarul din oficiu şi a substituì pe altul, ci trebuia ordonată cercetarea, şi pe basa ei să se facă paşii ceialalţi. Şi oare s'a ţinut aceasta cercetare sau nu? Nu ştiu, dar' a-şi dorì se ştiu prin cine şi pentru-ce anume s'a făcut? Pentru-că cercetarea aceasta trebuia să se facă prin însaşi autoritatea orăşenească. (Rîsete în dreapta.) Dacă pe calea aceasta s'a făcut, cum vine că tocmai acela în contra căruia s'a făcut acusa nu ştie nimica despre aceasta acusă?

Onoratul domn ministru recunoaşte, că prin aceasta s'a violat autonomia oraşului, şi pentru aceasta a fost chiar aplaudat din partea ceealaltă. E foarte trist, că dl ministru de interne recunoaşte că a călcat autonomia municipală, şi încă e vesel ca a călcat-o. Eu din aceste motive nu sunt de o părere cu comisiunea petiţionară, anume, ca petiţia, respective opiniunea comisiunei să se predee simplu ministeriului spre mai departe dispunere. Pentru-că dacă el va dispune şi mai departe, zeu aşa va dispune, ca autonomia oraşului se fie şi

mai tare stirbită. Cu mult mai logic ţin a fi, daca casa îşi esprimă dorinţa de a fi restabilit imediat corpul representativ al oraşului Neoplanta în drepturile sale, ear' asupra plânsorilor înaintate s'ar ordona cercetare, făcută de o comisiune esmisă."

*Vichente Babeş:* „Nu pentru aceea am îndrăznit a mă scula, pentru-ca se atac onoratul guvern. Sunt departe de cugetul acesta, fiind-că înainte de toate recunosc, că nu sunt destul de versat în constituţia maghiară, ca alţii (Adevarat!), pentru-că, cel puţin dupa cum ştiu eu, constituţionalismul acesta esistă numai dela 1848, şi atunci a durat numai scurtă vreme, ear' acum abia de 15—16 luni, şi eu nu prea am avut ocasiune să-'l studiez cu deamăruntul, aşa ca şi cei-ce şi-au luat o parte mai mare din acest constituţionalism, prin urmare sunt mai versaţi, îl cunosc mai bine, şi îl aplică mai bine. Eu deci nu vreau se atac din acest motiv. Dar' nu voesc nici pentru aceea, pentru-că domnul ministru de interne recunoaşte singur, că da, în casul acesta autonomia oraşului Neoplanta a fost violată. Când esistă o astfel de mărturisire, aşa cred că nu mai poate fi vorba de atacare, ci aici e vorba, că trebue esaminat, dacă a esistat într'adevăr necesitatea care poate justifica această violare?

A-şi fi dorit se ştiu, mărturisesc, că aceasta violare de constituţie prin ce anume fapt a fost provocată? Pentru-că după cum am putut eu înţelege, aici obvin trei, respective patru fapte, pe cari eu, amăsurat modestelor mele cunoştinţe, nu le-am ţinut păna acuma de legale şi de constituţionale.

Dar' conform celor spuse, conced că pot se greşesc. Eu adecă înainte de toate ţineam, că guvernul are dreptul se trimită în casuri esceptionale comisar guvernial. Dar' credeam totdeauna, că aceste casuri speciale trebuesc se fie constatate prin fapte concrete, şi anume, întâiu prin aceea, că municipiul vine provocat se facă sau se cedeze ceva."

*Szlávy József:* „S'a întâmplat!"

*Vichente Babeş:* „Cer ertare, dar' cel puţin pană acuma nu s'a spus aici, că guvernul ar fi făcut încercarea se provoace autoritatea să-'şi împlinească aceasta sau aceea datorinţa legală, ear' autoritatea ar fi denegat supunerea. De altcum se poate, că lucrul e bine făcut şi aşa, în spiritul legilor. Pentru-că după cum am spus, eu nu cunosc atât de bine spiritul practic al acelor legi.

Acesta e deci primul fapt.

Mărturisesc onorată casă, că eu, conform ideilor mele constituţionale, a-şi fi pretins şi pretindeam, ca guvernul se fie restrâns cel puţin într'atâta, ca se nu poată trimite nici-odata comisari pe capul municipiilor înainte de a face încercarea se limpezească chestia cu municipiul însuşi.

Al doilea fapt e, că s'a trimis comisar guvernial cu putere discreţionară, putere deplină, adecă cu mai mare putere decum se cere pentru sanarea plângerilor ridicate. Mărturisesc că eu, după cunoştinţele şi ideile mele constituţionale, nu puteam se găsesc nici asta de corect. Dar' după cum am amintit mai de multe-ori, conced că alţii înţeleg mai bine partea practică a formelor constituţionale.

Al treilea fapt e acela, că comisarul cu putere discreţionară a suspendat pe primarul.

Cu privire la aceasta observ, că eu, deşi nu după constituţionalismul modern maghiar, dar' dupa a mea pricepere, a-şi putè justifica puterea comisarului de a recurge la astfel de modalităţi şi mijloace numai în casul, când *prin* municipiu, respective prin organele acestuia nu poate obţine aceea pentru ce este esmis din urgentă necesitate, pentru-că mă rog, numai din aceasta se compune deosebirea între absolutism şi constituţionalism.

Al patrulea fapt e acela, că în locul primarului suspendat s'a numit substitut. Ce se atinge de aceasta, onorată casă, eu am auzit de multe-ori în casa aceasta, şi anume din partea aceea (arată spre dreapta), că funcţionarul municipal e responsabil numai municipiului. Insuşi condeputatul Zsedényi, care, cu drept cuvânt, e foarte versat în astfel de chestii şi e foarte competent, — mai deună zi, în 17 luna curentă, de îmi aduc bine aminte, a folosit tot aceste cuvinte, ca funcţionarul e responsabil şi poate fi responsabil numai municipiului. Aşa cred deci, că daca e responsabil numai municipiului, numai acesta poate să-'l tragă la răspundere şi numai acesta poate să-'l substitue. (Zgomot. Să votăm.)

Mai este un punct, care nu poate fi trecut cu vederea, anume, că comisarul guvernial se amesteca, după chibzueala sa proprie, în chestii judecătoreşti, adeca, el singur ia rolul de judecător, dispune, examinează, ţine cercetări, de bună seamă nu în mod public şi în mod regulat, pentru-că nu le face toate acestea prin organe legale, ci prin persoana sa proprie. El aduce hotărîri şi el singur le esecuta. După a sa chibzueală face deţineri şi arestări.

Eu, cum zic, cred, ca în stat constituţional astfel de lucruri sunt necesare şi au loc numai în zile escepţionale, când scopul nu poate fi ajuns prin organele ordinare, şi nu poate fi menţinută pacea şi ordinea. Dar' acum fac esperienţa, că se poate şi altcum. (Zgomot. Să votăm.) Bine; fie. Dar' observ, că din acestea se pot trage şì consecinţe, şi lucrul acesta îl vor face şi alţii, poate în paguba noastră.

Dat fiind deci, că avem în faţă mai multe fapte, pe cari eu, după modesta mea pricepere nu le ţin de constituţionale, nu ştiu prin care fapt s'a violat dreptul municipal al oraşului Neoplanta? Dar' fiind-că, dupa cum am spus, onoratul domn ministru de interne recunoaşte singur că s'a făcut violare, sunt mulţamit. Adaog însă, că faptul, cel puţin dupa modesta mea părere, a fost o violare de constituţie.

Tocmai de aceea, după cum am îndrăznit a observa, aici vorba nu poate fi despre aceea, fost-a motiv suficient pentru aceasta? Dacă a fost motiv suficient pentru procedură, — deşi nu după părerea mea, cì dupa a altora, adecă după părerea majorităţii, — atunci la tot casul onoratul ministeriu e justificat. Daca n'a fost motiv, la tot casul mult onorata casă va pretinde *restitutio in integrum*. Repet, după părerea mea chestia e numai aceea, fost-a s'au n'a fost motiv suficient? (Zgomot. Destul a fost. Sa votăm!)

Onorată casă! Mărturisesc, că văd, cum multora le cade greu să ma asculte cu pacienţă. Eu aşa cred, ca chestia nu poate fi resolvată în mod fundamental, respective nu se poate croì judecată în causă, până nu vedem actele despre cari se face pomenire şi cari justifică necesitatea. (Zgomot. Destul. Să votăm!)

Eu, ma rog cu supunere, ţin că e de datoria noastră se procedăm fundamental în chestii importante ca aceasta. (Rîsete. Zgomot.) Celor-ce rîd asupra acestor lucruri le spun, că nu este chestie pe lume asupra căreia nu s'ar putè rîde. Sunt foarte mulţi cari rîd şi când e vorba de Dumnezeu. Poftească, rîdă cui îi place. Dar' pentru aceea eu ramân totuşi pe lângă aceea, că după părerea mea chestia de pe tapet nu e lucru mic. A-şi ruga deci onorata casa, că dacă veţi binevoì se aduceţi acum hotărîre în causă, să binevoiţi a dispune înainte de toate, ca toate actele să ni-se presente. Şi dacă nu cumva onoratul ministeriu ar crede, că actele acelea ar cuprinde în sine astfel de lucruri, cari nu pot fi aduse şi nu e permis se fie aduse în publicitate, se numim o comisiune de câţiva membrĭ

cari să le esamineze şi se presente dietei raportul seu. (Zgomot. Atâta ar mai trebui!) Eu în urmă rog onorata casă, se binevoească a nu trece prea superficial peste o chestie atât de importantă".

*Alexandru Roman:* „După convingerea mea, sunt de părerea, că o mare parte din cele spuse aici nici nu se ţin de obiect. Şi dacă totuşi ne-am adâncit în obiect, motivul e acela, ca însuşi onoratul domn ministru de interne a amintit fapte cari nu aparţin aici, cu atât mai vârtos, că se basează numai pe suspiţiuni, fiind-că fapte nu se pot produce. Dar' înainte de a voì se vorbesc în chestie însaşi, să-'mi fie permis a face două observări la unele părţi din vorbirile celor doi antevorbitori.

Domnul deputat Ivánka zicea, că daca ministrul ar fi negat că s'a călcat constituţia şi n'ar fi recunoscut-o, se putea ridica cuvânt în contra lui. Dar' fiind-că a recunoscut-o, urmează că dieta trebue să-'i dee aprobare. Aşa cred, că nu era necesar se o spună aceasta *dreptei.* Şi fāra aceasta vedem, esperiem, că partea aceasta ia prea îu uşor o chestie, care nu e nici chestie de partid, nici chestie naţionala, ci e chestia libertăţii constituţionale a patriei, despre care se zice, ca formează murii de apărare ai constituţiei noastre. (Întreruperi: Spune cu numele, cine o ia prea uşor? Astfel de acuse nu putem tolera! Zgomot.)

Mai departe, dl Berzenczey a rostit un cuvânt la care nimeni nu 'i-a dat nici o ansa. A spus anume, că vrem se facem din aceasta chestie naţională. Regret foarte mult, ca 'şi-a atras asupra sa suspiţiunea, ca *el* ar face chestie naţionala din aceasta, întrucât a declarat, ca nu face linguşiri guvernului. Va se zică linguşeşte guvernului într'o causă, din care, după părerea sa, noi vrem se facem chestie naţională.

Trec acum la obiect însuşi. Aşa vad, că nu e vorba de libertatea personală a nimenui, şi abstrăgând dela toate, avem două întrebări. Una e principiară, anume, avut-a guvernul dreptul se dispună astfel, se trimită comisar guvernial? (Din dreapta: Avut!) Nu trage nimeni la îndoeală. A avut deplină dreptate, nu trag la îndoeala. A doua întrebare e, are guvernul dreptul, atunci când singur recunoaşte că a purces pe basa suspiţionarii, a simplei suspiţionări, să suspendeze corporaţiunea constituţionala municipală a unui oraş? Dreptul acesta nu 'l-a avut nici-odată. (Întreruperi: În casul acesta l-a avut. Zgomot.)

Dacă a-şi voi să păşesc acum cu propunere, a-şi partini şi eu propunerea lui Hodoşiu. Dar' ar fi şi aşa de prisos. Mai de multe-ori s'a întâmplat lucrul, şi pe mine m'a convins că e de prisos, de aceea nu vreau se fac propunere. Dar' aici în faţa parlamentului şi în faţa ţării vreau să constat, că după recunoaşterea unui astfel de fapt, şi când violarea constituţiei s'a făcut fără nici un motiv, dacă partidul care se afla în majoritate crede că e dator se meargă pe întregul cu guvernul, chiar şi atunci, când domnul ministru de interne cu calităţile sale prea eminente de Sportsmann se napusteşte asupra murilor constituţionali de apărare, şi încă nu întâiaşi-dată: constat în faţa casei, că *sentimentul constituţional a scăzut foarte mult.* (Intreruperi vii: La domnul deputat da! Mare zgomot.)

## Darea după venit.

*Şedinţa din 25 Iulie 1868.* La ordinea zilei e pusă legea despre darea de venit. Vorbeşte deputatul

***Petru Mihalyi:*** „Onorată casă! In urma declaraţiunilor făcute de condeputaţii Jokai Mór, şi după el de Nyári Pál, în interesul moţiunei presentate, — sprijinesc şi eu în toată privinţa ideea, şi aşa cred, că după putinţă, o anumita parte a venitului poate se rămână scutită de dare. Dacă însă cu toate ca aprob însumi această părere, moţiunea totuşi nu o pot primi, şi nici nu o pot recomanda casei spre acceptare, — îmi iau voe a espune onoratei case părerile mele în privinţa aceasta. (Să auzim!)

Nu o pot accepta, pentru-că cea mai mare nedreptate a-şi vedea în aceea, că pe când la votarea legilor despre darea de casă şi de pamânt onorata casa a binevoit a lua disposiţiuni, ca o anumită parte de venit. fie cât de mică, se rămână scutita de dare pentru trebuinţele de toate zilele ale respectivului, n'ar fi justă procedura dacă le-ar lua şi acum, tocmai aici, la darea de venit, când ştim, că la venit se poate ajunge mai uşor, nu prin încordări materiale, ci prin activitate intelectuală. Şi de ce se decidă cu abatere?

Nu pot primi nici pentru aceea moţiunea, pentru-că pe venitele curate, cel puţin pe marea lor parte, nu e stabilit procentul atins de dl condeputat Jokai, adecă 10% pretutindenea, pentru-că 10% se pune numai pe venitul de clasa primă, ear' nu pe salarii, şi aşa cred, că plata învăţătoreasca nici nu cade aici, pentru-că darea după plăţile învăţătorilor, precum şi alte plaţi, ale învaţătorilor cari nu sunt

învăţători ordinari de stat, asemenea nu cade sub darea de 10% ci sub tabela specială, şi astfel ar face numai 7 fl., ear' nu 60—70 fl.

In urmarea acestora îmi iau voe a declara în faţa onoratei case, că eu peste tot nu ţin nici de oportun, nici de just, ear' din consideraţiuni politice nici folositor, nici necesar, dar' nici posibil, că pe calea aceasta să se facă astfel de favoruri într'o direcţie în care la alte soiuri de dare contribuenţii nu le întimpină. Prin urmare nu primesc moţiunea."

*Sigismund Borlea:* „Onorată casă! La paragraful 8 am înaintat presidiului o modificare, în înţelesul căreia paragraful acesta se fie eliminat cu începere dela şirul 2, unde se începe cu: »*Funcţionarii de stat* , etc.

Onorata casă! Dacă §-ul 8 ar conţinea dispoziţia, că de favorul scutirei de dare comunală se fac părtaşi cu privire la venitele după oficiile lor funcţionarii comitatenşi, comunali, eclesiastici şi preoţii, atunci văzând ridicat în el un principiu ce se poate motiva, nici nu-'mi ridicam glasul în contră. Ba după-ce ştim, ca antistiile comunale şi preoţii fac multe servicii gratuite comunelor şi oraşelor, chiar dacă numai acestia veneau împărtăşiţi de aceste favoruri, poate că o ţineam şi aceasta de just şi de echitabil. Dar' că tocmai numai funcţionarii de stat, cari în comparaţie cu ceialalţi funcţionari sunt bine plătiţi, se fie împărtăşiţi de acest favor, nu aflu că e nici just, nici echitabil, şi în aceasta nu văd alta decât un mic privilegiu pe seama funcţionarilor de stat. Deşi e adevărat aceea ce se cuprinde în paragraful acesta, adeca, că funcţionarii de stat s'au împărtăşit şi până acuma de favorul acesta, nu o poate nega nimeni, ca şi funcţionarii comitatenşi înca s'au împărtăşit de el.

Daca deci funcţionarii comitatenşi vin eschişi dela acest favor, nu văd motivul din care privilegiul acesta vine menţinut şi mai departe esclusiv numai pe seama funcţionarilor de stat. Cu atât mai vârtos aflu de şters pasajul, pentru-că cine poate nega, că funcţionarii de stat se împartaşesc de binefacerile costisitoare ale comunelor tot aşa ca şi ori-care alt locuitor al comunei sau al oraşului?

Afară de aceasta ştim, că comunele şi oraşele nu sunt cu nimic mai avute decât statul.

Adevărat că şi statul e sarac, dar' şi comunele sunt sărace. Dacă deci statul află de necesar şi de just, ca funcţionarii sei, ceea-ce într'adevăr e just, să fie puşi la dare, nu văd dreptate în aceea ca se fie dispensaţi de darea comunala. Dar' afara de aceasta, după-cum

a obiecţionat domnul deputat preopinent, nu aflu a fi la loc, ca în proieçtul de lege în care vorbim de venite se vârîm un paragraf care vorbeşte despre darea comunală. Despre aceasta aşa cred că atunci vor trebuì să fie luate disposiţiuni, când va fi vorba despre organisarea comunelor.

Pe temeiul acesta, din punctul de vedere al dreptăţii, echităţii şi al egalei purtari de sarcini, îmi iau voe a recomanda spre primire în atenţiunea onoratei case moţiunea mea."

*Şedinţa din 27 Iulie 1868.* Continuarea discuţiei. La §-ul 43 vorbeşte deputatul

*Vichente Babeş:* „Cu privire la paragraful acesta 'mi-a-şi lua voe se fac o propunere, nu referitor la esenţa paragrafului, pentru-că în privinţa aceasta sunt pe deplin mulţămit, ci pentru formularea sa mai precisă. Fiind-ca în paragraful acesta se formulează votul, şi fiind-că cuvintele pot fi şi astfel tălmăcite, ca şi cum tocmai după acest paragraf vine prestat votul, — ştiind foarte bine că în patria noastră sunt şi de aceia, cari nu înţeleg cuvintele acestea, prin urmare, daca le-ar rosti respectivii ar face vot pe ce nu înţeleg, a-şi propune onoratei case, se vârască în paragraful acesta încă şi espresiunea: *în limba proprie.* (Se rămână.) Mă rog, aici se citează clar cuvintele votului, şi lucrul poate fi înţeles ca şi cum cu cuvintele acestea trebue făcut votul. N'ar strica deci, dacă s'ar adauge cele trei cuvinte propuse de mine." (Se rămână. Şi aşa se subînţelege!)

*Presidentul:* „Aşadară onorata casă nu primeşte moţiunea dlui deputat Babeş." (Se rămâna textul.)

*Sigismund Borlea:* „Onorată casă! Fiind-că conform declaraţiunei onoratului domn ministru e de sine înţeles, că votul vine facut în limba proprie, nu înţeleg de ce nu s'ar putea vârî în text moţiunea dlui deputat Babeş? În lege n'are sens ca »*de sine să înţelege*«, ci în lege trebue să fie precisate toate în mod clar. Eu spriginesc deci moţiunea."

*Presidentul:* „Am enunţat conclusul, prin urmare nu se mai poate discuta. Onorata casă a dorit se rămână textul."

## Estradarea deputatului Roman.

La ordinea zilei urmează estradarea deputatului *Alesandru Roman,* căruia 'i-s'a intentat proces de presă. Să ceteşte raportul comisiunei de zece. Vorbeşte apoi

*Iosif Hodoşiu:* „Când s'a cetit întâiaşi-dată în casa aceasta raportul comisiunei de zece, am avut onoarea a propune, ca articolii

încriminaţi se fie tipăriţi şi împărţiţi între deputaţi, ca astfel să-'şi poată câştiga convingere fiecare, dacă s'a comis într'adevăr delict de presă. Propunerea mea însă n'a fost primită atunci. Acum a-şi voì se fac aceeaşi propunere, căci până mâne s'ar putea face tipărirea, ear' pertractarea pusă pe astăzi s'ar putea amâna până mâne. Eu prin aceasta nu doresc amânarea pertractării, ci din contră, aceea, ca pertractarea să se facă în merit. Dacă nici de astădată nu 'mi-s'ar primì propunerea, a-şi lua îndrăzneala să propun, ca articolii încriminaţi se fie cetiţi. Dacă nu s'ar primì nici aceasta, îmi reserv dreptul de a vorbì în merit."

*Presidentul:* „Nu mai este nime notat se vorbească".

*Iosif Hodoşiu:* „Se primeşte deci propunerea mea?"

*Presidentul:* „De unde să se primească!"

*Vichente Babeş:* „Onorată dieta! Recunosc, că nu sunt în stare să spun ceva nou cu privire la chestia aceasta, pentru-ca în merit şi fundamental a fost deja pertractată atunci, când a fost vorba întâiaşi-dată despre imunitatea lui Böszörményi László. Recunosc, că atunci am aparţinut minorităţii, fără să-'mi fi făcut cunoscută părerea. De astădată însă nu-'mi pot sufoca motivele, pentru-că îmi place, dacă votez pentru ceva, să-'mi cunoască onorata casă motivele (Nu suntem curioşi a le şti!), cu atât mai vârtos, că aici e vorba de un cas de drept. (Dar' nu cunoşti legile!)

Eu, onorată dieta, scot din noţiunea imunităţii cu totul altă părere de cum e părerea comisiunei. Eu, onorată casă, aşa înţeleg imunitatea deputaţilor, că sub ea se înţelege dreptul de a nu putea fi persecutat deputatul sub durata mandatului seu fără motiv suficient. (Zgomot.) Se poate că greşesc, dar' aceasta e convingerea mea; pentru-că dacă ar avea alt înţeles, o spun limpede, n'ar avea nici un înţeles, ar fi lucru ilusoriu.

Dacă acesta e înţelesul imunităţii, că fără motiv suficient nu se poate face urmărire, aflu că e la loc, ca corporaţiunea aceasta, care ridică imunitatea, se aibă dreptul şi datorinţa a discuta, a esamina, dacă este motiv suficient sau nu?

Binevoiţi a mă înţelege bine. (Inţelegem! Foarte bine!) Nu spun, ca onorata dieta se esamineze dacă e vinovat sau nu. Despre asta nu poate fi vorba, ci că este motiv suficient, sunt espuse din partea fiscului sau a privaţilor motivele de suficientă suspiţiune, atât cu privire la subiectivitatea crimei, cât şi cu privire la complicitate? Asta încă nu involvă sentenţă. Şi cu privire la aceasta tocmai zilele

trecute primirăm dovada cea mai decisivă, în casul cu *Miletici*. Anume, pe calea presei s'au ivit motive de suspiţiune, recunoscute de suficiente şi de el ca fiscul sau comisiunea să-'l urmărească.

De aceea a declarat el singur, că nu vrea ca imunitatea să 'i-se pună în discuţie, ci cere să se permită cercetarea fără concesiunea casei. Insă n'a recunoscut prin aceasta că e vinovat, ba a făcut lucrul acesta în conştiinţa sigură, că va dovedì nevinovaţia sa.

Asta e covingerea mea individuală.

Dacă e vorba ca dieta se cerceteze de este motiv suficient pentru urmărirea unui deputat, atunci aşa cred, că pentru a putea face cercetarea, fiscul trebue se espună motivele de suspiţionare şi dieta trebue să le esamineze dacă sunt juste, corecte şi temeinice? Pentru-că fără de aceasta se poate cere suspendarea imunitaţii în contra ori-cărui şi sub ori-ce pretext. (Contrazicere.) Repet, asta e convingerea mea. Fiscul zice aici numai atâta, că e dovedită, adecă e neîndoelnică conexia celor doi deputaţi cu articolii aceia, respective cu crima cuprinsă, afirmative, în articoli. Comisiunea însăşi încă vorbeşte despre crimà afirmativă. Nici că se putea altcum.

Aşa dar' ma rog, eu din partea mea recunosc, că e suficient motivul de suspiţiune aici pentru faptul, că într'adevar este conexie între persoanele şi faptele acelea. Dar' nu cunosc încă motivele de suspiţiune cu privire la crimele obiective înseşi, şi nu-'mi sunt date cuvintele în cari se cuprind."

***Vadnay Lajos:*** „Asta e treaba judecătorului."

***Vichente Babeş:*** „Judecătorul va face cu totul alta. Judecătorul va spune dacă respectivul e vinovat sau nu, dar' nu aceea că este motiv suficient de suspiţiune sau nu. Se luăm lucrul din partea practică. Se presupunem că fiscul paşeşte mâne... (La obiect.) Asta se ţine de obiect..."

***Presidentul:*** „Îmi iau voe a face atent pe dl deputat, că într'adevăr prea a întrat în obiect. Dl deputat *Hodoşiu* a cerut să se ceteasca actele. Binevoiţi deci a vă ţinea strict de această chestie, pentru-că numai după-ce va fi resolvată ea urmează pertractarea în merit a causei."

***Vichente Babeş:*** „Mulţamesc dlui president pentru admoniere, ca să nu întru mai adânc în chestie. Mă restrâng deci la aceea, ca eu doresc, ca onorata dietă să nu se mulţamească cu simple afirmări, sau cu dovezi luate din ele cu privire la conexiune, ci se meargă mai departe. Şi pentru-ca se poată merge mai departe, aflu şi eu

neîncunjurat de lipsă cetirea actelor şi esaminarea crimei afirmative, simplu din acel punct de vedere, dacă esistă în acest cas cel mai mic motiv legal de suspiţiune, că într'adevăr pot fi urmăriţi, pentru-ca să nu se poată plânge că li-s'a suspins imunitatea fără nici un motiv de suspiţiune.“ (Aprobări în stânga estremă.)

Se ceteşte conclusul dietei luat în şedinţa din 16 Iunie 1868.

Vorbeşte apoi de nou deputatul

***Iosif Hodoşiu:*** „S'a decis atunci, că »*acum, aşa în mod premergător.* Şi tocmai de aceea am propus acum, ca articolii să se tipărească. Ear' dacă casa ar respinge aceasta propunere a mea, atunci rog sa se cetească articolii. Asupra acestora aduceţi hotărîre.“

Se pune la vot întrebarea primă din partea presidiului şi casa nu o primeşte.

***Sigismund Borlea:*** „Onorată casă! Fac observarea, că asupra întrebării a doua nu se poate vota, pentru-că şi dacă numai un deputat cere se fie cetite actele, în înţelesul regulamentului de casă trebue să se cetească.“ (Zgomot. Contraziceri.)

***Presidentul:*** „Onoratul domn deputat e în rătăcire. Regulamentul de casă dispune aceasta numai cu privire la verificări.“

Pune întrebarea a doua la vot şi casa nu o primeşte. *Somossy Ignátz* propune să se cetească actele în şedinţă secretă. *Deák Ferencz* acceptează propunerea. Vorbeşte dintre deputaţii români

***Andreiu Medan:*** „Onorată casă! (Zgomot.) Nu pot accepta părerea, ca motivul denegării tipărirei şi a cetirii în public a adnexelor ar fi cel atins de antevorbitorul onorat condeputat Deák Ferencz, anume, că scoaterea lor pe piaţa publică ar fi periculoasă. E lucru cunoscut, ca pertractările la judecătoriile cu juraţi sunt publice, şi actele acestea acolo vor fi date publicităţii. Şi fiind-că alt motiv nu a fost adus, eu sunt în contra cetirei actelor în şedinţă secretă.“ (Zgomot mare.)

Se decide ţinerea şedinţei secrete, care durează o oră. După redeschiderea şedinţei publice enunţă

***Presidentul:*** „Conform decisiunei onoratei case actele dorite au fost cetite. Binevoiţi acum a întra în discuţia meritorică asupra obiectului. Dl deputat *Hodoşiu* are cuvântul“.

***Iosif Hodoşiu:*** „Onorată casă! Nu am dubietat nici pe un moment, ca comisiunea de zece va presenta dietei tocmai părerea

ce a fost mai nainte cetită în chestia procesului de presă intentat condeputatului Alexandru Roman. N'am dubietat zic, pentru-ca avem cas de precedenţă, după care n'a fost greu nici în casul de faţă, întocmai ca în fostul proces de presă al lui Böszörményi László, a rostì la cererea procurorului cuvântul *exequatur*. Dar' nu trebue se dubietez nici asupra faptului, că pe lângă o astfel de procedură ar putea fi menţinută imunitatea deputaţilor. Pentru-că, în opiniunea comisiunei de zece se zice numai atâta, ca procurorul afirmă, că în Pesta apare o foaie politică numită *Federaţiunea*, că în numerii 25, 28 şi 30 ai foaiei acesteia a apărut articolul cutare şi cutare, şi prin articolii acestia, dupa parerea procurorului, s'a comis crima sau delictul de presă specificat în §-ul 6 al legii de presa. Şi findcă procurorul le spune acestea, comisiunea de zece opinionează, că permisiunea de a fi dat redactorul în judecată să se acorde imediat, fără a mai întra în obiect, pe când după părerea mea tocmai obiectul trebue pertractat, fiind acesta dreptul casei. Dreptul tribunalului este numai croirea sentenţei, în privinţa subiectivă. Pe lânga o astfel de procedură nu ştiu ce înţeles mai are, ca procurorul se ceară permisiunea casei când vrea se împrocesueze un deputat? Pentru-că aceasta o poate face şi fără permisiune, făcând ulterior raport casei, că: „pe cutare sau cutare deputat 'l-am luat sub cercetare, 'l-am dat în judecată.“ Eu aşa cred, că ar trebuì totuşi sa esaminăm cel puţin, dacă nu e cumva vorba de şicane neîndreptăţite?

Dar' eu văd deosebire şi în procedura procurorului, când casul de faţă e comparat cu casul lui Böszörményi László. Pentru-că pe când în casul lui Böszörményi procurorul citează în scrisoarea adresată presidiului pasajul în care după parerea sa se cuprinde delict de presă, anume, în scrisoarea din 15 Oct. 1867 adresată presidiului, procurorul spune care este pasajul care conţine delictul de presă, pasajul următor: „Adevarat, nu spun noutate, pentru-că am spus-o în auzul miilor de mii, în două părţi de lume, ani dearîndul; adevărat, eu *nu ţin de compatibilă domnia casei austriace cu independenţa şi autonomia patriei mele*, până când deci, procurorul, în casul acesta espune pasajul, locul, unde se cuprinde delictul de presă, în chestia delictului de presă al lui Alesandru Roman nu o face aceasta, ci vorbeşte numai în general, zicând: „In numerii 25, 28 şi 30 ai *Federaţiunei*« sub titlul: *Din Transilvania 19 Faur*«, — »*Pesta 2 Martie 1868*, — şi »*Românii în dualism* au apărut fără subscriere articoli, cari nu numai în întreaga lor direcţie, ci şi în

singuratice espectorari, cuprind agitaţie pentru desfacerea faptică a unităţii de stat, a teritorului aparţinator sfintei coroane maghiare şi pentru nesupunere faţă de superioritatea legală."

Procurorul vorbeşte deci în casul prim destul de clar, ear aici numai în generalităţi. E natural, onorată casa, că fiecare judecă după priceperea sa direcţia unui articol. Dar' din aceasta pricepere individuală nu se poate deduce delict de presa basat în lege, pentru-ca legea, aleş legea de presă cere espresiuni, pasaje, adecă fapte, ca anume, între espresiuni şi espectorari esista o strânsă, sau cel puţin probabilă conexie cu faptele ţinute ca scop în vedere. Unde sunt acum pasajele articolilor încriminaţi, cari se lovesc de §-ul 6 din legea de presa? Procurorul nu ne spune.

Eu am cetit articolii încriminaţi, dar' mărturisesc, că nici din vorbele şi pasajele lor, nici din înţelesul lor nu scot delictul de presa despre care dispune §-ul 6 din articolul de lege XVIII din 1848. Pentru-că ce zice acest articol de lege?

Paragraful 6 al art. de lege XVIII din 1848 zice următoarele: „Cel-ce agită pentru desmembrarea faptică a teritorului pus sub coroana sfântă ungară ca unitate de stat sau pentru desfacerea legăturii monarchice stabilite prin sancţiunea pragmatică pentru a strica comunitatea casei domnitoare; cel-ce aţîţă pentru schimbarea forţata a constituţiei şi pentru nesupunere faţă de superioritatea legală, etc."

Va să zică, legea pune două condiţiuni, întâiu agitarea şi al doilea făptuirea sau forţarea. Dacă luăm în vedere articolii încriminaţi, şi tocmai pasajele cari au fost cetite în şedinţa secretă, şi cari au fost semnate cu creion roşu, vom recunoaşte, că în ele nici agitaţie, nici aţîţare nu se cuprinde, ci e simpla espresiune a opiniei publice române. Şi în ce priveşte pe cea dintâia, numai atâta se zice în ele româneşte): *Locuitorii* ... (Nu înţelegem! Rog onorata casă, dacă mă provoc la ceva, la vre-o lege sau la vre-un document, trebue să-'i cetesc textul original, şi se reproduc cuvintele proprii. (Zgomot.) Regret foarte, că nu-'mi permiteţi să cetesc textul original. Intreruperi: E permis! Româneşte:) *Locuitorii acestei ţări stau sub absolutismul de modă nouă.* (Traduce pasajul şi în ungureşte.)

Asta, domnilor, se spune nu numai în Ardeal, ci şi aici în Ungaria. S'a spus şi în ziarele maghiare, dar' s'a spus şi în casa aceasta, şi nu o putem nega, este ceva adevăr în lucru. Faptele vor dovedì, întrucât e adevarată sau nu e adevărată afirmarea aceasta.

Mai departe vorbeşte articolul despre faptul, că Conrad Moritz a fost octroat de comes al Saşilor. Asta, aşa cred, nu atinge nici întregitatea ţării, nici nesupunerea faţă de superioritate. S'a spus din partea Saşilor, că întrucât nu e constituţională afirmarea aceasta.

Se mai zice în articolul acela (româneşte:) „Românii antiunionişti argumentară aşa: noi pe deputaţii români transilvăneni din dieta Pestei nu 'i-am recunoscut şi nu-'i recunoaştem nici de representanţi ai patriei nici ai naţiunei noastre", adecă: Românii contrari uniunei nu recunosc în deputaţii ardeleni români pe representanţii naţiunei române. Lucrul acesta e natural, şi nu trebue să-'l spuna *Federaţiunea.* Asta o spune fiecare Român şi o confirmă şi înşişi deputaţii români din Ardeal cari sunt de faţă. Dar' este aici agitaţie în contra întregităţii ţarii, sau pentru nesupunere faţă de superioritate?

Se zice mai departe că nu recunoşc (româneşte): „nu recunoaştem valoarea legii octroate şi aristocratice, după care au fost aleşi", ca nu recunosc legea octroată electorală. Care lege e înţeleasă? Legea electorală din 1848, acea lege electorală ardeleană, care a fost adusă la 1848 în Cluj, dar' numai pentru casul acela, în mod provisoriu, pentru-ca se poată fi aleşi deputaţii pentru dieta dela Pesta. Încetând casul a încetat şi legea. Dar' şi de altcum legea aceea nu posede toate însuşirile legale, pentru-că n'a fost nici odată sancţionată de M. Sa şi nici n'a fost publicata în mod legal. Şi dacă deputaţii din Ardeal au fost aleşi pe basa acestei legi, care a încetat a esista, nu ştiu într'adevăr cum ar putea fi numită, dacă nu lege electorală octroată.

Se zice în fine în articol, că se dee Dumnezeu, ca *Apor,* presidentul tablei regeşti din Murăş-Oşorheiu, se fie trecut la penzie. Vedem că acelaşi lucru îl spun acum foile maghiare, şi nu ştiu dacă n'ar fi salutară aceasta dispoziţie a ministeriului! (Intreruperi: Asta nu se ţine de obiect. La obiect!)

Vreau se fac o propunere şi doresc se o motivez. (Zgomot. Se auzim!)

Trec la articolul apărut în Nrul 28 al *Federaţiunei* . Nu e alta decât articol de fond, care se ocupă mai mult cu politica esternă decât internă, şi în care nu se spune nimica nou ce nu era cuprins în celalalt. Cel mult aceea ar fi nou aicea, că uniunea nu se recunoaşte de validă.

Onorata casa îşi va aduce aminte, pentru-că e fapt, că dieta clujană dela 1848 a ales o delegaţie regnicolară, în scopul, ca

condiţiunile uniunei să le formuleze în înţelegere cu delegaţia esmisă în acelaşi scop din partea dietei maghiare. Fapt e, că comisiunile acestea nu şi-au terminat lucrările pănă în ziua de astăzi.

Aşadar', lăsând la o parte ori-ce punct de vedere legal şi de drept, numai din această consideraţie purcezând, uniunea nu e fapt împlinit. Şi pană când uniunea nu e fapt împlinit, presupunând că se primeşte în principiu, nu e eschis faptul, ca cu privire la condiţiuni fiecare sa-'şi spună părerea sa.

Dar' prin aceasta nici nu se atacă întregitatea ţării, nici nu se agită în contra supunerei faţă de superioritate. Ştim însă mai departe şi aceea, ca între Ungaria şi Ardeal esistă chestii de drept public încă pănă acuma neresolvate. Asta o spun, nu numai Românii, dar' o recunosc şi rescriptele preaînalte, ales rescriptul regal din 25 Decemvrie 1865, care pune în vedere resolvarea acestor chestii de drept public, şi de sine se înţelege, că de basă la resolvarea acestor chestii de drept public va trebuì se fie luată sancţiunea pragmatică şi diploma leopoldină, precum şi toate acele împrejurări schimbate în mod esenţial, cari esistă astăzi în Ardeal. Acestea sunt fapte şi nu pot fi negate.

Ce se atinge de articolul al treilea, e foarte natural, că nu trebue trimbiţat prin articoli de gazete, că Românii sunt în contra dualismului, căci doară în contra lui nu sunt numai Românii, ci pot s'o spun, că cea mai mare parte din locuitorii monarchiei e contrară dualismului, cu escepţiunea naţiunei maghiare şi germane, pe cari dualismul le împartăşeşte de toate drepturile, pe când pe celelalte naţiuni din ţară nici nu le ia în samă, ca şi cum nici de fapt, nici de drept şi nici istoriceşte n'ar esista.

(Intreruperi: Asta nu aparţine aici. Să votăm!)

Inca puţine cuvinte vreau se rostesc, fiind-că e necesar să fie limpezite ideile.

Ce doresc Românii? (Să auzim!) Să vedem dacă dorinţele lor sunt opuse întregităţii ţării, sunt contrare constituţiei, îndeamnă la nesupunere faţă de superiorităţi sau nu?

»...*Strânsă alipire la principiile din 1848 şi la pretensiunile de atunci şi în special menţinerea autonomiei Ardealului pe basa sancţiunei pragmatice şi a diplomei leopoldine.*« (Să votăm.)

Mai departe punerea în vigoare (Zgomot. Asta aparţine judecătorului!)... Nu e rău să se ştie. Punerea în vigoare a proiectelor de lege votate de ambii factori ai parlamentului, adecă ai dietei din

1863, sancționate de M. Sa, publicate și promulgate, legi prin cari națiunea română e recunoscută de atare, și prin cari se garantează libertatea limbei și a religiunei sale. Apoi convocarea dietei ardelene, ca acolo Ungaria și Ardealul... (Zgomot. La obiect.) Puțin mai am de spus. Convocarea dietei Ardealului, pentru resolvarea drepturilor comune ale Ardealului cu Ungaria, întocmai cum s'a întâmplat între Ungaria și Croația. Pentru-ca doară nu vor denega Ardealului atâta autonomie câtă dau Croației!"... (Întreruperi vii: La obiect! La obiect!)

*Presidentul:* „Fac atent pe dl deputat, că chestia nu se pertractează ca la judecătorie. Întrebarea e aceea: Să se dee permisiune pentru cercetare, respective pentru darea în judecată sau nu?" (Aprobări.)

*Iosif Hodoșiu:* „Părerea mea însa e aceea, că casa poate se aducă hotarîre obiectivă, ear' judecătorul e dator se aducă sentință subiectivă. Îmi încheiu vorbirea cu aceea, ca în toate acestea nu se cuprinde agitație".

*O voce:* (Din dreapta) Și în apărare e agitație!

*Iosif Hodoșiu:* „Se poate vedea deci, că nu esistă agitație în toate acestea, pentru-că dacă aici e agitație, de ce se nu fie și atunci, când stânga zice că scopul eĭ este schimbarea legii din 1867?"

*O voce:* (Din stânga) Așa e! De ce nu e și aceea agitație?

*Iosif Hodoșiu:* „Așa dar' nu e agitație; și regret mult, că chiar și unele foi, — probabil subvenționate sau aproape de guvern — acusă tocmai cu aceea, că poate și în casa aceasta sunt agitatori. Imi țin de datorință a respinge aceasta, după cum pretinde demnitatea mea de deputat. Onorată casă! Din aceste motive am onoare a presenta casei o propunere, pe care o depun pe masa casei și rog să fie cetită."

*Csengery Imre, notar,* (cetește:) „Având în vedere, ca procurorul în scrisorile adresate în două rînduri presidiului afirmă numai în general, ca prin articolii „Din Transilvania 19 Faur", precum și „Pesta 2 Martie" și „Românii în dualism" apărute în numeriĭ 25, 28 și 30 ai foaiei politice întitulate »*Federațiunea*« ce apare în Pesta sub redactarea deputatului Alexandru Roman, — s'ar fi comis delictul de presă despre care vorbește § 6 din legea de presă; având în vedere, că procurorul nu a citat nici un cuvânt, nici un pasaj din articolii acestia, cari, conform §-lui citat, ar cuprinde agitație sau ațîțare pentru desfacerea unității de stat a

teritorului pus sub sfânta coroană ungară sau pentru nesupunere faţă de superioritatea legala; având în vedere, că de altcum nici din cuprinsul şi nici din spiritul articolilor amintiţi nu se poate deduce temeiul obiectului la care se refere §-ul 6 din art. XVIII anul 1848; având în vedere, că §-ul acela presupune pentru agitaţie, aţîţare, provocare: făptuiri, acte de violenţă, ear' în casul de faţă, nu numai că nici una din condiţiile stabilite în lege nu esista, dar' lipseşte chiar casul simplei agitari, aţîţări, sau provocări; având deci în vedere, că în casul acesta lipseşte însuşi faptul, adecă basă obiectivă nu are crima sau delictul de presă pe care crede a-'l fi descoperit procurorul: din toate aceste consideraţiuni propun, ca rugarea procurorului de a putea intenta cercetare în chestie de presă în contra deputatului Alexandru Roman *se nu fie luată în considerare şi dieta se treacă peste ea la ordinea zilei.*

*Sigismund Borlea:* „Eu nu pot accepta părerea comisiunei de zece, şi nu o pot accepta din motivul, că dupa părerea mea totdeauna când fiscul coroanei sau ori-care judecătorie ori municipiu cere permisiune dela casă ca se dee în judecată vre-un deputat, casa este datoare se cerceteze cel puţin dacă esistă sau nu basă faptică pentru acusa cu care vrea să-'l dee în judecată? Pentru-că dacă nu examinăm nici aceasta, atunci eu, din partea mea, nu mai înţeleg imunitatea. Onorată casă! Insaşi comisiunea de zece zice în raportul seu, că trebue cercetat, oare nu vine împrocesuat respectivul numai din şicanare nedreapta? De unde se poate deci şti, că nu e şicanare nedreaptă, daca nu voim se esaminăm nici esistenţa sau neesistenţa faptului? După parerea mea cel puţin faptul trebue totdeauna şi negreşit esaminat, daca cumva nu vrea casa se aduca hotarîre pe întunerec. Afirmarea aceasta am se o întăresc cu un esemplu, şi întreb, dacă fiscul coroanei ar cere dela casă permisiune pentru împrocesuarea unui deputat, afirmând, că respectivul deputat a ţinut vorbire agitatorica în contra sistemului de aparare, acceptat de ambele case şi sancţionat de M. Sa, — şi adecă în 10 a lunei curente şi în local public, ar aduce oare casa hotărîre, că respectivul poate fi împrocesuat? Eu aşa cred, că cu toate că e neîndoios, că respectivul deputat a fost în 10 a lunei curente în local public, ba ca a ţinut acolo şi vorbire, — casa ar decide, că: având în vedere, ca legea din întrebare încă nu e pertractată, cu atât mai puţin sancţionată din partea M. Sale, — şi astfel comiterea crimei atribuite din partea fiscului e imposi-

bilă, prin urmare neesistând făptuirea, fiscul se respinge cu cererea sa. (Zgomot.) De aceea e neîncunjurat de lipsă esaminarea esistenţei faptului. Cu privire la aceea, că articolii publicaţi de Alexandru Roman, ca redactor al ziarului *Federaţiunea* , nu conţin făptuire deamnă de pedepsire, a dovedit din destul antevorbitorul condeputat Hodoşiu, şi eu nu vreau se cad în repetiţii. (Aprobări.) Dar' din partea mea mai adaog la espunerile sale, că Alexandru Roman, ca redactor al foaiei independente române, n'a făcut alta decât şi-a împlinit datorinţa morală. (Contraziceri. Intreruperi: Oho!) Daţi-mi voe, dar' cu toate că nu va plac espunerile mele, repet, ca şi-a făcut datorinţa morală. Şi aceasta o dovedesc, pentru-că n'a făcut alta, decât ca foaie independentă română a publicat şi raspândit sentimentele naţiunei române. (Zgomot.) Şi a face aceasta e datorinţa morală a unei foi independente.

Şi prin aceasta a făcut şi guvernului bun serviciu, care îi datoreşte pentru aceasta mulţamire, pentru-că aşa cred, fiecărui guvern îi zace în interes a şti şi a cunoaşte adevăratele sentimente ale popoarelor, ear' pentru aceasta nu şicanare şi urmărire, ci mai mult recunoştinţă se cuvine. (Zgomot. Să votăm! Destul a fost. Puneţi capăt!) Scusaţi, dar' *eu* voiu spune când sunt la capăt. Că cu privire la articolii publicaţi de dl deputat Alexandru Roman am vorbit earaşi mai mult, vine de acolo, că articolii acestia 'i-am studiat şi-'i cunosc bine. (Ilaritate. Credem!) Dacă vreţi, vă spun mai mult, *recunosc în ei sentimentele mele proprii*. (Mişcare generala.)

Ce priveşte pe dl deputat Böszörményi, dat fiind că aceste două cause se ţin una de alta, nu se poate vorbì despre una fără a atinge pe cealaltă... (Dară nu!) de altcum atunci earăşi veţi zice, că am făcut chestie naţională din causă. Vorbesc deci şi cu privire la el, dar' mai pe scurt, fiind-că articolii aceia nu 'i-am studiat, fiind-că nu 'i-am putut căpata, ear' dintr'o singură cetire fugitivă, cum s'a făcut aici, nu 'mi-am putut câştiga deplină cunoştinţă despre ei. Dar' totuşi, după-cum am putut prinde esenţa din o singură cetire, nici în ei nu se cuprinde acţiune vreduică de oare-care pedeapsă. În urmare, eu primesc propunerea dlui deputat Hodoşiu, cu modificarea, ca să se aplice, nu numai la Alesandru Roman, ci şi la Böszörményi László.

Cu privire la aceea, ca se nu-'mi poată spune cineva, că recunosc singur, că nu cunosc causa din destul, n'am studiat arti-

colul lui Böszörményi, şi totuşi am vorbit la obiect, îmi iau voe a observa, că regret foarte mult, dar' nu e vina mea că nu 'l-am putut studia. Pentru-că noi, când s'a cetit raportul comisiunei de zece, am rugat onorata casă se tipărească articolii, fiind-că o simplă cetire nu e suficienta pentru studiarea lor, dar' durere, rugarea noastră nu a fost ascultată. Şi tipărirea şi împărţirea lor a-şi fi dorit-o cu atât mai mult, pentru-că aşa cred, că daca se întâmplà aceasta, şi toţi ar fi putut studia causa, propunerea deputatului Hodoşiu s'ar fi primit fără lungă desbatere, dar' după-ce, durere, lucrul nu s'a întâmplat, şi astfel membrii onoratei case n'au avut ocasiune se cunoască şi studieze din destul causa, mărturisesc, ca acum n'am mare speranţă, că propunerea va fi primită." (Zgomot mare. Se votàm!)

Vorbeşte ministrul de justiţie Horváth Boldizsár, şi după el

***Presidentul:*** „Onorata casă nu va întra în meritul lucrului, nu va aduce sentenţă. Rog deci pe domnii deputaţi cari vreau sa vorbească, să nu vorbească în merit, ci numai în chestia dacă vreau să se concedă cercetarea sau nu?" (Să votàm!)

***Vichente Babeş:*** (Vrea să vorbeasca, Zgomot mare. Voci: „Nu poate vorbì de două-ori!")

***Presidentul:*** „Domnul deputat voeşte, poate, se vorbească numai la întrebare."

***Vichente Babeş:*** „La întrebare vreau se vorbesc. (Zgomot. Voci: Nu poate se mai vorbească!") Permiteţi-'mi cel puţin o declaraţie. Vreau să constat numai, că daca m'am sculat mai adineoară, n'am făcut-o pentru persoane, ci pentru principii. Am discutat principiul căruia, după modesta mea părere. onorata casă 'i-a facut din destul prin faptul, că, deşi în şedinţă secretă, a ascultat articolii încriminaţi." (Destul!)

***Andreiu Medan:*** (Zgomot. Să votàm!) „Eu nu pot se strig mai tare decât casa. N'am aşa voce. Dacă binevoiţi a mă asculta, voiu vorbì. (Destul. Ai vorbit deja!) Onorată casă! Dacă luăm dreptul de imunitate al deputaţilor din acel punct de vedere din care îl esplică antevorbitorul domn ministru de justiţie, apoi comisiunea de zece şi condeputatul Horváth Lajos, care asemenea îl atacă, — atunci acel drept nu e decât noţiune goală. (Zgomot.) După teoria aceasta ajunge dacă procurorul ia o gazetă în mână, ori-ce gazetă, şi referitor la articolul cetit în ea zice că cuprinde delict în contra coroanei maghiare, şi zice: „după-ce e constatat, ca redactorul foaiei

aceleia, care a scris articolul e deputat, rog se fie suspendat dreptul seu de imunitate.“ Onorata casă, pe astfel de base, după modesta mea părere, nu poate se suspendeze dreptul de imunitate. Adevarat, că onorata casă trebue să se convinga din cercetările tribunalului“... (Zgomot. Voci: „Nu vorbeşte la obiect!“)

*Presidentul:* „Binevoeşte a nu discuta principiul, ci amasurat dorinţei casei a vorbì la întrebare.“

*Andreiu Medan:* ... „daca sunt basate faptele cu cari îşi motiveaza procurorul recercarea pentru sistarea sau suspendarea dreptului de imunitate. In casul de faţă, chiar dacă ar voì onorata casă se faca lucrul acesta, nu-'l poate face (Zgomot. Destul a fost!), pentru-că fiscul nu-'şi motivează cu nimica rugarea. Nici comisiunea de zece nu-'şi motiveaza opiniunea, că în casul de faţă ar putè fi suspendată imunitatea deputatului. Numai atâta spune comisiunea de zece, că după-ce în urma acusei, când cineva atacă unitatea teritorului ţărilor coroanei poate fi pus sub acţiune de presă, şi fiind-că în înţelesul legii de presă are se urmeze pedepsirea, cel-ce atacă pe basa unei astfel de acuse...“

*Presidentul:* „Pofteşte şi vorbeşte la obiect, căci altcum voiu fi silit se rog onorata casă se detragă dlui deputat cuvântul.“

*Andreiu Medan:* „Aşa cred că am dreptul se esaminez părerea comisiunei. Aşadar' fiind-că acusa are de urmare pedepsirea, ear' articolul a apărut în *Federaţiunea*, redactorul ei poate fi luat în cercetare şi dat în judecată. Aceea ce înşiră comisiunea nu are basă. (Intreruperi: „Asta nu e treaba noastra ci a judecătoriei.“ Nu e adevărat, că acusa amintită de comisiunea de zece poate forma basa unui proces de presă. In acusa să spune, ca a atacat perfecta unitate a teritorului, teritor de sub coroana maghiară. (La obiect. Se ţine de obiect. Eu analisez părerea comisiunei. Nu ştiu ce înţelege comisiunea sub perfecta unitate. Va spun ce înţeleg eu. Eu numai aceea nu o ţin de permis, ca cineva se atace unitatea coroanei, pentru-ca avem lege, ca ţările coroanei ungare sunt indivisibile; adeca nu se pot despărţi de coroană, ceea-ce nu formează însă obiect de acusă, dar' despre aceea nu este lege, că ţarile aparţinătoare coroanei maghiare ar fi contopite într'una în mod desăvârşit. Ca ţările coroanei ungare au teritor separat, e lucru recunoscut de dieta din 1861 când despre Croaţia s'a zis, că are teritor separat şi posiţia sa separată. Eu zic că şi Ardealul îşi are teritorul seu separat şi posiţia sa proprie, câtă vreme chestia uniunei nu e resolvată.

Constat deci, că tocmai dacă ar avea acusa basă, pentru-ce nu esistă, nu se p ate face proces."

*Ilie Măcelariu:* „Trec imediat la obiect. Principiul stabilit din partea comisiunei de zece şi repetat din partea ministrului de justiţie, anume, că onorata casă se nu aducă sentenţă asupra con-deputatului împrocesuat în hotărîrea ce o va aduce, că e vinovat sau nu: e un principiu pe care îl aprob şi eu, în lipsa unei legi positive (Aprobari), dar' trebue să spun, că cu totul în alt înţeles, în altă aplicare. (Credem! Daca vrem se ajungem acel scop necesar, şi eu cred că trebue se vrem, ca imunitatea necesară se fie asigurata pe seama deputatului, şi cà prin menţinerea acestei imunităţi se fie apărată totodată independenţa şi libertatea onoratei case, aşa cred onorata casă, că ar ofensa adâuc demnitatea corpului legiuitor dacă într'o chestie atât de importaută, amasurat părerii comisiunei, ne-am restrânge cercul de competenţa numai la esaminarea, daca rugarea e subscrisa de procuror, sau cum se zice în Ardeal, de fiscalis director, şi dacă crima numita sau delictul numit se găseşte în legile noastre? Aşa cred, că cercul nostru de drept nu poate fi restrâns la atâta. Pe lângă astfel de procedură, onorata casă, nu ajungem nici un scop nici altul. Asta, dupa neînsemnata mea părere, nu e imunitatea, pe care dupa codul penal austriac o are fiecare soldat de rînd şi fiecare finanţ. Onorată casă! Eu sunt de părerea, ca pentru a putea spune, daca esista sau nu casul şicanării nemotivate, şi prin urmare, dacă permisiunea cerută este a se da sau nu, e neîncunjurat de lipsă se întrăm în esaminarea faptului. (Zgomot. Nu e necesar.) De oare-ce vad că majoritatea onoratei case nu primeşte ce spun, renunţ la cuvânt şi nu voiu mai vorbì." Să votam.)

*Aloiziu Vlad:* „Onorată casa! Mai mulţi condeputaţi, dar' mai ales mult stimaţii deputaţi din ceealalta parte îşi vor aduce aminte că în anul trecut, când a fost pusă pe tapet mai întâiu permisiunea de a da în judecată pe Böszörményi, amasurat slabelor mele facultăţi m'am nisuit a cere, ca în deosebi pe basa precedenţelor dela 1849, să nu fie sacrificat nimeni, aşa zicând, cu forţa, ca martir. Eu am fost pentru aceea, ca guvernul să se pună pe un nivel mai înalt, şi dacă nu cu dispreţ, la tot casul cu indulgenţa parinţeasca se privească exorbitaţiunile, cari nu vreau se puna pedeci, nici autorităţii sale, şi nicĭ păcii şi fericirei patriei. Mă provoc special în privinţa aceasta la casuri de precedenţă, şi anume la 1848 49. Am fost fericit a vedè, esperià şi trăì epoca aceea plină

de mişcări, tocmai la isvor. Şi cu bună seamă au fost vremuri mai viforoase acelea decât cele de acum. Şi ce a făcut guvernul de atunci când foile se înmulţau ca bureţii, şi pe când noi ne aflam încă pe basă legală ele făceau propuneri pentru republica? Nici nu le-a luat în seama. Şi ce a fost resultatul? Acela, că oamenii le ceteau simplu, dar' marea majoritate nu dădea nimica pe ele. Intreb, ce scop are şi în casul de faţă procurorul regesc, daca darea în judecată chiar 'i-se concede? Unul ajunge martir, celalalt îşi face pedeapsa în temniţă. (La obiect!) Şi asta se ţine de obiect. Şi acum se intenţionează tragerea unei noue aureole în jurul capului seu. Astfel se purcede în contra unui om, ale cărui zile sunt numărate.*)

Ce se ţine de al doilea obiect, de causa condeputatului Alex. Roman, a espus condeputatul Hodoşiu că nu poate fi privit lucrul decât numai de şicană, pentru-că aceea, ca el ar fi agitat pentru rescoală faptică, nu e dovedit. (Zgomot.) Ear' dacă nu e dovedit, nu 'i-se poate atribuì agitare faptica.

În deajuns o dovedeşte aceasta faptul, ca deşi articolul a apărut cu mai multe luni înainte, totuşi nu a pus pe nimeni în mişcare. Eu deci, când recomand onoratului guvern se facă pe generosul, primesc propunerea lui Hodoşiu." (Zgomot. Se votăm.)

*Aviam Tincu:* „Onorată casă! Dacă a-şi posede mai bine limba maghiară, a-şi vorbi mai mult despre imunitate, dar' aşa voiu vorbi foarte pe scurt la obiect. (Aprobări.) Eu aşa am auzit dela onoratul president, că vorba e numai despre aceea, sa se dee permisiunea cerută pentru împrocesuare sau nu? Eu aşa cred, onorată casa, că asupra acestui lucru a începe discuţie şi a hotarî, fără a întra în meritul causei, însemnează atâta, cât a lega cuiva ochii şi a-'l întreba apoi, că cutare obiect ce coloare are? Eu pană nu se va concede se putem întra în meritul causei nu pot da răspuns hotarît, dacă se poate da permisiune de împrocesuare sau nu? (Sa votăm!) Pentru-că după părerea mea, aceste două lucruri stau într'o legătură atât de strânsă, încât unul nu poate fi separat de celalalt. Nu e necesar, ca onorata casă se aducă sentenţă asupra acestor onoraţi deputaţi. Dar' ca se poată da concesiunea cerută, e necesar să ştie atâta, că este ceva în articolii aceia ce ar putè motiva procedura fiscului regesc (Nu-'i adevărat!)? Ear' aceasta o poate aprecia numai aşa, dacă îşi câştigă lămuriri din articolii cetiţi. Cu permisiunea onoratei case eu voiu întra în merit." (Nu se poate!)

*) Vorbia despre *Boszorményi,* care era bolnăvicios, şi în curind a şi murit în — *temniţă.* *Autorul.*

*Presidentul:* „Nu pot permite!"

*Avram Tincu:* „Vreau se fac numai o observare."

*Presidentul:* „Onoratul domn deputat a declarat, că voeşte se între în merit. Dar' fiind-că onorata casă a decis, că nu va vorbì în acest sens, a-şi crede că dl deputat nu poate întra în merit."

*Avram Tincu:* „La declaraţia dlui president observ, că ea însemnează atâta, că despre obiectul acesta nu se poate vorbì." (Aşa e! Zgomot. Să votăm.)

Se primeşte propunerea comisiunei şi se decretează estradarea deputatului Alesandru Roman.

## O nouă interpelare a deput. Avram Tincu.

*Şedinţa din 29 Iulie 1868.* Inainte de a se întra în ordinea de zi vorbeşte deputatul român

*Avram Tincu:* „Înainte cu două luni 'mi-am luat îndrăsneala se adresez o interpelaţie onoratului domn ministru de culte, fără a fi fost atât de norocos de a fi putut primì până în ziua de astăzi răspunsul aşteptat. Cu toate acestea, îmi iau voe a păşi astăzi cu o nouă interpelare. Intâia-dată scopul meu a fost, ca gimnaziul de stat se fie susţinut în Sibiiu. De data aceasta e, că până esistă gimnaziul acesta să nu-'i fie stirbită buna reputaţie de pană acuma.

La gimnaziul de stat din Sibiiu se află un profesor cu numele *Dier,* pe care aşa se vede, că provedinţa 'l-a înzestrat cu menirea, ca sub pretextul răspândirei maghiarismului se provoace scandale în oficiu şi afara de oficiu, şi se comită acte de imoralitate. (Întreruperi zgomotoase. Aste nu aparţine aici!) Şi în procedura sa scandalisătoare nu numai ca nu e împedecat din partea guvernului, ci e chiar spriginit, de bună seamă în presupunerea greşită, ca răspândirea maghiarismului se poate face şi pe calea aceasta, adeca în contul moralităţii. (Mare mişcare.)

Ca să se poată convinge onorata casă despre aceasta, îmi iau voe a espune câteva momente din trecutul acestui profesor *Dier.* (Zgomot. Nu e de lipsă! Asta e abus! Nu se poate tolera!) Onorată casă! Eu nu-'mi pot motiva altcum interpelarea, decât înşirând faptele."

*Presidentul:* „Întrucât aceea ce spune se ţine de obiect, nu-'l poate împedeca nimeni în espunerile sale."

*Avram Tincu:* „Se ţine şi aceasta de obiect, pentru-că lucrul .. (Întreruperi zgomotoase: Nu se ţine de obiect! Gândeştete unde te afli!) Îmi iau voe, cu permisiunea onoratei case, se înşir unele momente. (Nu te ascultăm! Aşa ceva nu se poate tolera!) La 1859, când *Dier* servia în Ungaria, ca sub-director gimnasial, s'a purtat atât de ilegal faţa de profesori, încât acestia au cerut cercetare disciplinară în contra lui, în urma căreia, după terminarea ei, locotenenţa din Caşovia a dat referitor la purtarea sa următoarea resoluţiune, sub numărul 7221 1537. „Se aşteaptă, că *Dier,* luându-şi la inima rescriptul, în viitor va manifesta o conduită mai conciliantă, nu va mai da ansa la incidente reprobabile, şi va restabilì în corpul profesoral armonia conturbată.“ (Nelinişte mare şi continua.) În acelaşi an a fost intentata cercetare disciplinară în contra lui şi pentru faptul, că în oarele de prelegere a desonestat o femee!“ (Intreruperi zgomotoase: La ordine. La ordine! Asta e procedură infamantă pentru un deputat. Adreseaza-te ministrului, nu casei!)

*Presidentul:* „Rog pe onoratul domn deputat se ţină în vedere demnitatea casei şi se vorbeasca cu respectul cuvenit. (Aprobări vii.) Nu-'şi bata joc de casă, ci facă-şi datoria.“ (Aprobari zgomotoase.)

*Avram Tincu:* „Scusaţi, dar' am spus că nu pot vorbì la obiect dacă nu le spun acestea. Guvernul a favorisat pe acest profesor, şi eu vreau se înşir fapte pentru a dovedì că guvernul a purces în mod nedrept.“ (Asta nu aparţine aici.)

*Presidentul:* „Pofteşte şi înaintează interpelarea. Guvernul va răspunde.“

*Avram Tincu:* „Daţi-mi voe... Dacă nu e permis se vorbesc la interpelaţie Intreruperi: „E permis dar' nu în felul acesta!“), nu voiu vorbì, şi nici interpelarea nu o voiu presenta. Dar' vă rog se luaţi la cunoştinţă, ca nu 'mi-s'a permis să vorbesc.“ (Contraziceri zgomotoase. „Nime nu 'ţi-a împedecat libertatea vorbirei, dar' nu vorbì în acest ton.“)

*Presidentul:* „Pofteşte şi îţi motivează interpelarea cu respectul reclamat de demnitatea casei şi cu care eşti dator casei.“ (Aprobari vii.)

*Avram Tincu:* „Eu m'am purtat cu respect când am înşirat faptele. Nu le-am fabricat eu, ci le-am espus aşa cum s'au întâmplat.“

*Notarul Csengery Imre* (ceteşte interpelarea:) „Are guvernul cunoştinţa, că la gimnasiul de stat din Sibiiu este un profesor cu

numele *Dier,* care, pe lângă faptul că e incapabil se corespundă chemării sale, despre ce a dat dovezi prin recunoaştere proprie, a slabit în mare măsură bunul nume de pănă acuma al institutului, prin purtarea sa scandaloasă, incompatibilă cu posiţia sa (Intreruperi: „Nu aparţine aici! Adresează-te cu acestea ministrului!") ? Că prin prelegerile sale imorale despre aşa numitele boale secrete într'atâta a luat voea tinerimei studioase, încât mai de multe-ori întreaga clasă s'a împotrivit se mai mearga la oara lui? Mai departe, că prin purtarea sa incolegială, atât corpul profesoral, cât şi tinerimea studioasa, a asmuţat-o în contra sa, spre cea mai mare pagubă a înaintării în ştiinţă? Întreruperi vii: „Spune-o aceasta altundeva. Spune-o în gazete. Dar' vreai se eviţi procesul de presă şi o spui în casa!" ? Şi cunoscându-le toate acestea, are de cuget mult onoratul domn ministru se ia dispoziţiile de lipsă pentru delăturarea acestui rău?"

*Samuel Bonis:* „Onorata casă! N'am cuvinte pentru interpelaţia aceasta. Dar' fiind-că dl deputat care a înaintat-o a binevoit a spune adineoară, că casa nu 'l-a ascultat, îmi iau voe a-'i răspunde la aceasta, ca în casa aceasta pana acuma fiecare s'a putut folosi de libertatea cuvântului. (Aşa e!) Dar' casa aceasta poate pretinde dela fiecare membru al ei, ca sa se poarte cu cuvenit respect faţă de demnitatea casei Aprobări vii), poate pretinde dela ori-şi-cine, că atunci, când face us de dreptul seu, se respecteze regulamentul casei." (Aprobări.)

*Avram Tincu:* „La asta respund numai atâta, că n'am vătămat cu nimica demnitatea casei (Intreruperi: Ba da! şi că am voit să înşir faptele, dar' onorata casă n'a voit să mă asculte."

*Presidentul:* „Interpelaţia va fi comunicata ministrului de culte."

În şedinţa următoare, *din 30 Iulie 1868,* deputatul *Avram Tincu* cere cuvântul înainte de a întra dieta în ordinea de zi şi face următoarea declaraţiune:

„Onorata casă! Nu m'am putut mira din destul ieri, că onorata casa, voind eu să-'mi motivez o interpelare, a mauifestat displacere. (Să auzim!) Cu atât mai mult m'am minunat după şedinţa, când consoţii m'au convins, că eu necunoscând perfect limba maghiara am folosit o espresiune incompatibilă cu demnitatea casei. A o face aceasta n'a fost, onorată casă, nici voea şi nici intenţiunea mea, ceea-ce se vede de acolo, că faptul despre care voeam se fac amintire nu e decât o vătămare de onoare facută prin cuvinte, şi se

zice nemţeşte *Beschimpfung* . Mai mult n'am voit se spun. Am fost dator se fac justificarea aceasta, atât persoanei mele, cât şi onoratei case. Rog să se iee la cunoştinţă aceasta declaraţie de justificare a mea." (Aprobări.)

## În chestia apărării ţării.

*Şedinţa din 3 August 1868.* La ordinea zilei e legea despre armata comună şi legea despre crearea honvezimei. Vorbeşte

*Alesandru Roman:* „Onorată casă! (Zgomot. Se abstee!) Rog onorata casa se fie cu indulgenţa, nu numai pentru-ca să mă înţeleagă, ci mai mult pentru-ca să nu mă înţeleagă rău.

Proiectele de lege ce le avem înaintea noastră, — chiar conform raportului cetit al comisiunei, — sunt îndreptate spre permanenţiarea unei armate ces. reg. atât de mari, ca şi care monarchia nu a avut până acuma nici-odată, şi care nu numai se apropie, ci trece chiar peste mărimea armatelor din statele mai însemnate cu privire la estensiunea şi poporaţiunea lor, şi mai mari decât monarchia austriacă. Proiectata urcare a numarului celor din armata activă ar urca prea mult darea de sânge a prea împovăratei poporaţiuni din ţară, dar' ar urca în proporţie şi darile în bani, întrucât adecă votarea proiectelor de lege din întrebare ar avea aceasta de urmare. Pentru-că abstrăgând dela jertfele estraordinare ce pot fi considerate ca efluxiuni ale mâncărimei de bătae şi de măsurare de putere, născută de sine în armatele mari, chiar şi în vreme de pace va trebui să se urce în mod simţitor dotaţiunea, atât a ministrului comun, cât şi a ministrului maghiar de răsboiu, pe lângă toate că cade însemnată sarcină pe comunele îndatorate se dee recruţi, ear' pe familii, respective pe indivizii neasentaţi, în scopul conducerei economiei aruncă dare nouă, păna acuma necunoscută.

Dar' proiectele aceste de lege, cari conform celor espuse îngreunează prea mult cu dări de sânge şi de bani poporaţiunea ţării, mai au şi o altă parte, foarte asupritoare pentru patrie, întrucât despoaie pentru totdeauna legislatura de fundamentalul drept din vechime, în înţelesul căruia singură legislatura era chemată a stabili, conform trebuinţei, numărul recruţilor, sau apoi a denega cu totul votarea lor.

Eu deci, care nu văd în armatele cele mari asigurarea statelor în contra atacurilor interne şi esterne, ci mai mult în mulţămirea

popoarelor, şi în consecinţă, în însufleţirea pentru patrie; mai departe eu, care nu vreau se consider armata de scop al statului, ear' afară de aceasta vreau să văd rămase nestirbite drepturile fundamentale ale patriei mele: nu pot primi ca basă pentru desbaterea specială proiectele de lege din întrebare. Şi nu le pot primi din motivul, că sub masca, sub firma datorinţei generale de a face miliţie, se intenţionează permanenţiarea unei armate enorm de mare. Nu le pot primì din motivul, pentru-ca având în vedere paragrafii referitori la trupele de honvezi, prin ei nu se intenţionează ridicarea unei armate pe seama statului ungar, ci mai mult a unei armate, menită se facă servicii gendarmăreşti, care întregeşte pe ceealaltă, îi formează adaosul. În fine nu le pot primì din motivul, că în urma procedurei contrare hotărîrilor aduse mai de multe-ori de această casă, drepturile nedescriptibile ale naţionalităţilor nemaghiare din patrie înca nu sunt asigurate pănă acuma prin lege. (Întreruperi din stânga: Aşa e!) Dacă în privinţa aceasta şi referitor la ultimul punct a-şi fi avut cea mai mică nedumerire, 'mi-ar fi resfirat-o cu desăvârşire dl deputat Perczel Mór (Să auzim!) în partea provocătoare a vorbirei sale. (Să auzim!) Zic, ca dacă privitor la ultimul punct aveam vre-o nedumerire, 'mi-ar fi resfirat-o cu desăvârşire dl deputat Perczel Mór, pentru-că abstrăgând dela aceea, că-'şi atribue meritul compunerei acestor proiecte de lege, ceea-ce n'are să mă facă se invidiez pe dl deputat, abstrăgând dela faptul, că a atacat în casă şi pe cei-ce nu sunt de faţa şi nu se pot apàra şi cari atacuri dau de regula resultat contrar decum a fost scopul celui-ce a făcut atacul: fiind-ca la acestea au răspuns alţii, eu trec la partea aceea a vorbirei onoratului domn deputat, în care mă văd atins pe mine şi pe consoţii de principiu.

Onoratul domn deputat, anume, a motivat necesitatea numărului mare de armată permanentă, intenţionată prin proiectele de lege, — cu *subjugarea naţionalităţilor nemaghiare din patrie.* (Nu e aşa! Din stânga: Ba aşa e!) Eu aşa cred, că motivarea aceasta, care ar duce la răsboiu civil, nu are trebuinţă de răspuns. (Aşa e!) Zic, ca această motivare, provocătoare de răsboiu civil, nu are trebuinţă de răspuns dat din partea mea, fiind-că abia cred sa fie cineva, care pe terenul acesta ar fi una cu dl general. Dar' dacă dl deputat a voit prin aceasta se spună, că armata mare se intenţionează a se ridica *şi pentru* asuprirea acelora, cari proptiţi pe legile positive ale patriei, esistente astăzi, apără în ţară esistenţa mai multor naţiuni

regnicolare şi stau pe lângă ele, sau cutează a face şi numai pomenire despre naţiunea română, sârbă, etc., atunci, mărturisesc, ca aceasta nerespectare fără păreche faţă de legile esistente va duce, nu numai la răsboiu civil în contra naţiunilor nemaghiare Nu sunt!), ci ar atinge şi pe aceia, cari în adresa dela 1861 au accentuat naţiunea română şi sârba, ceea-ce, aşa cred, nu doreşte nici stimatul domn general, care ceasuri întregi şi-a înşirat mareţele sale fapte. A spus-o şi aceea, şi în privinţa aceasta trebue sa-'i fiu recunoscator, că vrea să liniştească naţionalitaţile locuitoare în patrie, şi vrea sa le dee tot ce e compatibil cu integritatea ţării. Mai mult nu vrem nici noi. Aşa sa vede însa, că onoratul domn deputat nu e în curat cu sine însuşi, când de o parte vrea sa dee tot naţiunilor nemaghiare, ear' de alta parte declara ca nu sufere ca cineva sa se numească Român sau Sârb în patria aceasta.

Aşa cred, ca nici nu va cere nime permisiune dela el. Mai departe a atras şi guvernul României în vorbirea sa, şi în privinţa aceasta şi-a espus dorinţa, lucru ce zace în interesul Ungariei, — ca guvernul de acolo sa fie mai permanent şi sa se consolideze. Declaraţia aceasta poate să fie liniştitoare pentru aceia, dar' are o mare greşala, un mare cusur, cei de dincolo nu cred în ea. Şi nu cred în ea, pentru-că se manifesta o procedură cu totul contrară. Politica tradiţională a Austriei a fost totdeauna duşmănoasa faţă de ei, şi dispoziţiunea duşmănoasa a bărbaţilor ei, aflători la guvern, a dat în fiecare zi dovezi despre aceasta. Că barbaţii de stat maghiari nu vor călca în urmele lor, e un lucru pe care 'l doresc şi-'l sper, dar' nu şi-au prea manifestat intenţiunea aceasta nici cu ocasiunea legarii învoelei postale, de curând luata în vedere din partea guvernului nostru.

Trec la punctul, pe care onoratul domn general... (Aici nu e general, e deputat! Scuzaţi, dar' eu aşa cred, ca aici a vorbit mai mult ca general decât ca deputat. Ilaritate!) A afirmat dl deputat deci, că guvernul român, prin ţinuta sa duşmanoasă, aţîţă agitaţie în ţara aceasta. Asta, ma rog, nu poate fi motivat prin nici un fapt. Cum poate fi acusat guvernul unei naţiuni vecine cu astfel de intenţiuni, când n'a dat nici un motiv de a presupune aşa ceva despre el? Las se aprecieze onorata casă, ce declaraţie neparlamentară a fost aceea.

Trec acum la curioasa declaraţie a dlui deputat *Toth Vilmos*, făcută cu privire la §-ul 11 al proiectului de lege despre apărarea

ţării, în care să stabileşte pe zece ani numărul de 800 mii feciori, cari formează armată permanentă.

Zicea aşa, ales faţă de cei-ce cred ca e vorba de abandonare de drepturi, — că sunt frase goale, fiind-că parlamentul are ocasiune în fiecare an se modifice dispoziţiunile paragrafilor acelora. Eu însă, după modesta mea părere, sunt mai de grabă gata a considera de frase goale cele zise de onoratul domn deputat, decât dispoziţiunile clare şi foarte precise ale legii, care de fapt despoaie ţara, nu numai pe zece ani, ci având în vedere obligativitatea de a servi la honvezime, şi că aceasta formeaza razimul armatei regulate, *pentru totdeauna* de dreptul de a stabilì numarul recruţilor şi eventual a denega votarea lor.

Onorată casă! Nu mai am múlte de spus. Dar' mult onoratului domn ministru-president am să-'i mai raspund câte ceva la vre-o două observari făcute. Domnul ministru-president a simţit anume gravitatea puternicei argumentari a binemeritatului deputat al oraşului Komárom, care a demonstrat, că e vândut deja dreptul legislaturei noastre de a dispune asupra dării de sânge şi de bani, — deşi, mărturisesc, că m'am minunat foarte văzând cum prea vrednicul deputat al oraşului Komárom vine la deducţie tocmai contrară, anume la acceptarea proiectului de lege, dar' pe ascuns (Ilaritate) s'a văzut că motivează totuşi cu ceva aceea ce a esprimat mult mai sincer mult stimatul ministru-president, care cu privire la procedura guvernului a citat totodata ca esemplu procedura Prusiei şi motivele posiţiei de putere şi ale înălţarii Prusiei, găsindu-le în aceea, ca, anume, *constituţia a fost violată.*

Îmi va permite onoratul domn ministru-president să caut eu motivele altundeva.

Ridicarea posiţiei de putere a Prusiei eu o caut în aceea, că principii ei au ştiut se cuprinda la vreme cu mintea forţa puternică ce reşede în ideea reformaţiunii bisericeşti şi au esploatat-o în favorul estinderii imperiului lor. Şi după-ce 'şi-au ajuns în parte scopul acesta, s'au ferit de a se amesteca în chestii esterne, anume în chestia orientală şi italiana, ci întâiu 'şi-au regulat internele şi finanţele, aşa ca nici una din puterile mari europene.

Prusia 'şi-a ridicat şi acum foarte mult posiţia de putere, nu pentru faptul, ci în ciuda faptului că guvernul a procedat contrar constituţiei, şi a putut se o facă aceasta cu prospect sigur de isbândă, fiind-că a fost convinsă, că decât enorma putere aflătoare în

constituţie e cu mult mai mare puterea ce reşede în ideea naţională, şi fiind-că nu s'a înfricat la vederea acestei enorme puteri, ci a folosit-o în mod inteligent pentru promovarea scopurilor proprii. Asta a fost procedură de adevăraţi bărbaţi de stat, pentru-că adevăratul bărbat de stat, cum trebue sa fie recunoscut *Bismarck,* şeful guvernului din Prusia, nu se sperie de putere, fie că reşede în ori-ce idee, ci caută se cucerească aceasta putere. Pe cel-ce însa, temându-se de putere, nu numai că nu o poate esploata în favorul seu, ci se mai pune în calea ideilor moderne, cari se rostogolesc în valuri, nu-'l pót privi de adevărat bărbat de stat, tot atât de puţin cum nu pot considera de adevărat beliduce nici pe generalul, care fiind-că praful de puşcă are putere enormă, cedează inimicului folosirea lui, ear' tunurile pline ale armatei sale le bate cu cuie la gură.

Mult onoratul domn ministru-president (Să auzim!) a folosit în ultimele sale cuvinte un argument decisiv cu care a voit se impresioneze casa, s'a provocat la *inimicii interni.* (Intreruperi. Voci: Inimici interni şi esterni!) Dacă mult onoratul domn ministru-president identifică ţara, fie cu omnipotenţa ministerială, fie cu domnia nelimitată a naţiunei maghiare asupra celoralalte naţiuni din ţara, atunci în înţelesul acesta sunt mulţi inimicii interni ai ţării, anume, majoritatea poporaţiunei. Dar' dacă domnul ministru-president nu identifică, după cum eu cred că nu aşa a înţeles, ţara cu domnia guvernului sau a ori-cărei parţi, — pot afirma şi asigura cu curaj, că patria noastră n'are alt inimic decât partidul care doreşte se ţină în mână domnia cu ori-ce preţ, chiar cu preţul esistenţei patriei, şi care tocmai pentru aceasta, prin neînţeleasa ei procedură espune în mod meşteşugit patria noastra atacurilor din afară, cari pot fi încercate cu succes din partea ori-cărei puteri, fiind-că e foarte natural, ca popoarele să se urască de domnia unuia şi de sarcinile prea mari, ear' popoarele nemulţamite nu sunt în stare să le scape nici armatele cele mai mari.

După-ce am premis acestea (Zgomot. Să abstee!) îmi iau voe a mai atrage asupra unei împrejurări atenţiunea onoratei case. (Să auzim! Mânecând din cele spuse, sa nu trecem nici-odată cu vederea, că însaşi armata honvezească numai atunci va corespunde sublimului scop şi misiunei sale, când prin resolvarea chestiunei naţionale cetăţenii ţării vor fi satisfăcuţi. (Aprobari în stânga estremă.) Cu privire la speciala posiţie în care mă aflu faţă de alegatorii mei îmi ţin de datorinţă a declara în numele meu şi al consoţilor mei

de principii, aflători în asemenea raporturi, că deocamdată, pană-când chestia naţională nu e resolvată, nu putem lua parte la discutarea acestor proiecte de lege, încopciate cu atâtea renunţări de drepturi şi cu atâtea împovărări pe seama patriei şi a poporaţiunei". (Aprobări zgomotoase din partea Românilor).

*Şedinţa din 4 August 1868.* Se continuă discuţia în chestia apărării patriei. Vorbeşte deputatul

*Ioan Mişici*: „Onorata dietă! Viaţa popoarelor îşi are basa în instituţiunile proprii, cari numai astfel le pot asigura viitorul, dacă în consonanţă cu interesele popoarelor vin, parte create, parte desvoltate. Apararea patriei e esenţa, sufletul acestor instituţiuni. De aceea datorinţa, problema noastră este să resolvam această chestie după putinţă astfel, ca prin aceasta să întindem constituţionalismului, indepedenţei patriei noastre, garanţiile pe cari trebue să le poseada, daca vrem să asiguram pe seama ei locul ce 'i-se compete în familia mare a naţiunilor europene. Aprobări în stânga).

Eu vad asigurata numai esistenţa acelor state, cari caută în ele însele condiţiunile de esistenţă şi forţele de vieţuire, şi toate acestea sunt în stare a le valora. Pentru-ca fiecare popor, care e tolerat numai şi trăeşte din graţia altora, ori apoi e necesitat se cerşească prin bucătariile diplomaţiei, îşi are zilele numarate.

Eu vreau ca ţara aceasta să fie tare, şi ca inimicii ei încă să o recunoască de tare. Vreau ca despre Ungaria sa se poată spune aceea ce spunea Napoleon către împuterniciţi la Leoben: „Republica franceză samănă cu soarele pe care numai orbul nu-l vede". (Aprobări în stânga). Cu proiectele aceste de lege însa, nu că nu văd ajuns scopul acesta, dar' nici nu ne apropiem de el. Nu, pentru aceea, pentru-că în proiectul acesta de lege nu vad alta decât un canal prin care sa scoate din ţară puterea, sângele ţării noastre, punându-se la dispoziţia altora. Ear' statul, care nu dispune singur de puterile sale, samănă cu locomotivul în care esistă puterea motrice care poartă întreaga povară, dar' direcţiunea o dă acela care ţine în mâni diriguirea acestei puteri.

Puterea principală a fie-cărui stat o formează acum armatele regulate. Cum e însă armata regulată în care va fi recrutata, după proiectul acesta de lege, floarea, tinerimea patriei noastre?

O armată mare, adunată de prin state cu totul diferite, compusa din elemente străine, condusă de interese străine, la care se va putea constata disciplina militară, ordine frumoasă, nasturi sclipicioşi, dar' nu aceea ce ar trebuì se fie: *spirit patriotic.*

Armata de astăzi e tot cea veche, nu 'i-s'a schimbat nici organisarea, nici direcţia. Aceleaşi îi sunt vederile asupra raporturilor patriei noastre cu monarchia întreagă, şi noţiunile despre chemarea ei, ca mai 'nainte, până acuma. Aceleaşi îi sunt legile, aceiaşi conducátorii, cu un cuvânt, armata aceasta e armata despre care cântă poetul însufleţit german: *In deinem Heere ist Österreich.*

Înzadar vom cauta noi Ungaria în armata aceasta, pentru-că în ea nu e decât Austria.

Dar' greşit îmi pare şi principiul de care a fost condus guvernul la compunerea acestui proiect de lege, principiul de a înmulţi, de a ridica la un număr mare armata. E greşit principiul, pentru-că nu în numărul mare residă astăzi siguranţa statelor, ci în însufleţirea, în sentimentele patriotice ale cetăţenilor. Corpurile mari şi fără duh de armată se prefac în sarcină cu ocasiunea unui mare răsboiu, ceea-ce a dovedit istoria evului mai nou şi vechiu.

După parerea mea statul acela s'a îngrijit mai mult de siguranţa proprie, de viitor, care ştie se ţină trează interesarea cetăţenilor şi patriotismul lor, şi în loc sa se provoace la numărul mare al soldaţilor, se provoacă la însufleţirea cetăţenilor.

Austria şi guvernul nostru are trebuinţă de mulţi soldaţi, dela cari nu se cere însufleţire, nici însuşire de a aduce jertfe, ci numai atâta, ca cel asentat să fie sănătos şi tare şi să ajungă la măsură. Urmarea acestui nefericit principiu a fost catastrofa din urmă dela Sadova. Cu mai puţine cătane şi cu mai multă conştienţa de sine, cu mai multa însufleţire şi cu alţi comandanţi, resultatul tragic al luptei putea sa fie împedecat.

Ce a făcut învingători pe Prusieni? Numărul cel mare? Puşca cu ac? Conducerea buna? Şi acestea. Dar' mai mult conştienţa, că la poalele munţilor din Boemia şi la porţile Vienei au luptat pentru marirea, viitorul şi gloria patriei lor. (Aprobări în stânga.) Şi ce s'a întâmplat la Viena? Pe când inimicul stătea la poartă, s'a decretat starea de asediu, pentru-ca guvernul să fie asigurat în contra cetaţenilor.

Cartago a luptat până la ultimul om în contra Romanilor agresivi, şi Scipio a plâns văzând cum aceasta cetate eroica a ars trei zile dearîndul şi locuitorii ei s'au nimicit. Şi în contrast cu acest fapt vedem notat în istoria generaţiei denaturate de astăzi alt fapt, ca numai fantoma statariului poate ţinea în frâu capitala unei monarchii, atunci când inimicul ajunsese la poarta oraşului.

Păna când spiritul public esistă în masură atât de mică, sau nu esistă de loc într'un stat; până când guvernele văd inimici chiar şi în cetăţeni; păna când cetăţenii, însufleţindu-se împreună cu soldaţii, nu ştiu se apere cu abnegare capitala lor proprie, — respective nu li-se concede ca se o apere: pană atunci siguranţa statului e o chestie de posibilitate. (Să auzim.)

De lipsa acestui spirit a suferit şi sufere şi astăzi armata austriacă. Dovadă trecutul cel mai apropiat. Când au eşit trupele austriace din Mantua şi Verona, când au părăsit Italia, se poate că cu muzică şi cu scene militare li-s'a făcut plecarea plăcută. Armata n'a simţit durerea care se naşte în fiecare om asupra perderii unei părţi din patrie, când se vede constrâns se o predee în posesiunea inimicului. Şi de ce? Pentru-că n'a apărat în Italia causa patriei sale proprii, pentru-că credea ca are sa-'şi facă numai datoria ca soldat fiecare, dar' causa patriei *sale* n'a vazut-o nici unul din ei representată pe câmpul de lupta.

Poporul Ungariei numai ca armata Ungariei, nu ca armata Austriei, e capabil să se însufleţească pentru causa spre a cărei apărare va fi chemat de imnul patriei. Când armata lui Napoleon a luptat în faţa piramidelor, Alesandru-cel-Mare cu armata sa la Ganges, trupele lui Hanibal la porţile Romei, şi ostaşii lui Scipio la Cartago, va se zică în părţi de lume străină, au luptat toţi cu însufleţire, pentru-că ştiau, că în regiunile acestea străine luptă în interesul patriei lor, pentru gloria şi mărirea ei. (Aşa e!) Dar' pentru-ce se lupte cei aproape cinci sute de mii de ostaşi din patrie înrolaţi în armata austriaca? Pentru Austria, ca ostaşi austriaci, ca parte a armatei germane? Ce e Austria? Un stat, care e ca luna, când creşte, când scade, ear' în timpul din urmă scade mereu. (Aprobări în stânga.) Ştim, că titlul din urmă, ca *Imperiu austriac* , 'l-a luat la 1804 în 11 August, cu care ocasiune s'a spus totodată, că constituţia celoralalte ţări va fi menţinută.

Austria nu e vre-o noţiune, vre-o patrie comună, care se lege de sine cetăţenii cu toate legăturile, cari singure fac posibil ca acestia să se însufleţească atunci când inimicul ameninţă organismul statului. Că popoarele singuratice nu văd în Austria patria lor, o dovedeşte istoria. Când Silezia a fost desmembrată de catră Austria şi anexată Prusiei, când Neapolea şi Sicilia au fost predate Bourbonilor, ear' în timpul din urmă a cazut Lombardo-Venezia dela trupina numită Austria, simţit-a vre-o naţionalitate durere pentru desmembrarea

aceasta? Despre aceasta istoria nu ştie nimica Ba lucrul a fost primit cu atâta indiferenţă, ca şi când n'ar fi făcut nici-odată parte din Austria.

De altă parte se privim spre Polonia. A fost desmembrată, dar' părţile ei pănă astăzi se doresc la olaltă, ca nişte fiice ale unei mame comune, şi cu dor aşteaptă momentul ca să fie strânse la sînul mamei. Austria nu posede atragerea pe care sfântul nume al patriei o stârneşte în fiecare cetaţean, şi din motivul acesta armata patriei noastre numai ca atare, numai la glasul patriei şi al regelui ei poate se lupte cu însufleţirea care îi asigură învingerea.

După Sadova s'a văzut, că armata aceasta nu e perfectă, că în cas de primejdie nime nu se poate rezima pe ea, şi de aceea trebue organisată de nou. S'a şi început cu organisarea, aşa că soldaţii au primit uniforme noua, s'au ridicat şcoale şi se ţin eserciţii în fiecare zi. In ce residă aceste eserciţii? În aceea, că s'a stabilit ca principiu, că soldaţii trebue atât de mult instruaţi şi eserciaţi, ca se privească răsboiul de jucărie, de distracţie, şi că pacea să pară a fi sarcină pentru ei.

Lipsa principala a acestui proiect de lege e, că accepteaza armata permanentă austriacă, cu toate greşelile ei, cu toate desavantajiile ei, şi anume, în mod necondiţionat, fără se asigure pe seama guvernului, patriei noastre, cel puţin o privire, dacă nu influenţă. dacă nu drept de control, cu privire la organisarea internă şi la manipularea armatei.

Cine nu-'şi aduce aminte de zgomotul produs de cele două ordonanţe ale comandei generale, în era noastra mai nouă constituţională, ordonanţe în cari se spunea, că cu privire la armată *rămân toate aşa cum erau mai nainte?* Domnul ministru-president s'a grăbit, după lămuririle primite la Viena, să liniştească ţara şi dieta, ca a fost un zgomot nemotivat, fiind-ca la Viena nu se ştie nimica despre aceasta, şi acolo să şi reprobă pasul făcut.

Şi ce să întâmplă acum? In formă de proiect de lege ni-se presentează tot ce a spus comanda generală, şi ce a desminţit ministrul nostru de rasboiu, respective ministrul nostru de honvezi.

Găsesc că e asupritor şi periculos proiectul acesta de lege, pentru-că stabileşte pe zece ani numărul soldaţilor în suma de opt sute mii. Pentru-că în zece ani multe se pot întâmpla în lume, şi mai ales în Austria. Pentru-că ce se întâmplă, dacă în acesti zece ani, din causa ceţei vom perde earăşi o luptă mare, şi ca consecinţă una sau

două provinţii? De bună seamă noi va trebuì se suplinim lipsa, cum o suplinim şi acum pentru provinciile italiene perdute. (Adevărat!)

Austria e într'adevăr şi astăzi aceea-ce era până acuma, *Felix Austria* . Alte state, după perderea de teritorii şi de lupte slăbesc, ear' Austria să întăreşte. Pentru-că după perderea Italiei dispune de armată mai mare, mai număroasă, decât mai nainte. E întocmai ca *Antaeus*. Cu cât e trântită mai des la pământ, cu atât mai tare e când să scoala; şi de aceea omul poate cădea uşor în ispită să-'i dorească să fie trântită cât de des la pământ, ca să devină cu atât mai tare. (Ilaritate).

Nu ţin mai departe de corectă votarea prin parlamentul nostru a armatei de 800.000 combatanţi, pentru-ca lucrul poate fi privit, şi cu drept cuvânt, ca presiune, pe care vrem sa o eserciem asupra vecinilor nostri de peste Laitha. Nu e alta decât emulaţie în loialitate, isvorîtă din greşita concepţiune, ca unul voeşte să impună altuia, prin hotărîri, lucruri, pe cari nu e chemat şi n'are nici dreptul să le impună.

Pană acum Austria, adecă Reichsrath-ul dela Viena, ne decreta nouă armată, acum e întors lucrul. Noi decretăm provinciilor din Austria. Eu nu mă bucur de această schimbare de roluri, şi de aceea nici nu o primesc.

Unii afirmă că în armata care acum să votează, — numită comună, de fapt însă *unitară,* — vor întroduce fiii noştri, cetăţenii nostri, spiritul comun care acum lipseşte. Daţi-'mi voe sa o trag şi aceasta la îndoeală, pentru-că împrejurările date dau dovezi despre contrarul. Câţi generali sunt în armată? Atâta am auzit afirmându-se ca fapt statistic, că în armata austriaca sunt mai mulţi generali decât în toate armatele Europei. Şi câţi dintre aceştia sunt din patria noastră? Şi dintre aceştia în câţi nu a adormit simţul de cetăţean, de patriot, sub continua povară a subordonaţiei, sau a pavezei militare? Ştim că sunt mulţi ofiţeri în armată. Dar' câţi sunt din patria noastră?

Pentru-ca deci să se nască în armată un spirit care se modeleze pe cel de acum, e lucru pe care-'l ţin cu atât mai puţin verosimil, fiind-că codul militar va purta de grije, ca astfel de spirit. peste tot un spirit mai bun public, să nu se poată naşte.

Deşteptarea unui spirit mai liber nu se poate aştepta, câtă vreme un ofiţer superior, cum scriau ziarele despre vicecolonelul *Bartels,* e tras în cercetare numai pentru-că a luat la analisare mai

amănunţita organisarea de astazi militară. şi a fost încarcerat pentru-ca a facut declaraţiuni, ear' mai târziu earăşi a fost încarcerat pentru-ca n'a făcut declaraţiuni.

Fiecare cetaţean poate pretinde dela statul seu propriu, ca să nu-'i denege apărarea, nici aici, nici în străinătate. Ba ştim, ca în străinatate să poate folosi, cu ajutorul legaţiunilor, a consulatelor, de scutul, de legile ţării sale proprii. Dar' cum e la miliţie? Aici permitem să fie asentaţi concetăţenii nostri şi să fie puşi sub dispoziţiile unei astfel de legi militare, care pentru noi e atât de străina, ca ori-care altă lege nevotată de noi. Unei legi la noi nepublicate, creată sub Maria Terezia, necunoscută de nimeni, lege care cu toate acestea pretinde să fie respectată şi să nu fie călcată. Proiectul acesta de lege calcă deci în picioare principiul fundamental, că fiecare cetaţean poate fi judecat numai pe basa legilor patriei sale. (Zgomot în dreapta. Să votăm!

Proiectul acesta de lege deci, tot aşa ca toate hotărîrile noastre aduse în epoca de împăcare, are greşala principală, sau poate crima principală, că în toate privinţele să mulţămeşte numai cu jumătaţi de dispoziţiuni, ca ţine în vedere numai lustrul din afară, nu esenţa, ca de dragul formalităţilor jertfeşte realul, jertfeşte ceea-ce esistă, — esenţa.

Aşa se poate întâmpla numai, că pe când să afirmă, ca împacăciunea s'a facut, intregitatea teritorială a ţării nu e restabilita până astăzi. Aceasta o dovedeşte împrejurarea, că confiniul militar nu e representat pană astazi în dieta, şi că nu numai în chestii de strategie, ci şi de jurisprudenţă şi administraţie, ba chiar şi cu privire la raporturile de proprietate, e supus guvernului dela Viena. Culmea acestei stări abnormale de lucruri o formează împrejurarea de neînţeles, că după-cum ştiu, manipularea postei sa ţine de direcţia din Croaţia, adecă de cea din Zagreb. Aşa stăm şi cu *fortăreţele*. Teritorul fortăreţelor e parte întregitoare a Ungariei, şi totuşi aparţine deadreptul guvernului dela Viena, într'atâta, că influenţa şi dreptul de dispunere a guvernului nostru nu se estinde asupra lor. Fortăreţele formeaza insule singuratice pe teritorul patriei noastre, cari nu la dispoziţia guvernului nostru, ci a celui din Viena sunt puse.

Numai în patria noastră poate esista acea abnormală stare de lucruri, că guvernul ţării nu se estinde asupra întregului teritor ce cade între limitele ţării, şi că sunt anumite puncte, regiuni, în patria noastră, până unde străbate influenţa guvernului, ear' dincolo de ele să începe cercul de competenţă a guvernului dela Viena.

Noţiunea guvernului, ales a ministeriului constituţional şi responsabil aduce cu sine, ca puterea, influenţa acestuia sa se estinda până la marginile ţării şi să străbata toate punctele. Noi însă ne aflăm în acea situaţie specială şi dureroasă, că dacă ministrul-president îşi pune piciorul pe stradă în Buda, pamântul pe care calcă nu e parte întregitoare a teritorului supus guvernamentului seu, fiind-că cetăţile (fortăreţele) în toată privinţa şi în întreagă estensiune sunt puse la dispoziţia guvernului vienez. (Placere în stânga estremă.)

Primind acest proiect de lege, renunţam la confiniul militar, la regularea chestiei cu fortăreţele, şi astfel nici n'avem prospecte, ca această parte întregitoare a întegrităţii teritorului ţării va fi representată în dieta aceasta, aşa cum dispun clar legile dela 1848.

Cine poate nega, că purtarea de răsboiu reclamă, nu numai sânge, ci totodata şi însemnate jertfe băneşti, pe cari trebue să le purtăm noi, ţara, poporul, singuraticii! Şi 'şi-a reservat guvernul, în proiectul acesta de lege, ceva drept de ingerenţă, de control, cu privire la manipularea speselor necesare pentru purtarea de răsboiu, pentru alimentare şi augmentare?

După fiecare rasboiu auzim, că liferantul cutare numai din ovăs, celalalt numai din liferare de cai 'şi-a zidit case mari. Ştim, că cu ocasiunea răsboaielor au fost liferaţi boi pe seama armatei, dar' peile lor nu se gasesc nici unde trecute în socoteală. Că la Veneţia s'a trimis vin de aici, şi până a ajuns vinul acolo s'a prefăcut în apă. Cunoaştem istoria lui *Eynatten*. Şi guvernul nostru renunţă dela ori-ce ingerenţă cu care dator ar fi se grijească, că erogatele răsboaelor, pe cari noi avem sa le purtăm, spre ce scop se folosesc şi cum se manipulează?

Rămâne deci şi pentru mai departe procedura pacătoasă, criminala a *Verschlepps-Wirthschaft*-ului. Răsboiul va fi continuat, ear' după terminarea lui ni-se va presenta simplu socoteala speselor avute, şi, cum s'a întâmplat şi pană acuma, spesele vor fi repartate ca *Kriegszuschlag* pe noi, ear' organele financiare se vor îngriji, ca tot ca şi până acuma, dacă nu altcum, apoi prin esecuţie, să se şi încasseze. (Să abstee!)

Astfel se întâmplă deci, că foarte des spesele caselor mari ce se ridică din partea liferanţilor totdeauna după câte un rasboiu are să le plăteasca bietul popor. Aceasta are să fie una din cele mai triste urmări ale proiectului de lege.

Dar' pentru aceste sarcini, pentru toate aceste renunţări marinimoase, unii vreau se afle mângăere în aceea, că acum *suntem şi noi mare putere.* Acuma nu mai esistă împărăţia austriacă, pentru-ca din ruinele ei s'a născut *monarchia austro-ungară.* Eu a-şi putea zice referitor la numirea aceasta, aceea ce zicea odată Szécsenyi: „Nu ştiu, să rîd ori se plâng."

Ştim, că până acuma pentru ori-ce răsboiu Austria a fost responsabilă, şi nu Ungaria, după cum spunea şi Napoleon în faimoasa sa proclamaţiune: „Mie 'mi-a declarat răsboiu împăratul Austriei, nu regele Ungariei, pentru-că fără consentimentul vostru nici nu putea se o facă." Acum însă pentru toate greşelile bărbaţilor conducători ai Austriei, adecă ale guvernului ei, e responsabilă şi Ungaria. care până acuma nici nu dispune de forţe proprii, şi astfel e fără scut şi dată pradă învingatorului după ori-ce luptă perdută din nepriceperea beliducilor comuni. (Zgomot în dreapta.)

In înţelesul proiectului acestuia armată are numai împăratul Austriei. Regele Ungariei nu are. Şi din monarchia austro-ungară numai jumătate, adecă partea austro-germană va dispune de armată, pe când ceealaltă parte, cea ungară, nu dispune de nici un soldat. Şi după toate aceste numite împrejurări, se afirmă, că ne-am regulat raporturile interne pe basa *paritaţii!* Că trebue să ne organisăm, nu o va nega nimeni, dacă îi zace la inimă asigurarea şi viitorul esistenţei patriei.

In epoca în care se adună bănuţii sfântului Petru din toate părţile lumei creştine pentru organisarea unei armate romane, şi însuşi sfântul părinte, Papa Romei, — după-cum o spune foarte nimerit Victor Hugo în poesiile sale, binecuvântă puştile cari într'un minut iau vieaţa a treisprezece oameni, (Destul! Să abstee!) în astfel de epocă zic, fiecare stat comite crima dacă nu se îngrijeşte de asigurarea viitorului propriu.

Şi tocmai pentru-că vreau să văd asigurată esistenţa patriei noastre, doresc să se organiseze o armată condusă de sentimente patriotice, ear' nu compusa din elemente străine. Şi eu mă provoc la vecinii nostri, cari îşi organisează armatele, când doresc să motivez necesitatea reformarii armatei noastre. Dar' să nu uităm, că dacă vom şi aduce la număr egal numărul soldaţilor nostri cu cel al armatelor din statele vecine, nu vom puteà totuşi emula cu ele, pentru-că pe când celelalte naţiuni vecine îşi organisează armate naţionale, noi prin proiectul acesta de lege vrem se organisăm o

armata germana, în vremea când Austria a încetat a mai fi putere germană.

Trupele naţionale ale acestor vecini poartă în ele simburele jertfirei eroice, pe când armata astfel organisată, cum se intenţionează a se organisa, îşi face numai datoria.

Nu se poate trage la îndoeală, că marina austriaca a luptat vitejeşte la Lissa şi a învins. Dar' pentru aceea totuşi nu cred, că ar fi putut să dee esemplu de jertfire eroică aşa ca şi marina franceză, care atacată fiind la Toulon din partea Englezilor, a fost învinsă de acestia şi provocată să se predee. Naia era să se scufunde, şi răsboinicul popor de pe ea răspunde la provocările de predare cu: *Să traeasca republica* . Cu vorbele acestea alergau marinarii francezi de pe un bord pe altul, şi când valurile erau să cutropească pe cel din urmă, au fost de nou provocaţi să se predee, dar' au refusat şi de astădată, şi când s'a scufundat naia, viteaza şi răsboinica armată a isbucnit într'un ultim: »*Sa trăească republica* , care parea că zgudue cerul. Şi s'a înecat! (Plăcere în stânga estremă.) Când un alt oraş francez a fost apărat de cetăţenii proprii în contra inimicului, unul din acestia, care era la vardă, a fost facut atent că-'i arde casa, să grăbească deci acasă. El însa a răspuns: *Ce-'mi pasă mie de casă, când patria mi-se află în pericol?*

Esistenţa în măsura aceasta a spiritului comun e necesară în momente de primejdie, ca să fie mântuită patria. Dat fiind însă, că în proiectul de lege ce-'l avem înainte, nu promovată, ci oprimată văd desvoltarea acestui spirit, pentru-că primeşte şi decreteaza de naţională armata austriacă cu toate scăderile ei, cu toate prejudiţiile, cu întregul sistem de manipulare şi de alimentare, în întregime şi fără un drept reservat de a putea interveni ori controla; dat fiind că nu cred, ca miliţia aceasta pe lângă organisarea şi spiritul de acum se poată fi sentinela şi scutul libertăţii noastre constituţionale: nu pot primi în mod escepţional proiectul acesta de lege ca basă pentru discuţia specială, cu toate că am onoarea a face parte din partidul de pe partea aceasta, şi anume din motivul, că în privinţa aceasta nu posed optimismul, ca dreapta va primi modificările cari se vor face.

Acum fie-'mi permis ca de încheiere se mai spun câteva cuvinte la cele rostite în casa aceasta. (Să abstee!) Dl *Toth Vilmos* a binevoit a spune, că până acum tinerimea noastră n'a întrat cu bucurie în armata austriacă, dar' acum cu însufleţire se va înrola.

Răspund cu o anecdotă din 1848. La comandantul pieţei întră un subofiţer şi-'l vesteşte că a adus *un voluntar.«* La întrebarea că unde e, subofiţerul respunde: *Afara, legat de loitra trăsurei.* (Ilaritate.) Dacă şi nu tocmai la fel, dar' nu cu mult altfel se vor întâmpla şi în viitor înrolările în armata de astăzi.

Îmi vine aminte, că cineva a făcut rămăşag cu altul, ca dacă crede, că domnul Christos a săturat mai multe mii de oameni cu câteva pâni şi puţin peşte, primeşte pentru credinţa aceasta a sa o anumită sumă. După puţina cugetare respectivul răspunde: „Dă-'mi jumatate din suma promisă, fiind-că şi eu numai jumătate cred, anume, că dl Christos a dat pâne şi peşte oamenilor, dar' că oamenii cei mulţi flămânzi s'ar fi săturat, asta n'o cred."

Ştiu stimà şi apreciă foarte bine declaraţia bărbătească şi într'-adevăr sinceră a dlui deputat *Klapka,* că proiectul de lege trebue să-'l primim şi cu el armata permanentă, pentru-că nu putem face altcum, pentru-că mai bun nu putem primi. Asta e espresiunea şi concepţiunea stării de astăzi a lucrurilor, şi de aceea nu pot înţelege, cum a putut face dl Toth Vilmos declaraţie, că de aci încolo fiii noştri vor întra cu însufleţire în armată, când armata aceasta rămâne în toată privinţa cea veche, şi când nu pentru aceea o menţinem în organisarea ei actuală, pentru-că pentru patria noastră aşa ar fi bine, ci pentru-că cei dela Viena nu ne lasă se ajutăm, să îndreptam, să modificăm.

Daca cineva are voe să se însufleţească pentru organisarea de astazi a armatei, poate s'o facă, eu nu voiu lua parte la însufleţirea aceasta.

Dl conte Andrássy Gyula, ministru-president, a binevoit a spune în vorbirea sa, că Austria nu mai are nimic de perdut. Poate că comit act de nemodestie daca îmi permit a răspunde domnului ministru-president, şi anume în absenţa sa, — de aceea cer permisiune a o face aceasta, pentru-că nu pot întrelăsa a nu face observarea, că dacă prorocia aceasta se va realisa astfel, şi dacă vorbele sale au valoarea aceea pe care o are declaraţia făcută de dl ministru-president în dietă, că „toate dorinţele naţiunii, pană la cea din urmă, sunt realisate," — regret foarte mult, ca eu nu pot proroci Austriei un viitor prea mare.

Dl deputat Perczel Mór a binevoit a spune, ca poporul roman era atât de stricat, încât n'a voit se primească libertatea oferită de *Sulla.* Imi va permite dl deputat să-'i spun, că libertatea pe care Sulla o oferia nu e mirare că nu a primit-o poporul roman, pentru-că

o astfel de libertate ar fi respinsa de ori-care naţiune din cele de astăzi. Pentru-că epoca lui Sulla care era? Epoca tristelor masacrări şi a subjugării democraţieĭ. O astfel de epocă nu-'şi va dori nici un popor treaz.

Să nu uitaţi dle general, că pentru Roma causa principală a nefericirilor a fost împrejurarea, că Sulla se ţinea de prea mare general, de mai mare decum era Marius, şi că voea din tot adinsul se subsape autoritatea acestuia şi să-'i nimiceasca popularitatea. Pentru-că pe când Marius, care a bătut şi a învins odinioară pe Cimbri, pe Teutoni, pe Nemţi, acum umblà pribeag şi fără patrie prin lumea mare şi vărsa lacrimi de durere pe ruinele Cartaginei, asupra gloriei de mai nainte a patriei sale, Sulla agita acasă în contra lui şi căuta să-'l facă nepopular. (Complacere în stânga. Mişcare.)

Nu uita dle deputat, că atunci când un Roman şi-a ridicat mâna în contra acestui Marius, ear' acest mare cetăţean 'l-a întrebat: „Cine eşti tu, de cutezi să-'ţi ridici mâna asupra lui Marius?“ atentatorului 'i-a căzut arma din mână.

Se poate, ca vor fi momente în cari spiritul marelui bărbat al patriei noastre va apărea înaintea ochilor sufleteşti ai onoratului domn deputat şi-'l va putea întreba: „Ce am greşit de te scoli asupra mea, când amândoi, carĭ am primit rol însemnat în istoria patriei noastre, avem misiunea de a lupta cu puteri unite, nu însă pentru a ne birui unul pe altul?“

Da, onorată casă, părerea mea este să unim puterile, se cimentăm înţelegerea între bărbaţii noştri cei mari, pentru-că numai în înţelegere este putere. Şi precum Moise a condus poporul israiltean cu ajutorul stâlpului de foc, aşa să fie condusă patria noastră de spiritul concordiei şi al încrederei reciproce la un liman mai frumos, mai bun, mai glorios şi mai sigur decât cel de astăzi. Ăsta e cuvântul meu din urmă, dupa ce părerile cu privire la proiectul de lege mi le-am spus mai nainte.“

## Memorandul comunelor Sălişte şi Tălmaciu.

*Şedinţa din 7 August 1868.* Inainte de a se întra în ordinea de zi vorbeşte deputatul

*Ioan Puşcariu:* „Onorată casă! Am onoarea a presenta onoratei case memorandul comunelor *Sălişte* şi *Tălmaciu,* aparţinătoare la fundul regiu, în care cer regularea raporturilor lor de drept public, cu rugarea, ca onorata casă se binevoiască a-'l recomanda în atenţiunea întregului ministeriu spre resolvare meritorială. Că înaintez

memorandul acesta prin dietă îşi are esplicarea în aceea, că memorandul conţine chestii de organisare de drept public, şi că odată, în 1848, a fost depus deja pe masa dietei, dar' din causa evenimentelor cari au urmat n'a putut fi luat în discuţie. Ear' motivul că-'l recomand întregului ministeriu e acela, că cuprinsul lui interesează resorturile tuturor ministeriilor şi pe toate le priveşte.

Comunele Salişte şi Tălmaciu, cu o poporaţiune de peste 30.000 de suflete, stau şi astazi în afară de cadrele constituţiei. Şi acum sunt eschise dela eserciarea dreptului municipal. (Să auzim! Să auzim!) Şi acum să administrează prin primari şi funcţionari eşiţi din sînul proprietarilor de pământ. Sunt despoiate de avere şi de drepturi comunale. Şi toate acestea, fiind-că autoritatea de acolo voeşte se dovedească că locuitorii au fost jobagi, deşi ca locuitori pe fundul regiu au fost oameni liberi, şi cu toate că chiar şi foştii jobagi nu pot fi eschişi dela eserciarea drepturilor publice constituţionale.

În înţelesul regulamentului nu e permisă motivarea mai detailată a acestor presentări de petiţiuni. De aceea nu vreau se întru mai adânc în lămurirea obiectului, fiind-că memorandul şi de altcum cuprinde în sine toate argumentele şi toate motivele. Mi-am permis a scoate în tipar memorandul acesta şi am dispus să fie împărţit şi printre onoraţii domni deputaţi.

Dacă îmi permite onorata casă se mai adaog câteva cuvinte, notez, că aceste cuvinte se refer la împrejurarea, că memorandul reoglindeaza toate suferinţele mari ale Românilor de pe fundul regiu, că chestia comunelor Sălişte şi Tălmaciu e o parte din chestia Românilor din Ardeal.

Saliştenii şi Tălmăcenii se adresează cu încredere casei. De aceea rog, se binevoiască onorata casă să le primească rugarea cu simpatia reciprocă generala datorita causei române. dat fiind, că dupa posiţia geografică şi etnografică elementul maghiar şi cel român are acelaşi viitor şi aceeaşi soarte de aşteptat, şi astfel sunt avisate să se sprigineasca reciproc, ear' cel-ce desconsideră acest fapt, lucrează în contra interesului propriu, în contra poporului propriu. Cu aceste sentimente recomand de nou graţiei onoratei case această causă foarte importantă şi dreaptă. Predau petiţiunea în scris onoratei case." *)

*) Memorandul presentat dietei, — o lucrare temeinică şi bine documentata cu acte şi fapte istorice, — e de o estensiune atât de mare, încât îmi este cu neputinţă să-'l reproduc în întregime. Notez însa, ca în româneşte memorandul a fost publicat în „Telegraful Român" anul 1868, numerii 62—72, şi ca la compunerea lui a dat bună mână de ajutor deputatului Ioan Puşcariu fiiul comunei Salişte, decedatul advocat Dr. *Ioan Borcia*. *Autorul.*

*Presidentul:* „Se va preda comisiunei petiţionare."

Se continuă discuţia asupra legii despre apărarea ţării. La §-ul 18 vorbeşte deputatul

*Mateiu Pop:* „Imi iau voe a face cu privire la §-ul 18 o modificare, recomandându-o atenţiunei onoratei case, la paragraful în care se determină limba de comandă. Moţiunea aceasta e următoarea: „După cuvintele din şirul prim al §-lui 18 „limba de comandă la honvezime e cea maghiară" să se mai adaoge următoarele: „pe lângă aceasta, la batalioanele, respective companiile în cari majoritatea honvezilor o formeaza Nemaghiarii, *limba de comandă are să fie şi a acestora.* (Nu pot să fie două!)

Pentru a-'mi motiva moţiunea amintesc întâiu de toate, că prin primirea ei din partea onoratei case naţiunile nemaghiare (Nu naţiuni ci naţionalităţi!), sau naţionalităţile nemaghiare ar fi satisfăcute în parte cu privire la pretensiunile, la dorinţele lor, de altă parte honvezii, comănduiţi fiind în limba lor proprie, ar învăţa şi comanda maghiară şi n'ar suferi înapoiere nici atunci, când batalioanele se vor preface în corpuri de armată. Mai departe, nu poate fi spornică numai comanda maghiară în batalioane în cari honvezii peste tot sau în mare majoritate sunt de altă naţionalitate, pentru-ca atunci... (Zgomot.) Mă rog, le înşir acestea condus de conştienţa, că după părerea mea descoper casei astfel de lucruri, cari poate că sunt folositoare... (Să auzim!) se va naşte deci o astfel de antipatie, ca de care a fost cuprinsă ostăşimea maghiară când îi se făcea comanda, nu în limba maternă, ci în cea germană; şi precum pe Maghiari nu 'i-a însufleţit nimica pentru serviciul militar, nu vor fi nici Nemaghiarii pătrunşi de nici o însufleţire pentru serviciu.

Ar putea cineva se păşască în contra mea, respective în contra afirmării mele, cu aceea, că nu e de lipsă comanda în limba proprie, find-că şi aşa li se va esplica. Aşa e. Dar' eu faţă de această obiecţionare fac observarea, că şi soldaţilor maghiari li s'a esplicat comanda germană, dar' pentru aceea totuşi priveau comanda germană de semne mute, şi prin ea nu li s'a inspirat nici o însufleţire.

Onorată casă! Încă o împrejurare mai amintesc spre sprijinirea moţiunei mele, anume, dacă honvezii s'ar esercia în limba proprie, şi în limba lor s'ar instrua, nu numai ei, ci chiar şi poporul însuşi s'ar ambiţiona, pentru-că în aceasta ar vedea earăşi semnul, că şi pe calea aceasta se caută a se satisface pretensiunilor sale naţionale.

A-şi putea se mai înşir şi altele, dar' aşa cred, că nu e necesar, pentru-că dacă onorata casa nu găseşte din însaşi moţiunea mea, respective din cele înşirate, de potrivit şi de salutar scopul moţiunei mele, înzădar voiu aduce ori-ce alte motive, căci ele într'adevăr nu vor putea fi luate în seama. Când îmi încheiu deci vorbirea, îmi iau permisiune a preda moţiunea mea cu rugarea, ca onorata casă se binevoiască a o lua în considerare."

Ministrul-president *Andrássy* răspunde, că limba de comandă nu poate fi decât *una;* și precum e la armata comună cea germana, la honvezime are se fie cea maghiară. Dar' acì e vorba numai de *comandă,* nu de instrucția militară, care *se va face în limba soldaților.* Și pentru a liniștì pe propunător și pe toți cei de o părere cu el, face declarația, că: *la numirea ofițerilor se va ținea totdeauna în vedere cunoștința limbilor și naționalitatea.* (Aprobări.)

*Mateiu Pop:* „Onorată casă! O modestă observare vreau se fac, pentru-că aşa se vede, că mult onoratul domn ministru-president nu a înţeles bine cuvintele mele. Eu adecă n'am eschis limba maghiară, ci am dorit, ca acolo unde la batalioane şi la companii înţelegerea limbei maghiare e cu neputinţa, să se facă comanda şi în limba ceealaltă, anume în limba proprie a respectivilor." (Întreruperi: Nu se poate comanda în doua limbi!)

Se primește paragraful original, cu respingerea moțiunei deputatului *Pop-Grideanul.*

## Canalul Bega şi pădurile statului.

*Ședința din 1 Octomvrie 1868.* La ordinea zilei e pusă chestia canalului Bega și a pădurilor din Caraș și Timiș, pusă în discuție în urma propunerei deputatului Nicolici Alexandru. Vorbește

*Ioan Mişici:* „Onorata casă! Sunt chestiuni cari nu pot fi tratate, nici din punct de vedere individual, de partid sau de regiune, nici din punctul de vedere al dreptului public, ci trebue să fie tratate din punct de vedere regnicolar. O astfel de chestiune e şi chestia de pe tapet, a pădurilor din Caraş şi Banatul timişan. (Zgomot mare). La discutarea ei avem să ţinem cont de trei lucruri: Cum a fost legat contractul? Ce resultat şi ce foloase a dat ţării? După-ce contractul a fost legat, cum să fie pertractată chestia în

parlament? (Zgomot mare. Să auzim pe presidentul. Nu asta e chestia. Discutăm sau nu?)

Ce se atinge de naşterea contractului acestuia (Zgomot), după-ce dl ministru a fost atât de bun a ne face genesa întreagă a contractului, fie-'mi permis şi mie a espune cum s'a dat naştere contractului acestuia. (Nu poţi vorbi la obiect. Zgomot mare.) Oraşul liber regesc Timişoara, auzind despre legarea contractului, a esmis o comisiune de trei membri. (Să auzim regulamentul. Nu poate vorbi la obiect. Să votăm!)

Onorată casă! Cunosc bine regulamentul casei, şi fiind-că îl cunosc, mai departe, fiind-că dl ministru a fost atât de bun a aminti, că era foarte bine daca se vorbea *între martori* cu comisiunea aceasta, e chestie personală la mijloc, a cărei lămurire o găsesc de necesară şi de inevitabilă, tocmai în interesul binelui public. Dar' sa-'mi erte dl ministru"... (Zgomot.)

***Contele Lázár Kálmán:*** „Vreau se vorbesc în chestie de regulament!" (Zgomot.)

Să ceteşte §-ul 35 din regulament şi se constată, că oratorul are drept să vorbească. Continuă deci

— „Voiu începe acolo, unde ministrul de finanţe a binevoit a aminti cum s'a plăsmuit... (Nu poate vorbi la obiect. Regulamentul de casă!) Ce se ţine de regulament, îl cunosc foarte bine. Paragraful pe care a binevoit a-'l ceti dl notar Mihályi zice: „După-ce s'a cetit propunerea, are casa se decidă dacă se ia în pertractare"... (Zgomot. Regulamentul nu permite!) Casa a decis, dând voe ministrului care a întrat în discutarea chestiei. (Contraziceri. Zgomot mare.) Cu atât mai vârtos, că dl ministru 'şi-a esprimat totodată părerea... (Zgomot mare. Oratorul nu se aude.) Onorată casă! Când e vorba despre modul de chiverniseală a ţării"...

***Presidentul:*** „In înţelesul regulamentului numai astfel pot da cuvântul dlui deputat, dacă vorbeşte numai la chestia, să se pertracteze propunerea sau nu?"

***Ioan Mişici:*** „E chestie personală. In privinţa aceasta, după-ce întâiu dl ministru de finanţe a binevoit a vorbi despre modul cum s'a născut contractul şi a atins şi comisiunea timişoreană, al doilea, ca actual deputat al oraşului Timişoara şi ca membru din comisiune sunt interesat în chestia contractului, onorata casă trebue să-'mi permită (Zgomot mare) şi va scuza (Se auzim. Zgomot), că atunci când mă restrîng la chestia personală (Zgomot), atunci când fac

provocare la chestia personală, voiu atinge totodată şi împrejurările din cari onorata casă va cunoaşte starea chestiei personale, astfel, că onorata casă poate să-'şi dee în privinţa aceasta aprobarea sau reprobarea. (Să auzim!)

Daţi-mi voe se încep acolo unde dl ministru de finanţe se provoacă tocmai la originea contractului.

Delegaţiunea oraşului Timişoara, venind la Pesta a fost fericită a putea confera în chestia magazinei de lemne din Timişoara şi a pădurilor erariale întâiu cu şeful de secţiune, dl *Gränzenstein,* pe coridorul dietei, cu care ocasiune dl Gränzenstein, şef de secţiune, a binevoit a-mi spune, că venim prea târziu, fiind-că contractul e deja legat şi ofertul oraşului e întârziat. In privinţa aceasta am avut ocasiune a aminti dlui Gränzenstein, că noi am telegrafat, la ce a binevoit a ne spune, că şi aceasta s'a făcut prea târziu, după-ce contractul era legat. In urmare 'l-am rugat să fie bun să ne mijlocească audienţă la dl ministru, ear' el ne-a răspuns, că va merge cam greu; şi numai aşa am putut esopera audienţa, că am declarat, ca nu ca persoană privată, ci ca esmisul oraşului Timişoara doresc sa fiu primit din partea dlui ministru.

După-ce dl ministru a binevoit a amintì, că ar fi de dorit a putè vorbì de multe-ori *între martori* cu delegaţiunile respective (Zgomot), îmi pare foarte bine că cu ocasiunea aceasta pot satisface dorinţei sale, provocându-mă la condeputatul *Fischer,* care era present la convorbirea de pe coridor, şi astfel a auzit când dl Gränzenstein a declarat, că delegaţiunea *a întârziat* cu venirea, fiind-că contractul era legat, şi astfel telegrama atinsă nu putea ajuta nimica. (Zgomot. Mişcare în dreapta.)

Când am onoarea a reveni asupra persoanei onoratului domn ministru, trebue sa premit, că doresc să vorbesc în chestie desbrăcat de ori-ce interes personal sau partid, — şi mă va erta dl ministru, daca cu toate că prind lucrul curat numai din acest punct de vedere, fiind dator să înşir faptele trebue se ating şi persoana sa, care se află în strînsă legătură cu ele, şi pe care n'a-şi atinge-o dacă n'ar trebui se înşir împrejurările procedurei sale faţă de delegaţiunea noastră. Ear' acestea sunt următoarele: Ne-am presentat la dl ministru şi 'i-am comunicat rugarea, care nu era şi nu putea fi alta decât cea cuprinsă în representaţiunea oraşului, pe care 'i-am înmânat-o. Dl ministru în urma tufoaselor sale gânduri nu era mirare că nu binevoieşte a-şi aduce prea bine aminte despre tratările urmate

în chestie, şi de aceia declaraţia făcută în privinţa aceasta, întrucât nu congruează întru toate cu starea faptică, vreau se o atribui numai acestei, şi nici decum altei împrejurări.

Dl ministru a binevoit a spune în decursul consfătuirilor, că venirea noastră e întârziată, de oare-ce contractul e legat, şi dl ministru 'şi-a esprimat în privinţa aceasta cea mai mare părere de rău, după-ce a primit informaţiunile noastre, şi a binevoit a ne spune, că dacă cunoştea starea faptică, n'ar fi legat contractul. Noi am primit cu mare satisfacţiune declaraţia aceasta a dlui ministru, şi delegaţiunea a dat esprimare acestei recunoştinţe în raportul adresat adunării municipale a oraşului. Când îmi iau voe a atrage atenţiunea mult onoratului domn ministru şi a mult onoratei case asupra decurgerii mai departe conferenţierii noastre de atunci, am onoare a mă provoca la memoria cunoscută de foarte bună a domnului ministru. Amintind, anume că regretăm foarte mult, că telegrama noastră nu a ajuns la mânile dlui ministru, a binevoit a ne spune, că şi de altcum n'ar fi folosit nimica, căci era prea târziu, contractul era legat. La ce eu am făcut observarea, că după-ce dl ministru nu primeşte, cum se vede, nici telegramele municipiilor trimise în interesul statului, chiar dacă sosea telegrama noastră înainte de legarea contractului, era prea târziu, pentru-că şi aşa nu o primea. Asta e starea adevărată a lucrului.

Dar' să-'mi permită dl ministru, ca din punctul de vedere al constatării autenticităţii faptelor să mă provoc totodată şi la ziarul dietei. În şedinţa dela 17 Iunie anul curent, după-cum dovedeşte ziarul, la observarea condeputatului Alexandru Nicolici, că „Contractul a fost legat la 12 Aprilie, adunarea municipală a oraşului Timişoara s'a ţinut la 15 Aprilie, delegaţiunea a umblat pe la dl ministru în 16, — când adecă era legat contractul," — a binevoit a răspunde dl ministru: „Datele citate de dl deputat Nicolici sunt esacte. Cu toate acestea nu puteau face acest ofert, pentru-că la toate pertractările de asemenea natură, chiar şi daca se subscrie contractul şi se stabilesc condiţiunile, se pune totdeauna în contract clausula, că să menţine dreptul de aprobare". Va se zică, şi după subscrierea contractului putem face ofert de predare.

Că contractul pe care-'l avem la mână întru cât e autentic şi întrucât e consunător cu originalul, nu ştiu; dar' am motiv a presupune, că e copie pe deplin autentică. Să-'mi fie permis a cita contractul însuşi. Contractul a fost subscris la 12 Aprilie, din partea

dlui Lonyay, ministru de finanţe, şi Bayersdorf et Biach, ca între-prinzători. Martori au fost Fröhlich Frigyes şi Ludwig Karl Wolf, în faţa cărora a fost legat contractul."

*Ministrul de finanţe Lonyay:* „Martorii au fost necesari pentru comercianţi, nu pentru mine."

*Ioan Mişici:* „După-ce deci din partea ministeriului contractul a fost subscris asemenea în 12 Aprilie, îmi iau voe a adresa dlui ministru o modestă întrebare: Despre ce drept de aprobare a binevoit a vorbi în şedinţa dietei atunci, când contractul a fost subscris de însuşi ministrul de finanţe şi nu, cum de regulă e obiceiul, la alte oficii subordonate, prin funcţionari subalterni, pentru-că numai la contracte legate prin alţii e de înţeles şi de reservat dreptul de aprobare, nu însă la acelea în cari însuşi ministrul de finanţe e contrahent şi subscrie contractul? Dacă dl ministru de finanţe a subscris contractul ca contrahent, ce aprobare mai înaltă poate să esiste?

Nu congruează deci întru toate declaraţia de sus a dlui ministru, făcută în dietă, cu faptele. De aceea, fără a voi se ating persoana dlui ministru, numai pentru lamurirea chestiei mă provoc la împrejurarea aceasta.

Cu privire la declaraţia, că în fiecare contract, prin urmare şi în acesta, se cuprinde clausula reservării dreptului de aprobare, fie-mi permis a mă provoca la contract însuşi. În contract nu se află aceasta nici unde! Dar' nici nu putea să fie trecut în mod oportun şi corect, pentru-că pentru cine putea să fie reservat dreptul de aprobare, atunci când dl ministru însuşi, ca contrahent, subscrie contractul, după cum am avut onoarea a aminti! (Ilaritate în dreapta. N'are nici un înţeles!)

Daţi-mi voe, are înţeles, şi încă prea mare înţeles. Pentru-că e de mare gravitate aceea ce a spus dl ministru în faţa dietei, ear' aceea ce se spune aici trebue să fie esact. Prin urmare esact trebue sa fie şi aceea, că în fiecare contract, şi aşa şi în cel de faţă, e menţinut dreptul de aprobare.

Eu deci considerând faptele, contractul legat, înţelesul şi cuvintele din declaraţiunea dlui ministru, trebue să declar, că de oare-ce dl ministru a binevoit a spune, că clausula aceasta e trecută în contract, ea *trebue să se afle în contract.* Dar' după cum am amintit, *nu se află în contract.* (Zgomot. Pentru-că singur a subscris!) Dacă singur 'l-a subscris, din ziua care 'l-a subscris *contractul e ridicat la valoare de drept.*

Mersul regulat al lucrului trebuia să fie următorul: Contractul trebuia să fie compus şi subscris din partea oficiului respectiv, şi numai după aceea să fie presentat ministrului spre aprobare. Astfel voia şi dl ministru în răspunsul seu să fie înţeles lucrul, pe când lucrul s'a întâmplat deaîntorselea. (Zgomot.)

Dar' că clausula de aprobare nu a avut nici loc, nici înţeles în contract, se poate constata dacă luăm în privire înţelesul, cuprinsul contractului.

Punctul 16 din contract zice, că cu subscrierea contractului imediat întră în putere de drept contractul. Dat fiind deci, că contractul a fost subscris de domnul ministru în 12 Aprilie, în înţelesul punctului 16 din contract e obligător din ziua subscrierii. E evident aşa dar' că contractul a fost obligător pentru dl ministru şi pentru întreprinzători din 12 Aprilie, ziua subscrierii, şi nu din ziua aici afirmată. Şi tocmai împrejurarea aceasta ne face a înţelege, că e foarte necesară presentarea actelor din cari să se afle adevărul.

Tocmai acum primesc telegramă din Timişoara, în care datul e autentic espus, şi se dovedeşte în mod neîndoios, că puterea de drept a contractului s'a început cu subscrierea. S'a trimis telegrama prin *Iosif Krayer,* astăzi dimineaţa la oarele 9, şi se spune în ea: „Întreprinzătorii au depus cauţiunea în Buda la 22 Aprilie. Garanţa în Timişoara la 25 Aprilie. Transportarea lemnelor erariale, prin erariu, pe canalul Bega, s'a început la 13 Aprilie. Lemnele din canalul Bega au fost predate lui Bayersdorf şi Biach între 15 şi 18 Aprilie. Aceştia au început cu plutirea la 26 Aprilie."

După acestea contractul s'a ridicat la valoare în ziua subscrierii, în 12 Aprilie, şi de aceea e greşită earăşi afirmarea pe care a binevoit a o face aici dl ministru, că contractul a fost estradat numai în 28, şi că numai atunci a fost pentru ministrul de finanţe, respective pentru stat, — obligător.

Ceea-ce se afirmă despre contract, că e atât de avantagios pentru stat, — e destul de bine dovedit tocmai contrarul. Şi în casul, că obiectul acesta va fi supus discuţiei, aflu de necesar a aminti împrejurarea, că dl ministru a binevoit să declare, tot în şedinţa din 17 Iunie, că la toate esarendările e obiceiul a se observa concursul şi ofertul public. (Nu a spus-o cu nici un cuvânt!) In privinţa aceasta mă provoc la ziariu, care mărturiseşte pentru mine, — pe când la legarea contractului acestuia lucrul a fost neobservat, deşi contractul e însemnat, şi e legat pe zece ani.

După-ce cu privire la chestia personală mi-am făcut observările, întrucât obiectul va mai fi pus în discuţie în faţa casei, îmi reserv dreptul a-mi face observările. Dar' la tot casul, onorată casă, tocmai în interesul dlui ministru însuşi a-'şi afla de necesar, ca actele să fie presentate casei, când e atunci vorba de modul cum se manipulează averea statului. Când datoriile de stat îngreunează într'atâta statul, la tot casul ministrul trebue să ţie cont şi să dee socoteală cum a manipulat averea ţării, ale cărei venite au să fie întrebuinţate pentru uşurarea sarcinei poporului, din care motiv e responsabil naţiunei. În chestia aceasta nu majoritatea are să decidă, ci ţara, opinia publică, şi la tot casul zace în interesul dlui ministru, ca chestia să fie resolvată şi lămurită astfel, ca şi ţara să o poată aplacida şi aproba, ca fiecare locuitor al patriei să fie convins despre faptul, că averea publică e bine manipulată. (Adecă Timişoara!) Eu pot s'o spun fără temere, că la nici un cas nu va face bună impresiune în ţară, (În Timişoara?) dacă se va şti, că ministrul 'şi-a legat portofoliul de aceea, ca în chestia aceasta să nu fie presentate actele.

Mă provoc la faptul acesta ca la o împrejurare lămuritoare, numai pentru-că cu ajutorul foilor a ajuns în publicitate declaraţia dlui ministru, făcută în conferenţă. (Zgomot. Nu aparţine aici.) Ba da, aparţine, pentru-că fapte şi declaraţii ajunse la cunoştinţa publicului, nu pot fi ignorate. Ca de încheiere doresc, amăsurat propunerei lui Nicolici, presentarea actelor." (Aprobări vii în stânga.)

Presentarea actelor nu se doreşte din partea dietei.

## Procedura procesuală.

*Şedinţa din 19 Octomvrie 1868.* La ordinea zilei e pusă legea despre procedura procesuală. Dintre deputaţii români vorbeşte

*Aloiziu Vlad:* „Onorată casă! Mărturisesc sincer, că dela procedura procesuală de sub discuţie nu aştept mai mare şi mai splendid succes decât dela conferenţa juzilor regnicolari usuată până acuma, respective dela procedura procesuală provisorie de până acuma; şi nu aştept resultat mai splendid, fiind-că basa, şi a uneia şi a celeialalte, cel puţin după modesta mea părere, e cam slabă şi clătinătoare.

După mine o procedură procesuală perfect de corectă se poate efectuì cu succes numai aşa, dacă basele ei bine limitate şi în toate amănuntele bine precisate o formează sistemul judiţiar, şi deodată cu acesta vine pusă în vigoare.

Organisarea judecătorească, cuprinsă în procedura aceasta procesuală, e mancă; mai ales mancă pentru aceea, pentru-că îi lipseşte cu desăvârşire aceea-ce peste tot doreşte ţara întreagă, anume, separarea la forurile inferioare a justiţiei de cătră autoritatea politică. Dar' e greşită pentru aceea, pentru-că după-cum a accentuat şi condeputatul Besze János, ignorează cea mai importantă instituţiune, cercul de activitate al judecătoriei de pace. Într'adevăr, domnilor, dacă avem în vedere, după cum trebue să avem, binele poporului purtător de procese, dacă avem în vedere instituţiunea judecătoriilor de pace, vom găsí, că prin întroducerea lor vom resfira mare binefacere asupra patriei, şi în special asupra părţilor purtătoare de proces, aproape mai mare ca cea resultată din procedura procesuală. Aceasta însă, cum am spus, lipseşte cu totul din proiect, pe când să putea, tocmai acolo unde se stabileşte judecătoria pretorilor, pe lângă ştergerea acesteia, să se stabilească instituţiunea judecătoriilor de pace.

In fine nu aflu de bună şi de ducătoare la scop procedura aceasta procesuală nici pentru aceea, pentru-că cuprinde în sine o mare anomalie, întrucât judecătoriile de forul prim ies din alegere, cele din forurile mai înalte din denumire, pentru-că după părerea mea, toate ar trebui să fie, sau alese, sau denumite.

Ce se atinge de punctul de ceartă, sprijinesc întru toate părerea desvoltată de condeputaţii *Toth Lörincz* şi *Dobrzansky*. Şi numai atâta răspund acelora cari se împotrivesc inaugurării tablei regeşti în *opt districte,* din motivul că lucrul s'ar putea face numai cu mari spese, că după cum am cetit din multele petiţiuni întrate la presidiu şi împărţite printre deputaţi, oraşele în cari s'ar ridica astfel de table regeşti, respective tribunale superioare, se ofer cu tot dragul se poarte spesele cu ridicarea şi mobilarea edificiilor necesare. Eu deci spriginesc propunerile guvernului."

***Şedinţa din 20 Octomvrie 1868.*** Se continuă discuţia asupra procedurei procesuale. Vorbeşte deputatul român

***Sigismund Papp:*** „Onorată casă! Condeputatul Bobory şi-a început cu aceea vorbirea, că va spune ceva nou. Mărturisesc sincer, că a spus ceva nou, întrucât a negat cuminecătura şi a dat ansă la astfel de esplicări, cari n'au loc în parlament ci în sinoade, unde

dacă astfel le-ar tălmăci ca aici în casă, sigur că ar fi anatemisat. Pe terenul acesta nu-l voiu urma deci, pentru-că a afirma, că şi din creştin se poate face Evreu, e lucru mare, şi spunându-o aceasta în sinodul convocat pe anul viitor la Roma, la tot casul va fi declarat de eretic.

După-ce deci vreau să evit ori-ce chestie religionară în care el 'şi-a vârît mai adânc mânile decum trebuia, nu-'l voiu urma pe terenul acesta, fiind-că aici nu lămurim sacramente, ci luăm simplu lucrul, căsătoria, la care vreau se vorbesc şi eu.

Inainte de toate vreau, ca argumentările pe cari comisiunea judiciară le-a înşirat în elaboratul seu, amăsurat priceperei şi conform slabelor mele facultăţi, — să le combat. Aceea se aduce în punctul prim ca argument, că judecătoriile bisericeşti pentru aceea nu pot fi lăsate în cercul lor de activitate de astăzi, pentru-că lucrul s'ar opune principiului de egalitate şi reciprocitate cuprins în art. de lege XX din 1848, şi astfel nu se poate pretinde judecătorie esclusivă.

La punctul acesta se afirmă deci, că dacă judecătoriile bisericeşti de pănă acuma rămân intacte, se produce ceva gaură în art. de lege XX din 1848, şi prin aceasta vine negată egalitatea de drept şi libertatea religionară a celorlalţi. Argumentarea aceasta, dlor, n'are sens. Pentru-că în art. de lege XXVI din 1791 s'a decretat, că şi reformaţii au dreptul a-'şi ridica judecătorii bisericeşti. Mai departe, atunci când legea din 1848 a şters jobăgia, nu a decretat prin aceasta că ia drepturile dela ceialalţi, ci aceea: *vă ridic la mine şi vom fi egali.«*

Nu e vorba deci despre aceea, se luăm dela cel ce are, ci că aceluia care nu-'l are, care nu 'l-a putut esercia în înţelesul legii, să-'i dam acest drept. Astfel deci dăm reformaţilor dreptul ce-'l au rom.-catolicii, greco-catolicii şi greco-orientalii. Din acestea resultă clar şi urmează, că sensul şi spiritul art. de lege XX din 1848 nu e violat.

S'a provocat şi amicul meu Tisza Kálmán la argumentarea aceasta a comisiunei judiţiare, dar' după cele spuse acum, lucrul a fost combătut şi e combătut prin faptul, că eu nu vreau se iau drepturi dela nime. Ear' dacă vreau aceea, că ce am eu se împart cu alţii, — nu mă poate împedeca nimeni, pentru-ca nimeni nu poate fi împedecat în dreptul seu. Deci cu aceea se satisface din destul articolului de lege din 1848.

Al doilea argument asemenea spune, că dacă sunt a se menţinè aici judecătoriile bisericeşti atunci trebue să fie lăsate în viaţă şi consistoriile protestanţilor din Ardeal, ale unitarilor, ale greco-neuniţilor. Foarte natural, că trebue lăsate! Pentru ce au fost acestea ridicate? Şi pentru ce au esistat în Ardeal aceste judecătorii bisericeşti? Pentru-că legislaţiunea ardeleană, în epoca când principii erau reformaţi, era cu mult mai conciliantă. Anume, a dat drepturi şi reformaţilor, astfel de drepturi, de cari aveau romano-catolicii. De aici nu urmează deci, ca să le luam dela cei-ce le au, ci ca se le dăm celor ce nu le au.

Aşa se zice că am face un pas îndărăt dacă am menţinè autoritatea bisericeasca. Aşa se zice, că lucrul nu se potriveşte, nici cu dispoziţiile legii, nici cu corectitatea politică, şi nici cu dreptatea.

Dacă luăm legea, e foarte clar că avem lege în înţelesul căreia au esistat autorităţi bisericeşti, prin urmare nu se împotriveşte dispoziţiunile legii. Corectitatea politică earăşi ar fi violată tocmai atunci, dacă între înprejurările esistente am sterge judecătoriile bisericeşti. În fine, dreptatea tocmai astfel e menţinută, dacă art. de lege XX din 1848 îl estindem asupra tuturor confesiunilor, deopotrivă.

În zadar ne provocăm la fraţii de dincolo de Laitha, — scuzaţi că-'i numesc aşa, dar' am legat deja căsătoria prin legile despre afacerile comune, si prin aceasta am ajuns să fim fraţi. Să zice, că dupa-ce aceia au întrodus căsătoria civila, să o întroducem şi noi. Eu zic aşa, că şi acolo s'a întrodus înainte de vreme. Dar' cu mult mai uşor le-a fost lor a o întroduce, fiind-că acolo nu sunt decât 30.000 de protestanţi, ceialalţi sunt toţi catolici. La noi însă raporturile sunt cu totul altele. Raporturile noastre, adecă a romano-catolicilor şi a greco-orientalilor, ordonează, ca onorata casă să nu se atinga acum de afacerile interne ale confesiunilor, cum e şi căsătoria, fiind-ca o chestie atât de importantă nu se poate numai aşa, per tangentem, uşor esecuta. Ar fi deci înainte de vreme stergerea consistoriilor, până când căsătoria civilă nu e întrodusă. Daca va fi întrodusă, e foarte natural că asupra căsătoriilor civile vor avea se decidă autorităţile civile. Dar' nici atunci nu asupra căsătoriilor legate bisericeşte.

Aşadar' până nu e pus temeiul, eu nu ridic acoperemântul. În urmare, până nu e întrodusă căsătoria civilă, vreau se rămână organisarea de până acuma. Ba cu întroducerea, ca şi protestanţii se aibă judecătorii bisericeşti. Sprijinesc textul ministrului". (Sa votăm!)

*Şedinţa din 21 Octomvrie 1868.* Se continuă discuţia asupra aceluiaşi obiect. Vorbeşte

***Andreiu Medan:*** „După modesta mea părere, comisiunea centrală nu 'şi-a spus părerea asupra tuturor principiilor călăuzătoare din procedura procesuală aflătoare în discuţiune. Cu privire la representarea părţilor n'a pus nimica. Ear' eu şi regulele referitoare la representarea părţilor le consider de principii călăuzătoare şi dătătoare de direcţie. Şi întrucât ţin de asupritoare pentru părţi una din dispositiile cuprinse în aceste regule, îmi iau voe a-'mi ridica glasul în privinţa aceasta.

Dl ministru de justiţie a esprimat două vederi însemnate de drept. Una cu prilejul pertractării legii de usură, când zicea, că statul nu are dreptul să se facă epitrop peste cetăţenii cu conştienţă de drept ai ţării. Ear' cu ocasiunea pertractării procedurei procesuale de pe tapet să zicea aşa: „Să nu acceptăm la discuţia acestei proceduri procesuale păreri, ale căror acceptare cu ocasiunea procedurei adevărate procesuale nu putem se o aşteptăm".

Şi eu aflu de corecte vederile acestea, şi de aceea găsesc că e rea regula din procedura procesuală, că dacă părţile nu sunt advocaţi, nu se pot representa pe sine, pentru-că dispositia aceasta e contrară părerii de sus. Eu o ţin de aşa, că e foarte asupritoare pentru cei-ce poartă proces şi nu promovează întru nimic legiuirea.

Onorată casă! In legile maghiare nu se află urmă, că partea din proces, dacă se simte în stare să se apere, nu se poate apăra pe sine. Ce motiv este, ca părţile să fie despoiate la acest drept? Nici unul. Pentru-că prin aceasta numai ce le implicăm în spese nemotivate. Eu doresc deci, ca regula aceasta să fie modificată, şi anume astfel, ca părţile să fie numai atunci representate prin advocaţi, când nu sunt în stare a se representa. In privinţa aceasta am onoare a presenta următoarea moţiune, pe care o recomand atenţiunei onoratei case spre sprijinire."

***Notarul Bujanovits Sándor*** (ceteşte moţiunea): „Moţiune la cap. III §-ul 85 din procedura procesuală. La punctul *b)* cuvintele »*dacă partea nu e advocat*« să fie eliminate şi înlocuite cu cuvintele »*dacă partea nu e în stare să se apere.*«

După unele lămuriri date de referentul *Horváth Lajos* ia de nou cuvântul

***Andreiu Medan***: „Argumentarea domnului Horváth Lajos, referentul comisiunei centrale şi judiciare, nu e la loc, după a mea

părere, pentru-că e de obşte cunoscut, că cea mai mare parte dintre juzii de tribunal nu sunt advocaţi. După dreptate nu se poate cere deci dela părţi mai mare cualificaţie decât au judecătorii, şi nu pot fi despoiate de apărarea proprie părţi capabile de a se apăra singure, numai din motivul că nu sunt advocaţi.“

Moţiunea nu se primeşte.

*Şedinţa din 23 Octomvrie 1868.* La ordinea zilei e votarea unui credit pentru restabilirea siguranţei publice în unele ţinuturi ale ţării. Vorbeşte

*Petru Mihályi:* „Onorată dietă! Obiecţionările făcute contra înţelesului proiectului de lege fiind combătute după părerea mea de mai mulţi deputaţi antevorbitori, şi încă în mod foarte corect, nu am intenţiunea să reclam atenţiunea onoratei case pentru repeţirea celor spuse. Îmi iau voe însă cu toate acestea să răspund la două observări, cari până acum n'au fost combătute.

Onoratul condeputat Besze János a binevoit a aminti, că ministeriul şi de altcum are datorinţa să grijască de siguranţa publică şi să efectuească menţinerea ei.

Scopul proiectului de lege nu e acela de a îndruma pe ministrul de interne să-'şi împlinească această datorinţă, ci aici e vorba numai de votarea trebuinţelor isvorîte din împlinirea acestei datorinţe.

Condeputatul Nyári a binevoit a se esprima, că din a sa parte nu 60 de mii, ci o sută de mii află că ar fi de votat în scopul acesta. (Intreruperi: Dacă va fi de lipsă!) În proiectul comisiunei centrale e motivat de ce comisiunea e de părere să se voteze 60 de mii, nu o sută de mii, — anume, pentru-că ministrul de interne singur a declarat în şedinţa comisiunei, că până acuma fiind prinşi mai mulţi bandiţi, recurgerea la miliţie mai numeroasă, cum era proiectat mai nainte, a devenit superfluă. De aceea recomand primirea proiectului de lege.“

Se primeşte.

## Chestia naţională.

*Şedinţa din 28 Octomvrie 1868.* Înainte de a întra dieta în ordinea de zi vorbeşte deputatul

*Andreiu Medan:* „În urmarea însărcinării primite dela inteligenţa română din comitatul Solnocul de mijloc, am onoare a presenta cu stimă rugarea acestei inteligenţe, provăzută cu mai multe

subscrieri şi adresată onoratei case. E rugată onorata casă în petiţie, să binevoiască a face disposiţii cât de curînd *pentru resolvarea chestiei naţionale,* şi anume, în sensul libertăţii, frăţietăţii şi al egalităţii. După parerea lor, pe care o împărtăşesc şi eu cu consoţii mei de principii, şi aşa cred că nu greşesc când afirm, că întreaga naţiune română din Ungaria, — lucrul se poate face aşa, dacă onorata casă ridică la putere de lege proiectul elaborat în privinţa aceasta de către deputaţii sârbi şi români, sau cel puţin primind acest proiect ca basă pentru desbatere, la compunerea legii va purcede din aceleaşi principii, cari se găsesc depuse în proiectul acela de lege. Recomandând petiţiunea în sprijinul casei, îmi iau voe a observa pe scurt, că deşi după cum suntem informaţi din gazete, comisiunea naţionalităţilor 'şi-a terminat lucrarea în chestia aceasta, rugarea aceasta nu că ar fi superfluă, dar' e chiar necesară, pentru-ca onorata casă să aibă ocasiune a se convinge despre sentimentele naţionalităţilor din Ungaria nutrite în chestia aceasta, şi să poată afla, că naţiunea română din Ungaria nu poate fi mulţămită cu proiectul de lege elaborat din partea comisiunei, ale cărui amănunte le cunoaştem din gazete, şi despre care şi ziarele liberale din Austria zic, că proiectul e batjocorit numaĭ cu numirea: »*proiect de lege al naţionalităţilor.*«

Petiţiunea se predă comisiunei centrale.

*Şedinţa din 16 Noemvrie 1868.* La cuvântul deputatul român

*Alexandru Mocsonyi:* „Onorată casă! Imi permit a face o mică observare la hotărîrea enunţată. (Zgomot. Să auzim.) Domnul president înşirînd agendele importante cari ar mai fi de resolvat din partea dietei, cu părere de rău văd că lipseşte din ele cea mai importantă şi mai arzătoare chestie, *chestia naţională,* pe care dl president nu a amintit-o; şi în privinţa aceasta voeam atunci să-'mi ridic cuvântul, dar' 'mi-a prevenit condeputatul Simonyi Lajos, care a acceptat propunerea binemeritatului deputat al Pestei, de a se lua întâiu chestia croată, şi apoi budgetul în pertractare. Fiind-că însă discutarea budgetului nu se face în mod neîntrerupt, ci în intervale să pot pertracta şi alte chestiuni, şi dintre aceste la loc de frunte e pusă tocmai chestia naţională, — n'am aflat de lipsă să mai vorbesc în causă. Acum însă, la enunţarea conclusului, chestia naţională a rămas afară. De aceea rog, ca hotărîrea să fie astfel enunţată, că prima afacere a dietei e chestia croată, apoi budgetul, şi în intervale

se va pertracta chestia naţională, dat fiind-că aceasta din urmă să discută deja în comisiunea centrală, şi astfel e de aşteptat, ca în zilele acestea să o presinte împreună cu raportul său".

*Presidentul:* „Chestia naţională se discută în comisiunea centrală. Cum îşi va termina activitatea, îşi va presenta raportul şi onorata casă va decide, foarte natural, punerea ei la ordinea zilei, şi anume, pe basa hotărîrei luate în şedinţa de astăzi, că în intervale să pot pertracta şi alte chestii însemnate, între cari e şi chestia naţională."

*Şedinţa din 12 Noemvrie 1868.* Comisiunea centrală îşi presentează raportul în chestia naţionalităţilor. Cere cuvântul deputatul

*Alexandru Mocsonyi:* „Onorată casa! Comisiunea esmisă în chestia naţională a presentat casei două proiecte de lege, al majorităţii şi al minorităţii, fiind acest din urmă, cum de obşte e cunoscut, elaboratul deputaţilor de naţionalitate română şi sârbă. Dieta, deşi nu e datoare s'o facă, a purces totuşi în înţelesul regulamentului, când ambele proiecte le-a predat secţiunilor. Fiind-că eu şi consoţii de principii, cari sprijinim proiectul minorităţii, n'am fost atât de fericiţi să câştigăm măcar într'o secţiune majoritate pe seama proiectului nostru, de altă parte earăşi având în vedere importanţa estraordinară a chestiei, aflăm de dorit, ca dieta se aducă hotărîre în chestia aceasta după o discutare amănunţită şi din toate punctele de vedere, şi de aceea, ca cu ocasiunea discuţiei să se afle pe masa, nu numai proiectul majorităţii, ci şi al minorităţii: îmi iau voe a declara, că pe basa dreptului de iniţiativă ce compete fiecărui membru al casei acesteia depun acest proiect al minorităţii ca propunerea mea proprie, cu rugarea aceea pe masa casei, ca se binevoiţi a-'l tipări şi al pune în desbatere."

*Presidentul*: „Proiectul minorităţii e tipărit deja şi e împărţit. Onorata casă îl va lua în discuţie cu ocasiunea pertractării."

## Budgetul.

Se întră în discuţie asupra budgetului. La titlul ajutorarea şcoalelor medii din Braşov vorbeşte deputatul

*Ioan Puşcariu*: „Onorata casă! Îmi iau voie a propune, ca la punctul acesta să fie ştearsă condiţia stabilită din partea comisiunei, anume, că pe profesorii plătiţi de stat să-'i numească guvernul. De

aceea propun aceasta, pentru-că gimnasiul gr.-ort. din Braşov e şcoală curat confesională şi privată, pe care comunitatea bisericească însaşi o susţine. Propun eliminarea în a doua linie din motivul, că atunci când M. Sa a acordat ajutorul acesta gimnasiului gr.-ort. din Braşov, condiţiunea aceasta nu era în voinţa preaînaltă. (Zgomot.) Mă rog, în preaînalta resoluţiune a M. Sale nu se află nici o disposiţie despre aceasta. Propun mai departe pentru aceea, pentru-că nici guvernul nu s'a folosit până acum de acest drept, de această condiţie, ca anume, guvernul să numească profesorii, ci e un adaos numai al comisiunei. Mai departe pentru aceea propun aceasta, pentru-că atunci n'ar fi vorba de ajutorare, ci de preţul pentru care comunitatea bisericească renunţă la acest drept. Mai departe aşa cred domnilor, că sub condiţia aceasta comuna bisericească nici nu va primì ajutorul. (Va fi foarte bine să nu-'l primească).

Onorată casă! Statul dă şi altor şcoale astfel de ajutoare, şi anume, aici, la punctul 5, gimnasiului din Neoplanta, fără ca acolo să fie astfel de condiţiune. Rog onorata casă, că după-ce Românii gr.-ort. nu au decât acest singur gimnasiu, să-'i dee ajutorul, dar' să-'i lase şi dreptul, se abandoneze deci condiţia ca profesorii plătiţi de stat să fie numiţi din partea guvernului."

*Avram Tincu*: „Dacă onorata casă nu are cumva vre-un gând ascuns, (Oho!) atunci aşa cred că poate se voteze ajutorul acesta fără nici o condiţiune gimnasiului din Braşov. Pentru-că se luăm praxa: Cum va esercia statul dreptul acesta? Profesorii dela gimnasiul din Braşov sunt aleşi, ear' proiectul acesta sună numai pentru anul 1869. Dacă acum statul ar numì câţiva profesori după 1 Ianuarie la gimnasiul din Braşov, ce vor face profesorii cari funcţionează? Dar' afară de aceasta, onorată casă, gimnasiul acesta s'a susţinut şi până acuma cu ajutor primit dela stat, şi nici chiar absolutismul nu 'i-a pus condiţiuni atât de grele, cari se pericliteze autonomia gimnasiului. Eu deci pĕrtinesc propunerea dlui Puşcariu, şi rog onor. casă, ca condiţia din întrebare, care altundeva nu se află să fie abandonată."

*Sigismund Borlea*: „Onorată casă! După mine nu e compatibil cu constituţionalismul şi cu spiritul libertăţii peste tot, ca confesiunile, şi naţionalităţile, cari eserciau drepturi şi sub regimul absolutistic, să fie scurtate în drepturile acestea din partea regimului constituţional, şi astfel să fie păgubite. Pentru-că, daţi-'mi voe, gimnasiul gr.-ort. din Braşov a beneficiat de favorul acesta şi în

epoca absolutismului. Şi atunci primea 4000 fl. ajutor, fără ca această condiţie grea să 'i-se fi pus. După mine nu e lucru just şi constituţional, ca acum, când se accentuează atât de mult în patria aceasta libertatea, dreptul să fie atât de restrîns, cum nu se făcea sub regimul absolutistic. Eu cel puţin din partea mea nu aflu lucrul de corect şi de just, de aceea sunt pentru propunerea lui Puşcariu."

Se primeşte propunerea comisiunei.

*Şedinţa din 24 Noemvrie 1868.* Se dificultează protocolul şedinţei din urmă, compus de notarul Mihályi. Vorbeşte

*Petru Mihályi:* „Onorată dietă! Aflu totuşi de necesar, pentru justificarea mea, a observa, că la compunerea protocolului acestuia am observat aceeaşi procedură pe care a observat-o onorata casă la compunerea protocoalelor de până acuma. Conced, că unele motivări, cuprinse în una ori alta din propuneri, ar fi mai la loc în ziarul dietei. Dar' fiind-că propunerile presentate în scris se trec la protocol aşa cum sunt predate, ear' eri nefăcându-se propunere în scris, şi onorata casă acceptând propunerea lui Deák Ferencz, enunţată şi din partea presidiului ca primită, nu puteam face alta, ci am fost silit să mă iau după notele ce mi-le-am făcut cu ocasiunea rostirei vorbirei dlui propunător. Pentru a dovedì că în notiţele mele se cuprinde şi aceea ce a-'ţi binevoit a dificulta, îmi iau voe a vă cetì unele din notiţele mele: „Să însărcinează ministrul se facă raport detailat dietei viitoare despre starea universităţii. In conspectul de avere, punându-se în legătură cu biserica, se arate care e bisericească, care de stat, să prezenteze aici, şi sau vor face învoeală, sau vor resolva chestia prin judecătorie." Eu am ţinut acestea de espresiunile cele mai esenţiale ale propunerei, mi-le-am notat, şi după ele am compus protocolul." (Aprobări!)

Pentru a face o propunere cere cuvântul, înainte de a întra dieta în ordinea de zi, deputatul

*Iosif Hossu:* „Onorată casă! Proiectul de lege pe care a avut bunăvoinţa mult onoratul domn ministru de interne să-'l depună pe masa casei, şi care regulează în mod desăvârşit uniunea Ardealului cu Ungaria, menţine şi pe mai departe în Ardeal art. II din 1848, adecă art. de lege despre alegerea deputaţilor. Fiind-că acest art. de lege, după părerea mea nu consună cu principiul egalităţii de drept, a representării poporului, a unităţii patriei, îmi iau voe a depune pe masa casei un proiect de lege, şi rog onorata dietă să bine-

voească a ordona tipărirea şi împărţirea acestui proiect de lege şi a anexelor sale, ca pe când se va discuta proiectul de lege al ministrului se poată fi totodata şi acesta pertractat. Declarând, că voiu motiva pe larg proiectul acesta de lege atunci când va fi pus în discuţie, notez acum numai atâta, că Ardealul a devenit prin uniune una cu Ungaria. In urmare e foarte natural, ca pe basa principiului uuităţii de ţară şi aici şi acolo să fie o singură lege electorală.

De aceea, în acest proiect de lege eu nu cer nimica alta decât ca art. de lege V dela Pojon, din 1848, care cuprinde în sine legea electorala a Ungariei, să se estindă şi asupra Ardealului.“ (Aprobări.)

Se va tipărì şi împărţì între deputaţi. Se întră apoi în ordinea de zi. Se continuă discuţia asupra budgetului. Se cere ajutor pentru teatrul sârbesc din Neoplanta. Vorbeşte deputatul

*Iosif Hodoşiu:* „Onorată casă! Adevărat, că propunătorul a vorbit şi a douaoară. Dar' aici s'a făcut şi o altă propunere, prin condeputatul nostru Deák Ferencz, pentru care, sau în contra căreia, încă nu s'a declarat nimeni. Propunerea aceasta încă trebue discutată, înainte de a veni treaba la votare. (Aprobări.) De aceea îmi iau voe a mă declara, în urma propunerei lui Deák Ferencz, pentru ea. Nici eu nu vreau se vorbesc din punct de vedere naţional. Va fi la loc aceasta atunci când va fi pusă la ordinea zilei proiectul de lege al naţionalităţilor. Iau lucrul numai din punct de vedere *cultural.* Dl ministru de finanţe a zis, că cultura trebue centralisată. Eu sunt de părere contrară. Cultura încă trebue laţită, nu numai în capitala ţării, ci în toate oraşele ţării. Condeputatul Deák Ferencz zicea aşa, că dacă votam unuia, trebue să votăm şi celuialalt (ajutor), şi are în aceasta deplina dreptate. Dacă dăm ajutor teatrului maghiar, trebue să dăm ajutor teatrului fiecărei naţionalităţi. Eu părtinesc deci propunerea lui Deák Ferencz.“

*Şedinţa din 16 Noemvrie 1868.* Discuţie asupra budgetului. La titlul *»dotarea oraşelor«,* cuprins în budget, vorbeşte

*Sigismund Papp:* „Onorată casă! Sunt dator cu o mică lămurire onoratei case şi dlui antevorbitor, care a pus întrebarea: De ce trebue să se dee Clujului 15 mii, şi Muraş-Oşorheiului numai 6000? Aşa zice onoratul domn deputat, că şi oraşul din urmă e capitală pe pământul săcuiesc.

Dar' eu zic aşa: Şi Clujul e capitală, deşi nu în Săcuime! Dacă de altcum ţinea în vedere conspectele statisticei, nu spunea lucrul acesta. Poporaţiunea Clujului face 17.496, ear' a Murăş-Oşorheiului numai 9263 de suflete. De aici urmează foarte natural, că trebue să se dee mai mult acelui oraş, care are mai multe agende şi mai multe datorinţe, unde e mai mare numărul sufletelor. Ear' dacă despre aceea e vorba, că oare din principiu pot fi menţinute subvenţiile pe seama oraşelor regeşti sau nu, îmi spun limpede părerea, că eu n'aşi da oraşelor subvenţiune, pentru-ca atunci când s'au prefăcut în oraşe regeşti, au fost datoare se dovedească că au de unde să se susţină. Şi dacă nu au din ce să se susţină, trebue să li se iee privilegiul, care şi de altcum nu se uneşte cu spiritul timpului. (Aprobări.) De astădată dau pe seama oraşelor suma de 9.000 fl., dar' în principiu nu primesc subvenţionarea lor." (Se rămână.)

*Petru Mihályi:* „Înainte cu câteva zile casa a binevoit a aduce hotarîrea, că transvestirea numai acolo se concede unde e votată în mod clar din partea casei. Prin urmare, la capitlul doi al acestui budget a declarat casa, ca acordă transvestirea pentru capitlul prim, la rubricele singuratice ale administraţiei centrale, şi la capitlul III, pentru cărţile funduare, cu privire la titlurile singuratice. Dar' dacă, conform dorinţei dlui ministru de justiţie, binevoiţi a primi, ca transvestirea să fie primită în cadrele titlurilor singuratice ale budgetului acestuia, rog să o decretaţi aceasta prin conclus, pentru-că în procesul verbal numai astfel poate fi trecută aceasta posiţie a raportului comisiunei financiare."

Nu se primeşte.

*Şedinţa din 17 Noemvrie 1868.* Înainte de a întra dieta în ordinea de zi vorbeşte deputatul

*Petru Mihályi:* „Onorată casa! A-ţi binevoit a decide eri, în urma propunerii făcute, că deoarece după întrarea în vigoare a nouei proceduri procesuale tribunalul suprem din Sibiiu va fi desfiinţat, spesele puse sub titlul acesta se votează cu condiţiunea, că votarea se face numai pentru timpul esistării provisorii a acestui tribunal suprem, în proporţie corespunzătoare. Dar' la votarea speselor pentru tablele districtuale, cu toate că ştim, ca după întrarea în vieaţa a precedurei noue procesuale şi acelea vor fi desfiinţate, nu a-ţi binevoit a stabili condiţiunea aceasta, ci votarea s'a făcut fără a se pune vre-o condiţiune."

Se întră în ordinea de zi.

## Legea instrucţiei publice.

*Şedinţa din 20 Noemvrie 1868.* La ordinea zilei se pune legea despre instrucţiunea publică. Vorbeşte deputatul

*Sigismund Papp:* „Dacă n'aşi fi fost membru al comisiunei însarcinate cu censurarea proiectului acestuia, şi dacă dl deputat Madarász nu ne arunca acusa de inconsecvenţă, nu mi-aşi ridica cuvântul. Dar' find-că acusa de inconsecvenţă mă atinge, atât pe mine cât şi pe membrii comisiunei, sunt dator să vorbesc.

Dl deputat Madarász zicea, că primul paragraf al proiectului de lege sileşte pe părinţi şi epitropi să-'şi trimită copiii la şcoală, ear' în §-ul 23 nu e nici o constrîngere, ca comunele să ridice şcoale. Cu ertare, dar' §-ul 23 spune clar, ca dacă comunele nu vor ridica şcoale, *va interveni statul.* Va sa zică *este* constrîngere.

Dacă domnul deputat ar studia pe Hegel sau pe Schelling, ori ar' ceti disputele Thomiştilor, Sofiştilor şi ale Scolasticilor, cari discuta tema câţi draci au loc pe vârful acului, — nici atunci n'ar afla dl condeputat o sofismă cu care, cu privire la §-ul 1 şi 23 ar putea sa ne acuse de inconsecvenţa. Anume, epitropii şi părinţii să constrîng sa-'şi dee copiii la şcoală. Dacă comuna nu ridică şcoală, statul e dator se intervina şi la tot casul va ridica şcoală. Din aceasta nu se poate esplica inconsecvenţă, şi nici n'ar fi spus-o aceastâ dl deputat Madarász, dacă ar fi studiat bine regulele logicei. (Aprobări).

Dl deputat Nagy Péter a spus foarte corect, că trebue să aşteptăm dela mintea trează a poporului, că-'şi va face datorinţa. Eu mai adaog, că precum despre individ nu putem, pe basa principiului jus bonae existimationis, să presupunem contrarul, pană nu dovedeşte singur că putem presupune rău despre el, — find-că despre ori-cine trebue să presupunem bine, — cu atât mai vârtos să poate zice aceasta despre ţara întreagă, despre naţiune. Din acest motiv primirea moţiunei ar vătăma, nu oameni singuratici, ar vătăma ţara întreagă.

Dl deputat Nyáry Pál bine a observat, ca nu este necesitate de moţiune. find-că avem ministeriu responsabil. Eu merg mai departe şi zic, de ceea-ce încă nu esistă, de ceea-ce e în ideea noastră ca nu va esista, a te îngriji înainte este atâta cât a zice: tu ministrule, prinde urechile oamenilor acelora (Ilaritate), din bună vreme, constrînge-'i să-'şi împlinească datorinţele. fără să ştii tu

înainte, dacă vor satisface ei datorinţei lor sau nu. Crearea unor proiecte de lege, cu tendinţe pentru viitor, trebue să le lasăm pe seama viitorului parlament.

Condeputatul Schwartz Gyula a folosit şi o ofensă spunând, că poate numai aceia, cari se ocupă cu învăţământul public, vor şti aprecia observarea sa. Eu din partea mea nu o iau de ofensă, pentru-ca de fapt m'am ocupat cu instrucţiunea. Dar' îi dau îndarăt observarea şi zic, că *el nu s'a ocupat* cu instrucţia publică, pentru-că dacă cineva a cetit, nu însemnează că de fapt s'a ocupat în praxa cu chestia. În praxă stau cu totul altcum lucrurile decât în teorie.

Cu privire la datele sale statistice după cari a afirmat, că în 5000 de comune nu sunt şcoale, observ, că după proiectul de lege să cer pentru educarea obligaţilor de şcoala 40.000 de învăţători. Nu voiu greşi afirmând, că din aceştia nu avem nici jumătate. Va se zică dl deputat nu a luat în buna seamă nici datele statistice. Nu se pricepe nici la ele. (Aprobări).

Dacă nu vor esista şcoale, dieta viitoare va trage la răspundere pe ministrul responsabil. Dar' acum cu moţiunea aceasta vad chestia cam preocupată. Sprijinesc elaboratul comisiunei".

*Vichente Babeş:* „Domnilor! 'Mi-am ţinut totdeauna de cea mai sfânta datorinţă patriotică a-'mi ridica cuvântul când văd vătămat prin vre-o dispoziţie principiul egalităţii de drept şi al reciprocităţii. Eu pe deoparte sunt foarte mulţămit şi salut disposiţiunea, că în şcoalele poporale inferioare să se propună o singură limba, anume, limba poporului, pentru-că e natural, chiar şi în urma esperienţei, ca dacă vrem să educam poporul, putem face mai bine lucrul educându-'l în limba sa proprie. Şi precum aflu aceasta de bine, aprob şi aceea, ca în şcoalele poporale superioare, pe lângă limba maternă, să se mai înveţe şi alta. Dar' când e vorba, că aceasta altă limba care se fie, eu nu pot să-'mi închipuesc alta, decât limba care pentru respectivul popor e cea mai necesară, cea mai folositoare. Aşa ţin, ca altă măsură nu se poate aplica aici, sau cel puţin nu se poate motiva din destul. În casul de faţă însă, în §-ul cetit, precum nu mai puţin în §§-ii 74, 88 şi 111, se face cu totul altă disposiţie în privinţa aceasta, care nu poate fi cu nimic motivată. Paragrafii din urmă 'i-am citat numai pentru-ca şi în ei se cuprind disposiţii analoge. Eu, onorată casă, dacă e vorba, că în şcoalele superioare să se înveţe şi o altă limbă, n'aşi putea sprigini nici odată o astfel de disposiţiune, prin care se dă privilegiu în mod

vădit unei limbi asupra alteia. (Zgomot. Contraziceri.) Dacă veţi înţelege bine cuvintele mele, sunt convins, că nu-'mi veţi lua în nume de rău observarile. Paragraful 64, la alinea 3, astfel dispune în privinţa limbei de propunere, că acolo, unde nu e cea maghiară, se formeze limba maghiară obiect special de studiu. Prin aceasta Nemaghiarilor li-se face de datorinţă se înveţe şi o a doua limbă..."

*Vadnay Lajos:* „Natural, că trebue se înveţe ungureşte!" (Întreruperi: Limba maghiara!)

*Vichente Babeş:* „...pe când cei de limba maghiară nu învaţa decât limba lor naţională. Va se zică, Nemaghiarii se constrîng se înveţe o altă limbă (Întreruperi: Se înveţe limba maghiară! Se înveţe limba statului!), se constrîng, zic, se înveţe o altă limbă, limba maghiară, pe când cei de limba maghiară nu sunt obligaţi se înveţe o altă limbă. Acesta e fară îndoială fapt, care vatamă egalitatea de drept şi reciprocitatea. Acelaşi gravamen se cuprinde şi sub *b)* la alinea a patra. Ear' în §-ul 74 se cuprinde dispoziţia, că unde nu e limba maghiară limbă de propunere, sa se propună limba maghiară numai decât, cu începere din cursul prim. Şi tot acolo se cuprinde pentru cei de limba maghiară ordinul, că numai din cursul al treilea se înveţe limba germanà.

Şi aceasta e măsură deosebită, care vatămă asemenea principiul egalităţii de drept şi al reciprocitaţii. In §§-ii 88 şi 111 se face earăşi dispoziţie cu privire la limba germană şi maghiara. In ce priveşte forma, n'ar putea fi dificultată din partea mea. Dar' în esenţă nu e egalitate de drept. Pentru-că pe când Nemaghiarii sunt datori se înveţe două limbĭ, afară de a lor, Maghiarii învaţă numai una, ceea-ce pentru acestia e câştig de timp, — sau uşurare la învăţătură.

Astea sunt casurile în cari eu văd violat principiul egalităţii de drept şi al reciprocităţii. Am declarat din capul locului, că nu sunt contra, ci ma declar deadreptul pentru aceea, ca în şcoalele poporale superioare să se propună şi o a doua limbă. Dar' deciderea, că aceasta a doua limbă care să fie, aşa cred, e dreptul celor pe cari îi priveşte în prima linie. Aici composiţia legii vatămă cele două principii amintite. Mai adaog, că le vatămă fără nici o necesitate sau motiv raţional, pentru-că şi fără aceasta s'ar putea ajunge acelaşi scop. Pe mine, cum am spus, nu mă conduce în chestia aceasta alt principiu, decât al egalităţii de drept şi al reciprocităţii, precum şi trebuinţele şi foloasele poporului. Ear' dacă e vorba despre

aceea, că poporului ce e trebuincios şi folositor, pot se spun, că poporul o poate spune şi determina mai bine. (Contraziceri.) Conced, ba e chiar probabil, că poporul, fiind-că în întreaga ţara limba maghiară e limba oficioasă, şi aşa zicând limba cea mai lăţită, tocmai limba aceasta o va alege pe seama fiilor sei ca a doua limbă de învăţat, în ce apoi nimeni nu va putea găsì nici o forţă sau volnicie, cu atât mai puţin, ca de altă parte poporul maghiar earăşi, acolo unde îi va impune necesitatea proprie, nu limba germană, ci altă limbă din patrie îşi va alege de a doua limbă de învăţat, prin ce se satisface principiului de reciprocitate.

După acestea eu ţin, nu numai de incorect, ci şi de prisos, ca legislatura se dicteze învăţarea limbei maghiare, prin ce deoparte naţionalitatea maghiară vine grav suspiţionată fără nicĭ un folos, de altă parte se violeaza principii atât de sfinte. De aceea, cu privire la ordonarea §-lui 64 propun să se modifice dispoziţia referitoare la obiectul al treilea astfel: „Şi o alta limba, usuată în ţinutul respectiv, care corespunde mai mult trebuinţelor poporului, după stabilirea autorităţii comunale.“ Aceeaşi modificare o propun şi cu privire la punctul 4 litera *b)* din acelaşi paragraf. Recomand moţiunea onoratei case spre primire.“

***Notarul Bujanovics Sándor:*** (ceteşte moţiunea presentată în scris.)

***Vichente Babeş:*** „Onorată casă! Cu privire la acelaşi paragraf mai am şi o altă moţiune, şi de aceea rog onorata casă, ca cu privire la §-ul 64 se binevoească a vota, nu deodată pentru întregul paragraf, pentru-că îmi reserv dreptul a face şi a doua moţiune. (Sa auzim acuma!) Daca binevoiţi a mă asculta, pot se o espun şi acuma! La §-ul 64, atât sub *a)* cât şi sub *b)*, unde întra studii e pusa şi geografia şi istoria, ear' în parenteze la *a)* e mai spus, că *generală şi a patriei* , a-şi vrea se mai adaog un cuvânt la clausula aceasta, dar' trebue întâiu se motivez pe scurt. E lucru cunoscut, onorata casă, că în istoria patriei se cuprinde întreaga istorie a naţionalităţii maghiare. (Intreruperi: Nu esistă naţionalitate maghiară! Naţiune maghiară!) Ba, domnilor, ating faptul, ca nu este istorie a patriei care n'ar fi identificată cu istoria naţiunei maghiare. Şi ales în timpul mai nou istoriografii maghiari au curiosul obiceiu de a nici nu mai atinge istoria celoralalte naţiuni locuitoare în ţara, (Nu sunt aici naţiuni separate!) deşi domnilor, în zădar se neagă, au şi celelalte naţiuni sau naţionalităţi istoria lor proprie naţională, şi dacă

vrem să fim echitabili, sau chiar drepţi, trebue se recunoaştem, că da, e necesar, ca pe lânga istoria patriei, în care se cuprinde istoria naţiunei maghiare, să se propună şi istoria celoralalte naţiuni, precum şi geografia referitoare la ele, ca speciale obiecte de studiu. De aceea, la §-ul 64 sub *a* în clausula referitoare la disposiţiile luate cu privire la obiectul de sub *b)*, după cuvântul *generală* mai propun trecerea cuvântului *naţională* , şi în acelaşi paragraf sub *b)* la obiectul de sub 5) între parenteze a-şi dorì asemenea să se dee esprimare lucrului, anume: *generală, naţională şi a patriei* . Recomand onoratei case şi aceasta a doua moţiune."

După-ce vorbeşte Tisza Kálmán contra propunerei, ia cuvântul deputatul român

*Iosif Hodoşiu:* „Onorată casa! Trebue se venim în curat cu faptul, ca proiectul de lege de pe tapet ce scop are? Scopul lui e dupa mine instruarea poporului, educarea poporului, şi nu poate fi scopul la nici un cas maghiarisarea, anume, estinderea limbei maghiare asupra fiecărui cetăţean. Dacă acesta e scopul, la acest scop eu nu voiu contribuì. Ear' dacà după cum cred, scopul e celalalt, adecă instruarea poporului, educarea poporului, aceasta nu poate fi estinsă esclusiv numai asupra unui popor, ci trebue generalisata şi estinsă asupra tuturor popoarelor. Nu e nici o trebuinţă, aşa cred, ca fiecare cetăţean se vorbească ungureşte, pentru-că aşa cred, purcedem din punctul de vedere al culturei, ear' cultura nu e esclusiv maghiarà, nici esclusiv germană, sau esclusiv româna, ci e universală, şi e dreptul natural şi datorinţa raţionala a fiecareĭ naţiuni se desvoalte cultura în limba ei proprie. Când însă încа şi în şcoalele poporale limba maghiară se face obiect esclusiv de studiu, legislatura aceasta nu poate fi cruţată de acusa, că vrea se maghiariseze. Eu din punctul acesta de vedere domnilor, şi fiind-că în şcoalele acestea nu e lipsă să se înveţe limba maghiară, ci limba poporului care e acolo în majoritate, sprijinesc moţiunea, pentru-că daca cetaţenii vor vòì să-'şi câştige cultura de lipsă ca să serveasca statului, se ocupe oficii, negreşit că vor învaţa şi limba în care se poarta agendele. De aceea sprijinesc moţiunea."

*Sigismund Borlea:* „După-ce în legea sancţionată despre metropolia gr.-ort. română ni-s'a garantat dreptul de a ne conduce şi organisa noi şcoalele noastre, prin urmare şi dreptul, ca noi se stabilim planul de învăţământ, paragraful acesta din proiectul de lege aflător în discuţie nu numai ne stirbeşte acest drept, ci vrea chiar

sa ne octroeze, în şcoalele noastre, învaţarea obligătoare a limbei maghiare. Va sa zică, ceea-ce garanteaza o lege, nimiceşte ceealalta, ceea-ce însemnează, că ce dăm cu o mână, luăm cu ceealaltă. Şi fiind-că moţiunea lui Babeş vrea se limiteze întru-câtva această nedreptate, şi are de scop sistarea privilegiului, contrar spiritului timpului, de a întroduce limba maghiară în şcoalele elementare, eu sprijinesc propunerea. Ce se atinge de personalitaţile domnului deputat Tisza Kálmán referitoare la Babeş, îmi ĭau voe a menţiona numai atâta, că precum pe el nu 'l-a surprins propunerea lui Babeş, nici pe mine nu mă surprind personalitaţile dlui Tisza, (Contraziceri.) pentru-că de trei ani ne-am obicinuit în loc de contra argumente sa fim trataţi cu personalităţi şi cu suspiţionări nedrepte, şi ce mă surprinde e, că în trei ani de zile domnii încă nu s'au convins, că cu astfel de personalităţi şi suspiţionări nu-'şi vor ajunge scopul de a ne intimida pe noi şi a ne oprì dela apărarea causelor noastre şi a dreptelor noastre dorinţe. Cu contra argumente domnilor ne putem capacita unii pe alţii, dar' cu personalitaţi şi suspiţionări nici odata."

*Vichente Babeş:* „Aşa cred, că 'mi-am motivat moţiunile cu argumente şi fapte, în mod obiectiv. Dacă am greşit, primiam bucuros îndreptarea din ori-ce parte, natural, earăşi pe basa faptelor şi a argumentelor. Dar' pe basa aceasta nu s'a adus în contra mea nimica, ci cu astfel de argumentări a păşit un deputat în contra mea, despre cari eu cred că nu sunt argumente şi nu au loc aici. Pentru-ca cu greu va fi considerat de argument şi cu greu va putè aparţinè aici faptul, ca eu în ce şcoală am umblat. Sau poate într'adevar aparţine aici lămurirea acestei chestii? (Întrerupere: Prea aparţine aici!) Dupa concepţia mea cel puţin nu Eu nu ştiu că în care şcoala a învăţat acel domn deputat, acel parlamentarism.

S'a adus în contra mea, ceea-ce e cu totul nou pentru mine, că dela mine e foarte natural o astfel de moţiune, fiind-că urăsc limba maghiară. Mă rog cu devotament, va fi foarte greu acelui domn deputat se o dovedească aceasta, dacă nu cumva din aceea, că cineva îşi împlineşte conştiincios datorinţa patriotică şi naţionala vrea se deducă, că ureşte limba maghiară, sau chiar naţiunea maghiară. Dar' aici întreb earaşi, e parlamentară procedura aceasta?

S'a spus, ca şcoalele din întrebare vor fi susţinute din spese comune. Eu aşa ţin, că la spesele comune au celelalte naţionalităţi

din patrie acelaşi drept ca şi cea maghiară. Dar' dupa cum îmi aduc aminte, în înţelesul disposiţiilor legii acesteia nu atât din spesele comune vor fi susţinute şcoalele respective, ci tocmai poporul va fi pus în privinţa aceasta la contribuire. (Întreruperi: Dupa putinţă!)

Ca dl deputat, care ataca propunerile mele, nu vrea se ştie nimica despre istoria şi geografia nemaghiară naţională, regret foarte mult, dar' pentru aceea ele totuşi esistă şi sunt îndreptăţite. Eu n'am cerut alta în moţiunile mele, decât cea mai pură dreptate, egalitatea de drept, reciprocitatea. Şi întreb, e răspuns acela ce 'mi-s'a dat?

Din partea mea menţin propunerea până nu 'mi-o combate cineva cu argumente, cu principii, de ce de altcum nu mă tem."

Se primeşte textul original, cu respingerea propunerilor lui Babeş. La §-ul 74 vorbeşte de nou deputatul

*Vichente Babeş:* „Onorată casă! Una din propunerile mele de mai nainte se refere şi la §-ul acesta. Am notat cu ocasiunea de mai nainte, că aici, la punctul 3 şi 4, se face disposiţie cu totul neproporţionata cu privire la limba maghiară şi celelalte nemaghiare. Anume se zice, că unde limba de propunere nu e maghiară, acolo limba maghiară formează numai decât, din primul an, obiect de studiu. Dar' urmeaza, că unde limba maghiară e limbă de propunere, abia în anul al treilea se începe propunerea limbei germane. Aşa dar' după acestea tinărul maghiar în doi ani nu învaţă decât limba sa proprie naţională, ear' nemaghiarul învaţă cu începere din anul prim o a doua limbă, anume limba maghiară. Asta, ori-cum am lua lucrul, vatămă, şi cum cred, fără nici o trebuinţă, principiul egalităţii de drept şi al reciprocităţii. De aceea domnilor, binevoiţi a dispune cum voiţi, dar' eu îmi ţin de datorinţă a face atentă onorata casă asupra acestei încălcări de drept şi a recomanda o moţiune de înţelesul, că în locul celor dispuse în amintiţii doi paragrafi sa se întâmple cele cuprinse în textul următor: „încă o a doua limbă, care corespunde mai mult trebuinţelor poporului, amasurat hotărîrei luate din partea autoritaţii comunale." (Zgomot. Se rămână. Am trecut peste aceasta!)

Se primeşte textul original, cu respingerea propunerii lui Babeş.

*Şedinţa din 21 Noemvrie 1868.* Se continuă discuţia asupra instrucţiunii publice. La §-ul 88 ia cuvântul deputatul

*Vichente Babeş:* „Onorată casă! Eu văd în §-ul acesta două lipsuri mari. O lipsă principală e, că cu privire la pedagogii nu e determinată limba de propunere. (Cineva: E generală!) Se poate, că din hotărîrile anterioare deduceţi şi cu privire la acestea limba de propunere, dar' tocmai pentru aceea, înainte de a-'mi face propunerea în direcţia aceasta, îmi iau voie a adresa o întrebare, respective interpelare, fie către mult onoratul domn ministru de instrucţie, fie către presidentul comisiunei, că oare în §-ul 80, unde se dispune, că se pot ridica institute poporale de educaţie, organisate în înţelesul §§-ilor 23 78, şi puse sub senatul şcolar comitatens şi autoritatea inspectorului de şcoale, — că oare disposiţia acceptată ca principiu în §-ul acesta, cu privire la limba de propunere, e considerată de valabilă şi pentru pedagogii sau nu? Fac întrebarea aceasta mai ales din motivul, că cu toate că pentru şcoalele poporale a fost stabilit în mod special, că limba de propunere e limba poporului, cu privire la şcoalele superioare totuşi s'a hotărît earaşi în paragraf special, că limba de propunere e aceeaşi, ca la şcoalele poporale inferioare. În partea aceasta a proiectului de lege însă, unde e vorba de pedagogii, nu se face disposiţie cu nici un cuvânt despre limba de propunere sau instruire. Prin urmare, înainte de a-'mi face propunerea îmi iau voie a repeta întrebarea de mai nainte."

*Referentul Zichy Antal:* „Aşa cred, onorată casă. că principiul general esprimat în legea aceasta, ca fiecare poate se primească instrucţie *în limba sa maternă*, va fi introdus în viaţă, după putinţă, şi aşa e de înţeles şi aici".

*Vichente Babeş:* „Dupa lămurirea aceasta, onorată casă, voiu face propunere în chestie, fiind-că şi eu ţin, că instrucţia şi-ar greşi scopul dacă s'ar face în altă limbă, nu în limba poporului. Dar' tot cu privire la acest paragraf 88 îmi iau voe a va recomanda atenţiunei observaţiunile mele de eri, referitoare la geografia şi istoria naţională, obiectele de învăţamânt de sub 5 şi 6. Observaţiunile făcute cu privire la limba a doua, respective a treia, nu le voiu repeta, din motivul, că aici stabilirea e aşa, ca cel puţin nu vatămă egala îndreptăţire. (Zgomot mare.) Ce se atinge însă de geografie şi istorie, cu privire la ele îmi iau voe a repeta propunerea mea de eri, cu atât mai vârtos, fiind-că datorinţă am să folosesc ocasiunea pentru a rec-

tifica aceea ce s'a zis aici foarte greşit dintr'o parte, că adecă celelalte naţionalităţi ale patriei n'ar avea istorie specială naţională. Să binevoiţi a nu lua de adevar aceasta. Fie-care naţionalitate îşi are istoria specială naţională, care la unele din ele e chiar mai veche decât istoria ţării. O astfel de istorie naţională, nu numai că au naţionalităţile, dar' să şi propune în instituţiunile lor publice. Şi eu regret foarte mult, ca din onorata casă fac parte oameni, cari să consideră de mari patrioţi, şi n'o ştiu aceasta. În gimnasiile noastre naţionale, şi chiar şi în unele pedagogii, să propune de mult istoria specială naţională. Şi tocmai pentru-ca legea aceasta poate să aiba influenţă cu dispo-siţiile ei asupra şcoalelor noastre superioare şi a pedagogiilor noastre, ear' lucrul acesta ar face, dacă nu s'ar primi moţiunea mea, ca istoria naţionala şi geografia sa fie scòase din institutele esistente, ceea-ce preste tot nu poate să servească spre mângaere şi linişte respectivelor generaţiuni, vă rog domnilor să acceptaţi propunerea, ca la istorie şi geografie, după cuvântul *universala* , să se pună şi cuvântul *naţională* (Se rămână!)".

Se primeşte textul original. La §-ul 123 propune Emil Manojlovici, ca oraşele, cari îşi susţin singure şcoalele, se aibă inspector de şcoale special. Vorbeşte

***Ioan Mişici:*** Onorată dietă! Din partea mea aprob cele spuse de dl ministru de culte. Aici trebue anume sa luăm în vedere mai mult oportunitatea, pentru-că pe calea aceasta sa poate ajunge mai curând scopul educaţiunii poporului. Dacă deci inspectoratele de şcoale remân pentru oraşele libere regeşti, acestea amăsurat firei şi industriei lor sunt mai ales chemate să-'şi conducă afacerile, şi astfel să facă disposiţii cu privire la educaţia proprie. Ţin cu mult de mai oportun, ca oraşelor mai însemnate şi mai mari să li-se lase dreptul de a-'şi conduce afacerile educaţiunei proprii, şi scopul tocmai prin aceea va fi mai ales ajuns, dacă oraşele pot singure supraveghia afacerile lor de instrucţiune publica. Mă doare foarte mult, şi eu ţin că e apariţie regretabila, că cele mai însemnate chestii ale ţării înca nu sunt resolvate, cum e şi chestia regulării comitatelor. Dacă legislatura face regularea comitatelor, şi astfel sa resolvă chestia, (La obiect!) că îngrămădirea de afaceri s'ar fi determinat, ar curge acum mai repede pertractările. Dar' a subordona oraşele comisiunilor comitatense, cari nu sunt în stare să resolve şi se manipuleze în mod desăvârşit nici afacerile lor proprii, eu consider aceasta nu de favor, ci de detriment pentru instrucţia poporală. Ce se atinge de cele spuse de

condeputatul *Nyáry*, că consiliul comunal al oraşelor va esercía drepturi ca o corporaţiune, eu pretind dreptul legal ce-'i compete, nu ca unei corporaţiuni, ci ca unui oraş liber regesc, drept care compete oraşelor libere regeşti din punct de vedere judiţiar, prin urmare îi compete şi din punctul de vedere al educaţiunei. Eu sunt deci de părerea, că oraşele vor putea mai bine manipula afacerile instrucţiunei poporale decât comisiunile comitatense, cari nu cunosc afacerile oraşelor aşa ca oraşul însuşi. Să luăm de es. un oraş, Aradul, Timişoara, şi fiecare va recunoaşte, că acestea vor conduce mai bine afacerile lor de instrucţiune decât comitetele comitatense, cari nu au crescut în ele şi cu ele. (Aprobări). Sprijinesc deci moţiunea condeputatului Emil Manojlovici".

Se primeşte textul original. La §-ul 124 vorbeşte deputatul

*Sigismund Borlea*: „Onorată casă! Sunt convins, că nu numai dreptatea şi echitatea, ci şi practica lucrului, administrarea mai cu scop şi mai salutară a afacerilor şcolare şi de instrucţiune încă pretinde, că în acel cerc de şcoale, în care o confesiune sau o naţionalitate oare-care e în majoritate, în acel cerc inspectorul să fie de aceeaşi confesiune şi naţionalitate. (Zgomot). Pentru-că, aşa cred, nu va putea trage nimeni la îndoeala, că cel de o naţionalitate şi confesiune ştie mai bine cari sunt trebuinţele naţionalităţii sale proprii şi ale afacerilor şcolare, şi mai cu inimă şi mai bine le ştie şi vindeca. Fără a mai considera aceea, că după mine cu dreptatea şi echitatea peste tot nu se uneşte, ca naţiunile nemaghiare să fie eschise şi dela conducerea şcoalelor proprii, îmi place a crede, că guvernul va lua în considerare potrivită cele spuse de mine la numirea inspectorilor, cu atât mai vârtos, că ştim toţi, că astfel de directori, deşi aveau altă numire înainte de 48, esistau şi în 48, şi şi după aceea, ba în Ardeal sunt şi astazi, şi fiecare guvern a numit pe aceşti directori separat pentru fiecare religiune şi naţionalitate.

Mărturisesc, că mi-ar fi placut foarte mult, dacă şi în proiectul acesta de lege se primea procedura aceasta. Dar' luând în considerare principiile stabilite în proiectul acesta de lege, primite din partea casei, numai pentru aceea nu fac moţiune în înţelesul acesta, pentru-ca sunt convins, că casa nu mi-ar primi-o. Cu toate deci, că cum am spus mai sus, îmi place a crede, că guvernul va avea în vedere la numiri de acestea toate confesiunile şi naţionalităţile, cum le-a avut şi alt guvern de pănă acuma, ba chiar şi guvernul

absolutistic, spre liniştirea confesiunilor şi a naţiunilor nemaghiare din ţară a-şi dori se vad lucrul acesta garantat în lege. De aceea îmi iau voe a recomanda următoarea modificare, anume, în şirul al doilea din paragraful 124 al proiectului comisiunei centrale, după cuvintele *»prin ministrul de instrucţie* să se mai puna cuvintele următoare: *»cu privire la religiunea şi naţionalitatea aflătoare în preponderanţă în inspectoratul respectiv.«* Ceea-ce am onoare a presenta şi în scris".

Se primeşte textul original, ear' propunerea deputatului *Borlea* să respinge.

http://statuldacia.info

# Legea de naționalități.

Discuția parlamentară asupra ei.

# Proiecte de lege.

În sfârșit, după multele solicitări făcute în dietă, nu numai din partea representanților naționalităților nemaghiare, ci chiar și din partea deputaților maghiari, cari știau, că chestia națională e cea mai însemnată dintre toate câte își așteaptă resolvarea, proiectul de lege referitor la regularea drepturilor ce le au naționalitățile în Ungaria, în ce privește folosirea limbei, a fost presentat dietei și a fost pus la ordinea zilei pentru ședința *din 24 Noemvrie 1868*.

Nu fără socoteală s'a făcut această lungă trăgăneală, aducându-se în discuție parlamentară cea mai însemnată lege fundamentală a țării abia cu 16 zile înainte de închiderea sesiunei dietale. Socoteala era adecă făcută așa, că aflându-se dieta în zilele ei din urmă, nu se va face multă vorbă asupra proiectului de lege, ci va trece repede prin discuția parlamentară și va deveni lege — *neesecutabilă.*

Și nici nu s'a făcut în dietă prea multă vorbă asupra acestui proiect de lege, care în loc să resolveze chestia națională, a încurcat-o și mai rău, pentru-că representanții naționalităților nemaghiare, cari presentaseră dietei un proiect propriu de lege, au combătut proiectul oficios, și au pledat pentru acceptarea proiectului lor, numai în *discuția generală,* ear' după-ce aici au fost majorități, la discuția specială n'au mai luat parte, ci în mod demonstrativ au părăsit sala de ședințe a dietei.

Nu puteau face altcum. Proiectul de lege presentat din partea comisiunei speciale a dietei nu conținea absolut nici o garanță cu privire la respectarea drepturilor de limbă ale

naţionalităţilor, ci acorda acest drept numai în mod *permisiv,* după putinţă, atârnător fiind el totdeauna dela bunăvoinţa organelor puterii de stat, cari, după-ce proiectul a ajuns să fie lege sancţionată, au şi restrîns acest drept permisiv în cadre tot mai înguste, chiar cu ajutorul altor legi aduse mai târziu, astfel, că astăzi avem *încă* pe hârtie legea de naţionalităţi, dar' drepturile garantate în ea nu le mai poate gusta nimeni.

Deputaţii naţionalişti au căutat din capul locului să vină întru ajutor dietei ungare şi să-'i facă posibilă resolvarea chestiei naţionale în mod mulţămitor pentru popoarele nemaghiare din patrie, şi prin urmare în mod fericitor pentru ţară, compunând ei diferite proiecte de lege în materia aceasta. Astfel, încă în anul 1866 o comisiune de trei a clubului naţional român din dietă a compus următoriul

## Proiect de lege

*în causa limbilor şi a naţionalităţilor ţarii.*

### Partea I. Dispoziţiuni generale.

§. 1. Popoarele ce constituesc ţara, neînţelegând aci Ardealul şi Croaţia, sunt: Maghiarii, Românii, Slovacii, Sârbii, Nemţii şi Rutenii.

§. 2. Locuitorii maghiari constituesc naţiunea maghiară, Românii naţiunea română, Slovacii naţiunea slovacă, Sârbii naţiunea sârbească, Nemţii naţiunea nemţească, şi Rutenii naţiunea ruteană; şi toate aceste naţiuni se recunosc şi se declară de tot atâtea naţiuni ale ţării, precum şi ele de tot atâţa factori ai dreptului public şi de părţi constitutive ale patriei, pe basa libertăţii, dreptăţii şi frăţietăţii, şi se declară de egal îndreptaţite, atât în respect politic, cât şi în respectul limbei lor.

§. 3. Fiecare naţiune în sine formează totalitatea nedespărţibilă şi unitatea nedisolubilă a ţării.

§. 4. Fiecare naţiune regnicolară, pentru asigurarea, promovarea, controlarea, priveghierea, representarea şi pertractarea intereselor şi trebilor naţionale, va avè o corporaţiune, sau adunare specială naţională, sub numire de *universitate naţională*, drept representanţă a naţiunei însaşi. Organisarea internă a acestei representanţe o va stabilì fiecare naţiune pentru sine. Astfel de representanţă naţională se consideră de corporaţiune legală a naţiunei pe care o represintă. De asemenea

§. 5. Fiecare naţiune va avea un cap naţional, care ca atare va fi membrul consiliului de coroană. Acest cap naţional îl numeşte M. Sa. Nu altmintrelea

§. 6. Fiecare naţiune la guvern şi la toate dicasteriile mai înalte ale ţării va avea senate sau secţiuni proprii naţionale, cari singure vor fi competente a pertracta şi decide obiectele ce ating o naţiune în special, obiectele ce ating pe toată ţara ţinându-se de competenţa secţiunilor în colectivitate. Astfel

§. 7. Pe când fiecare naţiune îşi află espresiunea sa specială în universitate şi în capul naţional, ele îşi mai află aceasta espresiune şi în comitatele, districtele, cercurile, oraşele, şi în comunele săteşti locuite de ele. Espresiunea colectivă a tuturor naţiunilor să manifestă în dieta comună a ţării. La guvern, şi la toate dicasteriile mai înalte ale patriei, în obiecte ce ating toată ţara, şi aici în astă colectivitate încă se manifestă unitatea şi comuniunea patriei.

§. 8. Portul şi colorile naţionale sunt egal îndreptaţite pentru fiecare naţiune regnicolară.

§. 9. Fiecare naţiune are dreptul de asemenea scutire, apărare şi îngrijire din partea tuturor potestăţilor publice şi de asemenea ajutor din mijloacele ţării.

§. 10. Fiecare naţiune este în drept a-'şi ridica din propriile sale puteri ori-ce institute de cultură şi învăţamânt; ear' institutele publice ce esistă acum şi sunt ridicate pe spesele publice ale statului, precum şi cele ce s'ar înfiinţa de aci înainte cu astfel de spese, se declară de institute ale ţarii şi respective ale celor şase naţiuni regnicolare.

§. 11. Aceasta lege se declară de lege fundamentală a ţării, şi nu se va putea strămuta decât cu $^2/_3$ a representanţilor celor şase naţionalităţi.

### Partea II. Dispoziţiuni speciale.

§. 12. Usul mai neîmpedecat şi mai liber al limbei presupune o nouă arondare a comitatelor şi districtelor ţării, încât se poate după naţionalităţi, precum de altă parte face necesară, ceea-ce să şi ordonează, aplicarea indivizilor din toate naţiunile la guvernul şi dicasteriile mai înalte, atât politice, cât şi judecătoreşti ale ţării.

§. 13. In comune, comitate, districte, oraşe, cu sau fără magistrat propriu, limba oficioasă, în toate afacerile administrative şi judecătoreşti, e limba majorităţii locuitorilor. Limba minorităţilor e facultativă.

§. 14. Comunele, încât acestea ar fi de o naţionalitate, sau de o majoritate din cele şase naţionalitaţi, în comunicaţiunile lor oficioase cu comitatul (districtul) se folosesc de limba proprie oficioasa (15) şi acestea răspund şi-'şi trimit ordinaţiunile numai în limba oficioasă a comunei.

§. 15. Comunele, cari nu se ţin de nici una din cele şase naţionalităţi, în comunicaţiunile lor oficioase, cu comitatul sau districtul, îşi pot alege ori-care din cele şase limbi.

§. 16. Dacă în comune, comitate, districte, sau oraşe cu magistrat propriu, până la arondarea nouă, sau şi după aceasta, nici una dintre cele şase naţionalităţi n'ar face majoritatea absolută, atunci în acele corporaţiuni limba oficioasă se poată alege liber, în care cas însă pot servì şi două limbi de limbi oficioase.

§. 17. Comitatele, districtele şi oraşele cu magistrat propriu, de o limbă oficioasă cu guvernul şi cu alte dicasterii mai înalte, fie politice sau judecătoreşti ale ţării, în comunicaţiunile lor oficioase să servesc de limba proprie oficioasă (15) şi aceste răspund şi-'şi trimit ordinaţiunile asemenea numai în aceasta limbă oficioasă a comitatelor, districtelor sau oraşelor cu magistrat propriu.

§. 18. Comunele, comitatele, districtele, oraşele, cu sau fără magistrat propriu, de o limbă oficioasă cu comunele, comitatele, districtele, oraşele, cu sau fără magistrat propriu, de altă limbă oficioasă, corespund între sine pe lângă originalul limbei proprii oficioase şi în espediţiune maghiară.

§. 19. Conform cu aceste disposiţiuni în comune, comitate, districte, oraşe, cu sau fără magistrat propriu, la cualificaţiunea pentru diregătorii se recere şi cunoştinţa limbei majorităţii de acolo.

§. 20. În adunările comunale sau de comitat, district ori oraş, cu sau fără magistrat propriu, limba oficioasă e limba majorităţii locuitorilor. In aceasta limbă să iau protocoalele, se fac şi se publică decisiunile. In decisiuni, consultări, facerea de propuneri sau moţiuni, se poate folosì miuoritatea şi de limba sa proprie.

§. 21. Representanţele municipiilor au a se alege după proporţiunea numerică a naţiunilor regnicolare locuitoare acolo.

§. 22. La dietă, în darea de petiţiuni, sau ori-ce scrieri, facerea de moţiuni, amandamente sau propuneri, precum şi în pertractari sau discuţiuni, se poate folosì ori-care din limbile naţiunilor regnicolare. Ziariul se poartă în limbile în cari decurg discuţiunile, ear' protocolul se duce numai în limba maghiară. Decisiunile însă şi

legile se publică în toate limbile, fiind deasemenea autentice. In cas de contraversiune în text va decide textul maghiar.

§. 23. La guvern şi la dicasteriile supreme ale ţării, în senatele colective se poate folosì ori-care din limbile naţiunilor ţării, conclusele însă se fac numai în limba maghiară. Dar' încât aceste concluse ar fi a se comunica cu comitatele, districtele sau oraşele cu magistrat propriu, se vor observa prescriptele §-lui 18.

§. 24. Petiţiunile, apelaţiunile, recursele, sau ori-ce alte esibite ce la dieta, la guvern, sau alte dicasterii mai înalte ale ţării să dau în oare-careva din limbile naţiunilor ţării, au a se refera, resolva, emite şi publica numai în aceea limbă în care sunt acelea date.

§. 25. Prin aceste dispoziţiuni nu e restrîns dreptul politic şi civil al indivizilor cari nu se ţin de vre-una din cele şase naţiuni ale ţării.

§. 26. Aceasta lege întră în activitate numai decât şi toate legile sau disposiţiunile contrare acestei legi sa declară de nule şi sterse.

## Partea III. Dispositiuni transitorii.

§. 27. Toţi diregătorii cari sunt aplicaţi în vre-o comună, comitat, district sau oraş, cu ori fără magistrat propriu, şi n'ar şti limba majorităţii, adecă limba cea oficioasă de acolo, sunt datori a o învăţa cel mult într'un an de zile, altmintrelea acolo nu vor mai putè purta diregătoria.

§. 28. Până la formarea şi constituirea universităţilor naţionale, (§ 4) deputaţii de o naţionalitate, împreună cu membrii casei de sus de aceeaşi naţionalitate, sunt totodată şi mandatarii naţiunii din al cărei sân sunt, şi ca atari au dreptul: *a)* de a se constituì în corp naţional prin alegere de preşedinte şi notari; *b)* de a-şi face regulament propriu de trebi; *c* de a face statut provisoriu pentru reala formare şi constituire a universităţii proprii naţionale; *d)* de a alege un comitet din sânul lor, care se funcţioneze şi după espirarea mandatului lor şi care comitet apoi după facerea de alegeri nouă de deputaţi are se depuna oficiul în mâna acestora, şi aşa mai departe, până la faptica realisare a universităţii naţionale. Mai departe ei au dreptul *e)* de a priveghia atât deadreptul, cât şi prin comitetul acum numit, asupra observării şi esecutării legii presente; *f)* de a întreveni la Maiestate, la dietă şi la regim, prin representaţiuni, petiţiuni, gravamine şi interpelaţiuni, cu privire la tot ce atinge interesele naţionale; cu un cuvânt, *g)* de a representa naţiunea în ţara, în

tot ce este de interes național, fie acesta politic, ori de cult și învățământ, ori bisericesc.

§. 29. Aceste dispozițiuni încă întra în activitate numai decât.

Pesta, 8 Maiu 1866. Comisiunea de trei a deputaților naționali români: Sigismund *Popoviciu*, Vicheute *Babeș*, Dr. Iosif *Hodoșiu*.*)

Un alt proiect de lege »*pentru regularea naționalităților și limbilor patriei*«, compus tot în anul acesta (1866), era următoriul:

## Partea I. Dispozițiuni generale.

§. 1. Între marginele Ungariei proprii formează următoarele popoare, ca părți constitutive esențiale ale patriei, tot atâța factori ai dreptului public, sau naționalități egal îndreptățite, precum: Maghiarii, Românii, Slovacii, Nemții, Sârbii, și Rutenii.

§. 2. Toate acestea naționalități își au representațiunea lor comuna și conlucră în mod colectiv în dieta țării, precum și la toate dicasteriile, autoritățile și tribunalele țării, unde sunt ele chemate a participa, prin membri din sânul lor, aleși sau denumiți, și în aceasta colectivă conlucrare a lor să cuprinde și se manifestă comunitatea legislativa și administrativă, și unitatea politică a patriei.

§. 3. Membrii fiecăreia din cele șase naționalități regnicolare între sine represintă atât la dietă, cât și ori-unde sunt ei chemați prin alegere ori denumire, — propria lor naționalitate.

§. 4. Limba, portul și colorile fiecăreia din aceste naționalități sunt egal îndreptățite, dar' marca și insigniile țarii rămân și mai departe comune tuturor.

§. 5. Fiecare naționalitate are dreptul de asemenea sprijinire și scutire din partea tuturor autorităților publice, și de asemenea ajutor din mijloacele țarii.

§. 6. Fiecare naționalitate are dreptul de a-'și ridica tot felul de institute de învățământ și cultură, ear' institutele sustătătoare, sau cari se vor ridica în viitor, curat din spesele statului, se declară de institute comune ale țării, adecă ale tuturor naționalităților patriei deopotrivă.

§. 7. Aceste dispozițiuni au vârtutea legilor fundamentale ale patriei și nu se pot strămuta decât prin consensul de două părți de trei ale representanților naționalităților patriei.

---

*) Din »*Telegraful Român*«, 1866, nr. 52.

## Partea II. Dispositiuni speciale.

§. 1. Spre scopul regulării și a esecutării egalei îndreptățiri a naționalităților și a limbilor, comitatele și districtele țării se vor aronda așa, încât în fiecare se devină una din cele șase naționalități cât se poate de curat representata, sau cel puțin în majoritate absoluta.

§. 2. In comitatele și districtele ce și după aceasta arondare vor fi mestecate, cercurile administrative și cele electorale se vor aronda în asemenea mod.

§. 3. În fiecare comitat, district, municipiu cetățenesc și comunitate orășeneasca sau sătenească, naționalitatea precumpănitoare, sau a majorității absolute e naționalitatea publica, și limba ei e limba oficioasă, adecă limba tuturor autorităților și oficiilor publice.

§. 4. Limba minorităților celoralalte naționalitați regnicolare în astfel de locuri e facultativă pentru toți cei-ce se țin de acele minoritați, și oficiile față cu acelea au a-'și da decisiunile în aceeași limbă.

§. 5. In asemenea mod e permisivă limba maghiara, în toate părțile țării, chiar și unde nu se află popor maghiar, pentru toți membrii națiunii maghiare.

§. 6. Toate desbaterile și actele oficioase, chiar și manipularea internă în astfel de părți și locuri, se face în limba oficioasă a lor, și tot în aceasta limbă se substern instanțelor mai înalte.

§. 7. Comunicațiunea cu autoritățile de aceeași naționalitate se face în limba lor oficioasă. Cu cele de altă naționalitate, pe lângă originalul limbei proprii oficioase, în traducere maghiară.

§. 8. Instanțele mai înalte, atât cele politice, cât și cele judiciare, se vor organisa așa, încât se aibă destui membri cvalificați spre a compune secțiuni sau senate pe seama fiecărei naționalitați, atât pentru representarea lor acolo, cât și pentru pertractarea și deciderea causelor lor în tot aceeași limbă în care vor fi ele substernute.

§. 9. Comunele sau părțile ce nu se țin de nici una din cele șase naționalități ale țării pot să-'și aleagă ele însele una dintre cele șase limbi oficiale.

§. 10. Conform acestor dispositiuni în comitatele, districtele și municipiile cetățenești, la cvalificațiunea pentru oficiile publice se recere cunoștința deplină, mai întâiu a limbei oficioase, apoi a limbei maghiare, și a limbei minorităților naționale ce se află acolo.

§. 11. La universitatea pestana se vor ridica catedre pentru propunerea dreptului public şi a tuturor drepturilor private, dimpreună cu procedurile, în toate limbile naţionalitaţilor ţării.

§. 12. Limba oficioasă a dietei şi a regimului ţarii e limba maghiară, în aceasta limbă decurge de comun manipulaţiunea şi se fac desbaterile şi legile, în ea să emite textul original al ordinaţiunilor şi resoluţiunilor mai înalte, dar' limbile celoralalte naţionalităţi ale patriei sunt pentru ele şi pentru toţi cei-ce se ţin de ele în asemenea măsură facultative, ca şi limba maghiară în părţile de jos, adecă: aceste naţionalităţi şi representanţii, şi toţi membrii lor, se pot folosì liber şi la dietă şi înaintea regimului de propria lor limbă naţională, şi în ori-ce causă a lor deslegarea are să urmeze tot în aceeaşi limba cu care sunt substernute. Ear' legile dietei şi ordinaţiunile regimului, pentru-ca ele faţă cu popoarele aceloraşi naţionalităţi se aibă putere obligativă, trebue să se publice în limba lor proprie, în text din oficiu tradus.

§. 13. Representanţele municipiilor comitatense, districtuale şi cetăţeneşti, au a se alege şi a se constitui dupa poporaţiunea numerică a naţionalităţilor lor, asemenea representanţele şi antistiile comunelor orăşeneşti şi săteneşti.

§. 14. Deputaţii aleşi pentru dieta ţarii din partea unei naţionalităţi formează laolaltă şi cu membrii din casa de sus de aceeaşi naţionalitate, lângă dietă şi afara de dietă, ori unde se vor aduna ei, representanţa naţională a aceleiaşi naţionalităţi, pe timpul mandatului lor.

§. 15. Sfera de activitate a acestei representanţe naţionale e numai consultativă, opiniativa şi suplicativă, adecă ele au dreptul, *a)* de a se constituì şi organisa, prin alegerea de presidenţi şi notari şi prin stabilirea unui regulament al afacerilor sale; *b)* a priveghia asupra observării şi esecutării legilor de naţionalitate şi asupra intereselor confesionale şcolare şi literare ale naţiunii; *c)* de a întrevenì la Maiestate, la dieta şi la regim, prin representaţiuni, petiţiuni, gravamine şi interpelaţiuni, şi în modul acesta a apăra şi representa naţiunea în ţară; *d)* de a întrevenì la formarea comisiunilor dietale şi regnicolare, şi a stăruì pentru representarea cuvenită a naţiunii în acelea, conlucrând la stabilirea numărului şi desemnând numele membrilor sei în acelea; *e)* de a alege din sânul seu câte un comitet permanent, care să le represinte şi continue afacerile şi afara de sesiunile dietale, ba chiar şi după disolvarea dietei, pănă la alegerea şi constituirea unei diete noue.

http://statuldacia.info

§. 16. Aceasta lege întră în activitate de loc după sancţionare şi prin ea sunt desfiinţate toate legile şi condiţiunile de mai nainte, ei contrare. *)

Din încredinţarea clubului parlamentar sârbesc mai compusese apoi şi deputatul Svetozar *Miletici* un proiect de lege în chestia naţionalităţilor, care, *în estras,* era următoriul:

§. 1. Constituţiunea recunoaşte în Ungaria pe Maghiari, Slovaci, Români, Sârbi, Ruteni şi pe Nemţi de *naţiuni,* cari amăsurat însemnătaţii lor politice au dreptul de esistenţă politică şi de desvoltarea naţionalităţii lor.

§. 2. Constituţiunea recunoaşte naţionalitatea maghiară, slovacă, română, sârba, ruteana şi nemţeasca de naţiuni egal îndreptăţite ale ţării şi le garantează condiţiunile de esistenţă politica, de cultură, în acele părţi unde locuesc compact, fără de a altera integritatea statului şi unitatea Ungariei.

§. 3. Limbile numitelor naţiuni sunt limbile ţării şi au asemenea valoare în toate sferele vieţii publice. Legea determină în cari cercuri ale administraţiunii să fie una ori alta limbă predominantă, fără de a ţermuri egala îndreptaţire politică a unei sau altei părţi.

§. 4. Municipiile autonome sunt instituţiunile ţarii, şi aşa dară municipiile colective (constatătoare din mai multe comune) sunt a se aronda, pe cât se poate, după naţionalităţi.

§. 5. Cercurile de competenţă ale autorităţilor, cari se estind asupra mai multor comune, precum sunt tribunalele de apelaţiune, sunt pe cât este cu putinţa a se aronda după naţionalitaţi.

§. 6. Autorităţile centrale mai înalte să se organiseze în secţiuni şi senate după naţionalităţi.

§. 7. Posturile de oficii, cari atârnă dela puterea esecutivă, să se împartă cu considerare la naţionalitaţi. Antistii municipiilor au să fie de aceea naţionalitate, al carei caracter naţional îl poartă şi municipiul.

§. 8. Casa de sus (a magnaţilor) e de a se organisa după principiul de naţionalitaţi.

§. 9. Fiecare naţionalitate are dreptul de a funda reuniuni naţionale, etc.

§. 10. Statul e dator se sprigineasca aceste institute, după proporţiune.

---

*) Din »*Telegraful Român*«, 1866, numărul 64—65.

§. 11. Municipiile au dreptul de a întemeia şi susţinè în marginele lor aşezăminte de cult şi instrucţiune, cari se aibă caracterul lor naţional. Acelaşi drept îl au mai multe municipii laolaltă. Controla statului să estinde aici numai asupra inspecţiunei legale a administraţiunii materiale.

§. 12. Institutele naţionale sunt egale cu institutele statului.

§. 13. Institutele statului de instrucţiune au să se organiseze amăsurat principiului de egală îndreptăţire naţională.

§. 14—16. Să se institue o universitate de stat, ale cărei catedre să se ocupe cu persoane fără de distingere de naţionalitate şi religiune, la care după cerinţă să se propună obiectele în fiecare limbă a ţării şi să se înfiinţeze catedre pentru toate limbile ţării şi literaturile lor.

§. 17. Fiecare naţionalitate are drept de a pretinde pentru institutele ei de cult şi instrucţiune ajutoare din mijloacele comunale, municipale şi de stat.

§. 18—21. În municipii de naţionalităţi diverse, limba oficială e limba majorităţii naţionale. In municipii unde se află naţionalităţi diverse în număr egal, are să decidă representanţa, pentru timpul oficiului ei, limba oficială domnitoare.

§. 22. În şedinţele publice municipale are fiecare votant dreptul de a vorbì în limba sa maternă.

§. 23. Cu autoritatea municipală, politică şi judecătorească, corespunde fiecare partidă în limba maternă. Resoluţiunile trebue sa se faca în limba în care s'a dat autorităţii procesul.

§. 24—26. In comunicaţia cu autorităţile mai înalte are să servească ca limba de corespondenţă limba care domneşte în municipiu.

§. 27. La corespondenţa între autorităţile egale are să se respecteze şi observe reciprocitatea.

§. 28—30. Limba oficială a unei comune mestecate este aceea a majorităţii naţionale. In comune, unde diferite naţionalităţi îşi ţin echilibrul, decide representanţa limba oficială.

§. 31 32. Autorităţile bisericeşti şi direcţiunile şcoalelor poporale sunt în privinţa limbei neatârnătoare de legislaţiunea ţării.

§. 33 34. Alte corporaţiuni decid ele însele asupra limbei lor oficiale de discuţiune, păstrând libertatea fiecaruia de a se folosì de limba sa maternă.

§. 35. Limba oficială a tribunalelor de apelaţiune e aceea a majoritaţii poporaţiunii din cercul de competenţă. Cu instanţele prime corespunde curtea tribunalului de apelaţiune în limbile acelora.

§. 36—37. Limba oficială dela curtea tribunalului suprem e limba statului. La resoluţiuni se orientează după soluţiunile proceselor din cele două instanţe inferioare.

§. 38—39. Limba oficială a puterii centrale de stat este cea maghiară. Cu autorităţile municipale corespunde ungureşte. Ordinaţiunile cătră poporaţiunea municipiilor se dă în limba acestor din urmă.

§. 40. Limba dietei ungureşti (casa de jos şi casa de sus, este cea maghiară. La desbateri îi stă în voe fiecăruia a se folosì de ori-ce limbă a ţării. Asemenea e şi cu petiţiunile.

§. 41—43. Sancţiunea o primeşte textul legii în limba maghiară. Publicaţiunea legilor să face şi în celelalte limbi ale ţării.

§. 44 45. Municipiile au dreptul de a-'şi representa naţionalitatea în toate părţile. Representanţii naţionalităţilor sunt de a se privì şi în dietă de atari. In consiliul coroanei încă să fie representate naţionalităţile prin un ministru separat pentru afacerile naţionalităţilor.

§. 46. Dieta are să convoace o delegaţiune de naţionalităţi, constătătoare din representanţii naţionalităţilor, pentruca să deslege conflictele în chestiuni naţionale şi se ducă controla asupra ducerei în îndeplinire a legii pentru naţionalităţi.

§. 47. Legea aceasta e lege fundamentală a Ungariei.

§. 48. In jurământul monarchului şi în diploma de încoronare să se întroducă o formulă cu privire la legea aceasta.*)

Deputaţii români *Babeş* şi *Hodoşiu,* împreună cu deputaţii sârbi *Miletici* şi *Manoilovici,* au compus în urmă un nou proiect de lege ›*pentru regularea şi asigurarea naţionalităţilor şi a limbilor în Ungaria*‹, care a fost supus spre desbatere clubului parlamentar român şi sârbesc. Proiectul era următoriul:

§. 1. În Ungaria următoarele popoare istorice ale ţării, precum: Maghiarii, Românii, Sârbii, Slovacii, Nemţii şi Rutenii sa recunosc prin lege fundamentală de naţiuni regnicolare, egal îndreptăţite, ca nationalităţi politice, cu limbă asemenea egal îndreptăţită. Astfel stindardul naţional, colorile naţionale şi portul naţional, ca espresiune esterioară a naţionalităţii, încă sunt de asemenea îndreptăţite pentru fiecare naţiune a ţării.

---

*) Din »*Telegraful Român*«, anul 1866, numărul 37.

§. 2. Pentru determinarea, regularea şi representarea în sfera publică a naţionalităţilor şi limbilor singulare se stabileşte ca principiu pluralitatea numerică a sufletelor. Şi arondarea comitatelor şi districtelor, precum şi cea a cercurilor de alegere şi de administraţiune să ordină a se face astformă, încât acelea să constee, daca nu curat, dar' în mare, sau în cea mai mare parte din una şi aceeaşi naţionalitate a ţării. Realisarea practică a arondării se va regula prin o lege specială. Pentru elaborarea unui astfel de proiect de lege, pe basa de eruări îndestulitoare, se va esmite o comisiune regnicolară, constatatoare din toate naţionalităţile ţării, în asemenea proporţiune.

§. 3. In comunele orăşeneşti şi sateşti, precum şi în comitate şi respective districte, naţionalitatea majorităţii respectivei poporaţiuni, încât majoritatea aceasta este deja, sau prin arondarea ordinată ar deveni absolută, altmintrelea cea relativă, este naţionalitate publică în ţinutul respectiv, şi limba aceleiaşi majorităţi este limba oficioasa, atât a representanţei politice, sau politice-administrative, cât şi a tuturor diregătoriilor publice de acolo, presupunând că acea majoritate se ţine de una oare-careva dintre cele şase naţiuni ale ţării. Dacă acest cas nu este, atunci membrii politiceşte îndreptăţiţi ai unui astfel de loc, cu luarea în consideraţiune a elementului ce acolo, sau în cel mai deaproape ţinut predomneşte, au drept a-şi determina una dintre cele şase naţionalităţi ale ţării de naţionalitate publică, şi limba acesteia de limbă oficioasa. Particularii acelor minorităţi, cari se ţin de altă naţiune regnicolara, au dreptul nemărginit a se folosì de limba lor naţională, atât în adunările representanţelor, cât şi în trebile lor proprii la oficiile şi judeţele publice, şi resolvările oficioase aų a urma în aceeaşi limbă, dacă aceasta e limba poporală şi esercitată acolo, altmintrelea resolvările se fac în limba oficioasă.

§. 4. Fiecare naţiune regnicolară, care în consiliul coroanei nu e representată deja prin un ministru cu portofoliu, pentru susţinerea intereselor propriamente naţionale va fi representată acolo prin un membru luat din sânul ei. Mai încolo fiecare naţiune are să fie în destul representata în casa de sus a dietei ţarii, precum şi la regimul de ţară şi la toate dicasteriile şi tribunalele centrale ale ţarii, în special în fruntea comitatelor şi respective districtelor, unde face majoritatea. Aceşti membri ai unei fiecărei naţiuni au caracterul de însaşi propria naţionalitate. In special membrii de o naţiune regnicolară în sine represintă în corpul legislativ propria naţionalitate, ear' cu membrii celoralalte naţiuni împreună fac representanţa ţării. Limba acelei na-

ţiunî regnicolare, care formează majoritatea în ţară, e limba oficioasă în aceste corporaţiuni. În despărţămintele singulare şi în senate însă, şi în special la toate trebile concepute în altă limbă, pertractarea se poate, ear' resolvarea trebue să se facă în aceeaşi limba. Ear' representanţii naţiunilor în minoritate au dreptul în dietă a se folosì de limba proprie naţională, şi în aceasta limbă se suscep în jurnal vorbirile lor.

§. 5. Legile ţarii, apoi ordinaţiunile, emisele şi transcrierile guvernului şi ale autorităţilor centrale de ori-şi-ce specie, trebue a se comunica şi respective a se publica pentru toate naţiunile de ţară şi în special cu municipiile, pe lângă textul original, şi în limba proprie naţională, respective în limba oficioasă a acelora, în text de asemenea autentic. Dacă între aceste două texte s'ar esca dubietate, decide textul primar.

§. 6. Representanţele, magistratele şi capii comitatelor, respective districtelor, precum şi comunele oraşeneşti şi săteşti, dimpreună cu antistiile lor, apoi judecătoriile orăşeneşti, de comitat sau district şi de cerc, precum toate oficiile inferioare de administraţiune, corespund în sus cu autorităţile superioare în limba lor proprie oficioasă, şi cu escepţiunea casurilor din §. 5, primesc resolvările, impunerile, sau ori-ce alte comunicări numai în aceasta limbă. Tot aşa în limba proprie oficioasă corespund între sine autorităţile de aceeaşi categorie sau coordinate, dacă au aceeaşi limbă oficioasa; ear' dacă nu, atunci pe lângă textul original al limbei proprii se foloseşte limba oficioasă a autorităţilor centrale de ţara.

§. 7. Causele de litigiu, şi peste tot toate trebile privaţilor au de a curge în limba părţilor. Dacă însă părţile ar fi de două deosebite naţionalitaţi regnicolare, atunci în limba actorului, dar' partea ceealaltă are dreptul, încât limba ei ar fi usitată în acel cerc, a se folosì de ea întru apărarea proprie şi în toate remediile juridice. Şi ear', dacă numai una dintre cele şasă naţiuni ale ţării, sau dacă numai limba unei părţi ar fi usitată în cercul respectiv de oficiu, — atunci în limba aceleia, dacă însă nici una parte nu se ţine de oare-careva dintre cele şase naţiuni regnicolare, ori limba nici a uneì părţi nu este usitată în respectivul cerc de oficiu, atunci în limba oficioasă a autorităţii judecătoreşti, respective politice administrative, şi în aceasta limbă au apoi a se face sentinţele, sau ori-ce resoluţiuni, precum şi substernerile la instanţele mai înalte. Representanţii de drept, sau mandatarii părţilor, au dreptul a se

folosì, sau de limba acestora, sau de a oficiului. Asemenea în cause criminale, cercetarile şi toate pertractările au a curge în limba inculpatului, şi în aceasta limbă se fac sentinţele şi toate ori-ce alte decisiuni, presupunând că inculpatul se ţine de una oare-careva dintre cele şase naţiuni, sau că limba lui naţională e usitată în cercul respectiv de oficiu; altmintrelea în acea limba naţională de ţară usitată acolo, care, după declararea proprie a inculpatului, o pricepe mai bine. În cas când inculpaţii, fiind mai mulţi, ar fi de diferite naţionalitaţi, atunci dupa împrejurări, sau are loc o delegaţiune corespunzătoare, sau pe lângă aplicarea de interpreţi juraţi se foloseşte limba oficioasă a diregătoriei. Conform acestor disposiţiuni să purcede întru ascultarea de martori, fie în cause civile, fie în cause criminale.

§. 8. Instrucţiunea naţională cu scop de cultură şi proprietate universală se declară de chemare publica a statului. In conformitate cu aceasta, pentru înaintarea ei se dispune, atât prin mijloacele proprii ale unei fiecărei naţiuni, cât şi prin asemenea ajutoare din mijloacele statului. De aci fiecare naţiune regnicolară pentru ajungerea acestui scop are dreptul de a se întrunì în totalitatea sa, sau în parte, a forma asociaţiuni publice sau reuniuni private, a funda tot felul de institute de învăţământ şi de cultură, a înfiinţa fundaţiuni, şi peste tot pentru promovarea culturei şi a desvoltamentului naţional în toate ramurile şi în toate direcţiunile a se constituì într'o universitate naţională, şi în tot modul a validita interesele proprii spirituale şi materiale.

§. 9. In toate şcoalele poporale, în toate institutele superioare de cultura şi instrucţiune ale celor şase naţiuni regnicolare, limba proprie naţionala este limba instrucţiunii. Institutele naţionale şi respective confesionale de cult şi învăţământ ale singuraticelor naţiuni de ţara sunt de drept şi întru toate egale cu asemenea institute publice de stat. In toate acelea unde să propune istoria pragmatică a ţării, are a se propune şi istoria proprie naţională ca studiu obligat. Comunităţile de cult şi instrucţiune, autorităţile şi institutele, precum şi toate reuniunile de cultură ale naţiunilor regnicolare, au dreptul, atât în lăuntrul lor, cât şi în comunicaţiunea esternă cu altele, şi cu guvernul şi cu autorităţile publice, a se folosì de limba proprie naţională, ear' guvernul şi autorităţile publice le răspund sau le dau resoluţiuni numai în aceeaşi limba.

§. 10. La universitatea de ţară din Pesta, pe lângă catedrele de învăţătură pentru limba şi literatura fiecărei naţiuni regnicolare

să vor ridica încă catedre pentru propunerea legilor în limba proprie națională a fiecărei națiuni de țară, docentura fiind liberă in acele limbi și pentru ori-ce alte studii, și esamenele putându-se face în ori-care dintre limbile de propunere. Asemenea regula se va observa și la alte academii de drept, dar' numai cu considerare la naționalitățile mai bine representate în respectivele părți de țară. Nu altmintrelea în institute publice de stat pentru învățământ, fie acelea inferioare, de mijloc, sau superioare, limba poporațiunii în al cărei mijloc se află, se va întroduce. de tot sau cel puțin în parte, de limbă a instrucțiunii. Ear' în acele părți de țară, unde in mijlocul oare-cărei națiuni regnicolare astfel de institute lipsesc, ele au a se înființa în număr corespunzător.

§. 11. Dispozițiunile fundamentale ale acestei legi formează o parte integrantă a constituțiunii. Ele se pun sub scutul diplomei de încoronare și într'o formulă corespunzătoare au a fi suscepute în aceea.

§. 12. Aceasta lege, în părțile ale căror realisare nu depinde dela arondarea ordinata în §. 2, are numai decât, ear' în celelalte părți la timpul seu a întra în activitate, și toate legile, sau ordinațiunile anterioare, coutrare acestei legi, se declară de sterse. Pesta, 25 Ianuarie 1867.*)

## Raportul subcomisiunei.

Comisiunea aleasă din partea dietei pentru compunerea unui proiect de lege în chestia naționalităților a însărcinat o subcomisiune cu esecutarea hotărîrei acesteia. Subcomisiunea a înaintat apoi comisiunii *în 25 Iunie 1867* următoriul raport în chestia naționalităților:

„Subcomitetul comisiunei delegate în causa naționalităților mai nainte de toate a aflat de necesar a statori principiul, care se servească de directivă la deslegarea problemei sale.

Ca atare a primit acela egalitatea naționalității popoarelor locuitoare în țară, și s'a nisuit a prepara un astfel de proiect de lege, prin a cărui acceptare de cătra legislațiune popoarele acelea să-'și poată liber validita pretensiunile naționale până la acele margini, cari se defig prin unitatea politică a țarii, adecă prin întregitatea legislațiunii și a administrațiunii politice a ei.

*) Din »*Telegraful Român*«, 1867, numărul 9.

Spre lucrarea sa a întrebuinţat, respective a luat privire subcomitetul în toate actele, operatele, cari i s'au transpus prin casa representanţilor, ori i s'au predat din partea naţionalitaţilor deosebite, şi pe cari alăturate sub A, B, C, D, E, cu respect le presentă în legătură cu proiectul de lege sub F, făcut de dânsul. La compunerea lui a avut subcomitetul înaintea ochilor numai Ungaria, ear' nu şi ţarile asociate. Pesta, în 25 Iunie 1867. *Nyári Pál* m. p., pres. subcomitetului. *Kerkápoly Károly* m. p, notarul subcomitetului.

## Articol de lege despre egalitatea naţionalităţilor.

### *Cap. I. Drepturi de naţionalitate pe terenul administraţiunei comunale şi bisericeşti.*

§. 1. Fiecare cetăţean al patriei poate întrebuinţa în presentatele (esibitele) îndreptate cătră oficiul comunei proprii limba sa maternă, ear' în cele cătră oficiile altor comune limba acolo usitată, ori una dintre acelea.

§. 2. In adunările comunale membrii pot vorbì în limba lor maternă.

§. 3. Limba protocolului adunarilor comunale şi a manipulaţiunei interne în guvernarea comunală o statoreşte adunarea comunală prin majoritatea absolută a voturilor. Dacă la votarea primă n'ar câştiga nici o limbă majoritatea absoluta a voturilor, atunci membrii adunării votează de nou asupra celor două limbi, cari la votarea dintâiu au avut cele mai multe voturi. Poftind minoritatea, protocolul e á se purta şi în limba ei, dacă pentru limba aceea, cu ocasiunea votării, s'a dat cel puţin a cincea parte a voturilor. Conclusul adus în meritul acesta se poate lua la pertractare nouă numai după trei ani, şi şi atunci numai după designarea premergătoare a chestiunii, în o adunare convocată spre acest scop, în urma votului a doua terţialităţi a membrilor presenţi, Dacă se ia conclusul în pertractare, atunci meritul chestiunii se decide prin majoritate absolută de voturi.

§. 4. Antistii comunali sunt îndatoraţi în atingeri verbale cu locuitorii comunei a se folosi de limba aceluia cu care vin în contact.

§. 5. Comunele bisericeşti dispun liber în privinţa purtarii matriculelor, limbei instructive a şcoalelor, şi în genere a administraţiunii comunale bisericeşti.

§. 6. Fiecare oficiu bisericesc superior şi suprem după plac îşi poate statori limba protocoalelor şi a administraţiunii în trebile sale.

Dacă aceasta nu ar fi cea maghiară, atunci protocolul vine, din punct de vedere al inspecţiunei statului, a se purta şi în aceea. Limba contactului între comunele uneia şi aceleiaşi biserici o statoreşte jurisdicţiunea supremă a aceleia. Limba contactului între diferitele biserici e cea maghiară.

§. 7. Fiecare biserică e îndreptăţită a pretinde pe lângă modalităţile prescrise în legile de cult şi învăţământ ajutorul statului pe seama acelor esistente sau formânde comune bisericeşti de ori-ce naţionalitate, cari nu sunt în stare a purta poverile bisericei şi ale instrucţiunii.

*Cap. II. Drepturi de naţionalitate pe terenul administraţiunei jurisdicţiunilor.*

§. 8. Fiecare cetăţean, comună, adunare, jurisdicţiune bisericeasca superioară, societate şi institut, poate întrebuinţa în esibitele sale către jurisdicţiunea proprie limba sa maternă, respective oficioasă, în celelalte, îndreptate către altă jurisdicţiune însă aceea limbă, sau una dintre acelea limbi, în cari acolo se poartă protocolul.

§. 9. În adunările jurisdicţiunilor (municipiilor) pot cuvântà aceia, cari au drept a vorbì, în limba lor maternă.

§. 10. In ce limbă are a se purta protocolul şi care să fie limba oficioasă a jurisdicţiunii şi administraţiunii interne, o statoreşte prin majoritatea absolută de voturi adunarea generala, care pe lângă designarea premergătoare a obiectului se convoacă spre scopul acesta. Protocolul e a se purta, afară de limba oficioasă declarată, încă şi în alta, adecă în fiecare limbă, dacă doreşte aceasta una sau alta minoritate de cel puţin a cincia parte a membrilor adunării generale.

§. 11. Conclusul adus în chestiunea limbei se poate lua sub pertractare noua numai în o adunare generală capitală de decidere, premergătoare restauraţiunii magistratelor municipale, designându-se înainte întrebarea, şi şi atunci numai la cererea a două parţi de trei a membrilor presenţi. Dacă conclusul s'a luat în desbatere, meritul întrebării se decide prin majoritatea absolută a voturilor.

§. 12. Dacă de limbă a protocoalelor jurisdicţiunii şi a agendelor nu se primeşte cea maghiara, atunci din respectul inspecţiunei statului, protocolul e a se purta şi în limba oficioasă a statului, şi în administrare înca se poate întrebuinţa tot aceea, ca intermediară, după plac.

§. 13. Oficialii jurisdicţiunilor sunt obligaţì a întrebuinţa în contact cu comunele, adunările, societăţile private, institute şi privaţi din cercul activităţii lor, limba acestora.

§. 14. Jurisdicţiunile corespondează între sine în limba maghiară, putând acele jurisdicţiuni, a căror limbă oficioasă nu e cea maghiară, a coresponda laolaltă şi în limba lor.

*Cap. III. Drepturi de naţionalitate pe terenul administraţiunii de stat.*

§. 15. Fiecare cetăţean e îndreptăţit în presentatele sale către guvernul statului a folosì limba sa maternă.

§. 16. Institute de învăţământ şi de alt soiu înfiinţate prin privaţi, societăţi şi corporaţiuni, spre înaintarea artei, ştiinţei, economiei, industriei şi comerciului, aşa şi societăţile şi corporaţiunile înseşi, precum şi jurisdicţiunile superioare şi supreme bisericeşti, pot în contact cu guvernul statului a-şi întrebuinţa limba lor de administraţiune, fiind însa îndatorate representaţiunile lor a le alătura şi în context maghiar. Guvernul statului răspunde în limbile representaţiunilor, *in fracto,* însă în casuri urgente numai în limba maghiară. In cas de îndoială decisiv e contextul maghiar.

§. 17. Jurisdicţiunile corespondează cu guvernul statului în limba maghiară.

§. 18. Limba oficioasă a regimului e cea maghiara. Ministeriul însă e obligat a îngrijì, ca precum la demnităţile de ţară şi oficiile de stat, aşa cu deosebire la comitate, sa se aplice şi din sânul celoralalte naţionalităţi în număr considerabil astfel de indivizi, cari posed cunoştinţele necesare spre administrarea cerută a causelor jurisdicţiunilor, corporaţiunilor şi privaţilor, institutelor şi reuniunilor, cu limbă nemaghiară.

§. 19. In institutele de învaţământ prin stat, resp. prin regim deja ridicate, sau după cerinţe ridicânde, statorirea limbei de instrucţiune se ţine de atributele ministrului de instrucţiune publica. Fiind însă progresul instrucţiunei publice, din punctul de vedere al culturei şi al bunei stări comune, pe terenul acesta, scopul principal al statului, acesta e îndatorat a se îngrijì după putinţă despre aceea, ca cetăţenii lângă olaltă mai compact locuitori, de ori-ce naţionalitate, să se poată cultiva în limba lor maternă până acolo, unde să începe mai înalta instrucţiune academică.

§. 20. Domnind în vre-un teritoriu mai multe limbi, în institute medii şi superioare de stat sunt a se ridica catedre pentru fiecare limbă şi literatura ei.

§. 21. La universitatea de ţară limba prelegerii e cea maghiară, însă pe seama fiecărei naţionalităţi locuitoare în ţară sunt a se ridica catedre pentru limba şi literatura lor.

§. 22. Dacă ori-care din institutele ridicate pe calea asocierii nu ar putè corespunde scopului, din neajunsul fondului, ci e silit a cere ajutoriul statului, atunci ministrii respectivi au datorinţa, pe basa câştigatelor date crezibile, a face propunere dietei. Legislaţiunea convingându-se despre necesitate, va statori din cas în cas cvantitatea şi modalitatea ajutoriului.

*Cap. IV. Drepturi de naţionalitate pe terenul asocierii.*

§. 23. Fiecare cetăţean de ori-ce naţionalitate, tot aşa precum jurisdicţiunile, comunele, biserici şi comune bisericeşti, sunt îndreptaţite din puterea lor, sau pe calea asocierii, a ridica şcoli inferioare, medii şi superioare, precum şi alte institute necesare spre înaintarea artei, ştiinţei, economiei, industriei şi comerciului, şi spre acest scop pot cetăţenii singuratici sub inspecţiunea statului a se întrunì în societăţi şi reuniuni, şi întrunindu-se a-şi face statute, a funcţiona în înţelesul statutelor aprobate de regim, a-şi aduna fonduri şi a le administra sub inspecţiunea statului şi corespunzător intereselor lor naţionale. Astfel de institute de învăţământ, cultură şi de alt soiu, sunt şcoalele, însă numai sub condiţiunea armonisării cu proiectul de învaţământ, egal îndreptăţite cu institutele statului de asemenea natură şi categorie. Societăţile şi institutele prin ele înfiinţate pot între sine coresponda în limba lor proprie.

*Cap. V. Drepturi de naţionalitate pe terenul judecătoresc.*

§. 24. Cetăţeanul de ori-ce naţionalitate poate întrebuinţa în casuri în cari fără intervenţiune advocaţială păşeşte în calitate, ori de actor, ori de incusat, ori de suplicant, şi invoacă scutul legii, respective ajutoriul judecatoriului, în comuna sa proprie şi în cercul de care se ţine, — limba sa maternă; în alte comune limba, sau una din limbile acestora; în jurisdicţiunea sa proprie limba sa maternă, sau limba, ori una din limbile protocolului jurisdicţiunei; în alte jurisdicţiuni însă limba, sau una dintre limbile protocolului acelora.

§. 25. Judecătorul în casurile §-lui 24, şi adecă, la proceduri în cause de necontroverse decide şi dispune în limba partidelor. In cause de controverse poartă pertractarea în limba litiganţilor, ascultarea martorilor, oculaţiunea şi alte acte judiciare, în limba persoanelor ascultate sau inplicate, protocolul însă în limba protocolară a jurisdicţiunii, şi dacă acestea ar fi multe, în acea limbă în care se vor uni litiganţii, sau când nu s'ar uni, în ori-şi-care, după plac. Decisiunea de citare e a se concipia din respect către partea citată în limba ei, dacă aceea în grabă se poate erua; altmintrelea în limba oficioasă a statului; fiece decisiune, resoluţiune sau sentinţă, ba în casuri estraordinare documentele mai momentuoase sunt, la cererea parţilor şi a interesaţilor, a se publica şi comunica şi în limba acestora.

§. 26. Dacă partida vrea, sau e îndatorată a se representa prin advocat, atunci advocatul actorului poate întrebuinţa limba, sau una din limbile jurisdicţiunii respective, ear' advocatul, sau advocaţii incusatului sunt obligaţi, dacă nu voesc a pertracta în limba actorului, se folosească limba maghiară.

§. 27. Decisiunea de citare este a se concipia în limba esibitului, şi dacă se poate în grabă erua, şi în limba părţii citate, altmintrelea în limba oficioasă a statului, ca limbă de intermediare. Decisiunea, resoluţiunea, sentinţa se aduce, comunică şi publică în limba procesului, şi cu privire la apelaţiune şi în limba oficioasă a statului.

§. 28. In cause ţinătoare de competenţa judecătoriilor cambiale, limba procedurei e, în interesul creditului public, cea maghiară.

§. 29. Limba administraţiunei interne a judecătoriilor mirene, dependente dela o alegere, e cea maghiară, ear' judecătoriile bisericeşti şi-o stabilesc ele.

§. 30. Limba oficiilor pentru cărţile fonduare e cea maghiară, însă resoluţiunile sunt la cererea părţilor a se estrada în limba jurisdicţiunii, şi dacă acestea sunt mai multe, în care cere partida, în aceeaşi limba fiind a se estrada în formă autentica şi estrasele.

§. 31. Limba oficioasă a judecătoriilor atârnătoare dela denumirea regimului e esclusiv cea maghiară; însă ministeriul de justiţie e obligat a îngriji, ca la judecătoriile superioare şi supreme sa se aplice juzi esperţi şi în număr de ajuns din sânul fiecărei naţionalitaţi.

*Cap. VI. Drepturi de naţionalitate pe terenul legislaţiunii.*

§. 32. Limba de desbateri şi limba oficioasă a dietei e cea maghiara.

§. 33. Legile sunt a se publica în limba fiecarei naţionalităţi din patrie.

*Cap. VII. Garantarea egalei îndreptaţiri a naţionalităţilor.*

§. 34. Fiecare lege antecedenta, contrară acestor disposiţiuni, îşi perde puterea.

§. 35. Egala îndreptăţire a fiecărei naţionalităţì locuitoare în ţară, statorită în paragrafii antecedenţi, sa declară de lege cardinală a ţării. *Nyári Pál* m. p. *Kerkápoly Károly* m. p.*)

## Raportul comisiunei.

Proiectul de lege despre egala îndreptăţire a naţionalităţilor, compus în urmă în mod final din partea plenului comisiunii, a fost presentat dietei pe lângă următoriul raport:

„Comisiunea şi-a împlinit datorinţa şi a gătit proiectul de lege relativ la egala îndreptăţire a naţionalităţilor.

Când alătură cu stimă aci sub ·/. acest proiect, ca resultat final al lucrărilor ei, trebue să indigiteze acea împrejurare, că neavând instrucţiune specială, a fost avisată a-şi alege ea însaşi, atât punctul de mânecare, cât şi principiile conducătoare ce să cuprind în elaborat.

Comisiunea totuşi sperează, că opul ei va corespunde, barem în parţile principale, acelor păreri pe cari onorata casă le împreună cu conceptul chestiunei de naţionalitate, pentru-că ea a împrumutat ideía fundamentală din adresa dată la cuvântul de tron, ear' la specificare a rămas între marginile ei.

Adresa din anul 1866, Februarie 24, zice aşa: „Ne vom nisui a împlini aceea ce pretinde binele comun al patriei şi ce ne impune datorinţa cetăţenească. În lucrările noastre purcezând din principiile fundamentale constituţionale, vom considera de cinosura în totdeauna dreptatea şi echitatea pentru toţi cetăţenii, de toată clasa, fără distingere de limba şi confesiune. Mai cu samă vom considera aceea ce am esprimat deja în umilita noastră adresă din anul 1861, ca: „simţul naţicnal ce să tot desvoaltă pretinde a fi respectat, şi ca nu se poate aplica aci măsura timpurilor trecute şi a legilor de mai de mult. Nu vom uita, că locuitorii nemaghiari ai Ungariei sunt chiar aşa cetăţeni ai Ungariei (ca Maghiarii), şi noi suntem gata cu sinceritate a le garanta prin lege tot ce pretind interesele lor şi in-

*) Din »*Telegraful Român*«, 1867, numarul 51.

teresul comun al patriei în privinţa aceasta. Vom urmări principiile dreptăţii şi ale frăţietăţii şi la aducerea legilor cari privesc interesele diferitelor naţionalitaţi."

Cari să fie acele interese ale locuitorilor nemaghiari cari ar trebui garantate prin lege? Ce cere în privinţa aceasta interesul comun al patriei? Aceste două întrebari a trebuit să le decidă comisiunea, pentru ca să poată proceda sigur.

Comisiunea n'a întârziat nici un moment întru deciderea lor. Cetăţenii nemaghiari întrebuinţează şi astazi toate drepturile politice şi sociale. Legea nu face distingere între cetăţan şi cetăţan, n'a dat nici în trecut întrebuinţarea drepturilor politice, capacitatea pentru oficiu şi posesiune, numai uneia ori alteia dintre naţionalităţi, ci le-a dat acestea, după conceptele de atunci, nobililor cu diplome.

Locuitorii nemaghiari sufer după legile sustătătoare ceva restrîngere întru întrebuinţarea limbei materne. Comisiunea a fost de părere, că ea numai aşa pricepe bine spiritul adresei, şi pe basa acesteia şi datorinţa sa, dacă proiectul încredinţat ei îl va compune mai cu seama în aceasta direcţiune, şi dacă va statori cu precugetare masura egalei îndreptăţiri a limbei materne.

Comisiunea a putut lua de cinosură în privinţa aceasta numai binele comun al patriei, şi în lucrarea ei a mers fară clătinare până acolo până unde au permis interesele şi respectele generale ale integrităţii politice a statului: guvernarea, justiţia şi jurisdicţiunea.

Ea esprimă deplina îndreptăţire egala a limbei pentru individ. Aşa:

Fiecare cetăţan poate întrebuinţa liber limba sa maternă faţă cu regimul statului, faţă cu bisericile, şcoalele şi comunele, şi primeşte înştiinţări şi resoluţiuni dela organele respective în limba sa maternă.

Comunele, reuniunile, institutele private şi bisericile îşi aleg liber limba protocolului şi a manipulării.

Jurisdicţiunile pot purta protocoalele lor pe lânga limba statului şi în alte limbi. Fiecare poate vorbi în limba sa maternă în adunările comunale, jurisdicţionale, bisericeşti şi în ale reuniunilor.

Să asigură deplina îndreptăţire egală pe terenul reuniunilor, instrucţiunii publice şi al guvernării bisericeşti, ca să poată să-'şi desvoalte liber locuitorii nemaghiari ai ţării naţionalitatea lor în toate direcţiunile. Din contră, s'a ferit comisiunea, atât pentru interesele statului, cât şi pentru interesele singuraticilor cetăţeni, de toate acele dispoziţiuni, cari ar putè periclita, sau tocmai a face cu neputinţă

guvernarea unificată a statului, justiţia corespunzătoare scopului şi jurisdicţiunea (administraţia) bună şi grabnică. De aceea a păstrat drepturile naturale ale limbei oficiale de stat, cât s'a putut, în tot locul unde cetăţanul singuratic nu apare în organismul statului ca atare, ci ca amploiat, sau organ mijlocitor.

Că oare asemenea deslegare a chestiunei de naţionalitate va corespunde aşteptării comune, aceasta depinde mult dela aceea, cum se compun şi cum se judecă acele puncte de vedere, cari se ţin de conceptul de naţionalitate în zilele noastre.

Majoritatea comisiunii e de părere, că deslegarea aceasta va mulţămi şi trebue să mulţămească pretensiunile echitabile ale cetaţenilor de diferite naţionalităţi, cari sunt chemaţi spre susţinerea comuna a statului; pentru-că afară de aceasta, alta modalitate de deslegare ar face cu neputinţă, atât buna justiţie, cât şi grabnica administraţie, corespunzătoare scopului, caci ar trebui împărţita ţara în teritorii naţionale şi drepturile minorităţii ar venì subordonate eventualei majorităţi în toate locurile. Aceasta însă nici fiiĭ nemaghiari ai patriei comune nu ar dori-o.

Sub ·//. se alătură proiectul celor trei membri din comisiune, al deputaţilor *Anton Mocsonyi,* Stefan *Branovatzky* şi Svetozar *Mileticĭ*, care formează proiectul minorităţii." *)

## Proiectul comisiunii.

Proiectul majorităţii comisiunii era următoriul:

### Proiect de lege

*despre egala îndreptăţire a naţionalităţilor.*

§. 1. Toţi cetăţenii Ungariei formează în privinţa politica o naţiune, una şi nedespărţita naţiune ungara, al cărei membru egal îndreptăţit este tot cetăţanul, fie de ori-ce naţionalitate.

§. 2. Aceasta îndreptăţire egală este supusă la norme deosebite numai în privinţa întrebuinţării oficiale a deosebitelor limbi din ţara, şi numai încât este necesară cu privire la unitatea ţării, la posibilitatea şi oportunitatea practică a guvernării şi a administraţiunii şi la esigenţele administraţiunii repezi şi punctuale în justiţie. De aceea:

§. 3. Din causa unităţii naţiunii politice, limba de stat a Ungariei e limba maghiară.

---

*) Din »*Telegraful Român*«, 1868, numarul 88.

§ 4. Limba consultărilor şi de manipulare a dietei Ungariei este esclusiv cea maghiară.

§. 5. Legile să creiază în limba ungurească, dar' au a se da în traducere autentică şi în limbile tuturor naţionalităţilor cari locuesc în ţară.

§. 6. Limba oficială a guvernului ţării, în toţi ramii guvernării este cea maghiara.

§. 7. Adunarile comunale pot ele însele să-şi aleaga limba lor protocolara şi de manipulaţiune internă. Protocolul are a fi luat totodată şi în limba în care o parte de cinci dintre membrii îndreptăţiţi vor afla de lipsă să fie purtat.

§. 8. In adunările jurisdicţiunilor toţi aceia cari au dreptul de a cuvânta pot vorbì, ori ungureşte, ori în limba lor maternă, dacă aceea nu e cea ungurească.

§. 9. In esibitele lor adresate guvernului, comunitaţile pot sa-şi întrebuinţeze limba lor protocolară, sau limba oficială a statului. ear' în cele adresate jurisdicţiunilor limba statului, ori limba protocolară a respectivelor jurisdicţiuni. Aceeaşi măsura va fi de observat şi cu privire la esibitele adresate jurisdicţiunilor, luând afară totuşi organele cercuale proprii, carora pot fi predate şi în limba lor protocolara proprie.

§. 10. Limba protocolară şi de manipulaţiune interna a jurisdicţiunilor, afară de limba oficială a statului, este ori-care limba a căreia folosire este considerată de necesară cel puţin prin a cincea parte a celor îndreptăţiţi de-a vota

§. 11. Dacă în sensul paragrafului 10 oare-careva jurisdicţiune va întrebuinţa în manipulaţiunea protocolară şi oficială pe lângă limba oficială a statului încă şi o altă limbă, textul început în limba oficială a statului va fi decizător în cazuri de dubietate, atât cu privire la înţelesul protocolului, cât şi la citaţiunile oficiale.

§. 12. În privinţa administrarii justiţiei, la judecătoriile de prima instanţă, atât cu privire la limba manipularii, la limba purtării proceselor civile ori criminale, decurgă acelea cu sau fără întrevenirea de advocat, cât şi cu privire la limba sentinţelor ce vor fi a se aduce, se va susţinè pretutindenea praxa de pana acum, pănă ce nu va decide delegaţiunea asupra regulării finale a jurisdicţiunilor de prima instanţă şi a întroducerei procedureí verbale.

§. 13. Jurisdicţiunile bisericeşti îşi determină ele limba manipulării.

§. 14. Intre sine şi în scrisorile adresate guvernului, jurisdicţiunile se folosesc de limba oficială a statului, însă vor putè întrebuinţa şi limba pe care o folosesc, pe lângă limba statului, la purtarea protocolului şi în manipulaţiunea interna.

§. 15. In procesele apelate, dacă acelea nu decurg în limba ungurească, sau sunt provăzute cu documente neungureşti, forul de apelaţiune traduce, atât procesul, cât şi documentele, încât este de lipsă, în limba ungurească, prin translatori autentici, cari vor fi aplicaţi la forurile de apelare, pe spesele statului, şi apoi esaminează procesul în aceasta traducere autentică. Forul apelator va aduce resoluţiunile, decisiunile şi sentinţele sale totdeauna în limba oficiala a statului. Retrimiţându-se procesul la respectiva judecătorie de instanţa prima, aceasta va fi obligata a publica şi respective a da resoluţiunile, decisiunile ori sentinţele forului de apelată fiecărei partide şi în limba în care pofteşte aceasta, încât limba aceea ar fi limba de manipulare a judecătoriei, sau oare-care limbă protocolara a jurisdicţiunii.

§. 16. In casul arătat în §-ul 15, atât în procederea sa relativă la proces, cât şi afară de aceea, la ascultarea martorilor, la inspecţionări judiciare şi la alte acte judecătoreşti, judele se va folosi de limba persoanelor ascultate sau de limba de ele întrebuinţată, însă în protocolul de pertractare de limba oficioasă a statului. În cas însă când părţile n'ar înţelege aceasta din urmă, judele va esplica părţilor cuprinsul protocolului, în cas de lipsă cu ajutoriul unui interpret. Judele este aşişderea îndatorat a esplica şi după împrejurări a interpreta părţilor încă şi documentele mai însemnate ale procesului, în casul când acestea ar fi concepute într'o limbă neînţeleasa de una sau alta dintre părţile litigante.

În interesul părţii care are să fie citată, resoluţiunea de citaţiune se va concipia în limba ei maternă, în casul că aceasta se va putè erua cu grăbire, de altmintrelea în limba protocolară a comunitaţii în care locueşte partida care are să fie citată, sau chiar şi în limba oficială a statului.

Textul original şi autentic al celoralalte resoluţiuni, decisiuni sau sentinţe, este totdeauna cel maghiar; este însă îndatorat judele totuşi a le face cunoscute, respective a le înmâna fiecărei părţi încă şi în limba pe care partida o doreşte, încât limba aceasta ar fi una din acelea în cari se manipulează afacerile şi protocoalele jurisdicţiunii de care să ţine şi judele însuşi.

§. 17. Dacă asemenea procese se continuă la instanţa mai ınalta, judecătorul e îndatorat ex offo, ca toate documentele, cari nu sunt concipiate în limba oficială a ţarii, să le traducă în limba ungurească prin traducătorii sistemisaţi pe lângă jurisdicţiune şi se substearnă traducerile deodată cu procesul la judecătoria de apelaţiune. Decisiunile, conclusele şi sentinţele judecătoriilor mai înalte au a se concipia în limba oficială a ţării, prin urmare la publicarea acelora judecatoria de prima instanţă este îndatorată a observa aceeaşi prescriere, care s'a aratat în punctul din urmă al §-ului 16 în privinţa publicaţiunii sentinţelor judecătoreşti de prima instanţă.

§. 18. In toate procesele în cari părţile se suplinesc, sau trebue să se suplinească prin advocat, limba pertractării, a decisiunilor, concluselor şi sentinţelor este limba oficială a statului.

Esceptiune face numai conclusul de citaţiune, în privinţa căruia au a se observa determinaţiunile §-lui 16. Fiecare parte este îndatorata se alăture documentele întrebuinţate, încât acelea nu vor fi concipiate în limba oficială a ţării, — şi în traducere ungurească. Traducerile subsemnate în comun de representanţii ambelor părţi, cari poarta procesul, au a se considera ca autentice. Dacă însa partea contrară ar trage la îndoială fidelitatea traducerii ungureşti, traducerea are a se autentica prin traducătoriul jurisdicţional. Protocoalele despre inspecţionări şi ascultarea de martori au a se concepe şi în atari procese în limba persoanelor ascultate; însa în cas de apelaţiune are a se adaoga la protocol şi traducerea ungureasca, ex offo.

§. 19. Prescrierile de taxe, cu privire la traducătorii cari au a se aşeza la jurisdicţiunile singuratice, le va statori ministerul de interne. Dacă documentele sunt concipiate într'o limba pentru care la respectiva jurisdicţiune nu este traducător de specialitate, acelea au a se trimite la secţiunea de traducere ce se va organisa spre acest scop în sânul ministeriului de interne.

§. 20. În afacerile cari cad sub competenţa judecătoriilor cambiale, limba procesului, în interesul creditului public, este limba oficiala de stat.

§. 21. Limba manipulaţiunii interne a judecatoriilor seculare, cari atârnă dela alegere, e limba oficială de stat. Judecătoriile seculare îşi aleg ele înseşi limba manipulaţiunii.

§. 22. La diregătoriile de carte fonduară are a se întrebuinţa limba oficială de stat; totuşi resoluţiunea şi estrasele, dacă poftesc

părţile, au a se da şi în limba protocolara şi de manipulaţiune internă a jurisdicţiunii.

§. 23. Limba oficială a judecătoriilor cari depind dela numirea guvernului e esclusiv cea ungurească. Spesele traducerii le solveşte în procese partea care perde. Ele însă au să fie anticipate de către partea care subşterne documentele pentru traducere. Unde nu obvine asemenea cas, cum e de es. la protocoalele despre inspecţionare şi ascultare de martori, datorinţa anticipării îngreunează pe actor.

§. 24. Dacă oameni privaţi, biserici, societăţi private, institute private şi atari comunitaţi, cari nu posed nici un drept jurisdicţional, nu ar întrebuinţa în esibitele lor către guvern limba oficială a acestuia, are a se adaoge textului unguresc al resoluţiunilor ce vor urma la asemeni esibite, afară de casuri urgente, şi o traducere în limba esibitului.

§. 25. În interesul succesului instrucţiunii publice, în interesul culturei comune şi al prosperităţii, ministrul de instrucţiune este îndatorat a se îngriji, ca cetăţenii patriei de fiecare naţionalitate să-'şi poată cultiva pruncii în limba maternă. Spre acest scop ministrul de culte dispune, ca în ţinuturile unde sunt numeroşi cetaţenii de o naţionalitate şi nu este şcoala corespunzătoare indigenţelor poporaţiunii, sau nu sunt destule institute de învăţământ de acestea, să se înfiinţeze după putinţă institute de învăţământ, corespunzătoare scopurilor atinse.

§. 26. În ţinuturile în cari sunt în us mai multe limbi, ministrul de culte are a se îngriji, ca şcolarii din şcoalele medii să capete învăţătură deplină gramaticală şi în limba lor maternă.

§. 27. La institutele mai înalte de învăţământ, cari se vor înfiinţa în ţară, se vor ridica catedre pentru limbile naţionalităţilor cari locuesc în masse în acel ţinut.

§. 28. La universitatea ţării limba propunerii e cea ungureasca, totuşi, încât nu se va fi făcut pană acuma, se vor ridica catedre pentru limbile folosite în ţară şi pentru literaturile lor.

§. 29. Fiind-ca la înlocuirea oficiilor şi în viitor se va considera numai capacitatea personală, naţionalitatea cuiva nu mai poate fi pedecă nici de aci încolo pentru înălţarea lui la vre-un oficiu ori demnitate. Guvernul statului se va îngriji, ca pentru oficiile ţării, şi anume, pentru posturile de comiţi supremi, să se aplice după putinţă persoane din naţionalităţile deosebite, cari sunt versate în limbile recerute şi sunt şi de altmintrelea provăzute cu cunoştinţele necesare.

§. 30. Ordinaţiunile legilor de mai nainte, cari stau în contrazicere cu determinaţiunile de sus, prin aceasta să desfiinţează. *Kerkápolyi Károly* m. p., *Horváth Lajos* m. p.*)

## Proiectul naţionaliştilor.

Proiectul de lege presentat dietei ungare din partea deputaţilor naţionali în chestia egalei îndreptăţiri a naţionalităţilor din Ungaria, era în fine următoriul:

### Proiect de lege

*despre regularea şi asigurarea naţionalităţilor regnicolare şi a limbilor lor în Ungaria.*

§. 1. Urmatoarele poporaţiuni regnicolare istorice ale Ungariei, anume: Maghiarii, Românii, Sârbii, Slovacii, Rutenii şi Nemţii, să recunosc de naţiuni regnicolare egal îndreptăţite, pe seama carora se garantează egala îndreptaţire politică a naţionalităţii şi a limbei prin lege fundamentală, între marginile integritaţii teritoriale şi ale unităţii politice a statului. Fiecare naţiune are dreptul a-şi întrebuinţa steagul seu naţional, ca espresiune esternă a naţionalităţii, cu ocasiunea serbărilor publice politice, pe edificii publice, cu toate acestea însa pe lângă steagul coroanei ungare.

§. 2. În scopul representării singuraticelor naţionalităţi şi al determinării şi regulării cercului de competenţă a limbilor, se stabileşte principiul majoritaţii sufletelor poporaţiunei, şi se ordoneaza arondarea comitatelor, districtelor şi în ele a cercurilor electorale astfel, ca acestea, dacă nu peste tot, apoi în cea mai mare parte, ori în mare parte să fie compuse din una şi aceeaşi naţionalitate. Esecutarea practică a arondarii se va face prin lege specială. În scopul compunerei unui proiect de lege în privinţa aceasta, pe basa unui studiu amănunţit, să esmite fără amânare o comisiune regnicolară, compusă din toate naţiunile ţării, în proporţie egală, care comisiune îşi va presenta elaboratul în cea mai deaproape sesiune a dietei.

§. 3. În comunele rurale şi urbane, şi în comitate, respective districte, naţionalitatea majorităţii poporaţiunii respective, — şi anume a majorităţii *absolute,* acolo unde ea esistă, ori se va putè forma după ordonata arondare, — de altcum *relative,* — formează în ţinutul respectiv naţionalitatea publică, şi limba ei va fi limba oficială, atât

*) Din »*Telegraful Român*«, 1868, numărul 85.

a representanței politice, sau politice-administrative, cât și a antistiilor și a autorităților publice, presupunând, că majoritatea aceea aparține uneia dintre cele șase naționalități regnicolare. În astfel de comune, comitate și districte mixte, în cari pe lângă majoritatea decizătoare mai este vreuna dintre naționalitățile regnicolare la număr și importanță ei aproape, membrii din representanță ai acesteia din urmă au dreptul să pretindă, ca în comuna respectivă, în comitat ori district, și mai ales în părțile locuite în preponderanță de astfel de naționalitați, limba acestei naționalitați să fie folosită ca a doua limbă oficioasă. Membrii celoralalte națiuni regnicolare de altcum au dreptul de a-'și întrebuința liber limba în adunările representanței. Comunele în cari majoritatea nu aparține nici uneia dintre cele șase națiuni regnicolare, în afacerile lor interne comunale pot se folosească limba proprie ca limbă oficială, dar' limba publica oficială aici o formează limba comitatului.

§. 4. Fiecare națiune regnicolară are să fie representata în mod potrivit în casa de sus a parlamentului, la autoritațile centrale, la tribunalele supreme, în fruntea comitatelor, respective districtelor, și peste tot în acele dignități și oficii, a caror îndeplinire depinde dela coroană, respective dela puterea esecutiva. Limba națiunei regnicolare maghiare, care formează majoritatea țarii, e limba oficială a legislațiunii și a autorităților centrale. Dar' în secțiunile și senatele singuratice, și în special în chestiuni de ori ce natură, dresate în altă limbă, desbaterea se poate face, decisiunea însă trebue sa se facă, în limba aceasta. În dietă representanții națiunilor din minoritate au voe liberă a se putè pronunța și în limba lor națională.

§. 5. Legile țării, apoi ordinațiunile guvernului și ale autorităților centrale, și ori-ce adrese, sunt a se comunica și respective publica fiecărei națiuni regnicolare, în special municipiilor, pe lângă textul original, în limba, respective limbile oficiale ale acestora, în text autentic. In cas de dubietate, născută între aceste două texte, decide textul original.

§. 6. Comitatele și districtele, cum și representanțele, corpurile de funcționari și antistiile autoritaților orășenești, mai departe, judecătoriile orășenești, comitatense, districtuale și cercuale, precum și toate autoritățile administrative inferioare, comunică în sus, cu autoritățile mai înalte, în limba proprie oficială, și cu esceptiunea casurilor din §. 5 în aceeași limbă primesc resoluțiunile, însărcinările, și ori-ce comunicare. Și tot astfel comunică în limba proprie oficială

autoritățile de rang egal între olalta, dacă au aceeași limbă oficială; în cas contrar, pe lânga textul original al limbei proprii, folosesc limba autorităților centrale. Aceeași disposițiune se stabilește și pe seama comunelor rurale și pe seama antistiilor acestora, dacă limba lor oficioasă e recunoscută de limbă usitată în comitat, respective district. In cas contrar comunele sunt îndatorate să foloseasca în comunicația esternă una din limbile usuate în comitat, respective district.

§. 7. Cu privire la afacerile privaților (particularilor) se decretează ca regulă generală, că părțile pot să-și folosească limba proprie, și autoritățile, respective tribunalele, în limba părților poartă pertractarea și în aceeași aduc și hotarîrile. Dacă părțile în chestii de litigiu se țin de diferite limbi usuate în teritoriul acelei autoritați, fiecare poate să-și foloseasca limba proprie. Pertractarea și deliberarea însă se face în limba în care s'a înaintat prima suplică. Partida a cărei limbă nu e usuata pe teritoriul autorității respective, are dreptul a folosi limba contrariului ei, ori limba autorității respective, sau a autorității centrale. Dacă una din părți e stătatoare din mai multe persoane aparținătoare la diferite națiuni, se pot unì asupra unei limbi dintre cele usuate, de altcum sunt datoare să foloseasca limba oficioasa. In chestii de penalitate, instrucția, și ori-ce pertractare, se face în limba acusatului, ear' sentințele cum și alte decisiuni se aduc în limba acusatului, dacă aceasta e una din limbile usuate pe teritoriul autorității respective, de altcum în acea limbă regnicolara usuata acolo, pe care acusatul declară că o cunoaște mai bine. În casuri când sunt mai mulți acusați de diferite naționalități, cei-ce vorbesc una din limbile acolo usuate sunt a se asculta în aceasta, și pertractarea, cu privire la ei, se face în aceasta limbă, cu privire la ceialalți însă cu ajutoriul tălmacilor, în limba oficială a comitatului. Sentința însă li-se publică în limba proprie. Aceleași disposițiuni sa stabilesc și cu privire la ascultarea martorilor.

§. 8. Instrucțiunea națională se recunoaște, în scopul educațiunei publice și al bunăstării publice, de misiune a statului, și prin urmare se ordonează promovarea ei și ajutorarea ei, precum din puterile proprii ale fiecărei națiuni, așa și din averea statului, în mod egal. Prin urmare, fiecare națiune regnicolara are dreptul în întregul ei ori în parte să se asocieze în scopul acesta, să înființeze școlì și institute, reuniuni și societăți pentru desvoltarea spirituala și materială, cum și pentru desvoltarea culturei, științei, literaturei, artei și a economiei naționale, a aduna capitale și a face fundațiuni

pe cari le manipulează singură prin orgauele proprii, alese spre acest scop. In special îi stă în voe libera fiecarei naţiuni regnicolare a se asocia în mod organic în toate ramurile numite mai sus, în scopul educării poporului, al culturei şi desvoltării naţionale, a-şi forma şi organisa în adunare uaţionala, ori congres naţional, organul unităţii sale naţionale, cu dreptul de a putè face, în scopurile de sus, cu încuviinţarea coroanei şi sub suprema inspecţiune, repartisare de bani asupra celor representaţi în congres, şi de a putè promova interesele naţionalităţii, ale desvoltarii şi cultivarii naţionale, la coroană, dietă şi guvern, prin facerea de representaţiuni, propuneri şi înaintarea de gravamine.

In acele ramuri ale instrucţiunii naţionale, cari ating terenul religiei, organele naţionale şi bisericeşti vor stabili în bună înţelegere modalitatea după care chestiile de natura aceasta vor fi pertractate şi resolvate în acelaşi congres, ori în adunări separate.

§. 9. In toate şcolile poporale, în institutele mai înalte culturale şi de învăţământ ale celor şase naţiuni regnicolare, limba proprie naţională è limba de instrucţie. Institutele de educaţie naţională şi respective de cultivare religioasă ale singuraticelor naţiuni, pe lângă condiţiunea aducerei în consonanţă peste tot a planului de învaţământ, sa declara egale cu asemenea institute ale statului, şi în toate în cari se propune istoria pragmatică a ţarii, este a se propune în mod obligator totodată şi istoria proprie naţională. Comunitaţile bisericeşti şi şcolare, autorităţile şi institutele, cum şi toate instituţiunile, societăţile, reuniunile create în scopurile indicate în §-ul 8, au dreptul de a folosi limba proprie naţională în comunicarea internă şi esterna între sine, cu guvernul şi autorităţile respective, şi a pretinde dela guvern şi autorităţile respective resoluţiuni şi răspunsuri compuse în aceeaşi limbă.

§. 10. La universitatea ţării se creiaza pe seama naţionalităţilor regnicolare, pe lângă catedrele de limba şi literatură, încă şi catedre pentru predarea în limba naţională a legilor patriei, concesă fiind totodată docentura şi pentru alte ramuri în aceleaşi limbi, precum şi facerea esamenelor în ori-care limba de propunere. Acelaşi lucru se dispune cu privire la academiile regnicolare de drept, dar' numai cu privire la naţionalităţile bine representate în respectivele părţi de ţară. La şcolile esistente, medii şi superioare de stat, ori institute de învaţământ, cu ţinerea în vedere a elementelor naţionale representate în măsură mare în ele, se va întroduce ca limbă de propunere limba acelei poporaţiuni în sânul căreia ele sunt ridicate; ear' în

http://statuldacia.info

sânul acelor naţiuni regnicolare, cari sunt lipsite de astfel de institute, ele sunt a se ridica în numar corespunzător din puterile ţării, ori amasurat împrejurărilor, cu ajutoriul statului.

§. 11. Dispoziţiunile fundamentale ale acestei legi, în special cele cuprinse în §-ul 1 şi 2, formează părţi integrante din constituţiunea ţării.

§. 12. Legea aceasta, cu privire la dispoziţiile esecutabile şi înainte de arondarea ordonată în §-ul 2, se esecută numai decât, cu privire la celelalte însă la timpul seu; ear' legile şi ordinaţiunile de mai nainte, contrare dispoziţiilor acestei legi, prin aceasta se declară şterse. *)

## Discuţia asupra proiectelor de lege.

Discuţia asupra proiectelor de lege despre naţionalităţi s'a început în şedinţa din 24 Noemvrie 1868 a dietei ungare. Asupra *proiectelor*, pentru-că pe masa dietei era depus, nu numai proiectul comisiunii, ci după-cum am văzut, şi proiectul minorităţii din comisiune, ori mai bine zis, proiectul naţionalităţilor, ear' în cursul desbaterilor a presentat şi *Deák Ferencz* un proiect propriu de lege, al treilea, care a şi fost votat apoi din partea dietei.

Discuţia *generală* asupra proiectelor de lege a dat de lucru dietei în cinci şedinţe consecutive, ear' în a şasa şedinţă legea a fost votată şi în discuţia *pe articole*. A fost frumoasă şi interesantă discuţia aceasta, pentru-că în cursul ei a fost lămurită chestia naţională din toate punctele de vedere, şi a fost scoasă în lumina ei cea adevărată. S'au făcut corecte declaraţiuni şi din parte maghiară cu ocasiunea aceasta, de aceea cred că corespunde scopului pe care-'l urmăresc dacă dau întreaga discuţie publicului cetitor, după notele stenografice, ear' nu numai vorbirile deputaţilor români.

Încep deci cu cele petrecute în

### *Şedinţa din 24 Noemvrie 1868.*

*Presidentul:* „La ordinea zilei e pusă desbaterea chestiei naţionale. Deputatul *Măcelariu* a înştiinţat, că înainte de începerea desbaterei voeşte să înainteze proiect de resoluţiune.“

*) Din »*Deak Ferencz beszédei*«, (Budapest, 1903. Franklin társulat), vol. VI pagina 97—100).

*Ilie Măcelariu:* „Onorată casa! Comisiunea centrală 'şi-a făcut eri raportul asupra proiectului de lege referitor la chestia *uniunei.* Faţa cu acest proiect am onorul a depune pe masa onor. case, în numele meu şi al mai multor consoţi de principii, presentul proiect de resoluţiune, şi totodată a ruga cu toată cuviinţa onorata casă, să binevoească a dispune tiparirea lui şi a-'l pune la ordinea zilei deodată cu chestia uniunei."

***Paiss Andor,*** notar, (ceteşte proiectul de resoluţiune al lui Ilie Măcelariu şi soţii:)

„Considerând, că Ungaria, Croaţia, Slavonia şi Dalmaţia, precum şi marele principat al Transilvaniei compun statul de sub coroana sfântului Stefan;

considerând, că aceste ţări, şi anume Transilvania şi Ungaria, în puterea sancţiunei pragmatice şi pe temeiul mai multor diplome şi legi mai nouă şi mai vechi de drept public s'au bucurat pururea de guvernament şi legislaţiune autonomă, separată;

considerând, că între Transilvania şi casa domnitoare pe temeiul sancţiunei pragmatice primite de dieta Transilvaniei la 1722 şi inarticulate la 1744 totdeauna a esistat asemenea legatură, ca între dinastie şi Ungaria;

considerând, ca după unitatea de interes între ţările surori, Ungaria şi Transilvania, nu numai pentru present, ci şi pentru viitor este de lipsă şi de dorit o uniune mai strînsă decât cea personală, basată pe sancţiunea pragmatică;

considerând, că art. I. de lege al dietei din Cluj dela anul 1848, chiar şi dacă n'ar fi atacabil, nici din punct de vedere formal, nici din punct de vedere material, el nu formează decisiunea unui corp representativ al poporului, ci al unui corp feudal;

considerând, că ideea fundamentală a unei mai stricte uniuni între aceste doua ţări surori nu poate se zaca în decisiunea unui corp feudal, ci numai în condiţiunile unei mai eficace desvoltări materiale şi spirituale ale popoarelor locuitoare în aceste ţări;

considerând, că o astfel de uniune numai atunci poate se fie salutară şi durătoare, dacă la regularea ei definitivă se va ţinè socoteală de interesele poporaţiunei, nu numai a uneia, ci şi a celeialalte;

considerând, că aceasta numai aşa este cu putinţă, dacă nu numai una, ci şi ceealaltă ţara va avea corpul ei representativ;

considerând, că capacitatea de o deslegare fericită a acestei chestiuni nu poate compete în mod esclusiv representanţei poporului,

nici a uneia, nici a celeialalte ţări, singure de sine, ci numai ambelor între sine şi împreună;

considerând, că Transilvania nici la 1848 nu a avut, nici astăzi nu are representanţă de popor;

considerând, că o lege electorală necesară pentru înfiinţarea unui corp representativ, privind referinţele de drept public ale Transilvaniei după 1848, este posibilă numai pe calea unei resoluţiuni maestatice;

considerând, că o resoluţiune maestatică de aşa natură, a căreia îndreptăţire sa motivează prin neîncunjurabilitatea ei, nu numai că nu stă în contrast cu principiile dreptului natural al constituţionalismului, ci este chiar condiţiunea prealabila a acestuia, şi ca atare cu atâta mai mult este justificată, cu cât mai mult cuprinde ea în sine materialminte recerinţele constituţionalismului;

considerând, că astăzi acestor recerinţe ar corespunde mai vârtos spiritul articolului V de lege din anul 1848 dela Pojon;

considerând, ca chemarea legislaţiunii nu poate fi să stee cu mânile legate prin decisiunile timpului trecut şi se subordoneze legii interesul poporului, prin urmare, se subordoneze viitoriul trecutului, scopul mijlocului, ci chemarea, ba chiar datorinţa ei este, a aduce legi în favoarea poporului;

după toate acestea, considerând, că proiectul de lege de pe tapet stă în drept contrast cu cele înşirate:

Casa se declare prin resoluţiune, că ea între imprejurările constătătoare nu se apucă de desbaterea proiectului de lege propus de ministeriu în causa uniunii între Transilvania şi Ungaria. Cu o cale casa îşi declară dorinţa, ca regimul responsabil, cu încuviinţarea Maiestăţii Sale, se mijlocească cât mai curând convocarea unei diete nouă în Transilvania, pe temeiul unei legi electorale compusă după principiile articolului de lege V din Pojon, dela anul 1848, şi conţelegerea ambelor diete se faca posibilă regularea definitivă a acestei chestiuni. Dat din Pesta, 24 Noemvrie 1868. (Urmează 19 subscrieri.)" *)

***Presidentul:*** „Se va da spre tipărire şi se va distribui. Referentul comisiunei centrale presentează raportul acelei comisiuni."

***Kéthelyi József, referentul*** (îl ceteşte).

***Deák Ferencz:*** „Onorată casă! In vieaţa parlamentară obvine adese-ori casul, că în privinţa oare-cărui proiect de lege abia se pot

*) Din »*Telegraful Român*«. 1868, numarul 95.

distinge liniile demarcaţionale, cari deosebesc desbaterea generală de cea specială. In astfel de situaţie mă aflu eu acum faţă cu presentul proiect de lege. Proiectul de lege subşternut, mai ales cel elaborat de comisiunea centrală, în foarte multe puncte se uneşte cu părerile mele. Nu se uneşte însă în privinţa grupărei textului, în privinţa cursului logic al lui. Afară de aceasta sunt în el unele puncte, asupra cărora părerea mea este alta. A-şi fi spus la desbaterea specială observările ce ar fi să se facă referitor la capitoli singuratici; dar' tocmai fiind-că eu voesc să compun altcum construcţia, şi ceea-ce în elaboratul comisiunei centrale e la sfârşit, eu doresc să pun la început, ear' unele lucruri, cari în elaborat nu se spun, eu a-şi dorì să se spuna: de aceea deci este de lipsă să iau cuvântul, aci la desbaterea generala. (Să auzim!)

Timpul e scurt, nu voiu face deci pradă de acest timp prin oraţie lungă; zic simplu atâta, că convingerea mea în chestiunile subversante e aceea, că în Ungaria esista o naţiune politica: naţiunea maghiară unitară, indivisibilă, la care toţi cetăţenii patriei, aparţină ei ori-carei naţionalitaţi, sunt membri egal-îndreptăţiţi. (Aprobari.)

Al doilea punct, pe care-'l cred şi mărturisesc e: că această egal-îndreptăţire numai cu privire la folosirea oficială a diferitelor limbi din ţară, şi şi în aceasta privinţă numai într'atâta poate fi determinata în regule speciale, întrucât o asemenea determinare ar fi necesara din punctul de vedere al unităţii ţării, al posibilităţii şi oportunităţii de guvernare şi de administrarea punctuală a justiţiei. (Aprobări.)

Din aceste două principii mânecând, nu spun lucruri noue, căci până acum încă aşa era, conform principiului fundamental al constituţiunei, că precum amintìi, toţi cetaţenii Ungariei constitue o naţiune politică, şi aceasta e cea ungara, şi acestei naţiuni politice îi sunt membri egal-îndreptăţiţi toţi cetăţenii patriei. Enunţ mai departe, că în urmarea amintitei unităţi politice a naţiunei, ceea-ce se face în numele sumar al statului, nu se poate face în mai multe limbi, ci aceea trebue să se facă în limba statului, în limba maghiară. Astfel deci, precum până acum, aşa şi de acì înainte, în Ungaria limba legislativei, în desbaterile legislatorice şi în toate funcţiunile, trebue să fie limba maghiară. În limba maghiară trebue create legile, cari în traducere autentică au să fie publicate şi în alte limbi. Ear' limba guvernului în toţi ramii de guvernare asemenea e cea maghiară.

In jos însa, la comitate, municipii, comune, biserică, eu nu sunt nici cât mai puţin străin dela a nu restrînge egal-îndreptaţirea şi a-'i da aceleia teren larg. Asemenea şi în judicatură, încât priveşte forurile inferioare, nu însă cele apelatorice.

Toate acestea nu le motivez, căci dacă va fi de lipsa sa mai spun ceva spre motivarea lor, voiu face-o aceasta la finea discuţiunei, în firul cuvântului final, care îmi va compete doar' şi mie, fiind-că fac propunere separată.

De astă dată observ numai atâta, că cu privire la judicatura înaintea forurilor prime eu a-şi fi gata să conced, şi a-şi dorì să se conceadă, ca pretutindenea, unde în comitat sunt mai multe limbi protocolare, fiind-că locuesc în el mai multe naţionalităţi, procesele să se poata purta la forurile prime *în ori-care dintre limbile protocolare.* Eu în aceasta nu m'a-şi teme de nici o consecvenţă dunătoare şi îmi stă înainte şi consideraţiunea, că dacă Ungaria voeşte să întroducă instituţiunea curţilor cu juraţi, procedura verbală, va fi neîncunjurat de lipsă a concede purtarea proceselor şi în alte limbi, afară de cea maghiara. Ear' parerea aceea, că unde limba poporaţiunei nu e cea maghiară, procesele să trebuească purtate inomis în limba maghiară, *o consider de neesecutabilă, incorectă, şi nu o văd a fi necesară în interesul naţiunei maghiare.* (Aprobări).

Drept, că contra acesteia s'au ridicat obstacule în secţiuni şi şi altundeva. În combaterea acelor contraobiecţiuni acum nu mă dimit. A-şi dorì, ca purtarea proceselor, acolo unde poporaţiunea nu e maghiară, sa se conceadă şi în limba poporaţiunei de acolo. Dar' fiind-că cunoscând dispoşiţia, abia cred, că aceasta să poată fi esoperată acum, ear' eu voesc resultat, ori barem o astfel de învoeală, care cel puţin sa nu facà problematică realisarea dorinţei mele în viitor: între împrejurările de acum mă mulţămesc cu aceea, ca usul de până acum să se susţină până când cu privire la judicatură se va întroduce procedura verbală şi curţile cu juraţi şi se vor organisa judecătoriile inferioare. Sunt convins, că îndată ce se vor regula lucrurile acestea, ceea-ce eu doresc, ca adecă să se conceadă pretutindenea purtarea proceselor în limba poporaţiunei, va urma de sine, ear' dieta o va enunţa şi prin lege.

Dar' nu mă dimit în discutarea mai departe a acestora.

Îndrăznesc a presenta on. case ca propunere un separat proiect de lege în obiectul *egal-îndreptaţirei naţionalistice,* observând, ca o foarte mare parte a acestui separat proiect consună cu proiectul

comisiunei centrale, dar' în anumite chestiuni am ţinut de lipsă a mă abate dela el, mai ales în aceea ce priveşte împărţirea.

Eu astfel a-şi dori să încep proiectul: (Ceteşte) „Proiect de lege în obiectul *egal-îndreptăţirei naţionalistice.* Fiind-că toţi cetăţenii Ungariei, chiar şi conform principiilor fundamentale ale constituţiunii, în privinţa politică formează o singură naţiune, naţiunea ungara unitara, indivizibilă, căreia fiecare cetăţean al patriei, de ori-şi-ce naţionalitate, îi este membru egal-îndreptăţit; fiind-că, mai departe, aceasta egal-îndreptăţire singur numai cu privire la folosirea oficială a diferitelor limbi usuate în ţară, şi numai într'atâta poate cădè sub regule speciale, întrucât o fac aceasta necesară unitatea ţării, posibilitatea practică a guvernării şi a administrării publice, şi esigenţele judicaturei punctuale: completa egal-îndreptăţire a cetăţenilor în toate celelalte raporturi ramânând neatinsă, cu privire la folosirea oficială a diferitelor limbi vor servì de cinosura regulele următoare“. . .

Aci nu enunţ, că *acum* să hotărîm, că toţi locuitorii Ungariei formează o singură naţiune politică, ci în întroducere mă provoc la aceasta ca la fapt real. (Aprobări.)

(Ceteşte mai departe:) §. 1. „Pe baza unitaţii politice a naţiunei limba de stat a Ungariei fiind limba maghiară, limba de discuţie şi administraţie a dietei maghiare va fi şi de aci încolo esclusiv limba maghiară. Legile se aduc în limba maghiară, dar' au sa fie publicate şi în traducere autentică în limba tuturor celoralalte naţionalităţi cari locuesc în ţară. Limba oficiala a guvernului ţării, în toţi ramii guvernării, va fi şi de aci încolo limba maghiară.“

Nici aci nu spun ceva nou. Nu aşa o enunţ, ca şi cum ar fi lucru nou, ci mă provoc la el ca fiind esistent deja. (Aprobări.)

Dacă ar zice cineva: doar' legile acestea au esistat deja, are drept. Dar' *lege de naţionalităţi* pană acum n'a fost. Şi când voim să zicem, că egal-îndreptăţirea numai într'atâta se demarchiază prin regule speciale, întrucât o pretinde aceasta unitatea ţarii şi considerantele înşirate acolo, atunci nu numai aceea trebue s'o enunţăm, că noi facem statut nou, ci ca la ceva esistent deja trebue să ne provocăm şi la aceea ce menţinem din cel esistent deja.

După acestea trec la comitate. Aceasta rămâne conform stilisării comisiunii centrale. La fine însă a-şi dori să enunţ (Ceteşte:) „Dispoşiţiunile legii acesteia asupra Croaţiei-Slavoniei şi Dalmaţiei, cari au teritoriu separat, şi şi în privinţă politică formează naţiune

separată, nu se estind, ci cu privire la acestea va fi dătătoare de directiva şi în privinţa limbei învoeala încheiată deoparte întră dieta maghiară, de altă parte întra dieta croato-slavonă, şi pe baza căreia deputaţii acelora în dieta maghiară pot vorbì şi în limba lor materna". (Aprobari.)

La presentarea acestui proiect de lege m'a îndemnat, cum zic, faptul, că întâiu, întreg firul construcţiei nu mi-s'a părut mulţămitor, al doilea, că voind a evita anumite drepturi, a face amintire de legi, mă tem să nu întroducem nebulositate în lucru.

Vă rog să urmariţi cu atenţiune întroducerea dela elaboratul comisiunii centrale. (O ceteşte:) „Acea egal-îndreptăţire, de care se bucură cetaţenii de ori-ce naţionalitate ai Ungariei. în privinţa drepturilor politice şi civice, făra deosebire, singur numai cu privire la folosirea oficială a limbilor usuate în ţară şi numai într'atâta cade sub regule speciale, întru cât o fac necesară unitatea ţării, posibilitatea practică a guvernării şi a administraţiunii publice, cum şi recerinţele administrării grabnice şi punctuale a justiţiei. Tocmai de aceea..."

Aceasta e întroducerea la proiectul comisiunii centrale. Este enunţat acì principiul, că toţi cetăţenii ţării, aparţină ei la ori-care naţionalitate, sunt egal-îndreptăţiţi. Este enunţat principiul, că această egal-îndreptăţire singur numai cu privire la folosirea limbei poate cădè sub regule speciale. Este enunţat principiul, că şi în aceasta privinţă numai într'atâta sub regule speciale, întrucât o pretinde aceasta unitatea ţării şi considerantele înşirate acolo.

În continuare zice apoi proiectul comisiunii centrale: „Tocmai de aceea"... şi spune regulele.

Din aceasta întroducere fiecine deduce, că egal-îndreptăţirea e principiul general, regulele înşirate formează escepţia faţă cu egal-îndreptaţirea; ceea-ce prin regulele acestea nu e substras dela principiul general, aceea aparţine categoriei egal-îndreptăţirii.

În acest elaborat însă limba dietei d. e. nu e nicăiri amintită.

Nu vor trage oare din aceasta deducţiunea, că: „Eată, principiul general al egal-îndreptaţirii 'l-aţi enunţat; a-ţi spus, că singur numai la folosirea limbii pot fi statuate regule speciale şi numai într'atâta, întru-cât inomis va pretinde unitatea ţării şi alte considerante enumărate acolo; a-ţi spus regulele; pe care regulă nu a-ţi întrodus-o deci acolo, în aceea nu a-ţi restrîns egal-îndreptăţirea. Fiind însă că acolo nu a-ţi facut amintire de limba dietei, natural că aceasta nu e substrasa dela îndreptăţirea egală".

Şi mai mare forţă dă acestei deducţiuni faptul, că proiectul de lege enunţa, că dispoziţiile din legile anterioare, contrare hotărîrilor de mai sus, sunt imediat cassate. Dacă stă deci aceea, că egal-îndreptăţirea e regula în acest elaborat şi faţă cu ea sunt escepţiuni cu privire la folosirea limbii, escepţiunile acelea sunt înşirate şi nu e amintită între ele limba dietei, ear' legile toate câte sunt în contrast cu aceea. care acum e să se voteze, se vor şterge: nu ne putem provoca nici chiar la legea din 1844. (Aşa e!)

Ar putè cineva obiecţiona faţă cu acestea, că şi în proiectul comisiunii centrale sunt amintite numai acele drepturi civice şi politice, de cari fără deosebire usează toţi cetăţenii patriei acesteia, în dietă însă, conform legii, nu poate vorbì nimenea altcum decât în limba maghiară; deci din textul legii nu se poate face deducţia amintită. În firul disputelor s'ar putè invoca argumentul acesta, şi nici că ar fi fără ponderositate, dar' de ce să creăm o astfel de lege, *asupra înţelesului căreia mai târziu ar trebuì să disputăm,* când o putem evita aceasta prin faptul, că aceea-ce voim să hotărîm, ori sa susţinem în lege, o esprimăm *clar şi cu precisitatea, care să eschidă ori-ce dispută.* (Aprobări.)

Dar' nu vorbesc mai mult; îndrăznesc a depune pe masa casei proiectul meu de resoluţiune.

Mie-'mi este egal, ori că onor. casă în firul discuţiunii dând atenţiune şi acestuia va întra imediat în discutarea lui, ori că va dispune tipărirea lui, pentru-ca se poată fi luat la desbatere combinativ, împreună cu celalalt.

Recomand proiectul meu în atenţiunea on. case." (Aprobări.)

*Notarul Csengery Imre* (ceteşte proiectul lui Deák Ferencz.)

*Presidentul:* „Înainte de toate ar trebuì hotarîre asupra întrebării, că cu privire la proiectul de lege presentat de stim. domn deputat *Deák Ferencz,* voeşte oare on. casă a enunţa acum, că în firul discuţiunii să fie luat în atenţiune şi acela, ori doreşte on. casă ca să fie dat spre tiparire (Esclamări: Sa se tipăriască!) şi când va fi distribuit, atunci să se desbată chestia de naţionalităţi?"

*Ghiczy Ignácz:* „Nu aflu de lipsă tipărirea, căci din cuvânt în cuvânt e tipărit, numai cât §§-ii 1 şi 2 formează preambulul, 3, 4 şi 5 formează 1-ul §., ear' §-ul ultim e nou. Ar fi pagubă sa mai perdem timpul pentru aşa ceva, după-ce şi aşa timpul e scurt, şi astfel s'ar putè lua îndată la desbatere".

*Halász Boldizsár:* „Vreau să vorbesc la ordinea de zi. (Să auzim!) Că ce mare importanţă dă dieta chestiunii de naţionalitaţi demustră faptul, că întâiu a numit o comisinne specială, elaboratele aceleia le-a transpus la secţiuni, comisiunea centrală şi-a înaintat opinia; este apoi o nouă stilisare; este earăşi o a doua propunere, care acum e a patra. Binevoiţi, vă rog, a distinge între amandament şi un elaborat separat; în acela sunt depuse principii importante, anume, cu privire la limba discuţiunilor parlamentare, pentru-că §-ul ultim dispune, că toate legile contrare de până acum se vor şterge. Eu aşa cred, că după-ce acesta e un elaborat nou şi on. casă nu-'l consideră de amandament, la tot casul *trebue tipărit.* Din punctul de vedere al câştigului de timp însă părerea mea ar fi, că discuţia generală ar trebuì totuşi s'o începem, şi îndata ce va fi tipărit va depinde apoi dela înţelepciunea onor. case, că conform cărui elaborat pofteşte discuţia specială."

*Br. Simonyi Lajos:* „Eu nu aprob părerea antevorbitorului, stim. d. deputat *Halász Boldizsár,* pentru-că dacă propunerea s'ar primi, aceea n'ar fi altceva decât amânarea desbaterilor, căci a începe desbaterile generale înainte de ce toate proiectele de lege nu sunt tipărite şi depuse pe masa dietei, eu o consider de amânare. De altcum însa e şi de prisos tipărirea proiectului, pentru-că stim. domn deputat îşi va aduce doar' aminte, că acela a fost discutat în mai multe secţiuni, a fost subşternut comisiunei centrale şi de present înca se află aci, între noi, tipărit deja De aceea eu din partemi nu doresc tipărirea lui, ci începerea numai decât a desbaterii."

*Deák Ferencz:* „Proiectul înaintat de mine în unele puncte difere esenţial de cel-ce sub numele de stilizare nouă a fost distribuit. Chiar şi în înşişi paragrafii aceia, al căror conţinut meritoric a fost împrumutat din ei, cuprind modificări în composiţie, cari pot fi considerate poate ca esenţiale. In stilisarea aceea începem îndată cu paragraful prim, şi aşa mai departe dispunem pretutindenea precis, ca şi cum acum am creia de prima dată lege în acest obiect. În ceealaltă stilisare însă, cele-ce esistă deja, în precuvântare sau întroducere sunt amintite ca fapte. şi îngrijorarea foarte multora, cari puteau să aibă temeri, că daca le presentăm aci deadreptul un non proiect de lege, ar putè doară unii să tragă la îndoeală că acelea sunt legi deja. modificarea presentă va face să dispară de tot. Al doilea moment esenţial e acela, că în aceasta nouă construcţie eu în privinţa manipulaţiunii comitatense am acceptat proiectul comisiunei

centrale, pe care 'l-am aflat a fi mai bun decât toate proiectele noastre anterioare; restul e mai mult modificări stilare. Paragraful final referitor la Croaţia e de tot nou.

Eu nici nu a-şi fi făcut propunere separată, dar' aveam teamă, ca nu cumva la desbaterea specială, când va fi vorba despre §. 1 şi 2, vorbind despre §. 22 să 'mi-se faca obiecţiune, că proiectul e primit doar' ca basă la desbaterea specială, deci firul construcţiunei nici că se mai poate modifica. Acest drept al meu voiam deci să mi-l salvez, pentru-ca să-'mi pot spune părerea cu privire la economia construcţiunii.

Eu mă învoesc (jónak látom) să între onorata casă în desbaterea generală. N'am nimic contra, ştiind că sunt între membrii dietei de aceia, cari preste tot nu voesc să accepteze nici una nici alta. Aceia îşi vor spune argumentele, ceealaltă parte le va combate, ear' aceasta nu eschide, ca mai pe urmă, când va fi tiparit, împreună cu celalalt, să se discute şi proiectul meu." (Aprobari generale.)

*Presidentul:* „Onorata casă e de parerea, ca să se înceapă desbaterea generală şi într'aceea se va tipărì proiectul de lege al lui Deák Ferencz.

Se începe deci desbaterea generală!"

*Bernáth Zsigmond:* „Onorată casă! Veneratul meu amic, meritosul deputat al oraşului Pesta, accentuà acì argumente aşa de ponderoase, din cari eu m'am convins, ca dacă noi am fuşerì o lege, aceasta ar însemna atâta, că am primì în general, ori am votà ca amandament un nou proiect de lege. Eu mă provoc de astădată singur numai la regulamentul de casă. Paragraful 32 din regulamentul de casă zice, că dacă vre-o propunere e de aşa natură, că ţinteşte la creare de lege, atunci trebue a se dispune să se tipărească. Ba zice încă şi mai mult, zice, ca la tot casul trebue desbătută în secţiuni. Eu insist deci pe lângă acest §. şi cer tipărirea şi îndrumarea la secţiuni."

*Presidentul:* „Precum observ, onorata casă doreşte să înceapă desbaterea generală şi totodată să dispună tipărirea."

*Kurcz György:* „Onorata casă! (Zgomot mare.) Ma rog de iertare, ca să pot lua cuvântul la acest obiect. (E încheiat!) Voesc să zic numai . . . (Zgomot.) Nu la chestia tipăririi voesc să vorbesc, căci precum observ, tipărirea şi aşa s'a dispus. Nu la aceasta voesc aşadară să vorbesc, voesc numai să întreb, că întrat-a deja onorata casă în desbaterea generală, ori nu?" (Esclamări: Întrăm! Începem!)

*Presidentul* (se dă jos şi îi ocupă locul Gajzágó Salamon.)

*Alesandru Mocsonyi:* „Permită-'mi onorata casă, ca după-ce avuiu onoarea a presenta contra-propunere, aceasta să 'mi-o motivez față cu textul comisiunei centrale.

Regret, că nu pot fi tocmai așa de scurt în predarea părerii mele, cum fuse antevorbitorul meu, preameritosul deputat al orașului intern Pesta, și de aceea cer prețioasa atențiune a casei.

Înainte de a o face aceasta, nu pot retăcè acea sinceră dorință a mea, că precum de îmbucurător începuram ziua aceasta, cu ajutorul lui Dumnezeu tot așa să încheiem spre mulțămire generala și îmbucurătoare desbaterea chestiei presente. (Să auzim!)

Mărturisesc, on. casă, când voesc sa-mi motivez contrapropunerea, că o fac aceasta nu fără anumită îngrijorare, fiind-că după discuțiunile din secțiuni trebue să știu a priori, ca prin pășirea mea vin în contrarietate cu bărbați de stat atât de eminenți și esperți. N'o pot face aceastä fără îngrijorare, dacă iau în privire disproporțiunea dintre greutatea problemei și dintre slabele mele puteri. (Sa auzim!)

E importantă însă chestiunea, serioasă și de mare gravitate, și nu i-se pot prevedè urmările.

Cu această importanță este egală și responsabilitatea, care cu întreaga ei greutate apasă azi asupra fiecărui deputat, și viia conștiința a responsabilității acesteia este, care mi-a impus datorința de a face contrapropunere.

Pot să fie unii, onor. casă, — nu voesc sa zic, că în dietă, ci în țară, — cari neagă hotarît și fără încunjur, că *ar esista chestiune de naționalități,* și că ideea de naționalitate ar fi pășit și peste hotarele țării noastre. Marturisesc, contra unora ca aceia nu văd lipsa de a păși cu contraargumente, căci ar fi imposibil să înving cu argumente acolo, unde faptele n'au fost în stare s'o facă aceasta, ci din acest motiv, motivarea mea o îndrept acelora, cari recunosc existența chestiunii de naționalitate și cari tocmai de aceea au și intenția de a o resolva.

La resolvarea acestei chestiuni, întocmai ca și la toate alte chestiuni, — dupa-ce parlamentul în formă, sau în alimente e infalibil și cu pleuitudine de putere — două modalitați sunt posibile, adecă: ori pe basa dreptului intenționeaza parlamentul a o resolva, ori apoi abătându-se dela basa de drept, numai pe basa — nu voesc să zic a volniciei, ci — a bunului plac, conform hotărîrii majorității. (Esclamare: Doar' nu voești poate s'o resolvi pe basa hotarîrei minorității!)

Acest cas din urmă nu-mi este permis a-'l presupune despre dietă, şi nici ca-l presupun, căci atunci ori-ce discuţiune ar fi imposibilă, pentru-că volnicia este aşa de fără margini, ca şi puterea de fantasie a omului, şi astfel a lupta contra ei cu argumente nu se poate. De aceea eu cred, că onor. casă voeşte să resolve chestiunea de naţionalităţi între marginile unităţii politice şi teritoriale a ţării, *pe basa dreptului.* Dacă aşa este, atunci conform părerii mele resolvarea ei depinde dela trei condiţiuni.

După-ce dreptul este totdeauna efluxul esenţei postulatelor în scopul carora dreptul exista, — prima condiţie la resolvarea chestiunii, după a mea părere, e, sa fim în clar cu întrebarea, ca cari sunt postulatele îndreptăţite emanate din esenţa ideii naţionale?

A doua condiţie fundamentală la resolvarea chestiunii acesteia este, că ori de ce convingeri să fim în aceasta privinţă, ori-cari ar fi postulatele îndreptăţite, după a mea părere acestea sunt de aceeaşi natură la o naţionalitate ca şi la ceealaltă. De egală natură fiind, natural că ele pretind şi egal scut legal. Astfel obţinem principiul *egalei-îndreptăţiri.*

A treia condiţie sunt considerantele aplicării practice. Aci trebue sa dispunem astfel, ca principiile statorite deja în acest chip să nu rămână numai pe hârtie, ci întrucât e posibil, având în privire raporturile etnografice ale patriei noastre, pâna la marginile posibilităţii să se realiseze.

Avem înaintea noastra două proiecte de lege, pardon, acuma trei. Aceste trei proiecte în privinţa basei, tendinţei şi scopului final difer complet unul de altul. Principiile depuse în ele sunt atât de contrare, încât eu numai un singur punct de apropiere, de atingere, pot afla în ele, întregitatea teritorială şi politică.

Amăsurat condiţiunilor statuite de mine, pentru-ca să fiu înţeles mai bine, ţin a fi de lipsă se declar a priori deja, că eu la acest obiect fac distincţie între principii fundamentale şi principii de practicabilitate, dintre cari pe ceste din urmă le putem aplica într'un chip ori într'altul fără ca prin aceasta să venim în contrast cu egala îndreptăţire naţională. Aceasta numai din acel motiv o accentuez prealabil, ca să nu fie de lipsă a-mi întrerupe firul discursului.

Sentimentul de naţionalitate este vechiu, ca şi înseşi naţionalităţile, ear' acestea sigur sunt tot aşa de vechi ca şi genul omenesc însuşi; nouă e numai *ideia* de naţionalitate. Dacă dăm atenţiune răsboaielor şi revoluţiunilor, al căror teatru e continentul nostru începând dela

secolul present, dar' mai ales dela deceniul al treilea; dacă luăm în considerare mişcările acelea, al căror teatru a fost Grecia, Belgia, Muntenia-Moldova, Polonia, Rusia, Prusia şi Germania. Scandinavia şi Schleswig-Holstein, şi dacă rămânem acì în patria noastra, atunci e imposibil a nu recunoaşte, că toate aceste mişcări nu sunt altceva, decât efluxul unei idei fundamentale, nu sunt altceva, decât aplicaţia amăsurat raporturilor de timp şi de loc a uneia şi aceleiaşi idei fundamentale, nu sunt altceva, decât singuratice fragmente ale uneia şi aceleiaşi întregimi. Ori-cât de mult ar diferì una de alta singuraticele fenomene ale acestei generale drame de transformaţiune, şi ori-cât de contrare ar fi basele, direcţia şi scopul, cari caracterisează singuraticele fase ale mişcării, precum esperienţa de toate zilele ni-o demonstră, că popoarele Europei au nisuit acuşì spre egala îndreptăţire, acuşi spre independenţă, acuşi spre supremaţie, acuşi pe basă de drept istoric, acuşi pe basa de drept al raţiunii, fie prin mijloace legale, fie revoluţionare, fie sub firma constituţionalismului, fie în alianţă cu potestatea absolută; dar' ori-cât de contrară e basa, direcţia şi scopul: *una este în ele ideea fundamentală,* şi aceasta e *asigurarea esistenţei şi desvoltării individualităţii naţionale.* Aceasta e ideea fundamentală a tuturor mişcărilor naţionale, aceasta e ideea fundamentală la toate mişcările ce se ivesc în Europa în timpurile noastre.

Nu ţin a fi necesar să o desvolt aceasta mai pe larg, sa o întăresc prin esemple, doar' noi ne aflam quasi tocmai în focularìul acestei mişcări şi procesul de transformaţiune a monarchiei austro-ungare, ce e în curgere, seamănă cu o cameră obscură, care e fidela reoglindare a fenomenelor de toate nuansele şi colorile. Dacă însă esperienţa arată, că ideea de naţionalitate nu e altceva, decât nisuinţa de a încerca asigurarea existenţei şi desvoltarii individualităţii naţionale, atunci, de altă parte noţiunea de naţionalitate ne conduce necesarminte tocmai la această convingere. De aceea, naţiunea, ca complexul astorfel de oameni, pe cari îi leagă strîns laolaltă legături genetice, geografice, istorice şi prin urmare şi legături de limbă, fiind-că cuprinde în sine simburele moralitaţii şi fiind-că dispune de conştiinţa de sine: *e personalitate,* persoana juridică.

Natural, că la această persoană juridică, precum la ori-ce alta persoană juridică, primul şi cel mai sacru interes firesc nu poate fi altul, decât *susţinerea existenţei proprii.* Subiectul pretensiunilor naţionale deci în primul rînd nu poate fi nici-când cutare ori cutare

individid, nici toţi la olalta, ci chiar numai naţiunea, ca atare. Nu ştiu întrucât mă întâlnesc cu părerea onor. case în aceasta privinţă, dar' dacă ar fi cumva de aceia, cari ar considera aceasta nu numai de nu bună, ci de periculoasă chiar, se iveşte întrebarea, de ne stă oare în putinţă să facem a fi împedecată? Cu privire la aceasta ţin a fi necesar să examinez, cari sunt causele ideii naţionale? Eu disting patru cause, două esterne şi două interne. Drept causă esternă consider principiile suveranităţii poporului şi ale egalităţii. Acestea au influinţat din afară asupra poporului, şi deja în urmarea firei de imitaţie ce există în om, ele n'au putut rămânė fără influinţă asupra lui. Între causele interne număr progresul mai mare făcut pe terenul civilisaţiunii, de altă parte direcţia democratică a constituţionalismului. Civilisaţia, luminarea, e factorul care trezeşte în om conştiinţa de sine. Civilisaţia (S'auzim!) e factorul, care şi în naţiuni trezeşte şi desvoaltă tot mai mult conştiinţa de sine. Ceealalta causă zace în direcţia democratică a constituţionalismului. Când împreună cu suveranitatea poporului s'au proclamat drepturile cardinale ale individului, adecă libertatea personala, a fost inomis de lipsă a căuta o garanţă a acestei libertăţi, şi această garanţă n'a putut fi aflată în altceva, decât în *egala-îndreptăţire politică,* adecă în constituţia democratică. Pe când pe timpurile absolutismului şi a constituţiei feudale poporul şi limba lui nu avea nici o importanţă, precum tocmai esemplul patriei noastre ne-o dovedeşte aceasta mai eclatant, unde o limbă moartă a fost în stare să susţină un stat aproape o miie de ani, pe atunci în momentul când s'a enunţat egala-îndreptăţire, îndata-ce poporului îi s'a conces înrîurinţă asupra desvoltării vieţii de stat, în acelaşi moment apare pe câmpul de luptă al limbilor ideea naţională. Dar' dacă ideea naţională este efluxul acestor principii ce strabat întreagă societatea, întreagă civilisaţiunea noastră, atunci e foarte natural, că numai aşa i-s'ar putė pune pedeci, dacă am fi în stare să punem pedeci şi tuturor acestor principii, să modificăm toate aceste principii. Ideii naţionale însă, dacă îndreptăţirea ar zăcea numai în generalitatea ei, nu m'aşi şti închina. Dupa a mea părere însă îndreptăţirea ideii naţionale zace în posibilitatea, atât a libertăţii individuale, cât şi a desvoltarii genului omenesc. Ideia naţională precum avui onoarea a amintì, îşi află una dintre cauzele sale în direcţia democratică a constituţionalismului. Dar' precum libertatea individuală şi mediat desvoltarea individuală numai pe basele democraţiei e posibilă, aşa de altă parte condiţia primordială, pre-

mergătoare, a democraţiei, e tocmai ideea naţională. (Mişcare.) Mă rog, (Sa auzim) democraţia e nu numai binefacătoare, dar' şi posibilă, în casul când nu numai singuratici, nu mulţi, ci întregul popor en masse e civilisat, şi întregul popor e cvalificat spre a usa de drepturi politice. (Aşa e!) Acum deci, onor. casă, deşi singuratici aparţinatori la clase mai culte se pot cultiva prin altă cultură naţională străină, totuşi după a mea părere este o imposibilitate, ca civilisaţie în massa să fie posibilă alta, decât cea *naţională*, şi astfel deci desvoltarea naţională e condiţia primordiala a democraţiei.

Am zis, că al doilea motiv al îndreptăţirii naţionale îl aflu în posibilitatea desvoltării genului omenesc. Fiecare naţiune are facultăţile şi înclinările sale proprii, fiecare naţiune este ca şi un organ firesc al genului omenesc, a cărui misiune zace în îndeplinirea funcţiunilor anumite, ce 'i compet numai lui. Şi precum scopul suprem al libertaţii individuale sau al drepturilor fireşti nu poate fi altul, decât cea mai înalta şi omnilaterală desvoltare individuală şi mediat a genului omenesc, ear' basa ultima şi cea mai profundă nu poate fi alta, decât nemărginita diferinţă a indivizilor: astfel este şi cu ideia naţionalitaţii, carea nu e altceva, decât aplicarea acestei teorii despre drepturile neprescriptibile la singuraticele naţiuni; şi aci scopul suprem nu e altceva, decât cea mai înaltă şi omnilaterală desvoltare a naţiunilor şi mediat a genului omenesc, ear' ultima şi cea mai profundă basă nu e altceva, decât infinita diversitate, ce esistă între singuraticele naţiuni.

În aceasta privinţă, dupa a mea părere, fiecare naţiune e insubstituibilă, nu poate fi înlocuită, — fiecare naţiune e providenţiala, în aceasta privinţă toate nisuinţele îndreptate spre realisarea ideii de naţionalitate formeaza deadreptul *datorinţă morală.*

Ca fiecare ideie, aşa şi aceasta îşi are ecrescenţele sale, cari se arată de regulă în esagerări. (Aşa e! Corect!)

Astfel de ecrescenţe ale ei sunt, după a mea părere, deoparte tinderea spre *supremaţie,* de altă parte *isolarea* naţională, dusă prin consecvenţele independenţei naţionale. Şi una şi alta stă în contrast cu eternele legi fireşti ale întregului nostru progres, şi de aceea, după a mea părere, deşi pe timp scurt e posibila, pe lung timp şi cu durabilitate nu se poate susţinè.

Supremaţia stă în contrast cu legile fireşti de progres de aceea, pentru-că necesarminte împedecă totdeauna libera desvoltare a unei alte naţiuni.

Isolarea de aceea, fiind-că problema naţiunilor, după á mea părere, este, nu despărţirea de olaltă, ci prin comună concordie, comuna lucrare la problema comună.

Se zice de multe-ori în contra ideii de naţionalitate, că astfel punând-o pe tapet venim în contrazicere tocmai cu nisuinţa ce zi de zi să iveşte tot mai mult pe terenul social, căci popoarele şi statele, nu că s'ar despărţi unele de altele, dar' tot mai mult se asociază şi se aliază.

Eu, mărturisesc, în aceasta privinţă le dau dreptate acelora, carí prin aceasta voesc să atace isolarca naţională. Nu le pot da însă dreptate atunci, când o invoacă aceasta drept argument în contra egalei îndreptăţiri naţionale. Precum la indivizi, aşa şi la naţiuni, cultura mai înalta nu sterge caracterele. ci numai le nobilitează facultăţile şi înclinările şi astfel le conduce la mai clara percepere, atât a problemei proprie, cât şi a celei comune genului omenesc. Şi precum la indivizi, aşa şi la naţiuni aceasta uniune numai atunci e posibilă, când ea stă pe basa reciprocei stime de drept. când singuraticele naţiuni sunt recunoscute ca fiinţe de drept, ca subíecte de drept. Şi ca atari cu atât mai vârtos şi mai repede vor înainta, cu atât mai mult sunt cualificate a pricepe problema comună.

În această privinţa pot zice, ca ideia de naţionalitate nu numai că nu stă în contrast cu ideile cosmopolitice, ci e tocmaí condiţia primordială a veritabilului cosmopolitism; aşa că pot să zic cu un eminent scriitor german, că veritabil cosmopolitism e acea biserică mare, care numai pe puternicii pilastri ai *naţionalităţilor* poate sta.

Premiţând acestea (Zgomot), primul şi cel mai înalt postulat naţional nu poate fi altul decât *asigurarea existenţei şi a desvoltarii individualităţii naţionale*. Şi după-ce vorba e despre aceea, să asigurăm legal exigenţele naţionale, natural, că prima noastră agenda nu poate fi alta, decât să dăm garanţă legală *existenţei şi desvoltării individualităţilor naţionale.*

Aceasta e ceea-ce se cuprinde în contrapropunerea mea, aceasta e ceea-ce în textul comisiunii centrale eu nu pot afla.

Contra acesteia am auzit de mai multe-ori zicându-se, că e în contrast cu ideia fundamentală a statului a recunoaşte într'o ţară mai multe naţiuni decât una.

Dacă e vorba despre aceea, că într'o ţară câte naţiuni politice sunt, atunci aceia au drept, (Interlocuţie; Aşa e!) cu toate că în

state unde sunt mai multe naţionalităţi, numirea de *naţiune politica* se evită şi de comun se întrebuinţeaza numai numirea *popor«*.

Dar' dacă naţiunea politică numai una poate fi, prin aceasta legislativa nu eschide faptul ce esista, că în ţara sunt *mai multe naţiuni*, luate în înţeles genetic, — şi acesta e adevăratul înţeles al noţiunei naţiunii.

Am auzit de mai multe-ori zicându-se, că statul nu poate recunoaşte mai multe asemenea individualităţi colective, complex de persoane, ci *se poate concede*, ca pe basa liberei asocieri sa se formeze asemenea individualităţi colective, în cari fiecare individ poate lua parte, şi astfel, deşi nu de drept, dar' totuşi matematice asemenea corporaţiuni ar congrua încâtva cu naţionalitatea, şi astfel, deşi pe alta cale, dar' totuşi la acelaşi scop am ajunge.

Această părere eu nu pot s'o spriginesc pe deplin, şi nu o pot din causa acelei deosebiri esenţiale, ce esistă între corporaţiunile astfel formate de bunăvoe, şi între naţiuni. Fiecare corporaţiune formata pe basa liberei asocieri îşi afla basa de esistenţă, atât materială, cât şi morală, în voinţa statului. Fiecare corporaţiune de acest fel e totdeauna mijloc spre scopuri ce stau în afară de ea, şi tocmai de aceea fiecare corporaţiune de acest fel poate forma subiect numai la drepturi câştigate, pe cari în momentul, când o astfel de corporaţiune vine în conflict cu ideia fundamentală a statului, statul are nu numai dreptul, ci datorinţa chiar, a i-le detrage.

Faţă cu acestea, după a mea părere, naţiunile difer esenţial, şi tocmai în aceasta privinţă cutez să afirm, că din punct de vedere juridic e imposibil a denega naţiunilor recunoaşterea. Nu li-se poate denega recunoaşterea din motivul, ca nu cumva statul să se pună în contrast cu propria sa ideie fundamentală.

Naţiunea, ca productul eternelor legí fireşti, îşi are basa esistenţei sale, atât materiale, cât şi spirituale, nu în potestatea de stat, ci în puterea ordinului mai înalt al lucrurilor. Naţiunea, aşa ca şi individul, al cărui scop nu e altul decât desvoltarea sa proprie, fiind acest scop nu în afară de ea, ci în ea însaşi, e scop propriu, şi de aceea e subiect de drepturi originare, adecă fundamentale. Şi fiind-că scopul naţiunilor e identic cu naţiunea, şi nu e altceva decât efluxul unei puteri mai superioare, tocmai de aceea scopul acesta atât de puţin poate cândva să vină în contrast cu ideia fundamentală a statului, ca şi puterea aceasta însaşi. De aceea statul, de cumva nu voeşte sa vină în contrast cu propria sa ideie fundamen-

tală, statul, a cărui problemă e tocmai a da condiţiunile de desvoltare, statul, zic, nu poate denega recunoaşterea legala a drepturilor originare pe seama naţiunilor.

Scopul e deci *desvoltarea naţională.* Problema noastră de azi e, ca spre cea mai perfectă realisare a scopului acestuia să dăm condiţiunile legale, şi faţă cu aceasta proiectul comisiunii centrale nu numai că nu recunoaşte naţiunilor genetice aflatoare în ţară drepturile lor genetice, nu numai că nu le dă condiţiunile desvoltării acestora, ci le deneagă chiar condiţiunea principală a ori-cărei desvoltări, adecă nici *esistenţa nu li-o recunoaşte naţiunilor esistente în ţara.* (Contraziceri.)

Drept, că aici n'am avut prilej s'o aud aceasta, dar' am cetit mai de multe-ori prin ziare, că legislativa e îndreptăţită la aceea; căci după cum ele zic, aici legislativa nu se poate ocupa cu scopuri teoretice filosofic deduse, cari se formulează în numele naţiunilor, ci trebue să fie cu pază referitor la acele scopuri concrete, la cari tind naţionalitaţile.

Eu aşa ştiu onor. casă, că dacă sunt indivizi singuratici între naţionalităţi, cari tind spre scopuri, ce nu pot fi aduse în consonanţă cu statul, dar' adaog, daca nu numai mulţi, ci toţi sunt de aceia: chiar şi atunci, prevenirea realisarii acestor scopuri cade în competenţa poliţiei. A pedepsi pe făptuitori cade în competenţa judecătoriei, dar' nici când în a legislativei. Nu se poate, ca din acest motiv *întreagă naţiunea să fie despoiată de drepturile ei,* (Aceasta nimenea n'o voeşte!) ear' pe temeiul proiectului comisiunii centrale legislativa tocmai aceasta ar face-o. Şi eu zic, că a face pendentă de program politic recunoaşterea drepturilor oare-carei naţiuni nu ar fi o procedură mai bizară decât aceea, de a garanta numai în acel cas drepturile cardinale ale individului, dacă poate produce dela poliţie atestat de bună conduită. A recunoaşte drepturile originare ale naţiunii, a apăra drepturile cardinale ale naţiunii, e datorinţa morală tocmai a statului. Astfel deci sub nici un pretext şi din nici un motiv statul nu poate denega recunoaşterea legală a drepturilor originare. Şi legislativa să pedepsească o naţiune deja a priori cu cea mai grea pedeapsă, cu lipsa de drepturi? (Esclamări: Unde? In care punct?) Mărturisesc, on. casa, că prin aceasta comisiunea centrală nu ridică monument strălucit liberalităţii sale.

Trebue însă se observ şi aceea, că un lucru a trecut de tot cu vederea, şi anume, că veacului nostru 'i-s'a reservat misiunea de

a trezì naţiunile din profundul lor somn. Şi naţiunile a căror misiune e să concurgă ca factori creatori în desvoltare istorică a geniului omenesc, pot fi prin forţă împedecate, dar' numai pe scurt timp, şi dacă sunt împedecate astfel, cu atât mai periculoase pot devenì pentru stat. (Oho!) Le trec însă cu vederea pe toate acestea şi voesc să mă pun pe punctul de mânecare al comisiunii centrale.

Zice comisiunea centrală, că voeşte sa resoalve chestiunea pe temeiul libertăţii individuale. Dar', onor. casă, a voì să garantezi postulate naţionale şi totodată să desfaci în atomii sei organici subiectul prim şi cel mai de căpetenie al acestor postulate, naţiunea: dupa a mea părere înseamnă tocmai atâta, cât a nimicì cel maì de căpetenie interes naţional, (Esclamari: Nu-î aşa!) şi astfel, în consecvenţă, nici că poate fi vorba despre postulate naţionale, pentru-că pe temeiul individual numai desvoltare individuală se poate închipui, şi din totalitatea indivizilor tot aşa de puţin poate fi cândva un întreg unitar, ca din bucăţi de peatră statuă de peatră. (Esclamări: Nu-'i aşa!) Eu vreau să primesc basa pe care stă proiectul comisiunii centrale, dar' în aceasta privinţă cu regret trebue să zic earăşi, că comisiunea centrală întocmai cum a înţeles fals esenţa ideii de naţionalitate, tot astfel de fals a înţeles şi esenţa exigenţelor naţionale ale individului. Naţionalitatea, ca însuşire nascută deodată cu individul, fiind-că moralminte se poate desvolta, e totodată şi drept. Acest drept e inalienabil, ca şi însuşirea ce serveşte ca basă acestui drept. Dreptul naţional, nefiind product al voinţei, în consecvenţa nici nu poate fi supus acesteia, ci e drept fundamental. Fie-ce drept fundamental e dela firea sa necondiţionat, fie-ce drept necondiţionat pretinde scut legal necondiţionat, şi tocmai pe acest temeiu trebue resolvată chestiunea aceasta, ca onor. casă să recunoască necondiţionalitatea drepturilor naţionale ale individului, şi amasurat acesteia scutul încă să-l dee pretutindenea necondiţionat. Aceasta e basa pe care stă contra-propunerea mea.

Aceasta e basa, pe care în privinţa drepturilor fundamentale a ocupat-o pană acum şi legislativa noastră.

Nici nnde, nici în adunari comunale, nici municipale, nu s'a întâmplat nici o votare în urmarea dispoziţiunii legii asupra chestiunii, că indivizii respectivi voesc oare ori nu să facă us de scutul legii în privinţa cutărui ori cutarui drept fundamental. Nu-mi aduc aminte sa fi aflat undeva, şi nici în alte constituţii nu aflu disposiţiuni în privinţa aceea, ca comunele, cercurile politice, ori doara

cetăţenii singuratici de pildă, la împlinirea majorenităţii lor să voteze astfel asupra dreptului fundamental, şi că astfel eventualitatea şi majoritatea să decidă interimal asupra sorţii singuraticelor drepturi fundamentale. Ori cât de bizară ar fi o asemenea dispoziţiune, ori cât de mult ar fi ea unicum în viaţa constituţionalismului european, totuşi ea ar fi numai consecvenţa acelui punct de mânecare, pe care comisiunea centrală stă cel puţin cu privire la drepturile fundamentale naţionale. Comisiunea centrală face pendent de hotărîrile comunelor, municipiilor, corporaţiunilor şi autorităţilor bisericeşti cel mai important drept naţional, *dreptul limbii*. In consecvenţă, o astfel de hotărîre, ori va corespunde interesului poporului, şi atunci o asemenea hotărîre e cel puţin superfluă, ori nu va corespunde şi va sta în contrast cu acela, şi atunci din punctul de vedere al dreptului o astfel de hotărîre trebue să fie nulă, fiind-că nimiceşte dreptul în loc de a-'l realisa. Comisiunea în causa de naţionalitate zice în raportul seu, că voeşte să garanteze prin lege postulatele naţionale, ear' pe de altă parte statuează astfel de dispoziţiuni, pe urma cărora tocmai postulatele naţionale vor fi nimicite. Dar' nu vine oare în contrast cu sine însaşi comisiunea centrală atunci, când voind să asigure exigenţele naţionale, pe de altă parte propune astfel de dispoziţiuni, cari esclud a priori singuratice terenuri esenţiale ale desvoltării limbii naţiunilor nemaghiare? Astfel e d. es. judicatura, astfel instrucţia superioară academică, astfel terenul legislaţiunii. Eu nu ştiu cum va fi în stare comisiunea centrală s'o aducă aceasta în consonanţa cu libertatea individuală; căci daca voim sa enunţăm principiul libertaţii individuale, atunci îmi va concede fie-cine, ca de pe terenul judicaturii, al instrucţiei academice şi al legislaţiunii nici o limbă nu poate fi eschisă. Dar' nu numai egala îndreptăţire a naţiunilor, ci şi egala îndreptaţire politică o nimiceşte comisiunea centrală prin aceea, că o parte a poporaţiunii ţarii se bucură necondiţionat de cel mai principal drept politic, de participarea la legislaţiune, pe când ceealalta, şi aceasta e partea mai mare, numai condiţionat, sub condiţia învĕţării unei gramatice, poate usa de acest drept.

În această privinţă, onor. casa, am demonstrat deja, că primei condiţiuni proiectul comisiunii centrale nu corespunde, pe când de altă parte contra-propunerea, prin apercipierea clară a esenţei ideii naţionale recunoscând necondiţionalitatea drepturilor naţionalitaţilor, stă pe basa care singură este corectă întru resolvarea chestiunii acesteia.

Să presupunem însă. că toate cele-ce le-am zis despre ideia naţională sunt greşite, netemeinice, incorecte, şi astfel demne de respingere; să presupunem, că eu am priceput de tot incorect exigenţele naţionale şi că de tot alt punct de vedere poate să fie dătător de directivă: totuşi rămâne mai presus de ori-ce îndoiala faptul, că ori de ce fel ar fi exigenţele naţionale, ele nu pot fi de altă natură la una, şi de alta la altă naţiune, şi tocmai de aceea, fiind-că sunt de aceeaşi natură, pretind şi scut legal de egala natură.

Acestei considerante, dupa a mea părere, comisiunea centrală nu satisface.

Comisiunea centrală în acest punct nu numai cu violarea, ci chiar cu nimicirea principiului egalei îndreptăţiri ridică deja anticipativ, a priori, peste lege, o limba, şi o ia în apărare, nu numai necondiţionat, ci imperativ în adevăratul sens, pe când pe de alta parte celoralalte limbi le ofere numai apărare condiţionată.

Şi o face aceasta, precum resultă din raportul comisiunii, din motivul ca un stat nu poate esista fără o limbă oficială centrală, fără o limbă mijlocitoare. Aceasta, onor. casă, nu se poate nega. Violarea egalei îndreptaţiri însă numai atunci e justificabilă, când principiul egalei îndreptaţiri ar esclude posibilitatea unei asemenea limbi centrale, oficiale şi intermediatoare. Aceasta, contra-propunerea nu o face. Contra-propunerea susţine curat principiul egalei îndreptăţiri şi tocmai principiul acestei egale îndreptăţiri este acela, care necesarminte conduce la o limbă centrala oficială şi intermediatoare. Între aceste două esistă însă mare deosebire, pentru-că pe când una, prin violarea egalei îndreptaţiri se basează, nu pe drept, ci pe volnicie, pe atunci ceealalta tocmai pe basa de drept e aşezata. Paragraful 4 al contra-propunerii enunţă clar, că limba naţiunii ce formează majoritatea relativă a ţării este limba oficială şi intermediatoare a statului.

Aşadara e susţinută clar necesitatea unei limbi oficiale, şi nu este esclusă posibilitatea unei asemenea limbi.

Zisesem, că nu este permis a vătăma principiul egalei îndreptăţiri. Egala îndreptăţire nu stă în contrast cu ideia fundamentală a statului; ear' daca nu stă în contrast, atunci eu nu sunt capabil să-mi închipuesc nici un argument măcar, care să dee legislaţiunii îndreptăţire spre a nimicì egala îndreptăţire. Ear' egala îndreptaţire nu poate fi în contrast cu ideia fundamentală a statului. Cel care ar nega-o aceasta, ar nega preceptele de peste două milenii ale istoriei

universale, ar nega cea mai scumpă comoară a progresului omenimei, ar nega faptele. Nu vreau să mă provoc la statul federativ Elveţia, mă provoc însă la singuraticele cantoane cu poporaţiune mixtă. Şi aflăm acolo, că pretutindenea egala îndreptăţire esistă, nu numai în principiu, nu numai pe hârtie, ci şi realisată în viaţă. Dar' a denega egalitatea de drept este nu numai a nega fapte, ci a comite ceva încă şi mai mult, căci s'ar sgudui temelia vieţii de stat, s'ar rapi statului legalitatea morală de esistenţă.

Întocmai cum la singuratici, aşa şi la naţiuni, unui popor i-se vine rolul prim, suprematia, care îşi are rădăcinile în avantagiile însuşirilor şi facultăţilor sale. O asemenea suprematie naturală nu este esclusă nici în contra-propunere. Contra unei asemenea suprematii nu poate ridica nimenea plânsoare, o asemenea suprematie toţi o vor recunoaşte şi accepta cu adevărată mulţămire. O suprematie însă, care nu în împrejurările faptice îşi are basa, ci în clausule de legi, — e imposibil a o accepta.

O asemenea suprematie, după a mea parere, numai pe doua base se poate închipuì, adecă ori pe origine superioară şi prin aceasta pe drept superior înăscut deodata cu aceea, ori pe *volnicie*. Cel-ce se baseaza pe prima, poftească a-şi dovedì originea superioară, şi eu mă voiu închina lui. Pe a doua poate să se baseze fie-cine, care are la disposiţie puterea, aceasta nu se poate nega. Dar' on. casă, precum deoparte a te pleca înaintea dreptuluĭ e nu numai datorinţa, ci şi vârtute, de alta parte a te pleca, nu înaintea dreptului, ci a forţei, e *laşitate*. In aceasta privinţă, on. casa, proiectul comisiunii centrale, nu zic că intenţionat, dar' aşa cum e redigiat proiectul, în adevăr tocmai astfel de imposibilitate morală pretinde dela naţionalităţile nemaghiare.

Eu sunt convins, că on. dietă nu o va pretinde aceasta. Nu o va pretinde, pentru-că ştie împreună cu mine, că naţiunile, aşa ca şi singuraticii, au un interes mai înalt, mai sfânt decât vieaţa chiar: au *onoarea!* Şi a pretinde aşa ceva, ca şi a ceda acestei pretensiuni, peste tot e imposibilitate morală.

Vedem deci, on. casă. că condiţiunei a doua, adecă egalităţii de drept, proiectul comisiunii centrale nici decum nu corespunde, contra-propunerea însă corespunde perfect.

A treia condiţiune la resolvarea acestei chestiuni, precum avui onoarea a zice, după a mea parere e aceea, ca să dispunem astfel, ca principiile astfel statuite să nu rămâna numai pe hârtie, ci să treacă şi în viaţă, cu alte cuvinte, e punctul de vedere al aplicării practice.

31*

Aci numai două principii pot fi dătătoare de directivă, primul acela, că întrucât numai e posibil să ţinem deschise tuturor limbilor naţionale toate terenele de desvoltare esenţială, ear' al doilea acela, ca întrucât numai se poate, limba publică a massei poporului să fie totdeauna propria sa limbă naţională.

In acest scop pot fi imaginate două mijloace, după á mea parere. Primul e acela, dacă voim să susţinem principiul facultativ în toată curăţenia şi nemărginirea lui, ca urmând esemplului Belgiei vom zice, că toate limbile usuate în ţară pot fi întrebuinţate liber pretutindenea şi totdeauna. Aceasta, on. casă, în Belgia practice e inesecutabilă, ear' la noi ar fi direct imposibilitate fisică. Daca nu putem alege deci calea aceasta, ne mai remâne numai una, aplicarea teritoriilor de limba. Zgomot.)

Onorată casă! Mărturisesc, că mă surprinse această reagare (Displăcere. Zgomot) când accentuaiu necesitatea teritoriilor de limba, pe când proiectul comisiunii centrale nu a evitat teritoriul de limbă. (Aşa e! în stânga estrema.)

Onorată casă, despre teritoriile de limbă am auzit de multe-ori, că dacă le punem în vigoare, aceasta nu ar fi altceva, decât reîntoarcere la epoca barbară, în care nu numai singuraticele naţionalitaţi, ci — nu-'mi vine aminte cum se zice ungureşte, „die Geschlechter“ gentilităţile) — chiar şi gentilităţile se isolau de cătra olaltă. Eu aşa cred, ca teritoriile de limbă, dacă voim să dăm limbilor drepturi, nu sunt altceva, decât consecventele efluxuri ale acelei legi simple şi etern-fireşti, că *tot ce esistă e legat de timp şi de spaţiu.* Teritoriile de limba nu pot fi deci evitate. Aci numai aceea poate fi întrebarea din punctul de vedere al praxei, că aceste teritorii de limbă cum ar fi să se formeze în chipul cel mai practic? La aceasta fară îndoială va zice fie-cine, că cea mai simpla şi cea mai practică modalitate e aceea, ca după putinţă, pe un teritoriu sa fie în us limbi puţine, ori poate numai una chiar. Astfel principiul de arondare ce se cuprinde în contra-propunere e tocmai efluxul practicabilităţii. Principiul de arondare însă, după-ce nu din ideia dreptului de naţionalitate emanează, nu e principiu fundamental, şi de aceea cade numai în categoria punctului de vedere al oportunităţii. Din această causa eu din parte-mi sunt gata se acceptez ori-care altă modalitate, în momentul când cineva mă va convinge, ca esistă o alta, care mai practic realisează egala îndreptăţire limbilor.

Principiul de arondare, de delimitare, — nu se poate să fie în contrast cu *unitatea politică şi teritorială a statului*.

Cu unitatea teritorială nu e în contrast, căci nici o bucată din teritoriul ţării nu are să fie desmembrată, pentru-ca să se anexeze la alt stat, ori să se construească în stat deosebit. (Zgomot.)

Nu sta in contrast cu unitatea politică, pentru-că condiţia unităţii politice, după a mea părere, e guvernamentul unitar şi legislaţiunea unitara, ear' în această privinţa toate punctele din contra-propunere, nu numai că nu atacă unitatea politică, ci chiar în aceea îşi au condiţiile de a fi. Se zice, ca arondarea, delimitarea, e drept ca nu e în contrast cu unitatea statului, dar' prepară violarea acestei unităţi. Dacă unitatea de stat e periclitată prin aceea, că vor esista în ţară teritorii de limbă, cari să fie teritorii esclusiv ale unei limbi nemaghiare, atunci proiectul comisiunii centrale nu a delăturat acest pericol, pentru-că şi în sensul proiectului comisiunii centrale, în un comitat, să luam de es. comitatul Caraşului, limba protocolară va fi esclusiv numai cea română. Dacă esistă deci pericol în aceasta, atunci esistă pericol deja în faptul, că în ţară sunt mai multe naţionalităţi, ear' acest pericol nu va fi delăturat prin aceea, ca nu mulţamim majoritatea. A voi să delăturăm acest pericol prin aceea, că ignoram nisuinţele majorităţii, nu cele ofensătoare statului, ci cele cari sunt în concordanţă cu el, după a mea parere e ceva de neînţeles. (Un graiu: Aşa e! Zgomot. Ilaritate.)

Reasumând pe scurt cele zise până acum (S'auzim! Zgomot), le spun în zece cuvinte. Contra-propunerea e caracterisată prin recunoaşterea individualităţilor naţionale, prin necondiţionalitatea drepturilor naţionale ale individualităţilor naţionale, prin principiul egalei îndreptăţiri şi prin practicabilitatea până la cel mai înalt grad posibil. Proiectul comisiunii centrale însa e caracterisat întâiu prin ignorarea naţiunilor esistente în ţară, al doilea prin scutirea sau apărarea numai pe jumătate a drepturilor naţionale ale individului, al treilea prin nimicirea egalei îndreptăţirii al patrulea prin neconformitate cu scopul. Ear' onor. casă, dacă nu sunt corespunzătoare trei limbi, atunci şi mai puţin corespunzatoare sunt şase. (Zgomot.) Mă rog, în sensul contra-propunerii într'un comitat pot fi cel mult trei limbi, ear' în sensul proiectului comisiunii centrale cel puţin şase, pentru-că $^1/_5$ a representanţilor municipali, fără considerare la împrejurarea, că esistă în comitat ori nu respectiva poporaţiune, pot pretinde, legal procedând, o limbă oare-care ca limbă de desbateri şi protocolară, care

acolo nici nu e în us. Astfel, dacă mi-e permis sa recurg la un esemplu, în comitatul Timiş este de ajuns 1/5 a representanţilor pentru-ca dacă nu din alte motive, apoi din glumă numai — să poată pretinde limba slovacă, şi aceasta în mod de tot legal.

Dispoziţia aceea deci, ca pe un teritoriu să fie cel puţin şase limbi, e nepracticabilitatea cea mai mare ce se poate închipuì; căci dacă afirmam, că şase limbi în comitat nu sunt nepracticabile, atunci nu ştiu cu ce drept putem afirma, că în centru sunt nepracticabile şase limbi. Eu zic, că şi în centru şi în comitate sunt nepracticabile.

Dupa toate acestea pot zice acum pe scurt, că textul comisiunii centrale numai un singur principiu susţine neatins, şi pe acesta îl duce cu toată consecvenţa păna la fine: *supremaţia legala a naţiunii maghiare.* De aceea pot zice, că acest proiect nu e altceva, decât o nouă ediţie cvalificată a legilor din 1836, 1840, 1844 şi 1848. (Zgomot. În esenţa e aceasta. Aceeaşi e în el ideea fundamentală, aceeaşi îi e tendenţa principala, şi numai în formă s'a schimbat. Dar' onor. casă, eu la înşirarea causelor ideii de naţionalitate am lăsat de tot la o parte legile acelea. Le-am lasat, pentru-ca nu este nimenea care să nu ştie, că cea mai deaproape causă a chestiunii naţionalităţilor în Ungaria au fost tocmai legile acelea. (Contraziceri.) Se poate nega ori-ce, şi poftiţi şi negaţi. (Dar' şi a afirma se poate ori-ce absurditate!) Acum deci, onor. casă, a voì să resolvam norocos chestiunea naţionalitaţilor pe aceeaşi cale, pe care destul de nenorocos fusese importata în ţară, eu aceasta nu o pot aproba.

Eu, onor. casa, după acestea îndrasnesc a recomanda în atenţiunea şi spriginirea onor. case contra-propunerea mea, şi aşa cred că n'aşi putea-o face aceasta mai bine decât prin aceea, că împrumut din o eminentă lucrare a preastim. domn ministru de culte cuvintele lui proprii, pe cari le-a zis dânsul în aceea. Titlul acestei lucrări e *Einfluss der herrschenden Ideen des neunzehnten Jahrhunderts auf den Staat* . (Mişcare.) Mă rog, eu am cetit lucrarea aceasta nemţeşte, şi voiu îndrăsnì a cetì şi citatul în limba germană. Cuvintele acelea suna astfel: „Überall, wo man die nothwendige Entwicklung und Umgestaltung der Begriffe nicht zu hindern vermag, und doch die entsprechende Veränderung der politischen Verhältnisse nicht gestatten will, entsteht früher oder später ein *Kampf,* der immer mit dem Triumphe der herrschenden Begriffe über die Verfassung endet, denn der menschliche Geist, der seiner Bestimmung

folgend immer fortschreitet, *kann durch materielle Mittel der Staatsgewalt unterdrückt, aber nie wirklich besiegt werden«*. După cele-ce am desvoltat cu privire la ideea națională, nu primirea contra-propunerii mele e periculoasa, ci primirea celei a comisiunii centrale."

*Bartal György:* „Onor. casă! S'auzim! Zgomot.) Onor. casă! (S'auzim!) La resolvarea legislatorică a astorfel de chestiuni, cari provin din forța ideilor ce din epoce în epoce, din timp în timp, răpesc cu sine omenimea, mulcomirea spiritelor agitate, împăcarea lor, depinde nu atât dela formularea de singuratice regule şi măsuri, ci dela clarificarea corectă a principiilor de directivă ale factorilor ce stau față în față, dela concordarea posibila a scopurilor finale şi dela reciproca bunăvoință ce este a se dovedì în jurul ambelor. (S'auzim.) In şirul acestor chestiuni pun eu chestiunea naționalistică, şi cu abatere dela părerea stimat. condeputat *Deák Ferencz,* sunt de convingerea, că minutele ori-cât de prețioase ale sesiunii presente nu sunt perdute, dacă la desbaterea generală a proiectului de lege ce-l avem înainte-ne, singuraticele nuanse de păreri vor fi cât de pe față date la iveală. Voiu încerca deci şi eu, ca în scurt cuprins să dau espresiune modestei mele pareri asupra acestuì obiect. (S'auzim!) Îmi voiu da silință a nu perde din vedere, că datorința mea de deputat e, ca şi de asta dată să represint înainte de toate interesele statului ungar, deci şi interesele naționalităților nemaghiare cari locuesc în el. Totuşi n'am motive a protesta contra acelui punct de mânecare al esaminarii, care în aceste păreri privesc concepția esclusiv a deputatului maghiar. Ba îl primesc bucuros chiar, pentru-ca eu consider de just, ca nuansa aceea, față cu care ceialalți paşesc mult-puțin pretensivi, nuansa care vrând-nevrând va fi silită să recunoască şi justifice înaintea întregei lumi culte drept făt al ei propriu legea ce se va aduce, sa se pronunțe odată pe față, dar' totodată fară nici un încunjur asupra obiectului ce atât de multe neînțelegeri produce, care la atât de multe recriminări a servit ca pretext, şi care nu odată ne-a înflăcărat reciproc. Voiu evita direcția prea de tot doctrinară, pe care cu laudabil curagiu şi perseveranță o urmà preastim. domn antevorbitor. Din a mea parte mă voiu ținè mai ales la partea evident-practică a obiectului. (S'auzim!)

Mânecând din aceasta considerantă, trebue înainte de toate să accentuez, că pentru chestiuni ce se ivesc subit la transformațiunile repentine ale raporturilor sociale, şi tocmai de aceea sunt în foarte îndepărtat stadiu de resolvare, dar' şi în sine deja foarte delicate,

nimic nu e mai periculos decât formularea astorfel de lozince, cari apar deocamdata ca efluxul firesc al primitivului simţ de drept, şi ca atari câştiga espansiune quasi electrică, dar' cu privire la cari lozince iniţiatorii nici chiar ca obiect de superficială esaminare nu şi-au supus greutaţile realisării practice şi gravele consecvenţe provenite din conflictul în care ele ajung faţa cu raporturile esistente şi din amara decepţiune născută din nerealisabilitatea lor. Drept astfel de ideie frapanta, dar' nerealisabilă într'un stat unitar, şi tocmai prin un stat unitar, precum se doreşte din unele părţi, consider eu acea egal-îndreptăţire colectivă a naţionalităţilor, pe care în momentele critice ale Austriei o înscrisese pe stindardul seu, în scopul oprimării mişcamintelor de atunci, unul dintre bărbaţii nostri de stat de tristă memorie de pe atunci, fără ca fie dânsul, fie urmaşii lui, cari foarte fidel urmează pe urmele lui, să fi fost în stare a clarifica însaşi marea ideie aruncata în discuţie în mod atât de uşuratic, şi a o aşeza, a o potrivì în construcţia statului cumular pe care intenţionau a-'l ridica.

Durere, că post tot discrimina rerum, a caror specificare ne-ar duce prea de tot departe, nu am înaintat mai mult decât până la cunoaşterea neîndoioasă, ca egal-îndreptaţirea naţionalităţilor în aşa chip, cum o pretind championii, oratorii unora dintre acelea, în deosebi însa autorii propunerii minorităţii presentate de deputatul *Alexandru Mocsonyi*, nu întârziu a recunoaşte, că în firul strict logic al ideii însaşi, stă în diametrală oposiţie cu misiunea specificà a statului, ca un ce concret, cu administraţia publică regulată, cu judicatura espeditivă, şi ceea-ce la noi e foarte important, cu recerinţele unei economii de stat ieftine (Aprobări vii), şi că în butul tuturor acelor reserve şi recunoaşteri, cari tocmai prin dl deputat antevorbitor se ziseră cu privire la unitatea statului, care şi din a dânsului parte are să fie respectată, se demustră clar chiar şi din cuvintele lui proprii, că resolvarea chiar şi numai încâtva mulţămitoare a acestor postulate, respective dorinţe, în chip logic nu s'ar putè face altcum, decât numai prin completa transformare a stării unitare de pană acum a construcţiei statului nostru, prin împărţirea ţării noastre în teritorii naţionalistice autonome şi prin crearea de nou a unei legături federative, care foarte lax le-ar ţinè strînse la olaltă. (Drept! Aşa e!) Aşa cred, că a-şi fi justificat, dacă fără alte analisări mai departe a-şi respinge simplu pretensiunea aceasta, care numai pe cale pacinică ar fi sa iniţieze un lucru a cărui finalisare făra cele mai mari zguduiri nici că s'ar

putè întâmpla: completa răsturnare a stărilor esistente (Aprobări vii). Şi dacă efectul, gravitatea discuţiunilor noastre s'ar restrînge numai la sala aceasta, numai la opinia publică a Ungariei, atunci a-şi şi face-o aceasta, pentru-că acea parte a cetăţenilor de limbă nemaghiara, care este destul de equitabilă a concorda cu indispensabilele esigenţe ale statului satisfacerea dorinţelor sale, sta pe aceeaşi basa cu mine şi nu cere convicţiune, ear' pe cei de păreri contrare nu cred a-i putè abate dela părerile lor. Nu pot da însă uitării. domnilor, că resolvarea posibil mulţămitoare a acestei chestiuni deja nu mai e chestie internă numai, şi că opinia publică a Europei, care de astadată, independent de ambiţia unor domnitori şi bărbaţi de stat, doreşte cu tot preţul tocmai susţinerea păcii nniversale, din atâtea părţi ameninţată, drept cea mai de căpetenie garanţă a civilisaţiei generale, care numai chiar din acest motiv doreşte consolidarea monarchiei austro-ungare, şi mână în mână cu aceasta întarirea noastră proprie, — urmăreşte cu foarte încordată atenţiune nisuinţele noastre în această direcţie, şi în obiectul jertfelor ce sunt a se aduce din partea noastră numai la acea linie marginală se va opri, dela care mai departe jertfele acestea ar devenì, nu numai superflue, ci şi dăunatoare pentru viitoarea garanţă a păcii universale. (Aprobări vii.)

Acceptând acest punct de mânecare, nu mă reţin de a amintì, că aceeaşi opinie publică a Europei, care de present dovedeşte faţă de noi o bunăvoinţă atât de sinceră, din asemenea motive urmărise cu simpatie încercările absolutistice ale Austriei îndreptate spre nimicirea esistenţei noastre de stat, şi încă şi cu mai mult încercarile ei constituţionaliste de asemenea fel cu ale noastre. Doar' ani dearîndul Ungaria fusese împărţită după naţionalităţi, nici mai făcând amintire de Transilvania şi Croaţia. Era împărţită, zic, în districte germane, slovace, şi esigenţele în acest obiect ale naţionalitaţilor, dacă şi nu dincolo de Leitha, dar' în contra noastră de sigur le-au fost îndeplinite. Intreb deci, crescut-a prin aceste veleităţi federalistice puterea statului cumular? Sporitu-s'au garanţele acelei păci europene, pe seama careia Austria în acest chip întinerită avea să fie pază dinspre Orient? (Aprobări zgomotoase.) Şi dacă noi, cari suntem cu mult mai modesti decât să considerăm drept succes esclusiv al oposiţiei noastre pasive slabirea imperiului duplu, generala tâmpire a simţului de împreună-aparţinere, am merge mai departe în aceste încercări, precum proiectul minorităţii în adevăr o şi pretinde aceasta, câştigaream oare putere în noi faţa cu tendenţele acelea, cari dirigează

în Orient mişcarea norilor ce aşa des să schimba, şi referitor la cari, fară nici o suspiţionare şi curat numai cu provocare la un regretabil eveniment petrecut într'o ţară vecina, putem să afirmam, că ele pot fi observate chiar şi în interiorul liniilor circulare ale orisontului nostru propriu? Dar' nu numai singur trecutul apropiat al nostru propriu, ci tocmai nisuinţa forţată în urma amarelor esperienţe de veacuri a statelor federative ale Europei, Elveţia, Germania, serveşte drept cea mai noua dovadă pentru acel precept al teoriei, că legăturile largi ale federaţiunii pot fi aplicate la republice, principate mai mici, cari sunt departe de mişcămintele lumii, cari nu sunt atinse de ele, dar' ca nu sunt în stare a mulţămi interesele vitale ale astorfel de naţiuni, cari sunt icuite între mari-puteri emulante între sine, şi cari necontenit îşi simt periclitată, ori esistenţa proprie, ori influinţa ce le compete.

Abstracţie facând dela istoria noastra şi a Poloniei slăbita sub opresiunea vicisitudinilor cari în mare parte sunt identice cu ale noastre, cred că e de ajuns dacă ma provoc numai la aceste flagrante învaţaturi ale timpului present, spre a putè afirma cu drept cuvânt, că noi, a căror esistenţa naţională poate fi pusă în joc deja sub primul asalt al evenimentelor ce pot urma ca mâne chiar, nu putem clătina basa unitară a construcţiei noastre de stat în preajma crisei aceleia, pentru a cărei înfrângere ar fi să se recească estrema folosire a forţei noastre naţionale. Construcţia statului aceluia, care dela prima epocă a cucerirei, şi lăsând la o parte scenele sângeroase ale dramei din 1848, sub durata lui de aproape o mie de ani a cunoscut toate soiurile de hărţueli interne, de frecări interne, — nu însa *luptele naţionalistice*, ale carui privilegii şi lanţuri feudale nici-când nu au ridicat mur de despărţire între locuitori de limbă maghiară şi nemaghiară, dar' sub al carui scut da, au putut să-şi susţină caracterul naţional, făra nici o supărare, atât locuitorii stravechi, cât şi imigraţii de mai târziu. (Aprobări zgomotoase.)

Acesta e fapt istoric indiscutabil, faţă cu acea împrejurare, care formează polul în proiectul de lege al comisiunii centrale, că locuitorii de limba nemaghiară ai patriei deja şi de present sunt în completa folosire a drepturilor sociale şi politice. Dovadă nerăsturnabila, ca chestiunea naţionalistică la noi nici pe departe nu-şi are isvorul vecinic al agitatoarelor sale zguduiri în construcţia de stat, nici-decum în constituţiunea noastră, care în aceasta parte e unitară, dar' fără teamă poate susţinè emulaţia, atât în trecut, cât şi de present,

cu ori-care dintre statele europene de limbi mixte (Aprobări vii), — ci mai ales din acea simpatie și antipatie născută din identitatea de rassă și de religie, în urma cărora unele dintre naționalitățile patriei noastre gravitează spre frații lor de peste hotarele țării. (Aprobări lungi zgomotoase.)

Nu cunoaște firea omenească acela, domnilor, care crede, că o gravitație de acest soiu poate fi paralisată prin concesiuni, fie chiar până la marginea cea mai estremă a jertfirii de sine. Și tocmai de aceea, fiindcă eu însumi sunt convins de contrarul, fiind-că nu numai esistența noastră națională, ci și garanțele viitoare ale păcii universale, interesele civilisației generale, le consider inseparabile de către acea basă istorică din care s'a creat echilibrul european și dintre pondurile căreia unul, și poate ca nu tocmai cel mai de desprețuit, se concentrează în hotarele Ungariei actuale: sunt silit a respinge hotărît ori-ce pretensiune, care în firul egal-îndreptațirii colective a naționalităților ar conduce în scurt timp la impotența de stat a Ungariei și ca al doilea stadiu la completa disoluțiune. (Aprobări vii îndelungate.)

Prin aceasta, domnilor, a-și fi indicat doar' destul de apert cadrele între ale căror margini să caut pentru interesele naționalistice soluția justă și necontrară cu organismul unității de stat și corespunzătoare noțiunei clarificate a statului.

Da, este dreptul firesc al fiecărui cetățean conservarea naționalitații sale în general, în deosebi însă folosirea limbii sale materne în completa estensiune a cercului de drept, care îi compete ca individ, — un drept, pe care statului nu-i este permis sa-l restrîngă, daca nu voește cumva sa-'l facă ilusoriu. (Aprobări vii.)

Tot asemenea drept firesc au cetățenii aparținători singularelor naționalități de a se întruni liber, de a-și ridica institute științifice, școale, pentru perpetuarea, desvoltarea naționalității, limbei materne a lor, caci aceste scopuri, ca efluxe ale îndreptățirii individualiste ale cetațenilor, fără asociare nu se pot ajunge.

În fine, dupa-ce instrucția publică e cel mai cu efect promovător al scopului statului de drept, ceea-ce statului nu-i este permis a lasa esclusiv în grija și zelul singuraticilor ori corporațiunilor, și de a carei, parte obligativitate, parte posibilitate, trebue să se îngrijască: fiecare cetățean are indiscutabil drept, ca în acele institute de instrucție publica, cari se susțin din spesele statului, ori, în urma dispozițiunii lui, din puterile singuraticelor municipii și comune, deci

şi prin concurgerea sa, — să poată primì instrucţiune elementară *în limba sa maternă,* şi cu ajutorul aceleia instrucţiune mai înaltă treptat progresivă.

De alta parte statul are datorinţa, ca aceste drepturi, nu numai din a sa parte să le respecteze, ci totodată să facă şi îngrijiri, ca faptica practicare a acelora în contactul dintre singuraticele naţionalităţi să fie asigurată în egală măsură, deci în contra eventualei majorităţi.

Cultivarea însaşi a intereselor naţionalistice însă, domnilor, nu poate forma nici-când misiune imediată şi specifică a statului. Nu în astfel de state, cari formează naţiuni compacte, nu în de acelea, cari sunt compuse din mai multe naţionalităţĭ. Şi nu numai pentru-că organele organismului de stat spiritual nu sunt cvalificate spre aceasta, şi nici nu tocmai pentru-că finanţele în general îndatorate, mai ales ale noastre, cari abia pot acoperì lacunele-abisuri ale rămânerei noastre îndărăt, nu ar putè suporta cheltuelile, conform proiectului minorităţii, înşesite, şi dacă nu voim să facem joc numai, la tot casul cheltueli grele, ale unei asemenea cultivări, — ci mai ales şi înainte de toate pentru-că cetăţenii singuratici numai chiar dreptul îl au, dar' nu şi datorinţa, de a contribui cu jertfe materiale nici chiar la desvoltarea de multe-ori forţată a naţionalităţii lor proprie, şi prin urmare, pentru-că în astfel de scop, cu atât mai puţin însa întru promovarea intereselor cutărei naţionalităţi pentru ei străine, statuluĭ nu-i stă în putere a-i supune la contribuţiune. (Aprobări.) Sunt atât de consecvent, ca în această privinţă nu fac escepţie cu naţionalitatea maghiară. Pentru-că dacă deoparte ne supunem direcţiunii aceleia, care doreşte să emancipeze reciproc statul şi biserica şi să delăture definitiv toate deosebirile din religiile dominante, recepte şi tolerate, această rămăşiţă ruginită a egoismuluĭ omenesc, — numaĭ aşa vom putè evita responsabilitatea celei mai mari inconsecvenţe, daca urmând acelaşi principiu şi in chestia naţionalităţii ne vom reţinè de a vindica pe seama oare-cărei naţionalitaţi îndreptăţire privilegiată, ori chiar dominaţiune pentru acelea dintre institutele noastre, al căror scop e esclusiv desvoltarea limbii şi naţionalităţii maghiare. şi aşa nu din fondul de contribuţie de odinioară al ţării au fost înfiinţate, ci din cvotisaţiunile voluntare ale fostelor staturi privilegiate, şi din marinimoasele dăruiri ale persoanelor singuratice; şi eu sunt gata în fie-care moment să renunţ mai bucuros la acel minim ajutor de stat de care sunt împărtăşite, decât să par a face orĭ-cât de mică stirbitură în principiul esprimat de mine. (Aprobări.)

Întocmai cum sunt în curat cu mine asupra chestiunii, că în jurul intereselor naţionalistice statul nu are alte agende, decât sa respecteze şi apere de ajuns drepturile de întrunire şi asociare ale cetăţenilor, şi că sub acest titlu nici a-i supune direct la contribuţie, nici — după-cum prea de tot e evidentă aceasta în §. 8 al proiectului minorităţii, şi aceea-ce foarte mult violează pe viitor unitatea statului — nici a transpune acest drept vr'unui congres de ori-ce naţionalitate nu-i este permis, tot asemenea nu pot considera destul de motivată şi concordabilă cu noţiunea modernă despre stat acea pretensiune din §. 4 al proiectului minorităţii, ca fiecare naţionalitate sa fie în număr corespunzător representată în casa magnaţilor, la tribunalele superioare ale autorităţii centrale, etc. Dispoziţiuni de acestea puteau avè loc în statele din evul mediu, ale căror dicasterii originar provăzute cu dotaţiuni feudale şi totdeauna cu putere feudală, nedesbrăcându-se definitiv nici-când de această caracteristică a lor, formau cei mai puternici factori ai influinţării politice şi ca atari serveau drept cele mai tari garanţe claselor privilegiate, ear' mai târziu confesiunilor, nu pot corespunde însă clausule de acest soiu recerinţelor acelora ale noului precept de stat, cari cvalificând purtarea de oficii drept serviciu de stat şi cassând toate restricţiunile de pănă atunci, în această privinţă recunoaşte drept directivă numai măsura cvalificaţiei (Aprobări), şi nu poate corespunde mai ales principiului guvernamentului responsabil, asupra căruia, aşa cred, nu esistă divergenţe între noi, dar' care o asemenea restricţiune peste tot nu sufere.

Cred că nu e de lipsă sa mă ocup în detail cu deosebirile ce în obiectul folosirii limbei statului şi a celor ale singuraticilor naţionalitaţi pe terenul justiţiei, autonomiei, instrucţiei publice, obvin atât între proiectul minorităţii şi cel al comisiunii centrale, cum şi între cel presentat de stim. condeputat Deák Ferencz, care în esenţa nu se deosebeşte de al comisiunii, pentru-ca necesitatea unei limbi de stat minoritatea o recunoaşte apert în §-ul citat, recunoaşte însă şi aceea, că în chip oportun aceasta la noi numai limba naţiunii regnicolare maghiare, care formează majoritatea ţării, poate să fie. Şi fiind-că, de alta parte, cred la sigur, că ori-care bărbat de stat din ori-care stat străin, începând dela Belgia aceea pe care o amintì dl deputat *Mocsonyi*, dar' mergând dela Belgia chiar şi peste Ocean, pana la America-de-Nord, va judeca drept dusă pănă la estrema limită compatibilă cu indispensabilele recerinţe ale gu-

vernării congruente chiar şi latitudinea aceea, pe care o statuează proiectul comisiunii centrale, şi cu atât mai mult pe cea statuată în amandamentul dlui deputat Deák. Aşa ştiu, on. dieta, ca în postulatele naţionalistice nu obvine nici o astfel de părticică, nouă cunoscută, faţă cu care principiile conducătoare, formulate cât se poate de esact în cele zise de mine, să nu deie, dacă nu altceva, apoi cel puţin inviaţiune suficientă cu privire la aprecierile mele faţă de principiile principale, pentru-că faţă de acele detaiuri, cari esistă între proiectul de lege presentat din partea lui Deák Ferencz şi între proiectul comisiunii centrale, de astă dată nu ţin a fi necesar să mă estind, şi numai aceea una voiesc s'o constat, că între principiile desvoltate de mine şi între cele cuprinse în cele două proiecte, deosebire esenţială nu esista. Asupra detaiurilor, da, esistă deosebiri foarte importante, dar' după a mea neînsemnată părere, a intra în discuţia acelora şi a trece peste ele, — este problema desbaterii speciale.

Astfel nu-mi ramâne alta, decât să urmez şi în aceasta privinţă pe dl deputat antevorbitor, şi între cele doua proiecte de lege căci ertemi-se a contrage în privinţa resultatelor practice proiectul dlui deputat Deák cu cel presentat de comisiunea centrală — să încerc prin câteva scurte trăsături a face conform modestei mele priceperi o paralelă în privinţa resultatelor practice. (Sa auzim! Să auzim!)

După a mea părere, unul — şi tocmai proiectul minorităţii — statoreşte egalitatea de drept colectiva a naţionalităţilor mai mari. Celelalte două aplica la interesele naţionalistice ale tuturor cetăţenilor patriei egalitatea de drepturi, deja esistentă. (Aprobări.) Pe basa celui dintâiu voiu domnì peste fracţiunile singuraticelor naţionalităţi acolo, unde din întâmplare voiu fi în majoritate absolută ori relativă. Sub scutul cestuialalt voiu fi apărat, chiar şi individualiceşte, pe întreg teritorul ţării, şi pot să-mi validitez magna charta a drepturilor mele naţionalistice, ca Englezul, pe apă şi pe uscat. Aprobări zgomotoase.) Conform unuia pot să fie lupte naţionalistice localisate pe terenul asocierilor libere, în salele singuraticelor municipii, comune, dar' eventualele depăşiri nu periclitează pe vecinii pacinici. Conform celuialalt chiar şi contra voinţei mele proprii voiu fi părtaş la luptele naţionalistice perpetuate până la cele mai înalte graduri chiar, în toţi ramii şi în cadrele maşinariei de stat, cari lupte aţiţând necontenit raporturile încordate reciproce şi înstrainând pe unii de alţii, la urma urmelor vor mistuì aceea ce pentru ori-care cetăţean onorabil

şi înţelept trebue să fie mai presus de toate nisuinţele lui parţiale, salus publica. (Aprobări zgomotoase.)

Conced, domnilor, că în o parte oare-care va fi poate prea favorisătoare, în altă parte doar' prea grea judecata pe care silit fusei sa ó fac adinea-ori. Indraznesc însă, pentru propria-mi justificare, a mă provoca în aceasta privinţă la stim. contrari ai mei, că în premise — în tocmai ca antevorbitorul meu — mi-am dat silinţa să mânec din puncte de vedere obiective. Nu am suspiţionat, şi nici acum nu suspiţionez nici intenţiunile dânsului, nici nisuinţele ori-carei naţionalităţi, ba recunosc pe faţă chiar, că dacă în vre-o chestiune oare-care, atunci în aceasta ce o avem înainte-ne este foarte greu a menţinè strict marginile acelea, la cari poetul latin aşa de nimerit indigitează:

„ . . . . . . sunt certi denique fimes,
Quos ultra citraque nequit consistere rectum".

Atenţiunea mea chiar numai de resultatele posibile a fost preocupată. Dar' tocmai fiind-că nu pot să nu recunosc în viitoarele fructe ale unuia dintre proiecte primejdiosul măr al lui Eris, ear' în vlăstarele posibile ale celoralalte două, ramure de oliv ale păcii, din acest motiv eu asupra întrebării, că dintre cele trei proiecte care să se primeasca de basă la desbaterea specială, mânecând totdeauna din faptul, că între proiectul comisiunii centrale şi între cel al condeputatului nostru Deák Ferencz deosebiri principale nu exista, nu am nici o nedumerire.

Şi acum permiteţi-mi domnilor încă un cuvânt final! Să auzim!)

Pentru casul — neaşteptat, dar', durere, păţiţi din esperienţele trecutului, cu serioasă inimă temut de toţi fiii patriei, — că semnul păcii pe care noi cu bunacredinţă intenţionăm a li-'l întinde ar fi sa fie primit cu asemenea preocupaţiune, mai ales din partea fraţilor concetăţeni ai nostri, Români şi Sârbi, cum au fost primite din partea lor, durere, odinioară legile din 48, provenite din isvoare tot aşa de curate, şi că amăsurat acesteia, noi înşine, cari acum discutăm pacinic în această sală, pe terenul faptelor ar fi să fim despărţiţi oare-când prin lupte asemenea celor din trecut, ori poate că şi mai amare, — să nu vă temeţi, domnilor, interesele particulare ale naţionalităţii domniilor-voastre din partea acestei naţiuni maghiare, al cărei raport numeric zau nu e intimidător pentru d-voastra, pe care rancuna cucerirei nu o nelinişteşte, şi care pentru proselitism nu are nici aplicare, nici putinţă, care cu sinceră simpatie urmăreşte desvoltarea

naţionalistică a d-voastre, pentru-că în acea desvoltare nu vede pericol pentru dânsa; şi mai sincer încă doreşte consolidarea în stat a fraţilor domniilor-voastre, pe care — ca pe cea mai puternică fortăreaţă a propriei sale esistenţe naţionale — umăr la umăr cu d-voastra e gata a li-o şi apara chiar; teme-ţi-vă însă independenţa naţională pe care o aveţi afară de hotarele acestei ţări, interesele particulare ale naţionalităţii domniilor-voastre, pe cari înlăuntrul hotarelor ţării acesteia fără nici o restricţiune şi neconturbaţi puteţi să vi-le cultivaţi, şi teme-ţi-vă înainte de toate libertatea de cătră poftele de espansiune ale acelei mari puteri, a cărei prietinie, duşmanie, îmbrăţişare, întocmai ca şi agresiunea ei, este deopotrivă periculoasă pentru d-voastră (Aprobări zgomotoase), şi care în timp cât ví-se linguşeşte domniilor-voastre, la malurile Vistulei şi ale Mării-Baltice învârte oglinda aceea, în care d-voastră puteţi să vedeţi înainte deja contopită soartea vieţii naţionale şi a naţionalitaţii domniilor-voastre. Aprobări lungi, zgomotoase.) In bună înţelegere şi mâna în mână, domnilor, putem încă să ajungem stăpâni pe un viitor mai frumos, şi din gloria căruia mai de mult aşa de fraţeşte ne-am luat părţile: paznicii civilasaţiunii apusene. Certându-ne, vom perì mai întâiu noi, dar' nu vă amăgiţi, domnilor, faptul nici pe d-voastră nu vă va cruţa! Şi peatra, care va avè să împodobeasca mormântul naţiunii maghiare, cazute în lupta inegală, nu mult timp va fi să stee solitară în a stepelor pustietate. (Aşa e! Aprobări din toate părţile.) Şi de aceea dee Dumnezeu, ca nu târziu să urmeze timpul acela, care trebue să urmeze, când d-voastra, convinşi despre inseparabilitatea viitorului d-voastre propriu, în egală masură cu noi veţi avè să simţiţi inspiraţiunea cuvintelor marelui poet, ca pământul sfânt al patriei acesteia este leaganul libertaţii noastre comune, şi odată cândva şi mormântul ei, unde împreună avem să trăim şi împreuna să murim.

Spriginesc proiectul comisiunii centrale“. (Aclamaţiuni furtunoase şi aplause.)

*Dimitrievici Miloş:* „Onor. casă! Cu altă ocasiune avusesem onorul a declara în faţa onor. case, că nu numai sper, ci cred şi sunt convins, că chestiunea de naţionalităţi se va resolva spre generală mulţămire. Aceste speranţe esprimate atunci — deşì cu provocare la adrese — le spriginisem prin date; ear' acum, faţă cu proiectul de lege al comisiunii, ar trebuì să mi-le marturisesc drept ilusiuni, dacă cumva credinţa şi convingerea nu mi-ar fi şi acum tot aşa de firme ca atunci, ca aceasta chestiune, dacă nu acum, atunci în

cel mai apropiat viitor va fi resolvată spre mulţămire generală, pentru-că, după a mea părere, resolvarea acestei chestiuni nu depinde dela putere, — care poate să deie drepturi, dar' poate să şi iee, — ci depinde dela bunăvoinţa popoarelor aflatoare în tot mai mare desvoltare spirituală, cari sub înrîurinţa culturei azi-mâne vor recunoaşte, că interesul lor reciproc pretinde, ca aceasta chestiune să fie resolvată pe basa dreptăţii şi frăţietăţii.

Fiecare epocă şi-a avut şi-şi are ideia, adecă direcţia pronunţată şi nisuinţa hotarîtă a ei. Şi dacă o asemenea ideie a fost îmbrăţişată de popoarele în desvoltare, atunci ea, conform marturiei istoriei, a învins şi asupra celor mai mari pedeci, adecă asupra prejudiţiului şi egoismului, fiind-că îşi căpăta vieaţă şi forţă din convicţiunea popoarelor şi naţiunilor. Asemenea ideie e şi ideia de naţionalitate, care de altcum nu e o nouă ideie. precum mulţi afirmă, ci e de o etate cu istoria naţiunilor, şi numai în timpurile mai noue a fost presentată lumii ca chestiune, din causa că s'a intenţionat a se trage la îndoială dreptul firesc şi neînstrăinabil al naţiunilor, dreptul la vieaţă şi la desvoltarea culturala. După a mea părere deci, nu este şi nici ca poate fi *chestiune de naţionalitaţi*, caci drepturi fireşti şi neînstrăinabile, şi mai ales sentimentul de naţionalitate, care e mai preţios şi mai măreţ decât pietatea religioasă, nu pot fi puse sub întrebare. Ci da, esistă chestiune asupra întrebării, că în ce chip să se facă posibil, ca în Ungaria diferitele popoare să-şi poată desvolta propria lor naţionalitate fară a periclita interesele patriei? Aşa cred, că dacă astfel se pune chestiunea, atunci la resolvarea ei fiecine va da frăţeşte mână de ajutor şi cu bunăvoinţă va nisuì într'acolo, ca deoparte să fie apărată esistenţa şi susţinerea statului, ear' de altă parte să se faca posibila esistenţa şi desvoltarea culturală *a naţiunilor*. (Aprobări.) Astfel înţeleg eu însemnătatea chestiunii dela ordinea zilei, şi mânecând din următoarele principii fundamentale a-şi fi dorit resolvarea ei:

1. Integritatea teritorială a Ungariei se susţine neviolată, pentru-că nu se poate şi nu este permis a o stirbi.

2. Fiinţa de sine stătătoare a Ungariei, recerând legislaţiune unitară, guvern central unitar, şi la aceste corporaţiuni limbă de stat unitară, legile esistente deja în aceasta privinţa, ca legi cardinale ale Ungariei, nu pot fi puse în discuţie. Şi în fine:

3. Toate popoarele Ungariei, anume, cel maghiar, sârb, român, rus, sloven şi german, se declară *naţiuni egal-îndreptăţite*, şi

pentru-ca să-şi poată desvolta naţionalitatea lor, egal-îndreptăţirea în municipii, comune şi înaintea judecatoriilor *li-se asigură prin lege.*

Că în detaiuri această asigurare cum să fie, nu-mi e scopul a o specifica. Tot aşa nu intenţionez a mă provoca la legile şi instituţiunile din străinătate, convins fiind, că pe acest teren numai chiar studiarea este folositoare şi de dorit, imitarea însă e păgubitoare; şi având în vedere raporturile specifice dela noi, poate fi periculoasă chiar. Dar' fiind-că a trebuit să aud de mai multe-ori ca obiecţiune, că faţă cu interesele diferitelor naţiuni singură Ungaria e *stat tolerant,* trebue să mă provoc la statul belgian şi la cel elveţian, nu în scopul ca legile în vigoare acolo să fie copiate şi aplicate la noi, ci pentru a dovedì, că chestiuni de asemenea natura au esistat şi în alte state, şi că numitelor state, conduse de înţelepciune, moderaţiune şi bunăvoinţă, li-a succes a da chestiunilor acelora soluţie spre generală mulţamire, şi a aduce în concordanţă interesul statului cu interesul naţionalităţilor.

Dar' pentru a o putè face aceasta trebue să ştim, ce se pretinde din o parte şi ce se da din ceealaltă parte?

Răspuns la aceste întrebări dau proiectele de lege dela ordinea zilei, şi cu durere trebue să mărturisesc, că în butul tuturor silinţelor mele nu 'mi-a succes să aflu, prin combinaţie, calea medie între aceste proiecte, şi anume, din causa că comisia nu şi-a împlinit misiunea în înţelesul adreselor. Comisia adecă, pentru a face întreagă lumea să creadă, ca la compunerea proiectului eí de lege s'a condus de principiile frăţietaţii şi dreptăţii şi s'a acomodat adreselor din 1861 şi 1866, — îşi intitulează proiectul de lege astfel: *Proiect de lege despre egal-îndreptăţirea naţionalistică* . Daca cetim însă acest proiect de lege, ne vom convinge despre contrariul, căci despre naţionalităţi, ca despre corporaţiuni de fapt şi istoriceşte esistente, în acest proiect de lege nici vorbă nu e şi singur numai în privinţa acelei întrebări se statuează disposiţiuni, că unde şi între ce împrejurări este permis *singuraticului cetăţean* sa useze de limba sa materna, dacă din întâmplare nu e Maghiar?

Chestiunea de naţionalităţi a devenit astfel *chestiune de limbă,* a cărei regulare poate să fie în interesul guvernului, poate să fie în interesul singuraticilor, — devine însă indiferentă tranşarea şi paralisarea în acest mod a chestiunii în faţa popoarelor conştiente de faptul, că misiunea şi interesul lor nu consistă singur

numai în aceea, că ici ori colo să poată usa de limba lor maternă, ci în aceea, ca după esemplul celoralalte popoare culturale *să-'şi desvoalte naţionalitatea,* şi anume în scopul de a nu fi sterse de pe suprafaţa pământului. Gravitatea chestiunii nu zace deci în folosirea limbei, căci aceasta ni-o folosim doar' şi fără permisiune, ci în *recunoaşterea principiului de naţionalitate*, pe care comisiunea trebuia să-'l aibă în vedere şi să-'l accepteze drept punct de mânecare, pentru-că adresa dietei din 1861 grăeşte în acest obiect astfel: „Recunoaştem că simţul de naţionalitate, ce tot mai mult se desvoaltă, merită atenţiune şi *nu poate fi măsurat cu măsura timpurilor vechi şi a legilor vechi.* Principiul de naţionalitate, sau întrebuinţând cuvintele adresei, simţul de naţionalitate însă comisiunea nu numai nu 'l-a luat în considerare, ci a voit chiar să-'l ignoreze prin aceea, că tacite doreşte să nege că în Ungaria esistă mai multe popoare, căci dacă 'l-ar recunoaşte, din deducţiunile lui comisiunea trebuia să recunoască şi aceea, că aceste popoare îşi au interesele lor proprii, cari nu individual, ci în complexitatea, în totalitatea lor ar fi trebuit să fie satisfăcute. La acest punct decisiv comisiunea de sigur a hesitat, — pentru-că trebuia să-i fie cunoscut, că legile noastre vechi recunosc în Ungaria mai multe popoare şi naţiuni, sub numirea *gentes* şi *nationes*. Trebuia sa-i fie cunoscut comisiunii, ca adresele din 61 şi 66 despre interesele diferitelor naţionalităţi, deci nu ale singuraticilor, se esprimă astfel: „Noi la crearea legilor referitoare la interesele *diferitelor naţionalitaţi* vom urma principiile dreptaţii şi naţionalităţii". Şi în fine trebuia sa-i fi fost cunoscut comisiunii, că a doua adresă din 1861 a numit naţiunea sârbă naţiune, şi anume astfel: „Chiar şi Voevodina sârbească, instituita în hatârul naţiunii sârbe, numai după nume a fost sârbească." Şi dacă toate acestea 'i-au fost cunoscute comisiunii, şi cu toate acestea n'a aflat demn a enumăra în proiect toate popoarele Ungariei în mod taxativ, adecă una cu una şi pe nume: nu aflu bătător la ochi faptul, că comisiunea a degradat chestiunea de naţionalităţi la chestiune de limbă.

Şi dacă astfel stau deja lucrurile, atunci eu numai o observare de detail am referitor la elaboratul comisiunii, şi anume observarea, că în proiect, tractându-să chestia de limbă, titlul nu corespunde textului şi textul nu corespunde titlului.

Singuraticele dispoziţiuni ale proiectului de asta dată nu le pot supune criticei. Dar' totuşi doresc să constat, că comisiunea chiar şi

chestia de limbă a resolvat-o în mod foarte maştèr, şi că întrebuinţarea limbei materne numai acolo o concede, unde din cause de impedimente fireşti nu a putut denega aceasta concesiune. Şi pentru-ca comisiunea să-şi poata motíva aceasta procedura, în adevăr maşteră, deja la începutul proiectului de lege pune restricţiuni, între marginile cărora concede întrebuinţarea limbii materne. Şi tocmai referitor la aceste „Vorsichtsmassregel"-uri de noua invenţie şi alese doresc să observ, că în aşa formă şi în aşa număr în adresele noastre ele nu obvin nici-unde, şi ca prin urmare comisiunea a ridicat volnic aceste bariere. Întru spriginirea aserţiunii mele mă provoc la adresa din 1861, care glăsueşte astfel: „Suntem decişi a face totul pentru delăturarea neînţelegerilor, şi vom face ceea-ce fără desmembrarea ţarii şi jertfirea fiinţei ei de sine stătătoare putem face, pentru-ca cetăţenii de toate naţionalităţile ai patriei acesteía să se simtă una în interese şi simţ".

Comisiunea însă nu s'a acomodat principiilor formulate în aceasta adresă, căci altcum folosirea limbei materne n'ar fi făcut-o pendenta de posibilitatea administrării publice, de oportunismul de guvernare, de judicatura espeditivă şi dreaptă, şi astfel pendentă de consideraţiuni secundare, ori cel puţin de ordin secundar. Ba comisiunea nu s'a îngrijit nici de posibilitatea delăturării neînţelegerilor, căci altcum nu ar octroa bisericilor, fără nici o necesitate motivată, limba statului, pretinzând, ca din punct de vedere al controlei de stat protocoalele acestora să fie traduse în limba statului, nimic păsându-i de împrejurarea, că aceasta disposiţie în adevăr superfluă poate să dee ansă la interpretări greşite, şi că dieta în adresa sa tocmai acum citata a declarat hotărît, că e decisă a face totul pentru *delăturarea neînţelegerilor.*

De cumva nu am eshauriat încă atenţiunea onor. case, în următoarele îmi reasumez părerile şi principiile.

Doresc sa fie susţinuta integritatea teritoriala a Ungariei, căci a o susţinè pe aceasta e datorinţa patriotică a fiecarui cetăţean al patriei. Doresc să fie susţinută fiinţa de sine stătatoare a Ungariei, pentru-că aceasta o pretinde interesul statului, şi anume prin legislativă unitara, prin guvernament central unitar, şi prin limbă de stat unitară la aceste corporaţiuni. Şi dacă voesc, ca toate aceste interese de stat să fie susţinute, şi poftesc, ca municipiilor şi comunelor să li-se lase în liberă voie alegerea limbii protocolare şi de desbatere, aşa cred, că nu voesc jertfirea fiinţei de sine stătătoare a ţării. Dacă

mai departe sunt convins că nu violez integritatea Ungariei dorind arondarea comitatelor acolo unde se ivește lipsa, tocmai în interesul satisfacerii exigențelor naționalistice și al evitării inimicițiilor, ba nu numai doresc această arondare, ci o *pretind* chiar într'atâta, încât prin arondarea aceasta confiniul militar ar fi reanexat la patria-mamă și prin aceasta s'ar restabili integritatea de fapt violată a țării, și în fine, dacă părerea mea e, că judicatura chiar numai în limba poporului poate fi administrată: îndrăsnesç a spera, că onor. casă va lua în considerare aceasta părere juridică generală și va face dispo-siţiuni, pentru-ca judicatura dela primul până la cel mai înalt for să fie administrată în limba poporului, căci convingerea mea e, că într'un astfel de stat, în care dreptatea nu se face în limba poporului, poate fi constituţie, dar' nu este libertate, nu este siguranță personala și de avere.

Și fiind-că proiectul de lege presentat de condeputatul *Mocsonyi* nu stă în contrazicere cu principiile mărturisite de mine, spriginindu-l în principiu, îl primesc de basa la desbaterea specială.

În fine îmi țin de datorință a reîmprospeta în memoria onor. case, că ar mai fi de resolvat încă o chestiune urgentă, anume chestiunea sârbeasca. (Să auzim!) Și după-ce resolvarea chestiunii acesteia fusese pusă în prospect prin rescriptul regal din 1861 și prin adresa din acelaşi an, cum și prin răspunsul ministrului-president dat la o interpelaţie, cred că onorata casă va fi de acord cu rugarea mea, ca aceasta chestiune să fie pusa la ordinea zilei fără amânare, și va da guvernului îndrumare, ca încă în decursul sesiunii presente să înainteze dietei un proiect de lege în scopul resolvării acestei chestiuni. Pertractarea acestei chestiuni e pretinsă, nu numai de dreptate și frăţietate, că adecă să fim drepţi și justi faţă cu naţiunea aceea, al cărei trecut și viitor sta în strînsă legătură cu trecutul și viitorul naţiunii maghiare, ci e pretinsă și de împreju-rarea, că resolvarea ei stă în strînsă legătura cu integritatea ţării.

Onor. casă! Fie-mi permis de încheiere să declar sincer din acest prilej solemn, că dela înţelepciunea și bunăvoinţa casei depinde resolvarea norocoasă a chestiunii de naţionalitaţi, și deşi recunosc, că resolvarea acestei chestiuni e împreunată cu greutaţi, observ totodată, că greutăţile nu residă în chestia însaşi, ci poate că în instituţiunile noastre învechite. Și dacă eu încă și acum sunt gata a spera, că resolvarea norocoasă a chestiunii va succede, o fac aceasta în presu-punerea, că la resolvarea ei va fi dătător de directivă singur numai

interesul patriei, interesul patriei aceleia, care cu glas puternic pretinde, ca cetațenii ei de toate naționalitățile să fie una în simțuri și în interese. Ear' sentimentul cetățenilor de toate naționalitățile atunci va fi în iubirea de patrie unul și nedespărțit, dacă on. dietă și la crearea acestei legi va fi condusă de dreptate și frățietate."

*Br. Simonyi Lajos:* „Onor. casă!" (Zgomot. Mâne!)

*Presidentul:* „Sunt silit a enunța, că fără un nou conclus din partea on. case nu poate fi ridicată ședința înainte de 3 ore." (Aprobări.)

*Bonis Samuel:* „După a mea părere nici că încape discuție, să continuam oare ședința ori s'o amânam, după-ce casa a enunțat prin conclus, ca ședințele au se dureze până la 3 ore. (Nu suntem în număr capabil de a vota concluse!) Zic unii, că dieta nu e în număr capabil de a vota concluse. Cer scuze, eu dacă a-și și recunoaște-o aceasta, nu a-și referi-o nici când la discusiuni, pentru-că a discuta e capabilă casa chiar și atunci când pentru a vota concluse nu e capabilă." (Aprobări.)

*Br. Simonyi Lajos:* „Onor. casă! In ultimele decenii fuserăm martori oculari la mari evenimente, al caror una dintre cele mai de căpetenie cause a fost tocmai simțul de naționalitate.

S'a scris foarte mult asupra chestiunii acesteia. Multe discuții vehemente s'au dat pe această temă, în mare parte stapânite de preocupațiune și iritațiune, începând din salele municipiilor până în cele mai restrînse cercuri private.

Toți acesti factori au conlucrat intensiv, pentru-ca părerile asupra chestiunii acesteia sa se delucideze și să înțeleagă toți, că aceasta chestiune nu se mai poate nici amâna, nici evita, ci aceea trebue resolvată. Cunoaște fie-cine importanța acestei chestiuni și știe, că modul soluțiunii ei stă în strînsă legătură cu viitorul patriei noastre, căci susținerea statelor nu în armate mari, nu în alianțe încheiate își are garanța, ci singur numai în iubirea de patrie a cetățenilor. Aceasta însă se va putè obține în deosebi, dacă se va satisface postulatelor îndreptățite și echitabile ale cetățenilor patriei acesteia, și prin aceasta interesele lor se vor aduce în legătură cu ale statului. (Aprobări.)

Drept, că de multe-ori văzut-am pilde, că deși statul a făcut totul pentru împăcarea cutărei clase, aceea cu toate acestea a fost nemulțamită. Nu peste mult însa văzut-am întorsătura favorabila în urma acelor disposițiuni, și liniștindu-se valurile patimilor s'a manifestat din partea majorității alipire recunoscătoare față cu guvernul.

Resolvarea ori-cărei chestiuni, în care nu sunt principii conducătoare hotărîte, e foarte grea. Afacerea presentă însă nu se ţine de categoria acelora, fiind-ca în aceasta esistă un principiu principal, care ne conduce cu siguranţă, pe care a-'l perde din vedere nu se poate, nu este permis. Acest principiu e integritatea teritorială indivisibilă, unitară, a statului ungar. (Aşa e!) Toate acele pretensiuni, cari fie cât de puţin ar periclita acest principiu, trebue respinse hotărît. Asupra acestui lucru nici în târgueli nu putem intra, pe acesta datorinţă avem a-'l apăra din toate puterile şi — cerând trebuinţa — a pune totul în joc pentru el. Sfântă moştenire e aceasta, pe care datorinţă avem a o lăsa urmaşilor tot aşa de întreagă, cum noi am primit-o. (Aprobări vii.) Şi precum nu avem şi nu putem avè intenţia de a lărgì teritoriul statului ungar — şi din această causă respingem hotărît ca scornituri de rea credinţă toate acele faime ce se refer la aceasta, — tot aşa blăstămul istoriei ar merita generaţiunea de acum daca şi numai o moleculă am lăsa să piară din aceea-ce înaintaşii nostri între atâtea vicisitudini atât de credincios au păstrat. (Aprobări.)

Această unitate a statului, dar' abstragând dela aceasta, chiar posibilitatea guvernarii încă pretinde, ca în statul acesta să fie o limbă intermediară, o aşa zisă limbă diplomatică, căci făra de aceasta ori-ce guvernare ar fi făcută imposibilă. Mă provoc în aceasta privinţă la loialitatea prea stim. mei compatrioţi de limbă nemaghiara, şi sunt convins, că cea mai mare parte a acestora va recunoaşte, că aceea nu poate fi alta decât limba maghiară. De altă parte recunosc şi eu, că sfera de competenţă a acesteia trebue marcată, pentru-ca nu cumva se facem imposibilă folosirea tuturor celoralalte limbi. Nu voesc să dovedesc aceasta mai pe larg, nu voesc să invoc în aceasta privinţă esemple din trecut, mai ales azi, când enunţarăm, că vom aruncà în abisul uitarii toate acele amintiri amare.

Această unitate a statului nu stă nici cât de puţin în contrast cu satisfacerea postulatelor juste şi echitabile ale naţionalităţilor separate, din contră chiar, le promovează şi le ajută să ajungă în vigoare, căci prin îndeplinirea acestora asigurăm pe ceealaltă.

Cari sunt însă acele postulate juste şi echitabile? Vor întreba cu drept cuvânt mulţi inşi, căci aceasta esprimată aşa numai e espresiune de larg înţeles, ear' în timpurile de acum cu frase nu mai poţi mulţămì pe nimenea. Recunosc corectitatea acestei întrebări, şi sunt gata a-'i raspunde cu cea mai firmă hotărîre: postulatul just

şi echitabil al cetaţenilor de deosebite naţionalităţi ai statului ungar e *egala îndreptaţire naţională.*

Consider a fi deja cu mult mai matură chestiunea aceasta, decât să ma mai aştept la obiecţiunile cari 'i-se făceau la începutul ivirei ei.

Sunt mulţi încă şi acum, cari chiar şi în casul când s'ar enunţa unitatea statului ungar şi esistenţa limbei maghiare diplomatice, dacă pe lângă aceasta s'ar hotărî însă egal-îndreptaţirea naţionalităţilor ar vedè *finis Hungariae* în aceasta hotărîre. Conform părerii acestora, dacă nu se va asigura prin lege supremaţia elementului maghiar, el e perit. Eu nici-când nu am împărtăşit părerea aceasta, pentru-că eu am nemărginita încredere în forţa vitală a rassei maghiare. Ne-o dovedeşte aceasta istoria noastră mai veche, ne-o dovedesc anii 48—49, ne-o dovedesc ultimii 18 ani. Nu floare hibridă de pat cald e rassa aceasta. Rădacini puternice şi-a întins ea în pământul acesta, şi până acum tuturor li-s'a frânt mâna, cari cercaseră s'o smulgă de aici. (Aprobari.) Aerul liber al egal-îndreptaţirii îi trebue acesteia, şi precum până acum, aşa şi de acum înainte va brava ori-ce vicisitudini.

Acum sunt deja pe calea dispariţiunii chiar şi ultimele rămăşiţe ale erei feudale, în care statul îşi avea clătinătoarea basa în fiinţa castelor şi privilegiilor. Acum însă basa statului e aşezată pe fundament cu mult mai solid, şi pot zice, pe unicul fundament sigur: pe egala-îndreptăţire. Aceasta direcţie a urmat-o dieta din 1861 în chestiunea egal-îndreptăţirii naţionale, şi tot în acest înţeles s'a pronunţat şi în adresa din 6 Iulie. Aceasta e o promisiune solemnă, pe care acum, când soartea noastră se află în mânile noastre, *datori suntem s'o împlinim.* Dar' mai ales asigură îndeplinirea postulatelor juste şi echitabile ale concetăţenilor nostri de naţionalităţi deosebite legile din 1848, create pe basa principiului de egal-îndreptaţire. A enunţat art. 5 al legilor acelora, că fără deosebire de naţionalitate fiecare cetăţean al patriei acesteia are drept de alegere, activ şi pasiv, şi prin aceasta a asigurat tuturor asupra sorţii patriei acesteia ingerinţa ce le compete. Aceste legi ar trebuì să le violeze aceia cari nu voesc să recunoască egal-îndreptăţirea naţionala.

Să aruncăm însă o privire asupra obiecţiunilor pe cari unii obicinuesc a le ridica în contra celor zise de mine.

Înainte de toate ei afirmă, că în zadar vom da ori-ce naţionalităţilor, căci ele nu vor fi mulţămite. La aceasta observ întâiu, ca

înainte de a fi făcut ceva în aceasta privinţă abia cred că se poate justifica afirmarea aceasta anticipata cu atâta siguranţa. Şi a doua, că din causă ca cineva nu e îndata mulţămit, să-'i dăm mai puţin decât altcum, ori nici să nu cercăm a-l împăca, eu aceasta nu o ţin de deducţiune logică corectă. După a mea părere, statul să nu se lase condus de întrebarea, ori de satisfăcuţi sunt unii sau nu, ci esclusiv numai de consideranţa, că ce e folositor şi ce păgubitor pentru stat? Sa dee totul ce nu e în contrarietate cu esistenţa, cu integritatea statului, şi în urmarea acestei măsuri urma-va nu peste mult acea epocă, în care din a tuturor parte se va manifesta recunoscătoare alipire faţă cu potestatea de stat, faţă cu statul. (Complaceri.)

Mai departe se aminteşte, că sunt între diferitele naţionalităţi astfel de bărbaţi, cari gravitează spre anumite puteri din străinătate. Pot să fie doar' unii, dar' eu din a mea parte nu atribuesc mare importanţa acestei gravitări, căci ean' să privim mai deaproape, cum e statul acesta? Acesta e un guvern absolut, care numai doi factori cunoaşte, dominaţiunea activă şi cetăţenimea pasiva, guvern, care şi azi esecută cu mână crudelă estirparea unei naţiuni eroice, şi de aceea eu nu cred să esiste popor, care să se dorească la asemenea soarte.

Mai departe se obicinueşte a se obiecţiona şi aceea, că esistă o hartă, care represintă desmembrarea Ungariei. De acestea poate face ori-cine, căci hârtia e îndurătoare. Dar' la aceasta vom avè şi noi un mic cuvânt, dacă respectivii ar voì s'o realiseze.

Nici una dintre toate aceste obiecţiuni nu e argument în contra principiilor enunţate de mine, căci în contra tuturor acestora răspund numai atâta, că cu cât mai în siguranţă, mai comod, mai liber locueşte cineva în o casă, cu atât mai puţin se va trudì să şi-o distrugă. (Complăceri.)

Drept, că în timpul din urmă am văzut adese-ori, cum se tinde a se constituì state *dupa naţionalitaţi*. Aceasta nu e ideiă nouă. Asemenea acesteia am esperiat din prilejul luptelor religionare. Aşa s'a întâmplat aceasta în secolii trecuţi în Francia, unde se intenţionase estirparea protestanţilor, în Anglia, unde acelaşi lucru se intenţiona faţă cu catolicii, şi pretutindenea firul conducator era credinţa, că numai acea ţară e fericită şi sigură în care o singură religiune esistă. Cultura omenimei înaintate a desminţit splendid aceasta idee greşita, care odinioară atâtea jertfe a pretins. Şi daca acum, când cetăţenii de diferite confesiuni lucră împreună, în pacinică concordie,

la susţinerea şi înflorirea statului, dacă acum ar afirma cineva, că numai ţara aceea e fericită şi în siguranţă, care nu e divisată după teritorii religionare, dacă cineva ar profesa acum ideia, pentru care odinioară atât de mulţi şi-au dat vieaţa, unul ca acela ar întâlnì azi din partea publicului numai compătimire ori zimbet. Sfârşască-se gelozia naţionalistică, nimicească-se mânile acelea tainice, cari în interesul absolutismului în mod măestrit nutrit-au din toate părţile această gelozie, vină în locul ei sinceritatea şi încrederea reciprocă, şi peste scurt timp esperia-vom asemenea lucru, căci la ceea-ce în timpurile trecute erau de lipsă secoli, azi în urma raporturilor noastre culturale înaintate, sunt de ajuns câteva decenii.

La aceasta chestiune mulţi au predilecţia de a indigita la esemple din străinătate. Unitară e în toate straturile ei limba de administraţie în Francia, în Statele-Unite şi în multe state. In contra acestora a-şi putea să invoc esemplul Belgiei constituţionale. La noi însă esemplele acestea nu pot fi aplicate, nu sunt dătătoare de directivă, pentru-că *de tot alta e posiţia noastră;* şi la aceasta îndrăsnesc a face atenţi pe respectivii. În luptele acelea mari, provocate de lăţirea religiunei creştine, cum şi în cele provocate de reformaţiune, Ungaria, aceasta ţară atacată de aceste mari puteri, încunjurată de intrigi, a avut o misiune grea, dar' măreaţă: ea trebuia să meargă în frunte. Şi dânsa, înaintând pe cărarea neumblata încă, condusă de firul liberalismului şi iubirei de patrie, şi-a împlinit splendid aceasta misiune. Astfel e şi în casul de faţă. Noi earaşi trebue sa înaintam în front şi cred la sigur, că şi acestei chestiuni 'i-se va da soluţie spre liniştire generală.

Cugete-'şi compatrioţii noştri de limba nemaghiară, că la desmembrarea statului nu ne vom învoì nici când, în nici un cas. Sa ne-o cugetăm noi, că împreuna cu acesti compatrioţi ai nostri va trebuì să apărăm, să susţinem acest stat, şi de aceea să nu ne târguim acolo unde vorba e despre *învoeală fraţască.* Recunosc, că acum deocamdată se vor ivì multe impedimente, la aparinţă de neînvins, dar' sa nu ne lăsăm intimidaţi din partea lor, pentru-că praxa, echitatea reciprocă şi cugetul, că împreună trebue să susţinem şi apărăm statul, le va egala, le va nivela.

Dintre proiectele de lege depuse pe masa onor. case, eu ţin de acceptabil ca bază la desbaterile speciale proiectul presentat din partea preastim. condeputat *Deák Ferencz.*

Proiectul presentat din partea stim. condeputat *Alesandru Mocsonyi* nu-'l pot accepta de corect, de direcţionar, fiind-că nu e în consonanţă cu el însuşi. Paragraful prim al aceluia enunţă în deosebi, că voeşte să susţină intregitatea acestui stat şi îndată după aceasta §-ul celalalt ar voi prin arondare teritorială, *după naţionalităţi,* să-'l divideze în bucăţi. Mai departe ar crea o nouă basă de drept public, pentru-că Ungaria e stat unitar, care-'şi are ţara asociată, Croaţia. Conform acestui proiect de lege însă Ungaria ar fi o federaţie compusă prin alianţa naţionalităţilor. Dar' nu pot accepta nici principiul de majoritate esprimat în acest proiect, şi anume din motivul, că după a mea convingere acela stă în contrast cu egal-îndreptăţirea, pentru-că majorităţii acesteia la tot casul 'i-se dă prerogativă. ori a bună samă supremaţie peste minoritate. Ear' dacă acestea nu 'i-s'ar da, atunci n'ar fi decât titlu gol, care nu împacă nici când, ci totdeauna ofensează numai. Faţă cu acestea ar putea doar' să obiecţioneze cineva, că în state constituţionale majoritatea hotăreşte. Dupa a mea părere însă, a confunda cele două idei, adecă majoritatea politică şi majoritatea naţională ori religionară, e o aperceptie, o idee foarte greşită, pentru-că partidul politic şi-'l alege liber fiecine, conform convingerii sale, ori şi în lipsa acesteia, şi minoritatea tinde spre majoritate, sperează, că va ajunge sa formeze majoritatea. Sunt şi astfel de oameni destoinici, cari totdeauna aparţin majorităţii. (Ilaritate.) Nu astfel e însă la partidele de religiune ori de naţionalitate, pentru-că dacă respectivul în aceea e născut, dacă soartea lui aduce cu sine, că aparţine minorităţii, dator este a o suporta aceasta cât timp va trăi. Tocmai de aceea doriam, ca egal-îndreptaţirea să fie nu numai enunţată în principiu, ci şi pusă în praxa în toate afacerile administraţionale, atât la agendele comitatense, cât şi la purtarea proceselor, fie purtate acelea prin intervenţie advocaţiala, fie fără advocat, pentru-ca fiecine sa poată folosì până la cel mai înalt for ori-care dintre limbile protocolare ale municipiului său.

Doresc să fie primit ca bază la desbaterea specială proiectul de lege presentat din partea preastim. condeputat *Deák Ferencz,* pentru-că e resolut, sincer şi consecvent, firul logic îi e corect, fiind-că înainte de toate pune drepturile statului, apoi ale autorităţilor municipale şi bisericeşti, ale corporaţiunilor, asociaţiilor, şi în sfârşit ale singuraticilor.

In urma tuturor acestora nu voesc să usez şi mai departe de preţioasa atenţiune a casei, ci declar simplu, că doresc să fie primit

ca bază la desbaterea specială proiectul de lege presentat de stim. deputat al interurbiului Pesta, *Deák Ferencz*. (Aprobări.)“

Fiind timpul înaintat, ședința se ridică.

### *Ședința din 25 Noemvrie 1868.*

Se continuă discuția asupra legii de *naționalități*. Vorbește întâiu deputatul naționalist sârb

*Paul Trifunaț*: „Onorata casă! Comisiunea esmisa în afacerea cu chestia naționala accentuează în raportul presentat onoratei case împrejurarea, că ideia fundamentală a lucrării sale e împrumutată din adresa dată din partea onoratei case însași la preaînalta vorbire de tron.

Atunci, când pasagele respective ale adresei au fost puse aici în discuție, ’mi-am luat voe în o scurtă vorbire se fac declarația, că amăsurat convingerii mele, între problemele de mare gravitate și de estremă importanța ale dietei actuale, pe lânga resolvarea chestiei de drept public, consider și chestia națională de una din acelea, a carei resolvare justa și amasurat timpului va putè să asigure în mod durabil pacea internă a patriei noastre și se realiseze legăturile de frățietate între diferitele popoare ce o locuesc, — pentru totdeauna.

Nu poate fi răsturnată afirmarea, că sentimentul esprimat în cuvântul *naționalitate* , în tocmai ca și conștiența individuală însași, e personificată în vieața fiecărui popor singuratic, că acest sentiment are îndreptățire, și că fiecare seminție de popor ține la el ca la vieața însași.

E de mare importanță deci chestia, care cuprinde în sine apărarea corespunzătoare a acestor fel de sfinte sentimente ale locuitorilor țării, în consonanță cu interesele țării.

Eu având încredere în iubirea de patrie a onor. diete, am așteptat cu liniștire resolvarea acestei chestiuni. Opiniunea publică a țarii înca s’a manifestat într’acolo, că vrea să fie desvoltată vieața constituționala pe basa perfèctei egale-îndreptățiri, ear’ în parlament s’a decretat de mai multe-ori, că parlamentul vrea se asigure prin lege întru toate interesele naționalităților, întrucât aceasta sa poate face fără dărăburirea politică a țării și fara jertfirea unității politice a statului. Acum însă, când simțesc că credința și speranța nutrită cu ocasiunea declarațiunei făcute în favorul principiilor înșirate mai sus, cari aveau să fie ținute în vedere la resolvarea chestiei acesteia, nu sunt realisate în proiectul de lege presentat din partea comisiunii

centrale, ' îmi ţin de datorinţă patriotică să-'mi ridic glasul cu sinceritatea reclamată de binele public în meritul causei de pe tapet. care stă în legătură atât de strînsă cù interesele patriei, pentru-ca critica imparţială se poată precumpănì valoarea adevărată a părerilor diferite

Comisiunea centrală în proiectul ei de lege care ne stă înainte se pune faţă cu chestia pe basa egalei-îndreptaţiri, însă pe acea îngustă basă, pe care nu caută resolvarea chestiei naţionale în singurati·ele naţionalităţi, ca factori de interese egale, ci în egala-îndreptaţire a singuraticului, a individului. Va se zică numai cu privire la cetăţenia de stat, şi în masura, care şi de altcum caracterisează în fiecare ţară constituţională egala-îndreptaţire a individului.

Asta după mine nu e resolvare a chestiei naţionale, ci e *esplicare* a libertăţii singuraticului, a individului, libertate pe care şi de altcum o are fiecare cetăţean al patriei, pentru-că după cum ştiu eu şi pană acuma fiecare individ a avut libertatea a se declara aparţinător la naţionalitatea la care de fapt aparţine, sau la care lui 'i-a plăcut se aparţină.

Proiectul acesta nu sta nici pe nivoul pe care stă la noi de fapt chestia naţională. Opiniunea publică nepreocupată 'şi-a spus sentènţa, că fiecare conglomerat de popor, în care e înăscut sentimentul individualitaţii sale proprii, are să fie recunoscut de naţionalitate specială.

Şi tocmai pentru-că, onorată casă, în urma pretensiunilor timpului de faţă, şi ca un făt al trecutului şi al istoriei, s'a născut în singuraticele popoare nemaghiare sentimentul individualităţii lor proprii, şi astfel se presenta ele ca naţionalitaţi separate, reclamând recunoaşterea esistenţei lor: tocmai pentru aceea, zic, a eşit la suprafaţă în Ungaria chestia naţionala, a cărei esistenţa eată că a recunoscut-o şi legislatura, fiind-că s'a apucat de resolvarea ei. Lăsând la o parte de astă-dată faptul, ca în special cu privire la naţiunea sârbă, a cărei naţionalitate e recunoscuta şi de legile patriei, şi pe basa drepturilor de privilegiu date poporului nici nu poate fi negată în patria aceasta, — chestie la care voiu vorbì la timpul seu, — lasând în general asta la o parte, nu se poate vorbì în chestia naţionalităţilor, şi chestia nu poate fi recunoscută ca de fapt esistentă în Ungaria, ca adecă esistă în Ungaria şi individualităţi separate naţionale, când de altă parte 'i-se dă în proiect o astfel de resolvare, care nu ţine în vedere individualităţile singuratice naţionale, ca atari.

Pentru resolvarea chestiei naţionale e necesară o astfel de lege, care se permită naţionalităţilor singuratice desvoltare liberă pe cele mai largi base posibile. Politica de stat nu e permis să fie amestecata cu politica de naţionalitaţi. Şi de aceea, acolo unde sunt mai multe seminţii de popoare în ţară nu poate fi dat drept esclusiv unei singure seminţii, ca sub pretextul unităţii de stat să-şi transmită altora naţionalitatea sa genetică, şi după naţionalitatea sa se numească patria comuna proprietatea ei privilegiată.

Unde sunt deci mai multe naţionalităţi, statul stă deasupra naţionalităţilor, şi fiecare naţionalitate, dacă decretam că sunt egal-îndreptaţite, îşi poate manifesta viaţa sa naţională şi folosirea limbii în cerc larg îndreptăţit, fără ca unitatea inviolabilă a statului să fie stirbită, în ori-ce privinţă.

E sfânta datorinţă cetăţenească se dăm ţării ce e a ţării, dar' e just se dăm şi naţionalităţilor ce e a naţionalitaţilor. Nu poate fi tras şi nu e permis să fie tras la îndoială acel drept suveran al statului, de a determina statul însuşi, şi la noi, ca pretutindenea în lumea civilisată, limba de guvernare, limba legislaturei şi a justiţiei. Dar' nu pot recunoaşte, că posibilitatea guvernării, pretensinnile esercierii unei administraţiuni şi justiţii grabnice şi corecte ar face necesară restrîngerea limbilor diferitelor naţionalităţi în aşa măsură, după-cum o face aceasta proiectul de lege pe care-l avem înainte.

După părerea mea fiecarei limbi 'i-se poate permite cel mai liber teren, fără a se îngreuna administraţia şi justiţia. Ear' proiectul de lege măsură prea cu sgârcenie egala îndreptăţire pe terenul administraţiei şi al justiţiei, se amestecă în chestii bisericeşti şi religionare, de ce ar trebuì statul sa se ferească, pentru-că nici nu-i aparţine, ear' pe lângă aceasta, într'un paragraf împarte astfel de concesiuni pe seama acestora, cari formează urmarea naturală a praxei de drept autonom bisericesc-religionar esistent deja în patria noastră, ear' într'altul introduce restrîngeri, întru-cât cu privire la întrebuinţarea limbii, de es. la cei de legea gr.-ort., în a căror causa cu puţin înainte de aceasta s'a adus articolul de lege din partea dietei acesteia, în urmarea căruia s'a dat zilele acestea un rescript regal, dar' contrar cu dispoşiţiile cuprinse în el, — se introduc acum alte dispoşiţiuni. Aşa de es. pe basa articolului de lege la care m'am provocat a primit sancţionare regală dispoşiţiunea, pe care congresul naţional al bisericei gr.-ort. sârbeşti a stabilit-o cu privire la limba de propunere în şcoalele superioare, ceea-ce în urmarea acestui proiect de lege în scurt

timp va rămânè fără valoare, decretându-se că la academii pretutindenea şi în toate locurile e esclusiv limba maghiară limbă de propunere.

Am firma convingere, că aceasta nu poate se fie intenţiunea şi părerea dietei. Dar' abstrăgând dela aceasta, nu poate fi aceasta parerea dietei nici pentru aceea, pentru-că nu consună ca marele interes, ca fiii de ori-ce limbă ai ţării să-'şi poată câştiga cât se poate de uşor condiţiunile culturei.

Ne e echitabil deci acest proiect de lege faţă de cei de limbi nemaghiare nici în privinţa aceasta, ear' faţă de Sârbii gr.-ort. nimiceşte un drept acordat acestora abia înainte cu câteva zile.

Sa vedem cum stăm pe terenul guvernării, al administraţiei şi al justiţiei?

Autonomia municipală a Ungariei şi independenţa ce residă în ea, comitatele, ça tot atâtea municipii independente dovedesc, că Ungaria n'a fost nici odată stat care ar fi pretins stricta unitate a guvernarii interne. Eată, constituţia însaşi, ne dă a mână instituţiunea, care poate fi adusă în perfectă consonanţă cu unitatea statului, ba ici-colea de fapt şi făra a pagubì pe cineva, ori a înapoia fie cât de puţin guvernarea publica, poate se satisfacă pretensiunilor naţionalistice, întroduse în vieaţă.

Dacă vrem într'adevăr să ne ţinem şi se împlinim promisiunea solemnă făcută cu ocasiunea adresei, anume, că la aducerea legilor referitoare la interesele naţionalităţilor vom fi conduşi de principiile dreptăţii şi ale frăţietăţii, pe terenul acesta ne este deschisă calea şi ocasiunea pentru a ne împlinì promisiunea.

Din punctul de vedere al justiţiei aflu de justă dorinţa cetăţenilor de diferite limbi, ca plânsoarea lor, predată în scris sau cu graiu viu în limba lor maternă, se afle fără pedecă resolvare la judecător.

Convingerea mea este, că în patria noastră în justiţie trebue se punem pond principal pe decentralisare. Patria noastră, amăsurat posiţiei ei naturale şi conform misiunei ei, va rămânè încă multă vreme stat agricol. In astfel de stat interesele provinciale au rol însemnat. Dacă cetăţeanului singuratic nu 'i-se poate nega dreptul de a-'şi preda plângerile, gravaminele în limba în care poate mai bine să-'şi esprime intenţiunea, şi dacă, ceea-ce ţin de sigur, în timpul cel mai scurt vom căuta să ridicam organisarea judecătorească şi în patria noastră la nivoul timpului înaintat, ţinând pas cu Europa

http://statuldacia.info

civilisată, e imposibil să ţinem de ducatoare la scop dispoziţiile pe cari le cuprinde în sine proiectul acesta de lege, cu privire la întrebuinţarea limbei în justiţie. După modesta mea părere eu ţin satisfacerea pretensiunilor naţionale, aici aparţinătoare, ca făcută în interesul justiţiei, şi de o dispoziţie sănătoasă politică, pentru-că de altcum procedura verbală, pertractarea la curţile cu juraţi, publicitatea ce se va introduce, — tot atâtea reforme reclamate de forţa timpurilor, — sau vor rămânea neîntroduse, sau apoi întroducându-se, vor avea o valoare pe care nu 'mi-o pot imagina. Membrul din curtea cu juraţi nu va înţelege ce spune advocatul, deşì scopul acestuia este să-'l convingă despre calitatea faptului asupra căruia are să-'şi spună sentenţa. Ear' partea aflătoare la pertractare în faţa judecătorului nu-'şi poate valora favorul, valoarea principală a publicităţii, aceea de-a câştiga liniştire prin presenţa sa în persoană.

In proiectul acesta de lege e trecut cam acel principiu fundamental, ca tot trebue să fie scris ungureşte, ceea-ce la justiţie are putere retrogradă, păna la primul proces verbal de pertractare.

Asta, după parerea mea, nu e just şi cu atât mai puţin echitabil, pentru-că într'adevăr nu poate fi echitabil să pretinzi dela părţi, ca de es. pe baza §-ului 117 din procedura procesuala se subscrie un proces verbal pe care nu-'l înţeleg.

Onorată casă! De fapt fiecare e pătruns de părerea, că precum Dumnezeu poate fi lăudat în fiecare limbă, patria încă poate fi iubită pe lângă religiunea diferitelor naţionalităţi. Trebue sa facem deci aceea ce în situaţia actuală, ţinând în vedere presentul şi nesigurul viitor, chiar şi din punct de vedere maì înalt de stat datori suntem se facem, pentru-că într'un stat poliglot, în care o naţionalitate genetică după număr nu cu mult întrece pe ceealaltă, trebue ţinut cont de fiecare naţionalitate, şi dacă se ţine cont, prin aceasta se recunoaşte individualitatea naţionalităţii, a cărei primă condiţiune este egala îndreptăţire naţională. Dar' ar rămânea numai cuvânt în pustie, dacă individualităţile naţionale, la cari se refere, n'ar esista, şi respective n'ar fi recunoscute în esistenţa lor, după-cum face proiectul comisiunei centrale.

Legile din 1848 au investit Ungaria cu misiune mare cetăţenească. Dacă vrea se satisfacă acestei misiuni trebue să îmbrăţişeze în mod egal toate naţionalităţile surori deşteptate la sânul seu, şi dacă o va face aceasta, constituţia de o mie de ani nu va mai fi o luptă de o mie de ani pentru susţinerea ei, pentru-că solidaritatea

popoarelor Ungariei va forma zidul de piatră, de care se frînge ori-ce atac venit din ori-ce parte. Stat într'adevăr liber face civilisaţia înalta, care ştie să învinga elementele desbinătoare de naţionalitaţi şi cu instituţiunile ei drepte şi salutare ştie să unească diferitele seminţii în scopurile patriei comune. Naţiunea maghiară, în conştiinţa forţelor sale spirituale, nu poate să fie bănuitoare în chestia naţionalităţilor.

Dar' prin proiectul de lege al comisiunii centrale, după modesta mea parere, se pare că trece un fel de temere şi lipsă de sinceritate.

Eu deci, din toate aceste motive, nu pot primì proiectul de lege al comisiunii centrale de basa pentru desbaterea speciala.

Ca întrucât sunt juste şi întrucât pot fi realisate dorinţele cuprinse în proiectul înaintat separat de al comisiunii centrale, în numele deputaţilor de naţionalitate sârbă şi română, prin condeputatul Alesandru Mocsonyi, proiect pe care doresc sa-l primiţi de basa pentru discuţia specială, va decide înţelepciunea şi iubirea de patrie şi de dreptate, unita cu echitatea, a onoratei diete, şi anume, nu numai după principiul *quid juris*, ci şi dupa principiul *quid consilii.*

Pacea şi iubirea e zidul de piatră pe care Mântuitorul nostru a zidit casă. Echitatea reciprocă, dreptatea legata de ea şi stricta ţinere la olaltă e puntea peste care trecând ni-se deschide raiul fericirii cetaţeneşti.

În conţinutul vorbirii mele mi-am dat silinţe se aduc argumente faţă de proiectul de lege al comisiunii centrale, cari în amintitul proiect separat scot ca juste pretensiunile cuprinse în el. Scopul meu cel puţin a fost, atunci când mi-'l-am însuşit, efluxul acelei nisuinţe sincere patriotice, că vreau se întăresc şi se fac mai trainica constituţia patriei acesteia, cu cooperarea şi spriginul tuturor popoarelor sale.

În clădirea constituţională aş voì să între esistenţa tuturor cetăţenilor de diferite naţionalităţi, în mod egal, ca sa-i formeze un stâlp puternic, ear' basele vieţii sale libere naţionale, cetăţean liber fiind, sa fie asemenea înplântate în pământul constituţiei publice. Templu de pace devine astfel constituţia însaşi, pe care fiecare cetăţean, de ori-ce limbă, o va apăra cu vieaţa, sângele, averea sa, ca zid de apărare al comoarei sale celei mai scumpe.

Când rog deci onorata dietă se spriginească şi primească proiectul acela, îmi dau de nou esprimare parerii, ca cu resolvarea chestiei acesteia rămâne reservata resolvarea chestiei cu valorarea

drepturilor privilegiale ale Sârbilor, aici aparţinătoare, esprimându-mi totodată de altfel firma şi neresturnabila convingere, ca aceste două naţiuni, maghiară şi sârbă, se vor înţelege în toate timpurile în nisuinţele spre libertate, cum s'au înţeles şi strămoşii lor viteji cu piepturi de granit în luptele sângeroase pentru creştinism.

Încheiu vorbirea cu aceeaşi declarare pe care am întrebuinţat-o cu ocasiunea votarii adresei. Cu cât mai bine va strînge la olaltă legislatura actuală pe cetaţenii Ungariei, pe cari câte odată i-a desbinat zelul naţional, cu atât mai puternic se va restabilì în inimile lor şi se va întărì încrederea îndreptată acum încoaci, făcând esperienţa, că fericirea lor e depusă în fericirea patriei."

*Eötvös József, baron, ministru de culte şi instrucţiune publică:* „Onorata casă! Mai mulţi condeputaţi, cari au vorbit în chestia aceasta importantă, au tratat-o din punctul de vedere al naţionalităţilor singulare. Eu nu mă pot pune pe acest punct de mânecare, pentru-că nu-l ţin de corect. Nu-l ţin de corect întâiu, pentru că toţi câţi suntem aici, putem vorbì numai ca deputaţi ai ţarii, şi nimeni prin aceea că a fost ales de alegători din una ori alta naţionalitate nu se poate simţì dispensat de a purta grije de interesele cetaţenilor de ori-ce limbă ai patriei. (Aprobări). Dar' al doilea, nu pot accepta acest punct de plecare mai mult pentru-că conform convingerii mele poate că nu este chestiune în care interesele tuturor cetăţenilor patriei acesteia n'ar fi atât de identice, ca tocmai în chestia aceasta. (Aprobări.)

Toţi câţi suntem aici trebue să dorim, ca chestia să se resolveze. Toţi câţi suntem aici trebue sa fim convinşi, ca bunastarea proprie depinde dela esistenţa şi puterea patriei acesteia. Toţi câţi suntem trebue să fim convinşi, că viitorul şi desvoltarea patriei depinde dela aceea, ca toţi cetaţenii patriei sa se simtă satisfacuţi cu privire la cele mai însemnate interese ale lor. (Aprobări.)

Prin urmare, cu privire la scop nu poate sa esiste divergenţa în parerile noastre. Nu poate sa fie nimeni între noi care n'ar dorì, ca chestia să fie resolvată spre satisfacerea tuturor cetaţenilor patriei, vorbească ei ori-ce limba. Nu poate fi nimeni, care sa dorească resolvarea chestiei astfel, ca pe lângă acest mod de resolvare ori-ce administraţie şi justiţie să devină imposibilă. Nu poate fi nimeni, care ar dorì, ca chestia să se resolveze astfel, ca unitatea patriei şi prin aceasta viitorul ei să devină periclitat. Numai cu privire la modalitate poate se fie deci divergenţa în părerile noastre.

Eu deci din partea mea, fiind-că *aşa* văd chestia, mă voiu restrînge numai la aceasta parte a chestiei, şi dând la o parte ori-ce discuţie interesanta teoretică asupra chestiei naţionalităţilor, o voi trata simplu ca o chestie practică, aşa cum se află înaintea noastră. (Aprobări.)

Cu privire la resolvarea chestiei s'au presentat onoratei case două proiecte, unul din partea majorităţii comisiunii esmise, care caută deslegarea chestiei în perfecta asigurare a libertăţii individuale, chiar şi în privinţa naţionalistă, şi celalalt formează părerea minorităţii, care aşteaptă resolvarea chestiei naţionale eminamente dela acceptarea a trei dispoziţiuni legale: întâiu, ca comitatele şi alte districte şi municipii ale patriei să fie arondate dupa naţionalitaţi, al doilea, ca în fiecare comitat, astfel format, să se decreteze prin lege domnia unei limbi, al treilea, ca oficiile şi dignitaţile ţării, ba chiar şi representanţa, să fie împărţite în raport cu naţionalităţile.

Întrebarea e, înainte de a putè hotarî în privinţa celor două propuneri ce le avem înaintea noastră, că scopului care corespunde mai mult? Dela care putem aştepta, că va putè esopera liniştirea tuturor naţionalităţilor locuitoare în patria aceasta, fără ca viitorul patriei să fie periclitat? Zic, că numai din acest punct practic de vedere vreau să discut chestia.

Nu vreau sa vorbesc despre greutăţile ce le-ar produce arondarea ţării, sau mai mult a comitatelor singuratice — dupa naţionalitaţi. E de sine înţeles, că atunci când e vorba de un pas atât de însemnat, cum e împarţirea nouă administraţională a ţării, de un ceva deci, ce eserciază influenţa cea mai mare asupra moravurilor şi a bunei stari a tuturor cetăţenilor singuratici, trebue să fim întâiu în curat cu aceea, că pe ce cale putem determina sigur aceea ce formează basa acestei dispoziţiuni de mare importanţă? Şi eu mărturisesc, că aflu de mare lacună în propunerea minorităţii faptul, că în privinţa aceasta nu se face declaraţiune. Pentru-că după-ce arondarea singuraticelor comitate depinde dela naţionalitatea cetaţenilor singuratici, întâiu de toate ar fi de necesar să se decida, că oare naţionalitatea cetăţeanului singuratic pe ce cale să se decreteze? După sunetul numelui, sau trebue documentată cu mărturie, conform conduitei de mai nainte a respectivului, ori apoi dupa naştere? Tot aşa e mancitate în proiectul minorităţii, ca nu se numeşte forul, care are se decidă în casuri de ceartă, pe basa fasiunilor de martori, confrontări, sau alte probe legale, asupra naţionalităţii cetăţenilor singuratici, pentru-ca pe sin-

guratic să-'l poată condamna, chiar şi în contra voinţei lui, dacă tocmai se cere, — să fie Maghiar, Sârb sau Român. (Aprobări. Ilaritate.)

Aici notez numai atâta, că în anii din urmă, tocmai amăsurat esperienţelor făcute la conscrierile după naţionalităţi, nu prea ne putem încrede în determinarea naţionalităţii pe basa declaraţiei libere a singuraticului. Notez mai departe, că prin astfel de disposiţie, cum e aceea, că odată se va trage la îndoială naţionalitatea fiecărui cetăţean al patriei, probabil că nu va putè fi ajunsă liniştirea şi concordia pe care condeputaţii nostri *Miletici* şi *Morsonyi* au fără îndoială intenţiunea se o ajungă cu proiectul lor.

Dar' arondarea comitatelor e numai mijloc. În cele din urmă scopul e acela, ca în comitatele singuratice sa se decreteze domnia unei anumite naţionalităţi, sau a unei anumite limbi.

Cu privire la acest lucru mă văd earăşi silit să scot la iveală o mancitate a proiectului. Propunerea nu vorbeşte despre aceea, că oare această naţionalitate dominantă a municipiului singuratic să se determine odată pentru totdeauna, sau numai pe un anumit timp, pe cinci sau zece ani?

Adevărat, că la prima ocasiune am cădè în anomalia, că după-ce naţionalităţile se schimbă în comitatele singuratice, despre ce putem produce număroase esemple în ţară, dacă naţionalitatea ar fi determinată pentru totdeauna, am putè ajunge uşor în situaţia să vedem ramasă ca domnitoare limba oare-cărei naţionalităţi în astfel de municipiu, în care ea a încetat de mult să mai fie limba majorităţii, şi astfel numai pe basa dreptului istoric, ca un fel de prerogativă nemeşască de limbă, ar rămânè dominantă în unele comitate. (Aprobări.)

În casul al doilea poate că mai mari greutăţi s'ar provoca prin faptul, că tot la cinci sau zece ani ar fi pusă în discuţie de nou împărţirea politică şi administrativă a ţării întregi. (Plăcere.)

Din partea mea, că propunătorii care modalitate vor alege din aceste două, în casul că proiectul lor s'ar primì cumva, — las' în a lor grije. Eu am voit să scot numai la iveală greutăţile amândurora. (Plăcere.) Dar' în cele din urmă chiar şi determinarea prin lege a domniei singuraticelor limbi e numai mijloc. Scopul e liniştirea naţionalităţilor. Mă restrîng deci numai la chestia, oare disposiţia aceasta, care precum vor recunoaşte şi propunătorii înşişi, e legată de multe greutăţi, va promova scopul spre care nisuim toţi, anume, liniştirea fiecărei naţionalităţi a patriei?

Ce se atinge de aceasta, nu putem spera lucrul la nici un cas cu privire la *una* din naţionalităţi, la naţionalitatea, care, daca avem în vedere, fie numărul ei, fie starea ei culturală, fie alipirea credincioasă dovedita totdeauna faţa de patrie, merita la tot casul mare respect, la *naţionalitatea germană*. (Aprobări.) Pentru-ca întrucât cunosc eu raporturile etnografice ale patriei, nu prea ştiu unde am putè afla teritor mai mare pe care naţionalitatea germana ar putè deveni dominantă!

Dar' ne-am obicinuit să nu vedem în chestia naţionalităţilor luate în considerare interesele naţionalităţii maghiare şi germane, să le luăm deci în privire pe celelalte. (Să auzim!)

M'am ocupat şi eu puţin cu chestia naţionalităţilor, (Sa auzim!) şi în urmarea acestui lucru am studiat raporturile etnografice ale ţării. Dar' am convingerea, că nu este savant pe lume, care ar putè aronda comitatele Ungariei astfel, că în aceste comitate, adeca în mai multe din aceste comitate, să nu fie mai multe naţionalitaţi. Că doar' înşişi mult stimaţii propunători sunt atât de convinşi despre aceasta, încât presupun în proiectul lor nu numai aceea, ca o anumită naţionalitate va fi în majoritate absolută, ci *presupun* chiar şi aceea, ca şi pe lângă arondare, în multe comitate nu se va găsì majoritate absolută, ci numai relativă. E sigur în urmarea acesteia, ca în momentul în care decretăm în comitatele singuratice domnia unei anumite naţionalităţi, domnia majorităţii, naţionalitaţile cari nu se ţin de majoritate nu se vor simţi liniştite prin aceasta. (Aprobări vii) Ca prin urmare, atunci când unei naţionalitaţi îi împlinim toate dorinţele, aceia cari nu fac parte din majoritate se vor simţì vătămaţi în cele mai sfinte drepturi ale lor. (Aprobări.) Şi fiind-că fiecare naţionalitate singuratică se afla în asemenea situaţie în mai multe comitate din ţara, şi pe când într'un comitat formează majoritatea, în celalalt aparţine minoritaţii, urmarea acestei dispoziţiuni va fi, că pe când anumite naţionalităţi vin satisfăcute în comitate singuratice (şi anume, unele, cum e de es. mult stimata naţionalitate sârbă, pe teritor foarte îngust), aceleaşi vin supuse pe toate celelalte teritorii celor mai mari asupriri. (Conplăcere vie.)

Întreb, credem noi, că aceasta va liniştì naţionalităţile acelea?

Eu, onorată casă, ştiu, că sunt mulţi, cari cred, că chestia naţională e numai resultat al agitaţiunilor meşteşugite, cari sunt convinşi, că chestia naţionala e provocată numai de aspiraţiunile singuraticilor, sau de alte nisuinţe mai meschine. (Sa auzim!) Eu ţin de greşită

părerea aceasta. După convingerea mea chestia națională formează numai un ram al mişcării mari de libertate, care a produs în epoca noastra atâtea resultate mari. (Aprobări.)

Epoca, care a decretat perfecta egalitate în drepturile cetățeneşti, care a stabilit libertatea egală a religiunilor, fără deosebire de confesionalitate, pretinde şi cu privire la folosirea limbii asemenea libertate pe seama cetațenilor.

Dar' merge oare gândul nostru într'acolo, că o mişcare a carei putere o formeaza ideea libertății, ale cărei base se află numai în legăturile ce le are cu ideea libertății, a cărei îndreptățire se poate deriva numai din oportunitatea de drept a pretinderei libertății: că o astfel de mişcare o vom linişti sau delătura prin aceea, că stabilim pretutindenea privilegii, cari pretutindenea sunt rescumpărate cu prețul libertații celor-ce nu se împărtăşesc de privilegii? (Aprobări vii.) Oare putem crede, că o astfel de mişcare, a cărei importanță şi al carei viitor residă tocmai în faptul, că se propteşte de libertate, putem crede, că o putem sista prin aceea, că întocmim afacerile patriei astfel, ca se nu fie un singur om în patrie, care să se poată simți deopotrivă liber în fiecare comitat al patriei? (Aprobări vii.) Nici unul, care se poata numì patria aceasta a sa, dela o margine de țară pană la ceealaltă? (Aprobări vii îndelungate.) Eu, onorată casă, n'o cred aceasta.

In decursul discuției de eri mai mulți condeputați s'au provocat la strainătate. Au adus ca esemple pentru sprijinirea proiectului lor, Elveția, Belgia, Francia. Lumea aceasta e atât de veche şi în atâtea moduri diferite şi de atâți oameni diferiți a fost guvernată, încât abia ar putè se propună cineva ceva fără să se poată aduce esemplu pentru propunerea făcuta. Recunosc şi aceea, că făcându-se provocare la Elveția, Belgia, Francia, nu se face înşelăciune nici cu privire la loc, pentru-că într'adevăr, raporturi ca cele dorite se găsesc în aceste acum mai civilisate țari ale Europei, şi numai cu privire *la timp* s'au cam înşelat domnii nițel, pentru-că raporturile acestea nu esistă acum, în secolul 19, ci au esistat cam cu un mileniu mai nainte (Ilaritate), în acea epocă, când în aceste acum mai civilisate țări ale Europei nu o lege a domnit în țara întreaga, ca acum, ci fiecare dintre naționalitățile cari au ocupat-o, ripuarii, saliii, longobarzii, francii, vizigoții, dupa cum aparținea cineva la una sau la alta naționalitate, a fost condamnată secundum legem ripuariorum, ori secundum legem romanorum. Durere, vizigoții au sistat pe la mijlocul

secolului 8 aceasta stare de lucruri, şi astfel nu ştim, ca în privinţa civilisaţiei unde ar fi eşit lucrul dacă era continuat mai departe. Ilaritate.)

De altcum sistarea acestei stări de lucru istoriografii pe cari eu îi cunosc o consideră de cea mai mare progresare a civilisaţiunei, şi meritul cel mai mare îl pun pe çonsiliile spaniole cari au provocat-o.

De altcum propunătorii puteau găsì în aceleaşi ţari esemplu cu mult mai acomodat şi mai apropiat. In epoca în care frecările, sau mai bine zis luptele provocate de reformaţiune au dus la prima pace, în urma oboselei generale, confesiunile deosebite tocmai în astfel de măsuri 'şi-au căutat siguranţa, cum sunt cele propuse acum de domnii condeputaţi.

Aceea, că în fiecare comitat delimitat să fie o limbă dominanta, nu e nimic alta decât aplicarea la naţionalităţi a faimosului principiu *cuius regio illius religio.* Ştim, că fiecare confesiune singuratică a cerut pentru asigurarea religiei proprii o parte din oficiile publice, în anumită proporţie. Ştim, că diferitele confesiuni s'au adunat sub diferite flamure, ba aveau şi diferite cetaţi pentru siguranţa proprie şi toate acestea, nu pentru a periclita siguranţa patriei comune, pentru-că de es. în Francia, unde raporturile au fost cele mai încordate, nu va trage nimeni la îndoială patriotismul Hugenoţilor din secolul 16. Ei însă cu toate acestea au căutat să se îngrijească numai de siguranţa proprie.

Şi care a fost urmarea acestor masuri? Nu oare cel mai îngrozitor răsboiu între fraţi, care a inficiat cu sânge întreaga Europa aproape jumatate de secol? (Foarte adevărat!) Adevărat, nu pentru aceea, pentru-că cei-ce 'şi căutau siguranţa în astfel de mijloace *ar fi voit aşa,* pentru-că repet, ar fi nedreptate a nu recunoaşte sublimul patriotism al Hugenoţilor, ci pentru aceea, pentru-că daca odată se stabilesc anumite măsuri, dacă se decretează anumite antecedenţe, cari nu pot se aibă decât numai anumite urmări, — nu depinde dela buna intenţiune şi dela buna voinţa, că *sfârşitul care va fi.* (Aprobări vii, îndelungate.) Întreb, care a fost urmarea acestor măsuri cu privire la confesiuni înseşi, pentru a caror siguranţă ele au fost luate? Le-a dat linişti re? Le-a dat libertate? Nu! Ba înţelegerea între confesiuni, libertatea tuturor confesiunilor, înţelegerea frăţească între popoare, tocmai din momentul acela se începe, când cu privire la confesiuni s'a stabilit acelaşi principiu pe care l-a stabilit aici majoritatea comisiunii, cu privire la naţionalităţi. (Aprobări lungi.)

Va zice poate dintre stimaţii condeputaţi unul sau mai mulţi, că între religie şi naţionalitate e deosebire enormă.

*Miletici: Esenţială!* (Lényeges.)

*Eötvös Jozsef b.* Aprob întru toate părerea aceasta. E mare deosebirea, e mare în sine luata şi e mare cu privire la efectul ce-l eserciază ideile religionare asupra inimei poporului. Şi firma mea convingere e, ca ori-cât de mult se vorbim astăzi despre naţionalitate, ideile religionare eserciază şi în present influenţă mult mai adâncă, mult mai mare şi mult mai puternica asupra inimii poporului decât chestia naţională. (Adevărat.) Daca deci libertatea a putut să sisteze motivul mult mai mare, mult mai puternic al desbinării şi al neliniştei, eu aştept sigur acelaşi resultat dela libertate cu privire la un motiv de desbinare mult mai neînsemnat şi mai puţin adânc taetor. (Aprobări.)

Mai mulţi condeputaţi au dat esprimare unei îngrijiri, pe care eu o ţin destul de însemnată, cu atât mai însemnată, fiind-că şi eu sunt cuprins de această îngrijire. (Să auzim!) E îngrijirea, că daca nu se asigură viitorul singuraticelor naţionalităţi, ele vor apune şi se vor contopì în naţionalităţile cele mai mari.

Eu, din partea mea, dacă privesc istoria lumii, strevăd bine, ca cel-ce are atragere de inimă pentru naţionalitatea sa nu poate urmări fără îngrijorare desvoltarea civilisaţiunii. Cu desvoltarea civilisaţiei scade treptat numărul naţionalităţilor. (Aşa e.) Mai nainte, la primele începuturi ale civilisaţiunii, câteva familii formau o naţionalitate. În Australia şi în America naţionalităţile sunt compuse şi acum din câteva sute de membri. Acestia unindu-se şi contopindu-se unii într'alţii formează naţionalitaţi mai mari şi tot mai mari. Şi astfel progresele civilisaţiei sunt fără îndoială amenințatoare pentru naţionalităţi. Acestui pericol suntem espuşi noi, Maghiarii, sunt espuşi Croaţii, sunt espuse şi alte naţionalităţi locuitoare în patrie, cu un cuvânt, sunt espuse toate naţionalităţile mai mici.

Dar' cum ne putem apăra în contra acestui pericol? Astfel oare, că înfaşuram naţionalitaţile singuratice ca pe nişte mumii în legi (Aprobări vii) şi le depunem în mormîntul municipiilor? (Aprobări zgomotoase.) În veacul nostru, — ce nu trăeşte, nu are viitor. (Lungi aprobari zgomotoase şi aplause.) Daca voim să ne asigurăm în contra valurilor ridicatoare ale civilisaţiunei, trebue să ne ridicam în sus. (Complacere. Umflatura de apă acopere şesul de o milă, dar' steanul singuratic de piatra care sta mai sus, se înalţa şi se va înălţa totdeauna. (Aprobări şi complăceri zgomotoase.)

Întreb deci, dacă e vorba de asigurarea diferitelor naţionalităţi locuitoare în patria aceasta, cine poartă mai bine de grije de această asigurare, oare cei-ce propun astfel de legi, în urma carora depăşind de pe terenul civilisaţiunii devine imposibilă ori-ce desvoltare, sau aceia, cari apărând libertatea, stabilesc pe seama naţionalitaţilor aşa ceva, prin ce ridicarea şi astfel susţinerea fiecărei naţiuni singuratice depinde numai dela ea însaşi? (Aprobări vii.)

Şi acum mă reîntorc acolo de unde am început. După părerea mea chestia naţionala nu e chestia uneia sau alteia naţionalităţi din patria aceasta, ci e chestia comună, a noastră, a tuturora. Cel-ce crede, ca unitatea acestei patrii, dela care depinde esistenţa ei, zace în interesul numai al celor-ce vorbesc ungureşte în patria aceasta, sau cel ce crede, că civilisaţia şi bunăstarea compatrioţilor sârbi, români sau slavi, e chestie numai sârbească, română sau slavă: *nu înţelege chestia.* (Aprobări vii. Aplause.) După convingerea mea resolvarea chestiei naţionale e problemă comună a noastră, care deopotrivă zace în interesul nostru. Dar' tocmai pentru-ca problema aceasta trebue sa o resolvăm, şi fiind-că toate învăţăturile istoriei universale ne învaţă, că resolvarea desăvârşita a fiecarei chestiuni e posibilă numai astfel, dacă modalitatea resolvării nu sta în contrast cu ideile şi principiile secolului, (Aprobări) noi trebue să resolvăm şi chestia aceasta conform ideilor secolului de faţa (Aprobari), ear' secolul acesta, mulţămită Atotputernicului, e secolul libertăţii. (Aprobari zgomotoase. Aclamări.) Şi nu este oratorie, şi nu este putere, care sa ne faca să depăşim de pe terenul liberei emulări şi al libertăţii, earaşi spre şanţurile privilegiilor.“ (Aprobări zgomotoase. Aclamări. Aplause.)

După o pausă scurtă urmează deputatul sas

*Frideric Bömches:* „Onorată casă! Nu vreau se obosesc onorata casa cu marea importanţă a chestiei de limbă, fiind ea din destul cunoscuta, ci cât se poate de pe scurt, cu lăsarea la o parte a tuturor înţelepciunilor teoretice şi filosofice, după cum îmi este obiceiul, am intenţiunea să trec la fapt şi la lege.

Atunci, când Saşii, — şi de atunci au trecut şepte secole, — chemaţi de regi maghiari, şi încă de regi născuţi din sânge maghiar, şi-au părăsit patria, care pe atunci se afla pe la mijlocul civilisaţiunei, şi au descălecat în părţile acelea estreme dinspre sud-ost ale acestei patrii noue, pe care *Andreiu* II le numeşte *terra deserta et inhabita,* şi cari au fost atât de mult espuse devastărilor de Tatari,

Mongoli, şi alte cete de popoare sălbatice, încât într'adevăr e de mirat, ca în urma luptei continue şi a ciocnirilor cu popoarele salbatice un singur Sas a mai putut rămânè în vieaţă, atuncì zic, când Saşii cunoscând primejdiositatea acestei noue locuinţe a lor, n'au parăsit-o în curînd: ar fi de neînţeles, dacă n'ar fi fost conduşi de aceea-ce e adânc înrădacinat în inima fiecărei rasse nobile, şi ce, ca să nu spun mai mult, a făcut ca şi naţiunea maghiară se poată învinge atâtea crise, anume. libertatea şi independenţa, în conştiinţa careia Saşii după atâtea calamităţi şi-au putut totuşi cladì constituţia lor liberă democratica, basată pe perfecta egalítate de drept, atunci, când aceasta nu esista nici-unde în Europa. In contra inimicilor au ridicat astfel de fortificări, încât spesele edificării lor ar fi îngreunatoare pentru un stat întreg, şi pe lângă toate acestea s'au îngrijit şi de astfel de institute binefacătoare de creştere, cari în ţarile coroanei ungare sunt cele mai vechi. Dupa toate acestea, Saşii au meritat pe deplin libertăţile lor câştigate şi susţinute cu sânge. Aceasta au recunoscut-o şi regii, şi fiind-ca au fost totdeauna spre folosul patriei comune, pe lângă alte donaţiuni, în semn de distincţie, li-s'a dat şi circumscripţia la pajurea lor, ad retinendam coronam.

Au avut şi privilegii Saşii, anume, integritatea teritoriului naţional, ori-ce fel de judecătorie, competenţă judecătorească ce eschidea chiar şi amestecul regelui, dreptul de a alege antistiile, funcţionarii şi preoţii, şi afară de aceasta dreptul legislativ şi folosirea libera a limbei lor, cu un cuvânt, naţiunea sasă a avut independenţă deplina. Şi dintre drepturile lor, stirbite de multe-ori de vitregitatea timpurilor, şi-au ştiut pastra totdeauna libera folosire a limbii, fāra ca dreptul acesta să fi fost cândva în detrimentul patriei comune.

Paragraful 5 al articolului VII. de lege din 1848 garantează Ardealului, — prin urmare şi naţiunii saseşti, în numele căreia am misiunea a vorbì, — menţinerea tuturor acelor legi şi libertăţi speciale, cari, pe lângă aceea, ca nu împedeca perfecta asociare, sunt favorabile libertăţii si egalitaţii naţionale, şi în înţelesul acestor legi Saşii ar putè cere deplina menţinere a drepturilor lor avitice. Precumpănind însă marea gravitate a raporturilor mult schimbate în timpul din urma, forţa spiritului timpului şi necesitatea asocierii, naţionalitatea sasa e gata a renunţa la toate drepturile sale cele vechi de dragul uniunii, pană la punctul unde, pe lângă aceea că uniunea nu se împedeca, esistenţa naţiunei nu se periclitează fără motiv. Şi una din aceste limite este libera întrebuinţare a limbii, care drept de

altcum e gata a-l împărţi naţiunea sasă cu toate popoarele de pe teritoriul seu, amăsurat principiului egalităţii de drept şi în înţelesul legii esistente, pentru-că naţiunea sasă consideră libera folosire a limbii de cea mai înaltă treaptă a libertăţii, şi restrîngerea eî este aceea ce ar putè naşte nemulţămire durabilă.

Cel-ce precumpăneşte lucrul cu calmitate, nu dă esplicare greşită liberalismului cuprins în numitul articol de lege VII, şi nu pretinde centralisaţia, atât de păgubitoare, care în timpul din urmă s'a arătat a fi atât de primejdioasă: nu va trage la îndoeală, ca precum în decurs de şapte secole teritorul sasesc a eserciat liber folosirea limbei germane, ceea-ce nu a fost nici odată spre stricăciunea regatului, tot aşa nici în viitor nu va fi pentru el păgubitoare.

De altcum şi prin lege faptică e asigurata naţiunea sasă în folosirea limbei materne, de aceea, în înţelesul articolului VII din 1848, o pot cu tot dreptul reclama. O garantează articolul de lege XVI din 1848 în punctul acesta: „Limba de consultare, atât în adunări, cât şi în comisiuni, cu privire la Ungaria e cea maghiară. În părţile anexe, în urmarea regulamentelor proprii, poate fi folosita limba materna.“ O garantează articolul de lege XXXI ardelenesc din 1791, care restrînge folosirea limbei oficiale maghiare numai la oficiile din sînul Maghiarilor şi al Săcuilor, în cuvintele: „Linquae hungaricae usus antea quoque vigens in gremio nationum hungaricae et siculicae atque apud omnia dicasteria, officia et tribunalia porro etiam obtineat.“ O garantează art. de lege I ardelenesc din 1847 §-ii 4 şi 5, în cuvintele: „Fiecare municipiu, precum şi fiecare tribunal şi autoritate civilă, atât în desbaterile lor şi compunerea proceselor verbale, cât şi în rapoartele şi comunicatele lor, vor folosì în sinul naţiunei maghiare şi a Săcuilor limba maghiară, în sînul naţiunei sase limba germană.“

Ear' mai departe (§-ul 5): „Naţiunea sasă, în corespondenţele sale cu celelalte municipii, se lasă şi pentru mai departe în usul eserciat dela aducerea articolului de lege XXXI din 1791.“ ...O garantează numeroase învoeli sancţionate prin jurământ şi articoli de lege despre aşa numita »*uniune între cele trei naţiuni* legată pentru reciproca aparare a drepturilor lor dela 1437 încoace între cele trei naţiuni atunci îndreptăţite, maghiară, sasă şi a Săcuilor.

Mă mai provoc la adresa din Cluj dela 1865, presentată M. Sale din partea adunării întrunite pentru esecutarea uniunei, unde cu privire la propunerea neînsemnatei mele persoane, de a se sprijinì uniunea,

dar' de a se lăsa limba în folosința naționalității sase, se zice: „Dupa acestea, petiția aici alăturată a deputatului din Brașov *Bömches Frigyes* și a consoților de principii ne permitem a o înainta la preagrațioasa fața a M. Voastre cesare apostolice regale cu rugarea umilită și plina de stima, sa vă îndurați preagrațios a recomanda adunării comune a țării din Pesta pretensiunile și dorințele cuprinse în suplica, basate pe legile patriei și pe instituțiuni legale teritoriale." precum și la rescriptul preagrațios din 25 Decemvrie 1865 al M. Sale, prin care se ordonează chemarea Ardelenilor la dieta comună și între celelalte se declara de probleme pe seama dietei comune luarea în deamnă considerare a intereselor speciale regnicolare ale marelui principat Transilvania, asigurarea pretensiunilor de drept apreciate și de către adunarea din Ardeal ale diferitelor naționalități și religiuni, și regularea potrivită a chestiilor referitoare la administrație.

Mă provoc mai departe tot la rescriptul M. Sale din 25 Decemvrie 1865, prin care a binevoit a încunoștiința dieta aceasta despre presentarea Ardelenilor și între altele a recomandat atențiunei parlamentului acestuia propunerea mea mai sus amintită și pretensiunile cuprinse în ea.

Din toate acestea importante și pe legi basate motive, precum și proptit pe sfânta dreptate, am cel mai perfect drept a cere în numele Sașilor, ca cu modificarea proiectului comisiunii centrale, să se țină în plină putere de drept articolul I de lege din Ardeal dela anul 1847 cu privire la Sași și la folosirea limbii lor și cu ocasiunea aceasta, și anume, cu atât mai vârtos, fiind-că fiecare naționalitate nemaghiară, esistentă în patria aceasta, care conform altor legi, cu privire la limbă nu are nici un drept legal, prin proiectul acesta de lege sunt în câștig, și numai naționalitatea sasă, care are cu privire la limba ei un drept de atâtea-ori garantat, ar fi singură în perdere.

Și fiind-că modificarea cerută de mine în §§-ii presentului proiect de lege o țin de imposibilă fără schimbarea esențială în ideile și principiile aceluiași, proiectul comisiunii centrale, — pentru-că propunerea de eri a stimatului condeputat Deák Ferencz încă nu o cunosc, în general de basă pentru desbaterea speciala nu-l pot primì, și numai atunci l-aș putè primì, dacă onorata casă ar decreta din capul locului în mod categoric la discuția generală asupra proiectului escepțiunea justa reclamată de mine pe seama Sașilor, și în urma acesteia ar binevoì a-și valora aceasta hotarîre prin modificarea ultimului paragraf în sensul următor, anume:

„Dispozițiunile contrare cu decretările de sus, cuprinse în legi anterioare, se șterg cu aceasta, esceptionându-se dispozițiile din articolul de lege ardelenesc I din 1847, prin care se reguleaza raporturile de limbă ale naționalității sasești și ale bisericei augustane".

De altcum protestez în contra presupunerii, ca prin propunerea aceasta a mea aș avea intențiunea se recurg la *federalisarea* urgisită și în fața mea. Împreună am trăit noi Sașii cu celelalte naționalitați, pe câmpul de lupta ne-am îmbinat mulți și de multe-ori sângele cu al lor, voim ca și de aci încolo frățește să trăim împreuna".

*Alesandru Nicolici:* „Onorată dietă! Imi încep vorbirea cu ideia accentuată de domnul ministru al cultelor în splendida sa vorbire. Resolvarea grabnica și în mod satisfăcator a chestiei naționale nu e în interesul singuraticelor naționalitați, ci în interesul țării.

Chestia naționala e chestie regnicolară. Resolvarea ei în mod satisfăcător, născând mulțămire între toți cetațenii țarii, va face se creasca forțele și puterea țării. Resolvarea nemulțămitoare însa va da ca resultat nemulțămire între cetățenii țarii și va slabi forțele și puterea țării. Pentru-că e axiomă care nu poate fi trasa la îndoeală, ca forța principală a fiecărui stat residă în mulțămirea popoarelor sale.

Patria noastra, amăsurat posiției ce o are, e avisată să-și reguleze afacerile interne astfel, ca să poata sta la pândă totdeauna, ca în cas de atac sa-și poată concentra toate puterile și să-'și poata întrebuința toate isvoarele materiale și spirituale spre un scop, scopul apărării patriei.

Dar' toate acestea numai atunci le poate face, dacă fiecare cetațean al patriei se va însufleți pentru sfântul scop și va fi gata să-'și jertfească pentru el averea și vieața. Trebue deci înainte de toate se nisuim într'acolo, ca fiecare cetățean al patriei, deși după limbă și naționalitate difer unii de alții, într'un sentiment să nu fie deosebiți, în *iubirea de patrie.* Ear' aceasta o putem ajunge mai ales prin împlinirea dorințelor juste ale naționalităților, cari nu periclitează unitatea statului.

Fără îndoeală, ar fi mai favorabilă și mai puțin periculoasă situația patriei noastre, dacă întregul ei teritor ar fi locuit de un popor de aceeași limba și naționalitate. Dar' fiind-că în privința aceasta nu mai putem face schimbare, trebue să nisuim într'acolo, ca să asigurăm cooperarea factorilor de fapt esistenți. Căci la aceea, ca vre-o naționalitate va asupri cu desăvârșire și va nimici pe

celelalte, aşa cred, astăzi nu se mai poate gândì nimeni. Spre aceasta s'ar cere anume două lucruri, guvern absolutistic şi pace esternă pe lungă vreme.

Restabilirea guvernului absolutistic e lucru imposibil. Absolutismul 'şi-a trăit traiul în Europa. Şi chiar şi unde mai esistă, e îmbrăcat în instituţiuni liberale. Ear' liberalismul nu permite *clasificare.* Pe principii nu te poţi tocmì. Într'o causă nu putem fi liberali, în ceealaltă tirani. Liberali în politică şi asupritori faţă de naţionalităţi!

Şi avem oare prospecte de o pace esternă pe timp îndelungat? Acum, când fiecare mare putere a Europei e în arme pănă-'n grumaz, când în fiecare minut se poate naşte o conflagraţie sub ale cărei ruine ţări întregi pot fi îngropate?

Nu numai dreptatea, ci şi politica trează şi prevăzatoare pretinde deci, ca diferitele naţionalităţi se traiască frăţeşte lângă olaltă şi ca nici una să nu se ridice deasupra celeialalte. Şi puţini oameni sunt în ţara, cari n'ar accentua împlinirea dorinţelor juste ale naţionalitaţilor. Dela 1860 pană în ziua de astăzi, aceasta o cetim, aceasta o auzim, totdeauna. Fiecare doreşte să dee naţionalităţilor aceea ce nu periclitează întregitatea ţarii, şi numai atunci încep sa se desbine părerile, când întrebăm, ce anume periclitează întregitatea ţării?

Pe când unul, bona fide, vede periclitată întregitatea ţării chiar şi prin aceea, că se permite, ca în adunările comitatense se vorbească fiecare în limba sa maternă, altul, optima fide earaşi, nu vede periclitată întregitatea ţării nici acolo, unde perfecta decentralisare duce la disoluţie, prin intervenirea inundaţiei din afară.

Dar' tocmai pentru-că şi unul şi altul raţionează conform punctului seu de vedere, bona fide, după convingerea sa, pentru-că şi unul şi altul îşi iubeşte patria cu adevărat şi prin punerea în vìeaţă a ideilor sale crede a putè promova mai sigur, atât interesele patriei, cât şi ale naţionalitaţii sale, tocmai de aceea e necesar, ca la discutarea obiectului acestuia să fim mai concilianţi unul faţă de altul şi mai indulgenţi decât în ori-ce altă chestie.

Dacă deci din o parte se deneagă şi cea mai modestă dorinţă, să nu considerăm lucrul de sgârcenie şi ca dorinţă de oprimare, ci ca aceea, că respectivii, conform concepţiei lor individuale, se poate că greşite, văd periclitat viitorul patriei chiar şi *prin aceasta,* şi se înspăimântă de ori-ce pas, care în desvoltarile sale ulterioare ar putè se aibă de urmare ruinarea patriei.

Şi dacă de altă parte se accentuează pretensiuni la aparenţă periculoasă, să nu considerăm nici lucrul acesta de nepatriotism şi de dorinţă de deslipire, ci de aceea, ca respectivii, amăsurat concepţiunei lor individuale, se poate că earăşi greşite, tocmai numai prin împlinirea pretensiunilor lor cred ca se poate promova mai bine bunastarea comună.

După-cum mărturiseşte istoria, fiecare ideie mare a luptat cu pedeci până şi-a câştigat încetăţenire între împrejurările esistente duşmănoase. Ce esistă, ce e obicinuit, e totdeauna duşman înoirii, fie aceasta ori-cât de bună, ori-cât de salutară, şi poartă lupta pe moarte pe viaţa în contra ei. Dacă reprivim asupra secolelor din trecut, cu înfiorare vedem lupta sângeroasă şi înverşunată purtata din partea întunerecului în contra libertăţii religionare. Abia înţelegem astăzi patima ce dadea atunci flacară din piepturile oamenilor şi care s'a potolit numai după nimicirea celor de altă credinţă. Astăzi diferitele confesiuni se află în pace lângă olaltă, şi nimenui nu-i cade în minte să judece după religie onestitatea şi patriotismul cuiva.

O astfel de mare ideie e şi egala îndreptăţire a naţionalităţilor. Trebue timp, şi se poate că mult timp, până ideia se va încetaţeni între noi, până majoritatea oamenilor nu va vedè în ea împedecarea unităţii, ci elementul de închegare.

Precum omul singuratic ar dorì acolo să fie mai mult, unde-şi poate valora mai liber individualitatea sa, aşa şi naţionalităţile singuratice de patria aceea se vor alipì mai cu căldură, care asigurându-le libertatea politică, propăşirea spirituală şi materială, va împedeca mai puţin desvoltarea naţionalitaţii lor. Până-când naţionalităţile în desvoltarea lor nu atacă ideia de stat, — nisuinţele lor rămân îndreptaţite şi între limitele acestea pretensiunile şi dorinţele lor sunt juste.

Dacă ţinem în vedere acest principiu principal, vom proceda mai cu spor, pentru-că conservând unitatea statului, putem împlinì şi dorinţele juste ale naţionalităţilor. Şi atunci sa nu ne temem, ca naţionalităţile singuratice vor gravita spre alte naţionalităţi înrudite, aflătoare în alte state, căci vor afla aici tot ce altundeva nu ar afla: pe lângă libertatea cea mai mare politică, cea mai nelimitată desvoltare naţională. Vor iubì patria aceasta şi o vor apăra cu jertfire de sine în contra tuturor atacurilor inimice, pentru-ca ruina patriei lor ar fi ruina lor proprie, pentru-că inimicul care va ruina patria şi constituţia va nimicì totodată şi desvoltarea lor în floare aflatoare.

După mine numai principiul fundamental acum amintit poate fi dătător de directivă la apreciarea proiectului de lege aflător înaintea noastră, şi de aceea eu aş putè primì numai un astfel de proiect de lege, care fără nici o esitare şi tocmeală ar merge pe faţa şi în mod declarat păna la estremele hotare, peste cari, în situaţia de faţă, şi faţa de raporturile actuale europene, întregitatea patriei noastre, dupa convingerea mea, într'adevăr ar fi periclitată.

Dupa părerea mea individuală însă principiului acestuia nu corespunde nici unul din proiectele de lege aflătoare în discuţie. Acela al comisiunii centrale şi al mult stimatului deputat *Deák Ferencz* nu, pentru aceea, pentru-că, cu toate că conţine multe hotarîri salutare, nu atinge, dar' nici nu se apropie de acel hotar, care negreşit trebue atins pentru a linişti naţionalităţile. Şi aceasta o dovedeşte din destul împrejurarea, că se ordonează restrîngeri în mai multe astfel de lucruri, cari până acuma erau în us trecute cu vederea, fără ca prin ele unitatea ţarii sa fi fost periclitata până acuma. Al minorităţii asemenea *nu*, pentru-că dupa părerea mea ar slăbì prea tare legaturile statului acum, când în faţa pericolelor ce ne ameninţă din afară e necesară concentrarea tuturor puterilor noastre. In urma tuturor acestora nu pot contribuì cu votul meu la nici unul din proiectele de lege de pe tapet.“

*George Stratimirovici:* „Onorată casă! Cred că esprim un fapt recunoscut în general, când privesc în proiectul de lege ce-'l avem înaintea noastră aceea, de ce e legata o chestie vitală a patriei noastre. Toţi deopotrivă simţim şi ştim, ca dela deslegarea fericită şi cu succes a chestiei depinde viitorul patriei noastre.

Aşa cred domnilor, că chestia poate fi resolvată cu succes numai pe calea unei mai mari încrederi şi bunăvoinţe, dovedită de ambele părţi. Daca D-Voastră aveţi firmă convingere şi încredere în acea misiune providenţială culturală, care ne îndrumă spre o alianţă frăţească, unire strînsă faţă de apus şi de răsărit; dacă statul şi naţionalitatea identică cu el nutreşte mai multă încredere faţă de instituţiunile liberale cari leagă popoarele la olaltă şi nu vede în cele mai mici mişcări naţionale ale noastre şi în nisuinţele noastre direcţie inimică; dacă din partea noastră earăşi se manifestă asemenea încredere faţă de inresistibila putere a spiritului timpului, care face imposibilă ori-ce încercare imorală de desnaţionalisare; dacă noi vedem în unele dispoziţii ale legii, poate ofensătoare pentru noi, nu atât nisuinţe în contra naţionalitaţilor nemaghiare, cât mai mult

îngrijirea pentru susţinerea esistenţei proprii a unui popor isolat, şi îngrijirea aceasta i-am resfira-o pe cale prieteneasca: pe scurt d-lor, dacă D-voastră vă legaţi mai puţin de dreptul istoric, ear' noi ne ridicăm mai mult dela ideea de rassă la ideea de stat, — numai atunci şi numai astfel e posibilă deslegarea cu succes a chestiei naţionale.

Premiţând acestea trec la obiect.

Când mă pregatesc se analisez proiectul de lege aflator înaintea mea, înainte de toate mi-se impune convingerea, că acest proiect, — fară de voe, — luându-se după tradiţiile istorice ale unui stat învechit, vrea să aplice concepţii şi doctrine vechi de drept asupra unei apariţiuni cu totul noue în cultura popoarelor şi în vieaţa de stat, anume, asupra valorării naţionalitaţilor, ca atari.

Înţelege rău, hotărît, însemnătatea naţionalităţii, care reclamă libertate şi presupune adevărata libertate. Nu înţelege, ca în vieaţa de stat acesta e un moment nou, care imperativ şi provocător pretinde să fie recunoscut. Şi de aceea vorbim, cu privire la limba, de dreptul individualităţii, când discutăm raportul naţionalităţii genetice faţa de stat. După usul parlamentar, unei naţionalităţi politice 'i-se aduc legi simplu cu majoritatea voturilor, ceea-ce unităţilor cu egalitate de drept, naţionalităţilor, ar trebuì să li-se dee numai pe calea compromiselor. Numai dacă naţionalitatea genetica, ca întregime morală, nu se pune în drepturile şi datorinţele sale în contra statului; numai dacă drepturile inviolabile şi pretensiunile uneia şi alteia se confronteaza şi se aduc în consonanţă; numai dacă statul determină în mod hotărît şi clar ce nu poate da şi ce nu-'i este permis să dee fără a se espune pericolului de desmembrare şi descompunere şi ce nu-i este permis să ieu pentru-ca se nu absorbeze naţionalitatea genetică a concetăţenilor în noţiunea naţiunei politice: numai atunci e posibilă resolvarea fericită a chestiunei.

Aşa cred, că lucrul acesta îl uşurează legile noastre din 1848, aduse în spirit curat democratic.

Legile acestea au decretat perfecta egalitate de drept a tuturor cetăţenilor de stat. Să esecutam deci această egalitate de drept, cu toate consecinţele sale pe cari le pretinde şi le presupune naţionalitatea, cu aplicare la noul moment din vieaţa de stat.

Să primim acest postulat inevitabil al egalităţii de drept, care formează totodată şi dreptul de neîncunjurat al omului. Postulatul e,

pretensiunea naţionalităţii genetice asupra perfectei garanţii din partea statului, pentru-că în garanţa aceasta residă una din principalele condiţiuni ale desvoltării culturale şi ale progresării în direcţiune liberă. Dacă deci o lege a naţionalităţilor ar corespunde condiţiunilor de drept, echitate şi prudenţă de stat, şi ar fi în stare să satisfacă pretensiunilor noastre, atunci legea aceea, în toate direcţiile în cari câştigă valorare activităţii individului în stat, nu numai că ar asigura desvoltarea şi întărirea naţionalităţii sale genetice, ci ar sprigini-o totodată prin instituţiuni corespunzatoare. Şi fiind-că acţiunea cetăţeanului se estinde asupra bisericei, şcoalei, reuniunilor, comunei, judecătoriei, autorităţii locale, parlamentului, etc. şi fiind-că acestea, singular şi toate la olaltă, sunt necesare pentru desvoltarea sa morala, intelectuala şi politică; fiind-că acţiunea folositoare a cetăţeanului în toate cadrele acestea poate da roade numai prin mediul limbei sale materne, dreptul naţional trebue să fie estins fara îndoeală asupra tuturor sferelor acestora şi să-şi afle esprimare în legea naţionalităţilor.

Acestea sunt pretensiunile naţionalităţii genetice, dictate de dreptul raţional. Dar' fiind-că în stat dreptul unuia e restrîns prin dreptul egal al celuialalt; fiind-că întreaga vieaţă de stat nu e alta decât o muncă vecinică pentru menţinerea echilibrului între diferitele drepturi şi interese, statul istoric încă păşeşte cu drepturile sale inviolabile în contra naţionalităţilor. Şi la drepturile acestea, pretensiunile lor îşi află limitele. Acest drept inviolabil, căruia au să fie supuse celelalte, e urmatorul: dreptul de a ţinè în vedere integritatea statului şi individualitatea sa politică, va se zică apararea esistenţei sale.

Legea de naţionalităţi se nu conţina aşa ceva ce ar putè periclita întregitatea, nu aşa ceva ce ar putè se facă din Ungaria o Neungarie. Pentru pretensiunile noastre acesta e singurul hotar.

Precum basaţi pe teorii abstracte, din noţiunea naţionalităţii nu pot fi scoase din partea noastră astfel de consecvenţe, cari în ultima raţiune ar putè provoca descompunerea statului, tot atât de puţin trebue să fie luate şi din partea D-voastre de peste măsură dătatoare de directivă acele base ale oportunităţii, cari s'ar referì la o administraţie şi justiţie mai simpla sau mai complicată, la cheltueli şi erogate mai mici sau mai mari. Cu atât mai puţin e necesară pentru susţinerea rassei D-voastre îngrijirea şi teama esagerată, care conclude, că acestea pot fi vătămate prin o lege a naţionalităţilor, nu destul, ci mai puţin mulţămitoare.

Acestea sunt domnilor basele principiare pentru tratarea şi resolvarea acesteĭ chestii.

Dacă decĭ analisez proiectul de lege ce-l avem înainte, constat cu părere de rau, ca el nu satisface nici celor mai modeste cerinţè de drept ale noastre. Aşa găsesc, că trece mult peste limitele cari sunt necesare pentru susţinerea integrităţii statului şi pentru conservarea individualităţii sale politice. Aşa găsesc, că acest proiect de lege ignorează importanţa şi îndreptăţirea naţionalităţii genetice, şi la limbă reflectează numai acolo unde devine imposibilă tocmai prin lege restrîngerea ei, ear' în faţa legiuitorului pune bariere naturale de neînvins. Astfel de hotărîri văd în unii din paragrafii proiectului de lege, cari vreau se şteargă şi se nimiceasca cu desăvârşire noţiunea naţionalităţii genetice.

Chiar şi în biserică şi în şcoală, acest paladiu inviolabil, îi vad scurtat dreptul. La justiţie şi în administraţie, cu privire la promovarea desvoltării lor, încă s'a dat limbii un teren foarte restrîns. Ba ce e mai mult, unele puncte au de scop pe faţă, ca cu timpul se disparǎ naţionalităţile din ţara aceasta.

Întregul proiect de lege e adumbrit de un spirit cu siguranţă periculos pentru viitorul patriei, şi eu, abstrăgând dela punctul meŭ de mânecare naţional, trebue se combat ca cetăţean al patriei spiritul acesta, spiritul încăpăţinatei centralisărĭ.

Da, domnilor, numai dacă centralisarea încapăţinată ar forma programul nemodificabil al ţării acesteia, numai atunci ar putè fi acceptată legea aceasta, pentru-că atunci aşa ar trebui sa sune Dar' eu, din partea mea, trag la îndoeală oportunitatea, îndreptăţirea şi necesitatea acestor tendenţe.

D-voastra veniţi prin aceasta în vădit şi deschis contrast, şi anume, nu numai cu trecutul patriei noastre, care în decentralisare şi în *selfgoverment* îşi afla garanţa esistenţei şi a independenţei sale, ci provocaţi la luptă chiar spirite puternice, spiritul vremilor îl chemaţi pe teren de luptă. Începeţi luptă inegală şi lipsită de ori-ce speranţă în contra unui contrar, în faţa caruia până acuma fiecare putere, — ori-cât de mare se fi fost, — s'a plecat, s'a retras.

Asupra centralisarii, ca formă de guvernament contrară libertaţii, 'şi-a spus istoria sentenţa sa condamnătoare. Centralisarea mâne poimâne nu poate nici-unde să-şi mai ridice cortul, pe locuri unde popoarele vreau să fie libere, cu atât mai puţin în ţară poliglotă.

Cum domnilor, noi, cari vrem să fim ţinuţi de esemplu în ale prudenţei şi pătrunderei politice, să fim trecut cu vederea o apariţie, apariţia. că în întreaga Europă, în cele mai multe state centralisate, cum e Francia, Italia şi chiar şi Germania, începe a se clătina pamântul sub picioarele de fer ale centralisării, şi că acolo unde se reageaza încet în contra centralisării, se face pas spre decentralisarea care cu privire la libertatea popoarelor şi la bunastarea lor materială e nezdruncinabilă? Şi D-voastră vreţi se primiţi de bun şi de liberal aceea ce a condamnat lumea civilisată? Şi D-voastră o încercaţi aceasta în cel mai critic moment? Indrăsniţi, în mijlocul primejdiilor, cari ne ameninţă din toate părţile, în mijlocul mâniei naţionalităţilor nemulţămite, să recurgeţi la un esperiment, care n'a succes întregei forţe a unui stat absolut militar? Şi esperimentul acesta D-voastră voiţi să-l faceţi cu întrebuinţarea modestelor mijloace ale statului constituţional, delimitate din partea libertăţii?

Onorată casă! Dacă vrem într'adevăr şi serios să menţinem legile din 1848; dacă vrem se stimam libertatea personală, libertatea de presă şi dreptul de întrunire, şi daca în fine vrem să conservăm şi numai umbra municipiilor şi a comitatelor, atunci proiectul acesta de lege despre naţionalitaţi e neesecutabil. De ce se creăm deci de nou un provisoriu? Că-l avem doara în autonomia de pană acuma a autorităţilor locale şi a comitatelor, împărţite în mic şi în mare cam după naţionalitaţi, şi avem mijloace sigure pentru satisfacerea acestora, fără ca să periclităm unitatea statului.

Sa laţim dreptul limbii în municipiu tot aşa ca şi la comitat. Să-l lăţim la tribunale, cel puţin pănă la forul al doilea, şi atunci aceste naţionalităţi satisfăcute şi împăcate vor asigura pentru totdeauna viitorul şi mărirea Ungariei.

Domnilor! Ne aflăm pe un punct fatal de întorsătură.

Ţinerea strînsă la ideile obicinuite şi asigurarea acestui lucru prin lege, ceea-ce se poate face numai prin putere liberă morală şi facultate culturală, adecă, viitorul seminţiei, — va putè sa vă dee şi D-voastră şi noauă amare desamăgiri. Să nu uitaţi de contrarii, cari nu pot suferì libertatea, şi lupta cu rîvnă pentru câştigarea puterii, cari, credeţi-mă, sunt cu mult mai tari şi mai precauţi în realisarea planurilor lor decum credeţi D-voastră, şi cari la moment ar face întrebuinţare cu o bucurie plină de răutate de greşelile noastre.

Credeţi-mi domnilor, că departe de reminiscenţele trecutului, tot aşa cum am fost eu odată contrarul loial al D-voastre, doresc

http://statuldacia.info

cu aceeaşi loialitate înţelegere frăţeasca şi concordie, şi spre realisarea ei ostănesc. Dar' tocmai fiind-că doresc aceasta, nu pot permite, ca să fiţi seduşi şi sinamăgiţi, ceea-ce s'ar întâmpla dacă a-ţi crede, că numai singuratici, numai o agitaţie de rea pornire se opune acestei legi, căci contra ei e întreaga naţiune sârbă, fiind-ca îşi vede în ea violate drepturile şi sentimentele naţionale.

In acest moment, estrem de important pentru soartea noastră, vă rog se fiţi drepţi, pentru-ca să puteţi salva libertatea. Ear' eu, dând esprimare opiniunii publice a celor din naţiunea mea, nu pot primi, nici proiectul de lege al comisiunii centrale aflător înaintea noastră, şi nici proiectul stimatului condeputat Deák Ferencz.

De încheiere mai notez, că cu privire la posiţia specială ce o au Sârbii în stat, basata pe convenţii de stat. şi în special cu privire la resolvarea ce va urma cât de curând în chestia graniţerească, sper ţinerea în specială vedere a drepturilor noastre naţionale din partea legislaturei."

*Iancovich Antal:* „Onorată casă! Recunosc, că timpul n'a fost nici-când atât de scump pentru onorata casă, ca în momentele din urmă ale parlamentului de faţă. De aceea, deşi pe scurt, îmi ţin totuşi de datorinţă se iau cuvântul în chestia aceasta, amintind cu privire la pretensiunile diferitelor ţinuturi foarte pe scurt comitatul *Mosony*, care aflându-se la marginea estrema a patriei noastre, chiar amăsurat posiţiei sale stă în legătură continuă şi mai strînsă decât cu interiorul patriei noastre proprii în raporturile comerciale şi de afaceri cu popoarele provinciilor ereditare vecine şi cu capitala lor. Din poporaţiunea de 75.000 de suflete a comitatului acestuia numai o mică parte, anume, 8000 sunt de limbă maghiară, 12.000 sunt Croaţi, ear' 54.000 sunt Germani, şi totuşi comitatul acesta n'a cunoscut nici-odată în sânul seu chestie naţională şi frământări naţionale, (Aclamări) ba şi în timpurile de ispită şi de urmăriri, fiecare cetăţean singuratic şi-a ţinut de cea mai mare fală a se declara din suflet şi din inimă de — Maghiar. (Aclamări.) Şi sunt convins, că chiar şi în împrejurările actuale, drepturile pe cari le dă proiectul de lege dinaintea noastră naţionalităţilor, ei nu le vor folosi în măsura în care se cuprind în el.

Din partea mea, considerând că dintre proiectele de lege aflatoare înaintea noastră, proiectul comisiunii centrale şi cel al binemeritatului deputat al Pestei consună în principiile fundamentale, şi divergenţele dintre ele se pot discuta mai bine la discuţia specială,

le primesc. Sunt convins, că ele au se satisfacă, special cel din urmă, toate pretensiunile cari pot fi satisfăcute în patria noastră, pentru-că Ungaria, care dela formarea ei începând, prin atâtea secole a fost totdeauna ţară unitară, naţionalităţilor imigrate şi aici colonisate le-a asigurat astfel de drepturi, pe cari nici Europa, şi nici o ţară din lumea largă nu li-a acordat, nici chiar o astfel de ţară, care în timpul din urmă s'a format, prin ocuparea şi încorporarea altor provincii mai mici. Şi astfel sunt convins, că se poate cere mai mult, dar' pe cale dreaptă nu se poate pretinde mai mult.

Primesc mai departe proiectul acesta de lege şi pentru aceea, pentru-că şi în afară acest proiect de lege, care nu conţine în sine jalusie şi neîncredere, ci e echitabil şi conciliant, va da eclatantă dovadă, că naţiunea maghiară şi după evoluţiunea dela 1848 şi dela 1867 nu şi-a perdut caracterul tradiţional, care i-a câştigat atributul de *naţiune marinimoasă«,* despre ce dăm în proiectul acesta de lege un nou atestat, care nu se mai poate afla nici unde. De aceea, apreciând eu proiectul acesta de lege, îl spriginesc şi primesc, în contra proiectului minorităţii". (Aprobări.)

*Fabritius Károly:* „Onorată casă! Departe stau de aceea, se dificultez fie cât de puţin întrebuinţarea limbii maghiare, ca limbă de stat. Dar' prin proiectul de lege ce-'l avem înaintea noastră nu văd asigurat dreptul municipal de limbă al Saşilor ardeleni, find-ca, dacă s'ar introduce legea aceea numai decât şi la Saşi, abia s'ar gasì un singur funcţionar sas sau preot, care se poată satisface cerinţelor acestei legi. Saşii nu pretind drept nou, ci numai rămânerea în dreptul lor avut în curs de şepte secole şi eserciat în vieaţa lor municipală, drept care poate fi concordat cu unitatea ţării, cu posibilitatea practică şi oportunitatea guvernarii şi a administraţiei, precum şi cu grabnica şi punctuala eserciare a dreptăţii, anume: limba lor maternă germana ca limbă de organisare, oficială, la municipii şi în biserici, acolo unde locuesc Saşii. Saşii îşi iubesc limba lor maternă germană cu acelaşi zel cu care iubesc Maghiarii pe a lor. Ea e pentru ei suvenirea cea mai scumpă adusă cu ei în aceste colonii noue din patria ramasă departe, păstrându-o aici cu credinţă în mijlocul celor mai mari furtuni de pe vremile Mongolilor, Turcilor şi Tătarilor.

La Saşi aceasta limbă germană este singura mijlocitoare a desvoltarii spirituale. A jertfi această limbă, a o jertfi de bună voe nu e permis, şi nici nu se poate, pentru-că acolo unde ea a apus,

Maghiarii nu au avut nici un folos nici odată, pentru-că în locul eì nu a întrat cultura, ci sălbătăcia. Precum deci folosirea limbei germane sub Ludovic-cel-Mare şi sub regele Mathia n'a adus stirbire saú perdere mărimei Ungariei, sper cu siguranţă, că nepoţii acelor glorioşi regi încoronaţi nu vor vedè nici o primejdie, nici pentru naţiunea maghiară, nici pentru Ungaria în aceea, că la municipiile şi în bisericile săseşti rămâne şi în viitor, ca până acuma, limba germana ca limbă oficială.

Îmi iau voe deci a sprigini propunerea condeputatului *Bömches Frigyes*.«

*Tury Gergely:* „Onorată casă! Cetăţeanul de ori-ce limbă al patriei acesteia are datorinţa patriotică, pe care nu o poate respinge dela sine, de a apara întregitatea teritorială a patriei acesteia şi fiinţa ei de stat. Din motivul acesta m'a atins foarte neplăcut, că fără a se aprecia proiectul cel mai liberal posibil al comisiunii esmise din partea casei în chestia naţională, s'a depus pe masa casei un astfel de proiect, a cărui realisare ar periclita întregitatea teritorială a patriei noastre, şi prin aceasta şi legatura ce o are patria noastră de trei secole cu dinastia austriacă.

Intr'un stat ca Ungaria, unde pe lângă o naţionalitate politică esistă mai multe popoare mai mici, lupta acestor popoare pentru independenţă nu poate să fie scopul final al nisuinţelor lor, pentru-ca resolvarea chestiei naţionale în acel înţeles, ca Ungaria să fie împarţită şi popoarele de diferite limbi ale ei să fie puse faţa în faţă, n'ar fi efluxul ideii libertăţii naţionalistice, ci al reacţiunii.

Doresc a crede, că în sala aceasta nu se află nimeni, care ar voì se folosească chestia naţională ca mijloc pentru realisarea anumitelor tendinţe, cu atât mai puţin pentru realisarea visurilor prin a căror comunicare unele ziare române s'au făcut de rîs în mod atât de compătimitor. Dar' daca totuşi ar fi, pe aceia îi admoniez, că aceea ce n'a succes puternicului absolutism austriac, cu ajutorul Românilor şi al Saşilor din Ardeal, şi durere, cu ajutorul şi al altor popoare, anume, nimicirea fiinţei de stat a Ungariei, cu atât mai puţin va succede astăzi, când şi dincolo de Leitha se face esperienţa, că spriginirea anumitelor tendinţe se răsbună uşor, când şi dincolo de Leitha se înţelege, că interesele Ungariei, care 'şi are spriginul în sine însaşi, identice sunt cu interesele dinastiei, cu atât mai puţin să poate realisa, zic, astăzi, când Ungaria are rege legal încoronat, care a asigurat prin jurământ fiinţa de stat şi integritatea ţării.

Lupta în care ne aflăm a suferit-o fiecare stat mai mare european. Dar' întreb, istoria cărui stat poate arăta o mai mare loialitate faţa de popoarele de limbă străină, ca a Ungariei? Unde avem esemplu, că anumitelor grupari acceptate de popoare să li-se fi permis se formeze stat în stat, fie ca luăm în privire corpul legislativ din 1848, fie că pe cel actual, care e gata a face ori-ce concesiuni faţă de popoarele cu limbă separată, fără periclitarea unităţii de stat?

Da, onorată casa, noi am luptat pentru libertatea comună a ţării fără a cruţa jertfe în sânge şi avere, şi cu toate că suntem rassă de popor din Asia, nu urmăm datina pe care o au şi astăzi multe seminţii de popoare din Asia, că dacă cineva comite vre-o crimă, fiecare trecător îi aruncă pe groapă câte o peatră, pentru-ca memoria crimei sale să fie eternisată. Noi, onorata casă, tragem văl, şi dacă se cere, pocroviţă chiar peste trecut, şi dupa-ce am învins întindem dreapta prietenească şi acelora, cari unindu-se cu inimicul nostru au luptat în contra libertăţii patriei acesteia, ear' succesul îl considerăm de avere comună, din care îşi capătă fiecare locuitor al patriei partea sa după merit, nu numai, ba chiar mai mult.

Căci doar' cunosc foarte mulţi în splendide funcţiuni, pe cari sigur că nu le-ar avea dacă ar fi — Maghiari. Cu atât mai dureros e, că între oamenii acestia să găsesc unii, cari uită că posiţia aceasta au primit-o dela guvernul acelei naţiuni ale cărei intenţionate reforme salutare, în loc să le promoveze, — ceea-ce ar fi irefusabila lor datorinţă. se silesc a le împedeca.

Faţă cu faptele acestea nu e procedura justificabilă din partea lor a nega aceea ce nu poate fi negat, că pe pământul acesta, numit Ungaria, a cărei fiinţă de stat am susţinut-o atâtea secole dearîndul pline de primejdie, că zic, pe pământul acesta vreau sa nege posiţia pe care am meritat-o pe basa certificatului unui mileniu, şi care nouă ne compete pe basa legii şi a dreptului indiscutabil. Căci precum nu cunosc stat fără limbă pronunţată politică, tot aşa nu-mi pot închipuì Ungaria fără limba de administraţie maghiară. Dar' aceasta o pretinde, afara de dreptul de stat maghiar, necesitatea practica, unitatea politica, ear' pentru corecta administraţie e chiar o condiţie sine qua non.

Din cele spuse e evident, ca nu spriginesc proiectul minorităţii. Când o repet aceasta, atrag atenţiunea subscriitorilor asupra următoarelor patru puncte: întâiu, că fiecare esagerare poartă în sine

inevitabilele elemente de distrugere; al doilea, că trecutul istoric și situația geografică e legătură mai puternică decât limba, pentru-că basa celuia e sângele, ear' posiția geografică e lege ce stă deasupra puterii noastre, în fața căreia fiecare trebue să capituleze; al treilea, dreptul istoric e așa de sfânt în vieața statelor, ca dreptul proprietar în cercul dreptului privat, formând violarea unuia sau altuia desfacerea ordinei sociale; al patrulea, le atrag atențiunea în special asupra lucrului pe care 'l-au uitat, că fiecare lege ce se aduce are o singură garanță, care poate se resiste ori-cărui atac, vină de sus sau de jos, — *ținerea cu sfințenie la legile aduse*.

După acestea sprigineșc proiectul majorității comisiunii, pentru-că în acesta văd asigurat pe seama tuturor cetățenilor de ori-ce limbă ai patriei, fără deosebire de naționalitate și religie, perfecta folosire a drepturilor cetățenești, și mai departe văd lăsat teren larg popoarelor de toate limbile pentru eserciarea limbei lor, pe lânga apărarea unitații politice a țării.“ (Aprobari.)

*Eitel Frigyes:* „Onorată casă! Mă simțesc dator să vorbesc la obiectul de pe tapet, pentru-că nu-l țin nici de just nici de ducător la scop. Nu-mi ridic glasul pentru câștigarea de drepturi noue, ci pentru conservarea acelora la cari naționalitatea mea e îndreptățită.

Articolul de lege XIII din 1791, punctul 3 din diploma leopoldina, precum și artic. prim din 1847, asigura națiunea sasa din Ardeal, nu numai peste tot despre conservarea tuturor drepturilor municipale, ci în special despre aceea, că limba maternă și-o poate folosì în toate afacerile administrative și de justiție.

Articolul de lege VII din 1848 al Ungariei a promis în §-ul 5, ca e gata a accepta și a menținè toate acelea legi și privilegii ale Ardealului, cari nu împedecă uniunea desăvârșită.

Să știe, că naționalitatea mea e îndreptațită a întrebuința și practica limba materna, nu numai în desbaterile comunale și municipale, ci și în toate ramurile administrațiunii și ale justiției, chiar și în atingerile cu guvernul și cu tribunalul suprem.

Dar' cu părere de rău constat, ca drepturile legale municipale și de limbă folosite pană acuma de naționalitatea mea sunt puse acum în discuție din partea Ungariei, într'un timp în care cu siguranță așteptam, ca Ungaria, pe basa puterii legilor din 1848, și din stima față de ele, sa-'și împlinească cuvântul dat.

Acestea sunt motive legale, cari mă îndatorează sa mă declar în contra proiectului de lege. Dar' dacă nici nu privesc la dreptul

meu legal istoric, — cu toate că Ungaria a respectat totdeauna astfel de drepturi, nici atunci nu pot ţinè proiectul acesta de lege, nici de just, nici de oportun, pentru-că se împotriveşte dreptului naturei. Natura însaşi dă drept fiecărui om, fiecărei persoane, să traiască şi să esiste în particularitatea sa. De aceste particularitaţi se ţine întâiu de toate limba, şi are îndreptaţire fiecare om să-'şi folosească şi practiseze limba sa maternă, nu numai individual, ci şi în corporaţiunile în cari trăeşte.

Ştim toţi, că statul şi guvernul sunt create pentru popor, şi pentru popor esistă, ear' nu întors. Statul e dator deci se recunoască omului acest drept natural şi se permită, ca naţionalităţile şi în atingere cu statul se poată folosì limba lor maternă, individual şi corporativ. Din acest drept natural urmează, că şi statul, ca corporaţiune supremă, are dreptul să-şi folosească limba proprie ca limbă de afaceri, dar' cu toate acestea e dator se primească dela naţionalităţi acte şi ori-ce scrisori înaintate din partea indivizilor sau a corporaţiunilor chiar şi daca nu sunt scrise în limba statului, şi răspunsul in aceeaşi limbă să-'l comunice poporului.

Dar' e opus acest proiect de lege şi egalităţii legale de drept, care egalitate de drept într'adevăr cere, ca naţionalităţile se aibă şi cu privire la limbă egale drepturi cu limba maghiară, care cere, ca comunele şi municipiile nemaghiare tot aşa să-şi poată folosì limba maternă. ca municipiile maghiare şi statul maghiar pe cea maghiară, fiind-că comunele şi municipiile nu sunt corporaţiuni de stat, nu sunt instituţiuni de stat, — căci altcum naţionalităţile ar perde ori-ce drept. Acesta ar fi nu numai favor de limbă, ci chiar perdere de drept în chestiile cele mai importante.

Dar' actualul proiect de lege pretinde dela municipii, ca limba de afaceri să fie pretutindenea esclusiv cea maghiară, ca mai departe procesele verbale, pe lângă alte limbi, la tot casul să fie scrise şi ungureşte, şi pretensiunea aceasta o motivează cu dreptul de supraveghere al statului. Afirmarea aceasta e din cale afară nedreapta şi incorectă, şi produce confusiunea cea mai mare în noţiuni. Că doara domnilor şi până acuma a eserciat statul drept de supraveghere, fără ca limba de afaceri şi limba protocolară să fi fost la toate municipiile, sau esclusiv cea maghiară, sau *şi cea maghiară*. Nu-şi poate esercia acest drept şi mai departe aşa ca până acuma? Oare nu pot pretinde municipiile nemaghiare atâta, ca statul se înţeleagă şi limba lor? Căci doară statul esistă pentru popor, ear' nu poporul pentru guvern? Ce s'ar face din autonomia comitatelor?

Casa naţionalităţilor e comuna şi comitatul, acolo, aşa cred, al lor este dreptul se stabilească limba de afaceri şi limba protocolară. Nu vreau se desvolt tema mai departe. Cred ca e de sine înţeles, că pe basa dreptului de supraveghere al statului nu poate statul se dispună şi în casa comitatului. Şi ştim că statul eserciază drept de supraveghere asupra afacerilor comune din Croaţia, fără ca municipiile croate să-şi scrie ungureşte procesele verbale şi adresele.

Proiectul acesta de lege se află mai departe în contrast, nu numai cu raporturile de fapt esistente, ci şi cu principiile sale proprii.

1. În Ungaria şi în Ardeal esistă o atât de mare deosebire, tocmai cu privire la limba poporului, încât e aproape imposibil se pretinzi şi se întroduci uniformitate, pentru-ca ce e pentru unul bun, e rău pentru celalalt, fiind-că raporturile înseşi sunt foarte diferite.

2. E în contrast cu sine acest proiect de lege, pentru-că permite întrebuinţarea limbii celoralalte naţionalitaţi în discuţiile dela comună şi dela municipii, dar' acest drept al naţionalităţilor nu vrea să-'l recunoască naţionalităţilor şi cu privire la desbaterile parlamentare, deşi pentru Croaţia e recunoscut şi dreptul acesta.

3. Proiectul de lege ţine de necesară purtarea afacerilor oficiale în mai multe limbi la autorităţile inferioare şi la tribunalele de jos, dar' nu recunoaşte necesitatea aceasta şi pentru autorităţile şi tribunalele supreme, deşi oficiile acestea au aceeaşi misiune, fiind-că toate funcţionează numai în interesul poporului.

4. La comune nu ţine mai departe de necesar, ca protocoalele se fie purtate şi ungureşte, dar' ţine de necesar lucrul la procesele verbale ale municipiilor, la adrese şi corespondenţe, deşi statul eserciază drept de supraveghere şi asupra comunelor, fără procese verbale maghiare şi fără representaţiuni maghiare.

5. In comune şi la comitate dreptul minorităţii e respectat, dar' nu se poate folosi de acelaşi drept minoritatea în parlament, pentru-ca aici are valoare numai dreptul majorităţii.

6. În Croaţia şi la ministeriul comun statul poate sa-şi esercieze dreptul de supraveghere şi fără ca procesele verbale să fie purtate ungureşte, dar' în Ardeal şi la alte municipii nu-şi poate esercia acest drept decât numai pe lângă proces verbal maghiar şi representaţiune maghiară.

Toate acestea domnilor sunt pentru mine contraste, pe cari nu mi-le pot esplica.

Dar' se vedem mai departe argumentele, cari sunt aduse în raportul comisiunii pentru spriginirea acestui proiect de lege. Între ele e considerarea la administrație și justiția bună și promptă.

Recunosc și eu, că în vieața regulată de stat o administrație și o justiție bună și promptă e o condiție neîncunjurat de lipsă, dar' neg, că scopul acesta ar putea fi ajuns prin acest proiect de lege peste tot și pentru majoritate. E favorabil și întinde ușurare fiecărui cetațean maghiar în afacerile oficiale, dar' e păgubitor, împedeca și îngreunează ori-ce funcționare oficială la cetățenii de limbi nemaghiare, va se zică, e bun pentru cinci milioane de Maghiari, dar' va fi rău pentru șepte milioane de diferiți cetățeni nemaghiari.

Dar' mai este și un alt punct de vedere din care trebue să neg, că proiectul acesta de lege ar putea mijloci o administrație și justiție bună și promptă, fiind-că peste tot înmulțește, dubleaza la autoritățile și tribunalele de jos afacerile oficiale prin aceea, că se impune datoria de a face același lucru în două sau în mai multe limbi, de es. sentențele, decisiunile, adrese, corespondențe, procese verbale, anexe, etc. Asta peste tot nu e ușurare, ci e îngreunare și înmulțire de lucru, și nu va duce la o administrație și justiție bună și promptă.

Eu încă doresc purtarea de afaceri în mai multe limbi, dar' nu așa ca un lucru sa-'l facem în două sau mai multe limbi, ci așa, ca un lucru să fie făcut (scris) numai într'o limbă, la administrație în limba majoritații, în procese în limba părților, sau după plăcerea judecatorului respectiv, în ori-care limbă a țării. Prin aceasta nu s'ar înmulți afacerile, n'ar fi lucru costisitor, dar' ar fi *drept*.

Raportul comisiunii spriginește înca cu un argument însemnat proiectul acesta de lege, și acesta e, unitatea de stat sau națională. Unitatea aceasta, care doresc și eu să fie menținută, nu mi-o pot închipuì altcum, decât unitatea întregei Ungarii, cuprinse fiind în ea toate naționalitațile. Unitatea *asta* națională e cu atât mai tare, și va fi eu atât mai durabilă, cu cât mai mare va fi iubirea de patrie la popoarele de diferite limbi, și cu cât va fi mai plăcută buna înțelegere între popoarele de diferite limbi. Dar' cu părere de rau trebue se mărturisesc, că actualul proiect de lege nu ne va aduce mai aproape de scop. Nu perde nimica unitatea Ungariei, dacă autoritățile și tribunalele superioare primesc representațiuni compuse în mai multe limbi regnicolare ale popoarelor și le resolvează în aceleași limbi. Nu perde nimic, ci câștiga, dacă se împacă cu naționalitățile, precum s'a împăcat și cu Austria, fără a fi perdut ceva din drepturile sale.

Scopul principal al proiectului acestuia de lege a fost acela de a liniştì naţionalităţile, de a le da şi de a le lasa şi lor aceea ce e a lor, pentru-că drepturile câştigate prin muncă sunt tot atât de valabile ca şi drepturile ereditare. Asta cere dreptatea, asta promite adresa din 1866 data la preaînaltul mesaj de tron, când Ungaria a făcut promisiune, că va recunoaşte şi va respecta drepturile speciale ale Ardealului.

Are şi astăzi înţeles cunoscuta declaraţie a regelui maghiar *Stefan: Unius linqae regnum fragile et imbecillum«*, pentru-că Ungaria a devenit aceea ce e astăzi numai prin multele limbi şi naţionalitaţi, de cari nu se poate dispensa nici astăzi.

Ştim bine, că şi naţionalităţile datoresc Ungariei recunoştinţă şi mulţămire, fiind-că Ungaria le-a crescut şi împreună cu Ungaria au înflorit, şi despre aceasta ele nu-'şi uită nici în momentul de faţă, acceptând şi acum cu bucurie întâietatea şi conducerea naţiunei maghiare. Dar' pretind folosirea scumpelor limbi materne în patria lor, pe basa promisei frăţietăţi şi egalitaţi de drept.

Nu vreau să întru în mai multe motive politice, dar' mă mai provoc în privinţa aceasta la cartea despre naţionalităţi a dlui ministru de culte, declarând că aprob întru toate vederile sale în privinţa aceasta. Cred şi aştept, că onorata casa va proceda şi în chestia aceasta cu aceeaşi precugetare şi prevedere, ca şi în chestia învoielei cu Austria, pentru-că e de egală importanţă. Din motivele aduse mă declar deci în contra proiectului de lege al comisiunii centrale".

*Plachy Tamás:* „Onorată casă! Primesc de basă pentru discuţia specială proiectul de lege pe care 'l-a depus eri pe masa casei mult stimatul condeputat Deák Ferencz, şi sprigunindu-'l îmi ţin de datorinţă să-'mi ridic glasul pentru a da esprimare sentimentului de gratitudine, care cuprinde inimile fraţilor mei alegători de buze slave, dar' cu arzatoare iubire catră patria lor maghiară, faţă de acel spirit de dreptate care adumbreşte acest proiect.

Una din lozincile ideii conducătoare a timpului e consolidarea naţională. Puterea destructivă şi creatoare a ideii acesteià nu o poate nega nimeni în organismul de stat european. În aceasta luptă a datorinţelor dreptul nou public se va bălăbănì cu cel vechiu, şi cel vechiu esistent va lupta cu toată tăria în contra celui nou, care se ridică. Ideea aceasta va voi se clatine legăturile positive de stat, ca din drenţele lor se ridice biserică victoriilor sale.

Dar' statul pozitiv s'a îngrijit deja pretutindenea în Europa de antidote, aşa cum se îngrijeşte de present şi proiectul de lege al înţeleptului patriei noastre.

Ideea aceasta, până la limitele interioare ale echitabilităţii, — nu e permis să afle resistenţă. La o parte cu politica de „te loveşte cu peatra, loveşte-l cu pâne." Ori-ce apel la forţă e provocare, fiind-că ideia aceasta, de voe de nevoe, mai curînd sau mai târziu, trebue să primească satisfacere.

Statul înaintat în cultură, care a ridicat mintea şi puterea lucrativă la factorii datători de directivă, a dat şi e gata să dee naţionalităţilor pretutindenea condiţiunile culturei lor, ceea-ce formează puterea motrice a progresării liberale din secolul XIX. Nu e alta aceasta decât asigurarea dreptului primordial al individului în contra asuprirei posibile, fie din partea domnitorilor absoluţi, fie din partea absolutisticei majorităţi parlamentare.

Sprigînesc proiectul de lege naţionalistic al domnului deputat *Deak Ferencz*, fiind-că e o prudentă esprimare a situaţiei noastre şi a cerinţelor timpului, şi fiind-ca văd în el valorarea acelui principiu, că pretensiunile naţionalităţilor au să se termine acolo unde se începe întregitatea patriei. Sprigînesc proiectul, pentru-că nu văd în el nici prerogativele singuraticelor naţionalităţi, cari în locul intenţionatei egalităţi de drept au galvanisat la o nouă vieaţă privilegiile declarate de antichităţi din partea epocei noastre, şi nici delimitarea teritorială după naţionalitaţi, dar' văd în el deslegarea arzătoarei chestii naţionale pe basele cele mai naturale, prin *asigurarea libertaţii individuale.*

Ultraistilor pretinzători de teritorii naţionale şi de steag naţionalist le raspund cu asemanarea din vieaţă luată a fericitului Kazinczy Gábor: „patria e în chestia naţională ca şi inima, care poate împărtăşi de iubire lumea întreaga, dar' dărăburita să perde".

N'am se afirm, onorata casă, pentru-că a dovedit-o cu mare înţelepciune mult stimatul domn ministru de culte, că dorinţa d-lui deputat Mocsonyi de a se delimita teritoriile după naţionalităţi, amasurat posiţiei resfirate geografice a naţionalitaţilor, ar asigura absolutismul de limba în patria noastră în contra minorităţii şi astfel ar pune base la triste anomalii.

Sunt convins, din adâncul sufletului meu sunt convins, că prin satisfacerea pe calea aceasta a ideii naţionaliste îi va fi luata puterea

espansivă şi încordătoare, îi va fi tâmpit ascuţişul care ar putea se treacă prin inima dulcei noastre patrii comune, care a suferit atât de mult. Astfel însă va trece, fără să ne atingă, şi această putere magnetică pe deasupra capului nostru, cum au trecut frământările religionare. Naţionalitatea satisfăcută până la echitabilitate se va liniştì în măsura în care îi va creşte cultura, şi scăpată de agitatorii cari umblă după câştig, mai curînd sau mai târziu va înţelege, că identitatea factorilor politici şi sociali. conlocuirea împreuna istorică de peste o mie de ani, şi individualitatea de stat desvoltata pe aceasta basă, precum în fine şi împărţirea frăţească în drepturile comune şi în fatige, e legatura cu mult mai puternică decât afinitatea animalică de rassa.

Prin resolvarea pe calea aceasta a chestiei naţionale, din graţia dumnezeiască şi prin trezvia naţionalităţilor, se va împlini prorocia nemuritorului Batyányi Lajos că: „Ungaria va trăì numai până va fi în stare să dee şi se garanteze drepturi."

Viitorul va trage văl peste epoca în care, după cum cântă poetul, „naţionalităţile au rupt crengi verzi de pe pomul la a cărui umbră au odihnit secoli lungi dearîndul", şi în curând fiecare naţionalitate desmetecita va fi o muncitoare neobosită a dulcei mame comune, a bunăstării şi fericirei patriei.

Eu, şi aşa cred că şi ceialalţi mult stimaţi condeputaţi din părţile de sus, cu bucurie vom spune confraţilor cu sentimente necorupte şi nobile slavi: „Eată, Maghiarul, dulcele frate, nu a pus mâna pe roata înaintarii. Aurora constituţionalismului maghiar a adus şi pe seama Slavului aceea ce noaptea grea a secolului 19 a răpit dela el în mod nemilos." Primesc în general proiectul." (Aprobări.)

*Adolf Dobrzanski:* „Onorată casă! Dela resolvarea norocoasă a chestiei naţionale depinde, după priceperea mea, pacea din lăuntru a patriei noastre, va se zică condiţia fără de care statul nu-şi poate ajunge scopul, nu poate fi puternic şi liber, ba între împrejurările de azi ale Europei nici nu se poate susţinè. Resolvarea cu tact a chestiei naţionale e deci condiţie de vieaţă pentru patria noastră, şi de aceea rog cu insistenţă onorata casa, să binévoiască a ne asculta cu pacienţă pe noi, cei-ce ne abatem dela părerea majorităţii, şi în contra părerii aceleia vrem să câştigam valoare părerilor noastre proprii.

Să aibă în vedere onorata casă, că vorba e despre asigurarea acelei patrie comune, pe care fiecare naţiune din ţară ar dori

deopotrivă se o numească a sa, în care însă rolul de conducere fără îndoeala compete naţiunii maghiare, aflătoare în majoritate relativă. Precum resultă deci, zace în interesul naţiunei maghiare, ca chestia naţională să fie discutată cu căldura din toate părţile, ca nu cumva să se aducă în privinţa aceasta astfel de hotărîri, cari în urma turburarii bunei înţelegeri dintre cetăţeni se arunce în primejdie patria noastră în casul anumitelor eventualităţi cari sunt de prevăzut.

Să iee în considerare onorata casă, că după cele auzite ieri şi astăzi, că noi suntem străini aici, că noi nisuim se împărţim statul, se răsturnăm constituţia noastră, etc. avem dublă datorinţă de a ne espune mai pe larg punctul nostru de vedere.

După premiterea acestora îmi iau voe a declara, că eu nu pot accepta proiectul de lege al majorităţii comisiunii naţionaliste, fie cel al comisiunii centrale, fie cel corectat esenţial, şi recunosc, în mod foarte corespunzător, din partea mult stimatului domn Deák Ferencz, ci în contra acestuia doresc, ca proiectul minorităţii să fie acceptat ca basă pentru desbaterea specială, fiind eu convins, că acesta mai mult se apropie de pretensiunile juste ale naţiunilor nemaghiare, esprimate în mai multe petiţiuni, şi de altcum basate în legile positive ale patriei noastre, ba chiar şi în principiile fundamentale ale constituţiunii noastre.

Abstrăgând anume dela părţile cari la discuţia specială se pot modifica, proiectul majorităţii nu în aceea se abate dela proiectul minorităţii, că neacceptând delimitarea teritoriilor municipale, domnia limbilor legată de teritor anumit şi împărţirea proporţională între naţionalitaţi a funcţiunilor şi a dignitaţilor, vrea se resolve chestia naţională pe basa libertăţii individuale, ci principiar în aceea se deosebeşte de proiectul minorităţii, ca ignorând cu tăcerea esistenţa faptică şi legala a naţiunilor ţării, se mărgineşte la restrîngerea libertăţii individuale în jurul folosirei limbii şi prin aceasta pune base nisuinţei ce se lăţeşte tot mai mult în timpul mai nou de a nega simplu esistenţa naţiunilor nemaghiare şi a recunoaşte numai o naţiune maghiara, nu numai, ci a o pune ca o pretinsă naţiune politică în locul poporului ţării, va se zică în locul factorului politic al ţării.

Eu ţin procedura aceasta de contrară cu procedura de până acum a onoratei case şi a legislaturei, ear' pentru stat de periculoasă, nedeamnă, incompatibilă cu dreptul positiv, ba chiar cu constituţia noastră milenară.

E contrară procedurii de până acuma a legislaturii, din motivul, că legislatura a declarat în adresele dela 1861, că va satisface interesele naţionalităţilor, respective va face în interesul lor toate concesiunile, cari se împacă cu unitatea şi integritatea ţarii, pe când acum, după-cum nimerit a spus-o amicul meu Dimitrievici, onorata casă s'a pus cu totul pe alte base.

E periculoasa pentru aceea, pentru-că amasurat firei egoiste omeneşti nimiceşte, sau cel puţin micşorează în mare măsură iubirea faţă de patria comună în sânul naţiunilor nemaghiare, ear' lipsa acestei iubiri, care condiţionează aplecarea de a jertfi, despoaie statul, care nu poate fi privit de scop ci de mijloc, de spriginul cel mai puternic, care nu poate fi suplinit în vreme de primejdie prin o armată fie cât de mare şi de costişitoare.

Nu e deamnă şi e incompatibilă cu dreptul positiv, ba chiar şi cu constituţia noastră milenară, de aceea. pentru-că naţiunile nemaghiare au esistat ca atari în mare parte în patria aceasta înainte de venirea Maghiarilor, în unele provinţe au organisat-o cu Maghiarii împreună, la tot casul însă, în decurs de o mie de ani cu puteri unite, jertfind deopotrivă sânge şi bani, au apărat patria aceasta. Pentru-că din acestea mânecând, nu numai că fiecare naţiune s'a numit şi se numeşte pe sine naţiune, aici, în Ardeal, în Croaţia, dar' aşa le-au numit şi legile positive ale patriei noastre, şi sub numirea aceasta au figurat totdeauna şi figurează pană în ziua de astăzi în constituţia noastră, ceea-ce nu numai istoria şi literile privilegionale edate pe seama naţiunilor singuratice, ci înainte de toate legile noastre scot de sub ori-ce îndoeală.

Ştie onorata casă, că naţiunea slovacă, ce numără două milioane şi jumătate de suflete, a format stat independent pană la descălecarea Maghiarilor, ear' după aceea, ca *superior Hungaria*, superiores regni partes, sub numirea aceasta a luat totdeauna parte eminentă în legislatura ţării, în administraţia şi apărarea ei, şi câte odată, de es. pe vremea lui Trencsényi Máté, *Ioan Corvin*, şi ocupaţia turcească, a jucat rol de frunte şi în istoria noastră patriotică.

Ştie onorata casă, că asemenea număroasa naţiune română a jucat rol puternic încа pe vremea împăraţilor romani, ear' mai târziu unindu-se cu *civii*, a format stat independent, şi dupa venirea Maghiarilor a fost guvernată multă vreme de voevozii sei naţionali (voevoda transalpinus, dux de Ordos es Fogaras), facând în multe rînduri, ales pe vremea regelui *Kun László*, când au întrat Tatarii în ţară, mari servicii patriei.

Ştie onorata casă, că viteaza naţiune sârbă, din care o parte a locuit ţara înainte de venirea Maghiarilor şi a fost guvernată de *despoţi* naţionali, cari au urme în legile noastre, ear' ceealaltă parte a fost chemată de regele *Leopold I.* în scopul apărării ţării, ca recunoştinţă pentru serviciile deosebite făcute în lupta contra Turcilor a dobândit teritoriu, administraţie specială naţională, ba chiar şi cancelarie aulică specială cancellaria illyrica), ceea-ce pe lângă cele patru scrisori privilegiale date pe seama ei în anii 1690, 1691 şi 1695, o mai dovedesc şi pertractările dietei dela 1790, 1791 şi 1792, precum şi articolii de lege XXVII din 1790/91 şi X din 1792.

Ştie onorata casă, că naţiunea germană, care poate fi privită de o pârghie principală a culturei, şi de care, dupa cum a afirmat stimatul domn ministru de culte, noi nu ne aducem aminte nici-odată, abstrăgând dela părţile de vest ale ţării, la cari se refere articolul de lege XXXVIII din 1588 şi alţi articoli de lege, abstrăgând şi dela număroasele oraşe libere locuite de ea, în cari 'şi-a asigurat naţionalitatea, — a câştigat atât în Zips, cât şi în Ardeal, teritoriu naţional şi autonomie, ceea-ce fac neîndoelnic, afară de număroase legi ale patriei, încă şi literile regale privilegiale, edate pe seama Saşilor din Zips în anii 1271, 1312 şi 1778, ear' pe seama Saşilor din Ardeal la anii 1206, 1211, 1224, 1289 şi 1317.

Ştie onorata casă, că naţiunea jacighie-cumană şi cea ruteană, după-cum dovedeşte istoria, parte au locuit înainte de venirea Maghiarilor, parte unite cu Maghiarii au organisat împreună patria aceasta, şi pentru acest lucru, ca primii aliaţi ai naţiunii maghiare au avut dintru început teritoriu separat şi autonomie, şi făcându-se pomenire despre ei în artic. de lege XLVII din 1498 (philistaei, cumani et rutheni) se fac atenţi, că dacă vor turbura pacea în comitatele marginaşe cu teritoriul lor, respective se vor încumeta se mai elibereze pe jobagi, vor fi citaţi la judecată în faţa palatinului.

Aceasta afirmare o scot de sub îndoeală cu privire la Jacighii şi Cumani numaroase litere privilegiale, în special cele edate de regele Sigismund la 1407, de Albert, Mathia Corvinul, Ludovic II şi în fine de regina Maria Terezia la 1745, precum şi articolii XI din 1485, XLIV din 1655, LXI din 1659, XXV din 1751, XXV din 1791 şi alţi articoli de lege. Ear' cu privire la Ruteni înainte de toate datina avitică, dupa care teritorul lor a fost donat sub numirea de *ducatus* şi a fost folosit şi ca titlu, atât din partea regelui *Szent Imre,* care a întrodus întâiu la curtea regala influenţele rutene,

ce fuseseră în aplicare secole dearîndul şi care a murit ca *dux ruissorum,* precum şi sub Andreiu I, apoi de Béla, mai târziu de Ioan Corvin şi de principii din Ardeal, domnitori asupra Rutenilor, cari purtau titlul de *Dux de Munkacs et Makovicza.*

O dovedesc aceasta, cu privire la naţiunea ruteană, abstrăgând dela însemnătatea istorică a prinţului *Teodor Korijatovici* şi a altor voevozi, scrisorile regale pe cari se află subscrierea *Dux ruthenorum* , precum şi actele în cari sunt amintiţi ofiţialii voevodului rutean. Una din acestea e între altele şi documentul aflător în cartea lui *Fejér* (Codex diplomaticus), foarte interesant, dat la 1299 de Gheorge, comite suprem în *Beregh*, în care acesta se numeşte pe sine ofiţial al voevodului rutean: „Nos Georgius, comes de Bereg, officialis len ducis ruthenorum".

O dovedesc aceasta cu privire la Ruteni întărirea făcută mai de multe-ori privilegiilor primite dela regii sfinţiţi ai Ungariei, anume, cea din anii 1562, 1573 şi 1648, rescriptele regilor adresate universităţii naţiunii rutene (universitati populorum ruthenorum), dintre cari e foarte caracteristică cea din anul 1552, apărută şi în cartea *Notitia fundationis Koriatovicsianae*« cu privire la raporturile dintre naţiune şi hierarchie, mai departe scriptele oficiale ale comitatului Bereg din anul 1747 cu privire la impositele puse pe mănăstiri, şi numaroase legi ale patriei, în special art. de lege XXIX din 1500, VI din 1572, IV din 1574, XXXVI din 1613, XLVII din 1618, LII din 1681, XXVII din 1687, şi mai ales XLVII din 1498.

In înţelesul acestora naţiunea slovaca şi cea română a avut vieaţă independentă de stat în patria aceasta înainte de venirea Maghiarilor. Naţiunea sârbă şi germană au fost în mare parte mai târziu colonisate în patria aceasta, dar' au fost colonisate sub condiţiunea autonomiei naţionale. Ear' naţiunile jacighie-cumană şi ruteană, cari din capul locului s'au aliat cu naţiunea maghiară, ca primii aliaţi ai naţiunii maghiare şi cooperatoare la ocuparea de patrie, au avut din capul locului autonomie naţională separată. Şi toate aceste naţiuni, cu toate că aveau contracte sau scrisori privilegionale speciale şi separate, dupa-ce acestea, după-cum dovedeşte cuprinsul lor, au fost date pentru apărarea individualităţii naţionale, au fost considerate totdeauna şi între toate de egal-îndreptăţite, pe basa constituţiei primordiale, a principiului lui *Stefan,* decr. I cap. 6 §. 3, „nam unius lingvae, uniusque moris regnum imbecille et fragile est", ceea-ce se esplică mai departe, în paragraful 4 aşa: „Propterea

jubeo te, fili mi, ut bona voluntate eos nutrias et honeste teneas, ut tecum libentius degant, quam alibi habitent."

E de notat aici, că obiecţionarea, cumcă cuvântul *regnum* ar fi greşit întrebuinţat pentru *regimen*, e combătuta tocmai prin citaţia din urmă, dar' e combătută şi prin accentuarea deosebirei între *linqua et mos«* (limbă şi morav), dat fiind că deosebirea aceasta esprimă foarte corect aceea, ce şi în present avem obiceiul a numi naţionalitate la diferitele naţiuni. Şi de aceea pot afirma cu toată tăria, că egala-îndreptăţire a naţiunilor diferite din ţară, ale cărei rădăcini se afla în dreptul natural tot aşa ca şi în legea creştinească, formează una din principiile fundamentale ale constituţiei ţării noastre, ceea-ce resultă de altcum şi de acolo, că Sfântul Stefan, al cărui tata era conducător al Maghiarilor (dux ungarorum), nu a primit numirea de rege al Maghiarilor (rex ungarorum), ci dintru început era „rex Pannoniarum, rex utriusque Pannoniae", care titlu a fost schimbat mai târziu în „rex Ungariae" ear' şi mai târziu în „rex Hungariae."

Chiar şi espresiunea *Magyarország* devenită legală dela 1836 încoaci, nu esprima nici pe departe noţiunea recunoscută de legală în restimp de aproape o mie de ani, anume: *regnum Hungariae,* ci stă mai aproape sau cel puţin tot atât de aproape de noţiunea *regnum hungarum* sau *hungaricum.«* Dar' abstrăgând dela aceasta, e afara de ori-ce îndoeală, ca noţiunea „rex hungarorum, rex hungarus, rex hungaricus" (regele Ungurilor, rege maghiar) divergează în mod esenţial de noţiunea *rex Hungariae* (regele Ungariei), întrucât cea dintâiu cuprinde în sine, cea din urma eschide domnia naţiunei maghiare asupra celoralalte naţiuni.

De aceea stă în plina consonanţa amintitul principiu fundamental al constituţiei noastre cu titlul *rex Hungariae,«* şi cu întrebuinţarea limbei moarte indiferente latine, ca limbă oficială mijlocitoare a ţării, avută în praxă aproape o mie de ani.

Despre esistenţa şi egala-îndreptăţire a naţionalităţilor înşirate mai sus dovedeşte şi tripartitul, în care se esplică pe larg legile fundamentale ale ţarii, adecă constituţia, în partea a treia, paragraful 25, când în alinea primă aducându-şi aminte (pomenînd) de poporaţiunea maghiară şi de cea în decursul vremii în ea contopită, naţiunea jacighie-cumană, (hungari, philistaei et cumani) mai departe de cea germană (saxones et germani) slovacă (bohoemi et sclavi) română (valachi) ruteană (rutheni) şi sârbă (rasciani, seu serviani et bulgari),

situaţia naţiunilor acestora o numeşte în alinea a doua egală dintru început „et quamvis omnes hae nationes,“ dar' cu începere dela răscoala ţărănească întru atâta deosebită, întrucât în urma răscoalei, unele naţiuni, neînţelegând aici unele clase privilegiate, ca de es. naţiunea maghiară, au perdut dreptul de liberă mutare, altele earăşi, ca de es. cea ruteana, sârbă şi jacighie-cumană au păstrat acest drept.

E de observat aici, ca legea, în urma răscoalei ţărăneşti, nu dela persoanele singuratice a luat dreptul de liberă mutare, ci dela singuraticele naţiuni, ca corporaţiuni, — dovadă clară, că naţiunile singuratice, înşirate în legea tocmai pomenita, au fost considerate totdeauna ca persoane morale. E de notat mai departe, că în consonanţă cu aceasta, tot în înţelesul tripartitului, partea a doua §-ul 3 şi 4, *ţara*, cu rol de factor politic, respective poporul municipal, era compus din clasele privilegiate ale tuturor naţiunilor, întocmai ca pe la începutul republicei romane numai din patricieni, adecă din nobili.

Dar' tot tripartitul ne spune şi aceea, că sub espresiunea *populus* se înţelege la drept cuvânt şi *plebea* (plebs), precum pe basa privilegiilor ce au esistat se înţelegeau sub numirea aceasta, în spiritul vremilor de atunci, numai clasele privilegiate, şi astfel, precum în imperiul roman au fost primiţi mai târziu în şirul poporului (populus) şi cei-ce nu erau nemeşi, aşa s'a întâmplat şi la noi, şi de aceea dela 1848 formează în patria noastra întreaga poporaţiune, adeca toate naţiunile la olaltă, *poporul,* factorul politic al ţarii.

Daca nu poporul, ci din contra, o oare-care naţiune, bunăoară cea maghiară, ar fi avut, sau ar fi putut avea rol de factor singur politic în ţară, Sfântul Ştefan n'ar fi purces la circumscrierea constituţiei dela doctrina lui Christos, basată pe sfântul principiu al egalităţii de drept, şi dela dreptul natural egal cu ea, ci trebuea se purceadă dela careva principiu din *coran.* Atunci în loc de „regnum utriusque Pannoniae, Ungariae, sau Hungariae,“ trebuia să pună „regnum hungaricum“, cum de fapt esistă de es. „imperium turcicum“. Atunci principii nostri nu puteau avea titlul de „regi ai celor două Panonii,“ sau „regi ai Ungariei“ ci trebuiau să iee titlul „regi ai Maghiarilor“, cum de fapt au şi purtat titlul acesta duci pagâni maghiari (dux hungarorum), cum au folosit astfel de titlu regii francezi după asuprirea totală a elementelor celoralalte, în special a elementelor germane (rex gallorum) şi cum de fapt foloseşte astfel de titlu sultanul Turcilor

http://statuldacia.info

sau padişahul celor drept credincioşi (turcarum zultanus.) Atunci tripartitul esplicator de constituţia ţării nu ar pomenì de mai multe naţiuni egal-îndreptăţite şi de poporul ţării, de *populus*, compus din privilegiaţii, adecă din notabilii lor, ci *ar pomeni* numai de naţiunea maghiară, sau numai de o singură naţiune politică, — ceea-ce însă cu greu ar fi înţeles cineva din secolul 15. Şi o astfel de espresiune ar fi fost întrebuinţată şi în locul espresiunei »*popor* cu toată siguranţa în legile de mai târziu, ales în cele dela 1848, când au fost trecute în şirurile poporului ţarii şi clasele neprivilegiate. Dar' tocmai contrarul îl găsim, nu numai în amintitele legi fundamentale şi în toate actele mai vechi, ci şi în legile noastre de mai târziu, aduse după primirea, respective ridicarea la putere de lege a tripartitului.

Abstragând dela aceea, că în Ardealul devenit independent, earăşi pe basa constituţiei comune, s'au desvoltat tot mai mult naţiunile singuratice, şi că, ca eflux al acestei libere desvoltări poate fi considerată uuirea naţiunilor egale în drepturi, maghiară, sasă, şi a Săcuilor, în contra naţiunii române, ca cea mai numaroasă, deja art. 13 din 1608, mai departe 78 din 1648 şi 44 din 1699 dispune, ca întru-cât în unele oraşe libere slovăceşti şi nemţeşti. Maghiarii (hungari nativi) se eschid dela purtarea funcţiunilor şi dela cumpărarea de realitaţi, în viitor lucrul acesta sa nu se mai întâmple, ci să se menţină principiul de egală-îndreptaţire naţională şi religionară, „absque respectu nationum, hungaris, germanis, bohoemis sive sclavis“, mai departe „a modo deinceps in conferendis officiis et domibus per concives receptarum nationum“ şi mai departe „ut qui ob religionis vel nationis odium amori fecissent, restituantur“, şi în fine „officia absque ullo nationis vel religionis discrimine hungaris videlicet et germanis et sclavis seu bohoemis aequaliter tribuantur“.

Articolul de lege 10 din 1608 pomenind despre naţiunile nemaghiare din ţară, ca dovadă vie despre egala îndreptăţire a acelora, şi anume, a naţiunilor *cucerite* şi a naţiunilor *asociate*, dispune, ca toate oficiile să fie ocupate de oameni din şirul acestor naţiuni. fără deosebire (per nativos hungaros nationesque subiectas et annexas), fară a reserva drept de preferinţă pe seama naţiunii maghiare, nici cu privire la limbă, fiind fapt neîndoelnic. că toate afacerile publice şi ori-ce funcţionare oficială în jos s'a făcut în limba maternă a respectivei naţiuni, ear' în sus în limba moartă şi indiferentă latina, aproape o mie de ani dearîndul.

Adevărat, că tot după aceste legi, cari consideră diferitele naţiuni ale ţării de tot atâtea corporaţiuni egale în drept sau de persoane morale, nu numai locuitorii Ungariei, ci şi cei aparţinători la ori-care naţiune din ţările unite, încă se numesc cetăţeni ai Ungariei (sub nomine hungarorum conplectuntur), şi aceasta a adus-o domnul deputat Kerkápolyi, — care de altcum a recunoscut sincer esistenţa în patria noastra a naţiunilor înşirate de mine, — ca dovadă în contra vorbirei mele dela începutul anului 1866, că afară de cele şase naţiuni genetice a esistat şi atunci în ţară o naţiune politică — maghiară.

Dar' abstrăgând dela aceea, că timpurile acelea nu cunoşteau noţiunea unei naţiuni politice, nici în Francia, ci pretutindenea legată fiind de naţiune, după regulele etimologice, noţiunea unui corp genetic, a dus rol ca singurul factor politic, întocmai ca la noi poporul ţării, cum duce şi astazi în constituţia Elveţiei; abstragând dela aceea, că în consonanţă cu aceasta nici-odata şi nici o lege nu ne pomeneşte de naţiune politică, cu atât mai puţin e pusă în constituţia noastră ca factor cu rol politic în locul poporului, ceea-ce de altcum, formând principiu fundamental în constituţia noastră, nici nu putea fi modificat numai aşa, în mod lateral, e din destul esplicată espresiunea tocmai în legile amintite mai sus, dar' e esplicată şi în convenţia de împăcare legată acum de curînd cu Croaţii. Şi tocmai de aceea, espresiunea din întrebare nu o combate şi n'a combatut-o nici-odata nici un cetăţean, fie de ori-ce naţionalitate, nici din ţările unite, nici din Ungaria, fiind-că egali în drept erau cu ei Maghiarii (hungari nativi), şi fiind-că a fi numit cetăţean al unui stat, care asigură desvoltarea şi libertatea tuturor naţiunilor deopotriva, a fost considerat de curata binefacere şi glorie totdeauna, ba se prefăcuse şi în proverb, că „extra Hungariam non est vita, şi est vita, non est ita."

Adevărat, că s'a putut observa prin secolul 16, dar' mai ales în secolul 17, în legislatura noastră o nisuinţă, care în Francia 'şi-a ajuns la finea secolului 18 punctul de culminaţiune, şi care cum vedem, în patria noastra nu înceată nici astăzi. Înţeleg, nisuinţa foarte ameninţătoare pentru patria noastră, nefericita nisuinţă de centralisare de stat, de a nu considera statul de mijloc ci de scop, prin urmare nisuinţa de a omorî ori-ce mişcare liberă, pe lângă accentuarea libertăţii, egalitaţii, frăţietăţii, o nisuinţă, care ţine în fierbere continuă părţile dela apus ale Europei.

Dar' la noi această centralisare, care poate fi considerată de urmare firească a ocupaţiunii turceşti, şi care avea de scop îmbunătaţirea administraţiei şi a justiţiei, ear' pe calea aceasta desvoltarea forţelor în masură mai mare, — n'a fost îndreptata la început în contra naţiunilor nemaghiare, pentru a le asuprì. Ba legile noastre, cum e evident din cele de sus, au apărat egala îndreptăţire a naţiunilor, deopotrivă. Nisuinţa de a centralisa, atunci, când a căutat se facă se dispară privilegiile date naţiunilor singuratice, sau unor oraşe, ear' dela 1723 se toarne în anumite forme egale administraţia şi justiţia, şi în scopul acesta a ridicat tribunale noue, ba chiar şi senat de locotenenţa, a sistat teritoriile speciale naţionale, în special al Rutenilor la 1746, apoi districtele maghiarisate din Hajdu şi din Jász-Kun, după-cum dovedesc articolii de lege cari cassează districtul Hajdu şi Jász-Kun, anume, 73 din 1618, 79 din 1647 şi 95 din 1715, precum şi despre cassarea districtului Jász-Kun, anume, 23 din 1514, 34 din 1622, 28 din 1625 şi 67 din 1638, şi pun chestia afara de ori-ce îndoială. Numai la finea secolului 18 s'a transplantat din Francia în patria noastra ideia esaltata a centralisarii, care nemultămita fiind numai cu uniformisarea administraţiei şi a justiţiei, a voit sa aducă la valoare şi centralisarea cu privire la naţionalitate, adecă domnia unei naţiuni asupra celoralalte. Şi astfel e de esplicat procedura legislaturei din 1791, că deoparte districtele Jász-Kun şi Hajdu, cari prin legile sus citate au fost sistate cu desăvârşire. au fost lăsate în esistenţa lor, nu numai, dar' au fost învitate la dietă, de altă parte însă a cassat privilegiile basate pe drept de stat ale naţiunei sârbe.

În dieta dela 1790 91 s'a făcut întâiu încercarea de a se întrebuinţa pe lângă cea latina şi limba maghiară ca limbă de afaceri parlamentare, şi cu toate că încercarea aceasta, din causa greutăţilor ivite n'a avut la moment urmare mai serioasă, totuşi în dieta aceasta a fost stabilită o prerogativă oare-care pe seama limbei maghiare, ordonându-se învaţarea limbei maghiare în toate şcoalele publice, precum şi libera ei folosire la toate municipiile, şi s'a esmis o comisiune specială regnicolară pentru cultivarea acestei limbi. Şi pe basa aceasta s'au născut institutele culturale naţionale maghiare şi peste tot legile din 1830, 1836, 1840, 1844 şi 1848, cari decretează supremaţia limbii maghiare asupra celoralalte, pană la neesecutabilitate.

Legile dela 1830 obligă guberniul, curia, tablele districtuale şi peste tot oficiile de stat şi pe advocaţi, ca pe lânga folosirea limbei oficiale latine, pănă acì în esclusivitate, să fie datori a folosì în anumite casuri şi limba maghiară.

Legile din 1836 decretează deja textul maghiar de autentic din legile compuse în limba latină şi cea maghiară, estind întrebuinţarea limbei maghiare asupra proceselor tabulare şi asupra tuturor autentificărilor, ordonează, ca în comunele în cari se predică ungureşte să se poarte matriculele ungureşte, şi când să decide ridicarea unui teatru naţional maghiar, (in evolvendam nationalitatem, culturam linquae) voteaza totodată şi pe seama museului naţional maghiar, pe lângă subsidiul platit de nobilime în suma de 625.000 fl., însemnatele interese ale fondurilor unite de gloate.

Legile din 1840 ordonează, că corespondenţa legislaturei şi a tuturor municipiilor, precum şi a tribunalelor, oficiilor, autorităţilor civile şi biserice̦şti, între olaltă, are să fie purtată esclusiv în limba maghiara, că preoţii de toate confesiunile, cari nu pot fi aplicaţi decât numai cunoscând din destul limba maghiara, sunt îndatoraţi se poarte matriculele pretutindenea esclusiv în limba maghiară, că în graniţă şi la miliţie peste tot să fie lăţită folosirea limbii maghiare, şi că teatrul naţional maghiar se pune sub protecţia dietei şi 'i-se votează un capital de 450.000 fl. pe care are sa-'l plătească nobilimea ţării.

Legile din 1844, compuse acum numai în limba maghiară, premiţând, că în toate şcoalele din patrie folosirea limbii maghiare ca limbă de propunere e ordonată deja din partea guvernului, dispun, că la toate autorităţile eclesiastice şi civile, la tribunale, şi la toate oficiile, limba de afaceri să fie esclusiv cea maghiară, şi că prin urmare limba latină se restrînge în folosire numai la locotenenţă (guberniu) în interiorul Ungariei, şi la corespondenţa purtată de aceasta cu Croaţia şi Slavonia, cu comanda armatei şi cu celelalte ţari ale Maiestăţii Sale.

Un pas mai nainte au făcut legile din 1848, când au decretat cu o consecvenţă de netăgăduit, că deputat la dietă nu poate fi ales cel-ce nu cunoaşte limba maghiară.

Aceste dispoziţiuni ale legilor citate din anii 1830, 1836, 1840, 1844 şi 1848 au format gravaminele naţiunilor nemaghiare din ţară, fiind-că prin ele libertatea individuală a fost restrînsă în mod esenţial, ear' egalitatea naţională de drept a fost turburată într'atâta, că în locul limbei indiferente latine a păşit, şi încă în estensiune mai mare, limba unei naţiuni vie, şi întrucât pe basa acestor legi, pe lângă cunoaşterea numai a limbei sale materne s'a dat mai mult drept cetăţeanului maghiar capabil de a ocupa oficii şi de a esercia drepturi

politice, decât nemaghiarului, care afară de propria lui limbă maternă, şi dacă vrea să fie considerat de om cult. afară de clasica limbă latina, nu putea ignora nici învăţarea limbii maghiare, dacă voea se câştige vre-un post mai neînsemnat, sau se esercieze drepturi mai esenţiale politice, cu un cuvânt, dacă voea să traească ca cetăţean.

Dar' gravaminele acestea, ori-cât de dureros să fi atins ele naţiunile nemaghiare din patrie, n'au atacat totuşi esistenţa acestora, ca persoane morale, ba actele dietei din 1790/91 şi din cele următoare diete pomenesc de naţiuni, de frecări naţionale, ear' *sistema scholarum nationalium,* edată din partea guvernului, şi alte documente pomenesc asemenea despre naţiuni nationes), şi legile din 1848 înseşi recunosc esistenţa mai multor naţiuni, nu numai în Ardeal, ci şi în Ungaria. întrucât nu fac pomenire de naţiune politică, ce ar fi luat locul sau s'ar fi dorit să iee locul poporului (populus), ba chiar din contră, accentuează poporul, representanţa poporului, deputaţi ai poporului, ca basă pentru organisarea municipiilor, şi pe aceasta basă ne-am ocupat şi noi locurile în aceasta casă.

Dar' gravaminele amintite au adus amare fructe, ceea-ce prevăzând bărbaţii cu vederi largi ai ţarii, deşi târziu, au provocat hotarîrile dietei dela Seghedin, cari condamnând asuprirea naţiunilor nemaghiare, au pus în vedere sigura egala-îndreptaţire naţională.

A urmat provizoriul de 16 ani, sub care s'a recunoscut totdeauna starea de asuprire a naţiunilor nemaghiare, ba s'au făcut promisiuni solemne şi s'a decretat ideea sfântă a egalei-îndreptăţiri naţionale, dar' realisată n'a fost, nici pe basa diplomei graţioase din 1860, care a dat fiinţă principiului egalităţii de drept în Ardeal, dar' nu la noi, unde, după neacceptarea diplomei numite s'au pus basele prin guvernatorul regesc, contele Pálffy Mór, ajutorărei din dările ţării a institutelor ce servesc pentru desvoltarea naţionalităţii maghiare, va se zică basele unui nou gravamen, pănă aci necunoscut şi asupritor tocmai pentru clasele cele mai sarace nemaghiare.

Dar' legislatura patriei noastre nu pentru aceea s'a împotrivit se primească diploma din Octomvrie, pentru-că vedea depusă în ea ideea egalei-îndreptaţiri naţionale, ci a purces din alte puncte de vedere aşa, pentru-ca în hotărîrile şi în adresele ei a declarat în mod solemn de atâtea-ori, că vrea sa întroducă în vieaţă egala-îndreptăţire naţională. A recunoscut în adresa a doua din 1861 esistenţa mai multor naţiuni în Ardeal şi în Ungaria atunci, când nu numai că n'a protestat în contra amintirei acestor naţiuni în

rescriptul regal, ci însaşi ea a folosit aceasta espresiune legală în mai multe locuri, ca de es. „Adevărat că legile Ardealului de înainte de 1848 vorbesc despre trei naţiuni separate, — naţiunea maghiară, sasă şi a Săcuilor,... de altă parte între naţiunea română. a fost sistată la moment", şi în fine: „chiar şi voevodina sârbească, care a fost creată de dragul naţiunii sârbeşti, numai cu privire la nume a fost sârbă". Dar' a recunoscut legislatura aceasta şi aceea, că punerea în fiinţă a egalităţii de drept naţionale face indispensabila modificarea favorabilă a legilor anterioare.

Şi eată, onorată casă. că acum, când discutăm despre introducerea egalei îndreptăţiri naţionale vedem, ca proiectul de lege al majorităţii comisiunii, deşi în mod esenţial modificat din partea comisiunii centrale, şi-a pus totuşi pe steag, ca principiu fundamental, negarea esistenţei naţiunilor nemaghiare din patrie, probabil pentru aceea, ca la timpul seu pe aceasta basă se poată fi motivată noua idee a naţiunii maghiare, care sa iee locul ideii legale a *poporului,* singura idee basată în constituţie.

Onorată casă! Din cele înşirate resultă, că naţiunile *şase,* cari locuesc în masse compacte în patria noastra, parte înainte de venirea Maghiarilor au format pe teritoriul Ungariei de astăzi state independente, parte mai târziu au fost colonisate aici sub anumite condiţiuni, şi earăşi parte împreună cu naţiunea maghiară au cucerit, toate însă la olalta şi împreună au apărat aproape o mie de ani cu sângele şi cu averea lor patria noastra comună. Resultă, că naţiunile acestea ca persoane morale egal-îndreptăţite au avut dintru început autonomie naţională separată, ba chiar şi teritorii separate, şi peste tot au avut cu privire la naţionalitatea lor instituţiuni, garantate prin astfel de documente privilegionale, cari au caracterul convenţiilor, şi în mod unilateral, sau prin majorisare nu pot fi modificate, cu atât mai puţin sistate. Şi resultă, că starea aceasta de lucruri nu numai că n'a fost combătuta prin legile positive ale patriei, ci a fost considerată chiar ca isvorîta din unul din principiile fundamentale ale constituţiei noastre. Resultă, că în secolul XVI, XVII şi XVIII au dispărut încet-încet teritoriile separate naţionale, lăsându-se numai teritoriile germane protegiate de guvernul dela Viena, şi teritoriile maghiare sau maghiarisate, — dar' au rămas, precum *naţiunile,* aşa şi egala-îndreptaţire a indivizilor aparţinatori la ele, fiind-că instituţiunile feudale de pe acele vremuri o permiteau aceasta. Resultă, că pe la finea secolului XVIII, libertatea şi egalitatea care cu privire la

limbă şi naţionalitate începuse să fie tot mai mult restrînsă, a decăzut tot mai mult în cvartalul al doilea al secolului XIX, cu toate că a fost menţinută încă şi atunci noţiunea corectă a naţiunilor separate, ca alcătuitoare părţi ale poporului, şi adecă şi în legile dela 1848, cari au decretat representarea, nu a naţiunilor, ci a poporului. Resulta, că pe lângă menţinerea acestei noţiuni, nu numai sub provizoriu, — care ne-a înmulţit de altfel gravaminele prin aceea, că a decretat ajutorarea din banii ţării a institutelor ce servesc spre desvoltarea naţionalităţii maghiare, — ci şi din partea actualei legislaturi a patriei noastre, în mai multe rînduri s'a pus în vedere inaugurarea egalei îndreptăţiri naţionale, respective, modificarea favorabilă a citatelor legi înjurioase.

Parerea aceasta a mea e întemeiată pe faptul, că proiectul majorităţii, care neagă esistenţa naţiunilor în ţară, tocmai pentru aceasta cuprinde în sine omorîrea spirituală a naţiunilor nemaghiare, ear' judecarea şi pedepsirea cu moarte a naţiunilor, în casul de faţă a majorităţii poporaţiunii ţării, nu poate fi chemarea şi nu poate fi de competenţa legislaturei, fie ca naţiunile nemaghiare sunt considerate, în înţelesul art. de lege X din anul 1608, de *cucerite,* fie ca sunt privite de — *aliate.*

Dacă naţiunile acestea sunt privite de *aliate,* atunci cu privire la drepturile lor fundamentale nu pot fi majorisate. Ear' daca sunt considerate de *cucerite,* şi pe basa aceasta ar voi legislatura să le despoaie în momentul de faţă, prin majorisare, va se zică *prin forţa,* de drepturile lor fundamentale de pănă acuma, respective de vieaţa lor spirituală, atunci se foloseşte de o armă cu două taişuri, sau ridică la valoare aceeaşi idee de răpire de drept, fără nici un motiv dat, pe care faţă de imperiul austriac şi faţă de domnitor nu o ţinea de aplicabilă sub nici o împrejurare, ba a respins-o chiar, şi a carei ţinere în vigoare reclamă de altcum, după părerea mea, mai însemnate forţe decum sunt acelea de cari dispune naţiunea maghiară.

Aici e de observat, că articolul numit de lege din 1608, adecă X, care face deosebire numai generală între naţiunile cucerite şi aliate, nu face nici o deosebire între ele cu privire la drepturi, ba din contră, declară naţiunile acestea de ègal-îndreptăţite cu naţiunea maghiară, ca eclatantă dovadă, că n'a esistat, după principiile constituţiei stabilite de Sfântul Ştefan, deosebire practica între naţiunile tovaraşe, cucerite şi aliate, ci şi naţiunile cucerite au întrat în drep-

turile celor aliate, sau în drepturile naţiunilor, cari nu pot fi despoiate de drepturile lor fundamentale în mod unilateral, fie chiar şi pe calea majorisării.

Acestea, domnilor, nu pot fi trecute cu vederea, nu numai la stat, care compus fiind din mai multe naţiuni nu poate să se abată dela scopul precisat în constituţie de a fi dator să promoveze în mod egal bunăstarea tuturor naţiunilor acestora, respective, nu poate să-'şi majoriseze în privinţa aceasta părţile cari îl compun, dar' nici la societăţi particulare, ale căror adunări generale, în înţelesul legilor noastre din 1840 (de societatibus actionariis), în toate celelalte chestii pot se majoriseze pe membrii societăţii aflători acolo din întâmplare în minoritate, dar' nu-'i pot majorita cu privire la scopul precisat în statute, fiind-că modificarea acestuia decisă în adunare generală îndreptăţeşte minoritatea se iasă din societate şi să-'şi reclame banii vărsaţi, împreuna cu dobânda proporţionată.

Eu deci, după-cum am spus, ţin de periculos pentru stat proiectul de lege al majorităţii, care de o parte nu numeşte naţiunile ţarii, ci reguleaza numai restrîngerea libertăţii individuale a cetăţenilor cu privire la folosirea limbii, de altă parte decretează abrogarea legilor contrare acestui proiect, şi astfel poate şi a legilor fundamentale cari garantează naţiunilor esistenţa şi egala lor îndreptăţire, şi de nedemn pentru naţiunile nemaghiare, ear' afară de aceasta atât de incompatibil cu legile noastre positive şi cu ideile călăuzătoare ale constituţiei noastre milenare, încât onorata casă, după priceperea mea, nici nu poate păşì pe cale dreaptă la votarea lui.

Din contra, proiectul minorităţii, care de o parte asigură naţiunilor ţării esistenţa şi desvoltarea basata în constituţia noastră, ba asigură pretensiunile juste naţionale şi pe seama frînturilor mai mici naţionale, de altă parte earăşi nu pretinde pe seama naţiunilor singuratice teritorii separate, ceea-ce pe basa istoriei şi a legii ar putea se ceară, ba stabileşte folosirea esclusivă a limbii maghiare, atât în afacerile legislaturei, cât şi în ale guvernului central, ceea-ce asemenea ar putea se nu admita după cele spuse mai sus, ne dă o basă foarte potrivită pentru discuţia specială.

Daca onorata majoritate a casei ar afla totuşi ceva îngrijitor în proiectul minorităţii, care precum am spus, pretinde cu mult mai puţin pe seama singuraticelor naţiuni decât, sau că s'a cerut în număroasele petiţiuni date în chestia aceasta, sau ar putea se pretindă pe basa documentelor privilegionale, a legilor noastre şi pe basa

principiilor constituţiei noastre, — eu sunt gata se cedez întru toate şi tot ce nu cuprinde în sine moartea spirituală a naţiunilor nemaghiare

Daca de es. nu vă place folosirea steagului special naţional pe lângă steagul patriei, ceea-ce e permis de altcum fiecărei autorităţi comune, ba chiar şi fiecărei biserici, fiecarei şcoale şi fiecărei corporaţiuni de breazla, eu cu plăcere renunţ la această pretensiune. Dacă nu vă place delimitarea teritorială a comitatelor, ceea-ce însa, conform art. de lege XXVIII din 1500 putea se fie ordonat ori-când şi în afară de legislatură, cu atât mai mult din partea legislaturei, lucru de altcum neîncunjurat de lipsă cu privire la faptul, că unele centre de comitate sunt de 20 de mile patrate îndepartate de marginea comitatului, şi peste tot cu privire la cerinţele juste ale administraţiei şi justiţiei, sunt gata să renunţ şi la această pretensiune. În ori-care altă direcţiune mă aplec cu plăcere în faţa voinţei majorităţii, ba chiar şi cu privire la acel singur punct, care garanteaza esistenţa naţiunilor, de lege şi de fapt esistente, şi la a cărui eliminare nu aş putea contribuì fără să comit crimă de sinucidere, aş fi gata se acceptez ori-ce modificare, şi aş fi mulţămit dacă s'ar decreta:

1. Ca toate acele naţiuni, cari sunt înşirate ca atari (nationes) în tripartit, partea III paragraful 25, formează poporaţiunea (populus) Ungariei unitare indivisibile.

2. Că naţiunile acestea sunt ca corporaţiuni chemate numai să-'şi desvoalte limba şi naţionalitatea, va se zică se desvoalte acţiune pe terenul cultural, şi că în privinţa aceasta chiar fiecare naţiune e avisată la forţele sale proprii, fără sa poată ridica pretensiuni de ajutorare directă sau indirectă, faţa de altă naţiune sau faţă de stat.

3. Că naţiunilor acestora nu le compete nici un fel de alt drept, în special drepturi politice, pentru a le esercia corporativ, fiind-că factorul politic pentru ţara întreagă e poporul (poporaţiunea) ţarii, în municipii şi la comune congregaţia, respective representanţa legală a poporaţiunii din comună, ear' de altcum fiecare cetăţean, individual, fără deosebire de naţionalitate.

Aceste trei puncte nu conţin alta, decât menţinerea legilor fundamentale despre naţiuni şi despre poporul ţării, cu evidenta restrîngere, că eserciarea drepturilor politice nu compete naţiunilor. Şi totuşi, pe lângă toată restrângerea aceasta esenţială, aşi fi gata se acceptez, fără nici o modificare, proiectul de lege rectificat din partea comisiunii centrale, în momentul în care ar fi întregit cu aceste trei puncte, fiind eu convins, că un astfel de proiect de lege ar putè

mulţamì cel puţin partidele mai moderate, mai calme naţionale, cari partidę ar putè apoi influenţa cu succes şi spre liniştirea celoralalţi.

Onorată casă! Cer scuse, dacă contrar obiceiului meu, am vorbit prea pe lung, dar' am ţinut de neîncunjurat de lipsă să spun în chestia aceasta estrem de importantă tot ce poate duce la limpezirea ideilor, am ţinut de necesar se servesc cu lamuriri tuturor acelora, cari ţin proiectul minorităţii de esagerat, ear' pe deputaţii cari vorbesc pentru el îi ţin, sau cel puţin îi răspândesc a fi, nesaţioşi şi împedecători ai egalisarii pacinice.

Trebue să o ştie lumea, şi mai ales publicul din patria noastră, că noi, pe lângă menţinerea unităţii şi integrităţii, atât teritoriale cât şi politice a ţarii, şi nevoind a restrînge nici folosirea esclusivă a limbei maghiare, fie cât de puţin macar, în afacerile legislaturei şi ale guvernului am cerut numai aceea, să nu fie negată esistenţa noastră legală şi faptică, precum nici dreptul nostru de aici isvorît de a ne desvolta naţionalitatea, şi ca în locul poporului ţării, înrădăcinat în constituţia noastra, să nu fie pusa o naţiune singuratică, ci în amândouă direcţiunile să fie conservate legile esistente fundamentale ale noastre, în urma carora au decretat şi legile dela 1848 representarea de popor, nu de naţiuni.

Trebue să o ştie publicul patriei noastre, că uoi am fost gata se acceptăm fără modificare proiectul de lege al comisiunii centrale, dacă la începutul aceluia se recunoştea, cu provocare la legile noastre fundamentale esistente, că nu se intenţioneaza ştergerea acestor legi cari garantează esistenţa faptică a naţiunilor nemaghiare, va se zică, ca nu se pretinde jertfă nouă, respective decretarea morţii noastre spirituale atunci, când e vorba de inaugurarea concesiunilor făcute în favorul nostru şi promise în mod solemn din toate părţile în mai multe rînduri.

Publicul patriei noastre să fie orientat, că deslegarea cu unanimitate a chestiei naţionale n'au împedecat-o deputaţii naţionali, aflători în mare minoritate şi gata la ori-ce concesiuni compatibile cu vieţuirea naţiunii lor, ci a împedecat-o dorinţa manifestată din ceealaltă parte de a ne da consentimentul ca să fie jertfită singura garanţă înrădăcinată în legile noastre fundamentale pentru vieaţa noastră spirituală, ba să fie decretată moartea noastră spirituala, pentru a cărei decretare nu ne-am ţinut şi nu ne ţinem competenţi, nici pe noi, nici întreaga legislatură.

Dacă cu toate acestea s'ar decreta totuşi, prin majorisare, ştergerea naţiunilor nemaghiare din cartea legilor noastre, mai bine zis

nimicirea lor, noi, ca cetăţeni supuşi nu ne putem opune manifestării în acest înţeles a voinţei puterii, dar' o astfel de resolvare a chestiei naţionale cu greu va însufleţì, sau va îndemna pe cineva la jertfe în zile de primejdie. De aceea, rog onorata casă, să binevoiască a lua în matură precumpănire gravitatea mare a proiectului de lege ce-'l avem înainte, se binevoiască a ţinè în vedere, că statul nu e scop ci e mijloc pentru fericirea tuturor naţiunilor, adecă a poporului, şi că în casul suplinirii întregului popor, ca singurul factor legal, cu naţiunea maghiară, n'ar mai avè loc nici deputaţii croaţi în casa aceasta, fiind-că legislatura din 1861 voea se facă învoială cu acestia ca şi cu o naţiune libera.

Ştiu, că e foarte greu celui ce se află în scara puterii, fie om singuratic, fie corporaţiune, se cedeze, sau şi numai, ca în casul de faţă, să se abată întru câtva dela calea stabilită, fiind-că cuvintele linguşitoare ale celor ce se închină puterii o fac tot mai mult se crească, sau cel puţin se apară neinvingibilă. Ştiu, că mulţi aşteaptă decretarea prin lege a morţii spirituale a naţiunilor nemaghiare, cât mai apropiata maghiarisare a acestora, ceea-ce şi mai mult îngreunează abaterea dela calea apucată. Dar' eu aşa sunt convins, că cei din fruntea puterii trebue să se ferească tocmai de preamaririle linguşitorilor, şi să se împrietinească cu adevărul, că ori-ce putere e trecatoare. Cel puternic tocmai atunci trebue, şi cu succes numai atunci şi poate fi just şi poate împlinì pretensiunile basate deopotrivă pe dreptul natural şi pe legi positive, când puterea sa încă n'a început să se clatine, adecă atunci, când concilianţa e efluxul voinţei libere şi bune a omului cu vederi largi.

Ce se atinge apoi de viitoarea maghiarisare a naţiunilor nemaghiare, esecutabilitatea ei, cu privire la frânturile cari se află resfirate prin locurile locuite în masse de naţiunea maghiară, nu o neg, ales dacă naţiunea maghiara, după-cum noi dorim, nu va figura ca asupritoarea, ci ca conducătoarea celoralalte naţiuni, pentru ca se putem beneficia de pace şi de binecuvântarea înţelegerii bune. Dar' ţin de curată imposibilitate putinţa de a maghiarisa mulţimele, milioanele naţiunilor nemaghiare, nu numai din esenţiala împrejurare, că naţiunile acestea formează majoritatea poporaţiunii statului, ci şi pentru-că nu o permite aceasta situaţia noastră geografica, şi sunt convins, că tot atât de puţin va fi, sau va putè fi cândva Ungaria curat maghiară, cum nu va fi sau va putè fi Turcia curat — turcă. Părtinesc proiectul de lege presentat de amicul meu *Alex. Mocsonyi* .

*Iancovich Antal:* „Stimatul domn deputat antevorbitor a afirmat, ca eu am numit naţionalităţile *grupări străine.* Nu e necesar să neg lucrul, ci voi cita cuvintele mele proprii. Am zis, ca »*cetăţenii de separată origine ai Ungariei*«, şi sunt convins, că precum originea separata nu poate fi nici luată ca ofensă, nici trasă la îndoeală, aşa şi numirea de cetăţean încă e de aşa, ca fiecare dintre noi o primeşte asupra sa.“ (Aprobări.)

*Makray László:* „Onorată casă! Cu serioasa precumpanire trebue sa ne atingem de satisfacerea pretensiunilor naţionalităţilor în timpuri în cari se ţin în sala legislaturii ţării astfel de vorbiri, cari submineează vieaţa noastră de stat, în timpuri în cari se vesteşte, că domnitorul Rusiei a luat înţelegere cu principele României de a rupe Ardealul de către Ungaria. Recunosc, ca puternică influinţă are Ţarul în regularea sorţii Europei, dar' nu pot recunoaşte dreptul de a împărţì moştenirea noastră de stat între moştenitori străini. Doresc, ca înainte de a-şi însuşi Românii astfel de ademeniri, se cunoască politica imperiului rusesc. Se ţine de scopul final al Rusiei ocuparea gurii Dunării, ca astfel ocupând Constantinopolul să se facă stapân peste dardanele, va se zică peste comerciul orientului. Eschiderea popoarelor culte europene dela comunicarea comercială pe Marea Neagră însemnează atâta, cât cucerirea Europei pe seama imperiului rusesc. Scopul acesta vrea să-l ajunga Rusia, asmuţind pe Români să între în Ardeal, adecă în Ungaria. (Nu-i adevărat! din stânga estrema.) Rusia ştie foarte bine, că Ungaria n'ar suferì mutilarea ei, şi tocmai pe calea aceea crede că-'şi ajunge mai uşor scopul, dacă aduce două naţiuni să se ciocneasca până la sânge, naţiuni cari nu aparţin afinităţii ei, cari, amăsurat posiţiei lor geografice, ca sentinele ale Europei au tocmai misiunea se împedece Rusia în asemenea aspiraţiuni.

Pe lângă nisuinţa aceasta chimerică are imperiul rusesc încă ceva ce-l apasă, anume, că daca naţiunea maghiara ar putè să-şi ridice la valoare fiinţa veche puternica de stat, aplanarea frecărilor naţionalistice ar da ajutor vechei aliate vecine, Poloniei, să-şi elupte libertatea, zdrobind lanţurile în cari a fost aruncată de tirania Rusiei, fiind-că naţiunea maghiară luptă pentru o astfel de libertate, care cadrează cu interesele omenimii, şi vrea să stabileasca o astfel de constituţie, pe care doreşte să o beneficieze, nu singura, ci în comunitate cu omenirea. Restaurarea Poloniei ar aduce deci pace şi linişte pe seama Europei, şi prin aceasta ar stabilì binecuvântarea

în care naţiunile Europei s'ar putè unì într'o comună libertate. Dar' lucrul acesta e atât de periculos pentru imperiul rusesc, cum a fost periculoasă săgeata care a atins călcâiul lui Achil, pentru-că străbatând razele libertaţii în Rusia, în întunerecul ei, uşor vă putea provoca prăbuşirea imperiului, sau cel puţiu zguduirea lui.

Şi eată, în contra acestui pericol vrea ea se folosească naţiunea română de pavază!

Din aceste păreri politice am mânecat atunci, când am propus şi recomandat, ca sa ne atingem cu mână precauta de deslegarea chestiei naţionale, ca nu cumva prin o apucătură greşită naţiunea maghiară însaşĩ se promoveze planul acela al Rusiei. Ear' aceea, ca naţiunea maghiară să fie sinucizătoarea esistenţei sale de stat, nu e în interesul Europei, şi nu o poate pretinde aceasta nici partea trează a naţionalitaţilor, pentru-că libertatea cultivată de catră naţiunea maghiară poate să fie uşor schimbată în o sclavie vecĩnică. Naţiunea maghiară, rassa maghiară, reprezintă, nu numai naţionalitate, ci totodată şi naţiune. Limba maghiara pentru aceea are îndreptăţire de a fi, pentru-că e a naţiunei care a creat statul, pentru-că sunt principii. cari sub nici un pretext şi sub nici o condiţiune nu se pot schimba. Limba maghiară e eclipsa statului, care trebue sa-şi facă cursul ei regulat. Delăturarea limbii maghiare de pe ori-care teritor ar însemna atâta, cât a confunda ordinea stabilită din partea provedinţei, cât a tăia vinele cari ţin legate la olaltă membrele statului.

Doresc şi eu, ca în statul maghiar naţionalităţile să-şi cultive limba, să şi-o conserve şi validiteze, dar' în acel raport cu statul maghiar, cum o fac corpurile polare cu luna, cari să învârtesc pe altă cale, dar' necontenit în jurul ei. De aceea, vorbirea mea se nu inspire naţionalităţilor noţiunea greşită, ca şi cum eu aş dorì se creez o supremaţie a rassei maghiare asupra celoralalte naţionalitaţi. Chiar şi după legile din 1848, drepturile de privilegiu s'au prefăcut în drepturi naţionale constituţionale, şi astfel nu numai cel născut maghiar formează naţiunea, ci cetăţeanul aparţinător la ori-care naţionalitate e deopotrivă membru al naţiunii politice maghiare, şi adecă întru atâta, că cel nascut maghiar îşi perde pretensiunile pentru totdeauna, daca alţii il întrec in minte, forţe şi osteneală.

Dacă sânurile noastre sunt însufleţite de sentimentul patriotic şi de unirea frăţească, deşì suntem născuţi ai diferitelor naţionalităţi, cu puteri egale vom conserva esistenţa patriei noastre în integritatea ei neştirbită pe seama acelui pàmânt, peste care s'a scurs

de atâtea-ori sângele părinţilor nostri şi la care un mileniu a adaos multe nume sfinte.

Spriginesc propunerea meritosului deputat *Deák Ferencz* şi o primesc ca basă pentru desbatere.“ (Aprobări.)

*Sigismund Borlea:* „Onorată casă! Douăzeci de ani au trecut deja de când au fost proclamate pretutindenea în ţara cuvintele mari şi sublime ale libertăţii, egalităţii şi frăţietăţii. De atunci, onorată casă, multe sisteme de guvernare şi multe guverne s'au schimbat în monarchia austriacă, şi astfel şi în Ungaria, şi o mare parte din guverne, dupa afirmarea lor proprie, purcezând toate dela principiile sublime ale libertăţii, egalităţii şi frăţietaţii, au vorbit mult despre ele, dar' durere, că pentru naţiunile nemaghiare, în mare majoritate locuitoare în patria aceasta, ideile acestea sublime, fără a caror aplicare faptică patria noastră nu poate fi nici-odată mare, nici-odată liniştită şi nici-odată fericită, — au rămas până acuma încă numai frase goale şi frumoase.

Cu toată esperienţa aceasta regretabilă, deşì nu mă pot numì optimist, totuşi, după-ce onorata casă a promis în supusa adresa înaintată M. Sale la anul 1866 resolvarea chestiei naţionale pe basele dreptăţii, echitaţii şi frăţietăţii, şi dupa-ce onorata casă, tot în 1866, în şedinţa ţinută la 21 Aprilie, când la discuţia asupra proiectului comisiunii de a se organisa comisiunile, patrusprezece deputaţi români au facut propunere de intregire, care luata în desbatere, deputaţii maghiari cari au vorbit au făcut declaraţia, că chestia naţională va fi resolvată pe basa dreptaţii, echităţii şi a frăţietaţii, ear' deputatul Tisza László a facut declaraţia, că resolvarea chestiei naţionale deşì nu se va face conform dorinţei domnului deputat *Vichentie Babeş*, se va resolva totuşi spre mulţămirea naţiunii din care face parte dl Vichentie Babeş, declaraţie care a întimpinat aprobările generale ale casei, am început a cam spera, ca chestia naţionala va fi resolvată într'adevăr pe basele libertăţii, egalitaţii şi fraţietăţii, şi dupa principiul dreptăţii şi al echităţii reciproce.

Dar' acum, ţinând în vedere paşii făcuţi până acuma pentru resolvarea chestiei naţionale şi satisfacerea justelor pretensiuni ale naţiunilor nemaghiare, apoi atât elaboratul comisiunii, cât şi proiectul separat al stimatului domn deputat *Deák Ferencz*, cari în esenţă şi principiu nu se deosebesc întru nimica, ci se deosebesc numai în cuvinte şi stilistica, din care motiv eu consider aceste doua elaborate, tipărite pe hârtie separata, de unul singur, ţinând deci în vedere

elaboratul acesta şi primejdiosul principiu care se intenţionează a fi valorisat pretutindenea în el, principiul, că Ungaria e stat curat maghiar şi numai maghiar, şi că în ţara aceasta poliglotă naţiune şi limbă politica numai cea maghiara şi esclusiv cea maghiară poate să fie, — cu durere a trebuit să fac esperienţa, că sublimele idei despre libertate, egalitate şi frăţietate, accentuate în continuu şi aici în onorata casă, au ramas pentru noi la resolvarea chestiei naţionale numai o istorie a şerpelui de mare, despre care mulţi şi de multe-ori voesc se vorbească, de văzut însă nu e, în realitate nu esistă.

Da, onorată casă, având în vedere proiectul de lege depus pe masa casei referitor la resolvarea chestiei naţionale, care a mânecat, evident, din principiul amintit de mine mai sus, am ajuns la acea tristă convingere, că proiectul acesta nu e pus pe principiile fundamentale, nici ale libertăţii, egalitaţii şi frăţietaţii, nicĭ ale dreptăţii şi echităţii, şi că proiectul acesta, onorată casă, nu numai pe deputaţii români şi naţiunea română, dar' nici pe celelalte naţiuni nemaghiare aflătoare în mare majoritate în ţară nu le satisface, — pentru-că în elaboratul acesta nu se face pomenire despre ele ca despre naţiuni politice recunoscute, şi pentru-că se vede apriat din el asuprirea limbii proprii naţionale, iubită din partea lor tot aşa ca cea maghiara din partea Maghiarilor, precum şi supremaţia naţiunei şi limbii maghiare asupra celoralalte.

Proiectul acesta de lege nici nu poate satisface naţiunile nemaghiare, pentru-că, după-cum am spus, elaboratul comisiunii nu e pus, nici pe principiul *libertăţii,* nici pe acela al *egalităţii,* fiind-că în contra, atât a acestora, cât şi a dreptului natural, decretându-se de naţiune şi limbă politica în ţară esclusiv cea maghiara, şi prin aceasta octroându-se celoralalte naţiuni nemaghiare limba şi naţionalitatea maghiara, prin aceasta ele vin împedecate în desvoltarea limbii lor naţionale şi a naţionalităţii lor, şĭ astfel se stabileşte pe seama naţiunii maghiare, în contul celoralalte naţiuni, astfel de privilegiu, care nu concordează de loc cu ideia libertăţii, egalitaţii şi frăţietăţii.

Mai departe, nu e just proiectul comisiunii, pentru-că pe când pe seama naţiunii maghiare stabileşte privilegiu cu privire la naţionalitate şi limbă, — un privilegiu esclusiv, — pe celelalte naţiuni nemaghiare le face sclave acestui privilegiu, contrar epocei, în mod nejust, şi pentru-că, pe când naţiunile nemaghiare poartă în mod egal cu Maghiarii toate sarcinile ţării, proiectul eschide naţiunile nemaghiare dela esenţialele drepturi şi binefaceri naţionale şi de limbă cu desa-

http://statuldacia.info

vârşire, sau le face părtaşe de ele numai în mod foarte maşter. în masură foarte restrînsă.

Dar' nu e nici echitabil acest proiect de lege, pentru-că pe când deneagă naţionalitatea politica naţiunilor nemaghiare aflătoare în majoritate în ţară, de fapt esistente în ţară, a căror esistenţă o recunoaşte şi corpus juris, dupa-cum a dovedit-o aceasta în mod neresturnabil, cu citarea paragrafului, acum, mai nainte, dl deputat *Dobrzanski,* şi nefăcând pomenire despre recunoaşterea lor de naţiuni politice, a lasat pe seama lor numai libertatea individuală, foarte pe uşor măsurată, care nu e altceva decât un cadavru fără nici o valoare, pentru-că prin aceasta limba maghiara vine octroată naţiunilor nemaghiare în vieaţa publică politică şi bisericească, şi acestea vin constrînse sa se nege singure pe sine şi să se desbrace de caracterul lor naţional.

Faţă cu aceste fapte şi împrejurări, şi după ce onorata casă prea bine ştie, că deputaţii naţionali, şi cu ei întreaga lor naţiune, au luptat cu toate forţele morale, şi nu vor înceta nici-odată a lupta, pentru libertatea şi egalitatea naţionalităţii lor politice şi a limbii lor naţionale, ear' nu pentru libertatea şi egalitatea personala individuală; dupa-ce proiectul de lege depus pe masa casei, cu privire la aceea pentru-ce luptă ei în continuu dela 1848 şi ce au aşteptat cu plină speranţă se capete dela parlamentul actual, îi face să se vada deodată înşelaţi în toate speranţele lor, după atâtea lupte, suferinţe şi aşteptări lungi şi dureroase: poate crede onorata casă, că acest proiect de lege, ear' după acceptare, aceasta lege, va mulţămì, linişti şi împăca naţiunile nemaghiare? Şi crede oare, ca prin aceasta se asigură liniştea şi fericirea ţării? Aşa cred, onorată casă, că fiecare e convins despre contrarul. Ear' dacă e convins despre aceasta, de bună-seamă e convins şi despre aceea, că atunci, când o mare parte a poporaţiunii ţării sufere de durerile provocate de nemulţămirea, că îşi vede periclitată cea mai mare avere, cea mai temută comoară, *naţionalitatea* şi *limba,* şi când pe calea aceasta naţiunile încep a manifesta cea mai mare neîncredere, să nu zic duşmănie, una în contra celeialalte, ţara de bună-seamă nu poate să fie, nici înfloritoare, nici liniştită, nici fericită.

Dovedirea acestui lucru nu trebue să o căutam departe. Ajunge se privim îndărăt, la anii 1848 şi 1849. Lupta sângeroasă şi înverşunată civilă, care a decurs în anii acestia între naţiunile ţării, şi sfârşitul tragic al ei pentru amândouă părţile, întăreşte din destul

afirmarea mea. (Zgomot. Asta nu aparţine aici.) Ba ma rog, aparţine aici, pentru-că acestea sunt fapte, şi anume, fapte din trecutul apropiat, din cari putem învăţa. Pentru-că deşi unii ar vrea se atribue luptele decurse la 1848 şi 1849 între naţiuni *reacţiunii* şi *camarilei,* nu ma îndoesc, ca toţi ştiu foarte bine, că nu reacţia a fost causa, ci s'au întâmplat din aparare în contra asupririi scumpei naţionalităţi atacate şi a limbii naţiunilor nemaghiare, dintr'un bold natural de conservare proprie.

Dacă deci, onorată casă, vrem se facem, ca toate naţiunile cari locuesc în ţară de secole să fie mulţămite, fericite, şi una faţa de ceealaltă cu încredere şi iubire neîncunjurată, ear' patria noastră vrem să o vedem mare şi fericită, atunci pe lânga respingerea proiectului de lege al majorităţii, acceptarea proiectului de lege compus de către deputaţii români şi sârbi, ear' în numele şi din încrederea acestora presentat de deputatul *Alex. Mocsonyi*, nu numai că e de recomandat şi e necesara, dar' e chiar inevitabilă, pentru-că pe când proiectul dintâiu peste tot nu mulţămeşte naţiunile nemaghiare, şi astfel poartă în sine simburele frecarii continue între naţionalitaţi şi al nemulţamirii, al luptelor şi al certelor, ear' prin aceasta al gâlcevelor cari vor avea de resultat ruina ţării, acest din urmă, pe lângă că nu atinge întru nimica esistenţa, integritatea şi autonomia ţării, cuprinzând în sine pretensiunile juste şi echitabile ale tuturor naţiunilor locuitoare în patrie, prin ridicarea sa la putere de lege asigură şi garanteaza încrederea într'olaltă a tuturor naţiunilor, iubirea frăţească între ele, şi pe basa principiului libertăţii şi egalităţii din care purcede, permanenta esistenţă şi fericire a ţării. Toate acestea sunt fapte şi factori, onorată casă, pe cari în interesul esistenţei sigure în viitor a patriei noastre dulce şi a devenirei ei mare şi fericite trebue să le avem bine în vedere şi sa le luăm de cinosură la resolvarea chestiei naţionale, din partea noastră acum discutată. Pentru-că eu aşa cred, onorată casă, că cu toate că de doi ani prea favorisează norocul naţiunea maghiară şi multe dorinţe 'i-s'au împlinit, întru atâta, încât unii poate orbiţi chiar de acest noroc vor zice, că acum e norocul în mâna lor şi ei fiind stăpâni pe situaţie, causa naţiunilor nemaghiare din ţară, respective chestia naţională, poate fi resolvată şi fără luarea în considerare a dorinţelor juste şi echitabile, numai dupa plăcerea lor, — după părerea mea procedura aceasta e foarte periculoasă, şi ar fi foarte necesar şi de dorit, ca cu abandonarea acestei eventuale intenţiuni nefericite să se resolveze chestia naţională astfel,

ca la casul ivirei de eventuale furtuni şi nefericiri, toate naţiunile ţarii se considere această patrie frumoasă de mama dulce comună, ear' nu de mama vitregă, şi se emuleze în a o apara, jertfindu-se pentru ea ca dulci copii ai ei. Pentru-că, deşì e adevărat şi aceea, că la 1866, venind Escelenţa Sa baronul *Beust,* cancelar imperial, din Saxonia la Viena, şi pus fiind în fruntea guvernului, a esoperat împlinirea multor dorinţe ale Maghiarilor, ba după părerea majorităţii dietei chiar toate dorinţele s'au împlinit, totuşi mă rog a nu trece cu vederea, că după-cum ne-a învăţat pe toţi esperienţa, guvernul dela Viena şi politica sunt foarte schimbăcioase, mai schimbăcioase decât timpul de primăvară, şi astfel uşor se poate întâmpla, că mai curând sau mai târziu, în timpul cel mai apropiat sau cel mai îndepărtat, dela sine chiar, în urma unei presiuni din afară, în locul Escelenţiei Sale bar. Beust se vina din altă parte de lume un alt învăţat şi bărbat de stat fericitor de ţări în fruntea guvernului dela Viena... (Zgomot. *Acela va fi Borlea!* Vă rog a nu întrerupe în mod ironic vorbirea mea, şi mă rog să fiu ascultat cu pacienţă, cum ascult eu pe ori-şi-cine. Dacă afla cineva ceva de combătut, poftească şi combata cum îi place, în mod parlamentar, ear' dacă cineva are poftă de a face ironie, în mod privat, poate să o faca după şedinţa, pe coridor... Eu şi în privinţa aceasta stau la disposiţie ori-şi-cui. Cum am zis, venind alt bărbat de stat, acela va avea alte principii şi voind să facă probă cu alte esperimentări în ce priveşte întarirea monarchiei şi fericirea popoarelor, poate să-'i meargă Ungariei cum 'i-a mers bietului Ardeal, anume, că legile votate de parlament şi sancţionate au fost declarate prin un simplu *patent* de nimicite şi scoase din curs, cu esceptiunea, fireşte, a legilor votate de parlament şi sancţionate, referitoare la soiurile diferite de imposite, la sarcinele, putem zice insuportabile şi la datoriile de stat, şi atunci am vedè, cum din constituţia nouă dela 1867 ne-a rămas numai partea pe care bucuros am da-o cinste şi celui mai mare duşman al nostru.

Pentru-ca, onorată casă, la anul 1863 şi 1864 şi Ardealul a avut legi votate de dieta convocată de principele legal şi sancţionate din partea principelui, dar' acestea la 1867 au fost declarate de nimicite printr'un simplu patent, şi prin aceasta naţiunea româna din Ardeal, pentru loialitatea credincioasă şi neclintită manifestată faţă de înaltul tron şi guvernul seu şi pentru jertfele de sânge, după spusele unui bărbat, de present mare şi puternic, a fost strînsă la părete, — cu toate că eu nu am recunoscut nici-odată, că legi votate

de parlament şi sancţionate pot fi sterse prin patente, ear' amintitele legi ardelene cu atât mai puţin, fiind-ca acelea nu numai în inimile Românilor din Ardeal, ci în inimile tuturor Românilor din imperiul austriac sunt atât de adânc altuite, încât nici un fel de patent sau de putere nu le poate sterge de acolo. Ear' aceea ce s'a întâmplat în Ardeal la 1867, zău că se poate întâmpla în Ungaria la 1869, sau mai târziu.

Împrejurarea aceasta, şi asemenea timpuri grele şi eventualităţi ce pot fi prevăzute, aşa cred că e bine să fie ţinute în vedere la resolvarea chestiei naţionale, pentru-că la eventuala lor ivire va fi foarte bine, dacă toate naţiunile locuitoare în ţară, împăcate între olalta cu desăvârşire, vor fi cu sinceră şi fraţească încredere şi iubire, ca în cas de primejdie, vină aceasta asupra lor din ori-ce parte, însufleţite de libertatea, egalitatea şi frăţietatea gustata în comunitate în patrie, se apere cu emulaţie iubita patrie comună şi libertatea.

Tocmai de aceea, după-ce, precum am amintit de mai multe-ori, proiectul de lege al comisiunii nu e pus pe basele, nici ale libertăţii, egalităţii şi frăţietăţii, nici ale dreptăţii şi echităţii; după-ce primirea chiar şi numai principiară a aceluia, fiind-că prin el trece pretutindenea ca fir roşu intenţiunea de maghiarisare pe calea forţei, ceea-ce apare foarte clar, şi de aceea mai bine 'i-s'ar potrivì ca titlu: „Lege despre maghiarisarea silnică a Nemaghiarilor," — pe naţiunile maghiare deci nu numai că nu le satisface şi nu le linişteşte, ci după-ce pe calea aceasta vin înşelate în speranţele lor, ear' dorinţele lor juste şi echitabile neluându-se în seamă, să văd zdrobite în drepturile lor naturale, le înverşunează chiar cu tot dreptul, ear' amărirea naţiunilor nemaghiare, nesatisfăcute după drept şi echitate, ar' naşte între popoarele locuitoare în ţară turburare continua, neîncredere şi lupte nefericite, ca cele dela 1848 şi 1849, ear' prin aceasta s'ar pune pe ţară o nouă calamitate; din contră, după-ce proiectul de lege presentat de dl *Alex. Mocsonyi,* pe lângă aceea, ca nu atinge nici cât de puţin esistenţa, întegritatea şi autonomia ţării, garantează încrederea şi iubirea frăţească între naţiunile locuitoare în ţară, ear' pe basa principiului libertăţii, egalităţii şi fraţietaţii, al dreptăţii şi echităţii, aplicat în el, asigură esistenţa trainică, mărirea, înflorirea şi fericirea ţării, eu pe lângă respingerea celoralalte două proiecte votez pentru proiectul de lege presentat de *Alex. Mocsonyi.*

După acestea fie-mi permis să observ la afirmările domnilor deputaţi *Bartal* şi *Makray*, că unele dintre naţionalităţi ar gravita spre România, sau Dumnezeu ştie încătro, cum ca această suspiţionare nu e alta decât Dumnezeu ştie a câta ediţie repetata şi peste tot nu nouă ci prea învechită a astorfel de suspiţionari lipsite de temeiu, care armă de suspiţionare însa folosită fiind prea mult, întru atâta s'a tocit, ear' veche fiind întru atâta a ruginit, încât nici celor-ce o folosesc nu le este spre folos, nici acelora în contra cărora e îndreptată spre stricăciune nu le serveşte.

Ce se atinge apoi de sfatul bun ce ni-l'a dat noua dl deputat Bartal la finea vorbirii sale de eri, deşi lipsă n'a avut nimeni de el, în contra sfatului însuşi nu am nici o observare. Dar' asupra modului cum ni-s'a dat acel sfat observ, că a fost predat mai mult în modul unui ordin dat supusului din partea dictatorului, decât în forma în care deputatul adresează cuvinte condeputatului seu, ceea-ce după mine nu e procedură parlamentara.

După toate acestea, aflu de lipsă în fine a declara, că în casul neaşteptat, dacă din partea majorităţii ar fi primit de basă pentru discuţia specială proiectul, fie al comisiunii, fie al dlui dep. Deák Ferencz, fiind-că nu pot primì asupra mea responsabilitatea pentru urmarile triste şi desastruoase, ca nu cumva se am şi eu parte din alcătuirea lor, aduc la cunoştinţă, că eu nu voiu putè lua parte la discuţia specială şi nici nu voiu lua."

***Presidentul:*** „Mai fiind mulţi înscrişi la vorbire şi fiind timpul înaintat vom continua mâne discuţie generală asupra proiectului de lege."

Şedinţa se încheie.

## *Şedinţa dela 26 Noemvrie 1868.*

Se continuă discuţia asupra proiectului de lege despre egala-îndreptăţire a naţionalităţilor. Vorbeşte

***Hunfalvy Pál:*** „Onorata casă! Alaltăeri condeputatul *Alex. Mocsonyi*, desvoltând ideea naţionalităţii, între altele a afirmat, că ideea aceea e factorul supraprincipal al politicei vremilor mai noue. Eri earăşi dl deputat *Dobrzanski* accentua cu tărie, că modul resolvării chestiei naţionale, sau va asigura, sau va periclita pacea patriei noastre. De aceea, aşa cred, ar fi bine dacă am învăţa din esperienţele altora şi am urma esemplul lor, dacă nu în alta, la tot casul în resolvarea chestiei naţionale.

Că doar' abia este ţara pe rotogolul pamântului, între marginile careia ar locuì oameni de origine dintr'o singură naţionalitate. De acelea încă sunt puţine, în cari locuitorii de diferite naţionalităţi întru atâta s'au contopit, încât să se poată spune despre ei ceea-ce spunea odata Portalis despre Francezi în discuţia asupra codului Napoleon, că la ei s'a realisat o ideie mareaţă, în urmarea căreia conced tot ce concede provedinţa divina, dar' precum natura nu cunoaşte decât numai oameni, aşa şi legea franceză vede numai Francezi.

In cele mai multe ţări esistă chestie naţională, chiar şi în acelea la cari avem obiceiul a ne provoca ca la modele. Sa vedem deci, ce s'a făcut sau se face în chestia naţională alt-undeva, şi dacă aflăm cumva esemplu pe care 'l-am putè urma?

Acolo sunt Statele-Unite în America-de-Nord. O poporaţiune mai amestecată decum e acolo abia se poate închipuì. Cei albi sunt toţi Europeni, dar' sunt Englezi, Irlandezi, Francezi, Germani, etc. Coloraţii earaşi sunt parte indigeni, parte de origine din Africa, Mauri, ori din Asia. E din destul deci chestie naţională în Statele-Unite. Amestecul locuitorilor albi creşte în fiecare an prin enormele emigrari în masse. Cu toate acestea, ori-cât de mare se fie acolo numarul Nemţilor sau al Irlandezilor de es. în legislatură, administraţie, ba şi în vieaţa sociala, naţionalitatea anglo-americană e dominantă. Şi lucrul acesta nu 'l-a produs legea, îl face desvoltarea libera a societaţii, şi aceea ce face ea nu e permis să fie oprit prin lege, precum nici ordonat nu poate fi. (Aprobari.) Esemplul acesta trebue sa-l urmam şi noi. Şi la noi trebue dat curs liber desvoltării sociale.

Dar' în Statele-Unite indigenii se împuţineaza mereu. Îi şi pustiesc câte-odata ca pe nişte animale stricăcioase. In statele din sud în special sunt împuşcaţi şi acum negrii, şi albii cari îi ocrotesc. Aceasta e partea îngrozitoare a chestiei naţionale de acolo, care a provocat chiar şi un sângeros răsboiu civil. Cu privire la aceasta noi numai aceea trebue se dorim, ca să nu se ivească nici-odată între noi nimeni, care ar fi în stare se provoace astfel patimi salbatice.

In Marea-Britanică şi Irlanda încă este chestie naţională, aşa numita chestie irlandeză. Cei trei factori ai chestiei acesteia, politic, eclesiastic şi de limbă, nu mai funcţionează cu forţe egale, pentru-ca recensământul dela 1861, între cele patru milioane şi jumătate de Irlandezi catolici a găsit numai un milion şi o sută de mii cari vorbesc limba irlandeză. Ba chiar şi din poporaţiunea orăşenească,

care e acolo relativ foarte mare, abia sunt patru mii cari scriu în limba irlandeză. Scade deci naţionalitatea irlandeza în privinţa limbii. Dar' partea politică şi bisericeasca a chestiei e de aşa, că nu puteam fi aplecaţi nici în 1848 a o urma, cu atât mai puţin putem fi aplecaţi acum se căutam acolo esemplu de imitat.

In Prusia încă este chestie naţională, anume în *Posen*. Cu toate ca Posen numai dela 1815 aparţine în permanenţă Prusiei, totuşi atât de mult s'a împuţinat aici naţionalitatea polonă, încât nu mult îşi bate guvernul Prusiei capul cu ea. Noi nu putem urma nici esemplul Prusiei, pentru-că noi serios suntem îngrijoraţi de chestia naţională.

Dacă privim spre Rusia, ce vedem acolo? Vedem cum se resolvă acolo chestia naţionala în Polonia, şi văzând aceasta cred că nimeni dintre noi nu va câştiga poftă de a merge în Rusia după esemplu bun. Dar' dacă nici nu putem învăţa nimica dela Prusia şi Rusia referitor la chestia de pe tapet, să ne fie dat cel puţin dreptul de a respinge sfaturile cari ne vin cu atâta grăbire tocmai dinspre Prusia şi Rusia cu privire la resolvarea chestiei naţionale.

Ar putè cineva se zică, că nu ni-se cade se privim spre cei puternici, pentru-că şi de altcum nu am putè urma esemplul lor. Sa privim deci la alţii. In fericita Elveţie locuesc un milion şi jumătate Nemţi, jumătate de milion Francezi, o sută douăzeci de mii Italieni şi patruzeci de mii Români. (! Patru naţionalităţi se află deci în Elveţia, dar' de limbă regnicolară e recunoscută numai cea germană, franceză şi italiană. Dar' Elveţia, cum ştim, e stat federativ, cum sunt Statele-Unite în America. Şi bine a observat şi condeputatul Mocsonyi, că în urma diferenţei acesteia nu putem aduce Elveţia ca esemplu.

Şi mai mult se face provocare la Belgia. Massele poporaţiunii din ţara aceasta o formează Valonii şi Flamanzii. Două limbi stau acolo faţă în faţă, cea franceză şi cea flamandă. Legea nu dă nici uneia prioritate, şi totuşi în legislatură, în administraţie şi la institutele de ştiinţă domneşte limba franceză. Şi într'adevăr, mă mir de ce nu a făcut legea, ca şi limba cealaltă să fie egal-îndreptăţită? Dar' chiar dacă ar fi facut aceasta, sau o va face în viitorul cel mai apropiat, noi totuşi nu putem urma esemplul Belgiei, pentru-că la noi nu e vorba de două limbi, ci cel puţin de treiori câte de două, sau şi de mai multe. Ear' aceea o ştim toţi, că ce se poate face cu două limbi, nu se poate face cu şase sau cu nouă.

Neputând afla deci nici-unde esemplul pe care 'l-am putè urma, pentru-că cei-ce ne stau mai aproape în privință naționalistă, și cari ne sunt și vecini, provințele de peste Leitha, ale căror esemple într'adevăr ar putè să ne servească mai mult spre învățătură, n'au resolvat încă chestia națională, și astfel neaflând nici-unde esemplu pe care 'l-am putè urma, noi înșine trebue să căutăm ideile calăuzătoare, cari să ne conduca în chestia aceasta.

Eu gasesc două idei călauzătoare de acestea, dintre cari una e istoria, ceealaltă pretensiunea spiritului omenesc. Aceste două idei formează ființa de stat, ba chiar posibilitatea de a fi, precum și desvoltarea liberă a societății.

Evenimentele, istoria, au adus la olaltă popoarele de multe limbi pe teritoriul Ungariei. Din teritoriul acesta a format istoria o Ungarie, statul ungar. Asta e deci într'adevăr isvorîre din istorie și o pretensiune a istoriei, și astfel fiind se potrivește și aici cunoscuta zicătoare a lui Hegel, ca ceea-ce esistă spre un scop anumit, are dreptul să esiste. Dar' onorata casă, sunt totuși mulți, cari sunt aplecați a trage și aceasta la îndoială, special cu privire la Ungaria, anume, că și știința are prejudiții, ca și vieața publică. De când știința gramaticală și etnografica a stabilit, că naționalitățile latine, slave și germane, cu privire la limbă și origine sunt înrudite între olaltă, ca sunt înrudite cu Grecii cei vechi, cari au creat arta și știința, înrudite cu Romanii cari au construit dreptul și statul, de atunci a devenit prejudițiu în știință, că numai națiunile *arice,* sau indogermane, — pentru-că astfel se numesc acelea cu un singur cuvânt, — că zic numai națiunile *arice* sunt adevaratele desvoltătoare ale culturei, și de aceea numaí ele sunt îndreptățite se domnească. Maghiarii nu se țin de națiunile arice, și prejudițiul științific s'a grabit a face conclusiunea, ca ei nu sunt îndreptațiți a înființa stat în organisația europeană. Și acest prejudițiu științific îl accentuează mai des în contra noastră tocmai aceia, cari ei înșiși au făcut mai puțin în interesul culturei europene.

Prejudițiul acesta e combătut la noi prin esemplul ce ni-l dau Țiganii, pentru-ca acestia cu privire la limbă stau cu mult mai aproape de originea *indică,* pretinsul isvor de îndreptățire, decât Grecii, sau chiar și Englezii. Îl combat însă și mai eclatant massele de două sute de milioane din India-Orientală, cari deși sunt părtașe la aceasta îndreptățire, mai bine de o mie și cincisute de ani stau aruncate în o sclavie permanentă socială și intelectuală.

La prejudiţiul acesta ştientific mai vine adaogată un fel de iritaţie de rassă, pe care, cred că nu ma înşel, vestitul istoriograf al Cehilor, Palacky, a scos-o la suprafaţă, deşì poate-că fără voe. Numitul istoriograf vestit adeca descriind cu calde sentimente naşterea imperiului Slavilor vechi dela apus afirma, că venirea şi descălecarea Maghiarilor aici e nefericirea cea mai mare care a putut ajunge pe Slavi în decursul vremilor. Pentru-ca, aşa zice, prin Maghiari a fost nimicit tot ce Slavii au săvârşit în Europa centrală şi orientală. Şi o astfel de resonare, luată din principiile pribegitoare prin întunerecul trecutului, nutreşte iritaţie simţită faţă de noi. Noi însă, sărmani muritori, nu ştim de ce au emigrat popoarele dela rasărit spre apus. Noi ştim numai atât, că Ungaria este, şi fiind-ca este, esista cu tot dreptul.

Dar' restrîngerea de stat, ca atare, e sigur constrîngentă în multe privinţe. Restrîngerea aceasta nedespărţită de fiinţa de stat ar devenì insuportabilă dacă nu am asigura desvoltarea societăţii. Ear' desvoltarea aceasta socială o garantează mai bine libertatea individuală şi libertatea asocierii. Această libertate individuală şi de asociare e osia în jurul căreia se învârte desvoltarea evului mai nou, şi nu atât ideia naţionalistă, după-cum am auzit şi ieri desvoltându-se.

Cu privire la resolvarea chestiei naţionale avem două proiecte de lege înaintea noastră, proiectul pe care 'l-a presentat comisiunea centrală şi pe care 'l-a modificat condeputatul nostru *Deák Ferencz,* şi proiectul de lege al minorităţii. Pe care sa-'l aleg? De bună-seama pe acela, care pe lângă restrîngerile necesare fiinţei de stat, asigura mai bine libertatea personală, pentru-ca numai acela poate corespunde cerinţelor epocei noue. Ear' lucrul acesta îl face proiectul de lege al comisiunii centrale mult mai bine decât proiectul minorităţii. Şi acesta e silit se recunoască că statul, ca atare, are drepturi de priorirate fară îndoiala. Dar' când recunoaşte lucrul acesta, de altă parte vrea sa împartă ţara în districte, dupa limbă, şi find-că la noi poporaţiunea nu e împărţita nici unde după limbă, pentru ajungerea scopului e silit să se amestece în raporturile voluntare, adecă naturale ale poporaţiunii şi se restrînga libertatea individuala.

Împărţirea ţării în districte limbistice o auzim motivată în multe feluri. În special condeputatul Dobrzanski a adus foarte multe date din istorie şi din cartea legilor. El ştie şi aceea, că e deosebire între rex hungarorum sau ungrorum şi între rex Hungariae.

Dar' să mă ierte stimatul domn deputat dacă afirm, că ori-ce diferenţă să fi fost atuncĭ între rex hungarorum şi rex Hungariae, aceea e cert, că ori-ce diplomă ce o putem afla din vremile vechi şi cele mai vechi, a fost data în numele Maiestăţii regale, pe lângă care altă putere legislativă nu cunoaştem pe teritorul Ungariei. Să-'mi permită stimatul domn deputat se afirm, că ori câte diplome şi privilegii să fi înşirat din epoca veche, acelea toate, ori-cine să fie donatariul, sau persoana privilegiată, ori corporaţiunea, dau numai drepturi materiale sau juridice, nici-odată altceva. Cel mult mai târziu, când s'au început deja frecările religionare, găsim în ele esecuţii în contra pretensiunilor bisericii dominante catolice, dar' pretensiuni naţionaliste nu se cuprind în diplomele acelea, fiind-că de acelea nici nu esistau în întregul ev mediu.

Şi ori-câte numiri se cetim în tripartitul lui Verböczy, acelea toate se refer numai la privilegiile aristocratice. Acolo e deosebire între drepturile şi privilegiile nobilimei şi ale nenobilimei, dar' nici-odata Verböczy nu aminteşte despre deosebire între drepturile naţionalităţilor. Chiar cuvântul »*populus* al lui Verböczy însemneaza nobilime, ear' »*nationes* jobăgime.

Dar' se maĭ motiveaza împarţirea ţării în districte după limbă încă şi cu conclusiunea scoasă din ideia naţională. Se zice aşa: Naţionalitatea e subiect de drept, şi de atare trebue privită. Se zice, că naţionalitatea trebue asigurată încă şi faţa de indivizii ei, pentru-că nu poate fi lăsat în grija singuraticului, că întru-cât vrea să aparţină la o naţionalitate oare-care. Acestea pot să fie idei călăuzătoare în Europa orientală, dar' sigur că nu şi pentru Europa occidentală, nu pentru noi, cari am scuturat lanţurile evului mediu. Ideile acelea aparţin încă toate spiritului din evul mediu. Care ar fi urmarea dacă am voì sa asigurăm naţionalităţile în contra indivizilor? Nu aceea oare, provocată odinioară de biserica, care voia sa se asigure în contra indivizilor? Căci, dacă vrem să prefacem aceasta în lege, imediat trebue să sistăm şi libertatea religionară, pentru-că ar resulta de aici, că dacă de es. un oare-care Slav din părţile de sus ar voì să între în sânul bisericii reformate, nu e permis să o facă din causa legii de naţionalitate, pentru-că schimbând biserica poate să se lapede şi de naţionalitate, şi întors, daca vre-un Român sau Sârb ar voì se treacă dela biserica orientală la o biserică oare-care apuseană, asemenea nu ar fi permis să o facă, pentru-că schimbându-'şi credinţa ar putè sa-'şi schimbe şi naţionalitatea.

Vedem deci, că cu proiectul de lege al minorităţii am face într'adevăr săritură în evul mediu, şi lucrul acesta e cu desăvârşire imposibil. (Aprobari.)

De aceea eu nu pot primì proiectul de lege al minorităţii. Nu-'l pot primì pentru aceea, pentru-că sunt omul epocei noue, vreau să asigur desvoltarea societăţii, ear' aceasta o văd asigurată mai bine prin proiectul de lege al comisiunii centrale, cu atât mai vârtos, că la noi bisericile sunt de mult asigurate. Libertatea confesionala şi libertatea care se da prin acest proiect de lege fiecărei naţionalităţi şi limbi, libertatea dată individului, societăţilor, ea asigură întru toate persoanele îndreptăţite.

Ştiu, că dacă va devenì lege proiectul comisiunii centrale nu va mulţămì pe cei-ce nu s'ar putè linişti poate nici într'un stat, care nu e al naţionalităţii lor. Dar' ştiu şi aceea, ca cu legea aceasta asigurăm pentru totdeauna desvoltarea liberă a societaţii. Şi dacă s'ar afla în străinătate de aceia, cari vor căuta cusururi în legea adusă, îi vom putè fără teamă provoca să urmeze esemplul nostru.“ (Aprobari.)

*Iosif Hodoşiu:* „Onorată casă! Când dieta dela 1866 a esmis o comisiune de 40 în scopul se compună şi presente casei proiect de lege în chestia naţionalităţilor, am fost în speranţa şi de credinţa, că chestia aceasta de mare importanţă, care ne interesează pe toţi deopotrivà, va fi resolvata spre mulţamirea şi liniştirea noastră a tuturora, şi a tuturor naţiunilor locuitoare în ţară. Regret, că precum se va vedè din resultat, m'am înşelat în aceasta speranţă a mea, şi credinţa mea a fost nimicită. Ce a făcut adecă comisiunea de patruzeci? Aceea ce ştiu în privinţa aceasta voiu înşira în mod amănunţit, fiind aceasta partea comică a chestiei. Comisiunea de 40, aflând lucrul de foarte urgent, a esmis o subcomisiune ca se compună proiectul de lege. Subcomisiunea aceasta earăşi din motiv că lucrul e urgent, a lucrat încet, încet, şi tot mai încet, pănă-ce în fine în Iunie sau Iulie a anului acestuia a presentat casei proiectul de lege.

Casa foarte natural, 'l-a predat comisiunii de 40, care, fiind-că lucrul era tot urgent, s'a întrunit în Octomvrie anul curent, ca să ia in censurare proiectul de lege al subcomisiunii. Dar' ce se întâmpla aici? Proiectul de lege al subcomisiunii se abandonează şi se ia în discuţie un special proiect de lege compus de doĭ membri din comisiunea de 40. Se discută, îndrepteaza, reformează proiectul acesta, şi în cele din urmă e presentat casei ca vot al majorităţii comisiunii,

presentându-se totodată şi un vot al minorităţii, care e, cum se ştie, proiectul de lege compus de deputaţii români şi sârbi. Ce se întâmpla aici? Se abandonează proiectul de lege al comisiunii, al subcomisiunii, toate proiectele de lege, şi acum ne aflăm în faţa unui proiect de lege, care nu e nici al subcomisiunii, nici al majorităţii comisiunii, nici al minorităţii din comisiune, ci după-cum se spune, e un proiect de lege eşit din secţia VI, pe care comisiunea centrală 'l-a prelucrat, reformat şi nu ştiu ce a mai făcut cu el.

După toate acestea întreb, dacă aşa de uşor a putut fi compus un proiect de lege, de ce a trebuit să se esmită comisiune înainte cu trei ani, şi comisiunea aceasta se peardă atâta vreme?

Pentru limpezirea ideilor, — voi răspunde. Trist răspuns după un resultat atât de trist. Că doar' s'a manifestat opiniunea publică. În vremea cât comisiunea de 40 a fost numită şi a lucrat, şi câtă vreme a lucrat şi subcomisiunea, deşi a lucrat încet, s'a compus din partea deputaţilor români şi sârbi un proiect de lege, pentru care s'a manifestat cel puţin opiniunea publica română şi sârbă. Şi cu toate acestea, cum am spus, ne aflăm în faţa unui proiect de lege, pe care opiniunea publică nu 'l-a luat în nici o considerare, şi care în toate punctele sale, în toată ordinea sa, poartă urmele acelei politici venite din inimă îngustă, pe care eu, dupa atâtea promisiuni darnice, n'aş fi aşteptat-o nici-odată dela deputaţii naţiunii maghiare.

Dar' adevărat e, că potentes potenter agunt. Şi D-voastră într'adevăr lucraţi ca nişte puternici. Se dee cerul se nu simţiţi paguba acestei mari potenţe.

După acestea trec la obiect, la proiectul de lege de pe tapet. Ca totdeauna, voiu vorbì şi acuma strict la obiect.

Eu nu pot primì nici în principiu proiectul de lege al comisiunii centrale. Şi nu-'l pot primì pentru aceea, pentru-că nu stabileşte nici un principiu, şi nu mânecă dela nici un principiu. Căci după mine integritatea teritorială a ţării şi unitatea politică a statului nu e principiul dela care se poate face mânecarea la resolvarea chestiei naţionale şi de limbă. Chestia de limbă şi naţională nu face problematic, nu periclitează principiul acela, întregitatea teritorială a ţării. Unitatea politică a statului nu se manifestă în unitatea limbii, nici în unitatea naţională, care în patria noastră, unde sunt atâtea naţiuni, e şi imposibilă, zic, nu în această unitate se manifestă unitatea patriei, integritatea teritorială a ţarii, unitatea politică a statului, ci se manifestă într'un singur domnitor, într'o legislatură, într'un guvern, într'o armată.

Acestea sunt condiţiunile unităţii de stat. Şi întreb, în proiectul de lege compus de deputaţii români şi sârbi, şi presentat din partea lui Alexandru Mocsonyi ca vot separat, e vatămat principiul acesta, fie şi numai cu o espresiune? Sau se poate deduce aceasta şi numai din spiritul seu? Nu!

Aşadar' unitatea politică a statului nu residă în unitatea limbii, dar' nici în posiţia de privilegiu, care se doreşte a 'i-se creia prin proiectul de lege al comisiunii centrale. Şi doriţi să creaţi această posiţie de privilegiu cu privire numai la o naţiune, anume, la cea maghiară. Tocmai de aceea, eu nu pot numì proiectul de lege al comisiunii centrale proiect de lege despre egala îndreptaţire naţională, ci 'l-aş putè numì mai bine proiect de lege despre limba şi naţionalitatea maghiară.

Dar' e de prisos a aduce o astfel de lege, pentru-că doar' acolo sunt legile din 36, 40, 44 şi 48, dacă cumva comisiunea centrală nu vrea să sancţioneze aceste legi prin proiectul ei de lege. Dar' atunci legislatura vine în contrast cu sine însaşi. Pentru-că ce s'a spus în adresa dela 1866? Aceea, că sentimentul naţional ce tot mai mult se desvoaltă merită atenţiune şi că nu mai poate fi masurat cu măsura vrèmilor din trecut şi a legilor învechite. Dar' proiectul de lege al comisiunii centrale nu e alta, domnilor, decât măsura îngustă de inimă şi ofensătoare de naţiuni a timpurilor din trecut şi a legilor învechite.

Mai departe s'a zis în aceeaşi adresă, că noi, adeca parlamentul, vrem se garantăm prin lege tot ce cere interesul lor şi interesul public al patriei. Că acum care e interesul *lor*, ei o pot spune mai bine, şi în privinţa aceasta eu făceam tocmai aceea ce s'a făcut în chestia educaţiunii publice, anume, aş fi convocat o anchetă. Pentru-că după-cum domnul ministru de culte, baronul Eötvös, răspunzând în şedinţa din 24 Iunie anul curent dlui deputat Csanády Sándor în chestie religionară, zicea: „Neg, că guvernul ar avea dreptul, şi nu cred că legislatura ar avea misiunea să decidă în chestia aceasta, adecă în chestie religionară, fără se ţină cont de părerile confesiunilor singuratice, de dorinţele şi sentimentele lor, pentru-că în chestie religionară majoritatea poate decide, dar' nu o poate resolva, ear' chestia resolvată trebue să fie,“ — zic şi eu cu privire la chestia de limbă şi naţionalitate: Chestia aceasta majoritatea o poate decide, dar' nu o resolvează şi nu o poate resolva pe calea pe care o face de present parlamentul!

Şi ce zice mai departe tot adresa aceasta? Zice că noi, adecă parlamentul, vom urma la resolvarea chestiei naţionale principiul dreptăţii şi al frăţietăţii. Se fac încercarea a dovedì, că în proiectul de lege al comisiunii centrale nu e urmat principiul, nici al dreptăţii, nici al frăţietăţii?

E oare dreptate, frăţietate acolo, unde nici libertatea şi egalitatea individuală, nici cea naţională, nici cea bisericească, ba nici cea de asociare nu e ţinută în vedere, în nici o privinţă?

Ni-se spune, că legea nu cunoaşte deosebire între cetăţean şi cetăţean, şi că nici legile din vremile trecute n'au legat folosirea drepturilor politice de una sau de alta dintre naţionalităţi, ci amăsurat noţiunii din vremile acelea numai de diploma nobilitara. Conced aceasta. Dar' daţi-'mi voe să vă declar, că tocmai proiectul de lege al comisiunii centrale e acela, care face deosebire între cetăţean şi cetăţean, (Zgomot) fiind-că constrînge pe cetăţenii de naţionalitate nemaghiară să înveţe limba maghiara, dacă vreau să fie capabili de oficiu. Pe calea aceasta deci, în locul diplomei vechi nemeşeşti vrea acum alt privilegiu, *limba maghiară.* Dar' domnul ministru, baron *Eötvös,* a apostrofat ieri foarte privilegiile. Eu deci nu văd aici egalitatea limbiĭ, ba văd aceea, că legea face deosebire între cetăţean şi cetăţean, şi eu ţin lucrul acesta de contrar cu libertatea şi egalitatea individuală.

Dar' vatămă proiectul de lege al comisiunii centrale încă şi libertatea şi egala îndreptăţire naţională, pentru-că să creiază o naţiune oficială, aşa numită de stat, cea maghiară, ear' pe celelalte nici nu le ia în seamă, ca şi cum acelea n'ar esista, nici istoriceşte, nici legaliceşte, nici de drept şi nici de fapt, deşì condeputatul nostru Dobrzanski Adolf a arătat foarte bine ieri, istoriceşte şi legaliceşte, că esistă. Şi că de fapt esistă, priviţi numai în jurul D-voastre în ţară, domnilor! Ungaria n'a fost nici-odată în privinţa limbii şi a naţionalităţii stat specific maghiar. Sfântul Ştefan însuşi a recunoscut, că în statul ce-'l are locuesc mai multe naţiuni, şi el a spus-o, că o naţiune să nu domnească asupra celeialalte: „ne latinus super graecum, nec graecus super latinum dominat".

Astfel deci, precum şi pe basa legilor vecinice ale drepturilor naturale, nu poate avea o naţiune dreptul să-'şi octroeze alteia limba, pentru-că octroarea naşte numai reoctroare, şi de aceasta aşa cred că nu este trebuinţă.

Dar' vatămă mai departe proiectul de lege al comisiunii centrale încă şi libertatea şi egalitatea eclesiastică, pentru-că ordonează, ca autorităţile bisericeşti să corespondeze cu guvernul în limba aşa numită oficială de stat, precum şi între olaltă, sau apoi în limba aceluia cu care au să facă comunicarea, va să zică cu toţi în limba maghiară. Dacă, domnilor, este biserică liberă în stat liber, nu e permis să se aducă lege, care poate să vatăme dreptul autonom al bisericii, fie şi numai în privinţa limbii.

Dar' mai vatămă proiectul de lege al comisiunii centrale încă şi libertatea şi egala îndreptăţire a asociaţiilor, pentru-că şi acolo dispune cu privire la limbă tot aceea ca la biserici.

Când deci esistă în acest proiect de lege restringere de limbă, când proiectul nu are în vedere nici libertatea individuală, nici cea naţională, bisericească, ba nici chiar cea de asociare, eu atunci nu cred, ca proiectul să aibă deoparte putere de vieaţă, de altă parte, întru-cât va fi octroat popoarelor, să poată fi privit din partea acestora de alta, decât de calamitate, care, fiind lipsită de morală şi de dreptate, cândva va trebuì se înceteze."

*Presidentul:* „Îmi iau voe a admonia pe stimat. domn deputat, că predarea argumentelor sale nu devine mai interesantă dacă foloseşte espresiuni ofensătoare, întru-cât adecă nici nu poate fi presupus, că o legislatură se aducă legi imorale. (Aprobari vii.) În urmare, îmi iau voe să provoc pe dl deputat să-şi retragă afirmarea." (Aprobări zgomotoase.)

*Sigismund Papp:* „A spus numai o ipotesă!"

*Iosif Hodoşiu:* „Observarea aceasta nu o primesc asupra mea, fiind-că domnul president a înţeles rău cuvintele mele."

*Presidentul:* „Atunci trebue să rog pe dl deputat să binevoiasca a-'şi motiva espresiunea aceea, ca să nu poată fi rău interpretată, pentru-că chiar în casul, dacă espresiunea se poate şi numai interverti, am datorinţa să ridic protest." (Aprobări.)

*Iosif Hodoşiu:* „Onorată casă! Vreau să fac pe scurt o paralelă între aceste două proiecte de lege, între proiectul comisiunii centrale şi proiectul de lege al deputaţilor români şi sârbi. Acest din urmă e proiectul de lege al egalităţii, frăţietăţii şi al dreptăţii, cel dintâiu e al octroarii limbei şi naţionalităţii maghiare asupra celoralalte naţiuni. Acest din urmă recunoaşte mai multe naţiuni între marginile întregitaţii politice a ţării, cel dintâiu nu cunoaşte decât Maghiari, şi Maghiari şi totdeauna Maghiari, ceea-ce nu consună cu faptele. Acest



http://statuldacia.info

diu urmă vrea în stat liber biserică liberă, individ liber, cel dintâiu despoaie şi individul şi biserica de unul din cele mai naturale drepturi ale sale. (Nu e adevărat!) Acest din urmă provoacă la unire naţiunea, cel dintâiu respinge dela naţiunea maghiară pe toate naţiunile. Cel dintâiu a mânecat dela un prejudiţiu, pentru-că e prejudiţiu dacă ţinem, că în casul când limba maghiară nu va fi limba oficiala şi de stat şi se recunosc mai multe naţionalităţi în patria aceasta, desmembrarea ţării e inevitabila. Acesta e prejudiţiu, şi în contra prejudiţiilor nu se poate purta luptă, dar' nestatornicia prejudiţiului am dovedit-o mai sus. Acest din urmă a mânecat dintr'un principiu, din principiul naţionalităţii, recunoscut de întreaga Europă, în contra căruia se poate lupta cu sofisme, dar' nu cu argumente.

Voiu mai face numai puţine observări. (Să auzim.)

Cu proiectul de lege al comisiunii centrale se vrea crearea poporului şi a comunelor pentru oficii, ear' nu a oficianţilor pentru popor.

Proiectul de lege al comisiunii centrale încă şi creditul îl face pendent dela limba maghiară, ca şi cum alte documente, scrise în altă limbă, n'ar fi de nici o autenticitate. (Unde se află asta?) Poftiţi şi vedeţi §§-ii 18 şi 20!

Aşa cred, că în vorbirea mea am dat întru-câtva răspuns dlui ministru Eötvös la vorbirea sa de ieri, cu privire la privilegiu. (N'ai răspuns nimica!) Aşa zicea, că dacă se face arondarea comitatelor şi în fiecare se foloseşte o limba ca limbă oficială, prin aceasta creăm privilegii. Dar' prin aceea nu creăm privilegii că zicem, că fiecare cetăţean, ca să poată fi capabil de oficii trebue se ştie ungureşte? Ce deosebire este între aceste două privilegii? Nici unul, cum peste tot nu este deosebire între privilegiu şi privilegiu.

Mai departe, ne acusă cu desmembrare şi cu gravitare în afară. (Să auzim!) Desmembrare? De către cine? De către casa domnitoare? Aşa cred, că asta nu se refere la noi, la Români. (Dar' la cine?) Cetiţi istoria. De către Maghiari? Arataţi-ne un singur cas din istorie. Eu nu cred să-'l puteţi afla. (Zgomot.)

Dl deputat Bartal György 'şi-a încheiat vorbirea cu aceea, că laolaltă trebue să trăim şi împreună trebue să murim. Aşa e. Dar' când împreună trebue să trăim, se nu facem legi, cari nu ne asigură vieaţa, cel puţin nu vieaţa noastră naţională. Şi nu creaţi D-voastre astfel de legi, despre cari veţi putè zice şi D-voastre cu vorbele scripturii, noi lege avem şi după legile noastre trebue să muriţi.

Şi când nu vor fi astfel de legi, împreună vom trăì, împreună vom murì.

De aceea, rog onorata casă să nu voteze proiectul de lege al comisiunii centrale, să nu voteze întru toate nici proiectul nostru de lege, (Să auzim) ci daca în trei ani nu s'au putut limpezì ideile, dacă în trei ani atâtea diferite proiecte de lege au fost compuse, încât avem o grămadă, — se declaram, că ideile încă nu sunt clarificate, căci atunci n'ar fi atâtea proiecte de lege. Dar' dacă totuşi vrem să aducem lege, primiţi, da, primiţi proiectul de lege al minorităţii, ca basă pentru desbaterea specială. (Zgomot.)

Că doara şi D-voastră ziceţi, primiţi proiectul comisiunii centrale. Noi să n'avem voe să zicem, se primiţi al minorităţii? Se facem în el toate modificările, dar' să facem şi cele espuse ieri din partea lui *Adolf Dobrzanski.*

Aşadar' eu primesc ca basă pentru desbaterea specială proiectul de lege compus de deputaţii români şi sârbi, ear' proiectul de lege al comisiunii centrale nu-'l pot primì. Am zis". (Aprobări în stânga estremă.)

*Dapsy Vilmos:* „Onorată casă! Trebue se recunosc, pentru-că bancile goale dovedesc, că casa consideră deja de din destul discutate ambele proiecte de lege. Trebue se recunosc şi aceeá, că atât e de mare gramada lucrurilor ce mai avem de făcut faţă cu timpul ce ne stă la disposiţiune, încât e superfluu a vorbì mai pe larg asupra obiectului acestuia, slobozindu-ne în discuţii teoretice. (Aprobări.) Dacă totuşi, deşì numai pe câteva minute, cer atenţiunea onor. case, motivul residă în sentimentul de împlinire a datorinţei ce o am faţă de alegătorii mei. Poporaţiunea cercului meu electoral adecă, cu o mică escepţiune, se număra pe sine ca aparţinătoare gintei slave. Ba cercul meu electoral a dat dela 1848 începând până în zilele de astăzi contingentul cel mai mare al celor-ce au devenit făimoşi în timpul din urma pentru panslavismul lor. E necesar deci se esprim şi să tălmăcesc sentimentele locuitorilor de buze slave din cercul meu electoral, şi se delătur de pe ei umbra acuselor ce poate fi aruncată asupra lor. (Aprobări.)

Onorată casă! Pe cât de importantă, pe atât de grea e resolvarea obiectului de pe tapet. E nebătucit drumul pe care trebue să mergem. Legislatura nu s'a ocupat până acuma cu crearea astorfel de legi. Pretensiunile diferitelor naţionalităţi divergeaza unele de altele, în anumite direcţiuni sunt esagerate. Asta e ce îngreunează

resolvarea pacinică a obiectului acestuia. Providenţa dumnezeească aşa a voit. ca legislatura maghiară, cunoscută ca generoasă, se facă în privinţa aceasta începutul cu spargerea drumului. Va corespunde oare aşteptărilor legea aceasta pe care înţelepciunea onoratei case o va vota? La aceasta nu pot răspunde înainte nimic positiv. Sunt multe şi merg departe pretensiunile, pe cari nu poporul, ci nechemaţii sei provocători le-au creat în privinţa aceasta. (Întreruperi. Adevărat. Aşa e! Contraziceri din stânga estremă.)

Alegătorii mei de buze slave (Zgomot. Contraziceri în stânga estremă)... Regret foarte mult, că unii domni deputaţi şi-au aflat atinse tocmai persoanele lor." (Aprobări din toate părţile. Zgomot, contraziceri din stânga estremă.)

*Presidentul:* „'Mi-am ţinut totdeauna de datorinţă, când dupa modesta mea judecata s'a comis vătămare la adresa deputaţilor, sau s'a adus vătămare vre-unui principiu, care nu poate fi esprimat aici, să 'mi fac observările mele. În casul de faţă însă nu cred, că dl deputat ar fi comis vătămare, fie contra vre-unui deputat, fie contra vre-unui principiu, ci ce a spus se refere la aceia, cari pretutindenea în lume pot fi aflaţi." (Aprobări generale, contraziceri în stânga estremă.)

*Dapsy Vilmos:* „Alegătorii mei de buze slave se vor linişti prin conştienţa, că aceea-ce va vota ca lege onorata casă în această chestie de mare importanţă, va şi ţinè cu sinceritate, din tot adinsul, fără nici o ideie ascunsă, pătrunsă de iubire frăţească. Tocmai de aceea îmi este foarte uşor a trece şi a nomina punctele de cari sunt conduşi locuitorii de buze slave din cercul meu electoral.

Alegătorii mei doresc să fie chestia de pe tapet astfel resolvată, ca să liniştească pe toate naţionalităţile, încă şi pe cei aparţinători la naţionalitatea maghiară. Şi aceasta ei cred că se poate ajunge astfel, dacă la comune, în comitate şi în provinţă, cei aflători în minoritate relativă vin apăraţi în contra tirăniei majorităţii relative, daca persoana şi individul e apărat în contra ori-cărei tiranisări.

Locuitorii de buze slave din cercul meu electoral sunt pătrunşi asemenea de necesitatea, că în statul, nu acuma aflător în compunere, ci format din atâtea diferite naţionalităţi înainte cu o mie de ani, şi de atunci în continuu esistent, trebue să fie o limbă mijlocitoare, cu care se poată comunica fie-cine şi ori-unde în patria aceasta. Mânecând din acestea, şi alegătorii mei acceptând aceea, ca o astfel de limbă mijlocitoare să fie limba maghiară, nu voesc să restrîngă nici

unde întrebuinţarea ei. In schimb însă vreau să se asigureze şi aceea, că atât ei, cât şi cei de alte naţionalităţi, să-'şi poată validita şi folosì limba proprie maternă, la comună, în comitate şi faţă de guvernul statului.

În fine doresc alegătorii mei, — de aceea zic alegătorii mei, fiind-că de aici voiu face deducţiunea, că proiectul acesta de lege, dacă va fi primit de basă pentru desbaterea specială, îl votez şi eu cu suflet liniştit, — zic, alegatorii mei ţin de necesar, de neîncunjurat de lipsă şi aceea, că tot natu care întră în funcţie de stat şi comitatensă, să ştie, înţeleagă şi vorbească necondiţionat limba oficială maghiară de stat. Tot aşa ţin de altă parte de necesar, ca cei-ce stau în nemijlocita atingere cu poporul, să vorbească şi să înţeleagă limba poporului, pentru a se putè face posibil, ca ori-ce plânsoare să o poată face ori-şi-cine în limba sa maternă, se poată fi ascultat în limba sa maternă, şi se poată primì decisiunea la plânsoare în limba sa proprie.

Acestea sunt principiile de frunte, ale căror întrupare o aşteaptă alegătorii mei dela legea ce se va aduce. Dar' e departe de ei cugetul se vada adusă o astfel de lege, care ar putè periclita unitatea de stat a Ungariei şi integritatea patriei. Tocmai de aceea, nu doresc, ca comitatele se fie arondate după naţionalităţi şi patria să se împartă în teritorii naţionale.

Încă la anul 1861, când cei-ce luptau la aparenţa pentru naţionalitate, dar' în realitate stăteau în serviciul reacţiunii, au proclamat în adunarea lor dela T. S. Mărtin arondarea comitatelor după naţionalităţi şi împărţirea patriei după naţionalităţi, poporul treaz şi calm de buze slave din comitatul Gömör a fost acela, care a protestat categoric în contra atentatului şi a condamnat ori-ce nisuinţe de acestea.

Nici aceea nu ó doresc alegătorii mei, ca prin resolvarea chestiei naţionale să fie îngreunată sau să fie făcută imposibilă guvernarea ori împărţirea grabnică şi legală a dreptăţii. Tocmai de aceea, pe lângă asigurarea perfectă a drepturilor ce compet omului singuratic, sunt aplecaţi cu plăcere la aceea, ca limba guvernului şi a justiţiei superioare să fie cea maghiară. Dar' când o doresc aceasta, doresc totodată şi aceea, ca decisiunile, atât ale guvernului, cât şi ale judecătoriilor mai înalte, sa fie edate şi în limba lor maternă.

Şi pentru-ca se fiu foarte scurt, după-ce proiectul comisiunii centrale, care a suferit modificare, satisface aceste dorinţe şi pre-

tensiuni. după-ce proiectul comisiunii centrale garanteaza pe seama tuturor naţionalitaţilor cultivarea publica, ear' drepturile persoanei le apără, pot se afirm în modul cel mai categoric, că pănă la hotare estreme, eu primesc de basa pentru discuţia specială proiectul comisiunii centrale, cu modificările ce le voiu face la timpul seu." (Aprobari.)

*Zvetozar Mileticí:* „Onorata casă! Un distins membru al guvernului actual a scris înainte cu trei ani, ca, nu este ţară, asupra careia chestia naţională ar esercía o influinţă mai decizătoare şi de gravitate mai mare, ca asupra patriei noastre, şi făcând constatarea, că chestia nu e efluxul agitaţiunii, ci e urmare firească a spiritului timpului, urmarea culturei din zilele acestea şi a libertăţii şi egalităţii estinse asupra cetaţenilor singuratici, a naţiunilor, a zis, ca viitorul nostru depinde dela fericita resolvare a chestiei acesteía. Pe lângă cuvintele acestea ale bărbatului de stat maghiar, adânc cugetător, de bună seamă cunoscute în cercurile legiuitorilor maghiari, şi pe cari scriitorul le-a repetat în parte eri ca orator şi în vorbirea sa, — ţin de superfluu a vorbi despre importanţa chestiei naţionale, fie în general, fie în special, cu privire la patrie şi viitorul ei.

După o pribegire odyseică de douăzeci de ani pe marea suferinţelor, după o discuţie de mai mulţi ani pe terenul teoretic şi publicistic, am ajuns acum pe terenul practic, se decidem legislatoriceşte în chestia naţionala. Dacă voiu rămânè mai mult la chestia aceasta, va fi motivat şi justificat lucrul prin interesul ce-l are naţionalitatea mea în chestia aceasta, şi prin datorinţa primită în privinţa aceasta asupra mea. Ear' după-ce de chestia aceasta e strîns legat, nu numai interesul naţionalitaţilor singuratice, ci al ţării întregi, după-ce mai departe trebue să vă zacă la toţi la inimă, ca sa ascultaţi cuvântul celor-ce caută pe seama naţionalitaţii lor dreptate, echitate şi justeţă, şi după-ce e timpul suprem să fim sinceri unii faţă de alţii, ca să ne înţelegem unii pe alţii, şi ca prin discuţii parlamentare şi între noi se forţăm şi se deslegăm chestia, care pănă acuma a fost discutată, în paguba noastră a tutorora şi în favorul unui al treilea, pe câmp de răsboiu, dar' n'a fost deslegata: contez la pacienţa şi indulgenţa D-voastre cu care v'aţi purtat faţă de cei-ce în privinţa vorbirii nu sunt încă în stare să satisfacă pe deplin legii esistente positive. (Să auzim.)

Avem înaintea noastră două proiecte, esenţial deosebite, despre resolvarea chestiei naţionale: proiectul comisiunii centrale, care e la

fel cu proiectul majorităţii comisiunii naţionaliste, şi de care proiectul stimatului domn Deák Ferencz numai într'atâta se deosebeşte, că unitatea politică a naţiunii maghiare e ridicată la dogmă, — şi proiectul dlui *Alex. Mocsonyi,* pe care l-a înaintat în numele amicilor sei de principii, şi care e identic cu proiectul minorităţii comisiunii, ear' în contemplarea sa a fost subscris de 26 deputaţi de diferite naţionalităţi.

Eu spriginesc acest al doilea proiect, şi mă voiu nisui se justific principiile şi determinarile cuprinse în el, — după putinţă, — combatând argumentele contrare.

Basa acestui proiect e principiul naţionalităţii, acel principiu sublim, care s'a prefăcut în lozincă a epocei, în putere motrice, a progresarii omeneşti, în semn despre care se poate zice: »*in hoc signo vinces.*«

Ce e naţionalitatea? Aşa se vede, că e superfluu a desvolta ideea în faţa parlamentului, a cărui majoritate e din naţiunea, care dela 1825 a început adevărată luptă parlamentară şi publicistică pentru naţionalitatea ei, şi al carei mare fiu, *Nagy Pál,* a inaugurat lupta aceasta cu espresiunea pe care fiecare naţiune ar putè s'o scrie cu litere de aur pe steagul carierei sale naţionale, espresiune care sună astfel: „Libertatea constituţiei perdute o poate redobândì naţiunea între împrejurari favorabile, dar' naţionalitatea perdută nici odata."

Dar' se întâmplă, că oamenii şi naţiunile dau aceleiaşi noţiuni altă esplicare atunci când o scriu pe steagul lor propriu, şi earăşi alta când o văd scrisă pe steagul contrarului, că astfel aceleiaşi idei 'i-se atribue însemnătate dupla, de multe-ori opusă una celeialalte. Cine să nu ştie, că deşi epoca de faţă a decretat în chestiuni bisericeşti sublimul principiu cu: *biserică liberă în stat liber*, el are cu totul alt înţeles pentru urmaşii lui Cavour, şi altul pentru ultramontani? Tot aşa suntem cu chestia naţională.

Sunt şi de aceia, cari considera naţionalitatea de ultima fatalitate, care pune pedecă adevăratei înaintări a omenimei, adevăratului umanitarism şi adevăratei perfecţionări pe care despoţii au contemplat-o şi iniţiat-o, pentru-ca cu ideia aceasta să se încrucişeze drumurile libertăţii şi ale culturei omeneşti, şi care tot aşa are se dispară din lumea libertăţii şi a culturii omeneşti, cum au dispărut şi alte prejudiţii eclesiastice şi civile, cum au disparut castele, clasele şi privilegiile.

Eu sunt de părere contrară. Vor cădè, precum au căzut, prejudiţiile, şi stavilele între oamenii singuratici şi întreaga omenire, între individualitatea mărginită şi ideia sublimă a omenimii, dar' vor cădea numai acelea, cari sunt basate pe instituţiuni omeneşti, pe greşelile minţii şi ale sentimentului, pe forţa omenească şi pe nedreptate. Nu poate cădè însă acea deosebire între oameni, care e basată pe însaşi natura, pe care însuşi Dumnezeu a sădit-o la crearea limbii ca sămânţa a culturii şi a progresării în sânul oamenilor, care nu e pedecă, ci mai mult motorul cel mai natural şi mai puternic al civilisării şi al culturii, ear' prin aceasta şi al progresării şi al libertăţii publice, care în cele din urma singură poate ridica pe om spre egoism, îndemnându-l la jertfe necesare pentru progresarea omenimii, pe cari ideia rece a cosmopolitismului nu le poate pune în curgere ca sentiment cald primit la sânul mamei. Ear' sentimentul acesta e sentimentul de naţionalitate, a cărui basă esenţială e *limba,* care nu e numai organ pentru desvoltarea forţei spirituale a omenirii, ci e şi singurul canal prin care civilisaţia publică trece în massele oamenilor. Ear' până când cultura nu trece la masse, vor fi în continuu asupriri, vor fi, deşi nebasate în lege, caste, libertatea publică va fi vorbă goală în singurătatea întunerecului şi a rătăcirilor, ear' despoţia, care nu a inventat, ci a întrebuinţat numai naţionalităţile, le va agita, ca să-şi pună lanţuri una celeialalte şi astfel şi sieşi.

Daca natura ar fi voit, ca pe altă cale şi nu pe calea naţionalităţilor se ducă oamenii la perfecţionare, nu ar fi creat limbi diferite şi prin aceasta naţiuni diferite. Nu! Natura nu doreşte unitate de limbă, ci numai consonanţă spirituală în idei şi consonanţă morală în nisuinţe, cari conduc la adevărata umanitate sau la afinitatea spirituală a oamenilor. Precum avuţia lumii fisice e manifestată în diversitatea corpurilor, şi consonanţa ei în unitatea legilor naturii, în consonanţă peste tot, tot aşa şi lumea morală îşi arată avuţia spirituală în diversitatea naţiunilor şi consonanţa în ideia sublimă a umanităţii, care leagă împreună toate naţiunile, conducându-le spre un singur scop.

Dar' în aceea ce am spus ar zăcea, poate, numai misiunea culturală a naţionalităţii, justificarea ei culturală. Noi însă pretindem şi considerarea şi necunoaşterea politică pe seama naţionalităţii noastre, pretindem, ca naţionalitatea noastră să fie şi element de alcătuire în vieaţa politică.

Istoria ne arată, că cultura nu poate esista, şi mult nu se poate susţinè, fără importanţa naţionalităţii şi a limbii naţionale. Dacă limba vre-unei naţiuni nu are importanţă politică, dacă nu poate străbate în toate cercurile, deci şi în ale vieţii publice politice, dacă oamenii cari sunt purtătorii conştiinţei şi ai culturii naţionale nu pot funcţiona ca atari în vieaţa politică, dacă literatura mai înaltă şi de specialitate a vreunei naţiuni pentru aceea e de fapt delăturată de pe terenul concurenţei culturale pentru-că pretensiunile acestea mai înalte nu numai că pot fi satisfăcute din literatura altor naţionalităţi şi limbi, ci din causa vieţii practice politice în mod necesar de acolo *trebue* să fie satisfăcute, dacă literatura vre unei naţionalităţi se restrînge numai la trebuinţele primitive ale masselor naţionale, ear' floarea inteligenţei naţionale, pentru-ca să-şi câştige şi să-şi asigure importanţa capacităţilor sale în vieaţa publică şi politică, ba chiar şi în panteonul literar, vine constrînsă să se lapede de fapt de naţiunea sa: atunci naţionalitatea care nu are importanţa politică va rămânè pe lângă toate celelalte libertăţi plantă pe care o va strica ori-ce brumă, şi nu va fi fir de lemn, care creşte în sus şi îşi resfiră crengile cu făloşie.

Dacă Bach sau Schmerling ar fi voit să redee naţiunii maghiare constituţia şi sa-'i asigure toate instituţiunile cele mai liberale, sub condiţiunea, ca limba maghiară să nu aibă importanţă în vieaţa politică şi de stat, ci se aibă cea germană, sau ori care altă limbă civilisată, care ar fi accesibila pentru inteligenţa naţiunii: naţiunea maghiară de bună seamă ar fi respins ofertul acesta.

Tocmai aceea caracterisează epoca de astăzi, că naţiunile nisuesc într'acolo, ca se câştige naţionalităţii şi limbii lor importanţă, în vieaţa politică, în organisarea de stat. Şi lucrul e foarte natural. Naţionalitatea strîns luat e basa cea mai naturală a organismului de stat, deoparte pentru-că limba, ca basă esenţială a naţionalităţii, e totodată organ al funcţiunii de stat, de altă parte, pentru-că funcţiunile acestea sunt tocmai pentru naţiune făcute, deci trebue făcute în limba naţiunii, în fine, pentru-că naţionalitatea, pe basa teoriei convenţionale, separat şi fără aşa numitul contract de stat, contopeşte oamenii şi cetăţenii într'o unitate de stat, sau face din ei o parte din această unitate.

Dar' când zic, că naţionalitatea e factor politic alcătuitor de stat, nu înţeleg, că e singurul şi esclusivul factor. Libertatea şi interesele de bunăstare au astăzi mare influinţă asupra organisării de stat, şi chiar nici statele cu o singură naţionalitate nu se pot

organisa astazi ca state esclusiv naţionale, în cari străinii se poată fi scurtaţi în drepturile lor omeneşti, sau în cari datorinţele politice şi cetaţeneşti ar fi clasificate şi măsurate dupa naţionalităţi. Şi nu înţeleg nici aceea, ca naţionalitatea ar fi pretutindenea şi în măsură egală factor politic şi de stat, pentru-ca aceasta depinde dela împrejurările istorice, geografice şi etnografice ale statului. Acolo, unde statul are numai o naţionalitate, fie dintru început, sau prin asimilaţie, sau unde celelalte naţionalităţi dispar faţă de naţionalitatea principală, şi poate nu au nici importanţă culturală, — cele două noţiuni, a statului şi a naţionalităţii, coincidează, ear' statul poartă tipul *unei* naţionalităţi. Unde o mare naţiune, care ar putè forma un stat, car' conform condiţiunilor sale geografice şi etnografice, culturale şi de altă natură în ale bunei stări, e împărţită în mai multe state, ideia naţionalităţii desface statele şi formează state nouă, ca în Italia şi Germania. Unde sunt mai multe naţiuni, sau părţi din naţiuni, legate de olaltă geograficeşte, istoriceşte, sau prin alte interese comune, şi cari amăsurat numărului lor numai la olaltă sau în comitate pot se esiste, şi numai astfel se pot desvolta, — naţionalitatea nu are putere de a desface, ci în anumită măsură numai de a *reforma*, şi anume întru atâta, întru-cât o pretind aceasta interesele naţionalitaţilor, şi întru-cât lucrul e compatibil cu interesele, deoparte ale statului, de altă parte ale libertăţii constituţionale. Statele cu mai multe naţionalităţi trebue să poarte caracterul *tuturor* naţionalităţilor, dacă cumva nu vreau ca naţionalităţile sa se prefacă în elemente distrugătoare de ale lor elemente.

Caracterul acesta poate se primească espresiune politică în două feluri: în *federaţia* de stat, unde numai legislatura şi dreptul de stat în suprema administrare poate forma obiect al organisării după naţionalitaţi, sau în acea pătură a organisării de stat, care nu se refere la centrul statului, ci la periferia acestuia, la politică, justiţie şi administraţia aceea, care are lucru deadreptul cu cetăţenii, asupra căreia cetăţenii influinţează direct, care cade în cadrele aşa numitei autonomii. În casul dintâiu naţionalitatea primeşte espresiunea unui drept de stat, în cel din urmă a unui drept politic, în înţeles mai strîns.

Ungaria e statul în care trebue se primească espresiune ambele caractere, dacă vrea să mulţămească naţionalităţile, espresiunea dreptului de stat faţă cu ţările cari ca atari se ţin de coroana sfântă, şi espresiune mai strînsă politică pentru Ungaria mai îngustă. Şi

Ungaria are pentru aceasta şi basa istorică, în casul prim chiar şi în raporturile autonome de ţară ale Croaţiei, Slavoniei, Dalmaţiei şi ale Ardealului, — în casul al doilea, cu privire la naţionalităţi, în instituţiunea organisării municipale, în Ungaria mai îngustă.

Acesta din urmă e punctul nostru de vedere cu privire la chestia naţională din Ungaria mai îngustă. Mânecând din acest punct de vedere cerem noi pe seama naţionalităţilor din Ungaria:

1. Ca diferitele naţiuni din Ungaria să fie recunoscute de atari;

2. Că faptul, cumca în oare-care municipiu locuitorii sau peste tot sau în majoritate sunt dintr'o naţiune, să fie decizător în privinţa caracterului municipiului respectiv şi în privinţa limbii oficiale;

3. Că municipiile mixte să fie determinate după naţionalitaţi, cu ţinerea în vedere a posibilităţii geografice, etnografice şi administraţionale.

Dorim recunoaşterea diferitelor naţiuni de atari, întâiu, fiind-că aceasta e basa naţionalităţii, de oare-ce naţionalitatea presupune o naţiune a cărei individualitate morală şi particularitate naţională are sa o esprime, al doilea, fiind-că aceasta e basa egalei îndreptăţiri naţionale, al treilea, fiind-că istoria Ungariei încă recunoaşte, şi recunoaşte şi cartea fundamentala de legi, *tripartitul*, naţiuni deosebite.

În contra acestora ni-se arata: 1. ca în Ungaria naţiunile, afară de cea maghiară, sunt părţi din alte naţiuni, ear' părţile nu pot fi numite naţiuni, pentru-că de aici ar urma, că pot să fie mai multe naţiuni de aceeaşi naţionalitate; 2. că într'un stat nu poate esista decât o singură naţiune politică; 3. că numirea diferitelor naţiuni în cartea legilor ungare e de pe vremea în care domnea inegalitatea de drept, când naţiunilor singuratice, ba chiar şi corporaţiunilor li-se dădeau privilegii, ca după dreptul lor propriu să li-se facă dreptatea, — lucru care în epoca dreptului egal politic şi cetaţenesc nu mai poate esista.

Obiecţionarea primă nu stă, pentru-că părţile naţiunii nu înceată a purta numele naţiunii şi a esista ca naţiune, şi când naţiunea e împărţită în mai multe state; pentru-că de aici ar urma, că o astfel de naţiune nici nu esista, ear' fraţii nostri de naţionalitate maghiară sigur ca nu vor nega, că este naţiune polonă, deşi e împărţită în trei state, şi nu vor putè spune, că Polonii din Galiţia nu pot fi numiţi naţiune polonă. Nimeni nu poate nega, că naţiune engleză esistă în Marea-Britanie şi esista şi în America-de-Nord, şi esistă şi

naţiune germană, deşi împărţită pănă astăzi în mai multe ţări. În Elveţia sunt părţi din naţiunea germană, franceză şi italiană, şi pentru aceasta art. 109 din constituţia ei zice totuşi, că toate trei limbile regnicolare, germană, franceza şi italiană sunt limbi *naţionale,* ear' *naţionalitatea* presupune esistenţa »*naţiunii* . Naţiunea împărţită, apare ca naţiune, în toate părţile eĭ, împărţite în state. În céle din urmă naţiunea slovăcească din Ungaria esistă *în întregime* aici, şi aşa numirea de naţiune nu 'i-se poate nega.

Al doilea, nu stă nici aceea, că într'un stat numai o naţiune politică poate esista. Teoria despre o singură naţionalitate şi despre o singură naţiune politică în stat e greşită. Când se face pomenire în stat despre naţiune, care e considerată de unitate, nu e vorba de naţiunea genetică, ci de suma cetăţenilor faţă de domnitor, e vorba de un factor al legislaturii în raport cu celalalt, şi atunci naţiune are înţelesul de »*populus*«, după-cum şi legile ungare vorbesc despre populus, care pe atunci, fireşte, stătea din nobilime, fără deosebire de naţionalitate, ear' acum e suma tuturor cetăţenilor, fără deosebirea naţionalităţilor. Dar' asta nu eschide, că populus să nu poată sta din mai multe naţiuni. Aceasta ne arată şi faptul istoric, în ţările sfintei coroane. Fraţii de naţionalitate maghiară, cel puţin din punctul lor de vedere, nu vor nega, că Croaţia, Slavonia şi Dalmaţia formeaza peste tot un stat cu Ungaria, în raportul cu statele esterne şi cu domnitorul. Şi totuşi nu vor susţinè, sigur, că nu esistă naţiune croată, şi că şi aceasta politiceşte poate fi numită numai naţiune ungară. Rătăcirea reşede în aceea, că Maghiarii cred, cumcă naţiune politică poate fi numită numai naţiunea organisată politiceşte, şi adecă cu drept de stat, ca unitate, care ca naţiune eserciează drepturile de stat suverane, fie peste tot, sau cel puţin în anumită măsură. Pe basa forţei şi a nedreptăţii aceasta a putut să fie aşa numai atunci, când o naţiune privea pe celelalte de învinse, şi cel puţin o parte a membrilor acestora era eschisă dela participare în legislatură şi la puterea de stat. Dar' la nici un cas nu e posibil lucrul într'un timp, în care membrii tuturor naţiunilor au drepturi egale politice.

Că oare într'un stat, mai multe naţiuni au să esercieze drepturile de stat, ca naţiuni *federate,* sau e mai cu scop dacă membrii diferitelor naţiuni eserciează acelea drepturi în comunitate, fără nici o federaţie, — nu schimbă întru nimic natura lucrului, şi împrejurarea aceasta din urma nu despoaie pe una sau pe alta dintre naţiuni de numirea de *naţiune.*

Dacă în Turcia, Turcii, Bulgarii şi Grecii ar esercia într'un parlament drepturile de stat, n'ar înceta prin aceasta naţiunea bulgară şi grecă a esista, şi cu atât mai puţin ar putè fi numită naţiunea bulgară — naţiune turcă.

Urmaşii celor-ce discuta teoria unei singure naţiuni politice într'un stat se provoacă la Elveţia, unde Germanii, Francezii şi Italianii de acolo se numesc Elveţieni, şi la Belgia, unde Francezii şi Flamanzii se numesc Belgieni, ca naţiune. Dar' ştie ori-şi-cine, că naţiune genetică *belgă* şi *elveţiană* nu esistă, şi că aceasta e numai o numire geografică a statului, rămasă din vremea veche a Romanilor, care mai esistă, dar' nu ca numire de naţiuni, ci ca o deosebire geografică de stat, şi a diferitelor naţiuni din ţarile acestea de către naţiunile afine din Italia, Germania, Francia şi Olanda. Şi numirea aceasta se foloseşte mai mult în comunicaţia internaţională decât în interiorul statului, pentru-că, cum vedem, în Elveţia sunt recunoscute trei limbi naţionale, va se zică trei naţiuni şi trei naţionalităţi. Numai în afară va zice Elveţianul că e Elveţian, ear' Belgianul că e Belgian, în ţara sa însă numeşte-se el German, Francez, Italian, Flamand, şi fiu al acestor naţiuni. Şi cu toate că în Austria se vorbeşte de stat austriac şi per abusum şi de naţiune austriacă, totuşi ştie ori-şi-cine, că numirea aceasta nu e internă politică, ci esternă internaţională, pe lângă care nu dispare numirea naţiunilor: germană, polonă, cehă şi celelalte.

Tocmai esemplele cu Elveţia, Belgia şi Britania dovedesc, că statele în cari se află mai multe naţiuni, mai multe naţionalităţi, numesc complexul acestor naţiuni, respective statul, cu un singur nume în raporturile internaţionale, şi anume, nu cu numele unei naţiuni genetice, ci cu nume geografic sau neutru, ceea-ce nu eschide, ca în interiorul statului să fie mai multe naţiuni, şi aceste naţiuni să fie numite altfel.

Au fost şi Maghiari cu destulă consideraţie, cari au ţinut de just, ca celelalte naţiuni, nu numai în interiorul ţării să fie numite naţiune ungară, ci şi faţă cu statele din afară să se accepteze o numire neutră internaţională pe seama ţării şi a complexului naţiunilor şi al cetăţenilor. Ţara aceasta şi acuma e numită numai în limba maghiară „Magyarország“, în alte limbi nu, ci e numită Ungarn, Ungaria, Uhor, Ungarska, ceea-ce pentru comunicaţia internaţională poate se rămână, dar' în interiorul ţării fie-cărei naţiuni îi compete numirea proprie. O singură naţiune politică, o singură

naționalitate politică e ficțiune în statul compus din mai multe națiuni, din mai multe naționalități, și adecă din de acelea, cari numără milioane.

Nu esistă altfel de națiune decât genetică, și acolo unde sunt mai multe națiuni în stat, ca în Ungaria, dacă vrem să avem națiune politică, toate sunt politice, adecă, limbei și naționalității fiecărei națiuni compete drept egal, posiție egală; numai cât unei limbi, dar' nu unei naționalități, îi se poate da, amăsurat cerințelor inevitabilei necesități de stat, mai mare cerc de activitate, ceea-ce facem și noi în proiectul nostru de lege, dând dreptul acesta limbei maghiare, pe basa istoriei și a proporțiunei numerice.

Cel-ce vrea însă, ca în Ungaria fie-care națiune să fie numită »*maghiară* , pentru-că națiunea maghiară a cucerit țara aceasta, ear' pe lânga aceasta uită, ca țara au apărat-o și străjuit-o toate națiunile, acela calcă pe terenul dreptului de armă din evul mediu și atinge o temă, care nu e obiceiu sa fie discutată în desbateri parlamentare.

Ce se atinge în fine de obiecționarea, că numirea diferitelor națiuni, rămasă de pe vremea privilegiilor, nu are valoare în epoca egalității de drept, observ, că din faptul, că justiția e egalisata, nu urmează ca înceată națiunile și naționalitațile, cu atât mai puțin, fiind-că ele nu caută nici un privilegiu în drepturile cetațenești și politice, ci numai servirea dreptului egal în limbile cari domnesc undeva și cari n'au încetat a esista. Tocmai egalitatea de drept cere aprobarea recunoașterei istorice a diferitelor națiuni, a limbei și naționalitații lor, cu eschiderea supremației unei naționalități, unei limbi, și astfel a unei națiuni.

Postulatul recunoașterei diferitelor naționalități are importanța, că națiunile ca atari apar pe terenul cultural, și dacă legea nu ar recunoaște pe seama lor numirea de națiuni, atunci în totalitatea lor nu ar putè ridica institute culturale, nu le-ar putè numì acestea după națiunea lor, drept pe care-l cerem în mod declarat în proiectul nostru.

Trec la al doilea postulat al proiectului nostru, care e simburele postulatelor noastre și în jurul caruia se învârte întreaga chestie, ca în jurul unei osii. Ori-ce concesiune nu ar folosì nimica, dacă nu ar avea ca punct de mânecare acest al doilea postulat al nostru, care suna astfel: în comitate, districte, orașe și comune, limba majoritații poporului e cea oficială.

Postulatul acesta e basat pe principiul egalei îndreptățiri a naționalităților, precum și pe maxima, că oficiile și oficianții sunt pentru cetațeni, ear' nu cetățenii pentru oficii și funcționari. Minoritatea e asigurată prin aceea, că se decretează, cum-că poate fi folosită și limba minorității ca limbă oficială. Toți ceialalți cetațeni apoi sunt asigurați prin aceea, că scriptele lor trebue să fie primite și resolvate în limba lor proprie, dacă limba e usuată în cercul respectiv, de altcum însa în limba centrală maghiară.

Așa e asta în toate statele în cari esistă mai multe naționalități, în special în statele în cari nici o naționalitate nu e atât de cutropitoare după numar, sau și de altcum nu e așa, ca se poată subjuga pe celelalte, sau să le poata reforma, și care n'ar fi avisată la bunăvoința și ajutorul altor naționalități.

In Elveția, afară de aceea că toate trei limbile regnicolare se folosesc în adunarea federală, că legile se edau în toate acestea limbi, că în senatul federativ de guvernare încă se folosesc limbile acestea, că ordinațiunile și decisiunile se dau în toate limbile acestea, va se zică, afară de îndreptațirea perfect de egală a limbilor regnicolare în centru și în aceea ce merge dela centru, — în fiecare canton limba aceea e oficială, care e limba majorității cetățenilor, ear' în cantoanele mixte, cum e Berna, Freiburg, Walis, sunt doua limbi oficiale, și cetățenii, în comunicarea lor cu oficiile, pot se folosească una din limbile țării, ori și care. Și așa e și în Elveția, unde sunt Nemții 75%, Francezii 23% și Italienii numai 5%. Ba chiar și Românii, cari nu sunt decât 2%, pe teritorul lor, în cantonul Gris, folosesc limba lor proprie ca limbă oficială.

În Belgia cereau la 1840 două sute de comune flamande același lucru ce-l cerem noi. Regele și guvernul au numit la 1856 o comisiune anchetară, care a presentat în privința aceasta parlamentului în ședința din 18 Decemvrie 1858 un raport, făcând aceeași propunere pe care o face minoritatea noastră. În ședința din 23 Martie 1859 a parlamentului, guvernul a făcut comunicare parlamentului, că o mare parte din dorințele Flamanzilor sunt întroduse în vieață, că legile și ordinațiunile guvernului și ale senatului provincial se edau și se promulgă și în limba flamandă, că tot astfel se edau și instrucțiunile pe seama comunelor referitor la administrație, pentru-ca administrația comunală să se poată face în limba flamandă și franceză, că în provința Flandria afacerile, atât ale orașelor, cât și ale comunelor, se poartă esclusiv în limba flamandă, că hotărîrile consiliilor co-

munale se înaintează în limba flamandă autorităţii provinciale, că autoritatea provincială îşi edă ordinaţiuuile în limba flamandă, că funcţionarii guberniului resolvează chestiile în limba flamanda şi cea franceza, după cum adecă vin înaintate, că autoritatea provincială comunică cu oraşele, ce e drept, în limba franceză, dar' oraşele flamande pot comunica în limba flamandă, şi n'au decât se facă o comitivă franceză, că în fine şi guberniul resolveaza afacerile singuraticilor în limba în care şi le presentează.

Comisiunea parlamentului din 1861 a propus aici, ca representanţele municipale şi comunale se aleagă limba de afaceri, ceea-ce a acceptat şi subcomisiunea parlamentară din 1867, precum propune aceasta şi comisiunea centrală în operatul ei, pe seama comunelor fära municipiu. Se motivează prin aceasta, că lucrul e reclamat de interesele libertăţii individuale şi că legea nu poate impune majorităţii representanţei comunale limba de afaceri oficiale fără voia sau în contra voinţei ei.

Dar' individualitatea, persoana individului cetăţean, cu toate că e isvor de drepturi, nu e isvor pentru toate drepturile. Esistă în lumea morală, peste care guvernează legea libertăţii, esistenţe morale sau colective, cari nu-şi derivă ori-ce drept dela individualităţile singulare, nici dela agregarea voinţei oamenilor singuratici, ci poartă în sine unele drepturi esenţiale în natura şi meniţiunea lor. Astfel de esistenţe, de personalităţi morale sunt, statul, biserica. Acestea n'au dreptul sa nimicească individualitatea, libertatea individuală şi drepturile personale, pentru-că în cele din urmă, după concepţiile de astăzi, esistenţele acestea sunt pentru oameni, şi nu oamenii pentru ele, ca în evul vechiu. Indivizii au dreptul se iese din anumit stat sau biserică. Dar' pănă rămân în ele, au se permită, ca libertatea lor individuală să fie restrînsă în măsura pe care o cere esistenţa şi desvoltarea personalităţii colective. Astfel stăm şi cu naţionalitatea, ca cu personalitatea morală a naţiunii. Naţionalitatea nu e ceva drept pe seama omului singuratic, pentru-că dacă ar fi aceasta, atunci şi omul particular ar fi îndreptăţit se pretinda în oare-care stat, de es. cetăţeanul sârb în Francia, cetăţeanul francez în Ungaria, ca statul respectiv se primească şi se resolveze în limba sa proprie petiţiuni, ceea-ce ar fi lucru absurd. Naţionalitatea e drept al unei anumite şi politiceşte însemnate mulţimi de cetăţeni de o singură limbă, cari locuesc într'un stat, mai mult sau mai puţin împreună. Singuraticii au dreptul să-şi promoveze naţionalitatea, se o aducă în

consonanță cu esistența de stat și cu alte esistențe, dar' n'au dreptul se o nimiceasca sau să se lapede de ea. Omul singuratic nu poate renunța nici la drepturile acelea ale sale, cari sunt drepturi fundamentale, cari îi sunt inăscute, cari fac din el om și persoană morala, ear' naționalitatea e dreptul cel mai personal și înainte de toate drept fundamental al omului. Și pana când cineva se declară aparținător acelei naționalități, până nu se lapădă de ea, n'are dreptul se renunțe la ea, nici încât îl privește pe el, cu atât mai puțin în ce privește pe alegatorii sei, cari pe lângă aceasta nu aleg deputații pentru limbă sau după naționalități, ci după alte interese politice sau materiale ale municipiului. Deputatul nici nu primește deci mandat în privința limbii și a naționalității alegătorilor. Deasupra personalității și a voinței individuale stă deci în privința aceasta esistența comună a națiunii și a naționalității, precum și voința comună esprimată în conștiența națională, în care conștiență se scurge sentimentul, rațiunea și voința națiunii. In privința aceasta face frumoasa declarație amintita comisiune flamanda, în motivarea aceasta: „Limba e mai mult decât interes personal; limba e aceea ce posede o națiune mai intim; e mai mult decât conștiența politică, pentru-ca aceasta e supusă la multe schimbări, amăsurat împrejurărilor esterne; e mai mult pentru națiune chiar și decât religiunea, pentru-că e mai veche și interesează mai mult personalitatea ei. Și care ar fi acel guvern cu pricepere, care ar ofensa conștiența individuală, religionară și politică, pentru a-și impune părerea sa proprie? Chestia limbii e chestie de conștiență, în care nu se poate amesteca nimeni, afară de proprietarul limbei. E o chestie care nu poate fi discutată.“

Dacă în acea determinare a legii, că limba majoritații cetățenilor e limba oficială, ar fi cuprinsă violarea libertății individuale, personale, n'ar fi oare mai mare violare atunci, când majoritatea representanței, în contra voinței majorității cetățenilor, sau alianța diferitelor minorități din representanță ar alege, în contra majorității relative a acestei corporațiuni, sau în contra majorității, fie absolute sau relative a locuitorilor, — una din limbile celor din minoritate, sau o a treia, care nici nu e în us în respectivul municipiu?

Dar' proiectul comisiunii centrale nu permite nici alegerea. Dispune în mod imperativ, că în municipii limba maghiară e cea oficiala, ear' celelalte limbi la cererea unei părți de cinci pot fi numai limbi protocolare. Eschide deci ori-ce posibilitate, ca alte limbi să poată fi în municipii și la judecătoriile de primul for limbi oficiale.

Aici deci nu se poate valora nici voinţa tuturor locuitorilor, tuturor representanţilor. Acì ajunge la margine aşa numita egala îndreptaţire, şi tocmai acolo se termina unde naţionalităţile nemaghiare o caută.

Aceasta se motiveaza cu aceea, că unitatea de stat, posibilitatea şi oportunitatea guvernării şi a administrarii practice, grăbnicia şi punctualitatea justiţiei cere să fie aşa. Dar' eu voiu dovedì mai la vale, că toate acestea nu reclamă unitate de limbă oficială, că proiectul nostru nu vatămă unitatea de stat, că în înţelesul lui nu e imposibilă guvernarea şi administrarea practică, nu o face inoportună, ear' repeziciunea şi punctualitatea justiţiei, nu numai ca nu o eschide, dar' chiar o promovează.

Trec acum la al treilea postulat al nostru, la arondarea comitatelor. Arondare! Acesta e groaznicul cuvânt cu care contrarii nostri agită opiniunea publică a naţiunii maghiare, şi cu care înspăimântă şi pe copiii din leagan ca cu un fel de mumus. Arondarea, zic ei, e cheia pentru desmembrare. Însuşi baronul Eötvös se teme, că „naţionalitaţile nu s'ar oprì la această nouă împărţire a ţării, ci ar nisuì într'acolo, ca frânturile naţionale să le unească cu naţiunile afine de peste hotare, ceea-ce ar avè de urmare prăbuşirea statului, şi că prin noua împărţire nu numai ca s'ar slăbì legaturile cari leaga pe cetaţenii ţării de această patrie, ci s'ar da încă şi mijlocul în mânile unor părţi ca să-'şi realiseze nisuinţele".

Eu, din contra, cred, că arondarea comitatelor e tocmai antidot, ca în ţinuturi întregi să nu se nască nisuinţa, ca pentru salvarea naţionalităţii lor să se unească cu naţiuni afine din afară de hotare, ca prin aceasta se spargă statul, pentru-ca tocmai atunci, când fiecare naţionalitate îşi află în Ungaria în municipii căsuţa şi fortăreaţa sa din care poate să-'şi apere naţionalitatea şi libertatea constituţională, se vor întărì legăturile cari le leagă de patria comună, şi lucrul acesta va avea mai mult putere atractivă pentru naţiunile din afară, cari sunt espuse Nordului şi Vestului, decât să formeze motiv, ca şi ele să se arunce în pericolul din afară de hotare. Oare Maghiarii n'au răspuns centraliştilor austriaci, cari voiau să le toarne cu tolceriul centralisaţiunii patriotismul austriac în sîn, că iubirea aceasta va fi mai puternică daca pe lângă patriotismul general se lasă pe seama fiecăruia patriotismul particular al patriei sale? Şi ce ar perde Ungaria, dacă în ea diferitele naţionalităţi ar căpata vatra, nu provincială, ci în măsură numai municipală pe seama naţionalităţii lor? Cantoanele din Elveţia nu nisuesc într'acolo, ca fiecare să se unească

cu naţiunea sa proprie, deşi naţiunile acestea sunt mai mari şi mai însemnate. Libertatea constituţională e legătură mai puternică între ele decum ar fi unitatea limbii. Aşa ar fi şi în Ungaria.

Din contră, ce ar fi atunci, dacă Românul, Sârbul, Slovacul, Ruteanul, şi aşa mai departe, s'ar simţi străin la vatra sa proprie? Asta o las în grija celor-ce vreau o Maghiarie, ca se mediteze asupra lucrului.

Pentru asigurarea naţionalităţii noastre şi ca mijloc contra desmembrării Ungariei dorim noi *naţionalisarea* comitatelor, adecă, se primească municipiile caracterul naţionalităţilor aflătoare în preponderanţă, fără desnaţionalisarea minorităţilor. Ear' pentru ajungerea acestui scop, arondarea comitatelor e numai colorar, sau mai biue zis, numai modus aplicationis. Şi lucrul acesta e şi în interesul administraţiei şi al finanţelor de stat. Sunt mai multe comitate mai mici, cari ar trebuì să fie unite cu altele, de es. comitatele mixte: Crasna, Ugocia, Hont, Solnocul-de-mijloc, *Ung,* şi comitatele de o naţionalitate: Tolna, Árva, Esztergom, Liptó, Mosony, Zarand. Sunt earaşi altele atât de mari, că va trebuì să fie împărţite, de es. *Bacica,* care înainte de 1802 a şi fost împărţit, apoi Bihorul, Torontalul, etc.

Fiind-că aceasta o pretind şi consideraţiile administrative şi economice, de ce sa nu se poată lua în considerare totodată şi naţionalităţile, tocmai în interesul administraţiei mai prompte şi mai uşoare? Dacă de altcum arondarea comitatelor, ca postulat al naţionalitaţilor, e lucru atât de înspăimântător, se poate decreta prin hotărîre specială, că cu ocasiunea arondării comitatelor, reclamată de consideraţii administrative şi economice, se vor avea în vedere şi naţionalităţile. De altcum şi arondarea comitatelor numai atunci ar fi în favorul naţionalităţilor, dacă s'ar accepta acel principiu cardinal al nostru, după care limba aceea e oficială, care e limba majorітaţii din municipiu. Daca s'ar primì acest principiu, atunci şi fără arondarea comitatelor ar fi locuri pe unde limba naţionalităţilor nemaghiare ar fi oficială, ear' noi, Sârbii, şi de altcum ne reservăm drepturile noastre istorice. Dar' tocmai acesta e lucrul principal, că fraţii nostri de naţionalitate maghiară nu vreau să primeasca postulatul nostru principal, şi pentru-ca în ochii lumii noi să fim lupii, ear' ei mieii, striga în continuu: „arondare! dar' arondarea!", — ca şi cum postulatul nostru principal n'ar reşedè în altceva ce poate să aibă efect şi fără arondare, dar' ce noua ni-se deneagă.

Se mai obiecţionează, că prin arondarea comitatelor minoritatea ar fi dată pradă majorităţii, ear' în modul acesta ar fi asuprită. Dacă ar fi aşa, atunci aşa ar fi şi în comitatele în cari, amăsurat formaţiunii lor de astăzi, sunt majoritaţi şi minorităţi, astfel că acelea acum ar trebuì reformate. Arondarea are tocmai scopul, ca comitatele să fie după naţionalităţi cât se poate de uniforme, ca astfel singuraticele naţionalităţi, nu numai sa câştige teren de desvoltare, ci să fie pusă stavilă şi frecărilor. Unde apoi şi după arondare rămân minorităţi, ele nu vor putè fi asuprite, de o parte pentru-că şi proiectul nostru le asigură limba, de altă parte earăşi, pentru-că membrii majorităţii nu vor posede nici un fel de drepturi separate politice şi cetăţeneşti, ci întregul favor e acela, că limba majorităţii e limbă oficială, fără ca limba minorităţii considerabile să fie eschisă, ceea-ce sigur că nu e nici o nedreptate, cu atât mai puţin, fiind-că limba celor-ce într'un loc sunt în minoritate, va fi împărtaşită altundeva de acelaşi favor, şi fiecare majoritate, fiind cu considerare la minoritatea naţionalităţii proprii din alte părţi, va fi justă la alegerea funcţionarilor. Tocmai atunci, când de o parte se decretează prin lege, că limba majorităţii e limbă oficială, dacă lucrul se scoate deci din ori-ce discuţie, şi de altă parte naţionalităţile vin după putinţă grupate, înceată frecările, administraţia va fi mai uşoara, ear' partidele politice nu se vor forma dupa naţionalităţi, ci după interesele teritoriale, politice şi materiale. Statul prin aceasta se va întărì, ear' instituţiunile constituţionale se vor desvolta. În fine, dacă temerea că majoritatea va asuprì minoritatea e suficientă pentru discreditarea vre-unei instituţiuni, atunci ar trebuì sa fie nimicite instituţiunile constituţionale şi constituţia, pentru-că aici, atât în cele mai înalte, cât şi în cele mijlocii, ba chiar şi în cele mai de jos cercuri, majoritatea e totdeauna în contra minoritaţii, şi tocmai în numele apărării minorităţii cere absolutismul, sau cel puţin guvernul neresponsabil, drepturi, cari răstoarnă drepturile constituţionale. Legea şi guvernul responsabil e destula apărare pe seama minorităţilor. E cu drept aceea, ca în mai multe comitate, după formaţiunea lor actuală, minorităţile unindu-se se zădărnicească dreptul natural al majorităţii relative, cu privire la naţionalitate şi limbă? Sau după-cum propune proiectul comisiunii centrale, ca numai limba maghiară să fie pretutindenea oficială, şi anume, într'o ţară, în care sunt cam trei milioane de Slovaci şi Ruteni, cam trei milioane de Români şi jumătate milion de Sârbi?

Sunt de aceia, cari numai decât obiecţionează, ca prin aceea-ce noi căutam, să creează earăşi casturi, ca în evul mediu; că acum, când se eschid din vieaţa de stat casturile statelor, naşterea şi privilegiile, şi se întroduce dreptul egal, — nu se pot stabilì privilegii pe seama şi în privinţa naţionalităţilor. Dar' după-cum am spus, aceea ce căutăm noi nu e privilegiu. Alţii erau privilegiaţii în evul mediu, când se dadea drept separat legislatoric, carte separată de legi, justiţie separată, şi aşa mai departe, când se modifica organisarea de stat în favorul claselor şi al castelor singuratice. Dar' din toate acestea noi nu cerem nimica în numele naţionalităţilor, ci cerem numai ce e natural şi după dreptate, adecă se funcţioneze oficiile în limba care e limba majorităţii locuitorilor, fiind-că funcţiunile sunt pentru locuitori, şi ca în privinţa aceasta să se facă după putinţă schimbări topografice, de cari s'au făcut în altă privinţă şi de altădata şi se vor mai face.

Între dorinţele noastre principale e şi aceea, să se decreteze prin lege, ca totalitatea cetăţenilor de o naţionalitate se aibă dreptul a ţinè congrese pentru interesele lor culturale, ca în totalitatea lor se poată ridica institute culturale şi se poată aduna mijloacele necesare. Tot aşa e dorinţa noastră şi aceea, ca la toate şcoalele medii şi superioare de stat, limba majorităţii locuitorilor să fie limba de propunere, pe lângă potrivita folosire şi a altor limbi.

Inşirând şi justificând dorinţele noastre principale din punctul de vedere al egalei-îndreptăţiri a naţionalitaţilor, ca membru al unei naţionalităţi îmi ţin de datorinţă, ca cetăţean al unui stat constituţional, să-mi dau seamă, mie şi altora, dacă nu stau cumva pretensiunile acestea în contrast cu alte interese, tot atât de însemnate, ale statului liber şi constituţional?

Cari sunt aceste alte interese? Adresa dietei dela 1861, votată în şedinţa dela 6 Iulie, zice: „Voim ca interesele naţionale ale cetăţenilor de limbă nemaghiară să fie asigurate în tot ce poate fi realisat fără împarţirea (desmembrarea) politică a ţării şi fără jertfirea independenţei ei legale“.

Comisiunea naţionalistă din 1861, amăsurat acestora, spune, că chestia naţională e de resolvat „între limitele unităţii teritoriale şi politice a statului“.

În consecinţă, membrul actualului guvern maghiar şi barbat maghiar de stat spune în cartea sa, despre naţionalităţi, edată la 1865, că: „dorinţele juste ale naţionalităţilor numai atunci vor putè

fi satisfăcute, dacă se garantează unitatea statului şi ființa sa de stat“, adaogând totodată de altă parte, că unitatea şi ființa de stat numai atunci ar fi asigurată, dacă se asigură şi dorințele juste ale diferitelor naționalități. În acelaşi op, la alt loc, se mai aduce pentru resolvarea acestei chestiuni încă alte două argumente, anume: „că aceasta nu stă în contrazicere cu administrația bine organisată, ca condiție de bunăstare materială pe seama cetățenilor singuratici, nici cu libertatea individuală politică a cetațenilor, basa statului modern constituțional, dela care depinde mulțămirea cetățenilor“.

Subcomisiunea naționalistă din 1867 înşiră între motivele sale, că pretensiunile (dorințele) naționalităților pot fi satisfăcute până la limitele „pe cari le stabileşte interesul unității politice de stat, va se zică, integritatea teritorială, unitatea legislaturii şi a administrării de stat“.

Comisiunea lărgită, şi comisiunea actuala centrala, merge mai departe în argumentele sale şi ca limite stabileşte: „unitatea țării, posibilitatea şi oportunitatea guvernării şi a administrării, precum şi pretensiunile unei justiții punctuale şi grabnice.“

Pe când adresele, bărbații de stat, şi comisiunile, până la 1868 s'au ținut numai de interesele conducerii centrale, comisiunea din 1868 ia în seamă şi interesele administrației inferioare, va se zica şi administrația politică şi justiția municipală.

Dacă adunăm laolaltă toate părerile, apar ca limite ale resolvării chestiei naționale următoarele interese: unitatea de stat, administrația politică şi justiția bine organisată, şi libertatea politică individuală.

Prin dorințele noastre nici unul din interesele acestea nu e vătamat, fie că le luam în totalitate, fie unul câte unul. Noi respectăm unitatea teritorială de stat, pentru-că arondarea comitatelor nu o vatamă, precum nu a fost vătămată nici atunci, când din alte considerațiuni au fost unite sau împărțite comitatele. Integritatea statului nu e vătămată nici prin autonomia națională regnicolară, cum cere regatul triplu (Croația-Slavonia-Dalmația). In Elveția cantoanele sunt cu mult mai mari, şi au drepturi pe jumătate de stat, — de cari nu au municipiile noastre. În America-de-Nord au statele singuratice cu mult mai mari drepturi suverane, şi lucrul acesta nu vatamă integritatea statelor. Unitatea de stat politică nu e vătămată, pentru-că ea stă din trei elemente: din unitatea legislaturii, din unitatea guvernării şi din unitatea sau uniformitatea administrației de stat, a justiției şi a altor organisări. Toate acestea dorințele noastre le lasă neatinse.

Posibilitatea şi oportunitatea administraţiei supreme şi de primul for, punctualitatea şi grăbnicia justiţiei, nu numai că nu sunt violate prin dorinţele noastre, ci sunt chiar promovate. Nu se poate nega, se află în mai bune împrejurări statele în cari ori-ce acţiune de stat poate fi săvârşită într'o limbă. Dar' lucrul acesta e posibil numai în astfel de state uniforme, în cari o naţionalitate e într'atâta în preponderanţă, încât celelalte, atât numericeşte, cât şi culturaliceşte, dispar pe lângă ea. Dar' tocmai aceea e lucrul principal, că Ungaria nu e un astfel de stat, în Ungaria sunt milioane din alte naţionalităţi, şi acestea traesc destul de bine grupate, de altă parte vorbesc limbi, cari stau pe aceeaşi treaptă culturală, va se zică se pot savârşì în ele funcţiuni oficiale.

Limba română în principatele române, ear' cea sârba, care e identică cu cea croată, în Sârbia şi în Croaţia-Slavonia, are cultură nu numai politică administrativă, ci şi politică de stat, prin urmare poate fi uşor aplicată în Ungaria. Limba slovacă are sprijin destul de mare în bogata literatură cehă, şi daca luăm în considerare, că mai mult fiii naţiunii slovace au dat cultură şi limbii maghiare, nu încape îndoeala, că vor ridica şi limba lor proprie în curând la o mai înaltă treapta de cultură politică, imediat cum se întroduce în vieaţa politică.

Cei-ce şi între împrejurările în cari se află Ungaria luptă pentru unitatea limbii la toate acţiunile de stat şi politice, trebue să fie consideraţi de atari, cari se închină principiului, că cetăţenii sunt pentru stat, şi nu statul pentru cetăţeni, că guvernul şi funcţionarii formează statul, pentru cari fireşte, ar fi mai comod dacă ar putè lucra într'o limbă. Acestia formează în stat un cast special, care se numeşte birocraţie, şi pe care tocmai aşa îl desparte privilegiul limbii de celelalte naţionalităţi nemaghiare, ca şi mai nainte diploma nemeşască şi limba latină de întreaga naţiune.

Ce ar spune apăratorii unităţii de limbă la raportul lui *O'Sulivan,* ambasadorul belgian la Viena, pe care l-a trimes la 1857 ministrului belgian de esterne, şi în care se cuprind datele despre naţionalitaţi, adunate în state poliglote pe seama anchetei naţionaliste? El scria următoarele: „Limba germana e limbă esclusivă oficiala în întreaga monarchie, cu escepţiunea Lombardiei şi a Veneţiei. Asta e urmare logică a principiului unităţii administraţiei, pentru a carei realisare în toate statele sale s'a decis Impăratul Francisc Iosif. Institutele create pe seama literaturei slave sau maghiare sunt numai institute

particulare, cad în afara de cercul de administrație. Guvernul dă numai limbii germane protecția oficială, și se leagă de convingerea, că protecția aceasta e în special și în mod eminent oportună cu privire la unitatea națională, care da guvernului siguranța, promovând în mod însemnat puterea sa.“ Ca ce a fost privită procedura aceasta din partea Maghiarilor? Și adevărat e, că procedura aceasta a stabilit puterea guvernului?

Limba, deși fără ea statul nu poate esista, din punctul de vedere al statului nu e scop, ci mijloc prin care statul își implinește misiunea. Și fiind-ca misiunea sa este se apere la tribunale drepturile cetățenilor, se represinte și promoveze în administrație interesele cetățenilor, e dator se folosească acelea mijloace și acel mediu de comunicare, care nu e eschis pe seama cetățenilor, e dator să-și împlinească funcționarile în limba acelor cetățeni, cari sunt în majoritate acolo. Că funcțiunile politice și de justiție pot fi săvârșite și în mai multe limbi, dovedește earăși Elveția, Belgia, Italia, pană era în posesiunea ei Savoya, apoi Danemarca, până la ultimul răsboiu, și chiar și America-de-Nord, unde unele state folosesc limba, atât cea germană, cât și franceză, în fine Cisleithania.

Se zice, că în alte state nu esistă decât cel mult două sau trei limbi. Dar' ce să facem, dacă istoria a adus laolaltă în Ungaria șase națiuni sau naționalități și limbi? Dar' proiectul comisiunii centrale nu e consecvent pană la fine în principiul seu, și limba de afaceri a comunelor fără municipiu o lasă în voința lor, și tot așa permite singuraticilor și corporațiunilor folosirea limbii proprii, ba ce e mai mult, obligă oficiile se întrebuințeze tălmaci, va se zică să cunoasca și limbile respective și se dee decisiunile în limbile acestea, în fine obligă centrele administrative și ale justiției se primească acțiunile în diferitele limbi, și să dee resoluțiunile și în traducere. Dar' comisiunea centrală o face aceasta în măsura care nu mulțămește naționalitățile, fiind-că le eschide limba din cercul de activitate oficial al administrației și al tribunalelor de prima instanță, și anume în așa fel, că tocmai e opus scopului declarat, anume, oportunității administrației, promptitudinei și accelerării justiției. Și tocmai în privința aceasta e mai ducatoare la scop, cum am spus, propunerea noastră decât a comisiunii centrale.

Conform proiectului comis. centrale a cincia parte poate cere la comune, ca limba ei să fie asemenea limbă de afaceri; în municipii earași a cincia parte poate cere, ca limba ei să fie limbă protocolară.

Dat fiind că în casul acesta scriptele pot fi înaintate autorităţilor municipale şi judecatoriilor şi în limbile acestea, şi trebue şi resolvate în aceste limbi, după proiectul acesta patru sau cinci limbi regnicolare vin în aplicare, ear' funcţionarii ar fi datori se cunoască toate aceste patru sau cinci limbi. După proiectul nostru lucrul acesta nu e cu putinţă, pentru-că cel mult trei limbi se pot întâlni împreună în municipii şi la judecătorii, anume: limba majorităţii, a minorităţii însemnate şi limba centrală.

Conform proiectului comisiunii centrale judecătoriile sunt datoare sa traducă actele şi anexele din procesele apelate, ear' judecătoriile mai înalte au să judece pe basa lor. Unde e deci aici garanţa pentru accelerarea justiţiei? Nu se dă prin aceasta cea mai legală scuză pentru trăgănarea proceselor? Şi ce se zicem despre punctualitatea şi dreptatea justiţiei basată pe traduceri, şi adecă pe traducerile altora? Despre punctualitate şi dreptate aici nu poate fi vorba, ştiu însă că după culise se poate zice aşa: „Tocmai admiterea aceasta a mai multor limbi şi îndatorirea de a se face traduceri va avea urmarea practica, că fiecare va folosì limba maghiară, ca afacerile sa 'i-se resolveze mai iute, mai punctual, mai după dreptate, şi poate mai cu bunăvoinţă". Dar' tocmai aici reşede machiavelismul şi iesuitismul resolvării chestiei naţionale, că pe de o parte, de dragul opiniunii publice europene, suntem datori să recuuoaştem, că în stat poliglot, dacă şi nu naţionalităţilor ca atari, dar' cetăţenilor *trebue* să le facem anumite concesiuni, de altă parte, în interesul oportunităţii, punctualităţii şi al rapidităţii, dam astfel de concesiuni, cari fac, ca în vieaţa practică să fie totuşi numai o limbă domnitoare.

Dacă aruncam o privire asupra praxei de acuma, pe lângă care municipiile şi justiţia a funcţionat în două trei limbi, vom vedè, că afacerile au fost tot atât de iute şi de punctual resolvate, ca acolo unde au funcţionat numai ungureşte, şi că împedecare a fost numai atunci, când pe seama forurilor superioare trebueau să se facă traduceri.

Ce se atinge de administraţia supremă şi de tribunalele mai înalte, în birourile administrative şi în senatele tribunalelor s'ar putè concentra, fără a se face daună capacităţilor, atâtea forţe, ca afacerile se poată fi resolvate în diferitele limbi, sau cel puţin se poată fi acceptate, dat fiind că şi proiectul comisiunii centrale deschide drumul pe seama limbilor până la centru, numai cât dupa acest proiect traducerile joacă un rol mare şi periculos, atât pentru părţi, cât şi pentru

justiţie. Dela cei-ce se afla în funcţiuni înalte să aşteaptă să cunoască mai multe limbi regnicolare, şi tocmai aici reşede garanţa, că pe lângă capacitate egală se va ţinè cont de ţinuturile diferite şi de fii diferitelor naţionalităţi, şi că posturile cele mai importante nu vor forma m nopoliul unei naţionalităţi, sau preţul negării naţionalitaţii proprii. E mai bine să se caute garanţă, ca centrul să fie în stare să resolveze afacerile în diferitele limbi, decât să se despoaie milioanele naţionalitaţilor nemaghiare de drepturile lor naţionale, quasi în interesul posibilităţii şi oportunităţii administraţiei, precum şi în al rapidităţii şi punctualitaţii justiţiei, de fapt însă în interesul unei naţionalităţi, sau între cele mai bune împrejurări pentru comoditatea ınalţilor funcţionari, pentru-că e dovedit şi din esemplele altor state, că cerinţa administraţiei şi a justiţiei bune nu e unitatea limbii oficiale, ci capacitatea funcţionarilor, care în stat poliglot e cu atât mai mare, cu cât mai multe limbi ştie respectivul.

În fine trebue să răstorn şi obiecţionarea, că cererile noastre nimicesc libertatea politica a individului. Daca noi sub mantaua naţionalităţii am căuta pe seama cetăţenilor singuratici oare-cari prerogative cu privire la oficii, la drepturile politice şi alte beneficii, atunci ar fi la loc obiecţionarea aceea; dar' noi nu căutăm aceasta, ci de o parte restrîngem pe cei-ce trăesc sporadic în massele naţionalităţilor astfel, că au să folosească limba municipiului sau a comunei lor, ceea-ce face şi proiectul comisiunii centrale, fiind-că naţionalitatea nu e drept al indivizilor, ci e drept al masselor naţionale, şi restrîngerile făcute în privinţa aceasta nu sunt restrîngeri politice, ci restrîngeri de drepturi naţionaliste, cari se egalează earăşi în alte teritorii, de altă parte earăşi se cere, ca astfel de indivizi sporadici se folosească în oficii limba municipiului, ceea-ce earăşi nu e nimicire a drepturilor cetaţeneşti. Restrîngerea în modul acesta a indivizilor singuratici se face şi din alt motiv. Dar' just e oare, ca dreptul milioanelor de cetăţeni, cari trăesc compact la olaltă, să fie nimicit, ca indivizii singuratici sa nu fie necesitaţi ici-colea să folosească limba altor naţionalităţi? Nu e o mai mare nimicire aceasta, nu numai a libertăţii individului, ci şi a libertăţii şi a dreptului milioanelor? Nu e restrîngere individuală aceea, că după proiectul comisiunii centrale funcţionarii de naţionalitate nemaghiară sunt siliţi se folosească limba maghiara ca limbă oficială în sânul propriei lor naţionalităţi? Nu e aici mai restrîns dreptul întregei inteligenţe a naţionalităţilor nemaghiare decât al ori-cărui Maghiar singuratic? Şi unde e liber-

tatea individului, când advocatul nemaghiar nu poate folosi limba clientului seu, ci e silit se folosească limba maghiară? şi când Nemaghiarul, chiar dacă ştie ceti şi scrie în limba sa, nu poate să se convingă singur, dacă advocatul seu 'i-a dus procesul bine şi conştiincios, şi dacă judecatorul a adus sentenţa conform legii? Şi ce e mai mult, în înţelesul proiectului comisiunii centrale partea din proces, dacă n'are advocat, e datoare să subscrie sau se pună cruce pe ce nu înţelege, fiind silita să dee crezământ talmaciului şi să se proptească pe conştienţa acestuia.

Se zice, că e de dorit proporţia, la funcţiuni, la dignităţi, ba şi la cercurile electorale pentru deputaţi. Dar' unde este alegere alegerea va decide, ear' la numiri se recomandă numai proporţia pe care o admite şi proiectul comisiunii centrale în paragraful 24 cu privire la capacitate, pecând organisarea cercurilor electorale e numai cerere laterală, de altcum şi superfluă pe lângă arondarea comitatelor.

'Mi-am ţinut de datorinţă să justific proiectul nostru, proiectul minorităţii, şi se combat argumentele contrare. Acum ar veni rîndul la criticarea proiectului majorităţii, dar' aici nu mă voiu oprì prea îndelungat, chiar şi pentru-că despre aceasta au vorbit şi vor mai vorbi alţi consoţi, ci voiu înşira pe scurt numai trasăturile caracteristice ale proiectului acestuia.

Proiectul acesta, care are titlul despre *egala îndreptăţire a naţionalităţilor«* purcede tocmai dela punctul *neegalei îndreptăţiri a naţionalităţilor«* şi lozinca îi este tocmai aceea, că cetăţenii întru toate sunt egali, numai în ale limbii nu, va se zică tocmai în aceea ce e basa naţionalităţii. Punctul de mânecare al proiectului acestuia e negarea naţionalitaţilor nemaghiare din Ungaria. Modul seu de esecutare e paralisarea limbilor nemaghiare, de o parte prin amestecul de limbi multe, de altă parte prin limba oficială, adecă maghiară. Urmarea e maghiarisarea naţionalitaţilor nemaghiare, precum in vieaţa politică, aşa şi în cea culturala.

Nu numai că naţionalitatea nu e luată în considerare, în concreto, şi egalitatea ei de drept, dar' nici cetăţeanul însuşi nu e asigurat în dreptul seu egal individual şi în libertatea sa egală individuală, nici în cercul politic, nici în cel al justiţiei. Că cetăţeanul, care în altă limbă nici n'ar şti vorbì, *poate* vorbi în comună şi în adunările municipale în limba sa proprie; că singuratici şi corporaţiuni *pot* se întroducă la institutele create de ele limba lor proprie, respective

limba majorității ca limbă de afaceri; că comunele bisericești și nemunicipale, că autoritățile bisericești *pot* se folosească limba lor proprie, respective limba majorității în oficiile și școalele lor respective: e atât de clar și a fost și până acuma atât de în us, încât în privința aceasta nu e trebuință de concesiuni speciale. La tribunale de altcum domnesc traducerile, și dacă părțile nu vreau să le facă pe spesele lor în mod autentic, sau se discute asupra traducerii, sunt silite să accepteze traducerile altora și tălmacii, sau apoi, atât în comunicarea convențională privată, cât și în procese, se folosească limba maghiară.

Concesiunile, că autoritățile esistente sau funcționarii singuratici pot folosì în chestii politice și de justiție, și tot așa și advocații, și limbi nemaghiare, sunt numai provisorii și precarie, și la prima organisare a municipiilor și a tribunalelor au se dispară. Și nici nu mai ating și faptul, ca se cere chiar și dela autoritățile bisericești să-și traducă procesele verbale și în ungurește. Și ce e și mai mult, proiectul majorității e mai inferior în concesiuni, atât celor făcute de comisiunea naționalistă din 1861, cât și celor făcute de subcomisiunea din 1867, și cu mult mai inferior celor ce le-a pus în vedere bărbatul maghiar de stat și membru al actualului guvern la 1865, când zicea, că municipiile vor puté singure sa-și aleagă limba de afaceri, că vor putè comunica cu guvernul în limba lor proprie, că guvernul va da municipiilor resoluțiunile sale în limba acestora, și în fine, ca chiar și în parlament liber va fi ori-și-cine să-și vorbească limba proprie. Proiectele comisiunilor din 1861 și 1867 au menținut cel puțin posibilitatea, ca municipiul, în care și făra arondare e o naționalitate oare-care în majoritate, se poată întroduce în administrația politică și în justiție limba sa proprie ca limbă de afaceri, fiind-că aceasta ar depinde dela conștiența și voința sa proprie. După proiectul comisiunii centrale drumul spre acest resultat e închis din partea legii. De altcum au fost multe promisiuni făcute din partea oamenilor particulari, a publicisticei, și chiar și a parlamentului, dela 1860, ba și dela 1848 până la 1861. Am atins astăzi promisiunile dlui ministru de instrucțiune. *Somsich Pál* zicea la 1861, Martie în 8, după »*Magyar Sajtó* din 15 Martie același an, că: „Nici o națiune nu e de o știință atât de înaltă și nu e atât de superioară, ca să se poată simțì chemată să iee pe altele sub tutoratul ei“, — dar' firește, astăzi, fiii naționalităților nemaghiare, chiar și dacă numără trei milioane, nu formează *națiune*. La 17 Decemvrie 1860 »*Pesti*

*Napló* scria în numărul 295 acestea: „Politica europeană şi-a luat de losincă în momentul de faţă valorarea drepturilor naţionalitaţilor, şi se întoarce în mod declarat în contra celor-ce ar fi zdrobitorii acestor drepturi“, — dar' acum, fireşte, *Pesti Naplo«* crede, ca, soarele naţionalităţilor a luminat numai pănă ce noul Moise a condus naţia maghiară peste marea egipteană, mai bine zis peste Leitha şi a mântuit-o pe ea! Domnul *Mocsáry* scria că: „Sentimentul de naţionalitate se află în sînul fiecăruia; în ţara aceasta nu ne putem opri la punctul unei naţiuni“, dar' acum *Mocsáry* nu e în parlament. Dl *Ács* spunea alegătorilor sei de naţionalitate sârbă următoarele: „Unde numai privesc în patria noastră, în istoria regatului ungar, dela început pana la sfârşit, pretutindenea gasesc aceea, că naţiunea maghiară a împărţit cu naţiunea sârbă fericirea şi nefericirea, bucuria şi tristeţa“. Ear' în fine zicea, că dacă va fi vorba despre regularea raporturilor Sârbilor cu Maghiarii, despre satisfacerea trebuinţelor noastre naţionale, va pune într'adevăr toate în mişcare, pentru-ca chestia să fie resolvată în mod just, va se zică favorabil pentru noi, — dar' acum nu văd pe dl *Ács* în parlament. Ceea-ce a scris Ivánka, Jokai, şi alţi bărbaţi liberali maghiari, deşi nu e scris în spiritul proiectului nostru, totuşi e mai mult decât ce da proiectul comisiunii centrale. Dar' vocea lor încă a amuţit. Guvernul maghiar, după istoria lui Horváth Mihály, a trimis la 1848 în luna Noemvrie prin *Klapka* următoarea promisiune Sârbilor ce se aflau în luptă: „Naţiunea sârba, — ascultaţi bine: *naţiune!* — va căpăta voevod pentru guvernarea proprie şi parlamentul va ţinè în vedere toate dorinţele şi cererile voastre ulterioare“. Dieta din 1849 dela Seghedin întrece cu concesiunile făcute proiectul comisiunii centrale. Ear' acum nici nu vreau să dee ascultare naţiunii sârbe, române şi naţiunilor celoralalte! Aduc hotărîri de ele dar' fără ele, şi ce e mai mult, dacă se scoală cineva dintre noi, pentru-ca să vorbească în interesul naţiunii, a naţionalitaţii proprii, chiar şi conducătorul partidei liberale din stânga (Tisza Kálmán. Nota Trad.) ne desparte de către naţiune, ca şi cum de altă parte lui nu 'i-s'ar putè imputa, că se represintă numai pe sine.

Nu ştiu ce a putut îndemna majoritatea dietei de astăzi, ca dupa promisiunile de trei ani în ale dreptăţii şi justeţei se retireze atât de departe în dosul promisiunilor şi al proiectelor de mai nainte, ba se revoace chiar şi ce esistă în praxă în vieaţa politică, fiind-că în unele oraşe libere şi districte limba sârbă sau limba altei naţiona-

lităţi nemaghiare e limbă oficială, ceea-ce nu va mai fi după ambele proiecte contrare. Dar' ştiu aceea, că nu numai oposiţia maghiara, ci şi cea sârba şi croată a dat asalt în contra sistemului Schmerling, şi a pregătit terenul ca constituţia sa fie restabilită. Ştiu, ca Königrätzul, din a carui negură a eşit ziua constituţionalismului, nu a fost meritul nici a *uneia* dintre naţiunile Ungariei, şi ar fi fatal, dacă vre-o naţiune ar voì sa esploateze faptul numai pe seama naţionalităţiĭ proprii.

Am o observare la cuvintele din urmă ale dlui *Bartal*. Dl Bartal recomandă părţii acesteia de casă să încetăm cu certele, pentru-că dacă vor fi gâlcevi în Ungaria, perì-vor întâiu Maghĭarii, dar' după ei apoi şi celelalte naţionalităţi. Noi nu voim şi nu propagăm ceartă şi gâlceavă. Dar' dacă gâlceava se numeşte nisuinţele contrare maghiarisării şi pretinderea asigurării naţionalitaţii noastre, precum pe terenul politic, aşa şi pe cel cultural, apoi noi nu putem renunţa la această pretensiune, ear' Maghiarilor le stă în putere să pună capăt acestor gâlcevi prin satisfacerea naţionalitaţilor. Numai cât, evenimentele să nu strige: *Trop tard!* Tocmai pentru-că nici o naţiune nu poate se peară, am cerut noi egală-îndreptăţire naţionala. Dacă uşurarea perirei Ungariei, din causa împărecherilor, ar fi şi perirea noastră, ceea-ce nu e urmare necesara, — atunci mai bine ar fi sa ne stângem într'o naţiune mare, cu misĭune în istoria universală, (Întreruperi: Aha! În cea muscălească! Să auzim! Asta trebue să o auzim!) decât în naţiunea, care stabilindu-'şi principiul cel mai înalt de stat, înmulţirea naţiunii maghiare, — *în maghiarisare,* e silită să ţina naţiunile nemaghiare şi pe cetăţeni neîntrerupt în stare escepţională, şi să justifice paşii anticonstituţionali, dar' corespunzători supremului principiu maghiar, ai guvernului seu.

Încă un ultim cuvânt.

Fiecare naţiune cu putere de vieaţă poartă în sine sămânţa vieţii spirituale pe care trebue să o valoreze pe terenul cultural. Fiecare stat cu putere de vieaţă are chemarea se realiseze anumita ideie pe terenul politic. În aceasta îĭ reşede aşa numitul »*raeson d'être*«. Care stat devine necredincios ideii sale, are să piară mai curând sau mai târziu, anii îi sunt număraţi, fiind-că lumea morală nu tolerează esistenţe *sine necessitate,* tot aşa ca şi lumea fisică.

Care e ideea de vieaţă a Ungariei, ca stat special? Ne arată istoria şi posiţia ei culturală, precum şi raportul ei cu ideile epocei. Fără a scruta, dacă Slavii se puteau opune Nemţilor cu cari erau

la venirea Maghiarilor în cele mai mari lupte, sau fără de Maghiari ar fi ajuns în doaga altor Slavi, trebue se recunoaştem, că Maghiarii au consolidat statul ungar, că au turnat spirit de stat în vieaţa municipală a Slavilor, că au făcut din Ungaria zid de apărare, de o parte în contra absolutismului, de altă parte în contra atacurilor dinspre Apus şi Orient. Aici reşede misiunea Ungariei, să fie zid de apărare în contra absolutismului, vină din ori-ce parte, şi în contra atacurilor din partea naţiunilor mari şi puternice. Misiunea primă îi este uşurată prin aceea, că absolutismul e acum în apunere în Europa, şi ultimul seu vlăstar e *cesarismul.* E uşorată şi prin aceea, că acum nu numai nobilimea e pe zid, ci toţi cetăţenii de stat. Dar' misiunea ceealaltă e mai grea, pentru-că în faţa ei se află ideea naţionalităţii, şi anume în mare estensiune. Astăzi ideea aceea începe se devină dominantă, că naţiunile cele mari să se unească, şi în privinţa ideii acesteia vedem şi pe Nemţii liberali cum dau la oparte pe un timp libertatea constituţională şi se pleacă în faţa Bismarck-ismului, numai pentru aceea, ca cu puteri concentrate se poată fi delăturate pedecile — *unirii.* Pe naţiunile mai mici din Orientul Europei, ales pe acelea ce au istorie naţională şi cari nu vreau să fie scufundate în marea naţiunilor mari, deşi afine, le ameninţă mare primejdie. Ungaria e nodul gordian al Europei, pe care Dunărea îl împarte în două. Care e misiunea Ungariei în situaţia aceasta? Să fie scut de apărare pe seama micilor naţiuni în contra naţiunilor celor mai mari. Pe ce cale se poate ajunge aceasta? Prin împăciuirea adevărată a tuturor naţiunilor şi naţionalităţilor. Ear' aceasta se poate ajunge numai aşa, dacă nici o naţiune, nici o naţionalitate, nu se nisueşte se înghită şi se asimileze pe celelalte naţiuni şi naţionalităţi, ci dacă se asigură naţionalitatea pe seama fiecarei naţiuni şi naţionalităţi pe terenul politic. De aceea zicem noi: „Daţi pentru toate vetrele naţionalităţilor vieaţă municipală naţională, ear' legaturile de stat să fie în preponderanţă în mânile voastre.“ Ce răspundeţi voi? Ziceţi aşa: „Nu recunoaştem în Ungaria mai multe naţiuni, mai multe naţionalităţi ca atari, noi cunoaştem numai o naţionalitate politică şi aceasta e cea maghiară.“ Voi ne răspundeţi astfel: „Voi aveţi ţări, în cari naţionalitatea voastra se poate desvolta politiceşte, cum e România pentru naţionalitatea română, Sârbia peutru cea sârbă, dar' noi Maghiarii, afară de aceasta, nu avem alta ţară.“ Bine. Dacă unele naţionalităţi din Ungaria au în alte locuri teren politic, pentru aceasta se jertfească milioanele de aici altor naţionalitaţi?

Nu slăbeşte prin aceasta naţionalitatea şi în alte ţinuturi? Dacă înaintaşii naţiunii maghiare"...

*Presidentul:* „Domnul deputat ceteşte citaţii atât de lungi, încât aşa apare lucrul în faţa întregei case, ca şi cum şi-ar ceti întreaga vorbire. Fac atent pe stimatul domn deputat, că în înţelesul regulamentului de casă e oprită cetirea citatelor atât de lungi."

*Svetozar Miletici:* „Voiu termina. Anume, dacă aristocraţia, care a domnit opt secole, ar fi făcut mai mult pentru naţionalitatea maghiară şi nu s'ar fi mulţămit numai cu domnirea asupra plebei compuse din toate naţionalitaţile, dacă celelalte naţiuni, în inconştienţa lor naţională ar fi fost cucerite prin cultură şi ar fi fost contopite în naţiunea maghiară, n'ar mai fi vorba astăzi de naţionalităţi. Dar' acum e târziu. Maghiarii recunosc singuri, că Ungaria în sens de Mare-Maghiarie n'a fost, n'a esistat. Ear' eu zic, că în acest înţeles nici nu poate fi şi nici nu va fi. Se o spunem sincer, naţionalităţile din Ungaria, Românii, Sârbii şi celelalte, nu pot permite nici pentru aceea să se nască o naţiune de 15, mai târziu de 20 până la 25 milioane de Maghiari, pentru-că aceasta ar fi tocmai pentru naţionalitatea lor primejdios lucru în Orient. Noi dorim după putinţă echilibru între naţiunile din Orient, pentru-că aceasta e singura bază şi garanţă a egalei îndreptăţiri pe seama tuturor naţiunilor din Orient. Un bărbat de al vostru de stat zicea, că nobilimea, care în mare parte a fost maghiară, nu de dragul şi în favorul altor naţionalităţi a depus privilegiile pe altarul patriei, ci pentru-ca se creeze o mare naţiune politică maghiară. Noi însă răspundem, că pe preţul de a fi numai ca indivizi egali cu Maghiarii nu ne putem jertfi naţionalitatea noastră, şi că nouă ne va servi de cinosură vorbele acelui mare bărbat, Nagy Pál, care zicea: „Libertatea constituţiei perdute o poate redobândi naţiunea între împrejurări favorabile, dar' naţionalitatea perduta nici odată." Noi vrem, atât libertate constituţională, cât şi naţionalitatea noastră. Şi Ungaria nu are alta însemnătate, alt *raison d'être«,* decât să fie zid de apărare, nu numai pe seama libertăţii constituţionale, ci şi pe seama egalei îndreptăţiri a naţionalităţilor, precum şi pe seama micilor naţiuni în contra naţiunilor mai mari. Şi pentru preţul acesta dăm noi dreptul de prioritate naţiunii maghiare, mai bine zis limbii maghiare, în cele centrale.

Nu dăm însă nici-odată supremaţie sau suveranitate esclusivă, şi anume pentru aceea, pentru-că ne opresc Sârbii, cei 316 de

martiri, dintre cari pe mulţi îi cunoaşte dl deputat, care în secţia a III zicea că nu esistă chestie naţionala.

Încheiu cuvintele mele cu protestul, că chestia sârbească nu o consider de terminată în Ungaria cu terminarea chestiei naţionalităţilor. Încheiu recomandându-va, ca proiectul nostru sa fie primit de basă pentru discuţia specială. În fine cu acel prietenesc memento: că: „non si hodie sic, semper ita erat“.

*Kvassay László:* Să-'mi fie permis a-'mi motiva votul cu puţine cuvinte. (Să auzim.) Onorata casă! Unul dintre resultatele tristei stări de lucruri din cei douăzecì de ani espiraţi e proiectul de lege naţionalistic aflător la ordinea zilei, care s'a născut mai mult din motivul, că se face deosebire între libertatea politică şi naţională, o parere, care a prins rădăcini mai ales la conducătorii naţionalităţilor de buze nemaghiare. Aceste două însă, după părerea mea, e imposibil să fie desbinate una de către alta, şi e imposibil pentru aceea, pentru-că una din condiţiile libertăţii cetăţeneşti e tocmai aceea, ca fiecare cetăţean se poată folosì limba sa maternă, şi să 'şi-o poată valora în vieaţa publică în cerc atât de larg, cum numai permite posibilitatea guvernării. (Aprobari.) Asigurarea dreptului acestuia nu poate forma chestie naţională, ci numai chestie de limba, care chestie putea fi resolvată cu fiecare proiect de lege ce stătea în conexie cu limba. (Aprobări.) Libertatea naţională cade *sub* libertatea generală politică; de aceea, acolo unde e asigurată aceasta din urmă, trebue să fie asigurată, în mod necesar, şi cea dintâiu, şi de aceea, după părerea mea, proiectul de lege de pe tapet e cel puţin — superfluu.

Da, în stat absolutistic, într'un stat în care libertatea politica lipseşte cu desăvârşire, numai acolo ar avea loc astfel de disposiţiuni, pentru-că acolo voinţa domnitorului fiind decizatoare, dispositiile sale pot se despoaie naţionalitatea şi de limba. Dar' în stat constituţional, într'un stat în care adevărata libertate îşi are patria, nu poate să se ivească nici-odata astfel de pericol. Dar', onorata dietă, majoritatea a binevoit a decide altfel, şi eu mă supun acestei hotărîri, şi din punctul acesta de vedere voi vorbì pe scurt la proiectul de lege dela ordinea zilei. (Să auzim!) Dar' înainte de a o face aceasta, îmi ţin de datorinţă a declara, că de asta-dată nu vorbesc din punct de vedere regnicolar, ci esclusiv ca representant al alegătorilor mei de buze slovace, numai în interesul acelora. (Întreruperi: Aici poţi vorbì numai ca deputat al ţării!)

Când am cetit proiectul de lege al minorității am crezut, că acum nu avem se discutăm în chestie națională, ci peste tot să decidem să fie menținuta oare și pentru mai departe Ungaria? Sau, că oare interesul număroșilor locuitori ai Ungariei așa aduce cu sine, ca să demolam statul nostru de o mie de ani și să ne cercăm norocul în aliare cu alte națiuni? Pentru-că deși proiectul de lege al minorității nu pășește pe față cu scopul acesta, la tot casul poarta în sine simburele descompunerii Ungariei, așa, că dacă îl acceptăm, descompunerea Ungariei devine numai chestie de timp, fiind-că am descompune număroasa inteligență care locuește printre cetațenii cu buze nemaghiare. și dela care patria noastră a primit până acuma însemnată forță de vieață, — dat fiind că ea a format legătura între cetățenii de buze nemaghiare și între inima țării, — și prin aceea, ca deoparte promova interesele materiale și intelectuale ale cetățenilor de buze nemaghiare aici în ceutru și acasă, de altă parte a aprins în ei flacăra iubirii de patrie, a format o legătură, deși morală, dar' atât de puternică, încât nimicirea ei nu o poate face nici o putere, dacă cumva nu o putem face noi.

Afara de aceasta, până acuma ori-ce interes al cetățeanului de buze nemaghiare a fost legat de interesul patriei comune atât de mult, că bunăstarea materială și intelectuală a depins totdeauna dela celalalt, așa, că înflorirea unuia a adus înflorire și celuialalt, și ruinarea unuia a adus cu sine și ruinarea celuialalt. Ear' dacă primim proiectul de lege al minorității, slăbim legătura aceasta și desfacem interesele cetățenilor de buze nemaghiare de către interesele patriei comune. Față cu aceste fapte ce pot urma, unitatea de stat cuprinsă în paragraful 1 din proiectul de lege al minorității, și menținerea integrității teritoriale, dacă nu e cumva satiră, sigur ca e frasă goală, nimic alta.

Alegătorii mei slovaci însă nu doresc să fie mai slabe în nici o privință legăturile esistente între ei și patria comună, pentru-că pe ei îi silește posiția geografică, interesele materiale și spirituale, se formeze cu Maghiarii împreună un stat puternic. Pentru-că patria Slovacului e tot așa șesul de pe Alföld, ca și munții părților de sus, pentru-că pe ei îi leagă de patria aceasta vieața și istoria unui period de o mie de ani, pentru-că de o mie de ani în limba slovăcească și în cea maghiară sa trimit rugăciuni Atotputernicului pentru fericirea patriei comune, pentru-că patria aceasta nu are un singur petec de pământ pe care să nu se fi unit sângele maghiar cu sângele Slova-

cilor întru apărarea patriei comune şi a libertăţii comune, şi unde să nu se nimicească lângă olaltă osemintele fruntaşilor maghiari şi slovaci, pentru-că, dupa-cum a spus-o şi stimatul condeputat Bartal, imnul poetului nostru naţional se potriveşte şi la ei, ca şi la Maghiari: „În lumea mare nu e loc pentru tine, decât în ea patrie); binecuvinteze-te sau asuprească-te mâna sorţii, — aici trebue să trăeşti, aici să mori!"

Împrejurările acestea formează deci astfel de legătura, care nimicită, sau şi numai slăbită fiind, ar fi negaţiunea trecutului, şi am comite cel mai mare act de nerecunoştinţă faţă de strămoşii nostri, cari au susţinut patria aceasta cu atâtea jertfe de sânge, — dacă noi am slabì-o, sub pretext de — naţionalitate.

De multe-ori m'am gândit, ce poate fi causa, că pe când Slavii din Sud se doresc după cea mai mare independenţă, cei dela Nord nisuesc spre cea mai strînsă legătură cu Maghiarii? Aşa cred, că motivul residă în faptul, că pe când Slavii din Sud erau departe de catastrofa nefericiţilor Poloni, cei dela Nord au fost martori oculari şi de un secol aud blăstămurile, văd forma cea mai îngrozitoare a desperării la jertfele nefericite polone. Astfel de vedenii e imposibil sa nu fi cucerit şi pe cel mai turbat panslavist, pe când pe Slovacii nostri 'i-a întărit şi mai mult în alipirea cătră patria lor.

Dar' ce motiv ar avea cetăţenii nostri nemaghiari se nimiceasca legăturile acestea milenare?

Am cetit, atât în tipărituri din ţară cât şi din străinătate, şi d-nii deputaţi Dobranski şi Borlea au repetat eri şi aici acusa, că Maghiarii voesc să maghiariseze pe cetăţenii de buze nemaghiare. Dacă unul din străinatate afirmă aşa ceva, mai pot se înţeleg, pentru-că din străinătate ies şi acuma afirmaţiuni din cele mai verzi despre raporturile dela noi. Dar' că un cetăţean şi compatriot cum poate afirma un lucru ca acesta, nu pot zău se înţeleg, pentru-că eu aşa ceva n'am esperiat nici în comitatul meu esclusiv slovăcesc, nici altundeva, nici-unde în patria aceasta, ba din contră, sunt părţi de ţara, unde Maghiarii de pe acelea locuri 'şi-au schimbat limba cu alta.

Aceea, că limba maghiară a făcut ici-colea mici cuceriri printre inteligenţă, o ţin de foarte natural şi de resultat provocat numai din partea moralei. Pentru-că dacă luăm în considerare, că în proporţia în care limba maghiară a scos dela locul ei limba latina, a crescut democraţia, ideia egalei îndreptăţiri şi a libertăţii, în

proporția aceea a fost nimicit feudalismul, a fost sters urbariul, și find-că pentru toate aceste idei lupta a fost purtată în limba maghiară și toate au fost eluptate în limba maghiară, de cei-ce Maghiari erau, întreb, dacă nu pentru alta, numai pentru aceea, că până acuma toate au fost bune din cele date cetățenilor de buze nemaghiare și toate s'au făcut în limba maghiară și prin Maghiari, întreb, că nu e oare foarte natural, că limba maghiară a făcut ici-colea cuceriri? (Aprobări.) De alta parte, dacă luăm în considerare, că de câte ori a fost octroată țarii o limbă străină, totdeauna tirania și-a ridicat cortul în țară, pe când, din contră, precum după un timp posomorît și lung de iarnă, ploaia caldă cu căldura soarelui de primăvara înviorează plantele, tot așa a influințat și introducerea limbii maghiare, împreunată cu libertatea, asupra vieții noastre de stat, și atunci, domnilor, nu e de mirat, că limba maghiară s'a lațit ici-colea printre inteligență, ci e mai mult de mirat, că lățirea a fost atât de slabă!

De oare-ce omul nu cunoaște evenimentele viitoare, și legiuitorul trebue să iee măsură și pentru viitor, nu poate lua altă basă pentru determinarea sa, decât împrejurarile trecutului și ale presentului. Și find-ca eu din trecut și din împrejurările presentului am câștigat convingerea, că domnia limbii maghiare între limitele legii e identică cu domnia libertății, și find-că libertatea e comoara cea mai scumpă a omului, de altă parte pretensiunile oratorilor naționalităților nemaghiare și așa e imposibil sa fie satisfăcute, eu primesc de basă pentru discuția specială proiectul de lege al binemeritatului deputat al Pestei (cetate, care corespunde mai mult, atât libertății naționale, cât și individuale. (Aclamări.) Acum să-mi fie permis se mai răspund la două observări ale dlui deputat *Dobrzanski*.

Domnul deputat Dobrzanski a voit se derive din legile maghiare originea și esistența celoralalte naționalități. Dar' a pățit-o ca acela, care ia câte un cuvânt din lege, fară să fie cu atențiune la spiritul legii și la conexiunea gramaticală a cuvintelor, ci scoate conclusia numai din acest cuvânt. Poftiți și cetiți art. de lege X din 1618 și LXX din 1723. Afara de acestea m'aș mai putè provoca la multe alte legi, cari legi vorbesc clar, nu numai despre cei nascuți în Ungaria, ci și despre cei născuți în Croația, Slavonia și Dalmația, că sunt Maghiari de baștină. Dacă deci așa a fost și atunci cu privire la naționalități, de ce sa nu fie și astăzi cu cei născuți în Ungaria? (Aprobări.)

Afară de aceasta dl deputat Dobrzanski s'a provocat la adresele noastre afirmând, că în ele a promis naţiunea maghiară mulţămirea cetăţenilor de buze nemaghiare. Da, şi dacă a promis, aşa cred că acum îşi împlineşte promisiunea. Dar' aceea, că ar fi voit se satisfacă şi pe oratorii naţionalităţilor, nu se afla nici unde în adresele noastre." (Sa trăiască!)

*Aloiziu Vlad:* „Onorată casă! După cele spuse în chestia aceasta din partea minorităţii, prin *Alex. Mocsonyi,* şi special prin *Dobrzanski,* condeputaţii mei, voiu fi dupa putinţă scurt la vorbă. E eshauriat obiectul în estensiune destul de mare şi din punctul de vedere al minorităţii, şi anume, din partea lui Alex. Mocsonyi pe basa dreptului raţional, ear' din partea condeputatului Dobrzanski cu privire la legile positive.

Mă voiu restrînge deci numai la unele observări făcute aici, respective la lămurirea lor. Îmi voiu da silinţa să fiu obiectiv de toată stricteţa şi se evit în aceasta chestie şi de altcum destul de gingaşă ori-ce cuvânt, care nu numai că ar atinge neplăcut pe unul sau pe altul, ci ar putè agita chiar şi susceptibilitatea unuia sau altuia. In schimb earăşi îmi iau voe se rog pe onoraţii membri ai casei, se binevoiască a mă asculta cu pacienţa pe care o merit cu atât mai mult, fiind-că cam de mult nu 'i-am nepăciuit cu vorbiri. (Să auzim.)

Inainte de a-mi face observările referitoare la obiect, să-mi fie permis să răspund unor condeputaţi cari eri, când condeputatul *Dobrzanski* spunea, că pe vremea regelui Ladislau IV Valahii au decis lupta în contra Cumanilor, cu neîncredere întrebau şi cu ironie ziceau, că unde e scris aceasta şi când s'a întâmplat, — să le răspund, zic, că aceasta o pot cetì în analele academiei maghiare, în »*Értesitő*« paremi-se fascicolul 10, în disertaţia profesorului universitar *Wenczel Gustav*, despre raporturile de drept în Marmaţia. Mai departe notez, că lupta numită s'a întâmplat, după cronicile patriei noastre, la 1282, în partea de Sud a ţării, lângă lacul *Hod.* Cel-ce are deci poftă sa se convingă despre acestea, poate afla în biblioteca museului sau a universităţii opul amintit şi poate să-l cetească. Pentru aceea spun că unde se poate afla, pentru-ca să se convinga acei domni deputaţi, că aceea ce a spus condeputatul nostru e adevarat.

După acestea trebue să întru în combaterea acelei păreri, pe care a atins-o tocmai antevorbitorul meu, precum şi alţii, afirmând, că chestia naţională numai înainte cu 20 de ani a fost inventată şi

pusă în aplicare din partea reacţiei, sub care numire e de regulă înţeles guvernul dela Viena. Îmi iau voe a o nega aceasta în mod categoric, şi drept lămurire amintesc, că în special ce priveşte naţiunea mea, dupa-cum a spus-o eri şi condeputatul Dobrzanski, la venirea Maghiarilor în Panonia avea vieaţă independentă de stat, atât în Ardeal, cât şi în Banatul de astăzi, şi tot aşa în principatul Bihorului. Cine vrea să se convingă despre aceasta se cetească pe Herodotul istoriei maghiare, pe anonimul notar al regelui Bela. E afară de îndoeală deci mai departe şi aceea, că după-ce poporul valah nici într'una nici în ceealaltă provinţă de el locuită n'a fost subjugat, după-cum dovedeşte istoria, ci a legat contract cu Maghiarii... (Întreruperi: Unde?) Cu privire la Ardeal, după anonimul notar al lui Bela, la *Esküllő*, după căderea conducătorului valah *Gelu*, când Valahii »*dexteram dederunt* Maghiarilor, şi legând pace între olaltă au trăit în fericire, — după-cum scrie earăşi Anonimul, — pănă la epoca Sfântului Ştefan. Zic deci, că nu numai acolo, ci prin diferite regiuni 'şi-au câştigat drepturi şi special în Ardeal au avut rol ca naţiune, ceea-ce dovedeşte din destul un document al regelui maghiar Andrei III dela anul 1309 şi altul din 1437, aflat în biblioteca conventului numit al »*fecioarei preacurate* din Coloj-Monostur, în care se recunoaşte limpede, că poporul român, pe atunci valah, a fost recunoscut ca naţiune şi ca astfel de factor a funcţionat în istoria Ardealului.

În urma vitregitaţilor timpului, mai ales în urma uniunii legate la 1438 în Ardeal între naţiunile: maghiară, sasă şi a Săcuilor, poporul român a încetat a mai esista ca naţiune, şi dupa aceasta soartea naţiunei valahe, degradată la *plebs*, n'a fost de invidiat. Dar' de altă parte trebue se recunosc, ca o mare parte din Valahii ardeleni, cari adecă erau nobili şi mai nainte, precum şi aceia, cari s'au distins sub principii Ardealului prin vitejia lor şi au fost ridicaţi prin aceştia la nobilime şi au fost înzestraţi cu privilegii nobilitare, au avut parte de prerogativele nobililor în mod egal cu nobilii maghiari.

Poporul valah a rămas în situaţia aceasta până la 1690, când Ardealul, pe dreptul coroanei ungare, a ajuns sub casa glorios domnitoare habsburgică. Şi după-ce guvernul dela Viena a cunoscut în poporul valah din Ardeal un important factor pentru ţinerea în frâu a turburătorilor cu cari Maghiarii şi Săcuii din Ardeal se obicinuiseră, — cu ştirea acestuia (guvernului), şi probabil la îndemnul seu, Românii

din Ardeal au înaintat dietei ardelene din 1744 o rugare, în care cereau să fie recunoscuţi de a patra naţiune a Ardealului. Rugarea aceasta însă a fost respinsă.

Mai târziu, la 1791, — de epoca aceasta agitată D-voastră vă veţi aduce bine aminte, — ambii episcopi români din Ardeal, în înţelegere cu mai mulţi dignitari bisericeşti şi cu alţii, au înaintat o noua petiţie Împăratului Leopold II. şi Regelui ungar, ca Marelui Principe al Ardealului, în causa primirii lor de a patra naţiune, care spre pertractare a fost trimisă dietei ardelene şi din care voiu cetì cele trei puncte esenţiale, şi înca în limba originală, pentru-ca să vă puteţi convinge, dacă cerem noi astăzi mai mult decât cereau străbunii nostri înainte cu 120, respective 80 de ani?

Aşa numitul Supplex libellus Valachorum Transylvaniae zice aşa:

„Natio valachica supplex humilisque ad thronum majestatis vestrae accedit ac sequentia qua decet veneratione ac subiectione petit rogatque: 1°) ut odiosae et ignominia plenae nomenclationes, tolerati, admissi, inter status non recepti. aliaeque huismodi, quae tamquam externae maculae sine jure et auctoritate nationi valachicae affixae fuerunt, nunc prorsul demantur, atque veluti indignae et injuriae publicae revocentur ac deleantur, sicque per clementiam majestatis vestrae sacratissimae rediviva natio valachica, ad usum omnium jurum civilium et regnicolarum reponatur; proinde 2-o, nationi supplicanti inter regnicolares nationes idem locus, quem ipsa juxta adductum in praemissis testimonium conventus B. M. V. de Kolosmonostra anno 1437 tennit, restituatur. (Punctul al 3-lea poate fi eliminat). 4) In comitatibus, sedibus, districtibus aliisque communitatibus occasione electionis officialium et ad comitia deputatorum, apud aulica item et provincialia dicasteria occurrentibus officiorum restaurationibus ac promotionibus applicandorum ex hac natione proportionato numero individuorum iusta reflexia habeatur; 5) comitatus illi, sedes, districtus, et communitates civicae, in quibus valachi reliquas nationes numero superant, nomenclationem etiam o valachis, inquibus autem aliae nationes numero praecellunt, ab his illam habeant, aut vero mixtum nomen hungarico-valachicum, saxonico-valachicum gerant, etc.“

Din acestea binevoiţi a vedè, că rugările cuprinse în aceste trei puncte cetite se află şi în proiectul de lege al actualei minorităţi, şi totuşi aceasta ni-se atribue noua de groaznică crimă, pe când noi nu ne presentăm ca nişte cerşitori incomozi, pe cari îi poate alunga omul cu câteva fărîmături sau cu o miluire neînsemnată, ci

ne presentăm ca representanţi ai acelui popor, sau mai bine zis, fiind-că representăm cercuri, ne presentăm ca representanţi ai acelor cercuri, în cari se află naţionalitatea proprie în preponderanţă, am putè zice în majoritate esclusivă, în faţa scaunului drept al dietei maghiare, ca parte care a perdut procesul nostru, pentru a cere remediu de drept, a cere redarea drepturilor luate, fiind-că acelea nu stau în contrarietate cu integritatea teritorială a ţării şi cu scopurile statului.

Rugarea amintită a servit de basă şi adunării din Blaj dela 15 Maiu 1848, care nu numai dela dieta Ardealului, căreia 'şi-a presentat rugarea prin o deputaţiune de o sută, ci şi dela Marele Principe de atunci al Ardealului, prin rugare înaintată asemenea prin delegaţiune, a cerut sa fie poporul român reintegrat în drepturile de mai nainte. Dieta Ardealului n'a luat în considerare rugarea, şi fiind-că şi dieta pestană dela 1848 a întârziat cu resolvarea chestiei naţionale, au urmat evenimentele jelnice de mai târziu.

Că reacţiunea 'şi-a avut aici partea ei, — conced.

Dar' mă rog, după-cum am spus şi la 1861, precum reacţiunea a folosit naţionalităţile pentru ajungerea scopurilor sale, tot aşa au crezut şi naţionalităţile, că pot folosì reacţiunea pentru ajungerea scopurilor lor naţionalistice, pentru-ca se ajungă la malul dorinţelor lor.

Eu, din partea mea, n'am fost între cei-ce au făcut servicii reacţiunii. (Adevărat!) Mă provoc în privinţa aceasta la câţiva con-deputaţi veterani, cari vor fi ştiind, că am stat ca deputat în serviciul libertăţii. (Adevărat.) Tocmai de aceea m'a atins foarte neplăcut curioasa procedură a domnului deputat *Dapsy Vilmos*, de a voì să presente pe deputaţii naţionalişti, prin urmare şi pe mine, ca pe nişte năimiţi ai reacţiunii, şi a cutezat a spune, că ridicăm cuvântul în interesul naţionalităţii noastre, fără a avea chemarea şi dreptul de a face lucrul acesta.

Nu aflu de necesar a reflecta la aceasta, fiind-că ţin că e destul sa-'i spun numai atâta, că în casul acesta nici el n'a fost îndreptăţit se vorbească în numele alegătorilor sei slovaci, dacă noua, deputaţilor cu desăvârşire independenţi, ne deneagă acest drept.

Pe basele amintite a petiţionat poporul român de nenumărate-ori, cu începere dela 25 Februarie 1849, la domnitorul seu prin delegaţiuni compuse din aşa numiţii »*Vertrauens-Männer* ai sei, din mai multe părţi ale Ungariei, din Ardeal, din Banat şi din Bucovina, — cerînd să-i dee promisa egală îndreptăţire, prin împlinirea punctelor

http://statuldacia.info

de cerere cuprinse în petiţiunea înaintata la 25 Februarie 1849. Însă fără succes, pentru-că din cunoscuta „Gleiche Berechtigung aller Nationen“ proclamată în vara anului 1848 prin cancelarul imperiului *Bach,* atunci, şi în special mai târziu, foarte puternic, s'a făcut o „Gleiche Beknechtigung aller Nationen“, care a durat până la 20 Octomvrie 1860.

Restabilindu-se, deşi numai în parte, prin diploma dela 20 Octomvrie 1860, constituţia ţării, ne-am bucurat toţi. Fraţii nostri Maghiari promiteau cerul şi pământul, că se vor nisuì să egaleze pe cale amicală diferenţele pe cari la 1848 nu le-au resolvat de loc, ear' la 1849 numai provisoriu, în ultima zi a dietei dela Seghedin, — despre ce de altcum, cum văd, tace cronica. Dieta dela 1861 a esmis într'adevăr o comisiune pentru studiarea chestiei naţionalităţilor, care sub presidenţia actualului ministru de instrucţiune, compusă fiind din cei mai eminenţi bărbaţi, nu numai că şi-a început activitatea, ci a şi compus un proiect de lege, după părerea mea — liberal. Şi pot se regret numai, că despre aceasta încă tace cronica.

Dieta actuală, în loc să iee în desbatere proiectul de lege gata, la începutul şedinţelor sale esmite o nouă comisiune în chestia aceasta, şi comisiunea în trei ani de zile compune referitor la chestia naţionalităţilor numeroase proiecte de lege, dintre cari nici unul nu satisface, nici pe unul, nici pe altul, pentru-că primească-se din aceste proiecte de lege ori-şi-care, nu va provoca nici unul resultatul care e de dorit în interesul tuturor locuitorilor ţării, şi pe care eu doresc din toată inima a-l promova.

Trecând acum la proiectele acestea de lege, cu deosebire la proiectul de lege al comisiunii centrale, găsesc că unele puncte ale sale se află în contrast cu părerea comisiunii principale, esmisă în chestia naţionalităţilor, şi face nişte concesiuni, cari sunt numai aparente.

Cu deosebire în §§-ii 12 şi 27 se zice, că funcţionarii au se comunice cu comunele şi cu singuraticii *după putinţă«* în limba acestora. Acum, că acest „după putinţă“ ce însemnează, ştim cu toţii, şi-'i cunoaştem elasticitatea. Nu se cere deci mare putere profetică pentru a şti, că »*după putinţă*« va fi să se edee ordinaţiunile în limba în care funcţionarul lucră mai uşor. Dar' se luăm lucrul din partea practică. Ţăranul merge la funcţionar şi-'l roagă să-'i dee ordinaţiunea în limba sa proprie. Funcţionarul va răspunde de bună seamă astfel: „Amice! Eu numai »*după putinţă*« sunt

obligat se fac lucrul acesta, şi fiind-că întregul meu timp îl reclamă lucrul cel mult, lasă-ma în pace şi mergi cu Dumnezeu." —

Şi ar mai merge, dacă s'ar afla prin toate părţile ţării, prin toate satele oameni cari ştiu ungureşte. Dar' nu e aşa. Pentru-că în Banat de es. îţi trebuesc mai multe mile până dai de un om care ştie *cât de cât* ungureşte. Şi de multe-ori în scrisoarea aceea e vorba de vieaţa sau de averea respectivului!

Mai departe, după ce funcţionarul respectiv poate da citaţia şi în limba maghiara, şi de bună seamă o va da mai mult în limba aceasta, se poate întâmpla şi se va şi întâmpla, că cel citat, fiind-că nu înţelege limba în care 'i-se face citarea, nu se va presenta la terminul pus, în urmare perde causa.

Mai sunt şi alte puncte, cari fac ilusorii concesiunile, şi în urmarea acestora nu ţin de ducător la scop, şi nu pot primì pentru desbaterea specială, nici proiectul de lege al comisiunii centrale, nici pe al stimatului condeputat Deák.

De altă parte însă mărturisesc sincer, că nici proiectul de lege al minorităţii nu-l părtinesc în întreagă estensiune, pentru-că se afla în el şi astfel de păreri, pe cari eu nu le împărtăşesc. Eu cu privire la resolvarea chestiei naţionale îmi spun sincer şi fără esitare părerea. (Să auzim!)

Eu vreau, ca vârful piramidei constituţionale să fie maghiar, dar' maghiar în acel înţeles şi în acea măsură, ca limba ministeriilor şi a parlamentului să fie cea maghiară. Lucrul din urmă îl doresc mai ales, pentru-că văd necesitatea de a decurge pertractările într'un parlament compus din deputaţii diferitelor naţionalităţi cu şese limbi într'o limbă în general cunoscută, şi că legile în textul lor original trebue să fie compuse în limba de pertractare, şi în fine pentru-că eu nu vreau se degradez parlamentul la obiect de batjocură. Ear' dacă am vorbì în şese limbi nu ne-am înţelege unul pe altul, cum s'a întâmplat şi alaltăeri, când un deputat croat a vorbit croaţeşte. (Aprobări.) Atâta cere principiul unitaţii de stat. Dar' de aci încolo, dupa cum a spus-o, ce e drept, cu naivitate, dar' destul de corect, condeputatul *Eitel Frigyes,* în casa mea, în comitatul meu, în comuna mea, în biserica mea, în şcoala mea, nu mă pot învoì să se întroducă altă limbă decât a mea, şi a celor ce locuesc cu mine împreună.

Să lase legislatura determinarea limbii în municipii şi în comune în grija celor-ce locuesc împreună în comitate şi comune, ca în privinţa aceasta ei se dispună.

In contra afirmării dlui ministru de culte, că proiectul de lege al majorității e mai bun decât al minorității, fiind-că nu împarte privilegii, notez, că tocmai acela împarte privilegii, pentru-că stabilește, ca la municipii limba protocolară, limba internă de afaceri, etc. să fie cea maghiară, și numai într'atâta permite escepțiune, întrucât unul sau altul dintre funcționari nu cunoaște limba aceasta, în evident contrast cu proiectul de lege compus la 1861 tocmai sub presidenția domnului ministru de culte, în al cărui înțeles municipiile și comunele își aleg singure limba de afaceri.

Imi mai spun părerea și asupra proiectului domnului deputat *Deák Ferencz.*

Nu pot accepta proiectul seu de lege, pentru-că în elaboratul comisiunii centrale văd la întroducere o cruțare mai mare a susceptibilității naționalităților decât în întroducerea elaboratului lui *Deák Ferencz.*

După acestea propunerea mea e următoarea: Se respingem proiectul comisiunii centrale, părtinit de majoritate. Se respingem proiectul presentat de condeputatul nostru Deák Ferencz. Se respingem și proiectul minorității, și se primim proiectul compus din partea comisiunii naționale din 1861. Membrii acesteia au fost: actualul ministru president, Escelența Sa contele Andrássy Gyula, Escelența Sa dl ministru de instrucțiune baronul *Eötvös József,* Bartal György, Podmanizcky Frigyes, Ivánka Imre, condeputații mei, tot atâtea celebrități. Și fiind-că și neînsemnătatea mea a fost membru al acelei comisiuni, am avut ocasiune să mă conving despre bunavoința și intențiunile oneste și curate ale numiților domni.

Se primim proiectul dela 1861, cu mica modificare propusă de condeputatul *Dobrzanski.* (Ilaritate.) Cei-ce rîd asupra acestui lucru, nici n'au auzit și nici n'au cetit punctele înșirate de dl Dobrzanski, pentru-că dacă le-ar fi auzit sau le-ar cetì s'ar convinge, că acelea sunt formulate în spirit conciliant și mijlocitor, în măsură moderată. Și cu toate-că punctele acelea nu convin tuturora, să le primim, pentru-că prin aceasta se poate aduce liniștire. Și cu toate-ca condeputatul *Kvasay* a declarat pe oratorii naționalităților de atari, pe cari nimic nu-'i poate mulțămì, acestia roagă să fie primită basa recomandată de mine, și sunt convins, că fiecare dintre noi se va silì se esopereze mulțămire la cei de o naționalitate cu el, și se facem, ca prin farmec, ca această țeară săracă și mult cercată să devină mare și puternică, mai puternică decum a fost cândva.

In fine aflu de necesar a mai răspunde şi lui Bartal, condeputatul meu, la provocarea ce ne-a adresat-o nouă, alaltăieri, că, să nu ne bucurăm de vorbele seducătoare ce ni-se trimit dela malul rîului Neva.

Să mă scuze onorata casă, şi să mă scuze mult stimatul domn deputat, dar' dacă n'aş cunoaşte pe meritatul condeputat, şi n'aş şti că el de bună-seamă nu a voit să suspiţioneze, şi nu pentru a suspiţiona le-a spus acestea, ar trebuì se zic, că ne aruncă în faţă cea mai gravă acusă, fiind-că naţionalităţile representate aici n'au cochetat nici-odată cu Muscalul. Ce ne priveşte pe noi apoi declar simplu, că nu noi am fost aceia cari la 1849 au chemat pe Muscalul în Ungaria. (Adevărat. Aşa e!) Şi nici în viitor nu noi vom fi aceia; cel puţin eu nu. (Aprobări vii.) Eu sunt credinciosul domnitorului şi al regelui meu, credincios patriei mele şi libertăţii, credincios naţiunii mele proprii, şi acelaşi lucru pot să-'l afirm şi despre ceialalţi condeputaţi ai mei. Şi până când nu se convinge cineva despre contrarul, n'are dreptul se presupună aşa ceva despre noi.

Îmi repet deci rugarea, onorată casă, să binevoiţi a primì propunerea mea."

*Stefanidesz Henrik:* „Onorată casă! Nu-'mi voiu perde din vedere datorinţa, după care eu înainte de toate sunt dator se vorbesc ca deputat al ţării, şi ca atare îmi ţin de cea mai sfântă datorinţă se menţin şi se apăr integritatea patriei mele maghiare şi individualitatea naţiunii maghiare. Nu vreau se urmez deducţiunilor stimatului domn condeputat *Vlad,* în cari se nisueşte se scoată din timpuri vechì drepturi naţionale pe seama naţionalităţilor de diferite limbi, pentru-că dacă am merge până la estrem, şi mai considerând, că la naţionalitatea vorbitorului formează şi religiunea o legătură care o ţine la olaltă, am putè să cădem în fine în anomalia de a ne declara în mare parte de Turci, pentru-că e de netăgăduit, că strămoşii nostri la început n'au fost creştini ci păgâni, şi astfel Turcul ar avea asemenea dreptul sa ne incorporeze, ca pe nişte fosti coreligionari.

Eu, cum am spus, doresc înainte de toate menţinerea independentei Ungariei, a integrităţii sale şi a unităţii naţionale. Şi fiind-că pe toate naţionalităţile esistente în ţară le consider de părţi intregitoare ale naţiunii maghiare, şi aceasta se ajunge prin proiectul de lege al majorităţii, îl primesc de basă pentru discuţie. Prin urmare îmi ţin şi aceea de datorinţă patriotică, să împlinesc pretensiunile acestora (naţionalităţi), cari nu se ating de integritatea patriei.

Istoria Ungariei eu nu o ştiu deduce de altundeva decât dela *Árpád.* Cu ştirea mea istoria fiecărei naţionalităţi din patria aceasta e cuprinsă numai în istoria naţiunii maghiare, pentru-că fie că Maghiarul a aflat aici vre-un popor, fie că acesta a venit mai târziu în patria aceasta, nu a fost considerat nici-odată de naţiune separată, ci numai ca parte intregitoare a naţiunii maghiare unitare, şi numai ca atare a creiat istoria naţiunii maghiare, cu Maghiarul împreună, şi împreună a apărat drepturile patriei comune. Astfel deci toate naţionalităţile cari trăesc în patria aceasta, ca părţi intregitoare ale naţiunii maghiare pot să se provoace fără deosebire la istoria Ungariei, dar' numai la istoria Ungariei.

Obiectul de pe tapet a fost discutat pe larg din mai multe părţi, şi fiind-că nimic nou nu se mai poate spune, nu voiu abusa de indulgenţa onoratei case, ci voiu răspunde numai la unele observari. (Să auzim!)

Dl deputat Dobrzanski a zis, că dieta maghiară nu s'a ţinut de promisiunile făcute în adresele sale, cu privire la naţionalităţi, ear' dl deputat *Alex. Mocsonyi* a spus, că trebue se examinăm, cari sunt pretensiunile juste ale naţionalităţilor. Eu aşa cred, şi cu bunăvoinţă nimeni nu poate nega, că dieta maghiară a satisfăcut misiunii sale în ambele aceste direcţiuni atunci, când cu privire la resolvarea pretensiunilor naţionalităţilor pe basa dreptului şi a echităţii a esmis o comisiune din sânul ei, pentru elaborarea unui potrivit proiect de lege. Comisiunea aceasta, având în vedere unitatea şi integritatea Ungariei, a depus pe masa casei proiectul majorităţii, care are de scop satisfacerea pe basa egalitaţii de drept şi a patriotismului, a pretensiunilor naţionalităţilor de limbi diferite. Şi fiind-că din acest proiect de lege apare din destul, că comisiunea a luat în considerare pretensiunile naţionalităţilor, pe basa dreptului şi a èchităţii, dl Dobrzanski nu poate spune, că dieta nu 'şi-ar fi împlinit promisiunile. Ear' dacă nu cumva dl Dobrzanski a voit se scoată din promisiunile amintite, că dieta maghiară era datoare se satisfaca pretensiunile naţionalităţilor după proiectul minorităţii, s'a înşelat foarte, pentru-că aceea într'adevăr nu se poate presupune, ca dieta maghiară să nimicească fiinţa de stat a Ungariei, constituţia, istoria şi vieaţa sa naţională. (Aprobări.)

Afirmă dl Alex. Mocsonyi, că legislatura nu are nici atunci dreptul se denege naţionalităţilor pretensiunile juste, când principiile oratorilor de aici ai naţionalităţilor şi proiectul de lege al minorităţii

ar fi în contra integrităţii patriei. Dar' tot atunci când le spune acestea, dl deputat Mocsonyi recomandă spre primire proiectul de lege al minorităţii, care într'adevăr nu e alta, decât nimicirea esistenţei de stat a Ungariei şi a unitaţii ei. Proiectul de lege elaborat de majoritate nici nu reflectează la pretensiunile nedrepte ale oratorilor naţionalităţilor, ci în măsura cea mai largă le dă naţionalităţilor egala îndreptaţire.

A spus mai departe dl deputat Dobrzanski, că proiectul de lege al majorităţii stârpeşte iubirea de patrie. Eu logiceşte numai întors pot înţelege lucrul acesta, aşa, că dacă în cei-ce pärtinesc proiectul minorităţii ar esista iubirea de patrie, şi ei ar dorì desvoltarea patriei pe cale pacinică, n'ar fi trebuit sa aducă aici acest proiect de lege al minorităţii, care dacă ar fi să se primească, nimicéşte, nu numai iubirea de patrie, ci şi patria însaşi.

Nu ştiu care domn deputat a zis, că ei vreau să fie naţiune, dar' nu cer drepturi politice. Cum e de înţeles aceasta, zău nu ştiu. Eu nu pot să-'mi imaginez naţiune fără drepturi politice. Şi cu atât mai puţin sunt în stare a înţelege, cum se poate forma din aceeaşi naţiune cu naţionalităţi de buze diferite tot atâtea naţiuni, şi totuşi să rămâi cetăţean constituţional al Ungariei. Când vorbesc de naţiune sârba, înţeleg sub ea numai Sârbia. Când vorbesc de naţiune valahă, Valahia. Dar' sub naţionalitatea slovaca, sârba, sau ori-care alta, înţeleg un ram de seminţie al naţiunii maghiare, al cărei fiecare membru singular e cetaţean cu egale drepturi al coroanei sfinte a Ungariei. Înainte de toate trebue să avem în vedere, că Ungaria, ca stat, şi întreaga ei poporaţiune, esistă ca o naţiune unitară puternică, şi de atare e recunoscută şi de către Europa. Dacă însă am primì proiectul de lege al minorităţii D-voastre, n'am putè zice mai mult că Ungaria esistă, nici nu v'aţi numì D-voastre mai mult Maghiari, ba nici cetăţeni ai Ungariei, ci numai locuitori al teritorului delimitat sârb, român, etc. ear' Ungaria n'ar putè ocupa loc în şirul statelor europene, pentru-că n'am putè spune, că ţara are fiinţă de stat şi — naţiune. (Aprobări.)

Nu vreau să revin asupra observărilor singuratice, pentru-ca atunci ar trebuì sa fiu prea lung, dar' dlui deputat Alex. Mocsonyi vreau sa-'i răspund la o afirmare. Zicea, că proiectul de lege al majorităţii a stabilit supremaţia Maghiarului asupra celoralalte naţionalităţi. Lucrul acesta, mărturisesc, earăşi nu-'l înţeleg. Dar' dacă s'ar face cum vrea proiectul minoritaţii, întâiu am creia naţiuni din

naţionalităţi, şi apoi am estinde limba maghiară şi asupra naţiunilor, — în casul acesta conced, că înt'radevăr limba maghiara ar esercia supremaţie, dar' nici atunci naţiunea asupra celoralalte naţiuni. Dar' fiind-că eu cunosc în Ungaria numai o naţiune, de aceea, pe basa trecutului istoric, numai folosirea unei limbi ca limbă diplomatică, anume, a celei maghiare, vreau să fie întrodusă, din considerare la posibilitatea guvernării şi a administrării, fără ca libertatea şi desvoltarea celoralalte limbi să fie ştirbită sau împedecată. Aceasta deci, cu bună intenţiune, nu poate fi numită altcum decât *liberalitate.* (Aprobări.)

De altcum întreb pe dl deputat *Mocsonyi,* ce zice despre statele Europei, cari sunt cu totul independente şi totuşi au acceptat limba franceză ca limbă diplomatică? Eserciază doară supremaţie prin aceasta naţiunea franceză asupra celoralalte naţiuni? De buna seamă că nu, ci adevăratul interes al fiecărui stat pretinde, ca sa fie o limbă mijlocitoare, ca să-şi poată valora interesele. Cu cât mai necesar e deci la cetăţenii de diferite buze ai unuia şi aceluiaş stat se aibă o singură limbă care să-i unească!

Dl deputat Borlea prea ne-a ameninţat în vorbirea sa rostită eri cu evenimente ce se pot ivì, şi vrea se facă parlamentul responsabil pentru cele ce se vor întâmpla. Eu îi răspund la aceasta numai atâta, că adevărat e, că fiecare cetăţean al patriei acesteia, care doreşte desvoltarea pacinică, va trage vălul peste trecut, ear' cel-ce doreşte într'adevăr fericirea patriei din toată inima, nici nu doreşte se ridice vălul. Dar' sa mă ierte stimatul domn deputat, când D-sa iase de sub acest văl, se nu ţina atât de miopa majoritatea cetăţenilor cari doresc adevărata bunăstare a Ungariei, ca să nu fie în stare să vadă prin văl direcţia afirmărilor, înţelesul vorbelor lor, isvorul acţiunilor lor şi scopurile lor finale. Dacă aceste evenimente, comunicate prin ameninţări, într'adevăr se vor ivì, de ce să ne ferească cerul, şi ele şi-ar lua începutul aici, în patria aceasta, să fiţi convinşi, că vom avè totdeauna destula putere şi energie a pune stavila acestor primejdii ameninţătoare, şi toţi adevaraţii cetăţeni ai patriei acesteia vom sta fără frică în faţa pericolului ameninţător, şi sper, că la tot casul acela va trage scurta, pe care D-voastră îl ţineţi ascuns în cugetele finale. Ear' dacă primejdia ameninţătoare s'ar naşte, nu numai în patrie, ci şi afară de patrie, fiţi convinşi, că tocmai naţiunea cu care cochetează naţionalitatea D-voastre nu va eşi învingătoare, ori cum să se termine conflagraţia, şi D-voastră ca



http://statuldacia.info

o minge, ca o pată veţi fi aruncaţi uneia sau celeialalte părţi în chip de desdaunare.

De altcum e pagubă să fim atât de rău ameninţaţi, pentru-că dacă dl Borlea a tras vălul de pe cele întâmplate, va putè înţelege şi aceea, că Maghiarul n'are motiv să se ruşineze de cele întâmplate, şi nici nu poate presupune, că ameninţările lui pot se intimideze pe Maghiari.

Vreau se mai răspund încă la o observare a stimatului domn deputat Borlea. A zis, că nu se poate şti cine vine în Austria la guvern, de aceea nu recomandă proiectul nostru de lege, pentru-că viitorul se poate schimba şi poate veni alt bărbat de stat la guvern, ear' din alianţa dintre Ungaria şi Austria cine ştie ce mai poate fi.

Aceea e cert, că nu se poate şti, cine va venì la guvern în Austria. Dar' la guvernul Ungariei se află astfel de bărbaţi patrioţi, cari ţinând în vedere libertatea Ungariei şi fericirea popoarelor sale, vor fi totdeauna gata se între în luptă pentru libertatea patriei şi apărarea constituţiei ei, şi în aceasta a-i sprigini pe ei din toate puterile îşi vor ţinea de sfântă datorinţă toţi adevăraţii cetăţeni ai patriei acesteia.

Dar' fie ori-şi-cine la guvern, fie la cel austriac, fie la cel maghiar, pot să fie toţi convinşi despre aceea, că nu se va face nici odată astfel de disposiţie, şi nici când barbaţilor aflători la guvern nu le va trece prin minte să întocmească trebile Ungariei astfel, ca pretensiunile naţionalităţilor să fie organisate aşa cum plănueşte proiectul de lege al minorităţii D-voastre. Fie acela Neamţ sau de ori-ce naţionalitate şi de ori-ce principii, dacă e om cu minte trează nu va putè proiecta nici odată nimicirea fiinţei de stat a Ungariei, nimicirea integrităţii, cu un cuvânt a esistenţei ei, pentru-că lucrul acesta nici nu 'l-ar putè realisa nici odată, fiind-că gata ar fi să-l împedece fiecare cetăţean adevărat al patriei acesteia, daca e de lipsă cu viaţa sa şi cu sângele seu.

Eu ţin integritatea Ungariei de astfel de relicvie, de comoară, pe care nu o putem sparge nici în idee, nici pe hârtie, şi ca relicvie, ca comoară vreau se o conserv întreagă şi nedespărţită pe seama urmaşilor, pană la finea veciniciei.

Sprigineso deci proiectul majorităţii, acceptându-l de basă pentru desbaterea specială."

Şedinţa se încheie. Discuţia se va continua în şedinţa proximă.

## *Şedinţa dela 27 Noemvrie 1868.*

Ia cuvântul întâiu deputatul naţionalist român

***Petru Mihályi:*** „Nu doresc să mă folosesc lungă vreme de atenţiunea onoratei case, şi de altcum obosită prin desbaterile de patru zile ce decurg în jurul chestiei acesteia, ci pe scurt vreau să-mi precisez punctul de vedere pe care-l ocup eu în chestia naţională aflătoare în discuţie. Şi fiind-că e tocmai la ordinea zilei, cu inimă deschisă şi cu sinceritate patriotică voiu spune părerile pe cari le am în privinţa aceasta.

Aşa cred, că esistenţa sentimentului naţional nu poate fi trasă la îndoeala. A amintit-o aceasta deja adresa primă a dietei din 1861, cu cuvintele acestea: „Ştim noi aceea, că sentimentul tot mai mult în desvoltare, naţional, merită atenţiune.“ Ideia aceasta a recunoscut-o adresa a doua a dietei din 1866, care promite, că vrea să faca ţara puternică prin mulţămirea dreaptă, echitabilă şi liniştitoare a cetăţenilor de toate naţionalităţile şi religiunile din patria noastră.

Aceasta e basa pe care legislatura noastră trebue să o ocupe faţă de chestie. De aceea, după modesta mea părere nu şi-au luat corect punctul de plecare acei stimaţi condeputaţi, cari în vorbirile lor din zilele trecute au tras la îndoeală esistenţa sentimentului naţional şi îndreptăţirea acestuia. Eu aşa cred, că în desbaterile purtate în chestia aceasta atât de importantă pentru viitorul patriei noastre trebue să fim cu cea mai posibilă calmitate, şi ferindu-ne de ori-ce suspiţionare sa ne reţinem dela ori-ce înşirare de nisuinţe afirmative, cari necunoscute sunt pe seama fiecărui sân de adevarat patriot.

Eu am firma convingere, că sentimentul naţional e urmare firească a acelui organism de stat, pe care ’l-a câştigat constituţia noastră în urma legilor dela 1848. Pentru-că lăsând la o parte celelalte împrejurări, pe când mai nainte pe lângă constituţia de staturi la indivizii îndreptăţiţi să esercieze drepturi politice raportul între Maghiari şi cei de buze nemaghiare era favorabil celor dintâiu, la 1848, în urma libertăţii constituţionale pusă pe principiul egalităţii de drept politice şi cetăţeneşti, sute de mii de cetăţeni s’au împărtăşit de drepturi constituţionale, ear’ împrejurarea aceasta a provocat în mod necesar ivirea pretensiunilor naţionale şi de limba, pe cari a le nesocotì ar însemna după mine atâta, cât a face incapabìli pe locuitorii de naţionalitate nemaghiară a patriei se esercieze drepturile constituţionale ce le compet. Şi astfel satisfacerea preten-

siunilor naţionalităţilor nu poate fi alta, decât aplicarea practică a principiului egalităţii de drept, adus la vieaţă prin legile dela 1848.

Astfel esplicând iuteresele naţionalităţilor, nu poate fi negată esistenţa şi îndreptăţirea lor, ear' în satisfacerea lor justă atât de puţin se poate vedè pericol pentru viitorul patriei, pe cât de puţin a fost temere cu ocasiunea inaugurării principiului egalităţii de drept, că el nu va putè servì ca factor principal la promovarea înfloririi materiale şi spirituale a patriei noastre.

Din acest punct de vedere iau eu chestia naţională, care formează obiectul discuţiei noastre. Şi acum mi-se înfăţişează numai chestia a doua: Cari sunt limitele, în cadrele cărora e îndreptăţită recunoaşterea legală a pretensiunilor naţionalităţilor?

În privinţa aceasta, onorată dietă, eu acceptez principiul esprimat în adresele parlamentului, ca se mergem până acolo, până unde putem merge fără a vatăma unitatea teritorială şi de guvernament a statului.

Aşa cred, că în privinţa aceasta şi legislatura va urma consecvent principiul esprimat în adresele sale, şi va face pentru satisfacerea pretensiunilor naţionalităţilor tot ce permite unitatea teritorială şi de guvernare a ţării. Prin urmare, eu doresc recunoaştere legală pe seama tuturor acelor pretensiuni ale naţionalitaţilor, cari nu vin în colisiune cu acest principiu stabilit din partea legislaturii. Ear' acum, după părerea mea, proiectul de lege pe care 'l-a depus comisiunea centrală pe masa casei nu desleagă problema aceasta, în el e încunjurată cu tăcerea precisarea clară şi stabilirea principiului pe care-'l are drept titlu. În el nu e amintită nici naţionalitatea ca atare, nici nu e esecutat în unele părţi ale sale principiul egalei îndreptăţiri, cu toate ca poate fi esecutat fără violarea principiilor înşirate mai sus. Eu consider de dorinţă justă precisarea în lege a ideii de naţionalitate, şi o ţin aceasta de pas consecvent al legislaturii după cele făcute până acuma în privinţa aceasta de către legislatura, dat fiind că dieta în toate actele sale, — unde numai e vorba de naţionalitate, — a acceptat-o.

Ce se atinge mai departe de pretensiunile naţionalitaţilor aduse în consonanţă din punctul de vedere al unităţii guvernării, proiectul de lege presentat din partea comisiunii centrale nu observă nici aici limitele pe cari după parerea mea trebuea să se pună. Pentru-că recunosc, că în legislatură şi la organele superioare ale guvernării de stat, precum şi la judecătoriile pendente de numirea guvernului,

limba de afaceri şi de consultare trebue sa fie cea maghiară. Ba primesc limba maghiara ca limbă mijlocitoare şi la municipii, în comunicarea între olaltă, precum şi în purtarea de afaceri la toate comitatele, şi în interesul guvernării doresc să fie una din limbile protocolare. Dar' de altă parte ţin de îndreptăţită dorinţa, ca comitatele şi oraşele să decreteze prin liberă alegere limbile lor protocolare, precum şi limba de afaceri. Autorităţile supuse comitatelor, precum şi autorităţile mari şi supreme bisericeşti earăşi se aibă libertatea, fără nici o restrîngere, să-'şi decreteze limba de consultare şi de afaceri.

Asta e ce din punctul de vedere al posiţiei mele ca deputat al ţării 'mi-am ţinut de datorinţă a espune. Acestea sunt pe scurt părerile pe cari am avut onoare a le espune şi în comisiunea naţionalistică a casei, fară ca ele să fi fost luate acolo în seamă din partea comisiunii. Fiind-că după acestea parerile mele divergează de proiectul de lege depus din partea comisiunii centrale pe masa casei, eu pe acesta nu pot să-'l primesc."

*Justh József:* „Onorată casă! Înţeleg foarte bine, că nu numai pacienţa, ci şi atenţiunea, interesarea casei începe se scadă, nu pentru-că oraţiile lungi 'i-au obosit atenţiunea, ci mai mult pentru-că întreaga discuţie nu va avea resultatul sperat.

Sunt convins, că dacă ar crede casa, ca prin schimbarea reciprocă a ideilor poate spera, că din mijlocul parerilor contrare iasă un proiect de lege în stare se mulţămească amândouă parţile, sunt convins, că cu plăcere ar jertfi câteva zile pe seama chestiei acesteia. Dar' asta nu s'a întâmplat, şi nu s'a întâmplat mai ales pentru aceea, pentru-că punctele de vedere pe cari ne aflăm sunt foarte divergente. (Aşa e!)

După concepţia mea toţi aceia, cari doresc ca Ungaria să fie stat puternic unitar, cari doresc ca Ungaria să fie în stare să resiste pericolului, vină de ori-şi-unde, nu pot dori aceea, ca Ungaria, împărţită şi tăiată între naţionalităţi, să fie aruncată pradă celui dintâiu inimic. (Aşa e!)

Şi punctul acesta de vedere, după părerea mea, 'l-au precisat legile din 1848, şi 'l-au precisat şi adresele noastre dela 1861 şi 1866. În urma legilor dela 1848, cu cari ţara a sistat disposiţiile vechi aristocratice, când a încetat representarea comitatelor şi a municipiilor, când nu pe basa privilegiilor, pe basa anumitelor drepturi de preferinţă, sau după casturi 'şi-a trimis naţiunea representanţi în legislatură, a trebuit să înceteze şi representarea, atât a representan-

ţelor comitatense, cât şi a cercurilor electorale. E decretat simplu în legile dela 1848, că deputaţii sunt deputaţii *ţării*, deci prima datorinţă a deputaţilor e să ţină în vedere interesul ţării şi al patriei. Nu se poate nega, că dacă acestea nu vin în colisiune cu interesele ţinuturilor singuratice, şi acestea pot fi espuse aici. Dar' lucru principal e, ca deputatul, care nu represintă comitatul, nu cercul electoral, — să fie cu atenţiune la aceea, ca interesele patriei să fie apărate.

Dar' punctul de mânecare 'l-au determinat mai dinadins adresele dela 1861, în cari eu, aşa zicând, văd reproduse toate ideile principale.

Adresele acestea faţă de pretensiunile naţionalităţilor fac promisiune, că naţiunea va face tot ce e compatabil cu intregitatea ţării şi ce reclamă echitatea. Da; însă noţiunea echităţii are doua feţe. Nu numai legislatura e datoare să se ţină de cuvânt şi se meargă până unde cer limitele echităţii, ci aşa cred, şi naţionalităţile sunt datoare se meargă numai pană acolo până unde poate merge echitatea. (Aprobări.)

Când zicem noi cei-ce stăm pe punctul de vedere precisat în adresa dela 1861, că în Ungaria poate se fie numai o naţiune politică, când zicem mai departe, că în ţară fiecare poate să se valoreze pe deplin, fie de ori-ce naţionalitate, aşa cred că am mers până la limitele peste cari nu putem sa trecem. (Adevărat.) Cel puţin părerea aceasta a esprimat-o propunerea merituosului deputat din Pesta-cetate, *Deák Ferencz.*

Dar' unde se află cei-ce stau pe punctul contrar de vedere? E cu desăvârşire tot una, dacă îşi basează resonarea pe teorii înalte, ştientifice, bune pentru savanţi germani, sau se proptesc pe date istorice şi pe citaţii scoase din legi vechi şi părăsite, — ori apoi luam părerea acelora în considerare, cari vreau să-'şi pună resonările pe punctul de vedere al privilegiilor nimicite şi de mult scoase din us. În ultima analisa se întâlnesc toţi, — unde? În pretensiunea pe care sunt în stare să o esprime de multe-ori cu deplina naivitate, că ei nu pretind nimica, decât numai să formeze fiecare seminţie o naţiune în stat. (Aşa e!)

Mă rog, mai mult nici nu ne trebue. Atunci se poate abzice de toate, pentru-că espresiunea aceasta, *naţiune,* esprimă tot. Nu aşa a înţeles *Verböczy naţiunea!* La Verböczy cuvântul natio n'a fost alta decât popor, *populus,* ear' sub popor se înţelegeau cei îndreptaţiţi.

Dar' unde duce logica acestor pretensiuni? E imposibilitate a-'ţi închipuì naţiune fără individualitate de stat şi fără teritoriu, căci precum e imposibil se ai naţiune fără ţară, tot aşa nu poţi forma ţară fără naţiune. (Aprobări.) Logica nu ne poate duce altundeva, — nu vreau să suspicionez intenţiunile nimenui, — decât acolo, ca ţara să fie împărţită, desmembrată. Pentru-că dacă declarăm, că fiecare naţiune are teritoriu separat, unde vrea se ajungă condeputatul Mocsonyi cu înalta sa teorie, atunci având naţiunea teritor, va voì se meargă şi mai departe. Şi e decretat în proiectul minorităţii, că naţiunea are anumite insignii, de esemplu: *steagul.* Despre aceasta însă nu fac vorbă acum. Ar fi deci teritoriu separat şi steag separat. Dar' în părerea minorităţii se mai spune şi altceva, cu mare modestie, cu mare gingăşie, dar' se spune, ca se vor ţinè şi *congrese naţionale.* Şi acum, ma rog, dacă o naţiune are teritor, are steag, are parlament (pentru-că congresul s'ar preface probabil în parlament), eu aşa cred, că Ungaria nici nu trebue se mai aştepte primejdiile din afară, pentru-ca ar şterge-o cei din lăuntru. (Aprobari vii.)

Eu ţin deci de sterpe şi de superflue toate discuţiile acestea ale noastre, pentru-că nu ne vom capacita unul pe altul. Direcţiile noastre sunt contrare, ori cum se demonstraţi D-voastră, domnilor, contrarul. Aceea ce voiţi D-voastră într'adevar merge într'acolo, ca ţara să fie desmembrată. Asta nu se poate nega. Cetitam eu de sute de ori *replici,* deducţiuni teoretice, dar' ori-cât de nevinovate sa mi-se pară, resultatul final nu e altul decât acela pe care 'l-am spus. (Aşa e!)

Condeputatul Mocsonyi merge însă mai departe şi ne spune în mod ameninţător: „Vom fi noi în stare se împedecam aceea, ca ei să fie naţiune?" (Sa auzim!) Aşa cred, că acesta e maximul dela aceea ce se poate spune faţă de un corp representativ. Când suntem convinşi, şi cred că condeputatul nostru *Mocsonyi* e tot aşa de bine convins ca şi mine, că lucrul duce la disoluţia Ungariei, — a maĭ spune că putè-va Ungaria împedeca, ca ei să devină naţiune, — e un pas prea departe făcut. (Aprobări.) Nu zic eu, că în Valahia se nu formeze naţiune. În contra acestui lucru n'am nici cea mai mică dificultate. Dar' în Ungaria *nu!* (Aprobări vii) Secretele viitorului ne sunt necunoscute. Dar' eu aş ţinè de cea mai mare laşitate renunţarea la aceste drepturi pănă atunci, pănă nu suntem siliţi se renunţăm. (Conplăcere.) Eu zic deci aşa, că pană vom trai, da, vom împedeca lucrul acesta. (Aşa e!) Nu acolo, în Valahia, o spun înca

odată, nu acolo vrem să împedecam aceasta, ba dorim chiar ca acolo să se desvoalte naţiunea valahă (Apropări), să se desvoalte ca naţiune, dar' aici nu o vom permite aceasta. (Aprobari vii.)

Ne spun cei de părere contrară, că dorinţa aceea a lor să fie declaraţi de naţiuni nu stă în contrarietate cu interesul ţarii. Dar' aceasta n'are înţeles. Binevoiţi a vă închipuì, cum vom sta noi faţă de aceste naţiuni? Nu suntem noi destul de liberali când declarăm, că aici fiecare poate să-şi valoreze dreptul seu? După părerea noastră are dreptul fiecare, de ori-ce naţionalitate, se facă tot ce e necesar pentru educarea sa. Are dreptul să se folosească de limba sa în municipii, pe terenul bisericesc. Nu sunt de preţuit drepturile acestea? Fost-au ele cândva în aplicare?

Inzădar combinează dl deputat Dobrzanski, că atunci erau deja recunoscute naţionalităţile de naţiuni când era la modă limba latină, şi înzădar spune condeputatul Mocsonyi, că principiile de democraţie punând capăt domniei de o mie de ani a limbei latine e acum un postulat al democraţiei, ca fiecare naţionalitate singuratică să fie naţiune. Mărturisesc sincer, că eu altceva ţin de postulat al democraţiei. Postulatul democraţiei e acela pe care-l accentuăm şi noi, ca într'o ţară, într'o patrie, fiecare cetăţean să fie egal în drepturi, dar' *limba* nu e postulat al democraţiei. (Aprobări.)

Că doar' nici ei nu pot spune alta, decât că limba guvernamentului suprem să fie cea maghiară. Numai cât micul acesta ofert e foarte ilusoriu, pentru-că cu el e foarte greu se mântuim Ungaria. Pentru-că dacă o spargem în şese părţi, înzadar mai vorbim despre restaurarea limbii maghiare. Dar', pentru-ca se revin, condeputatul Dobrzanski înzădar se nisueşte se stabilească, că sub domnia limbii latine au fost recunoscute în timpurile vechi diferitele naţiuni, caci numai în aceea are perfectă dreptate, că noţiunea despre naţiune încă n'a fost pe deplin desvoltată în vremea aceea. Dar' mă mir, ca nu ajunge la conclusiunea, că acum limba maghiară, dacă rămâne aşa cum e proiectată de noi, aşa zicând nu va suplinì alta decât tocmai limba latina. (Adevărat) Atunci nu i-a trecut nimenui prin minte sa se plângă, că de ce trebue cel-ce vrea să ia parte la consultări, cel-ce vrea se facă parte din funcţionari, de ce trebue să ştie latineşte? Ear' acum D-voastra, fiind-că se pune altă limbă în locul ei, ziceţi că aceasta e ofensa cea mai mare?!

Eu, mărturisesc, când a făcut stimatul meu amic *Dimitrievici* declaraţiuni, am aşteptat cu totul alta dela el, pentru-că premisele

au indicat ceva ce nu s'a realisat în vorbele sale de mai târziu. El zicea, că ar fi aşteptat, ca proiectul de lege al comisiunii centrale sa fie mijlocitor între ambele proiecte. Am avut deci într'adevăr speranţa, că va spune ceva în formă de *tertium*, ce casa ar fi gata sa primească. El însă a ajuns numai până acolo în argumentaţie, cu toate că ceva mai domol, unde a ajuns eri dl deputut Vlad, că zau, în Ungaria trebue să fie recunoscută naţiunea lor, că Ungaria trebue împărţită în teritorii.

Îmi iau voe a face observare încă la una. (Sa auzim.) Antevorbitorii mei s'au provocat şi la opiniunea publică, în deosebi con-deputatul Mocsonyi, care a dovedit în faţa casei, că a fost într'adevăr diligent în scrutarea chiar şi a teoriilor abstracte ale savanţilor germani. Aş vrea să ştiu ce opiniune publica înţelege? Dacă cercul acel restrîns pe care, — fie zis cu respect, — îl formează câţiva indivizi, înaintea mea aceasta nu e opiniune publică. Pentru mine astăzi, aşa cum suntem, opiniune publică formează numai opiniunea Europei. Şi sunt convins, că nici-unde, dar' nici-unde, — nu vreau se o mai repeţesc, pentru-că o ştiţi tot aşa de bine ca şi mine, — că nici în cel mai liberal stat, în America, nu sunt drepturile naţionale atât de tare estinse, ca în proiectul nostru de lege. Sunt convins, că proiectul nostru de lege, — ori pe care veţi binevoì al primì, pentru-că nouă în cele din urmă ne este tot una, fiind-că n'am avut alta de scop, decât linişţire. şi dacă veţi zice că unul e mai liniştitor decât celalalt, mie-mi este tot una şi îmi voi da bucuros consentimentul, — o spun fără teama, că proiectul nostru de lege va presta mai bine critica opiniunii publice europene decât proiectul de lege al cărui scop final, ori-cum şi ori-cât de frumos se demostraţi, ori-cum se acoperiţi, şi ori-cum de cu gingăşie se predaţi lucrul, nu e alta decât desfacerea Ungariei.

Spriginesc deci proiectul de lege al majorităţii şi cred, că şi opiniunea publică europeană va afla în el scopul pe care minoritatea vrea să-'l ajunga cu al ei proiect de lege." (Aprobări vii.)

*Rannicher Jakab:* „Precum abia e cu putinţă ca cineva, cu atât mai puţin un adevărat Maghiar, sa fie cetăţean universal, pentru-că cel-ce vrea să fie a tuturora nu e al nimanui, tot aşa n'ar fi uşor, ca o rassă curată să fie desbrăcată de particularitatea ei de limbă şi religionară şi să fie ridicată la înălţimea ideala a cetăţeniei de stat, după-cum a dovedit-o aceasta esperienţa destul de bine şi la noi. A fost o vreme în care se cerea dela fiecare să se

simta bine ca bun austriac. Înzădar. Sentimentul nu poate fi impus nimenui. Despre aceasta a dat splendidă mărturie Ungaria. Dar' tocmai pentru aceea, fără îndoeala ne va fi permis să ne simţim credincioşi fii ai rassei noastre proprii, cu atât mai vîrtos, fiind-că omul intern numai la sfântul foc al acestor sentimente se poate încalzi pentru iubirea de patrie şi poate veni la conştienţa de cetăţean de stat ungar.

Atâta pentru precisarea punctului meu de vedere.

Fără îndoeală, obiectul dela ordinea zilei e cel mai important şi cel mai greu. Dar' totodată şi cea mai gingaşă chestie, fiind o chestie dela a cărei resolvare depinde, nu numai mulţămirea singuraticelor popoare, pacea lor internă, bunastarea întregului, isvorîtă din cooperarea făcută cu plină bucurie şi cu drag din partea tuturor membrilor sei, ci după modesta mea părere poate depinde dela această resolvare poate-că şi esistenţa şi viitorul actualului sistem de stat.

Aici şi dincolo, dincoace şi dincolo de Leitha, păşesc naţionalităţile cu pretensiuni, mai mult sau mai puţin prea departe mergătoare, mai mult sau mai puţin îndreptăţite, şi în parte nici nu prea realisabile. Cu toate-ca teritoriile ambelor state au un cerc de drept strict luat deosebit, totuşi se resimte ceea-ce se face în o parte a monarchiei şi în raporturile interne ale parţii celeialalte. Fiecare adevarat patriot ar putè însă să doreasca, ba întru-cât îi stă în putinţa, sa lucre chiar cu toată seriositatea într'acolo, ca după-ce învoeala de drept public a succes, să-'şi primească terminare mulţămitoare şi a doua lucrare de pace, egalarea în chestiile interne, şi încă cât de curînd.

În istoria desvoltării neamului omenesc se ivesc idei mari, cari punând vremea în mişcare îşi determină direcţia în care trebue să înainteze, deşi cu dese întreruperi şi cu mari încunjurari. Astfel a fost ideia religionară veacuri dearîndul stăpâna timpului, rapind oamenii până la nebunie ca să poarte pentru mai marea mărire a lui Dumnezeu rasboaie pustiitoare în contra semenilor, până-ce în cele din urmă libertatea credinţei făcându-'şi drum, ideia, după-ce au abusat atât de mult de ea, ca cu o servitoare a scopurilor străine, de multe-ori necinstite şi foarte egoiste, 'şi-a sărbat învingerea în splendoarea curăţeniei sale.

În modul acesta domneşte astăzi ideia naţională. Asta e mişcarea, sau dacă vreţi aşa, epoca timpului, pe care nu e permis, nici a o

taxa prea sus, nici a o întina. În ființa sa internă are multă afinitate cu ideia religionară. Amândouă sunt puteri intelectuale, și cu atât sunt mai tari. Precum credința, așa și limba, ca sufletul naționalității, formează particularitatea cea mai originală, proprietatea cea mai neînstrainabilă a sa, o astfel de putere internă, în fața căreia trebue să se rușineze în fine ori-ce putere esterna.

Foarte corect și nimerit o spune un eminent bărbat de stat și scriitor maghiar: „Naționalitatea, ca și religiunea, e chestia sentimentului, și astfel aparține obiectelor, cari în mod desavârșit, nu prin cuvântul de mandatar al majorității, ci numai prin înțelegere reciprocă poate să fie resolvată."

Cu privire la chestiile cari isvorîte din sentimente ating pe omul intern, drepturile neînlăturabile ale unei comunități de oameni, nu e nici o majoritate destul de tare ca să poată prescrie omului, popoarelor diferite, pe timp mai îndelungat legea voinței lor, dacă acestea au ajuns odată la plină conștiență a esistenței proprii.

Ceea-ce a spus patriotul maghiar e tot aceea, dar' în alte cuvinte, ce a declarat marele inovator german de credință în fața împăratului și a imperiului, în fața tuturor celor mari și puternici, zicând: „Nu e consult a întreprinde ceva în contra conștienței; aici stau, nu pot altcum." Așa putem se o pățim și noi, dacă pretindeți dela noi să ne dăm consentimentul la ceva ce se împotrivește conștienței noastre.

Dar' tocmai pentru aceea, cunoaștem cu atât mai vârtos întreaga gravitate a datorințelor noastre, în fiecare altă direcțiune. Toți ne simțim cetățeni de stat patriotici pe teritorul coroanei maghiare. Ca atari ne putem deosebì, putem să ne și îndepărtăm mult unul de altul în părerile noastre, ales când plini de neîncredere unul față de altul nu știm să aflăm calea adevărată a înțelegerii reciproce, dar' pe lângă toata divergența de părere, deasupra ori-cărei discuții trebue să esiste totuși între noi legături tari, cari să ne împreune pe toți, iubirea față de patrie, zelul pentru mărirea, bunăstarea și puterea Ungariei, în legătură pragmatică cu Austria, cu un cuvânt, iubirea și alipirea față de patrie și de principe, cărora suntem în stare a le jertfì tot, numai dacă nu ni-se cere vre-o imposibilitate morală.

Cum s'ar putè deci resolva chestia naționalităților — care însă nu poate sta numai dintr'o lege de limbi — astfel, ca resolvarea se corespundă de o parte imperativului suprem al scopului de stat bine priceput, și anume, imperativului categoric, necondiționat, care numai

recunoscut poate fi, dar asupra căruia nu se poate discuta, de altă parte earăşi se satisfacem şi trebuinţelor şi pretensiunilor îndreptaţite ale diferitelor popoare locuitoare pe teritorul statului?

Lucrul în sine luat e greu. Dar' poate-că totuşi e o chestie care poate fi mai uşor resolvată de cum s'ar parè la prima vedere.

Să privim îndărăt, la ideia religionara, care în mare parte stă în raport de internă afinitate cu ideia naţională. Aceea aproape pretutindenea, cel puţin teoreticeşte, 'şi-a primit liniştirea. Nu s'ar putè pe asemenea cale şi în acelaşi mod să fie satisfăcută şi aceasta?

Ce cer amândouă? Perfectă libertate de a se mişca, dar' nu numai pe seama şi în favorul individului. N'ar fi oare ridicol a recunoaşte şi a voì să dai astăzi libertate religionară numai individuala, personală? Tot aşa şi singuraticele naţionalităţi nu se mulţămesc în zilele noastre numai cu casele de melciu ale libertăţii şi ale îndreptăţirii individuale. Dar' aşa sună obiecţionarea, că e imposibil să spargem teritor separat şi earăşi separat, e imposibil să permitem, ca teritorul de stat ştie Dumnezeu în câte părticele naţionale să fie împărţit, ca în urmarea acestui lucru. poate-că parţi singuratice, să-'şi slăbească tot mai mult legăturile cu întregul şi se cadă pradă pe uşor inimicului ce stă la pândă. Foarte corect. Cu acestea poate fi omul de acord. Dar' are biserica teritoriu special? Şi nu are, având vieaţă regulată, constituţie corespunzătoare scopului seu? Nu tocmai acolo şi atunci când serveşte numai misiunii sale sublime e o potenţă morală, mai puternica şi mai trainică decât toate institutiunile de stat, cu toate mijloacele de putere împreună?

Biserica nu poate forma stat în stat. Dar' nici statul să nu aibă voe să fie biserică, sau sub titlul dreptului de supraveghere să o iee mai mult sau mai puţin sub tutoratul sau, sub controla sa. Tot aşa nu se pot recunoaşte pe seama naţionalităţilor singuratice drepturi de stat. Dar' nici statul să nu voească, nici pe calea legislativei, nici prin alte mijloace, se absoarbă fie şi pe cea mai mică dintre naţionalităţile singuratice.

Libertate, perfectă libertate, între limitele supremului scop de stat, limite însă pe cari avem să le circumscriem în mod clar şi categoric, aceasta pare a fi singura cheie corecta şi potrivită pentru resolvarea chestiei naţionale. Adecă resolvarea chestiei naţionale, aşa cum aş înţelege cel puţin eu lucrul, depinde dela resolvarea chestiilor de libertate în stat.

Să creăm o ordine bună comunală, cu o lege care se determine organisarea internă şi cercul de activitate al autorităţilor locale, ca să vadă lumea ce înţelege legislatura sub principiul glorificat atât de tare al autonomiei autorităţilor locale şi cum crede ea ca poate fi aplicat în vieaţa reală, pentru-că e adevărat aceea-ce a declarat întregul stimat ministeriu în prima sa adresă de felicitare, că: „Libertatea, în ultima analisă, nu e alta decât dreptul autonomic."

Se introducem în toate ramurile justiţiei publicitatea şi verbalitatea. Se aducem legi în jurul dreptului de asociare şi de întrunire, ca să fie ţara în curat, cum înţelegem noi libertatea. Se promovăm causa sfântă a desvoltării educaţionale şi intelectuale, pentru-că nimic nu poate atât de bine, decât tocmai puterea culturei, se egaleze contrastele dintre naţionalităţi şi se facă totodată cuceriri morale pe seama limbii maghiare şi a tot mai frumos înfloritoarei ei literaturi. Şi atunci, după împlinirea tuturor acestor condiţiuni, va fi la tot casul o muncă mult mai uşoară şi mult mai folositoare se aducem în ordine finală chestia naţională, resolvită acuma numai pe jumătate, cum s'ar face prin actuala lege de limbă, care dă limbei maghiare, ca limba de stat, un cerc de activitate prea larg, ear' tuturor celoralalte limbi din ţară le concede un cerc foarte îngust de desvoltare.

Din toate aceste motive, până când adecă autonomia comunală şi a autorităţilor locale nu e regulată legaliceşte şi noi n'am corespuns cel puţin în privinţele cele mai importante amintite pretensiunilor unui adevărat stat liberal şi cultural, — ori-ce încercare de a resolva chestia naţională în patria noastră în mod liniştitor o ţin de pas făcut înainte de vreme şi nu cred, ca resultatele pe cari le sperăm să fie favorabile şi plăcute.

Ca chiar şi chestia limbii cât e de grea, se poate vedè mai bine de acolo, că pentru resolvarea ei s'a compus deja al patrulea sau al cincilea proiect, fără ca cel puţin după modesta mea părere barem unul se fi aflat calea cea corectă. De aceea aş fi dorit, ca elaboratul acesta despre limbă, caruia foarte nepotrivit 'i-se dă pomposul titlu de proiect de lege în chestia egalei îndreptăţiri a naţionalităţilor, nici să nu fi fost presentat casei, mai ales acum, când pe lânga grămada de afaceri ce îşi aşteaptă resolvarea, abia mai găseşte omul timp suficient şi linişte spirituala, ceea-ce e neîncunjurat de lipsă la pertractarea mai amănunţită a unui obiect atât de important.

Ar mai fi acum să iau în considerare obiectul ce-'l avem înaintea noastră din punctul de vedere al posiţiei de drept şi al raporturilor din Ardeal.

În art. de lege I din 1847 posede Ardealul o lege referitoare la limba maghiară, care făcând cerc larg de drept limbei acesteia stabileşte totodată şi aceea, că toate municipiile aflătoare în sânul naţiunei sase, toate tribunalele şi oficiile civile, precum la pertractări şi la compunerea proceselor verbale, aşa şi în rapoarte şi referate are se folosească limba germană. Ce se atinge mai departe de corespondenţa cu alte municipalităţi, s'a lăsat naţiunea în usul urmat până aci.

Avem deci lege, basă solidă de drept, pe care stăm. E o lege aceasta, care n'a dat de loc Saşilor oare-cari favoruri sau învingeri, ci îi apără numai în folosirea limbei materne, născută cu ei şi totdeauna avută, în toate afacerile obveniente în viaţa publică.

De când locuesc Saşii în ţara aceasta, ear' vremea aceasta e de peste şepte secole, nu 'i-a conturbat nici un guvern în dreptul acesta, nici un corp legiuitor, nici o putere absolutistică. Astazi suntem întâiu puşi aici în aceasta dureroasă posiţie de a trebui se ridicam cuvântul în contra unui proiect de lege al cărui cuprins vrea, nu numai se restrîngă naţiunea în eserciarea vechiului drept de limbă proprie, ci a o constrînge chiar, ca şi acolo, unde până acuma nu s'a întâmplat nici-odată, se folosească limba statului, pe care pe teritorul numit pamânt săsesc o represintă cel mult 30.000 de cetăţeni resfiraţi de buze maghiare, pe când preponderantul rest de peste 300.000 din poporaţiune înţelege şi vorbeşte esclusiv aproape numai limba germana sau română.

Aducându-ne aminte de promisiunea legislaturei dela 1848, după care se declară în art. VII astfel: „Ungaria e gata a accepta şi a menţinè toate acelea legi şi libertaţi speciale ale Ardealului, cari pe lângă aceea că nu împedecă perfecta uniune, sunt favorabile libertăţii şi egalităţii de drept; aducându-ne aminte mai departe, că cu privire la acele speciale hotărîri, cari sunt de luat pentru esecutarea uniunei Ardealului cu Ungaria, nici nu s'au început încă pertractările; aducându-ne aminte în fine şi de aceea, că din causa scurţimii timpului multe alte declaraţiuni solemne au ramas cu ocasiunea aceasta neatinse, chiar şi dorinţa şi scopul Coroanei ca „chestia uniunii se nu primească resolvare aparentă, pe urma literei moarte a legii, şi tocmai de aceea de un resultat dubios, ci cu ţinerea în vedere a tuturor factorilor vitali şi pe basa alăturării lor plină de încredere, o resolvare trainică şi durabilă“: aducându-ne aminte de toate acestea n'am fi crezut, că dieta maghiara va putè avea cândva in-

tenţiunea să decidă într'o causa atât de importantă şi de vitală şi cu privire la Ardeal încă acum, şi adecă numai aşa, pe deasupra, fără ca despre ţara aceasta sa se facă pomenire cel puţin după nume în proiectul de lege.

Cu atât mai adânc tae chestia în vieaţa poporaţiunii de limba nemaghiară, care formează preponderanta majoritate în Ardeal, fiind-că în ţara aceasta, pănă în ora de faţă, de fapt toate trei limbi, cea maghiara, româna şi germană, între olalta şi faţă de stat s'au bucurat de egalitate de drept, ear' esperienţa de toate zilele dovedeşte, ca din acest motiv. nici administraţia, nici justiţia, şi nici forţa guvernului nu sufere întru nimica, dar' liniştea ţării şi mulţămirea cetăţenilor, ceea-ce e lucru principal, tocmai în această egală îndreptăţire a acestor trei limbi îşi află spriginul seu solid şi documentarea sa, pentru-că la noi, în Ardeal, religia, limba maternă, şi numele moştenit dela strămoşi, e comoară atât de mult temută, încât e păzită şi în cea mai săracă colibă ca lucru sfânt.

Urmând imperiosităţii, basată pe cea mai profundă convingere a mea, şi datorinţei sfinte, întarita de matura precugetare, rugând trebue deci să vă rog, respective să vă propun, se binevoiască onorata casă, ca la pertractarea proiectului de lege ce-'l avem înainte, se lasă Ardealul neatins. Ear' în casul că veţi binevoì a decide altcum, conştienţa mă sileşte se declar sărbătoreşte, că eu şi consoţii mei de principiu nu putem să ne dăm consentimentul pentru nici unul din presentatele proiecte de lege."

*Madocsányi Pál:* „Onorată casă! Urmând esemplul dat de vecinul meu, binemeritatul deputat al cercului *Tur. St. Mărtin,* vorbesc ca deputat al ţării la obiectul dela ordinea zilei, fără ca să trec cu vederea, că pe mine m'au onorat cu încrederea lor alegătorii unui astfel de cerc, care în mare parte înţelege şi vorbeşte numai limba slavă.

Partea teoretică a chestiei naţionale aflătoare la ordinea zilei a desvoltat-o mult stimatul domn ministru de culte şi instrucţiune publică în clasica sa vorbire în mod atât de clasic şi cu atâta competenţă, încât într'adevar aş comite act de cutezanţă dacă aş mai vorbì la ea. De aceea într'acolo îmi îndrept neînsemnata mea espunere, ca chestia de mare gravitate a naţionalităţilor, care a provocat o încordare atât de estraordinară în piepturile patrioţilor, să o lămuresc întrucâtva din partea practica, amăsurat slabelor mele puteri.

Înainte de 1848 având constituţiune de staturi, în patria noastra numai clasele privilegiate aveau drepturi politice, pe când greul poporului, afară de cercul familiar, numai în cadrele vieţii comunale se putea mişca.

Diferenţe de limbă esistau şi atunci, dar' provocându-mă la esperienţele câştigate în lunga mea funcţionare la comitat pot să afirm, că n'am putut da de nici o presiune neliniştitoare a frecărilor naţionaliste, cu toate-că *Kollar* s'a nisuit sa le provoace în opul seu *Slavi Cera*«, dar' puţini au înţeles mistica sa prelegere şi şi mai puţini s'au înrolat între credincioşii sei.

La 1836 limba moartă latină a cedat terenul limbei maghiare, dar' prin aceasta raporturile, atât ale acelei părţi din clasa privilegiata care nu ştia ungureşte, cât şi ale poporului, în privinţa limbii n'a căzut sub nici o schimbare, şi nici atunci n'am ştiut nimica despre adversităţi naţionaliste, pentru-că limba latină nu pentru aceea 'şi-a susţinut în patria noastră atât de îndelungat timp domnia amorţitoare, ca pretutindenea în Europa, pentru-că a fost considerată de limbă neutră faţă de cetăţenii de limbi diferite, ci pentru-că presiunea raporturilor nefavorabile ne apăsà din greu, ca şi pe celelalte ţări ale Europei, mai civilisate.

Din inteligenţa clasei privilegiate numai aceia s'au ferit de ea (limba maghiara), cari au întrelasat să-'şi câştige cunoştinţele limbei maghiare, ridicată pe base de drept la treaptă diplomatică, şi din interese egoiste nu 'şi-au ascuns antipatia, căutând şi aflând adăpost în clausula: „demptis actu fungentibus“, care însă la cea mai apropiată restaurare de funcţionari 'şi-a perdut cercul restringent de putere.

Reformarea din rădăcini a constituţiei noastre statutare a devenit fapta la 1848, şi legislatura privilegiată dela 1847/48 cedând pretensiunilor epocei mai nouă a şters cu desăvârşire raporturile feudale şi privilegiale esistente, primind totalitatea poporului între zidurile constituţiei noastre şi valorând cu întreagă prevenire principiul egalitaţii de drept.

În art. de lege XVI paragraful 2 punctul 2 a declarat, ce e drept, că limba de consultare publică, atât în adunări, cât şi în comisiuni, e pentru Ungaria numai cea maghiară, probabil pentru aceea, pentru-că la poporul investit cu drepturi constituţionale a presupus o consideraţie faţă de limba maghiară, dar' imediat după-ce aceasta disposiţie restringentă a fost folosită ca materie pentru provocarea

certelor naţionaliste şi a fost demonstrată ca mod ce duce la eludarea esercierii drepturilor cu cari a fost investit poporul, nu numai că stricteţa legii a fost ameliorată în vieaţa practica, ci legislatura din 1848 s'a ocupat chiar cu moderna resolvare a chestiei naţionale. Că legislatura de atunci nu a fost în stare se corespundă acestei nobile misiuni, nu poate fi atribuit la nici un cas lipsei de bunăvoinţă, ci numai regretabilelor împrejurări ce s'au ivit.

Mulţi ani critici au trecut de atunci, până-ce actuala legislatură a ajuns în posiţia, că a putut să se pună pe resolvarea în mod just a acestei chestiuni de mare gravitate. Şi fiind-că limba nu e scop, ci numai mijloc, fiind-că mai departe nu esistă ţară civilisată pe lume, care se nu aibă limbă oficială, ba nici chiar diplomaţia internaţională nu s'a putut emancipa de sub necesitatea unei limbi comune oficiale, văd în proiectul presentat de comisiunea centrală şi de mult merituosul deputat al Pestei-cetate dat naţionalităţilor tot aceea ce poate fi dat fără periclitarea patriei comune, păna la linia demarcaţională unde se începe cercul de activitate al statului şi activitatea legislaturei. Ba pe lângă amăsurata asigurare a perfectei libertăţi individuale s'a luat cu succes îngrijire şi despre împedecarea supremaţiei naţionalităţilor aflătoare în regiuni singuratice în majoritate absolută sau relativa, precum şi despre împedecarea asupririi celor din minoritate; de aceea, a-'l părtinì cu credinţă mă simţesc din propriul bold îndatorat, şi mărturisesc pe faţă, ca eu nu pot contribuì cu votul meu la nici o disposiţie pe care o ţin de periculoasă şi vătămătoare pentru unitatea politică a statului maghiar şi pentru posibilitatea guvernării.

Da, onorată casă! O spun sincer, că cum ne dăm învoirea, ca pretensiunile naţionalităţilor să fie trecute peste limitele precisate, la moment se iveşte arondarea diferitelor teritorii de prin parţile singuratice ale ţării în proporţia naţionalităţilor ce le locuesc, şi încercarea energică de a valora tendinţele îndreptate spre independenţa mai multor naţiunì politice. Ear' ca îngrijorarea mea în privinţa aceasta nu e basată pe vre-o preocupare, pe vre-un prejudiţiu oarecare, fie-mi permis a mă provoca tocmai la argumentele aduse de cei de părere contrara, faţă de cari neputând fi eu mulţămit, mă văd silit a incomoda onorata casă cu neînsemnatele mele observări.

Inainte de toate la vorbirea lungă a stimatului domn deputat *Miletici* trebue se notez, că întrucât s'ar fi înşirat în ea argumente ce stau în contrazicere cu părerile majorităţii, să nu fie considerate

cumva de necombătute, fiind-că dintre sprigi̇nitorii părerii majorităţii toţi aceia, cari n'au fost în stare sa-'i înţeleagă vorbirea, să văd eschişi dela combaterea şi analisarea argumentarilor sale.

La deducţiile istorice ale stimatului deputat al cercului *Zboró* răspund în general numai atâta, că istoria Ungariei s'a făcut tot aşa ca şi istoria ori-cărui alt stat. Maghiarii au imigrat în Europa, au ocupat patria aceasta tot aşa ca ori-care altă naţiune, au descălecat aici şi favorisaţi de noroc le-a succes sub *Ludovic-cel-Mare* şi sub *Mathia Corvinul* se facă imperiul maghiar atât de puternic, încât a impus Europei şi a avut mare vază. Din faptul ocupării terminate natural că a urmat de sine, ca teritorul ocupat sa se numească Ungaria, care s'a estins apoi dela Carpaţii galiţieni până la Dunărea de jos. Da; au esistat între hotarele ţării partes regni superiores, tot aşa ca şi circulus Cis et Transdanubianus şi Cis et Transtibiscanus, dar' toate aceste numiri obvin numai ca noţiuni geografice. Locuitorii districtului dincoaci de Dunăre n'au format nici-odată şi n'au putut forma nici-odată teritor cu mai multe drepturi decât cei de peste Dunăre, ear' partes regni superiores au stat sub aceleaşi legi ca alte părţi geografice ale patriei comune şi formau partea intregitoare a acesteia. Ear' despre aceea, că au fost cândva teritorii separate politice, tace mută istoria maghiară.

Acelaşi domn deputat pare a pune deosebită gravitate pe unele legi vechi ale noastre, după-cum a făcut-o aceasta cu accentuare şi în şedinţa CXXXI a dietei din 15 Decemvrie 1866. Acum earăşi special din tripartit, partea III art. 25 se nisueşte a raţiona, că în patria noastră au esistat şi în vremile de mai nainte mai multe naţiuni. Să vedem însă ce conţine legea citată, care sună astfel:

„Terminând cu drepturile oraşelor libere, şi espunând apărarea şi atacul, acum trebue conferat despre cei din comune.“ (Pe cari îi numeşte iobagi.)

1. „Acestia sunt de multe feluri, pentru-că unii sunt Maghiari, alţii Saşi şi Germani, alţii Cehi şi Slovaci, cari se ţin de legea creştină. Afară de acestia alţii Valahi şi Rusneci, alţii Sârbi şi Bulgari, cari urmează ritul grecesc. Afară de acestia sunt Jaţighii şi Cumani, cari s'au aşezat şi locuesc pe pământuri regeşti, — dar' earăşi de lege creştină sunt; unii dintre Rusneci şi Bulgari fiind de legea noastra, alţii alipiţi de ritul grecesc.“

2. „Şi cu toate că până acuma toate aceste popoare (escepţionând pe Jaţighiii regali, pe Cumani, Rusneci şi Bulgari) au avut

astfel de favoruri de libertate, că pe lângă depunerea arenzii legale pentru pământ şi plătirea dărilor, pentru a locuì altundeva puteau să se mute după plac din locul de locuire, — totuşi în vara anului trecut libertatea aceasta au perdut-o pentru totdeauna pentru necredinţa vecinică în care au căzut prin rebeliunea şi rescularea lor revoltatoare îndreptată sub conducerea stricatului bandit Székely György în contra întregei nobilimi, şi acum ca iobagi vecinici sunt cu desăvârşire supuşi domnilor lor de pământ," etc. etc.

Aşa cred, că aici nu trebue comentar şi e destul dacă notez, că din conţinutul de sus, pe lângă ori-ce raţionare unilaterală, se poate esplica mai de grabă ori-ce alta decât aceea, că în patria noastră ar fi fost cândva mai multe individualităţi naţionale şi ar fi esistat ca naţiuni cu independenţa politică.

Celelalte legi citate de stimatul domn deputat dispun mai mult despre aceea, că la îndeplinirea diferitelor oficii deosebirea de lege şi naţionalitate nu poate forma nici o pedecă, ba daca îmi aduc bine aminte, într'un articol de lege din 1741 se spune lămurit, că sub ţări asociate se înţeleg: „filii nativi sub dominatione hungarorum."

Se mai provoacă cei de părere contrară la aceea, că chestia naţională a devenit chestie europeană, şi că ea a format şi formează şi acum în ţările de ei amintite europene pârghia mişcărilor. Recunosc, că în sine luat e lucru mare când zici: *chestie europeana,* şi eu, după modesta mea putinţă, m'am nisuit se studiez importanţa acestei aşa numite chestii europene, dar' trebue să mărturisesc, că din evenimentele aici referitoare am câştigat convingerea, că tot aceea ce s'a întâmplat de curând în Europa, nu stă în nici o consonanţă cu aceea ce vreau să deducă de aci spriginitorii propunerii minorităţii.

Adevărat, că puternicul împărat al Francezilor s'a ocupat cu chestia aceasta. Dar' ce s'a întâmplat sub pavăza mişcărilor naţionaliste în Italia, unde, după concepţiile de aici, nici n'a esistat chestie naţională? In Italia au esistat mai multe state, mai mari sau mai mici, cari toate erau italiene, şi puternicului împarat al Francezilor stându-'i în interes ca Italia desmembrată se devină stat compact, lucrul aşa s'a întâmplat. Dar' chestie naţională acolo n'a esistat! Prin incorporarea efectuită nu s'a făcut nici o schimbare esenţială în raporturile naţionale şi religionare ale Italienilor uniţi, ba întreprinderea măreaţă s'a terminat cu aceea, ca *Nizza* şi *Savoja* au fost desmembrate din teritorul Italiei, ear' locuitorii din ele 'şi-au dat

votul, că ei tocmai atunci, când ceialalţi fraţi ai lor se unesc într'un stat mare italian, nu vreau se mai fie Italieni, ci se alătură la imperiul francez.

In Schleswig-Holstein dela 1815 a fost asuprita naţionalitatea germană, cu toate că avea teritoriu separat. Dar' când s'au apucat de rasbunarea energică a gravamenului avut în privinţa aceasta? Nu oare abia atunci, când respectiva mare putere a aflat de oportun sa se ocupe cu realisarea planurilor sale anexionale? Şi partea daneză din Schleswig o ţine şi acum ocupată, ca şi cum ar mai subversa necesitatea de a recurge la mijloace preventive pentru apărarea naţionalităţii germane.

In marea Germanie a mers mai uşor, deşi poate că nu întru toate după placul domnitorului Francezilor, măreaţa continuare a operei anexionale. Prusia, cu toate că în provinţiile dinspre Orient, în Silezia şi Pozen, au esistat şi esistă elemente slave, li-a pus astfel capăt cu cel mai bun succes, ca, pentru-ca chestia naţională să nu-'şi ridice capul în interiorul seu, cel puţin nu în măsura, ca se poată influinţa deprimător asupra întregei desvoltari de putere din partea sa, prin folosirea potrivită a raporturilor favorabile provocate de ea a incorporat cu mult noroc statele mai mici germane, cari din putere proprie şi de altcum nu puteau să se apere, şi a devenit plăsmuitoarea şi capul federaţiei germane de Nord.

Unirea Belgiei cu Olanda vecină au decretat-o convenţiile europene dela 1815, dar' cu toate acestea la 1830 s'au despărţit. De unde putem scoate învăţătura, că un corp de stat cu două teritorii separate şi cu două limbi oficiale separate nu se poate menţinea lungă vreme.

Principatelor Valahia şi Moldova li-a succes sub patrociniul puterilor mari contractuale, nu numai se scuture de pe grumaz jugul turcesc, ci şi să se unească într'un stat, a cărui consolidare şi cât de mare înflorire o dorim sincer. Dar' îmi iau voe a recomanda atenţiunii celor de părere contrară, că în România sunt mulţi Sârbi, Maghiari, Ruteni şi Greci, şi că regulamentul. fără deosebire, fără considerare la deosebirea de rassă, numeşte *Român* pe cel-ce se foloseşte de drepturi politice. (Aşa e!)

Suferinţele Poloniei le-a descris fidel eri dl deputat *Kvassay,* şi fără îndoeală trebue să se revolte fiecare amic al omenirei când aude, ca pentru împedecarea loviturilor de moarte îndreptate în contra nobilei naţiuni e insuficientă chiar şi garanţa convenţională a

marilor puteri europene; şi aceasta e de bună seamă una din cele mai mari crime ale diplomaţiei europene, pentru care Nemesis se va răsbuna, mai curând sau mai târziu.

Sunt şi în patria noastră fanatici, cari simpatisează cu imperiul rusesc şi aşteaptă foarte mult dela aceasta colosală putere. E de netagăduit, că imperiul rusesc e o putere uriaşe. Dar' întreb, nu prin aceea a pus basele marimii sale, că măturând 39 de diferite seminţii de pe faţa pământului şi-a pus de problemă rusificarea generală? Dacă statul rusesc ar fi aplecat a urma principiile cuprinse în părerea minorităţii, ar înceta de a mai fi putere înspăimântătoare. Dar' durere, se împotriveşte să se abată dela calea începută.

E în deobşte cunoscut, cum se poartă în Polonia, în Finlanda şi Livlanda. Ba acum de curând nu a întârziat se introducă şi în provinţele din Caucaz administraţia rusească. Ear' pentru a arăta că ce pot aştepta dela Muscalul fanaticii amintiţi, aflu de suficient a-'i face atenţi la direcţia pe faţă recunoscută de foaia cu mare influenţă *Vjedomosti* , care apare în *Moscova.*

Foaia aceasta, care doreşte un stat strict luat naţional unitar rusesc, are de direcţie ideală, că în Rusia nu esistă decât o naţionalitate şi o limbă domnitoare, cea *rusească.* Numai o religie domnitoare, cea greco-ortodoxă. Finlandezii şi Livlandezii etc. numai ca particulari pot să fie neruşi şi protestanţi, politiceşte însă trebue se aibă sentimente ruseşti. Dacă am vrea se urmăm principiele acestora, nu ştiu ce ar zice cei de părere contrară! Dar' noi suntem echitabili şi gata suntem a da tot ce numai e compatibil cu unitatea statului, şi tocmai de aceea că ţinem la aceasta cu perseveranţă, ne vor erta dacă suntem cam precauţi şi ne temem, că primul pas făcut peste linia demarcaţională va aduce cu sine pe celelalte. (Aprobari.)

Binevoiţi a fi numai cu puţină pacienţă, ca să-mi pot justifica afirmarea cu esemple luate din viaţă, ceea-ce vreau se fac cu stricta abandonare a recriminărilor, cu deplină calmitate, restrîngându-mă numai la espunerea imparţială a faptelor adevărate.

Congresul naţional-sârbesc deschis în *Carloveţ* la 21 Martie 1861 (2 Aprilie), — cu toate că domnitorii noştri constituţionali puteau se doneze pământuri, moşii cât de estinse, dar' n'au fost îndreptăţiţi nici-odată sa esproprieze teritorii aparţinătoare la coroana Sfântului Stefan, — înainte de toate a aflat de bine a declara, că asigurarea drepturilor politice naţionale, basate pe privilegiile primite dela împăraţii romani şi regii maghiari, o găseşte numai în teritoriu

geografic, cu organisare proprie națională și administrație internă, și numai decât după înșirarea amănunțita a districtelor și comunelor aparținătoare la Voevodina sârbească, dispune în art. II despre proiectul de administrare permanentă națională sârbească, în art. III despre alegerea voevodului sârbesc din sânul națiunei sârbe de lege orientală, în art. IV despre repartarea speselor reclamate de acoperirea trebuințelor teritorului, în art. V despre representarea Voevodinei în legislatura Ungariei în mod colectiv.

Mai trebue se ating pe scurt și ținuta provocătoare a presei semioficiale din România, care plănuind disposițiuni pasionate și într'adevăr dușmănoase în contra noastră agită în continuu pentru estinderea hotarelor României până la Tisza. Să presupunem, că partidul acesta între împrejurări întoarse spre rău pentru noi ar afla de oportun se pașească pe terenul activității în scopul acesta, pentru a putè face cunoștință mai abundentă cu rîul nostru Tisza, întreb fără nici o preocupare, vom avè înclinare a ne legăna în ilusiunea, că arondarea premergătoare și consolidarea recerută a unui teritoriu român de frumoasă estensiune ar nimicì cu totul, pe lângă nisuințele acum amintite, simpatiile în cadrele limitelor țării noastre și ar putè potența forțele de resistență ale patriei noastre strîmtorate?

Recunosc, că din arondările teritoriale, incorporările puse pretutindenea în Europa la ordinea zilei nu pot se apară în forma de fantome, nici între cele mai nefavorabile împrejurări. Dar' viitorul se află în mâna lui Dumnezeu, și cine ne poate garanta, că dacă odată ne vom desbina în atâtea teritorii separate naționale, daca vor venì vremuri posomorîte pentru noi, nu va căpăta poftă vre-unul dintre statele ce ne încunjură, ca pe lânga esploatarea situației noastre întoarse spre rau să ridice chestia națională ivită la noi cu forța la nivoul unei chestii europene, și sub pretextul, că noi prin escorporarea teritorială și de altcum am dat ocasiune pentru înaintarea acestei concepțiuni, să o deslege prin o incorporare atât de mult iubită pretutindenea în Europa, provocând prăbușirea patriei noastre?

Onoratul domn deputat Rannicher văzând mare asemănare între luptele religionare și frecările naționaliste s'a provocat la aceea, că diferitele confesiuni posed în patria noastră teritorii separate. Dar' concepția aceasta după părerea mea nu numai că în înțelesul luat din partea oratorului nu stă, ci nu știu ce s'ar întâmpla dacă protestanții, cu ocasiunea forțării chestiei religionare, n'ar nisuì pentru apărarea libertății individuale, ci cum ar ajunge în unele ținuturi la

http://statuldacia.info

majoritate absolută sau relativă, s'ar ocupa cu arondarea teritoriilor luterane şi calvine, şi chestia religionară ar duce-o pe terenul frecărilor dintre supremaţia relativă şi asuprirea încopciată cu ea, când pe lângă eluptarea libertaţii de conştienţă, pacea dela Viena şi dela Linz, precum şi art. de lege 26 din 1790, ciocnirile cari mult au durat, le-au fost aplanat, şi tocmai acum, pentru a termina opera mare de împacare, ne aflăm în preajma desăvârşitei sistări a celor din urmă ramăşiţe de diferenţe?!

Misiunea religiunii e morala şi spirituală, ear' corporaţiunile confesionale sunt — morale. Că doar' mâutuitorul a declarat sărbătoreşte: „Regnum meum non est de hoc mundo." Foarte aproape de mine şade stimatul deputat al Pojonului, superintendentul mult onorat, care poate să-'mi spună, oare el e preotul suprem al protestanţilor de pe teritorul dincoaci de Dunăre, sau al celor din cercul dincoaci de Dunăre esistenţi aici şi aşezaţi aici? (Ilaritate.)

Nu vreau se plictisesc mai departe onorata casă. Numai la aceea mă mai restrîng, că eu pe lângă toate acestea nu desperez cu privire la urmările fericite pe cari le va avea resolvarea chestiei de mare gravitate dela ordinea zilei. (Aprobări.) Adevărat, că în cartea sorţii e scris, oare patria noastră va fi în stare sa-'şi împlinească misiunea pe care 'i-a precisat-o istoria? Dar' atâta e cert, că e *datoare* să-'şi împlinească misiunea. Nu suntem întroduşi în secretele viitorului. Dar' dacă eu aş contribuì cu votul meu la aceea ce tocmai ar face dubios viitorul, şi după convingerea mea poartă în sine simburele nefericirii noastre naţionale, cu un cuvânt, dacă eu aş accepta părerea minorităţii, — aşa cred că aş înceta a mai fi după părerea mea patriot, ear' lucrul acesta nu-'l voiu face din partea mea nici odată. (Aprobări.

Ceea-ce mă linişteşte că nu va fi totdeauna aşa e faptul, că deşì apar şi în cercul meu electoral, ai cărui alegători m'au onorat pe mine cu încrederea lor, apostolii acestor pretensiuni esagerate, dintre cari mulţi s'au simţit acasă tocmai sub domnia principiilor de direcţie contrară, prin cari se decreta „Gleichberechtigung"-ul, ceea-ce nu era alta decât aceea, că drepturi sigure nimeni nu avea; dacă, zic, mulţi dintre acestia vor vedè, că acum e vorba de concesiuni reale, pipăibile: precum au ştiut să se despartă de vechile carări, va ajuta Dumnezeu să se despartă şi de aceste din urmă.

'Mi-a mai ramas cel mai puternic argument. Dacă cineva trăeşte cu mine în ceartă, şi eu mă aflu în posiţia de a mă putea împăca

cu el, se poate pretinde dela mine o proposiţie mai loială decât dacă zic conţrarului meu: „Sunt gata, în situaţia mea actuală, să-'ţi dau tot ce tu în posiţia mea ai fi gata sa-'mi dai mie?!“ Acesta, după părerea mea, e sigurul criteriu, că umblam pe căi drepte, şi că mai mult decât atâta nu se poate pretinde. Ear' că noi, sprigini-torii parerii majorităţiĭ, umblăm pe căi drepte, am se dovedesc cu actele congresului din Carloveţ, dela 1861. Confraţii nostri de naţionalitate sârbă, întruniţi acolo, pe când credeau că pot creia teritoriu separat şi erau de credinţa, că vor fi în stare să excorporeze din Ungaria unele părţi, să vedem ce voeau să dee Maghiarilor locuitori pe aceste părţi desmembrate, precum şi naţionalităţilor esistente acolo?

În art. VI decretează în mod categoric, că limba de afaceri în Voevodina sârbească, atât la administraţie şi justiţie, cât şi în adunari şi în comunicare cu autorităţile supreme, va fi limba sârbă, scrisă cu litere cirile. Asemănarea nepreocupata a hotărîrilor luate în congresul dela Carloveţ, cu proiectul majoritaţii, va scoate la iveală în care se cuprinde mai multă echitate.

Şi acum încheiu nepretenţioasa mea conferenţă, estinsă atât de lung în contra voinţei mele, dar' din importanţa estraordinară ce o are obiectul aflător la ordinea zilei. Onorată casă! Eu sunt din părţile de sus, acolo m'am născut, acolo am petrecut partea buna a vieţii, chiar şi în vremile când alegerea locului meu de şedere nu depindea dela mine am ajuns în oraş slav, sub întreaga durata a funcţionării mele am avut destulă ocasiune se stau în atingere nemijlocită cu concetăţenii mei de limbă slavă, totdeauna nisuinţele mele erau îndreptate într'acolo, ca să-'mi succeadă să merit simpatiile lor, şi adânc simţită îmi este onoarea, că alegătorii cercului meu m'au onorat cu încrederea lor tocmai pentru dieta actuală, căreia 'i-s'a împărţit misiunea de a resolva chestia naţională. Cunoscând deci raporturile de acolo, îmi iau voe a da esprimare credinţei mele, ca locuitorii din partium regni superiorum, apreciând direcţiunea loială şi împăciuitoare a elaboratului majoritaţii, nu vor da nimenui superioritate cu privire la apărarea integrităţii patriei şi promovarea cu succes a adevaratelor interese.

Primesc cu întreagă prevenire proiectele presentate de comisiunea centrală şi de mult stimatul deputat al Pestei-cetate, Deák Ferencz, de basă pentru discuţia speciala.“ (Aprobări lungi şi vii.)

*Alexandru Roman:* „Onorată dietă! Când încerc să-mi spun şi eu părerea modestă asupra celor două, respective trei proiecte de

lege aflătoare în fața mea, pentru motivarea lor, respective pentru motivarea votului meu, nu mă voiu dimite la analisarea teoretică a ideii de naționalitate, nici nu voiu recurge, pentru a dovedi esistența naționalităților în țară, la arsenalul legilor vechi și ruginite, pentru-ca din ele se scot argumente, nu pentru-că eu n'aș pune nici un pond pe acestea și în special pe cele din urmă, ci parte pentru-ca au făcut-o aceasta înaintea mea condeputați cu eminentă capacitate oratorică și cu mult mai mari pregătiri, și parte pentru-că marturisesc sincer, ca eu țin drepturile istorice de mult mai prescrise, mai slabe, decât să se poată măsura în ori-care privința cu spiritul ce domnește în epoca noastra a luminii.

Tocmai de aceea, salutând principiul stabilit în escelenta vorbire a domnului ministru de culte, mult stimat din partea mea, care a zis, ca ideia naționalității e ideia libertății, nu tocmai în conexie cu aceasta, dar' pot spune fără teamă, că pe firul acestui principiu vreau se rostesc și eu puține cuvinte. Și dacă se întâmplà, ca în jurul aplicării principiilor voiu procede în sens divergent de părerea sa, are să fie mai mult o conclusie a logicei neîmpăcate a faptelor.

Că ce e sentimentul național, ce e pietatea națională, cu un cuvânt naționalitatea, — eu nu vreau sa circumscriu în teorie, ci luând și eu în considerare partea practica a lucrului recurg la marea magistra a vieții, la istorie, și înainte de toate așa cred, că aceea, ce e naționalitatea, condeputații de naționalitate maghiară aflători în casa aceasta, — abstrăgând dela istoria de trei veacuri devenita proverbiala, — au simțit-o în mod puternic chiar și prin anii cincizeci.

Națiunea al cărei fiu sunt eu a simțit-o aceasta mult mai bine, pentru-ca suferințele ei au fost mai vechi și mai apasătoare. A simțit-o aceasta în patria noastră încă în secolul XI, când voevodul Dragoș, împreună cu 5000 de familii, s'a refugiat din padurile Marmației la cei de un sânge cu el din Moldova, pentru-că căutà o nouă patrie și liniște, aceasta din urma aflându-o însa abia atunci, când 'i-a succes se îndeparteze pe regii maghiari și trupele lor așa ca mai târziu eroilor sei urmași pe Robert Carol și pe puternicul Mathia. Tot așa din ținutul Făgărașului a emigrat in Muntenia Negru Voda, căutându-'și patrie nouă. Astfel domnilor urgisita „unio trium nationum“, sub care numire Sacuii, Maghiarii și așa numiții „hospites“, națiunea sasă, au stabilit asociația îndreptată numai spre asuprirea Românilor, și apoi Aprobatele și Compilatele, tot atâtea legi barbare urmate mai târziu, cari în istoria acestor națiuni vor

forma pentru totdeauna tot atâtea puncte de pata, au învăţat din destul pe Români că ce e naţionalitatea.

Că uniunea ardeleană dela 1848 înşişi Maghiarii-Săcui şi Românii au considerat-o şi decretat-o în prima linie nu de alta decât de chestie naţională, e lucru cunoscut pentru ori-şi-cine. Cel-ce dubietează se cetească însuşi articolul de lege respectiv în care e clar declarată »*unitatea naţională* . Se ceteasca scrierile celor mai eminenţi bărbaţi maghiari de stat, ca de es. fasiunile nefăţărite din » *Wanderer* ale lui *Wesselényi* şi *Zay*, şi se vor convinge.

Dar' eu vin mai aproape. Începând din anii 50 pănă la 1865 chestia maghiară încă n'a fost alta decât chestie naţionala.

Mulţi din onorata casă ar putè să-mi spună la aceasta, că doară a fost şi chestie de libertate. Conced. Şi eu încă eram de această părere şi aşa credeam, ba aşa credea întreaga Europă, şi de aceea a câştigat naţiunea maghiară simpatiile întregei Europe, pentru-că aşa credea. Dar' eu mărturisesc sincer, că dela inaugurarea dualismului, sau a centralisării duble, a încetat a mai fi chestie de libertate, ci s'a prefăcut în egoism naţional. Se poate, că şi dubla centralisare, după esplicarea unora, poate însemna libertate, pentru-că doar' cele două elemente în favorul cărora e dualismul, în iubirea hiperzeloasă a libertăţii au confişcat-o cu totul pentru ele.

Onorată casă! Dacă dualismul acesta nu e primul pas ce duce la federaţie, atunci e cu bună seamă ultimul pas, care duce la prăbuşirea imperiului. Pentru-că, domnilor, abstrăgând dela pericolele ce se pot naşte din renitenţa popoarelor nemulţămite, încovoiate sub sarcina centralisării duble, însaşi centralisarea aceasta dublă poartă în sine lupta eternă, concurenţa între olaltă, şi simburele descompunerei finale. Cum am câştigat simpatiile Europei, aşa le vom perde, şi modesta mea părere e aceea, că începem deja a le perde. Şi cum vor observa în străinătate, că dualismul nu e libertatea, ci e numai „unio duarum nationum contra plures“, — le-am şi perdut cu siguranţă.

Le vom perde şi atunci dacă vor şti, că nu numai la resolvarea chestiei naţionale, ci şi în alte chestii importante interne, corpul acesta legiuitor nu se ridică la înălţimea spiritului timpului de faţă, ci face paşi retrograzi, ceea-ce durere, s'ar putè constata din mai multe articole de lege aduse în sesiunea actuală a dietei.

Pot ilustra şi cu esemple, dacă amintesc proiectul de lege despre educaţiunea poporală, despre scutirea de dare a fundaţiunilor

publice, ajutorarea teatrului național maghiar, etc. și aș mai putè adaoga, că în aceasta epoca a libertății menținem sistemul de veche sclăvie în solgăbiraele din vechiul *Corpus Juris* și din tripartitul lui *Verböczy*, voind să fie ei judecatori mai mult pe seama servitorilor decât pe seama cetățenilor liberi.

Cele două proiecte de lege ce le avem înaintea noastră, și în special proiectul de lege presentat de binemeritatul și din partea mea mult prețuitul deputat al Pestei-cetate, Deák Ferencz, nu sunt alta, decât resultatul natural al centralisării dualiste amintite din partea mea, și anume, a centralisării respingătoare. Nu sunt alta decât copia teoriei, stabilită din partea bărbaților de stat deveniți celebri în Europa întreaga ai Austriei, sub sistemul așa numit al lui Bach. Ca intermezo fie-mi permis a amintì, că la 1866 în Viena un viteaz ofițer austriac, care a servit în armata ce a scos pe Ruși din România, m'a tras aproape pe sabie fiind-că mi-am luat voe se trag la îndoeală esistența *națiunei unitare austriace.*

Dacă iau în privire, fie elaboratul comisiunii, fie proiectul de lege al dlui deputat Deák Ferencz, titlul însuși îmi arată, dacă-'l confrontez cu paragrafii ce urmează mai la vale, că e o curată fantasmagorie politică, pentru-că titlul vorbește despre egala îndreptățire națională, ear' paragrafii nu fac alta decât stabilesc domnia nelimitată a limbii maghiare sub titlul de limbă de stat. Ba decreteaza introducerea ei și acolo unde până acuma nu era, anume, în afacerile bisericești. Și doar' tocmai dl ministru de culte a afirmat în vorbirea sa de alaltăieri, că sentimentul religios e mai sublim și decât sentimentul național. Aceste două proiecte de lege șterg națiunile esistente în țară. Adevărat, că numai pe hârtie, pentru-că așa cred, ca și în casul dacă onorata casă ar primì acest proiect de lege, națiunile țării vor răspunde la această sentență de moarte octroată asupra lor ca tot atâtea semne de întrebare aceea-ce a răspuns Galilei închisitorilor papali: „E pur si muove!“ Aici suntem! Trăim!

Când aveam ocasiune câte odată se discut cu unul sau altul dintre stimații condeputați asupra acestei chestii importante, aceia îmi spuneau cu mare sinceritate, că: „După-ce am primit cuota și datoriile de stat, dacă pe lângă eludarea dreptului de dispunere asupra sângelui și a avutului nostru v'am mai ceda acum pe deasupra și vouă, zau nu știm cum se mergem în fața alegătorilor noștri.“ Adevărat, că înțeleg lucrul. Dar' și eu pot se spun unul analog. În o chestie asemenea de importantă, ca cea aflătoare în discuție, un

funcţionar de stat stătător foarte aproape de un barbat de posiţie înaltă în guvern, voind se afle parerea mea în chestia din întrebare, dupa-ce ne-am înţeles destul de bine asupra principiilor, 'mi-a zis: „Te fac atent la faptul, ca luminarea nu poate fi aprinsă la ambele capete.“ E adevărat, dar' precum fiece *similitudo clandicat*, aşa şi aici. Cu toate acestea, aşa cred, că luminarea, al cărei capăt e aprins, arde prea puternic, şi poate că dacă 'i-am aprinde şi capătul celalalt ne va succede se stângem celalalt capăt cu puteri unite.

Din cele spuse pănă acuma onorata casă va scoate de bună seamă motivele cari m'au îndemnat să-'mi ridic glasul în contra celor două proiecte de lege, mai ales fiind-că le ţin de periculoase pentru patria noastră comună, caci ele sunt pentru naţiunile locuitoare în patrie dejositoare, asupritoare şi batjocoritoare. „Facile aerumnam ferre possim, si inde abest injuria. Etiamque injuriam, nisi contra constat contumelia. Contumeliam (autem nec fortis fert, neque ingenuus facit.“ Unde poate fi adecă batjocură mai mare pentru o naţiune, decât dacă se trage la îndoeală esistenţa ei naţională şi se decretează moartea ei politică? Pentru a coopera la aceasta nu mă simţesc pe mine îndreptăţit, ba fiind aceasta chestie de onoare, aşa cred că nimeni nu e îndreptăţit se decidă asupră-'i. Şi nici proiectul de lege pe care 'l-a recomandat casei condeputatul *Vlad* nu 'l-aş putè părtinì, pentru-ca dela 61 şi acesta îmi pare a fi un *regres*, cu toate-că recunosc, că onorata casă putea să-'l accepteze ca punct de mânecare, chiar şi numai în urma axiomei „verbum nobile debet esse stabile“, fiind-că prin aceasta onorata casă e încâtva deobligată, ba chiar şi guvernul însuşi, fiind-că mult stimatul president al comisiunii naţionaliste de atunci ocupă astăzi loc pe banca ministerială.

Eu numai proiectul de lege al minorităţii îl ţin a fi în stare se corespundă din deajuns scopului, fiind-că pe lângă aceea, că apară integritatea ţării, mulţameşte pe toate naţiunile ţării, ear' limbii maghiare îi cedează cel mai frumos loc de onoare, tot aşa precum şi în progresarea în libertate naţiunii maghiare îi dă rolul de conducere, ear' în fine proiectul acesta de lege nu e spre stricăciunea nimănui. Cel-ce vrea mai mult, sau mai puţin decât atâta, acela restalmăcind principiul egalităţii vrea să dee unuia prerogative, ear' dela celalalt să iee şi drepturile ce nu 'i-se pot înstrăina. Are acest proiect de lege un paragraf, care a fost espus celor mai multe atacuri, aşa numita arondare, sau delimitare. Dar' eu neg, că în proiectul acesta de lege s'ar cuprinde aceea-ce se zice, adecă arondare de teritorii

naţionale. În proiect se indigitează numai necesitatea de a se ţinè în considerare naţionalităţile cu ocasiunea regulării administraţionale ce va urma la comitate. O privire asupra hartei patriei noastre ne va convinge, că arondarea aceasta, regularea teritoriilor comitatelor, va trebuì să urmeze mai curînd sau mai târziu, dat fiind, că sunt teritorii, cari formează oaze pe teritorul altor autorităţi. Dar' cum zic, împarţirea teritorială a ţării e numai pretext pentru cei-ce se pun pe terenul negaţiunii. Eu din partea mea nu cer nici teritoriu, nici arondare, căci naţiunea română are doar' teritoriu, nu atârnă ea în aer, şi cele 2000 de mile pătrate pe cari le are în cele doua patrii surori merită, cred eu, numirea de teritoriu, — ci aceea vreau şi doresc, ca pe seama naţiunii române şi pe seama celoralalte naţiuni regnicolare, pe teritoriile pe cari locuesc compacte să se reguleze folosirea limbii lor, pentru desvoltarea limbii şi asigurarea naţionalităţii lor.

În cele două proiecte de lege de mai sus pretutindenea se găseşte negaţiunea întrebuinţata în mod stereotip. În faţa fiecărei pretensiuni juste unitatea de stat, limba de stat! Domnilor! Ar putè întreba naţiunile regnicolare: Cine e tiranul acela, cine e statul? Dacă nu suntem noi, totalitatea ţării, atunci nu ştiu cine e, şi atunci stabilim un principiu foarte periculos, tot aşa cum s'a stabilit în nefericita epocă în care aşa numita »*Verwirkungstheorie*« a decretat moartea naţionalităţii maghiare. Ear', domnilor, naţiunilor acestora regnicolare le-ar putè pica în minte se răspundă cum a răspuns naţiunea maghiară puterii aceleia, care voea să o şteargă din şirul celor vii.

Ca pretext mai serveşte uşurătatea justiţiei, a administraţiei. Mărturisesc, că pe seama elementului a cărui limba e decretată de limbă oficială pretutindenea, pănă la estremele limite, e o mare uşurătate. Dar' neg că întreaga cetăţenime a ţarii va avea uşurătate. Că doar' vă aduceţi aminte domnilor de acele vremuri vrednice de plâns, când în patria noastra, dacă se aducea sentenţă asupra averii şi a vieţii noastre, în cercuri şi în districte erau folosiţi arendatorii evrei ca tălmaci! Asta se pune în prospect în acest proiect de lege, caci să zice în el, că afacerile de proces pot fi traduse şi în limba părţilor, dar' pe spesele proprii.

Eu deci, onorată casă, în privinţa aceasta aş dorì, ca dieta se tragă linii demarcaţionale. Se determine unde se termină sfera, puterea limbii mijlocitoare maghiare, pe care fiecare naţionalitate o

primeşte bucuros, şi unde se începe cercul de activitate al limbilor naţionalităţilor. Dacă lucrul acesta se precisează bine, naţiunile ţării vor fi mulţamite, ear' patria noastră va fi tare şi puternică.

Două eminente capacitaţi oratorice ale casei au vorbit cu multă elocvenţă cu ocasiunea discuţiei asupra obiectului acestuia, şi e imposibil se nu rischez câteva cuvinte, câteva observări, la unele espresiuni cuprinse în vorbirile lor. In special, după cum am amintit deja, dl ministru de culte a ridicat principiul libertăţii, şi când a făcut deducţiunile, cum a făcut şi altădată şi totdeauna, când l-am auzit vorbind despre un principiu atât de sublim, credeam totdeauna că mă aflu în ceriuri. Dar' când a ajuns rîndul la aplicare, m'am văzut pe pământul deşert şi rece. A facut comparaţie adecă dl ministru de culte între ideia naţională şi ideia religionară. Cred şi eu, că aceste două seamănă mult. Şi tocmai pentru aceea au fost luptele religionare, pentru-că şi aceia voeau să o resolveze pe basa libertăţii individuale; şi nu s'a făcut pace păna nu s'a resolvat chestia religionară pe terenul confesionalităţii, al corporaţiunii. Tocmai aşa nu poate fi resolvată nici chestia naţionala pe basa libertăţii individuale.

Mai departe a zis, că votul minorităţii vrea privilegii şi vrea se îmbrace naţionalităţile ca pe nişte mumii. Eu sunt de părere contrară, şi zic aşa, că în votul minorităţii se garantează drept egal pe seama tuturor naţionalităţilor regnicolare, pe când în celelalte doua proiecte e numai continuarea acelei legări în scutece, care dela 1836 pana la aceste două proiecte de lege s'a făcut pentru a se aşterne pat pe seama domniei limbei maghiare. Acesta e privilegiul general domnilor, aceasta e mumia!

A zis mai departe dl ministru de culte, că civilisaţia ameninţă naţionalitaţile mai mici. Eu cutez a o trage aceasta la îndoeală, şi zic aşa, că mai bine piară civilisaţia aceea care seceră vieţi. Dar' eu din contră, aşa cred, că civilisaţia aduce vieaţă pretutindenea unde numai străbat razele sale dătatoare de vieaţă.

A mai zis dl ministru de culte, că naţionalităţile cari au putere de vieaţă vor trăi. Aceasta o cred şi o mărturisesc şi eu, şi nu pentru aceea îmi ridic glasul, pentru-că mi-aş teme naţionalitatea mea, căci ea posede puterea de vieaţă particulară gintei la care aparţine, şi pe frunte poartă caracterul vitalităţii dovedite în decurs de 17 secole. A trecut prin emigrarea popoarelor, şi au trecut peste ea popoare barbare, tot aşa cum au trecut şi peste munţii înalţi ai patriei

sale, fără însă ai putè sparge. Aşa dar' nu pentru aceea vorbesc domnilor, pentru-că mi-aş teme naţionalitatea, ci pentru-ca naţiunii acesteia şi celoralalte pe viitor să nu le puna nime pedeci desvoltării, ca să se poată desvolta.

Al doilea orator escelent a fost condeputatul *Bartal.* A amintit, că Europa cât de mult se interesează de consolidarea imperiului austriac, sau a imperiului austro-ungar. La tot casul Europa urmăreşte lucrul cu mare atenţiune, pentru-ca mulţi dubietează în vitalitatea imperiului, şi de aceea nici nu-'i caută — alianţa. Dar' îmi va permite stimatul domn deputat, ca la acel punct din vorbire, unde vorbeşte de echilibru, se fac o observare. Zicea, că în echilibrul acesta Ungaria are un punct care nu poate fi dispreţuit. Că în Europa echilibrul cât e de schimbăcios, o putem şti toţi, foarte bine. Aşa numita *Belle alliance* , alianţa sfântă, înca a stabilit un echilibru. Epoca de faţă are însa cu totul alt echilibru, şi după modesta mea părere în echilibrul acesta nici imperiul austriac nu e de aşa mare importanţă, când trebue să se lupte cu idei atât de puternice, cum sunt acelea-ce au încunjurat monarchia noastră. Pentru-că dacă privim împrejur, ce vedem? Vedem Italia de nou născută. (Zgomot. Să abstee!) Nu mai am multe de spus! Vedem Prusia mergătoare spre unirea naţională. Adevărat, ca anectarea o face cam fără cruţare, pentru-că nu prea îi întreabă pe cei ce-'i anectează. Dar' aşa cred, că aici putem cunoaşte adevărul proverbului maghiar: „könnyü Katót tánczra vinni ha maga sem bánja". Vedem mai departe România şi Sârbia. Se nu uităm, că acestei puternice idei s'a plecat şi cel mai puternic mare stat european, Anglia, atunci când nu din marinimie, ci din înţeleaptă prevedere a redat Greciei insulele ionice.

Cu bucurie am primit declaraţia dlui deputat Bartal, că nu vrea prerogative, şi că ar fi gata se renunţe şi dela mica sumă de care a împartăşit dieta teatrul naţional. Pot se spun, că deşi e numai al doilea care face în casa aceasta o declaraţie atât de echitabilă şi de justă, merită şi îl rog se primeasca recunoştinţa mea. Dar' atunci când s'a scoborît de pe un teren eshauriat şi tocit al suspicionării, că anume, nu consideră naşterea ideii naţionale de făt al reacţiunii, probabil, pentru-că prea bine simte, că reacţiunea foloseşte astăzi pe alţii pentru scopurile sale, — parăsind deci terenul acesta, a apucat pe altul mai periculos, anume, că motivul emulării naţionale e de aflat în gravitaţia în afară. Domnilor, mă pot provoca la istorie. Pentru-că cine vrea să se scoale în contra integrităţii statului nu e ne-

cesitate să aibă înrudiri de sânge în afară de hotarele ţării. Şi domnilor, dintre naţionalităţile diferite, provocându-ma în deosebi la cea română, somez pe ori-şi-cine să-'mi arete din istorie numai un cas, că această naţiune atât de mult sbuciumată ar fi cerut cândva ajutor din afară. Da, domnilor, avea înrudiri de sânge la hotare, şi n'a chemat nimeni pe nime într'ajutor, ci au chemat Săcuii pe *Mihaiu Viteazul.* Nu 'i-am chemat, domnilor, pentru-că nu ne alegeam cu alta, decât că schimbam sumanul, pentru-că pe atunci şi acolo, în acea epocă feudală, poporul şi fiii sei erau consideraţi întocmai ca şi în Ardeal de *res*«. Aşadar domnilor, gravitatea în afară nu e argument destul de puternic, pentru-ca cineva se poată fi suspicionat, că are intenţiuni în contra intregităţii ţării, dar' nici consolidarea unităţii statului nu se ajunge prin domnia unei limbi, decretată în cele două proiecte de lege, ci mijloc mult mai puternic pentru aceasta e ideia libertaţii.

Au fost amintite statele libere, şi în privinţa aceasta s'a făcut provocare şi la America. Primesc aceasta ca comparaţie, deşi schioapăta. Dar' daţi-ne noua libertatea ce e acolo, şi atunci nu este chestie naţională.

Condeputatului *Makray,* care aşa se vede, că a aruncat o privire în portofoliul oare-cărui diplomat, pentru-ca cunoaşte deja alianţa între România şi Rusia, şi poate că şi cuprinsul, nu pot să-i raspund decât numai atâta, că eu, cel puţin întrucât am cetit cartea roşie, n'am aflat acolo nimica despre asta. Dar' dacă el crede, că pentru delăturarea pericolului cuprins în această alianţă, panacea cea mai eficace e proiectul de lege al majorităţii, atunci probabil ca luând pe Muscal în înţeles latinesc, el crede că proiectul de lege e un fel de Zacherlin, care omoare cu desăvârşire, — şi atunci îi dau dreptate.

Condeputatul *Kvassay* a rostit cuvânt neparlamentar atunci, când a numit procatori nechemaţi pe condeputaţii sei, cari au vorbit în chestia naţională. Dar' îl iert, pentru-că vorbind despre naţionalităţi, atunci când şi-a spus cuvântul în contra pretensiunilor acestora, n'a fost decât consecvent, fiind-ca sub sistemul Bach a servit ca *Gerichtsadjunkt* când, după cum se spune, era germanisator, prin urmare, dacă acum, în vorbirea sa e maghiarisator, — nu e decât consecvent.

Eu aşa cred, că toţi domnii deputaţi, cari au vorbit în numele naţiunii slovace, au căzut în greşeala pe care vreau se o arunce totdeauna în spatele altora, şi aşa cred, că cu argumentaţiile aduse, abstragând dela faptul, că vatămă interesele acelui sarman popor, mai mult strica causei careia vreau să-'i ajute.

De încheiere îmi i-au voe a atrage atenţiunea onoratei case la resolvarea acestei importante chestiuni asupra împrejurării, că aici, după cum a recunoscut-o şi mult stimatul domn ministru de instrucţiune în cărticica sa despre naţionalităţi, nu se poate resolva chestia pe calea majorisării, ci numai pe calea dreptaţii şi a echităţii, după cum a şi promis casa că va fi ea resolvată. Şi deeşi silinţe să o resolveze astfel, ca patria să nu fie espusă pericolului, ca alţii să facă resolvarea, ca Alesandru cel Mare, după proverbul: „dum singuli pugnant, universi vincuntur“, — şi noi să nu fim toţi de pagubă, şi să nu se împlinească cuvintele scripturii: „Şi mirele va veni şi voi nu veţi avea oleiu în lampele voastre.“ Sprijinesc proiectul de lege al minorităţii.“

***Presidentul.*** (Provoacă pe cei-ce mai au se vorbească, să se ţină strict de obiect, pentru-că timpul e scurt.

***Szilágyi István:*** „Onorata casa! Nu pot sprijini proiectul minorităţii, pentru-că nu găsesc în el direcţia generală cerută pentru resolvarea chestiei, după care pe de-oparte să fie asigurată întegritatea teritorială, de altă parte în esercierea libertăţii individuale să se împărtăşeasca deopotrivă cetaţeanul de ori-ce naţionalitate şi limbă. Proiectul minorităţii mai departe, onorată casă, fără a ţinè cont de trecutul istoric, ar desbina de către olaltă pe fiii naţiunei unite, cari deopotrivă s'au împărtăşit de bine şi de rau, ale căror raporturi private şi sociale sunt atât de mult contopite, tocmai acum, când în interesul independenţei eluptate e atât de mare necesitate de închiegare, ear' în locul raporturilor bune şi obicinuite ar întroduce altele noue şi păgubitoare. Principiul fundamental al proiectului acestuia e teritoriu după naţionalităţi, împărţire, ceea-ce în teorie se poate imagina, dar' în praxă ar fi neesecutabil, căci ar înceta ori-ce legătură între cetaţenii diferitelor naţionalităţi şi religiuni, şi prin aceasta ar înceta şi interesul pentru unitatea naţională, s'ar provoca efect păgubitor la guvernamentul de stat, s'ar împedeca justiţia şi cu timpul s'ar aduce descompunerea desăvârşită.

În contra acestui proiect primesc deci elaboratul binemeritatului deputat al Pestei-cetate de basă pentru desbaterea specială, pentru-că prin el văd asigurate interesele supreme ale naţionalitaţilor, mai departe pentru-că elaboratul acesta are ca principiu fundamental libertatea individuală, conform căreia limba sa maternă o poate folosì liber ori-şi-cine, şi bariera se începe numai acolo, unde o cere în mod de neîncunjurat interesul statului.

Din causa scurţimii timpului am, onorată casă, încă numai o observare. Şi eu doresc cât mai buna desvoltare a limbii naţionalităţii mele în general, a raporturilor sale materiale şi spirituale. Dar' dorinţa aceasta a mea nu poate merge până acolo, ca prin ea să fie periclitată unitatea de stat. Nu poate merge mai departe până acolo, ca se abandonez datorinţele de pietate şi de respect, şi se distrug legăturile pe cari din vremuri vechi în continuu le-au întărit popoarele înfrăţite, locuitoare în această patrie. Din motivele acestea sprijinesc proiectul lui Deák Ferencz." (Aprobări.)

*Alexandru Stoiacicovici:* „Onorată dietă! Chestia naţională are între împrejurările noastre de acum o importanţă atât de mare, încât pacea internă şi asigurarea viitorului patriei noastre depinde în mare măsură dela deslegarea cu succes a ei, pentru-că împlinirea pretensiunilor juste şi echitabile ale naţionalităţilor va servi de astfel de legătură împreunătoare, care ţinând diferitele naţionalităţi la olaltă, le va concentra întru promovarea binelui şi a buneistari a patriei comune.

Având chestia o gravitate atât de mare, sunt convins, că nu se află nimeni în onorata dietă, care n'ar dorì din inimă resolvarea ei cu succes. Pareri diferite pot să fie numai asupra punctului de mânecare ce este de pus ca directivă în privinţa aceasta, şi asupra acelor linii fundamentale, cari trebue să fie luate de cinosură la satisfacerea dorinţelor naţionalităţilor de data aceasta, fiind cu atenţiune la situaţia în care se află astăzi ţara.

Proiectul de lege de pe tapet al comisiunii centrale, luat la rigoare, nu e alta decât a doua ediţie, făcută pe lângă nişte modificări, a proiectului de lege presentat mai de demult din partea comisiunei esmise în chestia naţională. Şi acelaşi lucru se poate spune şi despre modificarea mult stimatului nostru condeputat *Deák Ferencz.* Pentru-că în toate aceleaşi idei conducătoare şi principii calăuzătoare au fost luate de basă, şi numai la specificare, respective la stilisare, s'au facut unele modificari în favorul naţionalităţilor, deşi comisiunea naţionalistă a accentuat în raportul seu referitor la chestia aceasta, declarând, că ideia fundamentală din proiectul ei a ţinut a o împrumuta din adresa însaşî a onoratei diete, dată la preaînalta vorbire de tron, ceea-ce însă de fapt nu a făcut, pentru-că la specificarea elaboratului a deviat esenţial dela acele principii fundamentale dătătoare de direcţie, cari sunt circumscrise în adresele dietei, special în adresa dietei dela 1861, cu datul din 6 Iulie, cu cuvintele:

„Şi voim, ca pretensiunile naţionaliste ale concetăţenilor de alte naţionalităţi să fie asigurate prin lege în tot ce poate fi realisat fără împărţirea politică a ţării şi fără jertfirea independenţei sale legale."

În dieta din acelaşi an, şedinţa din urma, la propunerea făcută de stimatul condeputat *Tisza Kálmán*, s'a decretat prin conclus, că chestia naţională va fi resolvată numai între marginile celor de sus spuse. Comisiunea esmisă în chestia naţională însa, tot aşa ca şi comisiunea centrală şi ca stimatul condeputat Deák Ferencz, cu abatere dela aceste principii fundamentale, perzând din vedere promisiunea solemnă acum amintită a dietei şi conclusul adus în mod tot atât de solemn, a stabilit pentru resolvarea chestiei cercuri în proporţie mult mai înguste, şi astfel la stabilirea egalei îndreptăţiri naţionale nu numai integritatea teritorială a ţării în independenţa ei legală, ci chiar şi guvernarea şi administrarea mai uşoară, precum şi justiţia făcută mai cu înlesnire, şi consideraţiile reclamate de ele, s'a crezut că trebne să fie puse asemenea în cumpănă. Urmarea a fost, că proiectele de lege compuse în direcţia aceasta nu pot corespunde aşteptărilor juste ale naţionalităţilor.

N'am intenţiunea să înşir aici în mod detailat scăderile acestor proiecte de lege. Aceasta au făcut-o din destul antevorbitorii mei consoţi de principii. Din partea mea mă restrîng numai la observarea, că cea mai sinistră parte a acestor proiecte de lege e aceea, că despoaie naţionalităţile şi de favorurile pe cari le-au avut de fapt până acuma. Afirmarea aceasta a mea, întru-cât poate fi aplicată la Sârbi, îmi iau voe a o ilustra cu câteva esemple.

După §-ul 6 „autorităţile înalte şi supreme bisericeşti, în representaţiunile adresate guvernului statului, pot se întrebuinţeze ca limbă de afaceri şi limba protocolară, limba proprie, dar' sunt datoare a folosì şi limba oficială de stat pe jumătate de coloană."

In §-ul 5 se spune, că „corporaţiunile şi autorităţile înalte şi supreme bisericeşti îşi stabilesc singure limba protocolară şi limba de afaceri, dar' în casurile în cari înaintează protocoalele ca autorităţi către guvernul ţării, din punctul de vedere al supraveghierii de stat, pe lângă protocoale, dacă nu sunt compuse în limba statului, au se trimită şi traducerea maghiară." Prin articolul acesta de lege autorităţile înalte şi supreme bisericeşti vin îndatorate, ca protocoalele purtate până acuma esclusiv în limba sârbeasca, pe viitor să le poarte şi ungureşte, respective să le traducă în ungureşte, ceea-ce pentru ele, abstragând dela chestia limbii, e cu atât mai îngreunător, fiind-că

dotate rău, abia pot ţinè şi acuma notari provăzuţi cu cvalificaţia recerută pentru purtarea protocoalelor sârbeşti. Paragraful acesta mai cuprinde apoi în sine şi o resoluţiune atât de odioasă, în mod împlicit, că tradează o neîncredere nejustificabilă, care era în plină valoare în epoca de glorie a absolutismului, dar' la 1860 a fost scoasă din curs prin M. Sa, înţeleg disposiţia din paragraful amintit, care în contra resoluţiunii prea înalte, esistentă în privinţa aceasta, dispune earaşi, ca protocoalele autorităţilor bisericei sârbeşti să fie înaintate guvernului. Dacă disposiţia aceasta o înţelege şi onorata casă astfel, atunci ea, pe uşor zis, poate fi numită de un pas prea trist făcut îndarăt.

Dar' de altcum şi paragrafii 10 şi 11 din proiectul de lege al comisiunii centrale restrîng în mod esenţial pe Sârbi în folosirea de care s'au bucurat de fapt până acuma a limbii lor materne în cercurile de drept ale administraţiei municipale.

Ce se atinge de justiţie, alinea 3 din §-ul 16 permite, ce e drept, ca la judecătoriile cari de present nu folosesc limba maghiară sa fie menţinut usul de pâna acuma, până la organisarea judecătoriilor de forul prim. Dar' §-ul 20, care urmează, deja nu mai respectează praxa esistentă până acuma la autorităţile şi oficiile de carte funduară. Ear' §-ul 21, dupa care limba oficială a judecătoriilor numite din partea guvernului ţarii e esclusiv cea maghiară, cuprinde în sine desăvârşita sistare a praxei de până acuma, întru-cât e mai mult decât probabil, că şi judecătoriile de primul for, cu ocasiunea organisării lor, luata în vedere, vor fi numite tot din partea guvernului statului.

E foarte natural deci, că între astfel de împrejurări proiectul de pe tapet nu e în stare se liniştească popoarele ţării, întru-cât acela nu numai că neaga individualitatea lor naţională, dar' eschide chiar şi întrebuinţarea limbii lor din cercul vieţii comitatense şi municipale oraşeneşti, şi astfel nu satisface nici acelor pretensiuni naţionale, cari conform principiilor declarate în resoluţiunile şi adresele dietei înseşi, şi chiar şi amăsurat opiniunei publice, manifestată în anii din urmă în presa liberală, pot fi împlinite făra a se vătăma interesele ţării.

Păreri individuale nu pot fi aici dătatoare de direcţie; dar' totuşi nu pot lăsa neamintită părerea de mare valoare a unui eminent bărbat de stat, membru mult stimat al actualului guvern, manifestată în chestia naţională.

Baronul *Eötvös József*, ministru de culte şi instrucţiune publică, face referitor la chestia aceasta următoarea declaraţie în broşura sa, edata la 1865: „Pe lângă o astfel de organisare administrativă, cum au precisat-o în liniamente generale legile dela 1848, devine imposibilă asuprirea naţionalităţilor mai mici. Pentru-că, după-ce comitatul nu poate fi împedecat, ca în consultările sale să se foloseasca de limba pe care o înţelege şi vorbeşte majoritatea, ca altor comitate, cari se ţin de aceeaşi naţionalitate, se scrie în limba sa proprie, ca cu un cuvânt, limba aceasta se o primească şi folosească ca limbă oficială în cercul dat după organisarea noastră administrativă comitatelor, şi după-ce comitatele singuratice se folosesc în privinţa aceasta faţă de guvernul central într'adevăr de libertatea pe care o eserciează faţă de ele comunele: guvernului, ba şi legislaturei îi lipsesc mijloacele prin cari ar putè lăţì naţionalitatea majoritaţii, în detrimentul altora", etc.

Mai departe zice aşa: „Singurul favor de care ar putè fi împărtăşită o naţionalitate între împrejurările acestea reşede în aceea, că în interesul administraţiei mai ducătoare la scop se numeşte o limbă ca limbă oficială a legislaturei şi a guvernului central, şi eu sunt convins, că limba aceasta va fi, cu consentimentul tuturor naţionalitaţilor din ţară, — cea maghiară. E clar însă, că aceasta va putè cu atât mai puţin împedeca în desvoltarea lor liberă pe celelalte naţionalităţi ale ţării, fiind-că prin aceasta nu e eschis nici aceea, ca cineva să poata folosì limba sa proprie în consultările legislatorice, şi nici aceea, ca guvernul central se primească şi resolveze representaţiuni înaintate lui în ori-ce limbă."

Aceasta, e drept, că e părere individuală, dar' e părerea unui barbat de aşa înaltă cultura şi de un patriotism atât de cunoscut, dela care nu se poate nega facultatea de a ştì judeca, că ce pretinde în privinţa aceasta interesul patriei comune.

În fine, ce se atinge de chestia sârbă, care nu e identică cu chestia de pe tapet, şi deci reclamă discuţie şi resolvare speciala, mă provoc numai la cele spuse în meritul causei de condeputaţii *Dimitrievici* şi *Trifunaţ*. În cele espuse până acuma am desvoltat motivele principale din cari eu, pentru persoana mea, nu pot sprijinì operatul comisiunii. Şi fiind-că votul minorităţii stă mai aproape de vederile mele, îl primesc pe acesta ca basă pentru discuţia specială.

Onorată dietă! Se poate, că prin resolvarea chestiei naţionale va trebuì să ne despărţim de unele păreri favorite, de prejudiţii

sancționate din partea veacurilor, pentru totdeauna, se poate că va trebuì să ne desfacem de către anumite păreri unilaterale de drept, — dar' toate acestea nu fac nici cea mai mică parte din forțele ce s'ar putè câștiga din concentrarea în jurul intereselor patriei a activității și energiei naționalităților mulțămite.

Când dieta dela 1861 patrunsă de spiritul legilor dela 1848 a declarat, ca vrea să desvoalte vieața constituțională pe basa perfectei egalități de drept și ca pretensiunile altor naționalități vor fi asigurate prin lege în tot ce se poate face fără desmembrarea politica a țarii și fāra jertfirea independenței ei legale, când în fine și aceasta stimata dietă a promis sărbătorește în adresa eì din 24 Februarie 1866, că la compunerea legii de naționalitate va urma principiile dreptații și frățietății, atunci, așa cred, că avem datorință patriotică se vorbim cu sinceritatea reclamată de binele public în meritul causei de pe tapet, stătătoare cu interesul patriei într'o legătură atât de strînsă, pentru-ca judecata imparțială se poată precumpenì după merit adevărata valoare a deosebitelor pareri.

Patria noastră maghiară are toate atributele binecuvântate ale Elveției. Coroana Sfântului Stefan e aici patrimoniu comun al fiecărei naționalități și e legătura care ține laolaltă diferitele naționalitați, ear' constituția seculară e puterea spirituală care întărește legăturile. Esista în pieptul maghiar un sentiment, sentimentul de nobila pietate, care în momentul dat, cu confidențială apropiere sterge din memorie amintirile triste. Când ne apropiem de acest sentiment național, ne leganăm în speranța, că stimata dieta va împlinì cererile juste și echitabile ale naționalităților, între marginile constituției patriei și ale conexiei de esistență, conform promisiunei proprii, după dreptate și frațietate."

*Kuba János.* Declară că abstă dela cuvânt. (Sa trăiască!)

*Vichente Babeș:* „Onorată dietă! (Zgomot. Se votăm!) Vă rog se binevoiți a fi cu puțină răbdare. Voiu căuta să fiu scurt. Eu, onorată dietă, nu voiu plictisì dieta cu argumente, nici teoretice, nici istorice, și nici diplomatice. Eu vreau să ma folosesc în deosebi de argumente practice, și voiu mâneca din punctele practice de vedere.

Dar' înainte de toate fie-mì permis onorată casă se adresez o observare stimaților domni condeputați, carì mai țin și mai afirmă încă și acuma, că chestia națională, și poate că și naționalitatea însași, e opera reacțiunei, sau a altei măestrii politice. Eu, onorată casă, așa știu, și așa cred ca nu va trage nimeni la îndoeală, că pentru

naţionalitate nu au luptat fiii nici ai unei naţiuni cu atâta zel şi abnegaţiune, ca tocmai fiii credincioşi ai naţiunei maghiare. Intreb deci, a fost şi stăruinţele lor, zelul lor şi luptele lor credincioase, opera reacţiunei sau a altei măestrii? Sau credeţi domnilor, că dacă zelul acela, conştienţa aceea, a fost efluxul sentimentului naţional, numai fiii naţiunii maghiare sunt capabili de astfel de sentimente şi vârtuţi? E uşor, onorată casă, a vorbi despre astfel de meşteşugării, când o naţiune şi-a asigurat naţionalitatea. Dar' vă rog să binevoiţi a nu folosì argumente de suspiţionare faţă de alţii, cari tot în acelaşi scop şi cu aceleaşi mijloace trăiesc şi se luptă. Binevoiţi a nu-'i suspiţiona, pentru-că în cele din urmă suspiţiunea cade asupra suspiţionătorului.

Trecând acum la chestia de pe tapet, voiu spune înainte de toate cum înţeleg eu chestia aceasta, respective naţionalitatea. Dar' o spun din capul locului, că nu o înţeleg aşa cum se învaţa în şcoalele germane, ci cum am învăţat-o eu tocmai în şcoalele maghiare, dela cei mai eminenţi şi mai celebri bărbaţi maghiari.

Premit, ca şi eu consider chestia naţională de chestie de vieaţa, precum pentru naţiunile singuratice, aşa şi pentru patria întreagă. Eu, onorată casă, pentru-ca se folosesc cuvinte împrumutate din şcoala maghiară, aşa înţeleg naţionalitatea, (Sa auzim!) ca o conştienţă a poporului şi ca îndreptăţirea sa de a vieţuì. Cu alte cuvinte, naţionalitatea e spiritul luminat şi în publicitate manifestat al poporului. Poporul deci, domnilor, tocmai după teoria maghiară, fără naţionalitate e o massă, care în stat, în vieaţa publică, nu cântăreşte nimica. Singuraticii unui astfel de popor, în particular, pot s'o ducă bine, precum bine poate să o ducă şi un servitor bine ţinut, sau un animal.

Dar' un astfel de popor nu trăeşte pentru sine şi sieşi, ci pentru aceia şi din graţia acelora, cari îi sunt stăpâni din vreme în vreme. Aşa înţeleg eu naţionalitatea şi aşa a înţeles şi naţiunea maghiară naţionalitatea proprie, pană atunci, până nu şi-a asigurat'o prin lege. Şi tocmai de aceea cred, că naţionalitatea fiind chestie de sentiment, conştienţă, cultură şi libertate, e neîncunjurat de lipsă, ca prin lege să fie de atare recunoscută şi asigurată, în interesul patriei însoşi, pentru-că naţionalitaţile fiind părţi alcătuitoare din patrie, prin aceea că vin recunoscute şi asigurate, să asigură conştienţa, civilisarea şi libertatea patriei.

Am auzit din mai multe părţi spunându-se, că doar' recunoaştem esistenţa şi egalitatea de drept a naţionalităţilor, dar' tocmai pentru-că

le recunoaştem acestea, nu e necesar să se decreteze prin lege, să se inarticuleze. De alta parte earăşi se zice, că şi de altcum e asigurată egalitatea de drept prin legile dela 1848. Eu aşa cred, ca naţionalităţile, afara de naţionalitatea maghiara, nu sunt recunoscute şi asigurate în legile zilelor mai nouă. Şi că nu mă înşăl, o dovedeşte de es. şi aceea, că aici în patria aceasta, ba chiar şi aici în casă, după legea esistenta nici vorbă nu poate fi despre o altă naţionalitate publică decât numai maghiară, ba un deputat de naţionalitate nemaghiară nu se poate numì pe sine *deputat naţional.* (Intreruperi: Nici nu e naţional, ci e deputat al ţarii!) Al ţării da, după lege. Dar' după dreptate şi de fapt *nu,* pentru-că de es. pe mine nu ţara, ci poporul de naţionalitate româna m'a ales şi trimis aici. (Contraziceri. Sgomot). Vă rog domnilor, va fi bine să ne înţelegem, pentru-că nu e necesar se confundăm ideile şi să negăm faptele. Dacă în patria noastră e recunoscută şi garantată prin lege egala-îndreptăţire naţională, de ce sa numesc multele regimente compuse aproape numai din Români regimente maghiare şi nu române? De ce-'şi varsă sângele soldaţii de naţionalitate română, nu pentru istoria şi gloria naţiunii proprii, ci a alteia? Motivul e numai acela, că naţionalitatea lor nu e recunoscuta legaliceşte, şi de aceea, repet, e necesar, ca recunoaşterea naţionalitaţii să fie trecută înainte de toate în lege, tot aşa cum după dreptul privat e necesar să fie trecut în cartea funduară dreptul celui-ce e proprietarul unui imobil. Aşa să zice, că egala-îndreptăţire e recunoscută şi garantată, şi că ici-colea o şi avem în vedere în viaţa publică. Conced, că ici-colea sunteţi cu considerare la ea; dar' nu veţi nega, mă rog, că aceasta se face numai din graţie şi nu pe basa legală de drept. Ear' noi *asta o dorim.*

Puteţi spune aceasta acum, fiind-că de present avem guvern care ici-colea are în vedere naţionalităţile, ca din graţie. Dar' poate veni în urma lui altul, care nu va voi să le aibă în vedere, şi pot veni în urma deputaţilor actuali alţii, cari pot chiar să respingă egalitatea de drept. De aceea e neîncunjurat de lipsă, ca egalitatea de drept naţională să fie inarticulată.

Ce a-ţi spune D-voastră, dacă 5—6 fraţi ar rămânea după un tată în averea comuna, şi pecând cinci se aflau în minorenitate sau absenţi, al şasalea, cel mai mare, sau poate că nu mai mare, dar' mai isteţ, mai tare şi mai curagios, şi-ar înscrie numele seu propriu în cartea funduară, cu toate că în vechia carte funduară, in corpus juris, erau trecute numele tuturor membrilor de familie?! Intr'acestea

vin şi ceialalţi acasă, sau devin majoreni şi pretind, ca averea sa fie scrisă şi pe numele lor, fiind-că le compete drept egal de proprietate, dar' cel aflător în posesiune le spune: „La ce, că doar' noi şi aşa suntem fraţi şi nimeni nu neagă egalitatea noastră de drept?!“ E foarte frumos răspunsul; dar' eu aşa cred, că prin el nimeni nu va deveni mulţămit şi liniştit. Pentru-că dacă fratele vrea se fie drept şi echitabil, va recunoaşte negreşit dreptul fraţilor sei; dar' cine garantează că-'l vor recunoaşte şi moştenitorii sei, mai ales faţa earăşi de moştenitorii celoralalţi fraţi? Şi dacă nu, pe ce basă, sub ce titlu de drept îşi vor valora ei dreptul asupra proprietăţii?

Pe scurt vorbind, cu privire la chestia aceasta aşa cred, ca pănă-când nu e recunoscută prin lege esistenţa publică şi egala îndreptăţire a naţionalităţilor, şi nu vine asigurată, despre o adevarata egalitate de drept cu privire la naţionalităţi nu poate fi vorba în patria aceasta. Păna atunci poate fi vorba de graţie, sau de ori-ce altceva, numai de egalitate de drept nu. Şi acesta e motivul din care noi cerem, şi datorinţă avem să cerem, că atunci, când e vorba să se facă lege despre egalitatea de drept a naţionalităţilor, primul paragraf al acestei legi se decreteze egalitatea de drept a naţionalităţilor.

Naţionalitatea deci, după cum am accentuat, tocmai după însăşi şcoala maghiară, fiind facultate culturală şi de libertate, sau cel puţin condiţiune, e natural şi clar, că dacă naţionalitatea e împedecată şi asuprita, dat fiind-că limba e sufletul naţionalitaţii, e asuprită şi sufere şi aceasta, prin ce se aduc rane de moarte culturii, civilisaţiei ţării, şi chiar şi prin aceasta se pericliteaza viitorul patriei, abstragând dela pericolele posibile între asemenea împrejurari şi din afară. De aceea, onorată casă, se nu amagim; să recunoaştem neîncunjurata necesitate, ca egala îndreptăţire naţională să fie decretată în lege, cu atât mai vârtos, că însaşi partea de dincolo (dreapta) a recunoscut în constituţia celeialalte părţi a monarchiei egalitatea de drept a naţionalităţilor de acolo, şi provocându-ma la acest fapt mărturisesc onorata casă, că eu toate le-am aşteptat, dar' numai aceea nu dela legislatura maghiară, ca sa fie mai puţin liberală în chestia aceasta decât Reichsrath-ul austriac. (Intreruperii: Dar' Cehii?) Binevoiţi a ne da nouă astfel de drepturi naţionale, astfel de lege de limbă, cum au Cehii în Boemia, şi ne vom pleca în faţa liberalismului D-voastre. Repet, constituţia Austriei, adecă a părţii celeialalte (dreapta), recunoaşte egala îndreptăţire a naţiunilor şi decretează dreptul limbilor în fiecare oficiu, ear' noi încă numai atâta cerem dela dieta maghiară!

Se spune, că proiectul comisiunii centrale corespunde tuturor pretensiunilor juste naţionale, pentru-că acordă toate condiţiunile de desvoltare şi susţinere. Dacă aşa ar fi, n'aş avea escepţiune în contra acestui proiect. Dar' cum stă lucrul? Pe când proiectul comisiunii centrale decretează dreptul, domnia esclusivă a naţionalităţii maghiare, pentru ţara întreagă, pe când dă drept întreg şi nemărginit limbii maghiare în legislaţiune şi în administraţia centrală, ear' jos la municipii o decretează pretutindenea de limbă oficială, celoralalte naţionalitaţi nici un fel de drept, ear' celoralalte limbi regnicolare numai mici şi foarte restrînse drepturi le acoardă. Astea sunt deci condiţiunile, condiţiuni de esistenţă şi cultivare, pe cari le stabileşte pe seama celoralalte naţionalităţi, şi despre acestea se spune din ceealaltă parte, că permit concurenţa liberă între naţionalitaţi!

Dacă aceasta e liberă concurenţă, atunci concurenţa nu are înţeles, şi ca se folosesc o asemănare, e tocmai aşa o concurenţă ca şi aceea, când a-şi pune un husar provăzut cu sabie şi pistol, călare fiind, în faţa a cinci băeţi cu mânile legate şi le-aş spune aşa: „No, băeţi, e liberă întrecerea între voi, luptaţi-vă sau luaţi-o la fugă." Zgomot. Ilaritate.)

Eu înţeleg onorată casă, că pot să fie păreri deosebite între noi şi între oratorii maghiari, dar' aceea, că situaţia espusă ar însemna liberă emulare, mărturisesc, nu o pot înţelege.

Mult mai echitabil şi mai loial e proiectul minorităţii faţă de naţiunea şi limba maghiară, pentru-că întâiu, recunoaşte egalitatea de drept a naţionalităţii maghiare, recunoaşte, nu numai egalitatea de drept, ci de fapt şi prioritatea de drept, pentru ţara întreagă. Al doilea, cu privire la limba ei decretează, că în legislaţiune, la autorităţile şi judecătoriile centrale, e în general limba oficială obligată, ear' pentru ţara întreagă e limbă de întrebuinţare liberă, ba şi limba obligată de intermediare. Prin aceasta însuşi proiectul de lege al minorităţii a recunoscut suprematia naţionalităţii maghiare. Dar' ce fel de supremaţie? Supremaţia ce îi compete numai în urma faptelor şi a împrejurărilor imperative, şi asta nu în mod arbitrar, cum o face proiectul de lege al majorităţii, sau al comisiunii centrale, ci pe basa unui principiu, anume, după principiul, că naţionalitatea şi limba majorităţii ţarii, prima naţionalitate şi limba ei, e limbă oficială centrală şi limbă regnicolară de mijlocire. Peste tot, onorată casă, principiile de frunte ale proiectului de lege al minorităţii sunt de aşa, că pot fi rău pricepute şi esplicate, dar' nu pot fi combătute.

Sau mai bine zis, cu cuvinte da, dar' cu argumente, cu adevărate argumente sigur că — *nu.*

Pentru-că mă rog cu aplecare, dacă aceea, că diferitele popoare cari compun ţara, sunt *egale în drept,* o poate combate cineva, să o combata; dar' eu o astfel de combatere n'am auzit până acuma. Ear' acesta e primul şi principalul principiu în proiectul nostru de lege. Al doilea principiu e, ca condiţiunile de educaţiune şi de desvoltare de limbă să fie aceleaşi pentru toate naţionalităţile din ţară. Acesta e un principiu, a carei justeţă şi îndreptaţire poftiţi şi le combateţi.

Al treilea principiu e acela, care se află şi la noi şi în proiectul comisiunii centrale, integritatea ţării. În contra acestuia nu are nimeni esceptiune.

S'a spus, ca proiectul de lege al minorităţii nimiceşte minoritatea în vieaţa publica, pentru-că stabileşte principiul majorităţii. Cei-ce au compus proiectul de lege al minorităţii aşa ţineau, că dacă stabilesc principiul majorităţii, recunosc şi aplica principiul de frunte al parlamentarismului. (Întreruperi: Poftiţi şi-'l aplicaţi asupra întregei Ungarii!) Că doar' îl aplicăm şi asupra întregului. Sau nu tocmai după acest principiu am stabilit dreptul limbii maghiare şi al naţionalităţii maghiare pentru ţara întreagă? Dar' cu toate-că s'a stabilit acest principiu, principiul majoritaţii, — totuşi domnilor despre minorităţi s'a îngrijit cu mult mai bine şi mai just proiectul de lege al minorităţii, decum s'a îngrijit proiectul de lege al comisiunii centrale de majoritatea ţării. (Întreruperi: Asta nu sta!) D'apoi ca toate pot fi negate. Dar' acolo e proiectul. Poftiţi cetiţi şi vă veţi convinge. Şi astfel obiecţionarea asta nu stă; tocmai nu stă, nu stă cum am spus nici pentru aceea, pentru-că deşi stabilim principiul majorităţii, ne îngrijim totuşi şi de minorităţi cu mult mai bine decum o face proiectul de lege al comisiunii centrale.

Se spune, că proiectul de lege al minorităţii vatămă, periclitează integritatea ţării şi unitatea de stat, şi dacă întrebăm că prin ce, răspunsul e, că prin arondarea cerută pe seama comitatelor, respective a districtelor. Dacă, mă rog, ar pretinde proiectul minorităţii, ca pentru fiecare naţionalitate să se taie peste tot un teritor deosebit, şi acestui întreg teritor să 'i-se dee administraţie autonomă, ba poate chiar şi legislaţiune autonomă, conced, că atunci ar avea basă şi îndreptăţire obiecţionarea aceea. Dar' că prin o astfel de împărţire nouă administraţională a comitatelor şi districtelor s'ar

vătăma integritatea ţării, — e curată invenţie. Pentru-că dacă prin aceasta s'ar putè viola integritatea ţării, atunci integritate nici n'ar fi esistat nici-odata Să abstee!), pentru-că ţara e de fapt împărţită în 50 şi câteva comitate, cu administraţie autonoma. Ear' noi nu cerem pe seama acelor nouă comitate, sau pe seama acelor nouă părţi, altă autonomie administraţională, mai largă decât aceea care esistă de fapt şi acuma în comitatele actuale.

Ear' dacă limba, respective întrebuinţarea limbii ar fi aceea prin ce se face desmembrarea ţării, atunci ţara eo ipso e deja dărăburită, pentru-că diferinţa de limbă esistă de fapt în ţară, ba şi în mai multe municipii. Vă rog, e vătămată integritatea ţării prin aceea, că în districtul Năseudului şi al Făgăraşului limba de afaceri în întreaga administraţiune e cea româna?

Primesc bucuros argumente cari au înţeles, dar' înţelesul argumentului citat, mărturisesc că nu-'l pot înţelege. Pe lângă aceasta 'mi-am luat voe a aminti, că arondarea nici nu formează principiu de frunte în proiectul minorităţii. Cele trei principii principale le-am înşirat, ear' acesta e numai principiu subordonat, stabilit numai cu considerare la aplicarea egalei îndreptăţiri de limbă, care, daca nu vă place, dacă va inspiră îngrijiri, poftiţi şi-'l ştergeţi, după-cum au declarat-o aceasta mai mulţi dintre consoţii mei de principii.

Am auzit amintindu-se şi de un tiran estern, earăşi din incidentul pretinderei arondării, dar' despre aceasta aşa cred ca e pagubă a mai vorbì, pentru-că nu cred să fie cineva în casă sau în patrie, care s'ar nelinişti din motivul, că s'ar satisface acestei nevinovate dar' oportune cerinţe naţionale.

S'a mai adus şi aceea în contra proiectului de lege al minorităţii, că vreau să fie considerate naţionalităţile la împărţirea oficiilor la guvern şi a dignităţilor mai înalte. La aceasta notez numai atâta, ca importanţa acestei pretensiuni naţionalităţile au învăţat-o dela Maghiari. Ştim domnilor, că de secole gravamen principal a fost pentru ţară acela, că guvernul aplică funcţionari straini. Nu afirm, că funcţionarul de origine maghiara ar fi strain faţă de poporul nemaghiar. Dar' întru-cât trebue se comunice cu poporul şi nu-'i cunoaşte limba, va fi privit totuşi de strain, abstrăgând dela înclinările sale naturale şi dela interesarea sa specială naţională, în urma căreia fără îndoeală că mai au aceste pretensiuni şi alte urmări importante, după-cum adecă D-voastră le ştiţi acestea foarte bine. E foarte natural domnilor, că dacă naţionalitatea e recunoscută ca

naţionalitate regnicolară, şi îi este recunoscută egala îndreptăţire, trebue să fie şi representată în ţară, în vieaţa publică, pretutindenea, şi anume, de jos în sus, până la guvern.

Cu toate acestea, eu din partea mea mărturisesc, ca nici pe acesta nu-'l ţin de principiu de frunte al proiectului nostru de lege, care nu s'ar putè modifica. E şi aceasta o pretensiune parţială, despre care putem vorbì mai pe larg la desbaterea specială, şi pe care, dacă n'aţi binevoì a o accepta, ne învoim să fie şi ştearsă.

Numai trei principii de frunte, respective pentru noi cele două numite de mine la locul prim, formează lucrul principal, dela care nu putem absta, nu e permis să abstăm.

Ziceţi, că prin egala îndreptăţire a limbilor se îngreunează guvernarea, justiţia. Ba chiar şi punctul de vedere financiar a fost atins de unii. La tot casul aceea e adevărat, că e mai grea administraţia chiar şi atunci, daca sunt mai multe limbi în ţară, cu atât mai vârtos atunci, când mai multe sunt în folosinţă. Ear' dacă funcţionarii nu le ınţeleg, e şi mai greu decât daca ar fi numai una, şi de aceea e şi mai scumpă administraţia. Dar' eu aşa cred, că e cu mult mai greu şi mai scump daca aplicam talmaci. Şi eu aşa ştiu, că promptitudinea şi ieftinatatea administraţiei e numai mijloc, nu e scop în stat, şi tocmai de aceea nu e corect, ca din acest motiv să fie respinse justele pretensiuni ale naţionalităţilor. E grea şi e scumpa administraţia şi pentru aceea, că ţara e foarte estinsă. Dacă scopul nostru este o administraţie promptă şi ieftină, atunci se renunţăm la o patriè mare, se formam ţară mai mică, în care la tot casul administraţia va fi mai prompta şi mai ieftina. (Ilaritate.) Vedeţi domnilor unde duc argumentele şi conclusiunile necorecte! (Să abstee! Sa votăm!)

Totdeauna aud pomenindu-se integritatea ţării, ca scop principal şi principiu de frunte, dela care trebue se mânecăm. Aşa cred, că scopul, adecă misiunea statului nu e aceasta. Asta e numai mijloc, care, dacă se întrebuinţează rau, e rău mijloc. Scopul principal domnilor este educarea, fericirea şi liniştirea popoarelor statului. Şi dacă cineva perde din vedere acest scop principal, nu va ajunge nici acel scop pe care D-voastră îl ţineţi de principal, eu însă îl consider de mijloc, anume, integritatea ţarii. Mai uşor putem ajunge, credeţi-mă, asigurarea integrităţii şi a unităţii ţării tocmai prin egalitatea de drept.

Ni-se spune se nu ne temem, că naţionalităţile şi limbile vor perì prin aceea, că nu li-se dă teren tocmai egal în vieaţa pu-

blică de stat, şi se face provocare la resultatele veacurilor trecute, cari dovedesc, că nu a perit nici o naţionalitate, că naţionalitatea maghiară nu a nimicit nici una.

Fapt e, că esistă popoarele de diferite naţionalităţi; dar' e mare deosebirea între trecut şi present. Trecutul a fost domnilor epoca feudalismului şi a tirăniei, care nu s'a gândit la luminarea popoarelor, şi tocmai de aceea nu a luat în considerare, că poporul ce limbă vorbeşte. S'a mulţămit cu aceea, ca poporul să-'i servească. Dar' cu totul altul e spiritul timpului de faţă! Astăzi nu se poate nega, că esista state şi guverne, cari lucrează pentru stergerea naţionalitaţii poporului. Aici e tocmai Rusia, cea atât de des citată din partea D-voastre. În timpurile din trecut, dacă au fost amalgamisări, ele s'au făcut pe cale naturală, anume, poporul mai tare a amalgamisat pe cel mai slab. Dar' despre desnaţionalisare meşteşugită n'a fost vorba în trecut, pe când acum tocmai aceasta e măestria politică. Nu vreau prin aceasta să afirm, că doară şi legislaţiunea maghiară şi guvernul maghiar ar voì se esercieze măestria aceasta, ci ating numai faptul, pentru-ca se înţeleagă onorata casă, că nedumerirea e într'adevăr admisibila, ear' că suspiţionarea e vătămătoare, nu trebue s'o mai spun.

Se spune, că nu se pot permite districte sau comitate administraţionale naţionale, peste tot nu se poate recunoaşte şi admite îndreptăţirea naţională în aşa măsura, în care o cere aceasta proiectul minorităţii, pentru-că dacă s'ar permite, azi mâne, la o ocasiune favorabilă, se poate că s'ar desface cu totul de către patria aceasta cei de naţionalitate nemaghiara. Mă rog, e argument acesta? Dacă este şi poate fi temere de o primejdie din partea naţionalităţilor mulţămite, ce putem aştepta şi ce să aşteptăm dela naţionalităţile nesatisfăcute şi nemulţămite? Eu aşa cred, că dacă are cineva motiv să se teamă de aceasta, tocmai din acest motiv ar trebuì să fie satisfacute naţionalităţile patriei, dându-li-se tot ce pretind pentru susţinerea, cultivarea şi asigurarea limbei lor.

In fine, fie-mi permis a face observări la unele cuvinte ale stimatului domn ministru de culte. Aşa a zis dl ministru de culte, că „nu este putere, care ar putè face să se retragă de pe terenul libertăţii, al liberei emulări, earăşi între şanţurile privilegiilor.“ Onorată casă! Aş gratula patriei noastre şi guvernului, dacă într'adevăr ar fi trecută epoca privilegiilor. Dar' elaboratul comisiunii centrale dă dovadă tocmai despre contrarul, anume, despre aceea, ca pe când afirmative

ar voi se facă dispoziţii pentru egalitatea de drept naţională, creiază proiect de lege despre atotputernicia naţionalităţii şi limbii maghiare, care proiect de lege, ori-cum să negaţi lucrul, dacă se preface în lege, e cel mai adevarat privilegiu de esclusivitate.

Din toate aceste motive şi considerante amintite, onorată casă, nici elaboratul comisiunii centrale, şi după-ce proiectul stim. domn deputat Deák Ferencz încă e cu privire la principii şi la esenţa dispoziţiilor detailate aproape identic cu el, nici pe acesta nu 'l-aş putè accepta la nici un cas de basă pentru discuţia specială. Din contră, principiile proiectului de lege al minorităţii, şi deocamdată e vorba numai de principii, sunt de aşa, că corespund întru toate dreptăţii, echităţii şi oportunităţii, şi de aceea îl primesc şi-'l pot primì pe acesta şi numai pe acesta de basă pentru desbaterea specială."

*Czorda Bodog:* „Onorată casă! (Zgomot) Dacă cineva, necunoscând raporturíle noastre, ar fi aplecat să judece după vorbirile cari spriginesc proiectul minorităţii, ar putè se creadă că în patria aceasta decurge luptă înverşunată, deoparte între toate naţionalităţile nemaghiare, de altă parte între rassa maghiară, care se află isolată. Dar', slavă Domnului, nu e aşa. Esista în patria aceasta naţionalităţi mai mici şi mai mari, cari absolut nu spriginesc învăţăturile şi aspiraţiunile naţionaliste ale stimaţilor domni deputaţi din partea ceealaltă, ci fericirea viitorului lor o caută şi o gasesc numai şi numai în statul ungar, şi prin urmare perhoreschează o deslegare a chestiei naţionale făcută astfel, cum se face în proiectul minorităţii din comisiunea naţionalistă.

O astfel de naţionalitate e între altele cea *dalmatină* din părţile de jos, numită *bunievaţă.* Aceşti oameni primesc numai cu recunoştinţă procedura plăsmuitorilor proiectului minorităţii de a-'i fi lăsat pe ei afară din şirul „naţiunilor regnicolare". Dar' ar protesta energic şi în mod solemn dacă ar fi consideraţi de alta, decât dupa rassa Dalmatini, după naţiune Maghiari, precum protestează la toate ocasiunile şi în contra numirii folosite de unii de: Sârbi catolici. Poporul acesta nu a uitat nici acum epoca sinistră a Voevodinei, când a avut ocasiune a esperia şi a simţì din greu, ce însemnează aceea a fi despărţit de patria care încă nu e liberă, şi când poporul acesta a avut curajul, căci 'şi-a ţinut de datorinţă, să-'şi ridice glasul în contra băţului de fier al absolutismului, şi pentru restabilirea constituţiei şi à integrităţii Ungariei.

Eu, onorată casă, nu spriginesc proiectul minorităţii, pentru-că din partea mea nu pot recunoaşte în patria aceasta mai multe naţiuni politice decât una. Ungaria nu e stat confederat, ci e stat unitar. Şi dacă acuma ar trebuì să fie clădită ţara aceasta pe base noue, cu abandonarea tuturor drepturilor istorice, n'aş voì să fie clădita pe base federative, pentru-că între limitele ţării acesteia şi în posiţia ei geografică însaşi natura a desemnat loc pe seama unui stat unitar. Şi acestui semn al naturei a dat ascultare istoria de o mie de ani cu atâta consecvenţa, încât statul ungar, deşì de mai multe-ori, ori a crescut, ori s'a micşorat, totuşi a revenit totdeauna la matca sa naturală, între hotarele sale originale.

Convingerea mea e, că popoarele acestei ţari numai până atunci vor forma stat unitar durabil, până-când vor fi unite în noţiunea unei naţiuni politice. Dacă enunţăm odată, că în patria aceasta sunt mai multe naţiuni politice, şi ca statul e compus din alianţa mai multor naţiuni, nu vom putè nega nici aceea, că naţiunile acestea pot să se valoreze cât se poate de mai independent. Vor pretinde atributele unei naţiuni politice, ale fiinţei de stat, vor pretinde, ca şi congresul dela Carloveţ, teritoriu separat, zicând că „naţiune fără teritor e frasă goală“, vor pretinde în legislaţiune representanţă separată colectivă de popor, zicând că „noi facem parte din suprema putere de stat, nu ca cetaţeni singuratici, ci ca naţiuni regnicolare“, vor pretinde întâiu secţiuni separate în ministerii, ear' apoi ministerii separate, zicând, că „naţiunei îi compete organisare naţională, jos şi sus“, în fine vor pretinde armată separată naţională, zicând, că: „fără armata naţională nu esistă garanţă.“ Astfel se vor forma state în stat, şi lucrul nu s'ar termina aici. De o parte fiind-că fiecare ideie caută să se perfecţioneze în aplicare, de altă parte pentru-ca naţionalităţile patriei au dincolo de hotarele ţării, în nemijlocita noastră apropiere, înrudiri de rassă, vor nisuì într'acolo, ca teritorul lor să fie unit cu al acestora. Astfel ar sparge în bucăţi statul milenar maghiar, după legile logicei, cari sunt mai puternice decât astfel de clausule că: „între marginile integrităţii teritorului de stat şi ale unităţii politice.“

Ca ţara aceasta, care ne este patrie, să fie stat unitar, e interes european; pentru-că o confederaţie de stat, împreunată prin legături slabe şi cu sâmburele descompunerii în sine, n'ar fi în stare să facă servicii intereselor echilibrului european, civilisaţiei şi libertaţii. Anume, sunt sigur, că în statul clădit pe alianţa celor şase naţiuni, fiecare naţionalitate se va nisuì, cu întrebuinţarea tuturor forţelor sale de

putere, să se valoreze în stat cât se poate de mai independent, se cucerească teren dela celelalte, şi scopul principal al acestor naţiuni n'ar fi acela de a servi interesele civilisaţiei şi ale libertaţii.

Nu spriginesc ideia arondării după naţionalitaţi a teritoriilor comitatelor, pentru-că aş vedè în ea începutul împărţirii ţarii. A o permite aceasta însemnează atâta cât a pregăti crucile pe seama parţilor ce se vor desface de cătră statul ungar. Afară de consideraţiunile pe cari le-a desvoltat cu atâta oratorie dl ministru de culte, eu ţin arondarea şi imposibilă. Ma provoc la Banat şi Bacica, unde se afla 5 6 naţionalităţi împreună, nu numai într'un comitat, ci într'un cerc, ba şi într'o comună. Aş vrea se văd aici pe etnograful sau topograful, care ar putè se facă teritorii naţionale, fie şi numai pe mapă, şi căruia 'i-ar pica în minte să încerce împărţirea Bacichei în districte naţionale, sau, cum zice dl deputat Mocsonyi, de limba, pentru-ca acela mai că ar uita, cel puţin pe o vreme oare-care, că el însuşi oare la care naţionalitate aparţine. Dar' nu obosesc mai mult atenţiunea onoratei case, ci declar pe scurt, că eu spriginesc proiectul de lege al stimatului nostru condeputat Deák Ferencz.“ (Aprobări.

*Florian Varga:* „Onorată casă! (Zgomot. Să abstee! Să votăm!) Văd şi eu însumi, că au trecut 3—4 zile de când se discută în sala legislaţiunii chestia aflatoare la ordinea zilei, şi se discuta pe basa acelor două proiecte de lege, pe cari comisiunea centrală şi minoritatea, sau stimatul meu condeputat Alexandru Mocsonyi, le-a presentat.

Urmărind cu atenţiune argumentele aduse şi din o parte şi din ceealaltă pentru proiectele acestea de lege, şi având în special în vedere argumentele pe cari le-au adus acei deputaţi, cari ţin de bun proiectul de lege al comisiunii centrale, mărturisesc sincer, că argumentele acelea nu m'au convins pe mine nici în măsura cea mai mică despre bunatatea proiectului aceluia de lege. (Întreruperi: Ştim!) Ear' din contră, argumentele aduse de condeputaţii Mocsonyi şi Dobrzanski m'au convins în măsura cea mai mare, ca dacă proiectul de lege al minorităţii va fi primit de basă pentru desbaterea specială, naţiunile de limba nemaghiară locuitoare în ţară vor fi pe deplin mulţamite.

Mulţi dintre deputaţii din ceealaltă parte se minunează mult, ca deputaţii români şi sârbi de ce părtinesc în măsură atât de mare proiectul de lege compus şi presentat din partea lor. Eu domnilor aflu de foarte natural, că dacă esistă o naţiune, ea sa aibă şi ca-

racter propriu național. Dacă deci o națiune esistentă posede conștiința de a avè caracterul ei natural național, eu cred că deputații aparținători națiunilor nemaghiare, atunci când văd că e atacat aceea ce pune în primejdie caracterul naționalității lor, ce nimicește caracterul naționalității lor, ce vrea se șteargă caracterul naționalității lor, ca și cum nici n'ar fi pe lume, își împlinesc numai datorința când apără aceea prin ce se manifestă caracterul național, și eu așa cred, că dacă națiunea maghiară face această apărare, prin ce se precisează caracterul naționalității ei și îi esistă limba, nu greșesc nici eu, ba îmi împlinesc datorința, aparându-'mi limba.

Dupa premiterea acestora trec la proiectul de lege aflător în discuție. Eu peste tot nu pot se primesc proiectul comisiunii centrale, precum nici proiectul de lege modificat, presentat de deputatul Deák Ferencz. Sunt multe, nenumărate motive, din cari eu nu le pot primì, ca păgubitoare, ca nemulțămitoare. Dintre acestea îmi iau voe a amintì numai două, întâiu e titlul, apoi paragraful ultim.

Dacă titlul acestui proiect de lege e acesta: „Proiect de lege despre egala îndreptățire a naționalităților“, — atunci eu la tot casul doresc, ba pretind dela legislațiune, ca naționalitățile, cari locuesc în țară, sa fie numite în proiectul de lege. Dar' find-că ele nu sunt numite, însuși titlul poate provoca cea mai mare iritațiune la naționalitățile locuitoare în țară. Ear' paragraful din urmă zice, că ordonanțele aflătoare în contrast cu dispozițiile legii, esistente de mai nainte, se șterg prin aceasta. Intreb onorată casă, dacă legislațiunea maghiară, atunci când aducea legi în dietă numai prin clasa privilegiată, nu 'și-a uitat de dreptate și a numit națiunile locuitoare în țară, cum s'a amintit în tripartit, partea III articolul 25, — nu e oare într'adevăr de mirat că acum, când ne aflăm pe terenul civilisațiunii, legislațiunea actuală, nu se meargă înainte, ci face pași îndarăt?!

Marturisesc în fața onoratei case, că eu spriginesc din inimă curată proiectul de lege al minorității, și doresc ca acela să fie luat de basă pentru discuția specială. Ear' dacă nu s'ar întâmpla aceasta, declar de acum, că nu voiu lua parte la discuția specială, și anume din două motive, întâiu, pentru-că văd că prin celalalt proiect de lege se intenționează moartea popoarelor de buze nemaghiare, (Nu e adevarat!) al doilea, pentru-că tare mă tem, că proverbul maghiar, cunoscut nouă tuturora, să va împlinì! Cine sapă groapa altuia cade singur în ea.“

*Presidentul:* „Îmi țin de datorință să rog pe dl deputat să binevoească a esplica, cum înțelege el aceea, că națiunea maghiară voește moartea națiunilor de alte buze?"

*Florian Varga:* „Așa cred, că dl president n'are dreptul să mă tragă la răspundere. Înțeleg așa, că proiectul de lege vrea să-'mi subsape spiritualicește națiunea, atunci când vrea să facă obligatoare limba maghiară; așadar' nu națiunea maghiara."

*Presidentul:* „Așa cred, ca prin esplicarea aceasta dl deputat a revocat ascuțișul espresiunii care putea fi rău interpretată."

*Florian Varga:* „Am revocat aceea-ce nici n'am spus, pentru-că n'am numit națiunea maghiară.

Ne mai voind se mai vorbesc la obiect, numai la o construcție din eminenta vorbire a domnului ministru de instrucțiune vreau sa fac unele observări. Mult stimatul domn ministru de culte a zis la finea vorbirei sale, ca: „Mulțămită celui Atotputernic, trăim în veacul libertății. Nu este oratorie, nu este putere, care ne-ar putè trage de pe terenul libertății și al emulării, între șanțurile privilegiilor." Daca sta aceasta, atunci stă și aceea, că nu este oratorie, nu este putere, care se poată răpi națiunei mele cea mai scumpă comoară, — limba. Ear' dacă stimatul domn ministru de culte a înțeles și aceea, ca nu trăim în astfel de veacuri în cari se împart privilegii, eu răspund, că națiunile n'au obiceiu să ceara sau să cerșească, nici privilegii, nici drepturi. Privilegiul națiunilor residă în drepturile lor proprii naturale, cari nu pot fi date, ci numai recunoscute prin lege. Ear' statul, care nu vrea să asigure dreptul națiunilor aflătoare în vieață, acel stat urmărește politica cea mai nefericită."

*Bánó Miklós* declară că abstă dela cuvânt.

*Alexandru Bohățielu:* „On. casă! (Să abstee!) Nu pot renunța la cuvânt, dar' voiu espune pe scurt părerile mele în jurul acestui obiect.

In scopul resolvării chestiei naționale avem înaintea noastră doua proiecte de lege. Ambele au acelaș titlu: „Proiect de lege despre egala îndreptațire a naționalităților." Unul e proiectul comisiunii centrale, și o modificare patriotică a acestuia e presentată prin con-deputatul nostru Deák Ferencz, — ear' celalalt e proiectul de lege al minoritații. Ambele proiecte de lege au avut în decurs de patru zile număroși spriginitori, și au fost earăși și atacate. S'au rostit aici vorbiri, una mai eminentă decât ceealaltă, pentru apărarea unuia și atacarea celuialalt proiect. Cu toate acestea, discursurile n'au fost în stare se aducà mai la olaltă parerile diferite.

Spriginitorii ambelor proiecte de lege recunosc, că în istoria legislaţiunii Ungariei nu obvin multe agende legislatorice, atât de gingaşe şi de importante, ca obiectul de pe tapet. Recunoaşte fiecare, ca chestia aceasta trebue să fie resolvată numai după principiile dreptaţii şi ale echităţii. Recunosc toţi, că dela fericita resolvare a chestiei acesteia depinde fericirea şi gloria patriei noastre, dela fericita resolvare depinde siguranţa naţională a locuitorilor de limbă şi naţionalitate diferită, şi totodată şi încrederea slabită a cetăţenilor de diferite naţionalităţi între olaltă numai prin resolvarea după dreptate a chestiei acesteia să va putè întări de nou.

Totuşi, ce e causa deci, că de patru zile nu s'au apropiat cu nimic de olaltă părtinitorii celor două proiecte diferite de lege? Causa e divergenţa în principiul dela care mânecă cele două diferite proiecte de lege. Anume, cu toate că titlul proiectului de lege al comisiunii centrale e acesta: „Proiect de lege despre egala îndreptăţire naţională“, în întregul proiect de lege nu se face nici o amintire despre aceea ce se spune în titlu. Despre una vorbeşte titlul, şi altul e cuprinsul proiectului de lege. Din întregul proiect de lege reiese principiul principal, că în Ungaria esistă numai o naţiune politica, şi ea numai o limbă oficială are şi poate avea. După, şi pe lângă stabilirea acestui principiu principal, face unele favoruri (concesiuni) individului. Astfel paragraful prim de es. permite individului, ca representaţiunile adresate comunei sale, precum şi guvernului ţarii, să le poată înainta în limba sa proprie. Aceeaşi permisiune o dă §-ul 4 şi comunelor singuratice, dar' §-ul 5 şi §-ul 10 aceste permisiuni date prin §-ul 1 şi §-ul patru cetaţenilor singuratici le deneaga comunelor compuse din mai mulţi cetăţeni de aceeaşi limbă, le deneagă comitatelor civile, sau autorităţilor supreme bisericeşti, pentru-că dela municipalitaţile civile se pretinde deja se folosească numai limba maghiară ca limbă oficială, şi despre consultări se poarte negreşit proces verbal maghiar. Ba până acolo merge dispoziţia legii, că şi acolo să se poarte la comitate proces verbal maghiar despre consultări, şi în casuri dubioase textul maghiar să fie cel autentic, unde abia 5% sunt Maghiari sau cunoscători de limba maghiară, ceialalţi sunt Români sau Saşi, ear' astfel de municipalităţi sunt în Ardeal nu nna-două, ci mai multe şi decât 5—6. Va se zică, protocolul despre consultări poate să fie de regulă numai maghiar, acesta fiind autentic, şi numai ca concesiune şi ca escepţie dela lege se permite, ca pe lângă cea maghiară să se poarte separat şi în altă limbă.

Reneagă domnilor proiectul de lege al comisiunii centrale principiile pe cari în deosebi dela anul 1861 începând atâţa vestiţi bărbaţi de stat maghiari le-au recunoscut în faţa Europei, reneagă principiile pe cari le-a recunoscut la 1861 subcomisiunea esmisă pentru resolvarea chestiei naţionale, şi prin aceasta domnilor se răpesc atâtea dulci speranţe ale naţionalităţilor de buze nemaghiare, puse în legislaţiunea actuală.

Dar' domnilor, aceea-ce înainte cu trei zile putea fi numai presupus din unii paragrafi ai proiectului de lege. ca anume, legislaţiunea maghiară nu poate recunoaşte altă naţiune în Ungaria decât pe cea maghiară, nu altă naţionalitate decât maghiară, nu altă limbă oficială decât numai maghiară, au spus-o înainte cu trei zile condeputaţii mei Makray şi Tury cu sinceritate. Ei anume, pentru a deslega chestia naţională după principiile mari ale dreptăţii şi frăţietăţii, după cerinţele şi spiritul timpului de faţă, merg îndarăt cu o mie de ani în istorie, şi cu motive scoase din istoria de atunci voesc se resolve chestia aceasta vitală, atât de importantă. Au spus-o amândoi, ca înainte de aceasta cu o mie de ani ocupând naţiunea maghiară patria aceasta, care pe atunci se numia Panonia, au botezat-o Ungaria, adecă ţara Ungurilor, şi pe celelalte popoare călătoare le-au primit Ungurii între ei, dar' pentru aceea statul a rămas stat numai al Maghiarilor.

Amicul nostru Makray recunoaşte, ca s'au găsit mai multe dintre aceste popoare de limbi straine, cari şi-au câştigat mai multe merite pentru patrie, şi pentru acelea au fost şi nobilitate, dar' după cum afirmă, sub condiţiunea ca să se facă Maghiari. Eu mărturisesc, că am cetit în Ardeal mai multe scrisori de donaţie, şi aşa numite armale, dar' n'am aflat nici într'una ca „inter nobiles hungaros“ ci că: „inter veros et indubitatos regni hujus nobiles“, şi astfel n'am cetit nici-unde, că prin aceea, ca a ajuns cineva nemeş, şi-ar fi perdut naţionalitatea, trecând la naţionalitatea maghiară, pentru-ca atunci diploma nobilitară ar fi fost pedeapsă, nu remunerare.

Dar' domnilor, dacă Dobrzanski, Vlad, Hodoşiu şi alţii nici nu combăteau afirmările stimaţilor condeputaţi Tury şi Makray, eu tot nu întram în combaterea lor, fiind-că astăzi nu pentru aceea suntem aici, pentru-ca se discutăm istorie, ci pentru-ca ţinând în vedere binele ţării să aducem astfel de lege, care se mulţămească, după putinţa, pe toţi cetăţenii. De aceea nu întru în combaterea amintiţilor condeputaţi. Una însă nu o pot lăsa neatinsă din istorie,

şi anume, că Ungaria s'a putut trage în degete şi cu cel mai mare inimic totdeauna când popoarele sale ţineau la olaltă, dar' a căzut totdeauna când în patrie erau împărechieri şi certe de partide.

Mânecând din aceste domnilor, nu pot sprigini proiectul comisiunii centrale. Ce se atinge de proiectul minorităţii, acesta e basat pe principiul recunoscut de atâţa eminenţi barbaţi maghiari de stat, anume, pe principiul egalitaţii de drept a naţionalitaţilor, şi D-voastră trebue să-'l primiţi domnilor. Sunt în proiectul acela mai mulţi paragrafi, în contra carora s'au espectorat mai mulţi oratori, în special în contra împărţirii teritoriilor după naţionalităţi. Domnilor, ăsta nu-'i principiu în proiectul acela, ci e numai modalitate pentru a se putè ajunge scopul, o administraţie mai uşoară. (Ilaritate. Zgomot.) Şi ce ar fi acele autorităţi arondate? Ar fi tot aşa municipalităţi ale Ungariei, ca municipalităţile de astazi. De altcum domnilor, dacă nu vă place arondarea, mai sunt în proiectul acela şi alţi mulţi paragrafi, cari pot fi supuşi modificării, pot fi modificaţi, sunt mulţi paragrafi, cari pot fi schimbaţi cu alţii. Însă principiul domnilor nu poate fi supus îndoelilor, anume, egalitatea de drept naţională. Acesta e principiul, aceasta e pentru noi chestia de vieaţă şi aceasta o spriginim noi toţi. Numai decretarea în lege a principiului acestuia va putè linişti pe cetaţeanul de ori-ce limbă nemaghiară al patriei acesteia!

Cu aceasta domnilor 'mi-am spus părerea asupra celor doue proiecte de lege.

Aud de două zile aruncându-se mai multe suspicionări deputaţilor cari spriginesc proiectul de lege al minorităţii, şi respective voesc să se aducă lege pentru asigurarea naţionalitaţilor. Nimic mai uşor decât a suspiciona. Ne-au suspicionat cu simpatii muscăleşti, prusiace, şi Dumnezeu mai ştie cu ce fel de simpatii. La de acestea nu răspund pe larg, pentru-că a răspuns eri condeputatul Aloiziu Vlad. Doauă fapte din istorie le amintesc însa totuşi. Una domnilor e, că pe când la anul 1849 armata maghiară asedia Sibiiul în contra lui Puchner, ear' Puchner vedea că Sibiiul nu mai poate fi apărat, a provocat comitetul român care funcţiona acolo să trimită iute după ajutor la trupele ruseşti din apropiere. Barnuţiu, presidentul comitetului de atunci, care ştia ce-'l aşteaptă dacă se ia Sibiiul, a raspuns: »*Mai bucuros în temniţă ungurească decât în libertate rusească.*

Tot la 1849, când munţii Ardealului erau încunjuraţi din toate părţile şi aproape cuceriţi, când poporaţiunea săracă de acolo se

nutrea aproape numai cu muguri și lui Iancu i-au adus știrea, că a sosit mântuitoarea armată rusească, a erupt în plâns zicând: „Mai bine periam toți de armele Maghiarilor sau de foame, decât 'și-au pus Rușii piciorul pe pământul Ardealului.“

Acestea sunt date, sunt fapte domnilor, cari zdrobesc insinuările cele dese.

Am auzit domnilor, și încă pe unul dintre cei mai eminenți condeputați asemănând mișcările naționale cu mișcările religionare. Așa e domnilor, se potrivesc în modul cel mai perfect. Se aseamănă în special în una, că precum în secolele trecute, când erau mișcările religionare, protestanții au fost în continuu suspicionați că vreau să zgudue constituția țării, se împartă țara, și că s'au înțeles și cu inimicii, da, domnilor, tocmai aceste suspicionări ni-se fac astăzi și nouă. Dar' se aseamănă și în alta, că precum mișcarile religionare au dăinuit numai până atunci, până-când legea a decretat egalitatea de drept între religiuni, tot așa vor dainuì și luptele între naționalități numai păna atunci, până legea țării va decreta, că toate națiunile locuitoare în patria aceasta sunt egal-îndreptățite și împreună formează națiunea politică ungară. Și precum protestanții au documentat, că nu sunt mai puțin buni patrioți decât catolicii, imediat cum s'a decretat egalitatea de drept religionară și au încetat ori-ce suspicionări la adresa lor, tot așa, cum se va decreta prin lege egalitatea de drept națională, va înceta, nu numai ori-ce mișcare naționalistă, ci și suspicionarea, și fiii diferitelor națiuni vor documenta, că nu sunt mai răi patrioți decât Maghiarii, nu au voit și nu voim se împărțim patria, ci da, să ne folosim pretutindenea limba noastră națională.

Am auzit mai departe, că în Ungaria, și special în Ardeal, mișcarea națională nu a emanat din sângele națiunilor, ci e opera reacțiunei. Domnilor, dacă aruncăm o privire asupra istoriei Ardealului va trebuì să ne convingem, că în Ardeal, îndeosebi la cei de un sânge cu mine, s'a născut mai nainte aspirațiunea națională decât la Maghiarii din Ungaria. Vedem urmele încă sub domnia principilor naționali, când s'au sculat pentru eliminarea limbei slave din biserică. Vedem urmele după-ce Ardealul a ajuns sub coroana ungară, în istoria aproape a fiecărei diete, în special în memorandul memorabil înaintat dietei dela 1791, în care națiunea română din Ardeal pretinde să fie inarticulata ca a patra națiune. Le vedem și mai departe, până la 1848. Va se zică, nu e opera reacțiunei, ci ideea a luat naștere și a pornit din sângele națiunei, atunci când națiuuea era

asuprită. Că reacţiunea a folosit-o de multe-ori, o cred şi o conced. Dar' tocmai pentru-că a folosit-o, n'a permis să-'i fie resolvată chestia, pentru-ca s'o poată folosì şi mai departe. De aceea, legislaţiunii actuale 'i-a rămas nobila misiune, ca chestia aceasta se o resolve spre generala mulţamire a respectivilor astfel, ca din ea să nu mai poată stoarce capital nici-odata nici un fel de reacţiune. (Întreruperi: Nu se poate!) Şi eu sunt de convingerea că nu se poate după proiectul de lege al comisiunii centrale, şi aşa cred, că pe basa acestuia nici nu se poate resolva nici-odată chestia naţională în Ungaria aşa, ca sa aduca binecuvântare asupra patriei, şi în Ardeal cu atât mai puţin. În Ardeal au esistat mai multe naţiuni egal îndreptăţite, recunoscute prin lege. În Ardeal esistă de mult mai multe limbi oficiale, esistă şi astăzi şi sunt în aplicare, şi dacă nu concedeţi că *de lege,* apoi *de jure* şi *de facto* esista trei limbi oficiale, maghiară, germană şi română, şi de când esista domneşte cea mai mare mulţămire. Şi din acest motiv, la administraţie, la justiţie, n'a fost nici-odată nici cea mai mică confusiune.

Tocmai de aceea rog onorata casă, se binevoiasca a ţinè în vedere încrederea pe care o manifestă diferiţii locuitori ai ţarii acesteia faţă de dieta aceasta, şi după-ce atâţi eminenţi bărbaţi de stat ai dietei acesteia au recunoscut deja la 1861 egalitatea de drept naţionala, rog onorata casă să nu abstee dela principiul deja recunoscut, ci pe basa acestui principiu se resolveze chestia aceasta cu privire la Ungaria, şi se nu permită ca sa se ştearga din inima cetăţenilor de buze nemaghiare încrederea faţă de legislaţiunea genetica maghiara. Ear' cu privire la Ardeal, după-ce chestia uniunii abia după aceasta vine pusă în discuţie, se binevoiască a nu da anticipaţiuni în chestia aceasta.

Domnilor! Chestia e cu mult mai însemnată, decât sa se poată trece peste ea atât de repede. Dela resolvarea ei fericită depinde fericirea Ardealului şi încrederea reciproca a locuitorilor. Binevoiţi deci indirect încă a nu resolvi chestia, ci împreună cu uniunea Ardealului. În care privinţă părtinesc propositia condeputatului nostru *Iacob Rannicher,* reservându-'mi dreptul a vorbi atunci mai amănunţit în chestie, şi declarând, că daca proiectul comisiunei centrale să primeşte de bază pentru desbaterea specială, eu nu voiu lua parte la desbaterea speciala."

***Antalffy Károly*** declară că renunţă la cuvânt.

***Ioan Puşcariu:*** „Onorată casă! (Zgomot. Să abstee!) Voiu vorbi la obiectul de pe tapet foarte pe scurt. Cu toate acestea nu

pot să nu aduc obiectul în legătură cu chestia uniunii Ardealului. Eu aşa cred, ca şi chestia aceasta se află deja înaintea legislaţiunii. Dar' că chestia aceasta cum va trebui să fie resolvată spre mulţămirea Ardelenilor, voiu avea ocasiune sa o spun atunci când va veni rîndul la pertractarea acestei chestiuni. Dar' atâta pot spune şi acuma, că din ideia unirii mai strînsă a Ardealului cu Ungaria nu se poate deduce, că drepturile eserciate pănă acum de cătră naţiunile de acolo ar putè fi stirbite, ci da, urmează de aci, ca drepturile acelea, întru-cât e cu putinţă, să fie estinse şi asupra celoralalţi. Domnilor! În Ardeal esistă de multă vreme, esistă de fapt şi acuma egala îndreptăţire a naţionalităţilor de acolo, a celor trei limbi regnicolare, ear' practisarea acestei egalitaţi de drept s'a dovedit a fi, nu numai esecutabila, ci chiar şi salutară. (Aprobări.) Eu, domnilor, văzând că prin elaboratul comisiunii centrale se stirbesc aceste trei limbi regnicolare, ca prin aceasta vin păgubite supremele condiţiuni ale libertăţii religionare şi ale esistenţei naţionale, îmi ţin de datorinţa mea de deputat a mă pronunţa pe lângă propunerea lui *Alexandru Bohăţielu*.

*Simeon Pop:* „Onorata casă! (Sa abstee! Chestia aceasta de mare importanţă a naţionalitaţilor aş dorì, după convingerea mea conştienţioasă, să fie resolvată astfel, ca să provoace liniştirea, atât a presentului, cât mai mult a vremilor viitoare, întărirea iubirii frăţeşti cetăţeneşti. În scopul acesta aflu de necesară precumpenirea calmă, dupa proverbul latin: quid quid agis, prudenter agas et respice finem. Mai departe, atât hiperzelul naţionalităţilor, cât de altă parte şi suspicionările nebasate vreau să fie delăturate, pentru-că triste esperienţe facem noi naţionalităţile, când pe deoparte suntem suspicionaţi toţi cu chimere d'al de Slavia şi Valahia, de altă parte suntem presentaţi ca mijloace de agitare în contra patriei acesteia. Că aceste suspicionări întru-cât sunt ori nu temeinice, nu discut, pentru-ca aceasta şi de altcum e chemarea istoriei necruţătoare. Dar' pentru-ca să ieşim din balta aceasta, ar fi aici timpul să deslegăm frăţeşte nodul gordian.

Se aruncăm acum o privire asupra trecutului.

Pe când era înca limba latină limbă diplomatică în patria noastră, aşa ştiu că nu era nici pomenire de chestia naţionalităţilor. Înaintaşii nostri însă, învăţând din progresele altor naţiuni europene, s'au consultat în mai multe diete asupra obiectului acestuia, pănă-ce în fine la 1844 au decretat de limbă de guvernare şi diplomatică în locul limbii latine limba statului, ear' resoluţiunea aceasta popoarele

patriei acesteia au primit-o cu atâta însufleţire, încât începând din palatele magnaţilor, până la ultima colibă săracă, ca electrisaţi de spiritul timpului, toţi au folosit, nu numaĭ în cercuri singuratice familiare, emulând chiar între olaltă, obiceiurile, caracterul, limba patriei, ci chiar şi în afaceri bisericeşti, la corespondenţele oficiale, în locul limbei latine a fost întrebuinţată limba statului, ba la cererea mai multor comune, cu deosebire greceşti, chiar şi cărţile bisericeşti au fost traduse în limba maghiară. Dar' precum în natură după vreme frumoasa vine vreme posomorîta, astfel şi însufleţirea publică a fost deprimată prin lupta de aparare şi dureroasa aducere aminte istorică dela 1848 şi 1849, venind în urma ei aproape desperarea, pentru-că contrarii nostri, fiind-că articolul de lege IX din 48 le-a zadarnicit, respective a pus stavilă repetării scaldelor de sânge polone, au recurs la aţâţarea naţionalităţilor, şi pe mulţi 'i-au agitat într'atâta, încât acestia, deşi supuşi ai unei coroane, va se zică fraţi, în loc se apere umăr la umăr drepturile noastre atacate pe nedrept, au urmărit, omorît, stirpit pe aceia, cari apărau drepturile patriei, şi pe cine nu puteau să-'l agite, îl supuneau sentenţelor sângeroase ale tribunalului marţial, astfel răsbunându-'şi.

Cunoaştem deci pe acest Saturn tinăr, abia de 20 de ani, care a făcut atâtea răscoale în patrie, ştim şi aceea, cine 'l-a grijit şi-'l grijeşte şi astăzi. Ştim onorată casă, cum au înveninat contrarii nostri Europa cu chestia naţională, presentându-o în o formă atât de monstruoasă, ca-şi-cum aşa numita rassa maghiară ştie cerul în ce mod barbar ar tiranisa naţionalităţile patriei acesteia. Şi dacă Europa, care nu cunoaşte legile noastre, nu cunoaşte afacerile noastre interne, dând crezământ întortochierilor inimicilor nostri desaprobă faptele noastre şi stigmatisează ca anarchică rassa maghiară, avem să atribuim acelor intrigi ale contrarilor nostri, cari produc pe *divide et impera.* Pentru-ca deschida contrarii nostri, fie tripartitul, fie legile dela 1848, nu vor afla în ele nici un drept cetăţenesc care s'ar fi dat separat vre-uneia dintre naţionalităţĭ, cu escluderea celoralalte. Chiar şi privilegiile de mai nainte de 1848 au fost împărţite fără nici o considerare la naţionalitate, curat numai ca răsplată pentru merite. Aşa s'a întâmplat, că de es. în Marmaţia, cu escepţiunea unor comune urbarialiste, întreaga Valahime şi o buna parte a Rutenilor a avut drepturi nemeşeşti. Şi din contră, câte familii curat maghiare se află în patria aceasta largă, cari n'au beneficiat nici-odată de aceste drepturi!

E evident deci, că contrarii noștri, nu din legile maghiare, și astfel nu din realitate și-au luat inimicii noștri motivele de ațâțare, ci din sentiment de dușmănie, pentru-ca să ne agite pe unii în contra altora, ca pândind unul în contra altuia să ne slăbim reciproc și să nu ne putem elibera nici odată de jugul lor tutelar.

Ne-am legăna deci în amară amăgire, noi naționalitățile, crezând, că lingușirile reacției dela Viena au fost sincere. Viclene au fost ele din capul locului, și cu viclenia aceasta s'au făcut nisuințe într'acolo, ca elementul maghiar, fiind-că ține cu tenacitate la constituția sa, sa fie slăbit prin ținerea la distanță a naționalităților, ca astfel sa poată trata după plăcere cu noi cu toți.

Dar' se aruncăm văl peste tristul trecut, cu toate că lucrul acesta îl facem, onorată casa, deja de un sfert de veac. Tocmai de aceea, nu pot să-mi esplic afirmarea unui membru din casa magnaților, facută în ședința dela 3 Aprilie anul trecut, că: „Austriei îi putem mulțămì, că astăzi nu suntem Turci ci creștini, și îi putem mulțămì că avem constituție.“ Și afirmarea aceasta am adus-o mai ales spre ilustrarea tristei noțiuni de care conducătorii cei mai de frunte ai naționalităților noastre nu se pot desbrăca, sau nu vreau să se desbrace nici astăzi. Dar' să uitam trecutul cel rău, și se cream în privința aceasta cel mai frumos viitor posibil pe seama patriei acesteia. Și în scopul acesta aflu de necesar a espune motivele din cari contrarii noștri au mai vârtos încredere în succesul ațâțărilor lor naționaliste.

Eu onorată casă, supremul motiv îl găsesc în lipsa de educație a poporului nostru, pentru-că profeții cei falși, cari n'au lipsit nici odată, au avut succes în deosebi cu amăgirea popoarelor inculte. Din contra, esemplul îmbucurător îl formează elementul german din Ungaria, la care amăgirea a putut mai puțin să străbata, pentru-ca poate să-'și dee seama de situație și știe, că desbinarea duce la slăbirea forțelor, ear' slabirea forțelor la asuprire. Avem necesitate deci înainte de toate și cu ori-ce preț de școale, dar' de școale organisate, comunale.

Scuzați, la obiectul acesta voiu fi cât se poate de scurt.

Deși avem în chestia aceasta lege adusă, eu o ating din punct de vedere național și practic, dat fiind, că la aceasta s'a gândit și sistemul Bach din punctul de vedere al germanisării, dar' n'a făcut nimica, nici cu privire la supraveghiere, nici cu privire la suplinirea mancităților. Despre supraveghiere nu vorbesc, dar' nu țin totuși de posibil, ca un singur inspector de școale sa fie în stare să corespundă

pe deplin chemării sale, pentru-că agendele acestuia sunt: a influința prin continuele și aproape suprinzătoarele vizitări de școale dojenitor unde se constată negligență, și încurajator unde este sârguință, a sista iregularitațile, a suplini lipsurile, respective a face să fie suplinite din partea statului.

Ducem mare lipsa încă de învățători cvalificați. Sistemul lui Bach a ridicat în Ardeal, la Gherla, episcopie grecească, și pentru-ca și aici se pună stavilă între naționalități, a luat pe Românii gr.-cat. din Marmația, Sătmar și Ugocea, de sub episcopia Muncaciului, și 'i-a unit aci. 'I-a unit zic cu Ardealul, pentru-că noi de acolo ne primim pedagogii pentru școalele noastre comunale, pedagogi, despre a căror cvalificație în limba română și cea germană nu vorbesc, dar' în aceea am făcut trista esperiență, că școlarii, afară de rugăciunile obicinuite de toate zilele, cam foarte puțin știu, ba și acest puțin îl uită peste puțin, pentru-că după espirarea periodului de învațamânt nu mai fac nici o praxă.

E necesar deci, ca afară de bibliotecile școlare, temă atinsă de multe-ori și în mod foarte salutar și din partea ziarelor, în Dumineci și sărbători, și până ce epoca noastră se va desvolta într'acolo, că sau sărbătorile se vină puse pe zile de Domineca, sau cel puțin călindarele sa fie unificate, de ce statul are trebuință arzătoare, atât în privința materială cât și morală, că adecă în Dumineci, înainte sau după slujbele de dimineața și de seara, sa se țină școală de câteva ore cu tinerimea eșită dela școală, și să se desvoalte mai departe în științele acelea, să se cultiveze. Să o facă aceasta preoții, amăsurat misiunii lor, ca singurii măestri în comună ai învățăturilor creștinești, pentru-că ce folos dacă școlarii știu pe d'arostul catechismul și nu-'l înțeleg? Și pentru-că prin aceasta s'ar perde îngrijorarea pentru școalele confesionale, dacă anume fiecare preot ar instrua separat în religie pe tinerii de confesiunea sa, și n'ar molesta pe învățător, care are destul de lucru cu toate ramurile necesare ale economiei, cu fisica, geografia, matematica, cântarea, gimnastica, scrierea, cetirea și celelalte. E de lipsă însă, ca învățătorii la toate acestea să se și priceapă, ear' numai așa se vor pricepe, dacă prin lege se ridică în țară pretutindenea pedagogii uniforme, ear' învățătorii vin censurați în anumite locuri ce se vor stabili. E de dorit deci, ca învățătorii comunali se crească din generația tinera buni patrioți și economi cu pricepere, cari se poată acoperi trebuințele, atât ale statului, cât și cele proprii, fără a se îngreuna pe ei. Ce se atinge apoi de cele bisericești,

(voia să zică confesionale) cari revindică pe seama lor instrucţia poporală, dar' ne dau o tristă privelişte, ales la poporul dela sat, mulţămească-se cu aceea, că pot creşte buni creştini, pentru-că pluribus intentus minor est ád singula sensus.

Ceealaltă lipsă a noastră e banul, pentru-că nu ajung 5%. In scopul acesta deci aflu de oportună rescumpararea regaliilor şi întrebuinţarea venitelor lor pentru scopuri de educaţie poporală, sau apoi să fie acoperite din fundaţiunile de cult şi instrucţiune publică, sau în fine să fie ambele isvoare comassate şi din întregul să se facă acoperirea. La aceasta s'ar mai putè adaoge şi bunurile instituţiunilor călugăreşti, cari sigur vor fi sistate mai curând sau mai târziu. adecă acea parte a instituţiunei, care nici nu instruiază, nici nu grijeşte de bolnavi, şi astfel pentru stat nu e de folos, ear' pentru mântuirea sufletului e de prisos, fiind-ca avem preoţi în număr suficient, şi pe când aceasta parte a instituţiunii se desvoaltă tot mai bine în nelucrare, — învăţătorii comunali şi preoţii cei mulţi, ales la greco-orientali, ca factori inevitabili ai statului, dacă vor propune religia, — se luptă cu o miserie de compătimit. Nu discut acum, onorată casă, chestia secularisării averilor bisericeşti şi întrebuinţarea veniturilor lor pentru educarea poporului, pentru-că aş rescula în contra mea întreaga lume dela Roma, ear' propunerea mea ar perì ca Samson sub ruinele palatului, dar' sunt convins, că va veni, va trebui să vina timpul, când se va întâmpla şi aceasta, pentru-că putere omeneasca nu e în stare se pună stavila progresării spiritului timpului.

Dacă sistemul lui Bach a aflat de bine să vârască pretutindenea limba germană ca obiect de propunere, — deşì se ţine de cultură a fi versat în limbi cât se poate de multe, ear' noi, ca supuşi ai coroanei ungare, avem necesitate nemijlocită de limba maghiară, pentru-că dacă voim serios, ca frecările neplăcute naţionaliste să se termine odată, sau şi dacă noi nu, cel puţin urmaşii nostri sa le vàda terminate, — ţin de neîncunjurat de lipsă, ca în şcoalele acestea, afara de limbile usuate în comună, să se înveţe în mod obligat şi limba statului. Ţin lucrul acesta atât de necesar, onorata casă, încât nu cred să se gaseasca naţionalist în patria aceasta, care s'ar feri se recunoască această necesitate, pentru-că prin aceasta 'şi-ar trada numai nisuinţele de desbinare. Dar' nu numai atât, ci ar fi inimic chiar al naţionalitaţii sale proprii, pentru-că fàra limba maghiară astăzi nu putem conta nici la cea mai mică slujbă, dat fiind, că limba e legatura, limba e mijlocul prin care, nu numai cei necunoscuţi se

pot cunoaşte mai uşor, ci şi inimicii să împacă. Dacă se ceartă ear' să împacă, şi nu-'şi aruncă ochi duşmănoşi, înjurând fiecare în limba sa proprie rassa, naţionalitatea celuialalt, pentru-că prin aceasta se dă mai bine nutriment urei dintre naţionalităţi, adecă prin faptul că nu sunt în stare se comunice între olaltă în o anumită limbă comună, dat fiind, ca în limbă reşede o anumită forţă de atragere, care înfrăţeşte în mod uimitor.

Avem necesitate deci de o anumită limbă comună, care ca prin farmec să ne unească, să ne facă fraţi. Pentru-că îmi iau voe a întreba, ce urmărim în cele din urmă cu resolvarea chestiei naţionale, dacă nu o apropiere frăţească, pe basa egalităţii de drept? O astfel de apropiere, onorată casă, fără de care patria nu poate fi nici-odată liniştită, nici-odată fericită. Aceasta apropiere frăţească însă numai cu ajutorul unei anumite limbi comune se poate ajunge, ear' limba aceasta comuna, câtă vreme recunoaştem patria aceasta de patrie maghiară, şi ocrotim la sânul nostru dogma politică după care nu putem se periclităm prin urmaşii nostri unitatea naţionalităţii politice, — o găsesc numai în limba statului.

În legătură cu aceasta, când afirm, că în Ungaria doresc ca limbă administraţională, de guvernare şi de justiţie, începând dela guvern până la notarul comunal, — limba statului, am decretat prin aceasta, nu numai cel mai oportun şi mai ieftin mod de guvernare, ci totodată 'mi-am făcut şi datorinţa de fiu faţă de pământul acesta ca mamă comună a noastră, care ne poartă de grije şi în urmă ne acopere, 'mi-am aratat veneraţiunea faţă de coroană şi de rege, câtă vreme le recunoaştem pe toate acestea de patrie maghiară, coroană maghiară, rege maghiar.

Al doilea, doresc limba statului ca limbă de guvernare esclusiv din punctul de vedere al echităţii, pentru-că dacă înaintaşii nostri atâtea veacuri dearîndul au putut tolera să fie limbă de guvernare fără nici o remonstrare o limbă straină, moartă, limba latină, unde ne-ar duce pe noi nerecunoştinţa faţa de propria noastră limbă de stat, când escepţionându-o, sau înlocuindu-o cu alte limbi, am provoca prin aceasta confusiune babilonică?

Al treilea, fiind-că în limba aceasta se pot cultiva mai cu spor elevii naţionalitaţilor, fiind-că şcoalele esistente, atât inferioare, cât şi superioare, academiile, universitatea, toate sunt maghiare, şi din ele nici-odată n'au fost eschişi tinerii naţionalitaţilor, precum nici nu pot fi eschişi dela o fondaţiune regnicolară!

Al patrulea, pentru-că prin aceasta nu numai că nu se vatămă, după-cum să tem unii, fără motiv, sfinţenia vetrelor naţionale, pentru-că acolo nu va fi forţată nici-odată ca limba oficială, ca limbă de conversaţie, dar' nici cultivarea naţionalităţilor nu se împedecă, numai de-am fi în stare să ne ridicăm şcoale proprii confesionale, ca protestanţii, pentru-că să fim drepţi, o confesiune nu poate se ceară favor dela stat asupra celeialalte.

Număroase petiţii şi adrese s'au înaintat dietei în privinţa aceasta, ba mai multe comisiuni au lucrat în chestia aceasta, şi a le discuta amănunţit toate acestea ar fi atâta, cât a abusa de preţuita indulgenţa a onoratei case. Mă restrîng deci la punctele principale.

Ce se atinge de proiectul de lege *Branovăczki-Miletici,* din el lipseşte, pentru-ca pocalul amărăciunii sa fie plin până la gură, numai pretensiunea încă, ca pe seama tuturor naţionalităţilor din Ungaria să se mai ceară şi coroane speciale.

Nu pot sprigini mai departe pretensiunea naţionalistă, propusă din partea minorităţii, că anume, la administraţia comitatensă limba naţionalităţii aflătoare în majoritate în comitat, sau ce e tot una, limba decretata din partea majorităţii, să fie acceptată ca limbă de afaceri la comitat, pentru-ca prin aceasta nu numai naţionalităţile rămase în minoritate nu vor putè fi liniştite nici-odată, ci s'ar îngreuna şi comunicarea unui comitat cu celalalt. Se luăm de es. Maramurăşul, unde majoritatea naţională o formează Rutenii. Noi, Românii, — Maghiarii vorbească pentru ei, — si fractus illabatur orbis, chiar de s'ar prăbuşì pământul nu ne-am putè mulţămì, ca să ni se octroeze limba ruteană ca limbă comitatensă de afaceri, şi mai de grabă am fi în stare, până la cel din urmă, să nu ne oprim până la Bucureşti. Întreb deci, care e aici oportunitatea? Quid tunc? Aceea, să rămânem pe lânga limba pe care a declarat-o articolul II de lege din 1844 de limbă de guvernare în patria aceasta, şi pe care o folosim neîntrerupt şi fără scădere, şi în casul acesta liniştească-se fiecare sân de adevarat patriot prin conştienţa patriotică, că aceasta e *limba statului.*

În casul însă, că din punctul de vedere al echităţii s'ar primì limbile mai multor, sau ale tuturor naţionalităţilor comitatense de limbi de afaceri în comitate, în casul acesta adevărat ca am întrece şi pe fraţii ardeleni în marinimositate, dar' 'i-am întrece sigur şi în provocarea confusiunii babilonice, căci ei cu două naţionalităţi legislatorice au trecut în lege trei limbi ca limbi oficiale, ear' noi ar

trebui se trecem în casul acesta cel puţin şase. Şi 'i-a fost uşor domnului Schmerling în conştienţa atotputerniciei sale se desmerde cu astfel de concesiuni în Reichsrath pe fraţii nostri ardeleni, dar' într'o zi bună din motivul, că e în detrimentul mare al maşineriei de guvernare şi că e încopciată cu spese abia de învins guvernarea facuta în mai multe limbi, s'ar fi pomenit că cele trei limbi s'au contopit în una, în cea germană, după-cum se începuse deja la 64 şi 65, — pentru-că e foarte natural, onorată casă, ca constituţiunile ficţionate din partea singuraticilor să fie tot atât de schimbăcioase, ca şi creatorii lor înşişi.

Sunt convins deci, că onorata dietă, precum a declarat-o în toate adresele sale, e gata a împlini pretensiunile noastre juste şi echitabile naţionale. A declarat zic, pentru-că trebuia să răspundă la rescriptele dela Viena venite, dintre cari fiecare accentua cu putere pe favoritul seu făt, pe acel mumus înspăimântător naţional, sub masca căruia ne întâlnim numai cu amarele imputări, că atunci când solicităm restaurarea constituţiei noastre să ne dăm totodata seama şi să recunoaştem slabiciunea noastră întru esoperarea ei, fiind-că ţinere la olaltă nu esistă între noi. Şi din contra, faţă de aceste amare imputări ce procedură patriotică era aceea din partea conducătorilor naţionalităţilor, dacă declarau încă în dieta dela 1861, ca nu simţesc necesitatea îngrijorării Vienei pentru naţionalităţi, pretinzând sa se restabilească numai constituţia, celelalte le regulăm apoi noi singuri între noi! Ear' în urmarea acestei proceduri patriotice, fie-'mi permis a crede, că Ungaria putea sa iee cu totul altă posiţie faţă de reacţiunea Vienei.

Dar' revin asupra faptului, că onorata dietă a promis în adresele sale împlinirea pretensiunilor noastre juste şi echitabile naţionale. Dar' n'a promis, şi nu putea promite aceea, şi cu drept cuvânt nici nu poate implinì astfel de pretensiuni, cari pe când sunt în favorul unei naţionalităţi, sunt în detrimentul celeialalte, fără a mai amintì aici interesul patriei, care e lucru principal. Dar' abstragând dela casul propus şi de marea comisiune, că şi limbile naţionalităţilor cari formează a cincia parte sa fie acceptate ca limbi de afaceri comitatense, pentru-că va înţelege ori-cine, că şi aceasta va duce la chaos, la absurd, — dar' luând chiar şi casul ce pare mai posibil, că limba naţionalităţii aflătoare în majoritate în comitat s'ar primì de limbă de afaceri în comitat, în casul acesta se luăm de es. comitatele mărginaşe, sau chiar Maramurăşul, unde, conform proiectului,

cu Valahi, cu Maghiari, cu Români cu tot, într'un deceniu ne-am făcut Rusneci, pentru că funcţionarismul, în deosebi în situaţia actuală de oboseală, de escrocare, are o putere atât de fermecătoare, încât învăţăm limba sanscrită, sau ori-ce limbă din lume, numai pentru-ca să putem fi funcţionari. Ear' decât să ne rusificăm, ceea-ce nu pot pofti dela noi nici înşişi fraţii Ruteni, mai bine vrem să ne maghiarisăm, cu atât mai vârtos, pentru-că pământul acesta, din a cărui sudoare ne hrănim, păna acuma încă nu e rusesc, ci-'l cunoaştem de pământ maghiar.

Al doilea motiv e funcţionarismul, şi aici se recunoaştem sincer onorată casă, că formează cea mai temută, cea mai gingaşe parte a pretensiunilor noastre naţionale. S'au ridicat în privinţa aceasta plângeri motivate şi nemotivate, ear' în parte, de es. în comitatele marginaşe de Nord, s'au ridicat plânsori mai mult pentru-că avem prea puţini indivizi dintre naţionalităţi, cvalificaţi pentru funcţiuni, fiind-că slabul rod al pământului nostru improductiv, nu că pentru educarea copiilor nostri, dar' nici pentru hrănirea proprie nu e suficient.

Pentru a fi liniştiţi în privinţa aceasta e de dorit deci, ca guvernul să fie cu atenţiune la aceea, ca naţionalitaţile sa fie representate după echitate în funcţiunile ce depind dela denumire, prin indivizi cvalificaţi spre aceasta, şi oneşti şi de caracter; zic, după echitate, pentru-că proporţia naţionalistă, dorită de unii, să fie stabilită în privinţa aceasta chiar şi după ideia lor de proporţiune, va duce la separatism, la desbinare între naţionalitaţi, ceea-ce ar fi în detrimentul tocmai al nostru, al naţionalităţilor, pentru-că în casul acesta o naţionalitate, fie ori-cât de cvalificată, n'ar putè conta la aplicare în oraşele maghiare. Ear' oraşe rutene sau valahe eu nu cunosc în patria aceasta.

Ar duce la separatism naţional şi intenţiunea de dispunere a ministrului de honvezi, afirmativa, că regimentele de infanterie să fie clasificate dupa naţionalitaţi. Dar' aceasta ar fi şi pentru patrie lucru periculos, pentru-că ar duce uşor la revoluţiuni militare, resculându-se anume naţionalitatea unui regiment de infanterie în contra celeialalte. Toate acestea însă eu nu le înşir pentru a ataca, pentru-că mă plec în faţa intenţiuneĭ curate de împăciuire a stimatului ministeriu, după care s'ar face dispoziţiuni pentru posibila calmare a mâncărimii naţionale, dacă se intenţionează cumva luarea de dispoziţiuni. Dar' se avem în vedere, că prin aceasta, nu că se calmează pasiunile naţionaliste, ci se potenţază chiar mai mult. Mai nainte, anume, am

avut acel favor cu fiii noştri ostaşi, că au venit acasă dela miliţie versaţi în mai multe limbi, va se zică mai cvalificaţi, aflându-se la regimente de infanterie mestecate, de mai multe naţionalităţi, decum erau când au fost asentaţi. Prin o astfel de eventuala disposiţie însă numai cu patimile naţionaliste ar fi mai bine împovăraţi.

La aceasta să se mai adaoge şi disposiţia onoratei case la organisarea comitatelor, ca cercurile ţării şi ale comitatelor să fie clasificate şi arondate în mod meşteşugit, după naţionalităţi, după cum adecă se proiectează şi împărţirea comitatului Maramurăş din partea unor hiperzeloşi, anume, Maramurăşul de jos, sau rutean, şi Maramuraşul de sus, sau român. Şi apoi că maghiarimea celor cinci oraşe unde va fi împărţită, rămâne secretul proiectatorilor. Dacă deci astfel ar intenţiona onorata casă se dispună în chestia organisării comitatelor, atunci onorata casă se considere de a sa proprie operă număroasele ţări slave şi române, mai mici sau mai mari, ce s'ar naşte în curînd din aceasta disposiţiune, şi întreb, unde găsim atunci imperiul maghiar al Sfântului Stefan? Poate ca ori unde în trecut, dar' în viitorul patriei nici odată. Atunci şi prorocia lui Szécsenyi trebue să o esplicăm pe dos: Ungaria a fost, dar' nu mai e, decât o ţară complicată. Negligenţa, deşi de bună credinţă, a înaintaşilor în privinţa aceasta, se răsbună cu toată amăraciunea asupra generaţiei acesteia, şi inimicii noştri ne toarnă din acest amar cu vădită bucurie. Dar' aceasta ne admoniează, că rana aceasta sângerătoare noi trebue se o vindecăm cu energie, cu prudenţă şi în frăţietate, dar' înainte de toate, în interesul patriei.

Scuzaţi, am părăsit firul vorbirii, 'l-am întrerupt acolo, că nu e oportun se stabilim proporţii naţionale la ocuparea de oficii. Cer însă echitate, ceea-ce cred că e cu atât mai realisabil din partea guvernului, dacă neîncrederea născută din nisuinţele separatistice ale unor conducători naţionalistici se preface în apropiere frăţească şi în încredere reciprocă, născută din ea, — pentru-că un guvern responsabil, ca se poată corespunde cum se cere datorinţelor sale, trebue să-'şi aleaga astfel de indivizi ca funcţionari, în cari să-'şi pună încrederea, căci altcum se prabuşeşte sub povara responsabilităţii.

Ear' cu dorinţele noastre de separatism şi desbinare naţionalistă numai neîncredere stârnim în guvern, ceea-ce poate avea de urmare, e drept că amara, dar' cu atât mai naturală, cu atât mai logică, continua noastră trecere cu vederea. De aici sa poate esplica, ca de present naţionalităţile nu sunt representate după echitate la

guvern. Dar' în măsura în care ne alipim de interesele patriei şi le punem deasupra intereselor naţionale şi private, va fi necesar, ca şi guvernul se manifeste o procedură mai liniştitoare faţă de noi.

Atâta despre oficiile pendente de denumire.

Ce se atinge acum de restaurarea scaunelor comitatense, în privinţa aceasta, conferând comiţii supremi cu inteligenţa mai de frunte a naţionalităţilor din comitat, în înţelegere şi cu considerare la indivizii cu caracter onest şi cvalificaţi ai naţionalităţilor, vor face candidarea, ear' representanţa comitatului va alege funcţionarii. Aleaga valah, maghiar, rutean sau român, depinde dela priceperea sa. Şi întru-cât alegerea e liberă, din acest motiv ţin eu de realisabile şi pretensiunile naţionalităţilor. Sub aceasta însă nu înţeleg restauraţiile de curînd întâmplate în unele comitate, cari au putut sa fie ori-ce, numai alegeri libere nu, unde adecă comitele suprem înainte de alegere a ţinut conferenţă şi în presenţa şi sub influenţa sa s'a stabilit în mod arbitrar lista candidaţilor, care apoi a fost modificată, au fost schimbate cercuri şi candidaţi. Nu întru în detailuri, pentru-că nu vreau să agitez spiritele, şi de altcum suntem la pragul legislaţiunii, în care însa avem puţină încredere, pentru-că lungul absolutism ni-s'a prefăcut întru atâta în sânge, încât deşi ne-am îngrozit atât de mult de el, în cele din urmă vom cădè singuri în el.

Nu mă pot face deci părtaş nici de îngrijorarea naţionalistă, că limbile noastre naţionale nu vor putè ajunge la oficii, fără a fi conglomerate ca limbi oficiale de afaceri, căci limba nici nu e proprietate atât de esenţială, ca să nu 'şi-o poată însuşi şi altul, şi astfel, pe când deoparte perdem scopul, de altă parte periclităm interesele patriei. Drumul cel mai sigur al întrării în oficii îl gasesc deci în cvalificaţia cuvenită, în caracterul curat, în patriotismul neclintit, şi mai ales în apropierea frăţească, ear' nu în nisuinţele separatistice şi în conglomeratul limbilor oficiale.

Mai temeinică ar putè fi îngrijorarea, că deocamdata abia vom avè indivizi cvalificaţi suficienţi pentru toate ramurile de oficii, deoparte fiind-că tinăra noastră generaţie iubeşte în număr neproporţionat ştiinţele juridice, de altă parte earăşi, pentru-ca planul actual de învăţământ nu duce la scop şi e necesar să fie modificat din temelii, şi apoi nu numai să nu fie puşi peste tot atât de tiraniceşte la dare, ci cei mai săraci şi cu eminente aptitudini dintre elevi, ear' de acesteia se găsesc foarte mulţi printre naţionalitaţi, sa fie aju-

torați, fie pe ori-ce cale, pentru-că lipsa noastră de cultură nu reșede în lipsa de inteligența, ci în lipsa de putere materială. Pentru-că, după-cum am amintit mai sus, terenul nostru apătos și sălbatic, cu slabul seu rod, nu pentru educarea copiilor noștri, dar' nici pentru alimentarea noastră proprie nu e suficient, ear' de industrie și comerciu pe astfel de ținuturi pustii nici pomană.

A potențat situația noastra apăsătoare încă și netoleranța religionară. Sistemul lui Bach anume a redus gimnasiile cu 6 clase de regulă la 4, ear' în Marmația afară de aceasta a împedecat și continuarea studiilor la liceul reformat de acolo. Plânsoarea noastră înaintată pentru delăturarea acestui gravamen a fost aruncată din partea locotenenței m. reg. volniciei unui episcop sătmărean, de atunci asemenea decedat în domnul, care a hotărît, că pentru locuitorii orașului să fie împlinita rugarea, dar' cei din afară, fiind-că toți sunt săraci, ca la țară trăitori, sa fie îndrumați să-'și continue studiile la Oradea-mare, sau ori-unde în lumea aceasta larga.

Astfel de casuri pot fi timbrate apoi de gravamine naționale și de netoleranță religionară. Eu, onorată casă, stimez foarte mult cinul preoțesc, fiind-că prin aceasta mă stimez și pe mine, fiind membru al acestui corp. Dar' când unul pune astfel de pedeci desvoltării spirituale, ear' celalalt aruncă neghină printre naționalități, al treilea escludând chiar limba statului din biserică, după-cum s'a întâmplat la Măcău, și octroând o astfel de limbă credincioșilor, pe care ei mai puțin o pricep, și toate acestea sunt motivate cu autoritatea Papei, pe când noi, gr.-catolicii, prin aceea că ne-am unit, stimăm ce e drept pe Papa, dar' un astfel de drept de ingerință nu 'i-l recunoaștem și nu 'i-l-am recunoscut nici-odată, pentru-că atunci ar trebui latinește să ne rugăm, — poate chiar și se cugetăm politicește, — de altfel Sanctitatea Sa Papa va trebuì se știe, și eu cred că știe, că scris este, că „omnis spiritus laudet Dominum“, ear' cu un spirit pe care nu 'l am nu pot lăuda pe Domnul, fără cel-ce știe, astfel de casuri deci ar trebuì să fie îndrumate la ordine: planul de învățământ ar trebuì să fie eliberat de cătușele actuale, aplicându-'l vieții, religiunile decretate de egal îndreptățite făcute libere, ca se fie, cum zicea Cavour, ministrul italian, biserică liberă, respective biserici libere în stat liber, pentru-că astfel de casuri îngroapă număroase eminente capacități, spre marea perdere a patriei, prin astfel de casuri se nutrește în noi, în deosebi în locuitorii din comitatele sterpe mărginașe, ca să o spun sincer, *invidia*, că noi pe terenul

intelectual, luptând cu atâtea pedeci, nu putem emula cu alţii, — pentru-că nu prea voiu greşi onorată casă afirmând, că de es. în Maramurăş, esceptionând preoţii şi funcţionarii, abia se mai află de present cinci familii în stare să-'şi crească copíii în mod potrivit.

Şi acum 'mi-aş termina părerile în jurul chestiei naţionale. Cred şi de altcum, că am obosit din destul pacienţa onoratei case. Dar' cu durere esperiez, că pe comitatele din centrul patriei, curat maghiare, puţin le impoartă frecările neplăcute naţionaliste din comitatele mărginaşe, de mixte naţionalitaţi. Dar' binevoiţi a avè în vedere, că atunci când proximus ardet Ucalegon, când arde casa vecinului, primejdia e aproape şi de noi. Trebue deci să le zacă în interes, nu numai comitatelor numite, ci întregei patrii, nisuinţa spre o unitate politică naţională, ca să nu fim oi resfirate ale patriei, ci precum locuitorii unei patrii, supuşii unei coroane şi ai unui rege, aşa să fim şi fraţi din inimă şi din suflet. Ba trebue să-i zacă în interes în deosebi regelui nostru, acum încoronat în mod fericit, ca el se nu stăpânească aici o bucăţică de Slavia, care trage cu ochiul spre Nord, colea o Românie, care suride Orientului şi visează despre anumite hotare pe la Tisza, ci un imperiu compact puternic maghiar, care să fie în stare nu numai se contrabalanseze dorinţele de continuă estindere ale colosului dela Nord, ci şi să se opună cu succes ori-cărui inimic cutezator. Pentru-că pot venì vremuri nefavorabile, onorata casă, când atât patria aceasta, cât şi domnitorii ei, vor deplânge amar încrederea prea mare actuală, şi atunci, abia atunci se vor desmeteci urmaşii noştri, înţelegând, că actualii agitatori naţionali, sau că au fost prea miopi, sau că nu au lucrat în interesul domnitorului şi al patriei, ci au nisuit să-'l aducă la cădere, ear' patria se o arunce în primejdie desăvârşită.

Eu, onorată casă, care amăsurat etăţii mele stau la marginea mormântului, după convingerea mea scoasă din lungă esperienţă, nu spre desbinare, ci spre unitate politică naţională m'am nisuit şi mă nisuesc totdeauna. Şi nici nu cred să esiste naţionalitate cuminte în patria aceasta, care să se ferească de apropierea fraţască, făcută pe basa egalităţii de drept, pentru-ca o astfel de naţionalitate s'ar legăna în continue amăgiri numai, ca să nu zic periculoase chimere. Naţionalitatea, care astazi tinde spre separatism naţional, va tinde mâne la desmembrare desăvârşită, şi o astfel de naţionalitate, nu că dieta actuală nu o poate mulţămì, satisfăcându-'i dorinţele, dar' poate-ca nici Dumnezeu.

O astfel de naţionalitate are trebuinţă deci se studieze organisarea politică interna din Valahia, unde nu vreau nimic să ştie despre alta, decât despre naţiunea şi limba română, deşi sunt 50, ba cu cei din Moldova, 100 de *mii* de locuitori maghiari, între alte multe naţionalităţi, şi eu, onorata casă, toate acestea le aflu la loc, pentru-că iubescu-mi şi eu naţionalitatea, ca pe mine însumi, şi ca atare vreau se recurg la toate mijloacele posibile cari duc la desvoltarea materiala şi spirituală a naţionalitaţii mele. pentru-că ştiu, că acesta e interesul poporului; dar' sunt totodată şi cetăţean al patriei, îmi iubesc patria mai bine decât pe mine, şi ca atare îmi este de datorinţă patriotică a mă opune tuturor acelor pretensiuni naţionaliste, cari se împotrivesc intereselor patriei noastre, pentru-că nu-'mi pot închipuì naţionalitate fericită într'o patrie sfâşiată, împărţita, şi astfel nefericită, şi dela acest principiu al meu numai atunci m'aş putè abate, dacă acea dogmă politică, după care omne imperium in se divisum disolabitur ar înceta a mai fi, şi cu espunerea acestui motiv al meu am pronunţat totodată şi hotarîrea adusă în congregaţia semestrală din Decemvrie anul trecut din partea comitatului Maramurăş, al cărui deputat sunt, după care adresele comitatelor Trencin şi Zemplén, în cari sunt desvoltate ideile referitoare la limbile oficiale propuse de subcomisiunea naţionalistă, sunt călduros spriginite, şi pentru o cooperare în acest înţeles deputaţii lor au fost provocaţi în mod special fiecare.

Cu inimă sângerătoare trebue deci să reprivim asupra anilor de curînd trecuţi, plini de sărăcie, miserie şi suferinţe, şi la evenimentele cari 'i-àu provocat, din cari fie-mi permis a conclude, că dacă noi deopotrivă ne-am fi împlinit datorinţa patriotică, nu s'ar fi ivit catastrofa sângeroasă şi în urmarile sale atât de jalnică, ear' dacă astfel a fost scris în cartea sorţii, adecă suferinţele noastre de atunci încoaci, — daca era unire între noi şi lucram deopotrivă pe terenul negaţiunei, n'ar fi fost atât de lungi, ba, — şi aici rog se fiţi cu atenţiune, ne-ar fi succes chiar şi învoeala cu Austria în mod mai favorabil, prin urmare, şi pretensiunile noastre naţionale ar putè fi împlinite mai cu mare prevenire. Dar' în aceasta tristă stare a faptelor nu rămâne alta pe seama respectivilor, decât să-'şi pună mânile pe pept şi se rosteasca un *mea culpa.*

Termin cu părerile mele în jurul acestei chestii neplăcute. Onorata dietă va dispune după înţeleapta ei apreciare." (Aprobări generale.

Şedinţa să încheie.

## *Ședința dela 28 Noemvrie 1868.*

Se continuă discuția asupra legii de naționalități.

*Sigismund Papp:* „Onorată casă! Deși sunt numarate zilele dietei, și fiecare minut, fiecare oară e scumpă, totuși nu consider de perdut timpul folosit întru deliberarea acestei chestii de mare importanță, și nu-'l țin de perdut pentru aceea, pentru-că după curata mea convingere dela resolvarea cu succes a chestiei acesteia depinde fericirea, marirea și înălțarea patriei. Nu-l țin de perdut nici pentru aceea, pentru-că trebue se limpezim noțiunile, acele noțiuni, cari în mare parte prea sunt confundate între olaltă. Ear' această confusiune de noțiuni culminează special în aceea, că ce înțeleg unii sub națiune politică?

Mă voiu încerca, onorată casă, se o esplic pe scurt, și anume, mergând îndarăt la vremile de mai naiute de 1848, pentru-ca se pot ajunge la epoca de astăzi, care, așa zicând, e epoca democrației.

Înainte de 1848 națiune politică n'a fost cea maghiară, n'a fost cea română, n'a fost cea sârbă, ci națiune politică a format clasa nobililor. Pentru-că națiune politică e numai aceea, care e chemata se esercieze drepturile împreunate cu politica, anume, drepturile de legislațiune și de autonomie.

In perioda aceasta aflându-se deci numai nemeșii în folosința drepturilor politice, ei au format națiunea politică. Așa au fost, onorata casă, printre nemeși, oameni de buze maghiare, slave și române, ba au fost comitate în cari majoritatea nobililor o formau Românii, așa între altele comitatul Aradului și ținutul Chiorului. Nu s'a spus nici odată, că numai națiunea maghiară e în mod escepțional națiune politica, ci națiune politică erau așa numitele „stimate orduri și staturi." O dovedește aceasta *corpus juris,* în care nu aflăm nici unde alta espresiune decât: „inclyti status et ordines regni Hungariae," ear' nu: „inclyti status et ordines nationis hungarae."

Da, domnilor. Dar' s'au schimbat vremile, pentru-că evenimentele dela 1848 au creat o epocă nouă. Și dupa-ce clasa nobililor a încetat a mai fi în mod escepțional părtașă la folosirea drepturilor politice, și după-ce drepturile politice au fost estinse asupra tuturor locuitorilor Ungariei, fără deosebire de lege și naționalitate, dat fiind, că evenimentele dela 1848 cu direcția lor democratică au dărîmat privilegiile învechite, castele escepționale, cari degradau omenirea, cari în detrimentul poporului monopolisau singure drepturile

eterne ce competeau deopotrivă tuturor cetăţenilor patriei, repet, după-ce conducătorii cu inimă calda, cari conduceau soartea patriei, au primit între zidurile constituţiei şi clasa nenobila, prin aceasta întreaga poporaţiune a întrat în edificiul comun al constituţiei comune, mai nainte proprietate numai a clasei privilegiate a nobililor. Şi oare numai Maghiarii, cari până aci nu erau nobili, au întrat în folosinţa drepturilor politice? Nu, ci fiecare, fără deosebire de lege şi naţionalitate.

Când deci e vorba de naţiune politică, eu sub ea înţeleg poporaţiunea întregei Ungarii în totalitate şi una câte una, ear' nu în mod privilegiat, una, numai pentru aceea, pentru-că din întâmplare să numeşte maghiara.

Confusiunea de noţiune în privinţa aceasta vine de acolo, că ţara aceasta se numeşte Ungaria, de unde unii vreau să deducă, că Maghiari trebue să fie toţi aceia cari locuesc în Ungaria, aparţină ei la ori-ce limbă sau religiune. E o idee greşita, pentru-că adevărat e, că toţi cei-ce locuesc aici şi sunt părtaşi la folosinţa drepturilor politice membri ai Ungariei sunt, dar' pentru aceea nu sunt Maghiari toţi, ci precum am spus, locuitori ai Ungariei. Şi oare prin aceea, că aici locuesc diferite naţionalităţi, e periclitată unitatea ţării şi guvernarea ei? Nu. Să ne închipuim o casă, în care locuesc diferite părţi, locătari, într'o locuinţă Unguri, în alta Nemţi sau Sârbi, etc. Pentru aceea casa formează totuşi un întreg, deşi o locuesc diferite naţionalităţi.

Eu declar, că nu doresc împărţire teritorială când e vorba despre aceea, ca comitatele cum să le organisăm, pentru-că din aceasta nu poate se deducă nimeni împărţire teritorială pe seama ţării. Acolo e de es. Pest, Pilis şi Solt. Mai nainte trei comitate, acum formează numai unul. Prin aceea nu periclităm integritatea, că facem din doua comitate unul, sau din unul două.

Eu declar, că statul are trebuinţă cu toate acestea de vre-o legătură, fără de care statul nu poate să esiste. Dar' legătura aceasta, după concepţia mea, nu poate fi estinsă mai departe, decât numai cât cere interesul statului ca să-'şi poata conserva esistenţa. Şi care poate să fie lăgătura aceasta? Nu poate fi alta decât legătura dietei, a legislaţiunii şi limba de guvernare. Dacă mergem mai departe, statul vatămă drepturile popoarelor, fără se aibă necesitate a o face aceasta.

Despre limba de guvernare declar categoric, că fiecare municipiu, fiecare singuratic trebue se aibă dreptul să facă rugări şi representaţiuni cătră guvern în limba proprie. Doresc ca de jos în sus

*astfel* să fie. De sine înţeles, că vorbesc numai despre Ungaria, luată în sens mai îngust, nu şi despre Ardeal şi despre Croaţia, fiind-că nu popoarele sunt pentru guverne, ci guvernul e pentru popoare. Aici se poate face obiecţionarea, că cum trebue guvernat în atâtea limbi? Raspund, că nu doresc sa fie mai multe limbi de guvernare, ci vreau, ca limba de guvernare să fie cea maghiară, însă numai de sus în jos, nu şi de jos în sus.

Ceealaltă obiecţionare ar putè fi, că cum ar putè fi posibil să cunoască guvernul atâtea limbi, fără de cari n'ar fi posibilă guvernarea? Pentru aceasta sunt două modalităţi, sau aşa, că la guvern se aplică astfel de indivizi cari cunosc limbile, sau se aplică — tălmaci. Modalitatea dintâiu o consider la tot casul de mai dreaptă şi mai echitabilă. Pentru-că precum toţi, în comunitate, purtăm sarcinile, aşa în comunitate trebue să împărţim şi emolumentele.

După-ce deci am limpezit în modul acesta noţiunea naţiunii politice, trec la aceea, că eu vreau ca limba legislaţiunii, şi cum am spus, şi a guvernării, una să fie. Eu, după-cum am declarat şi cu altă ocasiune, nu vreau se vorbim în dietă în mai multe limbi, deşi în proiectul de lege dela 1861, la care, între alţii, a avut parte activa şi dl ministru de culte, tocmai la propunerea sa a fost decretata admiterea întrebuinţării mai multor limbi. Eu nu ţin de corect lucrul acesta, pentru-că scopul nostru este să ne înţelegem şi sa ne capacitam unul pe altul, ceea-ce dacă se face în mai multe limbi e cu neputinţă. Eu nu ţin limba, luată filologiceşte, de alta, decât de ó mişcare a aerului, prin diferite tonuri articulate, cari străbat prin ureche şi sunt înţelese de alţii. Va se zică, în dietă o limbă trebue să fie, pentru-ca sa ne putem înţelege reciproc. Ştiu, că atunci, când o declar aceasta atât de categoric, voiu ridica în contra mea resensul unora dintre fraţii mei Români, dar' eu nu pot să fac alta, decât se urmez conştienţei sufletului meu. Şi ei înşişi sunt convinşi despre aceasta în internul lor, pentru-că şi ei ştiu foarte bine, că atunci, când noi Românii şi Sârbii am ţinut consultare comună, fiind-că Românii n'au ştiut sârbeşte, şi Sârbii n'au ştiut româneşte, a trebuit sa vorbim ungureşte. Esemplu clar, că consfătuire comună nu se poate ţinè în 5 6 limbi.

Fiind-ca aici se află deci diferite naţionalităţi, e inevitabilă legătura, şi eu legătura aceasta, fără se avem vre-o vătămare, legătura aceasta vreau se o menţin. Deci în privinţa aceasta se face din destul şi integrităţii statului.

Dar' acum, domnilor, ce rămâne pe seama naţionalităţilor? Rămân comitatele şi comunele. Mărturisesc sincer, că atunci când s'a compus proiectul Românilor şi al Sârbilor noi am contat la aceea, că se vor organisa comitatele, şi mărturisesc sincer, că chestia aceasta cu greu va putè fi resolvată pe deplin, după dreptate şi echitate, fără organisarea comitatelor şi fără întroducerea autonomiei comunale.

Dar' adusă fiind pe tapet sunt de părerea, că de oare-ce nu se poate şti astăzi ce drepturi vor fi date comitatelor, cum se va face organisarea finală, cum vom putè stabili mai pe uşor drepturile de până acum ale comitatelor, cum vom determina aceea, ca statul se ţină pentru sine tot ce compete statului, în mijlocul formelor parlamentare, fără ca se cădem în păcatele evidente ale centralisării, zic, toate acestea deocamdată neputându-le şti, nu ne aflăm în posiţia să putem trage linii demarcaţionale între guvernul responsabil şi drepturile comitatelor. Va se zică, şi resolvarea finală a chestiei limbilor eu aş face-o pendentă dela organisarea comitatelor, de sine înţeles fiind, că până atunci nu se poate face nici o restrîngere care ar vătăma naţionalităţile diferite.

Eu aş fi dorit să fie amânata chestia pe atunci, şi dacă onorata casa n'ar fi atât de graţioasă să primească proiectul Românilor şi al Sârbilor, aş propune, ca proiectul de lege presentat de comisiunea centrala să-'l primim şi aplicăm în vieaţă, şi cu influenţa noastră morală să nisuim a-'i da vieaţă pretutindenea în comitate şi comune. Sa decretăm deci, că ţara aşteaptă, ca fiecare comitat să se acomodeze acestui proiect de lege la organisarea desavârşită a comitatelor, şi astfel va arăta timpul apoi, daca bun sau rău a fost acest proiect de lege? Să-'l luăm deci de probă.

Am avut fericirea sa organisez un comitat la 1861. Atunci aşa era legea, că nu era permis a se vorbì în adunări comitatense altcum decât ungureşte. Eu am întrodus însă, că în fiecare limbă se putea vorbì, şi pacea a fost legata şi sfântă. Am mers chiar mai departe, am numit doi protonotari, maghiar şi român, ca să fie satisfăcute pretensiunile ambelor naţionalităţi. Am aplicat în oficii după dreptate Maghiari şi Români, şi după-ce satisfăcut a fost fiecare Maghiar, buna înţelegere a fost restabilită, n'a fost nici-odată plânsoare, după-cum nu e nici astăzi. Eu aşa cred, că toate acestea trébuesc lăsate în grija vremii. Dar' într'adevăr e datorinţă morală a tuturor acelora cari trăesc în comitate, să iee amasurat raporturilor locale astfel de disposiţiuni, cari să provoace mulţămire din toate părţile.

Dacă nu s'ar primi propunerea aceasta a mea, în casul acesta, după modesta mea părere, rog ca negreşit să fie luată de basă pentru discuţie părerea minorităţii.

Domnilor! A amintit un deputat, că dacă vor perì Maghiarii, — Bartal o spunea, — vom perì şi noi. Eu nu o pot primì aceasta. Noi nu putem să perim, noi trebue să trăim, şi să trăim până în vremile de pe urmă. Dar' prin ce putem să trăim? Ştiu foarte bine domnilor, că naţiunea maghiară e o rassă de popor isolată. In Europa centrala e singură, fără fraţi şi fără rudenii. Ştiu şi aceea, că şi Românii se află în asemenea situaţie. Ştiu, că aceste doua naţiuni, trăind în bună pace, precum au fost în stare în vremile trecute se apere civilisaţia în contra barbarismului, căci am vazut fugă de tatar, şi am văzut pamânturile noastre călcate de potcoave turceşti, dar' 'i-am alungat cu puteri unite, şi trăim şi n'am perit, tot aşa şi în viitor, dacă vom pàstra buna înţelegere ne vom putè apăra în contra ori-cărei primejdii. Noi, Românii şi Maghiarii, trebue se arătăm, că lucrând împreună, în bună înţelegere, putem să trăim şi putem să ne fericim. Dar' pentru a putè fi fericiţi, fratele care e mai tare în avere şi inteligenţă trebue să fie cu considerare faţă de celalalt frate, şi atunci când e ajuns la putere să aibă, căci *trebue* să aibe în vedere, că acesta nu poate să-'i fie frate maşter, ci trebue să 'i-se măsoare cu acea dreaptă măsură, care a făcut se câştigăm patria comună Sa abstee!). Rog puţină pacienţă, şi ascultaţi şi aceea ce poate că nu vă place!

Ni-se spune, că voim să gravităm în afară. Domnilor! Am văzut vremurile îngrozitoare în cari mulţi domni gravitau în afară, ear' atunci când le mergea bine gravitau înlăuntru, şi acum unii dintre ei se află între noi. Dar' noi şi atunci când rău ne-a mers, tot aici am rămas, înlăuntru. Dacă e vorba că gravităm în afara, eu ştiu foarte bine că ce însemnează aceasta. Nu poate gravita nimeni în afară sau în alta parte, dacă aici, în patrie, îşi află bunăstarea şi fericirea. Numai atunci avem obiceiul a merge în străinătate, când în patrie nu suntem mulţămiţi. Dar' aşa cred, că nimeni dintre fraţii noştri nu o doreşte aceasta, pentru-că nu trebue să ceară nimeni, ca pretensiunile şi dorinţele juste ale naţionalitaţilor să nu fie împlinite.

S'a tras la îndoeală şi aceea, că în cartea legilor ar fi amintită naţionalitatea, şi aceasta a spus-o tocmai dl deputat Madocsányi, afirmând, că în corpus juris partea primă, tit. III §-ul 25, nu se află cuvântul »*natio*. A citat, ce e drept, text maghiar din corpus

juris, dar' nu textul latin. Ear' textul latin sună astfel (şi aceasta se cuprinde în partea III titlul 25 §-ul 2: *et quamvis hae nationes,* adecă: romani, rusniaci, hungari, etc. Dar' sa nu discutăm asupra lucrului, pentru-că suntem aici, şi nimeni nu poate trage la îndoeală că n'am esista. Da, esistăm, şi cu voi împreună trebue să traim, cu voi împreună să fim fericiţi. Aşadar' dacă suntem aici, şi ca naţiune inarticulată vrem să esistăm şi să trăim, nu aflu de corect lucru să ne puneţi pe toţi sub o căciulă. Nu ţin de corect să ni-se spună: „Tu nu eşti Român, ci trebue să fi Maghiar." Asta, aşa cred, nu se potriveşte cu dreptatea şi echitatea.

Ce se atinge de primul paragraf al proiectului, care sună astfel: „Toţi locuitorii Ungariei formează în privinţa politică o naţiune, naţiunea unitară şi nedespărţită maghiară", — am numai observarea, că după-ce limba diplomatică în întreaga Europă e limba franceză, dupa paragraful acesta ar trebui să se zică şi aceea, că întreaga Europă nu e alta, decât *naţiune franceză indivisibilă.* Eu nu vreau definiţiuni în lege, şi acest proiect de lege astfel nu-'l pot primi, ci eu acestui proiect de lege aş fi dorit să 'i-se dee şi alt titlu, cum s'a dat la 1836, 1844, despre limba maghiară, adecă: de usu linquae hungaricae. Aşadar' de usu linquarum in Hungaria existentium, pentru-că aici se cuprind regulele întrebuinţării limbilor. Dar' mie se nu-mi definieze nimeni că ce sunt, pentru-că definiţia aceasta 'mi-o fac eu singur, după-ce esistenţa mea, vieaţa mea naţională, nu vreau să mi-se faca pendentă dela nici un fel de definiare.

Încă câteva observări. Amicul meu Thury Gergely a amintit, că sunt în aplicare astfel de funcţionari dintre Români şi alte naţionalităţi, cari dacă n'ar fi de naţionalitatea aceea, nici n'ar fi în aplicare. Prin aceasta voia probabil se spună, că nu sunt destoinici. Să mă ierte stimatul amic, dar' pe aceste zece degete 'i-aşi putè număra pe cei aplicaţi. Şi fiind-că a făcut pomenire, nu pot să nu amintesc şi eu faptul, că în întregul ministeriu numai *cinci* Români se află în aplicare. Şi ştim onorată casă, că pe când în vremile cele grele, sub sistemul lui Bach şi Schmerling, gemeam, — adecă aceia cari gemeam, pentru-că erau şi de aceea cari nu gemeau, şi chiar şi dintre Maghiari foarte mulţi erau bine şi gras căpătuiţi, — şi ne lipeam unii de alţii, fiind-că: Solamen miseris socios habuisse malorum, — câte promisiuni ni-se făceau, că dacă odată vor veni Maghiarii la putere, veţi vedè voi, naţionalităţilor, cât de drepţi vom fi faţă de voi! Ear' dacă şi aceea e dreptate, ca în întregul ministeriu sunt

numai cinci Români în aplicare, atunci eu nu cunosc noţiunea dreptăţii şi a echităţii.

Ce se atinge de destoinicie, credeţi-mă domnilor, că totdeauna când vine aplicat câte unul din naţiunea noastra, arată şi el atâta cvalificaţie câtă arată alţii din alte naţionalităţi, pentru-că nu voim noi sa fie aplicaţi oameni nedestoinici. Dar' mai pot adaoga, că dacă cineva dintre noi vrea să fie aplicat numai ca scriitor, tot aceeaşi cvalificaţie cer dela el ca şi când ar voi să iee un portofoliu de ministru. (Zgomot. Să abstee.) Vă rog domnilor condeputaţi să fiţi cu puţină răbdare. Şi de altcum ştiţi şi aţi putut esperia, că n'am obiceiul sa plictisesc onorata casă cu vorbiri pregătite înainte, în cari bâjbăe frazele multe şi goale.

În fine încă câteva cuvinte nepretenţioase. Un condeputat de naţionalitatea mea, *Vichente Babeş,* a zis, că el vrea sa fie trecute naţionalităţile în *carte funduară.*

*Vichente Babeş:* Să fie inarticulate în lege!

*Sigismund Papp:* Se poate ca aşa a fost înţeles, dar' nu aşa a fost spus. Deşi nu se cuvine, ca se ridic glasul tocmai în contra acelora cu cari am causă comună, atunci când cineva mă degradează dela persoană la obiect, la *res,* am se protestez, pentru-că cartea funduară nu are altă meniţiune, decât se întabuleze lucruri şi obiecte, ear' persoana, individul, nu e permis şi nu poate sa fie întabulat. (Complăcere.)

În fine, domnilor, aşa privesc eu constituţia, ca soarele. E constituţie comună, nu e parte esclusivă a naţiunii maghiare. Precum soarele încălzeşte şi arde deopotrivă deasupra tuturor, deasupra chedrului din Libanon, tot aşa ca şi deasupra modestei viorele, aşa îmi închipuesc eu şi constituţia aceasta, ca să nu fie parte esclusivă a unei naţionalităţi, ci să fie a tuturora, să fie comună. Numai atunci poate să fie între noi bună înţelegere, spre ce am nisuit în întreaga mea vieaţă, numai atunci vom putè ridica marele templu al concordiei. Sallustius a zis: „Concordia res parvae crescunt, discordia et maximae dilabuntur.“ Şi adevăr rămâne şi aceea ce a spus condeputatul *Simeon Pap,* că: „regnum in se divisum disolabitur.“ Căci şi noi, dacă nu ne vom înţelege unii pe alţii, vom merge spre o perfectă disoluţie. E comună patria pentru toţi, deopotrivă vrem să ne fericim în ea, deopotrivă să grijim de ea, toţi. Dar' se nu acceptăm ideia, că pe lângă caldura ei se ne încalzim numai noi, ci să lăsăm şi pe alţii să se încălzască. Să fim drepţi şi echitabili. Primesc proiectul minorităţii.“

*Tisza Kálmán:* „Onorată casă! A voi să dai răspuns la toate cele spuse în sala aceasta în zilele din urmă referitor la chestia de pe tapet, ar fi o astfel de întreprindere, dela care mă opreşte chiar şi consideraţia faţă de scurţimea timpului. Vreau să-'mi spun pe scurt părerile mele în general, şi apoi sa fac cel mult una sau două observări. (Să auzim!)

Nu întru în discutarea filosofică a chestiei naţionale, pentru-că ori-cât de frumos să fie un astfel de studiu, aşa cred, ca dacă perdem din vedere, nu numai situaţia concretă, nu numai desvoltarea istorică, ci chiar şi ideia statului însuşi şi condiţiunile esistenţei statului, precum a făcut-o aceasta dl deputat Alexandru Mocsonyi, de altcum în meditaţiuni foarte frumoase, nu are şi nu poate avea folos practic nici cea mai frumoasă şi mai logică meditaţiune.

Nu scrutez nici aceea, ca în patria aceasta cine a trăit mai întâiu, cari au fost aceia, cari poate-că, atunci când au venit Maghiarii, duceau deja vieaţă de stat, pentru-ca în cele din urmă, dacă aruncam privirea asupra statelor din Europa nu vom găsi poate nici unul, în care statului astăzi esistent să-'i fi dat nume naţiunea aceea, care s'a aşezat întâiu în el. In urma luptelor şi ocupărilor cari s'au succedat, în fine o seminţie, care a descălecat acolo şi a învins toate statele acolo esistente pănă atunci, a dat naştere statului actual, 'i-a dat nume, ear' cei-ce trăiau mai nainte acolo, ori s'au contopit, ori dacă nu s'au contopit, în afară, diplomaticeşte, politiceşte, sunt înţeleşi totuşi numai sub o naţiune. Aşa s'a întâmplat aceasta în patria noastră, după multele formaţiuni şi zguduiri, urmate unele după altele. Când au venit înaintaşii Maghiarilor, s'au băgat în răsboaie cu statele cari esistau atunci aici, şi învingându-le au întemeiat statul maghiar, şi de atunci trăesc împreună cu popoarele aici aflate şi cu acelea, cari au venit de atunci în ţară, dar' cari, cu începere de atunci, politiceşte şi diplomaticeşte să înţeleg sub numele de naţiune maghiară.

Nu vreau, onorata casă, ca din raporturile acestea dintre cuceritori şi cuceriţi se trag conclusiuni. Tot aşa de nepotrivit aşi ţinè lucrul acesta, precum nepotrivit ţin aceea, ca din vieţuirea de mai nainte aici se facă cineva deducţiuni. Că doar' de când s'a întâmplat aceasta au trecut lungi secole peste patria noastră, şi secolele acestea au văzut diferite popoare şi naţionalităţi, ce trăesc aici, luptând lângă olaltă, una pentru alta şi pentru patria comună. Ear' casurile singuratice, în cari luptăm unul contra altuia, nu sunt alta decât pete negre, pe cari le-a făcut pe icoana lucitoare, ce ne-o ţin înainte

secolele, *pizma* care voeşte perirea comună a noastră a tuturora (Complăcere), şi de cari pete nu pentru aceea trebue să ne aducem aminte, — cum durere s'a făcut şi aici, — pentru-ca prin espunerea posibilităţii reînoirii astorfel de întâmplări să ne ameninţăm reciproc, să eserciem presiune unul asupra celuialalt, sau făcându-ne imputări se plămădim amarăciune în inimile noastre. Ci da, trebue să ne aducem aminte de ele câte odată pentru aceea, pentru-ca să nu uităm nici-odată, nici pe o minută, că astfel de întâmplări folos durabil nu au adus nici-odată nici unuia dintre noi. Dar' am suferit destul pentru ele, noi, toţi. (Adevarat!)

Dar' nici nu mă tem, ori-ce ar cugeta sau ar spune singuraticii, că se pot reînoi aceste evenimente, pentru-că dacă stă aceea-ce a spus un stimat condeputat, că naţionalităţile n'au făcut cu ocasiunea evenimentelor triste din urmă serviciu reacţiunii, ci ca-şi-cum puterea şi reacţiunea ar fi voit să le întrebuinţeze pe ele spre scopurile sale proprii, ear' ele earăşi au voit să folosească puterea în scopurile lor, dacă, zic, stă aceasta, fără îndoială stă şi aceea, că esperienţa aceasta a putut convinge, atât puterea cât şi naţionalităţile, că din alianţa aceasta, dupa un oare-care succes efemer, a urmat pentru fiecare numai osândă (Complăcere!), a putut convinge puterea, că a fost silita să recunoască, cum ea singură a deşteptat nisuinţe, dorinţe, cari ameninţau cu nimicire chiar şi esistenţa ei îndreptăţită, şi a putut convinge şi naţionalitaţile, cari, cum spunea acelaşi domn deputat, au înţeles, că resultatul unei astfel de alianţe nu e altul decât Gleichbeknechtigung.

Nu voiu sta mai mult la icoana aceasta instructivă, dar' la tot casul tristă. Eu aşa cred, că avem două fapte dela cari, cu delăturarea tuturor celoralalte, trebue să mânecam. Unul e, adevărat este că aici esistă un stat, care de o mie de ani e numit stat maghiar, şi că toţi locuitorii statului acestuia, diplomaticeşte şi politiceşte, faţă cu străinătatea sunt cunoscuţi ca naţiune unitara maghiară? Celalalt e, adevărat este, că în patria aceasta locuesc cetăţeni de diferite naţionalităţi?

Şi precumpănind aceste două puncte de vedere, astfel trebue sa resolvăm chestia naţională, ca se menţinem integritatea ţării acesteia şi unitatea naţiunii acesteia faţă cu străinătatea, ear' naţionalităţilor să le dăm în privinţa naţionalistă libertate pe deplin egala întru toate şi pană acolo, unde nu sunt periclitate cele două condiţiuni presupuse. Asta e, onorata casă, aceea ce a promis dieta, ba şi

parlamentul însuşi în mai multe rînduri, asta e despre ce e vorba să fie astăzi împlinit.

Mai mulţi dintre deputaţi au afirmat însă, că proiectele de lege ce ne stau înainte, esceptionând, dupa ei, pe cel presentat din partea minorităţii, nu numai că nu corespund scopului, ci chiar 'i-se opun în mod categoric. E imposibil, ca tot aceea ce s'a adus în contra lor, e imposibil, ca toate acele acuse cu cari au fost tratate proiectele acestea de lege, se voesc eu a le combate, pentru-că ar reclama cu mult mai mult timp decum e acela de care dispune casa. Dar' voiu aminti acele trei obiecţionări principale, acele trei acuse principale, cari li-s'au adus. (Sa auzim!)

Una dintre acuse e aceea, că proiectul acesta dă supremaţie necompetentă după lege naţiunii maghiare, şi că împarte privilegii pe seama limbii maghiare, a doua, fără a maį aminti arondarea teritoriala, faţă de care mulţi s'au pronunţat că în cele din urmă nu o doresc necondiţionat, deneagă stabilirea domniei limbii majorităţii în municipiile esistente, a treia, că nu vrea inarticularea în lege a diferitelor naţionalităţi ce traiesc în patria aceasta, ca naţionalităţi, ear' prin aceasta prepară moartea acestora.

Ce se atinge de cea dintâiu, eu onorată casă neg din partea mea că acolo ar fi vorba de vre-o supremaţie care nu compete, sau de privilegii date limbii maghiare, neg, pentru-că aşa cred, că nu va trage nimeni le îndoeală, că în fiecare stat în care locuesc diferite naţionalitaţi, amăsurat naturii lucrului trebue ca una din ele să ducă rol aşa zicând de conducere, şi că limba aceleia ca limbă mijlocitoare să fie limba de stat, limba statului.

Aşa cred, că nici aceea nu poate fi tras la îndoeală, ca abstragând dela toate celelalte, pentru a întra în posiţia aceasta, pentru a 'i-se accepta limba ca limbă mijlocitoare, e chemată naţionalitatea aceea care dispune de factorii naturali de influinţare. Aceşti factori naturali sunt: numărul, cultura, averea, ear' ca ajutor pe lângă acestia, dacă e unit cu ei, încă şi trecutul istoric. Eu nu cred să o poată nega cineva, ba mai mulţi diutre sprijinitorii proiectului minorităţii au recunoscut-o, că în posesiunea acestor factori se află astăzi în ţara aceasta naţionalitatea maghiară. Nu privilegiu împarte deci, nu supremaţie decretează legea, ci constată simplu situaţia aşa cum e ea astăzi. Şi domnilor, dacă situaţia n'ar fi aşa, nici noi, cari suntem Maghiari, n'am avè motiv se punem pond pe aceea, ca să se decreteze aceasta în lege, şi nici aceia cari nu sunt Maghiari n'ar avè motiv

să fie îngrijoraţi pentru aceasta, căci au trecut de mult vremile când astfel de drepturi se garantau prin legi. Astfel de drept poate avea numai cel-ce dispune de condiţiunile naturale. Astazi se peardă naţiunea maghiară, — de ce sa ne ferească Dumnezeu, — condiţiunile acestea, poate să fie inarticulat de o sută de ori în lege, dreptul acesta va trece la naţionalitatea care se află în posesiunea condiţiunii acesteia. (Adevărat. Aşa e!)

Ce se atinge de reclamarea limbii majorităţii, baronul *Eötvös József,* mult stimatul meu amic, a desvoltat foarte frumos, că nu se potriveşte decretarea limbii majorităţii în municipii cu ideia libertăţii, şi au desvoltat-o şi alţii, că o astfel de stabilire a limbii majorităţii în cele din urmă nu e alta decât formarea în mod indirect de cercuri naţionale. Eu nu le voiu repeta toate acestea, ci numai aceea îmi iau voe a observa, că şi dacă se decretează limba majoritaţii în municipii, va obvine acelaş cas, care obvine în urma proiectului de lege presentat de comisiunea centrală, anume casul, ca va trebuì să se folosească totuşi mai multe limbi, că va fi trebuinţă totuşi la justiţie de tălmaci, şi astfel la proiectul acesta tot aşa poate fi aplicat aceea ce dl deputat Miletici a aflat de bine a aplica la celalalt, că procede din machiavelism şi iesuitism, fiind-că promite aceea ce în vieaţă nu poate fi împlinit. Este, adevărat, un cas, în care lucrul nu se va întâmpla, şi acesta e casul, dacă limbii majorităţii am voì să-'i dăm o astfel de putere de tiran, ca pe teritorul pe care s'ar afla limba majorităţii, pe acest teritor nici individul, nici comuna, nici biserica să nu poată folosì altă limbă. Dar' că o astfel de esecutare a limbii majorităţii fire-ar de folos egalei îndreptăţiri a naţiunilor, sau libertăţii, — se judece ori-cine. (Aprobări.)

Ce priveşte suprema dorinţă, şi respective suprema acusă, ea se refere la inarticularea naţionalităţilor în lege *ca naţiuni,* se refere la aceea, ca denegarea acestui lucru va provoca moartea naţionalitaţilor. La punctul din urmă răspund întâiu. Las în judecata fiecărui om nepreocupat, dacă se poate spune, că se pregăteşte moartea unei naţionalitaţi, fie şi numai moartea spirituala, atunci, când legislaţiunea numai înainte cu câteva zile a decretat, că în şcoale fiecare să fie instruat în limba sa maternă, când s'a făcut disposiţiune, ca până la institutele supreme academice fiecare, încă şi în şcoalele înalte, se primească instrucţie în limba sa materna, când se iau măsuri, ca pe seama fiecărei naţionalităţi din patria aceasta, chiar şi la institutele supreme, să se sistemiseze catedre, când la comună, biserică, auto-

ritate bisericească, pe terenul asocierii, se permite în fiecare direcţiune valorarea naţionalitaţii, — cum se poate atunci spune, zic, că o astfel de legislaţiune are de scop moartea naţionalităţilor, eu din partea mea nu pot cuprinde cu mintea. (Aprobari.) Sunt convins, că pentru care naţionalitate, pe lângă disposiţiile acestea, esistă totuşi primejdia de a murì, ea va şi murì, nu pentru-că legile îi causează moarte, ci va muri, pe lângă toate legile chiar, fiind-că nu posede necesara putere de vieaţă.

De altcum domnii pun cel mai mare pond pe aceea, ca cuvântul acesta *»naţiune«* să fie inregistrat în lege cu privire la naţionalităţi. Dl deputat *Dobrzanski* a arătat pe larg, că el cu aceasta nu cere ceva nou, ci aceea ce se află şi pănă acuma în cartea legilor noastre. Mărturisesc, că e un mod foarte uşor de resonare, să dai cuvântului întrebuinţat înainte de aceasta cu veacuri, cu totul între alte împrejurări şi în alt înţeles, esplicarea care place cuiva, şi apoi se scoţi conclusiuni din ea. Şi anume, că aşa s'a întâmplat, că cuvântul *nationes* în acele legi vechi nu însemnează naţiune în sensul politic luat de ei, o voiu dovedì, abstragând dela toate celelalte, cu citatele lor proprii. (Să auzim!) Spre motivarea afirmării sale anume dl Dobrzanski a citat legea, care, după răscoala ţărănească ia disposiţiuni, ca jobagii aparţinători la *naţia maghiară* se peardă dreptul de liberă schimbare de domicil. Cei aparţinători la celelalte însă, — dintre cari a uitat pe Ţigani, fiind-că şi ei sunt între acestea, — să fie lăsaţi în acest drept de a se putè muta. Eu aşa cred, onorată casă, că atunci, când aceste *naţiuni«* despre cari e vorba acolo, fie că a fost cea maghiară, sau ca au fost altele, se amintesc curat numai ca jobagi, pentru-că despre libera mutare a nejobagilor nu putea să fie vorba acolo, atunci a afirma, că aceasta e numire de naţiune politică, e cu totul, într'adevăr, de neînţeles. Ştim, că pe vremea aceea ori-ce drept politic competea nobilimei, care în legi e numită *populus,* şi ca undeva în lege ar sta aceea, că în ţară sunt *şese* astfel de populus, nu cred să poată arăta cineva. De altcum aceasta în cele din urmă ar fi tot una, pentru-că chiar să nu fie în lege, ear' lucrul acesta se poate da fára periclitarea ţării, — de ce să nu inregistrăm în lege aceea ce nu a fost pănă acuma în lege?

Mărturisesc, că atunci când am văzut că tocmai pe aceasta se pune atât de mare pond, şi când am văzut espus lucrul acesta într'o coloare atât de inocentă, am ajuns aproape la convingerea, că eată, pentru aceasta cei de părere contrara abstau dela toate celelalte

pretensiuni, şi noi putem se alcătuim legea cu înţelegere reciprocă, de aceea, să le împlinim dorinţa. Dar' a trebuit să-'mi revoc în memorie cuvintele stimatului condeputat *Alex. Mocsonyi*, care zicea, că naţionalităţile nu se pot mulţămi, din punct de vedere cultural, cu aceea, ca li-se dă dreptul de asociare, şi nu se pot mulţămi pentru aceea, pentru-ca fiecare societate e supusă puterii de stat. Şi dacă societatea aceea progresează în direcţie contrară scopurilor statului, statul poate să o sisteze. Pentru ei deci nu e de ajuns acest drept de asociare, lor le trebue naţiune, ale cărei drepturi să stee deasupra drepturilor statului, şi care să aibă voe să lucreze în contra binelui statului, fară ca statul se o poată trage la răspundere pentru aceasta. (Aprobări zgomotoase.)

După acestea, aşa cred, e cu desăvârşire imposibil, ca ori-cine, care vrea integritatea şi esistenţa patriei acesteia, să se învoească să fie inregistrat cuvântul „naţiune" în modul acesta în lege.

De altcum nu stă aceea ce a spus stimatul domn deputat, că aceasta e necesar, pentru-ca naţionalităţile, ca atari, să se poată desvolta, să se poată cultiva, pentru-că nu stă aceea, că numai naţionalitatea care e totodată naţiune, şi numai acolo unde e naţiune, 'şi-ar putè ridica cultura. Se binevoiasca stimatul domn deputat se privească la Românii din această patrie şi la cei din România, unde Românul trăeşte ca *naţiune.* Oare la cari e mai mare gradul de cultură, la cari e mai mare progresarea? Aşa cred, la aceia cari se află între noi. (Aprobări vii.)

Dl deputat Dobrzanski se provoacă cu prea mare predilecţie la aceea ce s'a pus în gura primului rege maghiar, Sfântul Ştefan, că ţara cu o limbă e fragilă şi trecătoare. Nu ştiu, dacă atât de trecătoare ţine şi crede şi pe Anglia, Francia şi Rusia, fiind-că şi acestea sunt tot ţări cu o limba, şi cel puţin până acuma n'am văzut că din acest motiv sa se fi clătinat.

Ce se atinge de admonierea unui alt domn deputat, că se grijim, pentru-că raporturile de o vreme încoaci atât de favorabile nouă pot să se schimbe, şi putem să o păţim ca şi bietul Ardeal, a cărei dietă convocată pe cale constituţionala a adus la 1863 legi, pe cari rescriptul domnitorului le-a scos din vigoare. Eu, onorată casă, las în grija domnului deputat să judece, dacă e corect să se stârnească nedumeriri faţă de sentimentul constituţional al principelui încoronat (Aprobări), ear' din partea mea notez, că recunosc, nu pe basa aceea, ci pe alta basă, că fiecare instituţiune omenească e clătinătoare, şi eu,

45*

din partea mea, nu-'mi pun nici-odată credinţa decât în alipirea naţiunii cătră legile sale, în fidelitatea şi forţa ei. Dar' trebue să adaog, ca asemănarea făcută nu se potriveşte de loc. În Ardeal, în epoca suspendării constituţiei, în mod contrar legilor a fost convocată dieta, şi domnitorul, când a şters legile aduse de această dietă, a satisfăcut simplu constituţiei şi legii. (Adevărat.)

Aşa zicea un domn deputat, că nu stă aceea ce de 'mi aduc bine aminte spunea condeputatul Bartal, că, dacă piere Ungaria vor pieri şi celelalte naţionalităţi. Dar' — zicea el, — de s'ar şi întâmpla ce a spus, e cu mult mai bine a ne stânge într'o naţiune cu mare viitor şi cu mare misiune, decât să fim maghiarisaţi prin astfel de legi. Eu, onorată casă, cred însumi, că nici unul nici altul dintre noi nu va trebuì să piara. Dar' dacă declaraţia făcută nu e peste tot alta decât o tradare naivă a unei dorinţe secrete, făcută în inconştienţă, atunci într'adevăr nu ştiu ce basă ar putè să aibă. Nu ştiu, pentru-că deoparte marturisesc sincer, că eu nu vàd forţa aceea a naţionalităţii maghiare, care, chiar dacă ar esista voinţa, ar fi în stare să contopească celelalte naţionalităţi, esistente în patria aceasta. Şi nu o văd pentru aceea, pentru-că după toate cele amintite mai sus, nu poate descoperi nimeni aici, decât numai dacă vrea să acuse fără temeiu, nisuinţe de maghiarisare. Şi în cele din urmă să-şi dee seamă stimatul domn deputat, că dacă în frica de maghiarisare, în realitate neesistentă, ar fi aplicată una sau altă naţionalitate esistenta în patria aceasta să se espună scufundării în acea mare largă, fără îndoeală ar veni în curând timpul, când membrii acelei naţionalităţi ar ridica înşişi blăstămuri asupra celor-ce 'i-au târît în o astfel de prăpastie. (Aprobări.)

Dar' onorata casă, nu voiu continua mai departe cu răspunsurile, pentru-că într'adevăr doresc şi din partea mea să facem totul, ca pe basa proiectelor se aducem lege çât de curând. Condus de această dorinţă doresc însumi se răpesc cât se poate de puţin timp din al onoratei case, şi în privinţa aceasta sa nu-'mi iee în nume de rău aceia, cari sunt în contra acestor proiecte de lege, şi poate că pentru ele ne acusă chiar, dacă le atrag atenţiunea, îi provoc şi îi rog în interesul nostru al tuturora, că după-ce şi-au spus nemulţămirea faţă de proiectele de lege, după-ce şi-au spus părerile, să nu voiască a împedeca şi mai departe realisarea, în chestia aceasta, a unei determinări legale (Aprobări), să nu o voiască aceasta, pentru-că în cele din urmă, care ar fi urmarea, dacă în aceste zile scurte nu am putè

http://statuldacia.info

crea lege în chestia aceasta? După părerea mea altă urmare nu ar avea, decât că neputându-se ţinè în suspens legile esistente, guvernul ar fi silit, în urma îndatoririi sale, să esecute în privinţa aceasta legile cari esistă şi astăzi, şi faţă de cari, nu ca mai bune, ci ca mai rele s'au nisuit unii a clasifica proiectele acestea de lege. Dar' că ce mare deosebire e între acelea şi proiectele de lege aflătoare înaintea noastră, eu aşa cred, că în sufletul seu o recunoaşte fiecare. (Aşa e!)

Ni-s'a recomandat din mai multe părţi, şi fără îndoeală cu intenţiunea cea mai bună şi patriotică, ca dacă şi nu putem aproba întru toate propunerea minorităţii, să primim cel puţin aceeace a propus dl deputat *Dobrzanski,* fiind-ca scopul nostru nu poate fi doară altul, decât mulţămirea naţionalitaţilor din patria aceasta, ear' mulţămirea se poate ajunge numai pe calea aceasta.

Eu, onorată casă, mai întâiu a-şi vrea se ştiu, pe ce basă se poate spune cuiva, că naţionalitatea la care aparţine numai pe această singură cale poate fi satisfăcută? Dar' la nici un cas nu se poate spune aceasta despre toate naţionalităţile din patria aceasta, între cari, aşa cred, trebue să fie numarată şi cea maghiară, cea germana, şi Slovacii din părţile de sus, pe cari, putem fi convinşi că nu-'i mulţămeşte proiectul minorităţii. (Aprobări.)

De altcum eu cred şi sper cu tărie şi siguranţă, că va mulţămi pe fiecare dintre naţionalităţile diferite din patria aceasta un astfel de proiect, care acordă perfecta libertate ce poate fi dată fără periclitarea patriei. Dar' dacă în contra acestei convingeri şi credinţe, ori-când ar sosi acel moment trist pentru mine, în care va trebui să mă conving, că între naţionalitaţile acestei patrii sunt de acelea, cari nu pot fi satisfăcute cu nimica din aceea ce nu periclitează bunăstarea patriei acesteia, mărturisesc sincer, că pentru mine n'ar forma motiv, ca eu se dau aceea prin ce se periclitează patria, ci cu inimă sângerătoare, cu suflet greu a-şi zice aşa: „Se vedem deci, dacă aşa trebue să fie, mai poate ţinè lupta, aceasta patrie sărmană, trecută prin atâtea suferinţe, cu ai sei proprii fii nemulţămitori?“ (Aprobări zgomotoase.) Şi dacă ar trebui, în casul cel mai rău a-şi fi gata se mor pe ruinele patriei, dar' aceea, că din motivul, să nu poată face altul lucrul acesta, eu singur să-'mi dărîm patria, — aceasta nu o voiu face nici-odată.“ (Aprobări lungi şi animate. Să votam. Să votăm!)

*Emil Manojlovici:* „Onorată casă! Doresc se vorbesc strict la obiect, la proiectul de lege de pe tapet. Şi voiu vorbi, nu ca un

petent preocupat, ci ca un neînsemnat membru al legislaţiunii, amăsurat plinei conştienţe de sublima mea misiune, deschis şi sincer.

Cu declaraţia aceasta am fost dator oratorilor, cari voesc se considere de petenţi pe condeputaţii lor din dietă de buze nemaghiare, repeţind accentuarea, că naţionalităţile pot fi satisfăcute, dar' nu pot fi satisfăcuţi oratorii lor.

După observarea aceasta îmi încep vorbirea acolo, unde dl ministru de culte şi instrucţiune publică 'şi-a terminat de curînd vorbirea sa, zicând: „Ideia dominantă a veacului acestuia e — libertatea.“ Să-'mi fie permis a rectifica aceasta afirmare a stimatului baron într'acolo, că ideia dominanta a secolului nu o formează numai libertatea, ci libertatea şi iubirea de naţiune, care iubire e atât de unitară şi indivisibilă, încât constituţia cea maĭ liberala nu poate acorda mulţămire, dacă liberalitatea ei se restrînge numai la consideraţiuni cetăţeneşti şi politice. Constituţia trebue să fie liberală şi în privinţa naţionalităţii, dacă într'adevăr vrea să fericească, se crească cetaţeni gata se aducă jertfe desăvârşite, şi de aceea, după părerea mea, e o nemărginită amăgire a aştepta toate dela libertatea politică şi cetaţenească, ear' sentimentul naţional a-'l considera de mumie lipsită de putere. Conced, că poate venì timpul, când urmaşii vor privi la frecările actuale naţionaliste cu aceeaşi compatimire, cu care privim noi la grozăviile incvisiţiunei, numită sfântă. Dar' timpul acesta domnilor e încă departe, foarte departe, ear' chemarea noastră nu e aceea, a medita de futuris contingentibus, ci avem datorinţa de a crea legi corespunzătoare împrejurărilor actuale şi cerinţelor timpului de faţă.

Pentru-ca să pot continua firul vorbirii mele în legătură cuvenita, e necesar se arunc o privire asupra interesantei vorbiri a domnului deputat Bartal György, ţinută la 24 l. c., în care, făcând amintire despre încurcaturile din Orient, a zugrăvit cu colori sinistre eventualitatea ce se poate ivì cu privire la libertatea noastră, dacă în momentul crizei va lipsì dintre popoarele de diferite limbi *unirea*. Aprob întru toate îngrijorarea aceasta a mult preţuitului meu amic, pentru-că pe basa istoriei ştiu şi eu, ca fără iubire zeloasă de patrie, fără unire neclintită, şi fără însufleţirea isvorîta din acestea, în vreme de primejdie cu greu se pot săvârşi lucruri mari, şi fiind-că sunt convins, că acel stat vecin, care menţinut numai din jàluzia reciprocă a marilor puteri e în agonie perpetuă aproape de un secol, mai curînd sau mai târziu, şi se poate că tocmai în momentul cel mai

puţin aşteptat din partea diplomaţilor se va prăbuşì, ear' în urmarea acestuí fapt patria noastră va fi silită să între într'o astfel de acţiune, a cărei estensiune şi gravitate nu p ate fi calculată deocamdată nici în mod aproximativ. Dar' nu pot aproba aceealalta parere a meritosului deputat, că proiectul de lege al comisiunii centrale ar fi acomodat pentru a satisface pretensiunile juste ale popoarelor nemaghiare din ţară, şi dacă iubirea de patrie şi alipirea credincioasă n'ar fi prins până acuma rădăcini tari în piepturile lor, ceea-ce însă, spre fericirea comună a noastră a tuturora, deja s'a întâmplat, — pentru a stârnì în noi alipirea, respective a o întărì. Popoarele nemaghiare, în special Sârbii şi Românii nu aceea pretind, ce au deja în folosinţă de mult şi ce formează atributul necondiţionat al fiecărei, ori-cât de rele constituţiuni, anume, nu libertatea personală cetăţenească, ci egala îndreptăţire naţională, liberalitatea naţională, pe când proiectul majorităţii, dacă facem abstracţie dela titlu, în privinţa aceasta nu dă absolut nici o liniştire.

Dacă onorata casă nu se află pusă în aceste ultime zile ale sesiunii în posiţia, ca se poată face disposiţiuni meritorice în toată privinţa asupra drepturilor isvorîte din individualităţile naţionale, mai bine se amâne pentru timpuri mai potrivite crearea legii de naţionalităţi, ear' de astădată sa se restrîngă numai la regularea cea mai necesară a folosirii limbilor în vieaţa publică, pentru-că prin negarea fără motiv a naţiunilor genetice, de fapt esistente, şi prin urmare neexdecretabile, şi prin inarticularea pripită a unei numiri colective, recunoscută în decurs de o mie de ani a fi de prisos, şi de altcum netăgăduită, spiritele liniştite să nu fie de nou agitate, şi grăuntele neîncrederei şi a jaluziei din adins sămănat, ca amăsurat regulelor nestrămutate ale naturii se producă în continuu fructe corespunzătoare numai calităţii sale.

Aceasta cea mai internă convingere curată a mea mi-am ţinut de datorinţă inevitabilă a vi-o comunica domnilor, cu acea sinceritate, care e proprietate comună a Maghiarului şi a Sârbului, cu atât mai vârtos, fiind-că eu ştiu şi simţesc mai bine, că afară de patria aceasta nu este loc pentru mine. Nu neg, ba recunosc chiar, ca şi proiectul minorităţii are scăderi, dar' aceea nu o voiu recunoaşte nici-odată, ca arondarea comitatelor propusă în proiectul acesta ar vatăma integritatea ţării în ori-ce privinţă, şi că între această arondare de natură administrativă şi între hugenoţii de odinioară, — pe cari nu bucuros îi conturb în liniştea lor seculară, — adecă între deplina

lor separatisare, între trupele lor armate şi cetaţile lor, ar esista cea mai îndepărtata analogie.

Daca însă se află în casă domni, cari împărţirea actuală a comitatelor o ţin de singură salutară, şi serios cred, că salus reipublicae e periclitat prin aceea, dacă de es. zece mile pătrate din Tolna şi 200 mile pătrate din Bihor nu ramân neschimbate pentru totdeauna, atunci contracapacitarea fireşte că nu are loc, fiind-că pe cei-ce astfel cugetă sigur că nu ne va succede a-i convinge, că împărţirea şi estinderea comitatelor nu poate avea influenţă asupra integrităţii şi a unitaţii ţării, şi că scăpatarea ţării, sub domnia absolutismului, nu împărţirea divergenta, cum spunea dl deputat Bartal, ci cu totul alţi factori au provocat-o, îndeosebi însă răsipa neînfrânată şi înecarea facută cu îngrijire a ori-cărei clipe a libertăţii.

Nu mă voiu ocupa mai amanunţit cu chestia aceasta, discutată deja din destul, ci simplu îmi concentrez vederile în aceea, că arondarea practică a comitatelor, nu numai că va pune stavilă în modul cel mai sigur frecărilor naţionaliste, ci în urma împuţinării folosirei mai multor limbi şi a egalisării neproporţiunilor teritoriale va uşura în mod esenţial şi administraţia.

În fine, ori-ce părere vor binevoì a avea stimaţii domni asupra arondării propuse, atâta e cert în tot casul, că reorganisarea teritorială a unor comitate nu o vor putè încunjura, dacă cumva nu au intenţiunea se condamne graniţa la sclăvie eternă, sau după desfiinţarea ei se creeze monstri geografici, dintre cari eventualităţi nici pe una nu sunt îndreptăţit a o presupune.

Chestia steagurilor şi a colorilor o ating numai cu câteva cuvinte. Întrebuinţarea steagurilor de diferite colori la procesiuni religioase, la alegeri de deputaţi, la restaurări comitatense, adunări confesionale şi alte asemenea festivităţi, a fost în us şi pană acuma, fără ca unitatea politică a ţării sa fi fost conturbată. A regula lucrul acesta în mod special prin lege, nu ţin tocmai de o chestie vitala, de oare-ce în stări normale statul n'are dreptul se restrîngă în privinţa aceasta libertatea individuala, ear' între împrejurări abnormale, chiar şi legea cea mai sfântă rămâne literă moartă, după-cum o dovedeşte aceasta istoria noastra proprie din trecutul apropiat, precum şi starea splendidă actuală a Boemiei.

Ajuns fiind acum la partea, după mine cea mai practica, dar' totodata cea mai gingaşe, anume la chestia limbilor, întâiu de toate trebue să venim în curat cu aceea, că voim noi se împărţim în

privinţa aceasta numai concesiuni naţionalităţilor nemaghiare, sau voim noi să le facem egal-îndreptăţite cu naţionalitatea maghiară, aflătoare în majoritate relativă? Pentru-că aceea ce se cuprinde în proiectul comisiunii referitor la aceasta, poate să fie destul ca simplă concesiune, dar' măsura egalei îndreptăţiri sigur că nu o atinge.

Eu trebue se presupun casul din urmă, atât pentru-cà din titlul proiectuluí comisiunií urmează aceasta, cât şi pentru-că sunt fericit a fi de acord în aceea cu dl ministru de culte, că a disparut vremea privilegiilor, şi ca tocmai precum nu este religiune privilegiată, dominantă, nu mai poate fi nici naţionalitate privilegiată, dominantă.

Din acest punct de vedere mânecând sunt convins, că întrebuinţarea libera în vieaţa publică a limbilor nu poate fi restrînsă de dragul reminiscenţelor istorice; dar' că poate fi, şi că trebue să fie regulată, în interesul statului, întru atâta, întru-cât statul nu poate esista în mod durabil fără un idiom mijlocitor.

Dar' acestui scop de stat se va corespunde pe deplin dacă se decretează prin lege, că limba majorităţii relative a popoarelor ţării, anume, cea maghiară, e limba diplomatică a ţării, şi ca atare limbă de afaceri a legislaţiunii şi a puterii de stat.

Şi întru adevăr, nu esistă pentru aceea nici un motiv, nici o necesitate sau oportunitate, ca legislaţiunea se estindă această restrîngere şi asupra autorităţilor municipale, asupra justiţiei, ba şi asupra autorităţilor bisericeşti, după-cum cerè proiectul de lege al comisiunii.

Dar' chestia limbii la autorităţile municipale şi biserice̦ti încă e discutată în deajuns, şi referitor la aceasta mă alătur simplu la propunerea şi motivarea amicului meu Alex. Mocsonyi, dar' cu privire la limba discuţiilor legislatorice şi a justiţiei aflu de necesar să-'mi desvolt părerile în mod mai amănunţit.

Eu sunt în contra unei diete poliglote, întocmai ca şi stimatul condeputat Aloiziu Vlad, pentru-că e fapt neîndoelnic, că ar fi numai pagubitor pentru legislaţiune, dacă membrii acesteia nu s'ar înţelege. Cu toate acestea însă nu cutez se recomand menţinerea esclusivă a limbii maghiare, fiind-că mă tem, că cu privire la graniţa militară şi la Fiume lucrul va fi, sau neesecutabil, sau cel puţin va scurta în mod anticonstituţional dreptul representativ al popoarelor din regiunile acelea. Dintre două rele aflu de mai mic acela, ca discuţia să fie permisă în ori-care dintre limbile regnicolare acelora, cari nu posed limba maghiară. Şi sper sigur, că o astfel de permisiune nu va da ansă la abusuri, cum nu da în Austria, unde limba sârbească

şi cea italiană se întrebuinţează foarte rar, şi nici în Belgia, unde limba flamandă se foloseşte numai la depunerea jurământului, cu toate-că în ţările acestea nu este restrîngere cu privire la limbă.

Pe terenul justiţiei restrîngerea folosirii limbii nu poate avè loc în nici o privinţă, întâiu, pentru-că o astfel de restrîngere vatămă deadreptul principiul egalităţii de drept personal, şi pentru-că esistenţa statului nu are absolutamente lipsă de asemenea restrîngere, dovedindu-o aceasta §-ul 14 şi 15 din proiectul comisiunii, în cari părţilor litigante, cari nu sunt representate prin advocat, li-se permite folosirea liberă a limbii lor.

Că acum ce deosebire să fie în privinţa egalităţii de drept între procesele purtate cu intervenţia advocatului şi între cele purtate fără advocat, — eu, mărturisesc, nu prea pot înţelege, decât numai dacă advocatul e considerat cumva de funcţionar de stat, ceea-ce însă, după părerea mea, e tot aşa de puţin advocatul, ca şi medicul şi inginerul.

S'a afirmat, ce e drept, că promptitudinea justiţiei reclamă disposiţia aceasta. Dar' după concepţia mea lucrul nu stă aşa, pentru-că dacă judecătorul de prima instanţă e în stare se pertracteze cu părţile în limba lor, capacitatea aceasta şi-o poate perde cu atât mai puţin prin intervenţia advocatului, fiind-că dela advocat primeşte lucrul gata, pe când faţă de părţile în persoană presentate trebue să le facă el toate.

Arcanul justiţiei prompte şi grabnice reşede cu totul în alta, în organisarea bună şi în legile bune, precum şi în desteritatea şi energia judecătorului, şi ce e lucru principal, în independenţa sa, nu numai în sus, ci şi în alte parţi. Procedura apelatorie nu formează greutaţi speciale cu privire la întrebuinţarea limbilor mixte. Sa se aplice în funcţiunile autorităţilor de stat indivizi apţi din toate regiunile ţarii, şi întreaga greutate încează la moment, pentru-că, cu mică escepţiune, fiecare cunoaşte limbile obicinuite în părţile sale, cel puţin într'atâta, că poate înţelege causele presentate. Ear' dacă referarea astorfel de cause se mai încrede special funcţionarilor pe deplin versaţi în limba respectivă, atunci nici pericol pentru părţile litigante şi nici amânare pentru justiţie nu se poate naşte. De altcum acesta e mersul lucrului în present prin părţile locuite de Sârbi şi de Români, şi am avut şi eu număroase casuri, în cari advocatul contrar a purtat procesul dela început pănă la septemvirat în limba sârbească.

Adevărat, că dl Bartal György a binevoit a argumenta în contra justiţiei făcute în mai multe limbi cu aceea, că prin aceasta se îngreunează peste masură budgetul ţării. Dar' abstrăgând dela faptul, că după cele înşirate de mine acesta nu poate să fie casul, aşa cred, ca nu avem mare motiv a accentua budgetul ţarii, pentru-că acela care a văzut cum procedăm noi în ale budgetului şi cu ce cavalerism votăm în câteva ore suma enormă de milioane, va dubieta cel puţin că e serioasă intenţiunea noastră de a face economii.

Dar' dl Bartal a mai afirmat şi aceea, că Ungaria ţine concurenţa în chestii naţionale cu ori-care stat din Europa. Să mă ierte, dar' asta nu stă. Nu, cel puţin în ce priveşte întrebuinţarea limbilor în justiţie. Nu voiu face escursiuni prin Belgia pentru justificarea afirmaţiunii mele, ţara prin care de câteva zile călătoresc din greu număroşi condeputaţi, ci ramân la vecinii nostri de afaceri comune din Austria, cari resolva afacerile procesuale în limba germană, ceha, polonă, italiană, slovenă, rutenă şi română, fără ca sa se facă deosebire între advocat şi neadvocat. Şi domnilor, şi în Austria este numai *un* tribunal suprem şi de casaţie!

Mi-aşi termina bucuros aici vorbirea, dar' în proiectul comisiunii se mai află o restrîngere, pe care nu-'mi permite conştienţa să o trec cu vederea. Aceasta e procedura penală.

Paragraful 15 al proiectului comisiunii ordonează anume, că în afaceri penale judecătorul are să facă interogatorul în limba persoanei ascultate, dar' ca în care limbă se decurgă pertractarea finală verbală, cu privire la aceasta nu cuprinde nici o dispoziţie proiectul, prin urmare poate să dee ansă la presupunerea, că pertractarea are să se facă, în înţelesul §-lui 18, în limba maghiară.

Eu domnilor nu-'mi pot închipuì dispoziţie mai de prisos, totodată însă mai dureroasă decât aceasta, pentru-că daca judecătoria e în stare a asculta şi a înţelege pe acusatul de buze nemaghiare, atunci în stare trebue să fie se înţeleagă şi acusa şi apărarea, pe când acusatul are dreptul nedisputabil omenesc de a pretinde, ca se înţeleagă în mod direct tot ce se spune ca acusă în contra lui, sau ca apărare pentru el. În coloniile engleze, domnilor, judecătorii englezi aplicaţi acolo au datorinţa indispensabilă, ca procesele penale, nu numai sa le instrueze în limba acusatului, ci se facă şi sentenţa în limba acestuia. Ar putè fi posibil, ca legislaţiunea Ungariei se poarte mai puţin de grije intereselor popoarelor din patria lor proprie? Eu nu o pot

crede aceasta, nu vreau să o cred, şi sper în linişte, că onorata casă va dispune în mod potrivit în privinţa aceasta.

Cel-ce n'a văzut scena sfăşietoare de inimă, când pertractarea finală e purtată pentru crimă de prima ordine în limba neînţeleasă de acusat, acela nu poate se aiba idee despre torturile sufleteşti, pe cari le sufere un astfel de acusat. Procurorul se scoala şi-'şi desvoaltă pe larg acusa. Ochii acusatului îi urmăresc buzele, voind se soarbă de pe ele tot cuvântul, dar' ori-cum să se opintească, nu-'l înţelege, nu ştie ce poate se spereze, de ce să se teamă. Urmează vorbirea de apărare. Aceleaşi chinuri sufleteşti, şi poate chiar mai mari, pentru-că nu ştie, că apărătorul seu cum îşi face datorinţa, deşi neîmplinirea ei costă de multe-ori pe acusat — capul.

Eu domnilor am fost martor ocular la multe astfel de casuri, şi deşi sunt advocat şi apărător din datorinţă, rog pe Dumnezeu, ca o apărare făcută între astfel de împrejurari să nu-'mi mai trimită pentru a mă pedepsì cu ea pe mine însumi.

Dar' nu voiu zugrăvì mai departe această icoana tristă. Cuvintele mele inspirate de sfântul entusiasm al iubirei de om nu vor fi cuvinte rostite în pustie. Asta mă linişteşte. Şi acum, de încheiere, mai rog câteva minute pacienţa.

Nu voiu reasuma toate acelea obiecţionări, întrebuinţate cu privire la proiectul minorităţii şi notate din partea mea, numai pe dl Madocsányi Pál imi iau voe a-'l face atent cu deplină stimă, că congresul naţional-sârbesc dela 1861 n'a reclamat alta pe seama voevodinei decât numai aceea, ca limbă de afaceri să fie cea sârbească, pe când în altă privinţă a lăsat terenul cel mai larg pentru folosirea limbilor diferite. N'a meritat deci condamnarea aspră ce 'i-a făcut-o stimatul deputat.

Îmi termin vorbirea cu aceea, că spriginesc proiectul minorităţii, fiind-că ţin, ca poate fi mai uşor reparat la discuţia specială decât proiectul comisiunii şi propunerea dlui Deák Ferencz. De altcum doresc, ca espresiunile mai aspre, cari au căzut din ambele părţi în această discuţie animată de cinci zile, să fie uitate pentru totdeauna, şi lozinca noastra a tuturora să fie acum şi totdeauna: Scopul este fericirea patriei comune, toate celelalte sunt mijloace pentru acest scop."

*Horváth Lajos, Szelestey László, Lehoczky Egyed* şi *Horváth Döme* renunţă la cuvânt.

*Markos István:* „Onor. casă! Inainte de a vorbi despre esenţa chestiei naţionale şi la proiectul de lege referitor la această chestie,

binevoiască onorata casă a-'mi permite preagraţios să-'mi desvolt vederile mele proprii referitoare la chestia naţională. Vederile mele nu conţin modalitatea resolvării chestiei naţionale, dar' formează o direcţie, pe care a o recomanda atenţiunei onoratei case la resolvarea chestiei acesteia, îmi ţin de datorinţa.

Dacă vrem se resolvăm în mod ducător la scop chestia naţională, ni-se face de inevitabilă datorinţă cunoaşterea fundamentală a naşterii, desvoltării şi stării actuale a acestei chestiuni, pentru-că dacă vrem se cunoaştem chestia de faţă numai din articolii de gazetă apăruţi în timpul mai recent şi din broşuri, atunci putem cadè foarte uşor în o concepţie greşită, şi mai că am păţi-o ca omul din străinatate, care pe basa aceasta voind se cunoască chestia naţională 'şi-a format noţiunea, că în Ungaria într'adevăr soartea naţionalitaţilor e mai rea decât a heloţilor şi a pariilor din vremile trecute. Dar' dacă avem legea în vedere, istoria, spiritul acesteia, dacă avem în vedere vieaţa socială a popoarelor, ne vom convinge despre contrarul, ne convingem anume, că naţiunea maghiară în decurs de o mie de ani nu a dovedit nici odată, că ar fi eserciat asuprire asupra vre-unei naţionalităţi. (Aprobări.)

Nu aflăm în întreaga noastră colecţiune de legi nici unde o literă, un paragraf macar în care s'ar cuprinde, că dreptul cutare şi cutare una sau alta naţionalitate nu-'l poate esercia, pentru aceea pentru-că e naţionalitate. Foarte înţelepţeşte a spus'o în raportul seu comisiunea esmisă în chestia naţională, că legea nu cunoaşte deosebire între om şi om, şi că nici în vremile trecute nu a legat folosirea drepturilor politice de una sau de alta dintre naţionalităţi, ci amăsurat concepţiilor de pe atunci, de diploma de nobil. Adevărat, onorată casă, că în folosinţa esclusivă a drepturilor acestora să afla numai clasa privilegiată. Dar' pentru-ce a primit ea privilegiul? Pentru aceea, pentru-că a manifestat credinţă faţă de principe şi de rege încoronat, a apărat hotarele patriei cu sânge şi vieaţă, şi se fi fost membrii ei de ori-ce naţionalitate, Români, Nemţi, Sârbi sau Slovaci, au primit pentru serviciile lor credincioase privilegiul acesta, pecând Maghiarul, care s'a ruşinat sau n'a avut destul curaj să apere patria, a ramas jobagiu şi servitor. E o dovadă aceasta, că Maghiarul şi regele seu încoronat n'a voit se esercieze nici-odată efect asupritor asupra naţionalităţilor pentru aceea pentru-că sunt — naţionalităţi. Să luăm numai proporţia în care stau naţionalităţile faţă de naţiunea maghiară. Eri au fost atinse unele comitate, în cari nobilimea română e în majoritate. Eu rămân la Maramurăş. Acolo

sunt 160.000 de locuitori, Români şi Ruteni, şi între ei 30.000 nobili. Asta încă dovedeşte, câ în ţară a fost observată proporţia în privinţa aceasta. Prin aceasta nu vreau să afirm, onorată casă, ca n'ar esista chestie naţională. Da, esistă chestie naţională. Şi dieta dela 1861 şi cea actuală i-a recunoscut esistenţa, şi referitor la ea se află şi proiecte de lege depuse pe masa casei. Scopul meu a fost numai acela, de a dovedi on. case cu cele înşirate, că nimeni nu poate spune, fară să comită crimă cetaţenească, că naţiunea maghiară poate fi acusată cu intenţiunea de a fi eserciat în decurs de opt veacuri asuprire asupra vre-unei naţionalităţi.

Că de unde 'şi-a luat începutul chestia naţională, dacă nu abusez de indulgenţa casei, o voiu spune pe scurt. (Să auzim!) Când a luat Sfântul Ştefan guvernarea ţării ca rege, scaunul papal nu a întârziat a-'şi validita întreaga influenţă de pe acelé vremuri, şi cu introducerea ritului latin în Ungaria 'şi-a ajuns scopul, căci întroducând limba latină şi ritul latin, prin aceasta a început a esercia asupra Ungariei atât de mare influenţă, încât regii din casa lui Árpád şi din case mixte au trebuit se păşească înşişi cu energie, pentru-ca să paraliseze puterea papei, hierarchia. Dar' la 1526 a urmat schimbare în casa domnitoare, tronul Ungariei 'l-a ocupat casa domnitoare din Austria, şi papa a primit o influenţă şi mai mare, fiind-ca însuşi domnitorul credea, că cu ajutorul lui va aduna în jurul seu popoarele şi va întări imperiul. Şi unde au ajuns în privinţa aceasta, sub mantaua religiunei? Acolo, că s'au folosit de toate atrocităţile. Aici au comis toate la adresa greco-catolicilor, pentru a-'i îndupleca să treaca la unire, şi dupa-ce au fost înduplecaţi, s'au stabilit trei puncte, dar' nu le-au ţinut nici până astăzi, în schimb însă, în loc se permită alegere liberă de episcop, ei numesc episcopii şi prin acestia ei asupresc popoarele într'atâta, că au perdut ori-ce putere spirituală, aşa, că un episcop din Ungvar a îndrăsnit se spună în faţa preoţilor, că: „Eo usque eritis felices, donec manebitis simplices.“ Şi aşa se vede, că zicătoarea vrea să fie în valoare şi astăzi, căci legea acceptată de onorata casă despre instrucţiunea poporală e deja ameninţată, dacă cumva energia guvernului nu va delatura primejdia. Puterea papală a mers până acolo, că la 1723, 1741, 1687 şi 1715 declară în dietă, referitor la Croaţia, că: „Illic nequeunt esse officiales etiam oeconomici, nisi romano catholici“. Cuvintele acestei legi justifică asuprirea acelor confesiuni, cari nu în limba latină, ci în limba lor proprie se rugau lui Dumnezeu.

In Ungaria însă o astfel de lege nu a fost decretată din partea dietei, dar' pentru asuprirea libertăţii au ordonat arderea lutheranilor, ear' pe celelalte confesiuni, cari nu se ţineau de ritul latin, le-au asuprit astfel, că contrar legilor despre libera alegere, nu le-au lăsat să ajunga în oficii, şi lucrul acesta ştiau să-'l esecute atât de bine comiţii supremi, spriginiţi de preoţime, încât văzând părinţii, că nu sunt în stare să esopereze aplicarea fiilor lor în oficii, au fost siliţi să sisteze educarea costişitoare a lor şi să-'i dedee la lucrări economice, în jurul casei. Astfel a dispărut desvoltarea spirituală, în special a naţionalităţii rutene şi valahe, ceea-ce sigur nu se întâmpla, dacă episcopii nostri nu depindeau dela numirea guvernului, ci dela alegerea poporului.

Pentru naţionalităţile din patria aceasta se împarte în două drumul pe care ar putè să-'şi valoreze aspiraţiunile naţionale. Unul merge în acea direcţie politică, care procede din punctul de vedere al consolidării naţiunilor europene. Asta, domnilor, e politică curată naţionalistă. Aici naţionalitatea joacă rolul de frunte, aici ideia naţionalităţii nu e subordonata la nimica. Dar' dacă vrem sa urmăm politica aceasta, ear' naţionalităţile, în detrimentul libertăţii, în direcţia aceasta voesc să-'şi desvoalte nisuinţele naţionaliste, în casul acesta să nu se provoace, nici la dreptate, nici la echitate justă, şi se nu pretindă satisfacerea pretensiunilor lor pe cale legislativă, pentru-că lucrul acesta e cu desăvârşire imposibil, dacă cumva nu vrem să ne espunem pericolului de a dărăburi ţara şi de a fi cuceriţi.

Fie-'mi permis a întreba pe condeputaţii cari apără interesele naţionalităţilor, că s'au gândit ei bine dacă vor fi în stare se duca şi realiseze o politică curat naţionalistă, aici în Ungaria?

Eu numai la un lucru îi fac atenţi, anume, că eu în Europa nu cunosc mai multe rasse de popoare, decât trei: latină, germană şi slavă. Şi aceste trei rasse în continuu concurează între olaltă, că dintre ele care să fie domnitoare în Europa? S'au gândit ei bine, că dacă noi ne alăturăm la una ori la ceealalta dintre rasse, în loc se satisfacem încrederei cu care ne-au onorat alegătorii nostri, în loc sa ne espunem unei politici de cucerire, blăstem şi miserie am aduce pe capul alegatorilor, pe seama cărora ne este datorinţa se câştigăm fericire şi bunăstare? S'au gândit bine în special condeputaţii români, dela cari am auzit ameninţarea, că: „Am perit; dacă nu se resolvă în mod potrivit chestia naţională a perit Ungaria?!“

Primejdia e departe încă. Eu nu sunt diplomat, dar' ştiu din istorie, că Europa ce jertfe enorme a adus, în bani şi sânge, ca se

scape Bucureştiul de sub puterea rusească. Dar' e întrebare, că dacă politica va fi continuată, şi Muscalul mai pune odată mâna pe Valahia, va mai fi în stare Europa şi a doua oară se o mântue cu jertfe îndoit atât de mari, din cari de bună seamă o parte însemnată ar apăsa şi umerii nostri? Imprejurările acestea, aşa cred, formează motiv suficient să ne ferim de astfel de vederi politice.

Ceealaltă cale de înaintare a naţionalităţii, pentru a putè realìsa desvoltarea intereselor naţionale, se formează din precumpănirea matura a împrejurărilor şi a raporturilor, şi din confrontarea acestora cu interesele naţionaliste. Eu, domnilor, în politica aceasta nu văd politică curat naţionalistă, pentru-că aici ideia naţională nu are rolul principal, aici sublima noţiune a naţionalitaţii e subordonată ideii libertăţii, sub care putem înţelege mai sigur desvoltarea noastră spirituală şi bunăstarea noastra materială. Ba aşa sunt convins, că politica aceasta, prin bunăstarea şi fericirea publică va creia linişte şi mulţămire pe seama popoarelor de ori-ce seminţie, şi politica aceasta o spriginesc eu, şi în cercul acesta vreau să mă învârtesc eu, şi de aceea trebue să mărturisesc sincer, că nu pot înţelege rostul, de ce ar fi necesară crearea legii de naţionalităţi? Pentru-că chiar domnul deputat Dobrzański ne-a lămurit foarte frumos, că în decurs de o mie de ani legile noastre au recunoscut drepturile naţionalitaţilor. Dacă deci avem astfel de legi, de ce cer naţionalităţile să se aducă lege nouă, ca de nou să fie recunoscute naţionalităţile? Şi fiind-că altcum ese lucrul şi nu cum 'l-au aşteptat ei, cad în greşala, că eí singuri provoacă aceea ce nu trebuia să fie provocat. Pentru-că cu zgomotul cel mare făcut în ţară în interesul naţionalităţilor, astfel, că a străbătut prin toate statele Europei, zguduind încrederea ce o avea la ele naţiunea maghiară, într'atâta, că naţiunea maghíară, care se află ìsolată aici în mijlocul Europei, şi care are misiunea se apere civilisaţiunea, ca atâtea secole dearîndul, în contra atâtor pericole şi năcazuri, şi va avea misiune şi de aci încolo să o apere, naţiunea aceasta, domnilor, atunci când vede că e încunjurată de popoare de rasse străine şi nu se poate răzima pe nimeni, atunci eu nu mă mir, — scuzaţi dar' nu găsesc alt cuvânt pentru a mă esprima, — că naţiunea aceasta e sgârcită, fiind-că esistenţa ei proprie e în joc. Dacă naţionalităţile mână în mână şi umăr la umăr cu naţiunea maghiară vor apăra finţa de stat şi independenţa patriei acesteia, vor da mână de ajutor guvernului întru desvoltarea liberelor instituţiuni, vor afla sigur naţionalităţile în aceasta siguranţa lor cea mai positivă

atât de mult, încât nu se va putè întâmpla cu ei nici aceea ce dl ministru de culte a binevoit a spune, că civilisaţia omoară naţionalităţile, pentru-că dacă ne ridicăm pe un piedestal mai înalt de civilisaţiune, vom fi apăraţi din partea civilisaţiunei.

Nu vreau se plictisesc mai departe onor. casă, şi astfel trec la proiectul de lege. Am cetit proiectul de lege al minorităţii şi mi-am dat silinţe se scot din el ceva ce aş putè să primesc, dar' nu pot găsì nimic în el ce m'ar convinge că e bun şi ducător la scop, şi nu m'am putut împrietinì în special cu ideia, ca comitatele sa fie arondate, pentru-că e foarte curioasă egalitate de drept aceea, când dăm drepturi majorităţii pentru-că e majoritate, ear' minoritatea nu o respectăm în folosirea acestor drepturi, ci o condamnăm. (Aprobări.)

Cu privire la aceasta notez numai atâta, că eu în acest principiu din proiectul de lege al minoritaţii văd un act de tiränie, ales acolo unde se zice, paremi-se în §-ul 7, că pertractarea şi resolvarea să face totdeauna în limba primei 'scripte. Domnilor! Eu recunosc statului dreptul acela, că dacă eu cer funcţie dela stat, ear' statul 'mi-o dă, poate să ceară şi cvalificaţie dela mine, că voiu fi în stare se coraspund oficiului. Recunosc pe seama statului dreptul de a putè pretinde, ca limba sa să o recunoasca tot omul care vrea să între în funcţie. (Adevărat.) Dar' nu pot recunoaşte nici unei naţionalităţi sau puteri dreptul, ca atunci, când eu, din întâmplare Rusniac, am proces cu un compatriot român, şi acesta îşi înaintează în româneşte acţiunea, ca eu, Rusniac fiind, să fiu dator să învăţ pentru procesul acesta limba românească.

Să luăm mai departe diferenţa esistentă aici în chestia naţională. Două puncte au naţionalitaţile pe cari le reclamă. Ele zic să le fie recunoscută naţionalitatea în lege, căci se află aici în patrie. Se luăm acum proiectul de lege, după textuarea comisiunii centrale şi a domnului deputat Deák Ferencz. E spus acolo, că fiecare naţionalitate e egal-îndreptaţită în ţara aceasta, şi numai întrebuinţarea limbii se regulează întru atâta, întru-cât lucrul acesta îl face necesar unitatea ţării, guvernarea, posibilitatea practică a administraţiei, şi totodată şi justiţia. Şi cu al doilea punct, pretins din partea naţionalitaţilor, stăm earăşi astfel, ca şi cu drepturile naturale, anume cu drepturile cu noi născute, la cari, dupa înţelesul mai strict al doctrinei despre dreptul natural nici n'ar fi iertat să renunţăm, şi totuşi omenimea a renunţat la libertatea nemărginită născută cu ea, ca prin renunţarea aceasta să apere adevărata libertate socială.

Oare noi, în interesul patriei noastre, în interesul binelui public, n'am putè face ca pe terenul oficial să renunţăm pentru totdeauna la limbi? Recunosc eu, ca limba e una din dovezile evidente, că o naţionalitate trăeşte, dar' nu pot recunoaşte aceea, că dacă limba nu e limbă oficială, naţionalitatea e periclitată.

Ştim ce asigura mai bine limba şi naţionalitatea. Desvoltarea literară a limbii. Aici sunt concentrate, esistenţa şi viitorul naţionalităţilor, pentru-că dacă îşi desvoaltă naţionalitatea română, rusniacă, sau ori-care alta, literatura astfel, ca fiecare om să o recunoască de cultă, cu bucurie o va învăţa şi o va folosì în cercuri sociale ori-şi-cine, prin urmare, acolo îşi va afla cea mai frumoasă asigurare a naţionalităţii sale.

Cu privire la aceasta fie-'mi permis se aduc un esemplu. În timpul de curând trecut, în epoca lui Bach, a fost eschisă limba maghiară din cercul oficial, şi binevoiţi a esamina bine lucrul şi a censura productele literare de pe atunci. Când a făcut literatura maghiară astfel de progres, şi când s'a întiparit în inima naţiunii sentimentul naţional, ca tocmai în epoca aceasta? (Aprobări zgomotoase.)

Acestea sunt parerile mele. Am spus, că nu pot părtini proiectul minorităţii, ci primesc proiectul comisiunii centrale şi pe al dlui deputat Deák Ferencz. (Aprobări vii.) Şi a-'şi ruga pe condeputaţii naţionali, pe fraţii mei, ca după-ce obiectul acesta e discutat până la eshauriare, să binevoiască a renunţa la cuvânt, supunându-se chestia votării."

*Ioan Popovici-Desseanu:* „Onorată dietă! (Zgomot. Să abstee!) Recunosc, ca după-ce obiectul acesta se afla de cinci zile pe tapet înaintea onoratei case, — indulgenţa onoratei case a putut se dispară. (Aşa e!) Dar' fiind-că obiectul acesta îl ţin de unul dintre cele mai importante aduse înaintea dietei, — nu pot se abstau dela cuvânt. Cu toate acestea voiu şti aprecia perderea indulgenţei din partea casei, şi mă voiu nisuì se vorbesc cât se poate de pe scurt la obiect.

E afară de ori-ce îndoeală, că în patria aceasta esistă chestie naţională, şi că chestia aceasta naţională încă nu e resolvată. E afară de ori-ce îndoeală, că după-ce esistă chestie naţională în patria aceasta, esistă şi mai multe naţionalităţi şi naţiuni, şi fiind-că vorba e despre egala îndreptăţire a acestor mai multe naţionalităţi, — proiectul comisiunii centrale chiar pentru aceea nu poate fi primit,

pentru-că condiţiunea principală a egalei îndreptăţiri, *esistenţa* celor ce ar fi să fie egal îndreptaţiţi, — nu o recunoaşte.

Au fost şi mai nainte proiecte de lege în chestia aceasta. Astfel a fost proiectul de lege din 1861 în chestia naţională. Dar' acest proiect de lege a recunoscut cel puţin şi a numit naţionalitaţile, cari sunt de împărtăşit cu egalitate de drept în chestia naţională. Dar' domnilor, proiectul comisiunii centrale nu-'l pot primi nici pentru aceea, pentru-că casa a declarat în mai multe rînduri, că egala îndreptăţire a naţionalităţilor poate fi restrînsă singur prin integritatea ţarii şi unitatea politică, eu însă nu găsesc proiectul acesta de aşa, că ar merge până la limitele acestea. Anume, îndreptăţirea egală ar pretinde la tot casul, ca naţionalităţilor nemaghiare sa li-se permită întrebuinţarea limbii lor ca limbă oficială acolo unde unitatea de stat nu o împedecă aceasta. Ţara şi păna acuma a fost împărţita în municipii, şi pentru aceea nimeni nu poate spune, că integritatea teritorială a ţării acesteia şi unitatea ei politică nu a rămas neatacată. Tocmai de aceea, daca în municipii se concede, ca limba oficială să fie limba naţionalităţii acelei poporaţiuni, care formează majoritatea în municipiu, nu vine atacata integritatea patriei şi unitatea politică, dar' vine realisat principiul egalei îndreptăţiri, cel puţin întru atâta, întru-cât să permite, ca limba naţionalităţilor nemaghiare se aibă cel puţin în municipii dreptul pe care-'l are limba maghiară în guvernare şi legislaţiune.

Dar' domnilor, proiectul de lege de pe tapet nu posede nici cu privire la libertatea individuală principiul egalei îndreptăţiri, pentru-că vedem, că cetăţeanul de naţionalitate maghiară are permisiune ori-unde în patria aceasta, atât la afacerile guvernului, cât şi la ori-care municipiu, la ori-care tribunal, judecătorie sau altă autoritate, să-'şi predee causele şi recursele în limba sa proprie, să poarte procese în limba proprie şi se primească resoluţiuni în limba proprie, pe când cetăţenilor de alte naţionalităţi lucrul acesta nu le este permis, şi pentru acestia la folosirea celor mai înalte drepturi politice formează pedecă aşa zicând pretutindenea gramatica limbii maghiare, dela care depinde eserciarea drepturilor politice ale naţionalităţilor nemaghiare. Aceasta domnilor nu e egalitate de drept!

Până acum legislaţiunea din Ungaria, îndeosebi înainte de 1848, 'şi-a pus de scop al statului desvoltarea şi estinderea naţionalităţii maghiare, şi peste tot naţionalitatea maghiară. Şi tocmai aceasta formà pentru naţionalităţile nemaghiare violarea de drept. Acum



http://statuldacia.info

deci despre aceea e vorba, ca această violare de drept să se saneze, ca inegalitatea de drept esistentă în privinţa aceasta între naţionalităţile nemaghiare şi naţionalitatea maghiară sa se egaleze, — dar' aceasta nu o face de loc proiectul de lege al comisiunii centrale.

De altcum proiectul acesta de lege mai are şi greşala, că pe lângă aceea că e confus, escentric, cu chiţibuşuri şi nedeterminat, mai cuprinde în sine şi adevărate imposibilităţi. Proiectul acesta de lege decretează de es. că limba oficială a fiecarui municipiu e cea maghiară, decretează, că la municipii procesele verbale trebuesc purtate în limba maghiară şi decretează că acolo, unde a cincia parte, sau majoritatea votanţilor doreşte, procesele verbale pot fi purtate şi în altă limbă, — dar' decretează, că în casul acesta din urma textul maghiar e cel oficial.

Îmi iau voe a întreba onorata casă, că cum se autentică procesele verbale ale municipiilor? (Aşa, ca şi ale noastre!) La tot casul aşa, că majoritatea respectivei congregaţii comitatense le declară de autentice. Sunt comitate în cari dintre cei cu drept de vot abia a cincia sau a şasa parte, dacă nu şi mai puţini, înţeleg limba maghiară. Cum va putè autentica aceasta mică minoritate, faţă de majoritate, în mod legal procesul verbal? Tocmai de aceea, atunci când unii domni spuneau, că vreau să şteargă privilegiile, şi totuşi nu vreau să dee drepturi majorităţilor faţă de minorităţi în municipii, prin aceasta tocmai acei domni sancţionează privilegiile, pentru-că supun majorităţile minorităţilor, şi ordonează imposibilitatea, ca aceea să fie sfânt şi autentic la municipii ce vrea minoritatea, şi nu aceea ce e convingerea şi voinţa majorităţii. Dar' dacă în privinţa administraţiei se şi pot forţa unele motive pentru restrîngerea egalităţii de drept a limbii, a o motiva aceasta cu privire la justiţie e cu totul imposibil, pentru-că e decretat în legile noastre, că înaintea judecătoriilor toţi cetăţenii sunt egali, şi o spune legea despre timbre, că fiecare cetăţean plăteşte în mod egal timbru când judecătoria îi aduce sentenţă sau decis. Şi acum unde e aici egalitatea? Pentru-că pe când judecătorul împarte dreptatea Maghiarului în ungureşte, Românului nu 'i-o dă în româneşte, deşì timbrul îl plăteşte şi acesta întocmai aşa ca şi Maghiarul.

Am putè spune, că pentru uşurinţa judecătorilor trebue să fie aşa. Da, domnilor, dacă porniţi din acel punct de vedere, că poporul e pentru aceea, ca să susţină pe funcţionarii judecatoriilor din crunta sa sudoare, aveţi dreptate. Dar' dacă judecătorul e pus pentru aceea

pentru-ce trebue să fie pus în stat constituţional, ca să facă servicii poporului dela care-'şi primeşte leafa, e de aşteptat, ca acel judecător să facă dreptate în limba poporului aceluia. (Întreruperi: E pus în lege!) Nu e pus în lege! Aşa se zice, anume, în proiectul de lege al comisiunii centrale, că se permite, ca în faţa judelui comunal, locuitorul respectivei comune să-'şi folosească limba proprie maternă. Da, domnilor, în procesele dela judecătoria de pace, în sumă de 12 fl., sau pentru nescai pui de găină, se dă dreptul. E conces şi aceea, ca şi la judecătoria din altă comună, în asemenea procese earaşi, se poată fi folosita limba acelei comune. E conces în fine, ca înaintea judecatoriei cercului propriu municipal, earăşi în chestii bagatele, aparţinătoare cercului ei de competenţă, sa se foloseasca limba de afaceri a comunei. Şi aici domnilor mă provoc tocmai la aceia cari zic, că egalitatea de drept voesc să o stabilească întru toate pe basa libertaţii individuale, şi-'i întreb: Cu aceste neînsemnate concesiuni e aplicată şi resolvată înaintea legii egalitatea de drept naţională în spiritul libertăţii individuale atunci, când mai sunt tribunalele comitatense, mai sunt tribunalele cambiale, autorităţile de carte funduară, mâne poimâne vor mai fi şi judecătoriile numite din partea puterii de stat, tot de acelea, la cari ca partea de naţionalitate nemaghiară să-'şi poată folosì limba, e lucru cu totul eschis în înţelesul proiectului de lege? Domnilor! Asta nu e egalitate de drept!

Mulţi presentează naţionalitatea ca opusă libertăţii. Eu o neg aceasta. Pentru-că eu nu ştiu se despart separat naţionalitatea de cătră libertate. Mari bărbaţi maghiari de stat au declarat, că nu se poate face alegere între naţionalitate şi libertate, şi dacă ar fi să resolvăm chestia, că pe care să o dăm în schimb pentru ceealaltă, nu s'ar putè da nici un răspuns. Şi precum şi pe cât e de splendidă noţiunea naţionalităţii în inima maghiară şi în concepţia maghiara, şi astfel e contopită cu libertatea, tot aşa de sublimă şi tot aşa de contopită cu libertatea e naţionalitatea şi în inima şi concepţia Românului.

S'a zis, că civilisaţia e inimică a naţionalităţii. Neg, domnilor. Naţionalitatea mea de atunci a prins avânt mai mare, de când razele de soare ale civilisaţiunei au început a se resfrînge asupra ei. Cu cât mai bine se estinde civilisaţia printre fiii naţionalităţii mele, cu atât mai tare se deşteaptă spiritul naţional, cu atât mai sublimă e noţiunea naţionalităţii, şi cu atât mai energică nisuinţa naţională. Civilisaţia nu e deci inimica naţionalităţii, ci dătătoarea ei de vieaţă. N'am văzut naţionalitate acolo unde era civilisaţie, libertate,

ci am văzut acolo unde domnea barbaria şi volnicia. (Aprobări.) Priviţi domnilor la Polonia, oare civilisaţia, libertatea e aceea ce vrea se asupreascĕ, se nimicească naţionalitatea polonă, limba polonă? Nu, domnilor, nu civilisaţia, nu libertatea o asupreşte, ci barbaria, volnicia. Civilisaţia e ştiinţa umanităţii. Umauitatea respectează ori-ce idee nobilă omenească, va se zică fiecare naţionalitate, şi nu se poate, ca umanitatea se dispreţuiască la unul aceea ce respectează în sine însaşi. Tocmai de aceea nisuinţa popoarelor de naţionalitate nemaghiară din Ungaria, ca întrucât permite integritatea ţarii şi unitatea politică, să fie împărtăşite de egalitate de drept, nu stă în contrazicere, nici cu libertatea, nici cu civilisaţia. De aceea, eu, fiind-că proiectul de lege al minorităţii respectează, ba 'şi pune de scop integritatea patriei şi unitatea politică, fiind-ca în acest proiect de lege al minorităţii e esecutată în mod practic egalitatea de drept naţională, pană acolo până unde atinsele două principii o permit aceasta, şi fiind-că modalităţile cuprinse în el, în cas de necesitate pot fi modificate, eu, pe basa principiilor ce le conţine, numai proiectul minorităţii îl ţin de potrivit, ca pe basa lui chestia naţională să fie resolvata astfel, ca resolvarea să corespundă de o parte egalităţii de drept naţionale, de altă parte se satisfacă şi adevaratele pretensiuni ale patriei.

Domnilor, un lucru mai vreau să-l spun. Am datorinţa a răspunde la provocarea dlui deputat Tisza Kálmán, ca se nu împedecăm aducerea legii în chestia de pe tapet. Mă surprinde provocarea aceasta, fiind-că onorata casă o ştie mai bine, că nici-odată n'am fost noi aceia cari am fi amânat resolvarea chestiei, ci foarte des am luat cuvântul şi am rugat onorata casă, ca chestia aceasta foarte importantă să o resolveze cât de curînd. Dacă deci timpul e atât de înaintat şi chestia încă nu e resolvată, nu noi purtăm vina. Dar' aşa cred, că cu toate că timpul e scurt, aşa pe uşor nu putem sări peste chestia aceasta importantă, pentru-că avem datorinţe faţă de propria noastră conştienţă, şi ne leagă şi datorinţa primită asupra noastră faţă de alegătorii nostri. Dar' avem şi datorinţa, pe care ca patrioţi trebue să o avem faţă de binele şi interesul patriei comune. De aceea, când din partea mea nu primesc provocarea, declar totodată în numele meu şi al consoţilor de principiu, că nu ne temem nici de intimidările pe cari le-a adus dl deputat Tisza Kálmán în contra noastră, ca anume, în casul ca nu s'ar resolva chestia, vor putè fi aplicate legile de limbă atât de urgisite de mai nainte."

*Zmeskal Mór:* „Mă sileşte datorinţa, onor. casă, să vorbesc, dar' declar din capul locului, că nu voiu urma esemplul dat de acei domni deputaţi, cari au delectat onorata casă câte două ceasuri cu vorbiri cetite, şi anume, după priceperea mea, sau cel puţin după presupunerea mea, din motivul, ca voiau să împedece, ca în chestia aceasta să se aducă lege, de ce însă să ne ferească Dumnezeul Maghiarilor.

Onorată casă! Ma simţesc chemat a vorbi când e vorba despre o chestie, care interesează de aproape cercul pe care'l represint eu. Cercul representat de mine e curat slovăcesc, dar' asigur onorata casă, că în iubirea constituţiei emulează cu ori-care comitat maghiar. (Să trăiască!) Aceea ce afirm, aceea ce spun, nu e vorbă goală, sunt fapte adevărate, pe cari comitatul *Árva* le-a manifestat totdeauna şi consecvent între toate împrejurările. Asigur onorata casă, că poporaţiunea trează din comitatul Árva e departe de cugetul criminal de a dori sa se aducă când-va o astfel de lege, prin care s'ar periclita integritatea Ungariei, teritorul Ungariei. (Aprobări vii.) Dar' onorată casă! Are fiecare naţionalitate anumite pretensiuni născute cu ea, pe cari precum nu le putem ignora, tot aşa e necesar să le împlinim, pentru-ca precum adevărat e aceea, că deopotrivă se află în faţa supremă a atotputernicului Dumnezeu Maghiarul, Slovacul, Sârbul, Românul, aşa de adevărat e, şi de adevărat trebue să fie, că la fel trebue să stee în faţa legii Maghiarul, Slovacul, Sârbul şi Românul, şi deopotrivă să fie făcuţi partaşi de placerile vieţii constituţionale. Şi într'adevăr, onorată casă, numai dacă să decretează aceasta putem aştepta sigur, că frecările esistente vor avea sfârşit, şi atât de mult dorita înţelegere frăţească va fi restabilită.

Eu deci, onorată casă, mânecând din acest punct de vedere, şi tocmai din acest punct de vedere mânecând şi proiectul comisiunii centrale, ca pe acela, care, după părerea mea, va fi mai mult în stare să satisfacă pretensiunile diferitelor naţionalităţi, îl sprijinesc în general cu bucurie şi cu inimă liniştită, şi-'l primesc de basă pentru discuţia specială. Ear' cu privire la unele puncte îmi reserv dreptul de a-'mi face observaţiunile." (Să trăiască!)

*Aurel Maniu:* „Mărturisesc, că dacă n'a-şi afla de necesară espunerea părerilor mele în jurul acestui obiect de mare importanţă, n'aşi reclama preţioasa atenţiune a onoratei case, acum în ziua a cincia a discuţiei, când pacienţa onoratei case a scăzut cu desăvârşire. Dar' fiind-că sunt dator cu aceasta mie însumi, să-'mi permită onorata

casă să-'mi espun pe scurt părerile în jurul chestiei, şi tot atât de pe scurt să le şi motivez. Proiectul majorităţii, după părerea mea, nu corespunde pretensiunilor actuale naţionále, şi de aceea nu pot să-'l primesc ca basă pentru discuţia specială. Proiectul de lege al majorităţii nu conţine principiul pe care dieta în mai multe rînduri, în adrese şi resoluţiuni, precum şi în elaboratele comisiunilor esmise în chestia naţională, 'l-a recunoscut şi acceptat. Dacă luăm domnilor legile de limbă din ţara noastră, dăm şi de astfel de legi, după cari integritatea ţarii s'a aflat a fi vătămată şi prin aceea, dacă cineva vorbea în adunările generale altcum şi nu ungureşte. E necesar deci, ca în chestia aceasta să fie conducător un anumit principiu, ear' principiul acesta să fie nemodificabil şi să nu poată fi restălmăcit.

Eu prin resolvarea chestiei naţionale vreau întărirea Ungariei şi perfecţionarea libertăţii constituţionale. In privinţa aceasta trebue se bag deci de seamă, ca prin resolvare să nu fie scurtată integritatea teritorială a ţării şi unitatea politică, ba ca prin aceasta să se desvoalte şi întărească.

Că ce putem înţelege sub integritate teritorială, e de prisos a spune, pentru-că o spune cuvântul însuşi. Cu unitatea politică însă nu stăm astfel. Eu sub aceasta nu pot înţelege altceva decât unitate de stat, de legislatură, de guvernare, şi eu nu pot condiţiona întărirea sau slăbirea acestei unităţi dela folosirea limbilor. Uşurinţa posibilă a guvernării pretinde, ca pe terenul legislativ şi al guvernarii, şi atunci când statul păşeşte ca atare, să fie întrebuinţată o limbă, aceea a majorităţii relative din ţară, limba maghiară. Ştiu eu că resolvarea chestiei e nouă şi grea, pentru-că raporturile speciale ale patriei noastre o fac să fie aşa; dar' dacă acceptăm principiul care nu poate fi modificat, atunci resolvarea chestiei naţionale e foarte uşoara, pentru-că nu se recere alta decât restrîngerea limbei statului la măsura neîncunjurat de lipsă pentru-ca statul se esiste. Dar' că esistenţa statului ar cere, ca şi între marginile municipiilor să se foloseasca numai o limbă, eu nu aflu de corect. Trebue să procedăm dintr'un anumit principiu, care nu poate fi altul decât egalitatea de drept naţională.

Am spus, că vreau să mă restrîng numai la precisarea punctului meu de mânecare şi se declar simplu, că eu văd depus în proiectul minorităţii principiul pe basa căruia resolvarea acestei chestii e — posibilă.

Onorată casă! După-ce proiectul minorităţii a fost atacat din atâtea părţi, fie-'mi permis se contribuesc şi eu cu puţine cuvinte

la lămurirea faptului, că ce anume se cuprinde în el. Domnilor! În acest proiect al minorității e principiu de frunte întâiu acela, ca egalitatea de drept națională să fie decretată, al doilea, ca principiul majorității să fie aplicat.

Mult stimatul domn ministru de culte a întors chestiunea zicând, că proiectul minorității conține trei principii, anume, arondarea, domnia limbii, și proporționarea oficiilor. Scuzați, dar' eu nu aflu lucrul de așa. Unul dintre principii e egalitatea de drept, celalalt e aplicarea principiului majorității.

Precum în țară limba maghiara e limbă de stat, legislatorică și de intérmediare, pe basa și în urmarea principiului majorității, tot așa după proiectul de lege al minorității e în municipii limba majorității absolute limbă oficială, și pentru a se putè esecuta aceasta în mod cât se poate de just, s'a aflat de lipsă arondarea. Dar' aceasta, tot așa ca și celelalte dispoziţiuni, se refere numai la modul de aplicare a-'l principiilor, și dacă se vede că nu e bun, se poate schimba ușor cu altul, numai principiul să fie recunoscut. Dacă luăm legislațiunea dela 1848, ea vedea violată unitatea politică și atunci când cineva ar vorbi în adunările municipale în altă limbă, nu în cea maghiară, ear' cea de acum nu vede în aceasta nici o vătămare, dar' declara, că dacă un municipiu oare-care are altă limbă, dar' și pe cea maghiară, de limbă de afaceri, prin aceasta e vătămată unitatea politică, și totuși, atât comisiunea națională esmisă la 1861, cât și subcomisiunea actualei comisiuni, în elaboratele lor n'au aflat în aceasta vre-o vatămare.

E necesar deci să se proceada dela principiu, căci de altcum toate depind dela priceperea individului, ear' chestia aceasta de suprema importanța, fără a cărei fericită și spre mulțămirea generală făcută resolvare împăcarea nu e terminată, merită să fie resolvată pe basa unui principiu nestrămutat.

Regret foarte mult, că s'au aflat în casa aceasta condeputați, cari au îngreunat și acusat pe condeputații lor de buze nemaghiare cu cea mai mare crimă, cel puțin în ochii omului de omenie, cu lipsa de patriotism, numai pentru-că nu pot se primească proiectul majorității. Eu cu scârbă îmi întorc fața dela astfel de acuse. Dlor, din tinerețe m'am ocupat cu chestia aceasta și cu modul ei de resolvare. Am meditat mult asupră-i. Dar' nici-odată n'am fost în stare se concep resolvarea acestei chestii, decât din punctul de vedere al patriei comune. Dacă mă convinge cineva despre aceea, ca prin

spriginirea propunerii făcute de mine nu se promovează binele ţării, mă retrag, dar' se nu mă suspiţioneze nimeni, pentru-că pe temeiul acesta ar putè fi suspiţionaţi şi aceia, cari au propus resolvare pe altă cale. Astfel sunt domnii deputaţi cari au făcut parte din comisiunea dela 1861, dintre cari unii astazi aflători pe băncile ministeriale, şi astfel membrii deputaţiunii dela 1867, pentru-că şi aceia au propus altă modalitate pentru resolvare, anume, au conces şi recunoscut dreptul pe seama municipiilor de a-'şi alege singure limba.

Dar' am promis că nu voiu fi lung la vorbă, deşi aş fi dorit să mă declar mai amănunţit. Însă fiind-că prin scoaterea la iveală a acestor două puncte 'mi-am stabilit punctul meu de plecare declar, ca după-ce proiectul minorităţii cuprinde în sine principiul, care singur poate fi aplicat la resolvare în mod just şi după dreptate, eu din cele două proiecte primesc pe acesta."

*Rudnyánszki Florián:* „Onorată casă! (Să abstee!) Scuzaţi, şi eu sunt fiul aceleiaşi dulci mame. Cei-ce au luptat de mult pentru libertatea cuvântului multe au paţit, dar' şi mai multe au suferit. De aceea, rog onorata casă să fie numai câteva minute cu răbdare, pentru-că ma voiu pronunţa pe scurt. Onorată casă! Intreaga chestie de mare importanţă fiind eshauriată, eu însumi, ca deputat al cercului slovacesc din comitatul Barş, declar cu mândrie, ca alipindu-mă la declaraţiunile condeputaţilor mei antevorbitori Madocsányi, Justh, Plachy şi Kvassay, părtinesc proiectul comisiunii centrale, modificat prin *Deák Ferencz.*" (Aprobări vii.)

*Lang Gustav:* „Onorată casă! (Să votăm! Se abstee!) Voiu fi foarte scurt. Numai aceea sunt dator se declar, că eu, ca deputat din Ardeal, nu pot se primesc nici unul dintre proiectele de lege aflătoare înaintea noastră ca basă pentru discuţia specială. Proiectul acesta de lege nu poate fi estins (asupra Ardealului) în mod anticipativ până atunci, până nu e resolvată chestia uniunii, respective nu sunt stabilite modalităţile prin cari Ardealul vine unit cu Ungaria. Resolvarea chestiei uniunii va arăta, că ce poate şi trebue să fie menţinut din drepturile vechi constituţionale ale Ardealului, ce trebue să fie şters, şi în ce proporţie e necesară şi pentru Ardeal presentarea unei chestii naţionale. Drept aceea, ca deputat din Ardeal, dintre proiectele de lege aflătoare înaintea noastră, întrucât ele vor fi estinse şi asupra Ardealului, nu pot primi nici unul ca basă pentru discuţia specială."

*Sipos Ferencz:* (Zgomot. Să votăm!) „Onorată casă! Obiectul din discuţiune e atât de eshauriat, încât nu se mai poate vorbì la el, fără repetiţii. Eu de aceea, nu voiesc se abuzes de pacienţa casei, ci declar, că primesc proiectul de lege al comisiunii centrale, cu modificarea dlui deputat *Deák.*“ (Aprobări.)

*Andreiu Medan:* „Onorată casă! (Să abstee!) Când e vorba despre o astfel de chestie, care se învârte în jurul vieţii naţionale a naţionalităţilor nemaghiare, şi constatat fiind, că numai naţiunea aceea îşi perde drepturile, care singură le abandonează, — nu numai că nu consider de risipă de timp, ci de datorinţă chiar, ca noi, cari representăm alegători de buze nemaghiare, să ne ridicăm cuvântul în chestia aceasta în contra ori-cărei dispositiuni, care după părerea noastră ameninţă cu primejdie vieaţa naţională a popoarelor de buze nemaghiare, în speranţa, că adevărată fiind vorba: quid ab initio injustum est, etiam tractu temporis convalescere nequit, — drepturile perdute în contra voinţei noastre le vom mai putè redobândì cândva. Din motivul acesta, onorată casă, eu nu abstau dela cuvânt.

Onorată casă! A sosit deci odată timpul atât de mult aşteptat din partea naţionalităţilor nemaghiare, când proiectul de lege referitor la chestia naţională a ajuns să fie pertractat din partea onoratei case. A sosit timpul în care o parte dintre deputaţi au ocasiune să espună pe cale constituţională în faţa onoratei case pretensiunile naţionale ale naţionalităţilor nemaghiare. Am zis, pe cale constituţională, pentru-că cei de naţionalitate nemaghiară, în deosebi Românii, au fost împărtăşiţi de multe-ori de imputarea, că manifestă antipatie faţă de constituţie, şi că se nisuesc să-şi satisfacă pretensiunile pe cale neconstituţionala... (Cine a spus-o aceasta?) s'a spus de destule-ori... când pe cale constituţională am putè ajunge mai uşor la pretensiunile noastre. Am ajuns deci şi la terminul acesta. Cu durere au trebuit însă se esperieze deputaţii naţionalităţilor nemaghiare, că cu cât le-a fost mai mare speranţa legată de acest termin, cu atât mai amară le este decepţia în care 'i-a aruncat desbaterea celor două proiecte de lege. Inţeleg proiectul comisiunii centrale şi proiectul de lege al stimatului condeputat Deák Ferencz, cari se unesc în esenţă, şi pot fi privite ca proiecte ale majorităţii. Aceste două proiecte de lege, ori-cât s'ar nisuì dl ministru de culte să convingă lumea că ele resolvează chestia naţională, — nu numai că nu o resolvează, ci chiar îi tae fiecare vână dătătoare de vieaţă cu atâta necruţare, ca se nu mai rămâne nici o speranţă că va mai putè reînvia cândva.

Amândouă declară sub titlul liberalismului şi al egalităţii naţionale de drept, că nu esistă chestie naţională, unul printre şire, celalalt pe faţă, în urma tezei, că în Ungaria esistă numai o naţiune politică, cea maghiara. Eu aflu în teza aceasta o politică de desnaţionalisare, îndreptată în contra naţionalităţilor nemaghiare. Când stimatul domn ministru de culte a afirmat, că cele două proiecte de lege din întrebare au se resolveze pe deplin chestia naţională, ear' condeputatul Tisza, că aceste două proiecte de lege dau perfectă libertate, 'mi-a picat involuntar în minte, că dacă ambii condeputaţi ar fi amatori de flori, şi ar cultiva astfel de flori perfecte, după-cum perfect resolvează aceste două proiecte de lege chestia naţionalităţilor, egala îndreptaţire naţională, şi dau perfectă libertate, — n'ar putè conta la distincţiune la nici o esposiţie de flori din lume.

Onorată casă! Chestia naţională o declară de însemnata, atât aceia, cari spriginesc proiectul majorităţii, cât şi aceia, cari sunt pentru părerea minorităţii, numai cât, după-cum se poate vedè din conclusiuni, în diferite înţelesuri. Cei dintâiu o ţin de importantă numai din interes maghiar, întru-cât prin aceea, că se decretează egalitatea de drept între naţiunea maghiară şi naţiunile compacte nemaghiare, parte autohtone, parte colonisate prin convenţiuni, văd periclitat interesul maghiar, pentru-că nu vreau se pună base unei uniuni naţionale, care până acuma n'a fost nici-odată, şi se stânga ori-ce speranţă de a se înmulţi naţiunea maghiară prin contopire şi desnaţionalisare. Ear' cei-ce spriginesc proiectul minorităţii, ţin chestia naţională de chestie de importanţă comună întru atâta, că dela ea fac pendentă fericirea viitoare a patriei. Acestor din urmă aparţin şi eu. După părerea mea acestia au dreptate şi aceasta o va dovedì viitorul.

Cu ocasiunea aceasta, onorată casă, nu pot întrelăsa să nu-'mi dau esprimare îngrijorării stârnite în mine de declaraţia dlui ministru de culte, ca ar fi nedreaptă disposiţia de a se întroduce în comitate şi limba majorităţii, peutru-că cu timpul se poate întâmpla, ca majoritatea care a esistat la arondare să se schimbe şi să se nască altă majoritate. După părerea mea, afirmând acestea, ne-a pus în vedere, că naţionalităţile celelalte se vor contopi în naţionalitatea maghiară, şi naţionalitatea maghiară va fi în majoritate în toate comitatele.

Onorată casă! Eu ţin de cea mai hazardată şi mai periculoasă nisuinţă politica de desnaţionalisare. Adevărat, că ne amăgeşte cu mare câştig, dacă e încoronată cu succes. Dar' cu atât mai mare

primejdie ascunde în sine, dacă nu succede. Dacă Francia poate servì de esemplu împintenător onoratei case pentru politica de desnaţionalisare, atunci se servească de esemplu naţiunii maghiare o astfel de politică isbucnită pe un pământ mai aproape de noi, politică a cărei gravitate a simţit-o şi naţiunea maghiară, şi care a provocat o astfel de zguduire, încât era să fie aruncată din ţîţini monarchia. Zguduirea aceasta nu ar fi urmat, dacă nu se înstrăinau de cătra olaltă naţionalităţile prin politica de desnaţionalisare, şi dacă se şi ivea, n'ar fi avut momente atât de critice, încât să le simţim şi acuma efectul ulterior, şi de a căror recidivă nu suntem siguri nici acum, pentru-că causa, politica de desnaţionalisare, nu a încetat, ci ar fi chiar dublată, dacă onorata casă ar primì aceste proiecte de lege. Eu nu consider de buni medici pe aceia, cari din medicina de care bolnavul moare aproape dacă ia o doză, dau pacientului câte două doze.

S'ar putè obiecţiona, că Ungaria acestei zguduíri are să-'şi mulţămească renaşterea. Dar' întreb, voiţi ca noi, naţionalităţile nemaghiare, se aşteptăm dela astfel de zguduiri împlinirea pretensiunilor noastre naţionale? Nu! Şi ori-cât de mult sa fim suspiţionaţi, repet şi zic: nu! Noi întindem dreapta frăţească naţiunii maghiare şi o rugăm, ca se proceadă frăţeşte în chestia aceasta, cu sinceritatea cu care se poartă adevaratul frate faţă de fratele seu. Pentru-că nu pot presupune, că cu ocasiunea promisiunii făcute în adresa dietei, ca va resolva chestia naţionalităţilor pe basele fraţietăţii, ar fi cuprins loc în sânul stimatei diete cugetul ascuns al frăţietăţii maştere.

Mi-ar putè spune cineva, că în politică nu poate fi sentimentul dătător de directivă. Bine, să părasim deci acest teren, şi se luăm lucrul din punctul de vedere al necesităţii. Mânecând din acest punct de vedere, Românii ca sinceri aliaţi vă întind acum dreapta lor, acum, în ultima ora înainte de isbucnirea crísei europene, şi pentru-ca să vă convingeţi despre necesitate, binevoiţi a arunca o privire pe harta Ungariei şi numai decât veţi înţelege, că pentru ţinerea la olaltă a părţilor numite centrifugale din partea D-voastră e necesară crearea unei astfel de puteri atractive, care se atragă la centru diferitele popoare. Aceasta putere atractivă o poate forma numai stabilirea egalităţii naţionale de drept. De altă parte carăşi, onorată casă, cum spune fiiul patriei noastre *Ludvigh* in »*Hon*«, nu e salutar pentru patrie căutarea fericirei patriei în astfel de com-

binaţiuni, a căror esecutare ar îngreuna cu astfel de sarcini o mare parte din locuitorii patriei acesteia, de cari s'a mântuit stimata naţiune maghiară. A fost un timp în care foaia stimatei majorităţi, *Pesti Napló* , proclama sus şi tare în articole scrise în coloanele sale de vestitul publicist *Falk Miksa,* că dreptul naţional e astfel de drept, faţa de care ori-care altul, şi numai combinat, dintre drepturile omeneşti, dispare, şi nu poate fi dat în schimb pentru nici un drept. Şi de aceea n'a primit naţiunea maghiară constituţia oferită din partea lui Schmerling, pentru-că prin ea 'şi-a văzut periclitata naţionalitatea. Şi întreb eu, poate fi numită naţiunea maghiară, ca având sentimente contrare constituţiei, pentru-că n'a voit să-'şi dee dreptul naţional în schimb pentru o constituţie, care îi ameninţa cu pericol naţionalitatea? Şi de ce presupuneţi la Români mai puţină sensibilitate faţă de drepturile naţionale decât la naţiunea maghiáră însaşi? Şi de ce sunt numiţi Românii reacţionari, pentru-că nu arată prea mare plăcere faţă de o constituţie, care, după părerea lor, ameninţă cu primejdie dreptul lor naţional? Fiţi echitabili domnilor, respectaţi la alţii sentimentele de cari sunteţi făloşi D-voastră, sau cel puţin nu permiteţi, ca sentimentele acestea să fie batjocorite, şi nu pretindeţi, ca noi să cântăm *osana* necondiţionat unei constituţiuni, care după părerea noastră ameninţă în mod primejdios dreptul nostru naţional.

Ce folos avem noi domnilor de frasa: „Chestia naţională e chestie importantă, chestia aceasta nu poate fi măsurată cu măsura vremilor trecute?“ Dacă prin vorbele acestea să urmăreşte scopul, ca politica veche maghiară, după care, cum dovedeşte istoria, naţiunea maghiară nu a nisuit să subjuge naţiunile aici locuitoare, ci a trait în frăţietate cu ele, să fie acum schimbată şi să se decreteze, că în Ungaria esistă numai o naţiune, şi aceasta e naţiunea maghiară, ear' celelalte naţiuni nemaghiare nu: lucrul nu e just, ba procedura nu e nici echitabilă, onorată casă. După o astfel de procedură naţiunea română nu va putè nici-odată să se poarte cu sentimente sincere şi curate frăţeşti faţă de naţiunea maghiară, daca se decretează principiul acesta.

Dar' nici nu e spre folosul naţiunii maghiare. Eu nu văd necesitatea la naţiunea maghiară, ca prin o politică naţionalistă se caute a se înmulţi, pentru-că sunt alte modalităţi, dintre cari amintesc numai unele. Întâiu, eruarea şi delăturarea tuturor motivelor cari, — după unii scriitori, — au provocat împuţinarea rassei maghiare. Al doilea, colonisarea pustelor de mare estensiune, nelocuite, şi încă în prima

linie prin Săcui, prin ce va fi împedecată emigrarea Săcuilor, mai departe, pe basa statisticei de maghiarisare, prin astfel de naţiuni, cari arată mai mare aplicare spre contopire. Şi al treilea, prin cultivare să se facă limba maghiară atât de atrăgătoare, ca cu plăcere se o declare de a sa ori-şi-cine, şi se aibă bucurie, dacă poate fi contopit în poporul maghiar. Despre naţiunea română pot se spun, că simpatisează cu naţiunea maghiară, pentru-că abia se află om inteligent care se nu vorbească limba maghiară şi se nu o înveţe mult mai bine decât cei de alte naţionalităţi. Dar' pentru aceea nu neglijează nici limba sa, şi nu manifestă nici o dorinţă de a se contopì în altă naţiune, pentru-că ne spune istoria, că Românii „non tam pro vitae quam pro linquae incolumitate certarunt.“ De altcum înţelepciunea naţiunii maghiare va afla modalitatea înmulţirii şi fără vătămarea altor naţiuni.

Onorată casă! Epoca în care trăim nu e acomodată pentru politica de desnaţionalisare, pentru-că, după cum a spus dl ministru de culte, fâlfâie sus steagul libertăţii. Şi eu mai adaog, că lângă el, ca frate gemen, şi steagul naţionalităţii! Ba mai adaog şi aceea, că în epoca actuală, vorbele mântuitorului: „Daţi lui Dumnezeu ce e a lui Dumnezeu şi cesarului ce e a cesarului,“ sunt mai accesibile, de oare-ce poporul poate să se îngrijească liber de soartea sa, şi se poate zice şi „daţi popoarelor ce e a popoarelor“, căci dreptul poporului se valorează prin vot universal. Eu, onorata casă, găsesc că e imposibil sa poată fi purtată cu succes politica de desnaţionalisare.

Trec acum la partea referitoare la întrebuinţarea limbilor din proiectul de lege al majoritarii, la acele favoruri, cari s'au dat naţionalităţilor nemaghiare cu privire la purtarea proceselor verbale în adunările generale, cari favoruri sunt numai — *aparente*. Cu privire la aceasta mă provoc numai la aceea ce a spus condeputatul *Desseanu*, că procesul verbal autenticat de minoritate are se servească de directivă majorităţii, şi voinţa majoritaţii e paralisata de către minoritate. Chiar şi concesiunea aceea e aparentă, dupa care în fiecare cas, când funcţionarul respectiv nu înţelege limba maghiară, poate purta afacerile în mod escepţional în limba protocolară, zic şi aceasta e numai aparenţă, pentru-că a luat disposiţiuni onorata casă, să fie aleşi numai astfel de funcţionari, pe cari îi candidează fişpanii, ear' aceştia nu vor candida de cei-ce nu ştiu ungureşte.

O astfel de concesiune e şi aceea, că la tribunale numai acele procése se poartă în limba naţionalităţilor, cari nu sunt purtate de

advocaţi. Asta nu e concesiune, pentru-că în procedură s'a îngrijit onorata casa, ca procesele purtate în scris, adecă cele mai însemnate, se poată fi purtate numai de advocaţi, prin ce părţile sunt despoiate cu desăvârşire de dreptul de a se representa singure, şi aceasta, mărturisesc, a stârnit earăşi îngrijorarea în mine, că se face numai din considerare la restrîngerea dreptului naţionalităţilor.

După părerea mea am dovedit, că principiul, cumcă în Ungaria ar esista numai o naţiune, cea maghiară, nu poate fi decretat. Am arătat şi aceea, că concesiunile făcute cu privire la întrebuinţarea limbilor nemaghiare sunt numai aparente. Şi acum, contribuesc cu votul meu la proiectul de lege al minorităţii, pentru-ca acesta satisface pretensiunile naţionalităţilor, şi îmi ţin totodată de datorinţă a declara, că spriginind proiectul minorităţii, în cas că acesta n'ar fi primit de basa pentru desbatere, nu voiu participa la desbaterea specială."

*George Ivacicovici, Szontágh Pál* (Nográd), *Szontágh Pál* Gőmőr), *Thalabér Lajos* şi *Andreanszky Boltizsár* renunţă la cuvânt.

*Berzenczey László:* „Puţin înainte de aceasta am auzit, că au fost mari patrioţi aceia cari după 1848 au rămas acasă, şi au fost răi patrioţi aceia cari au fugit. Eu mă ţin de *aceşti* nefericiţi, Dar' că aceia, cari au ramas acasă, să fi fost toţi buni patrioţi, permiteţi-'mi se trag la îndoeală. Şi fiind-că fuga aceea a durat foarte mult, cam 18 ani, am datorinţa a arăta totuşi, că acolo unde am fost, în principate, făcut-am după-cum ni-se spune promisiuni mincinoase de confederaţie, ear' aici acasă nu cutezăm să ne comunicăm gândirile în privinţa aceasta, şi că fost-am după cum spun alţii, trădatori de patrie, aliându-ne cu inimicii Maghiarilor?

Dee-'mi voie onorata casă, ca numai un pătrar de oră să-'mi pot face observările la acusele acestea.

Nu vorbesc numai ca Maghiar, ci şi ca Ardelean. Nu vorbesc numai ca Maghiar, ci ca unul care am avut parte de multe binefaceri şi simpatii, nu numai din partea naţionalităţii române din patria mea, ci trăind mai mulţi ani în Bucureşti, şi din partea Românilor din străinătate. E datorinţă faţă de patria mea a espune în general în faţa onoratei case, că dracul nu e aşa de negru cum vine zugrăvit, şi că sunt multe femei frumoase în lume, cari dacă se mănie sunt atât de urîte, încât nu cutează omul să se uite la ele. (Ilaritate.) Aşa suntem şi cu poporul român, vârît în discuţia aceasta. Pentru-că cel-ce iubeşte mult, se supără uşor. *Les extremes se touchent.* Eu am găsit destui în strainătate, cari au fost cu tragere de inimă

faţă de mine, dar' nu numai faţă de mine, ci şi faţă de ceialalţi consoţi exilaţi, şi sunt destui Români pe lume cari zic, că sunt datori recunoştinţa naţiunii maghiare, că s'a ţinut atât de bine, şi prin aceasta 'i-a apărat şi pe ei, pentru-că situaţia noastră e de aşa, că dacă unul sare repede de pe bancă, celalalt se răstoarnă cu siguranţă peste cap.

Naţiunea maghiară, care nu a cochetat nici-odată cu vecinii, pentru-că n'avea încătro se cocheteze, vorbind despre patrie nu poate vorbi despre alta, decât despre ţara în care s'a nascut, ţara în care este, şi afară de care nu este loc pentru ea. Dar' mulţi Români şi Sârbi politizează cam chioriş, de es. vorbesc de ministeriu. Am auzit numindu-se *Braţianu*, că e ministru-president. Eram zăpăcit, până nu m'am orientat, că despre care ţară şi ministeriu e vorba. Omul nu ştie pe care să o înţeleagă din două. Dar' nu le-o iau în nume de rău, când se bucură că este ţară separată românească şi separată sârbească. Noi toţi dorim să respândim în orient făclia luminătoare a culturei. Şi nu numai că e corect, dacă vorbesc şi se gândesc la ţările acelea, çi făloşi putem fi şi noi, Maghiarii, dacă le-am întinde mâna şi 'i-am ajutora. (Aprobări.) Dar' onorată casa! Dacă sunt de aceia cari credeau, că cu resolvarea chestiei naţionale a sosit ziua, care e zi de căinţă, în care naţionalitatea maghiară cu părul despletit şi uns cu cenuşă, rugându-se şi zbuciumându-se va cere iertare, daca credeau, că acum va peri numele, gloria veche, câştigată cu mult amar, sânge şi muncă, atunci zău, că nu vor fi satisfăcuţi. Dar' cel-ce a aşteptat, ca naţiunea maghiară, în conştienţa propriei puteri, va da tot ce ori-care altă naţiune domnitoare din lume nu a dat, — acela va fi împăcat, dacă naţiunea maghiară vine şi-'i spune: „Eu recunosc prin aceasta naţiunile surori crescute în patria aceasta de egal-îndreptăţite cu mine, dar' pentru aceea voiu purta de grije totuşi în ale casei, şi deocamdată mai rămân eu îngrijitoarea, pentru-că mă tem că domnişoarele vor cocheta cu vecinii.“ (Ilaritate.) Şi aici înţeleg vecini străini.

Onorată casă! Permiteţi-'mi să mă întorc acum spre partea aceasta (stânga estremă) şi se privesc lucrul din punctul lor de vedere. E cu totul adevărat, aşa se zice, că atunci, când s'a început zidirea turnului din Vavilon, înainte de a-'l zidì, Dumnezeu a amestecat limbile. Şi e adevărat şi aceea, că numai atunci vedem eşite pe plan pretensiunile naţionale, când ne apucăm să ne organisam constituţia, îngreunându-ne munca. Dar' mergând mai departe în biblie vă

spun, că între altele ce s'a întâmplat în Ungaria, când erau Turcii aici. Un paşă turcesc a mers într'o biserică protestantă, unde preotul cetea partea a doua din cartea faptelor apostolilor, când apostolii au început se vorbeasca popoarelor în limba duchului sfânt şi toţi iĭ înţelegeau pe ei şi mai mulţi strigau: „Dumnezeule, ce va fi din aceasta!“ Paşa turcesc a sărit de pe scaun şi a oprit se mai vorbească preotul despre popoarele şi ţările supuse sultanului, — ci vorbească numai despre Ungaria. Paşa aşa voeà se *arondeze* chestia naţională.

Stimatul domn ministru de culte, vorbind despre naţionalităţi putea să spună şi aceea, că chestia naţională e deodată cu legea creştinească. Când s'a introdus creştinismul, s'a început naţionalitatea, şi după aceasta s'a început căderea Romei şi emanciparea diferitelor popoare.

Bine spunea un stimat patriot, *Bohăţielu,* pe care eŭ îl stimez, ca bun patriot, când a amintit, că Românii au început maĭ de demult să apere naţionalitatea, atunci deja, când au scos din biserici limba străina slavă. Corect. Şi noi deci de ce n'am binevoit a scoate latina, folosind limba maghiară în bisericile maghiare? Am fost în Moldova la 1856, când în divanul ad hoc de atunci, episcopul de acolo zicea: „Stimaţi această lege naţională orientală a voastră, pentru-că ea a conservat naţionalitatea voastră!“ La noi legea catolică ce a făcut? Aceea, că ne-a isolat. Noi avem dreptul se o spunem aceasta, pentru-că noi, Săcuii, am avut *lege orientală maghiară.* Religia romano-catolică ne-a respins-o, pe naţiunea maghiară şi pe cea polonă a isolat-o de către celelalte popoare, rămânând îndărăt, pe când orientalii în bisericile lor au deschis totodată şcoale naţionale. De aceea am atins acestea, pentru-că şi astazi se mai rostesc în delegaţia maghiară vorbiri, că noi am voĭ şi astăzi să fim — Romani.

Dar' se spune, ce va zice opiniunea publică din străinătate? Eu am percurs întreaga străinătate, ştiu ce zice.

Aşa zice străinătatea, că a văzut o minune mare. Sunt patru milioane Maghiari, şi sunt 32 de milioane Austriaci. La 1848 s'au sculat cele 4 milioane de Maghiari şi au bătut pe cele 32 milioane de Austriaci, pe toţi. Dar' lucrul nu e aşa, pentru-că mai întâiu statistica e falsă, al doilea, pentru-că lupta nu a fost per eminentiam maghiară naţională, ci a fost luptă pentru libertate, şi mulţămită lui Dumnezeu, Maghiarul a fost în majoritate, şi va fi cât trăieşte patria.

Sufragiul universal e lucru frumos, dar' nu văd să poata fi aplicabil într'atâta, ca un popor oare-care se poată cuceri o ţară

numai cu votarea simplă. A trântì prin votare domnia seculară a unei naţiuni e lucru ce ar merge prea departe. Deputaţii de acum, de părere contrară cu noi dintre cei de buze nemaghiare, se scoală şi fiecare vorbeşte astfel, ca-şi-cum ar fi ambasadorul unei puteri vecine: „Dacă vreţi, primiţi propunerile noastre, dacă nu, va fi răsboiu!“ A spăria nu însemneaza a convinge, mai puţin la noi, Maghiarii. Că ce şi cum se vorbeşte despre noi în străinătate, vă spun un cas. Am auzit în America, la New-York, pe un episcop, vestitul cardinal *Hugs,* vorbind. Zicea aşa: „Uitaţi-vă ce au făcut la 1848 păgânii aceia de Maghiari. Voiau se estermineze pe Românii de acolo, cari vorbesc curat sfânta limbă latină, şi au înscenat o luptă religionară, etc.“ Noi am spus, că Valahii sau Românii nu sunt romano-catolici. Tot una. Domnul *Hugs* cu vorbirea aceasta a pus mâna pe pălăria roşie de — cardinal.

Onorată casă! Ni-se cere, ca statul maghiar se cultive şase naţionalităţi, se ridice şase academii, se creăm literatură pentru şase limbi. O naţiune atât de miraculoasă încă nu a fost pe pământ. La o aşa întreprindere, — recunosc că e foarte onorifică, — dar' suntem mult mai modeşti decât să ne angajăm. Au binevoit a atinge şi arondarea. Nu înţeleg cuvântul acesta, înţeleg însă pe cel maghiar, care spune că nu se poate lua nimica. Dar' se poate lua din Ardeal, pentru-ca să nu poată fi arondat la România.

E imposibil să se ceară, ca să sortăm naţionalităţile Ungariei după capete, întroducând catastru naţionalist. Lucrul prim ar fì, că n'am avea rege maghiar, pentru-că atunci Maj. Sa însaşi nu ştim în care protocol ar fi întrodus, şi în urmare Maj. Sa n'ar fi Maghiar.

Trebue se mai vorbesc la acelea ce le-a spus dl deputat Sigismund Papp, că guvernul maghiar nu e amic al desvoltàrii naţionale române şi al literaturii române. D'apoi că el ştie mai bine, ca esistă ziar românesc spriginit de guvern, de es. »*Concordia*« (Ilaritate.) Mai de demult nu a fost naţiune maghiară, ci numai aristocraţie. Dar' aristocraţii au fost Chinezi?

Alţii earăşi, mergând îndărăt în istorie, vreau se scoată dovezi din istoria veche pentru vechile lor îndreptăţiri. Poftiţi, noi vă redăm acele vechi drepturi. Le schimbaţi cu acelea pe cari le aveţi astăzi? Ungaria a dovedit ce soră buna e. Am dovedit-o atunci, când în casa aceasta ni-s'au aruncat atâtea vorbe aspre şi ofensatoare şi noi lè-am suferit, pentru-că eu, care am văzut şi boxerie în parlament, n'am

văzut nici-odată o atât de mare pacienţă. Îmi iau voe însa a vă revoca în memorie, şi fiţi convinşi că vorbesc ca frate, că pace nu va fi câta vreme ne ameninţăm unul pe altul. Eu nu vreau se trag la îndoeală patriotismul nimenui, pentru-că Românul ne este frate. Cuvântul acesta îl folosesc, nu din duplicitate, dat fiind că interesele noastre sunt atât de nedespărţibile unele de altele, încât moartea unuia sigur ar provoca şi moartea celuialalt. Aşa cred, şi veţi crede şi D-voastră, că lupta între noi nu a adus şi nu va aduce glorie nici unuia dintre noi. Dar' fraticidul nu e întrebat de motiv. Destul că e fraticid.

Cuvânt vechiu, dar' adevărat. Ungaria, dacă nu ar fi, ar trebuì creată în centrul Europei, această naţiune neutrală, care are însuşirea bună principală, că deopotrivă nu e romană, nu e germană, nu e slava. Nu avem motiv se apăsăm cumpăna de noi stabilită, nici deoparte, nici de alta. Nu e greşală, ci e interes pentru noi, se susţinem posiţia virginităţii originale a limbii noastre. E necesitate, bunătate providenţială, că astăzi suntem peatra triangulară la marele edificiu, pe care-'l formează constelaţiunea Europei. E mare istoria noastră, a căror părinţi au început sub Atilla se elibereze naţionalităţile, pe când emigrarea popoarelor statul maghiar de astăzi a încheiat-o, statul care formează şi astăzi peatra finală, gagiul pentru pacea europeană. În schimb noi cerem şi dorim, să nu atacaţi D-Voastră naţiunea maghiară, pentru-că ea e stâlpul cel mai sigur al naţionalitaţii D-voastre. In Ungaria a prins rădăcini pomul de desvoltare naţională al Românului şi al Slavului de sud, nu-'l desgropaţi şi nu-'l aruncaţi în valurile politicei de astăzi. D-voastră vă puteţi simţì siguri sub pavaza constituţiei maghiare în contra ori-cărui atac, şi astfel D-voastră aveţi acelaşi folos din constituţia maghiară ca şi noi.

Am avut datorinţa sa le spun acestea, ear' cu privire la viitor mă încred într'un lucru. (Să abstee!) Dar' dela aceasta, zău de abstau. Mă încred în aceea, că atunci când D-voastră aţi declarat aici pe faţă şi fără teama ce părere aveţi, pe care deşì se abate dela a noastră, noi o stimăm totuşi, fiind-că D-voastra v'aţi împlinit datorinţa de deputaţi: mă încred în aceea, că D-voastră mai târziu nu vă veţi mai demite la aceasta şi nu veţi restălmăci acea parte a legilor, care e favorabilă pentru D-voastră, ear' prin aceasta veţi arăta, că sunteţi membri vrednici ai acestui corp legiuitor. Spriginesc proiectul comisiunii centrale.“ (Aprobări.)

*Binder Mihály:* „Onorată casă! Ideia naţională are mare influenţă asupra sufletului, ear' nisuinţele sale au şi o parte morală şi de libertate, întru-cât ea, deoparte câştigă teren liber valorării individualitaţii, de altă parte caută se câştige unităţii de iubire, la care aparţine omul, conform legaturilor sfinte naturale, stima congruentă cu celelalte, — e deci uşor de înţeles, cât de importantă e pentru binele public resolvarea salutară a chestiei naţionale.

Epoca noastră, pe lângă toată importanţa politică a nisuinţelor sale de libertate, mai are şi caracterul amintit de mine. Şi daca nici n'avem noi de lucru cu principiul naţional, care în deceniile din urma a fost investit cu o importanţă politică atât de mare, şi care a fost proclamat ca principiu de stat, pe basa căruia întregul sistem de stat din Europa trebue modificat, şi în inţelesul căruia să propoveduеşte doctrina, la tot casul falsă, pentru-că a fost desminţită din partea istoriei, şi combătută din partea ştiinţei, ca adecă fiecare naţionalitate ar fi menită se formeze stat, dacă, zic, nici n'avem noi nimic de lucru cu principiul acesta naţional, totuşi e chestie esistentă între marginile statului nostru, care are de scop cel puţin valorarea îndreptăţită în anumite privinţe a naţionalităţilor noastre, are destulă importanţă pentru asigurarea binelui public, a constituţiei şi a monarchiei noastre, pentru-ca la discutarea ei se procedem ca calmitate, nepreocupaţi şi cu bunăvoinţă.

Înainte de toate aflu de necesar pentru resolvarea salutară a chestiei să o considerăm de chestie curat internă, şi numai din acest punct de vedere să o discutăm.

În desbaterile de pănă acuma s'a făcut provocare şi la raporturile esterne. După modesta mea părere însă chemarea noastră e numai aceea, ca chestia să fie resolvată numai în interesul intern al ţării şi amăsurat naturei acesteia. Şi astfel caracterul ei şi de altcum destul de gingaş nu va deveni cel puţin şi mai ascuţit.

Dacă esaminăm proiectul de lege, observăm numai decât, că comisiunea nu a cunoscut legile şi raporturile din Ardeal. În privinţa aceasta de altcum am sa mă provoc numai la aceea ce au spus domnii deputaţi saşi, antevorbitori. Ardealul are desvoltare specială, justă şi legală, cam aproape de două secole şi jumătate. Poporaţiunea sa deci nu poate greşi la nici un cas, dacă aşteaptă dela fraţii din Ungaria şi dela dieta aceasta, care e chemată să promoveze, în locul dietei din Ardeal, bunăstarea întregei poporaţiuni, fără deosebire, şi cu bunăvoinţă, *ca să aibă* în vedere raporturile şi

legile sale, în totalitatea lor. Lucrul acesta însa se poate întâmpla numai la pertractarea legii care va regula şi determina detailurile uniunii, din care motiv îmi iau voie a vă atrage atenţiunea, că înalta dietă nu e pusă în posiţia aceasta, adecă, lipseşte încă basa aceea legală pe care stând am putè decreta, că dintre raporturile interne şi legile Ardealului, cari să fie schimbate?

În Ardeal egala folosire a celor trei limbi regnicolare prinde tot mai bine rădăcină, şi esecutarea practică întimpină cu atât mai puţine greutăţi. Ear' aceea ce se află în posesiunea poporului, nu aflu motiv sa se iee dela el, pentru-că nu strică, nici întregului, nici singuraticilor.

Dacă îmi este permis sa mai fac pomenire despre naţiunea al cărei membru am fericirea a fi, îmi iau voe a vă aduce aminte, că atunci când Saşii au fost chemaţi în ţară, să ştia foarte bine, că ei sunt Nemţi. Nu ca călători neîndreptăţiţi, ci primind asupra lor grele datorinţe, pe cari cu credinţă, onestitate şi aducere de jertfă le-au împlinit totdeauna, — au venit pe lângă o astfel de perfectă autonomie, că deadreptul numai regelui erau supuşi. Au întrebuinţat liber totdeauna în toate oficiile şi adunările lor limba maternă germană, ca isvor abundent al culturei lor, al convingerei lor confesionale, al înaintării lor morale şi al desvoltării lor cetăţeneşti, drept în a cărui posesiune naţiunea sasă a fost de nou întărită prin lege, puţin înainte de uniune, la 1847.

Drepturi, aşa cred, că nu se pot lua. Dacă nu sunt compatibile cu esistenţa statului, trebuesc abandonate, dar' cu greu e de crezut, că Ardealul pentru aceea ar fi legat uniunea, ca propriii sei fii, adecă, locuitorii şi naţiunile, să fie scurtate în drepturile lor şi să scapete în jos.

Drept aceea, pe seama Ardealului nu pot primi proiectul acesta de lege. Nu-'l pot primi însă nici pentru Ungaria, pentru-că chemarea comisiunii era aceea, se facă un astfel de proiect de lege, în urma esecutării căruia se putem fi siguri, că în ţară nici o naţionalitate nu va avea drepturi mai multe decât ceealaltă. Ear' după părerea mea, comisiunea nu a corespuns chemării acesteia.

Pentru a-mi motiva afirmarea voiu mâneca din acelaşi principiu pe care 'l-au accentuat deja mai mulţi domni deputaţi, că anume, este deosebire între popor şi naţiune, sau după cum e obiceiul a se spune în Ungaria, între naţionalitate şi naţiune politică, şi eu întregesc numai principiul acesta cu aceea, că după acelaş isvor ştienţific, fiecare

naţiune sau naţionalitate are dreptul să-'şi conserve şi grijeasca limba naţională, cultura naţională, obiceiurile, întrucâtva religia, şi în unele casuri chiar şi anumite instituţiuni din ale dreptului privat.

Dacă cu privire la aceste din urmă pot obveni contraziceri, spre motivarea afirmării mele mă pot provoca chiar şi la aceea, că dreptul privat e o parte a vieţii private, şi întrucâtva figura, espresiunea socială a respectivei naţiuni.

Ca se pot fi şi mai uşor înţeles, voiu aduce esemplu. In Ardeal naţiunea sasă a trăit între naţiuni organisate în cele politice şi în cele sociale cu totul altcum. Prin urmare, naţiunea sasă, şi prin ea ceealaltă poporaţiune din fundul regiu, egală ei în cele politice, sociale şi economice, avea drept privat divergent de al naţiunilor vecine. Deosebirea aceea esistă şi astăzi, cu deosebire pe terenul social şi de agoniseală, şi prin urmare cred şi aceea, că o legislaţiune generoasă, îngrijorată, care are în vedere binele patriei şi punga statului, nu va trece cu vederea în unele ramuri ale dreptului privat raporturile sociale, cari condiţionează modul susţinerii de vieaţă.

Dacă din un astfel de punct de vedere privim proiectul de lege, e imposibil se nu declaram pe faţă, că comisiunea nu şi-a împlinit de loc chemarea (misiunea), pentru-că cu puţina escepţiune, în proiectul acela mai de grabă se poate afla altceva, decât propuneri şi esprimare de păreri, că posibil e, şi pe ce cale e posibil, ca naţionalităţile să fie ajutorate în interesele lor susamintite?

Adevărat, că pregătirea unui astfel de proiect de lege e cu atât mai grea, cu cât mai rar apare chestia pe terenul legislaţiunii. Dar' pe basa cuvântului dat din partea înaltei diete dela 1861 e de datorinţă să se împlinească dorinţele juste ale naţionalităţilor. Acestea apoi nu pot servì spre alt scop, decât se cultive interesele înşirate de mine.

Vor fi de aceia, cari vor face obiecţionarea, că îngrijirea intereselor acestora nu e chemarea statului, ci a societăţii şi a liberei asocieri. Nu neg, că dacă ar fi regulată libertatea de asociare, ar fi organisată vieaţa comitatensă, multe s'ar putè aştepta dela acestea. Dar' cu toate acestea, având în vedere starea înapoiată, materială şi morală a noastră, şi în deosebi împrejurarea, că tocmai aceste anumite naţionalităţi sunt cele mai sărace, aşa cred, că statul are chemarea să tindă ajutor, sau cel puţin, unde e de lipsă, să iee iniţiativa.

In loc ca comisiunea să-'şi fi împlinit chemarea, a făcut dispoziţii în proiectul acesta despre număroase alte lucruri. Astfel s'a

amestecat în afacerea bisericilor, ceea-ce în mare parte nu e treaba statului, şi s'a amestecat în astfel de afaceri ale comunelor şi ale comitatelor municipiilor), pe cari la dreptul le-ar pune acestea mai bine la cale, s'a amestecat în fine în mare parte în regularea limbei oficiale, ceea-ce dupa dreptate e treaba statului. Cu toate acestea e adevărat, că zace prea în interesul cetăţenilor de buze diferite, ca folosirea limbilor în oficii şi în faţa acelora să fie cu scop şi cu prudenţă regulată, şi cu privire la aceasta pot spune pe basa esperienţelor câştigate în decurs de mulţi ani, că regularea propusa cu privire la limbi din partea comisiunii e foarte sgârcită, nu e practică şi e tocmaĭ în detrimentul justiţiei şi al administraţiei prompte, grabnice, menite sa nască şi se merite încredere. Dar' obiectul acesta aparţinând mai mult discuţiei speciale, grăbesc a-'mi încheia vorbirea.

Nu pot şti înainte şi nici nu se poate şti peste tot, că votarea ce resultat va avea, pentru-ca nu cutez să cred, că onorata casă va respinge toate proiectele ce le avem înaintea noastră. Dar' zău, discuţia nici atunci n'ar rămânè fără resultat, pentru-că s'ar naşte o sigură opiniune publică, care adevărat că n'ar da dreptate nici uneia dintre proiectele actuale de lege. Despre una însă sunt sigur, anume, că cei-ce la 1861 au pus cuvintele acestea în adresa primă: „Crimă a fost sentimentul de libertate, crimă a fost ţinerea noastră la naţionalitatea noastră, crimă a fost încă şi cea mai curată iubire de patrie", nu puteau se înţeleagă pe aceia, cari pentru-că ţin la naţionalitatea lor, sunt de părere divergenta de a majorităţii."

*Ilie Măcelariu:* „Onorată casa! Şi eu mă aflu în posiţia într'adevăr neplăcută, ca nu mă simţesc îndreptăţit a vorbì la obiect. Şi eu sunt de părerea, că cu privire la Ardeal, pănă-când nu ştim cum stăm cu uniunea Ardealului cu Ungaria, nu poate fi vorba de egala îndreptăţire a diferitelor naţiuni. Şi nu poate fi vorba pentru aceea, pentru-că abstrăgând dela mancităţile articoluĭui de lege despre uniune, referitor la cari mă voiu pronunţa mai pe larg la timpul seu, chiar şi în înţelesul acelui articol de lege poate să fie Ardealul atât de independent, ca chestia de pe tapet, dacă va afla că e de lipsă, se o pertracteze separat în dieta sa specială, sau, cu alte cuvinte, pănă-când nu poate fi ştiut, dacă majoritatea onoratei case, cu drept sau fără drept, asta nu vreau să discut, va declara uniunea de atare, sau o va preface în fusiune. Şi de aceea sunt pentru părerea dlui Rannicher Jakab.

Dar' neputând şti positiv când şi cum va fi presentată chestia uniunii, şi astfel pentru-ca să nu rămân flămând între doua mese, îmi voiu lua voe, cu permisiunea onoratei case, să mă pronunţ în general, deşì numai fugitiv, asupra proiectului de lege din întrebare. Dar' înainte de a vorbì la obiect, să-'mi fie permís, onorată casă, se premit cu toată cuviinţa următoarea modestă observare.

Eu, domnilor, sunt de firma convingere, că representantul poporului, — cum suntem toţi, — are nu numai dreptul, ci şi datorinţa, să-'şi spună convingerea fără nici o sfială, că deputatul numai atunci îşi împlineşte datorinţele sale de deputat faţă de patrie şi de guvern, când dă esprimare în modul cel mai sincer convingerilor sale. Eu cred, domnilor, că locul unde ne aflăm nu permite, ca un deputat să retacă convingerile, cari după părerea sa pot servì spre fericirea şi înaintarea patriei, nu permite, zic, să nutrim cugete ascunse unul faţă de celalalt. Din acestea însă trebue să urmeze şi aceea, că deputatul are să fie responsabil numai conştienţei sale pentru cele spuse în casa aceasta.

Amintirea acestei împrejurări îmi zace în interes, onorată casă, pentru-că învăţând din trecut, n'aşi voì ca pentru declaraţiunile ce le voiu face în casa aceasta să fiu earăşi obiect de urmărire. În speranţa deci, că imunitatea de deputat se menţine în întreaga ei valoare, şi că dela binefacerile sale nu e eschis nici un deputat, nici atunci chiar, când e Român, — repet, numai în acest cas revin asupra obiectului.

Onorată casă! În casul neprevăzut, când proiectul ce e în formaţiune îşi va estinde puterea şi asupra Ardealului, mă pronunţ din capul locului pentru proiectul minorităţii. Şi după-ce pentru spriginirea lui s'au adus atâtea şi atât de importante argumente din partea amicilor mei de principii antevorbitori, nu vreau se obosesc atenţiunea stimatei case cu înşirarea nouelor argumente.

Spriginesc, după cum am premis, proiectul minorităţii, în acea convingere corecta, că numai pe basa lui se poate realisa egala îndreptăţire a diferitelor naţiuni. Numai aşa, şi nu altcum poate dispărè neîncrederea esistentă între naţiuni şi jaluzia, păşind în locul lor iubirea şi încrederea generală, lucru de care toţi avem mare, dar' foarte mare trebuinţă, find-că din inimă doresc, ca nu numai mormântul, ci şi patria să ne fie comună.

Onorată casă! Ce se atinge de proiectul aflător la ordinea zilei, nu-'l pot spriginì pentru aceea înainte de toate, pentru-că întreg

cuprinsul seu are numai aceea de scop, se întroducă odată pentru totdeauna, pe basa unei legi positive, în toate raporturile vieţii publice a naţiunilor nemaghiare, chiar şi în bisericile lor, — limba maghiară. Mai departe, pentru-că e clădit pe principiul ofensător, după care naţiunile nemaghiare sunt părţi întregitoare ale naţiunii maghiare, pe când ele, cel puţin după modesta mea parere, sunt chemate se formeze *statul*, ca individualităţi îndependente, dar' la nici un cas nu o altă — naţiune.

Aşa cred, onorata casă, ca în stat constituţional numai atunci poate forma o singură naţiune statul cu caracter naţional, dacă alte naţiuni peste tot nu sunt, sau sunt numai în proporţii foarte neînsemnate. Dar' acolo unde, ca în Ungaria, naţiunea maghiară stă în raport numeric cu celelalte naţiuni ca 5 cu 11, unde cel puţin după titlul proiectului aflător în discuţie fiecare naţiune de pe teritorul Sfântului Ştefan trebue să fie egal îndreptăţită, aşa cred, că fiecare naţiune are deplină îndreptăţire a se considera pe sine de factor egal în drept al statului, şi a lua parte ca atare la pertractarea şi deciderea tuturor afacerilor de stat.

Recunosc însă, onorată casă, că dela fiecare naţiune, care vrea să fie deamnă de a posede aceste drepturi şi să se împărtăşească de binefacerile pe cari le datoreşte statul factorilor cari îl compun, se cere înainte de toate să fi adus jertfe. Şi câte jertfe nu a adus naţiunea română pe altarul patriei! Sau poate valorează mai mult noţiunile acelea de drept, la cari se provoacă naţiunea maghiară, decât adevărurile triste, că naţiunea româna, care nu a fost învinsă, ci din voinţa proprie 'şi-a ales sieşi pe Tuhutum de conducator, repet, decât adevărul trist, că naţiunea română secole dearîndul a suferit în sclăvie şi 'şi-a vărsat sângele pentru patrie? Nu, nici-odată! Arătaţi-ne domnilor un singur loc în Ungaria şi Ardeal, unde ar fi luptat numai Maghiarii, şi cu ei împreună nu şi Românii şi celelalte naţiuni! Nu veţi putè face lucrul acesta. Şi totuşi istoria aminteşte numai şi esclusiv despre vârtutea maghiară. Lucrul acesta se putea face atunci, când naţiunile erau minore încă. Dar' în epoca de faţă, ajungând naţiunile la conştienţa, pretind cu drept cuvânt şi vor pretinde partea ce li-se compete lor. Nu pot primì proiectul din întrebare de basă pentru discuţia specială nici din motivul, că §§-ii 3, 4, 6, 9, 10, 12 şi 15 decretează limba maghiară de limbă esclusivă oficială, pe când celoralalte limbi le acordă numai ca din graţie unele concesiuni dejositoare, şi le eschide cu desăvârşire de acolo, de unde

e imposibil să fie eschise, din oficiile centrale, prin care eschidere se periclitează în măsura cea mai mare siguritatea persoanei şi a averii.

Vieaţa şi averea cetaţenilor nemaghiari a face pendentă dela aceea, cà traducerile maghiare cum vor succede, şi nu dela aceea, că cum sună cuprinsul original al actelor de proces. Ear' că traducerea actelor de proces ce garanţă ne da, aşa cred că ştim toţi, şi de aceea nu vreau se înşir fapte în privinţa aceasta.

În fine nici din acel motiv nu pot vorbi pentru primirea proiectului, pentru-că nu numai împedecă, ci nimiceşte chiar deadreptul ori-ce desvoltare a limbilor nemaghiare, ear' naţiunile îşi stimează şi taxează mai sus limbile decât însaşi vieaţa. Naţiunile au venit la conştienţa şi cunoaştere, ca fără limbă nu este naţionalitate, fără naţionalitate nu e libertate, ci pretutindenea sclavie şi întunerec. Dar' aceea ce e apa pentru peşte, ce e soarele pentru plante, e limba pentru naţionalitate, şi naţionalitatea pentru fiecare popor. Noi ca Români ne-am născut, în limba românească am trăit şi trăim, ea e mama noastră, în limba aceasta înţelegem pe strămoşii noştri, cari au trăit cu o mie de ani mai nainte, şi voim ca de pe limba aceasta să ne cunoască urmaşii noştri şi posteritatea. Şi dacă în cartea nemiloasei sorţi ar fi scris, că trebue să perim de pe faţa pământului, şi atunci numai ca Români vrem să perim, ear' nu ca lipitură la altă naţiune, fie ea ori-şi-care. Vitregitatea timpului a despoiat pe Român de toate, numai de naţionalitate *nu*. Chiar şi legile ardelene de înainte de 1848 au recunoscut esistenţa naţiunii române, deşi numai ca tolerată, ceeace la tot casul e mai mult decât neesistentă. Toate le-am perdut, fără vina noastră, şi numai naţionalitatea ne-a mai rămas, ear' astăzi în secolul XIX, în secolul luminei, proiectul din discuţie vrea să ni-o răpească şi aceasta! Asupra limbii, onorată casă şi stimaţilor domni, asupra acestei mai scumpe şi neînţelese comori a fiecărui popor, asupra celui mai evident caracter şi paladiu al tuturor naţiunilor, după dreptul raţional, şi conform principiilor de aci isvorîte de drept public, nu e permis nici unei legislaţiuni să iee dispoşiţiuni aşa chip, ca vre-un popor să fie restrîns în folosirea limbei materne, şi să nu 'şi-o desvoalte liber în toate raporturile vieţii sale publice naţionale.

Se spune în proiect, că limba maghiară pentru aceea e decretata ca limbă esclusivă oficială „pentru-că unitatea ţării, posibilitatea practica şi oportunitatea guvernării şi a administraţiei, precum şi

cerinţele esercierii prompte şi grabnice a justiţiei o fac aceasta de necesar." Scusaţi, onorată casă, că trebue se declar sincer, că nu pot înţelege, ce influenţă ar putè sa aibă întrebuinţarea oficială a limbei maghiare sau a mai multor limbi asupra unităţii ţării? Şi o pot înţelege cu atât mai puţin, cu cât ştiu şi aceea, că nici Ungaria, nici Ardealul, n'au fost cu nimica mai mici ţări atunci când nu maghiara era limba lor oficială. În fine mai ştiu şi aceea, că limba maghiară lungă vreme a fost eschisă, nu numai din salele de consultare, ci şi din saloanele aristocraţiei maghiare, şi pentru aceea Ungaria tot estinderea aceea o avea, şi poate că mai mare autoritate.

Dar' se esaminăm domnilor, de când se începe, nu posiţia neoficială a limbii maghiare, ci cultivarea ei primitivă? Nu e aşa, că din epoca când pe vremea împăratului Iosif II guvernul dela Viena a început din toate puterile să germaniseze şi centraliseze? Nu e aşa, că numai de atunci, onorată casă? Şi am curajul a spune, că dacă guvernul vienez nu se apuca de germanisare şi centralisare, astăzi oficialitatea limbii maghiare şi tot aşa şi unitatea naţională maghiară ar fi noţiuni necunoscute. Nu prin unitatea naţiunei maghiare, nici prin convenţii cu străinii, ci pe basa egalităţii de drept a diferitelor naţiuni locuitoare aici va fi patria noastră mare şi puternică.

Aplicarea mai multor limbi, şi încă corecta aplicare, în toate afacerile statului, nu numai că nu se opune întru nimica unitaţii Ungariei, şi nici posibilităţii guvernării şi a administraţiunii, ci din contră, serveşte spre întărirea statului, după-cum a recunoscut-o aceasta primul întemeietor al regatului ungar, Sf. Ştefan, cu cuvintele: „regnum unius linquae fragile et imbecille est."

Onorată casă! Că doar' abia cu câteva zile mai nainte am avut ocasiune se auzim pe fraţii nostri din Croaţia, Slavonia, vorbind în limba lor maternă. Abia înainte cu patru zile am fost mândri martori ai salutărilor reciproce, desvoltate în sânul acestei stimate case, între două naţiuni surori, şi încă nu am auzit dela nimeni, că prin aceasta ar fi fost stirbită integritatea ţării. Nu pentru menţinerea integrităţii ţării nu voiţi D-voastră, stimaţilor domni, sa recunoaşteţi mai multe naţiuni de atari, şi nu în interesul posibilităţii şi oportunităţii guvernării şi a administraţiei se da atâta favor limbii maghiare. Nu domnilor, nu e nici una nici alta. Adevăratele motive sunt cu totul de altă natură, cel puţin după slabele mele vederi. Să le spunem pe faţă şi să nu vindem pisica în sac. Adevăratele motive, cel puţin după părerea mea, sunt acelea, că naţiunea maghiară nu vrea să fie

soră adevărată celoralalte naţiuni, ci vrea se stăpânească peste ele. Adevăratul motiv e acela, pe lângă nisuinţa de maghiarisare, că se nutreşte o afurisită de neîncredere faţa de tot ce nu e maghiar, şi îndeosebi faţă de noi, Românii. Ear' aceasta vine de acolo, că D-voastră, domnilor, atribuiţi ori-cărei dureri, ori-cărei dorinţe a popoarelor nemaghiare, motive politice. Cu un cuvânt, fiecare mişcare a naţiunilor nemaghiare e adusă în legătură cu o anumită teorie despre care ei nu ştiu nimica, cu teoria despre care a binevoit a face amintire dl ministru de culte, baronul Eötvös, în şedinţa dietei dela 29 Decemvrie 1867, adecă cu teoria, după care hotarele statelor, nu pe basa istoriei, ci pe a filologiei ar veni stabilite, şi astfel, după-cum am spus, ori-cărei mişcări a poporului nemaghiar 'i-se atribuesc motive politice, deşi motivele acelor mişcări sunt cu totul altele, anume, multele necuviinţe şi nedreptăţi comise în contra lor.

Onorata casă! Înainte de a-'mi termina vorbirea, nu pot să nu fac unele observări la preţioasele cuvinte ale stimatului domn con-deputat Bartal György, că: „Să ne întindem frăţeşte mâna unul altuia." Onorată casă! Ce se atinge de apelul acesta frăţesc, fie-'mi permis se adresez, atât dlui deputat, cât şi întregei naţiuni, următoarea modestă întrebare: Cine a fost între cei dintâiu cari au întins Maghiarilor mâna frăţeasca la *Eşculeu?* Şi pe cine au ţinut Maghiarii în sclăvie, nouă secole de-arîndul? Şi acum, când abia am scăpat de sclăvia personală, voiţi să ne puneţi în grumazi sclăvia naţională??!

Românul, domnilor, Românii au fost aceia, cari de secole, şi chiar şi astăzi, nu pretind alta decât egalitate de drept, fraţietate şi libertate dela aceia, cărora înainte cu nouă secole le-au întins mâna frăţească. Daca trinitatea aceasta, dacă pretensiunile acestea conţin nisuinţe separatistice, atunci da, de acestea nutreşte fiecare naţiune nemaghiară, şi pot asigura fără frică pe onorata casă, că de pretensiunile acestea nu va abzice, cel puţin naţiunea română, nici-odată. Dar' în contra altor nisuinţe separatistice protestez cu solemnitate, în numele meu şi al amicilor de principii. Am auzit amintindu-se şi nescari ziare româneşti şi agitaţiuni meşteşugite, ba numai că nu s'a spus, că noi Românii purtăm în buzunar deja Daco-România. Ce se atinge de provocarea la ziare şi de agitările meşteşugite, eu dlor resping şi acusa aceasta, căci e fără temeiu, odată pentru totdeauna. Dar' ce e aceea Daco-România? Eu domnilor îmi iau voe să vă spun fără sfială şi cu sinceritate, ce concepţie 'mi-am făcut despre acea groaznică Daco-Românie.

Sunt de părerea, că noi, Românii, toţi câţi suntem pe lume, nu vom putè alcatui nici-odată o Daco-Românie. Dar' îmi spun totodată şi firma convingere, ca dacă ar fi să se facă, întreaga naţiune maghiară nu o va putè împedeca.

Mult stimatul domn condeputat Thury Gergely a amintit în vorbirea sa şi despre aceea, că Maghiarii au eluptat libertatea pe care a numit-o comună, şi de care naţiunea maghiară vrea se împărtăşească şi pe celelalte naţiuni nemaghiare. Ce se atinge de această afirmare a sa, să-'mi permită mult stimatul domn deputat, dar' eu trebue să neg categoric, că libertatea pe care a binevoit a o atinge ar fi comuna, precum şi aceea, că Maghiarii ar fi eluptat-o. Onoare şi respect generalului maghiar, care în răsboiul apropiat a luptat în contra Austriei, dar' ca pe eroul dela Sadova eu nu-'l pot recunoaşte. Nu Maghiarii, ci manipularile guvernului dela Viena în contra spiritului timpului au eluptat libertatea!"

*Drotleff Tamás:* „Onorată casă! Înainte de toate trebue să cer scuze dela onorata casa, că durere, nu posed încà atât de bine limba maghiară, după-cum aş dorì. Trecând la obiect, nu pot avea intenţiunea să reclam pe multa vreme pacienţa onoratei case. Trebue se consider însă de o sfântă datorinţă faţă de trimiţătorii mei espunerea părerilor mele modeste în chestia aceasta de mare importanţă, pe scurt, dar' pe faţă şi fără sfială. (Să auzim!) La ordinea zilei e, după parerea mea, discuţia chestiei naţionale, de foarte mare urgenţă. Dela resolvarea chestiei acesteia depinde tot, — mulţămirea naţionalităţilor aparţinătoare la coroana maghiară. E necesar deci, ca pretensiunile juste şi echitabile ale popoarelor nemaghiare să fie luate în considerare. Dar' aceasta nu va succede prin acceptarea proiectului de lege ce ne stă acum înainte. Se poate, că pentru locuitorii de limbă nemaghiară din Ungaria întru-câtva el poate fi considerat de concesiune, dar' cu totul altcum stă lucrul pentru Ardeal, unde, dupa-cum ştie şi onorata casă, Saşii tot aşa ca şi Maghiarii se folosesc încà şi acum de acel drept legal, cà la toate autorităţile locale aflătoare în sânul lor şi la toate oficiile folosesc limba lor maternă. Fiind-că proiectul de lege aflător la ordinea zilei nimiceşte acest drept, pàrtinesc propunerea stimatului amic Rannicher."

*Sigismund Popovici:* „Nu vreau se reclam pe lungă vreme atenţiunea onoratei case, ci voiu precisa pe scurt direcţiunea principală, care aflu eu că trebue urmată în chestia aceasta. Pentru a da oare-care greutate cuvintelor mele, îmi voiu lua voe, onorată casă,

să mă provoc la declaraţia de program a unui foarte stimat membru al guvernului. (Să auzim!) Mult stimatul domn ministru zicea aşa, ca deşi constituţia noastra a pausat, nu a pausat vieaţa socială, continua funcţionare a acesteia nu a putut fi împedecată. Această continuă funcţionare a stabilit raporturi noue între cetăţenii patriei, şi acum cele mai mari greutaţi ale problemei noastre sunt acelea, de a prinde situaţia astfel, ca legea şi vieaţa socială să nu vină în colisiune una cu alta, pentru-că aceasta ar fi spre paguba, nu numai a cetăţeanului singuratic, ci şi în paguba intereselor comune ale patriei. Asta se refere la situaţia noastră în general, dar' după părerea mea serveşte totodata şi de itinerar pentru deslegarea chestiei dela ordinea zilei. Vieaţa socială, onorată casă, la noi, ca şi altundeva, a aflat suprema esprimare a sa în funcţionarea şi desvoltarea naţionalitaţii. Asupra acestui lucru a dat onorata casă mai de multe-ori esprimare, îndeosebi când în adresele sale a pus în vedere resolvarea justă, frăţească, în forma egalităţii de drept, a chestiunii.

Eu acceptez bucuros, onorată casă, ori-ce proiect care se baseaza pe principiile acestea, şi regret numai, că comisiunea nu s'a putut ridica la înalţimea acestor principii. Dispoziţiile acestui proiect, nu numai ca sunt ofensătoare, onorată casa, dar' sunt şi nedrepte şi periculoase. Nu vreau se detailez, se desvolt lucrul, pentru-că antevorbitorii mei au făcut-o mai pe larg, ci numai asupra împrejurării vreau se atrag atenţiunea onoratei case, că lucrul e şi imposibil, şi neesecutabil.

Vor fi mai mulţi între membrii onoratei case, cari amăsurat împrejurărilor lor locale vor şti, că în patrie sunt autorităţi locale ale căror representanţe peste tot sau cel puţin în mare măsură nu cunosc limba maghiară. (Sunt foarte puţine!) Puţine, dar' sunt. Ear' proiectul acesta, în cas de diferenţă între procesele verbale, declară de autentic textul maghiar. Întreb deci, representanţa, care nu cunoaşte limba maghiară, cum va autentica procesele acestea verbale? Onorată casă! Legea imposibilă, nu e lege îndreptăţită. Proiectul de lege al comisiunii, care propune lucrul acesta, conţine imposibilitate, şi eu nu pot să-'l acceptez.

Stimatul deputat al Pestei-cetate, atingând în treacăt chestia aceasta în zilele trecute a spus, că scopul lui nu e acela de a mulţămì naţionalităţile, ci ca pe el însuşi să-'l linişteasca conştienţa proprie. Asta ar fi resolvarea teoriei stricte, care însă nu duce totdeauna la resultatul aşteptat.

Observarea domnului ministru de culte asupra mumiilor a-'şi înţelege-o atunci, când în schimb ar concede şi el, că articolii de lege din 36, 40, 44 şi 48 referitori la întrebuinţarea limbii nu sunt alta decât coperişuri şi acoperitoare de mumii, ceea-ce nu cred că va concede. Din partea mea cred şi eu, că locul de mântuire, arătat din partea legii, nu e camera de morţi.

Dl ministru mergând mai departe a arătat o înălţime, un stean de peatra. Îmi iau voe a spune, că naţionalităţile se nisuesc tocmai spre înălţime, şi tocmai acolo doresc se ajungă, pentru a scăpa de potopul din proiectul comisiunii, şi cred şi speră, că se vor putè aşeza şi ele în pace în cercul fraţilor deja ajunşi acolo sus.

Poate se aibă mancităţi şi proiectul minorităţii, şi dl ministru a şi descoperit una mare. Anume, ne spune, ca nu e determinată modalitatea, forul, prin care cineva ar putè fi condamnat se aparţină la o naţionalitate oare-care. Dacă 'i-a fost serioasă întrebarea, răspund, ca încredinţăm acest lucru sentimentului moral al fiecăruia.

Vreau să-'mi fac pe scurt declaraţiunile, şi numai atâta mai notez, că proiectul minorităţii culmineaza în aceste principii principale: decretează aceea ce trebue se decreteze ori-şi-cine, integritatea politică şi teritorială a patriei, decretează, ce dupa părerea mea asemenea trebue se fie decretat, că naţionalităţile acestea sunt recunoscute în lege, decreteaza aceea ce e foarte necesar, ca limba oficială a legislaţiunii, a autorităţilor centrale, e limba majorităţii ţării, care nu poate fi alta decât a naţiunii maghiare, decretează în fine, că în comitatele autonome, în oraşe şi comune, societăţi şi reuniuni, limba majorităţii poporaţiunii de acolo e cea oficială. Dupa mine numai după principiile acestea poate fi resolvată chestia corect şi bine. Tocmai de aceea, eu primesc proiectul minorităţii, care în principiile mai principale le conţine numai pe acestea, pe când celelalte sunt deducţiuni, fără de cari poate fi proiectul de lege, ear' onorata casă afle cu înţelepciunea ei o modalitate mai bună, prin care drepturile minorităţii pot să fie mai puţin restrînse în eserciare, şi eu o primesc cu plăcere.

În fine, îmi iau voe a răspunde la observarea amicului meu Dapsy, că nu primeşte proiectul minorităţii pentru aceea, pentru-că prin aceasta ar fi restrînse drepturile minorităţii aflătoare pe respectivul teritor arondat, că prin proiectul comisiunii centrale earăşi drepturile majorităţii sunt restrînse, şi eu aşa cred, onorată casă, că ori-care dintre noi, dacă e silit se aleagă între două rele, sigur va alege pe cel mai mic.

Stimatul domn deputat Stefanidesz Henrik a spus aici, în casa aceasta, că el e mare patriot. Cred. N'am motiv a dubieta. Dar' trebue se neg, că dl deputat ar avè dreptul se acuse cu nepatriotism pe cei-ce nu sunt de o părere cu el, şi a le denega concepţiunea curată şi trează. Se poate, că din causa îndepărtării nu 'i-am înţeles bine cuvintele, ceea-ce cred cu atât mai cu plăcere, fiind-ca de altcum aş fi aşteptat dela presidentul, ca pentru curioasa sa espresiune să-'l fi îndrumat la ordine pe domnul deputat. În fine, onorată casă, să-'mi fie permis să-'mi dau esprimare firmei mele convingeri, că va venì timpul, când nici la unul nu va fi crimă aceea ce la altul e vârtute. Va venì timpul, când naţiunea maghiară, care ţine cu atâta caldu-roasă alipire la naţionalitatea proprie, va stima şi preţui şi la alţii alipirea aceasta."

*Ioan Mişici:* „Onorată casă! Când providenţa divină s'a săturat de multele suferinţe ale patriei acesteia şi a conces, ca ţara prin propriul seu corp legiuitor se pună base viitorului ei, să-'şi reguleze raporturile interne, va simţì fiecare importanţa şi gravitatea desba-terilor din zilele acestea, fiind-că de present nu e vorba de un simplu proiect de lege, ci despre stabilirea unor astfel de instituţiuni, cari au chemarea şi misiunea să preciseze viitorul Ungariei, se pună basele mărirei şi ale bunăstării ei, se cimenteze printre popoarele locuitoare în ea buna înţelegere, să dee renaştere ţării, frăţietăţii.

În preseara unor astfel de importante resoluţiuni e necesar, ca fiecare să-'şi arunce votul în cea mai bună credinţă a convingerii sale interne în urna în care vine cântărită soartea milioanelor po-poarelor.

Şi precum *Licurg,* când a adus legi pentru Sparta, a fost atât de convins în internul sufletului seu, că numai aceste legi sunt în stare se asigure libertatea Spartei, viitorul ei, încât a pus condiţie, că legile acestea să nu fie schimbate până atunci, până nu se va reîntoarce el, şi pentru-ca să nu se poată întâmpla aceasta a dispus, ca după moarte ţărîna lui să fie aruncată în rîu: aşa trebue ca fiecare să fie convins cu ocasiunea desbaterilor acestora că legea, care se intenţionează să fie adusă în chestia aceasta, va fi mai ales în stare să asigure independenţa, viitorul şi libertatea ţării acesteia.

Îu această firmă convingere a fi cu ocasiunea desbaterilor acestora e cu atât mai necesar, fiind-că dintre proiectele de lege aflătoare pe masa casei, proiectul care va fi ridicat la valoare de lege va fi o lege fundamentală a constituţiei noastre, pentru care và forma o

însemnată piatră polară. Drept aceea e necesar, ca ea să fie de aşa, ca să poată ţinè la olaltă organismul statului, se poată da piept cu furtunele, dacă ar fi să se adune deasupra patriei noastre.

Pătruns deci de importanţa obiectului de pe tapet, marturisesc, că nu puţină îngrijorare cuprinde sufletul meu, când mă gândesc ce problemă grea aşteaptă resolvare dela noi, şi cât de grea este aflarea unei căi, care se pună capăt certelor interne, care să ne concentreze puterile spre un scop comun: desvoltarea buneistări a ţării şi întărirea, asigurarea libertăţii. (Aşa e!)

Că ce naşte neînţelegerea, am esperiat în trecut. Sclăvie, fără deosebire de lege, limba şi naţionalitate. (Adevărat. Aşa e!) Şi dacă n'am şti să învăţăm din esperienţele din trecut şi să ne înţelegem unul pe altul, am promova numai interesele duşmanilor nostri, deşi chiar fără voie, pentru-că în toate timpurile, după-cum dovedeşte istoria, dar' chiar şi conform postulatelor nemiloase ale logicei, aceleaşi cause au născut aceleaşi urmări.

Şi noi, cari stăm atât de aproape de trecutul de curînd apus, sau abia apus, am putè să uităm învăţătura pe care ne-am câştigat-o în timpul abia trecut cu atât mai scump, fiind-că a trebuit să fie rescumpărată cu sângele celor mai buni ai nostri? Noi, cari împreună am suferit sclăvie, n'am şti se folosim împreună şi să împărţim libertatea? Noi, cari una am fost la suferinţă, nu ne-am putè împărţi în ale libertăţii, când libertatea are sfânta misiune şi chemarea de a unì, nu numai ţări singuratice, ci şi popoarele ţărilor? (Aşa este!)

Dacă libertatea n'ar fi unirea şi împreunarea, ci desbinarea popoarelor; dacă ideile libertăţii n'ar fi totodată ideile iubirii frăţeşti; dacă naţionalitatea n'ar fi soaţa, aliata libertăţii: omenimea ar trebuì să despereze asupra propriului ei viitor, pentru-că atunci prorocia lui Napoleon, că „peste cincizeci de ani Europa sau va fi liberă sau asuprită," — se va împlinì cu privire la partea din urmă.

Fiecare lege trebue să fie adusă din punctul mai înalt de vedere al statului, fiind-că: „salus publica suprema lex est." Şi astfel legea religionară, a naţionalităţilor, etc. poate fi creata numai din punctul mai înalt de vedere al intereselor patriei noastre. (Aprobări.)

Fiecare lege să fie un stâlp, un piedestal, pe care e aşezat statul nostru. Să fie pârghia desvoltării bunei stări cetăţeneşti a patriei noastre, pârghia asigurării libertăţii acesteia.

De altă parte statul să nu absoarbă individul, cetăţeanul, naţionalităţile, ci permită-le să se poată mişca liber, naţionalităţile să-'şi

poată desvolta liber naţionalitatea, până la limitele până la cari poate merge statul, fără periclitarea indepeudenţei şi a esistenţei sale.

Ideile conduc pe popoare. Ideile au fost steagurile, după cari plecând naţiunile s'au pus în mişcare, în fierbere. Şi dacă idei mai înalte nu ar conduce şi nu ar însufleţì omenimea, universul ar fi gol, pustiu, fără vieaţă, şi ar sămăna cu ţara morţilor, despre care s'ar putè spune aceea ce zicea Sfântul Iustin: „E goală lumea de când nu e Roma, al cărei loc îl ţine acum numai aducerea ei aminte."

Şi fiind-că în ţara ideilor ne întâlnim cu acelaş proces de desvoltare, pe care 'l-a stabilit providenţa divină pe seama desvoltării celoralalte din lume, ideia sapă groapă ideii, pe când de altă parte ideia naşte idee, şi astfel se reînoeşte şi întinereşte şi trunchiul popoarelor, cad crengi după crengi, pe când muguri noi şi proaspeţi aduc floare nouă şi fructe proaspete.

Astfel libertatea credinţei a dat naştere libertăţii statelor şi a cetăţenilor, şi precum reformaţiunea a format începutul zorilor libertăţii personale şi cetăţeneşti, tot aşa a fost aceasta prevestitoarea deşteptării naţionalităţilor. Dacă Luther, atunci când a cerut libertatea credinţei religionare, 'şi-ar fi ridicat puternicul glas totodată şi pentru libertatea socială, cu cât mai sus s'ar fi ridicat causa omenimei decum e înălţimea pe care se află astăzi!

Dar' fiind-că marele reformator 'şi-a ridicat glasul numai în favorul religiei, şi nu totodată şi în interesul libertăţii cetăţeneşti, în interesul naţionalităţilor, însemnează, că pe atunci încă nu sosise vremea acestora, însemnează, că fiecare epocă are ideia sa, care la timpul seu aprinde, însufleţeşte, strică organisări vechi sociale, ear' în locul lor institue altele noue.

Nu rămâne pentru noi enigmatic pentru totdeauna răsboiul crucii? Nu e de necuprins, cum au putut ajunge naţiuni prin o ideie în mişcare într'atâta, încât au mers din o parte a lumii în ceealaltă, nu pentru a câştiga avere, glorie, splendoare, renume, ci pentru aceea, ca pe pământul sfânt se poată murì pentru ideia care 'i-a însufleţit şi pentru care au luptat?

Cine a fost aliatul acestui grandios, de altcum însă simplu călugăr, când s'a sculat în contra puterii eclesiastice aflătoare în deplină forţă? Şi ce 'i-a dat ajutor să învingă causa sa, dacă nu spiritul secolului?

Dl ministru de culte şi instrucţiune publică a binevoit a aminti în clasica sa vorbire că Hugenoţii, pe lângă cele mai nobile şi mai bune intenţiuni, ce lupte sângeroase au provocat! Morala e însă, că ideile numai după frământări, după lupte pot ajunge la învingere. Din care causă, fără noaptea sângeroasă a sfântului Bartolomeiu şi fără alte lupte abiá 'şi putea serba protestantismul învingerea. Abia ar fi ajuns memorabila zi, în care s'ą dat naştere edictului din Nantes, memorabil pentru totdeauna.

Atunci, când astfel de idei mari umplu lumea cu putere iresistibilă, sunt fericite toate statele, carí înţelegându-le, din propriul îndemn îşi modelează în spiritul lor instituţiunile, fără să aştepte, ca constrînse de forţa ideilor dominante, deşi fără voe, să fie silite a le reforma.

Dacă Austria era în stare să-'şi înţeleagă misiunea, chemarea, la 1848, sau la 1850, pe ce treaptă de putere, de bunăstare ar sta ea astăzi? Dar' ademenită de fantasmagoria unei mari puteri a uitat, că ce e adecă basa posiţiei de mare putere, a uitat anume, că la aceea, ca un stat să fie puternic şi mare, se cere negreşit, ca popoarele sale să fie mulţămite.

Pentru ca să se convingă despre aceasta, a trebuit să vină Magenta, Solferino, Sadova, şi — pacea dela Praga. După-ce deci a fost mutilată, ear' Ungaria sărăcise, atunci a întins mâna şi a zis: „Să ne împăcăm şi să ne înţelegem unul pe altul.“ Şi dacă acum monarchia austro-ungară, înţelegând spiritul secolului present, cel puţin întru-câtva liniştitor va resolva chestia care se discută acum în casa aceasta, şi care e cea mai importantă şi mai arzătoare chestie pentru ţările locuite de popoare de buze mixte în Europa, atunci nu numai că-'şi asigură simpatiile Europei, ci totodată va pune pe baze mai sigure organisaţiunea nouă a statului seu.

Cum-că însa drumul pe care a înaintat Austria în chestia aceasta în timpul din urmă şi nu de mult trecut nu e prea fericit ales cu privire la aceea, ca se câştige simpatia diferitelor popoare, despre aceasta dă dovadă disposiţia popoarelor vecine, manifestată în mod nu prea favorabil faţă de monarchie.

Lucrul acesta are pentru noi, începând dela timpul din care esistă titlul „monarchia austro-ungară“ neplăcuta urmare, că cu toate că în resolvarea politicei esterne foarte puţină, sau chiar nici o influenţă nu avem, totuşi urmările rele ale politicei rău alese din partea guvernului dela Viena ating şi patria noastră.

În continuu auzim știri venite din vecina Românie, în a căror realitate eu, din partea mea, dubietez, dar' la tot casul e surprinzător, că ele numai de atunci vin la noi, de când esistă titlul „monarchia austro-ungară,“ și dacă am căuta să-'i dăm de urmă, am putè afla ușor isvorul, dacă ne gândim, că Austria a ținut ocupate cu ocasiunea răsboiului oriental principatele dela dunăre, și că aceia, în cari se mai păstrează memoria acestei ocupări, nu pot să aibă mari simpatii pentru ocupanții lor de odinioară.

Asemenea influență neplăcută poate esercia asupra raporturilor patriei noastre și procedura inaugurată în Austria față de Boemia.

Departe să fie de mine intențiunea de a lua în analisare anatomică raporturile din Boemia. Rămâne însă regretabil faptul, că pentru suprimarea mișcării acesteia se întrebuințează miliție maghiară, armată maghiară, numai pentru-ca în loc să fie ea în patria noastră, se fie silită să-'și pună cortul în provințiile Austriei. Știm că dintre cele 47 regimente maghiare de infanterie în Ungaria se afla numai șepte, ear' dintre regimentele de husari nu e nici unul atât de fericit să-și petreacă anii cătăniei pe pământul patriei. Regimentele acestea deci, cu toate că s'a pus în vedere venirea lor acasă, au acum misiunea sa mențină pacea și liniștea în Boemia și Galiția, și în cas de lipsă se facă ordine acolo. Ear' că în cas de lipsă, cum e obiceiul „a se face ordine“, așa cred că ne-a rămas nouă, tuturora, în memorie.

Să nu ne mirăm deci, că simpatia naționalităților vecine fața de noi nu crește, pe când, după modesta mea părere, tocmai Austria și Ungaria au se stăruiească într'acolo, ca să-'și conserve și asigure încrederea frățească a popoarelor vecine. Știm încă de pe vremea când Lombardo-Veneția aparținea Austriei, că atunci când au întrat trupele austriace, locuitorii italieni, constrînși se tolereze ocupația de atunci, văzând miliția germană a esclamat: »*morte ai tedeschi*,« pe când trupele maghiare, întrate deodată cu ea, au fost primite cu »*Evviva Ungaresi*, fiind-că se știa, că Ungaria nu ia parte activă la ocupația aceasta, și că politica Austriei nu e totodată politica Ungariei. Acum însă întreaga ură, care ar putè să se reverse asupra Austriei, în urma procedurii acesteia față de alte naționalități, va atinge totodată și pe Ungaria. Ear' că aceasta ar fi de o influență favorabilă pentru causa patriei noastre, din partea mea nu sunt în stare să cred. Dar' dacă ne aflăm în nefericita situație, că politica esternă se face în contul nostru, »*de nobis sine nobis*«, ear' prin aceasta se asmuță poate și alte popoare străine din vecinatate în

contra noastră, se nisuim cel puţin, întrucât e posibil, se urmăm aici înlăuntru o politică, care să lege cu legăturile cele mai trainice şi mai sigure de causa comună nouă tuturora, şi anume, cu legăturile iubirii, încrederii şi a frăţietăţii, cât se poate de strîns, pe toate naţionalităţile, cari mai bine decât o mie de ani locuesc împreună în pace şi bună înţelegere, sau că au imigrat mai târziu. (Aprobări.)

Aflu cu atât mai necesară urmarea unei astfel de politici interne, acum, când Europa, după cum se vede, trece prin un nou proces de reformare, fiind-că, pentru a ne putè lupta cu eventualităţile viitorului e neîncunjurat de lipsă, ca eventualităţile se afle popoarele ţării contopite în bună înţelegere, şi unite în forţe.

Mulţi ne ameninţă cu străinătatea şi cu pericolul ce de acolo poate venì asupra noastră. Eu nu mă tem de aceasta. Să ne întocmim raporturile interne, amăsurat cerinţelor naturii statului nostru şi ale raporturilor sale. Să întărim pacea şi înţelegerea prin aducerea de legi inspirate de concilianţa reciprocă, şi dacă atunci va avea cineva poftă se atace ţara noastră şi se ocupe vre-o parte din ea, fie ori-şi-care, vom putè spune sus şi tare aceea ce spunea *Leonida* când Perşii cereau dela el estradarea armelor: »*Veniţi şi le luaţi.*«

Dacă am regulat odată raporturile interne, nu va mai fi necesar ca să fie interpelat în delegaţiuni, — dacă acestea vor mai esista până atunci, — Escelenţa Sa *Beust,* cancelarul monarchiei, că ce se ferbe în vecini, pentru-că cunoscându-ne forţele, mai puţin va fi turburată pacea noastră sufletească prin afirmativele preparaţiuni ale vecinilor. Dat fiind deci, că eu nu consider proiectul de lege de un simplu proiect de lege, ci de un ceva, ce după cum am avut onoarea a amintì, are meniţiunea a pune basele viitorului patriei noastre, aş dorì din adâncul sufletului meu să se aduca astfel de lege, care deşi nu satisface toate pretensiunile, se linişteascä cel puţin spiritele şi se puna capăt certelor interne şi frecarilor.

Aducerea unor astfel de legi a rămas moştenire pe seama legislaţiunii acesteia dela vecinic memorabila legislatură dela 1848. Dieta aceea a decretat egalitatea de drept, cu litere nesterse a imprimat drepturile cetaţenilor patriei noastre deveniţi liberi pe paginile de metal ale carţii noastre de legi, respective ale cărţii de legi, care cuprinde în sine drepturile neperitoare ale omenirii. Ear' parlamentul actual, după-ce patria aceasta e locuită şi de alte naţionalităţi, are misiunea de a egala cerinţele libertăţii cu pretensiunile echitabile şi juste ale naţionalităţilor, în scopul ca prin aceasta să se asigure

viitorul, independenţa, neatârnarea, integritatea, înflorirea materială şi spirituală a patriei noastre.

Cum-că scopul acum atins poate fi ajuns numai aşa, dacă sub pavăza libertăţii interesele naţionalităţilor de limbi diferite, dictate de echitate, încă vor afla respectare liniştitoare, ne putem convinge din vieaţa altor state. Vreau se aduc înainte, cu privire la aceasta, esemplul Elveţiei la care s'a făcut des provocare în casa aceasta, căci cu toate că raporturile de acolo şi din patria noastră nu sunt identice, totuşi în multe privinţe se aseamănă.

In Elveţia se află trei naţionalităţi principale, dintre cari fiecare ţine la patria sa cu întreaga caldură a iubirii de patrie, şi cu toate că cu mândrie se provoacă fiecare la naţionalitatea proprie, dacă naţionalitatea care îi formează trunchiul, şi se află în strainătate sau vecinătate, ar cuteza să-'i atace teritorul, — ar afla în ea un duşman de moarte. Ştim, că pentru valea neînsemnată a *Dappe*-i ce agitaţie era, mai ales în Elveţia franceză, atunci când Napoleon a pus numai în discuţie chestia ocupării ei. Nu numai pentru aceea, pentru-că organisarea de stat din Elveţia asigură libertate pe seama popoarelor în stat locuitoare, ci şi pentru-că totodată le asigura şi naţionalitatea. Se luam mai departe Polonia. Muscalul ar lăsa Poloniei bucuros naţionalitatea proprie, numai de esistenţa ei de stat şi de libertate să abzică, dar' naţiunea aceasta mai bucuros sufere, decât se poată renunţa la acestea.

Trebue să ne nisuim deci, ca se egalăm, ca în Elveţia, amăsurat raporturilor noastre proprii, libertatea între naţionalităţi, şi să ne ferim, ca atunci, când din ambele părţi voim să asigurăm interesele naţionalităţilor, să nu periclităm libertatea publică, esistenţa statului, fără de care pentru noi toţi ar rămânè atât de puţină mângăiere, ca pentru Polonia, care îşi are şi astăzi naţionalitatea, dar' îşi deplânge libertatea şi înmormântarea esistenţei sale de stat.

Ungaria şi Austria, după modesta mea părere, are ca misiune politică, poate că nu se sprigineascâ în faptă mişcările naţionale, dar' cel puţin să stăruiască într'acolo, ca sa câştige simpatia popoarelor vecine, şi întru-cât e cu putinţă să o şi păstreze pentru sine. Lucrul acesta îl ţin cu atât mai necesar, fiind-că nu numai în drepturile istorice trebue căutat viitorul statelor vecine şi al Ungariei, împreună cu al popoarelor acì locuitoare, ci şi în acea comunitate de interese, care ne leagă pe toţi de olaltă şi ne avisează pe unul la altul. Drepturile

istorice numai întru atâta mai sunt respectate, întru-cât suntem în stare să le câştigăm, esoperăm şi asigurăm respectarea.

Cu cât vrea deci un stat să asigure mai mult drepturile istorice ale unei naţiuni, cu atât mai necesar e să poseadă simpatia, şi în cas de necesitate alianţa popoarelor conduse de asemenea interese, care alianţă e în momentul primejdiei cu mult mai sigură decât ajutorul dat în faptă din partea vre-unei mari puteri. E mai sigură pentru aceea, pentru-ca pe când alianţa popoarelor se naşte din interes comun, din isvorul libertăţii comune, nu e deci dictată de egoism, ajutorul dat de singuraticele puteri nu e efluxul popoarelor ajutorate, ci al politicei şi al egoismului lor propriu. Aşa a fost aceasta în lumea veche şi aşa e şi astazi.

Statele greceşti 'şi-au trăit zilele cele mai frumoase ale independenţei şi neatârnării lor atunci, când spriginite unele de altele au ştiut să se asigure în contra influenţei din afară.

Din momentul în care Filip Macedoneanul a esoperat pentru sine influenţare asupra conducerii afacerilor din Grecia, s'a început în Grecia decadenţa şi apunerea libertăţii.

Marele patriot înflăcărat şi orator, Demostene, văzând înainte ce soarte va avea patria sa dacă se concede unei puteri străine să se amestece în afacerile Greciei, a luptat din toate puterile pentru împedecarea acestei influenţări, dar' în cele din urmă a învins cu principiile oportunităţii *Aeschines,* şeful partidului condus de păreri contrare. Şi care a fost sfârşitul acestei permise influenţări străine? Sfârşitul acel tragic al independenţei, libertăţii Greciei, pe care 'l-a prorocit înainte Demostene, şi care a lăsat pe seama posterităţii numai aducerea aminte de mărirea şi gloria de odinioară.

Din vremile mai noue ştim toţi, că Italia e foarte mult obligată împăratului francez Napoleon, pentru serviciile făcute în jurul esoperarii unităţii italiene. Dar' a fost oare scutit de egoism ajutorul acesta dat naţiunii italiene? Nu, pentru-că ştim, că Italia a trebuit sa cedeze *Nizza* şi *Savoya* aliatului seu puternic, pentru aceea, pentru-că acesta a intervenit ca o nedreptate seculară să înceteze şi dreptul şi dreptatea se poată ajunge cel puţin în parte la învingere. Pe când însă Napoleon pe deoparte a cooperat, ca naţiunea italiană să se poată apropia de unire, s'a îngrijit de altă parte totodată şi de aceea, ca Italia să nu-'şi poată croì soartea în mod independent şi neatârnător, pentru-că atunci când Italienii, independent de politica franceză au voit să-'şi reguleze afacerile interne ale patriei lor

proprii şi să le desvoalte mai departe, aliatul de odinioară a răspuns cu *Aspromont* şi cu *Mentana*.

E evident deci, după învăţăturile scoase din istorie şi din evenimentele din urmă, că popoarele au trebuit să plătească scump totdeauna preţul ajutorului pe care 'l-au dat lor la timpul seu puterile singuratice.

Ear' ajutorul acesta dat e cu mult mai periculos pentru statele mici decât pentru cele mari, pentru-că statul cel mare, şi dacă vine constrîns să cedeze o parte din teritor pentru serviciile primite, după-cum s'a întâmplat cu Italia, rămâne teritor destul pentru-ca statul să poată esista ca atare. Dar' ce poate ceda un stat mai mic aliatului seu pentru spriginul acordat? Din teritor nimic, prin urmare numai independenţa de stat.

Din acest motiv, din partea mea nu aflu destulă basă pentru a ne teme de acel afirmativ inimic comun, pe care 'l-am auzit citat de atâtea-ori în casa aceasta, pentru-că nu cred să esiste popor, care să nu înţeleagă, că unindu-se cu Muscalul sau cu un alt aliat puternic, va promova numai interesele acestuia, ear' nu ale sale proprii. (Aşa e!)

Ori-ce inimic, numai atunci şi numai într'atâta e periculos pentru ori-şi-care stat, când şi întru-cât în sânul acestuia sunt neînţelegeri. Ce se atinge special de atât de des amintitul Muscal, el e înainte de toate periculos pentru acele state mai mici, cărora le ofere prietenia, şi ele sunt gata a 'i-o primì.

Înţelegând deci cuvântul admoniator al istoriei vechi şi mai noue cred, că popoarele vor căuta mai bucuros prietenia şi alianţa între olaltă, decât să rîvnească la prietenia legată cu singuraticele mari puteri egoiste, şi de regulă terminată aşa ca iubirea lui *Saturn*, care îşi mânca copiii proprii.

Având deci în vedere direcţia timpului de faţă, care nisueşte spre aliarea popoarelor şi a naţiunilor, ţin de a noastră chemare se aducem o astfel de lege de naţionalitate, care liniştind naţionalităţile locuitoare împreună în patria aceasta, să le concentreze puterile spre asigurarea fiinţei de stat a Ungariei şi a libertaţii sale constituţionale, totodată însă să ne câştige increderea naţiunilor vecine şi simpatia lor, ear' în cas de nevoe spriginul faptic şi alianţa lor.

Mulţi se tem, că dacă naţionalităţile vor primì un cerc mai larg de mişcare, îl vor valora în contra intereselor comune ale statului nostru.

Eu, din partea mea, nu o pot crede aceasta, pentru-că nu-'mi aduc aminte sa fi fost cas în istorie, ca cetăţenii să fi nisuit se submineze statul, în care puteau esercia drepturile cetăţeneşti sub scutul legii, între zidurile constituţiei, în mod cu totul liber. N'a fost cu ştirea mea corp legiuitor, care să se fi căit vre-odată, că a dat încredere poporului, şi a modificat şi lărgit drepturile acestuia, conform cerinţelor spiritului timpului, în interesul unităţii statului comun. Au fost însa număroase casuri, că un moment neînţeles al timpului a fost lăsat se treacă nefolosit, şi a fost motivul naşterei ulterioarei păreri de rău. Ce s'ar fi ales din legile dela 1848, dacă dieta de atunci s'ar fi purtat cu neîncredere faţă de popor, şi nu 'l-ar fi primit între zidurile constituţiei? Încrederea de un moment a legiuitorilor de atunci a pus capăt la nedreptăţi seculare, şi 'şi-a eluptat vecinica gratitudine a poporului, pe când un moment de neîncredere ar fi lăsat poporul în lanţurile de mai nainte, în sclăvie.

O anumită epocă deci, ba momente singuratice, pot avea de multe-ori însemnată influenţă vecinică asupra .sorţii omenirii. Drept aceea de multe-ori se poate aplica, la oameni mari singuratici, precum şi la naţiuni, aceea ce zicea Lord Byron despre Napoleon I: „Un pas spre drept ar fi făcut din el un Washington al universului (lumii , pe când un pas spre nedreptate a făcut din numele seu un joc al vântului."

Şi de altcum a dovedit esperienţa, că încrederea naşte încredere, pe când neîncrederea are de resultat numai neîncredere. Din care causă aş dorì din partea mea să se aducă în chestie astfel de lege, care deşteptând şi cimentând încrederea între naţionalităţile de limbi diferite, să sisteze pentru totdeauna neîncrederea. Spre acest sfârşit însă momentul de faţă nu-'l găsesc de prea norocos ales, pentru-că într'o vreme când opiniunea publică a ţării e neliniştită întru câtva prin diferite ştiri venite din ţara vecină, şi când în delegaţiuni cancelarul monarchiei e interpelat pentru România, nu cred că sesiunea aceasta e favorabilă pentru deslegarea (resolvarea) unei chestii, care numai pe lângă calmitatea cea mai mare şi pe lângă cea mai mare linişte sufletească poate fi resolvată în mod salutar.

Aşa cred, că s'ar putè da şi de isvorul acestor diferite ştiri, dacă am voì să le eruăm. Ştim foarte bine, că o anumită mare putere avea interes după lupta dela Sadova, ca între Austria şi Ungaria să nu succeadă opera legării de pace, pentru-ca Austria să nu se întărească prin aceasta. Nu vreau se afirm, dar' cine ştie,

nu cumva o mână străină voeşte ca prin ştirile acestea să se arunce între noi simburele neîncrederei în scopul, ca să împedece, ca popoarele Ungariei, prin o liniştitoare resolvare a chestiei de pe tapet, să se contopească în concordie, să mărească forţele ţării, — şi prin aceasta să întărească şi mai mult puterea Austriei.

Din motivul acesta, din partea mea mai bucuros aş dorí se fie amânată desbaterea chestiei până la proxima sesiune dietală, pentru-că sunt de convingerea, că e mai puţin păgubitor, dacă de astă dată nu se aduce în privinţa aceasta nici un fel de lege, decât dacă se primeşte una, care nu corespunde, nu numai pretensiunilor aflate de esagerate, dar' nici chiar aşteptărilor moderate. Şi fiind-că nu ţin chestia de atât de arzătoare, ca în casul, că nu putem aduce lege întru câtva liniştitoare pentru naţionalităţi, se croim una, care în locul resolvării favorabile a chestiei naţionale, promisă şi pusă în vedere atâţa ani dearîndul, se poată deştepta în respectivele naţionalităţi fie şi numai cugetul de desamăgire în speranţele moderate legate de acest lucru, aş dorì, ca acest obiect important, ba cel mai important al dietei actuale, să-'l văd resolvat, nu în ultimele oare ale sesiunii actuale, ci atunci, când pacienţa casei nu e eshauriată şi alte număroase chestii de altă natură nu-'i cer grabnica pertractare şi resolvare, pentru-că chestia naţională e aceea, a cărei discutare calmă şi amănunţită ne zace tuturora în interes. Ear' amânarea resolvării acestei chestii pe seama viitoarei diete aş dori-o cu atât mai mult din partea mea, pentru-ca deşi sunt convins, că fiecare deputat se poarta cu stima cuvenită faţa de lege, şi procede din principiul constituţional, că în casul, când legea adusă nu corespunde principiilor şi convingerilor sale, modificarea ei numai pe calea legislaţiunii poate fi esoperată, totuşi aflăm mai de consult, din punctul de vedere al cimentării operii de înţelegere, dacă deputaţii cari merg acasă vin puşi în posiţia favorabilă nouă tuturora de a se putè presenta în cercul alegătorilor lor cu ştirea îmbucurătoare despre favorabila resolvare a chestiei naţionale.

Eu aş voì să văd legea ce se aduce în chestia naţională ca un arsenal, din care în cas de pericol toţi se putem scoate armele noastre pentru apărarea comună a patriei. Drept aceea, aş dori să ne ferim, ca din legea ce se aduce se facem arsenal, din care să se poată înarma inimicii nostri, în contra causei sfinte a patriei noastre.

Dar' dacă onorata casă, în contra acestora, află de neîncunjurat de lipsă, ca încă în sesiunea aceasta se aducă lege în chestia de

naţionalitate, trebue se declar, că proiectele de legę ale majorităţii, aflătoare pe masa casei, după-ce nu va resulta din ele resolvarea favorabilă aşteptată şi necesară în interesul patriei noastre, — după modesta mea părere, — eu, din partea mea, nu le pot primì. Ce se atinge de proiectul minorităţii, îmi reserv dreptul se vorbesc la el atunci şi atunci să-'mi fac observările referitoare la el, când ar decide onorata casă întrarea în desbaterea lui.“ (Aprobări din mai multe părţi.)

*Matei Pap de Grid:* „Guvernul fiecărui stat are misiunea se menţină posiţia de putere a monarchiei, în launtru şi în afară, şi să-'i promoveze interesele, înlăuntru şi în afară. Eu aşa ştiu, ba sunt convins chiar, că guvernul statelor Sfântului Ştefan încă 'şi-a stabilit de misiune lucrul acesta. Pentru ajungerea scopului acestuia e însă necesară întroducerea astorfel de instituţiuni, în deosebi interne, cari se provoace deopotrivă ţinerea laolaltă a cetăţenilor, iubirea lor faţa de patrie, şi însufleţirea pentru împlinirea datorinţei cetăţeneşti.

Chestia naţională o ţin şi eu, ca alţii, de chestie atât de importantă pentru afacerile noastre interne, încât numai resolvarea ei fericită poate se corespundă cerinţelor de sus. Dar' proiectul comisiunii centrale despre chestia naţionalităţilor nu corespunde cerinţelor acestora, şi astfel eu în general nu pot să-'l primesc de basa pentru discuţia speciala. Nu corespunde întâiu pentru aceea, pentru-că în el e delăturată decretarea egalei îndreptăţiri a naţionalităţilor nemaghiare, şi pentru-că limba celor de buze nemaghiare e restrînsă şi pe terenul limbei de guvernare, o restrîngere pe care nu o reclamă, nici unitatea statului, nici oportunitatea, nici dreptatea. Nu-'l pot sprigini nici pentru aceea, pentru-ca acest proiect de lege se refere şi la Ardeal, ear' în Ardeal e asigurată prin lege egala îndreptăţire a naţionalităţilor şi întrebuinţarea limbilor lor, — şi pentru-că proiectul acesta de lege nu ia în considerare peste tot aceste raporturi ale Ardealului. Drept aceea eu sprigineso dorinţa şi părerea esprimată de condeputatul Bohaţiel.“

*Presidentul:* „Ne mai fiind nimeni anunţat la cuvânt, urmează vorbirile de încheiere.“

*Alesandru Mocsonyi:* „Onorată casă! De astă-dată nu voiu obosì, ca în rîndul trecut, pacienţa onoratei case cu o vorbire mai lungă. Nici nu făceam us de dreptul meu de a vorbì, dacă nu aflam de necesar să-'mi fac cel puţin la unele obiecţiuni auzite observaţiunile mele. Mai mulţi stimaţi domni deputaţi şi oratori foarte escelenţi, deşi nu ca imputare, dar' totuşi au amintit, că vorbirea mea din

rîndul trecut a fost doctrinară, că doctrinarismul poate fi la loc altundeva, dar' nu în legislaţiune, unde chestiunile practice trebuesc resolvate pe cale practică. Eu nu ştiu întrucât am fost doctrinar, nici nu vreau se întru în discutarea acestui lucru, dar' aşa cred, că la tot casul purcedem mai mult în interesul, atât al poporului, cât şi al ţării, dacă, fie şi pe basa doctrinarismului, stabilim prin lege principiul egalei îndreptăţiri, decât daca, deşi din alt motiv, şi nu numai pentru a ne scăpa la aparenţă de doctrinarism, nimicim egala îndreptăţire, după cum o face aceasta proiectul comisiunii centrale.

Mult stimatul domn deputat Bartal György a luat chestia din punct de vedere mai înalt politic şi a zis, că „resolvarea chestiei acum nu e mai mult afacerea esclusiva a patriei, şi menţinerea păcii universale, ameninţată din atâtea părţi, pretinde consolidarea monarchiei austro-ungare."

Eu sunt foarte neespert în politica înaltă, şi de aceea totdeauna numai o politică o ţin de corectă, politica dreptului. Atâta pot însă să spun totuşi, că deşi aş dorì şi eu să se conserve pacea universală, abia cred, că monarchia austro-ungară, ori-cât ar fi de consolidată, se poată menţinè pacea universală, pe care atât de multe, poate că cu mult mai puternice puteri, pot se o conturbe. Dar' la resolvarea chestiei acesteia, aşa cred, că nu aceea e chemarea noastră, se asigurăm pacea universala, ci dacă avem misiune în privinţa aceasta, ea e mai mult aceea, ca pentru eventualitatea unui răsboiu universal noi toţi să fim gata, pe basa concordiei, se dăm faţă fără teamă cu pericolele eventuale, ceea-ce fără egalitate de drept e imposibil. Aceasta egalitate de drept e ce eu nu găsesc în proiectul comisiunii centrale.

Dacă îmi este permis a da aici espresiune impresiunei ce a făcut-o întregul decurs al discuţiunei asupra mea, trebue se mărturisesc, că adevărata obiectivitate, care a fost ţinută în vedere totdeauna, atât din o parte cât şi din alta, 'mi-a servit spre mare îndestulire. Cu atât mai rea impresiune a făcut asupra mea însă cuvântarea unui domn deputat, care a deviat atât de mult dela obiectivitate, încât s'a lovit chiar deadreptul de regulele bunei cuviinţe. (Să auzim!) Nu vreau se numesc pe acel domn deputat. (Să auzim!) Nu m'a surprins fapta, pentru-că nu acum o face întâiaşi-dată. Se poate, că cercul seu de conversare acceptează cu plăcere astfel de argumentări. De una îmi pare rău, şi chiar în al seu interes, că anume, a uitat cel puţin pe un moment, că nu se află în astfel de cerc de conversaţie, ci în parlament. (Cine e acela?) Stefanidesz!

Stimatul domn ministru de instrucţiune publică, ca totdeauna, aşa şi deună-zi, într'o vorbire foarte escelentă şi erudită spunea între altele, că la resolvarea chestiei acesteia nu trebue să ne punem pe punctul de vedere al singuraticelor naţionalităţi, ci pe punctul de vedere al ţării, pentru-că interesele acesteia sunt identice la toate naţiunile. Dar' tocmai în consecinţa acestora dl ministru trebuia se accepteze proiectul minorităţii, pentru-că dacă interesele sunt identice, din identitatea aceasta resultă identitatea scutului legii, sau earăşi egalitatea de drept, care cel puţin în proiectul comisiunii centrale nu poate fi aflat. Dacă nu m'a surprins dela stimatul domn ministru argumentarea escelentă şi făcuta cu logică strînsă, au fost totuşi întru-câtva neaşteptate cuvintele când zicea: „Sunt mulţi cari cred, că chestia naţională a fost provocată numai de aspiraţiunile mari ale unora, sau chiar şi de mai josnice nisuinţe.“

Mult stimatul domn ministru a adaogat, ce e drept, că el nu o crede aceasta. Eu nu vreau se întorc lucrul, pentru-că aş putè să cad în aceeaşi greşală în care a cazut dl ministru, — sigur că nu intenţionat.

Dl ministru de instrucţiune publică zicea, că arondarea e mijloc, scopul e domnia. Dar' a mers şi mai departe şi a zis, că şi domnia e mijloc. Scop în cele din urmă e mulţămirea naţionalităţilor, ear' cu ocasiunea aceasta a zis, că nu vrea să scruteze, întrucât va mulţămi proiectul minorităţii pe celelalte naţionalităţi, dar' pe una la nici un cas nu o mulţameşte, şi aceasta e naţiunea germană. Aceasta la nici un cas nu va fi satisfăcută pe basa proiectului de lege al minorităţii.

Vreau să espun numai pe scurt diferenţa care esistă între proiectul minorităţii şi al majorităţii. În înţelesul proiectului minorităţii, — după-cum a spus-o într'un loc dl ministru, — la arondarea propusă Nemţii nu vor câştiga mult. E cert însă, că cele 16 oraşe din Zips vor fi germane. Şi vor mai fi şi alte oraşe din ţară oraşe germane, unde pe basa proiectului minorităţii, atât în lăuntru, cât şi în afară, vor avea limba lor proprie în administraţie. Lucrul acesta, pe basa proiectului majorităţii nu e posibil nici-odată, pentru-că acolo, cum ştim, limba de afaceri în toate comitatele e esclusiv cea maghiară.

Limba germană, pe basa proiectului minorităţii, nu numai că poate figura ca limba a doua în comitate, dar' în toate comitatele, în cari sunt Nemţi, posede pe terenul justiţiei drept egal cu celelalte naţiuni. Că pe basa proiectului comisiunii centrale, limba germană, tot aşa ca toate celelalte, afară de cea maghiară, sunt eschise de pe terenul justiţiei, au arătat-o domnii deputaţi antevorbitori.

Pe basa proiectului minorităţii, naţiunea germană poate să-'şi folosească limba proprie, nu numai în adunările comunale şi comitatense, ci şi aici în dietă. Că lucrul acesta îl eschide proiectul comisiunii centrale, e earăşi de prisos se discut.

Pe basa proiectului minorităţii, la universitate limba germană se împărtăşeşte de aceleaşi drepturi ca şi celelalte, deşi nu tocmai de aceleaşi, ca şi limba maghiară, încă şi pe basa proiectului minorităţii. Pe basa proiectului comisiunii centrale să creează catedră numai pentru literatura germană. De aceea nu ştiu întrucât va mulţămì proiectul minorităţii pe Nemţi, dar' dacă e să aleagă între aceste două, aşa cred, că alegerea nu le va fi grea.

Stimatul domn ministru, — şi aici poate-ca a mers mai departe în doctrinarism decât mine, — zicea, că dacă decretăm în proiect principiul arondării, fiind-că lucrul are o influenţă atât de estraordinară asupra administraţiei din întreaga ţară, chestia nu poate fi tranşată numai aşa, în mod lateral, ci aici trebuesc împlinite întâiu unele condiţiuni prealabile, şi înainte de toate trebue stabilit criteriul obiectiv al naţionalităţii, ca să putem apoi determina, în care comitat care naţionalitate formează majoritatea. Dar' nu ne putem opri nici aici, pentru-că el a mers mai departe şi a zis, că trebue stabilită o aşa numită »*Jurisdictions-Norma*«, pentru a putè determina, că în care cas, care judecătorie e competentă, şi e de lipsă o deosebită procedură procesuală, pe basa căreia se continuă procesul şi se încheie cu sfârşitul, că judecătorul condamnă pe individul respectiv să fie Sârb, Român sau Neamţ.

Mărturisesc, că atunci când am subscris acest proiect al minorităţii, nu m'am gândit la această greutate; şi dacă acceptez chiar toate acestea greutăţi, pentru aceea, pentru-că într'adevăr e chestie de conştienţă a determina, că în care comitat care naţionalitate e în majoritate, ca pe basa majorităţii să fie decretată apoi domnia limbii majorităţii: aşa cred, că nu cu îndoita, ci cu de şase-ori atâta conştienţă trebue aplicat principiul înainte de a decreta, că limba oficială a ţării e limba maghiară. (Rîs ironic în dreapta. Întreruperi din partea Românilor: Aşa e!) Pentru-că, onorată casă, dacă după datele statistice nu se poate decide, că în comitat care să fie limba majorităţii, cu atât mai puţin se poate face aceasta pentru ţara întreagă, în favorul minorităţii, în contra majorităţii.

Dar' onorată casă, dacă pe basa proiectului de lege al minorităţii s'ar da naştere astorfel de judecatorii, cari ar condamna pe

individ să fie Sârb, sau Român, sau Neamţ, — atunci proiectul de lege presentat de binemeritatul deputat al Pestei-cetate condamnă fără nici un astfel de criteriu obiectiv, fără nici o procedură procesuală, fără nici un for de drept, pe fiecare individ din ţară să fie — Maghiar. (Ilaritate!)

Stimatul domn ministru de instrucţiune publică a zis între altele, că „recunoaşte, că atunci când se face provocare la Elveţia şi Belgia, respectivii nu au făcut greşală cu privire la loc, ci numai cu privire la timp, fiind-că raporturile acestea nu esistă acum, ci au esistat ceva mai nainte de o mie de ani.“ Şi eu m'am provocat la Belgia, şi m'am provocat la Elveţia, şi astfel sunt necesitat să 'mi fac observările la aceste obiecţiuni ale domnului ministru. Eu m'am provocat la Belgia pentru aceea, pentru-ca să dovedesc, că egala îndreptaţire nu se opune ideii fundamentale de stat şi unităţii statului. M'am provocat la Elveţia, stat federativ, la cantoanele cu poporaţiune mixtă din Elveţia, că nu este imposibilitate esecutarea egalităţii de drept, ci curat fapt.

Domnul ministru spunea faţă de acestea, că am făcut greşală în timp, cel puţin cu o mie de ani. Îmi va concede stimatul domn ministru, că nu numai raporturile citate din partea mea, dar' însaşi Belgia şi Elveţia nu au esistat înainte cu o mie de ani.

S'a provocat stimatul domn ministru la asemănarea ce esistă între ideia religionară şi ideia de naţionalitate. E de netăgăduit, că deşi se deosebesc în esenţă, sau cu privire la cuprinsul lor intern, consună cu privire la originea, efectul şi resultatul lor, pentru-că posed amândouă natura comună a ideilor dominante. Dar' tocmai stimatul domn ministru va şti mai bine, că ideia libertăţii religionare nu atunci s'a valorat mai la perfecţie, când după luptele religionare a fost decretată libertatea conştienţei, ci abia atunci, când libertatea conştienţei, pe lângă serviciul public dumnezeesc, a garantat totodată confesiunilor singuratice şi egalitatea de drept. Şi pe cât de puţin se pot satisface interesele religionare numai pe basa individului, tot aşa de puţin se pot satisface pretensiunile naţionale pe basa individului, ci numai pe basa naţiunii.

Stimatul domn ministru zice, că civilisaţia periclitează naţionalităţile. Dar' adaoge totodată, că asta să nu o delăturăm prin aceea, că învălim singuraticele naţionalităţi, ca pe nişte mumii, în legi, şi le depunem în casa mortuară a municipiilor.

Asta e adevărat. Dar' noi nu voim să depunem în mormânt naţionalităţile, ca pe nişte mumii, ci vrem aceea, ca naţionalităţile vieţuitoare să fie asigurate prin lege, ca subiecte de drept. Dar' dacă proiectul minorităţii aşează mumii în camera mortuară a municipiilor, de altă parte pot spune fără teamă, că proiectul majorităţii, nu mumii, ci naţiuni vii aşează în cripta piramidei supremaţiei maghiare.

Stimatul domn ministru a spus, că nu este forţă şi putere, care ar putè să-'l delature de pe terenul liberei emulări. Nimeni nu o doreşte aceasta mai sincer decât mine, şi decât cei-ce au subscris proiectul minorităţii.

Că doară tocmai pentru libera emulaţie să cere, ca primă condiţiune, că sau se nu dăm scut legal nimenui, sau dacă dăm, trebue sa dăm la toţi deopotrivă. Asta e, ce se află în proiectul minorităţii, şi ce, dupa cum am spus de repeţite-ori, nu se află în al comisiunii centrale. (Sa abstee!) Dacă onorata casă vrea se abstau, eu abstau, pentru-că nu vreau se abusez de pacienţa onoratei case. (Să auzim!)

Ca de obiceiu, aşa şi astăzi, stimatul condeputat Tisza Kálmán a rostit o vorbire foarte escelentă. A atacat cu foarte escelente şi agere argumente proiectul minorităţii. Daca îmi este permis să esprim o modestă dorinţă, numai pe zece minute mi-aşi dorì dibăcia pe care o posede el, pentru-ca să fiu în stare a-'i răspunde. Aşa a zis dl deputat Tisza Kálmán, că el nu vrea să-'şi clădească vorbirea pe teoria naţiunilor cuceritoare şi cucerite, ear' după acestea zicea aşa, că trei acuse s'au ridicat eminamente în contra proiectului comisiunii centrale. Una, că proiectul conţine supremaţie maghiară, a doua, că dă privilegiu, şi a treia, că decretează moartea naţiunilor. Supremaţia, garantată prin lege în proiectul comisiunii centrale, dl deputat vrea se o motiveze cu aceea, că afirmă, că naţiunii maghiare îi compete dreptul, ca limba ei să fie limbă oficială centrală şi de intermediare, nu numai pe basa numarului, ci şi pe basa culturei şi a averii mai mari. Aşa zice, că unei astfel de supremaţii legale, — pentru-că aceea nu a negat-o nici el că e supremaţie legală, — 'îi servesc de factori naturali, nu numai numărul, ci şi cultura şi averea mai mare. Dar' eu aşa cred, că dl deputat a venit cu sine însuşi în contrast, pentru-că se pot crea legi, în cari nu numai de număr, ci şi de cultură ţinem cont, dar' sigur e, că legea, care face deosebire cu privire la avere între cetăţean şi cetaţean, nu poate să fie espresiunea egalităţii de drept, ci este privilegiu. A spus dl deputat, că el, din partea sa cel puţin,

nu s'ar fi opus recunoaşterei în lege a naţiunilor ca subiecte de drept, dacă n'ar fi auzit aceea ce am spus eu, asemănarea naţiunilor cu corporaţiunile născute pe basa liberei asocieri. Dar' onorată casă, dacă dl deputat concede, că aceea ce am spus eu despre toate acestea e corect, va concede atunci şi aceea, că prin aceasta tocmai nu va împedeca valorarea naturală a acelora, nici atunci, dacă pe cale oficială ar voi să le ignoreze.

A spus şi aceea stimatul condeputat, că de ce suntem noi îngrijoraţi, pentru-că naţiunea maghiară are astfel de favoruri, fiind-că naţiunea maghiară, dacă luăm numai proporţia numerică, nu e în stare să ne maghiariseze? Şi eu aprob părerea aceasta, şi tocmai pentru aceea nu sunt îngrijorat de viitorul naţiunii mele. Dar' tocmai pentru-ca recunoaşte şi dl deputat însuşi, că lucrul e imposibil să se poată întâmpla, e păcat să se dee cu săcurea în aşa lemn, unde să ştie înainte, că e imposibil să se poată ajunge la resultat.

După acestea, onorată dietă, astăzi nu mă mai pot legana în speranţa, ca majoritatea va primi proiectul minorităţii. Dar' una trebue să mai notez, şi anume, că dacă chestia se şi decide altfel, prin aceasta chestia nu va fi resolvată. Şi de aceea doresc numai atâta, că daca astăzi nu resolvăm chestia, să dee Dumnezeu să trăim cel puţin în astfel de împrejurări şi raporturi, ca sa avem prilejul mai târziu, sa facem resolvarea, pentru-ca să nu resolve altul chestia, căci dacă altul ar resolva-o, resolvarea aceasta ar fi probabil aşa, că nu va fi spre mulţămirea, nici a acelora cari nu sunt de acord cu mine, şi nici a consoţilor mei de principii. S'a asemănat de multe-ori chestia naţională cu nodul gordian. Dumnezeu sa ne fereasca, să nu se găsească un al doilea Alexandru, care să o tae cu sabia în două."

*Stefanidesz Henrik* vorbeşte în chestie personală, răspunzând lui *Alexandru Mocsonyi*. E des întrerupt.

*Presidentul* regretă animosităţile şi personalităţile nepotrivite cu demnitatea legislativei.

*Deák Ferencz* declară, că nu află de necesar a-'şi mai motiva propunerea, pentru-că au făcut-o alţi număroşi antevorbitori. Propune: *Să votăm!* (Aprobări!)

*Baronul Eötvös József,* ministru de culte, declară că acceptează în întregime propunerea lui Deák Ferencz.

***Presidentul*** pune întâiu la votare proiectul de lege al comisiunii centrale, şi provoacă pe deputaţii cari sunt pentru acest proiect să se scoale. *Nu se scoală nimeni.* Casa nu primeşte deci proiectul de lege al comisiunii centrale.

Urmează proiectul de lege presentat de *Alex. Mocsonyi.* Douăzeci de deputaţi au cerut votare nominală. Se începe votarea.

Pentru primire votează 24 deputaţi, Români şi Sârbi, contra primirii 267, ear' absenţi sunt 113 deputaţi.

Presidentul enunţă resultatul, ear' *deputaţii români şi sârbi părăsesc sala.*

Se pune la vot proiectul deputatului *Deák Ferencz,* şi dieta îl primeşte prin sculare ca basă pentru discuţia specială. Şedinţa se încheie.

## *Şedinţa dela 29 Noemvrie 1868.*

La ordinea zilei discuţia pe articole a proiectului de lege despre egala îndreptăţire a naţionalităţilor.

*Alexandru Mocsonyi:* „Onorata casă! Dieta, prin votarea efectuită eri, a primit ca basă pentru discuţia speciala proiectul presentat de meritatul deputat al Pestei-cetate, Deák Ferencz. Principiul fundamental, cuprins în acest proiect, e în contrast evident cu convingerea cea mai intimă a mea şi a consoţilor mei de principii, şi fiind-că de altă parte nu se poate modifica principiul fundamental pe basa modificărilor ce s'ar putè face cu ocasiunea discuţiei speciale, sunt silit, amăsurat convingerii mele, să declar cu cea mai adâncă părere de rău, că eu şi consoţii mei de principii nu putem împreuna cu conştienţele noastre luarea marei responsabilitaţi asupra noastră, încopciată cu pertractarea acestei chestiuni, şi de aceea îmi iau voe a declara, că noi nu vom coopera la crearea acestei legi, şi nu vom lua parte la discuţia specială.“

*Svetozar Miletici:* „Onorată casă! La declaraţia stimatului meu amic Alexandru Mocsonyi, făcută în numele consoţilor de principii, mai adaog numai aceea, că nu vreau să espun mai pe larg aici faptul, cu câte speranţe şi cu câtă încredere am venit noi aici, la trei ani după lupta dela Königrätz, şi cu ce neîncredere ne reîntoarcem earăşi acasă. Şi anume, — ca se folosesc cuvântul dlui Zmeskal, — constat

cu bucurie, ca nu se mai poate practisa şi întrebuinţa practica aceea, că se declară, ori se anunţă prin ziare şi pe altă cale, că propunerea minorităţii formează programul numai a doi-trei oameni, aşa numiţi ultraişti, dat fiind, că desbaterile de cinci zile au dovedit, că acela e programul, nu al doi-trei oameni, ci al fiecărui Român şi Sârb. (Intreruperi: Laolaltă numai 24!) Câţi suntem? (Întreruperi: 24!) Cu esceptiunea unuia şi a altuia, e programul tuturor membrilor de naţionalitate sârbă şi română. Sunt convins, că acesta a fost şi va fi programul întregului popor sârb şi român." (In mijlocul unui mare zgomot se îndepărtează, împreună cu consoţii sei de principii.)

*George Ivacicovici:* „Onorată casă! Condeputaţii antevorbitori, şi anume condeputaţii sârbi şi români, au declarat, că toţi deputaţii de buze române şi sârbe nu spriginesc proiectul de lege al mult stimatului condeputat Deák Ferencz, primit în general ca basă pentru desbaterea specială. Când viu să protestez în contra acestei afirmari, nu pot să nu declar totodată, că noi nu suntem aici deputaţi naţionali, ci suntem deputaţii ţării. Cu ştirea mea, în cercul meu electoral nu esista esclusiv o naţionalitate, aşa, ca se pot spune, ca eu represint Românii, sau Sârbii. În cercul meu electoral am fost ales din partea concetăţenilor de buze române, bulgare, sârbe, maghiare şi germane, şi ca deputat regnicolar am datorinţa să fac parte din legislaţiune şi să fac aceea ce-'mi stă în putinţă. În celelalte cercuri electorale asemenea, după-cum ştiu eu, nu se află numai esclusiv câte o naţionalitate, ci mai multe, şi dacă acei domni deputaţi vreau se represinte esclusiv numai câte o naţionalitate, le-aşi recomanda să-'şi depună mandatul." (Vii aprobări.)

*Deák Ferencz:* „Onorată casă! Fiecare deputat singuratic are deplinul drept să iee parte la pertractările şi hotărîrile aduse asupra vre-unui obiect, şi dacă o face sau nu o face aceasta, — nu nouă are să ne dee seamă. Acum s'au depărtat câţiva deputaţi, 24 sau câţi, cari nu vreau să iee parte la desbateri. Lucrul acesta s'a întâmplat şi în alte casuri, de mai multe-ori. Cine nu voea să iee parte, a tăcut, sau dacă se plictisea, a eşit afară, asta pe noi nu ne priveşte. Insă, dacă acei meritaţi domni, se girează de representanţi ai nu ştiu ce naţiuni sau naţionalităţi, în privinţa aceasta aşa cred, că în Ungaria, naţionalităţile, ca atari, nu au representanţi. (Aprobări.) Dacă luăm alegătorii în considerare, foarte mulţi meritaţi domni se află aici, pe cari 'i-au ales alegatorii de buze mixte, ba poate în preponderanţă de naţionalitate mixtă.

In Ungaria sunt foarte multe cercuri electorale, în cari, mai Românii, mai Sârbii, mai Slavii, mai Germanii se află în majoritate precumpănitoare, dar' pentru aceea representanţii acelor cercuri nu sunt representanţii naţionalitaţilor singuratice, ci sunt representanţii ţării, — şi în cele din urma, diferenţa e numai aceea, că acei meritaţi domni, cari nu voesc sa iee parte, sunt bărbaţi de naţionalitate română, sârbă, sau de alte buze, dar' lucrul acesta pe dietă nu o priveşte. Noi nu întrebăm, care deputat de ce naţionalitate e? Intrebăm numai aceea, e deputat ales în mod legal din partea cercului? Şi urmarea întregului lucru e aceea, că tot ce domnii aceia au vorbit, ce eu vorbesc, sau ce alţii vorbesc în dietă, vine trecut în ziar, dar' declar din capul locului, că în procesul verbal n'are loc aşa ceva." (Aprobări.)

*Simeon Pap:* „Protestez prin aceasta în contra declaraţiunii făcute, în numele deputaţilor români, — pentru-că eu interesele patriei le pun totdeauna deasupra pretensiunilor naţionalităţilor." (Să traiască!)

Se întră în discuţia specială. Se ceteşte întroducerea la proiectul de lege.

*Andaházy Pál:* „Onorată casă! Cu privire la alineatul prim al întroducerei am onoare a face o moţiune, în care aflu de lipsă amintirea naţionalităţilor singuratice, pentru-ca luptătorii naţionalităţilor se nu aiba îngrijorări, că noi, Maghiarii, am voi să eserciăm vre-o supremaţie oare-care asupra naţionalitaţilor. Moţiunea sună astfel (ceteşte): „Fiind-că toţi cetăţenii Ungariei, conform principiilor fundamentale ale constituţiei, formează în privinţa politică o singură naţiune, naţiunea unitară nedespărţită ungară, ai cărei membrii egal-îndreptaţiţi sunt cetăţenii de ori-ce naţionalitate, anume: Maghiarii, Slovacii, Românii, Sârbii, Nemţii, Rutenii, etc." (Să rămână!

Se primeşte *textul original.*

*Simeon Pap:* „Nu părtinesc părerea domnului deputat antevorbitor..." (Am trecut peste aceasta!)

Se ceteşte paragraful prim.

*Contele Wass Samuel:* „Onorată casă! La obiectul acesta trebuia să vorbesc când se discuta în general, şi m'am fost şi anunţat la cuvânt, dar' fiind-că minoritatea a presentat un astfel de proiect de lege, al cărui spriginitor nu puteam fi nici-odată, am renunţat la cuvânt în discuţia generală, dar' acum, la discuţia speciala îmi

iau voe a vorbì foarte pe scurt, şi a recomanda în atenţiunea onoratei case o împrejurare, care stă în aceea, că tocmai la punctul acesta, unde e vorba de folosirea limbilor diferite, poate-că am putè merge pană la limitele, între cari nu se causează nici o pagubă integrităţii teritoriale a ţării şi siguranţei sale, în schimb însă ar servì spre liniştirea naţionalităţilor de altă limbă, locuitoare în Ungaria, (Să auzim!) care nu le va mai reserva nici o dorinţă, ba liniştirea naţionalităţilor să poate ajunge prin aceasta, după părerea mea. (Să auzim!) Drept aceea, eu, onorată casă, a-'şi restrînge numai la guvernare folosirea esclusivă a limbii maghiare, ear' în celelalte aş dorì egalitate de drept. Dacă onorata casa ar primì părerea aceasta a mea, făcută în general, îmi voiu lua voe să presentez moţiunile mele." (Să ramână textul!)

Se votează textul original. La §-ul al doilea vorbeşte

*Vukovics Sebö:* „Onorată casă! După modesta mea părere, §-ul acesta trece peste limitele până la cari aplicarea spre concesiune a casei poate sa meargă, menţinându-se principiul decretat în cele de mai nainte. Eu, considerând dorinţa mea proprie, a-'şi fi ţinut de mai bine dacă în §-ul acesta se zicea, ceea-ce se zice mai târziu, cu privire la justiţie, că anume, să se menţină usul de până acum. Dar' dacă casa vrea să facă abatere dela aceasta, îmi iau voe a face propunerea, ca acolo unde se zice, că: „procesele verbale pot fi purtate pe lângă aceasta şi în limba pe care o doreşte de limbă protocolară a cincia parte cel puţin dintre membrii municipiilor, representanţelor şi comisiunilor," — să se zică aşa: *majoritatea comisiunei,* — pentru-că fără îndoeală, trebue să presupunem despre fiecare comisiune (comitet) municipală, că ea ştie mai bine ce e de lipsă, ca în sânul ei să fie menţinută pacea şi liniştea între naţionalităţile singuratice, — *stabileşte limba*, pentru-că dacă rămâne cum a fost, se întroduce confusiune în consultare şi conducere. (Să rămână!) Sunt comitate, între ele comitatele pe cari în alte rînduri, precum şi comitatul pe care acum am fericirea a-'l representa, unde, dacă rămâne lucrul aşa, şi dacă se găsesc de aceia, cari vreau să se folosească de acest favor, trebue purtat procesul verbal şi în patru limbi! (N'are a face!) Ba are a face, pentru-că procesul verbal trebue cetit, pertractat, autenticat, ear' acest lucru răpeşte mult timp. Afară de aceasta e încopciat şi cu spese, şi noi nu putem să mărim în continuu sarcinile publice, nu numai cu privire la ţară, ci şi la municipii. Eu de aceea aşa cred, că va fi satisfăcută şi cea mai zeloasă

pretensiune naţionalistă prin aceea, că dreptul de determinare, ca pe lângă limba ţarii în care să se mai poarte procesul verbal, să se încredinţeze majorităţii, ear' nu unei părţi de cinci, cum se zice aici.“ (Sa rămâna!)

*Csengery Imre:* „Onorată casă! În §-ul acesta obvine o espresiune, care obvine şi în ceialalţi paragrafi. Dar' pentru esprimarea aceleiaşi noţiuni, să foloseşte în alţi paragrafi şi alt cuvânt. În paragraful acesta 2 obvine espresiunea: *limba oficială a ţării*, ear' în unii §-i espresiunea: »*limba oficială a statului.*« Eu deci din considerare chiar şi de consecvenţa propun, ca în toţi paragrafi în cari obvine espresiunea *limba oficială a ţării*« să se pună în locul ei *limba oficială a statului*«. (Aprobări.)

Paragraful se primeşte în *textul original,* cu această modificare stilară din urmă.

Paragraful 3 se votează. La §-ul 4 vorbeşte

*Gál János:* „Onorată casă! Referitor la §-ul 4 îmi iau voe a recomanda următoarea moţiune: „Municipiile folosesc în scriptele adresate guvernului de stat limba oficială a statului, dar' pe lângă ea pot folosi pe jumătate de coală şi ori-care din limbile folosite ca limbi protocolare.“ Acesta e textul paragrafului, dar' cu determinări numai cu privire la scriptele adresate guvernului ţării. „In actele schimbate între olaltă însă, pot folosì, sau limba statului, sau una din limbile acceptate pe basa §-ului 2 ca limbă pentru purtarea proceselor verbale din partea municipiului cătră care se adresează scrisoarea.“ (Să rămână!)

*Trauschenfels Emil:* „Onorată casă! Imi iau voe a recomanda propunerea aceasta în atenţiunea onoratei case, cu atât mai vârtos, fiind-că cred, că nu se trece peste limita necesară pentru întrebuinţarea limbii de stat. Scopul legii sigur că nu e acela, de a provoca antipatie la cetăţenii statului de alta limbă. Sa se cugete însă onorata casă, ce efect va avea faptul, dacă municipiile singuratice, cari folosesc aceeaşi limbă, dar' nu limba oficială a statului, nu pot se folosească în corespondenţele purtate între olaltă limba lor proprie, ci trebue să întrebuinţeze limba oficială a statului. (Adevărat!) Să-'mi fie permis a aminti deadreptul municipiile săseşti din Ardeal. Dacă Sighişoara va coresponda cu Mediaşul, — unde, adevărul vorbind, sunt foarte puţini oameni, cari înţeleg perfect de bine limba maghiara, — şi vor fi silite ambele scaune să corespondeze ungureşte, şi numai pe jumătate de coală în limba în care îşi poartă procesele verbale,

— lucrul acesta ar provoca resensul cel mai mare (Aşa e!), pe când, dacă onorata casă primeşte textuarea propusă de dl deputat *Gál János*, după părerea mea acea anumită limită nu e trecută care e necesara din punctul de vedere al administrării grabnice şi pentru valorarea limbii de stat, de altă parte dispoziţia aceasta va fi primită cu bună voinţă. Rog deci onorata casă se binevoiască a primì moţiunea condeputatului Gál János.“ (Să primeşte!)

*Deák Ferencz:* „Sunt aplecat din partea mea a primì moţiunea lui Gál János, pentru-că peste tot nu aflu, că d. es. două scaune saseşti, unde limba sasă e acasă, de ce să nu corespondeze între olaltă în limba sasă? Textuarea nu a voit să escludă lucrul acesta, şi fiind-că moţiunea clarifică mai bine lucrul, n'am nimica în contra ei.“ (Aprobări.)

Paragraful se primeşte conform modificării făcute de Gál János. La §-ul 5 vorbeşte

*Baronul Simonyi Lajos:* „Onorată casă! După părerea mea nu poate esista divergenţă de păreri asupra faptului, că legile au se posadă o formă determinată, obligătoare, pentru-că numai în casul acesta avem favorul, că ele nu pot fi restălmăcite, şi noi nu dăm ocasiune să fie încunjurate sau delăturate. Recunosc, că escepţiuni pot fi stabilite, dar' şi cu privire la escepţiunile acestea stă aceea ce am spus despre legi. După parerea mea paragraful acesta nu corespunde pe deplin acestei condiţiuni, fiind-că paragraful acesta înşiră ca escepţiune greutăţile practice. Cine va decide însă, că oare pentru respectivul funcţionar esistă sau nu greutate practică? Comitetul municipal? Atunci eventuala majoritate va decide asupra lucrului, şi în multe casuri, în cari nu esistă greutate practică, va permite funcţionarului se poarte afacerile în limba sa proprie, şi nu ungureşte, pe când din contră, acolo, unde într'adevăr se vor ivì pedeci de neînvins, fiind *alta* majoritatea, nu va permite funcţionarului lucrul acesta. Din acest motiv, dar' mai ales din motivul de mai nainte, nu doresc să fie menţinut paragraful acesta astfel. Pentru-că una din principalele misiuni ale legislaturei e, — şi după parerea mea legislaţiunea a procedat înţelepţeşte când astfel a dispus, — că prin votarea de legi positive şi determinate să încunjure neînţelegerile şi certele, cari se pot naşte în sânul municipiilor din diferitele esplicări date legii. Daca însă lăsăm paragraful acesta aşa cum e, el va forma obiect de discuţie în respectivele municipii, şi aruncă earăşi tăciunele neînţelegerii în municipiile pe cari voim să

le liniştim. Mai departe pot fi şi de aceia, cari ar voì sa concreadă fişpanilor sau şefilor de comitate deciderea lucrului acestuia. Abia cred să poată fi esecutabil lucrul acesta, pentru-că se opune în mod flagrant independenţei comitatelor. Sau că apoi guvernul, ministrul de interne să fie încredinţat cu aceea, să decidă, dacă este într'adevăr pedeca de neînvins, sau greutate practică? Lucrul acesta earăşi s'ar împotrivì autonomiei comitatense.

Încă asupra unui lucru îmi iau voe a atrage atenţiunea stimatei case. Eu aşa cred, că zace în interesul nostru şi e dorinţa noastră, ca fiecare fiu al patriei acesteia să înveţe cât de curînd limba maghiara şi să se esercieze în ea. Dacă rămâne paragraful acesta astfel, va avea patria aceasta mulţi cetăţeni de limba nemaghiară, cari înţelegând perfect de bine limba maghiară, o vor nega, numai pentru-ca să arete greutăţi practice. Din aceste motive, eu în locul acestei legi *permisive* aş dorì să fie decretată o lege *positivă*, pentru-că prin aceasta s'ar evita ori-ce greutate, restălmăcire şi neînţelegere, ce acest proiect de lege, dacă îl lăsăm aşa, negreşit că va provoca. Rog să mi-se cetească moţiunea, pe care o recomand onoratei case spre graţioasă spriginire."

*Notarul Paizs* (ceteşte): „Pe terenul afacerilor interne, funcţionarii comitatenşi pot întrebuinţa limba oficială a Ungariei, sau ori-care dintre limbile protocolare ale municipiului. De câte-ori însă supreveghеrea de stat, etc."

*Somogyi László:* „Onorata casă! Politica trează pe care a binevoit onorata casă a o manifesta în §-ul 4 îmi da îndemn sa fac o moţiune permisivă. Moţiunea mea conţine tocmai contrarul dela aceea ce a binevoit baronul Simonyi Lajos să dispună a ni-se cetì. Drept motivare înşir aceea, că dacă după §-ul 2 procesul verbal poate fi purtat în comitate în limba statului şi în alta limbă municipală, nu e echitabil oare, ca funcţionarii se poata folosi ca limbă de afaceri interne ori-care dintre limbile municipale, cu atât mai vârtos, fiind-că după punctul 3 al §-lui 10, la procedura în chestii sumare se face propunere în proiectul de lege, că limba de afaceri a judecătoriilor poate să fie ori-care limbă protocolara a municipiului? Dacă deci, în toată privinţa poate să folosească funcţionarul comitatens ca limbă de afaceri ori-care dintre limbile protocolare ale municipiului, nu e oare echitabil, după moţiunea primită acum la §-ul 4, ca în mod permisiv să se conceadă pe terenul afacerilor interne întrebuinţarea ori-căreia dintre limbile protocolare? Conform moţiunii

mele, aşa ar suna §-ul 5: (ceteşte) „Pe terenul afacerilor interne, funcţionarii comitatenşi pot folosì ori-care dintre limbile protocolare ale comitatului lor. Dar' totdeauna când supravegherea de stat, etc."

*Vukovics Sebö:* „Onorată casă! Şi cu privire la §-ul acesta îmi iau voie să incomodez onorata casă cu o scurtă observare. Dacă ar trebuì să aleg între textul original şi între propunerea condeputatului *Simonyi Lajos,* baron, mai bucuros rămân pe lângă text, pentru-că ce se zice aici ca escepţie, la el vine proiectat ca regulă generala, ceea-ce ar fi earăşi un pas peste linia de care, după parerea mea, trebue să ne ţinem. Propunerea mea stă numai din aceste două cuvinte: „sau funcţionari." Anume, eu aş dorì, ca marea greutate practică, referitoare la limbile cari sunt de folosit din partea funcţionarilor, să fie decisă de cătră municipalitate însaşi. Pentru-că prin aceasta să taie calea de a trebuì sa se facă cercetare asupra motivului dificultăţii înşirate de cătră singuraticul funcţionar, cu privire la greutatea practică.

Pentru-că e afară de ori-ce îndoeală, după-cum a atins şi domnul deputat Simonyi, că pot fi funcţionari, la cari greutatea aceasta nu ar esista, dacă o oare-care antipatie, sau consideraţiuni, sau păreri politice nu 'i-ar duce acolo, sa conturbe consonanţa municipiului, poate esistentă în privinţa aceasta. Eu deci menţinând textul, aş elimina din el cele două cuvinte, şi paragraful ar fi mai clar. Respectivul punct ar suna astfel: „Dar' întru-cât pentru una sau alta dintre municipalităţi lucrul ar umbla cu greutate practică, respectivii funcţionari pot folosì în mod escepţional şi vre-una ori-care dintre limbile protocolare ale municipiului lor." E reservat în casul acesta, ceea-ce de altcum formează dreptul municipiului, să decidă singur, cum se proceadă funcţionarii proprii în oficiile lor. Şi întrebuinţarea limbii e una din condiţiunile pe cari totdeauna municipiul are dreptul să le stabilească pe seama funcţionarului."

*Justh József:* „Onorată casă! Am onoarea a declara, că eu, din partea mea, nu pot să primesc modificarea făcută de mult stimatul domn deputat *Vukovics Sebö,* şi că ea nu poate să mă liniştească, pentru-că cunosc multe municipii, şi nu ţin de mai periculos lucru decât a face pendenta dela acestea determinarea limbii. Ştim onorată casa, că în comitate majoritatea se schimbă foarte des, şi s'ar putè întâmpla, că odata ar zice o majoritate să fie limba germană limbă oficială, altădată că alta, şi astfel ar trece peste limba slovacă, sârbă, română. Aşadar' aceasta nu pot să primesc. Dar' doresc şi aceea,

ca legea să nu fie aşa, ca să nu conţină o regulă perfectă şi absolută, pentru-că înţelesul legii în sine luat e acela, să fie espresiunea unei regule positive, unei regule determinate. În §-ul 5, dintre cuvintele acestea puţine, „respectivii funcţionari pot folosi în mod esceptional şi una ori-care dintre limbile protocolare ale municipalităţii lor," cuvintele »*în mod esceptional*« vor putè da ansa la foarte multe restălmăciri. După-cum foarte corect a observat dl deputat *Simonyi*, cine va decide în causă, comitetul sau funcţionarul? De aici se nasc atâtea chestii, şi lucrul acesta va da ansa cea mai mare la antipatii. S'o spunem deci clar, aşa cum a propus deputatul Simonyi."

***Bernáth Zsigmond:*** „Onorata casă! Am auzit obiecţionare în contra cuvintelor »*în mod esceptional* din paragraful aflător în discuţie. Eu, mărturisesc, dacă aduc lege, doresc, ca textul ei se cuprindă în sine cât de clar datorinţa pe care aceia, cărora le sună, au să o observe. Conform axiomei vechi: „exceptio omnis firmat regulam in casibus non exceptis," legea aceasta poate avea de resultat, că funcţionarii nu vor putè după placul lor se pună ori-ce limbă deasupra limbii de stat, ci ca regulă au să folosească limba statului, şi numai ca esceptiune pot se întrebuinţeze şi celelalte. Eu ţin cuvintele acestea *în mod esceptional* de foarte potrivite, şi astfel esceptionând observarea, pe care de altcum o ştiu acceptată, ca să se schimbe cuvântul »*ţară*« ce obvine în paragraf cu cuvântul *stat*«, aflu paragraful acesta că e de primit." Aprobări.

***Kuba János:*** „Onorata dietă! Eu găsesc anomalie în §-ul acesta, pentru aceea, pentru-că §-ul vorbeşte despre limba de afaceri a funcţionarilor municipali, şi fiind chestia astfel pusă, e de prisos, ca aceasta sa se estinda şi asupra municipiilor. De aceea, rog să fie eliminat cuvântul „municipalităţi" din şirul al treilea. Moţiunea 'mi-o dau şi în scris." (Notarul o ceteşte.)

Sę votează textul original şi toate moţiunile cad. La §-ul 6 vorbeşte

***Csengery Imre:*** „Onorată casa! Intenţiunea paragrafului acestuia, dacă aşa ar rămânè cum e concipiat, ar rămânè, după părerea mea, cu totul neesecutabila. Cu privire la funcţionarii de pe teritorul comitatului şi al municipalitaţii în care sunt mai puţine limbi în us, se poate că e esecutabilă, dar' acolo, unde se folosesc mai multe limbi, de es. cinci, şase, daca textul ar rămânè aşa cum e, că »*dacă aşa doresc ei, folosesc limba acelora,*« e cu totul neesecutabila.

Eu propun deci o textuare nouă, pe care a presentat-o comisiunea centrală în proiectul ei, şi pe care au primit-o domnii ministri cari erau acolo de faţă, anume, în loc de „dacă aşa doresc ei, folosesc limba acelora," — să se pună „folosesc, dupa putinţă, limba acelora". (Aprobări.)

*Bobory Károly:* „Onorată casă! Propunerea ce vreau să o fac, nu se refere la terenul naţional, propriu zis, ci la terenul — *bisericesc.* (Să auzim!) Sunt atinse aici, între acelea la cari funcţionarii municipali, dacă aşa se cere, sunt datori se folosească limba acelora, şi autorităţile mai înalte bisericeşti. Dar' onorată casa, ştiut este, că autorităţile bisericii de rit latin au acceptat de a lor limba latină, nu numai în administraţia bisericească, ci în mare parte şi în justiţia bisericească, ba contrar legii, chiar şi la matricule. Acum, mă rog, dacă un funcţionar al comitatului Pesta de es. vine în atingere oficială cu autoritatea bisericească din Strigoniu, Kalocsa sau Vaţ, va fi necesitat, dacă acestea doresc, să le scrie acestora latineşte, sau de es. cu autoritatea bisericească din *Sf. Andreiu* va fi silit să comunice sârbeşte. Drept aceea, eu a-'şi voì, ca cuvintele acestea „cu autoritaţile înalte bisericeşti" să fie simplu eliminate, şi daca autorităţile bisericeşti vin privite cu adevărat de autorităţi, atunci rog să fie stabilit în lege pe seama lor aceea ce e stabilit în §-ul 4 pe seama municipiilor." (Să rămână textul!)

*Tisza Kálmán:* „Eu spriginesc, din partea mea, moţiunea lui *Csengery.* Esplic că pentru-ce. Adevărat, ca în fiecare lege trebue evitată, dupa putinţă, condiţionabilitatea, dar' mai mult adevărat e, că a aduce astfel de lege, a carei esecutare e imposibilă, nu ar fi lucru corect. Acum binevoiţi a scuza, dar' dacă se spune cu positivitate, că în fiecare cas e dator funcţionarul se comunice cu ori-şi-cine, dacă aşa cere, în limba maternă a acestuia, în număroase comitate ale Ungariei nu se va afla de bună seamă nici un singur om, care să poată fi, după acestea, vicecomite sau fibirău. A aduce lege, pe care vieaţa o eludează, ar fi foarte greşit, şi din motivul acesta eu spriginesc moţiunea condeputatului *Csengery.*" (Aprobări.)

Paragraful se votează cu acceptarea cuvintelor »*după putinţă*« şi cu ştergerea cuvintelor »*cu autorităţile mai înalte bisericeşti.*« Urmează §-ul 7. Vorbeşte

*Tisza Kálmán:* „Onorată casă! Paragraful acesta, aşa cum e concipiat, ne spune, că la judecătoriile de forul prim rămâne praxa de până acuma, pe când în textuarea comisiunei centrale, şi dintru

început în părerea majorităţii comisiunii naţionaliste se cuprindeau nescari regule de procedură cu privire la justiţie. Motivul, care a dus acolo, ca acest § 7 se menţină praxa de până acuma, a fost, după-cum esprimă paragraful însuşi, acela, care e cuprins în el, şi eu, din partea mea, aprob întru toate acest motiv. Şi aprob faptul, că după-ce judecătoriile de prima instanţă şi de altcum vor fi organisate cât mai curînd, probabil pe basa verbalităţii, şi după-ce în mai multe locuri din ţară folosirea limbilor materne a fost în us în estensiune mai largă decum e cea propusă de comisiunea centrală, pentru acest timp de transiţie să nu mai conturbăm posiţia acelor autorităţi, ci să evităm confusiunile ce se pot naşte de aici. Zic deci, că din partea mea aprob cu desăvârşire acest punct de vedere, dar' n'aş dori, ca prin aceea, ca acum vine delăturată cu totul textuarea din proiectul comisiunii centrale, să păţim aceea, că pe când deoparte cruţăm în privinţa aceasta, după mine. în mod corect, pe aceia, cari în cercul de justiţie au trecut peste legile până acum esistate: pe aceia, cari au respectat şi până acuma disposiţiile legii, să-'i despoiem şi de aceea ce a pus în vedere pe seama lor comisiunea naţională şi şi comisiunea centrală a casei. Eu aş dori să le unesc aceste două astfel, ca din textul comisiunii centrale să se iee §-ii 11 şi 15 în noul text, ear' cu privire la locurile unde a fost praxă divergentă, îndeosebi întru atâta, că folosirea limbei materne a fost estinsă asupra unor cercuri mai largi decât cele cuprinse în §§-ii de mai sus, praxa aceasta se rămână şi pentru judecătoriile de prima instanţă.

Drept aceea, după §-ul 6, ar urma ca §-ii 7 şi 8, cei doi §§-i 14 şi 15 ai comisiunii centrale, ear' după acestia ar urma §-ul 7 de acum, ca §-ul 9, sunând astfel: „La judecatoriile de prima instanţă, atât limba de afaceri, precum şi a proceselor civile şi penale, fie că procesuarea se poartă cu intervenirea advocatului sau făra ea, precum şi cu privire la sentenţele ce sunt de adus, acolo, unde folosirea limbii materne a fost în us în estensiune mai largă decum e cea determinată în paragrafii premergători, şi până-ce va decide legislaţiunea asupra organisării finale a judecătoriilor prime şi asupra întroducerei procedurei verbale, este a se menţinè praxa de până acuma."

Îmi iau voe a recomanda spre spriginire onoratei case propunerea mea, care a menţinut întreaga formaţiune a actualului § 7, cu deosebirea numai, că după-cum am avut onoarea a premite, pe

seama ţinuturilor, cari până acuma, cu respectarea legii, n'au avut folos de întrebuinţarea limbii materne nici într'atâta, întru-cât aveam inteuţiunea să le dăm drept de folosire, pe seama acestora am înregistrat concesiunea, pe când cu privire la locurile pe unde limba maternă a fost în folosinţă în cerc mai larg, doresc se rămână în valoare disposiţia §-lui 7."

*Simonyi Lajos, baron:* „Onorată casă! Recunosc, că proiectul de lege presentat de stimatul condeputat Deák Ferencz e cu mult mai bun decât acela pe care comisiunea centrală 'l-a depus pe masa casei. Şi e mai bun pentru aceea, pentru-că proiectul de lege al comisiunii centrale, cu privire la procedura procesuală face deosebire între procesele pe cari partea le poartă sau singură sau prin însarcinat, şi între acelea procese în cari cel cu procesul are advocat. Eu între aceste două nu văd nici o deosebire, pentru-ca afacerea rămâne proprietatea respectivului şi atuuci când advocatul 'i-o poartă. Obiecţionare s'ar putè face în contră, pe care însă eu din capul locului nu o primesc, anume, că advocatul e funcţionar de stat, şi de aceea e dator să cunoască limba oficială a statului. Advocatul, conform convingerii mele, nu e funcţionar de stat, tot aşa cum nu e medicul, sau altcineva dela care cere sfat respectivul, pentru-că în casul acesta advocatul represintă persoana celui-ce poartă procesul, şi de aceea între ei doi nu poate fi făcută nici o deosebire. Ţin de mai bun proiectul dlui deputat Deák Ferencz şi pentru aceea, pentru-că e esecutabil, pe când proiectul comisiunii centrale, aşa cum e stilisat, nu poate fi esecutat. Pentru-ca ştim foarte bine, că în Ungaria sunt municipii prin multe părţi, în cari nici n'ar fi posibil să se ducă procesele numai în limba maghiară. Eu aş dorì deci, ca proiectul comisiunii centrale să fie astfel modificat, ca partea care-'l face neesecutabil, aplanându-se, să se facă disposiţiuni egale cu privire la toate procesele, ori se poartă ele priu advocat, ori fără advocat. Drept aceea doresc, ca §-ul 7 să fie schimbat, şi anume, după modificarea amintita, apoi ar urma §-ul 15, şi după el un nou paragraf, referitor la afacerile penale. În procedura penală nu sentimentul naţional sau esprimarea acestuia aş dorì să fie ţinută în vedere, ci aş vrea să fie dată resolvarea simplu din punctul de vedere al umanităţii, pentru aceea, pentru-că nici decum nu ţiu de compatibil cu dreptul omului (omeuesc), ca asupra vieţii, averii, onoarei cuiva, să se croiască sentenţă într'o limbă pe care el n'o înţelege, şi să fie silit să subscrie un proces verbal al cărui cuprins lui îi este necunoscut. ('I-se esplică!)

La întreruperea, că 'i-se esplică, răspund numai atâta, că dela inteligenţa şi bunăvoinţa unor tălmaci se depindă vieaţa şi averea acusatului e lucru, pe care eu nu-'l ţin de compatibil cu drepturile omeneşti, şi de aceea vreau se propun paragraf separat pentru afacerile penale, pe care îmi iau voe a-'l presenta onoratei case, cu rugarea se dispună ca sa fie cetit."

*Notarul Paizs Andor* (ceteşte): „Fiecare locuitor al ţării, în toate casurile în cari se foloseşte sau se poate folosì de scutul legii şi de ajutorul judecătorului, fie ca acusator, ca acusat, sau ca petent, în persoană sau prin împuternicit, ori representat prin advocat, poate folosi: *a)* la judecătoria comunei sale proprii limba sa maternă; *b)* înaintea judecătoriei altei comune limba de afaceri sau limba protocolară a comunei sale proprii; *c)* înaintea altor judecătorii, fie acelea judecătoriile municipalităţii proprii, sau ale altei municipalităţi, — limba protocolară a acelui municipiu, la care aparţine judecătoria respectivă."

„*§. 8.* (vechiu 15, în proiectul comis. centrale 9.) În afaceri penale, cercetările cu tot felul de pertractări şi cu protocoalele purtate despre acestea se duc în limba acusatului, ear' sentenţele, precum şi ori-cari alte decisiuni sunt de adus în limba acusatului, dacă aceasta e una din limbile de afaceri ale autorităţii, de altcum în limba pe care acusatul, amăsurat declarării proprii, o cunoaşte mai bine dintre acestea. În casul că sunt mai mulţi acusaţi de diferite naţionalităţi, fiecare este a se asculta în limba proprie şi astfel li-se comunică sentenţa. Întru-cât însă acusatul nu ar cunoaşte nici una dintre limbile de afaceri ale respectivei autorităţi, e de folosit limba oficială a ţării, cu aplicarea unui tălmaciu. Tot aceste dispoziţiuni sunt valabile şi pentru ascultarea martorilor."

*Deák Ferencz:* „Onorată casă! Între textul proiectului de lege presentat din partea mea şi între moţiunea înaintată de dl Tisza Kálmán deosebirea esenţială e aceea, că eu, cu privire la procesuare, fără nici o deosebire, fie că se poartă procesul cu intervenţia advocatului, sau fără intervenţia lui, până atunci, până-când va decide legislaţiunea asupra organisării finale a judecătoriilor de prima instanţă şi asupra întroducerii procedurii verbale, voesc să se menţină praxa de până acuma. Dl deputat Tisza Kálmán face deosebire între aceste două, şi cu privire la procesele, sau mai bine, la procedura în procese, cari se poartă făra intervenţia advocatului, vrea să stabilească cele cuprinse în §-ii 14 şi 15 din proiectul comisiunii

centrale. Cercul de activitate al §-ilor acestora merge tot atât de departe, lucru caruia eu nu mă opuu, pentru-că eu aceea am dorit, şi am spus-o din capul locului, când 'mi-am presentat proiectul de lege, că aş dorì, ca procesuarea să fie permisă fiecăruia în limba sa proprie, în limba aceea, care e una dintre limbile protocolare. Numai de aceea n'am luat acest punct în programul meu, pentru-că eu doresc să văd resultat. Cunoscând însă dispoziţia, ştiam înainte că nu se va primì, de aceea am dorit şi pănă atunci menţinerea praxei de pănă acuma. Pentru-că cred, ca dacă vor fi organisate judecătoriile de prima instanţă şi va fi introdusă verbalitatea, lucrul va urma dela sine. Paragrafii acestia, 15 şi 16, sunt tot în acest înţeles stilisaţi şi de către comisiunea centrală, anume, că espediţia se face pentru fiecare în limba sa. În contra acestui lucru eu nu am nici o escepţiune. Ce se atinge însă de §-ul 7, că anume: „ce se atinge de justiţie, cu privire la procesele purtate cu intervenţia advocatului," — aici m'aş ţinè de proiectul meu, care divergează aproape numai în stil. Şi dacă s'ar accepta cei doĭ paragrafi referitorĭ la procesele purtate cu intervenţia advocatului, atunci în §-ul 7 ar trebuì vârîte, ca schimbare, referitor la justiţia dela judecătoriile de prima instanţă, următoarele: „cu privire la procesele, cari se poartă cu intervenţia advocatului, se menţine praxa de pănă acuma." Dacă deci onorata casă vrea să bage în proiectul de lege §-ii 14 şi 15, eu nu ma opun, dar' §-ul 7 aş dorì să fie conservat, cu modificarea aceasta." (Rămâne!)

*Bernáth Zsigmond:* „Onorată casă! Când s'a împărţit proiectul de lege al comisiunii centrale, 'i-am dat şi eu cuvenita atenţiune, şi din capul locului, imediat, 'mi-s'a întărit părerea, că §-ul 14, ca superfluu, trebue să fie elimitat cu desăvârşire. Eu nu-'mi pot închipuì om, care silit fiind să-'şi caute dreptatea, n'ar folosì modalităţile şi mijloacele cu cari crede mai sigur a-'şi putè dobândi dreptatea. Mă voiu aduce pe mine ca esemplu, dacă binevoiţi a-'mi permite. Tocmai sub durata legislaţiunei acesteia am avut fericirea a câştiga un mic proces la tabla septemvirală, execuţia însă trebuia să o efectuesc la Viena. Procesul meu a decurs ungureşte, dar' eu m'am gândit, ca cu proces maghiar nu voiu ajunge departe la Viena. L-am tradus deci pe nemţeşte, şi aşa am esoperat esecuţia. Aşa va face fiecare om, care îşi bate capul, că pentru câştigarea dreptăţii sale ce modalitaţi şi mijloace trebue să folosească. Eu deci ţin că §-ul 14, dacă chiar ar fi luat de basă, e de eliminat. De altcum,

fiind-că din toate acele modalităţi, prin cari se intenţionează modificarea (schimbarea) instituţiunilor esistente, aceea e cea mai liniştitoare, care e şi astăzi în praxă, sunt de părerea să se menţină §-ul 7 din proiectul de lege presentat de condeputatul *Deák Ferencz.*" (Aprobări.)

*Tisza Kálmán:* „Eu ţin că lucrul e de o imensă importanţa, şi tocmai de aceea îmi repeţesc rugarea catră onorata casă, să binevoiască a primì moţiunea mea, fie şi în stilisarea făcută de condeputatul Deák Ferencz, căci doar' între stilisarea aceasta şi cea presentata de mine nu e în cele din urmă nici o deosebire, fiind-că una conţine acelaşi lucru, poate că numai într'o concipiare mai corectă, pe care-'l conţine ceealaltă, şi eu sunt gata a o primì. Dar' aici nu despre alta e vorba, decât despre aceea, că după-ce întreaga casă e, cum văd, de părerea de care sunt şi eu, că precum se spune în §-ul 7 al proiectului de lege, presentat de condeputatul Deák Ferencz, şi precum se cuprinde întru-câtva şi în conceptul presentat de mine, acolo, unde praxa a deviat dela legea esistentă, ba a mers şi mai departe de cum suna propunerea majorităţii comisiunii naţionaliste, praxa aceasta rămâne pentru aceea în vigoare.

Binevoiţi a nu trece cu vederea pe cei-ce au observat legea până acuma, şi pentru-ca să tindem favoruri celor-ce nu au respectat legea, să nu pedepsim pe cei-ce au ţinut-o. Dacă însă binevoiţi a accepta textul, în cele din urmă aceasta va urma. Rog deci, onorată casă, binevoiţi a accepta cel puţin aşa cum a spus condeputatul Deák Ferencz." (Aprobări.)

*Vadnay Lajos:* „Eu primesc §-ul 7 în merit aşa cum e, dar' are un înţeles prea greoiu, născut probabil din o greşală de tipar, folosindu-se un adjectiv în loc de substantiv. Textul ar trebuì să sune astfel: „Cu privire la justiţie, la judecătoriile de forul prim, atât cu privire la limba de afaceri, cât şi cu privire la procesele civile şi penale, fie ca se poartă cu intervenţia advocatului, sau fără ea, *acelea*, referitor la limba de procesuare şi de aducere de sentenţe," etc. Va se zica, numai cuvinţelul acesta mai trebue intercalat: *acelea.*"

Presidentul pune §-ul 7 la vot şi declară, că aşa a văzut, că majoritatea nu-'l primeşte.

*Deák Ferencz* roagă presidiul se pună altcum întrebarea, şi anume, întâiu este a se decide, dacă primeşte dieta propunerea lui Tisza Kálmán, ca să fie acceptaţi cei doi

paragrafi din proiectul comisiunii centrale, 14 și 15, și apoi vine întrebarea, că primește §-ul 7, care ar fi acum paragraful 9?

Presidentul se conformează și dieta decide întocmai. După paragraful 6 urmează §§-ii 14 și 15 din proiectul comisiunii centrale, apoi urmează ca paragraf 9 paragraful 7 din proiectul lui Deák, cu eliminarea cuvintelor: ›*cu intervenția advocatului.*

Paragrafii 8 12 se primesc fără discuție. La paragraful 13 vorbește

***Baronul Simonyi Lajos:*** „Onorata casă! După parerea mea partea a doua din alineatul prim al §-ului acestuia nu e necesară, și anume pentru aceea, pentru-că e de sine înțeles, că autoritațile și corporațiunile bisericești sunt datoare să-'și înainteze guvernului procesele verbale. Ear' cu privire la partea, că în traducere autentică să fie alăturate și în limba oficială a țării, sunt de părerea, că de oare-ce e mult mai consult să se facă traducerile aici în centru, doresc, ca aceasta a doua parte a §-ului să fie eliminată cu desavârșire. Rog se mi-se cetească propunerea. Alineatul ultim rămâne."

Notarul cetește): „Partea aceea din alineatul prim al §-lui acestuia, care se începe cu cuvintele ›*în acele casuri*‹ e de eliminat."

***Baronul Podmaniczky Frigyes:*** „Recunosc necesitatea, că față de stat fiecare naționalitate e datoare să aducă jertfa pe care o cere posibilitatea guvernării și unitatea statului. De altă parte însa doresc, ca pe terenul vieții bisericești, autonomia să fie respectată, după putință, în toată privința. Mărturisesc, că cu autonomia altor corporațiuni bisericești nu sunt atât de împrietenit, ca să pot determina înainte, ca oare în cari casuri are guvernul drept de aprobare, și așa zicând de sancționare, asupra hotărîrilor singuratice? Conform autonomiei noastre, noi ne-am ținut totdeauna de datorință să înaintăm procesele verbale așa cum sunt, dar' numai pentru aceea au fost înaintate procesele acestea verbale guvernului, pentru-ca acesta să aibă cunoștință despre aceea ce s'a petrecut în adunare. Se poate însă, ca conform autonomiei altor biserici obvin casuri, când anumite resoluțiuni sunt înaintate guvernului pentru aceea, pentru-ca se primească aprobarea guvernului. Eu deci în privința aceasta aș face deosebire între resoluțiune și proces verbal, și referitor la aceasta îmi iau voe a recomanda o moțiune pentru §-ul 13, care sună în modul următor: Primul punct al primului alineat

rămâne, al doilea ar suna însă astfel: Dacă aceasta n'ar fi limba oficială a statului, în casul acesta resoluţiunile şi decisiunile cari se înaintează guvernului spre aprobare au să fie înaintate în limba oficială a ţării şi în traducere autentică, ear' dacă procesele verbale se înaintează guvernului numai pentru luare la cunoştinţă, nu e de lipsă alăturarea traducerei autentice." Ultimul alineat rămâne."

*Paczolay János:* „Onorată casă! Moţiunea aceasta nu poate fi primită, pentru-că guvernul are asupra ori-cărei adunări (întruniri), fie ea bisericească, fie lumească, inevitabilul drept de supraveghere, şi guvernul e dator să supravegheze ori-ce adunare, pentru a şti, oare ea nu funcţionează cumva contrar scopului statului? Şi de aceea eu aşa cred, că e necesară înaintarea proceselor verbale din partea fiecărei biserici cu organisare autonomă, pentru-ca guvernul să aibă cunoştinţă despre ele. (Aprobări.) Merg acum mai departe. Fiind-că guvernul trebue să-'şi câştige cunoştinţă totdeauna din textul original, sau apoi din textul pe care-'l traduce biserica însaşi şi despre care afirmă că e întru toate consunător cu originalul, dar' şi de altcum aflându-se în lege dispoziţiunea, că în cas de dubietate e decizător totdeauna textul maghiar: întreb, cum pot fi între astfel de împrejurări absolvate bisericile dela înaintarea proceselor verbale în limba maghiară? Eu deci din motivele înşirate doresc să fie menţinut textul aşa cum e, pentru-că altcum supravegherea e imposibilă."

Se votează textul original al paragrafului. La §-ul 14 vorbeşte

*Csengery Imre:* „Din paragraful acesta lipseşte o diferenţiare pe care, după părerea mea, ar trebuì să o conţină. Pentru comunităţile bisericeşti, amăsurat textului care serveşte de basă pentru discuţie, ar fi stabilita regula, că acestea, în representaţiunile lor adresate guvernului statului şi municipiilor, respective organelor acestora, — pentru-că *aceasta* însemnează espresiunea »*în comunicările oficiale,*« — pot folosì limba oficială a statului, sau limba lor proprie de afaceri. Dar' paragraful acesta se opune întru-câtva §-ului 21 care urmează, unde e vorba în general despre comune. Cu privire la comune se cuprinde anume în acest § 21 disposiţiunea, că acestea pot folosì în representaţiunile înaintate municipiilor şi organelor acestora limba oficială a statului, sau vreuna dintre limbile protocolare ale respectivului municipiu. După acestea, comunele bisericeşti, dacă comunică cu alt municipiu, folosesc, sau limba statului, sau pot folosì limba proprie de afaceri, ear' comunele vor putè

folosi, sau limba statului, sau una dintre limbile protocolare ale municipiului, cătră care îşi adresează scriptele.

Deosebirea aceasta între comunele bisericeşti şi cele civile ar fi necorecta şi nu se poate motiva. Eu deci în urma §-lui acestuia, cu privire la comunicarea comunelor bisericeşti aş dorì să fie aplicată aceeaşi regulă, care esistă în general pentru comune. Şi textul comisiunii centrale referitor la aceasta aşa e concipiat. De aceea, eu în locul textului din această parte a §-ului 14 rog să fie primit textul referitor la aceasta chestie din §-ul 6 al comisiunii centrale." (Aprobări.)

*Se primeşte.* Urmează al 15-lea paragraf.

*Simay Gergely:* „Eu, onorată casă, am cu privire la paragraful acesta o nepretenţioasă observare. În şirul al 8-lea obvine, anume, espresiunea, că cetăţenii patriei de ori-ce naţionalitate, cari trăesc la olaltă în masse mai mari, etc. Acest „în masse mai mari" e espresiune pe care eu o ţin de nedeterminată şi foarte elastică, şi cu atât mai vârtos îmi iau voe a recomanda în locul ei altă espresiune, fiind-că în înţelesul acesta e folosită şi în §-ul 17 altă espresiune, care e mai clară şi în tot casul corespunde mai bine intenţiunii legii în această privinţă, anume: „cetăţeni locuitori în masse împreuna." Astfel va fi evitată eventualitatea, ca să se impună definiarea cuvintelor »*în masse mai mari.*«

*Csengery Imre:* „Eu am altă obiecţionare, onorată casă! Se zice în paragraful acesta, că determinarea limbei de propunere în institutele ridicate, sau în acelea ce se vor ridica din partea guvernului, aparţine agendelor ministrului de instrucţiune publică. Lucrul acesta nu se poate spune, aşa în general, pentru-că deja în legea despre instrucţiunea publică legislaţiunea s'a îngrijit de limba de propunere, şi probabil, că şi în legile ce se vor mai aduce, asemenea se va îngriji. Eu deci, pentru-ca §-ul acesta să nu stee în contrazicere cu legile aduse pănă acuma şi cu acelea ce se vor aduce, rog, ca după cuvintele „determinarea limbei de propunere" să se pună cuvintele: „întru-cât legea nu dispune în privinţa aceasta." Mai departe, în şirul al 6-lea obvin următoarele cuvinte, cari au fost strecurate acolo numai din greşeală sau din nebăgare de seamă: »*pe terenul acesta.* Cuvintele acestea sunt de tot superflue şi de aceea sunt de eliminat. Ear' în şirul 7, prin cuvintele: „e dator a se îngrijì după putinţa," — nu e determinat, că *unde* e dator guvernul a se îngrijì, despre aceea ce 'i-se face de datorinţă în paragraful

acesta. Eu deci, pentru-ca din aceasta să nu se poată naşte nici o greşeală sau noţiune falsă, după cuvintele *e dator acesta«* aş dori să se mai pună cuvintele: „în institutele de stat.“ Celelalte ar ramânè apoi aşa cum sunt. Pentru-că îngrijirea guvernului nu poate să se refere la alta, decât la procedura ce e de urmat în institutele de stat.“ (Aprobări.)

Se primeşte paragraful cu modificarea aceasta. La §§-ii 16 şi 17 vorbeşte

*Csengery Imre:* „Aceşti doi paragrafi dispun despre acelaşi lucru şi totuşi formează doi paragrafi deosebiţi. Deosebirea e numai aceea, că unul vorbeşte despre şcoalele esistente, celalalt despre şcoalele ce se vor înfiinţa. Ar fi mai corect deci dacă ambii s'ar contopì.“ (Să rămână.)

Rămân aşa cum sunt, doi paragrafi. Paragrafii 18—22 se votează fără discuţie. La §-ul 22 vorbeşte

*Csengery Imre:* „În paragraful acesta, mai ales în alineatul al doilea se spune, că: „în scriptele adresate altor comune, municipii şi organelor acestora, pot folosì numai limba protocolară, sau una din aceste limbi ale respectivei comune sau municipalităţi.“

Aici deci e eliminată o noţiune, care după părerea mea nu poate fi lăsată afară din lege. Anume, principiul, că limba statului poate fi folosită în ţară pretutindenea şi fără escepţiune. Ear' după textuare, acela, care nu cunoaşte decât limba statului, care îi este limbă maternă, nu ar putè-o folosi în ţara pretutindenea, pentru-că în casul, că s'ar adresa altei comune, trebue să folosească limba acestei comune. Eu aflu aici colisiune cu principiul egalităţii de drept, de aceea aş voì, ca paragraful acesta să fie textuat astfel: În scriptele adresate altei comune, municipalităţi sau organelor acestora, sau limba oficială a statului, sau etc.“ (Aprobări. Primim!)

*Váradi Gábor:* „În alineatul 3 al acestui paragraf se face provocare greşită la §§-ii 12 şi 16, pentru-că în proiectul cel vechiu al comisiunii centrale sunt provăzuţi paragrafii cu numerii acestia. Aşa dară nu mai pot figura astfel. Binevoiţi a îndruma pe notari să îndrepte numerii paragrafilor.“ (Primim!)

Paragraful se primeşte cu modificarea lui *Csengery Imre.*
Urmează paragrafii 23—28, cari se votează fără discuţie.

*Presidentul:* „Cu aceasta fiind terminată discuţia în special, votarea a treia asupra proiectului de lege se va face poimâne.“

S'a votat apoi şi în a treia cetire, în şedinţa dela 1 Decemvrie 1868, în textuarea următoare.

## Legea de naţionalităţi.

*(Articolul XLIV din anul 1868.)*

**Sancţionat în 6 Decemvrie, promulgat în ambele case ale parlamentului ungar în 7 Decemvrie şi publicat în colecţia de legi ale ţării în 9 Decemvrie 1868.**

După-ce toţi cetăţenii Ungariei formează, chiar în conformitate cu principiile fundamentale ale constituţiunei, din punctul de vedere politic, o naţiune, naţiunea ungară unitară şi indivisibila, al cărei membru egal-îndreptăţit e fiecare cetăţean al patriei, aparţină el oricărei naţionalităţi;

după-ce mai departe această egală îndreptăţire poate fi supusă unor dispoziţiuni speciale numai întrucât priveşte întrebuinţarea oficială a limbilor usitate în ţară şi numai întrucât aceasta e cerută de unitatea ţării, de posibilitatea practică a guvernării şi a administraţiunii şi întrucât o cere în mod necesar eserciarea punctuală a justiţiei:

egala îndreptăţire deplină a tuturor cetaţenilor trebue lăsată neatinsă privitor la toate celelalte raporturi, ear' privitor la întrebuinţarea oficiala a diferitelor limbi vor servì ca directive următoarele dispoziţiuni:

§. 1. De oare-ce în puterea unităţii politice a naţiunii limba de stat a Ungariei e limba maghiară, şi pentru viitor limba de deliberaţiune şi discuţiune a parlamentului ungar e esclusiv limba maghiară. Legile vor fi create în limba maghiară. Acestea trebue însă să fie editate în traducere autentică şi în limbile tuturor celoralalte naţionalităţi ce locuesc în ţară. Limba oficială a guvernului ţării e şi pe viitor în toate ramurile administraţiunii cea maghiară.

§. 2. Procesele verbale ale jurisdicţiunilor vor fi redactate în limba oficială a statului. Ele pot fi redactate însă pe lângă aceasta şi în toate acele limbi, cari vor fi cerute de către cel puţin a cincia parte a corporaţiunii ori comisiunii representative a jurisdicţiunii ca limbă a proceselor verbale. In casuri de divergenţă în diferitele texturi, — textul maghiar e cel normativ.

§. 3. În adunările jurisdicţiunilor ori-cine care are dreptul a lua cuvântul poate vorbì, ori în limba maghiară, ori în limba sa maternă, daca aceasta nu e cea maghiară.

§. 4. Jurisdicţiunile întrebuinţează în actele lor adresate guvernului ţării limba oficială a statului. Ele pot însă întrebuinţa pe lângă aceasta pe ceealaltă coloana ori-şi-care limbă pe care o întrebuinţează ca limbă a proceselor verbale. În adresele lor reciproce pot întrebuinţa ori limba statului, ori o alta dintre limbile cari în înţelesul paragrafului al doilea e acceptată ca limbă protoçolara a jurisdicţiunii căreia se adreseaza actul scris.

§. 5. În afacerile interioare jurisdicţiunile folosesc limba oficială a statului. Dacă însă aceasta ar întimpina totuşi dificultăţi practice întrucât priveşte pe funcţionari, respectivii fuucţionari vor putè întrebuinţa în mod escepţional şi una dintre limbile protocolare ale jurisdicţiunii lor. De câte-ori însă reclamă supravegherea din partea statului şi consideraţiuni de administraţiune, rapoartele lor şi actele de deliberaţiune trebue presentate totodată şi în limba oficială a statului.

§. 6. Funcţionarii jurisdicţiunilor vor întrebuinţa, pe cât e posibil, pe teritorul jurisdicţiunii lor, în raporturile oficiale cu comunele, întrunirile, reuniunile, cu institutele şi cu particularii, limba acestora.

§. 7. În casurile când un locuitor al ţării e în drept a reclama ori reclamă scutul legii sau ajutorul judecătorului fără intervenţia unui advocat, fie ca acusator, fie ca acusat, ori petiţionar, fie în persoană, fie prin plenipotenţiar, poate întrebuinţa: *a)* la judecătoria comunală a lui limba sa maternă; *b)* la o altă judecătorie comunală limba oficială şi protocolară a respectivei comune; *c)* la propria lui judecătorie de ocol limba oficială ori protocolară a comunei sale, şi *d)* la alte judecătorii, fie aceste judecătorii pe teritorul jurisdicţiunii sale, sau pe acela al altei jurisdicţiuni, limba protocolară a respectivei jurisdicţiuni la care aparţine judecătoria.

§. 8. În casurile de sub § 7 judecătorul face resolvarea plângerii ori rugării în limba în care ea a fost comunicata. Ascultarea respectivului, ascultarea martorilor, constatarea judecătorească şi alte acţiuni judecătoreşti, atât în chestiunile procesuale, cât şi în procedura penală, judecătorul le face în limba partidei care a pornit procesul, respective în limba persoanelor ascultate, ear' procesele verbale ale procesului le redactează în acea limbă protocolara a jurisdic-

ţiunii, pe care o aleg în conglăsuire partidele din proces. Dacă cumva nu s'ar ajunge în aceasta privinţă la nici o învoire, atunci judecătorul poate redacta procesul verbal al pertractării în ori-care dintre limbile jurisdicţiunii, dar' e dator a esplica în cas de trebuinţă cuprinsul acestui proces verbal chiar şi prin intervenţia unui tălmaciu.

Tot astfel judecatorul e obligat a invedera partidelor şi documentele mai importante ale procesului, ori a dispune să li-se tălmăcească, în casul dacă acestea ar fi redactate în o limbă pe care una ori alta dintre partidele cari poartă procesul n'ar înţelege-o.

În interesul partidei ce urmeaza a fi citata, hotărîrea de citaţiune e a se redacta în limba sa maternă, dacă aceasta se poate numai decât afla, altfel însă în limba protocolară a acelei comune, în care locueşte partida ce urmează a fi citată, sau în limba oficiala a statului.

Hotărîrea judecătorească va fi redactată în limba procesului verbal, dar' judecătorul e totuşi dator a o publica şi respective a o libera şi în limba în care o cere partida, întrucât aceasta limbă e una dintre limbile protocolare ale jurisdicţiunilor cărora aparţine judecătorul.

§. 9. În toate acele procese civile şi criminale, cari urmează sa fie continuate prin intervenţia unui advocat, trebue păstrat pretutindenea usul de până acuma la judecatoriile de prima instanţă privitor la limbă, atât în privinţa procedurii în proces, cât şi în privinţa hotărîrii ce se dă, — până atunci, până-ce legislativa va fi hotărît asupra normarii definitive a judecătoriilor de prima instanţă şi asupra întroducerii procedurii verbale.

§. 10. Forurile judecătoreşti bisericeşti hotăresc ele înseşi limba lor oficială.

§. 11. La carţile funduare e chiar şi din consideraţiuni de supraveghere judecătorească a se întrebuinţa limba oficială a respectivei judecătorii. Dacă însă doresc partidele, atunci atât hotărîrea, cât şi estractul, sunt a se elibera în limba oficială a statului, ori într'una dintre limbile protocolare ale acelor jurisdicţiuni, pe teritorul cărora se găseşte oficiul cărţilor funduare.

§. 12. În procesele apelate, dacă acestea n'au fost purtate în limba maghiară, ori dacă au anexate documente în limbi nemaghiare, curtea de apel dispune traducerea în limba maghiară, atât a procesului, cât şi a documentelor, de cătră acei traducători autentici, cari

vor fi instituiţi pe cheltuiala statului pe lângă curţile de apel, şi supune apoi spre revisuire în aceasta traducere autentică procesul.

Curtea de apel va redacta totdeauna hotărîrile, resoluţiunile şi judecăţile sale în limba oficială a statului. Dacă în urma acesteia procesul va fi înapoiat respectivei judecătorii de prima instanţă, aceasta va fi datoare a publica şi respective a libera fiecărei partide hotărîrea, resoluţiunea şi judecata curţii de apel şi în limba pe care o va cere partida, întrucât aceasta limbă e limba oficială a judecătoriei, ori una dintre limbile protocolare ale jurisdicţiunii.

§. 13. Limba oficială a tuturor judecătoriilor numite de catră guvernul statului e esclusiv limba maghiară.

§. 14. Comunităţile bisericeşti, respectând drepturile legale ale superiorităţilor lor bisericeşti, pot să-'şi hotărasca liber limba pentru redactarea matriculelor şi pentru resolvarea chestiunilor lor bisericeşti, şi, — în limitele legii învăţământului, — limba de predare în şcoalele lor.

§. 15. Corporaţiunile şi autorităţile bisericeşti superioare determină ele înseşi limba de discuţiune, limba proceselor verbale, limba de gestiune şi limba de corespondare cu comunităţile lor bisericeşti. La întâmplarea, când aceasta n'ar fi limba oficială, atunci procesele verbale trebue presentate pentru supraveghere din partea statului totodată şi în traducere autentică, în limba oficială a statului. Când biserici felurite şi autorităţi mai înalte bisericeşti corespondează între sine, atunci ele întrebuinţează, ori limba statului, ori limba bisericei cu care vin în contact.

§. 16. Autoritaţile bisericeşti superioare şi cele mai înalte întrebuinţează în actele lor adresate guvernului de stat limba lor oficială, sau limba lor protocolară şi pe ceealaltă coloană limba oficială a statului. In actele lor, adresate jurisdicţiunilor sau organelor acestora, limba statului, ori în casul când sunt mai multe limbi protocolare, una dintre acestea. Dar' comunităţile bisericeşti întrebuinţează în toate comunicările lor oficiale cu guvernul statului şi cu jurisdicţiunea lor proprie limba oficială a statului, ori limba lor oficială proprie, ear' faţă cu alte jurisdicţiuni pot întrebuinţa vre-una dintre limbile protocolare ale respectivei jurisdicţiuni.

§. 17. Determinarea limbei de predare în institutele de învăţământ deja înfiinţate de stat şi respective de catră guvern, cum şi în acelea pe cari, cerînd necesitatea, le va înfiinţa, aparţine, întru-cât relativ la aceasta nu dispune nici o lege, agendelor ministerului

instrucţiunei publice. De vreme-ce însă resultatul pe terenul instrucţiunei publice e, din punctul de vedere al culturei generale şi al binelui obştesc, scopul cel mai înalt al statului, ministrul instrucţiunei publice e dator a îngriji, ca în institutele de învăţământ ale statului, cetăţenii fiecărei naţionalităţi din ţară, vieţuind împreună în masse mai mari, sa se poată cultiva în limba lor maternă, păna la punctul unde începe cultura academică superioară.

§. 18. În şcoalele de stat secundare şi superioare esistente, ori cari se vor înfiinţa pe viitor, se va înfiinţa acolo unde se vorbesc mai multe limbi câte o catedră pentru limba şi literatura fiecăreia dintre aceste limbi.

§. 19. La universitatea ţării limba de predare e cea maghiară, dar' totuşi sunt a se înfiinţa pentru fiecare dintre limbile usitate în ţară şi pentru literatura acestora catedre, dacă cumva încă nu esistă.

§. 20. Adunările comunale îşi aleg ele limba lor protocolară şi oficială. Procesul verbal e a se redacta însă totodată şi în limba pe care o vor socotì ca necesară a cincia parte a membrilor cu drept de vot.

§. 21. Funcţionarii comunali sunt obligaţi a întrebuinţa în raporturile lor cu locuitorii comunei limba acestora.

§. 22. În actele sale adresate jurisdicţiunei proprii ori organelor acesteia şi în cele adresate guvernului de stat comuna întrebuinţeaza limba oficială a statului, sau limba oficială proprie a ei. În actele sale adresate altei jurisdicţiuni şi organelor acesteia, comuna poate întrebuinţa limba oficială a statului, sau una dintre limbile protocolare ale respectivei jurisdicţiuni.

§. 23. Fiecare cetăţean al ţării poate adresa acte în limba sa maternă către comuna sa proprie, către autoritatea sa bisericească şi către jurisdicţiunea sa, către organele acestora şi către guvernul statului. În actele adresate altor comune, jurisdicţiuni şi organelor acestora, poate întrebuinţa, ori limba oficială a statului, ori una dintre limbile protocolare ale respectivei comune sau jurisdicţiuni. Întrebuinţarea limbilor în justiţie e normată în §§-ii 7—13.

§. 24. În întrunirile comunale şi bisericeşti, aceia cari au dreptul de a lua cuvântul, pot întrebuinţa neîmpedecat limba lor maternă.

§. 25. În casul când particularii, bisericile, corporaţiunile particulare, institutele de învăţământ particulare şi comunale, neînvestite cu dreptul de jurisdicţiune, nu ar întrebuinţa în actele lor adresate

guvernului limba oficiala a statului, atunci la hotărîrea dată acestor acte în limba maghiară trebue alăturată şi o traducere autentică în limba actului.

§. 26. Precum până acì fiecare cetăţean al patriei, aparţină el ori-cărei naţionalităţi, fiecare comună, fiecare biserică şi comunitate bisericească, a avut dreptul, întocmai astfel vor avea dreptul de a-şi înfiinţa din mijloacele proprii, ori prin asociare, şcoale primare, secundare şi superioare. Pentru acest scop, cum şi pentru înfiinţarea altor institute, cari servesc pentru promovarea limbei, artelor, ştiinţelor, agriculturei, comerciului şi industriei, singuraticii cetaţeni ai ţării vor putè forma sub controlul legal al statului asociaţiuni ori reuniuni, vor putè crea după constituirea lor statute, vor putè funcţiona în înţelesul statutelor aprobate de guvernul statului, vor putè forma fonduri de bani şi vor putea, asemenea pe lângă control din partea statului, dispune de aceste fonduri pentru trebuinţele legale ale naţionalităţii lor.

Institutele de cultura şi alte institute alcatuite astfel, — şcoalele însă au să respecteze legea despre instrucţiunea poporală, — sunt egal-îndreptaţite cu institutele de stat de acelaşi fel. Limba institutelor particulare şi a reuniunilor se va determina de către întemeietori. Societăţile şi institutele înfiinţate de către acestea, pot coresponda între ele şi în limba lor proprie, în raporturile lor cu altele sunt normative privitor la întrebuinţarea limbii dispoşiţiunile §-lui 23.

§. 27. De vreme ce pentru numirea în funcţiuni va fi hotărîtoare şi pe viitor numai capabilitatea personală, — naţionalitatea cuiva nu va fi privita ca pedecă pentru ajungerea în ori-care dintre funcţiunile ori dignitaţile esistente în ţară. Din contră, guvernul statului se va îngrijì, ca în funcţiunile de comiţi supremi să fie numite şi dintre diferitele naţionalitaţi persoane, cari cunoscând limbile cerute sunt şi altfel capabile.

§. 28. Hotărîrile legilor anterioare, contrare disposiţiunilor de mai sus, se abroagă prin aceasta.

§. 29. Disposiţiunile acestei legi nu se întind asupra Croaţiei, Slavoniei şi Dalmaţiei, cari posed teritor deosebit şi alcătuesc şi în privinţa politică o naţiune separată, ci privitor la aceste provinţii are se servească ca normativ privitor la limbă convenţiunea încheiată între dieta ungară deoparte şi dieta provincială croato-slavonă de

altă parte, în temeiul cărei transacţiuni representanţii acestor provinţii pot vorbi în dieta comună ungaro-croată şi în limba lor maternă.*)

## Lege despre reciprocitatea confesională.

*Şedinţa dela 30 Noemvrie 1868.* La ordinea zilei e pus proiectul de lege despre reciprocitatea confesiunilor recipiate creștine. La §-ul 3 Tisza Kálmán propune, ca declaraţia de trecere dela o religie la alta să se facă la preotul confesiunii în sânul căreia respectivul voeşte se între.

*Sigismund Papp:* „Onorată casă! Nu pot primì moţiunea stimatului domn deputat Tisza Kálmán. El voeşte, ca cel-ce vrea să treacă, să se anunţe numai la acel preot, respective acolo, unde vrea să treacă. E întoarsă chestia, pentru-că mai întâiu se cere, negreşit, pentru-ca să fie primit în sânul bisericei celeialalte, ca preotul, la a cărei biserică a aparţinut, să ştie că vrea să treacă. Eu sunt deci de părerea esprimată din partea condeputatului Horváth, ca se cetim paragrafii 3—7 şi apoi se vorbim la obiect. De altcum proiectul acesta de lege e luat din articolul de lege din 1844, cu modificarea, că dacă cineva a voit se treaca la legea catolică, nu era necesar să se anunţe la preot, anume la reformaţi. Eu deci repet, nu pot primì moţiunea, că anume, să meargă cineva alt-undeva înainte de a se anunţa la preotul seu.“

*George Ivacicovici:* „Eu, onorată casă, nu spriginesc propunerea stimat. condeputat Tisza Kálmán, pentru aceea, pentru-că judecând după esperienţele câştigate, textul e cu mult mai ducător la scop. Stimatul meu amic Nagy Péter a espus foarte frumos, că trecerile se întâmplă în urma amăgirii. Lucrul s'a întâmplat tocmai de curînd, la noi în Banat, la anul 1863. Când adecă s'a ivit foametea, au mers preoţii în comunele gr.-orientale şi ziceau aşa comunei: Dacă treci la legea gr.-catolică dela cea gr.-orientală, nu mai plăteşti bir, nu mai plăteşti pe popa, pe dascălul, pentru-că îi va plătì statul.

Şi atunci mai mulţi, pe cari sigur că nu credinţa, ci favorul material 'i-a condus, au mers şi s'au înscris la preot. Preotul a făcut raport comitatului, că 60 locuitori, respective familii din comună, vrean se treacă. Comitatul a dat ordinaţiune, impunând solgăbirăului se meargă cu preotul la faţa locului şi se promoveze dorinţa preotului,

*) Din »*Chestiunea română în Transilvania* şi *Ungaria*« de *Eugen Brote*, pag. 114—121.

dar' să cheme şi pe preoţii gr.-orientali, şi oamenii să fie întrebaţi în faţa acestora, că de ce vreau se treacă. Când s'a întrunit comisiunea, fără a să fi presentat preoţilor gr.-ort. consemnarea, oamenii au fost ascultaţi în absenţa acestora, dar' femeile lor şi copiii lor mai mari n'au fost ascultaţi, ci numai trecuţi în listă, că vreau se treacă. Ce se întâmplă? Aceea, că mai târziu, tot la 1863, vine ordinaţiune dela locotenenţă la comitat, că solgăbirăul să fie îndrumat, că după ce fundaţiunea nu are atâţia bani ca se plăteasca preoţii şi învăţătorii, se întrebe partea trecută din comună, n'ar fi aplecată se plătească pe preot şi învăţător? Solgabirăul a fost foarte precaut. E fapt, pe care pot să-'l dovedesc. A chemat întâiu la sine pe preotul gr.-cat. şi 'i-a spus, uite, a venit ordinaţiune, ce se facem? Preotul a răspuns: Domnule, dacă vei pretinde aşa ceva, urmarea va fi, că toţi trec earăşi îndărăt la legea orientală. Şi într'adevăr aşa s'a întâmplat, că mai mulţi au trecut îndărăt, ear' unii au trecut la legea evangelică. Asta e deci curată demoralisare. Ştiu şi aceea, că într'o comună tocmai în anul acela au trecut trei preoţi cu o parte a comunei şi au ocupat şi biserica pe seama lor, ear' partea mai mare a comunei a rămas fără biserică. Toate acestea mă îndeamnă deci se spriginesc textul original."

Dieta primeşte textul original. Discuţia se continuă. La §-ul 12 vorbeşte deputatul român

***Aloiziu Vlad:*** „Onorată casă! (Să votăm!) E cu mult mai importantă chestia, decât să putem trece peste ea, numai aşa, cu o votare, şi merită să fie discutată din toate părţile, pentru-că tae adânc în vieaţa internă a societăţii şi în sanctuarul vieţii familiare, şi de aceea aflu de lipsă a-'mi spune şi parerile mele, cu atât mai vârtos, fiind-că părerile mele divergează de cele desvoltate pană acuma în jurul acestei chestii.

Nu părtinesc modalitatea espusă în proiectul de lege, că în căsătoriile mixte ficiorii să fie crescuţi în legea părintelui, ear' fetele în a mamei, de aceea, pentru-că în decursul vieţii 'mi-am câştigat triste esperienţe din vieaţa familiilor în cari a fost modern şi până acuma principiul acesta, că anume, cu copiii ce să se întâmple? Când încep se umble la şcoalele elementare şi primesc acolo învăţături dela preotul lor, şi anume, unul după principiile unei credinţe, celalalt după ale celeialalte, după-ce merg acasă copiii şi încep se boviseze catechismul şi fac constatarea, că ele divergează, că unul nu conţine aceea ce conţine celalalt: întâiu discuta între olalta, după aceea să

ceartă, că al cui catechism e mai bun, ear' în discuţie şi ceartă se amesteca şi parinţii, şi lăudându-'şi fiecare legea, se ciocnesc şi ei, ear' copiii din aceasta nu pot învăţa ceva bun, şi astfel din copilărie sug ură unul contra celuialalt, batjocorindu-se reciproc pentru religie, şi astfel se sapă groapa fericirii familiare.

Nu sprigineso principiul, că cei-ce se căsătoresc să se tocmească cu ocasiunea legării căsătoriei asupra educării eventualilor lor copii, pentru-că e lucru gingaş se vorbească mirele cu o fată tinără despre aceea ce numai ruşinare poate provoca la mireasa lui. Nu sprigineso nici principiul, ca copiii din căsătorii mixte, fără deosebire de gen, să fie crescuţi în legea tatălui lor, pentru-că tatăl, fie de ori-ce rang sau ocupaţiune, ziua întreagă e departe de casă şi puţin se poate ocupa cu educarea copiilor. În urmarea acestora îmi iau voe a propune, ca copiii din căsătorii mixte să fie educaţi în legea mamei. Motivul meu principal e, că mama e mai ales chemată sa dee copiilor ei prima instrucţie şi educare, şi să formeze ca din ceară pe fiitorul om, şi influenţele primite dela mamă sunt la tot casul mai eclatante şi mai durabile pentru sufletul copiilor, decât cele primite dela tată, sau dela orî-cine altul. Modalitatea propusă de mine nu atinge prejudiţiul nici unuia dintre soţi, pentru-că atunci când păşesc la căsătorie cei de confesiune mixtă, tata, cunoscând disposiţia legii, se va acomoda ei, şi respective 'i-se va supune de bună voe, şi *volenti non fit injuria*. Ear' dacă nu ar voi, ca eventualii sei copii sa fie educaţi în legea fiitoarei sale soţii de lege divergentă, şi femeea nu ar voi se treacă la legea bărbatului, îi stă în liberă voe să abstee dela căsătorie."

Se primeşte textul original.

## Metropolia gr.-cat. română.

*Şedinţa dela 1 Decemvrie 1868.* La ordinea zilei inarticularea metropoliei gr.-cat. române şi a episcopiilor din Lugoj şi Gherla.

*Alexandru Roman:* „Onorată casă! Propunerea făcută, după părerea mea numai atunci ar putè fi luată în considerare, dacă ar fi vorba despre organisarea casei de sus. Căci, mă rog, prin articularea aceasta onorata casă nu împarte drepturi noue, fiind-că episcopii catolici posed dreptul acesta. Nu vreau se vorbesc mai pe larg, ci îmi iau voe a propune la acest proiect de lege un al

doilea paragraf, cu atât mai vârtos, fiind-că câţiva domni deputaţi dintre noi, cum se ştie, au presentat proiect de resoluţiune pentru conservarea dreptului autonom al bisericei greco-catolice şi în deosebi, pentru-ca convenţia bilaterala, legată cu ocasiunea unirii, să fie menţinută. Paragraful acesta ar fi următorul: „Influenţa elementului popesc şi lumean al bisericei gr.-cat. române şi rutene asupra conducerii bisericei şi eminamente asupra alegerii de episcopi şi de funcţionari bisericeşti se menţine, aşa cum s'a garantat cu ocasiunea unirii bisericeşti. Drept aceea se îndrumă ministrul de culte şi instrucţiune publică, să esopereze, şi pâna-când s'ar putè aduce lege pentru congresele ordinare bisericeşti, ca pe seama gr. catolicilor de buze române şi rutene sa se convoace congres provisoriu."

Se votează întâiu legea în general, şi apoi în special. În urmă se pune la vot propunerea lui *Alex. Roman*. E combătută de Halász Boldizsár şi de Bonis Samuel, sub pretext că nu aici îi este locul.

*Alexandru Roman:* „Propunerea a fost înaintată, dar' nefiind pertractată, numai de dragul conservării dreptului voeam să o înregistrez aici. Dar' dacă binevoiţi a nu o primì aici, să declare onorata casa prin resoluţiune cel puţin aceea, că primeşte acest proiect de resoluţiune." (Nu primim!)

Presidentul enunţă, că propunerea nu se primeşte.

## Uniunea Ardealului.

Urmează la ordinea zilei proiectul de lege despre regularea amănunţită a uniunii Ardealului cu Ungaria.

*Ilie Măcelariu:* „Onorată casă! Cu privire la proiectul de resoluţiune înaintat în chestia aceasta din partea mea şi a mai multor consoţi de principii, îmi iau voe, fiind din întâmplare primul subscris, să-'mi ridic cuvântul şi să fac încercarea să înşir, amăsurat slabelor mele puteri, importantele motive, precum şi sincera mea convingere, de cari am fost condus, atât eu, cât şi consoţii mei de principii, la subscrierea proiectului de resoluţiune din întrebare.

Nu de idei separatistice am fost conduşi, şi aş fi dorit din întreagă inimă, ca deunăzi, cu ocasiunea pertractării chestiei naţionalităţilor, despre acestea nici pomenire să nu se fi făcut. Pentru-că nici cea mai mică nisuinţa a noastră nu merge într'acolo, ca să ştirbim integritatea coroanei Sfântului Ştefan. Şi nici sfânta legătura,

care în înţelesul sancţiunii pragmatice ţine legate la olaltă cele două patrii surori, Ardealul şi Ungaria, prin unitatea Coroanei, nu ne-a fost nici cât de puţin scopul şi intenţiunea să o slăbim. Nu, onorată casă. Cu toată sinceritatea şi în mod solemn trebue să declar, că nici unul dintre aceia, cari au subscris proiectul de resoluţiune, socotind acì şi pe aceia, cari mai târziu 'şi-au şters numele, nu nutreşte nici pe departe astfel de cugete. Şi nu, pentru aceea, pentru-că toţi putem fi convinşi, şi suntem convinşi, că o astfel de intenţiune nu binecuvântare, ci stricăciune şi amărăciune ar avea de urmare, pentru noi, pentru toţi.

Iubirea faţa de patrie, onoarea naţională, sinceritatea, precauţiunea stoarsă din esperienţele trecutului, acestea au fost principiile de cari am fost conduşi, atunci când am subscris şi am depus pe masa casei proiectul de resoluţiune. Şi tocmai de aceea declar cu toată sinceritatea, că propunerea aceasta, ca una, care nu ignorează faptele, nici pe cele dintre 48 şi 65, nici pe acelea întâmplate dela sistemisarea ministerului responsabil, formează drumul cel mai acomodat pentru delăturarea multor şi esenţiale mancităţi din art. de lege despre uniune dela 1848, şi totodată pentru promovarea posibilităţii de a fi unit Ardealul cu Ungaria, în mod mai strîns şi mai salutar decum era la 1848, pe temeiul puterii sancţiunii pragmatice.

Ar fi o astfel de unire, pe care nici o putere pe lume nu ar putè-o zgudui, cel puţin cu argumente luate din dreptul public al Ardealului *nu*. Şi o astfel de unire, care ar fi spriginită de legea şi legalitatea fundamentală şi continuă, ear' nu de volnicie. Nu de frica de lege, ci de posibilitatea de a ajunge la lege.

Din toate aceste considerante trebue să sper, că onorata casă încă va sprigini propunerea de resoluţiune din întrebare. A conta la aceasta mă simţesc cu atât mai mult îndreptăţit, onorată casă, fiind-că e cert, că în ce priveşte scopul principal, diferenţa care esistă între propunerea de resoluţiune şi între proiectul comisiunii centrale e numai aparentă, cel puţin după părerea mea. Pentru-că şi aici şi acolo scopul principal e, o legătură mai strînsă între Ardeal şi Ungaria, după cum a fost, pe basa diplomei leopoldine şi a puterii sancţiunii pragmatice. Scopul principal deci unul este, şi adevărata deosebire între propunerea de resoluţiune şi proiectul comisiunii centrale pare a fi numai aceea, că acest din urmă ia ca basă art. de lege VII dela Pojon şi I dela Cluj, şi pe basa acestora, nu că regulează condiţiunile unirei, ci nimiceşte cu desăvârşire autonomia Ardealului,

contopeşte Ardealul în Ungaria, şi lasă în vigoare numai şi numai legea electorală, care, abstragând dela faptul, că a fost creată hotărît numai pentru astfel de casuri, în înţelesul dreptului public ardelenesc, adecă în înţelesul art. de lege V din 1744, nefiind sancţionată din partea principelui, nu poate avè putere de lege.“ (Zgomot.)

*Presidentul:* „Onorată casă! Nu ştiu întrucât află on. casă de compatibilă cu demnitatea sa legislatorică împrejurarea, ca oratori singuratici se poată trage aici la îndoeală valabilitatea articolelor de lege, pentru a căror autenticitate a luat chizăşie, nu numai legislaţiunea separată a Ungariei, ci şi M. Sa atunci, când a pus jurământ pe integritatea ţării. (Aprobări zgomotoase.) Aşa cred, on. casă, că nu e nimeni îndreptăţit în aceasta sală a legislaturii se clatine adevărata legalitate a acelor legi.“ (Aprobări. Aşa e.)

*Ilie Măcelariu:* „Cer scuze, onorată casă, dar' nu eu am scris în lege cuvintele, că se creiază numai pentru casul... (Zgomot mare, întreruperi: La ordine!) Pentru-că eu am vorbit despre legea electorală.“ (Zgomot mare.)

*Presidentul:* „Observarea presidială se refere la aceea, că on. domn deputat a tras la îndoeală legea dela 1848.“ (Adevărat! Zgomot.)

*Ilie Măcelariu:* „Scuzaţi, n'am spus aşa. Am vorbit despre al 2-lea articol de lege. Am zis aşa, menţine numai şi numai legea electorală, adecă cea din 1848, care abstragând dela aceea, că nu e creată hotărît pentru nici unul dintre casuri, se deosebeşte de dreptul public al Ardealului, şi anume, în înţelesul artic. de lege V din 1744, — dar' nici nu poate fi aplicat lucrul asupra altui articol de lege.“ (Zgomot mare. La ordine.)

*Presidentul:* „Îmi va concede onorata casă, că dela locul acesta, a cărui demnitate şi suveranitate nu e a mea, ci a ţării întregi, să nu întru în polemii cu domnul deputat. (Aprobări zgomotoase.) Odată pentru totdeauna vreau se notez, că nici primul, nici al doilea art. de lege, cari nu numai atunci, ci şi mai târziu au fost sancţionaţi, nu pot fi traşi la îndoeala cu privire la aceea, dacă posed sau nu putere legală.“ (Aprobări vii.)

*Ilie Măcelariu:* „Afară de aceasta mai stă în contrarietate şi cu paragraful prim din art. de lege I din 1848. Dar' proiectul de resoluţiune nu numai că recunoaşte principiul de unire a Ardealului cu Ungaria, decretat în art. de lege dela 1848, ci declară chiar de salutara şi de necesară o legătură mai strînsă esistentă între aceste două ţari surori. Însa esecutarea acestei mai strînse legături prin

amintitul articol de lege o ţine de cutezătoare, atât pentru una, cât şi pentru ceealaltă dintre ţări. O ţine de cutezătoare pentru man-cităţile pe cari îmi voiu lua voe să le înşir din punctul de vedere al dreptului public transilvănean."

*Halász Boldizsár:* „Unde e acel separat drept public al Ardealului?"

*Ilie Măcelariu:* „Onorată casă! În înţelesul dreptului public ardelenesc, şi îndeosebi în înţelesul art. de lege IX din 1744, precum şi de când Ardealul a ajuns sub domnia glorioasei case habsburgice, totdeauna, amăsurat usului de drept eserciat în modul cel mai strict, ori-ce articol de lege votat din partea dietei, înainte de a fi putut deveni lege cu putere obligătoare, trebuea să treacă prin trei stadii, anume: confirmarea, sancţionarea şi autenticarea. Aceasta din urmă reşede în aceea, că esemplarele tipărite, menite să fie împărţite municipiilor pentru a fi espuse la locuri oficiale, trebuiau să fie provăzute cu subscrierea proprie a M. Sale principelui şi cu sigilul seu propriu. După aceasta a urmat promulgarea în dietă şi numai după publicare a primit articolul de lege putere de drept.

Procedura aceasta precisată în legea ardelenească a fost observată totdeauna, până la 1848, şi precum se poate vedè din colecţiunea legilor ardelene, articolul de lege despre uniune este unic şi singurul, care în privinţa aceasta face escepţiune. (Zgomot. Nu e aşa!) Procedura amintită mai sus justifică întru toate acest lucru. Prin procedura aceea să întinde garanţă, că putere de lege pot primì numai acele resoluţiuni ale dietei, cari s'au născut din consultări purtate cu calmitate, trezvie şi precumpanire, ear' din partea coroanei, încunjurată de sfetnicii proprii, au fost sancţionate după matură precugetare. De aceea, legislaţiunea din Ardeal a pus totdeauna mare preţ pe procedura aceasta. Ca ce condiţie esenţială forma tocmai autenticarea, dovedeşte adresa dietei dela 19 Septemvrie 1792, în care se zicea: „ante tamen solemnem" etc.

Ear' artic. de lege din 1848 n'a primit subscrierea proprie a principelui şi întărirea cu sigilul propriu." Zgomot mare. La ordine! Să 'i-se detragă cuvântul!)

*Presidentul:* „Onorată casă! De nou ma vad constrîns să întreb onorata casă, dacă se potrîveşte cu cuvenitul respect datorit din partea legislaţiunii legilor, ca un articol de lege, pe care a pus şi acuma juramânt M. Sa apostolică regală, să fie pus sub întrebare, cu privire la aceea, dacă e sau nu e articol de lege? (Sa 'i-se detragă

cuvântul! Sa-'l ascultăm! Zgomot mare.) Rog pe stimatul orator, ca având în vedere acest sentiment al dietei, să binevoiască a absta dela raţionări, cari vreau se tragă de păr valabilitatea sau nevalabilitatea acestor legi, căci altcum voiu fi silit să-'i atrag atenţiunea asupra §-lui 58 din regulament." (Aprobări zgomotoase.)

*Ilie Măcelariu:* „Onorată casă! Dacă în sala aceasta nu e permis a se spune ce se spune în lumea întreagă, ce nu putem nega, ce nu spun numai eu, ci milioane, (La ordine! Zgomot.) atunci asigur pe stimatul domn president, că nu va fi silit să facă întrebuinţare de paragraful acela, pentru-că mai bucuros renunţ la cuvânt". Părăseşte sala.)

*Ioan Popovici-Desseanu:* „Onorată casă! (Zgomot mare.) Nu vreau să vorbesc la obiect, ci vreau să întreb numai pe stimatul domn president, dacă mai esistă libertatea cuvântului în casa aceasta? (Întreruperi vii: *Da!*) Pentru-ca dacă esistă libertatea cuvântului, atunci, conform convingerii mele, domnul president, pentru aceea, că cineva e de părere contrară, nu are voe să împedece pe nimeni în esprimarea acestei a sale convingeri." (Nu e adevărat. Zgomot. La ordine!)

*Presidentul:* „Onorata casă! Nimeni pe lume nu poate fi în îndoeală, că dacă undeva esistă libertatea cuvântului, — în sala dietei Ungariei *ea esistă.* (Aprobări.) Dar' dieta Ungariei nu poate permite, ca articole de lege sancţionate prin jurământul M. Sale, şi aşa zicând, trecute cu desăvârşire în sângele ţării, că, zic, cu privire la astfel de articole de lege, să se pună întrebarea, dacă sunt legi sau nu? Dl deputat are dreptul se spuna, că legea nu e bună, că vrea modificarea ei, dar' se spună că nu e lege, — dreptul acesta nu-'l are." (Aprobări lungi şi vii. Aşa e!)

*Ioan Popovici-Desseanu:* „Dl president m'a întrerupt, (Zgomot. Sa continuăm discuţia!) şi n'am putut să-'mi termin vorbirea. (Zgomot.) Eu n'am aflat din vorbirea lui Măcelariu, că el ar fi denegat legii respectul, şi ar fi spus ca legea nu e lege. (Ba aşa a spus!) El a enarat, cum s'a adus acest art. de lege, dar' aceea n'a spus-o că nu-'l recunoaşte de lege. (Ba aşa a spus!) Dacă cineva e de părere contrară, şi aşa îi place, să pofteasca şi să combată, (Zgomot mare. La ordine!) dar' a-'i denega cuvântul, — aceasta nu se poate, pentru-că atunci nu este libertate a cuvântului. (Nu 'i-a denegat nimeni cuvântul!) Eu în contra acestui lucru ridic protest şi părăsesc sala, pentru-că nu vreau să fac parte dintr'o legislaţiune,

unde libera esprimare de parere e denegata.“ (Părăseşte sala. Gazetarii români de pe galerie aplaudă.)

*Thuıy Geıgely:* „Rog pe domnul president să îndrume la ordine pe domnii aceia de pe galeria jurnaliştilor!“ (Zgomot mare.)

*Nyáıy Pál:* „Casa are regulament, care prescrie basa şi ordinea desbaterilor, şi pănă-când discuţia decurge în cercul stabilit de regulament, aşa cred, că nu poate fi întrerupta vorbirea nimănui. Eu aşa iau lucrul în casul acesta, că Macelariu şi mai mulţi, cari au înaintat proiect de resoluţiune, au făcut us de libertatea cuprinsă în regulamentul casei, ca anume, propunătorul, după-ce propunerea sa a fost împărţită între membrii casei, să-'şi espună motivele. După-ce se face aceasta, casa va decide, dacă poate fi luată în desbatere sau nu. (Zgomot.) Se vedem acum, cum stau aici lucrurile? Măcelariu motivează proiectul de resoluţiune şi în numele celoralalţi subscrişi. Că ce motive înşiră, mărturisesc, nu iau în seama, şi nu aflu de corect să fie întrerupt în espuuerile sale. Pentru-că motivele sau sunt de aşa, că vor fi acceptate de noi, sau de aşa, că nu vor fi acceptate. Daca nu le primim, nu le luăm în considerare. Drept aceea, ma provoc la regulament şi rog să 'i-se asculte motivarea, dupa aceea, în înţelesul regulamentului, se binevoiască presidentul a pune întrebarea, vrea casa se discute proiectul sau nu?“ (Zgomot mare.)

*Beızenczey László:* „Numai atâta îmi iau voe se mai adaog la cuvintele condeputatului Nyáry, că după-ce am cetit proiectul de resoluţiune, după-ce 'l-am luat în desbatere, să mergem mai departe, pentru-că oratorul n'a spus nimica mai mult decât se află în proiectul seu de resoluţiune. (Ba a spus!) Pe mine nu mă poate acusa nimeni, că aş fi prea flegmatic, dar' aceea totuşi v'aş ruga, ca în interesul Ardelenilor să ascultaţi pe orator“. . .

*Presidentul:* „Eu pentru lumea aceasta n'am voit să detrag cuvântul dlui deputat.“

*Ilie Măcelariu:* (vine de nou în sală şi-'şi ocupă locul.)

*Pıesidentul:* „Şi nici n'am spus că-'i detrag cuvântul. (Aşa e!) Stimatului domn deputat îi stă în liberă voe a-'şi continua motivarea, eu nu-'l împedec, dar' binevoiţi a-'mi concede, totdeauna când aud câte o espresiune, aşa ceva ce nu consună cu demnitatea casei, îmi voiu ridica cuvântul, amăsurat datorinţei mele de president.“ (Aprobări vii. Să mergem mai departe!)

*Ilie Măcelaıiu:* „Regret mult, că am provocat resens, dar' aşa cred, ca eu nu prea am dat ansă la aceasta; ear' dacă am dat,

declar onorată casă, că n'am avut nici-odată intenţiunea să procur iritaţie casei, ci trebuea să vorbesc cu sinceritate, pentru-că aşa credeam, că acesta e locul cel mai potrivit (La obiect!). . . bine; vorbesc deci la obiect.

Onorată casă! (Işi ceteşte vorbirea. La ordine! Zgomot mare.) Nu zic, că sunt infalibil. Îmi voiu lua voe a face contraobservări. (La ordine. Să 'i-se detragă cuvântul!) N'a fost, cum zic, întărit art. de lege cu sigilul M. Sale. (La ordine! La obiect. Zgomot mare.) Scuzaţi, dar' aceasta stă în legătură cu obiectul. (Zgomot mare.) Regret mult, că am provocat resens, şi temându-ma, că mai departe a mea motivare va da ansă şi mai mult la restălmăciri, îmi încheiu motivarea şi aştept spriginul onoratei case.“ (Zgomot.)

*Nyáry Pál* îşi repetează propunerea, ca să decidă casa întâiu, dacă întră sau nu în discuţia propunerii?

*Presidentul* pune întrebarea, casa să decidă, dacă vrea se pertracteze propunerea sau nu?

*Iosif Hodoşiu:* „Vreau să vorbesc la punerea întrebării. Onorată casă! Eu aşa cred, că despre aceea nu poate fi acum vorba, să decidă casa prin votare, daca e de pertractat sau nu proiectul de resoluţiune, pentru-că prin faptul, că casa a întrat în discutarea lui, ear' propunătorul 'l-a şi motivat, s'a nimicit întrebarea, dacă e de pertractat sau nu. De altă parte earăşi, acest proiect de resoluţiune e înaintat ca contrapropunere faţă de proiectul de lege, şi astfel în înţelesul legilor, daca se înainteaza astfel de contrapropunere, ea trebue pertractată tocmai atunci, când se pertractează proiectul de lege. Aşa a fost şi în chestia naţională, când au fost discutate deodată trei proiecte de lege. Drept aceea nu se poate discuta asupra chestiei, dacă e să întrăm sau nu în discutarea proiectului de resoluţiune, ci discuţia asupra lui trebue continuată. Prin urmare nu aprob propunerea lui Nyáry Pál, ci cer continuarea discuţiei.“ (Zgomot.)

*Baronul Simonyi Lajos* doreşte să fie pusă întrebarea astfel, primeşte casa de basă pentru desbaterea specială propunerea comisiunii centrale, pentru-că în cas de primire, proiectul de resoluţiune cade dela sine.

*Presidentul* declară, că la ordinea zilei e propunerea comisiunii centrale. Să poftească proximul orator şi să vorbească. (Aprobări.)

*Contele Bethlen János:* „Premit, că după putinţă, doresc să fiu cât se poate de scurt. Aşa ţin, că dacă obiectul acesta va fi dus în direcţia urmată de antevorbitorul domn deputat, ne va fi cu siguranţă, nu spre folos, ci spre stricăciune. Eu sunt pentru proiectul de lege al comisiunii centrale. Punctul meu de vedere e prin urmare în mod natural altul de cum e al antevorbitorului meu, pentru-că preopinentul domn deputat a negat deadreptul puterea obligătoare a legilor dela 1848, ear' eu stau cu totul pe punctul de vedere dela 1848. Eu aşa cred, onorată casă, că noi nu vrem se aducem acum aici lege despre uniune, ci vrem numai să facem dispoşiţiuni în jurul administrării Ardealului, cu privire la efectuirea uniunii. Despre aceea deci, că noi am voì să facem lege despre uniune, nu poate fi nici vorba. (Aprobări.)

Cu toate acestea, nu pot sa nu răspund antevorbitorului domn deputat, la o construcţie a sa. Răspunsul meu stă din aceea, că zău, cam rău a binevoit a-'şi aduce aminte, pentru-că legea despre uniune a fost promulgată în dietă. În ziarul dietei dela 16 Iulie se cuprind acestea: 75) Escelenţa Sa presidentul anunţă intenţiunea guvernatorului regesc de a se presenta în mijlocul staturilor şi a corpurilor, ear' după aceasta presentându-se, se ceteşte rescriptul prea graţios, care tratează despre sancţionarea articolului de lege, creat pentru unirea Ardealului cu Ungaria, datat din partea M. Sale din Insbruck, 11 luna Sfântului Iacob anul curent, precum şi art. de lege sancţionat. Corpurile şi staturile primind cu sentiment de gratitudine graţia M. Sale, decid înregistrarea sancţionatului articol de lege în şirul legilor noastre, şi apoi esoperarea tipăririi şi publicării acestui articol de lege, din partea ministeriului, pe calea disposiţiei guvernului regesc. (Vezi rescriptul şi articolul de lege sub numărul 50 şi 51 din cartea actelor.) Deci acest articol de lege a primit sancţionarea M. Sale, legea a fost cetită în faţa dietei, şi astfel a trecut prin toate fasele prin cari trebue să treacă o lege. Pentru-că, spre a primì o lege puterea obligătoare, nu e necesar să fie trimisă comitatelor, ci dacă e promulgată în dietă, are putere obligătoare. Aş putè se numesc domnului orator şi solgăbirău, care traeşte încă, adecă pe *Láday*, care a promulgat legea. Legea a trecùt deci prin toate fasele.

Nù afirm, că preopinentul a comis vre-o crimă mare înşirându-le acestea, dar' cutez să afirm, că daca ştia, sau voea să ştie aceea ce am spus eu, nu s'ar fi demis la discutarea legalităţii acestui articol de lege.

Ce se atinge de însuşi proiectul de lege, aşa cred, că după-ce am premis, că nu e vorba despre aducerea unei legi, çi despre esecutarea unei legi, punctul acesta de vedere trebue să-'l avem în considerare cu privire la proiectul de lege ce-'l avem înaintea noastră, şi întrebarea e aceasta, conţine el tot aceea ce e necesar, pentru-ca uniunea să fie perfecţionata? Eu aşa cred că *da*. Articolul de lege 7 dela Pojon spune, că Ungaria va menţinè toate acelea drepturi şi libertăţi ale Ardealului, cari nu se împotrivesc principiilor egalităţii de drept.

Astfel deci prima întrebare e, că regula aceasta nu restrînge oare principiul egalităţii de drept? Principiul egalităţii de drept e cu desăvârşire întrodus în vieaţă.

A doua întrebare e aceea, că administraţia poate fi depusă în mânile ministerului, fară nici un guberniu? Cu privire la aceasta, disposiţia legilor dela 1848 e aceea, că guberniul sa fie menţinut, dar' numai pănă la deschiderea dietei celei mai de aproape. Datorinţa aceasta nouă ne-a rămas reservată, pentru-că de atunci n'a fost, nici dietă legaliceşte convocată, nici ministeriu, nici rege maghiar încoronat. Deci ne-a rămas nouă ca o moştenire împlinirea acestei datorinţe. Guvernul de acuma nu e guberniul dela 1848, pentru-că acela era ales din partea ţării, ear' guvernul actual nu e ales din partea ţării, şi nu corespunde corporaţiunei vechi a guberniului, care a guvernat sub responsabilitatea proprie, şi astfel nu corespundea formei parlamentare de guvernare. Afară de aceasta, dacă luăm în privire paragrafii articolului de lege vedem, că satisface tuturor intereselor, pe cari încă de astădată avem să le ţinem în vedere.

Onorată casă! Zic mulţi, că nu e bine dacă un proiect de lege să naşte iute. Eu aşa cred, onorată casă, că noi avem, nu numai dreptul, ci şi datorinţa se terminăm acest obiect, ca cel puţin întru cât se poate să satisfacem valorării de drept a legilor dela 1848. Eu nu trag la îndoeală lucrul acesta, dar' după-ce vedem, că în direcţia aceasta să ridică glasuri, — binevoiţi a avea în vedere, că amânarea obiectului acestuia ar fi foarte periculoasă, pentru-ca nu trebue să închidem ochii în faţa faptului, că dela Viena se esercieaza şi acuma influenţă asupra Ardealului, fiind de credinţa unii, că se pot încuiba în Ardeal, şi dacă le suride norocul, pot împărţi lovituri puternice în contra independenţei Ungariei şi în contra integrităţii sale teritoriale. Aş ruga foarte mult onorata casă, să binevoească a primì acest proiect de lege.“ (Aprobări.)

*Avram Tincu:* „Onorată casă! Din partea Maghiarilor chestia aceasta e spriginită din punct de vedere al unităţii naţionale, şi de aceea o privesc şi Românii din punct de vedere *naţional.* Rog pentru aceea indulgenţa onoratei case. Nu vreau să obosesc pacienţa onoratei case cu aceea, că descriu vieaţa politică a naţiunii române din timpul de când naţiunea... (Nu cetì! Nu e iertat să ceteşti!) Întâiu mă conturbaţi cu aceea, că nu am voe să vorbesc la obiect, după aceea ziceţi, că nu am voe să esaminez fundamentul. Dar' atunci pe ce zidim, dacă nu putem esamina fundamentul? Astfel se poate zidì şi în nasip. (Zgomot.) Acum earăşi aud, că nu e permisă cetirea. (Aşa e! Nu e permis să se cetească!) Au cetit mai mulţi, şi numaí mie să nu-'mi fie permis a vorbì?" (A vorbì e permis, dar' nu a cetì!)

*Presidentul:* „Îmi ţin de datorinţă a protesta în contra ultimelor cuvinte ale domnului deputat. A zis, că alţii au avut voe să ceteasca, şi numai el n'are voie sa vorbească. Aşa cred, că şi él are voe să vorbească, regulamentul casei nu-'l opreşte; dar' opreşte peste tot cetirea." (Aprobări!)

*Avram Tincu:* „Dacă onorata casa nu mă lasă să vorbesc, atunci renunţ la cuvânt." (Părăseşte sala.)

*Rannicher Iacob:* „Într'adevăr, traim în zilele puterii de abur. Lucrul sa simte şi în sala aceasta, unde am mers până acuma pe cărarea mai domolă a precugetării mature, ear' acum merg lucrurile peste cap. Aşa să vede, că şi proiectul de lege de pe tapet s'a nascut în ora a douăsprezecea, şi poate-că cu intenţiunea, de altcum vrednică de recunoştinţă, ca nemijlocit înaintea închiderii porţilor sesiunei, când atâtea urgente propuneri îşi aşteapta încă resolvarea, cel puţin la munca aceasta să fie făcută, întru-cât numai se poate, mai uşoară activitatea legislaţiunii. Dar' oare munca uşoară e muncă buna? Întrebarea aceasta ma sileşte, ca la acest important obiect, amăsurat datorínţei mele de deputat, se reclam graţioasa indulgenţă a onoratei case, de care eu, tăcând mai mult, încă nici odată nu am abusat, (Adevărat!) sa o reclam pentru a doua şi probabil şi ultima oară.

Ardealul e cel mai vechiu membru al coroanei maghiare, şi unit cu Ungaria, deşi cu poziţie separată de drept şi cu administraţie proprie formează stat comun, a fost, amasurat raporturilor de pe acele vremuri, ţară fericită. Industria şi comerciul înfloreau, bunăstarea a pus base tari oraşelor şi fortăreţelor, a ridicat biserici şi

şcoale, mai ales însă prin părţile locuite de coloniile germane. Carol Robert, Ludovic-cel-Mare, Mathia Corvin, cu domnia lor, formează epoce vrednice de mulţămitoare aducere aminte pentru istoria de drept şi cea culturală a Ardealului.

Cu decadenţa internă a imperiului maghiar a urmat ziua primejdiei dela *Mohács*, ear' Ardealul devine stat elector sub principi proprii naţionali, separisat de ţara mamă, căreia însă 'i-a făcut două rînduri de servicii mari, anume, prin promovarea reînoirii credinţei şi apărarea protestanţilor, pe seama cărora, Bocskai şi Bethlen, principii Ardealului, au esoperat legarea păcii dela Viena şi dela Lincz, mai departe prin cultivarea limbei şi literaturei maghiare, care pe atunci îşi avea adevărata patrie aproape numai în Ardeal. De altcum ţara însaşi a ajuns mai târziu în situaţie estrem de tristă, astfel, că atunci, când Ardealul s'a reîntors la 1688 de nou la regele maghiar, corpurile şi staturile sale au putut să-'şi esprime reprivirea asupra trecutului nu altcum, decât numai cu următoarea caracteristică jeluire: manebít in aeternitate temporum historiarum monumentis inserta fatalis illa tragoedia, quam hoc regnum sub protectione turcica et inter discordantes principes sustinuit.

Deşi fără să fie unit cu Ungaria într'un stat, de acì începând Ardealul totuşi forma parte integranta din coroana maghiară şi teritorul acesteia, şi acest raport de drept a primit espresiune specială în art. de lege ungar 18 dela 1744, când împărăteasa şi regina Maria Terezia fac declaraţie în el, că Ardealul, aparţinător sfintei coroane ungare, atât ea, cât şi urmaşii ei, îl vor ţinè şi guverna ca regi ai Ungariei. În acest articol de lege s'a trecut totodată şi hotărîrea, că parţile teritoriale, cunoscute sub numirea de *partes*, după ascultarea Ardelenilor să fie incorporate la Ungaria. (Reincorporate!) E tot una; aşadar' reincorporate. Hotărîrea aceasta e de importanţă în special pentru aceea, find-ca de aici să încep firele acelor încurcate pertractări, cari în cele din urmă, după trecerea unui secol şi câţiva ani, au dus la unirea întregului Ardeal cu Ungaria. Nu e necesar se ating neplacuta discuţie, în care s'au obosit recíproc ambele diete pentru posedarea acestor *partes,* căci pertractările sunt cunoscute. Ajunge deci, cu privire la lucrul princípal, a ţinè în vedere paşii şi întroducerile facute din partea amânduror ţarilor în scopul reunirii.

Primul cuget pentru facerea uniunii s'a nascut în Ardeal însuşi, şi anume imediat după moartea împăratului Iosif II. Voind să se apere în contra reîntoarcerei domniei de forţă, greu simţită, ce era

mai natural, decât ca partea mai mică, mai slabă, alăturându-se la marele întreg, sa caute mântuire? Prin aceasta Ardealul nu voea să-'şi sacrifice independenţa politică, legislaţiunea şi autonomia provincială, ci a cautat numai legătură în afacerile comune ale acestor două ţări, prin delăturarea barierelor dintre Ardeal şi Ungaria. Pertractările au rămas însa fară resultat. Ardealul, cu privire la asigurarea constituţiei sale, a fost satisfăcut prin legile aduse în dieta dela 1791, şi astfel nu peste mult uitată a fost întreaga chestie, până ce în urmă representaţiunile gravaminoase pentru *partes* au pus obiectul de nou în discuţie în dieta maghiară.

Ardealul, în credinţa că are drept avitic indiscutabil asupra acestor *partes,* cu toate că unirea acestora cu Ungaria era decretată într'adevăr în art. maghiar de lege 21 din 1836, — nu voea cu nici un preţ să renunţe la ele. În fine, în dieta dela 1841 a Ardealului, corpurile şi staturile întrunite, obosite fiind de lungile discuţiuni, au venit la cugetul, să fie precumpănită chestia, oare nu ar fi mai consult să se unească întreaga provinţă cu Ungaria? Drept aceea, dieta a îndrumat comisiunea ordinară esmisă din partea sa, ca studiind chestia se compună asupră-'i un elaborat amănunţit, care comunicându-se întâiu tuturor municipiilor, să fie luat în desbatere regulată în proxima dietă.

Elaboratul acesta, cel puţin după a mea cunoştinţă, nu s'a făcut. În schimb însa dieta cea mai apropiată a mers un pas mai departe, şi în adresa dela 3 Noemvrie 1847 a trimis următoarea rugare M. Sale: Să se aleagă şi din sânul dietei maghiare o comisiune, în scopul, ca să se pună în înţelegere cu comisiunea esistentă din Ardeal în privinţa elaborării unui plan, care să dee directiva unirii acestor două ţări, asupra căruia să discute şi să hotărească apoi ambele diete.

Astfel stătea lucrul pe pragul desvoltării sale, când cu anul 1848 a întrat timpul in care puterea ideilor a creat fapte de mare gravitate, a căror recunoaştere, fără să se discute mult more patrio, a fost înarticulata în cartea legilor. Ungaria a decis unirea sa cu Ardealul, ca cu o ţară aparţinătoare la coroana ungară, şi nu peste mult s'au grabit şi corpurile şi staturile din Ardeal, să-'şi dee consentimentul la această hotărîre.

Îi lipseşte, ce e drept, articolului de lege ardelenesc autenticarea, adecă după dreptul public al Ardealului ultima forma solemnă a creării sale, care reşede în subscrierea cu mâna proprie a principelui şi provederea cu sigilul seu a esemplarelor singuratice tiparite

din articolul de lege. Eu încă nu am văzut un astfel de esemplar, deşi ar fi bine, ca cel puţin unul sau cel puţin articolul de lege sancţionat să se depună în original pe masa casei. Dar' cu toate că importanţa obiectului ar face de dorit, ca nici această mancitate, nu se poate zice desonestătoare, să nu esiste, — din lipsa aceasta nu se poate forma totuşi argument astazi în contra uniunii. Ba chiar cred mai mult, că amăsurat starii de astăzi a raporturilor din monarchia austro-ungară, schimbate în mod esenţial în ce priveşte dreptul public, şi întărite prin lege şi convenţie internaţională: dacă legarea mai strînsă a Ardealului de Ungaria nu se făcea mai nainte, ar trebuì să urmeze acum, ca consecinţă inevitabilă a necesităţii politice.

Astăzi se poate discuta numai asupra întrebării, cum şi pe ce cale să se reguleze hotărîrile rămase în suspens cu privire la esecutarea desăvârşită a actului uniunii, pentru-ca uniunea să fie binefăcatoare pentru ambele părţi, să fie fapt ce asigură un viitor trainic, fapt perfect şi pentru totdeauna norocos încheiat? Cu privire la aceasta, după părerea mea, cel mai bun itinerar e reprivirea asupra raporturilor şi împrejurărilor sub cari s'a adus legea uniunii.

Înainte de toate art. de lege VII din 1848 al Ungariei decretează, că în scopul perfectei esecutări a uniunii Ardealului cu Ungaria ministerul responsabil sa se pună în înţelegere cu dieta din Ardeal, care va fi convocata cât de curînd, şi să presenteze în privinţa aceasta proiecte detailate de lege proximei diete, decretându-se ca principiu conducător, că Ungaria e gata a accepta şi a menţinè toate acelea legi şi libertăţi speciale ale Ardealului, cari pe lângă aceea, că nu împedecă perfecta uniune, sunt favorabile libertăţii naţionale şi egalităţii de drept.

Asta a fost prima promisiune, pe care a făcut-o Ungaria Ardealului, în chestia uniunii.

Având încredere în promisiunea aceasta, dieta Ardealului a esmis o comisiune, cu îndrumarea cuprinsă în mod declarat în articolul de lege creat în chestia uniunii, ca se lumineze ministerul unguresc asupra amănuutelor perfecţei contopiri, să coopereze la aducerea în consonanţă a intereselor Ardealului cu ale Ungariei, şi se adune material pentru proiectul de lege ce-'l va presenta ministerul în privinţa aceasta proximei diete comune. Ear' când şi deputaţii saşi au votat pentru uniune, în bună credinţă, ba sub condiţiunea aceea au făcut lucrul acesta, că şi drepturile şi libertăţile naţiunii lor vor fi respectate, înaintând în scopul acesta şi un memorand, pe care dieta nu numai

că 'l-a primit cu prevenire şi cu simpatie, ci 'l-a predat chiar comisiunii esmise, cu îndrumarea. că aceasta, între limitele dreptăţii, echităţii şi a înţeleptei conduceri de ţară, se nisuească din tot adinsul într'acolo, ca pe basa declaraţiei numite ministerul sa presente un proiect de lege celei mai apropiate diete comune.

Asta a fost a doua promisiune, făcută din partea dietei ardelene, îndeosebi Saşilor.

Comisiunea regnicolara, împlinindu-'şi misiunea, a elaborat proiecte de lege amanunţite, cari însă nu au dus la nici un resultat cu care să se termine pertractarea. După-cum ştim, în Ardeal a fost convocată de nou, la finea anului 1865, o dietă, ca să se ocupe esclusiv cu chestia uniunii. Cu ocasiunea aceasta s'au făcut earăşi, şi anume, nu numai din partea deputaţilor saşi, ci şi din a deputaţilor români, declaraţiuni diferite pentru apărarea drepturilor naţionale, cari înaintate fiind M. Sale, cu rescriptul preagraţios din 25 Decemvrie acelaşi an au fost designate ca propuneri prealabile, menite să fie predate dietei maghiare.

Dintre toate aceste acte, atinse în espunerile mele de pāna acuma, întru-cât ştiu eu, nici unul nu a ajuns în faţa dietei, deşi lucrul acesta ar fi cu atât mai de dorit, şi la drept cuvânt necesar, cu cât însaşi stimata casă la 1866, în adresa sa din 24 Februarie, referitor la unirea Ardealului cu Ungaria a accentuat în mod special necesitatea serioasei precumpaniri, zicând, că „este încă mult de resolvat în privinţa aceasta, şi noi nu tragem la îndoeală, că din toate părţile va fi necesară o prevedere şi serioasă precumpanire pentru esoperarea unei înţelegeri liniştitoare, drepte şi echitabile."

Tot astfel a accentuat şi coroana importanţa lucrului, în rescriptul prea graţios dela 3 Martie 1866, în care să esprimă o anumită speranţă şi dorinţă, ca chestia uniunii să primească resolvare, nu pe basa literei moarte a legii, în mod aparent, şi tocmai de aceea cu resultat dubios, ci cu ţinerea în seamă a tuturor factorilor cu putere de vieaţă, şi în urma alăturării lor cu plină încredere, în mod permanent şi durabil.

Asta e a treia asigurare solemnă, care în legătură cu promisiunile de mai nainte ale celor două diete de nou şi de nou a întărit spiritele în speranţele legate de resolvirea norocoasă a chestiilor rămase încă în suspens.

Durere însă, proiectul de lege pe care-'l avem înaintea noastră nu pare a fi acomodat pentru a corespunde, nici promisiunilor date,

nici aşteptarilor nutrite, dat fiind, că în mare parte îndrumă earăşi spre viitor liniştirea Ardealului, ear' între acestea provoacă legislaţiunea să iee dispoziţii provisorii, ba să dee puterii esecutive de stat împuterniciri, a căror importanţă, împovărîndu-se situaţia şi de altcum mai mult provisorie a Ardealului cu esperimente noue provisorii, creează, după toată probabilitatea, astfel de fapte, cari abia vor uşura munca viitoare a legislaţiunii, ci din contră, după toată verosimilitatea o vor îngreuna. Se află însă în el şi o hotărîre fatală, recomandată de comisiunea centrală, dar' durere, nu e ceva binefacere, ci e desastru, care atinge naţiunea sasă, căci prin o trăsatură de condeiu propune ştergerea dreptului de a alege pe *comes*-ul seu. Dacă se întâmplă şi aceasta, atunci ce speranţă mai ramâne pe seama naţiunii, cu privire la conservarea celoralalte drepturi? (Întreruperi. Privilegii!) Oare aceasta e rebonificare pentru naţiune, dacă comesul săsesc, şef civil al unui pòpor curat civil, ocupă ultimul loc în casa magnaţilor, unde au loc legiuitorii privilegiaţi, numiţi. sau din naştere făcuţi?

Eu deci neputând primì proiectul de lege aflător la ordinea zilei, îmi iau voe a propune, să binevoiască onorata casa să roage pe binemeritatul minister, ca cu ţinerea în vedere a tuturor scriptelor şi documentelor referitoare la acest obiect, să presenteze proximului parlament un proiect de lege amănunţit, care se finaliseze cu desăvârşire întreaga chestie a uniunii. Ardealul e cel mai puternic zid de aparare pentru Ungaria, dar' e totodată şi partea ei cea slaba. Depinde dela prudenţa legislaţiunii, ca să le facă pe amândoue sa fie de neatacat. Să dee Dumnezeu, să nu se întâmple contrarul. Tocmai de aceea, audiantur tandem aliquando et alterae partes."

*Simay Gergely* lauda patriotismul Armenilor din Ardeal, dovedit cu fapte la 1848 şi la 1863, când nu 'i-a putut îndupleca nimeni să nu meargă cu Maghiarii. De aceea, crede că ar trebuì făcut ceva şi pentru biserica lor, care e gr.-cat. Primind deci proiectul de lege în general, îşi reservă dreptul de a presenta moţiune în direcţia aceasta, la discuţia speciala.

*Kapp Gustav:* „Nu poate să-'mi fie intenţiunea, onorată casă,. obosirea onoratei case cu vorbire mai lungà, după prea eminenta vorbire a stimatului condeputat Rannicher, dar' totuşi îmi ţin de datorinţa mea de deputat a mă pronunţa, deşi numai pe scurt, asupra acestui obiect foarte important.

Basele obiectului de pe tapet le formează legile dela 1848, şi anume art. de lege VII din Ungaria şi I din Ardeal. Aşa cred deci,

că e prea îndreptăţită întrebarea, oare proiectul acesta de lege corespunde pretensiunilor legilor acestora? Eu din partea mea mă aflu în posiţia de a fi silit sa declar, că după priceperea mea proiectul de lege ce-'l avem înaintea noastră nu corespunde cerinţelor acestor legi şi misiunii sale.

Dintre preopinenţii domni deputaţi unul zicea, că proiectul acesta de lege corespunde întru toate paragrafului 5 din art. 7 de lege dela 1848, fiind-că decretează egalitatea de drept şi şterge privilegiile. Eu sunt cu totul de părere contrară. Pentru decretarea egalităţii de drept nu aflu să fie necesară aducerea unei legi noue, după-ce aceasta s'a făcut în mod clar şi valabil în legile dela 1848, şi în deosebi în art. I ardelenesc.

Dar' ce ne spune acest paragraf 5 din art. de lege VII? Ungaria e gata a accepta şi conserva toate legile speciale şi libertăţile Ardealului, cari, pe lângă aceea, ca nu împedecă perfecta uniune, sunt favorabile libertaţii naţionale şi egalitaţii de drept. Asta e o promisiune obligatoare din partea Ungariei, care promisiune a fost acceptata din partea Ardealului prin art. de lege I din 1848, şi care este de efectuit prin proiectul de lege de pe tapet. Dar' care e cuprinsul acestui proiect de lege? Cari sunt acele speciale legi şi libertăţi cari vor fi primite şi conservate în viitor pe seama Ardealului? Eu am esaminat foarte serios al seu cuprins, dar' marturisesc, că la întrebarea aceasta n'am aflat nici un răspuns în el. Proiectul de lege, cu privire la Ardeal, nu statueaza alta, decât după tristele şi număroasele provisoriate de douăzeci de ani, un provisoriu nou, ce se estinde pe toate terenele. Dar' adevăratei sale misiuni, ca ţinând cont potrivit de raporturile din Ardeal, să esamineze legile Ardealului şi să spună clar, care lege specială şi libertate a Ardealului poate fi menţinută şi lăsată în vigoare pe lângă uniune, — acestei misiuni nu corespunde nici pe departe. Că această părere a mea e justificată, şi că onorata dietă însaşi e cu totul de altă părere divergentă în procedura sa de astăzi, anume, ca şi onorata casă asupra obiectului acestuia n'a voit să aducă proiect de lege ce conţine astfel de dispoziţii provisorii, ci un proiect de lege detailat, corespunzător §-lui 5 din art. de lege VII din anul 1848, — îmi iau voe a mă provoca în privinţa aceasta la şedinţa din 8 Martie 1867 a onoratei case, în care dupa o discuţie mai lungă, care confirmă afirmarea mea, s'a adus o resoluţiune, în care s'a declarat: „În fine, cu privire la regularea raporturilor din Ardeal, şi pană atunci, pănă-când cu considerare la

§ ul 5 din art. de lege VII din 1847/8 se va crea cât de curînd un proiect de lege, să împuterniceşte ministerul să iee dispoziţiunile necesare pe terenul guvernării, administrării şi al justiţiei, după propria sa chibzueală şi răspundere."

Din toate acestea resulta, că proiectul de lege de pe tapet, care, contrar acestei resoluţiuni, estinde de nou această împuternicire ministerială pe timp neprevăzut, şi nu ia nici o disposiţie positivă desăvârşită, nu corespunde misiunii sale. Transilvania a dus trei secole şi jumătate vieaţă separată, ca ţară independenta Din aceasta vieaţă separată s'au născut şi raporturi speciale. Dar' şi mai nainte esistau în Ardeal raporturi separate, — de es. dreptul public în Ardeal era altul. nu ca cel maghiar, — căci în Ardeal de şapte secole au esistat trei naţiuni egal-îndreptăţite, ca factori politici, cea maghiară, sasă şi a Săcuilor, ear' prin legaliceasca decretare la 1848 a principiului de egală îndreptaţire, a întrat în şirul celor îndreptaţiţi şi a patra număroasă naţiune română. esistentă acolo. Nu vreau sa desvolt mai pe larg raporturile diferite ale Ardealului, fiind prea binecunoscut în faţa onoratei case, că acelea într'adevar au esistat. Ear' ca aceste raporturi speciale, basate pe drept istoric, să nu fie luate nici decum în seamă, sa fie şterse la moment, şi să fie stabilita perfecta uniformitate, — e imposibil. Ear' faţă cu legea, cu §-ul 5 din art. de lege VII dela 1848, nici nu e permis să se facă. Şi cu atât mai puţin e de aşteptat aceasta dela legislatura Ungariei, fiind-ca tocmai Ungaria s'a legat totdeauna mai cu credinţă de dreptul istoric, şi constituţia maghiară să basează tocmai pe dreptul istoric.

Provocându-mă la legile din 1848, şi în deosebi la §-ul 5 din articolul de lege maghiar, şi la art. I. de lege ardelenesc;

provocându-mă la cuvintele din mesajul de tron al M. Sale regelui nostru, rostit în 14 Decemvrie 1865, cari sunt următoarele: „Între deosebitele noastre griji de domnitor am pus şi esoperarea, ca ţările coroanei noastre ungare să poată fi representate încă şi în actuala dietă, şi am convocat în acest scop dieta marelui nostru principat al Ardealului, ca sa facă obiect de serioasă şi amănunţită precumpănire art. de lege I al anului 1848 despre uniunea Ardealului cu Ungaria, şi art. de lege VII al dietei maghiare din 1848, respective, provocăm la o asemenea procedură credincioasele noastre staturi şi pe deputaţii iubitei noastre Ungarie în scopul, ca chestia aceasta să câştige resolvare permanentă şi trainică, nu în urma literilor moarte ale legii, în mod aparent, şi tocmai de aceea cu resultat dubios, ci

cu ţinerea în seamă a tuturor factorilor cu putere de vieaţă şi cu alaturarea lor cu încredere;“

provocându-mă la cuvintele din adresa dela 24 Februarie 1866 a onoratei case, că: „Ne esprimăm mulţămirea noastră faţă de M. Voastră pentru îngrijorarea cu care ca domnitor poartă la inimă resolvarea finală a raporturilor nascute din unirea Ardealului cu Ungaria. Basele acestor raporturi le-au aşternut legile aduse la 1848, cu înţelegerea comună a acestor două ţări, despre uniunea Ardealului cu Ungaria, legi sancţionate în mod solemn prin aprobarea regala. Dar' mai este mult de resolvat în privinţa aceasta, şi noi nu ne îndoim, că va fi necesara din toate părţile o prevedere şi o precumpănire serioasă pentru esoperarea înţelegerii liniştitoare, juste şi echitabile. Pe noi ne vor conduce la desbaterile asupra lor sentimentele de iubire frăţească, ear' basa speranţei noastre e încrederea, că nimeni nu cere dela noi ceva ce ar putè periclita principiile fundamentale ale constituţiei noastre;“

provocându-mă la cuvintele din adresa dietei ardelene din 18 Decemvrie 1865, că: „După-ce art. de lege VII dela Pojon garantează Ardealului conservarea tuturor acelor legi speciale şi libertăţi, cari pe lânga aceea, că nu împedeca contopirea, sunt favorabile şi principiului egalităţii de drept, inima de tată a M. Voastre imperiale şi apostolice regale, nisuitoare spre fericirea tuturor popoarelor sale, şi cunoscuta liberalitate şi iubire de dreptate a legislaţiunii maghiare, ne tinde destulă garanţă, ca drepturile naţionalităţilor, confesiunilor, a unor părţi singuratice a Ardealului, interesele şi pretensiunile lor, vor fi luate în mod potrivit în considerare la amănunţirea uniunii, şi vor fi împlinite pe basa egalităţii de drept şi a echitaţii;“

provocându-mă mai departe la următoarele cuvinte din rescriptul preaînalt din 25 Decemvrie 1865: „Facem pendentă unirea desavârşită a acestor doua ţări, care se poate validita numai prin regularea raporturilor de drept public a ţărilor aparţinătoare la coroana ungară între olaltă, precum şi a acestora cu monarchia, încă şi dela ţinerea în cuvenită vedere a intereselor speciale regnicolare ale marelui nostru principat Transilvania, dela asigurarea pretensiunilor de drept ale diferitelor naţionalităţi şi religiuni, apreciate şi din partea lor, şi dela regularea în mod potrivit a chestiilor referitoare la administraţie;“

provocându-mă la toate acestea, şi la aceea, că proiectul de lege de pe tapet nu corespunde nici cât de puţin acestor promisiuni

obligătoare, şi după atâtea şi atât de triste provisoriate date Ardealului, regulează numai un nou provisoriu general, dar' nici un fel de amănunte nu regulează, şi chestia aceasta nu o resolvează, părtinesc propunerea îndreptăţită şi motivată a condeputatului Rannicher, şi o recomaud onoratei case spre primire."

*Iosif Hossu:* „Onorată casă! Dacă cetim cu atenţiune proiectul de resoluţiune depus pe masa casei prin condeputatul *Măcelariu,* ne convingem, că el recunoaşte legalitatea şi necesitatea uniunii. Tot despre aceasta ne convingem şi din propunerea lui Rannicher. Primească pentru declaraţiunile lor recunoştinţa mea, isvorîtă din inimă, pentru-că pe calea aceasta uşor ne vom putè înţelege. Cu toate acestea, votul meu nu pot să-'l dau, nici pentru proiectul de resoluţiune, nici pentru propunerea dlui Rannicher. Primul nu-'l pot sprigiǹ, pentru-că nu pot spera. că în Ardeal s'ar putè convoca dietă care să ducă la resultat, ci trebue să o spun chiar, că o dietă ardeleană n'ar fi alta decât continuarea dietei dela 1865. S'ar desvolta de nou trei păreri, pentru-că ar fi de aceia, cari partinesc uniunea din inimă, ar fi de aceia, cari n'ar primì uniunea sub nici o condiţiune, şi ar fi de aceia, cari ar voì o uniune condiţionată. Şi ce s'ar întâmpla atunci? Aceea, că de nou ar trebuì să judece altcineva asupra noastră. Să poate că am perde luni, să poate că am perde ani, pană am ajunge acolo unde suntem astazi. (Aprobări.)

Tot aşa nu pot primì propunerea condeputatului nostru Rannicher, ca ministerul să presenteze casei un nou proiect de lege, care având în vedere diferitele pretensiuni, să mulţămească ţara, peutru-că ce ar trebuì să ţină ministerul în vedere, ca să poată presenta casei un astfel de proiect de lege, cu care toţi să fim mulţămiţi? Aşa e, că petiţiunile şi memorandele înaintate de Saşi şi de Românì? Şi el să şi provoacă în scopul acesta la memorandul Saşilor înaintat dietei dela 1848, şi s'a provocat şi la votul minorităţii, dat în dieta dela 1865 din partea minorităţii săseşti şi din partea mea.

Ce au cerut Saşii la 1848 şi la 1865, şi ce am cerut eu? Saşii n'au cerut nici mai mult nici mai puţin decât aceea, ca toate să rămână aşa cum erau de 700 de ani, adecă se ramână privilegiile cele vechi. Şi ce am cerut eu? Adevărată egalitate de drept. Cum va satisface ministerul acestor două pretensiuni opuse? Va fi în stare să presenteze un astfel de proiect de lege, care să conserveze privilegiile şi să nu se atingă nici de egalitatea de drept? Eu aşa cred că nu. (Aprobări.)

Conced, că Saşii au motiv de a se plânge, pentru-că dela aceea, cu ce să obicinueşte omul în decurs de 700 de ani, e greu să renunţe. Dar' nobilimea dela ce a renunţat? Asemenea dela privilegii. Aşa cred domnii Saşi, că renunţarea aceasta n'a causat durere nobilimei? Ba zău a causat, dar' n'avea ce face, pentru-că dacă acceptăm odată principiul egalităţii de drept, trebue să-'l şi esecutăm, cu toate consecvenţele sale. (Aprobări.)

Conced şi aceea, că pe Saşi îi doare, că pe viitor *Comes*-ul va fi numit din partea guvernului, deşì pană acum era ales din partea Saşilor. Dar' Săcuii nu-'şi alegeau pe juzii lor supremi regeşti? S'a luat acest drept şi dela ei, pentru-că nu-'mi pot închipuì ministeriu responsabil cu funcţionari aleşi din partea comitatului sau a comunei. Dar' pentru alinarea durerii Saşilor aflu de necesar a aminti, că proiectul de lege din discuţie le dă şi drepturi, anume, dreptul de a alege zece judecători regeşti, drept eserciat şi pănă acuma din partea lor, dar' judecătorul regesc ales nu putea funcţiona, pănă nu era aprobat din partea principelui. Ear' că între alegerea liberă şi între confirmarea făcuta pe basa candidării de trei ce deosebire mare este, o ştim toţi.

Stând astfel lucrurile, aşa cred, că discuţia actuală să poate învârti numai în jurul acestor două chestiuni, întâiu, corespuns-a ministerul, când a depus pe masa casei acest proiect de lege, dispoziţiei cuprinse în art. de lege I dela Cluj din 1848, şi al doilea, e mulţămitor pentru Ardeal acest proiect de lege?

Paragraful 2 din art. de lege dela Cluj din anul 1848 spune următoarele: „Sub presidenţia guvernorului regesc, contele Teleki József, în cas că acesta nu s'ar putè presenta, a presidentului ţării, baronul Kemény Ferencz, se numeşte o comisiune regnicolară, în persoanele alor treizeci de deputaţi, care comisiune va lămurì ministeriul unguresc cu privire la amănuntele perfectei contopiri, va coopera la aducerea în consonanţă a intereselor Ardealului cu ale Ungariei, şi va aduna material pentru proiectele de lege ce vor fi înaintate în causa aceasta proximei diete comune, din partea ministerului.“

Eu aşa ştiu, că comisiunea aceasta s'a întrunit la 1848, 'şi-a procurat toate datele, cari au fost necesare pentru crearea articolului de lege, şi le-a predat ministerului dela 1848. Ministeriul de atunci a compus articolul de lege, dar' n'a putut să-'l depună pe masa casei, din causa evenimentelor ce au urmat. Ministeriului actual a rămas

reservată deslegarea problemeĭ. Ear' ministeriul a şi deslegat-o, prin presentarea proiectului de lege din discuţie. Va se zică, din punctul de vedere al legalităţii, actualul proiect de lege nu poate fi atacat.

Dar' întreb, corespunde proiectul de lege dorinţelor Ardelenilor? Asta e cu totul altă întrebare. Dacă cineva nu e mulţămit cu acest proiect de lege, e foarte natural, că la discuţia specială îşi va spune părerea, va espune aceea ce el crede de necesar şi de just. Şi dacă are dreptate, presupun dela corpul legiuitor, că spusele sale le va lua în considerare. Dacă părerea sa e contrară dreptăţii, eo ipso rămâne neîmplinită. De aceea, mânecând din acest punct de vedere declar, că sunt în proiectul acesta de lege paragrafi, cari nu se unesc cu conştienţa mea, şi pe cari nu-'i pot primì fără să mă neg pe mine însumi.

Având deci în vedere scurţimea timpului, având în vedere necesitatea de a se inregistra odată în lege amănuntele uniunii, primesc în general proiectul de lege aflător în discuţie, şi-'mi reserv dreptul de a-'mi spune nedumeririle cu ocasiunea discuţiei speciale.“ (Apropări.)

*Sigismund Borlea:* „Dacă cu sânge rece, cu calmitate şi în mod imparţial esaminăm tristele evenimente ale chestiei cu uniunea, decurse cu ocasiunea pertractării de astăzi de înainte de ameazi, sunt convins, că majoritatea onoratei case va da dreptate afirmării mele, că spiritele sunt agitate în aceasta onorată casă, şi că în contra noastră domneşte de present antipatie. (Nu stă! Nu e aşa!)

Daţi-'mi voe; voiu dovedì; pentru-că atunci, când Macelariu a întrat în motivarea proiectului de resoluţiune compus şi presentat din partea noastră, a fost împedecat, nu numai din partea dlui president, ci şi din partea onoratei case în a-'şi continua vorbirea, şi cu întreruperea vorbirii sale, mai mulţi deputaţi au vorbit în mijlocul unor iritaţiuni mari la o propunere separată, ceea-ce în decurs de trei ani e cas unic şi fără păreche. Mai departe, după-ce s'a conces lui Măcelariu să-'şi continue vorbirea, după mai multe vorbiri, rostite pro şi contra, — în urmarea continuelor întreruperi şi murmuituri a fost silit să abstee dela cuvânt, făra a-'şi termina vorbirea şi motivarea. Avram Tincu earăşi, despre care e ştiut că nu ştie ungureşte, cu toate că ştim toţi, cum câţiva deputaţi, cari încă nu ştiu ungureşte, în decurs de trei ani toate vorbirile le-au ţinut în mână şi le-au cetit cu toata comoditatea, făra ca să fi fost împedecaţi în aceasta din partea cuiva, — Tincu, care se uita numai la notiţe, a fost oprit din partea casei, şi astfel a fost silit să renunţe la cuvânt

52*

şi să părăsască sala." (Întreruperi. La ordine! Presidentul să-'l facă atent la regulamentul de casă.)

*Presidentul:* „Aşa cred, că afirmarea dlui deputat, că dl deputat Avram Tincu a voit să cetească numai notiţe şi nu vorbirea sa întreagă, nu corespunde stării faptice a lucrului."

*Sigismund Borlea:* „Daţi-'mi voe, nu vreau să replic stimatului domu présídent, dar' şedeam tocmai lâugă Tincu şi am văzut ca-'şi esamină, cum am spus, numai notiţele, şi n'a cetit, şi astfel afirmarea corespunde întru toate stării faptice. (Întreruperi: La ordine! Murmur.)

Între astfel de împrejurări şi fapte, onorată casă, după-ce motivarea proiectului nostru de resoluţiune nu ni-se permite, şi suntem restrînşi în libertatea cuvântului, e natural, că nu ne putem lămuri unii pe alţii, şi astfel nu putem nici discuta unul cu altul. Din aceste motive, durere, dar' sunt silit a declara, că eu nu pot lua parte, nici la discuţia generală, nici la cea specială. (Foarte bine!)

Asupra unei împrejurări îmi iau voe cu toate acestea, în interesul causei de mare importanţă aflătoare pe tapet, să atrag atenţiunea onoratei case. (Sa auzim!) Aşa cred, că toţi ştim, ca articolul de lege I din 1848 despre uniune a fost votat la 1848 în dieta dela Cluj tocmai între astfel de împrejurări, pe lângă astfel de presiuni, şi cu astfel de suflete agitate. Ear' mă rog cu aplecare, cel mai mare profesor al lumii, esperienţa, ne-a arătat, că lucrul a fost greşit şi păgubitor, şi ne-a arătat tristele sale urmări, şi eu aşa cred, că după doctrina logicei lucrul trebue evitat, ear' nu — repetat. Pe basa acestora nu mai am nimic de spus, ci repet numai, că eu, între astfel de împrejurări, nu pot întra şi nu voiu întra în desbateri ulterioare."

*Tisza László* polemisează cu Rannicher, şi încântat de actul săvârşit al uniunii, act sancţionat de împăratul Ferdinand, votează proiectul de lege. (Aprobări vii.)

*Lazar Petcu:* „Nu vreau să abusez de pacienţa onoratei case, şi nici n'aş putè s'o fac aceasta în aceste scumpe momente, în cari dieta 'şi-a împărţit munca, chiar şi numai pentru aceea, pentru-că deşì am călcat pragul onoratei case ca deputat al Ardealului... (Zgomot. Nu ai voe să ceteşti vorbirea!) Dacă aş posede, onorată casă, limba maghiară într'atâta, ca să-'mi pot espune părerile şi fără acest mijloc, fără îndoeală că n'aş folosi nici o scrisoare. Dar' dacă nu mi-se permite întrebuinţarea ei, nu-'mi rămâne alta decât să abstau

dela cuvânt. (Să auzim! Să auzim! Au cetit şi alţii!) Dacă 'mi-ar fi permis să vorbesc româneşte, sigur ca... (Zgomot. Regulamentul de casă opreşte cetirea. Să auzim!)

*Bonis Samuel* cere să 'i-se permită cetirea, în acest period de transiţie. *Sigismund Papp* declară, că presidentul a fost de vină! (Zgomot. La ordine!) *Presidentul* spune, că nu el a detras oratorilor cuvântul.

***Lazar Fetcu*** (continuă cetind): „Nu aparţin acelora, cari au intenţiunea să abuseze de indulgenţa stimatului corp representativ, dar' nici n'aş putè s'o fac aceasta în aceste minute scumpe şi numărate de muncă ale corpului representativ, chiar nici pentru aceea, pentru-că deşi am păşit pragul onoratei case ca deputat ardelean, faţa cu onorata dietă totuşi numai într'atâta mă consider de competent, întru-cât principele nostru a învitat prea graţios Ardealul, şi respective deputaţii acestuia la dieta de încoronare. Şi că dela încoronare până în ziua de astăzi am rămas ca oaspeţi în onoratul corp representativ, resultă earăşi din două motive, întâiu, pentru-ca să dăm dovezi despre supuuerea cu care ne-am purtat faţa de graţiosul nostru principe, al doilea, pentru-ca să avem ocasiune a tălmăcì sentimentele şi modul de cugetare al alegatorilor noştri, aş putè spune al majorităţii poporaţiunii Ardealului în chestia uniunii Ardealului.

Onorată casă! Ocasiunea e aici, şi eu, cu toate că văd iritaţiunea onoratei case, nu pot lăsa nefolosita ocasiunea, tocmai din considerare faţă de iritaţiunea onoratei case, şi să nu vorbesc pe scurt la obiectul acesta de mare gravitate, espunând cu sinceritate frăţească şi cu inimă deschisă evenimentele strînse în coajă de nucă.

Aflu de prisos, din punctul de vedere al dreptului public, ţinerea unei disertaţiuni lungi pentru a demonstra, că Ardealul a fost legat de Ungaria dela 1526 până acum numai prin legăturile uniunii personale. Anume, Regele Ungariei a fost totodată şi principele Ardealului. Cu toate acestea, fie-'mi permis a arunca o privire fugitivă asupra legilor fundamentale ale patriei mele, cari garantează pe seama Ardealului autonomie separată, şi cari sunt, diploma leopoldină, sancţiunea pragmatică, şi art. de lege VI din 1791, care conţine aceste clare cuvinte: „Transylvania propriam habet constitutionem, nullique alteri regno subiecta, juxta proprias leges et constitutiones legitime confirmatas guvernanda“ etc. Precum art. de lege acesta, aşa şi alte mai multe legi fundamentale declară, că principatul independent al Ardealului a avut autonomie separată şi neatîrnare, şi faptul acesta

e cu neputinţa să poată fi tras la îndoeală, sau combătut prin altă lege contrară. Art. de lege I dela Cluj din 1848 e pentru a ataca armă atât de slabă, încât să tâmpeşte lovindu-se de tradiţiunile şi legile tari ca granitul ale patriei mele, ear' altă armă nu esistă.

Onorată casă! Nu e scopul meu se scormonesc cu înşirarea detailată a tristelor întâmplări din trecut amintirile amare, pentru-că în casul acesta aş putè arăta în mod clar, că art. de lege I dela Cluj din 1848. nu poate să aibă putere legală şi obligătoare. Lăsând deci la o parte amănuntele, amintesc numai atâta, că naşterea acestui art. de lege cade într'o periodă atât de agitată, încât libertatea cuvântului şi libera esprimare de păreri te costà vieaţa, şi a căzut în afară de cadrele deputaţilor dietali aristocratici dela dieta din Cluj a anului 1848. Dar' articolii de lege X şi XI din 1791 circumscriu destul de lămurit, că pentru aducerea de legi să cere libertatea cuvântului şi a consultării: „legalis libertas, libera vox et consultatio."

Dar' dacă chiar era articolul acela de lege efluxul liber al dietei din Cluj, convocată pe base feudale, nici atunci nu poate avè putere obligătoare, fiind-ca nu a trecut prin formalităţile legale, prescrise de art. de lege IX din 1744, şi astfel la putere de lege nu a fost ridicat nici-odată. Dar' nici n'a putut să fie ridicat, pentru-că imediat după aducerea articolului aceluia de lege, va se zică în 15 Maiu, Românii, cari fac două terţialităţi din întreaga poporaţiune a Ardealului, într'un congres naţional încuviinţat din parte mai înaltă şi ţinut la Blaj, unde a fost representat şi guvernul, nu au întrelăsat să nu protesteze în mod solemn în contra întrării în vigoare a acestui articol, ca în contra unui fapt întâmplat fără consentimentul şi influenţa lor.

Onorată casă! Lăsând la o parte tradiţia, lăsând la o parte dreptul public, legile şi argumentele cuprinse în ele, cari de altcum sunt tot atâtea ziduri de apărare pentru autonomia şi indepeudenţa Ardealului, să presupunem că trecutul, istoria, dreptul public, legile Ardealului, toate ar fi nimicite şi aruncate grămadă, prefăcându-se într'o *tabula rasa,* pe care acum e chemată, în mod competent, onorata casă să scrie. Dacă apelăm la raţiunea trează, şi nu sunt scapate din vedere împrejurările critice actuale şi momentele politice, după modesta mea părere corpul representativ n'ar putè sa scrie altceva pe tabla aceasta decât că: „Ardealul să decidă singur şi în libertate, dacă doreşte să se unească cu Ungaria şi sub ce condiţiuni?" Pentru-ca numai din esprimarea voinţei libere. neţarmurite, să poate

http://statuldacia.info

naşte un contract tare, ce nu se poate strica, pe care 'l-am putè numi apoi peatra fundamentală a patriei noastre comune. Respectarea acestui contract ar garanta-o apoi, nu atât literile mute ale legii scrise, cât mai mult stima şi iubirea tuturor naţiunilor din Ardeal.

Mult onorată casă! Legea, care e efluxul voinţei poporului, e permanentă şi neclintită, pe când din contră, una care e octroată poporului, seamănă cu planta, care nu poate prinde rădăcini în pământ, şi pe care primul vânt o culcă la pământ.

Premiţându-le deci acestea, sunt silit să declar cu privire la proiectul de lege care tratează despre uniunea Ardealului, şi anume, cu toată sinceritatea, şi fără nici un cuget subversiv, că eu n'aş putè întra în desbaterea lui nici atunci, când 'l-aş afla de consunător cu raporturile din Ardeal. Repet, că nici atunci n'aş contribuì şi nu m'aş putè decide pentru discutarea lui, pentru-că eu spre aceasta pot recunoaşte de competentă numai dieta Ardealului, convocată pe basa representării de popoare. Dar' chiar de n'aş avea convingerea mea, care e totodată convingerea celor două terţialităţi din poporaţiunea Ardealului, n'aş putè cât de puţin contribuì la un astfel de proiect de lege, care se opune diametral pretensiunilor juste ale naţiunii române din Ardeal. Spriginesc deci proiectul separat de resoluţiune, presentat de amicul de principii Ilie Măcelariu şi subscris şi de mine."

*Zeyk Károly* renunţă la cuvânt şi provoacă şi pe ceialalţi înscrişi la cuvânt să facă asemenea. (Aprobări vii.)

*Alexandru Bohăţielu:* „Onorată casă! Văzând iritaţia în mijlocul căreia a decurs pertractarea înainte de ameazi, auzind suspiţionările din partea unui stimat condeputat din Ardeal, cu cari a tratat pe cei-ce au vorbit în contra proiectului de' lege, — m'am gândit mult, să muşc oare în acest măr acru, sa mă amestec în discuţia asupra acestui proiect de lege? În cele din urmă a învins datorinţa. Îmi ţin de datorinţă să-'mi espun pe scurt vederile asupra acestui proiect de lege, important pentru patria noastră, pentru fiecare fiu al patriei noastre, şi cu sinceritatea care mă caracterisează, şi cu seriositatea reclamată de însemnătatea obiectului, să vorbesc şi eu. (Să auzim!)

Înaintè de toate declar domnilor, că nu vreau, nici să atac legalitatea articolului I de lege din 1848 dela Cluj, nici să ridic cuvântul pe lângă legalitatea lui. Nu-'l atac, întâiu pentru-că la

1848 am luat parte la votarea lui, şi am luat parte din întregul adânc al inimei mele, pentru-că am dorit uniunea. De altă parte pentru-că şi acum o doresc, dar' doresc să fie uniune în suflete, în interesele comune, şi legătura intereselor comune să menţină uniunea, ear' nu literele reci ale legii. Îmi ţin deci de datorinţă să-'mi espun vederile, în mod sincer, cu privire la proiectul de lege despre regularea detailată a unirii Ardealului cu Ungaria. (Să auzim.)

Onorată casă! Eu nu ţin proiectul acesta de lege de cvalificat pentru aceea, ca pe basa lui să se ajungă scopul atât de sincer dorit din partea mea, ca unirea să se facă în inimi şi în interese, ear' nu numai în lege. Şi nu-'l ţin de apt, pentru-că, întâiu, aceea ce prea mult doream şi aşteptam să se aprindă în acest proiect de lege, anume, să fie ţinută în vedere dorinţa marei majorităţi a poporaţiunii din Ardeal, înţeleg pe fiii naţiunei române, de a fi recunoscută naţionalitatea lor, şi garantată în lege, nu găsesc în acest proiect de lege. Şi aceasta aş fi dorit-o cu atât mai vârtos, fiind-că în paragraful prim se cuprinde implicite îndreptăţirea celor trei naţiuni regnicolare, de fapt esistente. Aş fi dorit-o întru atâta, întru-cât cunosc luptele seculare ale naţiunii române din Ardeal şi ştiu ce sentiment dureros s'a născut la 1848, când s'a creat art. I de lege despre uniune, fără a se lua în considerare dorinţa ei seculară, şi tăindu-se în două firul speranţelor tocmai atunci, când avea prospecte să 'i-se împlinească această dorinţă seculară, întru-cât adecă dietei din Ardeal, convocată pe 29 Maiu 1848, între alte multe afaceri 'i-s'a impus prin propoziţiuni regale şi aducerea unei legi despre egala-îndreptăţire a naţiunii române din Ardeal. Şi dacă a produs durere la 1848 tăerea în două a unei astfel de speranţe, cu atât mai mare durere produce ea astăzi, după-ce în Ardeal esistă de fapt egalitatea de drept a naţiunii române şi a celoralalte naţiuni.

Al doilea, nu aflu proiectul acesta de lege de mulţămitor nici pentru aceea, pentru-că cu toate că recunoaşte în principiu egalitatea de drept individuală, totuşi egalitatea aceasta de drept nu e esecutata în amănuntele ei. Astfel în §-ul 3, unde e vorba despre alegerea de deputaţi, se menţin drepturile separate ale naţionalităţilor privilegiate de până acuma din Ardeal, într'atâta, întru-cât în aceste trei teritorii dreptul electoral e pus pe trei base, pe când pe pământul săcuesc e vot universal. (Nu e!) Fiecare Săcuiu e alegător! (Dacă e nobil!) În comitate şi în fundul regiu domnesc alte principii. Dar' în deosebi nu pot sprigini disposiţia aceasta pentru aceea, pentru-că

prin paragraful acesta e tăiată calea, ca cel puţin în viitoarea dietă Ardealul să poată fi representat în parlament pe basa representării de popor. Nu pot să-'l spriginesc nici pentru aceea, pentru-că nu aş voì, ca acum, când aducem lege despre detailuri, legea să provoace aceleaşi dureri pe cari le-a provocat la 1848 art. I de lege. Dacă la 1848 întârziam cu câteva luni cu aducerea acestui art. de lege, şi aduceam întâiu lege despre egala-îndreptăţire a naţiunii române, atunci Ardelenii erau pe deplin mulţămiţi. ear' uniunea era legată, nu numai în lege, ci şi în inimi, şi sigur să prefăcea în corp.

Domnilor, am auzit aici obiecţionarea, că dacă nu se ţinea adunarea dela Blaj.... Adunarea dela Blaj nu s'a pronunţat în contra uniunii. Adunarea dela Blaj a zis, să nu se întroducă uniunea, până nu se decretează egalitatea de drept a naţiunii române, ca şi aceasta să aibă influenţare în legislativă. Dar' domnilor, acest proiect de lege nu satisface nici promisiunilor puse în vedere în adresa dietei dela 1865 la propunerea ştimatului condeputat al nostru *Hossu.*

Am auzit, din partea unui prea stimat condeputat al nostru, că chestia e acum pe deplin coaptă. E coapta pentru Ungaria, e coaptă pentru o parte din poporaţiunea Ardealului, dar' nu e coaptă, — pentru-că nu s'a declarat, şi nu 'i-s'a dat ocasiune să se declare, — pentru marea parte a poporaţiunei, înţeleg pe Românii din sângele meu. Tocmai de aceea aş dorì, ca înainte de a se aduce legea aceasta pentru regularea amănunţită a raporturilor dintre Ardeal şi Ungaria, să fie ascultată poporaţiunea Ardealului. Domnilor, ideea aceasta nu e straină în legislaţiunea maghiară. Abia cu câteva săptămâni mai nainte, când la ordinea zilei era legea despre instrucţiunea poporală, — deşi aceasta nu e chestie atât de importantă ca cea actuală, — s'a ordonat şi atunci ascultarea celor interesaţi. Şi apoi, domnilor, acum nu e vorba despre bunătatea sau despre mancitatea unei legi, ci despre crearea unei legi. Nu despre aceea e vorba, că ce spune art. de lege I dela 1848, ci despre aceea, că oare cum s'ar putè aduce acum o lege, care să ne mulţămească pe toţi? (E greu lucru!) Domnilor, eu am fost de credinţa la 1848, şi sunt şi astazi de credinţa, că cu privire la uniunea Ardealului să poate aduce astfel de lege amănunţită, care să ne mulţămească pe toţi.

Tocmai de aceea, dacă nu se ridica înainte de ameazi întreaga casă întru atâta în contra ideii, ca să fie ascultat încă odată parlamentul Ardealului, aş fi spriginit propunerea aceea, pentru-că

sunt convins, că pe calea aceasta să ajunge scopul mai sigur. Dar' find-că atât de tare s'a sculat dieta în contra ei, spriginesc propunerea, ca proiectul să se redee ministeriului, pentru-ca ţinând seamă de toţi factorii cu forţe de vieaţă, şi având în vedere dorinţele juste ale tuturor naţiunilor din Ardeal, se presenteze proiect amănunţit de lege, în faţa dietei.

Mă simţesc îndatorat aici se răspund la o suspiţionare a unui stimat condeputat din Ardeal. Când astăzi un domn deputat voea să motiveze necesitatea cât mai grabnicei aduceri a acestei legi, a amintit şi argumentul, că în Ardeal deja sunt mişcări mari în contra uniunii. Domnilor, dacă sunt mişcări, acestea sau sunt legale, şi să întâmplă între cadrele legilor, sau sunt nelegale, cad în afară de cadrele legii, şi sunt în contra integrităţii ţării. Ori-cum sa fie însă, suspinionarea nu aparţine aici. Dacă sunt nelegale, guvernul îşi va şti face datorinţa, şi o va şi pune în lucrare în contra acelora, carí atacă integritatea ţării. Drept aceea, îmi iau voe a repeţi recomandarea propunerei mele de mai nainte."

***Ministrul de interne Wenckheim Béla*** roagă pe deputaţii înscrişi la cuvânt, să fie mai scurţi la vorbă, pentru-că timpul e scurt. Face sensaţionala declaraţie, că şi de altcum va mai trece multă vreme pănă ce va fi terminată în mod desăvârşit şi perfect uniunea Ardealului, şi că va trece multă vreme, pănă ce vor fi raporturile din Ardeal întru atâta asimilate celor din Ungaria, ca fiecare locuitor al Ardealului să se poată folosi de toate acele drepturi, pe cari le au locuitorii Ungariei, şi se împartă sarcinile pe cari le poartă în mod egal toţi locuitorii Ungariei. Cere respingerea propunerilor şi votarea proiectului de lege. (Aprobări.)

*Gál János, Melas Wilmos, Contele Teleki Domonkos sen.* şi *Halász Boldizsár,* abstau dela cuvânt.

***Binder Mihály*** spune, că dieta dela 1866 a ales, la propunerea deputatului Deák Ferencz, o comisiune pentru compunerea unui proiect de lege despre amănuntele finalisării uniunii Ardealului cu Ungaria, dar' comisiunea aceasta n'a lucrat nimica. Tot aşa a esmis o comisiune şi dieta dela 1848 din Cluj, care s'a întrunit, a lucrat, 'şi-a presentat dietei elaboratul, dar' dieta nu 'l-a primit. Lucrul trebue privit deci astfel, ca-şi-cum nu s'ar fi lucrat nimica în chestie. E de părerea însă, că legile dela 1848 trebue să fie ţinute.

În legile acestea stă, că guvernul va avea lipsă de cooperarea unei comisiuni compusă din Ardeleni la crearea legii despre amănuntele uniunii. Guvernul să se ţină de această disposiţie a legii dela 1848.

În fine, misiunea comisiunii alese la 1866 a primit-o guvernul asupra sa, a compus el actualul proiect de lege, care e făcut în pripă, şi în pripă vine şi desbătut în ultimele zile ale dietei actuale. Să nu se uite însă, că trăim nişte timpuri în cari nu se pot menţinè legile, cari nu corespund trebuinţelor poporului, şi că legile cele rele, pe lângă aceea că nu pot fi ţinute, mai nasc şi ele rele. Roagă dieta sa nu se grăbească cu votarea acestui proiect de lege, care e atât de manc, încât nici nu poate fi îndreptat cu amandamente. Recomandă spre primire propunerea lui *Rannicher.*

*Papp Lajos* renunţă la cuvânt.

*Aloiziu Vlad:* „Onorată casă! (Să abstai!) Nu abstau. Apreciez din destul motivele pe cari le-a espus stimatul domn ministru de interne. Simţesc importanţa minutelor şi scumpetea vremii, şi numai părerea de rău trebue să 'mi-o esprim, că nu pot absta dela cuvânt, şi că nu mă voiu putè esprima poate cu acea scurţime cu care aş voì. Cu toate acestea aşa cred, că toţi suntem convinşi, că e mai bine, dacă una sau alta ce e de spus din partea unuia sau a altuia dintre deputaţi referitor la obiectul acesta, că ce s'a spus sau se va spune, să se spuna mai bine aici decât altundeva. (Foarte adevărat!) Şi în privinţa aceasta fie timpul ori-cât de scump, nu se face pradă cu el în mod netrebnic. (Adevărat. Să auzim!) Mă văd silit a vorbì, cu atât mai vârtos, ca punctul meu de vedere în privinţa obiectului acestuia e foarte special.

Proiectul de resoluţiune înaintat de condeputatul Măcelariu 'l-am subscris şi eu, cu alţi douăzeci, dar' motivele cuprinse în el nu sunt ale mele, pentru-că eu proced cu totul din alt punct de vedere, şi din adevăratul proiect de resoluţiune primesc numai partea a doua de a mea. Punctul meu de plecare şi de vedere e *legalitatea.* Eu acceptez art. de lege VII dela Pojon şi art. de lege I dela Cluj, ambele din anul 1848, ca legi, a căror valabilitate nu poate forma obiect de discuţie.

Le primesc pentru aceea, pentru-că ele, cu toate că art. de lege I din Ardeal nu corespunde întru toate, judecând din punctul de vedere al dreptului public ardelenesc, tuturor cerinţelor legale din legile Ardealului, au fost puse de fapt în vigoare la 1848 prin aceea, că în înţelesul şi în urma determinărilor lor, toate cercurile electorale

ale Ardealului au ales deputaţi pentru dieta Ungariei, convocată pe 2 Iulie 1848 la Pesta. La alegeri au luat parte, atât îndreptăţiţii de naţionalitate maghiară şi săcuească, cât şi cei de naţionalitate română şi sasă, şi în urmarea acestui lucru la dieta numită s'au presentat mai mulţi deputaţi, Saşi şi Români, făcând parte din ea până la îndepărtarea lor din dietă, întâmplată în luna Septemvrie a aceluiaşi an. (Adevărat. Aprobări.)

Din aceea însă, că acceptez articolele acestea de lege, nu urmează mă rog aceea, ce o mare parte dintre D-voastră ar vrea să concludă, că adecă trebue primit proiectul de lege presentat de dl ministru de interne.

Articolele de lege dela 1848, din Pojon şi Cluj, au decretat uniunea, şi uniunea nu mai poate cădè sub întrebare. Dar' domnilor, articolele de lege din Pojon şi Cluj dela 1848 n'au regulat modalităţile esecutării şi a perfecţionării uniunii. Vă voiu cetì paragraful din lege referitor la aceasta. (Îl ştim!) Cu toate că-'l ştiţi, eu îl voiu cetì, pentru-că cred a-'i fi descoperit o nouă parte, care ne-a scăpat din vedere, sau cel puţin nu a fost amintită aici. Paragraful 4 al articolului de lege dela Pojon sună aşa: „Se face de datorinţa ministeriului responsabil, ca folosind toate mijloacele posibile legale, să se pună în înţelegere, atât cu comisiunea numită în privinţa aceasta de către dieta din anul trecut a Ardealului, cât şi cu dieta ce în curînd va fi convocată în Ardeal, la tot casul însă se facă, atât paşii necesari pentru esecutarea desăvârşită a uniunii, cât se şi presenteze proximei diete proiecte amănunţite de lege în chestia aceasta, etc. etc.“ —

Ştiţi, domnilor, că dieta dela Pojon 'şi-a adus conclusele la finea lui Martie şi începutul lui Aprilie anul 1848, precum veţi şti şi aceea, că dieta din Ardeal 'şi-a ţinut consultările şi a adus legile în luna Iunie 1848. Dispoziţia legii acesteia nu se poate aplica deci la comisiunea regnicolară, despre care vorbeşte §-ul 2 din art. I de lege al dietei din Cluj dela 1848, ci se refere la comisiunea esmisă la 1847 din partea dietei din Ardeal, pentru-ca în chestia uniunii să se consulte cu comisiunea regnicolară ce va fi esmisă din partea dietei Ungariei. Dar' art. de lege dela Cluj nu comisiunea aceasta a îndrumat-o să confereze cu ministeriul Ungariei, chemat şi îndreptăţit spre aceasta în urmarea disposiţiei clare a art. de lege VII din Pojon dela 1848, ci în înţelesul §-lui 2 din art. de lege I al dietei din 1848 dela Cluj a fost aleasă o nouă comisiune regnico-

lară, sub presidenţia contelui Teleky József, ear' în cas de împedecare a presidentului ţării, baronul Kemény Ferencz. Va se zică, dispoziţia clară a legii n'a fost respectată.

Pentru-ca să nu-'mi poată spune cineva, că cu toate că esplic corect legea, sunt rabulisc şi mă folosesc de apucături, declar, că gravitatea nu o pun pe neobservarea acestei disposiţii a legii, gravitatea pe care vreau să-'mi întemeiez raţionarea. Am voit numai să constat, că disposiţia clară a legii nu e împlinită. Dar' să nu luăm lucrul aşa, cum după lege trebuia să se întâmple, ci aşa cum s'a întâmplat. Dieta din Cluj dela 1848 a ales în înţelesul §-lui 2 din art. de lege o comisiune. Că în comisiunea aceasta ales-a esclusiv pe membrii din comisiunea dela 1847 sau nu, — eu nu ştiu. Se poate, că tocmai aceia au fost aleşi, dar' despre lucrul acesta nefăcându-se pomenire în lege, aşa îl iau, ca şi cum s'ar fi ales membri cu totul noi, ceea-ce de altcum e lateral şi de a doua mână. Ce avea comisiunea aceasta se facă? După părerea mea aceea, să împlinească misiunea comisiunei precisate în mod clar şi determinat în §-ul 2 din art. I de lege dela Cluj din anul 1848, şi anume prin următoarele cuvinte: „A coopera la aducerea în consonanţă a intereselor Ardealului cu ale Ungariei, şi a aduna material pentru proiectele de lege ce vor fi presentate în chestia aceasta din partea ministeriului, celei mai deaproape diete comune.“

A făcut sau nu comisiunea lucrul acesta, nu ştiu. Domnul deputat Iosif Hossu aşa zicea, că 'şi-a împlinit însărcinarea. Dar' eu domnilor, care am fost deputat la dieta dela 1848 din Pesta, nu-'mi aduc aminte să-'şi fi presentat comisiunea aceea elaboratul, şi cu atât mai puţin, ca ministeriul să fi presentat proiect de lege cu privire la uniune.

Stând astfel lucrul, ce trebuia să fie făcut?

Dacă comisiunea amintită nu 'şi-a împlinit chemarea, trebue să fie provocată din partea ministeriului să-'şi împlinească însărcinarea. Dar' aceasta nu se mai poate face, pentru-că partea cea mai mare dintre presidenţii şi membrii comisiunei aceleia au murit. Comisiune nouă earăşi nu poate fi aleasă, pentru-că după D-voastră, şi chiar şi conform legii, dieta din Cluj dela 1848 a fost ultima dietă a Ardealului. Bine. Acceptez acest punct de vedere. Dar' domnilor, care nu dispun destul de clar şi de determinat legile dela 1848 şi cu privire la Croaţia, care la 1848 stătea în legături cu mult mai strînse cu Ungaria decât Ardealul, care avea guvern separat şi legis-

lațiune seperată, legături nimicite prin evenimentele dela anii 1848/49, precum nimicite au fost ele și cu privire la Ardeal? Și ce s'a întâmplat referitor la Croația? Legislatura dela 1861 a acceptat procedura într'adevăr vrednică de laudă și apreciată în mod escelent și din partea mea, că a întins Croației foaie albă, și înțelegerea s'a făcut. Dacă s'ar fi întrebuințat volnicie, împăcarea sigur că nu se făcea. Dar' fiind-că au fost ascultați ei, ea s'a întâmplat, și deputații croați au venit cu plăcere aici, primiți fiind din partea dietei cu bucurie și cu salutări.

Motivul meu principal în privința regulării desăvârșite a chestiei uniunii Ardealului e deci acela, că nu atât legea, cât mai mult echitatea manifestată față de Croația să ne fie principiul călăuzător. Echitatea față de o țară, care în decurs de trei sute de ani a avut vieață independentă de stat, e recomandată în special astazi și de constelațiunea grea europeană.

Vă veți aduce aminte domnilor, că la 16 Februarie 1866 ziceam, că eu sunt unul dintre acei puțini Români inteligenți, cari spriginesc uniunea. D-voastră a-'ți rîs de mine, ceea-ce eu nu am meritat. Cu toate acestea, eu sunt și am fost amicul uniunii. Pentru-ce? Pentru-că așa aflu, că uniunea e nu numai în interesul Maghiarului, ci și în al Românului. Câte și ce fel de interese vitale îi leagă de olaltă! Și apoi nu sunt aduși în legătură mai strînsă Românii din Ungaria și Ardeal, chiar și bisericește, și anume, atât cei gr.-cat., cât și cei gr.-orient. după-ce cei dintâiu aparțin metropoliei din Alba-Iulia, cei din urmă metropoliei din Transilvania? Dar' afară de aceasta, mai sunt și alte interese și considerațiuni, pe cari nu vreau să le înșir, ca nu cumva vorbirea mea să fie prea lungă. Dar' domnilor, poporul român din Ardeal însuși nu s'a declarat nici-odată, că nu vrea uniunea. Chiar și adunarea românească ținută în 15 Maiu 1848 la Blaj s'a pronunțat, că în principiu nu e contra uniunii și a legăturii mai strînse cu Ungaria, ci a dorit numai un lucru, ca națiunea română din Ardeal să fie primită ca a patra națiune regnicolară, și ca atare să iee parte la hotărîrile ce se vor aduce în chestia uniunii, ca să nu se poată spune, că s'a decis »*de nobis sine nobis*«. Drept aceea, dieta din Ardeal, căreia adunarea din Blaj 'i-a presentat prin o deputațiune stătătoare din o sută de membri petițiunea referitoare la acest lucru, după modesta mea părere n'a procedat destul de cuminte, atunci când nu a împlinit punctul principal al rugarii, pentru-că prin aceasta să evită vărsarea de sânge omenesc.

Dar' că bine sau rău a făcut, nu e necesar să mai esaminăm. Uniunea e făcută. Da, însă a mai rămas regularea desăvârşită a disposiţiilor născute din principiul uniunii, lucru pe care articolii de lege din Ungaria şi Ardeal despre uniune 'l-au lăsat neresolvat. Să vă conduca, cu privire la obiectul acesta, cu privire la Ardeal, aceeaşi echitate şi marinimie, pe care a-'ţi manifestat-o faţă de Croaţia, şi puteţi fi siguri, că uniunea va fi pentru amândouă ţările isvor de binecuvântare şi va fi trainica.

Se poate, că într'o dietă de nou convocată în Ardeal, cei interesaţi, anume, Românii şi Saşii, vor pretinde poate mai mult decât se află în acest proiect de lege. Dar' se poate şi aceea, că vor cere mai puţin. Dar' în ambele casuri resultatul ar fi un favor de nepreţuit, anume, că nime nu se va putè plânge, că n'a fost ascultat amăsurat dorinţei sale. Să judece stimaţii mei condeputaţi, ce deosebire e între aceea, dacă se octroiază asupra cuiva ceva, şi între aceea, când legea să aduce pe seama sa cu consentimentul seu.

Eu, domnilor, am studiat istoria universală, am studiat vieaţa statelor europene şi desvoltarea constituţiei lor, şi aşa am aflat, că modalitatea proiectatei uniuni a Ardealului cu Ungaria e prea analogă cu istoria unirii Irlandei cu Anglia. Ear' dacă, domnilor, puternicei Britanie a putut o ţărişoară mică ca Irlanda să-'i causeze calamităţi atât de nesfârşite, unei ţări mai mici, cum e Ungaria, poate să-'i causeze şi mai mari neplaceri o Transilvanie ajunsă în doaga Irlandei.

Eu, fiind-că îmi iubesc patria cu caldură, aş voì să o feresc de astfel de neplăceri şi primejdii, şi de aceea îmi ridic cuvântul, căci credeţi-'mi domnilor, e cu mult mai uşor, ba chiar mai plăcut să tac. (Să poate!) Nu numai sa poate, dar' e sigur, fiind-că mijlocitorul de obiceiu nu primeşte mare mulţămire, nici dintr'o parte nici din ceealaltă. Dar' în momente atât de importante, când se propune crearea unei legi atât de însemnate, n'am putut tăcè, pentru-că eu nu doresc ca patria mea să aibă o Irlandă.

Va obiecţiona cineva, că după-ce legea dela 1848 a esmis comisiune pentru elaborarea regulelor de unire, nu e de dorit o nouă convocare a dietei din Ardeal, fiind-că şi de altcum dieta nu ar fi legală. Răspund la aceasta, că pentru convocare vorbeşte oportunitatea, utilitatea şi echitatea. Şi apoi nu poate fi trecută cu vederea nici aceea, că dela 1848 Ardealul a mai avut două diete, anume, cea dela Sibiiu din 1863, şi cea din Cluj dela 1865, şi de aceea nu

aflu motiv, că dacă s'ar arăta a fi oportună şi de dorit, de ce să nu se convoace şi a treia dietă, şi adecă din partea principelui acum încoronat, dacă prin aceasta se poate esopera liniştirea publică?

Aşa ziceţi D-voastră, că dieta Sibiiului n'a fost legală. Adevărat. Dar' de altă parte nu se poate nega, că convocată fiind ea pe temeiul unei legi liberale, deşi octroate, a fost corespunzătoare pretensiunilor majorităţii poporaţiunii din Ardeal, ale Românilor ardeleni, pe când la anul 1865, dieta dela Cluj, convocată fiind pe basele alegerilor restrînse, n'a corespuns intereselor acelora, şi nici nu era lipsă de ea, pentru-că luat lucrul din punct de vedere strict legal, nici aceasta n'a fost mai legală decât dieta sibiiană dela 1863, şi totuşi în aceasta au întrat deputaţii aleşi, Maghiari şi Săcui, pe când în dieta dela Sibiiu s'au împotrivit a întra şi a lua parte la ea, din motivul că după ei era — ilegală.

Aceea stă şi rămâne adevăr, că la tot casul din punct mai echitabil de vedere au mânecat factorii cari au convocat dieta dela 1863, decât cei-ce au convocat dieta dela 1865, şi anume, pentru aceea, pentru-că cea dela 1863, pe lângă faptul că a fost convocată pe base mai liberale, cruţând susceptibilităţile unei numaroase clase de popor, a căutat să împlinească pretensiunile ei, cu toate că a esploatat-o în favorul şi folosul propriu.

De ar fi dat providenţa, ca barbaţii ajunşi la 1865 în fruntea guvernului, faţă de a căror curată iubire de patrie mă port cu sincer respect, să fi înţeles, ca în loc să convoace în 1865 la Cluj dieta pe care nici deputaţii Maghiari nici cei Săcui nu au recunoscut-o de legală, şi nu au dorit-o nici Românii nici Saşii, ba nici împrejurările nu au justificat-o, dacă în locul acesteia, zic, ar fi înduplecat pe deputaţii Maghiari şi Săcui aleşi pentru dieta din anul 1863 dela Sibiiu să între în ea, şi să se fi pus în dieta aceasta la cale desbaterile asupra dispoziţiilor referitoare la modul de esecutare al legii despre uniune, şi să se fi adus aici hotărîrile. Pentru-că în casul acesta negreşit trecea legea despre uniune, resolvându-se consecinţele cu voinţă comună.

Dar' aşa zice zicătoarea ungurească: Elmult esőnek nem kell köpenyeg. Dar' zice şi aşa, că din trecut trebue să tragem învăţătură. Celor-ce cu dubietate clatină capul auzind afirmarea mea, că în casul atins legea uniunii putea să fie trecută negreşit prin dieta dela Sibiiu, le răspund, că domnii aceia n'au să uite, că elementele din dieta aceasta sunt şi de altcum atât de divergente.... (Să

abstai!)... Nu abstau!... şi interesele noastre au fost, şi la o nouă convocare a dietei ar fi, atât de încurcate, invidia reciprocă, jaluzia a eşit şi va eşi atât de mult pe plan, încât desteritatea şi bunăvoinţa pe care văd eu că o posed manuatorii guvernării actuale, fără îndoeală le-ar fi folosit cu succes în favorul patriei, şi prin aceasta ar fi resolvat spre folosul comun aceasta chestie fatală.

În urmarea tuturor acestora, partea a doua din proiectul de resoluţiune presentat de Măcelariu, respective resoluţiunea, o primesc astfel, ca guvernul responsabil să fie îndrumat, să convoace în înţelesul art. de lege VII dela Pojon din 1848 o nouă dieta în Ardeal, esoperând aici resolvarea amanuntelor ivite în chestia uniunii, şi stabilirile făcute sa le presenteze proximei diete comune pentru a le trece în lege."

*Berzenczey László* spune, că nu trebue împedecat nimeni în esprimarea părerii sale asupra acestui obiect dela ordinea zilei, şi că trebue lăsat să vorbească şi omul, care vede cum într'un minut 'i-se nimiceşte speranţa nutrită în decursul întregii sale vieţi. El nu ia în nume de rău Românilor amărăciunea de care sunt cuprinşi, şi regretă, că proiectul acesta de lege a fost adus în discuţie atât de târziu, căci era mai bine dacă se vorbea mai mult în chestie din ambele părţi. Cât pentru autonomia Ardealului, să nu se uite, că şi dacă a esistat, ea a fost maghiară. Întreaga istorie a Ardealului e o istorie a Maghiarilor. Nu se miră, că Românii sunt contra uniunii, pentru-că ei într'adevăr n'au fost representaţi în mod cuvenit în dieta dela 1848 din Cluj, dar' se miră de Saşi, cari au votat-o, şi votându-o nu ziceau alta, decât: „faceţi ce vreţi cu Ungaria, cu lumea întreagă, numai privilegiile noastre să ni-le lăsaţi." Face imputare Saşilor, că în chestia naţională s'au aliat cu Maghiarii în contra Românilor şi a Sârbilor, ear' acum în chestia uniunii dau spate cu Românii în contra Maghiarilor. Zice că nu e bine să se vorbească despre adunarea din Blaj, pentru-că prin provocare la zilele de revoluţie să nasc recriminări şi iritaţiuni. Vremea privilegiilor a apus, ear' certe au fost destule în Ardeal şi pentru Ardeal. Românii să nu se împotrivească uniunii, pentru-că prin uniune au primit ei libertatea şi prin uniune li-se garantează viitoriul. Salută şi votează proiectul de lege al comisiunii centrale.

*Vichente Babeş:* „Onorată casă! (Să abstee!) Dacă va binevoì onorata casă să mă asculte cu puţină pacienţă, nu voiu abusa de ea. Proiectul de resoluţiune înaintat nu deneagă uniunea, ono-

53

rată casă, şi nici nu face obiect de discuţie din legalitatea legilor despre uniune, şi nici nu procede din acest punct de vedere, ba recunoaşte necesitatea şi foloasele uniunii, — ci din punctul de vedere pur al dreptăţii şi al intereselor poporului, din acest punct de vedere procede, din care, cum ştie onorata casă, a procedat şi un rescript prea înalt, care doreşte, să binevoiţi a nu vă ţinea prea strict de literile moarte ale legii.

Eu, onorată casă, nu voiu dificulta de astădată în mod direct legea despre uniune, şi nici pe cea din Cluj nu o voiu discuta, accentuându-'i lipsele de formă, dar', onorată casă, cu toate acestea, ţin că va fi necesar, nu numai în interesul chestiei acesteia, ci şi cu considerare la viitorul întregei patrii, se esaminăm mai deaproape esenţa acestei legi.

Eu deci, onorată casă, voind să mă folosesc de dreptul meu de deputat şi de perfecta libertate a cuvântului, observ în general, că e mare deosebirea între lege şi lege. E cu totul de altă valoare o lege dreaptă, adusă pe basele dreptăţii, decât o lege nedreaptă. Şi în privinţa aceasta 'mi-am luat voe a mă declara încă la anul 1861, şi acum repet, că legea care decretează uniunea, să fie chiar de o sută de ori legală, ca dreaptă şi consunătoare cu interesele majorităţii ţării, ale poporului român, nu o va putè afla nimeni. Eată, acesta e punctul de vedere, din care procedând, presentatul proiect de resoluţiune, provoacă onorata casă, să binevoească a fi cu considerare faţă de popor, şi a lua în seamă şi cuvântul şi dorinţa poporului din Ardeal, în deosebi a naţiunii române.

Aud din toate părţile, că este lege şi nu ne putem abate dela ea. Dacă vorba e despre aceasta, dacă nu voiţi să ştiţi nimica de dreptate şi de interesul poporului, fie-'mi permis ca cel puţin în mod obiectiv să-'mi spun părerea asupra esenţei legii. Adevărat că este lege, dar' obiectul acestei legi nici nu e obiect de legislaţiune. Binevoiţi a-'mi permite să fac desvoltarea cuvenită. Va fi bine să o ţinem în minte aceasta, în interesul viitorului. (De ce?) O voiu spune imediat de ce. Recunoscând că este un corp legiuitor, fie feudal, fie representativ, competenţa şi cercul de putere a acestei legislaţiuni, zic a legislaţiunii, e nemărginit. Dar' această competenţă şi cerc de activitate al legislaţiunii nu se estinde totuşi mai departe, decât până la aducerea legilor ce servesc spre organisarea şi asigurarea ţării pe care o represintă. Dar' a nimicì ţara, a nimicì fiinţa de stat, nu zace în puterea nici unui corp legiuitor. Pentru-că un corp legiuitor

nu poate decide, nu poate aduce lege, pe care să n'o poată earăşi el însuşi modifica, sau să n'o poată nimicì. Vă întreb acum, unde e acea corporaţiune legiuitoare a Ardealului, care ar putè schimba, respective ar putè nimicì hotărîrea adusă în chestia uniunii? Domnilor, să ne ferim a recunoaşte principiul stabilit, prin aducerea legii de uniune, pentru-că putem încă s'o păţim.

Eu o spun totdeauna, că e bine, ba e foarte necesar să venim în curat cu noţiunile. Şi o spun aceasta şi în casul de faţă, pentru aceea, pentru-că după-cum am permis, e mare deosebirea între legea dreaptă şi competentă, şi între legea nedreaptă şi necompetentă, şi aici notez pentru aceia, cari pun legea despre eliberarea ţărănimei într'un şir cu legea despre uniune, drept răspuns, că e mare deosebirea între legea despre desrobirea ţăranilor, sau altă lege prin care se regulează organisarea internă a ţării, şi între legea, care nimiceşte esistenţa, neatârnarea ţării.

Veţi binevoì a recunoaşte, că legea uniunii, ales art. de lege I din Cluj, dela 1848, nimiceşte autonomia Ardealului, esistenţa Ardealului. Binevòiţi deci a înţelege, ca avem destul de ponderoase motive din cari am mânecat, când rugăm onorata casa, să nu se ţină atât de strict de lege, atunci, când valoarea ei internă, ori-cât de legală să fie ea în privinţa formei, violează interesele şi sentimentele poporului, ale majorităţii poporului. (Nu le nimiceşte!)

Poporul din Ardeal, cel puţin naţiunea română din Ardeal, n'a fost nici odată mulţămită, şi nn poate fi mulţămită cu uniunea, sau cel puţin cu decretarea uniunii şi cu modalităţile esecutării ei. Asta nu se poate nega, şi în privinţa aceasta esistă plângere şi dificultare. Tocmai de aceea, domnilor, binevoiţi a precumpănì aceasta şi a o ţinè în seamă, pentru-că deşi în proiectul nostru de resoluţiune înaintat, respective în motivarea aceluia, nu negam, ba nici nu discutăm legea uniunii, (Pentru-că nu se poate!)... aşa cred, ca tocmai după cele înşirate prea se poate... dar' n'am făcut-o, pentru-ca nu vrem să ne legăm de forme, cu atât mai puţin voim să vă vătămăm sentimentele, — ci avem în vedere valoarea internă şi scopul final al lucrului, şi mânecând de aici, nu se poate nega, că zău, la tot casul e mai bine, mai salutar, mai folositor, atât pentru Ardeal, cât şi pentru Ungaria, atât pentru naţiunea maghiară, cât şi pentru cea română, dacă unirea s'ar face aşa chip, cum s'a făcut între Ungaria şi Croaţia. Adevărat, că ar fi uniune şi nu fusiune, dar' în ea ar fi la tot casul binecuvântare.

Daţi-'mi voe domnilor, eu nu contez la aceea, să vă capacitez, pentru-că zau, în contra interesului, în contra interesului naţional, cam cu greu poate fi capacitat cineva. Dar' gândiţi-vă, că în jurul chestiei acesteia are interese sfinte şi naţiunea română, şi că şi noi din interes am procedat, şi tocmai aceasta e pe ce ne-am basat proiectul nostru de resoluţiune. Şi dacă e vorba de astfel de două marí interese, zău, aşa cred, că e foarte bine, dacă aceste interese se egalează în mod just şi frăţeşte, pentru-că domnilor, după-cum 'mi-am luat voe a face observarea la începutul vorbirii mele, legea uniunii, chiar lege sa fie, între lege şi lege e mare deosebirea, şi legea dreaptă e recunoscută de popor şi atunci, dacă are greşeli de forma, dar' legea nedreaptă esista numai păna atunci, până-când o menţine volnicia sau puterea. E de netăgăduit deci, că pentru ambele părţi ar fi mai bine şi mai folositor, dacă s'ar creia o lege, în formă de convenţie, pentru-că nu se poate nega, că o astfel de uniune de ţară în lumea întreagă să face şi se regulează, nu prin legi simple, ci prin convenţiuni.

Eu, onorată dietă, am espus şi am esplicat punctul de vedere pe care stăm noi, cei-ce am subscris proiectul de resoluţiune, şi acum spun numai pe scurt atâta încă: recomand onoratei case proiectul nostru de resoluţiune."

*Szász Károly* şi *Székely Gergely* renunţă la cuvânt.

***Trauschenfels Emil,*** contrar părerilor celoralalţi deputaţi Saşi, declară, că el, şi cu el o mare parte a naţiunii sase, primeşte cu sinceră bucurie acest proiect de lege, care leagă în mod desăvârşit aceste două ţări. (Aprobări.)

***Ioan Puşcariu:*** „Onorată casă! Voiu vorbi foarte pe scurt. Nu vreau nici eu să analisez toate acele fase prin cari a trecut de mai bine de un secol chestia uniunii. Lucrul acesta îl las în grija istoriei. Dar' nici nu vreau să desvolt obiectul de pe tapet, adecă modul regulării chestiei din Ardeal, pentru-că ar fi, sau prea târziu, sau înainte de vreme, ci vreau să notez numai atâta, că a succes bărbaţilor eminenţi de stat să stabilească împăcare între Ungaria şi celelalte provincii ale imperiului austriac, le-a succes împăcarea cu Croaţia, şi va succede cu Fiume, ba să poate că va succede şi cu Dalmaţia. Părerile în privinţa regularii uniunii Ardealului, în situaţia actuală politică, nu sunt atât de divergente la popoarele din Ardeal, ca sa nu se fi putut ajunge şi aici, tocmai pe calea aceasta, la un

punct de apropiere şi de întâlnire, şi mânecând dela el, să se fi resolvat chestia de pe tapet. Aş fi dorit deci, să se fi putut resolva tot pe calea învoelei şi amănuntele regularii uniunii Ardealului. Numai atâta am voit să spun."

*Sigismund Papp* renunţă la cuvânt. *Raportorul Csengery Imre* recomandă proiectul de lege spre primire, accentuând, că inima Ardealului de mult a fost unită cu a Ungariei, pe basa originei şi a afinităţii de sânge.

***Presidentul*** pune proiectul de lege la vot, şi casa îl primeşte cu mare majoritate, prin urmare, respinge proiectul de resoluţiune al Românilor şi respinge propunerea Sasului Rannicher. În urmă se întră în discuţia specială. La §. 3 vorbeşte

***Iosif Hossu:*** „Onorată casă! Revoc în memoria onoratei case, că în 15 Noemvrie am înaintat casei proiect de lege, a carui motivare din partea mea a rămas pe ziua de astazi. Mărturisesc, că după-ce onorata casă a decis, ca în chestia aceasta ministeriul să înainteze viitoarei diete un proiect de lege, nu vreau să mai plictisesc casa, dar' una vreau să spun onoratei case, că *prin acceptarea acestei legi mi-s'au nimicit speranţele şi nisuinţele ce le-am nutrit de douăzeci de ani.*"

La paragraful 9 vorbeşte deputatul român

***Sigismund Papp:*** „Onorată casă! Dacă privesc în sala aceasta, văd că numai eu sunt Român şi sunt încunjurat de o grămadă de Saşi. (Acolo e Hossu!) Va se zică, suntem doi. Pe el nu 'l-am văzut. Dacă esaminăm evenimentele din zilele acestea, vom esperia, că atunci când a venit pe tapet chestia naţionalitaţilor, a fost decretat principiul, că aici nu esistă altă naţiune politică decât cea maghiară. Lucrul acesta azi-mâne să preface în lege, şi în faţa legii noi toţi vom avea să ne plecăm. Dacă străbat prin evenimentele dela 1848, văd că Românii doreau, că dacă Saşii vreau să fie naţiune, şi Săcuii vreau să fie naţiune, să fie acceptaţi şi ei de a patra naţiune. Lucrul acesta nu s'a întâmplat atunci, şi nu se întâmplă nici acuma.

Peste aceasta am trecut. Săcuii cu mare resignaţiune nu se mai provoacă la privilegiatul bou săcuesc, şi dl deputat Berzenczey nu vrea să-'l mai friga pe seama principelui. (Ilaritate.) Nu pot să fiu nici eu amic al privilegiilor, ci m'am mirat numai, văzând că

comisiunea centrală a lăsat totuşi unele privilegii pe seama Saşilor, şi ei totuşi nu sunt mulţămiţi cu privilegiile lăsate.

Eu vorbesc în contra textului comisiunii centrale, nu în contra §-lui 9, ci în general.

Domnilor, în secţia noastră a fost decretat faptul, că nu cunoaştem naţiune sasă, pentru-că noi cunoaştem numai Ardealul, sau acea parte a Ardealului, care aparţine acì, şi cunoaştem naţiune maghiară. Şi fiind-că aşa a fost aceasta decretat alaltăeri, ear' ei nu sunt mulţămiţi nici atunci, când separat li-se dă ceva, — aflu că nu e just şi nu e echitabil. Pentru-că cine e *comes*-ul acela săsesc? Care e Saxonia aceea, ţară săsească, după-cum îi zic ei? Ce e alta, decât totalitatea celor unsprăzece municipii, în cari Românii formează majoritatea? O spun aceasta acum în faţa compatrioţilor nostri saşi, pentru aceea, pentru-că ei atunci, când s'a discutat legea de naţionalităţi, amăsurat obiceiului lor, au vorbit în doi peri, şi dacă ei n'au dat nimica Românilor, nici eu, ca Român, nu pot să le dau lor nici un privilegiu, ci vreau şi eu pe teritorul săsesc, cum vreau ei pe cel unguresc, ca §-ul 9 nu în sensul lor sa fie modificat. Pentru-că e foarte natural, că procedând din principiul responsabilităţii, isvorît din forme de guvernare constituţionale, guvernul poate numi de comes sau de fişpan numai pe unul în care are încredere. Nu poate numì, decât pe cine el îl vrea. Ear' dacă s'ar permite alegerea, s'ar putè întâmpla să cadă alegerea pe unul, în care guvernul n'ar avè încredere, şi cu care n'ar putè guverna. Şi apoi, domnilor, pe pământul crăesc poate fi numit şi un Român de comes, dar' Saşii din instinct n'ar face lucrul acesta, adecă să-'l aleagă, întru-cât adecă înaintea lor Românul nu ar avè nici un credit, nici o încredere. Ar alege deci totdeauna şi totdeauna un Sas şi eventual şi pe unul în care guvernul n'ar avea încredere. S'ar putè deci pretinde, ca guvernul să-'l întărească? Nu, pentru o lume întreagă.

Eu nu recunosc pe comesul de alta, decât de fişpan, şi nu cunosc universitate săsească, teritoriu săsesc.

Şi fiind-ca ei au şters naţiunea mea din şirul celor vii, nu-'i recunosc nici eu de naţiune. Şi în privinţa aceasta, domnilor, sunt de părerea, că §-ul 9, care vorbeşte despre aceea, că guvernul să numească pe comesul săsesc, să se menţină, pentru-că eu nu vreau să fie modificat pe placul Saşilor. Pentru-că în casul, că s'ar primì modificarea Saşilor, totdeauna un Sas ar fi comes, eu însă vreau, că dacă guvernul vrea, pe seama aşa numitului pământ crăesc să poată fi numit

şi un Român de comes. Şi vreau aceasta cu atât mai vârtos, fiind-că în cele unsprăzece municipii săseşti Românii fac majoritatea, şi aflu de echitabil, ca şi un Român să poată fi comes săsesc, cum de secole peste Români au fost totdeauna Saşi, pe pământul pe care, conform legilor ardeleneşti, Sasul nu are, şi de drept nici nu a avut mai multe şi mai mari drepturi decât Românii."

Se primeşte textul original. La §-ul 10 vorbeşte

*Iosif Hossu:* „Onorată casă! Dacă §-ul 10 să primeşte aşa cum e proiectat, nu vorbesc nici un cuvânt." (Îl primim aşa cum e!)

*Sigismund Papp:* „Onorată casa! (Să abstee! Să auzim!) Văd, că pacienţa onoratei case e eshauriată, dar' totuşi voiu spune ce-'mi zace la inimă, anume, că eu aici, în şirul al treilea, în loc de: »*universitate săsească*« vreau să se pună »*universitatea fundului regiu*,« ear' în loc de »*sas*« pretutindenea *fundul regiu*.« Nu vreau să le dau privilegii."

Se primeşte textul original. Se votează şi ceialalţi paragrafi, şi cu aceasta discuţia e terminată asupra uniunii Ardealului cu Ungaria.

## Legea despre unirea Transilvaniei cu Ungaria.

Articolul de lege despre regularea amănunţită a uniunii Transilvaniei cu Ungaria, votat din partea parlamentului ungar, a fost sancţionat în 6 Decemvrie 1868 şi promulgat în ambele case ale parlamentului ungar în 7 Decemvrie 1868, ear' în colecţiunea de legi ale ţării a fost publicat în 9 Decemvrie 1868, în textuarea următoare:

*§. 1.* După-ce deja prin articolul de lege I din 1848 dela Cluj, toţi locuitorii Transilvaniei, fără deosebire de religiune, naţionalitate şi lege, au fost declaraţi ca egal-îndreptăţiţi, şi toate legile Transilvaniei, contrare acesteia, au fost abrogate, să desfiinţează împărţirile de teritor, existente după naţiunile politice, numirile, prerogativele şi privilegiile în legătura cu acelea, întru-cât ele să vor fi dat vre-unei naţionalitaţi, pe lângă escluderea celoralalte, şi să acordă de nou egala îndreptăţire a tuturor cetăţenilor Ungariei şi Transilvaniei, în privinţa cetăţenească şi politică.

*§. 2.* De vreme ce legislativa separată a Transilvaniei s'a desfiinţat prin articolul de lege VII dela 1848 din Pojon, şi prin articolul de lege I dela Cluj, dreptul constituţional de legiferare, desfiinţarea şi interpretarea lui, îl va esercia şi privitor la teritorul

transilvan esclusiv regele legal încoronat şi parlamentul legal convocat al Ungariei.

*§. 3.* Privitor la representarea parlamentară a cetăţenilor locuitori pe teritorul transilvan al Ungariei, rămâne până la o ulterioară dispoziţiune a legislativei artic. de lege II dela Cluj din anul 1848 în vigoare, care dispune în mod provisor despre alegerea de deputaţi. Şi toate agendele, cari în înţelesul citatului art. de lege şi al ordinului ministerial esmis la 10 Ianuarie 1866, în înţelesul punctului 10 al aceluia, erau reservate guberniului regesc transilvan, vor aparţinè pe viitor cercului de activitate al ministeriului de interne.

*§. 4.* Districtul Năsăud, constituit în urma desfiinţării institutiunii de grăniţeri transilvăneni, ca jurisdicţiune va fi menţinut în această calitate şi învestit cu dreptul de a trimite în parlamentul Ungariei doi deputaţi, cari urmează să fie aleşi în înţelesul art. de lege II dela 1848 din Cluj, prin ceea-ce numărul deputaţilor de pe teritoriul transilvan să ridică la 75.

*§. 5.* În casa magnaţilor ungară au loc şi vot, pe lângă membrii cuprinşi în punctul prim al art. de lege VII dela 1848 din Pojon, şi comiţii supremi, căpitanii supremi şi juzii supremi regeşti ai comitatelor transilvane, ai districtelor Fagăraş şi Năsăud, şi ai scaunelor săcueşti, cum şi comesul naţiunii săseşti.

*§. 6.* Guvernamentul să va esercia şi privitor la teritoriul transilvan, în înţelesul legilor, prin guvernul ungar, responsabil, al Maiestăţii Sale.

*§. 7.* Guberniul transilvan regesc, menţinut în mod provisor, în înţelesul punctului 3 al art. de lege I dela 1848 din Cluj, va fi desfiinţat, dimpreună cu oficiile auxiliare aparţinătoare aceluia. Cu sistarea funcţiunilor lui, până la 1 Maiu 1869, să însărcinează ministeriul.

*§. 8.* Ordinul esmis în urma împuternicirii din partea dietei la 27 Iunie 1867 de către ministeriul ungar responsabil, în privinţa restabilirii sferei de activitate constituţionala a jurisdicţiunilor din Transilvania, precum şi instrucţiunea dată de cătra comisariul regesc al Transilvaniei, în înţelesul punctului 21 al acestui ordin, pentru organisarea oraşelor transilvane, rămân în vigoare, pană la punerea în vigoare a legii ce va fi creată privitor la regularea jurisdicţiunilor, cu deosebirea, că cercul de activitate, încredinţat prin acelea guberniului, să va îndeplinì de către ministeriu.

http://statuldacia.info

*§. 9.* Pe judecătorii supremí din scaunele săcueşti şi pe comesul naţiunii săseşti îi va numì, pe lânga contrasignatura ministerială, Majestatea Sa.

*§. 10.* Privitor la asigurarea dreptului de autonomă administraţiune a scaunelor de pe teritorul regesc fundus regius), a districtelor şi a oraşelor, cum şi privitor la organisarea representanţei şi la stabilirea sferei de activitate a universităţii naţiunii săseşti, să însarcinează ministeriul, ca după prealabila ascultare a respectivilor, să presenteze parlamentului un astfel de proiect de lege, care să aibă în vedere, atât drepturile întemeiate pe legi şi tratate, cât şi egala îndreptăţire a cetaţenilor statului, locuitori pe acest teritor, aparţină dânşii ori-cărei naţionalităţi, şi să o aducă la conglăsuire. Şi până atunci, ministeriul sa împuterniceşte a lua dispoziţiuni provisorii, în înţelesul principiilor normative, acì desvoltate, privitor la organisarea şi sfera de activitate a scaunelor de pe fundul regiu, a districtelor şi a oraşelor.

*§. 11.* Universităţii naţiunii săseşti 'i-se lasă şi mai departe sfera de activitate în conglăsuire cu art. de lege transilvan XIII dela 1791. pe lângă reservarea dreptului de preaînaltă supraveghere a Maiestaţii Sale, eserciat pe calea ministeriului ungar responsabil, cu deosebirea, că confluxul naţiunii, în urma modificării săvârşite în justiţie, nu mai poate esercia nici o jurisdicţiune.

*§. 12.* Eserciarea acelor legi, cari au fost create înainte de unirea legislativei Ungariei cu a Transilvaniei, în dieta separata a Ungariei, să va face privitor la teritorul transilvan, întru-cât va fi de lipsă, pe cale legislativă. Dar' şi până atunci, să va păstra neschimbat conclusul adus de catră aceasta dietă la 8 şi la 11 Martie 1867, care împuterniceşte ministeriul să iee disposiţiuni întroductive pe terenul justiţiei.

*§. 13.* Vigoarea §-lui prim al art. de lege IX dela 1848 din Pojon şi a §-lui 6 al art. de lege XII, privitor la garantarea rescumpărării scrisurilor fonciare de stat, emise, sau cari se vor emite, pentru rescumpărarea pământului în schimbul urbarialităţilor şi al zaciuelilor perdute din Transilvania, se va estinde şi asupra Transilvaniei.

*§. 14.* Toate legile Transilvaniei, cari acordă pe teritorul transilvan şi în aşa numitele părţi ungare, libertatea religionară şi a administrării autonome a corporaţiunilor religioase înarticulate prin legi, a bisericilor şi a autorităţilor bisericeşti, cum şi egala îndrep-

tăţire a acestora şi raporturile reciproce, precum şi sfera lor de activitate, nu numai vor fi păstrate neatinse, ci vor fi estinse totodată şi privitor la bisericile: gr.-catolică şi armeano-catolică, şi asupra bisericei greco-orientale.

*§. 15.* Dispoziţiunea cuprinsă în §-ul 2 al art. de lege ungar III dela anul 1844, privitor la căsătoriile mixte, şi în §-ii 6 pană la 10 ai aceluiaşi art. de lege, privitor la procedura şi modul trecerii dela o religiune la alta, vor fi estinse şi asupra Transilvaniei, privitor la toate corporaţiunile religioase citate în precedentul paragraf 14 şi pe temeiul reciprocităţii, — pănă la disposiţiuni definitive din partea legislativei.

*§. 16.* Bisericile şi şcoalele esistente din comitatele Dobâca-de-mijloc, Crasna şi Zarand, şi acelea din districtul Cetăţii-de-peatră, vor fi şi pe viitor subordonate autorităţilor biriceşti de pănă acum.

*§. 17.* Din titlul Maiestăţii Sale Regelui Ungariei ca Mare-principe al Transilvaniei şi comite al Săcuilor nu se poate deriva nici o conclusiune în paguba uniunii legale a Ungariei şi Transilvaniei.

*§. 18.* Cu esecutarea acestei legi se însărcinează ministeriul, pe lângă împuternicirea de a lua, sub propria răspundere, toate disposiţiunile, şi de a aplica toate acele modalităţi de esecutare, cari vor fi de lipsă, conform împrejurărilor locale.*)

## Concesiuni pentru linii ferate.

***Şedinţa din 4 Decemvrie 1868.*** La ordinea zilei clădirea mai multor linii ferate.

***Sigismund Papp:*** „Onorată casă! Se poate, că dintre toţi eu sunt acela, care e mai puţin interesat de una sau de altă linie ferată, tocmai de aceea pot să-'mi esprim cu imparţialitate neînsemnata mea părere. Din toate părţile văd, că oamenii de influenţă lucră într'acolo, ca fără studiare prealabilă să votăm atare linie ferată. Pe mine, mărturisesc, că puţin mă impoartă, dacă trece pe dincoace sau pe dincolo de Vág, dar' se atingă la tot casul oraşul Nitra. Dar' dacă e vorba să pertractăm proiectul comisiunii financiare şi de căi ferate, cari propun, să se presenteze dietei viitoare un proiect amănunţit, aşa cred, că dacă primim, şi chestia trece prin o cuvenită studiare,

*) Din opul »*Chestiunea română în Transilvania* şi *Ungaria*« de *Eugen Brote*, pag. 110—113.

satisfăcut va fi pentru viitor ori-ce interes. Aşa cred, că dacă legislaţiunea ar da acum concesiune pentru vre-o linie ferată, prin aceasta ar preocupa viitoarea dieta. Drept aceea, eu primesc raportul comisiunii financiare şi a celei de căi ferate." (Zgomot.)

Se votează. La discuţia specială se face următoarea moţiune din partea deputatului român

*George Ivacicovici:* „În titlu, după *linii ferate*« să se mai pună şi cuvintele: »*şi canalul Begheului,*« ear' sfârşitul resoluţiunii să se amplifice cu următoarele: „Tot astfel se dă autorisaţie ministeriului, ca canalul Begheulului să fie regulat din partea anteprenorilor, — fără asigurare de interese, — şi provăzut cu stavile şi cu porturi." (Îşi motivează apoi moţiunea astfel): „Îmi iau voe a recomanda atenţiunei onoratei case moţiunea acum cetita, şi anume pentru aceea, pentru-că anteprenorii facerii canalului Begheului nu cer dela stat nici o asigurare de interese, şi fiind-că mai departe, comitatele Timiş şi Torontal, pot fi considerate aşa zicând ca magazinele de cereale ale ţării, cari prin săparea canalului Begheiu, ar câştiga colosal de mult în privinţa intereselor materiale. Îmi iau voe a recomanda moţiunea în atenţiunea stimatei case."

Moţiunea se primeşte.

## Abrogarea legilor austriace.

*Şedinţa dela 7 Decemvrie 1868.* La ordinea zilei proiectul de lege despre abrogarea legilor austriace din Ardeal. Vorbeşte deputatul

*Alexandru Bohăţielu:* „În interesul justiţiei îmi ţin de datorinţă a vorbì pe scurt. Nu sunt amoresat în legile austriace, iubesc legile vechi ale patriei, dar' cu toate acestea îmi ţin de datorinţă a mă pronunţa pentru părerea comisiunii centrale, şi în contra părerii separate a secţiei IX, şi anume, în interesul justiţiei, fiind că dela 1861 până acuma, va se zică în scurt restimp de şepte ani, de trei ori a pausat până acuma în Ardeal justiţia. A fost întreruptă la 1861, din Aprilie când s'au organisat comitatele, a pausat în Martie 1862, şi adecă pentru aceea, pentru-că erau legi austriace, dar' nu erau judecători cari să fi putut judeca în înţelesul lor, şi a pausat la 1863 aproape jumătate de an, până-ce judecătorii de nou întroduşi n'au fost în stare să-'şi câştige cât de puţină praxă. Pe calea aceasta a fost dusă justiţia până la 1867, când comitatele au fost de nou organi-

sate. În comitate, tribunalele au fost acum astfel îndeplinite, că întru-cât a fost posibil, aŭ fost aleşi oameni de specialitate. În mai multe comitate au fost aleşi însă earăşi oameni, cari nu cunoşteau legea, şi pănă s'au eserciat puţin, a pausat justiţia.

Acum ni-se pune în vedere, că cel mult într'un an va fi terminat codul penal şi codul civil. N'aş dorì, ca pănă atunci se pauseze earăşi justiţia în Ardeal, şi pe timpul acesta să se întroducă ceva ce noi nu ştim.

Dacă vor fi eliminate legile austriace, pe cari le cunosc judecătorii nostri de astăzi, şi se întroduce conferenţa judecătorilor ţării, pe care au să o studieze judecătorii nostri, ei trebue să cunoască perfect de bine legile austriace, şi trebue să cunoască legile Ungariei, cari în multe privinţe se deosebesc de ale Ardealului, — şi se deosebesc cu privire la toate legile cari au fost aduse din partea dietei maghiare cu începere dela 1525 pănă la 1848, — şi în fine trebue să mai înveţe şi conferenţa judecătorilor ţării. Pe când vor fi toate acestea învăţate, va urma probabil codificarea, şi se va face întrarea într'un nou stadiu, ear' pentru a se asimila cu el ii trebue judecatorului cel puţin jumătate de an, şi abia atunci va fi adusă justiţia în Ardeal în ogaşul ordinar. Toate acestea deci, tocmai în interesul justiţiei, vorbesc pentru părerea comisiunii centrale.

Stimatul condeputat *Gál János* a înşirat ca suprem argument uniformitatea. Abia câteva zile s'a pertractat aici amănunţita regulare a uniunii Ardealului cu Ungaria, şi s'a pertractat tocmai pentru uniformitate, pentru-ca anume, legislaţiunea se poată fi compusă din deputaţi deopotrivă aleşi ai ambelor patrii. Un condeputat a venit cu propunerea, ca articolul de lege V din Pojon dela 1848 despre alegeri să fie estins şi asupra Ardealului. Cu ocasiunea aceea dl deputat zicea, de ce să schimbăm ceva rau cu ceva defectuos? Dacă deci dl deputat a acceptat atunci argumentul, — cu ce consecvenţa să schimbăm acum ceva mai bun, sau ceva destul de bun, cu ceva rău? Eu aşa cred, că nu poate fi schimbat.

Drept aceea, rog onorata casă, să binevoească a accepta părerea comisiunii centrale." (Aprobari în dreapta.)

## Modificarea regulamentului de casă.

*Şedinţa din 8 Decemvrie 1868.* La ordinea zilei e pus *regulamentul de casă.* La §-ul 145 ia cuvântul

***Aloiziu Vlad:*** „Onorată casă! Nu pot înţelege, de ce trebue şi cum poate fi constrîns deputatul să voteze între ori-ce împreju-

rări cu *da* sau cu *nu?* Sunt casuri, în cari deputatul tocmaî nu poate vota, nici cu da, nici cu nu. Ca să nu merg mai departe, aduc esemplu din ziua de ieri. În discuţia de aseară, fiind vorba despre aceea, că deputatul poate să fie totodată şi funcţionar, eu din partea mea n'am putut vota. Şi dacă eram present, spuneam ca nu pot vota. Nu puteam vota pentru aceea, pentru-că n'am împărtaşit vederile comisiunii centrale, precum n'am aprobat nici proiectul de lege presentat de deputatul Nyáry Pál. Acum, între astfel de împrejurări, ce puteam eu face? Aceea, că am părăsit sala. Îmi aduc aminte de un cas din parlamentul englez, că un deputat nu a voit se voteze, nici cu *da,* nici cu *nu,* deşi membrii parlamentului englez, daca sunt de faţă sunt datori se voteze. S'a postat deci în dosul presidentului. Şi atunci s'a născut întrebarea, oare terenul din dosul presidentului aparţine casei sau nu? Şi numai după-ce a fost stabilit, că nu aparţine casei, a putut fi mântuit deputatul de constrîngerea de a vota. Eu deci nu înţeleg, de ce trebue constrîns deputatul se voteze cu *da* sau cu *nu?* Poate fi constrîns sa fie de faţă, dar' că între ori-ce împrejurări să voteze cu *da* sau cu *nu,* după mine nu poate fi constrîns.“ (Se rămâna!)

Se primeşte textul original.

## Congresul bisericei gr-.ort. române.

Se pune la ordinea zilei proiectul, venit din iniţiativă *română,* despre convocarea congresului bisericei gr.-orientale române.

***Aloiziu Vlad:*** „Onorată casă! După-ce condeputatul meu, care a concipiat acest proiect de resoluţiune, nu e present, îmi ţin de datorinţă a ruga onorata casă, ca pe basa motivelor acolo înşirate să binevoiască a preda proiectul de resoluţiune mult stimatului domn ministru de culte, pentru a dispune în causă. Rog se o faceţi aceasta cu atât mai vârtos, fiind-că prin aceea, că onor. casă ar denega împlinirea acestei dorinţe a mele, ar păcătui în contra noastră a Românilor şi a Ruşilor din Ungaria şi Ardeal mai grav decât în contra celoralalte confesiuni, după-ce acelea toate au ţinut sau ţin sinoade şi congrese, şi în timpul mai recent dl ministru de culte a convocat chiar şi congresul israelit. Eu deci de nou vă rog, să predaţi acest proiect de resoluţiune stimatului domn ministru de culte, cu îndrumarea, ca să procedeze în sensul acestui proiect de resoluţiune, pentru-că nu poate fi negat, că atunci când gr.-catolicii au

primit uniunea, la 1700, au primit numai patru puncte referitoare la dogmă, în celelalte 'şi-au conservat în mod clar legile şi sistemul de guvernare al bisericei orientale, şi despre alta decât despre cele patru puncte nici n'au voit să audă. Eu deci pe basa acelei uniri aşa cred, că primirea proiectului nostru de resoluţiune nu poate fi respinsă." (Aprobari.)

Dieta decide, că nu întră în discutarea acestui proiect de resoluţiune.

## Pronunciamentul din Blaj.

Deputatul *Mateiu Pop* a presentat proiect de resoluţiune în chestia pronunciamentului dela Blaj.

***Mateiu Pop:*** „Domnilor, nu doresc, ca acest proiect de resoluţiune să fie acum pertractat, ci rog onoratul ministeriu, să facă paşii de lipsă la Majestatea Sa pentru sistarea persecutărilor."

***Aloiziu Vlad:*** „Primesc de a mea causa aceasta, şi în urmare îmi ţin de datorinţă a rosti câteva cuvinte. Eu, onorată casă, nu aparţin şcoalei pronunciamentelor. Am crescut în şcoală constituţională, unde umblu de 25 de ani, şi din acest motiv am aflat de greşit pronunciamentul acela, după apariţia lui, şi în toate cercurile, în cari m'am arătat, 'l-am condamnat, pentru-că sunt convins, ca cei-ce 'l-au iniţiat şi 'i-au dat vieaţă, nu au avut în vedere, nici interesele naţiunii române, nici ale respectivilor subscriitori. Interesele naţiunii române pentru aceea nu, pentru-că prin pronunciamente cu greu se poate îmbunătăţì ceva din interesele naţiunii, fiind-că numai pe teren legal, pe calea legislaţiunii se poate esopera ceva, cu conlucrarea factorilor legislaţiunii. Ear' interesele respectivilor nu au fost promovate pentru aceea, pentru-că, cum se ştie, a causat respectivilor multă amărăciune, urmăriri şi spese. Eu nu vreau să ridic cuvântul pentru pronunciament. Dar' onorată casă, am datorinţa, ca omul dreptului şi al dreptăţii, se espun acele împrejurări atenuante, cari stau pe partea subscriitorilor pronunciamentului aceluia. Binevoiţi a ţinè seamă de confusele stări politice de lucruri, cari au domnit în Ardeal dela 1848 până în timpurile mai nouă, până la legea uniunii, publicată ieri. Pentru-că dacă luaţi în considerare fără părtinire şi în mod conştiincios acele stări de lucruri, precum şi ideile enundate asupra Ardelenilor din sistemele urmate unul după altul, apoi principiile politice diametral opuse, puteţi afla greşală la respectivii, dar' peatra

de condamnare nu o puteţi arunca asupra lor, cu inimă liniştită. Eu deci propun din partea mea, respective cu acea rugare ma adresez onoratei case, şi în deosebi ministeriului, ca în urma prudenţei, care caracterisează întregul ministeriu, şi în deosebi pe presidentul aceluia, din partea mea foarte stimat, să binevoiască a recomanda graţiei M. Sale principelui sistarea cercetării ordonate în contra subscriitorilor pronunciamentului, respective a sista întreaga procedură, şi a trage vălul uitării peste cele întâmplate înainte de sancţionarea legii uniunii." (Aprobări.)

Casa decide, că nu intră în discutarea acestui obiect. Guvernul însă, cum s'a spus la alt loc, a propus, ear' Majestatea Sa *a sistat* procedura penală în contra celor urmăriţi pentru pronunciament.

## Închiderea dietei.

În *10 Decemvrie* s'a făcut închiderea dietei, prin mesaj de tron. A fost de cuprinsul următor:

„Domnii mei, magnaţi şi deputaţi! Cu ziua de astăzi se încheie activitatea legislaţiunii acesteia, şi noi am dorit să încheiem în persoană dieta presentă, a cărei activitate rodnică nu-'şi află esemplu în istoria Ungariei, de mai mulţi secoli.

In mijlocul unor referinţe serioase şi dificile am convocat noi acum trei ani dieta aceasta, pentru deslegarea unei probleme mari. Ţinta şi nisuinţa noastră comună a fost a deslega toate acele chestiuni, cari nu numai în trecutul mai recent, ci încă de secoli întregi au fost isvorul neîncrederii, stagnaţiunii, şi al discordiei.

Cu toate-că prejudiţiile erezite din trecut, puterea usului, jalusia nutrită prin evenimente, şi contrastul părut al intereselor au mai mărit încurcările situaţiunii, totuşi ne-a succes a deslega în mod fericit problema cea grea.

Legământul cel sincer dintre rege şi naţiune a eluptat succesul acesta.

Dietei acesteia 'i-se cuvine gloria, pentru-că a pus capăt acelei nesigurităţi politice, şi acelei situaţiuni politice, care condamnase la inerţie puterile cele mai nobile ale naţiunii.

În locul disordinilor de dreptul statului dintre cele două teritorii ale statului din monarchia noastră au păşit relaţiunile împrumutate de amiciţie şi de stimă.

Aceste două teritorii de stat din monarchia austriacă îşi administrează în mod independent, sub regim parlamentar constituţional, afacerile publice, pe când în privinţa chestiunii aceleia momentuoase, care priveşte afacerile comune ale monarchiei, şi sunt statorite din ambele părţi, — fiecare teritor de stat are influenţa sa constituţională în masură egală cu celalalt teritor de stat.

Căutând şi aflând monarchia punctul seu de gravitate în sine însaşi, merge cu putere reînoită înainte pe calea cea nouă, a cărei ţintă formează pacea şi fericirea, dar' totodată şi salvarea posiţiunii aceleia, pe care e chematá a o ocupa în rîndul statelor Europei.

În modul acesta s'a astupat isvorul din care curgeau calamităţile trecutului, şi deasupra isvorului acestuia se ridică monumentul durabil al credinţei, iubirei de patrie, şi al moderaţiunii ungureşti, pe care istoria a însemnat deja de acum un şir lung de urmări mari şi salutare.

În urma încoronării mele solemne cu coroana sfântului Ştefan, erezită dela străbunii mei, constituţiunea ungară a primit deplină însemnătate. Noi însă am restituit ponderositatea istorică şi însemnătatea istorică a titlului de rege ungar, şi nutrim conştienţa sigură, că prin aceasta imperiul nostru nu s'a slăbit, ci şi-a recâştigat numai basa şi puterea sa cea veche.

Conduşi de convincţiunea aceasta am restabilit faţă de ţările esterne titlul monarchiei noastre amăsurat legilor şi factorilor vitali.

Cu Croaţia şi Slavonia s'a făcut pe basa unei complanări drepte a intereselor din ambele părţi o întrunire de dreptul statului, care a reînoit legătura, care a asistat între ambele popoare frăţine secoli întregi, în timpuri bune şi rele. Noi tare sperăm, că sinceritatea intimă a legamântului acestuia va întruni earăşi naţiunea ungară şi croată pe alţi secoli întregi în alipirea cătră casa noastră regească şi cătră patria comuna.

Unirea Ungariei cu Transilvania a păşit în şirul faptelor împlinite. Prin urmare integritatea imperiului sfântului Ştefan a ajuns la valoare în o astfel de măsură, precum nu s'a bucurat ţara de aceasta mai mult ca de trei secoli.

O garanţă pentru întregitatea coroanei ungureşti şi a monarchiei noastre e legea cea nouă de înarmare.

La organisarea puterii armate a-ţi cunoscut cu încredere şi prudenţă adâncă necesitatea armatei comune şi prin aceasta a-ţi creat o putere armată, care va proteja desvoltarea monarchiei.

Pentru sprijinirea aceleia e chemată înarmarea generală, care deschide în momente de pericol un câmp nou pentru virtutea cea veche, despre care ne dau foile istoriei ungureşti un testimoniu aşa mult strălucit.

Întărind astfel posiţiunea Ungariei noastre iubite şi a monarchiei noastre, aflăm totodată şi garanţa păcii din afară, a carei susţinere neconturbată o numărăm între datorinţele noastre cele mai eminente, ce le avem ca regent.

D-voastră a-ţi înaintat desvoltarea naţiunei, creând o lege despre educarea poporului, care deşi cere sacrificii dela singuraticele interese particulare, totuşi pune fundament pentru o sistemă a culturei poporului, care va fi chemată a da sprijin tare progresării materiale şi spirituale a ţării.

Egala îndreptăţire de care s'au bucurat deja până acum cetăţenii de stat ai diferitelor naţionalităţi, atât în privinţa politică, cât şi cetăţenească, o a-ţi estins şi asupra usului limbei lor, asigurînd prin o lege cerinţele acelea ale lor, cari nu stau în contrazicere cu condiţiunile administraţiunii publice şi ale jurisdicţiunii. Sperăm, că credincioşii nostri, cari nu să ţin de limba ungurească, vor afla deplină liniştire în conştienţa, că *constituţiunea le asigură, în asemenea mod, fiecărui cetăţan, libertatea şi desvoltarea limbei sale materne.*

Tot principiul acesta de egală îndreptăţire 'l-aţi urmat, când a-ţi estins eserciarea drepturilor constituţionale şi asupra cetăţenilor israeliţi din ţară, cari până atunci nu cunoscuseră decât sarcinile, nu însă şi beneficiile constituţiunii.

D-voastră a-ţi luat la regularea relaţiunilor dintre confesiunile creştineşti de basa principiul de egală îndreptăţire cetăţenească şi religioasa.

D-voastră a-ţi făcut prin continuarea procedurei noua posibilă o justiţie grabnica şi ridicarea creditului, — fără de a aştepta determinarea constituţională a reformelor privitoare la justiţie, cari s'au pretins de un timp mai îndelungat.

Prin regularea şi ordonarea de ştergere a zecimei vinului a-ţi asigurat unui ram al producţiei din patrie desvoltarea libera.

Pe terenul finanţelor a-ţi aflat prin tact nimerit calea adevărata, şi încuviinţând de o parte toate acelea mijloace de bani, pe cari le cerea administraţiunea ţării şi susţinerea creditului, a-ţi supus de altă parte preliminariile aşternute dietei unei esaminări severe.

Progresul Ungariei pe terenul material nu stă până acuma în nici o relaţiune cu averile ei naturale, legislaţiunea însă a cuprins de tot întreaga însemnătate a progresului material.

Ea ordonă clădirea liniilor noue de drum de fier şi încheíe cu mai multe staturi esterne convenţiuni folositoare.

Toate dispoziţiile acestea s'au făcut fără de a conturba economia statului, ba încă în unele privinţe, precum de es. la statorirea preţului sàrii, se putură uşura sarcinile poporului.

Dieta a sèvârşit un op mare şi greu, şi succesul a întărit în noi convicţiunea, că basa pe care a fost cu putinţa a săvârşi în un timp aşa de scurt dispoziţii atât de salutare, posede toate cerinţele deplinei facultaţi de viaţă, că basa aceasta e bună şi corespunde intereselor naţiunii.

Domnii mei, magnaţi şi deputaţi!

După ostenelile din zilele trecute vă veţi întoarce la focariul D-voastre casnic. Semnele deja visibile despre avântarea spirituală şi materiala a naţiunii vă poate umplè inima de bucurie, şi încă dacă se va ivì succesul în măsura acea deplină, cu care răsplăteşte provedinţa divină energia şi perseveranţa, atunci posteritatea cu mulţămire îşi va aduce aminte de aceia, cari au adus înflorirea patriei.

Şi acum, primiţi regeasca noastră mulţămire intimă, şi o spuneţi aceasta şi întregei naţiuni, care, dându-vă cu tactul seu politic tradiţional sprigin, a făcut posibilă crearea legilor acelora de mare însemnătate, pe cari le-am sancţionat prin puterea noastră regească.

Atotputintele să susţină în viitor acea concordie intimă, care nu numai că a produs urmări grandioase pe câmpul politicei, ci încă *a legat pe domnitor şi popor cu legământul iubirii şi al încrederii,* şi ne-a arătat de nou, că numai *domnitoriul unui popor fericit se poate simţi fericit.* Prin aceasta declarăm dieta presentă de închisa".*)

## Cuvinte de încheiere.

Încheiem o nouă epocă în vieaţa noastră publică, în istoria luptelor noastre politice-naţionale. A fost frumoasă şi ea în fapte, înălţătoare în luptele purtate, dar' stearpă în resultatele obţinute. A fost epoca *decepţiunei* generale, epoca deşteptării din visul frumos, de care nu ne-a fost dat să ne bucurăm mult, visul dela anii 1863/4. In locul acestui vis ni-s'a

*) Din »*Telegraful Român,*« 1868, numărul 99.

dat trista realitate, convingerea, că cei-ce au pus mâna pe putere în patria aceasta, favorisați de noroc, au se o țină numai pe seama lor. Nu o mai împart cu nimeni, decât poate numai de silă, cândva, în vremi mai depărtate.

Adevărat, că la resultatul acesta al frumoaselor lupte parlamentare purtate de deputații români în dieta dela Pesta, s'au așteptat mulți dintre cei cu vederi largi ai noștri, cari au înțeles imediat după inaugurarea dualismului, că s'a isprăvit acum cu maxima *egalei îndreptățiri naționale,* cu care se făcuse paradă multă mai nainte, și că de aci încolo poporul român din patria aceasta e avisat numai la forțele sale proprii, la cumințenia și la vitalitatea sa. *Dela Viena,* ori din altă parte, nu mai are se aștepte nimica!

Starea sufletească a acestora dintre Români e esprimată cu fidelitatea cea mai mare în cuvintele pe cari le-a rostit Metropolitul *Șuluțiu* în anul 1867 la băile dela Vălcele, în fața mai multora: »*Fraților, n'a-și fi crezut nici-odată că și cei mari pot se mintă!*« Și nu durerea unui suflet mare, curat și nobil, e esprimată în cuvintele acestea, ci durerea unui popor întreg, care s'a văzut înșelat în așteptările legate de cei-ce 'i-au răsplătit credința cu desconsiderare, iubirea cu desmoștenire politică!

Am arătat ce s'a lucrat în epoca aceasta, epocă de desilusionare pentru Românii din statul ungar, ce legi au fost aduse. Pe Români una singură a putut să-'i mulțămească: legea despre despărțirea hierarchică a Românilor gr.-ortodoxi de către Sârbi, încolo nici una.

Legea *de naționalități*, în care și-au fost pus nădejdea Românii de pretutindenea, am văzut cu cât meșteșug a fost compusă, numai pentru ca să nu poată fi esecutată. Și pentru-ca posibilitatea esecutării să-'i fie luată pentru totdeauna, nici n'a fost provăzută cu *clausula de esecutare!*

Ochii celor ce credeau în posibilitatea unei împăcări mai sincere între Maghiari și Români au fost deschiși însă abia atunci, când la votarea legii despre perfecționarea uniunii Ardealului cu Ungaria nu s'a făcut nici acel prea mic favor Românilor, ca acum, după-ce o țară formau, *să se estindă legea electorală din Ungaria și asupra Ardealului,*

ci pentru Ardeal a fost menținută legea dela 1848, care eschidea pe Români dela dreptul de alegere. Și tot după principiile acestei legi se fac alegerile și astăzi în Ardeal.

Nu mai era deci, după atâtea dovezi, nimic de așteptat dela dieta din Pesta, și de aceea Românii din Ardeal au decretat imediat după închiderea sesiunei parlamentare, descrisă în volumul de față, retragerea în pasivitate, și deschiderea unei acțiuni sănătoase pe alte terene, pe cel *economic* și *cultural*. Cei din Ungaria și Banat au întrat însă și mai departe în parlament, dar' nu mai mult cu speranța de a putea câștiga ceva dela cei dela putere, ci cu dorința de a *apăra* ce mai era de apărat, pentru-ca să nu ni-se iee și aceea ce aveam, ca câștig din vremile de mai nainte.

Și totuși, ni-s'au luat multe și din drepturile avute. Nu peste mult legea despre *instrucțiunea publică* a fost modificată astfel, că s'a întrodus limba maghiară în școalele dela sate, în detrimentul progresului așteptat dela tinerime în celelalte studii necesare vieții practice a țăranului român. *Justiția* a fost statificată și limba maghiară întrodusă ca limbă oficioasă la judecătorii, *municipiile* au fost organisate de nou, cu întroducerea virilismului, pentru-ca naționalitățile nemaghiare, și în deosebi Românii, se peardă puterea din mână și în puținele comitate în cari ei erau acasă, etc. etc. S'a pus deci peatră lângă peatră, pentru-ca să fie clădit *statul unitar maghiar,* visat de politica maghiară, cu contopirea naționalităților în națiunea maghiară, — întocmai cum au fost prorocit-o deputații nostri, — lucru însă, care s'a dovedit a fi utopie, mai ales în ce privește pe Români.

N'am fost recunoscuți și n'am fost inarticulați în lege, atunci când trebuia să se facă aceasta, cu ocasiunea votării legii despre *egala îndreptățire a naționalităților,* dar' pentru aceea esistăm totuși, mai tari, mai număroși și mai bine desvoltați în *conștiența națională* decât atunci!

Și tot așa esistă și celelalte popoare nemaghiare, toate. Pentru-că astăzi nu mai pot fi nimicite popoare întregi, nici contopite în alte neamuri. Nu poate fi nimicit ori desnaționalisat în deosebi poporul român din statul ungar, un popor plin de vieață, plin de putere și de dor de muncă.

Văzut-a poporul acesta destule sisteme rele de guvernare, sub cari el a suferit mai mult, dar' sistemele au căzut, poporul român a rămas.

Vor mai venì poate și altele peste el, dar' vor trece și acelea, și el va rămânea.

Chiar state se pot descompune în jurul seu, și poporul român totuși va rămânea. Ba tronuri se pot prăbuși, și poporul român întreg va rămânea, pentru-că misiunea sa e *se rămână* pe acest pământ, — stropit cu sângele strămoșilor sei și udat cu lacrămile sale, ca element de ordine, de muncă și de cultură, ca esemplu de indulgență, corectitate și onestitate.

Și va rămânea, până la sfârșitul vremii, pentru-ca în ziua cea de dreaptă judecată, când va sta în fața marelui judecător, și va fi întrebat, că ce a făcut pe acest pământ, se poată spune și el, în cor cu celelalte popoare din nobila ginte latină:

*»O Doamne, 'n lume cât am stat,*
*Pe tine te-am representat!*

# Abonații „Cărții de Aur".

*(După lista celor-ce au primit volumul III.)*

*Abrud:* Mihail Cirlea, notar public reg., Dr. Vasilie Fodor și Dr. Laur. Pop, advocați, câte 1 esemplar  3.

*Agnita:* Ioachim Muntean, protopresbiter, 1 esemplar.

*Alba-Iulia:* Rubin Patiția, advocat 1 esemplar, Ioan Teculescu, protopresbiter, 6 esemplare  7.

*Arad:* Preasfinția Sa, Episcopul Ioan I. Papp, Petru Truția, advocat, Dr. Ioan Suciu, deputat dietal, Vasilie Pap, adv., Dr. Stefan C. Pop, deputat dietal, Dr. Cornel Iancu, advocat, Protosincelul Roman R. Ciorogariu, Dr. Nicolae Oncu, deputat dietal, Dr. Teodor Botiș, prof. seminarial, Demetriu Bonciu, notar public regesc (†), Vasilie Goldiș, deputat dietal și Traian Vațian, paroch, câte 1 esemplar  12.

*Arminiș* (com. Caraș-Severin): Parochul Ilie Pepa, 1 esemplar.

*Bacau* (România): Victor Nasta, directorul sucursalei Bancii Naționale , 5 esemplare.

*Baia-mare:* Dr. Teofil Dragoș, advocat, Alexa Pocol, mare proprietar, Dr. Vasilie Lucaciu, preot gr.-cat. în Sisiești, câte 1 esemplar  3.

*Bârlad:* Stoe S. Beloescu, proprietar, 1 esemplar.

*Băsești:* George Pop de Basești, mare proprietar, 1 esemplar.

*Belinț* (com. Timiș): Gherasim Sârbu, protopresbiter, 1 esemplar.

*Birchiș:* Dr. Alexandru de Mocsonyi, mare proprietar, 5 esemplare.

*Biserica-Albă:* Dr. Iuliu Tamașiel, advocat, Aurel Novacu, dep. dietal, Ioan M. Roșiu, primariu și Simeon Bozanciu, director de banca, câte 1 esemplar  4.

*Bistrița:* Dr. Victor Onișor, Dr. Demetriu Ciuta, Dr. Gavriil Tripon, advocați, Dionisiu Login, George Linul, Mihaila Mihailaș și Dr. Alexandru Poppu, câte 1 esemplar  7.

*Blaj:* Dr. Iuliu Maniu, deputat dietal și I. Brut Hodoș, director de banca, câte 1 esemplar  2.

*Bobohalma:* Emil Popp, mare proprietar, 1 esemplar.

*Bogșa-română:* Ioan Budințian, Dr. Aurel Oprea, advocați, Maxim Popoviciu, protopresbiter, câte 1 esemplar  3.

*Borleşti*: (Borlafalu): George Şuta, protopop gr.-cat., 1 esemplar.

*Boroşineu*: Constantin Gurban, protopresbiter (†), 1 esemplar.

*Bozovici*: Iuliu Novac, advocat, 1 esemplar.

*Brad*: Vasilie Damian, protopresbiter, deputat dietal, Dr. Ioan Pop, adv., Dr. Pavel Oprişa, direct. gimn., Banca »Crişana«, Biblioteca gimnaziala, Dr. Ioan Radu, profesor, Al. Draia, Adam Damian şi Petru Rimbaş, câte 1 esemplar 9.

*Bran*: Ioan cav. de Puşcariu, septemvir în pensiune, membru al Academiei Române, 1 esemplar.

*Braşov*: Dr. Nicolae Vecerdea, dirigentul filialei »Albina«, Dr. Eugen Meţianu, fisc comitatens, G. B. Pop, mare proprietar, Cornel Aiser-Savuleanul, cassierul »Albinei«, Arseniu Vlaicu, directorul şcoalelor comerciale, Virgil Oniţiu, direct. gimn., Biblioteca gimnaziului, Dr. Iosif Blaga, profesor, Dr. Vasilie Saftu, paroch, George Chelariu, profesor, George Dima, profesor, Ioan Dariu, învețator, Dr. Ioan Hosanu, medic, Ioan Lengher, advocat, Dr. Ales. N. Străvoiu, advocat, câte 1 esemplar 15.

*Breţcu*: Constantin Dimian, protopresbiter, 3 esemplare.

*Bucureşti*: Banca Naţionala a României (prin dl director I. G. Bibicescu), 24 esemplare, Vasile Lascar, fost ministru, Simeon Popescu, protopresb. şi G. Missail, presidentul societaţii »Transilvania«, câte 1 es. 27.

*Câmpeni*: Dr. Vasilie Preda, Dr. Zosim Chirtop, advocaţi, Constantin Cothişel, paroch, câte 1 esemplar 3.

*Caransebeş*: Preasfinţia Sa, Episcopul Nicolae Popea, Archimandritul Filaret Musta, Constantin Burdia, presidentul comunitaţii de avere, Protosincelul Dr. Iosif Traian Badescu, Dr. Nicolae Ionescu, advocat, Jumanca, major ces. şi reg. în pensiune, câte 1 esemplar, Andrei Ghidiu, protopresbiter, 3 esempl., Libraria diecesana, 2 esempl. 11.

*Ciacova*: Ioan Pinciu, protopresbiter, 1 esemplar.

*Chişineu*: Dr. Ioan Trailescu, protopresbiter, Mihaiu Veliciu, advocat, câte 1 esemplar 2.

*Ciciriu* (com. Arad): Constantin Mihulin, paroch, 1 esemplar.

*Cluj*: Vasilie Almaşan, advocat, Ioan Haţegan, protopop gr.-cat., câte 1 esemplar 2.

*Codlea*: Iosif Comanescu, paroch, 1 esemplar.

*Craiova* România): Ioan Ciocazanu, fost deputat, P. Chiţu şi T. Chieţianu, câte 1 esemplar 3.

*Cubin* (comit. Timiş): Lucian Secoşianu, Dr. Miron şi D. Olariu, câte 1 esemplar — 3.

*Curtici*: Grigorie Mladin, paroch, 1 esemplar.

*Cuvin*: Dimitrie Popoviciu, învĕţator, 1 esemplar.

*Deda*: Leon Popescu, paroch, 1 esemplar.

*Dej*: Dr. Teodor Mihalyi, deputat dietal, 1 esemplar.

*Deva*: George Romanul, protopresbiter, 1 esemplar.

*Dicio-Sân-Mărtin*: Vasilie Zahan, advocat, (†), Laurențiu Pascu, protopop, S. Ciuchina, funcț., Eugen Bianu, notar în Făget, câte 1 esemplar 4.

*Dobra*: Iosif Morariu, protopresbiter, 5 esemplare.

*Făgăraș*: Dr. Octavian Vasu, advocat, Dr. Nicolae Șerban, deputat dietal, Nicolae Borzea, protopresbiter, câte 1 esemplar = 3.

*Făget*: Sebastian Olariu, protopresbiter, Toma F. Haneș, comptabil (†), câte 1 esemplar 2.

*Fiume*: Nicolae Stupariu, locotenent ces. și reg., 1 esemplar.

*Fofeldea*: Nicolae P. Petrescu, director de bancă, 1 esemplar.

*Folia* (com. Timiș): Dimitrie Șandru, paroch, 1 esemplar.

*Galați* (com. Fagăraș): Nicolae Aron, paroch, 1 esemplar.

*Gherla*: Gavriil Hango, preot gr.-ort. român, 1 esemplar.

*Ghilad*: George Breban, mare proprietar, 1 esemplar.

*Giurgiu* (România): N.-Droc Barcianu, dir. de liceu, 1 esemplar.

*Halmagiu*: Cornel Lazar, protopresbiter, 1 esemplar.

*Hodoș-Bodrog*: Augustin Hamsea, Archimandrit, egumenul manastirii Hodoș-Bodrog, 1 esemplar.

*Hunedoara*: Avram P. Pacurariu, protopresbiter, 1 esemplar.

*Iablanița*: George Tatucu, paroch, 1 esemplar.

*Iași*: Dr. C. Stere, profesor universitar, 1 esemplar.

*Ilia-Mureșană*: George Oprea, protopresbiter, 1 esemplar.

*Lipova-Radna*: Dr. Constantin Misici, Dr. Alexandru Marta, Dr. Vasilie Avramescu, advocați, Voicu Hamsea, protopresbiter, Vasilie Toția, cas. la »Mureșanul , câte 1 esemplar 5.

*Lucareț*: Fabius Toma, administrator de moșii, 1 esemplar.

*Lugoj*: Mihaiu Bejan, notar public regesc, Dr. George Popoviciu, protopresbiter, deputat dietal, Coriolan Brediceanu, deputat dietal, Nicolae Proșteanu, advocat, Dr. Isidor Pop, Dr. George Dobrin, Dr. Aurel Valean, Dr. Cornel Jurca, advocați, câte 1 esemplar 8.

*Maderat*: Ioan Murariu, paroch, 1 esemplar.

*Mediaș*: Dr. Dumitru Popp, Dr. Dionisiu Roman, advocați, Romul Mircea, protopresbiter, câte 1 esemplar 3.

*Mercurea*: Avram S. Pacurariu, protopresbiter, Dr. George Macelariu, adv., Dumitru Vulc, Ioan Sîrbu, paroch în Poiana, Patriciu Marcu, paroch în Păuca, Ioan Morariu, paroch în Bogatul-rom. Vasilie Dobrescu, înv. în Rod, câte 1 esemplar 7.

*Moldova-nouă*: Traian Oprea, paroch, 1 esemplar.

*Murăș-Oșorheiu*: Stefan Rusu, protopresbiter, 6 esemplare.

*Năsăud*: Grigorie Pletosu, protopresbiter-profesor, Virgil Șotropa, profesor, câte 1 esemplar = 2.

*Ocna-Sibiiului*: Isaia Popa, paroch, 1 esemplar.

*Ofenbaia*: Vasilie Gan, protopresb. şi Aurel Boeriu, preot în Ciora-de-sus, câte 1 esemplar 2.

*Ohaba-Forgaci*: George Magheriu, paroch, 1 esemplar.

*Olpret*: Dr. Alesandru Vaida-Voevod, deputat dietal, 1 esemplar.

*Oradea-mare*: Ilustritatea Sa, Episcopul Dr. Demetriu Radu, Vasilie Mangra, Archimandrit, vicariu episcopesc, Toma Pacala, protopresbiter, Nicolae Zigre, advocat, Dr. Coriolan Popp, Dr. Aurel Lazar, advocaţi, Alesandru Muntean al lui Vasilie, protopresb. în Peşteş, câte 1 esemplar 7.

*Orăştie*: Dr. Aurel Muntean, advocat, Vasilie Domşa, protopresbiter, câte 1 esemplar, Ioan Moţa, paroch şi redactor, 6 esemplare 8.

*Oraviţa*: Ilie Traila, advocat, »Banca Oraviciana«, Dr. Petru Corneanu, advocat, Biserica ortodoxa româna, câte 1 esemplar, I. E. Ţieran, librar 5 esemplare 9.

*Orşova*: Mihaiu Popoviciu, protopresbiter, Petru Calciunariu, advocat, Dr. Ioan Popoviciu, advocat, câte 1 esemplar 3.

*Pătaş*: Vasilie Popoviciu, paroch, 1 esemplar.

*Reghinul-săsesc*: Dr. Ioan Popescu, advocat, Iosif Popescu, director de banca, câte 1 esemplar 2.

*Remetea-Pogănici*: Nicolae Sciopone, paroch, 1 esemplar.

*Sân-Nicolaul-mare*: Dr. Nestor Oprean, advocat, 1 esemplar.

*Sasca-montană*: Ioan Murgu, paroch, 1 esemplar.

*Sasciori*: Ilie Moga, paroch, 1 esemplar.

*Seceani*: Ioan Damşia, paroch, 1 esemplar.

*Sebeşul-săsesc*: Ioan Tipeiu, protopresb. emer., 1 esemplar.

*Selişte*: Dr. Nicolae Comşa, medic, Dr. Ioan Stroia, protopresbiter, Biblioteca şcolara, Nicolae Henţiu, notariu, Ioan Banciu, proprietar, O seliştеanca, câte 1 esemplar 6.

*Şepreuş*: Iosif Vuculescu, paroch, 1 esemplar.

*Sighişoara*: Dimitrie Moldovan, protopresbiter, Biblioteca comunala, Sighişoara, şi Patriciu Pintea, paroch în Caţa, câte 1 esemplar 3.

*Sibiiu*: I. P. S. Sa Archiepiscopul şi Metropolitul Ioan Meţianu, Archimandritul Dr. Ilarion Puşcariu, vicariu archiepiscopesc, Protosincelul Dr. Eusebiu R. Roşca, director seminarial, Iosif Sterca Şuluţu, presidentul »Asociaţiunii«, Dr. Miron E. Cristea, asesor consistorial, Parteniu Cosma, directorul »Albinei«, Dr. Liviu Leményi, advocat, Dr. Ilie Beu, medic, Dr. George Proca, secretar consistorial, Ioan Papiu, protopresb., Pavel Boldea, protopresbiter militar, Ioan Droc, asesor consistorial, Pantaleon Lucuţa, asesor cons., Lazar Triteanu, asesor cons., Dr. Petru Şpan, profesor seminarial, Dr. Dumitru Stefan, Dominic Raţiu, David Mohan, Nicolae Benţia, Ioan Rebega, Nicolae Munthiu, Emil Vinţeleriu, Emil Pinciu, Octavian Tobias, Nicolae Caldarea, Iuliu Covrig, funcţionari la

»Albina«, Biblioteca seminariului »Andreian , Sebastian Stanca, colaborator la »Telegraful Român«, Gheorghe Tulbure, diacon, câte 1 es., Librăria Krafft, 4 esemplare — 33.

*Şimand*: Augustin Beleş, paroch, 1 esemplar.

*Şimleu*: Andreiu Cosma, director de bancă, Alimpiu Barbulovici, vicariu foraneu, Dr. Coriolan Meseşan advocat şi Ioan P. Lazar, contabil, câte 1 esemplar — 4.

*Şiria*: Dr. Iacob Hotaran, advocat, 1 esemplar.

*Şomcuta-mare*: Nicolae Nilvan, advocat, 1 esemplar.

*Tăşnad* (comit. Sĕlagiu): Coriolan Steer, advocat, 1 esemplar.

*Ţela* (comit. Caraş-Severin): Terentiu Petroviciu, paroch, 1 esemplar.

*Teregova*: Ioan Bogoeviciu, paroch, Desideriu Borbola, advocat, câte 1 esemplar = 2.

*Timişoara*: Emanuil Ungurianu, advocat, Dr. Aurel Cosma, Dr. George Adam, advocaţi, Dr. Traian Putici, protopresbiter, Terentiu Bugariu, preot militar, N. Iancu, secretar la reun. agricola, câte 1 esempl. 6.

*Topliţa-română*: George Maier, paroch, 1 esemplar.

*Toracul-mare*: Vichente Petroviciu, paroch, 1 esemplar.

*Turda*: Iovian Murĕşan, protopresbiter, Dr. Valer Moldovan, advocat, câte 1 esemplar — 2.

*Verşeţ*: Dr. Petru Zepeneag, advocat, Avram Corcea, paroch în Cuşteiu, câte 1 esemplar 2.

*Viena*: Dr. Lazar Popoviciu, medic, Alexandru Lupu, colonel în retragere, Dr. Izidor Bodea, medic, Dr. St Ciurcu, medic, câte 1 esemplar 4.

*Viştea-inferioară*: George Borzea, notar pens., 1 esemplar.

*Viştea-superioara*: Ioan Banciu, paroch, 1 esemplar.

*Zerneşti*: Nicolae Garoiu, advocat, Dr. Iancu Meţianu, mare proprietar, Ioan Voda, notar comunal şi Biserica ort. romåna, câte 1 es. 4.

# Cuprinsul.

## Dieta ungară din Pesta (1865—1868).

## Legea de naționalități.

## Discuția asupra proiectelor de lege.